L. TOLSTOI

SÕDA JA RAHU

L. TOLSTOI

SÕDA JA RAHU

I KÖIDE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1962

V
T 63L

Originaali tiitel:
Л. Н. ТОЛСТОЙ
Собрание сочинений в четырнадцати томах
Том четвертый и том пятый
ВОЙНА И МИР

Государственное издательство
художественной литературы
Москва 1951

Esimese raamatu tõlkinud O. Truu ja V. Linask
Teise raamatu tõlkinud E. Suursepp ja V. Linask
Kunstiliselt kujundanud A. Hoidre

ESIMENE RAAMAT

ESIMENE JAGU

I

«Eh bien, mon prince. Gênes et Lucques ne sont plus que des apanages, des pomestjed, *de la famille Bonaparte. Non, je vous préviens que si vous ne me dites pas, que nous avons la guerre, si vous vous permettez encore de pallier toutes les infamies, toutes les atrocités de cet Antichrist (ma parole, j'y crois) — je ne vous connais plus, vous n'êtes plus mon ami, vous n'êtes plus* minu truu ori, *comme vous dites.*[1] Noh, tere, tere. *Je vois que je vous fais peur,*[2] istuge ja jutustage.»

Nõnda kõneles 1805. aasta juulis tuntud Anna Pavlovna Scherer, keisrinna Maria Feodorovna õuedaam ja usaldusosaline, võttes vastu tähtsat ning kõrget aukandjat vürst Vassilit, kes oli esimesena saabunud tema õhtusele koosviibimisele. Anna Pavlovna köhis juba mitu päeva, tal oli g r i p p, nagu ta ütles (g r i p p oli tol ajal uus sõna, mida kasutasid ainult vähesed). Kõigis hommikul paraadteenriga laialisaadetud sedelikestes oli öeldud ilma vahet tegemata:

«Si vous n'avez rien de mieux à faire, M. le comte (või *mon prince), et si la perspective de passer la soirée chez une pauvre malade ne vous effraye pas trop, je serai char-*

---

[1] Noh, vürst, Genua ja Lucca ei ole midagi muud kui Bonaparte'i perekonna mõisad. Ma hoiatan teid, kui te mulle ei ütle, et meil on sõda, kui te veel suvatsete kaitsta kõiki selle Antikristuse jõledusi, kõiki tema koledusi (ma usun tõesti, et ta on Antikristus), — siis ma ei tunne teid enam, siis ei ole te enam minu sõber, ei ole enam minu truu ori, nagu te ütlete.

[2] Ma näen, et hirmutan teid,

mée de vous voir chez moi entre 7 et 10 heures. Annette Scherer.»[1]

«Dieu, quelle virulente sortie!» [2] vastas sisseastunud vürst, kes kandis tikanditega õukonnamundrit, põlvsukki, kingi ja aumärke, sellisest vastuvõtust vähimalgi määral kohmetumata, rõõmsa naeratusega ilmetul näol.

Ta kõneles seda valitud prantsuse keelt, mida mitte ainult ei kõnelnud, vaid milles ka mõtlesid meie vanaisad, ja nende vaiksete, soosivate intonatsioonidega, mis on omased seltskonnas ja õukonnas vanaks saanud tähtsale mehele. Ta astus Anna Pavlovna juurde, suudles ta kätt, asetades tema ette oma lõhnastatud ning hiilgava palja pealae, ja istus rahulikult diivanile.

«Avant tout dites moi, comment vous allez, chère amie? [3] Rahustage mind,» ütles ta häält muutmata ja niisugusel toonil, milles viisakuse ja kaastunde tagant oli tunda ükskõiksust ning koguni pilget.

«Kuidas saab olla terve... kui kannatad moraalselt? Kas on võimalik meie ajal rahulikuks jääda, kui inimesel on süda?» ütles Anna Pavlovna. «Ma loodan, te jääte kogu õhtuks minu juurde?»

«Aga Inglise saadiku pidu? Täna on kesknädal. Ma pean end seal näitama,» sõnas vürst. «Tütar sõidab mulle järele ja viib mind sinna.»

«Ma arvasin, et tänane pidu on ära jäetud. *Je vous avoue que toutes ces fêtes et tout ces feux d'artifice commencent à devenir insipides.»* [4]

«Kui oleks teatud, et teie seda tahate, oleks pidu ära jäetud,» ütles vürst, kõneldes harjumuse järgi, nagu üleskeeratud kell, asju, millest ta ei tahtnudki, et neid usutaks.

«Ne me tourmentez pas. Eh bien, qu'a-t-on décidé par rapport à la dépêche de Novosilzoff? Vous savez tout.» [5]

[1] Kui Teil, krahv (või vürst), ei ole ees midagi paremat ja kui perspektiiv veeta õhtu vaese haige juures Teid liialt ei hirmuta, siis oleksin ma väga rõõmus, nähes Teid täna kella seitsme ja kümne vahel enese juures. Annette Scherer.

[2] Issand, milline äge rünnak!

[3] Kõigepealt öelge, kuidas on teie tervis, kallis sõber?

[4] Pean tunnistama, kõik need pidud ja tulevärgid hakkavad tüütuks muutuma.

[5] Ärge piinake mind. Noh, mis siis otsustati Novosiltsovi depeši puhul? Te teate kõik.

«Kuidas teile öelda?» lausus vürst külmal, igavust tundval toonil. *«Qu'a-t-on décidé? On a décidé que Buonaparte a brûlé ses vaisseaux, et je crois que nous sommes ent train de brûler les nôtres.»* [1]

Vürst Vassili kõneles alati laisalt, nagu näitleja esitab oma osa vanas näidendis. Anna Pavlovna Scherer seevastu oli oma neljakümnest aastast hoolimata tulvil elevust ja hoogu.

Olla entusiast oli muutunud ta seltskondlikuks seisukohaks, ja mõnikord muutus ta entusiastiks isegi vastu enda tahtmist, et mitte petta inimeste lootusi, kes teda tundsid. Tagasihoidlik naeratus, mis alati mängles Anna Pavlovna näol, ehkki see ei sobinud ta vananenud näojoontega, väljendas, nagu hellitatud lastel, alatist teadlikkust oma armsast puudusest, millest ta ei taha, ei saa ega pea vajalikuks paraneda.

Keset vestlust poliitilistest sündmustest Anna Pavlovna ägestus.

«Ah, ärge rääkige mulle Austriast! Võib-olla ei saa ma millestki aru, kuid Austria ei ole iialgi tahtnud ega taha sõda. Ta reedab meid. Venemaa üksi peab Euroopa päästjaks saama. Meie heategija tunneb oma kõrget kutsumust ja jääb sellele truuks. See on ainus asi, millesse ma usun. Meie heal ning imeväärsel valitsejal seisab ees suurim osa maailmas ja ta on nii vooruslik ning hea, et jumal ei jäta teda maha, ja ta täidab oma kutsumuse — maha rõhuda revolutsiooni hüdra, mis on nüüd veel kohutavam selle mõrvari ja kurjategija isikus. Meie üksi peame lunastama süütu vere. Kellele me võime loota, küsin ma teilt? Inglismaa oma ärivaimuga ei mõista ega saa mõista keiser Aleksandri hinge kogu üllust. Ta keeldus lahkumast Maltalt. Ta tahab näha, otsib meie tegudes tagamõtet. Mis nad ütlesid Novosiltsovile? Mitte midagi. Nad ei mõistnud, nad ei saa mõista meie keisri ohvrimeelsust, kes ei taha midagi enese jaoks, vaid tahab kõike maailma hüvanguks. Ja mida nad lubasid? Mitte midagi. Ja mida lubasid, ka see jääb olemata! Preisimaa kuulutas juba, et Bonaparte on võitmatu ja et kogu

[1] Mis otsustati? Otsustati, et Bonaparte on põletanud omad laevad ja et ka meie oleme nähtavasti valmis omi põletama.

Euroopa ei saa tema vastu ... Ja mina ei usu ei Hardenbergi ega Haugwitzi ühtki sõna. *Cette fameuse neutralité prussienne, ce n'est qu'un piège.* [1] Ma usun ainult jumalasse ja meie armsa keisri ülevasse saatusse. Tema päästab Euroopa! ...»

Ta peatus järsku, naeratades pilkavalt oma ägeduse üle.

«Ma arvan,» ütles vürst muiates, «et kui teid oleks saadetud meie armsa Wintzingerode asemel, te oleksite rünnakuga võitnud Preisi kuninga nõusoleku. Te olete nii kõneosav. Ehk lubaksite mulle teed?»

«Otsekohe. *A propos,*» lisas Anna Pavlovna jälle rahunedes, «täna on mul kaks väga huvitavat inimest, *le vicomte de Mortemart, il est allié aux Montmorency par les Rohans* [2], üks paremaid Prantsusmaa perekondi. See on üks headest pagulastest, päris ehtsatest. Ja siis *l'abbé Morio* [3]: te tunnete seda sügavat mõistust? Valitseja võttis teda vastu. Te teate?»

«Aa! Mind rõõmustab väga nendega tutvuda,» ütles vürst. «Ütelge,» lisas ta, otsekui oleks talle parajasti midagi meelde tulnud ja eriti hoolimatult, ehkki see, mis ta küsis, oli tema külaskäigu peamiseks eesmärgiks, «kas on tõsi, et *l'impératrice-mère* [4] soovib parun Funke nimetamist esimeseks sekretäriks Viini? *C'est un pauvre sire, ce baron, à ce qu'il paraît.*» [5]

Vürst Vassili tahtis seda kohta oma pojale, kuid keisrinna Maria Feodorovna kaudu püüti seda anda parunile.

Anna Pavlovna peaaegu sulges silmad selle märgiks, et ei tema ega keegi teine või otsustada selle üle, mis keisrinna heaks arvab või mis talle meeldib.

«Monsieur le baron de Funke a été recommandé à l'impératrice-mère par sa soeur,» [6] ütles ta nukral, kuival toonil.

Sellal kui Anna Pavlovna nimetas keisrinnat, ilmus ta

---

[1] See kurikuulus Preisimaa erapooletus on ainult lõks.
[2] Muide... vikont Mortemart, ta on suguluses Montmorency'ga Rohans'ide kaudu,
[3] abee Morio:
[4] keisrinna-ema
[5] See parun on üks tühine isik, nagu näib.
[6] Parun Funket on keisrinna-emale soovitanud viimase õde,

näole äkki nukrusega ühendatud sügava ning siira truualamluse ja austuse ilme, nagu see toimus temaga iga kord, kui ta vestluses mainis oma kõrget kaitsjat. Ta ütles, et tema kõrgus keisrinna arvas heaks osutada parun Funkele *beaucoup d'estime* [1], ja jälle looritas ta pilku nukrus.

Vürst vaikis ükskõikselt. Anna Pavlovna tahtis temale omase õukondliku ja naiseliku osavuse ning kiire taktitundega ühtaegu vürstile pisut nina pihta anda selle eest, et see julges nõnda väljenduda isiku kohta, keda keisrinnale oli soovitatud, ja samal ajal teda lohutada.

«Mais à propos de votre famille,» [2] ütles ta. «Kas teate, et teie tütar sellest ajast peale, kui ta käib seltskonnas, *fait les délices de tout le monde. On la trouve belle comme le jour.*» [3]

Vürst kummardas austuse ja tänulikkuse märgiks.

«Ma mõtlen sageli,» jätkas Anna Pavlovna pärast hetkelist vaikimist end vürstile lähemale nihutades ja talle lahkesti naeratades ning sellega otsekui näidates, et poliitilised ja seltskondlikud kõnelused on lõpetatud ja nüüd algab südamlik jutuajamine, «ma mõtlen sageli, kui ebaõiglaselt mõnikord jaguneb eluõnn. Mis eest on saatus teile andnud kaks niisugust oivalist last (kui välja arvata Anatol, teie noorem poeg, teda ma ei armasta, — tähendas ta kulme kergitades vastuvaidlematul toonil vahele), kaks niisugust toredat last? Teie aga hindate neid tõepoolest vähem kui keegi teine ja seepärast te ei väärineid.»

Ja ta naeratas oma vaimustatud naeratust.

«Que voulez-vous? Lafater aurait dit que je n'ai pas la bosse de la paternité,» [4] ütles vürst.

«Jätke naljatamine. Ma tahtsin teiega tõsiselt kõnelda. Teate, ma ei ole rahul teie noorema pojaga. Omavahel öeldud (ta nägu võttis nukra ilme), temast kõneldi tema kõrguse keisrinna juures, ja teid kahetsetakse ...»

---

[1] palju austust,
[2] Muide, teie perekonna kohta,
[3] on kogu seltskonnale imetluseks. Ta leitakse olevat ilus nagu päev.
[4] Mis parata? Lafater ütleks, et mul ei ole vanemliku armastuse kühmu,

Vürst ei vastanud, ent Anna Pavlovna ootas talle vaikides ning paljutähendavalt otsa vaadates vastust. Vürst Vassili kortsutas kulmu.

«Mis ma peaksin siis tegema?» ütles ta lõpuks. «Te teate, ma olen nende kasvatamiseks teinud kõik, mida isa võib teha, kuid mõlemast pojast tulid välja *des imbéciles*[1]. Ippolit on vähemalt rahulik loll, aga Anatol — rahutu. See on kogu vahe,» ütles ta, naeratades ebaloomulikumalt ning elavamalt kui harilikult, kusjuures ta suu ümber tekkinud kortsudes väljendus eriti teravalt midagi ootamatult toorest ning ebameeldivat.

«Ja miks üldse on lapsi niisugustel inimestel nagu teie? Kui te ei oleks isa, ei võiks ma teile midagi ette heita,» lausus Anna Pavlovna, mõtlikult silmi üles tõstes.

«*Je suis votre* truu ori, *et à vous seule je puis l'avouer.* Minu lapsed — *ce sont les entraves de mon existence.*[2] See on minu rist. Ma seletan seda nõnda. *Que voulez-vous?...*»[3]

Ta vaikis, väljendades žestiga oma alistumist karmile saatusele.

Anna Pavlovna jäi mõttesse.

«Te pole iialgi mõelnud sellele, et naita oma hukkaläinud poega Anatoli. Öeldakse,» ütles ta, «et vanatüdrukud *ont la manie des mariages*[4]. Ma ei tunne veel enese juures seda nõrkust, aga mul on üks *petite personne*, kes on oma isaga väga õnnetu, *une parente à nous, une princesse*[5] Bolkonskaja.»

Vürst Vassili ei vastanud, ehkki ta, omades seltskonnainimese kiiresti reageerivat taipu ja mälu, pealiigutusega näitas, et ta need teated arvesse võtab.

«Kas te teate, et see Anatol läheb mul aastas maksma nelikümmend tuhat,» ütles ta, ilmselt mitte suutes oma mõtete kurba käiku tagasi hoida. Ta vaikis natuke aega. «Mis saab viie aasta pärast, kui see nii edasi läheb? *Voilà l'avantage d'être père.*[1] On ta rikas, see teie vürstitar?»

«Isa on väga rikas ja ihne. Ta elab maal. Teate, see on tuntud vürst Bolkonski, kes juba kadunud keisri ajal erru lasti ja keda kutsuti «Preisi kuningaks». Ta on väga tark inimene, kuid veidrustega ja raske iseloomuga. *La pauvre petite est malheureuse comme les pierres.*[2] Tal on vend, seesama, kes hiljuti abiellus *Lise* Meineniga, Kutuzovi adjutant. Ta tuleb täna siia.»

«*Ecoutez, chère Annette,*» ütles vürst, järsku oma kaasvestleja käest kinni võttes ja seda millegipärast allapoole painutades. «*Arrangez-moi cette affaire, et je suis votre* ustavaim ori *à tout jamais*[3] (orri, *comme mon* külavanem *m'écrit des* ettekannetes[4]). Ta on heast perekonnast ja rikas. Kõik, mis mulle vaja.»

Ja nende vabade ning familiaarsete graatsiliste liigutustega, mis teda teiste seast esile tõstsid, võttis ta õuedaamil käest kinni, ja suudelnud tema kätt, viibutas seda ning laskus kõrvale vaadates hooletult tugitooli.

«*Attendez,*» sõnas Anna Pavlovna kaalutledes. «Ma räägin juba täna *Lise*'iga (*la femme du jeune* Bolkonski). Ja võib-olla läheb see asi korda. *Ce sera dans votre famille que je ferai mon apprentissage de vieille fille.*»[5]

II

Anna Pavlovna võõrastetuppa hakkas vähehaaval külalisi kogunema. Sõitis kokku Peterburi kõrgem koorekiht, inimesed, kes olid kõige erinevamad oma ealt ja iseloomult, kuid ühesugused selle seltskonna poolest, kus nad kõik elasid. Saabus vürst Vassili tütar kaunitar Eleen, kes tuli isale järele, et temaga koos edasi sõita saadiku pidule. Ta oli šifriga ja ballikleidis. Saabus ka noor väike vürs-

---

[1] tobud.
[2] Ma olen teie truu ori, ja võin üksnes teile tunnistada: minu lapsed on mu olemasolu kammitsaks.
[3] Mis parata?...
[4] omavad naitmise maaniat.
[5] tütarlaps... meie sugulane, vürstitar

[1] Näete, kus on kasu, et ollakse isa.
[2] Vaeseke on õnnetu nagu kivi.
[3] Kuulge, armas Annette... Korraldage mul see asi, ja ma olen jäädavalt teie ustavaim ori
[4] orri, nagu mulle kirjutab mu külavanem oma ettekannetes.
[5] Oodake... Liisaga (noore Bolkonski naisega)... Ma hakkan teie perekonnas õppima vanatüdruku ametit.

tinna Bolkonskaja, kes oli tuntud kui *la femme la plus séduisante de Pétersbourg*[1] ning oli eelmisel talvel abiellunud ja nüüd raseduse tõttu ei käinud suures seltskonnas, küll aga võttis veel osa väiksemaist õhtustest koosviibimistest. Saabus vürst Ippolit, vürst Vassili poeg, koos Mortemart'iga, keda ta esitles; saabus ka abee Morio ja palju teisi.

«Te pole veel näinud *ma tante*'i,» või: «te pole tuttavad *ma tante*'iga[2]?» kõnetas Anna Pavlovna saabuvaid külalisi ja juhtis nad väga tõsisel ilmel kõrgete lehvidega ehitud väikese eidekese juurde, kes teisest toast välja ilmus, niipea kui külalised hakkasid kohale jõudma; Anna Pavlovna nimetas neid nimepidi, pöörates aeglaselt pilku külaliselt *ma tante*'ile, ja eemaldus siis.

Kõik külalised täitsid kõigile tundmatu, kõigile ebahuvitava ja ebavajaliku tädikese tervitamise kombe. Anna Pavlovna jälgis nende tervitusi nukra, piduliku osavõtu ja vaikiva heakskiiduga. *Ma tante* rääkis igaühele ühtede ja samade väljendustega tema tervisest, oma tervisest ja tema kõrguse keisrinna tervisest, mis nüüd, jumal tänatud, olevat parem. Kõik, kes eidekese juurde astusid, eemaldusid temast viisakuse tõttu kiirustamist näitamata, kergendustundega, nagu pärast raske kohustuse täitmist, et siis juba kogu õhtu jooksul mitte kordagi enam talle läheneda.

Noor vürstinna Bolkonskaja tuli käsitööga, mille ta oli kullaga väljaõmmeldud sametkotikeses kaasa võtnud. Tema kaunis, vaevalt mustendavate vurrukestega ülemine huul oli hammaste katmiseks pisut lühike, aga seda armsamini see avanes ja veel armsamini sirutus vahel välja ning laskus alumisele huulele. Nagu see on väga veetlevate naiste juures tavaline, näisid tema puudused — lühike ülahuul ja poolavatud suu — tema erilise, talle ainuomase iluna. Kõigil oli rõõm vaadata sellele tervisest ja elavusest tulvil kaunile tulevasele emale, kes nii kergelt talus oma seisukorda. Vanadele inimestele ja igavust tundvaile süngeile noormeestele näis, et nemadki muutuvad temasarnaseks, kui nad on veetnud ja kõnelnud

[1] kõige võluvam naine Peterburis
[2] tädikesega?

temaga mõne aja. Kes rääkis temaga ja nägi iga sõna juures ta säravat naeratust ja läikivvalgeid, lakkamatult paistvaid hambaid, see mõtles, et ta ise on täna eriti armastusväärne. Ja seda mõtles igaüks.

Väike vürstinna läks, käsitöökotike käes, kergelt taarudes lühikeste tippivate sammudega ümber lauaotsa ja istus rõõmsalt oma kleiti kohendades diivanile hõbedase teemasina lähedusse, otsekui oleks kõik, mis ta iganes teeb, *partie de plaisir*[1] temale enesele ja kõigile, kes teda ümbritsevad.

«*J'ai apporté mon ouvrage,*»[2] ütles ta, harutades lahti oma ridiküli ja pöördudes kõigi poole korraga.

«Vaadake, *Annette, ne me jouez pas un mauvais tour,*» kõnetas ta perenaist. «*Vous m'avez écrit, que c'était une toute petite soirée; voyez, comme je suis attiffée.*»[3]

Ja ta laotas käsi, et näidata oma halli elegantset pitsilist kleiti, mis oli veidi allpool rindu vöötatud laia paelaga.

«*Soyez tranquille, Lise, vous serez toujours la plus jolie,*»[4] vastas Anna Pavlovna.

«*Vous savez, mon mari m'abandonne,*» jätkas ta samal toonil, pöördudes kindrali poole, «*il va se faire tuer. Dites moi, pourquoi cette vilaine guerre,*»[5] ütles ta vürst Vassilile ja pöördus vastust ootamata vürst Vassili tütre, kauni Eleeni poole.

«*Quelle délicieuse personne que cette petite princesse!*»[6] lausus vürst Vassili tasa Anna Pavlovnale.

Varsti pärast väikest vürstinnat astus sisse kogukas, paks, pöetud peaga noormees, prillid ees, tolleaegse moe kohaselt heledad püksid jalas, kõrge žabooga ja pruunis frakis. See paks noormees oli Katariina-aegse kuulsa võimumehe, nüüd Moskvas suremas oleva krahv Bezuhhovi väljaspool abielu sündinud poeg. Ta ei teeninud veel kuskil, oli äsja saabunud välismaalt, kus oli saanud kasva-

[1] lõbustus
[2] Ma võtsin töö kaasa,
[3] ärge tehke minuga paha nalja. Te kirjutasite mulle, et teil on hoopis väike koosviibimine. Näete, kui halvasti ma olen riides.
[4] Rahustuge, Liisa, te olete ikkagi veel kõige ilusam,
[5] Te teate, minu mees jätab mu maha — läheb surma. Ütelge, milleks see vastik sõda,
[6] Milline armas olend on see väike vürstinna!

tuse, ja viibis esmakordselt seltskonnas. Anna Pavlovna tervitas teda kummardusega, mis oli määratud kõige madalamal astmel olevaile inimestele tema salongis. Kuid hoolimata sellest alamat sorti tervitusest tekkis Anna Pavlovna näole sisseastuvat Pierre'i nähes rahutus ja hirm, sarnane sellega, mis avaldub millegi liiga tohutu ja kohale mitteomase nägemisel. Kuigi Pierre tõepoolest oli pisut suurem teistest toas viibivaist meestest, võis see hirm käia ainult selle targa ning ühtlasi argliku, tähelepaneliku ja loomuliku pilgu kohta, mis eraldas Pierre'i kõigist selles võõrastetoas.

«C'est bien aimable à vous, monsieur Pierre, d'être venu voir une pauvre malade,»[1] ütles talle Anna Pavlovna, kohkunult pilkusid vahetades tädikesega, kelle juurde ta teda juhtis.

Pierre võristas midagi arusaamatut ja jätkas silmadega millegi otsimist. Ta naeratas rõõmsalt-lõbusalt, kummardades väikesele vürstinnale nagu lähedasele tuttavale, ja astus tädikese juurde. Anna Pavlovna hirm ei olnud ilmaaegne, sest Pierre eemaldus tädikese juurest, ilma et oleks lõpuni kuulanud ta juttu tema kõrguse keisrinna tervisest. Anna Pavlovna peatas teda kohkunult sõnadega:

«Te ei tunne abee Moriot? Ta on väga huvitav inimene,» ütles ta.

«Jah, ma olen kuulnud ta igavese rahu kavast ja see on väga huvitav, kuid vaevalt küll võimalik . . .»

«Arvate? . . .» ütles Anna Pavlovna, et midagi öelda ja uuesti oma perenaise-toimingute juurde pöörduda, kuid Pierre sai hakkama vastupidise ebaviisakusega. Enne ta eemaldus kaasvestleja sõnu lõpuni kuulamata, nüüd peatas oma jutuga kaasvestlejat, kel oli vaja tema juurest ära minna. Langetanud pea ja ajanud oma suured jalad harki, hakkas ta Anna Pavlovnale selgitama, miks ta arvab, et abee kava on pettekuju.

«Pärast räägime,» ütles Anna Pavlovna naeratades.

Vabanedes noormehest, kes ei mõistnud elada, pöördus ta tagasi oma perenaise-toimingute juurde ja jätkas kuulatamist ning silmitsemist, valmis abi andma selles

[1] See on väga armas teist, mosjöö Pierre, et tulite külastama vaest haiget,

kohas, kus vestlus hakkas nõrgenema. Nagu ketrustöökoja omanik, olles töölised kohtadele asetanud, kõnnib mööda tööruumi, ja märgates mõne värtna liikumatust või ebatavalist, kriiksuvat, liiga valju häält, läheb kärmesti ja hoiab värtnat tagasi või laseb ta parajasse käiku, — nõnda lähenes ka Anna Pavlovna, kõndides mööda oma võõrastetuba, kas vaikivale või liiga palju kõnelevale ringile ja pani ühe sõna või ümberpaigutusega uuesti käima ühtlaselt, sündsalt liikuva jutumasina. Kuid keset neid muresid oli temas ikka märgata erilist hirmu Pierre'i pärast. Ta heitis murelikult pilke Pierre'ile sellal, kui see läks kuulama, mida räägiti Mortemart'i läheduses, ja kui ta siirdus teise ringi juurde, kus kõneles abee. Pierre'ile, kes oli kasvatuse saanud välismaal, oli see Anna Pavlovna koosviibimine esimene, mida ta nägi Venemaal. Ta teadis, et siia on kokku tulnud kogu Peterburi intelligents, ja ta oli uudishimust ärevil nagu laps mänguasjade kaupluses. Ta kartis kogu aeg ilma jääda tarkadest juttudest, mida ta võiks kuulda. Vaadates enesekindlaid ja kauniilmelisi nägusid, mis siin koos olid, ootas ta aina midagi eriti tarka. Lõpuks astus ta Morio juurde. Vestlus tundus talle huvitavana ja ta peatus, oodates juhust väljendada oma mõtteid, nagu seda armastavad noored inimesed.

III

Anna Pavlovna koosviibimine oli täies hoos. Värtnad vurisesid igal pool ühtlaselt ning vaikimata. Peale *ma tante*'i, kelle juures istus ainult üks elatanud, äranutetud kõhna näoga daam, kes tundus pisut võõrana selles hiilgavas seltskonnas, oli seltskond jagunenud kolme ringi. Ühes, peamiselt meeste omas, oli keskpunktiks abee, teises, noorte ringis — vürstitarist iludus Eleen, vürst Vassili tütar, ja kena, punapõskne, oma nooruse kohta liiga täidlane väike vürstinna Bolkonskaja, kolmandas — Mortemart ja Anna Pavlovna.

Vikont oli meeldiva välimusega, leebete näojoonte ja maneeridega noormees, kes ilmselt pidas end kuulsuseks, kuid hea kasvatuse tõttu jättis enese vähenõudlikult selle seltskonna kasutada, kus ta viibis. Anna Pavlovna ilm-

selt kostitas temaga oma külalisi. Nagu hea ülemkelner toob lauale mingi ebatavaliselt suurepärase maiuspalana loomalihatüki, mida ei tahaks süüa, kui seda näha räpases köögis, nii serveeris Anna Pavlovna käesoleval õhtul oma külalistele algul vikonti ja seejärel abeed nagu midagi ebatavaliselt peent. Mortemart'i ringis hakati kohe rääkima Enghieni hertsogi tapmisest. Vikont ütles, et Enghieni hertsog hukkus oma suuremeelsuse tõttu ja et Bonaparte'i vihal olid erilised põhjused.

«Ah! voyons. Contez-nous cela, vicomte,»[1] ütles Anna Pavlovna, tundes rõõmuga, kuidas selles lauses oli midagi *à la Louis XV: «contez-nous cela, vicomte.»*

Vikont kummardas alistumise märgiks ja naeratas viisakalt. Anna Pavlovna korraldas vikonti ümber ringi ja kutsus kõiki tema jutustust kuulama.

«Le vicomte a été personnellement connu de monseigneur,»[2] sosistas Anna Pavlovna ühele. *«Le vicomte est un parfait conteur,»*[3] tähendas ta teisele. *«Comme on voit l'homme de la bonne compagnie,»*[4] ütles ta kolmandale, ja vikont oli seltskonnale serveeritud kõige peenemas ja temale kõige kasulikumas valguses nagu rostbiif kuumal vaagnal, rohelisega garneeritult.

Vikont tahtis juba alustada oma jutustust ja naeratas kergelt.

«Tulge üle siia, *chère Hélène,»* ütles Anna Pavlovna vürstitarist iludusele, kes istus eemal, moodustades teise ringi keskpunkti.

Vürstitar Eleen naeratas. Tõustes oli ta näol seesama väga ilusa naise muutumatu naeratus, millega ta oli tulnud võõrastetuppa. Kahistades kergelt oma eefeu- ja samblakaunistustega valget ballikleiti, õlgade valendades ja juuste ning briljantide läikides läks ta kahele poole taanduvate meeste vahelt läbi ja astus kellelegi otsa vaatamata, kuid kõigile naeratades ja justkui igaühele lahkesti õigust andes imetleda oma piha, täidlaste õlgade ja tolleaegse moe järgi rohkesti paljastatud rinna ning selja ilu ja enesega otsekui ballihiilgust kaasa tuues otsejoones Anna Pavlovna juurde. Eleen oli nii kaunis, et temas mitte ainult et polnud märgata varjugi edvistamisest, vaid, vastupidi, tal oli otsekui piinlik oma kaheldamatu ja liiga tugevasti ning võitvalt mõjuva ilu pärast. Ta justkui oleks soovinud, kuid ei suutnud vähendada oma ilu mõju.

«Quelle belle personne!»[1] ütles igaüks, kes teda nägi. Vikont kehitas nagu millestki ebatavalisest hämmastatuna õlgu ja langetas silmad, kui Eleen ta ette istet võttis ja tedagi valgustas ikka sellesama muutumatu naeratusega.

«Madame, je crains pour mes moyens devant un pareil auditoire,»[2] ütles vikont ja langetas naeratades pea.

Vürstitar nõjatas oma palja täidlase käe lauakesele ega pidanud vajalikuks midagi öelda. Ta ootas naeratades. Kogu jutustuse aja istus ta sirgelt, vaadates aeg-ajalt oma ilusale täidlasele käele, mis lebas kergelt laual, või veel ilusamale rinnale, millel ta korraldas briljantkeed; kohendas mitu korda oma kleidi volte, ja kui jutustus avaldas mõju, heitis pilgu Anna Pavlovnale ning võttis otsekohe sellesama ilme, mis oli õuedaami näol, ja rahunes siis jälle säravas naeratuses. Eleeni järel tuli teelaua juurest üle ka väike vürstinna.

«Attendez-moi, je vais prendre mon ouvrage,»[3] ütles ta. *«Voyons, à quoi pensez-vous?»* pöördus ta vürst Ippoliti poole. *«Apportez-moi mon ridicule.»*[4]

Naeratades ja kõigiga rääkides asetus vürstinna järsku ümber, ja olles istet võtnud, kohendas end lõbusalt.

«Nüüd on mul hea,» lausus ta seejuures ja võttis töö kätte, paludes alustada.

Vürst Ippolit tõi talle ridiküli, tuli tema järel üle, lükkas tugitooli ta lähedusse ja istus tema kõrvale.

Le charmant Hippolyte[5] hämmastas ebatavalise sarnasuse poolest oma iludusest õega ja veel enam selle poolest, et ta hoolimata sarnasusest oli kohutavalt inetu. Ta näojooned olid samad mis õelgi, kuid õel valgustas kõike

[1] Ah jaa! Jutustage meile seda, vikont,
[2] Vikont oli hertsogiga isiklikult tuttav,
[3] Vikont on oivaline jutustaja,
[4] Otsekohe näha, et heast seltskonnast inimene,

[1] Milline iludus!
[2] Ma kardan oma võimete pärast säärase kuulajaskonna ees,
[3] Oodake, ma võtan oma töö,
[4] Mis teil on? Millest te mõtlete? Tooge mulle mu ridikül,
[5] Võluv Ippolit

eluröömus, enesega rahulolev, nooruslik, muutumatu naeratus ja haruldane, antiikne kehailu; vennal seevastu oli seesama nägu tumestatud idiootsusest ja väljendas muutumatult iseteadlikku pahurust, ta keha aga oli kõhetu ning nõrk. Silmad, nina, suu — kõik oli tõmbunud nagu üheksainsaks ebamääraseks ning igavaks grimassiks, käed ja jalad aga võtsid alati ebaloomuliku asendi.

«Ce n'est pas une histoire de revenants?»[1] küsis ta, istudes vürstinna kõrvale ja kärmesti oma lornjetti silmade ette seades, otsekui ei saaks ta ilma selle riistata rääkida.

«Mais non, mon cher,»[2] ütles imestunud jutustaja õlgu kehitades.

«C'est que je déteste les histoires de revenants,»[3] lausus vürst Ippolit niisugusel toonil, millest oli märgata, et ta ütles enne need sõnad ja alles siis taipas, mis nad tähendasid.

Selle iseteadlikkuse tõttu, millega ta kõneles, ei võinud keegi aru saada, kas see, mis ta ütles, oli väga tark või väga rumal. Ta kandis tumerohelist frakki, *cuisse de nymphe effrayée*[4] värvi pükse, nagu ta ise ütles; jalas olid tal sukad ja kingad.

Vikont jutustas väga kenasti seda tollal liikunud anekdooti, et Enghieni hertsog sõitis salaja Pariisi kohtumisele m-lle George'iga ja kohtas seal Bonaparte'i, kes samuti oli kuulsa näitlejanna armualune, ja et seal hertsogit kohates langes Napoleon juhuslikult sellesse minestusse, mille all ta kannatas, ja oli seega hertsogi võimuses, mida hertsog aga ära ei kasutanud, ja et Bonaparte tasus hiljem just selle suuremeelsuse eest hertsogile surmaga.

Jutustus oli väga meeldiv ja huvitav, eriti selles kohas, kus võistlejad teineteist järsku ära tunnevad, ja daamid näisid olevat ärevil.

«Charmant,» ütles Anna Pavlovna, küsivalt väikese vürstinna poole vaadates.

«Charmant,» sosistas väike vürstinna, torgates nõela käsitöösse otsekui selle märgiks, et jutustuse huvitavus ja veetlus takistavad teda tööd jätkamast.

[1] Ega see ei ole kummituslugu?
[2] Mitte sugugi,
[3] Asi on nii, et ma ei või sallida kummituslugusid,
[4] ehmunud nümfi ihu

Vikont hindas seda sõnatut kiitust ja asus tänulikult naeratades juttu jätkama; kuid sel hetkel märkas Anna Pavlovna, kes ühtelugu heitis pilku temale hirmu sisendava noormehe poole, et see kõneles abeega liiga ägedalt ning valjusti, ja ruttas ohtlikku kohta appi. Pierre'il oli tõepoolest õnnestunud abeega juttu alustada poliitilisest tasakaalust, ja abee, kes oli nähtavasti huvitatud noormehe lihtsameelsest ägedusest, arendas sellele oma lemmikideed. Mõlemad kuulasid ja rääkisid liiga elavalt ning vabalt, ja just see ei meeldinudki Anna Pavlovnale.

«Vahendiks on Euroopa tasakaal ja *droit des gens*[1],» kõneles abee. «Tarvitseb ühel vägeval riigil nagu Venemaa, mis on saanud barbaarse riigi kuulsuse, omakasupüüdmatult asuda liidu etteotsa, mille eesmärgiks on Euroopa tasakaal, ja ta päästab maailma!»

«Aga kuidas te saavutate niisuguse tasakaalu?» alustas Pierre, kuid sel ajal astus juurde Anna Pavlovna ja küsis Pierre'ile karmilt otsa vaadates itaallaselt, kuidas ta talub siinset kliimat. Itaallase nägu muutus järsku ja võttis solvavalt teeseldud, magusa ilme, mis näis tal olevat tavaline naistega vestlemisel.

«Ma olen nii hurmatud mõistuse ja hariduse võludest seltskonnas, eriti naiste omas, kuhu mul on olnud õnn vastu võetud saada, et ei ole veel aega leidnud kliimale mõelda,» ütles ta.

Abeed ja Pierre'i enam käest laskmata liitis Anna Pavlovna nad järelevalve hõlbustamiseks üldise ringiga.

Sellal astus võõrastetuppa uus isik. See uus isik oli noor vürst Andrei Bolkonski, väikese vürstinna mees. Vürst Bolkonski oli väikest kasvu, väga ilus, kindlate ning teravate näojoontega noormees. Kõik tema kujus, alates väsinud, igavust tundvast pilgust ja lõpetades tasase, ühtlase kõnnakuga, oli kõige järsemalt vastandlik tema väikesele elavale naisele. Talle olid kõik võõrastetoas viibijad nähtavasti mitte üksnes tuttavad, vaid nad olid teda ka juba niivõrd tüüdanud, et tal oli väga igav neid vaadata ja kuulata. Kõigist talle igavaks muutunud nägudest aga näis tema kauni naise nägu teda kõige enam tüüdanud olevat. Grimassiga, mis rikkus tema

[1] rahvaste õigus,

ilusat nägu, pöördus ta oma naisest kõrvale. Ta suudles Anna Pavlovna kätt ja vaatas silmi kissitades üle kogu seltskonna.

«Vous vous enrôlez pour la guerre, mon prince?»[1] küsis Anna Pavlovna.

«Le général Koutouzoff,» ütles Bolkonski, rõhutades viimast silpi *zoff* nagu prantslane, *«a bien voulu de moi pour aide-de-camp . . .»*[2]

«Et Lise, votre femme?»[3]

«Ta sõidab maale.»

«Kas see pole teie poolt ülekohus jätta meid ilma oma veetlevast abikaasast?»

«André,» ütles ta naine, kõnetades meest samal koketeerival toonil, millega ta kõnetas ka teisi, «kui toreda loo jutustas vikont meile m-lle George'ist ja Bonaparte'ist!»

Vürst Andrei vidutas silmi ja pöördus kõrvale. Pierre, kes vürst Andrei võõrastetuppa-tulekust saadik ei olnud temalt pööranud oma rõõmsaid, sõbralikke silmi, astus tema juurde ja võttis tal käest kinni. Vürst Andrei tõmbas ümber vaatamata näole grimassi, mis väljendas pahameelt selle inimese vastu, kes ta kätt puudutas, kuid nähes Pierre'i naeratavat nägu, naeratas ka ise ootamatult lahkesti ning meeldivalt.

«Ennäe! . . . Ka sina oled suures seltskonnas!» ütles ta Pierre'ile.

«Ma teadsin, et teie siia tulete,» vastas Pierre. «Ma tulen teie poole õhtust sööma,» lisas ta tasa, et mitte segada vikonti, kes jätkas oma jutustust. «Kas võib?»

«Ei, ei või,» ütles vürst Andrei naerdes, ühtlasi Pierre'ile käepigistusega mõista andes, et seda ei tarvitse küsidagi. Ta tahtis veel midagi öelda, kuid samal ajal hakkas vürst Vassili ühes tütrega lahkuma ja mehed tõusid, et neile teed anda.

«Te vabandage mind, mu armas vikont,» ütles vürst Vassili prantslasele, teda sõbralikult varrukatpidi allapoole tirides, et ta ei tõuseks. «See õnnetu pidu saadiku juures jätab mind ilma lõbust ja katkestab teid. Mul on

[1] Te valmistute sõtta minema, vürst?
[2] Kindral Kutuzov suvatseb mind endale adjutandiks võtta . . .
[3] Aga Liisa, teie naine?

väga kurb teie vaimustavalt õhtult lahkuda,» ütles ta Anna Pavlovnale.

Tema tütar, vürstitar Eleen, läks kergelt käega kleidi volte hoides toolide vahelt läbi ja naeratus säras veel heledamalt ta kaunil näol. Pierre vaatas peaaegu kohkumiseni vaimustatud silmadega sellele kaunitarile, kui see temast möödus.

«Väga ilus,» ütles vürst Andrei.

«Väga,» vastas Pierre.

Möödudes haaras vürst Vassili Pierre'il käest kinni ja pöördus Anna Pavlovna poole.

«Tehke mul sellest karust haritud inimene,» ütles ta. «Ta elab juba kuu aega minu juures, ja esmakordselt näen ma teda seltskonnas. Miski ei ole noormehele nii vajalik kui tarkade naisterahvaste seltskond.»

IV

Anna Pavlovna naeratas ja lubas Pierre'i käsile võtta, teades, et ta on vürst Vassilile isa poolt sugulane. Elatanud daam, kes enne istus *ma tante*'iga, tõusis kärmesti püsti ja jõudis vürst Vassilile esikus järele. Ta näolt oli kadunud kogu endine teeseldud huvi. Ta heasüdamlik äranutetud nägu väljendas ainult rahutust ja hirmu.

«Mis te, vürst, ütlete mulle mu Borissist?» küsis ta vürstile esikus järele jõudes. (Ta hääldas nime Boriss erilise rõhuga o peal.) «Ma ei või kauemaks Peterburi jääda. Ütelge, milliseid teateid võin ma viia oma vaesele poisile?»

Hoolimata sellest, et vürst Vassili kuulas elatanud daami vastumeelselt ja peaaegu ebaviisakalt ning väljendas koguni kärsitust, naeratas daam temale lahkesti ning liigutavalt, ja et ta ära ei läheks, võttis tal käest kinni.

«Mis maksab teil öelda üks sõna valitsejale, ja poiss viiakse otsekohe üle kaardiväkke,» palus ta.

«Uskuge, ma teen kõik, mis võin, vürstinna,» vastas vürst Vassili, «aga mul on raske sellist palvet valitsejale esitada. Ma soovitaksin teil pöörduda vürst Golitsõni kaudu Rumjantsevi poole: see oleks targem.»

Elatanud daam kandis vürstinna Drubetskaja, Venemaa ühe parima sugukonna nime, kuid ta oli vaene, ammugi seltskonnast eemale jäänud ja endised sidemed kaotanud. Ta oli nüüd Peterburi sõitnud samme astuma, et ta ainus poeg kaardiväkke määrataks. Ainult selleks, et kokku saada vürst Vassiliga, oli ta lasknud end kutsuda ja tulnud Anna Pavlovna koosviibimisele, ainult selleks kuulas ta vikonti jutustust. Ta kohkus vürst Vassili sõnadest; tema kunagi ilus nägu väljendas tigedust, kuid see kestis ainult hetke. Ta naeratas jälle ja haaras kõvemini kinni vürst Vassili käest.

«Kuulge, vürst,» ütles ta, «ma ei ole teid kunagi palunud, ei palu ka edaspidi kunagi, ei ole teile kunagi meelde tuletanud mu isa sõprust teie vastu. Kuid nüüd, ma vannutan teid jumala nimel, tehke seda mu poja heaks, ja ma saan teid pidama heategijaks!» lisas ta kiiresti. «Ei, te ärge vihastage, vaid tõotage mulle. Ma palusin Golitsõnit, ta keeldus. *Soyez le bon enfant que vous avez été,*»[1] ütles ta, katsudes naeratada, kuna ta silmis olid pisarad.

«Papaa, me jääme hiljaks,» ütles ukse juures ootav vürstitar Eleen, pöörates oma ilusat pead antiikseil õlgadel.

Ent mõju seltskonnas on kapital, mida on vaja hoida, et ta ei kaoks. Vürst Vassili teadis seda, ja mõistes, et kui ta hakkaks paluma kõigi eest, kes teda paluvad, siis ei oleks tal peagi enam võimalik paluda iseenese eest, kasutas ta harva oma mõju. Vürstinna Drubetskaja asjas aga tundis ta pärast selle viimast vihjet midagi südametunnistuse piina taolist. Vürstinna meenutas talle tõtt: oma esimeste edusammude eest teenistuses oli ta tänu võlgu vürstinna isale. Peale selle nägi ta vürstinna käitumisest, et too on üks neid naisi, eriti emasid, kes kord midagi pähe võttes ei jäta enne järele, kui nende soov on täidetud, vastasel korral aga on valmis iga päev, iga minut peale käima ja isegi stseene tegema. See viimane kaalutlus kõigutas teda.

«*Chère* Anna Mihhailovna,» ütles ta oma alatiselt familiaarse ning igavust tundva häälega, «mul on peaaegu võimatu teha seda, mida teie tahate; aga et teile näidata, kuidas ma teid armastan ja teie kadunud isa mälestust

[1] Olge hea laps, nagu te olite varem,

austan, ma teen võimatut: teie poeg viiakse üle kaardiväkke, siin teile mu käsi. Olete rahul?»

«Mu armas, te olete heategija! Muud ma teist ei ootanudki; ma teadsin, kui hea te olete.»

Vürst Vassili tahtis minna.

«Pidage, kaks sõna veel. *Une fois passé aux gardes . . .*»[1] Vürstinna takerdus. «Teil on head suhted Mihhail Ilarionovitš Kutuzoviga, soovitage Boriss talle adjutandiks. Siis ma oleksin rahulik ja siis juba . . .»

Vürst Vassili naeratas.

«Seda ma ei tõota. Te ei tea, kuidas Kutuzovit piiratakse sellest ajast peale, kui ta on nimetatud ülemjuhatajaks. Ta ise ütles mulle, et kõik Moskva prouad on kokku rääkinud kõik oma pojad talle adjutantideks anda.»

«Ei, tõotage seda, ma ei lase teid enne minema, mu armas heategija.»

«Papaa,» kordas kaunitar jälle endisel toonil, «me jääme hiljaks.»

«Noh, *au revoir*[2], jumalaga. Näete?»

«Niisiis homme te kannate ette valitsejale?»

«Tingimata, aga Kutuzovi suhtes ei tõota ma midagi.»

«Ei, tõotage, tõotage seda, *Basile*,» ütles Anna Mihhailovna talle järele noore koketi naeratusega, mis kunagi arvatavasti oli talle omane, kuid nüüd ei sobinud hoopiski ta kurnatud näole.

Ta nähtavasti unustas oma aastad ja laskis harjumuse tõttu käiku kõik vanad naiselikud mõjutusvahendid. Kuid niipea kui vürst oli väljunud, võttis Anna Mihhailovna nägu jälle sellesama külma teeseldud ilme, mis tal oli enne. Ta läks tagasi ringi juurde, kus vikont jätkas oma jutustust, ja tegi jälle näo, nagu kuulaks ta, oodates aega ärasõiduks, sest ta töö oli tehtud.

«Aga kuidas te leiate olevat kogu selle viimase komöödia *du sacre de Milan*[3]?» küsis Anna Pavlovna. «*Et la nouvelle comédie des peuples de Gênes et de Lucques, qui viennent présenter leurs voeux à M. Buonaparte. M. Buonaparte assis sur un trône, et exauçant les voeux des*

[1] Aga kui ta viiakse üle kaardiväkke . . .
[2] nägemiseni,
[3] kroonimine Milaanos?

nations! Adorable! Non, mais c'est à en devenir folle! On dirait, que le monde entier a perdu la tête.»[1]

Vürst Andrei muigas, vaadates Anna Pavlovnale otse näkku.

«Dieu me la donne, gare à qui la touche,» ütles ta (Bonaparte'i sõnad, mis ta ütles kroonimisel). *«On dit gu'il a été très beau en prononçant ces paroles,»*[2] lisas ta ja kordas neid sõnu itaalia keeles: *«Dio mi la dona, guai a chi la tocca.»*

«J'espère enfin,» jätkas Anna Pavlovna, *«que ça a été la goutte d'eau qui fera déborder le verre. Les souverains ne peuvent plus supporter cet homme, qui menace tout.»*[3]

«Les souverains? Je ne parle pas de la Russie,» ütles vikont viisakalt ning lootusetult. *«Les souverains, madame! Qu'ont ils fait pour Louis XVII, pour la reine, pour madame Elisabeth? Rien,»* jätkas ta vaimustudes. *«Et croyez-moi, ils subissent la punition pour leur trahison de la cause des Bourbons. Les souverains? Ils envoient des ambassadeurs complimenter l'usurpateur.»*[4]

Ja põlglikult ohates muutis ta jälle asendit. Vürst Ippolit, kes oli kaua läbi lornjeti vikonti silmitsenud, pöördus nende sõnade juures äkki kogu kehaga väikese vürstinna poole, palus temalt nõela ja hakkas sellega lauale joonistades näitama Condé vappi. Ta seletas vürstinnale seda vappi niisuguse tähtsa näoga, nagu oleks too palunud tal seda teha.

«Bâton de gueules, engrêlé de gueules d'azur — maison Condé,»[5] kõneles ta.

[1] Ja uus komöödia: Genua ja Lucca rahvad avaldavad oma soovid härra Bonaparte'ile. Ja härra Bonaparte istub troonil ning täidab rahvaste soove! Oo, see on lihtsalt vaimustav! Ei, sellest võib hulluks minna. Võiks mõelda, et kogu maailm on kaotanud pea.

[2] Jumal annab mulle krooni. Häda sellele, kes seda puudutab. Kõneldakse, ta olevat olnud väga ilus, öeldes neid sõnu.

[3] Loodan, et see oli lõpuks see tilk, mis klaasi üle ajab. Suveräänid ei või kauem kannatada seda inimest, kes ähvardab kõike.

[4] Suveräänid? Ma ei räägi Venemaast. Suveräänid, madam! Kuid mis nad on teinud Louis XVII, kuninganna, Elisabethi heaks? Mitte midagi. Ja uskuge mind, nad kannavad karistust oma reetmise eest Bourbonide asjas. Suveräänid! Nad saadavad saadikud tervitama troonianastajat.

[5] Sakiline vapipalk, ääristatud taevassiniste sakkidega — Condé sugukond.

Vürstinna kuulas naeratades.

«Kui Bonaparte jääb veel aastaks Prantsuse troonile,» jätkas vikont alustatud juttu inimese näoga, kes ei kuula teisi, vaid jälgib temale kõige paremini teada olevas asjas ainult oma mõtete käiku, «siis lähevad asjad liiga kaugele. Intriigidega, vägivallaga, maalt väljaajamistega, surmanuhtlustega hävitatakse igaveseks seltskond, ma mõtlen head, prantsuse seltskonda, ja siis...»

Ta kehitas õlgu ja laiutas käsi. Pierre tahtis midagi öelda, sest jutt huvitas teda, kuid Anna Pavlovna, kes teda valvas, jõudis temast ette.

«Keiser Aleksander,» ütles ta nukrusega, mis alati saatis tema kõnelusi keiserlikust perekonnast, «teatas, et ta jätab prantslaste eneste hooleks valida valitsemisviisi. Ja ma mõtlen, ei ole kahtlust, et kogu rahvas viskub usurpaatorist vabanedes seadusliku kuninga käte vahele,» ütles Anna Pavlovna, püüdes emigrandi ning rojalisti vastu lahke olla.

«See on kahtlane,» ütles vürst Andrei. *«Monsieur le vicomte* arvab täiesti õieti, et asjad on läinud juba liiga kaugele. Ma arvan, et on raske tagasi pöörduda vana juurde.»

«Niipalju kui mina olen kuulnud,» segas Pierre punastades end jälle jutu sekka, «on peaaegu kogu aadel juba üle läinud Bonaparte'i poole.»

«Seda räägivad bonapartistid,» ütles vikont Pierre'ile otsa vaatamata. «Nüüd on raske Prantsusmaa avalikku arvamust teada saada.»

«Bonaparte l'a dit,»[1] tähendas vürst Andrei muiates. (Oli näha, et vikont talle ei meeldinud ja et tema sõnad, kuigi ta vikontile ei vaadanud, olid suunatud viimase vastu.)

««Je leur ai montré le chemin de la gloire,»» ütles ta vähese vaikimise järel, korrates jälle Napoleoni sõnu, *««ils n'en ont pas voulu; je leur ai ouvert mes antichambres, ils se sont precipités en foule...» Je ne sais pas à quel point il a eu le droit de le dire.»*[2]

[1] Seda ütles Bonaparte.

[2] «Ma näitasin neile kuulsuse teed: nemad ei tahtnud seda; ma avasin neile oma ootetoa uksed: nad tungisid rüsinal sisse...» Ma ei tea, millisel määral tal oli õigus nõnda ütelda.

«Aucun,»[1] vastas vikont. «Pärast hertsogi tapmist lakkasid ka kõige erapoolikumad inimesed temas sangarit nägemast. *Si même ça a été un héros pour certaines gens,»* ütles vikont Anna Pavlovna poole pöördudes, *«depuis l'assassinat de duc il y a un martyr de plus dans le ciel, un héros de moins sur la terre.»*[2]

Anna Pavlovna ja teised ei jõudnud veel naeratusega hinnata neid vikonti sõnu, kui Pierre jälle tungis jutust osa võtma, ja ehkki Anna Pavlovna aimas, et Pierre ütleb midagi ebaviisakat, ei suutnud ta teda enam peatada.

«Enghieni hertsogi hukkamine,» ütles Pierre, «oli riiklik paratamatus, ja mina näen hingesuurust just selles, et Napoleon ei kartnud vastutust selle teo eest ainuüksi enesele võtta.»

«Dieu! mon dieu!»[3] sosistas Anna Pavlovna hirmunult.

«Comment, M. Pierre, vous trouvez que l'assassinat est grandeur d'âme?»[4] küsis väike vürstinna naeratades ja käsitööd endale lähemale tõmmates.

«Ah! Oh!» kuuldus mitmest suust.

«Capital!»[5] ütles vürst Ippolit inglise keeli ja hakkas enesele peopesaga vastu põlve taguma. Vikont kehitas vaid õlgu.

Pierre vaatas võidurõõmsalt üle prillide kuulajatele.

«Ma räägin sellepärast nii,» jätkas ta hulljulgelt, «et Bourbonid põgenesid revolutsiooni eest, jättes rahva anarhia kätte, ja ainuüksi Napoleon mõistis revolutsioonist aru saada, seda võita, ja seepärast ei võinud ta üldise hüve huvides peatuma jääda ühe inimese elu ees.»

«Kas te ei tahaks üle minna tolle laua juurde?» küsis Anna Pavlovna. Kuid Pierre ei vastanud ja jätkas oma juttu.

«Napoleon,» rääkis ta üha enam vaimustudes, «on suur,

[1] Ei mingisugust,

[2] Kui ta oligi sangariks mõnedele inimestele, siis pärast hertsogi tapmist on taevas üks märter rohkem ja maa peal üks sangar vähem.

[3] Jumal! mu jumal!

[4] Kuidas, mosjöö Pierre, kas te näete mõrtsukatöös hingesuurust?

[5] Suurepärane!

sest ta tõusis revolutsioonist kõrgemale, surus maha selle pahed, säilitades kõik hea — niihästi kodanikkude võrdsuse kui ka sõna- ja trükivabaduse — ja ainult selletõttu omandas võimu.»

«Jah, kui ta, olles võtnud võimu, oleks selle ilma seda tapmiseks kasutamata edasi andnud seaduslikule kuningale,» ütles vikont, «siis oleksin ma teda nimetanud suureks meheks.»

«Ta ei oleks võinud seda teha. Rahvas andis talle võimu ainult selleks, et ta päästaks teda Bourbonide käest, ja sellepärast, et nägi temas suurt meest. Revolutsioon oli suur tegu,» jätkas mosjöö Pierre, näidates selle julge ning väljakutsuva kiillausega oma suurt noorust ja soovi kõike ruttu ära öelda.

«Revolutsioon ja kuningatapmine on suur tegu?... Sellisel juhul... kas te ei sooviks üle minna tolle laua juurde?» kordas Anna Pavlovna.

«Contrat social,»[1] lausus vikont leebelt naeratades.

«Ma ei räägi kuningatapmisest. Ma räägin ideedest.»

«Jah, röövimise, tapmise ja kuningatapmise ideed,» katkestas jälle irooniline hääl.

«Need olid muidugi mõista äärmused, kuid mitte need ei ole tähtsad, vaid tähtsad on inimese õigused, eelarvamustest vabanemine, kodanikkude võrdsus; kõik need ideed säilitas Napoleon nende täies jõus.»

«Vabadus ja võrdsus,» ütles vikont põlglikult, otsekui oleks ta lõpuks otsustanud sellele noormehele tõsiselt näidata ta juttude kogu rumalust, «need on kõlavad sõnad, mis on juba ammugi end kompromiteerinud. Kes siis ei armastaks vabadust ja võrdsust? Juba meie lunastaja jutlustas vabadust ja võrdsust. Kas inimesed on pärast revolutsiooni õnnelikumaks muutunud? Vastupidi. Meie tahtsime vabadust, aga Bonaparte hävitas selle.»

Vürst Andrei vaatas naeratades kord Pierre'ile, kord vikontile, kord perenaisele. Hoolimata oma seltskondlikust vilumusest kohkus Anna Pavlovna esimesel hetkel Pierre'i sündmatust väljaastumisest, aga kui ta nägi, et vikont, hoolimata Pierre'i jumalavallatuist juttudest, ei kaotanud enesevalitsemist, ja kui ta veendus, et neid jutte ei saa

[1] (Rousseau') «Ühiskondlik leping».

enam summutada, võttis ta jõu kokku ja asus vikontiga ühinedes kõnelejat ründama.

«Mais, mon cher m-r Pierre,» [1] ütles Anna Pavlovna, «kuidas te põhjendate inimese suurust, kes võis ilma kohtuta ja süüta hukata hertsogi, lõpuks ikkagi lihtsalt inimese?»

«Mina küsiksin,» ütles vikont, «kuidas *monsieur* seletab 18. brumaire'i? Kas see ei ole pettus? *C'est un escamotage, qui ne ressemble nullement à la manière d'agir d'un grand homme.»* [2]

«Aga vangid Aafrikas, keda ta surmata laskis?» ütles väike vürstinna. «See on kole!» Ja ta kehitas õlgu.

«C'est un roturier, vous aurez beau dire,» [3] ütles vürst Ippolit.

Mosjöö Pierre ei teadnud, kellele vastata, silmitses kordamööda kõiki ja naeratas. Ta naeratus ei olnud niisugune nagu teistel inimestel, mis sulas kokku mittenaeratava näoga. Temal, vastupidi, kadus naeratuse ilmumisel järsku, ühe hetkega tõsine ning isegi pisut sünge nägu ja ilmus teine — lapselik, lahke, isegi rumalavõitu ja justkui andestust paluv.

Vikont, kes nägi teda esmakordselt, mõistis, et see jakobiin pole sugugi nii hirmuäratav kui ta sõnad. Kõik vaikisid.

«Kuidas te tahate, et ta vastaks kõigile korraga,» ütles vürst Andrei. «Pealegi on riigimehe tegudes tarvis vahet teha eraisiku ja väejuhi või keisri tegude vahel. Mulle näib nii.»

«Jaa, jaa, muidugi,» haaras Pierre sõnast kinni, rõõmustades endale tulnud abi üle.

«Ei saa eitada,» jätkas vürst Andrei, «Napoleon kui inimene on suur Arcole sillal, Jafa hospidalis, kus ta annab kätt katkutõbistele, kuid ... kuid tal on teisi tegusid, mida on raske õigustada.»

Ilmselt soovides leevendada ebamugavust, mida põhjustas Pierre'i jutt, tõusis vürst Andrei ja andis naisele märku lahkumiseks.

---

[1] Aga, mu armas mosjöö Pierre,
[2] See on kelmus, mis sugugi ei sarnane suure inimese teguviisiga.
[3] Ta on tõusik, mis te ka ei räägiks.

Järsku kargas vürst Ippolit püsti ja ütles, peatades käeviibetega kõiki ning paludes neid istuda:

«Ah! aujourd'hui on m'a raconté une anecdote moscovite, charmante; il faut que je vous en régale. Vous m'excusez, vicomte, il faut que je raconte en russe. Autrement on ne sentira pas le sel de l'histoire.»[1]

Ja vürst Ippolit hakkas rääkima vene keeli niisuguse hääldamisega, nagu räägivad prantslased, kes on elanud Venemaal umbes aasta. Kõik peatusid: nii elavalt ning tungivalt nõudis vürst Ippolit tähelepanu oma loole.

«Moscou's on üks proua, *une dame.* Ja ta on väga ihne. Talle oli tarvis kaks *valets de pied*[2] tõlla taga. Ja väga pika kasvuga. See on tema maitse. Ja temal on *une femme de chambre*[3] veel pikem kasvu. Ta ütles...»

Vürst Ippolit jäi mõttesse, ilmselt kaalutledes suure vaevaga, kuidas öelda.

«Ta ütles... jah, ta ütles: «Tüdruk *(à la femme de chambre),* pane selga livree ja sõidame minuga, tõlla taga, *faire des visites* [4].»»

Vürst Ippolit turtsatas ja pahvatas suure häälega naerma märksa varem oma kuulajaist, mis tekitas jutustaja suhtes ebasoodsa mulje. Siiski naeratasid paljud, nende hulgas ka elatanud daam ja Anna Pavlovna.

«Ta sõitis. Järsku tuli suur tuul. Tütarlaps kaotas kübar ja pikad juuksed läksid lahti...»

Nüüd ei suutnud ta enam pidada, vaid puhkes katkendlikult naerma ja sõnas läbi naeru:

«Ja kõik seltskond sai teada...»

Sellega anekdoot lõppeski. Ehkki jäi arusaamatuks, milleks ta seda jutustas ja milleks oli seda tingimata tarvis vene keeles jutustada, hindasid Anna Pavlovna ja teised vürst Ippoliti seltskondlikku armastusväärsust, kes nii meeldivalt lõpetas mosjöö Pierre'i ebameeldiva ja ebaarmastusväärse väljaastumise. Pärast anekdooti kil-

---

[1] Ah, täna jutustati mulle oivaline Moskva anekdoot; tarvis teid sellega kostitada. Vabandage, vikont, ma jutustan vene keeli, muidu läheb kogu anekdoodi vürts kaduma.
[2] teenrit
[3] toatüdruk
[4] visiite tegema.

lunes vestlus väikesteks, tähtsusetuteks arutlusteks tulevasest ja möödunud ballist, teatrietendusest ja sellest, kunas ja kus keegi kedagi kohtab.

V

Külalised tänasid Anna Pavlovnat tema *charmante soirée* [1] eest ja hakkasid laiali minema.

Pierre oli kohmakas. Ta oli paks, tavalisest pikemat kasvu, lai, tohutu suurte punaste kätega, ja, nagu öeldakse, ei mõistnud salongi sisse minna või veel vähem sealt välja tulla, see tähendab, enne lahkumist midagi eriti meeldivat öelda. Peale selle oli ta hajameelne. Tõustes võttis ta oma kaabu asemel suletutiga kolmnurkse kindralikübara ja hoidis seda tutist sikutades senikaua enda käes, kuni kindral palus seda tagasi anda. Kuid kogu ta hajameelsuse ja oskamatuse salongi minna ja seal kõnelda lunastas tema heasüdamlik, lihtne ning tagasihoidlik olek. Anna Pavlovna pöördus tema poole, noogutas talle pead, väljendades kristliku vagadusega andestust tema sündmatu väljaastumise eest, ja ütles:

«Loodan teid jälle näha, kuid ühtlasi loodan, et te muudate oma arvamisi, mu armas mosjöö Pierre.»

Kui Anna Pavlovna seda Pierre'ile ütles, ei vastanud too midagi, ainult kummardas ja näitas veel kord kõigile oma naeratust, mis ei öelnud midagi muud kui vahest ainult seda: «Arvamised arvamisteks, aga te näete, missugune hea ja tore poiss ma olen.» Ja kõik, ka Anna Pavlovna, tundsid tahtmatult seda.

Vürst Andrei astus esikusse, pööras selja toapoisi poole, kes talle mantli ülle heitis, ja kuulatas ükskõikselt oma naise lobisemist vürst Ippolitiga, kes samuti oli esikusse tulnud. Vürst Ippolit seisis kena raseda vürstinna kõrval ja silmitses teda ainiti läbi lornjeti.

«Minge, *Annette,* te külmetate end,» ütles väike vürstinna Anna Pavlovnaga hüvasti jättes. «*C'est arrêté,*»[2] lisas ta tasa.

---

[1] võluva õhtu
[2] See on otsustatud,

Anna Pavlovna oli juba jõudnud Liisaga läbi rääkida kosimise üle, mida ta kavatses sobitada Anatoli ja väikese vürstinna meheõe vahel.

«Loodan teie peale, armas sõber,» ütles Anna Pavlovna samuti tasa, «te kirjutate talle ja ütlete mulle, *comment le père envisagera la chose. Au revoir,*»[1] ja ta lahkus esikust.

Vürst Ippolit astus väikese vürstinna juurde, kallutas oma näo üsna ta lähedale ja hakkas talle poolsosinal midagi rääkima.

Kaks teenrit, üks vürstinna, teine Ippoliti oma, seisid salli ja mantliga, oodates, kuni nad lõpetavad oma jutu, ja kuulasid nende arusaamatut prantsuskeelset kõnelust niisuguse näoga, nagu saaksid nad aru, mis räägitakse, kuid ei taha seda näidata. Vürstinna kõneles, nagu alati, naeratades ja kuulas naerdes.

«Ma olen väga rõõmus, et ei läinud saadiku juurde,» lausus vürst Ippolit. «Seal on kole igav... Tore õhtu oli, eks ole tõsi, tore?»

«Kõneldakse, et ball tuleb väga kena,» vastas vürstinna, kibrutades oma karvakestega kaetud huult. «Kõik seltskonna kaunid daamid saavad seal olema.»

«Mitte kõik, sest teid ei saa seal olema, mitte kõik,» ütles vürst Ippolit rõõmsalt naerdes, haaras teenrilt salli, tõugates teda seejuures, ja hakkas salli vürstinnale õlgadele seadma. Kas kohmakusest või ettekavatsetult (keegi ei oleks suutnud seda selgeks teha) ei lasknud ta, kui sall juba õlgadel oli, hulk aega käsi alla ja otsekui süles noort naist.

Vürstinna tõmbus graatsiliselt, kuid ikka naeratades eemale, pöördus ümber ja vaatas oma mehele. Vürst Andreil olid silmad suletud: nii väsinud ja unine näis ta olevat.

«Olete valmis?» küsis ta naiselt, temast mööda vaadates.

Vürst Ippolit ajas kärmesti selga oma uue moe järgi allapoole kandu ulatuva mantli ja jooksis sellesse takerdudes välistrepile vürstinna järel, keda teener tõlda aitas.

---

[1] kuidas isa asja peale vaatab. Nägemiseni,

«Princesse, au revoir!»[1] hüüdis ta, takerdudes keelega samuti kui jalgadega.

Vürstinna istus kleiti kergitades tõlla hämarusse; ta mees kohendas oma mõõka; vürst Ippolit oli abivalmiduse ettekäändel kõigil jalus.

«Lubage, mu härra,» pöördus vürst Andrei jahedalt ning ebasõbralikult vene keeli vürst Ippoliti poole, kes teda takistas mööda minemast.

«Ma ootan sind, Pierre,» lausus seesama vürst Andrei hääl lahkelt ning õrnalt.

Ratsakutsar liikus paigast ja tõlla rattad hakkasid põrisema. Vürst Ippolit naeris katkendlikult, seistes välistrepil ja oodates vikonti, keda ta oli lubanud koju sõidutada.

«Eh bien, mon cher, votre petite princesse est très bien, très bien,» ütles vikont koos Ippolitiga tõlda istudes. *«Mais très bien.»* Ta suudles oma sõrmeotsi. *«Et tout-à-fait française.»*[2]

Ippolit puhkes turtsatades naerma.

«Et savez-vous que vous êtes terrible avec votre petit air innocent,» jätkas vikont. *«Je plains le pauvre mari, ce petit officier, qui se donne des airs de prince régnant.»*[3]

Ippolit turtsatas jälle ja sõnas läbi naeru:

«Et vous disiez, que les dames russes ne valaient pas les dames françaises. Il faut savoir s'y prendre.»[4]

Pierre, kes jõudis enne teisi kohale, läks nagu oma inimene vürst Andrei kabinetti ja heitis harjunud kombel otsekohe diivanile, võttis riiulilt esimese kättepuutunud raamatu (see oli: Caesari kommentaarid) ja hakkas käsipõsakile asetudes seda keskpaigast lugema.

«Mis sa tegid m-lle Schereriga? Ta jääb nüüd päris

---

[1] Vürstinna, nägemiseni!

[2] Noh, mu kallis, teie väike vürstinna on väga armas. Väga armas. Ja täiesti, täiesti prantslanna.

[3] Aga kas teate, te olete kole inimene oma süütu näoga. Mul on kahju vaesest mehest, sellest ohvitserikesest, kes püüab mängida mingit riigivalitsejat.

[4] Aga te ütlesite, et vene daamid ei vääri prantsuse daame. Vaja osata asjast kinni haarata.

haigeks,» ütles vürst Andrei kabinetti astudes ja oma väikesi valgeid käsi hõõrudes.

Pierre pöördus kogu kehaga, nii et diivan nagises, pööras elavnenud näo vürst Andrei poole, naeratas ja lõi käega.

«See abee on väga huvitav, ainult ta saab asjast valesti aru ... Minu arvates on igavene rahu võimalik, kuid ma ei tea, kuidas seda väljendada ... Ainult mitte poliitilise tasakaaluga ...»

Vürst Andrei ilmselt ei tundnud huvi nende abstraktsete kõneluste vastu.

«Ei tohi, *mon cher,* igal pool kõnelda kõike, mis iganes mõtled. Noh, oled sa siis lõpuks midagi otsustanud? Kas saab sust ratsakaardiväelane või diplomaat?» küsis vürst Andrei vähese vaikimise järel.

Pierre istus diivanile ja tõmbas jalad enese alla.

«Kujutlege, ma ei tea ikka veel. Ei üks ega teine ei meeldi mulle.»

«Kuid midagi on ju vaja otsustada. Su isa ootab.»

Pierre oli kümneaastasena abeest kasvataja seltsis saadetud välismaale, kus ta viibis kuni kahekümne aasta vanuseni. Kui ta Moskvasse tagasi tuli, vallandas isa abee ja ütles noormehele: «Sõida nüüd Peterburi, vaata ringi ja vali. Ma olen kõigega päri. Siin on sulle kiri vürst Vassili jaoks ja siin on raha. Kirjuta kõigest, ma olen sulle igas asjas abiks.» Pierre valis juba kolm kuud enesele eluteed ega teinud midagi. Sellest valikust rääkiski talle vürst Andrei. Pierre hõõrus laupa.

«Kuid ta peab olema vabamüürlane,» ütles ta, mõeldes abeed, keda ta nägi koosviibimisel.

«See kõik on sonimine,» peatas vürst Andrei teda jälle, «räägime parem asjalikku juttu. Kas sa käisid ratsakaardiväes?...»

«Ei, ei ole käinud, aga vaat, mis mulle pähe tuli, ja mida ma tahtsin teile öelda. Praegu käib sõda Napoleoni vastu. Kui see oleks sõda vabaduse eest, siis ma saaksin aru ja astuksin esimesena sõjaväeteenistusse; kuid abistada Inglismaad ja Austriat kõige suurema inimese vastu maailmas ... see ei ole hea ...»

Vürst Andrei kehitas Pierre'i lapselikkude juttude peale vaid õlgu. Ta tegi näo, et niisugustele rumalustele on

võimatu vastata; kuid tõeliselt oli sellele naiivsele küsimusele raske vastata midagi muud kui seda, mis vastas vürst Andrei.

«Kui kõik sõdiksid ainult oma tõekspidamiste järgi, siis sõda ei olekski,» ütles ta.

«See olekski tore,» lausus Pierre.

Vürst Andrei muigas.

«Väga võimalik, et see oleks tore, kuid seda ei juhtu iialgi . . .»

«Aga milleks lähete teie sõtta?» küsis Pierre.

«Milleks? Ma ei tea. Nii on tarvis. Peale selle, ma lähen . . .» Ta peatus. «Ma lähen sellepärast, et see elu, mida ma siin elan, — see elu — ei sobi mulle!»

VI

Kõrvaltoast kuuldus kleidi kahinat. Vürst Andrei raputas end otsekui virgudes ja ta nägu võttis sellesama ilme, mis tal oli Anna Pavlovna võõrastetoas. Pierre laskis jalad diivanilt alla. Sisse astus vürstinna. Tal oli seljas juba teine, kodune, kuid niisama elegantne ning värskelt mõjuv kleit. Vürst Andrei tõusis ja nihutas talle viisakalt tugitooli lähemale.

«Ma mõtlen sageli,» alustas vürstinna, nagu alati prantsuse keeli, kärmesti ning askeldavalt tugitooli istet võttes, «miks ei ole Annette mehele läinud? Kui rumalad te kõik olete, *messieurs,* et ei ole temaga abiellunud. Te vabandage mind, kuid teie ei taipa naistest mitte midagi. Milline vaidleja te olete, mosjöö Pierre.»

«Ma vaidlen ka teie mehega praegu. Ma ei mõista, miks ta tahab sõtta minna,» ütles Pierre vähimalgi määral kohmetumata (mis on nii tavaline noore mehe läbikäimises noore naisega) vürstinna poole pöördudes.

Vürstinna võpatas. Pierre'i sõnad näisid teda valusalt puudutavat.

«Ah, mina räägin ju sedasama!» ütles ta. «Ma ei saa aru, mitte ei saa aru, miks mehed ei suuda elada ilma sõjata. Miks meie, naised, midagi ei taha, miks meile midagi tarvis ei ole? Olge teie nüüd kohtumõistja. Ma räägin talle: siin ta on onu juures adjutandiks — kõige

hiilgavam positsioon. Kõik tunnevad, kõik hindavad teda nii väga. Neil päevil kuulsin ma Apraksinite juures, kuidas üks daam küsis: *«C'est ça le fameux prince André?» Ma parole d'honneur!»*[1] Ta hakkas naerma. «Igal pool võetakse teda nõnda vastu. Ta võiks väga kergesti sa tiibadjutandiks saada. Te teate, valitseja rääkis temaga väga armulikult. Me kõnelesime Annette'iga sellest, seda oleks väga kerge korraldada. Kuidas teie arvate?»

Pierre vaatas vürst Andreile, ja märgates, et see jutt ei meeldi ta sõbrale, ei vastanud midagi.

«Millal te sõidate?» küsis ta.

«Ah! ne me parlez pas de ce départ, ne m'en parlez pas. Je ne veux pas en entendre parler,»[2] alustas vürstinna samal kapriisselt kelmikal toonil, millel ta oli kõnelnud Ippolitiga võõrastetoas ja mis ilmselt ei sobinud perekondlikku ringi, kus Pierre oli justkui selle liikmeks. «Tänu, kui ma mõtlesin, et on tarvis katkestada kõik need kallid vahekorrad . . . Ja siis, sa tead, *André?»* Ta pilgutas mehele paljutähendavalt silma. *«J'ai peur, j'ai peur!»*[3] sosistas ta selga väristades.

Mees vaatas talle niisuguse näoga otsa, nagu imestaks ta märgates, et peale tema ja Pierre'i veel keegi toas viibib, kuid pöördus siiski külma viisakusega küsivalt naise poole.

«Mida sa kardad, Liisa? Ma ei suuda aru saada,» ütles ta.

«Küll on kõik mehed egoistid; kõik, kõik on egoistid! Oma tujude pärast, jumal teab mispärast jätab mu maha, vangistab mu üksinda maale.»

«Isa ja õega, ära unusta,» lausus vürst Andrei tasa.

«Ikkagi üksi, ilma m i n u sõpradeta . . . Ja tahab, et ma ei kardaks.»

Ta toon oli juba torisev, ülahuul kerkis, andes näole mitte rõõmsa, vaid metsloomaliku, oravaliku ilme. Ta vaikis, nagu pidades sündmatuks kõnelda Pierre'i juuresolekul oma rasedusest, kuna just selles seisiski asja tuum.

---

[1] «On see tuntud vürst Andrei?» Ausõna!

[2] Ah, ärge rääkige mulle sellest ärasõidust, ärge rääkige! Ma ei taha sellest kuulda.

[3] Ma kardan, kardan!

«Ma ei saa ikkagi aru, *de quoi vous avez peur,*»[1] ütles vürst Andrei aeglaselt, silmi naiselt ära pööramata.

Vürstinna punastas ja lõi meeleheitlikult käsi kokku.

«Non, André, je dis que vous avez tellement, tellement changé . . .»[2]

«Su arst käsib sul varakult voodisse heita,» ütles vürst Andrei. «Sa peaksid magama minema.»

Vürstinna ei öelnud midagi ja järsku hakkas ta lühike vurrukestega kaetud huul värisema. Vürst Andrei tõusis õlgu kehitades ja kõndis mööda tuba edasi-tagasi.

Pierre vaatas imestunult ning naiivselt läbi prillide kord temale, kord vürstinnale ja liigutas end, otsekui tahaks ka tema üles tõusta, kuid mõtles kohe ümber.

«Mis läheb see mulle korda, et mosjöö Pierre siin on,» ütles järsku väike vürstinna ja ta ilus nägu venis korraga nutuseks grimassiks. «Ma tahtsin sulle ammugi ütelda, *André:* miks oled sa minu vastu nõnda muutunud? Mis olen ma sulle teinud? Sa lähed sõjaväkke, sul ei ole minust kahju. Mispärast?»

«Lise!» ütles vürst Andrei ainult, kuid selles ainsas sõnas oli niihästi palve kui ka ähvardus, ja mis peaasi, veendumus, et vürstinna ise kahetseb oma sõnu; kuid vürstinna jätkas kiirustades:

«Sa kohtled mind nagu haiget või last. Ma näen kõik. Kas olid sa niisugune pool aastat tagasi?»

«Lise, ma palun teid järele jätta,» ütles vürst Andrei veel väljendusrikkamalt.

Pierre, kes selle kõneluse ajal oli üha enam ärevusse sattunud, tõusis ja astus vürstinna juurde. Ta ei suutnud, nagu näha, taluda pisarate nägemist ja oli ise valmis nutma puhkema.

«Rahunege, vürstinna. Teile näib see nii, sest et, kinnitan teile, ma olen ise kogenud . . . mispärast . . . sellepärast et . . . Ei, vabandage, võõras on siin üleliigne . . . Rahunege . . . Hüvasti . . .»

Vürst Andrei hoidis teda kättpidi tagasi.

«Ei, oota, Pierre. Vürstinna on nii hea, et ta ei taha minult võtta lõbu sinuga õhtut veeta.»

[1] Mida sa kardad,
[2] Ah, Andrei, sa oled nii väga muutunud, nii väga muutunud . . .

«Tema mõtleb ainult enesest,» lausus vürstinna vihapisaraid tagasi hoidmata.

«Lise,» ütles vürst Andrei jahedalt, tõstes tooni sellele astmele, mis näitab, et kannatus on lõppenud.

Vürstinna ilusa näo vihane oravalik ilme asendus järsku meeldiva ning kaastunnet äratava hirmuilmega; ta vaatas oma kaunite silmadega altkulmu mehele otsa ja ta näole ilmus see arglik ning alistuv ilme, mis on koeral, kes kiiresti, kuid nõrgalt liputab langetatud saba.

«Mon dieu, mon dieu!»[1] lausus vürstinna, astus ühe käega kleiti kergitades mehe juurde ja suudles teda laubale.

«Bonsoir, Lise,»[2] ütles vürst Andrei tõustes ja viisakalt nagu võõral daamil kätt suudeldes.

Sõbrad vaikisid. Ei üks ega teine alustanud kõnelust. Pierre silmitses vürst Andreid, vürst Andrei hõõrus endal oma väikese käega laupa.

«Lähme õhtust sööma,» ütles ta ohates, tõusis ja suundus ukse poole.

Nad astusid peenelt, vastselt ning luksuslikult sisustatud söögituppa. Kõik alates salvrätikutest kuni hõbeda, fajansi ja kristallini kandis seda erilist uudsuse pitserit, mis on omane noorpaaride majapidamisele. Keset õhtusööki toetas vürst Andrei küünarnukid lauale ja hakkas nagu inimene, kellel on ammugi midagi südame peal ja kes on korraga otsustanud seda välja öelda, rääkima niisuguse närvilise erutusega, mida Pierre polnud oma sõbra juures veel kunagi näinud.

«Ära iialgi abiellu, mitte iialgi, mu sõber. Mu nõuanne sulle on: ära abiellu enne, kui sa enesele võid öelda, et oled korda saatnud kõik, milleks oled võimeline, ja mitte enne, kui oled lakanud armastamast seda naist, kelle oled välja valinud, enne kui näed teda selgesti, sest muidu sa eksid rängalt ja parandamatult. Abiellu raugana, kes millekski ei kõlba . . . Sest muidu läheb kaduma kõik, mis sinus on head ning üllast. Kõik kulub ära tühistele asjadele. Jaa, jaa, jaa! Ära vaata mulle nii imestunult otsa.

[1] Mu jumal, mu jumal!
[2] Hüvasti, Liisa,

Kui sa ootad eneselt midagi tulevikus, siis saad igal sammul tundma, et sinu jaoks on kõik lõpetatud, kõik suletud peale võõrastetoa, kus sa seisad samal astmel õukonna toapoisi ja idioodiga . . . Ah mis! . . .»

Ta lõi energiliselt käega.

Pierre võttis prillid eest, mistõttu ta nägu muutus, väljendades veel enam headust, ja vaatas imestunult sõbrale otsa.

«Minu naine,» jätkas vürst Andrei, «on suurepärane naisterahvas. Ta on üks neist harvadest naistest, kellega võib rahulik olla oma au pärast; aga, mu jumal, mis ma nüüd küll annaksin selle eest, et mitte olla naisemees! Sina oled ainus ja esimene, kellele ma seda räägin, sest ma armastan sind.»

Seda kõneldes sarnanes vürst Andrei veel vähem kui enne selle Bolkonskiga, kes istus poolsirukil Anna Pavlovna tugitoolis ja kõneles läbi hammaste ning silmi vidutades prantsuskeelseid fraase. Tema kuivetus näos võbises iga lihas närvilisest erutusest; silmad, milles enne näis kustunud olevat elu tuli, särasid nüüd kiirgavalt ning heledalt. Oli näha, et mida loium ta näis harilikul ajal, seda energilisem oli ta erutuse silmapilkudel.

«Sa ei saa aru, mispärast ma seda räägin,» jätkas ta. «See on ju terve elulugu. Sa räägid Bonaparte'ist ja tema karjäärist,» ütles ta, ehkki Pierre ei kõnelnud Bonaparte'ist. «Sa ütled, Bonaparte; kuid Bonaparte, kui ta töötas, lähenes samm-sammult oma eesmärgile, ta oli vaba, tal ei olnud midagi peale oma eesmärgi — ja ta saavutas selle. Kuid seo end naisega — ja sa kaotad igasuguse vabaduse nagu ahelaisse pandud vang. Ja kõik sinu lootused ja jõud, kõik need on sulle ainult koormaks ja tekitavad piinavat kahetsust. Võõrastetoad, keelepeks, ballid, auahnus, tühisus — see on see nõiaring, millest ma välja ei pääse. Ma lähen nüüd sõtta, suurimasse sõtta, mis kunagi on olnud, aga ma ei tea midagi ega kõlba millekski. *Je suis très aimable et très caustique,*»[1] jätkas vürst Andrei, «ja Anna Pavlovna juures kuulatakse mind. Ja see rumal seltskond, ilma milleta mu naine ei saa elada, ja need naised . . . Kui sa ainult

[1] Ma olen väga meeldiv lobiseja,

teaksid, mis on *toutes les femmes distinguées*[1] ja üldse naised! Mu isal on õigus. Egoism, auahnus, nürimeelsus, tühisus kõiges — seda on naised, kui nad endid näitavad nii, nagu nad on. Vaatad neile seltskonnas, näib, et midagi on, aga ei ole midagi, mitte midagi, mitte midagi! Jah, ära abiellu, mu kallis, ära abiellu,» lõpetas vürst Andrei.

«Mulle tundub naljakas,» ütles Pierre, «et t e i e e n n a s t, e n n a s t peate kõlbmatuks, oma elu — rikutud eluks. Teil on kõik, kõik ees. Ja teie võite . . .»

Ta ei öelnud, mida v õ i t e, kuid juba tema toon näitas, kui kõrgelt ta hindab oma sõpra ja kui palju ta temast ootab tulevikus.

«Kuidas võib ta niiviisi rääkida!» mõtles Pierre. Pierre pidas vürst Andreid kõige täiusliku eeskujuks just seilepärast, et vürst Andreis olid kõrgeimal määral ühendatud kõik need omadused, mida Pierre'il ei olnud ja mida kõige täpsemalt võis määratleda mõistega — tahtejõud. Pierre imetles alati vürst Andrei võimet rahulikult kohelda igasuguseid inimesi, tema haruldast mälu, erudiitsiooni (ta oli kõike lugenud, teadis kõike, tal oli kõigest aimu) ja kõige rohkem tema võimet töötada ning õppida. Kui Pierre'i sageli hämmastas unistava filosofeerimise võime puudumine Andreil (millele Pierre ise eriti kalduv oli), siis nägi ta ka selles mitte puudust, vaid jõudu.

Kõige paremais, sõbralikumais ning lihtsamais vahekordades on meelitus ja kiitus hädavajalikud, nagu määre on hädavajalik ratastele, et need sõidaksid.

«*Je suis un homme fini,*»[2] ütles vürst Andrei. «Mis on minust rääkida? Räägime parem sinust,» tähendas ta vähese vaikimise järel, naeratades oma lohutavate mõtete peale.

See naeratus kajastus samal hetkel Pierre'i näol.

«Aga mis on minust rääkida?» küsis Pierre, avades oma suu muretuks, rõõmsaks naeratuseks. «Mis olen mina? *Je suis un bâtard!*»[3] Ja ta läks järsku näost tume-

[1] need peened naised
[2] Ma olen lõpetatud inimene,
[3] Ma olen sohipoeg!

punaseks. Oli näha, et ta oli teinud suure pingutuse, et seda öelda. *«Sans nom, sans fortune* . . .[1] Ja mis siis, tõepoolest . . .» Aga ta ei öelnud, mis tõepoolest oli. «Ma olen veel vaba ja mul on hea olla. Ma ainult ei tea sugugi, mis peale hakata. Ma tahtsin teiega tõsiselt nõu pidada.»

Vürst Andrei vaatles teda heatahtlikult. Kuid tema sõbralikus ning lahkes pilgus väljendus ikkagi teadlikkus oma üleolekust.

«Sa oled mulle kallis, eriti sellepärast, et sa oled ainus loomulik inimene kogu meie seltskonnas. Sul on hea. Vali, mis sa tahad; see on ükskõik. Sa oled igal pool tubli, ainult üks asi: lakka käimast nende Kuraginite pool, elamast seda elu. See ei sobi sugugi sulle: kõik need joomingud, ja husaarlus, ja kõik . . .»

«Que voulez-vous, mon cher,» ütles Pierre õlgu kehitades, *«les femmes, mon cher, les femmes!»*[2]

«Ma ei mõista,» vastas Andrei. *«Les femmes comme il faut*[3], see on teine asi; aga Kuragini *les femmes, les femmes et le vin*[4], ma ei mõista!»

Pierre elas vürst Vassili Kuragini juures ja võttis osa tema poja Anatoli ulaelust, sellesama Anatoli, keda parandamise otstarbel kavatseti vürst Andrei õega paari panna.

«Teate mis,» ütles Pierre, nagu oleks talle äkki õnnelik mõte pähe tulnud, «tõsiselt, ma olen ammugi sellele mõtelnud. Selle elu juures ei suuda ma midagi otsustada ega järele mõtelda. Pea valutab, raha ei ole. Täna ta kutsus mind, ma ei lähe.»

«Anna mulle ausõna, et sa enam ei lähe!»

«Ausõna!»

Kell oli juba kahe peal öösel, kui Pierre väljus oma sõbra juurest. Oli juunikuu öö — peterburilik, hämaruseta öö. Pierre istus voorimehe troskasse kavatsusega koju sõita. Kuid mida lähemale ta kodule jõudis, seda enam tundis ta, et on võimatu uinuda sel ööl, mis sarnanes rohkem õhtu või hommikuga. Piki tühje tänavaid võis näha kaugele. Teel tuli Pierre'ile meelde, et täna õhtul pidi Anatol Kuragini juurde kogunema tavaline mänguseltskond, millele harilikult järgnes jooming, mis lõppes ühe Pierre'i lemmiklõbustusega.

«Oleks hea sõita Kuragini poole,» mõtles ta. Kuid otsekohe meenus talle vürst Andreile antud ausõna mitte käia Kuragini pool.

Ja otsekohe, nagu see juhtub inimestega, keda nimetatakse iseloomutuiks, tekkis tal nii kirglik tahtmine veel kord kogeda seda nii tuttavat kergemeelset elu, et ta otsustas sõita. Ja otsekohe tuli tal pähe mõte, et antud sõna ei tähenda midagi, sest enne kui vürst Andreile, oli ta andnud sõna vürst Anatolile, et läheb tema poole. Lõpuks mõtles ta, et kõik need ausõnad on niisugused tinglikud asjad, millel ei ole mingit kindlat mõtet, eriti kui kujutleda, et võib-olla juba homme ta kas sureb või juhtub temaga midagi niisugust ebatavalist, et ei ole enam olemas ei ausat ega autut. Seda laadi arutlused tulid Pierre'ile pähe sageli, hävitades kõik ta otsused ja kavatsused. Ta sõitis Kuragini poole.

Jõudnud ratsakaardiväe kasarmute juures asuva suure maja välistrepi ette, kus elas Anatol, läks ta valgustatud trepist üles ja astus avatud uksest sisse. Esikus ei olnud kedagi; seal vedeles tühje pudeleid, mantleid, kalosse; lõhnas veini järele; oli kuulda kauget juttu ja kisa.

Mäng ja õhtusöök olid juba lõppenud, kuid külalised ei läinud veel laiali. Pierre heitis mantli seljast ja astus esimesse tuppa, kus olid laual õhtusöögi jäägid, ja üks teener, arvates, et teda keegi ei näe, salaja tühjendas poolelijäänud klaase. Kolmandast toast kuuldus askeldust, valju naeru, tuttavate häälte hüüdeid ja karu mõminat. Umbes kaheksa noort meest tungles rahutult lahtise akna juures. Kolm meest hullas noore karuga, keda üks vedas kettipidi, hirmutades temaga teist.

«Panen Stephensi peale sada!» karjus üks.

«Ainult mitte toetada!» hüüdis teine.

«Mina panen Dolohhovi peale!» kisendas kolmas. «Lööd lahti, Kuragin.»

«Noh, jätke Miškaga jändamine, siin on kihlvedu.»

«Ühe sõõmuga, muidu on kaotatud!» karjus neljas.

[1] Ilma nimeta, ilma varata . . .
[2] Mis teha, mu sõber . . . naised, sõber, naised!
[3] Korralikud naised,
[4] Kuragini naised, naised ja viin,

«Jakov, anna pudel siia, Jakov!» hüüdis peremees ise, pikk ilus mees, kes seisis salga keskel ainult õhukese, rinna eest avatud särgi väel. «Pidage, härrased! Seal ta on, Petruša, armas sõber,» pöördus ta Pierre'i poole.

Teine, lühemat kasvu, selgete siniste silmadega mehe hääl, mis üllatas keset kõiki neid purjus hääli oma kaine kõlaga, hüüdis akna juurest: «Tule siia, löö käed lahti!» See oli Dolohhov, Semjonovski polgu ohvitser, tuntud kaardimängija ning riiukukk, kes elas Anatoliga koos. Pierre naeratas, vaadates rõõmsalt enese ümber.

«Mitte midagi ei saa aru. Milles on asi?» küsis ta.

«Pidage, ta ei ole purjus. Anna üks pudel,» ütles Anatol, võttis laualt klaasi ja astus Pierre'i juurde.

«Kõigepealt joo.»

Pierre tühjendas ühe klaasi teise järel, silmitsedes altkulmu joobnud külalisi, kes olid jälle kogunenud akna juurde, ja kuulatas nende juttu. Anatol kallas talle veini ja jutustas, et Dolohhov veab kihla inglasest meremehe Stephensiga, et tema, Dolohhov, joob ära pudeli rummi, istudes kolmanda korra aknal, jalad väljapoole rippu lastud.

«Joo aga kõik ära!» ütles Anatol Pierre'ile viimast klaasi ulatades. «Ma ei lase sind enne minema!»

«Ei, ei taha,» vastas Pierre Anatoli eemale tõugates ja astus akna juurde.

Dolohhov hoidis inglasel käest kinni ja loetles selgesti ning arusaadavalt kihlveo tingimusi, pöördudes peamiselt Anatoli ja Pierre'i poole.

Dolohhov oli keskmist kasvu, käharpäine ja selgete siniste silmadega mees. Ta oli umbes kakskümmend viis aastat vana. Nagu kõik teisedki jalaväeohvitserid, ei kandnud ta vurrusid, ja ta suu, kõige silmatorkavam osa ta näost, oli üleni näha. Selle suu jooned moodustasid tähelepanuväärselt peene kaare. Keskel laskus ülemine huul energiliselt terava kiiluna tugevale alumisele ja suunurkades moodustus püsivalt midagi kahe naeratuse taolist, kummalgi pool üks. Kõik kokku, eriti aga ühenduses kindla, jultunud ning targa vaatega, tekitas niisuguse mulje, et seda nägu polnud võimalik tähele panemata jätta. Dolohhov oli vaene inimene ilma igasuguste sidemeteta. Ent hoolimata sellest, et Anatol kümneid tuhan-

deid läbi lõi, elas Dolohhov temaga koos ja mõistis asja nõnda korraldada, et Anatol ja kõik, kes neid tundsid, pidasid Dolohhovist rohkem lugu kui Anatolist. Dolohhov mängis kõiki mänge ja peaaegu alati võitis. Kui palju ta ka ei joonud, ta ei kaotanud iial selget pead. Niihästi Kuragin kui ka Dolohhov olid tollal kuulsused Peterburi võrukaelte ja joomarite maailmas.

Toodi pudel rummi. Kaks teenrit, kes ilmselt ülearu ruttasid ja olid neid ümbritsevate härraste nõuannetest ja hüüetest araks tehtud, püüdsid välja murda aknaraami, mis ei lasknud istuda akna välisservale.

Anatol lähenes võitja ilmel aknale. Tal oli tahtmine midagi purustada. Ta tõukas teenrid eemale ja tõmbas raami, kuid raam ei andnud järele. Ta lõi klaasi puruks.

«Noh, sina, jõumees,» pöördus ta Pierre'i poole.

Pierre võttis põikpuudest kinni, tõmbas korra ja murdis ning kohati väänas tammepuust raami raginal välja.

«Kõik terveni välja, muidu veel mõtlevad, et ma kinni hoian,» ütles Dolohhov.

«Inglane hoopleb . . . ah? Eks ole tore? . . .» küsis Anatol.

«On küll,» ütles Pierre, vaadates Dolohhovile, kes oli rummipudeli kätte võtnud ja astus akna juurde, kust paistis hele taevas ja sellel ühtesulava koidu ning eha kuma.

Rummipudel käes, hüppas Dolohhov aknale.

«Tähelepanu!» hüüdis ta, seistes aknalaual ja pöördudes toa poole. Kõik jäid vait.

«Ma vean kihla (ta rääkis prantsuse keeli, et inglane temast aru saaks, ja rääkis seda keelt mitte just väga hästi). Vean kihla viiekümne imperiaali peale. Tahate saja peale?» lisas ta inglase poole pöördudes.

«Ei, viiskümmend,» ütles inglane.

«Hea küll, viiekümne imperiaali peale, — et joon ära terve pudeli rummi ilma pudelit suu juurest võtmata; joon, istudes väljaspool akent, vaat sel kohal (ta kummardus ja osutas kallakule müüriservale akna taga), ja kuskilt kinni hoidmata . . . Nii?»

«Väga hea,» ütles inglane.

Anatol pöördus inglase poole, võttis tal frakinööbist

kinni ja hakkas temale ülalt alla vaadates (inglane oli väikest kasvu) inglise keeli kordama kihlveo tingimusi.

«Pea!» hüüdis Dolohhov, koputades pudeliga vastu akent, et tähelepanu enesele pöörata. «Pea, Kuragin! Kuulake! Kui keegi seda järele teeb, siis mina maksan sada imperiaali. Saate aru?»

Inglane noogutas pead, ilma et oleks kuidagi mõista andnud, kas ta kavatseb seda uut kihlvedu vastu võtta või mitte. Anatol ei lasknud inglast lahti ja hoolimata sellest, et too noogutades mõista andis, et ta kõigest aru sai, tõlkis talle Dolohhovi sõnad inglise keelde. Noor kõhnuke poiss, ihukaitseväe-husaar, kes sel õhtul oli kogu oma raha maha mänginud, ronis aknale, küünitas end välja ja vaatas alla.

«Huu!... Huu!... Huu!...» tegi ta, vaadates aknast kõnnitee kividele.

«Rahu!» hüüdis Dolohhov ja tõmbas aknalt maha ohvitseri, kes kannustega takerdudes kohmakalt tuppa hüppas.

Asetanud pudeli aknalauale, et hõlpus oleks seda kätte saada, ronis Dolohhov ettevaatlikult ning tasakesi aknast välja. Lastes jalad alla ja toetades mõlemad käed vastu aknaääri, proovis ta kohta, võttis istet, laskis käed alla, nihutas end paremale, vasakule ja võttis pudeli. Anatol tõi kaks küünalt ja pani need aknalauale, ehkki oli juba täiesti valge. Dolohhovi valges särgis selg ja ta kähar pea olid mõlemalt poolt valgustatud. Kõik kogunesid rüsinal akna juurde. Inglane seisis kõige ees. Pierre naeratas ega öelnud midagi. Üks juuresolijaist, kes oli teistest vanem, astus järsku hirmunud ning vihase näoga ettepoole ja tahtis Dolohhovil särgist kinni haarata.

«Mu härrad, see on rumalus; ta kukub enese surnuks,» ütles see mõistlikum mees.

Anatol peatas teda.

«Ära puuduta, sa ehmatad teda ja ta kukubki surnuks. Ah?... Mis siis saab?... Ah?...»

Dolohhov pöördus end paremini istuma seades ja käsi jälle vastu aknaääri toetades.

«Kui keegi veel ennast minu juurde topib,» ütles ta sõnu kokkusurutud peenikeste huulte vahelt ühekaupa

kuuldavale lastes, «siis selle saadan ma otsekohe siia alla. Niisiis!...»

Öeldes «niisiis!» pöördus ta tagasi, laskis käed alla, võttis pudeli ja tõstis suu juurde, ajas pea kuklasse ja heitis tasakaalu hoidmiseks vaba käe üles. Üks teener, kes oli hakanud koristama klaasikilde, peatus kummargil asendis, silmi aknalt ja Dolohhovi seljalt pööramata. Anatol seisis sirgelt, silmad pärani. Inglane vaatas, huuled pruntis, kõrvalt. See, kes oli püüdnud toimingut peatada, jooksis toanurka ja heitis diivanile, nägu seina poole. Pierre kattis kätega näo ja nõrk naeratus ununes ta näole, ehkki see nüüd väljendas õudust ja hirmu. Kõik vaikisid. Pierre võttis käed silmade eest. Dolohhov istus ikka veel samas asendis, ainult ta pea oli tahapoole kaldunud, nii et kuklataguse käharad juuksed puudutasid särgikaelust, ja käsi pudeliga kerkis värisedes ning pingutades ikka kõrgemale ja kõrgemale. Pudel tühjenes silmanähtavalt ja ühes sellega tõusis ülespoole, pead kuklasse painutades. «Miks see siis nii kaua kestab?» mõtles Pierre. Talle tundus, et on möödunud juba üle poole tunni. Äkki tegi Dolohhov seljaga liigutuse tahapoole ja ta käsi hakkas närviliselt värisema. Sellest värinast oli küllalt, et paigast nihutada kogu keha, mis istus kallakul müüriserval. Ta nihkus paigast ja ta käed ning pea hakkasid pingutusest veel tugevamini värisema. Üks käsi tõusis, et aknalauast kinni haarata, kuid laskus jälle alla. Pierre sulges jälle silmad ja ütles enesele, et ei ava neid enam iialgi. Korraga tundis ta, et kõik tema ümber hakkas liikuma. Ta avas silmad: Dolohhov seisis aknalaual, ta nägu oli kahvatu, kuid rõõmus.

«Tühi!»

Ta viskas pudeli inglasele, kes selle osavasti kinni püüdis. Dolohhov hüppas aknalt maha. Ta lõhnas tugevasti rummi järele.

«Tore! Tubli poiss! Vaat kus kihlvedu! Et pagan teid võtaks!» hüüti igast küljest.

Inglane võttis rahakoti ja hakkas raha välja lugema. Dolohhov krimpsutas nägu ja vaikis. Pierre kargas aknale.

«Härrased! Kes tahab minuga kihla vedada? Ma teen sedasama!» hüüdis ta järsku. «Isegi kihlvedu pole

tarvis. Käsi mulle anda pudel. Ma teen... käsi anda pudel.»

«Las teeb, las teeb!» ütles Dolohhov muiates.

«Oled sa hulluks läinud või? Kes sind laseb? Sul hakkab juba trepilgi pea ringi käima,» kuuldus igast küljest.

«Ma joon ära, anna pudel rummi!» hüüdis Pierre purjus inimese žestiga otsustavalt vastu tooli põrutades ja hakkas aknast välja ronima.

Tal haarati kätest kinni, kuid ta oli nii tugev, et lükkas enesest kaugele eemale kõik, kes talle lähenesid.

«Ei, nii ei saa temast mingi hinna eest jagu,» ütles Anatol. «Pidage, ma tüssan teda. Kuule, ma vean sinuga kihla, kuid homme, nüüd aga sõidame kõik *** juurde.»

«Sõidame,» hüüdis Pierre, «sõidame!... Ja Miška võtame kaasa...»

Ja ta haaras karul ümbert kinni, tõstis ta üles ning hakkas temaga mööda tuba keerlema.

VII

Vürst Vassili täitis lubaduse, mille ta oli Anna Pavlovna juures andnud vürstinna Drubetskajale, kes palus teda oma ainsa poja Borissi pärast. Noormehest informeeriti valitsejat ja ta viidi erandlikult üle lipnikuks Semjonovski kaardiväepolku. Kuid adjutandiks või käsundusohvitseriks Kutuzovi juurde teda siiski ei määratud, hoolimata kõigist Anna Mihhailovna püüdmistest ja sepitsustest. Varsti pärast Anna Pavlovna koosviibimist pöördus Anna Mihhailovna tagasi Moskvasse, otse oma rikaste sugulaste Rostovide juurde, kelle pool ta Moskvas peatus ja kelle juures üles kasvas ning aastate viisi elas tema jumaldatud Borjake, kes oli äsja ülendatud armeelipnikuks ja otsekohe üle viidud kaardiväelipnikuks. Kaardiväge oli Peterburist väljunud juba 10. augustil, ja Anna Mihhailovna poeg, kes oli mundri muretsemiseks Moskvasse jäänud, pidi talle järele jõudma teel Radzivilovi.

Rostovide juures pühitseti Nataljade, ema ja noorema tütre nimepäeva. Hommikust saadik sõitsid lakkamatult trepi ette ja sealt ära sõidukid, mis vedasid õnnitlejaid

krahvinna Rostova suure, kogu Moskvale tuntud maja otse Povarskajal. Krahvinna istus koos oma ilusa vanema tütrega ja külalistega, kes alatasa vaheldusid, võõrastetoas.

Krahvinna oli idamaist tüüpi kuivetu näoga, umbes neljakümne viie aastane naine, ilmselt kurnatud lastest, keda tal oli olnud kaksteist. Kehalisest nõrkusest tingitud liigutuste ja jutu aeglus andis talle lugupidamist sisendava väärikuse. Vürstinna Anna Mihhailovna Drubetskaja kui oma inimene istus samas, abistades külaliste vastuvõtmisel ja nendega vestlemisel. Noored olid tagumistes tubades, kuna nad ei pidanud vajalikuks visiitide vastuvõtmise juures olla. Krahv võttis külalisi vastu ja saatis neid ära, kutsudes kõiki lõunasöögile.

«Olen teile väga, väga tänulik, *ma chère* või *mon cher* (*ma chère* või *mon cher* ütles ta eranditult kõigile, ilma vähimategi varjunditeta, niihästi temast kõrgemal kui ka madalamal seisvaile inimestele), minu enese ja kalliste nimepäevalaste poolt. Tulge tingimata lõunasöögile. Te solvate mind, *mon cher*. Palun teid südamest kogu perekonna nimel, *ma chère*.» Neid sõnu rääkis ta ühesuguse ilmega oma täidlasel, rõõmsal ning puhtaks raseeritud näol ja ühesuguselt tugeva käepigistuse ning korduvate lühikeste kummarduste saatel eranditult kõigile muutmatul kujul. Olles ühe külalise ära saatnud, pöördus krahv tagasi teiste külaliste juurde, kes olid veel võõrastetoas. Ta lükkas tugitooli lähemale, ajas jalad uljalt harki ja asetas käed põlvedele nagu inimene, kes armastab ja oskab elada, ning kõigutas end tähtsalt, esitas oletusi ilmast, arutles tervise üle mõnikord vene, mõnikord väga halvas, kuid enesekindlas prantsuse keeles ja läks siis uuesti väsinud, kuid oma kohuste täitmisel kindla inimese ilmel külalisi ära saatma, korraldades hõredaid halle juukseid oma paljal pealael, ja kutsus jälle lõunale. Mõnikord läks ta esikust tagasi tulles läbi talveaia ja ülitsiantidetoa suurde marmorsaali, kus kaeti lauda kaheksakümnele inimesele, ja kutsus, vaadates kelneritele, kes kandsid hõbedat ja portselani, seadsid paigale laudu ja harutasid lahti damastlaudlinu, enese juurde Dmitri Vassiljevitši, aadliku, kes ajas kõiki tema asju, ja ütles:

«Noh, Mitjake, vaata, et kõik oleks korras. Nii, nii,» rääkis ta, silmitsedes mõnuga hiiglasuurt lahtitõmmatud lauda. «Peaasi on serveerimine. Sedasi . . .» Ja enesega rahul olevalt ohates läks jälle võõrastetuppa.

«Marja Lvovna Karagina tütrega!» teatas jämedal häälel krahvinna hiiglakasvuline tõllateener võõrastetoa uksele ilmudes. Krahvinna jäi hetkeks mõttesse ja nuusutas kuldsest, tema mehe pildiga kaunistatud tubakatoosist.

«Ära piinanud on mind need visiidid,» ütles ta. «Noh, ma võtan ta veel viimasena vastu. Ta on väga pedantne. Palu sisse astuda,» ütles ta teenrile kurva häälega, otsekui oleks öelnud: «Noh, tehke mulle siis lõpp peale!»

Pikakasvuline, täidlane, uhkeilmeline daam ja ta naeratav ümmarguse näoga tütar astusid kleitidega kahistades võõrastetuppa.

«Chère comtesse, il y a si longtemps . . . elle a été alitée, la pauvre enfant . . . au bal des Razoumowsky . . . et la comtesse Apraksine . . . j'ai été si heureuse . . .»[1] kuuldusid elavad naiste hääled, üksteisele vahele rääkides ning kleitide kahina ja toolide nihutamisega ühte sulades. Algas see jutt, mida aetakse täpselt niipalju, et esimese pausi juures tõusta, kleite kahistada ja öelda: *«Je suis bien charmée; la santé de maman . . . et la comtesse Apraksine,»*[2] ja jälle kleitidega kahistades esikusse minna, kasukas või mantel selga panna ja ära sõita. Jutt läks tolleaegsele linna peamisele uudisele — tuntud Katariina-aegse rahamehe ning iluduse vana krahv Bezuhhovi haigusele ja tema väljaspool abielu sündinud pojale Pierre'ile, kes oli nii ebaviisakalt käitunud Anna Pavlovna Schereri koosviibimisel.

«Mul on väga kahju vaesest krahvist,» tähendas külaline. «Tema tervis on niigi halb, ja nüüd veel see kurvastus poja poolt, see tapab ta!»

«Mis siis õieti juhtus?» küsis krahvinna, justkui mitte teades, millest külaline rääkis, ehkki ta oli juba korda

[1] Kallis krahvinna, juba nõnda ammu . . . vaeseke oli haige . . . Razumovskite ballil . . . krahvinna Apraksina . . . ma olin nii rõõmus . . .

[2] Väga rõõmustav . . . mamma tervis . . . ja krahvinna Apraksina,

viisteistkümmend kuulnud krahv Bezuhhovi kurvastuse põhjust.

«Seal on see praegusaja kasvatus! Ja veel välismaal,» lausus külaline. «See noormees oli jäetud iseenese hooleks, ja nüüd olevat ta, nagu räägitakse, Peterburis niisuguseid jõledusi teinud, et ta sealt politseiga välja saadeti.»

«Mis te ütlete!» ütles krahvinna.

«Ta valis pahasti oma tutvusi,» segas vürstinna Anna Mihhailovna end jutusse. «Vürst Vassili poeg, tema ja keegi Dolohhov, nad olevat teinud jumal teab mida. Ja mõlemad said selle eest karistada. Dolohhov on soldatiks alandatud, kuna Bezuhhovi poeg on Moskvasse välja saadetud. Anatol Kuragini suhtes summutas isa asja kuidagi ära, aga Peterburist saadeti ikkagi välja.»

«Ja mis nad siis õieti tegid?» küsis krahvinna.

«Need on ju püsti röövlid, eriti Dolohhov,» rääkis külaline. «Ta on Marja Ivanovna Dolohhova, niisuguse auväärse daami poeg. Ja kujutage endale ette: nad kolmekesi said kuskilt kätte karu, panid eneste kõrvale tõlda ja sõitsid näitlejannade juurde. Politsei ruttas kohale neid pidurdama. Nad võtsid politseiniku kinni ja sidusid ta selg selja vastu karuga kokku ning lasksid karu Moikasse: karu ujub ja politseinik on tal seljas.»

«Kena pidi politseinik välja nägema, *ma chère!*» hüüdis krahv naerust lämbudes.

«Ah, milline jõledus! Mida siin naerda on, krahv?»

Kuid tahtmatult naersid daamid ka ise.

«Hädavaevalt päästeti see õnnetu,» jätkas külaline. «Ja see on krahv Kirill Vladimirovitš Bezuhhovi poeg, kes nii teravmeelselt lõbutseb!» lisas ta. «Aga kõneldi, et on nii hästi kasvatatud ja tark. Vaat kuhu see välismaine kasvatus välja viis. Loodan, et siin teda keegi vastu ei võta, hoolimata tema rikkusest. Teda taheti mulle esitleda. Ma keeldusin kategooriliselt: mul on tütred.»

«Miks te arvate, et see noormees on nii rikas?» küsis krahvinna, kummardudes eemale tütarlastest, kes otsekohe tegid näo, et nad ei kuula. «Bezuhhovil on ju ainult ebaseaduslikud lapsed. Ka . . . Pierre on vist ebaseaduslik.»

Külaline lõi käega.

«Ma arvan, tal on neid ebaseaduslikke kakskümmend tükki.»

Vürstinna Anna Mihhailovna segas end jutusse, soovides ilmselt näidata oma sidemeid ja kõigi seltskondlikkude asjaolude tundmist.

«Asi seisab selles,» ütles ta tähendusrikkalt ning samuti poolsosinal. «Krahv Kirill Vladimirovitši reputatsioon on teada ... Ta ei mäleta ise oma laste arvu, kuid see Pierre oli tema lemmik.»

«Kui tore vanamees ta oli,» ütles krahvinna, «veel möödunud aastal! Ilusamat meest ei ole ma iial näinud.»

«Nüüd on ta väga muutunud,» ütles Anna Mihhailovna. «Ma tahtsin öelda seda,» jätkas ta, «naise poolt on kogu varanduse otsene pärija vürst Vassili, aga Pierre'i armastas isa väga, tegeles tema kasvatusega ja kirjutas keisrile ... nii et keegi ei tea, kui ta sureb (ta on nii otsas, et seda oodatakse iga minut, ja Lorrain on Peterburist kohale sõitnud), kellele jääb see tohutu varandus: kas Pierre'ile või vürst Vassilile. Nelikümmend tuhat hinge ja miljonid. Ma tean seda väga hästi, sest vürst Vassili ise rääkis mulle seda. Ja Kirill Vladimirovitš on mulle pealegi ema poolt vanaonu. Tema ristis ka Borjat,» lisas ta, nagu ei omistaks ta sellele asjaolule mingit tähtsust.

«Vürst Vassili saabus eile Moskvasse. Ta sõidab revisjoni tegema, nagu mulle räägiti,» ütles külaline.

«Jah, kuid *entre nous*[1],» sõnas vürstinna, «see on ettekääne. Ta tuli õigupoolest krahv Kirill Vladimirovitši juurde, kuna oli teada saanud, et see nii otsas on.»

«Siiski, *ma chère,* see oli tore temp,» ütles krahv, ja märgates, et vanem külaline teda ei kuula, pöördus preilide poole. «Politseinik võis küll kena välja näha, ma kujutlen!»

Kujutledes, kuidas politseinik kätega vehkis, puhkes ta jälle kõlavalt ning madalal häälel naerma, vappudes kogu oma tüsedast kehast, nagu naeravad inimesed, kes alati hästi söövad ja eriti joovad. «Niisiis palun meie juurde lõunale,» ütles ta.

[1] omavahel,

VIII

Tekkis vaikus. Krahvinna vaatas külalisele, naeratades meeldivalt, kuid siiski varjamata, et ta nüüd põrmugi ei kurvastaks, kui külaline üles tõuseks ja ära sõidaks. Külalise tütar kohendas juba kleiti, vaadates küsivalt emale, kui korraga kõrvaltoast kuuldus mitmete ukse poole jooksvate meeste- ja naistejalgade müdinat, ettejäänud ning ümberlükatud tooli kolinat, ja tuppa jooksis kolmeteistkümneaastane tütarlaps, peites midagi oma lühikese musliinseeliku varju, ja jäi keset tuba seisma. Oli ilmne, et ta kogemata, jooksu hoogu õieti arvestamata, oli nii kaugele sööstnud. Samal silmapilgul ilmusid uksele vabarnpunase kraega üliõpilane, kaardiväeohvitser, viieteistkümneaastane tütarlaps ja paks punapõskne lühikeses kuues poiss.

Krahv kargas püsti ja asetas taarudes käed laialt ümber sissejooksnud tütarlapse.

«Ahaa, siin ta on!» hüüdis ta naerdes. «Nimepäevalaps! *Ma chère* nimepäevalaps!»

«*Ma chère, il y a un temps pour tout,*»[1] ütles krahvinna karmust teeseldes. «Sa hellitad teda alatasa, *Elie,*» tähendas ta mehele.

«*Bonjour, ma chère, je vous félicite,*»[2] ütles külaline. «*Quelle délicieuse enfant!*»[3] lisas ta ema poole pöördudes.

Mustasilmaline, suure suuga, mitte ilus, kuid elav tütarlaps oma lapselikkude paljaste õlgadega, mis olid kiire jooksu tõttu pihikust välja tunginud, tahapoole langevate mustade lokkidega, peenikeste katmata kätega ja pitsidega püksikestes ning lahtistes kingades väikeste jalgadega oli selles armsas eas, kus tütarlaps ei ole enam laps, laps aga ei ole veel tüdruk. Isa käest lahti rabeldes jooksis ta ema juurde ja peitis selle karmile märkusele vähimatki tähelepanu pööramata oma õhetava näo ema mantilja pitsidesse ja puhkes naerma. Ta naeris millegi üle, kõneldes katkendlikult nukust, mille ta oma seelikukese varjust välja võttis.

«Näete? ... Nukk ... Mimi ... Näete ...»

[1] Mu armas, igal asjal on oma aeg,
[2] Tere, mu armas, õnnitlen teid,
[3] Milline kena laps!

Ja Nataša ei saanud enam rääkida (talle näis kõik naljakas). Ta langes emale sülle ja pahvatas naerma nii valjusti ning kõlavalt, et kõik, isegi pedantne külaline, hakkasid tahtmatult kaasa naerma.

«Noh, mine, mine oma koletisega!» ütles ema, teeseldud pahameelega tütart enesest eemale tõugates. «See on mu kõige noorem tütar,» pöördus ta külalise poole.

Nataša tõstis hetkeks näo ema pitsrätikult, vaatas talle läbi naerupisarate alt üles otsa ja peitis näo jälle ema sülle.

Külaline, kes oli sunnitud imetlema seda perekondlikku stseeni, pidas tarvilikuks sellest kuidagi osa võtta.

«Ütelge, mu armas,» ütles ta Nataša poole pöördudes, «kuidas see Mimi teile sugulane on? Tütar kindlasti?»

Natašale ei meeldinud see lapsekõnelusse laskuv toon, millega külaline teda kõnetas. Ta ei vastanud midagi ja vaatas tõsiselt külalisele otsa.

Vahepeal oli kogu see noorpõlv: Boriss — ohvitser, vürstinna Anna Mihhailovna poeg, Nikolai — üliõpilane, krahvi vanem poeg, Sonja — viieteistkümneaastane krahvi õetütar, ja väike Petruša — kõige noorem poeg, kõik olid võõrastetoas aset võtnud ja püüdsid ilmselt viisakuse piirides hoida elevust ning lõbusust, mida õhkus veel igast nende näojoonest. Oli näha, et seal, tagumistes tubades, kust nad kõik olid nii hoogsalt siia jooksnud, olid nende jutud olnud lõbusamad kui siinne vestlus linna kuulujuttudest, ilmast ja *comtesse Apraksine*'ist. Aeg-ajalt vaatasid nad üksteisele otsa ja suutsid vaevu naeru tagasi hoida.

Kaks noormeest, üliõpilane ja ohvitser, lapsepõlvesõbrad, olid ühevanused ja mõlemad ilusad, kuid mitte teineteisega sarnased. Boriss oli pikk blond nooruk ja ta ilusa rahuliku näo jooned olid korrapärased ning peened. Nikolai oli lühike, käharpäine, avala näoilmega noormees. Ta ülemisel huulel oli juba näha musti udemeid ja kogu ta nägu väljendas tormakust ning vaimustust. Nikolai punastas kohe, niipea kui võõrastetuppa astus. Oli näha, et ta otsis ega leidnud, mida öelda. Boriss seevastu kogus end otsekohe ja jutustas rahulikult, naljatoonil, kuidas ta seda Mimist nukku tundis juba siis, kui see oli noor, alles rikkumata ninaga tütarlaps; kuidas nukk viie aas-

taga, nagu ta mäletab, tunduvalt vananes ja kuidas tal üle kogu pea lõhe tekkis. Seda öeldes vaatas ta Natašale otsa. Nataša pöördus kõrvale, vaatas nooremale vennale, kes silmi kissitades hääletust naerust rappus, ja mitte suutes end enam tagasi hoida, hüppas üles ning jooksis toast välja nii kiiresti, kui tema väledad jalad kandsid. Boriss ei hakanud naerma.

«Teie tahtsite vist kah ära sõita, *maman!* Kas vajate tõlda?» küsis ta naeratades ja ema poole pöördudes.

«Jah, mine, mine, lase valmis seada,» vastas ema naeratades.

Boriss väljus tasakesi uksest ja järgnes Natašale; paks poiss jooksis vihaselt neile järele, otsekui pahandades, et teda oli segatud tema tegevuses.

IX

Noortest, kui mitte kaasa arvata krahvinna vanemat tütart (kes oli õest neli aastat vanem ja käitus juba nagu täiskasvanu) ja külalisest preilit, jäid võõrastetuppa ainult Nikolai ja õetütar Sonja. Sonja oli peenike, miniatuurne brünett pehme, pikkadest ripsmetest varjundatud pilguga, paksu musta juuksepalmikuga, mis oli kaks korda ümber pea keeratud, ja kollaka jumega näol ning eriti just paljastel, kõhnadel, kuid graatsilistel, lihaselistel kätel ja kaelal. Oma liigutuste sujuvusega, väikeste kehaliikmete pehmuse ning painduvusega ja pisut kavala-ning tagasihoidliku käitumisviisiga meenutas ta ilusat, kuid alles väljakujunemata kassipoega, kellest saab suurepärane kassike. Ta näis pidavat viisakaks naeratusega väljendada oma osavõttu üldisest vestlusest: kuid tahtmatult vaatasid ta silmad pikkade tihedate ripsmete alt sõjakale sõitvale onupojale niisuguse tütarlapseliku kirglikku jumaldamisega, et ta naeratus ei saanud hetkekski kedagi petta, ja oli ilmne, et kassike oli istet võtnud ainult selleks, et seda energilisemalt üles hüpata ja oma onupojaga mängima hakata, niipea kui nad ainult, samuti nagu Boriss ja Nataša, sellest võõrastetoast välja pääsevad.

«Jah, *ma chère,*» ütles vana krahv külalise poole pöördudes ja oma Nikolaile osutades. «Näe, tema sõber Boriss on ülendatud ohvitseriks, ja tema ei taha sõpruse tõttu Borissist lahkuda, jätab maha niihästi ülikooli kui ka minu, vanainimese: läheb sõjaväeteenistusse, *ma chère.* Aga tal oli juba koht arhiivis valmis ja kõik. See on alles sõprus?» lausus krahv küsivalt.

«Räägitakse ju, et olevat sõda kuulutatud,» ütles külaline.

«Ammugi räägitakse,» ütles krahv. «Räägivad ka seekord, ja nii see jääbki. *Ma chère,* see on alles sõprus!» kordas ta. «Ta läheb husaariks.»

Külaline vangutas pead, teadmata, mida öelda.

«Hoopiski mitte sõpruse tõttu,» vastas Nikolai ägestudes ja justkui häbistavat laimu tagasi tõrjudes. «Hoopiski mitte sõprus, vaid ma lihtsalt tunnen kalduvust sõjaväeteenistuseks.»

Ta heitis pilgu täditütrele ja külalisest preilile: mõlemad vaatasid temale heakskiidunaeratusega.

«Täna lõunatab meie juures Schubert, Pavlogradi husaaripolgu polkovnik. Ta oli siin puhkusel ja võtab Nikolai endaga kaasa. Mis parata?» ütles krahv, kehitades õlgu ja kõneldes naljatoonil asjast, mis ilmselt tegi talle palju muret.

«Ma juba ütlesin teile, papake,» ütles poeg, «et kui teie ei taha mind ära lasta, siis ma jään. Aga ma tean, et ma kuhugi mujale ei kõlba kui ainult sõjaväeteenistusse: ma ei ole diplomaat ega ametnik, ei oska varjata seda, mida tunnen,» ütles ta kaunile noorusele omase edvistusega ühtelugu Sonjale ja külalisest preilile pilku heites.

Kassike puuris teda oma pilguga ja näis iga hetk valmis olevat mängima hakkama ja kogu oma kassiloomust avaldama.

«Hea küll, hea küll!» ütles vana krahv. «Alati nii äge ... See Bonaparte on kõigil pead segi ajanud; kõik mõtlevad, et kuidas tema leitnandist keisriks sai. Mis siis ikka, annaks jumal,» lisas ta, ilma et oleks märganud külalise pilkavat muiet.

Täiskasvanud hakkasid kõnelema Bonaparte'ist. Julie, Karagina tütar, pöördus noore Rostovi poole.

«Kui kahju, et teid ei olnud neljapäeval Arharovite pool.

Mul oli igav ilma teieta,» ütles ta temale õrnalt naeratades.

Meelitatud noormees istus noorusele omase edvistava naeratusega talle lähemale ja alustas naeratava Juliega omavahelist vestlust, ilma et oleks märganud, et see tema tahtmatu naeratus lõikas armukadeduse noaga punastava ning teeseldult naeratava Sonja südant. Keset vestlust heitis ta pilgu Sonjale. Sonja vaatas talle kirglik-tigedalt vastu, ja vaevu suutes pisaraid tagasi hoida ning teeseldud naeratust näol säilitada, tõusis ja väljus toast. Nikolai kogu elevus kadus. Ta ootas ära esimese pausi vestluses ja läks tusasel näol toast välja Sonjat otsima.

«Kui läbipaistvad on küll kõik noorte inimeste saladused!» ütles Anna Mihhailovna, osutades väljuvale Nikolaile. «*Cousinage dangereux voisinage,*»[1] lisas ta.

«Jah,» ütles krahvinna pärast seda, kui kadus päikesekiir, mis oli tunginud võõrastetuppa koos selle noorpõlvega, ja otsekui vastates küsimusele, mida keegi talle polnud esitanud, kuid mis tal alatasa meeles mõlkus, «kui palju kannatusi, kui palju rahutust on tulnud taluda selleks, et nüüd nende üle rõõmu tunda! Ja ka nüüd, tõepoolest, on rohkem hirmu kui rõõmu. Aina kardad ja kardad! Nad on just selles eas, kus nii palju hädaohte ähvardab niihästi tüdrukuid kui ka poisse.»

«Kõik oleneb kasvatusest,» ütles külaline.

«Jah, teil on õigus,» jätkas krahvinna. «Seni olen ma, jumal tänatud, oma lastele sõbraks olnud ja oman nende täielikku usaldust,» ütles krahvinna, korrates paljude vanemate eksitust, kes arvavad, et nende lastel ei ole nende eest saladusi. «Ma tean, et jään alati oma tütarde esimeseks *confidente*'iks[2] ja et Nikolaike, kuigi ta ehk oma ägeda iseloomu tõttu vahel koerust tegema hakkab (poiss ei saa ilma selleta läbi), siis ei tee ta seda ikkagi mitte nii nagu need Peterburi härrad.»

«Jah, toredad, toredad lapsed,» kinnitas krahv, kes endale keerulistena tunduvad küsimused alati lahendas sellega, et leidis kõik olevat toreda. «Võtke nüüd kinni! Tahab husaariks hakata! Mis seal ikka teha, *ma chère!*»

---

[1] Nõbusus on ohtlik naabrus,
[2] nõuandjaks

«Missugune armas olend on teie kõige noorem tütar!» tähendas külaline. «Püssirohi!»

«Jah, püssirohi!» ütles krahv. «On minusse läinud! Ja milline hääl: kuigi ta on mu oma tütar, aga ma ütlen tõtt, temast saab lauljanna, teine Salomoni. Me võtsime itaallase teda õpetama.»

«Kas mitte liiga vara? Räägitakse, et häälele olevat kahjulik õppida selles vanuses.»

«Oh ei, mis vara!» ütles krahv. «Kuidas siis meie emad läksid mehele kahe-, kolmeteistkümneaastaselt?»

«Tema on ju ka juba nüüd armunud Borississe! Mis te ütlete?» sõnas krahvinna naeratades ja Borissi emale otsa vaadates ning jätkas, vastates ilmselt mõttele, mis tal alati meeles mõlkus: «Teate, kui ma temale karm oleksin, keelaksin tal... jumal teab, mis nad siis salamahti teeksid (krahvinna mõtles selle all, et nad suudleksid), nüüd aga tean ma iga ta sõna. Ta ise tuleb õhtul ja jutustab mulle kõik. Võib-olla ma hellitan teda, kuid nii näib see parem olevat. Vanemale tütrele olin ma karm.»

«Jah, mind kasvatati hoopis teisiti,» ütles vanem tütar, ilus krahvinna Veera naeratades.

Kuid naeratus ei teinud Veera nägu ilusamaks, nagu see tavaliselt on; vastupidi, ta nägu muutus ebaloomulikuks ja seetõttu ebameeldivaks. Vanem tütar Veera oli kena, polnud rumal, õppis suurepäraselt, oli hästi kasvatatud, hääl oli tal meeldiv, see, mis ta ütles, oli õige ja omal kohal; kuid, imelik asi, kõik, niihästi külaline kui ka krahvinna, vaatasid temale otsekui imestades, miks ta seda ütles, ja tundsid piinlikkust.

«Esimeste lastega tahetakse alati tark olla, tahetakse teha midagi ebatavalist,» ütles külaline.

«Milleks salata, *ma chère!* Veeraga püüdis krahvinnake tark olla,» ütles krahv. «Noh, ja mis siis! Tüdruk tuli välja ikkagi tore,» lisas ta Veerale heakskiitvalt silma pilgutades.

Külalised tõusid ja sõitsid ära, lubades lõunale tulla.

«Küll on komme! Muudkui istuvad ja istuvad!» ütles krahvinna, kui oli külalised ära saatnud.

X

Kui Nataša võõrastetoast väljus ja jooksma pistis, jooksis ta ainult kuni talveaiani. Siin peatus ta, jäädes kuulatama võõrastetoast kostvat jutuajamist ja ootama Borissi väljumist. Ta hakkas juba kannatust kaotama, lõi jalga vastu maad ja oli nutma puhkemas sellepärast, et Boriss kohe ei tulnud, kui kuuldusid noormehe mitte aeglased, mitte ka kiired, vaid mõõdukad sammud. Nataša sööstis kiiresti lilletünnide vahele ja peitis enese ära.

Boriss jäi keset tuba seisma, vaatas ringi, pühkis käega prügikübemed mundrivarrukalt maha ja astus peegli ette, vaadeldes oma ilusat nägu. Nataša piilus tasahilju oma peidupaigast, oodates, mis Boriss teeb. Boriss seisis mõnda aega peegli ees, naeratas ja läks välisukse poole. Nataša tahtis teda hüüda, kuid mõtles siis ümber.

«Las otsib,» üfles ta enesele. Vaevalt oli Boriss väljunud, kui teisest uksest tuli sisse õhetav Sonja, sosistades midagi vihaselt läbi pisarate. Nataša surus maha oma esimese liigutuse, et tema juurde välja joosta, ja jäi oma peidukohta nagu nähtamatuks tegeva mütsi alla, piiludes sealt, mis maailmas toimub. Ta tundis isesugust uut naudingut. Sonja sosistas midagi ja heitis aeg-ajalt pilku võõrastetoa uksele. Uksest väljus Nikolai.

«Sonja! Mis sinuga on? Kas niiviisi tohib?» ütles Nikolai tema juurde joostes.

«Ei midagi, ei midagi, jätke mind!» Sonja puhkes valjusti nutma.

«Ei, ma tean, mis on.»

«Noh, teate, väga hea, minge siis tema juurde.»

«Sooonja! Üks sõna! Kas tohib niiviisi piinata mind ja iseennast lihtsalt ettekujutuse pärast?» rääkis Nikolai Sonjal käest kinni võttes.

Sonja ei tõmmanud kätt ära ja lakkas nutmast.

Nataša vaatas liigutamata ja hinge kinni pidades, säravail silmil oma peidupaigast. «Mis nüüd tuleb?» mõtles ta.

«Sonja! Mulle ei lähe kogu maailm korda! Sina üksi oled mulle kõik,» kõneles Nikolai. «Ma tõestan seda sulle.»

«Mulle ei meeldi, kui sa niiviisi räägid.»

«Noh, ma ei räägi, noh, andesta Sonja!» Ta tõmbas Sonja enese vastu ja suudles teda.

«Ah, kui ilus!» mõtles Nataša, ja kui Sonja ja Nikolai toast väljusid, järgnes ta neile ning kutsus Borissi enda juurde.

«Boriss, tulge siia,» ütles ta paljutähendava ja kavala näoga. «Mul on tarvis teile ütelda üht asja. Siia, siia,» ütles ta ja viis Borissi talveaeda, sinna kohta tünnide vahele, kus ta oli peidus olnud.

Boriss järgnes talle naeratades.

«Mis ü k s a s i see siis on?» küsis noormees.

Nataša kohmetas, vaatas enese ümber, ja märgates tünnil mahajäetuna oma nukku, võttis selle kätte.

«Suudelge nukku,» ütles ta.

Boriss vaatas tähelepanelikult ning sõbralikult ta erutatud näkku ega vastanud midagi.

«Ei taha? Noh, tulge siis siia,» ütles Nataša, läks sügavamale lillede vahele ja viskas nuku ära. «Lähemale, lähemale!» sosistas ta. Ta haaras ohvitseril mõlema käega kuuekäänistest kinni ja ta õhetav nägu oli pidulik ning hirmunud.

«Aga mind tahate suudelda?» sosistas ta vaevalt kuuldavalt Borissile altkulmu otsa vaadates, naeratades ja peaaegu nuttes erutusest.

Boriss punastas.

«Kui naljakas te olete!» lausus ta Nataša poole kummardudes ja veel rohkem punastades, kuid midagi ette võtmata.

Nataša hüppas järsku tünnile, muutudes pikemaks kui Boriss, võttis tal mõlema käega ümbert kinni, nii et peenikesed paljad käed ühinesid ülalpool noormehe kaela, heitis juuksed pealiigutusega tagasi ja suudles teda otse huultele.

Seejärel lipsas ta pottide vahelt läbi teisele poole lilli ja jäi pead langetades seisma.

«Nataša,» ütles Boriss, «te teate, et ma teid armastan, kuid . . .»

«Te olete minusse armunud?» katkestas teda Nataša.

«Jah, olen armunud, kuid, palun, ärgem tehkem seda mis praegu . . . Veel neli aastat . . . siis ma palun teie kätt.»

Nataša jäi mõttesse.

«Koimteist, neliteist, viisteist, kuusteist . . .» ütles ta, lugedes oma peenikestel sõrmedel. «Hea küll! Niisiis on otsustatud?»

Ja rõõmu ning rahunemise naeratus valgustas ta erutatud nägu.

«Otsustatud!» ütles Boriss.

«Igaveseks?» küsis tütarlaps. «Kuni surmani?»

Ja võttes noormehel käe alt kinni, läks ta tema kõrval õnneliku näoga tasa diivanituppa.

XI

Krahvinna oli visiitidest niivõrd väsinud, et käskis enam mitte kedagi vastu võtta, ja uksehoidjale tehti ülesandeks ainult kutsuda tingimata lõunale kõiki, kes veel peaksid õnnitlema tulema. Krahvinna tahtis nelja silma all kõnelda oma lapsepõlvesõbratari, vürstinna Anna Mihhailovnaga, kellega ta oli vähe koos olnud pärast viimase saabumist Peterburist. Äranutetud ning meeldiva näoga Anna Mihhailovna nihutas end krahvinna tugitoolile lähemale.

«Sinuga olen ma täiesti avameelne,» ütles Anna Mihhailovna. «Vähe on meid, vanu sõpru, järele jäänud! Sellepärast ma peangi sinu sõprust nii väga kalliks.»

Anna Mihhailovna vaatas Veerale ja peatus. Krahvinna surus oma sõbratari kätt.

«Veera,» ütles krahvinna, pöördudes oma vanema tütre poole, keda ta ilmselt ei sallinud. «Kuidas teie mitte midagi ei taipa? Kas sa ei tunne, et oled siin liigne? Mine oma õdede juurde, või . . .»

Ilus Veera naeratas põlglikult, nähtavasti vähimalgi määral solvumata.

«Kui teie, mammake, oleksite mulle varem öelnud, ma oleksin kohe ära läinud,» ütles ta ja läks oma tuppa.

Kuid diivanitoast möödudes märkas ta, et seal istusid kahe akna juures sümmeetriliselt kaks paari. Ta peatus ja naeratas põlglikult. Sonja istus tihedalt Nikolai kõrval, kes talle oma esimesi luuletusi albumisse kirjutas. Boriss ja Nataša istusid teise akna juures ja jäid vait, kui

Veera sisse astus. Sonja ja Nataša vaatasid süüdlaslikul ning õnnelikul näol Veerale otsa.

Lõbus ja liigutav oli vaadata neid armunud tütarlapsi, kuid Veeras ilmselt ei tekitanud nende nägemine meeldivat tunnet.

«Kui mitu korda olen ma teid palunud,» ütles ta, «mitte minu asju võtta. Teil on oma tuba.» Ta võttis Nikolailt tindipoti ära.

«Kohe, kohe,» ütles see sulge kastes.

«Te mõistate kõike teha ebaõigel ajal,» ütles Veera. «Äsja jooksite võõrastetuppa, nii et kõigil teie pärast piinlik hakkas.»

Sellest hoolimata või just sellepärast, et see, mis ta ütles, oli täiesti õige, ei vastanud talle keegi ja kõik neljakesi ainult vahetasid omavahel pilke. Veera viivitas toas, tindipott käes.

«Ja mis saladused võivad teie vanuses Nataša ja Borissi ja teie vahel olla, — puha ainult rumalused!»

«Mis see sinusse puutub, Veera?» lausus Nataša leebelt, tasasel häälel.

Ta oli sel päeval nähtavasti kõigi vastu veel parem ja lahkem kui muidu.

«Väga rumal,» ütles Veera. «Mul on teie pärast piinlik. Mis saladused need on? . . .»

«Igaühel on oma saladused. Meie sind ja Bergi ei puuduta,» ütles Nataša ägestudes.

«Seda ma arvan, et ei puuduta,» ütles Veera, «sest et minu tegudes ei saa iialgi olla midagi halba. Aga ma ütlen emale, kuidas sina Borissi kohtled.»

«Natalja Iljinišna kohtleb mind väga hästi,» ütles Boriss. «Ma ei või kurta,» ütles ta.

«Jätke, Boriss, teie olete niisugune diplomaat (sõna d i p l o m a a t oli laste juures laialt tarvitusel selles erilises tähenduses, mille nad sellele sõnale andsid), et on isegi igav,» ütles Nataša solvunud, väriseval häälel. «Mispärast Veera minu kallal norib? Sa ei saa sellest iialgi aru,» ütles ta Veera poole pöördudes, «sest sa pole iialgi kedagi armastanud; sul ei ole südant, sa oled vaid *madame de Genlis* (selle hüüdnime, mida peeti väga solvavaks, oli Veerale andnud Nikolai) ja sinu peamine lõbu

on teistele ebameeldivusi valmistada. Sa koketeeri Bergiga nii palju kui tahad,» lausus ta kiiresti.

«Mina ei hakka kindlasti külaliste ees noormehele järele jooksma . . .»

«Noh, saavutasid, mida tahtsid,» segas Nikolai vahele, «ütlesid kõigile ebameeldivusi, rikkusid kõigil tuju. Lähme lastetuppa.»

Kõik neljakesi tõusid ja väljusid toast nagu heidutatud linnuparv.

«Mulle öeldi ebameeldivusi, aga mina ei öelnud kellelegi midagi,» ütles Veera.

«*Madame de Genlis! Madame de Genlis!*» hüüdsid naervad hääled ukse tagant.

Ilus Veera, kes mõjus kõigile nii ärritavalt ning ebameeldivalt, naeratas ja astus ilmselt puudutamatuna sellest, mis talle öeldi, peegli juurde ja kohendas oma kaelarätti ning soengut. Oma ilusat nägu vaadates näis ta muutuvat veel külmemaks ning rahulikumaks.

Võõrastetoas jätkus vestlus.

«*Ah! chère,*» rääkis krahvinna, «ka minu elus *tout n'est pas rose*. Kas ma ei näe, et *du train, que nous allons* [1], ei ole meil meie varandust kauaks! Ja kõiges selles on süüdi klubi ja mu mehe headus. Kui me elame maal, kas on see siis puhkus? Teatrietendused, jahid ja jumal teab mis. Aga milleks minust rääkida! Noh, kuidas sa kõik selle korraldasid? Ma imestan sageli sind, *Annette,* kuidas sa küll oma aastates kihutad üksinda sõidukis Moskvasse, Peterburi, kõigi ministrite, kõigi tähtsate isikute juurde, kõiki oskad kohelda, imestan! Noh, kuidas see siis korda läks? Mina ei oska midagi niisugust.»

«Ah, mu südameke!» vastas vürstinna Anna Mihhailovna. «Hoidku jumal sul tunda saamast, kui raske on jääda leseks ilma toeta ja pojaga, keda armastad jumaldamiseni. Kõike õpitakse tegema,» jätkas ta teatud uhkusega. «Minu protsess oli mulle hea kool. On mul vaja kokku saada mõnega neist tuusadest, ma kirjutan kirjakese: «*Princesse une telle* [2] soovib näha seda ja seda», ja

[1] ei ole mitte aina roosid . . . meie elulaadi juures,
[2] Vürstinna see ja see

sõidan ise, voorimehega, kas kaks, kolm või neli korda, — seni kui saavutan, mis mul vaja. Mulle on ükskõik, mis minust ka ei mõeldaks.»

«Noh, keda sa siis palusid Borjakese pärast?» küsis krahvinna. «Sest sinu poeg on juba kaardiväeohvitser, aga Nikoluška läheb alles junkruks. Ei ole kedagi, kes samme astuks. Keda sa palusid?»

«Vürst Vassilit. Ta oli väga armas. Otsekohe oli kõigega nõus, kandis valitsejale ette,» ütles vürstinna Anna Mihhailovna vaimustatult, unustades täiesti kogu alanduse, mida tal oli tulnud taluda oma sihi saavutamiseks.

«On ta ka vanemaks jäänud, see vürst Vassili?» küsis krahvinna. «Ma ei ole teda näinud meie teatrietendustest saadik Rumjantsevite juures. Ja ma arvan, ta on mind unustanud. *Il me faisait la cour,*»[1] lausus krahvinna naeratades.

«Ikka samasugune,» vastas Anna Mihhailovna, «lahke, otse sulab. *Les grandeurs ne lui ont pas tourné la tête du tout.*[2] «Mul on kahju, et saan liiga vähe teie heaks teha, armas vürstinna,» ütles ta mulle, «käskige.» Jah, ta on tore inimene ja suurepärane sugulane. — Aga sa, *Nathalie*, tead mu armastust poja vastu. Ma ei tea, mis ma kõik teeksin tema õnne heaks. Kuid mu rahalised asjad on niivõrd halvad,» jätkas Anna Mihhailovna nukralt ja häält madaldades, «niivõrd halvad, et ma olen praegu kõige kohutavamas seisukorras. Mu õnnetu protsess neelab kõik, mis mul on, ega nihku paigast. Kujutad sa ette, mul ei ole, *à la lettre*[3] ei ole kümmet kopikatki ja ma ei tea, millega Borissi mundrisse panna.» Ta võttis taskurätiku ja hakkas nutma. «Mulle on tarvis viissada rubla, aga mul on ainult üks kahekümne viie rublaline. Ma olen niisuguses seisukorras, et... Mu ainus lootus on nüüd krahv Kirill Vladimirovitš Bezuhhov. Kui tema ei taha toetada oma ristipoega — ta ju ristis Borjat — ega määra talle midagi ülalpidamiseks, siis läheb kõik mu vaev tühja: mul ei ole millegi eest teda mundrisse panna.»

---

[1] Ta lipitses mu ümber,

[2] Kõrge seisund ei ole tal vähimalgi määral pead ringi käima pannud.

[3] sõna otseses mõttes

Krahvinnal tulid pisarad silma ja ta kaalutles vaikides midagi.

«Ma mõtlen tihti... võib-olla on see ka patt,» ütles vürstinna, «ma mõtlen tihti: krahv Kirill Vladimirovitš Bezuhhov elab üksinda... see tohutu varandus... ja milleks elab? Temale on elu koormaks, aga Borjal on elu alles ees.»

«Kindlasti jätab ta midagi Borissile,» ütles krahvinna.

«Jumal teab, *chère amie!* Need rahamehed ja võimukandjad on suured egoistid. Kuid ma sõidan siiski Borissiga kohe tema juurde ja ütlen lausa välja, milles asi seisab. Las mõeldakse minust, mis tahetakse, mulle on see tõepoolest ükskõik, kui sellest oleneb mu poja saatus.» Vürstinna tõusis püsti. «Kell on praegu kaks, kell neli te lõunatate. Ma jõuan ära käia.»

Ja asjaliku Peterburi daami viisil, kes oskab kasutada aega, laskis Anna Mihhailovna kutsuda poja ning astus koos temaga esikusse.

«Hüvasti, mu südameke,» ütles ta krahvinnale, kes saatis teda ukseni. «Soovi mulle edu,» lisas ta sosinal, et poeg ei kuuleks.

«Te lähete krahv Kirill Vladimirovitši juurde, *ma chère*?» küsis krahv söögitoast, samuti esikusse astudes. «Kui ta tervis parem on, kutsuge Pierre minu poole lõunale. Ta käis ju varem minu pool, tantsis lastega. Kutsuge tingimata, *ma chère*. Noh, eks me näe, millega Tarass täna silma paistab. Ütleb ise, et krahv Orlovilgi ei olevat niisugust lõunasööki olnud, nagu meil saab olema.»

XII

«*Mon cher Boris,*» ütles vürstinna Anna Mihhailovna pojale, kui krahvinna Rostova tõld, milles nad istusid, õlgedega kaetud tänavalt krahv Kirill Vladimirovitš Bezuhhovi avarasse õue pööras. «*Mon cher Boris,*» ütles ema kätt vana salopi alt vabastades ja argliku ning hella liigutusega poja käele asetades, «ole lahke ja tähelepanelik. Krahv Kirill Vladimirovitš on ikkagi su ristisa ja temast oleneb su edaspidine saatus. Pea seda meeles, *mon cher*, ole armas, nagu sa mõistad olla...»

«Kui ma teaksin, et sellest midagi välja tuleb peale alanduse...» vastas poeg külmalt. «Aga ma lubasin teile ja teen seda teie pärast.»

Sellest hoolimata et kellegi tõld trepi ees seisis, küsis uksehoidja, olles silmitsenud ema ja poega (kes, ilma et oleksid käskinud oma tulekust teatada, otsekohe kahel pool seinatühemeis asetsevate kujude reaga klaas-eeskotta astusid), tähendusrikkalt vanavõitu salopile vaadates, et keda nad soovivad, vürstitare või krahvi, ja teada saades, et krahvi, ütles, et tema hiilgusel on täna halvem ja tema hiilgus ei võta kedagi vastu.

«Me võime ära sõita,» ütles poeg prantsuse keeli.

«Mon ami!» ütles ema anuva häälega, puudutades jälle poja kätt, otsekui oleks see puudutus võinud poega rahustada või ergutada.

Boriss vaikis ja vaatas sinelit seljast võtmata küsivalt emale.

«Kullake,» ütles Anna Mihhailovna õrna häälega, pöördudes uksehoidja poole, «ma tean, et krahv Kirill Vladimirovitš on väga haige... ma sellepärast tulingi... ma olen sugulane... Ma ei tülita teda, kullake... Mul oleks aga tarvis kokku saada vürst Vassili Sergejevitšiga: ta peatub ju siin. Teata, ole nii hea.»

Uksehoidja tõmbas mornilt ülemisele korrale viivat kellanööri ja pöördus kõrvale.

«Vürstinna Drubetskaja vürst Vassili Sergejevitši juurde,» hüüdis ta ülalt jooksvale ja trepikäänaku kohalt allavaatavale teenrile, kes kandis sukki, kingi ja frakki.

Ema kohendas oma värvitud siidkleidi volte, vaatas seinal asetsevasse ehtsasse veneetsia peeglisse ja läks oma kantud kingades südilt mööda treppi katvat vaipa üles.

«Mon cher, vous m'avez promis,» [1] pöördus ta jälle poja poole teda käepuudutusega ergutades.

Poeg läks mahalöödud silmil rahulikult talle järele.

Nad astusid saali, kust üks uks viis vürst Vassilile kasutada antud tubadesse.

Sellal kui ema ja poeg jõudsid toa keskele ning kavatsesid nende sisseastumisel üleshüpanud vanalt teenrilt teed küsida, pöördus ühe ukse pronkskäepide ja välja

[1] Mu sõber, sa lubasid mulle,

astus vürst Vassili, kodusel viisil, sametist pihtkuub seljas, ühe aumärgiga, saates ilusat mustajuukselist meest. See mees oli kuulus Peterburi arst Lorrain.

«C'est donc positif?» [1] küsis vürst.

«Mon prince, «errare humanum est», mais...» [2] vastas arst r-häälikut põristades ja ladinakeelseid sõnu prantsusepäraselt hääldades.

«C'est bien, c'est bien...» [3]

Märgates Anna Mihhailovnat pojaga, saatis vürst Vassili arsti kummardusega minema ja astus vaikides, kuid küsival ilmel nende juurde. Poeg märkas, kuidas ema silmad väljendasid järsku sügavat kurbust, ja naeratas kergelt.

«Ah, missuguses kurvas olukorras tuli meil jälle kokku saada, vürst... Noh, mis teeb meie kallis haige?» küsis Anna Mihhailovna, nagu ei paneks ta tähelegi endale suunatud külma, solvavat vaadet.

Vürst Vassili vaatas küsivalt, peaaegu arusaamatuses temale ja siis Borissile. Boriss kummardas viisakalt. Kummardusele vastamata pöördus vürst Vassili Anna Mihhailovna poole ja vastas ta küsimusele pea ning huulte liigutusega, mis tähendas kõige halvemat väljavaadet haige suhtes.

«Kas tõesti?» hüüatas Anna Mihhailovna. «Ah, see on kole! Hirmus mõtelda... See on mu poeg,» lisas ta Borissile osutades. «Ta tahtis ise teid tänada.»

Boriss kummardas veel kord viisakalt.

«Uskuge, vürst, ema süda ei unusta iial seda, mis te olete meie heaks teinud.»

«Olen rõõmus, et sain teile midagi meeldivat teha, mu armas Anna Mihhailovna,» ütles vürst Vassili oma žabood korraldades ja protežeeritava Anna Mihhailovna ees siin, Moskvas, žestide ning häälega veel palju suuremat tähtsust väljendades kui Peterburis *Annette* Schereri koosviibimisel.

«Püüdke hästi teenida ja väärikas olla,» lisas ta karmilt Borissi poole-pöördudes. «Olen rõõmus... Te olete siin puhkusel?» lausus ta oma kiretul toonil.

[1] Niisiis on see tõsi?
[2] Vürst, eksimine on inimlik, aga...
[3] Väga hea, väga hea...

«Ootan korraldust, teie hiilgus, uude teenistuskohta minekuks,» vastas Boriss, ilma et oleks väljendanud pahameelt vürsti terava tooni pärast või soovi kõnelusse astuda, ent nii rahulikult ning aupaklikult, et vürst talle teraselt otsa vaatas.

«Te elate ema juures?»

«Ma elan krahvinna Rostova juures,» ütles Boriss, lisades jälle: «teie hiilgus.»

«See on see Ilja Rostov, kes abiellus *Nathalie* Šinšinaga,» ütles Anna Mihhailovna.

«Tean, tean,» sõnas vürst Vassili oma monotoonse häälega. *«Je n'ai jamais pu concevoir, comment Nathalie s'est décidée à épouser cet ours mal-léché! Un personnage complètement stupide et ridicule. Et joueur à ce qu'on dit.»* [1]

«Mais très brave homme, mon prince,» [2] tähendas Anna Mihhailovna liigutavalt naeratades, otsekui teaks temagi, et krahv Rostov on niisuguse arvamise ära teeninud, kuid paluks haletseda vaest vanameest.

«Mis ütlevad arstid?» küsis vürstinna vähese vaikimise järel, väljendades jälle suurt kurbust oma äranutetud näol.

«Vähe lootust,» ütles vürst.

«Aga ma oleksin nii väga tahtnud o n u veel kord tänada kõigi tema poolt mulle ja Borjale osutatud heategude eest. *C'est son filleuil,»* [3] lisas ta niisugusel toonil, nagu oleks see teade pidanud vürst Vassilit äärmiselt rõõmustama.

Vürst Vassili jäi mõttesse ja krimpsutas nägu. Anna Mihhailovna sai aru, et vürst kartis leida temas võistlejat krahv Bezuhhovi päranduse suhtes. Ta ruttas vürsti rahustama.

«Kui poleks mu tõsist armastust ja truudust o n u vastu,» ütles ta, lausudes sõna «onu» erilise kindluse ning hooletusega. «Ma tunnen tema õilsat, otsekohest iseloomu: kuid tema juures on ju ainult vürstitarid...

[1] Ma ei ole iial suutnud mõista, kuidas Natalie julges mehele minna niisugusele räpasele karule! Täiesti rumal ja naeruväärne olend. Peale selle veel kaardimängija, nagu räägitakse.

[2] Kuid hea inimene, vürst,

[3] See on ta ristipoeg,

Nad on veel noored...» Ta langetas pea ja lisas sosinal: «Kas ta on viimse kohustuse täitnud, vürst? Kui kallid on need viimsed minutid! Halvemat ei või ju ollagi; on tingimata vaja teda ette valmistada, kui ta nii otsas on. Mele, naised,» ta naeratas õrnalt, «teame alati, kuidas niisugustest asjadest rääkida. Ma pean tingimata teda nägema. Kui raske see mulle ka ei oleks, kuid ma olen juba harjunud kannatama.»

Vürst näis teda mõistvat, ja mõistis niisama nagu *Annette* Schereri juureski, et Anna Mihhailovnast on raske lahti saada.

«Kas see kohtumine poleks temale mitte raske, *chère* Anna Mihhailovna,» ütles ta. «Ootame õhtuni, arstid tõotasid kriisi.»

«Kuid ei tohi oodata, vürst, niisugustel silmapilkudel. *Pensez, il y va du salut de son âme... Ah! c'est terrible, les devoirs d'un chrétien...»* [1]

Sisemistesse tubadesse viiv uks avanes ja sealt väljus üks vürstitaridest, krahvi õetütreist, morni ning külma näoga ja, jalgadega võrreldes, hämmastavalt ebaproportsionaalse pika pihaga neiu.

Vürst Vassili pöördus tema poole.

«Noh, mis ta teeb?»

«Ikka niisamuti. Ja kuidas te tahategi, see müra...» ütles vürstitar, silmitsedes Anna Mihhailovnat nagu võõrast.

«Ah, chère, je ne vous reconnaissais pas,» ütles Anna Mihhailovna õnneliku naeratusega, pisut küljetsi krahvi õetütrele lähenedes. *«Je viens d'arriver et je suis à vous pour vous aider à soigner m o n o n c l e. J'imagine, combien vous avez souffert,»* [2] lisas ta kaastundlikult silmi pööritades.

Vürstitar ei vastanud midagi, isegi ei naeratanud ja väljus otsekohe. Anna Mihhailovna võttis kindad käest ja laskus kättevõidetud positsioonil tugitooli, vürsti enese kõrvale istuma kutsudes.

«Boriss,» ütles ta pojale ja naeratas, «ma lähen krahvi,

[1] Mõtelge, asi puutub tema hinge päästmisse... Ah, see on kole, ristiinimese kohus...

[2] Ah, armas, ma ei tundnud teid ära... Ma tulin teid abistama o n u põetamisel. Kujutlen, kuidas teil on tulnud kannatada,

onu juurde, sina aga mine seniks Pierre'i juurde, *mon ami,* ja ära unusta talle Rostovide kutset edasi andmast. Nad kutsuvad teda lõunale. Ma arvan, ta ei lähe?» pöördus ta vürsti poole.

«Vastupidi,» ütles vürst ilmselt tujust ära langedes. «*Je serais très content si vous me débarrassez de ce jeune homme* . . .[1] Muudkui istub siin. Krahv ei ole kordagi tema järele küsinud.»

Ta kehitas õlgu. Teener juhatas noormehe alla ja teist treppi mööda üles Pjotr Kirillovitši juurde.

XIII

Pierre ei jõudnudki Peterburis endale elukutset valida ja oli tõepoolest määratsemise eest Moskvasse välja saadetud. Lugu, mida jutustati krahv Rostovi juures, oli tõsi. Pierre oli osa võtnud politseiniku sidumisest karu selga. Ta saabus Moskvasse mõni päev tagasi ja peatus, nagu alati, oma isa majas. Kuigi ta oletas, et tema lugu on Moskvas juba teada ja et tema vastu alati pahasoovlikud daamid, kes ümbritsevad ta isa, kasutavad seda juhust, et krahvi ärritada, läks ta siiski oma saabumispäeval isa poolele. Astudes võõrastetuppa, vürstitaride tavalisse asukohta, teretas ta daame, kes istusid väljaõmblemisraami ja raamatu juures, mida üks neist ette luges. Neid oli kolm. Kõige vanem, puhas, pika pihaga karm neiu, seesama, kes Anna Mihhailovna juurde välja tuli, luges; nooremad, mõlemad punapõsksed ja kenad, kes erinesid teineteisest ainult selle poolest, et ühel oli huule kohal sünnimärk, mis teda väga ilusaks tegi, õmblesid väljaõmblemisraamil. Pierre'i võeti vastu nagu surnut või katkutõbist. Vanim vürstitar katkestas lugemise ja vaatas vaikides, kohkunud silmadega talle otsa; noorem, ilma sünnimärgita, võttis täpselt samasuguse ilme; kõige noorem, sünnimärgiga, lõbusa ja vallatu iseloomuga, kummardus väljaõmblemisraami kohale, et varjata naeratust, mille arvatavasti kutsus esile eelseisev stseen, mille veidrust

[1] Ma oleksin väga rõõmus, kui te mind päästaksite sellest noormehest . . .

ta ette aimas. Ta tõmbas lõnga alla ja laskus kummargile, otsekui mustrit silmitsedes, ning suutis vaevu naeru tagasi hoida.

«*Bonjour, ma cousine,*» ütles Pierre. «*Vous ne me reconnaissez pas?*» [1]

«Ma tunnen teid ära liiga hästi, liiga hästi.»

«Kuidas on krahvi tervis? Võin ma teda näha?» küsis Pierre kohmakalt nagu ikka, kuid hämmeldumata.

«Krahv kannatab niihästi kehaliselt kui hingeliselt, ja näib, et teie olete hoolitsenud selle eest, et talle võimalikult rohkesti hingelisi kannatusi valmistada.»

«Võin ma krahvi näha?» kordas Pierre.

«Hm! . . . Kui te tahate teda tappa, lõplikult tappa, siis võite näha. Olga, mine vaata, kas puljong onukese jaoks on valmis, varsti on aeg,» lisas ta, sellega Pierre'ile näidates, et nad on tegevuses, ja nimelt tegevuses tema isa rahustamisega, kuna tema aga ilmselt ainult isa pahandamisega tegeleb.

Olga väljus. Pierre seisis natuke aega paigal, silmitses õdesid ja ütles kummardades:

«Siis ma lähen oma poolele. Kui võimalikuks saab, ütelge mulle.»

Ta väljus, ja sünnimärgiga õe hele, kuid mitte vali naer kostis talle järele.

Järgmisel päeval saabus vürst Vassili ja asus elama krahvi majja. Ta kutsus Pierre'i enese juurde ja ütles talle:

«*Mon cher, si vous vous conduisez ici, comme à Pétersbourg, vous finirez très mal; c'est tout ce que je vous dis.*[2] Krahv on väga, väga haige; sul ei ole sugugi tarvis teda näha.»

Sellest ajast peale Pierre'i enam ei tülitatud ja ta veetis kogu päeva üksinda ülal, oma toas.

Sellal kui Boriss tema juurde sisse astus, kõndis Pierre mööda tuba, peatudes aeg-ajalt nurkades, tehes ähvardavaid liigutusi seina poole, otsekui torkaks ta mõõgaga nähtamatut vaenlast, vaadates valjult üle prillide ja alus-

[1] Tere, nõbu. Te ei tunne mind ära?

[2] Mu armas, kui te siin hakkate käituma nii nagu Peterburis, te lõpetate väga pahasti; rohkem ei ole mul teile midagi ütelda.

tades siis uuesti kõndimist, kõneldes endamisi arusaamatuid sõnu, kehitades õlgu ja laotades käsi.

«L'Angleterre a vécu,» [1] ütles ta kulmu kortsutades ja sõrmega kellelegi osutades. *«M. Pitt comme traître à la nation et au droit des gens est condamné à . . .»* [2]

Ta ei jõudnud lõpuni lausuda otsust Pitti kohta, kujutledes end tol hetkel Napoleonina ja olles koos oma sangariga juba teostanud ohtliku sõidu üle Pas de Calais' ja vallutanud Londoni, kui nägi enda juurde sisse astuvat noort, sihvakat ning ilusat ohvitseri. Ta peatus. Pierre oli Borissi viimati näinud, kui too oli neljateistkümneaastane poisike, ega mäletanud teda sugugi, kuid sellest hoolimata võttis ta temale omasel kiirel ning südamlikul viisil Borissil käest kinni ja naeratas sõbralikult.

«Te mäletate mind?» küsis Boriss rahulikult, meeldiva naeratusega. «Ma tulin emaga krahvi külastama, kuid tema ei ole nähtavasti mitte päris terve.»

«Jah, ta näib olevat haige. Teda tülitatakse alatasa,» vastas Pierre, püüdes meelde tuletada, kes on see noormees.

Boriss mõistis, et Pierre ei tunne teda ära, kuid ei pidanud vajalikuks ennast tutvustada ja vaatas vähimatki hämmeldust tundmata talle otse silma.

«Krahv Rostov palus teid täna enda poole lõunatama,» ütles ta pärast kaunis pikka ning Pierre'ile piinlikku vaikimist.

«Aa! Krahv Rostov!» alustas Pierre rõõmsalt. «Teie olete siis tema poeg Ilja? Mina, kujutage ette, ei tundnud teid esimesel silmapilgul ära. Mäletate, kuidas me m-me Jacquot'ga Vorobjovõ mägedel käisime . . . kaua aega tagasi.»

«Te eksite,» lausus Boriss aeglaselt, julge ning pisut pilkava naeratusega. «Mina olen Boriss, vürstinna Anna Mihhailovna Drubetskaja poeg. Rostov-isa nimi on Ilja, poeg aga on Nikolai. Ja mingisugust m-me Jacquot'd ei ole ma iial tundnud.»

Pierre hakkas käsi ja pead raputama, justkui oleksid sääsed või mesilased talle kallale kippunud.

---

[1] Lõpp Inglismaale,

[2] Pitt kui rahvuse ja rahvusvahelise õiguse reetja mõistetakse . . .

«Ah, küll on lugu! Ma ajasin kõik segi. Moskvas on mul nii palju sugulasi! Teie olete Boriss . . . jah. Nii me siis olemegi teiega lõpuks otsa peale jõudnud. Noh, mis te arvate Boulogne'i sõjaretkest? Inglastel on ju kibe käes, kui ainult Napoleon üle kanali läheb? Ma arvan, et retk on vägagi võimalik. Kui aga Villeneuve hooletu ei ole!»

Boriss ei teadnud midagi Boulogne'i sõjaretkest, ta ei lugenud ajalehti ja Villeneuve'ist kuulis esimest korda.

«Meie siin Moskvas tegeleme rohkem lõunasöökide ja keelepeksuga kui poliitikaga,» ütles ta oma rahulikul pilkaval toonil. «Ma ei tea ega mõtle sellest midagi. Moskva tegeleb keelepeksuga rohkem kui millegi muuga,» jätkas ta. «Praegu kõneldakse teist ja krahvist.»

Pierre naeratas oma lahket naeratust, otsekui kartes oma kaasvestleja pärast, et kas too viimaks ei ütle midagi niisugust, mida pärast kahetseb. Ent Boriss rääkis arusaadavalt, selgelt ning täpselt, vaadates Pierre'ile otse silma.

«Moskval ei ole muud midagi teha kui keelt peksta,» jätkas ta. «Kõik tegelevad sellega, kellele krahv jätab oma varanduse, kuigi ta võib-olla elab meist kõigist kauem, mida ma südamest soovin.»

«Jah, see kõik on väga raske,» rääkis Pierre vahele, «väga raske.»

Pierre kartis ikka, et see ohvitser kogemata laskub enesele piinlikku kõnelusse.

«Ja teile peab paistma,» ütles Boriss kergelt punastades, kuid häält ja poosi muutmata, «teile peab paistma, et kõik on ametis ainult sellega, et rikka käest midagi enesele saada.»

«Nii see ongi,» mõtles Pierre.

«Et arusaamatusi vältida, tahan ma teile öelda, et te eksite väga, kui mind ja mu ema nende inimeste hulka arvate. Me oleme väga vaesed, kuid mina vähemalt võin enese kohta öelda: just sellepärast, et teie isa on rikas, ei pea ma ennast tema sugulaseks, ja ei mina ega ema ei palu iialgi midagi ega võta midagi temalt vastu.»

Pierre ei suutnud kaua aega aru saada, kuid viimaks aru saades kargas diivanilt üles, haaras temale omase kiiruse ja kohmakusega Borissil käest kinni, ja punasta-

des hoopis rohkem kui Boriss, alustas häbi- ning pahameeletundega:

«Küll on veider! Kas mina... ja kes võis siis arvata... Ma tean väga hästi...»

Ent Boriss katkestas teda jälle:

«Ma olen rõõmus, et ütlesin kõik välja. Võib-olla on see teile ebameeldiv, te vabandage mind,» ütles ta, rahustades Pierre'i, selle asemel et temal end rahustada lasta, «kuid ma loodan, et ei solvanud teid. Mul on kombeks kõnelda kõike otsekoheselt... Kuidas ma pean siis teatama? Kas te tulete Rostovide juurde lõunale?»

Ja olles ilmselt vabanenud raskest kohustusest, ise piinlikust seisukorrast välja tulnud ja teise sellesse seisukorda asetanud, muutus Boriss jälle täiesti meeldivaks.

«Kuulge,» ütles Pierre rahunedes. «Te olete imestusväärne inimene. See, mis te praegu ütlesite, on väga ilus, väga ilus. Endastki mõista, teie ei tunne mind. Me ei ole nii kaua koos olnud... juba lapsest saadik... Te võite minust oletada... Ma mõistan teid, väga hästi mõistan. Mina ei oleks seda teinud, mul ei oleks jätkunud julgust, kuid see on ilus. Ma olen väga rõõmus, et tutvusin teiega. Veider,» lisas ta vähese vaikimise järel naeratades, «mida te minust oletasite!» Ta hakkas naerma. «Aga mis siis! Me saame teiega paremini tuttavaks. Olge head.» Ta surus Borissi kätt. «Teate, ma ei ole kordagi krahvi juures käinud. Ta pole mind kutsunud... Mul on temast kahju kui inimesest... Aga mis parata?»

«Ja teie arvate, et Napoleon suudab sõjaväe üle kanali saata?» küsis Boriss naeratades.

Pierre mõistis, et Boriss soovis kõneainet muuta, ja hakkas temaga nõustudes esile tooma Boulogne'i operatsiooni soodsaid ja ebasoodsaid külgi.

Teener tuli Borissi vürstinna juurde kutsuma. Vürstinna valmistus ära sõitma. Pierre lubas tulla lõunatama selleks, et Borissiga lähemalt tuttavaks saada, ja surus talle üle prillide lahkesti silma vaadates tugevasti ta kätt... Borissi lahkumise järel käis Pierre veel kaua mööda tuba, kuid mitte enam nähtamatut vaenlast mõõgaga torkides, vaid naeratades mõtte juures sellele armsale, targale ning kindlale noormehele.

Nagu seda juhtub varases nooruses ja eriti üksinduseolukorras, ta tundis põhjuseta õrnust selle noormehe vastu ja andis enesele lubaduse tingimata temaga sõbraks saada.

Vürst Vassili saatis vürstinnat. Vürstinna hoidis taskurätikut silmade juures ja ta nägu oli pisaraist märg.

«See on kohutav, kohutav!» kõneles ta. «Aga mis see mul ka ei maksaks, ma täidan oma kohustuse. Ma sõidan sinna ööbima. Teda ei või nii jätta. Iga minut on kallis. Ma ei saa aru, miks vürstitarid viivitavad. Võib-olla jumal aitab mul leida abinõu tema ettevalmistamiseks... *Adieu, mon prince, que le bon dieu vous soutienne...*»[1]

«*Adieu, ma bonne,*»[2] vastas vürst Vassili temast ära pöördudes.

«Ah, ta on kohutavas seisukorras,» ütles ema pojale, kui nad jälle tõlda istusid. «Ta ei tunne enam peaaegu kedagi ära.»

«Ma ei saa aru, emake, missugune on tema suhtumine Pierre'isse?» küsis poeg.

«Seda kõike ütleb testament, mu sõber; sellest oleneb ka meie saatus...»

«Aga miks te arvate, et ta meile midagi jätab?»

«Ah, mu sõber! Ta on nii rikas ja meie nii vaesed!»

«Noh, see ei ole veel küllaldane põhjus, emake...»

«Ah, mu jumal, mu jumal! Kui otsas ta on!» hüüatas ema.

XIV

Kui Anna Mihhailovna oli koos pojaga krahv Kirill Vladimirovitš Bezuhhovi poole sõitnud, istus krahvinna Rostova veel kaua üksinda, aeg-ajalt rätikut silmadele surudes. Lõpuks helistas ta.

«Mu armas,» ütles ta vihaselt toatüdrukule, kes laskis end mõne minuti oodata, «kas te ei taha enam teenida või? Siis ma leian teile koha.»

Krahvinnat häiris sõbranna mure ning alandav vaesus ja ta oli seetõttu halvas tujus, mis väljendus tema juures alati toatüdruku nimetamises «mu armsaks» ja «teieks».

[1] Hüvasti, vürst, andku jumal teile jõudu...
[2] Hüvasti, mu armas,

«Andestust,» ütles toatüdruk.

«Paluge krahv minu juurde.»

Krahv astus taaruval kõnnakul ja nagu alati pisut süüdlaslikul ilmel naise juurde.

«Noh, krahvinnake! Milline *sauté au madère* tuleb laanepüüdest, *ma chère*! Ma maitsesin; ega ma asjata Taraska eest tuhat rubla ei andnud. Ta on seda väärt!»

Ta istus naise kõrvale, toetades küünarnukid uljalt põlvedele ja sasides oma halle juukseid.

«Mida käsite, krahvinnake?»

«Lugu on nii, mu sõber, — millega sa end siit ära määrinud oled?» küsis krahvinna, osutades vestile. «See on kindlasti sotee,» lisas ta naeratades. «Lugu on nii, krahv: mulle on raha vaja.»

Ta nägu muutus kurvaks.

«Ah, krahvinnake!...» Ja krahv hakkas askeldades rahataskut otsima.

«Mulle on palju vaja, mulle on vaja viissada rubla.»

Krahvinna võttis batisträtiku ja hõõrus sellega mehe vesti.

«Silmapilk, silmapilk. Hei, kes seal on?» hüüdis krahv niisuguse häälega, nagu hüüavad ainult inimesed, kes on kindlad, et need, keda nad hõikavad, ülepeakaela nende kutse peale kohale ruttavad. «Mitjake minu juurde saata!»

Mitjake, mõisnikupoeg, kes oli krahvi juures üles kasvanud ja juhtis nüüd kõiki tema asju, astus tasasel sammul tuppa.

«Tead mis, mu armas,» ütles krahv sisseastunud aupaklikule noormehele. «Sa too mulle...» Ta jäi pisut mõtlema. «Jah, seitsesada rubla, jah. Aga vaata, niisuguseid katkisi ja määrdunuid, nagu viimasel korral, ära too, vaid korralikke, krahvinna jaoks.»

«Jah, Mitjake, ole nii hea, vaata, et oleksid puhtad,» ütles krahvinna nukralt ohates.

«Millal käsite tuua, teie hiilgus?» küsis Mitjake. «Teil on teada, et... Siiski, palun mitte rahutust tunda,» lisas ta, märgates, et krahv hakkas juba raskelt ning kiiresti hingama, mis alati oli algava viha tunnuseks. «Ma oleksin peaaegu unustanud... Kas käsite otsekohe tuua?»

«Jah, jah, just, too kohe. Anna krahvinna kätte.»

«See Mitjake on mul kullatükk,» lisas krahv naeratades, kui noormees oli väljunud. «Temal seda ei ole, et ei saa. Mina ka ei kannata niisugust asja. Kõik on võimalik.»

«Ah, raha, krahv, raha, kui palju on tema pärast muret maailmas!» ütles krahvinna. «Aga seda raha on mulle väga vaja.»

«Teie, krahvinnake, olete juba tuntud pillaja,» tähendas krahv, suudles naise kätt ja läks jälle kabinetti.

Kui Anna Mihhailovna Bezuhhovi juurest tagasi tuli, oli krahvinnal raha, puha uutes pangatähtedes, juba laual rätiku all, ja Anna Mihhailovna märkas, et krahvinna oli millegi üle erutatud.

«Noh, kuidas on, mu sõber?» küsis krahvinna.

«Ah, missuguses kohutavas seisukorras ta on! Teda ei ole enam ära tunda, nii otsas on ta, nii otsas. Ma olin seal ainult silmapilgu ega rääkinud kahte sõnagi...»

«*Annette*, ära, jumalapärast, keeldu,» ütles krahvinna järsku ja punastas, mis näis veider ega sobinud ta mitte enam noore, kõhna ning tähtsa näoga, võttes rätiku alt raha.

Anna Mihhailovna mõistis otsekohe, milles asi seisab, ja kummardus, et parajal silmapilgul osavalt krahvinnat süüdelda.

«See on Borissile minu poolt mundri õmblemiseks...»

Anna Mihhailovna süüdeles juba teda ja nuttis. Ka krahvinna nuttis. Nad nutsid selle üle, et nad on sõbrad, ja selle üle, et nad on head, ja selle üle, et nemad, nooreea sõbrannad, tegelevad niisuguse madala asja — rahaga, ja selle üle, et nende noorus on möödunud... Ent mõlema pisarad olid meeldivad...

XV

Krahvinna Rostova istus tütarde ja juba suure arvu külalistega võõrastetoas. Krahv oli meeskülalised kabinetti viinud ja näitas neile seal oma türgi piipude asjaarmastaja-kollektsiooni. Aeg-ajalt väljus ta toast ja päris: kas ei ole veel tulnud? Oodati Marja Dmitrijevna

Ahrossimovat, kellele seltskonnas oli antud hüüdnimeks *le terrible dragon*[1], daami, kes oli kuulus mitte oma rikkuse ega kõrge seisundi poolest, vaid oma mõistuse sirgjoonelisuse ja käitumise siira lihtsuse poolest. Marja Dmitrijevnat tundis tsaari perekond, tundis kogu Moskva ja kogu Peterburi, ja mõlemas linnas naerdi teda, imestledes tasahilju tema lihtlabasuse üle, räägiti temast anekdoote; sellest hoolimata austasid ja kartsid teda eranditult kõik.

Täissuitsetatud kabinetis käis jutt sõjast, mis oli manifestiga välja kuulutatud, ja meeste värbamisest. Manifesti ei olnud veel keegi lugenud, kuid kõik teadsid selle ilmumisest. Krahv istus otomanil kahe suitsetava ning vestleva naabri vahel. Krahv ise ei suitsetanud ega kõnelnud, vaid silmitses ilmse lõbuga, pead kord ühele, kord teisele küljele kallutades, suitsetajaid ja kuulas oma kahe naabri juttu, keda ta omavahel vaidlema oli ässitanud.

Üks kõnelejaist oli tsiviilametnik, kortsulise, sapise, raseeritud kõhna näoga, juba vanadusele lähenev mees, ehkki ta oli riides nagu kõige moodsam noormees; ta istus jaluli otomanil nagu oma inimene ja popsutas piipu, merevaigust pits sügavalt suunurgas, ning vidutas silmi. See oli vanapoiss Šinšin, krahvinna onupoeg, kuri keel, nagu temast Moskva salongides räägiti. Ta näis suhtuvat oma kaasvestlejasse leebelt. Teine, värske, roosajumeline kaardiväeohvitser, laitmatult puhtaks pestud, kinninööbitud ja soetud, hoidis merevaigust pitsi keset suud, tõmbas roosade huultega kergelt suitsu ning laskis seda oma ilusast suust väikeste rõngastena välja. See oli leitnant Berg, Semjonovski polgu ohvitser, kellega koos Boriss pidi polku sõitma ja kellega Nataša õrritas Veerat, vanemat krahvitari, nimetades Bergi tema peigmeheks. Krahv istus nende vahel ja kuulas tähelepanelikult. Krahvi kõige meeldivamaks tegevuseks peale bostonimängu, mida ta väga armastas, oli pealt kuulaja-osa, eriti kui tal õnnestus kokku viia kaks jutukat inimest.

---

[1] kohutav tragun.

«Noh, kuidas siis nii, kullake, *mon très honorable*[1] Alfons Karlõtš,» ütles Šinšin, muiates ja ühendades (selles seisiski ta jutu iseärasus) kõige lihtsamaid vene rahvalikke väljendusi otsitud prantsuse fraasidega. «*Vous comptez vous faire des rentes sur l'etat*[2], roodult lahate pisut sissetulekut saada?»

«Ei, Pjotr Nikolajevitš, ma soovin ainult näidata, et ratsaväes on jalaväega võrreldes paremusi palju vähem. Kujutlege nüüd, Pjotr Nikolajevitš, minu seisukorda...» Berg kõneles alati väga täpselt, rahulikult ning viisakalt. Tema jutu teemaks oli alati ainuüksi tema ise; ta vaikis alati rahulikult, kui kõneldi millestki, mis ei puudunud otseselt temasse. Ja vaikida võis ta niiviisi mitu tundi, ilma et oleks ise vähimatki piinlikkust tundnud või seda teistes esile kutsunud. Aga niipea kui jutt puudutas isiklikult teda, hakkas ta rääkima pikalt ning lalalt ja ilmse lõbuga.

«Kujutlege minu seisukorda, Pjotr Nikolaitš: kui ma teeniksin ratsaväes, ei saaks ma üle kahesaja rubla nelja kuus, isegi leitnandi auastmes mitte; nüüd aga saan ma kakssada kolmkümmend,» ütles ta rõõmsa ning meeldiva naeratusega, silmitsedes Šinšini ja krahvi, otsekui oleks ilmne, et tema edu moodustab alati kõigi teiste inimeste soovide peamise eesmärgi.

«Peale selle, Pjotr Nikolaitš, kaardiväkke üle minnes olen ma nii-öelda nähtaval,» jätkas Berg, «ja vabu kohti on jala-kaardiväes hoopis sagedamini. Pealegi, kujutlege ise, kuidas võiksin ma läbi saada kahesaja kolmekümne rublaga. Mina aga panen tagavaraks ja saadan veel isalegi,» jätkas ta suitsurõngast lastes.

«*La balance y est...*[3] Sakslane peksab kirvesilmal rehte, *comme dit le proverbe*[4],» ütles Šinšin piipu teise suunurka asetades ja pilgutas krahvile silma.

Krahv pahvatas naerma. Nähes, et Šinšin kõneleb, tulid teised külalised lähemale kuulama. Berg jätkas, märkamata niihästi pilget kui ka ükskõiksust, juttu selgest, kuidas ta kaardiväkke üleviimisega juba on võitnud

---

[1] väga austatud
[2] Riigilt tahate sissetulekut saada,
[3] Õigus...
[4] vanasõna järgi.

ühe auastme oma kadetikorpuse-kaaslaste ees, kuidas sõja ajal rooduülem võib surma saada ja tema, jäädes roodus vanemaks, võib väga kergesti saada rooduülemaks, ja kuidas polgus kõik teda armastavad, ja kuidas papake temaga rahul on. Berg mõnules ilmselt kõike seda jutustades, ja näis, et ta ei aimanudki, et ka teistel inimestel võivad oma huvid olla. Ent kõik, mis ta rääkis, oli nii armsalt väärikas, tema noore egoismi naiivsus oli nii ilmne, et ta kõigil oma kuulajail relvad käest võttis.

«Noh, kullake, teie jõuate igal pool edasi, niihästi jalaväes kui ka ratsaväes, seda ma ennustan teile,» ütles Šinšin talle õlale patsutades ja jalgu otomanilt alla lastes.

Berg naeratas rõõmsalt. Krahv ja tema järel ka külalised läksid võõrastetuppa.

Oli see aeg enne kutsutute lõunasööki, millal kogunenud külalised söömakutsumise ootel ei alusta pikka juttu, ühtlasi aga peavad vajalikuks end liigutada ja mitte vaikida, et näidata, et nad sugugi ei kipu kärsitult lauda istuma. Pererahvas vaatab uksele ja vahetab aeg-ajalt omavahel pilke. Nende pilkude järgi püüavad külalised aimata, keda või mida veel oodatakse: kas tähtsat hilinevat sugulast või mõnd rooga, mis ei ole veel valmis.

Pierre jõudis pärale just enne lõunasöögi algust ja istus kohmakalt keset võõrastetuba esimesse ettejuhtuvasse tugitooli, tõkestades kõigil tee. Krahvinna tahtis teda rääkima panna, kuid tema vaatas justkui kedagi otsides naiivselt läbi prillide enese ümber ja vastas ühesilbiliselt kõigile krahvinna küsimustele. Ta oli tülinaks ja ainult ise ei märganud seda. Enamik külalistest, kes teadsid tema karulugu, silmitses uudishimulikult seda suurt, tüsedat ning rahulikku meest ega suutnud aru saada, kuidas võis niisugune mühakas ja nii tagasihoidlik inimene teha säärast nalja politseinikuga.

«Te jõudsite hiljuti pärale?» küsis talt krahvinna.

«Oui, madame,»[1] vastas ta ringi vaadates.

«Kas te pole minu meest näinud?»

[1] Jah, proua.

«Non, madame.»[1] Ta naeratas täiesti sobimatul kohal.

«Te olite vististi hiljuti Pariisis? Ma arvan, seal on väga huvitav?»

«Väga huvitav.»

Krahvinna vahetas pilgu Anna Mihhailovnaga. Anna Mihhailovna mõistis, et teda palutakse selle noormehega tegelda, ja hakkas Pierre'i kõrvale istudes rääkima tema isast; kuid Pierre vastas talle samuti nagu krahvinnale ainult ühesilbiliste sõnadega. Külalised olid kõik omavahel vestluses.

«Les Razoumovsky... Ça a été charmant... Vous êtes bien bonne... La comtesse Apraksine...»[2] kostis igast küljest. Krahvinna tõusis ja läks saali.

«Marja Dmitrijevna?» kuuldus hääl saalist.

«Tema ise,» kuuldus vastuseks jäme naisehääl ja seejärel astus tuppa Marja Dmitrijevna.

Kõik preilid ja isegi daamid, välja arvatud kõige vanemad, tõusid püsti. Marja Dmitrijevna peatus uksel, heitis oma tüseda keha kõrguselt, hallide lokkidega viiekümneaastast pead püsti hoides, pilgu üle külaliste ja kohendas pikkamisi, otsekui üles käärides, oma kleidi laiu käiseid. Marja Dmitrijevna rääkis alati vene keeli.

«Õnne kallile nimepäevalapsele ja lapsukestele,» ütles ta oma valju, jämeda, kõiki teisi helisid summutava häälega. «Kuidas elad, vana patune,» pöördus ta tema kätt suudleva krahvi poole, «küllap vist tunned igavust Moskvas? Ei ole kuskil koertega jahti pidada? Aga mis parata, kullake, nii kui need linnupojad sirguvad...» ta osutas neidudele, «tuleb tahes või tahtmata neile peigmeest otsida.»

«Noh, kuidas on, mu kasakas?» (Marja Dmitrijevna nimetas kasakaks Natašat) küsis ta, silitades käega Natašat, kes julgesti ning rõõmsalt talle lähenes, et ta kätt suudelda. «Tean, et sa oled pagana plika, aga armastan sind.»

Ta võttis tohutu suurest ridikülist pirnikujulised rubiin-kõrvarõngad, andis need säravale ning õhetama

[1] Ei, proua.

[2] Razumovskid... See oli väga kena... Te olete väga lahke... Krahvinna Apraksina...

lõõnud Natašale ja pöördus otsekohe temast ära, kõnetades Pierre'i.

«Hõi, kulla mees! Tule õige siia,» ütles ta teeseldult vaikse ning peenikese häälega. «Tule aga, kulla mees...»

Ja ta kääris ähvardavalt käised veel kõrgemale.

Pierre lähenes talle naiivselt üle prillide otsa vaadates.

«Tule, tule lähemale, kulla mees! Mina olin ainus, kes juba su isalegi tõtt näkku ütles, kui ta oli keisrinna soosik, sinule aga oleks lausa patt ütlemata jätta.»

Ta jäi vait. Kõik vaikisid, oodates, mis tuleb, ja tundes, et see oli ainult sissejuhatus.

«Tore, ei ole midagi ütelda, tore poiss!... Isa lamab surivoodil, tema aga lõbutseb, paneb politseiniku ratsa karu selga istuma. Häbi, kullake, häbi! Võiksid parem sõtta minna.»

Ta pöördus kõrvale ja ulatas käe krahvile, kes vaevu suutis naeru tagasi hoida...

«Küllap oleks vist aeg lauda istuda, ma arvan,» ütles Marja Dmitrijevna.

Kõige ees läks krahv Marja Dmitrijevnaga; siis krahvinna, keda saatis husaaripolkovnik, vajalik mees, kellega koos Nikolai pidi oma polgule järele sõitma. Anna Mihhailovna järgnes Šinšiniga. Berg ulatas käsivarre Veerale. Naeratlev Julie Karagina läks lauda Nikolaiga. Neile järgnesid veel teised paarid, ulatudes üle kogu saali, ja kõige taga tulid üksikult lapsed, koduõpetajad ja -õpetajannad. Ofitsiandid läksid liikvele, toolid hakkasid kolisema, rõdul alustas mängimist orkester ja võõrad võtsid lauas istet. Krahvi koduse orkestri helid asendusid nugade ja kahvlite klõbina, külaliste kõneluse ja ofitsiantide tasaste sammudega. Laua ühes otsas istus esikohal krahvinna. Temast paremal Marja Dmitrijevna, vasakul Anna Mihhailovna ja teised naiskülalised. Teises otsas istus krahv, vasakul husaaripolkovnik, paremal Šinšin ja teised meessoost külalised. Ühel pool pikka lauda vanem noorsugu: Veera Bergi kõrval, Pierre Borissi kõrval; teisel pool lapsed, koduõpetajad ja -õpetajannad. Krahv vaatas aeg-ajalt pudelite ja puuviljavaaside kristalli tagant oma naisele ning tema kõrgele, helesiniste lintidega tanule ja täitis agarasti oma naabrite veiniklaase, unustamata ka iseennast. Ka krahvinna heitis, unusta-

mata oma perenaisekohustusi, ananasside tagant tähendusrikkaid pilke mehe poole, kelle kiilaspea ja nägu tundusid oma punasuse tõttu teravamalt hallidest juustest eralduvat. Daamide lauaotsas käis ühetasane vadin, meestepoolses kostsid hääled üha valjemini, eriti husaaripolkovniku oma, kes aina rohkem õhetama hakates sõi ja jõi nii palju, et krahv teda juba teistele külalistele eeskujuks seadis. Berg kõneles õrnalt naeratades Veeraga sellest, et armastus ei ole maine, vaid taevane tundmus. Boriss nimetas oma uuele sõbrale Pierre'ile lauas istuvate külaliste nimesid ja vahetas pilke enda vastas istuva Natašaga. Pierre rääkis vähe, vaatles uusi nägusid ja sõi palju. Alates kahest supist, millest ta valis *à la tortue*[1], ja pirukast kuni laanepüüdeni ei jätnud ta vahele ainustki rooga ega ainustki veini, mille ülemteener salvrätikusse keeratud pudelis naabri õla tagant saladuslikult välja pistis, lausudes: «madeira», või «ungari», või «reinvein». Pierre pani neljast krahvi monogrammi kandvast kristallklaasist, mis iga sööginõude-komplekti juures seisid, esimese kättejuhtuva ette ja jõi mõnuga, järjest jõmsama näoga külalisi silmitsedes. Ta vastas istuv Nataša vaatas Borissile, nagu vaatavad kolmeteistkümneaastased tütarlapsed poisile, kellega nad just äsja on samakordselt suudelnud ja kellesse nad on armunud. Seesama pilk pöördus mõnikord Pierre'ile, ja selle naljaka, erutatud tütarlapse pilgu mõjul tekkis Pierre'ilgi tahtmine naerda, isegi teadmata mille üle.

Nikolai istus Sonjast kaugel, Julie Karagina kõrval ja rääkis jälle niisama tahtmatult naeratades temaga midagi. Sonja naeratas pidulikult, kuid ilmselt piinles armukadeduses: ta kahvatas ja punastas vaheldumisi ning püüdis kõigest jõust kuulatada, mis Nikolai ja Julie omavahel rääkisid. Koduõpetajanna vaatas rahutult ringi, otsekui valmistudes vastupanuks, kui kellelgi peaks mõtteisse tulema lastele liiga teha. Sakslasest koduõpetaja püüdis meeles pidada kõiki toitude, dessertide ja veinide liike, et kõike seda üksikasjaliselt kirjeldada Saksamaale kodustele saadetavas kirjas, ja oli väga solvunud, kui ülemteener salvrätikusse keeratud pudeliga temast

[1] kilpkonna (supi).

möödus. Sakslane kortsutas kulmu ja püüdis nägu teha, et ta ei soovigi seda veini, kuid solvus seepärast, et keegi ei tahtnud mõista, et veini ei olnud talle vaja mitte janu kustutamiseks, mitte ahnuse, vaid puhta teadmishimu pärast.

XVI

Meestepoolses lauaotsas muutus jutt järjest elavamaks. Polkovnik rääkis, et sõjakuulutuse manifest on Peterburis juba ilmunud ja et eksemplar, mida tema ise näinud, on nüüd käskjala poolt vägede ülemjuhatajale kätte toimetatud.

«Ja mis pagana pärast meil on vaja sõdida Bonaparte'iga?» ütles Šinšin. *«Il a déjà rabattu le caquet à l'Autriche. Je crains que cette fois ce ne soit notre tour.»*[1]

Polkovnik oli tüse, pikk, sangviiniline sakslane, ilmselt püüdlik teenistuskohuste täitja ja patrioot. Ta solvus Šinšini sõnadest.

«Aga seeperast, armuline herra,» ütles ta, hääldades ä asemel e ja õ asemel ö, «seeperast, et keiser seda vajalikuks peab. Ta ütles manifestis, et ei või vaadata ükskõikselt Venemaad ehvardavaile ohtudele, ja et impeeriumi julgeolek, ta veerikus ja l i i t u d e pühadus . . .» ütles ta, rõhutades millegipärast eriti sõna «liitude», justkui oleks selles seisnud kogu asja tuum.

Ja temale omase eksimatu ametliku mäluga kordas ta manifesti sissejuhatavaid sõnu: «. . . ja soov, mis on valitseja ainsaks ja ilmtingimatuks eesmärgiks, — Euroopas kindlatel alustel rahu jalule seada — sundis teda nüüd osa sõjaväge piiri taha saatma ja selle eesmärgi saavutamiseks uusi jõupingutusi tegema.»

«Vaat misjaoks, mu herra,» lõpetas ta manitsevalt, klaasi veini ära juues ja heakskiitu otsivalt krahvile otsa vaadates.

«Connaissez vous le proverbe[2]*:* «Ära mine sügavamale

[1] Ta juba alandas Austria kõrkust. Kardan, kas ei tule nüüd järg meie kätte.

[2] Kas teate vanasõna:

vette, kui sa ujuda võid,»» ütles Šinšin nägu krimpsutades ja naeratades. *«Cela nous convient à merveille.*[1] Kui juba Suvorovgi peksti *à plate couture*[2], — aga kus on meil praegu Suvorovid? *Je vous demande un peu,»*[3] ütles ta alatasa vene keelelt prantsuse keelele hüpeldes.

«Meie peame võitlema viimse veretilgani,» ütles polkovnik käega vastu lauda lüües, «ja ka surr-rema oma keisri eest, ja siis saab kõigil hea. Aga targutada vööimalikult (ta venitas häält eriti sõnal «võimalikult»), vööimalikult vehem,» lõpetas ta jälle krahvi poole pöördudes. «Meie, vanad husaarid, arvame nõnda, ja see ongi kõik. Aga kuidas teie arvate, noormees ning noor husaar?» lisas ta, pöördudes Nikolai poole, kes, kuuldes, et asi puudub sõjasse, oli jätnud oma kaasvestleja ja vaatas nüüd üksisilmi ning kuulas kikkis kõrvu polkovnikut.

«Olen teiega täiesti nõus,» vastas Nikolai ägedalt ja keerutas taldrikut ja asetas klaase ümber sellise otsustava ning hulljulge näoga, nagu oleks ta sel hetkel suurde hädaohtu sattunud. «Olen veendunud, et venelased peavad kas surema või võitma,» ütles ta, tundes otsekohe ise samuti kui teisedki, et see oli käesoleval juhul liiga pidulik ning ülespuhutud ja seetõttu piinlik.

«C'est bien beau ce que vous venez de dire,»[4] ütles ta kõrval istuv Julie ohates.

Sonja hakkas kogu kehast värisema ja punastas kõrvuni, kõrvatagusteni ja kaelani ning õlgadeni, kui Nikolai kõneles.

Pierre kuulatas polkovniku juttu ja noogutas heakskiitvalt pead.

«See on tore,» ütles ta.

«See noormees on tõeline husaar!» hüüdis polkovnik, jälle käega vastu lauda lüües.

«Mille üle te seal käratsete?» kuuldus korraga üle laua Marja Dmitrijevna jäme hääl. «Mis sa vastu lauda laod?» pöördus ta husaari poole. «Kelle peale sa ägedad? Arvad vist, et prantslased on sinu ees?»

«Ma reegin õigust,» ütles husaar naeratades.

[1] See sobib meile imehästi.
[2] pihuks ja põrmuks,
[3] Ma küsin teilt,
[4] Kui ilus on see, mis te ütlesite,

«Ikka sõjast!» hüüdis krahv üle laua. «Mul läheb ju poeg sõtta, Marja Dmitrijevna, poeg läheb sõtta.»

«Aga minul on neli poega sõjaväes ja ma ei kurda. Kõik sünnib jumala tahtmise järgi: ka ahju peal lamades sured, ja lahingus on jumal armuline,» kõlas ilma vähimagi pingutuseta teisest lauaotsast Marja Dmitrijevna jäme hääl.

«Nii see on.»

Ja jutuajamine keskendus jälle — daamidel oma lauaotsa, härradel — omasse.

«Aga näe, sa ei küsi,» ütles väike vend Natašale, «aga näe, sa ei küsi!»

«Küsin,» vastas Nataša.

Ta nägu lõi järsku lõkendama, väljendades hulljulget ja rõõmsat otsustavust. Ta tõusis püsti, kutsudes pilguga enda vastas istuvat Pierre'i kuulatama, ja pöördus ema poole.

«Ema!» kõlas üle kogu laua tema lapselik rinnahääl.

«Mis sa tahad?» küsis krahvinna kohkunult, kuid nähes tütre näost, et see on vallatus, viipas talle karmilt käega, tehes peaga ähvardava ning keelava liigutuse.

Jutuajamine vaikis.

«Ema! Mis on magustoiduks?» kõlas Nataša hääl veel otsustavamalt ning kindlamalt.

Krahvinna tahtis pahast nägu teha, kuid ei saanud. Marja Dmitrijevna ähvardas oma jämeda sõrmega.

«Kasakas!» lausus ta ähvardavalt.

Enamik külalisi vaatas vanemaile, teadmata, kuidas suhtuda sellesse vempu.

«Küll ma sulle teen!» ütles krahvinna.

«Ema, mis tuleb magustoiduks?» hüüdis Nataša juba julgelt ning kapriisselt-lõbusalt, olles ette kindel, et ta vemp heatahtlikult vastu võetakse.

Sonja ja paks Petja püüdsid naeru varjata.

«Näe, küsisingi,» sosistas Nataša oma väikesele vennale ja Pierre'ile, kellele ta jälle otsa vaatas.

«Jäätis, aga sulle ei anta,» ütles Marja Dmitrijevna.

Nataša nägi, et karta ei ole midagi, ega kartnud seepärast ka Marja Dmitrijevnat.

«Marja Dmitrijevna! Missugune jäätis? Ma ei armasta koorejäätist.»

«Porgandi.»

«Ei, missugune? Missugune, Marja Dmitrijevna?» peaaegu kisendas Nataša. «Ma tahan teada!»

Marja Dmitrijevna ja krahvinna hakkasid naerma ning nende järel ka kõik külalised. Kõik naersid mitte Marja Dmitrijevna vastust, vaid selle tütarlapse ärameelsust ning osavust, kes oskas ja julges nõnda kohelda Marja Dmitrijevnat.

Nataša jättis alles siis järele, kui talle öeldi, et tuleb ananassijäätis. Enne jäätist pakuti šampanjat. Jälle hakkas orkester mängima, krahv suudles krahvinnat ja külalised soovisid püsti tõustes krahvinnale õnne, lõid üle laua klaase kokku krahviga, lastega ja üksteisega. Jälle hakkasid teenrid edasi-tagasi jooksma ja toolid kolisema, ja külalised läksid endises järjekorras, kuid õhetavamate nägudega tagasi võõrastetuppa ja krahvi kabinetti.

XVII

Tõmmati lahti bostonilauad, moodustati mängijate grupid, ja krahvi külalised jagunesid kahte võõrastetuppa, diivanituppa ning raamatukoguruumi.

Kaardid lehvikuna käes, suutis krahv vaevu hoiduda oma harjumusest pärastlõunauinakut teha ja naeris kõige üle. Noored, keda krahvinna tagant õhutas, kogunesid klavikordi ja harfi juurde. Kõigi palvel mängis Julie esimesena harfil pala variatsioonidega ja hakkas siis koos teiste tütarlastega paluma Natašat ja Nikolaid, kes olid tuntud oma musikaalsuse poolest, et nad midagi laulaksid. Nataša, kellę poole pöörduti kui täiskasvanu poole, oli selle üle ilmselt väga uhke, kuid ühtlasi oli ta ka pisut hirmul.

«Mis me laulame?» küsis ta.

«Allikat»,» vastas Nikolai.

«Noh, teeme ruttu. Boriss, tulge siia,» ütles Nataša. «Aga kus on siis Sonja?»

Ta vaatas ringi, ja nähes, et sõpra ei ole toas, jooksis teda otsima.

Sonja toast oma sõbratari mitte leides jooksis Nataša lastetuppa — ka seal ei olnud Sonjat. Nataša taipas, et

Sonja on koridoris kirstul. Kirst koridoris oli Rostovide maja naissoost noore sugupõlve kurvastuste paigaks. Sonja lamaski tõepoolest oma õhulist roosat kleiti kortsutades kummuli lapsehoidja määrdunud triibulisel sulgkotil kirstu peal ja nuttis sõrmedega nägu varjates suure häälega, kusjuures ta paljastatud õlad tõmblesid. Nataša nägu, mis oli kogu päeva olnud elevil ning pidulik, muutus järsku: ta silmad peatusid, seejärel võpatas ta lai kael, suunurgad laskusid alla.

«Sonja! Mis sul viga on? Mis on sinuga? Uu-uu!...»

Ja Nataša avas oma suure suu, muutudes täiesti inetuks, ja hakkas uluma nagu laps, teadmata põhjust, ainult sellepärast, et Sonja nuttis. Sonja tahtis pead tõsta, tahtis vastata, kuid ei suutnud ja varjas end veel rohkem. Nataša nuttis, istudes sinisel sulgkotil ja süleldes sõpra. Jõudu kokku võttes tõusis Sonja istukile, hakkas pisaraid pühkima ja jutustama.

«Nikolaike sõidab nädala pärast, tema... paber... tuli välja... ta ise ütles mulle... Ja ma ei oleks ikkagi nutnud... (ta näitas paberilehte, mida hoidis käes: see oli Nikolai kirjutatud luuletus), ma ei oleks ikkagi nutnud, aga sina ei suuda... keegi ei suuda mõista... milline hing tal on.»

Ja ta hakkas jälle nutma selle üle, et Nikolai hing oli nii hea.

«Sul on hea... ma ei kadesta... ma armastan sind ja Borissi samuti,» rääkis ta end pisut kogudes. «Ta on armas... teil ei ole takistusi. Aga Nikolai on mulle *cousin*... on tarvis... metropoliiti ennast... ja siiski ei või. Ja siis, kui emake... (Sonja pidas ja nimetas krahvinnat emaks) ta ütleb, et ma rikun Nikolai karjääri, et mul pole südant, et ma olen tänamatu, aga tõepoolest... jumala eest... (ta lõi risti ette) ma armastan nii väga emakest ja kõiki teid, ainult Veera üksinda... Mispärast? Mis olen ma talle teinud? Ma olen nii tänulik teile, et oleksin rõõmuga valmis ohverdama kõike, aga mul ei ole midagi...»

Sonja ei saanud enam rääkida ja peitis jälle pea käte vahele ning sulgkotti. Nataša hakkas rahunema, kuid ta näost oli näha, et ta mõistis oma sõbra mure kogu suurust.

«Sonja!» ütles ta järsku, otsekui taibates nõo kurvastuse tõelist põhjust. «Eks ole, Veera rääkis sinuga pärast lõunat? Jah?»

«Jah, selle luuletuse kirjutas Nikolai ise, aga mina kirjutasin ära veel teised. Veera leidiski nad minu laualt ja ütles, et näitab neid emakesele, ja ütles veel, et ma olen tänamatu, et emake ei luba Nikolail iialgi minuga abielluda ja et ta abiellub Juliega. Sa näed, kuidas ta on Juliega kogu päev... Nataša! Miks?»

Ja ta hakkas jälle nutma, veel kibedamini kui enne. Nataša tõstis ta üles, süleles teda ja hakkas läbi pisarate naeratades rahustama.

«Sonja, sa ära usu Veerat, südameke, ära usu. Mäletad, kuidas me kõik kolmekesi kõnelesime Nikolaikesega diivanitoas? Mäletad, pärast õhtusööki? Me otsustasime ju kõik, kuidas saab olema. Ma ei mäleta enam, kuidas, aga mäletad, kuidas kõik oli hästi ja võimalik. Onu Šinšini vend on abielus oma nõoga, aga meie oleme ju sugulased kolmandast põlvest. Ka Boriss ütles, et see on väga hästi võimalik. Sa tead, ma rääkisin talle kõik ära. Ta on nii tark ja hea,» kõneles Nataša. «Sa Sonja, ära nuta, kullake, südameke, Sonja.» Ja ta suudles teda naerdes.

«Veera on tige, jumal temaga! Aga kõik läheb hästi, ja emakesele ta ei ütle. Nikolaike ise ütleb, ja ta ei ole mõelnudki Juliest.»

Ja ta suudles sõbratari pead. Sonja tõusis istukile, ja kassike elustus, ta silmad lõid särama ja ta näis olevat valmis iga silmapilk sabaga lüües oma pehmetele käppadele üles hüppama ja jälle lõngakeraga mängima hakkama, nagu talle ka kohane oli.

«Arvad sa? Tõsi? Jumala eest?» küsis ta, kiiresti kleiti ja soengut korraldades.

«Tõsi! Jumala eest!» vastas Nataša, korraldades oma sõbral palmiku alt väljatunginud karmi juuksekiharat. Ja nad mõlemad hakkasid naerma.

«Noh, lähme «Allikat» laulma.»

«Lähme.»

«Tead, see paks Pierre, kes minu vastas istus, on niisugune naljakas!» ütles Nataša järsku seisma jäädes. «Mul on väga lõbus!»

Ja Nataša pistis jooksu mööda koridori.

Sonja pühkis eneselt udusuled maha, peitis luuletuse põue, väljaulatuvate rinnakontidega kaela ligi, ja jooksis kergete rõõmsate sammudega õhetaval näol Nataša järel mööda koridori diivanituppa. Külaliste palvel laulsid noored kvartetti «Allikas», mis kõigile väga meeldis. Seejärel laulis Nikolai laulu, mille ta hiljuti oli ära õppinud:

«Ööl ilusal, kuuvalgel, raugel
on õnnes paisumas su rind,
kui kujutled, et kuskil kaugel
on üks, kes mäletab ka sind!
Ja et oma kauni käega
kuldharfi keeltel ekseldes
sind kutsub oma kire väega,
sind hüüab tasa eneses!
Paar päeva veel, ja saabub õndsus..
Kuid oh, mu sõber hukkub nüüd!»

Ja enne kui ta jõudis laulu lõpetada, hakkas noorsugu saalis tantsuks valmistuma ja rõdult kuuldus, kuidas muusikandid köhatasid ja jalgadega kobistasid.

Pierre istus võõrastetoas, kus Šinšin temaga kui välismaalt tulnuga alustas Pierre'ile igavat poliitilist juttu, millega ka teised ühinesid. Kui orkester mängima hakkas, tuli Nataša võõrastetuppa, astus otsekohe Pierre'i juurde ja ütles naerdes ning punastades:

«Ema käskis teid tantsima paluda.»

«Ma kardan, et tuurid segi ajan,» ütles Pierre. «Aga kui te tahate mu õpetajaks olla...»

Ja ta ulatas peenikesele tütarlapsele oma paksu käe, seda madalale alla lastes.

Kuni paarid endid valmis seadsid ja muusikandid pille häälestasid, istus Pierre oma väikese daami seltsis. Nataša oli täiesti õnnelik: tema tantsib täiskasvanuga, kes on tulnud välismaalt. Ta istus kõikide silma all ja kõneles Pierre'iga nagu täiskasvanu. Tal oli käes lehvik, mille talle keegi preili oli hoida andnud. Ja võttes kõige seltskondlikuma poosi (jumal teab kus ja kunas ta seda oli õppinud), kõneles ta lehvikut lehvitades ja üle selle naeratades oma kavaleriga.

«Kas näete, missugune? Vaadake, vaadake,» ütles vana krahvinna läbi saali minnes ja Natašale osutades.

Nataša punastas ja puhkes naerma.

«Mis te nüüd, mamma? Mis lõbu see teile pakub? Mis on siin siis imelikku?»

Kolmanda ekosseesi keskel hakkasid võõrastetoas, kus mängisid krahv ja Marja Dmitrijevna, toolid liikuma ja suurem jagu auväärseid külalisi ning vanakesi astus pärast kauast istumist end sirutades ja rahataskuid ning kotte tasku toppides saaliuksest sisse. Kõige ees sammusid Marja Dmitrijevna ja krahv — mõlemad rõõmsa näoga. Krahv ulatas Marja Dmitrijevnale naljatleva viisakusega, kuidagi balletlikult oma vangus käe. Ta ajas enese sirgu ja ta nägu lõi särama erilisest uljalt-kavalast naeratusest, ja niipea kui oli lõpuni tantsitud ekosseesi viimane tuur, plaksutas ta käsi muusikantide poole ja hüüdis rõdule esimesele viiulile:

«Semjon! Danilo Kuporit mõistad?»

See oli krahvi lemmiktants, mida ta tantsis juba noores põlves. (Danilo Kupor oli õieti üks angleesi tuur.)

«Vaadake papat!» hüüdis Nataša üle kogu saali (täiesti unustades, et ta tantsib täiskasvanuga), kallutades oma käharat pead põlvede juurde ja täites kogu saali oma kõlava naeruga.

Tõepoolest vaatasidki kõik saalisviibijad rõõmsalt naeratades lõbusale vanamehele, kes oma auväärse daami Marja Dmitrijevna kõrval, kes oli temast pikem, käsi rõngasse tõmbas, nendega taktis veheldes, õlgu liigutas, jalgu väljapoole pööras, nendega kergelt vastu põrandat tümpsides, ja üha enam üle oma ümmarguse näo leviva naeratusega pealtvaatajaid ette valmistas sellele, mis tuleb. Niipea kui kuuldusid rõõmsad, kutsuvad, lõbusa trepakiga sarnanevad Danilo Kupori helid, täitusid kõik saaliuksed ühelt poolt mees-, teiselt poolt naisteenijate naeratavate nägudega, kes olid tulnud lõbutsevat härrat vaatama.

«Seda meie isakest küll! Kotkas!» sõnas lapsehoidja valjusti ühelt ukselt.

Krahv tantsis hästi ja oli sellest teadlik, tema daam aga ei mõistnud ega tahtnudki hästi tantsida. Ta tohutu keha seisis sirgelt, võimsad käed rippu (ridiküli oli ta krahvinna kätte andnud); ainult tema karm, kuid ilus nägu tantsis. See, mis krahvil väljendus kogu ta ümmarguses

kujus, väljendus Marja Dmitrijevnal üksnes ikka enam ja enam naeruliseks muutuvas näos ja tõmblevas ninas. Ent see-eest — kui krahv üha enam hoogu sattudes vaatajaid võlus oma painduvate jalgade osavate pöörete ja kergete hüpete ootamatusega, avaldas Marja Dmitrijevna vähimagi püüdlikkusega õlgade liigutamise või käte kõverdamise juures pööretel ning jalaga trampimisel oma teenete kohaselt mitte vähemat mõju, mida igaüks ka hindas tema kogukust ning alatist valjust arvestades. Tants muutus järjest elavamaks. *Vis-à-vis*'d ei saanud silmapilgukski enestele tähelepanu pöörata ega püüdnudki seda. Kõigil oli tegemist krahvi ja Marja Dmitrijevnaga. Nataša sikutas käisest või kleidist kõiki juuresolijaid, kes niigi tantsijailt silmi ei pööranud, ja nõudis, et vaadataks isakest.

Tantsu vahepauside ajal tõmbas krahv raskelt hinge tagasi, vehkis ja karjus muusikantidele, et nad mängiksid kiiremini. Ikka kiiremini ja uljamini keerles krahv kord varvastel, kord kontsadel ümber Marja Dmitrijevna ja tegi lõpuks, oma daami tema kohale juhtides, viimase paa, tõstes tagantpoolt üles oma painduva jala, kallutades alla naeratava näoga higise pea ja tehes parema käega õhus ringi pealtvaatajate, eriti Nataša käteplagina ja naerulagina saatel. Mõlemad tantsijad peatusid hingeldades ja batisträtikutega higi pühkides.

«Nõnda tantsiti meie ajal, *ma chère*,» ütles krahv.

«Oli aga Danila Kupor!» ütles Marja Dmitrijevna raskelt ning pikalt hinge tõmmates ja käiseid käärides.

XVIII

Sellal kui Rostovide saalis tantsiti kuuendat a n g l e e s i väsimusest valesti mängivate muusikantide helide saatel ja väsinud ofitsiandid ning kokad õhtusööki valmistasid, tabas krahv Bezuhhovit kuuendat korda rabandushoog. Arstid teatasid, et lootust paranemiseks ei ole; haige oli võetud tummale pihile ja talle oli antud jumalaarmu; tehti ettevalmistusi viimseks võidmiseks ja majas valitses rahutu askeldus ning ooteärevus, nagu see on tavaline niisugustel silmapilkudel. Väljaspool maja,

värava taga, tunglesid ettesõitvate sõidukite eest varju hoidudes kirstutegijad, oodates rikkalikku tellimust krahvi matusteks. Moskva ülemjuhataja, kes vahetpidamata oli saatnud adjutante krahvi seisukorra kohta teateid saama, tuli sel õhtul ise kuulsa Katariina-aegse võimukandja krahv Bezuhhoviga jumalaga jätma.

Suurepärane salong oli inimesi täis. Kõik tõusid aupaklikult püsti, kui ülemjuhataja, olles veetnud umbes pool tundi haigega nelja silma all, tema juurest väljus, kergelt vastates kummardustele ja püüdes võimalikult kiiresti mööduda temale suunatud arstide, vaimulikkude ja haige sugulaste pilkudest. Vürst Vassili, kes oli viimaste päevade jooksul kõhnemaks ning kahvatumaks jäänud, saatis ülemjuhatajat ja kordas temale midagi tasakesi mitu korda.

Ülemjuhataja ärasaatmise järel istus vürst Vassili üksinda saali toolile, heitis ühe jala kõrgelt üle teise, toetas küünarnuki põlvele ja kattis käega silmad. Istunud nii mõnda aega, tõusis ta ja läks ebatavaliselt kiirel sammul, hirmunud silmadega ringi vaadates, läbi pika koridori maja tagumisele poolele, vanema vürstinna juurde.

Nõrgalt valgustatud toas viibijad rääkisid omavahel ebaühtlasel sosinal ja vaikisid iga kord, vaadates küsival ning ootaval pilgul uksele, mis viis surija tubadesse ja kääksus tasakesi, kui keegi sisse läks või välja tuli.

«Inimelul on piir,» rääkis raugast vaimulik daamile, kes tema läheduses istus ja teda naiivselt kuulas, «piir on pandud ja sellest ei saa üle astuda.»

«Ma arvan, kas ei ole mitte hilja viimseks võidmiseks?» küsis daam, otsekui poleks tal ses suhtes mingisugust oma arvamust, ja lisas vaimuliku auastme.

«See on suur sakrament, emake,» vastas vaimulik, tõmmates käega üle palja pealae, mida katsid mõned salgud ülekammitud poolhalle juukseid.

«Kes see siis oli? Ülemjuhataja ise?» küsiti teises toanurgas. «Kui noor ta välja näeb! . . .»

«Aga juba seitsmes kümme käes! Räägitakse, et krahv ei tundvat enam kedagi ära? Taheti vist viimset võidmist toimetada?»

«Ma tundsin ühte: seitse korda toimetati võidmist.»

Teine vürstitar väljus äranutetud silmadega haigetoast ja võttis istet doktor Lorrain'i kõrval, kes istus küünarnukki lauale toetades graatsilises poosis Katariina pildi all.

«Très beau,» ütles arst, vastates küsimusele ilmast, *«très beau, princesse, et puis, à Moscou ou se croit à la campagne.»*[1]

«N'est-ce-pas?»[2] vastas vürstitar ohates. «Kas ta võib nüüd juua?»

Lorrain jäi mõttesse.

«Kas ta rohu ära võttis?»

«Jah.»

Arst vaatas kella.

«Võtke klaas keedetud vett ja pange *une pincée* (ta näitas oma peenikeste sõrmedega, mis tähendab *une pincée) de cremortartari...»*[3]

«Ei ollema olnud juhhust,» ütles sakslasest arst adjutandile, «et kolmandast rabbandusest ellama jääma.»

«Aga missugune tragi mees ta oli!» tähendas adjutant. «Ja kellele läheb see rikkus?» lisas ta sosinal.

«Soovijait juba leidup,» vastas sakslane naeratades.

Kõik vaatasid jälle uksele: see kääksatas, ja teine vürstitar viis Lorrain'i õpetuse järgi valmistatud joogi haigele. Sakslasest arst astus Lorrain'i juurde.

«Võib-olla kestab veel kuni homme hommikuni?» küsis sakslane, hääldades halvasti prantsuse keelt.

Lorrain pigistas huuled kokku ja raputas karmilt ning eitavalt sõrme oma nina ees.

«Täna öösel, mitte hiljem,» ütles ta tasakesi, väljendades viisaka naeratusega rahulolu selle üle, et ta oskab selgesti mõista ning väljendada haige seisukorda, ja läks eemale.

Vahepeal avas vürst Vassili ukse vürstitari tuppa.

Tuba oli poolhämar; ainult kaks õlilambikest põlesid

[1] Väga ilus... väga ilus ilm, vürstitar, ja pealegi tunned Moskvas enese olevat nagu maal.
[2] Eks ole tõsi?
[3] näputäis... puhastatud viinakivi...

pühapiltide ees ja tundus head viiruki- ning lillelõhna. Kogu tuba oli sisustatud šifonjääridest, kapikestest ja lauakestest koosneva pisimööbliga. Sirmi tagant paistsid kõrge sulgvoodi valged katted. Koerake hakkas haukuma.

«Ah, see olete teie, *mon cousin?»*

Vürstitar tõusis püsti ja korraldas juukseid, mis tal olid alati ja isegi nüüd nii haruldaselt siledad, nagu oleksid nad tehtud peaga ühest tükist ja lakiga kaetud.

«Kas on midagi juhtunud?» küsis ta. «Ma ehmatasin nii väga.»

«Ei midagi, ikka niisama. Ma tulin ainult, et sinuga, Katiš, rääkida ühest asjast,» lausus krahv, istudes väsinult tugitooli, kust vürstitar oli tõusnud. «Kui soojaks sa oled istunud,» ütles ta. «Noh, istu siia, *causons*[1].»

«Ma mõtlesin, viimaks on midagi juhtunud,» ütles vürstitar ja istus oma muutumatul kiviselt-valjul ilmel vürsti vastu, olles valmis kuulama. «Tahtsin magama jääda, *mon cousin,* aga ei saa.»

«Noh, kuidas on, mu armas?» ütles vürst Vassili vürstitari kätt võttes ja seda oma harjumuse kohaselt allapoole painutades.

Oli näha, et see «noh, kuidas on» käis paljude niisuguste asjade kohta, millest nad ilma nimetamata mõlemad aru said.

Jalgadega võrreldes sobimatult pika, kuivetu ning sirge pihaga vürstitar vaatas oma hallide pungis silmadega otse ja kiretult vürstile näkku. Siis vangutas ta pead ja vaatas ohates pühapiltidele. Seda žesti võis seletada kui kurbuse ja alistumuse, aga ka kui väsimuse ja peatse puhkuse lootuse väljendust. Vürst Vassili seletas seda kui väsimuse väljendust.

«Kas sa arvad,» ütles ta, «et minul on kergem? *Je suis éreinté comme un cheval de poste,*[2] aga siiski on mul vaja sinuga kõnelda, Katiš, ja väga tõsiselt.»

Vürst Vassili jäi vait ja ta põsed hakkasid närviliselt tõmblema kord ühele, kord teisele poole, andes ta näole ebameeldiva ilme, mida vürst Vassili näol polnud iial, kui ta viibis võõrastetubades. Ka tema silmad ei olnud nii-

[1] ajame juttu.
[2] Ma olen ära vaevatud nagu posthobune.

sugused nagu alati: kord vaatasid nad jultunult-pilkavalt, kord piilusid hirmunult ringi.

Oma kuivetunud kõhnu käsi põlvedel oleva koerakese ümber hoides vaatas vürstitar tähelepanelikult vürst Vassilile silma; kuid oli näha, et ta ei katkesta vaikust küsimusega, kuigi tal tuleks kas või hommikuni vaikida.

«Näete, mu armas vürstitar ning nõbu Katerina Semjonovna,» jätkas vürst Vassili ilmselt mitte ilma sisemise võitluseta oma juttu jätkama asudes, «niisugustel silmapilkudel, nagu nüüd, peab kõigele mõtlema. Peab mõtlema tulevikule, teile... Ma armastan teid kõiki nagu oma lapsi, sa tead seda.»

Vürstitar vaatas ikka endiselt tuhmi pilguga ja liikumatult talle otsa.

«Lõpuks peab mõtlema ka minu perekonnale,» jätkas vürst lauakest vihaselt enesest eemale tõugates ja vürstitarile otsa vaatamata. «Sa, Katiš, tead, et teie, kolm õde Mamontovat, ja minu naine, meie oleme ainsad krahvi otsesed pärijad. Tean, tean, kui raske on sul kõnelda ja mõtelda niisugustest asjadest. Ka minul ei ole kergem; aga, mu sõber, mul on kuues aastakümme turjal, peab kõigeks valmis olema. Kas sa tead, et ma saatsin Pierre'i järele ja et krahv tema pildile osutades teda enese juurde nõudis?»

Vürst Vassili vaatas küsivalt vürstitarile, kuid ei suutnud mõista, kas vürstitar taipas, mis ta temale ütles, või vaatas niisama talle otsa...

«Ma ei lakka jumalat palumast, *mon cousin*,» vastas vürstitar, «et ta temale armu heidaks ja laseks ta kaunil hingel rahulikult lahkuda sellest...»

«Jah, nii see on,» jätkas vürst Vassili kärsitult oma paljast pealage pühkides ja eemalelükatud lauakest jälle vihaselt enesele lähemale tõmmates, «aga lõpuks... lõpuks on asi selles, sa tead ju ise, et möödunud talvel tegi krahv testamendi, milles ta kogu varanduse meist, otseseist pärijaist mööda minnes jättis Pierre'ile.»

«Või ta neid testamente vähe on teinud,» ütles vürstitar rahulikult. «Kuid Pierre'ile ta ei saa pärandada! Pierre on ebaseaduslik.»

«Ma chère,» ütles vürst Vassili järsku lauakest enese vastu surudes, elavnedes ja kiiremini rääkima hakates,

«aga mis siis, kui keisrile on kiri kirjutatud ja krahv palub Pierre'i lapsendada? Saad aru, krahvi teenete tõttu ta palve rahuldatakse...».

Vürstitar naeratas nii, nagu naeratavad inimesed, kes arvavad, et teavad asjast rohkem kui need, kellega nad räägivad.

«Ma ütlen sulle rohkem,» jätkas vürst Vassili vürstitaril käest kinni haarates. «Kiri oli kirjutatud, kuigi mitte ära saadetud, ja keiser teadis sellest kirjast. Küsimus on ainult selles, kas kiri on hävitatud või mitte. Kui ei ole, siis niipea kui k õ i k l õ p e b,» vürst Vassili ohkas, andes sellega mõista, m i d a ta mõtles sõnadega k õ i k l õ p e b, «ja avatakse krahvi paberid, antakse testament koos kirjaga keisrile edasi ja ta palve kindlasti rahuldatakse. Pierre kui seaduslik poeg saab kõik.»

«Aga meie osa?» küsis vürstitar irooniliselt naeratades, nagu võiks juhtuda kõik muu, ainult mitte see.

«Mais, ma pauvre Catiche, c'est clair comme le jour.[1] Tema on siis üksi kõige seaduslik pärija ja teie ei saa mitte küünevõrdki. Sa, mu armas, pead teadma, kas testament ja kiri olid kirjutatud ja kas nad on hävitatud. Ja kui nad millegipärast on unustatud, siis sa pead teadma, kus nad on, ja nad üles otsima, sest et...»

«See veel puudus!» katkestas teda vürstitar sardooniliselt naeratades ja silmade ilmet muutmata «Ma olen naine; teie arvates me oleme kõik rumalad; kuid mina tean niipalju, et ebaseaduslik poeg ei saa pärida... *Un bâtard,»* lisas ta, lootes selle tõlkega vürstile lõplikult ta kartuste põhjendamatust näidata.

«Kuidas sa ometi aru ei saa, Katiš! Sa oled nii tark, kuidas sa aru ei saa, et kui krahv on kirjutanud keisrile kirja, milles ta palus poega seaduslikuks tunnistada, siis, tähendab, ei ole Pierre enam Pierre, vaid krahv Bezuhov, ja siis saab ta testamendi järgi kõik. Ja kui testament ja kiri ei ole hävitatud, siis ei jää sinule midagi peale lohutuse, et sa olid vooruslik *et tout ce qui s'en suit*[2]. See on kindel.»

«Ma tean, et testament on tehtud; kuid ma tean ka, et

---

[1] Aga, mu armas Katiš, see on selge nagu päev.
[2] ja kõik, mis sellest järgneb.

see ei ole kehtiv, ja teie nähtavasti peate mind täielikuks lolliks, *mon cousin*,» ütles vürstitar ilmega, millega kõnelevad naised, kes arvavad, et nad on öelnud midagi teravmeelset ning solvavat.

«Sa mu kallis vürstitar Katerina Semjonovna,» alustas vürst Vassili kannatamatult. «Ma ei tulnud sinu juurde mitte selleks, et sinuga sõnelda, vaid selleks, et sinuga kui sugulasega, hea, tubli, tõelise sugulasega rääkida sinu enese huvides. Ma ütlen sulle kümnendat korda, et kui kiri keisrile ja testament Pierre'i kasuks on krahvi paberite hulgas, siis sina, mu kullake, ja sinu õed ei ole enam pärijad. Kui sa mind ei usu, siis usu asjatundjaid inimesi: ma rääkisin praegu Dmitri Onufritšiga (see oli maja advokaat), ta ütles sedasama.»

Nähtavasti muutus järsku midagi vürstitari mõtetes: ta kitsad huuled kahvatasid (silmad jäid endisteks), ja kui ta rääkima hakkas, tungis ta hääl esile niisuguste kärgatustena, mida ta nähtavasti isegi ei oodanud.

«See oleks alles tore,» ütles ta. «Ma ei ole midagi taht-nud ega taha.»

Ta heitis koerakese põlvedelt maha ja korraldas oma kleidi volte.

«See on siis tänulikkus inimeste vastu, kes on tema heaks kõik ohverdanud,» ütles ta. «Tore! Väga hea! Mulle ei ole midagi tarvis, vürst.»

«Jah, aga sa ei ole ju üksi, sul on õed,» vastas vürst Vassili.

Kuid vürstitar ei kuulanud teda.

«Jah, ma teadsin seda ammugi, aga ma olin unusta-nud, et peale alatuse, pettuse, kadeduse, intriigide, peale tänamatuse, kõige mustema tänamatuse ei ole mul selles majas midagi oodata . . .»

«Kas sa tead või ei tea, kus on see testament?» küsis vürst Vassili ja ta põsed tõmblesid veel rohkem kui enne.

«Jah, ma olin rumal, ma uskusin veel inimestesse ja armastasin neid ja ohverdasin iseennast. Aga edasi jõuavad ainult need, kes on alatud ja riivatud. Ma tean, kelle intriigid need on.»

Vürstitar tahtis tõusta, kuid vürst hoidis teda kättpidi tagasi. Vürstitaril oli inimese ilme, kes on järsku pettunud kogu inimkonnas. Ta vaatas tigedalt oma kaaslasele.

«Veel on aega, mu sõber. Pea meeles, Katiš, et see kõik toimus juhuslikult, viha ja haiguse silmapilgul, ja unus-tati siis. Meie kohus, mu armas, on tema viga parandada; kergendada ta viimseid minuteid sellega, et me ei lase tal teha seda ülekohut; et me ei lase tal surra mõttega, et ta tegi õnnetuks need inimesed . . .»

«Need inimesed, kes on kõik ohverdanud tema heaks,» haaras vürstitar sõnast, püüdes uuesti tõusta, kuid vürst ei lasknud tal seda teha, «mida ta ei ole iial osanud hin-nata. Ei, *mon cousin*,» lisas ta ohates, «ma pean nüüd meeles, et selles maailmas ei või oodata tasu, et selles maailmas ei ole olemas au ega õiglust. Selles maailmas peab olema kaval ja õel.»

«Noh, *voyons*, rahustu. Ma tunnen su ülihead südant.»

«Ei, mul on õel süda.»

«Ma tunnen su südant,» kordas vürst, «hindan su sõp-rust ja sooviksin, et sina oleksid minust samasugusel arvamisel. Rahustu ja *parlons raison*[1], kuni on aega — võib-olla päev, võib-olla tund. Jutusta mulle kõik, mis sa tead testamendist, ja peaasi, kus see asub; sa pead tead-ma. Me võtame selle otsekohe praegu ja näitame seda krahvile. Kindlasti on ta selle juba unustanud ja avaldab soovi seda hävitada. Sa saad aru, et mul on ainult üks soov: pühalikult täita tema tahet; ainult selleks sõitsingi siia. Ma olen siin ainult selleks, et aidata teda ja teid.»

«Nüüd saan ma kõigest aru. Ma tean, kelle intriigid need on. Tean,» ütles vürstitar.

«Mitte selles ei ole asi, mu südameke.»

«See on teie *protégée*, teie armas Anna Mihhailovna, keda ma ei sooviks enesele toaneitsikski, see jälk, nurjatu naine.»

«*Ne perdons point de temps.*»[2]

«Ah, ärge rääkige! Möödunud talvel trügis ta siia sisse ja rääkis krahvile niisuguseid inetusi, niisuguseid jõle-dusi meie kõigi, eriti aga *Sophie* kohta — ma ei suuda seda korrata —, et krahv jäi haigeks ega tahtnud kaks nädalat meid näha. Tol ajal, ma tean, kirjutas ta selle jõleda, jälgi paberi, aga ma arvasin, et see paber midagi ei tähenda.»

[1] räägime mõistlikult.
[2] Ärgem kaotagem aega.

«Nous y voilà,[1] aga miks sa mulle varem midagi ei öelnud?»

«Mosaiikmapis, mida ta hoiab padja all. Nüüd ma tean,» ütles vürstitar, ilma et oleks vürstile vastanud. «Jah, kui mul on mõni patt, suur patt, siis see on viha selle nurjatu vürstinna vastu!» hüüdis vürstitar peaaegu karjudes, täiesti muutununa. «Ja milleks ta topib ennast siia? Aga ma ütlen talle kõik välja, kõik. Küll tuleb aeg!»

XIX

Sellal kui salongis ja vürstitari toas toimusid niisugused kõnelused, sõitis tõld Pierre'iga (kellele oli järele saadetud) ja Anna Mihhailovnaga (keş pidas vajalikuks temaga kaasa sõita) krahv Bezuhhovi õue. Kui rattad hakkasid pehmelt vurama akende alla laotatud õlgedel, veendus Anna Mihhailovna lohutussõnadega oma kaassõitja poole pöördudes, et see magab tõllanurgas, ja äratas ta. Virgudes väljus Pierre Anna Mihhailovna järel tõllast ja alles siis mõtles esmakordselt eelseisvale kohtumisele sureva isaga, mis tal ees seisis. Ta märkas, et nad olid sõitnud mitte paraad-, vaid tagatrepi ette. Kui ta tõlla astmelaualt maha astus, jooksid kaks väikekodanlikult riietatud meest kiiresti trepi juurest seina varju. Peatudes nägi Pierre mõlemal pool maja varjus veel mitut samasugust meest. Kuid ei Anna Mihhailovna, teener ega kutsar, kellele need inimesed nägemata ei võinud jääda, ei pööranud neile tähelepanu. «Tähendab, see peab nii viisi olema,» otsustas Pierre endamisi ja järgnes Anna Mihhailovnale. Anna Mihhailovna läks rutuliste sammudega mööda nõrgalt valgustatud kitsast kivitreppi üles, kutsudes järele mahajäävat Pierre'i, kes küll aru ei saanud, milleks ta üldse peab krahvi juurde minema, ja veel vähem, miks peab ta minema tagatrepi kaudu, kuid Anna Mihhailovna kindluse ja rutu järgi otsustades endamisi järeldas, et see on tingimata vajalik. Poolel trepil oleksid neid peaaegu pikali jooksnud mingisugused teenrid, kes ämbrid käes, saabastega kolistades trepist alla ruttasid.

[1] Selles ongi see asi,

Teenrid surusid endid vastu seina, et Anna Mihhailovnat ja Pierre'i mööda lasta, ega avaldanud neid nähes vähimatki imestust.

«Kas siit tuleb minna vürstitaride poole?» küsis Anna Mihhailovna ühelt neist.

«Siit,» vastas teener julge, valju häälega, nagu oleks nüüd juba kõik lubatud, «uks vasakule, emake.»

«Võib-olla krahv ei kutsunud mind,» ütles Pierre uksesaisele jõudes. «Ma läheksin vahest oma tuppa.»

Anna Mihhailovna jäi seisma, et Pierre talle järele jõuaks.

«Ah, mon ami!» ütles ta, puudutades Pierre'i kätt sama liigutusega kui hommikul pojaga kõneldes, *«croyez, que je souffre, autant que vous, mais soyez homme.»*[1]

«Kas ma tõepoolest lähen?» küsis Pierre, lahkelt läbi prillide Anna Mihhailovnale vaadates.

«Ah, mon ami, oubliez les torts qu'on a pu avoir envers vous, pensez que c'est votre père . . . peut-être à l'agonie.» Ta ohkas. *«Je vous ai tout de suite aimé comme mon fils. Fiez vous à moi, Pierre. Je n'oublierai pas vos intérêts.»*[2]

Pierre ei saanud millestki aru; talle tundus jälle, et kõik see peab nii olema, ja ta järgnes alistuvalt Anna Mihhailovnale, kes juba ust avas.

Uks viis tagatrepi eeskotta. Nurgas istus vürstitaride vana teener ja kudus sukka. Pierre polnud kunagi käinud selles majapooles, ta isegi ei aimanud niisuguste ruumide olemasolu. Anna Mihhailovna küsis neist mööduvalt, kandikul karahvini kandvalt tütarlapselt (nimetades teda armsaks ning kullakeseks) vürstitaride tervise järele ja vedas Pierre'i edasi mööda kivist koridori. Koridorist viis esimene uks vasakul vürstitaride elutubadesse. Karahviniga toatüdruk polnud rutuga (nagu kõik muugi selles majas sel silmapilgul tehti rutuga) sulgenud ust, ja Pierre ning Anna Mihhailovna vaatasid möödudes tahtmatult sellesse tuppa, kus vesteldes istusid teineteise lähedal vanem vürstitar ja vürst Vassili, Möödujaid nähes

[1] Ah, mu sõber ... uskuge, ma ei kannata vähem kui teie, kuid olge mees.

[2] Unustage, mu sõber, milles teie vastu oldi ebaõiglane, mõtelge, et see on teie isa ... võib-olla suremas. Ma hakkasin teid kohe armastama nagu poega. Usaldage mind, Pierre. Ma ei unusta teie huvisid.

tegi vürst Vassili kärsitu liigutuse ja laskus järsult tooli seljatoe najale; vürstitar kargas püsti ja lõi meeleheitliku žestiga kõigest jõust ukse kinni.

See žest oli nii erinev vürstitari alatisest rahulikkusest; hirm, mis väljendus vürst Vassili näol, oli nii sobimatu ta tähtsa olekuga, et Pierre seisatas ja küsivalt läbi prillide oma teejuhile otsa vaatas. Anna Mihhailovna ei avaldanud imestust, ta ainult naeratas kergelt ja ohkas, otsekui näidates, et kõike seda oli ta oodanudki.

«Soyez homme, mon ami, c'est moi qui veillerai à vos intérêts,»[1] ütles ta vastuseks Pierre'i pilgule ja läks veel kiiremini edasi mööda koridori.

Pierre ei mõistnud, milles asi seisab, ja veel vähem, mida pidi tähendama *veiller à vos intérêts,* kuid ta mõistis, et kõik see peab nii olema. Koridorist jõudsid nad nõrgalt valgustatud saali, mis asetses krahvi salongi kõrval. See oli üks neist külmadest ning luksuslikult sisustatud tubadest, mida Pierre tundis paraadtrepipoolsest majaosast. Aga ka selle toa keskel seisis tühi vann ja vaibale oli vett maha valatud. Neile vastu tulid kikivarbail, ilma neile tähelepanu pööramata, teener ja köster viirukipanniga. Nad astusid Pierre'ile tuttavasse salongi, mille kaks itaalia akent avanesid talveaeda ja kus asusid Katariina täispikkuses portree ja suur büst. Salongis istusid omavahel sosistades ikka needsamad inimesed peaaegu samades poosides. Kõik jäid vait ja vaatasid sisseastuvale äranutetud, kahvatu näoga Anna Mihhailovnale ja tüsedale, suurele Pierre'ile, kes langetatud päi alistuvalt talle järgnes.

Anna Mihhailovna näol väljendus teadmine, et otsustav silmapilk on saabunud; ta astus tuppa asjaliku Peterburi daami viisil, veel julgemini kui hommikul, Pierre'i enese juurest laskmata. Ta tundis, et kuna ta toob enesega kaasa selle, keda surija näha soovis, siis on tema vastuvõtt kindlustatud. Heites kiire pilgu kõigile toasviibijaile ja märgates krahvi pihiisa, ruttas ta, mitte küüru tõmbudes, vaid järsku kasvult lühemaks muutudes, sujuval tippival sammul pihiisa juurde ja võttis aupaklikult vastu esiteks ühe ning seejärel teise vaimuliku õnnistuse.

[1] Olge mees, mu sõber, küllap mina juba kaitsen teie huvisid.

«Jumal tänatud, jõudsite veel õigel ajal,» ütles ta vaimulikule. «Meie, sugulased, kartsime kõik nii väga. See noormees siin on krahvi poeg,» lisas ta tasemini. «Kohutav silmapilk!»

Nende sõnade järel astus ta arsti juurde.

«Cher docteur,» ütles ta temale, *«ce jeune homme est le fils du comte ... y a-t-il de l'espoir?»*[1]

Arst lõi vaikides kiiresti silmad üles ja kehitas õlgu. Täpselt samasuguse liigutusega kehitas ka Anna Mihhailovna õlgu ja lõi silmad üles, neid peaaegu sulgedes, ohkas ja astus arsti juurest Pierre'i juurde. Ta pöördus Pierre'i poole eriti aupaklikult ning õrn-kurvalt.

«Ayez confiance en Sa miséricorde!»[2] ütles ta, osutades diivanile, kuhu Pierre peaks istuma teda ootama; läbenes ise kuulmatult uksele, millele kõik vaatasid, ja kadus ukse vaevalt kuuldavalt kriuksatades selle taha.

Otsustades kõiges oma juhtijale alistuda, astus Pierre diivani juurde, millele vürstinna oli osutanud. Niipea kui Anna Mihhailovna oli kadunud, märkas Pierre, et kõigi toasviibijate pilgud pöördusid temale rohkema kui uudishimu ja osavõtuga. Ta märkas, et kõik sosistasid omavahel, osutades silmadega temale, otsekui hirmu ja isegi erijameelsusega. Talle osutati lugupidamist, mida varem kunagi ei olnud osutatud: temale tundmatu daam, kes kõneles vaimulikkudega, tõusis oma kohalt ja pakkus talle istet; adjutant tõstis üles tema poolt pillatud kinda ja ulatas talle; arstid vaikisid aupaklikult, kui ta neist möödus, ja astusid kõrvale, et talle teed anda. Pierre tahtis algul teise kohta istuda, et daami mitte tülitada; tahtis ise kinda üles võtta ja arstidest, kes sugugi ta teel ei seisnud, kaugemalt mööda minna; kuid järsku tundis ta, et see oleks ebaviisakas, ta tundis, et tänasel ööl ta on isik, kes on kohustatud täitma mingit kohutavat ja kõigi poolt nõudatavat kombetalitust, ja et seepärast peab ta laskma kõigil end teenida. Ta võttis adjutandilt vaikides kinda, jalus daami kohale, asetades oma suured käed sümmeetriliselt väljasirutatud põlvedele, naiivses egiptuse raidkuju poosis, ja otsustas endamisi, et kõik see peabki just

[1] Armas doktor, see noormees on krahvi poeg ... Kas on lootust?
[2] Usaldage end Tema halastuse hoolde!

nii olema ja et selleks, et mitte pead kaotada ja rumalusi teha, tuleb temal täna õhtul mitte oma arusaamise järgi tegutseda, vaid täielikult alistuda nende tahtele, kes teda juhivad.

Ei möödunud kahte minutitki, kui vürst Vassili oma laiahõlmalises kuues, kolm autähte rinnal, pea püsti, majesteetlikult tuppa astus. Ta näis hommikust saadik kõhnemaks jäänud olevat; ta silmad olid tavalisest suuremad, kui ta toas ringi vaatas ja nägi Pierre'i. Ta astus Pierre'i juurde, võttis tema käe (mida ta varem iialgi ei olnud teinud) ja tõmbas seda allapoole, nagu tahtes katsuda, kas see küllalt kõvasti oma kohal on.

«Courage, courage, mon ami. Il a demandé à vous voir. C'est bien . . .»[1] — ja ta tahtis minna.

Ent Pierre pidas vajalikuks küsida:

«Kuidas tunneb end . . .»

Ta takerdus, mitte teades, kas on viisakas surijat krahviks nimetada; isaks nimetada aga oli tal piinlik.

«Il a eu encore un coup, il y a une demi-heure. Oli veel üks hoog. *Courage, mon ami . . .»* [2]

Pierre'i mõtted olid nii segamini, et sõna «hoog» juures kujutles ta mingit kiirustamist. Ta vaatas arusaamatuses vürst Vassilile otsa ja taipas alles hiljem, et hooks nimetatakse haigust. Vürst Vassili ütles mööda minnes mõne sõna Lorrain'ile ja läks kikivarbail uksest sisse. Ta ei mõistnud kõndida kikivarbail ja hüples kohmakalt kogu kehaga. Temale järgnes vanem vürstitar, siis läksid vaimulikud ja köstrid, ka teenijad läksid uksest sisse. Selle ukse tagant kuuldus edasi-tagasi liikumist ja lõpuks jooksis sealt välja ikka niisama kahvatu, kuid kohusetäitmisel kindla näoga Anna Mihhailovna ja ütles Pierre'i kätt puudutades:

«La bonté divine est inépuisable. C'est la cérémonie de l'extrême onction qui va commencer. Venez.»[3]

---

[1] Mitte meelt heita, mitte meelt heita, mu sõber. Ta käskis teid kutsuda. See on hea . . .

[2] Pool tundi tagasi oli tal veel üks rabandushoog . . . Julgust, mu sõber . . .

[3] Jumala heldus on lõpmatu. Viimne võidmine algab otsekohe. Tulge.

Pierre astus pehmet vaipa mööda uksest sisse ja märkas, et ka adjutant, tundmatu daam ja veel keegi teenija, kõik tulid talle järele, justkui ei oleks nüüd enam tarvis luba küsida sellesse tuppa minekuks.

XX

Pierre tundis hästi seda suurt sammaste ja võlviga jaotatud tuba, mille seinad olid üleni kaetud pärsia vaipadega. Osa toast sammaste taga, kus ühel pool seisis siidesriiete all kõrge punasest puust voodi ja teisel pool tohutu suur ikoonikapp, oli kaunilt ning heledasti valgustatud, nagu on valgustatud kirikud õhtuse jumalateenistuse ajal. Valgustatud ikoonikapi all seisis pikk voltääri tugitool, ja tugitoolil, mille ülemine osa oli kaetud lumivalgete, ühegi kortsuta, ilmselt nüüdsama vahetatud patjadega, lamas vööni ulatuva helerohelise vaiba all Pierre'i isa, krahv Bezuhhovi tuttav majesteetlik kuju lõvi meenutava halli juukselakaga kõrge lauba kohal ja iseloomustavalt suursuguste sügavate kortsudega ilusal punakaskollasel näol. Ta lamas otse pühakujude all; tema mõlemad paksud suured käed olid vaiba alt välja tõstetud ja lebasid selle peal. Peopesa alaspidi lebava parema käe pöidla ja esimese sõrme vahele oli asetatud vahaküünal, mida tugitooli tagant ettepoole kummarduv vana teener kinni hoidis. Tugitooli kõrval seisid vaimulikud oma suursugustes, säravates rüüdes, õlgadele langevate pikkade juustega, põlevad küünlad käes, ja pidasid aeglaselt-pidulikult teenistust. Veidi tagapool neist seisid kaks nooremat vürstitari taskurätikuid käes hoides ja aeg-ajalt silmade juurde tõstes, ja nende ees vanem, Katiš, tigeda ning otsustava näoga, hetkekski silmi pühkujudelt kõrvale pööramata, otsekui kõigile öeldes, et ta ei vastuta enese eest, kui mujale vaatab. Alandlik-kurva ning kõikeandestava näoga Anna Mihhailovna ja tundmatu daam seisid ukse juures. Vürst Vassili seisis teisel pool ukse kõrval, tugitooli lähedal, sametiga kaetud nikerdatud tooli taga, mille ta oli seljatoega enese poole pöörnud, ja nõjatudes sellele küünalt hoidva vasaku käega, löi paremaga risti ette, tõstes silmad iga kord üles, kui ta

sõrmed vastu otsaesist asetas. Ta nägu väljendas rahulikku jumalakartust ning alistumist jumala tahtele. «Kui teie ei mõista neid tundeid, siis seda halvem teile,» näis ütlevat ta nägu.

Tema selja taga seisid adjutant, arstid ja meesteenijad; mehed ja naised olid eraldunud nagu kirikus. Kõik vaikisid, lõid risti ette; oli kuulda ainult kiriklikku lugemist, tagasihoitud, sügavat, bassihäälset laulmist ja vaikuse silmapilkudel jalgade asendi vahetamist ning ohkeid. Anna Mihhailovna astus tähendusrikka näoga, mis näitas, et ta teab, mis teeb, üle toa Pierre'i juurde ja ulatas talle küünla. Pierre süütas selle ja hakkas ümbritsevate inimeste vaatlemisest hajameelsena risti ette lööma sellesama käega, milles oli küünal.

Jumekas ning naeruhimuline sünnimärgiga noorem vürstitar Sophie vaatas Pierre'ile otsa. Ta naeratas, peitis oma näo taskurätikusse ega eemaldanud rätikut kaua aega; kuid siis Pierre'ile vaadates hakkas uuesti naerma. Ta nähtavasti tundis, et tal ei ole jõudu Pierre'ile vaadata ilma naeruta, kuid ei suutnud siiski hoiduda temale vaatamast ja läks kiusatuse vältimiseks tasakesi samba taha. Keset jumalateenistust jäid vaimulikkude hääled järsku vait, vaimulikud sosistasid midagi teineteisele; vana teener, kes hoidis krahvi kätt, tõusis ja pöördus daamide poole. Anna Mihhailovna astus esile ja kutsus haige kohale kummardudes sõrmeliigutusega selja tagant enese juurde Lorrain'i. Prantslasest arst, kes seisis ilma põleva küünlata vastu kolonni toetudes selles välismaalase aupaklikus poosis, mis näitab, et ta uskude erinevusest hoolimata mõistab toimuva rituaali tähtsust ja seda koguni heaks kiidab, lähenes haigele täies mehejõus oleva inimese kuulmatute sammudega, võttis oma valgete peenikeste sõrmedega roheliselt vaibalt haige vaba käe ja hakkas kõrvale pöördudes katsuma pulssi ning jäi mõttesse. Haigele anti midagi juua, tema ümber askeldati, siis taanduti jälle kohtadele ja jumalateenistus algas uuesti. Sel vaheajal märkas Pierre, et vürst Vassili väljus oma tooli seljatoe tagant sellesama ilmega, mis näitas, et ta teab, mis teeb, ja et seda halvem teistele, kui nad temast aru ei saa, aga ei läinud mitte haige juurde, vaid möödus temast ja läks koos vanema vürstitariga magamistoa

kaugemasse ossa, siideesriiete all asetseva kõrge voodi juurde. Voodi juurest kadusid mõlemad, nii vürst kui ka vürstitar, tagumise ukse kaudu, kuid enne jumalateenistuse lõppu tulid teineteise järel tagasi oma kohale. Pierre ei pööranud sellele asjaolule rohkem tähelepanu kui kõigile teistele, olles omas mõttes kord otsusele jõudnud, et kõik, mis tema ümber tänasel õhtul toimub, on niiviisi tingimata tarvilik.

Kirikulaulu helid vaikisid ja kuuldus vaimuliku hääl, kes aupaklikult õnnitles haiget sakramendist osasaamise puhul. Haige lamas ikka niisama elutult ning liikumatult. Tema ümber tekkis askeldus, kuuldus samme ja sosistamist, millest kõige teravamini eraldus Anna Mihhailovna sosin.

Pierre kuulis, kuidas ta ütles:

«Tingimata on vaja voodisse viia, siia ei või teda ühelgi juhul jätta...»

Arstid, vürstitarid ja teenrid kogunesid nii tihedalt haige ümber, et Pierre ei näinud enam seda punakaskollast halli lakaga pead, mis, hoolimata sellest et ta nägi ka teisi nägusid, kogu jumalateenistuse ajal hetkekski ta silmist ei kadunud. Pierre taipas tugitooli ümbritsevate inimeste ettevaatlikest liigutustest, et surija tõsteti üles ja kanti teise kohta.

«Hoia minu käest kinni, niiviisi lased ta kukkuda,» kuulis ta üht teenrit ehmunult sosistavat. «Altpoolt... veel üks,» ütlesid hääled, ja inimeste raske hingamine ning jalgade tammumine muutus ruttavamaks, nagu oleks raskus, mida nad kandsid, neil üle jõu käinud.

Kandjad, kelle hulgas oli ka Anna Mihhailovna, jõudsid Pierre'i kohale ja ta nägi silmapilgu jooksul inimeste selgade ja kukalde tagant haige kõrget, rasvunud palgast rinda, tema lihavaid õlgu, mis olid teda kaenla alt kinni hoidvate inimeste poolt kõrgele tõstetud, ja halli käharat lõvipead. See haruldaselt kõrge otsaesise ja laiade põsenukkidega, ilusa meela suu ja majesteetliku külma vaatega pea ei olnud moonutatud surma lähedusest. See oli samasugune, nagu Pierre oli seda näinud kolm kuud tagasi, kui krahv teda Peterburi saatis. Aga see pea kõikus abitult kandjate ebaühtlaste sammude tõttu ja külm osavõtmatu pilk ei teadnud, millel peatuda.

Möödusid mõned minutid askeldust kõrge voodi juures; inimesed, kes haiget kandsid, läksid laiali. Anna Mihhailovna puudutas Pierre'i kätt ja ütles talle: *«Venez.»*[1] Pierre astus temaga koos voodi juurde, millele haige oli asetatud pidulikus poosis, mis oli ilmselt seoses äsja toimunud sakramenditalitusega. Ta pea asetses kõrgel patjadel, käed olid sümmeetriliselt pandud rohelisele siidvaibale, peopesad alaspidi. Kui Pierre juurde astus, vaatas krahv otse temale, kuid vaatas niisuguse pilguga, mille mõtet ja tähendust inimesel ei ole võimalik mõista. See pilk kas ei öelnud absoluutselt mitte midagi peale selle, et kuni on olemas silmad, seni peab ometi kuhugi vaatama, või aga ütles liiga palju. Pierre seisatas; teadmata, mis teha, ja vaatas küsivalt oma juhtijale Anna Mihhailovnale. Anna Mihhailovna andis talle kiiresti silmadega märku, osutades haige käele ja saates sellele huultega õhusuudluse. Pierre täitis Anna Mihhailovna nõuande, hoolikalt kaela välja sirutades, et mitte vaipa riivata, ja surus huuled vastu suurekondilist lihavat kätt. Ei krahvi käsi ega ükski ta näolihas ei liigatanud. Pierre vaatas jälle küsivalt Anna Mihhailovnale, pärides, mis ta nüüd peab tegema. Anna Mihhailovna osutas pilguga haigevoodi kõrval olevale tugitoolile. Pierre istus alistuvalt tugitooli, jätkates silmadega küsimist, kas ta teeb seda, mis vajalik. Anna Mihhailovna noogutas heakskiitvalt pead. Pierre võttis jälle egiptuse raidkuju sümmeetrilise, naiivse asendi, ilmselt kahetsedes, et ta kohmakas ning tüse keha nii palju ruumi võtab, ja püüdis kogu oma vaimujõudu kasutades võimalikult väiksemana paista. Ta vaatas krahvile. Krahvi pilk oli suunatud sellesse kohta, kus Pierre'i nägu oli olnud siis, kui ta püsti seisis. Anna Mihhailovna väljendas oma ilmega arusaamist selle isa ja poja vahelise viimse kohtumise liigutavast tähtsusest. See kestis kaks minutit, mis Pierre'ile näisid tunnina. Järsku läbis krahvi näo tugevaid lihaseid ja kortse värin. Värin tugevnes, ilus suu tõmbus viltu (alles nüüd mõistis Pierre, kuivõrd lähedal ta isa oli surmale), viltutõmbunud suust kuuldus tume, kähisev hääl. Anna Mihhailovna vaatas hoolega haige silmadesse, ja püüdes

[1] Tulge.

aimata, mida ta soovib, osutas kord Pierre'ile, kord joogile, kord nimetas sosinal küsivalt vürst Vassilit, kord näitas vaibale. Haige silmad ja nägu väljendasid kannatamatust. Ta tegi pingutuse, et vaadata teenrile, kes seisis kogu aeg voodi peatsis.

«Teist külge tahavad keerata,» sosistas teener ja astus lähemale, et krahvi rasket keha näoga seina poole pöörata.

Pierre tõusis, et teenrit aidata.

Krahvi pööramisel langes üks ta käsi abitult tahapoole ja ta tegi asjatuid pingutusi, et seda järele tõmmata. Kas märkas krahv seda õudust-väljendavat pilku, millega Pierre vaatas sellele elutule käele, või vilksatas läbi ta sureva pea sel hetkel mõni teine mõte, kuid ta vaatas oma sõnakuulmatut kätt, õuduseilmet Pierre'i näol, siis jälle kätt, ja ta näole ilmus selle joontega nii sobimatu nõrk, kannatajalik naeratus, milles väljendus otsekui pilge oma jõuetuse üle. Seda naeratust nähes tundis Pierre ootamatult värinat rinnus ning kipitust ninas, ja pisarad tumestasid ta pilku. Haige pöörati küljeli seina poole. Ta ohkas.

«Il est assoupi,»[1] ütles Anna Mihhailovna, märgates vahetusele tulevat vürstitari. *«Allons!»*[2]

Pierre väljus.

XXI

Salongis ei olnud enam kedagi peale vürst Vassili ja vanema vürstitari, kes istusid Katariina portree all ja rääkisid millestki elavalt. Niipea kui nad nägid Pierre'i ja tema juhtijat, jäid nad vait. Vürstitar peitis, nagu Pierre'ile näis, midagi ära ja sosistas:

«Ma ei salli seda naist!»

«Catiche a fait donner du thé dans le petit salon,» ütles vürst Vassili Anna Mihhailovnale. *«Allez, ma pauvre* Anna Mihhailovna, *prenez quelque chose, autrement vous ne suffirez pas.»*[3]

[1] Ta jäi tukkuma.
[2] Lähme.
[3] Katiš käskis väikeses võõrastetoas teed pakkuda. Teie, vaene Anna Mihhailovna, peaksite minema ja kinnitama oma jõudu, muidu te ei pea vastu.

Pierre'ile ei öelnud ta midagi, ainult surus osavõtlikult tema käsivart allpool õlga. Pierre ja Anna Mihhailovna läksid väikesesse võõrastetuppa.

«Il n'y a rien qui restaure, comme une tasse de cet excellent thé russe après une nuit blanche,»[1] ütles Lorrain tagasihoitud elevuse ilmega, rüübates teed peenest ilma kõrvata hiina tassist, seistes väikeses ümmarguses võõrastetoas laua ääres, millel asetsesid teeserviis ja külm õhtueine. Oma jõudu kinnitama olid laua ümber kogunenud kõik, kes viibisid sel ööl krahv Bezuhhovi majas. Pierre mäletas hästi seda väikest ümmargust võõrastetuba peeglite ja väikeste laudadega. Ballide ajal krahvi majas armastas Pierre, kes ei osanud tantsida, selles väikeses peeglitoas istuda ja vaadelda, kuidas ballitualettides daamid, briljandid ja pärlid paljastel õlgadel, sellest toast läbi minnes endid silmitsesid heledasti valgustatud peeglites, mis peegeldasid neid mitmekordselt. Nüüd oli seesama tuba kahest küünlast vaevalt valgustatud, ja südaöösel seisid ühel väikesel laual läbisegamini teeserviis ning liuad, ja mitmesugused tujutud inimesed istusid omavahel sosinal kõneldes siin koos, iga liigutuse ja iga sõnaga näidates, et keegi ei unusta seda, mis magamistoas praegu toimub ja mis seal veel ees seisab. Pierre ei hakanud sööma, kuigi ta väga süüa tahtis. Ta heitis küsiva pilgu oma juhtijale ja nägi, et see astus jälle kikivarbail salongi, kuhu olid jäänud vürst Vassili ja vanem vürstitar. Pierre oletas, et seegi on tarvilik, ja läks natukese aja pärast talle järele. Anna Mihhailovna seisis vürstitari kõrval ja mõlemad rääkisid üheaegselt erutatud sosinal.

«Lubage, vürstinna, et ma ise tean, mis on vaja ja mis ei ole vaja,» rääkis vürstitar ilmselt sellessamas erutatud seisukorras, milles ta oli siis, kui ta paukudes oma toa ukse kinni lõi.

«Aga, armas vürstitar,» vastas Anna Mihhailovna leebelt ning veenvalt, tõkestades tee magamistuppa ja takistades vürstitaril sinna minemast, «kas ei oleks see mitte liiga raske vaesele onukesele niisugusel silmapilgul, kus

[1] Miski ei kosuta pärast unetut ööd nii kui tass seda suurepärast vene teed.

talle on vaja rahu? Niisugusel silmapilgul rääkida maistest asjadest, kui ta hing on juba ette valmistatud...»

Vürst Vassili istus tugitoolis oma familiaarses poosis, üks jalg kõrgelt üle teise. Ta põsed tõmblesid tugevasti ja olid alla vajunud, näides altpoolt paksemad; kuid tal oli inimese ilme, kel on vähe asja kahe daami jutuga.

«Voyons, ma bonne Anna Mihhailovna, *laissez faire Catiche.*[1] Te teate, kuidas krahv teda armastab.»

«Ma ju ei teagi, mis sellel paberil seisab,» ütles vürstitar vürst Vassili poole pöördudes ja osutades mosaiikmapile, mida ta käes hoidis. «Tean ainult, et päris testament on tal kirjutuslaualaekas, see aga on ainult unustatud paber...»

Ta tahtis Anna Mihhailovnast mööduda, kuid Anna Mihhailovna sulges tal ette hüpates uuesti tee.

«Ma tean, armas, hea vürstitar,» ütles Anna Mihhailovna, käega mapist kinni haarates, ja nii tugevasti, et oli näha, et ta seda nii kergesti lahti ei lase. «Armas vürstitar, ma palun, anun teid, halastage ta peale. *Je vous en conjure...*»[2]

Vürstitar vaikis. Oli kuulda ainult mapi pärast peetava võitluse hääli. Oli näha, et kui vürstitar rääkima hakkab, siis ei ütle ta Anna Mihhailovnale midagi meeldivat. Anna Mihhailovna hoidis kõvasti mapist kinni, kuid selleist hoolimata säilitas ta hääl kogu oma magusa venivuse ning pehmuse.

«Pierre, tulge siia, mu sõber. Ma arvan, et ta ei ole liigne sugulaste nõupidamisel. Eks ole õigus, vürst?»

«Miks teie siis vaikite, *mon cousin*?» karjatas vürstitar järsku nii valjusti, et see kostis võõrastetuppa ja seal ehmuti tema häälest. «Miks te vaikite, kui siin jumal teab kes lubab enesel asjasse segada ja stseene teha surija toa lävel? Intrigaan!» sisistas ta tigedalt ja tõmbas kõigest jõust mappi, kuid Anna Mihhailovna astus paar sammu mapile järele ja haaras sellest teise käega kinni.

«Oh!» ütles vürst Vassili etteheitvalt ja imestunult. Ta tõusis püsti. *«C'est ridicule. Voyons,*[3] laske lahti. Ma ütlen teile.»

[1] Ah, mu armas Anna Mihhailovna, laske Katišil toimida.
[2] Anun teid...
[3] See on naeruväärne. Noh.

Vürstitar laskis lahti.

«Teie ka!»

Anna Mihhailovna ei kuulanud teda.

«Laske lahti, ütlen ma teile. Ma võtan kõik enese peale. Ma lähen ja küsin temalt. Mina... sellest on küllalt teile.»

«Mais, mon prince,»[1] ütles Anna Mihhailovna, «pärast niisugust suurt sakramenti andke talle mõni minut rahu. Pierre, ütelge oma arvamine,» pöördus ta noormehe poole, kes oli neile päris lähedale astunud ja imestunult vaatas vürstitari vihasele, kogu sündsuse kaotanud näole ning vürst Vassili tõmblevaile põskedele.

«Pidage meeles, et teie vastutate kõigi tagajärgede eest,» ütles vürst Vassili karmilt. «Teie ei tea, mis te teete.»

«Jälk naine!» hüüatas vürstitar, ootamatult Anna Mihhailovnale kallale tormates ja temalt mappi ära tõmmates.

Vürst Vassili langetas pea ja laotas käsi.

Sel silmapilgul avanes uks, seesama kole uks, millele Pierre nii kaua oli vaadanud ja mis muidu nii tasa oli avanenud, prantsatas mürinal vastu seina, ja keskmine vürstitar jooksis sealt välja ning lõi käsi kokku.

«Mis te teete!» ütles ta meeleheitlikult. *«Il s'en va et vous me laissez seule.»*[2]

Vanem vürstitar pillas mapi käest. Anna Mihhailovna kummardus kiiresti, haaras vaidluse all oleva eseme ja jooksis magamistuppa. Vanem vürstitar ja vürst Vassili läksid toibudes talle järele. Mõne minuti pärast väljus sealt esimesena vanem vürstitar, kahvatu ning kuiva näoga, hambad alumisse huulde surutud. Pierre'i märgates ilmus ta näole tagasihoidmatu viha.

«Jah, rõõmustage nüüd,» ütles ta. «Seda te ootasite.»

Ja valjusti nutma puhkedes kattis ta näo taskurätikuga ning jooksis toast välja.

Vürstitari järel väljus magamistoast vürst Vassili. Ta astus taarudes diivani juurde, kus istus Pierre, ja langes sellele, kattes käega silmad. Pierre märkas, et ta oli kahvatu ja et ta lõug hüples ning võbises nagu külmavärinast.

[1] Aga, vürst,

[2] Ta on suremas ja teie jätate mind üksi.

«Ah, mu sõber!» ütles ta Pierre'il küünarnukist kinni võttes, ja ta hääles kuuldus siirust ning nõrkust, mida Pierre tema juures varem iialgi ei olnud märganud. «Kui palju me patustame, kui palju petame, ja milleks see kõik? Mul on kuues kümme turjal, mu sõber... Mul on ju... Kõik lõpeb surmaga, kõik. Surm on kohutav.» Ta hakkas nutma.

Anna Mihhailovna väljus viimasena. Ta astus tasasel, aeglasel sammul Pierre'i juurde.

«Pierre!...» ütles ta.

Pierre vaatas talle küsivalt otsa. Anna Mihhailovna suudles noormeest otsaesisele, teda oma pisaratega märjaks tehes. Ta vaikis natuke aega.

«Il n'est plus...»[1]

Pierre silmitses teda üle prillide.

«Allons, je vous reconduirai. Tâchez de pleurer. Rien ne soulage, comme les larmes.»[2]

Ta viis Pierre'i pimedasse võõrastetuppa, ja Pierre oli rõõmus, et seal keegi ta nägu ei näinud. Anna Mihhailovna läks tema juurest ära, ja kui ta tagasi tuli, magas Pierre, käsi pea all, sügavat und.

Järgmisel hommikul ütles Anna Mihhailovna Pierre'ile:

«Oui, mon cher, c'est une grande perte pour nous tous. Je ne parle pas de vous. Mais dieu vous soutiendra, vous êtes jeune et vous voilà à la tête d'une immense fortune, je l'espère. Le testament n'a pas été encore ouvert. Je vous connais assez pour savoir que cela ne vous tournera pas la tête, mais cela vous impose des devoirs, et il faut être homme.»[3]

Pierre vaikis.

[1] Teda ei ole enam...

[2] Lähme, ma saadan teid. Katsuge nutta. Miski ei kergenda nii kui pisarad.

[3] Jah, mu sõber, see on suur kaotus meile kõigile, rääkimata juba lõist. Kuid jumal annab teile jõudu, te olete noor ja nüüd, ma loodan, suure varanduse omanik. Testament ei ole veel avatud. Ma tunnen teid küllalt hästi ja olen veendunud, et see ei pane teil pead ringi käima; kuid see paneb teile peale kohustusi ja teil on vaja olla mees.

«Peut-être plus tard je vous dirai, mon cher, que si je n'avais pas été là, dieu sait ce qui serait arrivé. Vous savez, mon oncle avant-hier encore me promettait de ne pas oublier Boris. Mais il n'a pas eu le temps. J'espère, mon cher ami, que vous remplirez le désir de votre père.»[1]

Pierre ei saanud midagi aru ja vaatas vaikides, häbelikult punastades vürstinna Anna Mihhailovnale. Pärast Pierre'iga rääkimist sõitis Anna Mihhailovna Rostovide poole ja heitis magama. Hommikul ärgates jutustas ta Rostovidele ja kõigile tuttavaile krahv Bezuhhovi surma üksikasju. Ta rääkis, et krahv oli surnud nii, nagu temagi sooviks surra, et krahvi lõpp oli olnud mitte ainult liigutav, vaid ka õpetlik; isa ja poja viimne kokkusaamine aga olnud niivõrd liigutav, et ta ei suuda seda ilma pisarateta meenutada, ja et ta ei tea, kumb käitus paremini neil koledail silmapilkudel: kas isa, kes viimseil minuteil kõike ja kõiki meelde tuletas ja pojale nii liigutavaid sõnu ütles, või Pierre, keda oli hale vaadata, kui murtud ta oli ja kuidas ta sellest hoolimata püüdis oma kurbust varjata, et mitte kurvastada surevat isa. *«C'est pénible, mais cela fait du bien; ça élève l'âme de voir des hommes, comme le vieux comte et son digne fils,»*[2] rääkis ta. Vürstitari ja vürst Vassili käitumisest, mida ta heaks ei kiitnud, rääkis ta ka, kuid suure saladuskatte all ja sosinal.

XXII

Lõssõje Gorõ's, vürst Nikolai Andrejevitš Bolkonski mõisas, oodati päevast päeva noore vürsti Andrei ja vürstinna saabumist, kuid ootamine ei rikkunud kindlat korda, mille järgi käis elu vana vürsti majas. Kindral *en chef* vürst Nikolai Andrejevitš, kellele seltskonnas oli antud hüüdnimeks *le roi de Prusse*[3], elas sellest ajast

[1] Pärast ma võib-olla jutustan teile, et kui mind ei oleks seal olnud, jumal teab, mis oleks juhtunud. Te teate, et onuke tunaeile lubas mulle mitte unustada Borissi, kuid ei jõudnud korraldada. Loodan, mu sõber, et te täidate oma isa soovi.

[2] See on raske, kuid see on ülendav; hing tõuseb kõrgemale, kui näed niisuguseid inimesi nagu vana krahv ja ta väärikas poeg.

[3] Preisi kuningas,

peale, kui ta keiser Pauli poolt oli maale asumisele saadetud, pidevalt Lõssõje Gorõ's oma tütre vürstitar Marja ja selle seltsidaami m-lle Bourienne'iga. Ja kuigi talle uue keisri valitsuse ajal oli lubatud sõita pealinnadesse, elas ta ikka edasi maal, öeldes, et kui kellelgi peaks teda vaja olema, siis see sõidab ära ka need poolteistsada versta Moskvast Lõssõje Gorõ'sse, aga et temale ei ole kedagi ega midagi tarvis. Ta ütles, et on olemas ainult kaks inimlikkude pahede allikat: jõudeolek ja ebausk, ja et on olemas ainult kaks voorust: tegevus ja mõistus. Ta ise tegeles oma tütre kasvatusega ja andis talle, et välja arendada temas mõlemaid peamisi voorusi, algebra- ning geomeetriatunde ja korraldas tema elu nii, et ta oli kogu aeg pidevas tegevuses. Ise oli ta alatiselt ametis küll oma memuaaride kirjutamisega, küll arvutamistega kõrgema matemaatika alal, küll tubakatooside treimisega treipingil, küll tööga aias ja ehitustööde järele valvamisega, millised tööd ta mõisas iialgi ei lõppenud. Kuna tegevuse peatingimuseks on kord, siis oli ka kord tema eluviisis viimse täpsuseastmeni viidud. Ta ilmus söögilauda ühtedes ja samades muutumatutes tingimustes ja mitte ainult ühel ning samal tunnil, vaid ka minutil. End ümbritsevate inimeste suhtes, tütrest kuni teenijateni, oli vürst järsk ning muutumatult nõudlik, ja seetõttu ärataas ta, ilma et oleks julm olnud, enese vastu niisugust hirmu ja aupaklikkust, mida kõige julmemalgi inimesel poleks kerge olnud saavutada. Sellest hoolimata et ta oli erus ega omanud nüüd mingisugust mõjuvõimu riiklikkudes asjades, pidas iga selle kubermangu ülem, kus asus vürsti mõis, oma kohuseks tema juurde ilmuda ja ootas täpselt samuti nagu arhitekt, aednik või vürstitar Marja kõrges ofitsiantidetoas vürsti kindlaksmääratud ilmumistundi. Ja igaüht selles toas olijaist valdas seesama aupaklikkuse- ja koguni hirmutunne, kui avanes tohutu kõrge kabinetiuks ja nähtavale ilmus puuderdatud parukaga lühike vanamees väikeste kuivetute käte ja hallide rippuvate kulmudega, mis mõnikord, kui ta pahur oli, varjutasid ta tarkade ning nooruslikult säravate silmade läiget.

Noorpaari saabumise päeva hommikul astus vürstitar Marja nagu harilikult kindlaksmääratud kellaajal hom-

mikuseks tervituseks ofitsiantidetuppa ja lõi hirmuga risti ette ning luges mõttes palvet. Iga päev tuli ta siia ja iga päev palvetas ta, et see igapäevane kohtumine mööduks õnnelikult.

Ofitsiantidetoas istuv puuderdatud vana teener tõusis tasakesi püsti ja lausus sosinal: «Olge head.»

Ukse tagant kuuldus treipingi ühtlast vurinat. Vürstitar tõmbas arglikult väga kergesti ning sujuvalt avanevat ust ja seisatas lävel. Vürst töötas pingi taga, ja heitnud pilgu üle õla, jätkas oma tööd.

Tohutu suur kabinet oli täis esemeid, mis ilmselt alatasa tarvitusel olid. Suur laud, millel lebasid raamatud ja plaanid, kõrged klaasist raamatukapid võtmetega uste ees, kõrge, püsti seistes kirjutamiseks määratud laud, millel lebas avatud vihik, treipink sellele asetatud tööriistade ja ümberringi laialipillatud laastudega — kõik osutas alatisele, mitmekesisele ning korralikule tegevusele. Hõbedaga tikitud tatari saapas väikese jala liigutuste ja soonilise, kõhna käe tugeva surumise järgi oli vürstis tunda veel värske vanaduse visa ning vastupidavat jõudu. Teinud mõne tiiru, võttis ta jala treipingi pedaalilt, pühkis peitli puhtaks, viskas selle tööpingi külge kinnitatud nahktaskusse ja kutsus laua juurde astudes tütre lähemale. Ta ei õnnistanud iialgi oma lapsi ja ütles nüüdki tüükalist, täna veel raseerimata põske tütrele suudlemiseks ulatades ja teda karmilt ning ühtlasi tähelepanelikult-õrnalt silmitsedes ainult:

«Oled terve?... Nõh, istu siis!»

Ta võttis oma käega kirjutatud geomeetriavihiku ja tõmbas jalaga tugitooli lähemale.

«Homseks!» ütles ta, kiiresti vajalikku lehekülge otsides ja üht paragrahvi kuni teiseni oma kõva küünega ära märkides.

Vürstitar kummardus vihiku kohale.

«Pea, sulle on kiri,» ütles vana vürst järsku, laua kohale kinnitatud mapist naise käega kirjutatud aadressiga ümbrikku võttes ja seda lauale visates.

Vürstitari nägu kattus kirja nähes punaste laikudega. Ta võttis kiiresti kirja ja kummardus selle kohale.

«*Heloise*'ilt?» küsis vürst ja paljastas külmalt naeratades oma alles tugevad, kollakad hambad.

«Jah, Julielt,» ütles vürstitar, arglikult pilku tõstes ja arglikult naeratades.

«Veel kaks kirja jätan lugemata, aga kolmanda loen läbi,» ütles vürst karmilt. «Kardan, et palju rumalusi kirjutate. Kolmanda loen läbi.»

«Lugege kas või sedasama, *mon père*,» vastas vürstitar veel enam punastades ja talle kirja ulatades.

«Kolmanda, ma ütlesin kolmanda,» hüüatas vürst lähidalt, kirja eemale lükates, ja tõmbas küünarnukki lauale toetades vihiku geomeetriajoonistega lähemale.

«Noh, armuline preili,» alustas vana vürst, kummardudes tütre kõrval vihiku kohale ja asetades ühe käe vürstitari tooli seljatoele, nii et vürstitar tundis end igast küljest ümbritsetud olevat sellest tubaka ja rauaalik-kibedast isa lõhnast, mida ta nii ammu tundis. «Noh, armuline preili, need kolmnurgad on sarnased: nagu sa näed, nurk *abc*...»

Vürstitar vaatas kohkunult enda lähedal läikivaile isa silmadele; punased laigud mänglesid ta näol ja oli näha, et ta ei saa midagi aru ja kardab nii väga, et hirm takistab tal mõistmast kõiki isa edaspidiseid seletusi, nii selged kui need ka oleksid. Kas oli süüdi õpetaja või oli süüdi õpilane, aga iga päev kordus ikka üks ja seesama: vürstitaril läks silmade ees uduseks, ta ei näinud ega kuulnud midagi, tundis ainult lähedal enese kõrval karmi isa kuivetut nägu, tundis tema hingamist ja lõhna ning mõtles ainult sellele, kuidas saaks kiiremini kabinetist lahkuda ja oma toa rahus ülesanded mõista. Vana vürst kaotas kannatuse: mürinal lükkas ta eemale ja tõmbas jälle lähemale tugitooli, millel istus, tegi enese kallal pingutusi, et mitte ägedaks minna, ja ägestus siiski peaaegu iga kord, riidles ja mõnikord koguni pildus vihikut.

Vürstitar eksis vastusega.

«Noh, ütle veel, et ei ole tobu!» hüüdis vürst vihikut eemale tõugates ja kiiresti kõrvale pöördudes; tõusis siis otsekohe, käis korra üle toa, puudutas käega vürstitari juukseid ja istus uuesti.

Ta tõmbas tooli lauale lähemale ja jätkas seletamist.

«Nii ei saa, vürstitar, ei saa,» ütles ta, kui vürstitar võttis vihiku ülesantud õppetükkidega, sulges selle ja

juba minema valmistus. «Matemaatika on tähtis asi, mu preili. Aga et sa oleksid samasugune nagu meie rumalad prouad, seda ma ei taha. Harjud ära, saab armsaks.» Ta patsutas tütrele käega põsele. «Rumalus lendab peast välja!»

Vürstitar tahtis toast lahkuda, kuid vana vürst peatas teda käeliigutusega ja võttis kõrgelt laualt uue, lahtilõikamata raamatu.

«Su *Heloise* saadab sulle siin veel mingi «Sakramendi võtme». Usuline. Aga mina ei sega ennast kellegi usuasjadesse... Vaatasin läbi. Võta. Noh, mine, mine!»

Ta patsutas tütrele õlale ja sulges ise tema järel ukse.

Vürstitar Marja läks tagasi oma tuppa kurva, hirmunud ilmega, mis harva tema näolt lahkus ja ta inetu, haiglase näo veel inetumaks tegi, ja istus oma kirjutuslaua äärde, millel seisid miniatuursed portreed ja vedelesid vihikud ning raamatud. Vürstitar oli samavõrra korratu, kui ta isa oli korralik. Ta pani geomeetriavihiku käest ja avas kannatamatult kirja. Kiri oli vürstitari kõige lähemalt lapsepõlvesõbralt; see sõber oli seesama Julie Karagina, kes oli nimepäeval Rostovide juures.

Ju'ie kirjutas:

«Chère et excellente amie, quelle chose terrible et effrayante que l'absence! J'ai beau me dire que la moitié de mon existence et de mon bonheur est en vous, que malgré la distance qui nous sépare, nos coeurs sont unis par des liens indissolubles; le mien se révolte contre la destinée, et je ne puis, malgré les plaisirs et les distractions qui m'entourent, vaincre une certaine tristesse cachée que je ressens au fond du coeur depuis notre séparation. Pourquoi ne somes-nous pas réunies, comme cet été dans votre grand cabinet sur le canapé bleu, le canapé à confidences? Pourquoi ne puis-je, comme il y a trois mois, puiser de nouvelles forces morales dans votre regard si doux, si calme et si pénétrant, regard que j'aimais tant et que je crois voir devant moi, quand je vous écris!» [1]

[1] Armas ja hindamatu sõber, milline hirmus ja kohutav asi on lahusolek! Kui palju ma enesele ka kinnitan, et pool minu olemasolu ja õnne on teis, et meie südamed on, vaatamata vahemaale, mis meid lahutab, ühendatud katkestamatute sidemetega, mu süda

Selle kohani jõudes vürstitar Marja ohkas ja heitis pilgu trümoopeeglisse, mis asetses temast paremal. Peeglist paistis inetu nõrk keha ja kõhn nägu. Alati nukrad silmad vaatasid nüüd eriti lootusetult oma peegelpildile. «Ta ütleb mulle meelitusi,» mõtles vürstitar, pöördus ära ja jätkas lugemist. Kuid Julie ei öelnud oma sõbrale meelitusi: vürstitari silmad, suured, sügavad ning kiirgavad (otsekui sooja valguse kiiri väljus mõnikord neist), olid tõepoolest nii ilusad, et väga sageli muutusid nad kogu näo inetusest hoolimata veetlevamaks kui ilu. Ent vürstitar ei näinud iialgi oma silmade ilusat ilmet, seda ilmet, mille nad omandasid neil hetkil, kui ta ei mõelnud iseenesele. Nagu kõigil teistelgi inimestel, võttis ta nägu pingutatud-ebaloomuliku, inetu ilme, niipea kui ta vaatas peeglisse. Ta jätkas lugemist:

«Tout Moscou ne parle que guerre. L'un de mes deux frères est déjà à l'étranger, l'autre est avec la garde, qui se met en marche vers la frontière. Notre cher empereur a quitté Pétersbourg et, à ce qu'on prétend, compte lui-même exposer sa précieuse existence aux chances de la guerre. Dieu veuille que le monstre corsicain, qui détruit le repos de l'Europe, soit terrassé par l'ange que le Tout-Puissant, dans Sa miséricorde, nous a donné pour souverain. Sans parler de mes frères, cette guerre m'a privée d'une relation des plus chères à mon coeur. Je parle du jeune Nicolas Rostoff, qui avec son enthousiasme n'a pu supporter l'inaction et a quitté l'université pour aller s'enrôler dans l'armée. Eh bien, chère Marie, je vous avouerai, que, malgré son extrême jeunesse, son départ pour l'armée a été, un grand chagrin pour moi. Le jeune homme, dont je vous parlais cet été, a tant de noblesse, de véritable jeunesse qu'on rencontre si rarement dans le siècle où nous vivons parmi nos vieillards de vingt ans.

[1] ...tab mässu saatuse vastu ja ma ei suuda, hoolimata lõbustustest ...ing meelelahutustest, mis mind ümbritsevad, maha suruda mingit ...alajast nukrust, mida ma tunnen sügavas südamepõhjas meie lah...misest saadik. Mispärast ei ole me koos, nagu möödunud suvel, ...eie suures kabinetis, helesinisel diivanil, «pihtimuste» diivanil? Mispärast ei või ma, nagu kolm kuud tagasi, ammutada uut kõlbe...list jõudu teie pilgust, nii vagusast, rahulikust ja läbitungivast, ...mida ma nii väga armastasin ja mida ma arvan nägevat enese ees ...helkel, mil kirjutan teile!

Il a surtout tant de franchise et de coeur. Il est tellement pur et poétique, que mes relations avec lui, quelque passagères qu'elles fussent, ont été l'une des plus douces jouissances de mon pauvre coeur, qui a déjà tant souffert. Je vous raconterai un jour nos adieux et tout ce qui s'est dit en partant. Tout cela est encore trop frais. Ah! chère amie, vous êtes heureuse de ne pas connaître ces jouissances et ces peines si poignantes. Vous êtes heureuse, puisque les dernières sont ordinairement les plus fortes! Je sais fort bien, que le comte Nicolas est trop jeune pour pouvoir jamais devenir pour moi quelque chose de plus qu'un ami, mais cette douce amitié, ces relations si poétiques et si pures ont été un besoin pour mon coeur. Mais n'en parlons plus. La grande nouvelle du jour qui occupe tout Moscou est la mort du vieux comte Bezuhhov *et son héritage. Figurez-vous que les trois princesses n'ont reçu que très peu de chose, le prince Basile rien, et que c'est M. Pierre qui a tout hérité, et qui par-dessus le marché a été reconnu pour fils légitime, par conséquent comte* Bezuhhov *et possesseur de la plus belle fortune de la Russie. On prétend que le prince Basile a joué un très vilain rôle dans toute cette histoire et qu'il est reparti tout penaud pour Pétersbourg.*

Je vous avoue, que je comprends très peu toutes ces affaires de legs et de testament; se que je sais, c'est que depuis que le jeune homme que nous connaissions tous sous le nom de M. Pierre tout court est devenu comte Bezuhhov *et possesseur de l'une des plus grandes fortunes de la Russie, je m'amuse fort à observer les changements de ton et des manières des mamans accablées de filles à marier et des demoiselles elles-mêmes à l'égard de cet individu, qui, par parenthèse, m'a paru toujours être un pauvre sire. Comme on s'amuse depuis deux ans à me donner des promis que je ne connais pas le plus souvent, la chronique matrimoniale de Moscou me fait comtesse* Bezuhhova. *Mais vous sentez bien que je ne me soucie nullement de le devenir. A propos de mariage, savez-vous que tout dernièrement la tante en général* Anna Mihhailovna *m'a confié sous le sceau du plus grand secret un projet de mariage pour vous. Ce n'est ni plus, ni moins, que le fils du prince Basile, Anatole, qu'on voudrait ranger en le mariant à une personne riche et distinguée, et c'est sur vous qu'est tombé le choix des parents. Je ne sais comment vous envisagerez la chose, mais j'ai cru de mon devoir de vous en avertir. On le dit très beau et très mauvais sujet; c'est tout ce que j'ai pu savoir sur son compte.*

Mais assez de bavardage comme cela. Je finis mon second feuillet, et maman me fait chercher pour aller dîner chez les Apraksines. Lisez le livre mystique que je vous envoie, et qui fait fureur chez nous. Quoiqu'il y ait des choses dans ce livre difficiles à atteindre avec la faible conception humaine, c'est un livre admirable dont la lecture calme et élève l'âme. Adieu. Mes respects à monsieur votre père et mes compliments à m-elle Bourienne. Je vous embrasse comme je vous aime.

Julie.

P. S. Donnez-moi des nouvelles de votre frère et de sa charmante petite femme.»[1]

[1] Kogu Moskva muust ei räägigi kui sõjast. Üks minu kahest vennast on juba välismaal, teine on kaardiväes, mis asub teele piiri poole. Meie armas valitseja lahkub Peterburist ja on, nagu oletada, nõuks võtnud oma väärtusliku isiku alistada sõja juhuslikustele. Annaks jumal, et Korsika koletis, kes häirib Euroopa rahu, saaks troonilt tõugatud ingli poolt, kelle kõigevägevam oma helduses on pannud käskijaks meie üle. Rääkimata juba mu vendadest, on see sõda minult riisunud ühe mu südamele kõige lähemaist suhetest. Ma kõnelen noorest Nikolai Rostovist, kes oma entusiasmi tõttu ei suutnud taluda tegevusetust ja jättis ülikooli, et astuda sõjaväkke. Tunnistan teile, armas Marie, et ta ärasõit sõjaväkke oli mulle, hoolimata tema äärmisest noorusest, suureks kurvastuseks. Noormehes, kellest ma teile rääkisin möödunud suvel, on nii palju õilsust, tõelist noorust, mida nii harva võib meie ajal kohata meie kahekümneaastaste raukade seas! Temas on haruldaselt palju avameelsust ja südamlikkust. Ta on nii puhas ja täis loulet, et minu suhted temaga olid kogu oma põgususe juures oheka kõige magusamaks lohutuseks mu vaesele südamele, mis on juba nii palju kannatanud. Ma jutustan teile kunagi meie jumalagajätust ja kõigest, mis me rääkisime jumalagajätul. See kõik on veel liiga värske. Ah, armas sõber, te olete õnnelik, et te ei tunne neid põletavaid naudinguid, neid põletavaid hingevalusid. Te olete õnnelik, sest viimased on tavaliselt tugevamad kui esimesed. Ma tean väga hästi, et krahv Nikolai on liiga noor selleks, et saada mulle millekski muuks kui ainult sõbraks. Kuid see magus sõprus, need nii poeetilised ja nii puhtad suhted olid mu südamele vajaduseks. Ent küllalt sellest! Peamine uudis, mis kogu Moskva tähelepanu köidab, on vana krahv Bezuhhovi surm ja ta pärandus. Ku-

Vürstitar mõtles pisut, naeratas mõtlikult (kusjuures ta nägu kiirgavaist silmadest valgustatuna muutus täiesti) ja läks siis järsku tõustes raskel sammul laua juurde. Ta võttis paberi ja ta käsi hakkas kiiresti seda mööda liikuma. Niiviisi kirjutas ta vastuseks:

«Chère et excellente amie. Votre lettre du 13 m'a causé une grande joie. Vous m'aimez donc toujours, ma poétique Julie. L'absence, dont vous dites tant de mal, n'a donc pas eu son influence habituelle sur vous. Vous vous plaignez de l'absence — que devrai-je dire moi, si j'osais me plaindre, privée de tous ceux qui me sont chers? Ah! si nous n'avions pas la religion pour nous consoler, la vie

---

jutlege, kolm vürstitari said midagi tühist, vürst Vassili mitte midagi, Pierre aga on kõige pärija ning peale selle ta on tunnistatud seaduslikuks pojaks ja seega krahv Bezuhhoviks ja kõige suurema varanduse omanikuks Venemaal. Kõneldakse, et vürst Vassili olevat mänginud väga inetut osa kogu selles loos ja et ta sõitnud Peterburi väga piinlikus olukorras.

Tunnistan teile, ma saan väga halvasti aru kõigist neist testamentide asjust; tean ainult, et sellest ajast peale, kui noormees, keda me kõik tundsime lihtsalt Pierre'i nime all, sai krahv Bezuhhoviks ja Venemaa ühe suurima varanduse omanikuks, — ma tunnen lõbu tähelepanekuist tooni muutumise kohta nende mammakeste juures, kellel on abielueelisi tütreid, ja ka nende preilide eneste juures selle härra suhtes, kes (olgu see öeldud sulgudes) mulle alati on paistnud tühise mehikesena. Ja kuna juba kaks aastat kõik endid lõbustavad sellega, et otsida mulle peigmehi, keda ma suuremalt jaolt ei tunne, siis teeb nüüd Moskva abielukroonika mind krahvinna Bezuhhovaks. Aga te saate aru, et mina mitte vähimalgi määral seda ei soovi. Muide, abieludest. Kas teate ka, et k õ i k i d e t ä d i Anna Mihhailovna mulle hiljuti suurima saladuskatte all teatas kavatsusest korraldada teie abiellumist. See ei ole mitte rohkem ega vähem kui vürst Vassili poeg Anatol, keda tahetakse seada järjele, pannes teda paari rikka ning suursuguse tütarlapsega, ja vanemate valik langes teie peale. Ma ei tea, kuidas teie vaatate sellele asjale, kuid ma pidasin oma kohuseks teile seda ette teatada. Kõneldakse, ta olevat väga ilus ja suur võrukael. See on kõik, mis ma temast teada sain.

Kuid aitab lobisemisest. Lõpetan oma teise poogna, ja ema saatis mulle järele, et sõidaksin temaga lõunatama Apraksinite poole. Lugege läbi see müstiline raamat, mille ma teile saadan; see on meie juures määratu menu. Kuigi selles on asju, millest inimese nõrgal mõistusel on raske aru saada, on see siiski suurepärane raamat: selle lugemine rahustab ja ülendab hinge. Hüvasti. Minu lugupidamisavaldus teie isale ja minu tervitused m-lle Bourienne'ile. Sülelen teid kõigest südamest. Julie.

P. S. Teadustage mulle oma vennast ja tema veetlevast naisest.

serait bien triste. Pourquoi me supposez-vous un regard sévère, quand vous me parlez de votre affection pour le jeune homme? Sous ce rapport je ne suis rigide que pour moi. Je comprends ces sentiments chez les autres et si je ne puis les approuver ne les ayuant jamais ressentis, je ne les condamne pas. Il me paraît seulement que l'amour chrétien, l'amour du prochain, l'amour pour ses ennemis est plus méritoire, plus doux et blus beau, que ne le sont les sentiments que peuvent inspirer les beaux yeux d'un jeune homme à une jeune fille poétique et aimante comme vous.

La nouvelle de la mort du comte Bezuhhov *nous est parvenue avant votre lettre, et mon père en a été très affecté. Il dit que c'était l'avant-dernier représentant du grand siècle, et qu'à présent c'est son tour; mais qu'il fera son possible pour que son tour vienne le plus tard possible. Que Dieu nous garde de ce terrible malheur! Je ne puis partager votre opinion sur Pierre que j'ai connu enfant. Il me paraissait toujours avoir un coeur excellent, et c'est la qualité que j'estime le plus dans les gens. Quant à son héritage et au rôle qu'y a joué le prince Basile, c'est bien triste pour tous les deux. Ah! chère amie, la parole de notre divin Sauveur qu'il est plus aisé à un chameau de passer par le trou d'une aiguille, qu'il ne l'est à un riche d'entrer dans le royaume de Dieu, cette parole est terriblement vraie; je plains le prince Basile et je regrette encore davantage Pierre. Si jeune et accablé de cette richesse, que de tentations n'aura-t-il pas à subir! Si on me demandait ce que je désirerais le plus au monde, ce serait d'être plus pauvre que le plus pauvre des mendiants. Mille grâces, chère amie, pour l'ouvrage que vous m'envoyez, et qui fait si grande fureur chez vous. Cependant, puisque vous me dites qu'au milieu de plusieurs bonnes choses il y en a d'autres que la faible conception humaine ne peut atteindre, il me paraît assez inutile de s'occuper d'une lecture inintelligible, qui par là même ne pourrait être d'aucun fruit. Je n'ai jamais pu comprendre la passion qu'ont certaines personnes de s'embrouiller l'entendement, et s'attachant à des livres mystiques, qui n'élèvent que des doutes dans leurs esprits, exaltant leur imagination et leur donnent un carac-*

tère d'exagération tout-à-fait contraire à la simplicité chrétienne. Lisons les Apôtres et l'Evangile. Ne cherchons pas à pénétrer ce que ceux-là renferment de mystérieux, car, comment oserions-nous, misérables pécheurs que nous sommes, prétendre à nous initier dans les secrets terribles et sacrés de la Providence, tant que nous portons cette dépouille charnelle, qui élève entre nous et l'Eternel un voile impénétrable? Bornons-nous donc à étudier les principes sublimes que notre divin Sauveur nous a laissé pour notre conduite ici-bas; cherchons à nous y conformer et à les suivre, persuadons-nous que moins nous donnons d'essor à notre faible esprit humain et plus il est agréable à Dieu, qui rejette toute science ne venant pas de Lui; que moins nous cherchons à approfondir ce qu'il Lui a plu de dérober à notre connaissance, et plutôt Il nous en accordera la découverte par Son divin esprit.

Mon père ne m'a pas parlé du prétendant, mais il m'a dit seulement qu'il a reçu une lettre et attendait une visite du prince Basile. Pour ce qui est du projet de mariage qui me regarde, je vous dirai, chère et excellente amie, que le mariage, selon moi, est une institution divine à laquelle il faut se conformer. Quelque pénible que cela soit pour moi, si le Tout-Puissant m'impose jamais les devoirs d'épouse et de mère, je tâcherai de les remplir aussi fidèlement que je le pourrai, sans m'inquiéter de l'examen de mes sentiments à l'égard de celui qu'il me donnera pour époux.

J'ai reçu une lettre de mon frère, qui m'annonce son arrivée à Lõssõje Gorõ *avec sa femme. Ce sera une joie de courte durée, puisqu'il nous quitte pour prendre part à cette malheureuse guerre, à laquelle nous sommes entraînés Dieu sait comment et pourquoi. Non seulement chez vous au centre des affaires et du monde on ne parle, que de guerre, mais ici, au milieu de ces travaux champêtres et de ce calme de la nature, que les citadins se représentent ordinairement à la campagne, les bruits de la guerre se font entendre et sentir péniblement. Mon père ne parle que marche et contremarche, choses auxquelles je ne comprends rien; et avant-hier, en faisant ma promenade habituelle dans la rue du village, je fus témoin d'une scène*

déchirante... C'était un convoi des recrues enrôlés chez nous et expédiés pour l'armée... Il fallait voir l'état dans lequel se trouvaient les mères, les femmes, les enfants des hommes qui partaient et entendre les sanglots des uns et des autres! On dirait que l'humanité a oublié les lois de son divin Sauveur, qui prêchait l'amour et le pardon des offences, et qu'elle fait consister son plus grand mérite dans l'art de s'entretuer.

Adieu, chère et bonne amie, que notre divin Sauveur et Sa très Sainte Mère vous aient en Leur sainte et puissante garde.

Marie.»[1]

---

[1] Armas ja hindamatu sõber. Teie kiri 13-ndast kuupäevast valmistas mulle suurt rõõmu. Teie armastate ikka veel mind, mu poeetiline Julie. Lahusolek, millest te kõnelete nii palju paha, ei ole, nagu näha, teile avaldanud oma harilikku mõju. Teie kaebate lahusoleku üle, kuid mis peaksin ütlema mina, kui ma julgeksin, — mina, kes ma olen ilma jäänud kõigist neist, kes on mulle kallid? Ah, kui meil ei oleks usku lohutuseks, oleks elu väga kurb. Miks te armastate mulle valju suhtumise, kui kõnelete oma poolehoiust noormehe vastu? Selles suhtes olen ma vali ainult iseenesele. Ma saan aru neist tunnetest teiste juures, ja kui ma ei saa neid heaks kiita, kuna ei ole neid ise ilalgi tundnud, siis ei mõista ma neid ka hukka. Mulle näib ainult, et kristlik armastus, armastus ligimese, armastus vaenlaste vastu, on väärikam, õrnem ja ilusam kui need tundmused, mida võivad sisendada noormehe ilusad silmad noorele tütarlapsele, luulelisele ning armastavale nagu teie.

Teade krahv Bezuhhovi surmast jõudis meieni enne teie kirja ja see puudutas väga mu isa. Ta ütleb, et see oli suure ajajärgu selvilimane esindaja ja et nüüd on järg tema käes, aga et tema teeb kõik, mis temast oleneb, et see järg tuleks võimalikult hilja. Hoidku meid jumal selle õnnetuse eest! Ma ei saa jagada teie arvamist Pierre'ist, keda tundsin juba lapsena. Mulle tundus, et tal on alati olnud suurepärane süda, ja see on omadus, mida ma inimestes kõige rohkem hindan. Mis puutub tema pärandusse ja osasse, mida selles mängis vürst Vassili, siis on see väga kurb mõlemale. Ah, armas sõber, meie jumaliku lunastaja sõnad, et kergem on kaamelil minna läbi nõelasilma kui rikkal pääseda jumalariiki, — need sõnad on kohutavalt õiged. Mul on kahju vürst Vassilist ja veel rohkem Pierre'ist. Nii noorelt olla koormatud niisuguse hiiglavarandusega — kui paljudest kiusatustest peab ta läbi käima! Kui mituult küsitaks, mida ma soovin maailmas kõige rohkem, — ma ütleksin: soovin olla vaesem kõige vaesemast kerjusest. Tänan teid tuhat korda, armas sõber, raamatu eest, mille te mulle saatsite ja mis teie juures tekitab nii palju kõmu. Muide, kuna te mulle ütlete, et selles on paljude heade asjade hulgas niisuguseid, millest inimese nõrk mõistus ei suuda aru saada, siis näib mulle ülearune olevat tegemist teha arusaamatu lugemisega, mis sellesama tõttu ei

«Ah, vous expédiez le courrier, princesse, moi j'ai déjà expédié le mien. J'ai écris à ma pauvre mère,»[1] lausus

---

võiks mingit kasu tuua. Ma ei ole iialgi suutnud mõista kirge, mida omavad mõned isikud, — oma mõtteid segi ajada, kiindudes müstilistesse raamatutesse, mis õhutavad ainult kahtlusi nende mõistuses, ärritavad nende kujutlusvõimet ja annavad neile liialduse iseloomu, mis on täiesti vastandlik ristiusu lihtsusele. Loeme parem apostleid ja evangeeliumi. Ärgem katsugem tungida sellesse, mis neis raamatuis on saladuslikku, sest kuidas võime meie, viletsad patused, tunnetada kõigevägevama kohutavaid ja pühi saladusi, seni kui kanname enestel seda lihalikku kesta, mis seab meie ja igavese vahele läbipääsmatu eesriide. Piirdume parem nende suurte juhtlausete tundmaõppimisega, mis meie jumalik lunastaja on meile jätnud käsitamiseks siin maa peal; püüame nende järgi käia ja püüame veenduda selles, et mida vähem me anname vaba voli oma mõistusele, seda meelepärasemad me oleme jumalale, kes kõrvale heidab iga teadmise, mis ei välju temast, ja et mida vähem me süveneme sellesse, mida tema on heaks arvanud meie eest ära peita, seda kiiremini annab ta meile selle avastuse oma jumaliku mõistusega.

Isa ei rääkinud mulle midagi peigmehest, vaid ütles ainult, et sai kirja ja ootab vürst Vassili külaskäiku. Mis puutub abieluplaani minu suhtes, siis ma ütlen teile, armas ja hindamatu sõber, et abielu on minu arvates jumalik institutsioon, millele tuleb alistuda. Kui raske see mulle ka oleks, aga kui kõigevägevam heaks arvab minule peale panna abikaasa- ja emakohustused, püüan ma neid täita nii ustavalt kui suudan, ilma et hoolitseksin oma tundmuste uurimise eest selle suhtes, kelle ta mulle abikaasaks annab.

Ma sain kirja vennalt, kes teatab mulle oma sõidust Lõssõje Gorõ'sse koos naisega. See rõõm saab olema üürike, sest ta lahkub meist selleks, et osa võtta sellest sõjast, millesse me oleme kistud jumal teab kuidas ja milleks. Mitte ainult teie juures asjaajamiste ja seltskonna keskuses, vaid ka siin, nende põllutööde ja selle vaikuse keskel, mida linlased tavaliselt kujutlevad olevat maal, on sõja vastukajad kuuldavad ja annavad endid raskelt tunda. Mu isa enam muust ei räägigi kui rünnakuist ja rännakuist, millest ma midagi ei taipa, ja tunaeile nägin ma, tehes oma harilikku jalutuskäiku mööda külatänavat, südantlõhestavat stseeni. See oli salk meilt värvatud ja sõjaväkke saadetavaid nekruteid. Oli tarvis näha olukorda, milles olid lahkujate emad, naised ja lapsed, ja kuulda nii ühtede kui teiste nuttu! Võib mõtelda, et inimkond on unustanud oma jumaliku lunastaja seadused, kes õpetas meile armastust ning ülekohtu andestamist, ja et ta peab oma peamiseks väärtuseks oksust üksteist tappa.

Hüvasti, armas ja hea sõber. Hoidku teid meie jumalik lunastaja ja tema kõige püham ema oma püha ning võimsa kaitse all.

Marie.

[1] Ah, te saadate kirja, ma saatsin oma juba ära. Ma kirjutasin oma vaesele emale,

kiiresti oma meeldival mahlakal häälel naeratlev m-lle Bourienne, põristades r-häälikut ja tuues vürstitar Marja keskendatud, nukrasse ja pilvisesse õhkkonda hoopis teist, kergemeelset-rõõmsat ja enesega rahulolevat maailma.

«Princesse, il faut que je vous prévienne,» lisas ta häält madaldades, *«le prince a eu une altercation,» «altercation»* ütles ta eriliselt põristades ja mõnuga isennast kuulates, *«une altercation avec Michel Ivanoff. Il est de très mauvaise humeur, très morose. Soyez prévenue, vous savez...»*[1]

«Ah! chère amie,» vastas vürstitar Marja, *«je vous ai priée de ne jamais me prévenir de l'humeur dans laquelle se trouve mon père. Je ne me permets pas de le juger, et je ne voudrais pas que les autres le fassent.»*[2]

Vürstitar heitis pilgu kellale, ja märgates, et juba oli möödunud viis minutit ajast, mida ta pidi kasutama klavikordimängimiseks, läks kohkunud ilmel diivanituppa. Kella kaheteistkümne ja kahe vahel, kindlaksmääratud päevakorra kohaselt, vürst puhkas, kuna vürstitar mängis klavikordi.

XXIII

Hallipäine kammerteener istus tukkudes ja kuulatades vürsti norskamist määratu suures kabinetis. Maja kaugemalt poolelt, suletud uste tagant, kostsid paarkümmend korda korratavad Dusseki sonaadi rasked passaažid.

Sel ajal sõitsid trepi ette tõld ja kaless. Tõllast väljus vürst Andrei, aitas välja oma väikese naise ja laskis ta enesest mööda. Hallipäine parukaga Tihhon teatas pead ofitsiantidetoa ukse vahelt välja pistes sosinal, et vürst puhkab, ja sulges jälle kiiresti ukse. Tihhon teadis, et ei poja kojujõudmine ega mingisugused erakordsed sündmused ei tohi rikkuda päevakorda. Vürst Andrei teadis

---

[1] Vürstitar, ma pean teid hoiatama, et vürst tõreles Mihhail Ivanõtšiga. Ta on väga halvas tujus, nii morn. Hoiatan teid, teate...

[2] Ah, armas sõber! Ma olen palunud teid mitte iialgi mulle räägida sellest, missuguses tujus on minu isa. Ma ei luba enesel tema üle kohut mõista ega sooviks ka, et teised seda teeksid.

seda nähtavasti niisama hästi kui Tihhongi; ta vaatas kella, justkui selleks, et võrrelda, kas isa harjumused pole vahest muutunud selle aja jooksul, mil ta teda ei ole näinud, ja veendudes, et need ei ole muutunud, pöördus naise poole.

«Ta tõuseb kahekümne minuti pärast. Lähme vürstitar Marja juurde,» ütles ta.

Väike vürstinna oli viimasel ajal paksemaks muutunud, kuid ta silmad ja vurrukestega kaetud naeratav lühike huul tõusid endiselt lõbusalt ning armsalt, kui ta rääkima hakkas.

«Mais c'est un palais,» ütles ta mehele, vaadates ringi niisuguse ilmega, nagu öeldakse kiitusi balliperemehele. *«Allons, vite, vite!...»*[1] Ringi vaadates naeratas ta niihästi Tihhonile kui ka oma mehele ja teenrile, kes neid saatis.

«C'est Marie qui s'exerce? Allons doucement, il faut la surprendre.»[2]

Vürst Andrei järgnes talle viisaka ning nukra ilmega.

«Vanaks oled jäänud, Tihhon,» ütles ta möödudes vanamehele, kes suudles ta kätt.

Enne kui nad jõudsid tuppa, kust kostsid klavikordihelid, kargas kõrvaluksest välja kena blond prantslanna. M-lle Bourienne näis olevat meeletu suurest rõõmust.

«Ah! quel bonheur pour la princesse,» ütles ta. *«Enfin! Il faut que je la prévienne.»*[3]

«Non, non, de grâce... Vous êtes m-lle Bourienne, je vous connais déjà par l'amitié que vous porte ma belle-soeur,» sõnas vürstinna prantslannat suudeldes. *«Elle ne nous attend pas?»*[4]

Nad lähenesid diivanitoa uksele, kust kostis ikka ja jälle korratav passaaž. Vürst Andrei seisatas ja krimpsutas nägu, otsekui midagi ebameeldivat oodates.

Vürstinna astus sisse. Passaaž katkes poole pealt; kuuldus hüüatus, vürstitar Marja raskeid samme ja lak-

[1] See on ju päris loss! Lähme, rutem, rutem!...
[2] See on Marie, kes harjutab? Lähme tasakesi, et teda üllatada.
[3] Ah, milline rõõm vürstitarile! Lõpuks ometi! Peab talle teatama.
[4] Ei, ei, palun... Teie olete m-lle Bourienne; ma olen teiega tuttav juba selle sõpruse järgi, mida mu meheõde tunneb teie vastu. Ta ei oota meid?

satasid suudlused. Kui vürst Andrei sisse astus, surusid vürstitar ja vürstinna, kes olid ainult kord lühikest aega vürst Andrei pulma ajal koos olnud, teineteist süleldes huuli tugevasti neile kohtadele teineteise näol, mis esimesel hetkel ette juhtusid. M-lle Bourienne seisis nende lähedal, käsi südamele surudes ja hardalt naeratades, ilmselt samavõrra valmis nutma puhkema kui naerma hakkama. Vürst Andrei kehitas õlgu ja krimpsutas nägu, nagu seda teevad muusikaarmastajad, kui kuulevad valenooti. Naised lasksid teineteisest lahti; haarasid siis jälle, justkui kartes hiljaks jääda, teineteisel kätest, hakkasid neid suudlema ja ära kiskuma ning siis uuesti teineteist näole suudlema; seejärel puhkesid mõlemad vürst Andreile täiesti ootamatult nutma ning hakkasid jälle suudlema. Ka m-lle Bourienne hakkas nutma. Vürst Andreil oli ilmselt piinlik, kuid kahele naisele näis nii loomulik olevat, et nad nutavad; näis, et nad ei kujutlenudki, et see kohtumine oleks võinud teisiti toimuda.

«Ah chère!... Ah! Marie!» alustasid järsku mõlemad naised ja puhkesid naerma. *«J'ai rêvé cette nuit... Vous ne nous attendiez donc pas?... Ah! Marie, vous avez maigri... Et vous avez repris...»*[1]

«J'ai tout de suite reconnu madame la princesse,»[2] lähendas m-lle Bourienne vahele.

«Et moi qui ne me doutais pas!...» hüüatas vürstitar Marja. *«Ah! Andrè, je ne vous voyais pas.»*[3]

Vürst Andrei suudles õde, tema käest kinni hoides, ja ütles talle, et ta on ikka samasugune *pleurnicheuse*[4], nagu on alati olnud. Vürstitar Marja pöördus venna poole ja tema sel hetkel kaunite suurte kiirgavate silmade armastav, soe ning vagune pilk peatus läbi pisarate vürst Andrei näol.

Vürstinna kõneles vahetpidamata. Lühike vurrukestega ülahuul laskus alatasa hetkeks allapoole, puudutas, kus

[1] Ah, mu kallis!... Ah, Marie! Ma nägin unes... Te ei oodanud siis meid?... Ah, Marie, te olete nii kõhnaks jäänud... Aga teie olete priskemaks läinud...
[2] Ma tundsin vürstinna kohe ära,
[3] Aga mina ei teadnud aimatagi... Ah, Andrei, sind ma ei ole veel näinudki.
[4] piripill,

tarvis, punast alumist huult ja avanes uuesti hammaste ja silmade sädeldes naeratuses. Vürstinna rääkis seiklusest, mis neil oli olnud Spasski mäel ja mis tema seisukorras oleks võinud talle hädaohtlikuks kujuneda, ja teatas otsekohe seejärel, et ta on kõik oma kleidid Peterburi jätnud ja hakkab siin käima jumal teab milles, ja et Andrei on hoopis muutunud, ja et Kitty Odõntsova abiellus vana mehega, ja et on olemas peigmees vürstitar Marja jaoks *pour tout de bon*[1], kuid et sellest räägime pärast. Vürstitar Marja vaatas ikka veel vaikides vennale otsa ja tema kaunites silmades oli niihästi armastust kui ka nukrust. Oli näha, et tema mõtted käisid nüüd oma rada, sõltumata vennanaise juttudest. Keset vürstinna jutustust viimasest pidust Peterburis pöördus ta venna poole.

«Ja sa lähed kindlasti sõtta, *André*?» küsis ta ohates.

Lise ohkas samuti.

«Koguni juba homme asun teele,» vastas vend.

«Il m'abandonne ici, et dieu sait pourquoi, quand il aurait pu avoir de l'avancement . . .»[2]

Vürstitar Marja ei kuulanud lõpuni ja pöördus oma mõttelõnga jätkates vennanaise poole, osutades sõbralikkude silmadega selle üsale.

«Tõepoolest?» küsis ta.

Vürstinna nägu muutus. Ta ohkas.

«Jah, tõepoolest,» ütles ta. «Ah! See on väga kole . . .»

Liisa huul langes alla. Ta lähendas oma näo meheõe näole ja puhkes jälle ootamatult nutma.

«Tal on tarvis puhata,» ütles vürst Andrei nägu krimpsutades. «Eks ole tõsi, Liisa? Vii ta oma tuppa, mina lähen isa juurde. Kuidas ta on, ikka samasugune?»

«Ikka seesama, ikka samasugune; ei tea, kuidas sinu silmis,» vastas vürstitar rõõmsalt.

«Ja ikka needsamad kellaajad ja jalutuskäigud alleedel? Treipink?» küsis vürst Andrei vaevalt märgatava naeratusega, mis näitas, et vaatamata kogu oma armastusele ja austusele isa vastu ta mõistis tema nõrkusi.

«Needsamad kellaajad ja treipink, siis veel matemaatika ja minu geomeetriatunnid,» vastas vürstitar Marja rõõmsalt, justkui oleksid ta geomeetriatunnid üheks tema elu kõige rõõmsamaks elamuseks.

Kui olid möödunud need kakskümmend minutit, mille järel vana vürsti ülestõusmisaeg kätte jõudis, tuli Tihhon noort vürsti isa juurde kutsuma. Vana vürst tegi poja kojujõudmise auks oma eluviisis erandi: ta käskis teda oma tubadesse sisse lasta sel ajal, kui ta lõunaks ümber riietus. Ta kandis vanaaegse kombe järgi kaftanit ja puuderdatud parukat. Ja sellal kui vürst Andrei (mitte selle pahura näoilmega ja maneeridega, mis ta enesele võttis salongis, vaid selle erksa näoga, mis tal oli siis, kui ta vestles Pierre'iga) isa juurde sisse astus, istus vana vürst riietumisruumis laias safianpolstriga tugitoolis, puuderdamismantel ümber, olles oma pea andnud Tihhoni käte hoolde.

«Ahaa! Sõjamees! Bonaparte'i tahad ära võita?» ütles vana vürst ja raputas puuderdatud pead, niipalju kui seda lubas punutav palmik, mis oli Tihhoni käes. «Võta vähemalt sina ta tublisti käsile, muidu paneb ta sedaviisi varsti meidki oma alamate kirja. Tere tulemast!» Ja ta ulatas oma põse suudlemiseks.

Vana vürst oli pärast ennelõunast magamist heas meeleolus. (Ta rääkis, et pärast lõunat olevat uni hõbedane, enne lõunat aga kuldne.) Ta kõõritas oma tihedate rippuvate kulmude alt rõõmsalt pojale. Vürst Andrei astus juurde ja suudles isa tema poolt kättenäidatud kohale. Ta ei vastanud isa armsamale jutuainele — kaasaegsete sõjaväelaste ja eriti Bonaparte'i nöökamisele.

«Jah, ma tulin teie juurde, isa, oma raseda naisega,» ütles vürst Andrei, erksate ning aupaklikkude silmadega jälgides isa iga näojoone liigutust. «Kuidas on teie tervis?»

«Haiged on, vennas, ainult tobud ja liiderdajad, aga mind sa tead: hommikust õhtuni tegevuses, karske, seetõttu ka terve.»

«Jumal tänatud,» ütles poeg naeratades.

«Jumal ei puutu siin asjasse. Noh, jutusta,» jätkas ta oma lemmikteema juurde tagasi pöördudes, «kuidas saksasid teid teie uue, strateegiaks nimetatud teaduse järgi Bonaparte'iga sõdima õpetasid.»

[1] tõeline.

[2] Ta hülgab mind siin, ja seda jumal teab mispärast, kuna ta oleks võinud saada edutust . . .

Vürst Andrei naeratas.

«Laske mul end pisut koguda, isa,» ütles ta naeratades, mis näitas, et isa nõrkused ei takista tal isa austamast ja armastamast. «Ma pole ju end sissegi seadnud.»

«Tühi jutt, tühi jutt,» hüüdis vana vürst palmikut raputades, et katsuda, kas see on küllalt kõvasti põimitud, ja pojal käest kinni haarates. «Sinu naise jaoks on eluase valmis. Vürstitar Marja viib ta sinna, näitab kõik kätte ja lobiseb, nii et küll saab. See on naiste asi. Olen rõõmus su naise tuleku üle. Istu, jutusta. Michelsoni armee kavatsustest saan ma aru, Tolstoi omadest ka... üheaegne vägede maalesaatmine... Mida hakkab lõunaarmee tegema? Preisimaa, erapooletus... seda ma tean. Kuidas on Austriaga?» rääkis ta, olles tugitoolilt üles tõusnud ja kõndides mööda tuba koos jooksva ning talle riietusesemeid kätte andva Tihhoniga. «Kuidas Rootsiga? Kuidas nad Pommerist läbi pääsevad?»

Isa nõudmise tungivust nähes hakkas vürst Andrei esiteks vastumeelselt, siis aga üha enam elavnedes ja jutustuse keskel harjumuse järgi tahtmatult vene keelelt prantsuse keelele üle minnes seletama kavatsetava sõjaretke operatsioonikava. Ta jutustas, kuidas üheksakümnetuhandeline armee peab ähvardama Preisimaad, et teda erapooletusest välja viia ja sõtta kiskuda, kuidas osa neist vägedest peab Stralsundis ühinema Rootsi vägedega, kuidas kakssada kakskümmend tuhat austerlast üheskoos saja tuhande venelasega peavad tegutsema Itaalias ja Reini ääres ning kuidas viiskümmend tuhat venelast ja viiskümmend tuhat inglast maabuvad Napolis ja kuidas kokku viiesajatuhandeline armee peab mitmest küljest ründama prantslasi. Vana vürst ei avaldanud jutustuse ajal vähimatki huvi selle vastu, justkui poleks kuulanudki, jätkas edasi-tagasi käies riietumist ja katkestas kolm korda ootamatult jutustust. Üks kord peatas ta poega ja hüüdis:

«Valge! Valge!»

See tähendas, et Tihhon ei andnud talle seda vesti, mida ta tahtis. Teine kord jäi ta seisma ja küsis:

«Ja kas ta varsti sünnitab?» Ja lisas etteheitvalt peavangutades: «Kehvasti! Räägi edasi, räägi edasi.»

Kolmas kord, kui vürst Andrei oli oma jutustusega

lõpule jõudmas, hakkas vana vürst raugaliku häälega valesti laulma: *«Malbroug s'en va-t-en guerre. Dieu sait quand reviendra.»*[1]

Poeg ainult muigas.

«Ma ei ütle, et see oleks kava, mida ma heaks kiidan,» ütles poeg. «Ma ainult jutustasin teile, mis on. Napoleon on juba koostanud oma kava, mis ei ole sellest halvem.»

«Noh, midagi uut sa mulle ei öelnud.» Ja vana vürst pomises mõtlikult kiiresti omaette: *«Dieu sait quand reviendra.* Mine söögituppa.»

XXIV

Määratud tunnil astus vürst puuderdatuna ja raseerituna söögituppa, kus teda ootasid minia, vürstitar Marja, m-lle Bourienne ja vürsti arhitekt, kellel vürsti veidra tuju tõttu oli lubatud härrastelauas süüa, kuigi see oma positsioonilt tähtsusetu mees kuidagi ei võinud oodata niisugust au. Vürst, kes elus kindlalt kinni pidas seisusevahedest ja harva lubas lauda isegi tähtsaid kubernangu-ametnikke, tõestas järsku selle toanurgas ruuduliste taskurätti nina nuuskava arhitekti Mihhail Ivanovitši kaudu, et kõik inimesed on võrdsed, ja kinnitas kordu valt oma tütrele, et Mihhail Ivanovitš ei ole millegi poolest halvem kui nemad mõlemad. Laua juures kõnetas vürst kõige sagedamini sõnatut Mihhail Ivanovitši.

Söögitoas, mis oli tohutu kõrge nagu kõik teisedki toad selles majas, ootasid vürsti väljumist kodakondsed ja ametsiandid, kes seisid iga tooli taga; ülemteener, salvrätik käsivarrel, vaatles serveeringut, pilgutades teenritele silma ja heites ühtelugu rahutult pilku seinakellalt uksele, millest pidi ilmuma vürst. Vürst Andrei silmitses määratu suurt, temale uut kuldset raami vürstide Bolkonskite sugupuu kujutisega, mis rippus samasuguse tohutu suure kuldse raami vastas, milles oli (nähtavasti koduse kunstniku poolt) halvasti maalitud pilt kroonikandvast valitsevast vürstist, kes pidi põlvnema Rjurikust ja olema Bolkonskite suguvõsa esiisa. Vürst Andrei vaat-

[1] Marlborough sõidab sõtta. Jumal teab, millal tagasi tuleb.

les seda sugupuud pead vangutades ja muigas niisuguse näoga, nagu vaadatakse naeruväärselt sarnast portreed.

«Kui iseloomulik see temale on!» ütles ta vürstitar Marjale, kes oli tema juurde astunud.

Vürstitar Marja vaatas imestusega vennale otsa. Ta ei saanud aru, mille üle too muigas. Kõik, mida ta isa tegi, kutsus temas esile hardust, mis ei kuulunud arutlemisele.

«Igaühel on oma Ahhilleuse kand,» jätkas vürst Andrei. «T e m a suure mõistuse juures *donner dans ce ridicule*[1]!»

Vürstitar Marja ei suutnud mõista oma venna otsustuste julgust ja valmistus talle vastu vaidlema, kui kabinetist kuuldusid oodatud sammud: vürst astus sisse kiirel kõnnakul, rõõmsalt, nagu ta alati käis, olles oma tõtliku käitumisviisiga otsekui tahtlikult vastandiks maja karmile korrale. Samal hetkel lõi suur seinakell kaks ja söögitoas vastas peenikese häälega teine. Vürst seisatas. Ta erksad, läikivad, valged silmad vaatasid tihedate rippuvate kulmude alt kõiki toasolijaid ja peatusid siis noorel vürstinnal. Noor vürstinna koges sellal tunnet, mis on õukondlastel tsaari väljumisel, seda hirmu- ja austusetunnet, mida see vanamees äratas kõigis lähikondseis. Vürst silitas tema pead ja patsutas teda siis kohmaka liigutusega kuklale.

«Mul on hea meel, mul on hea meel,» lausus vürst, vaatas talle veel teraselt silma, eemaldus kiiresti ja istus oma kohale. «Istuge, istuge! Mihhail Ivanovitš, istuge.»

Ta näitas miniale koha enese kõrval. Teener nihutas vürstinna jaoks tooli eemale.

«Ohoo!» ütles vana vürst, silmitsedes minia ümmargust vöökohta. «Ruttasid, see ei ole hea!»

Ta hakkas kuivalt, külmalt, ebameeldivalt naerma, nagu ta alati naeris, — ainult suuga, aga mitte silmadega.

«Käia on vaja, võimalikult palju käia, võimalikult palju,» ütles ta.

Väike vürstinna ei kuulnud tema sõnu või ei tahtnud neid kuulda. Ta vaikis ja näis olevat hämmeldunud. Vürst küsis talt isa järele ja vürstinna hakkas naeratades rääkima. Vürst küsis ühiseist tuttavaist; vürstinna muutus veel elavamaks ja hakkas vürstile tervitusi edasi andes jutustama linna keelepeksujutte.

«*La comtesse Apraksine, la pauvre, a perdu son mari, et elle a pleuré les larmes de ses yeux,*»[1] rääkis ta üha enam elavnedes.

Sedamööda, kuidas ta elavamaks muutus, vaatas vürst talle ikka karmimalt otsa ja pöördus siis järsku, otsekui oleks ta teda küllalt tundma õppinud ja temast enesele selge kujutluse loonud, temast ära ja kõnetas Mihhail Ivanovitši:

«Noh, Mihhaila Ivanovitš, meie Buonapartel läheb nüüd halvasti. Nagu vürst Andrei (ta nimetas poega alati niiviisi, kolmandas isikus) mulle rääkis, kogunevad tohutud jõud tema vastu! Aga teie ja mina pidasime teda ikka tühiseks inimeseks.»

M'hhail Ivanovitš, kes hoopiski ei teadnud, millal t e i e ja m i n a olid rääkinud niisuguseid sõnu Bonaparte'ist, kuid mõistis, et teda on vaja vürsti lemmikvestluse alustamiseks, vaatas imestunult noorele vürstile, ilma et oleks teadnud, mis sellest välja tuleb.

«Ta on mul suur taktik!» ütles vürst pojale, osutades arhitektile.

Ja jutt läks jälle sõjale, Bonaparte'ile ja kaasaegsetele kindralitele ning riigimeestele. Vana vürst näis olevat veendunud mitte ainult selles, et kõik nüüdsed tegelased on poisikesed, kel ei ole aimu isegi mitte sõja- ja riigiasjanduse aabitsast, ja et Bonaparte on tühine prantslaseke, kel on edu olnud ainult sellepärast, et enam polnud Potjomkineid ega Suvoroveid temale vastu seada, vaid ta oli veendunud koguni selles, et Euroopas ei ole mingisuguseid poliitilisi raskusi, ei ole ka sõda, vaid on mingi nukukomöödia, mida mängivad nüüdisaja inimesed, tehes näo, et nad tegelevad tõsise asjaga. Vürst Andrei talus lõbusalt isa pilkeid uute inimeste üle ja ergutas nähtava heameelega isa kõnelema ning kuulas teda.

«Kõik näib olevat hea, mis oli varem,» ütles ta, «aga kas seesama Suvorov ei sattunud lõksu, mille talle seadis Moreau ja millest ta ei mõistnud välja rabelda?»

[1] alistuda niisugusele naeruväärsusele!

[1] Vaene krahvinna Apraksina kaotas mehe. Silmad nuttis peast, vaeseke,

«Kes sulle seda ütles? Kes ütles?» hüüdis vürst. «Suvorov!» Ja ta viskas eemale taldriku, mille Tihhon kärmesti kinni haaras. «Suvorov!... Mõtle järele, vürst Andrei. Kaks: Friedrich ja Suvorov... Moreau! Moreau oleks vangis olnud, kui Suvorovil oleksid käed vabad olnud; aga tal istusid kätel hofs-kriegs-wurst-schnaps-rat. Nendega ei jaga kuratki maad. Kui nüüd lähete, küll siis neid hofs-kriegs-wurst-rat'e tunda saate! Suvorov ei saanud nendega hakkama, kuidas võib siis Mihhail Kutuzov nendega hakkama saada! Ei, sõbrake,» jätkas ta, «teie oma kindralitega Bonaparte'i vastu ei saa; tuleb prantslasi appi võtta, et omad omasid ei tunneks ja omad omasid peksaksid. Sakslane Pahlen saadeti Ameerikasse Uus-Yorki prantslase Moreau' järele,» ütles ta, vihjates sel aastal Moreau'le tehtud ettepanekule Venemaa teenistusse astuda. «Imelugu!! Kas Potjomkinid, Suvorovid ja Orlovid olid sakslased? Ei, vennas, kas nüüd olete teie seal kõik hulluks läinud või olen mina vanadusest aru kaotanud. Andku teile jumal jaksu, aga meie veel vaatame. Bonaparte on neil suureks väepealikuks saanud! Hm!...»

«Ma ei ütle sugugi, et kõik korraldused oleksid head,» ütles vürst Andrei. «Ainult ma ei suuda mõista, kuidas võite teie Bonaparte'ist niisugusel arvamisel olla. Pilgake, kuidas tahate, aga Bonaparte on ikkagi suur väepealik!»

«Mihhaila Ivanovitš!» hüüdis vana vürst arhitektile, kes oli asunud prae kallale, lootes, et teda on unustatud. «Ma ütlesin teile, et Bonaparte on suur taktik? Näete, tema ütleb sedasama.»

«Kuidas siis muidu, teie hiilgus,» vastas arhitekt.

Vürst hakkas jälle naerma oma külma naeru.

«Bonaparte on õnneseen. Soldatid on tal suurepärased. Ja esimeses järjekorras tungis ta kallale sakslastele. Aga sakslasi ei ole ainult laisad peksnud. Sellest ajast peale, kui maailm püsib, on kõik sakslasi peksnud. Aga nemad — mitte kedagi. Ainult üksteist. Nende varal ta oma kuulsuse saavutaski.»

Ja vürst hakkas arutama kõiki vigu, mis Bonaparte tema arusaamise järgi oli teinud kõigis oma sõdades ja koguni riigiasjades. Poeg ei vaielnud vastu, kuid oli

näha, et missuguseid põhjendusi talle ka ei esitataks, ta on niisama vähe suuteline oma arvamist muutma kui vana vürstki. Vürst Andrei kuulas vastuvaidlustest hoidudes ja tahtmatult imestades, kuidas võib see vana mees, kes on nii palju aastaid üksinda pidevalt maal istunud, nii üksikasjaliselt ja peensusteni teada ning arutleda kõiki Euroopa viimaste aastate sõjalisi ja poliitilisi olukordi.

«Sa mõtled, et mina, vana mees, ei mõista asjade tõelist seisukorda?» lõpetas ta. «Aga minul on see vaat kus! Ma ei maga ööde kaupa. Noh, kus on see sinu suur väepealik, kus on ta end sellena näidanud?»

«See oleks pikk jutt,» vastas poeg.

«Mine siis oma Buonaparte juurde. *M-lle Bourienne, voilà encore un admirateur de votre goujat d'empereur!*»[1] hüüdis ta väga heas prantsuse keeles.

«*Vous savez, que je ne suis pas bonapartiste, mon prince.*»[2]

«*Dieu sait quand reviendra...*»[3] laulis vürst võltsilt, puhkes veel võltsimini naerma ja tõusis lauast.

Väike vürstinna vaikis kogu vaidluse- ja ülejäänud lõunaaja ning vaatas hirmunult kord vürstitar Marjale, kord äiale. Kui nad lauast tõusid, võttis ta meheõel käest kinni ja kutsus ta teise tuppa.

«*Comme c'est un homme d'esprit votre père,*» ütles ta. «*C'est à cause de cela peut-être qu'il me fait peur.*»[4]

«Ah, ta on nii hea!» vastas vürstitar.

XXV

Vürst Andrei sõitis ära järgmise päeva õhtul. Vana vürst läks päevakorrast kõrvale kaldumata pärast lõunat oma tuppa. Väike vürstinna oli meheõe juures. Vürst Andrei, ilma õlakuteta reisikuub seljas, pakkis temale

[1] M-lle Bourienne, siin on veel üks teie sulasest keisri austaja!
[2] Te teate, vürst, et ma ei ole bonapartist.
[3] Jumal teab, millal tagasi tuleb...
[4] Kui tark inimene on teie isa. Võib-olla sellepärast ma kardangi teda.

kasutada antud tubades koos kammerteenriga oma asju. Olles ise üle vaadanud kalessi ja sumadanide paigutuse, käskis ta hobused ette rakendada. Tuppa olid jäänud ainult need asjad, mida vürst Andrei alati endaga kaasa võttis: laekake, suur hõbedane reisi-nessessäär, kaks türgi püstolit ja mõõk — isa kingitus, mille too oli Otšakovi alt kaasa toonud. Kõik need reisitarbed olid vürst Andreil hästi korras: kõik oli uus, puhas, kalevist ümbristes, hoolikalt paelakestega kinni seotud.

Ärasõidu ja elumuutuse silmapilkudel valdab inimesi, kes on suutelised järele mõtlema oma sammude üle, tavaliselt tõsine meeleolu. Neil silmapilkudel harilikult vaadatakse tagasi minevikku ja tehakse tulevikuplaane. Vürst Andrei nägu oli väga mõtlik ja õrn. Ta käis, käed selja taga, kiiresti mööda tuba nurgast nurka, enese ette vaadates ja mõtlikult pead vangutades. Kas oli tal hirm sõttamineku ees või oli tal kahju maha jätta naist — võib-olla nii üks kui teine, kuid kuuldes eeskojast samme ja ilmselt mitte soovides, et teda nähtaks niisuguses seisukorras, laskis ta kiiresti käed lahti, jäi seisma laua juurde, justkui sidudes laeka ümbrist, ja võttis oma tavalise rahuliku ning läbitungimatu ilme. Need olid vürstitar Marja rasked sammud.

«Mulle öeldi, et sa oled käskinud ette rakendada,» ütles ta lõõtsutades (nähtavasti oli ta jooksnud), «aga ma tahaksin veel nii väga sinuga nelja silma all rääkida. Jumal teab, kui kauaks ajaks jälle lahkume. Ega sa ei pahanda, et ma tulin? Sa oled väga muutunud, Andrjuša,» lisas ta otsekui selle küsimuse selgitamiseks.

Ta naeratas, lausudes sõna «Andrjuša». Nähtavasti oli tal endalgi veider mõelda, et see karm, ilus mees oli toosama Andrjuša, kõhn, vallatu poiss, lapsepõlveseltsimees.

«Ja kus on *Lise?*» küsis vürst Andrei, õe küsimusele ainult naeratusega vastates.

«Ta väsis nii ära, et uinus minu toas diivanil. Ah, *André! Quel trésor de femme vous avez,*»[1] ütles vürstitar Marja, istudes diivanile venna vastu. «Ta on täiesti laps, niisugune armas, lõbus laps. Ma olen teda nii väga armastama hakanud.»

Vürst Andrei vaikis, kuid vürstitar märkas iroonilist ning põlglikku ilmet, mis ilmus ta näole.

«Peab olema kannatlik väikeste nõrkuste suhtes. Kellel neid ei ole, *André!* Sa ära unusta, et ta on üles kasvanud seltskonnas. Ja pealegi ei ole ta seisukord praegu roosiline. On vaja süveneda igaühe olukorda. *Tout comprendre, c'est tout pardonner.*[1] Sa mõtle, mis tähendab temale vaesekesele pärast seda elu, millega ta on harjunud, lahkuda mehest ning jääda üksinda maale ja peale tema seisukorras. See on väga raske.»

Vürst Andrei naeratas õele vaadates, nagu me naeratame kuulates inimesi, kellest meile tundub, et näeme neid läbi.

«Sina elad maal ja ei leia, et see elu hirmus oleks,» ütles ta.

«Mina olen midagi muud. Mis minust rääkida! Ma ei soovi teist elu ega võigi soovida, sest ma ei tunne minugisugust teist elu. Aga sa mõtle, *André,* noorel ja seltskondlikul naisel ennast kõige paremais eluaastais maha matta maale, üksinda, sest isake on alati tegevuses, mina aga ... sa tunned mind ... kui vaene *en ressources*[2] ma olen naise jaoks, kes on harjunud parema seltskonnaga. M-lle Bourienne üksinda ...»

«Ta on mulle väga vastumeelt, see teie Bourienne,» ütles vürst Andrei.

«Oh ei! Ta on väga armas ja hea, aga peaasi — haletsemisväärne tütarlaps. Tal ei ole kedagi, mitte kedagi. Tõtt öelda, mulle on ta mitte üksnes tarbetu, vaid koormav. Mina, nagu sa tead, olen alati olnud metsinimene, nüüd aga olen seda veel rohkem. Mulle meeldib üksinda olla ... *Mon père* armastab teda väga. Tema ja Mihhail Ivanõtš on kaks inimest, kelle vastu isa alati on lahke ja hea, sest nad mõlemad on tema heategevuse osaliseks saanud; nagu ütleb Sterne: «Me armastame inimesi mitte nii palju selle hea eest, mis nad meile on teinud, kui selle hea eest, mis meie neile oleme teinud.» *Mon père* võttis

[1] Milline aare on su naine.

[1] Kõike mõista tähendab kõike andestada.
[2] meelelahutuse suhtes

ta vaeselapsena *sur le pavé*[1] ja ta on väga hea. Ja *mon père* armastab tema lugemisviisi. Ta loeb õhtuti isale ette. Ta loeb suurepäraselt.»

«Noh, aga tõtt öelda, *Marie,* ma arvan, sul on mõnikord raske isa iseloomu pärast?» küsis vürst Andrei järsku.

Vürstitar Marja esiteks imestas ja siis ehmus selle küsimuse üle.

«Minul? ... Minul? ... Minul raske?!» ütles ta.

«Ta on alati olnud äkiline, nüüd aga muutub ta raskeks, ma arvan,» ütles vürst Andrei, nähtavasti kavatsusega õde kimbutada või proovile panna sellega, et ta isa üle nii kergesti otsustas.

«Sa oled igas suhtes hea, *André,* aga sul on mingi mõtteuhkus,» ütles vürstitar, jälgides rohkem oma mõtte kui jutu käiku, «ja see on suur patt. Kes võib arvustada isa? Ja kui võikski, millist teist tundmust peale *vénération*[2] võib äratada niisugune inimene kui *mon père?* Ja ma olen nii rahul ning õnnelik temaga. Ma ainult sooviksin, et teie kõik oleksite nii õnnelikud nagu mina.»

Vend vangutas uskumatult pead.

«Üks asi, mis mulle on raske, — ma ütlen sulle tõtt, *André,* — see on isa mõtteviis usu suhtes. Ma ei saa aru, kuidas nii määratu suure mõistusega inimene ei suuda näha seda, mis on selge nagu päev, ja võib nii eksida? See on mu ainus õnnetus. Kuid ka ses suhtes näen ma viimasel ajal paranemise märki. Viimasel ajal ei ole ta pilked enam nii salvavad, ja on üks munk, keda ta vastu võttis ja kellega ta kaua aega juttu ajas.»

«Noh, mu sõber, ma kardan, et te mungaga ilmaaegu oma püssirohtu kulutate,» ütles vürst Andrei pilkavalt, kuid sõbralikult.

«Ah, *mon ami.* Ma palun ainult jumalat ja loodan, et ta mind kuulda võtab. *André,*» ütles vürstitar pärast minutilist vaikimist arglikult, «mul on sinule suur palve.»

«Missugune, mu sõber?»

«Luba mulle, et sa ei keeldu. See ei valmista sulle

[1] tänavalt
[2] jumaldamise

mingisugust raskust ja midagi ebaväärikat sulle selles ei ole. Ainult sa lohutad mind. Tõota, Andrjuša,» ütles vürstitar Marja kätt ridiküli pistes ja selles midagi hoides, aga veel mitte näidates, justkui olekski see, mida ta käes hoidis, ta palve esemeks ja justkui ei võiks ta enne tõotuse saamist palve täitmise kohta seda midagi ridikülist välja võtta.

Ta vaatas arglikult, anuva pilguga vennale otsa.

«Ja kui see valmistakski mulle suurt raskust ...» vastas vürst Andrei, otsekui aimates, milles asi seisab.

«Sa mõtle, mis tahad! Ma tean, sa oled samasugune kui *mon père.* Mõtle, mis tahad, kuid tee seda minu pärast. Tee, palun! Seda kandis juba minu isa isa, meie vanaisa, kõigis sõdades ...» Ta ei võtnud ikka veel ridikülist välja seda, mida ta käes hoidis. «Nii et sa siis lubad mulle?»

«Muidugi. Milles asi seisab?»

«*André,* ma õnnistan sind pühapildiga, ja sina luba mulle, et sa seda iialgi ära ei võta ... Lubad?»

«Kui see ei kaalu kahte puuda ja kaela looka ei kisu. Et sulle heameelt teha ...» ütles vürst Andrei, kuid kahetses samal silmapilgul, märgates kurba ilmet, mis ilmus õe näole selle nalja juures. «Olen väga rõõmus, olen tõesti väga rõõmus, mu sõber,» lisas ta.

«Vastu sinu tahtmist Ta päästab sind ja halastab su peale ning pöörab sind enese poole, sest üksnes Temas on nii tõde kui rahu,» ütles õde erutusest väriseval häälel, hoides pidulikult mõlema käega venna ees vanamoelist ovaalset, musta palgega õnnistegijapilti, mida ümbritses hõberaam peenelt väljatöötatud hõbedase keti otsas.

Ta lõi endale risti ette, suudles pilti ja ulatas selle Andreile.

«Palun, *André,* minu pärast ...»

Ta suured silmad kiirgasid sõbralikku ning arglikku valgust. Need silmad valgustasid kogu ta haiglast, kõhna nägu ja tegid selle ülikauniks. Vend tahtis võtta pilti, kuid vürstitar peatas teda. Andrei taipas, lõi risti ette ja suudles pilti. Ta nägu oli ühtaegu õrn (ta oli liigutatud) ja pilkav.

«Merci, mon ami.»[1]

Õde suudles teda otsaette ja istus jälle diivanile. Nad vaikisid.

«Nii ma siis ütlesin sulle, *André,* ole hea ja suuremeelne, nagu sa ikka oled olnud. Ära otsusta karmilt *Lise*'i üle,» alustas vürstitar Marja. «Ta on nii armas, nii hea, ja ta seisukord on praegu väga raske.»

«Ma ei ole sulle, Maša, vist öelnud, et ma oma naisele midagi ette heidan või temaga rahul ei ole. Milleks sa mulle kõike seda räägid?»

Vürstitar Marja punastas laiguliselt ja jäi vait, otsekui end süüdlasena tundes.

«Ma ei ole sulle midagi rääkinud, aga sulle juba r ä ägi t i. Ja see kurvastab mind.»

Punased laigud vürstitar Marja otsaesisel, kaelal ja põskedel tulid veel tugevamini esile. Ta tahtis midagi öelda, aga ei suutnud. Vend taipas: väike vürstinna nuttis pärast lõunat, ütles, et aimab ette õnnetut sünnitust, kardab seda, ja kaebas oma saatuse, äia ja mehe peale. Pärast nutmist ta uinus. Vürst Andreil hakkas õest kahju.

«Tea ühte, Maša: ma ei saa midagi ette heita, ei ole ette heitnud ega heida iialgi ette o m a n a i s e l e ja ei saa ka endale midagi ette heita tema suhtes; ja see jääb alatiseks nii, missuguses olukorras ma ka oleksin. Aga kui sa tahad tõtt teada... tahad teada, kas ma olen õnnelik? Ei ole. Kas tema on õnnelik? Ei ole. Mispärast on see nii? Ei tea...»

Seda öeldes tõusis ta püsti, astus õe juurde ja kummardudes suudles teda laubale. Ta kaunid silmad hiilgasid ebatavaliselt, targalt ning heasüdamlikult, aga ta ei vaadanud õele, vaid üle ta pea, avatud ukse tühjemale pimedusse.

«Lähme tema juurde, on tarvis hüvasti jätta. Või mine üksi, ärata ta üles, mina tulen kohe järele. Petruška!» hüüdis ta kammerteenrile. «Tule siia, vii ära. See istme alla, see paremale poole.»

Vürstitar Marja tõusis ja lähenes uksele. Ta peatus.

«André, si vous avez la foi, vous vous seriez adressé à dieu, pour qu'il vous donne l'amour, que vous ne sentez pas et votre prière aurait été exaucée.»[1]

[1] Tänan, mu sõber.

«Jah, kui vähest seda!» ütles vürst Andrei. «Mine, Maša, ma tulen kohe järele.»

Teel õe tuppa, galeriis, mis ühendas üht maja teisega, kohtas vürst Andrei armsalt naeratavat m-lle Bourienne'i, kes talle sel päeval juba kolmandat korda vaimustatult ning naiivselt naeratades üksildastes käikudes vastu juhtus.

«Ah! je vous croyais chez vous,»[2] ütles prantslanna millegipärast punastades ja silmi maha lüües.

Vürst Andrei vaatas talle karmilt otsa ja tema nägu väljendas järsku tigedust. Ta ei öelnud neiule midagi, kuid vaatas nii põlglikult ta laubale ja juustele, ilma ta silmadesse vaatamata, et prantslanna punastas ja midagi ütlemata ära läks. Kui vürst õe toa juurde jõudis, oli vürstinna juba ärganud ja avatud uksest kuuldus ta rõõmus hääl, mis kihutas üht sõna teisele takka järele. Ta rääkis nii, nagu oleks ta pärast kauast rääkimisest hoidumist tahtnud kaotatud aega tasa teha.

«Non, mais figurez-vous, la vieille comtesse Zouboff avec de fausses boucles et la bouche pleine de fausses dents, comme si elle voulait défier les années...[3] Ha-haaa, *Marie!»*

Täpselt sedasama fraasi krahvinna Zubovast ja sedasama naeru oli vürst Andrei juba korda viis oma naiselt kuulnud võõraste juuresolekul. Ta astus tasakesi tuppa. Tüse, punapõskne vürstinna istus tugitoolis, käsitöö käes, ja rääkis vahetpidamata, korrates Peterburi mälestusi ja koguni fraase. Vürst Andrei astus ta juurde, silitas ta pead ja küsis, kas ta on teeväsimusest välja puhanud. Vürstinna vastas ja jätkas endist juttu.

Kuuehobusekaless seisis trepi ees. Oli pime sügisene öö. Kutsar ei näinud kalessi tiislitki. Trepil askeldasid inimesed laternatega. Tohutu suur maja säras läbi suurte

[1] Andrei, kui sul oleks usku, siis sa pöörduksid jumala poole palvega, et ta annaks sulle armastust, mida sa ei tunne, ja su palve võetaks kuulda.

[2] Ah, ma arvasin, et te olete oma toas,

[3] Kujutlege: vana krahvinna Zubova, võltslokkidega, võltshammastega, justkui naerdes põlglikult aastate üle...

akende paistvais tuledes. Esikus tunglesid mõisateenijad, kes soovisid noore vürstiga hüvasti jätta; saalis seisid kõik kodakondsed: Mihhail Ivanovitš, m-lle Bourienne, vürstitar Marja ja vürstinna. Vürst Andrei oli kutsutud kabinetti isa juurde, kes tahtis temaga nelja silma all hüvasti jätta. Kõik ootasid nende väljumist.

Kui vürst Andrei astus kabinetti, istus vana vürst laua taga, vanainimeseprillid ees, seljas valge hommikukuub, milles ta kedagi peale poja vastu ei võtnud, ja kirjutas. Ta vaatas üles.

«Sõidad?» Ja hakkas jälle kirjutama.

«Tulin hüvasti jätma.»

«Suudle siia.» Ta osutas põsele. «Aitäh, aitäh!»

«Mille eest te mind tänate?»

«Selle eest, et sa sõitu edasi ei lükka, naise seeliku küljes ei ripu. Teenistus kõigepealt. Aitäh, aitäh!» Ja ta jätkas kirjutamist, nii et krabiseva sule alt pritsmed lendasid. «Kui on tarvis midagi öelda, räägi. Neid kahte asja võin ma teha korraga,» lisas ta.

«Naisest... Mul on niigi piinlik, et ma tema teie hoolde jätan...»

«Mis sa lobised? Räägi, mis vaja.»

«Kui naisel jõuab kätte aeg sünnitada, saatke Moskvasse arsti järele... Et ta juures oleks.»

Vana vürst peatus ja jäi nagu mitte mõistes valjul pilgul pojale otsa vaatama.

«Ma tean, et keegi ei saa aidata, kui ei aita loodus,» ütles vürst Andrei ilmselt kohmetudes. «Ma olen nõus, et vahest miljonist juhust üks on õnnetu, kuid see on tema ja minu fantaasia. Talle on ette räägitud, ta on unes näinud ja ta kardab.»

«Hm... hm...» lausus vana vürst endamisi, jätkates kirjutamist. «Teen seda.»

Ta kirjutas hoogsalt allkirja alla, pöördus järsku poja poole ja hakkas naerma.

«Lugu on halb, ah?»

«Mis on halb, isa?»

«Naine!» ütles vana vürst lühidalt ja tähendusrikkalt.

«Ma ei saa aru,» ütles vürst Andrei.

«Jah, pole midagi parata, sõbrake,» ütles vürst. «Nad

on kõik niisugused, enam lahti ei saa. Sa ära karda; ma ei ütle kellelegi, aga sa ise tead.»

Ta võttis oma väikese kondise pihuga pojal käest kinni, raputas seda, vaatas oma liikuvate silmadega, mis tundusid inimest läbi nägevat, pojale otse näkku ja hakkas jälle naerma oma külma naeru.

Poeg ohkas, tunnistades selle ohkega, et isa on teda mõistnud. Jätkates oma tavalise kärmusega kirjade kokkupanemist ja pitseerimist, haaras vana krahv ja viskas ühtelugu käest kirjalakki, pitsatit ja paberit.

«Mis parata? Ta on ilus! Ma teen kõik. Ole rahulik,» rääkis ta katkeliselt kirjade pitseerimise ajal.

Andrei vaikis; talle meeldis ja ühtlasi oli ka ebameeldiv, et isa teda mõistis. Vana vürst tõusis ja andis ühe kirja pojale.

«Kuula,» ütles ta, «naise pärast ära muretse: mis on võimalik teha, saab tehtud. Nüüd kuula: see kiri anna Mihhail Ilarionovitši kätte. Ma kirjutan, et ta sulle tõsiseid ülesandeid annaks ja kaua adjutandiks ei peaks, — rõõmsat amet! Ütle temale, et ma teda mäletan ja armastan. Ja kirjuta, kuidas ta sind vastu võtab. Kui on hea — teeni. Nikolai Andreitš Bolkonski poeg ei teeni kellegi juures armu pärast. Noh, nüüd tule siia.»

Ta rääkis nii kiiresti, et jättis pooled sõnad lõpetamata, kuid poeg oli harjunud temast aru saama. Ta viis poja kirjutuspuldi juurde, tõstis kaane üles, tõmbas sahtli välja ja võttis sealt oma suure, kõrge ning kokkusurutud käekirjaga täiskirjutatud vihiku.

«Arvatavasti suren ma enne sind. Tea, need minu ülestähendused tuleb pärast minu surma anda keisri kätte. Ja siin on riigi pantleht ja kiri; see on auhind sellele, kes kirjutab Suvorovi sõdade ajaloo. Saata akadeemiasse. Siin on minu märkmed; pärast mind loe enese huvides, leiad kasu.»

Andrei ei öelnud isale, et too kindlasti veel kaua elab. Ta mõistis, et seda ei ole tarvis öelda.

«Täidan kõik, isa,» ütles ta.

«Nii, nüüd jumalaga!» Ta laskis pojal oma kätt suudelda ja kaisutas teda. «Pea meeles ühte, vürst Andrei: kui sa surma saad, on minul, vanal mehel, valus...» Ta jäi ootamatult vait ja jätkas siis järsku kriiskava hää-

lega: «Aga kui ma teada saan, et sa oled käitunud mitte nagu Nikolai Bolkonski poeg, siis on mul... häbi!» kiljatas ta.

«Seda oleksite te võinud mulle ütlemata jätta, isa,» ütles poeg naeratades.

Vana vürst jäi vait.

«Ma tahtsin teid veel paluda,» jätkas vürst Andrei. «Kui ma surma saan ja kui mul saab olema poeg, ärge laske teda enese juurest ära, nagu ma teile eile ütlesin, et ta kasvaks üles teie juures... olge nii hea.»

«Naisele mitte anda?» ütles vana vürst ja hakkas naerma.

Nad seisid vaikides teineteise vastas. Vana vürsti liikuvad silmad olid suunatud otse poja silmadesse. Miski nõksatas vana vürsti näo alumises osas.

«Jätsime jumalaga... mine!» ütles ta äkki. «Mine!» hüüdis ta vihase ja valju häälega kabineti ust avades.

«Mis on, mis?» küsisid vürstinna ja vürstitar, nähes vürst Andreid ja hetkeks ukse vahele ilmunud, vihase häälega karjuvat vana vürsti valges hommikukuues, ilma parukata ja vanainimeseprillidega.

Vürst Andrei ohkas ega vastanud midagi.

«Noh,» ütles ta naise poole pöördudes, ja see «noh» kõlas külma pilkena, nagu oleks ta öelnud: «Nüüd tehke teie oma tembud.»

«André, déjà?»[1] küsis väike vürstinna kahvatades ja hirmunult mehele otsa vaadates.

Mees süleles teda. Ta karjatas ja langes minestanult mehe õlale.

Andrei nihutas õla, mille najal ta lebas, tasakesi kõrvale, vaatas talle näkku ja asetas ta ettevaatlikult tugitooli.

«Adieu, Marie,» ütles ta tasa õele, suudles teda käest kinni hoides ja väljus kiirel sammul toast.

Vürstinna lamas tugitoolis, m-lle Bourienne hõõrus ta meelekohti. Vürstitar Marja, kes toetas vennanaist, vahtis oma äranutetud imeilusate silmadega ikka veel uksele, millest oli väljunud vürst Andrei, ja tegi talle ristimärke järele. Kabinetist kostsid nagu püssilasud vana vürsti

[1] Andrei, kas juba?

sagedi korduvad vihased nuuskamised. Vaevalt oli vürst Andrei väljunud, kui kabineti uks kiiresti avanes ja sealt välja vaatas valges hommikukuues vana vürsti karm kogu.

«Sõitis ära? Ongi hea!» ütles ta vihasel pilgul minestanud väikesele vürstinnale vaadates, vangutas ettehaavalt pead ja lõi ukse paukudes kinni.

TEINE JAGU

I

1805. aasta oktoobris olid vene väed endi alla võtnud Austria ertshertsogiriigi külad ja linnad, ja Venemaalt tuli ikka uusi polkusid, mis jäid elanikke majutusega koormates peatuma Braunau kindluse lähedusse. Braunaus oli ülemjuhataja Kutuzovi peakorter.

11. oktoobril 1805. aastal seisis üks äsja Braunau juurde jõudnud jalaväepolk ülemjuhataja ülevaatust oodates poole miili kaugusel linnast. Hoolimata mitte-vene maastikust ja ümbrusest (viljapuuaiad, kivitarad, telliskatused, kaugelt paistvad mäed, mitte-vene inimesed, kes uudishimulikult vahtisid soldateid) nägi polk täpselt samasugune välja nagu iga vene polk, mis kuskil keset Venemaad valmistus ülevaatuseks.

Õhtul, viimasel päevateekonnal, oli saadud käskkiri, et ülemjuhataja toimetab polgu ülevaatust rännakul. Kuigi käskkirja sõnastus näis polgukomandörile ebaselge ja tekkis küsimus, kuidas seda mõista: kas rännakuvormis või mitte? — otsustati pataljonikomandöride nõupidamisel esitada polk paraadvormis, sel kaalutlusel, et alati on parem teha ülearu kui et teha liiga vähe. Ja soldatid ei saanud pärast kolmekümneverstast päevateekonda kogu öö silma kinni: parandasid ja puhastasid endid; adjutandid ja rooduülemad loendasid ning jaotasid mehi, ja hommikuks oli polk muutunud pikaks venenud korratu jõugu asemel, mis ta oli eelmisel päeval viimasel päevateekonnal, hästikorrastatud 2000-inimeseliseks massiks, kellest igaüks teadis oma kohta, oma ülesannet ja kellest igaühel iga nööp ja rihmake oli oma kohal ning läikis puhtusest. Korras oli mitte ainult väline külg, vaid kui ülemjuhataja oleks heaks arvanud vaadata mundrite alla, siis oleks ta igaühe seljas näinud ühtemoodi puhast särki ja igas ranitsas leidnud nõutava arvu asju, «naasklikese ja seebikese», nagu ütlevad soldatid. Oli ainult üks asjaolu, mille suhtes keegi ei saanud rahulik olla. See oli jalanõude küsimus. Enam kui pooltel meestel olid saapad katki. Kuid see puudus polnud tingitud polgukomandöri süüst, sest Austria võimud ei olnud korduvaist nõudmistest hoolimata talle materjali välja andnud ja polk oli ära käinud tuhat versta.

Polgukomandör oli elatanud, elavaloomuline, halliks minevate kulmude ja põskhabemega kindral, tüse ja rinnast seljani laiem kui ühest õlast teiseni. Tal oli seljas uhiuus, seismisest voltis munder paksude kuldsete õlakutega, mis näisid tema lihavaid õlgu otsekui üles tõstvat, nga mitte alla suruvat. Polgukomandöril oli inimese ilme, kes teostab õnnelikult üht oma elu kõige pidulikumat ülesannet. Ta käis rivi ees edasi-tagasi ja võpatles käies igal sammul, kergelt selga kõverdades. Oli näha, et polgukomandör imetleb oma polku, on õnnelik tema üle ja et kogu ta vaimujõud tegeleb ainult polguga; aga sellest hoolimata näis ta võpatlev kõnnak ütlevat, et peale sõjaväeliste huvide on tema hinges küllalt tähtsal kohal ka eraelukonnaelu huvid ja naissugu.

«Noh, kallis Mihhailo Mitritš,» pöördus ta ühe pataljonikomandöri poole (pataljonikomandör astus naeratades ettepoole; oli näha, et nad olid õnnelikud). «Saite valu täna öösel. Siiski, näib, polgul ei ole just viga ... Ah?»

Pataljonikomandör sai lõbusast irooniast aru ja hakkas naerma.

«Isegi Tsaritsõni Aasal ei oleks väljakult ära aetud.»

«Mis?» küsis komandör.

Sel silmapilgul ilmusid linnast tuleval teel, mille ääre olid paigutatud signaliseerijad, nähtavale kaks ratsanikku. Need olid adjutant ja tema järel sõitev kasakas.

Adjutant oli saadetud peastaabist kinnitama polgukomandörile seda, mis eilses käskkirjas oli ebaselge, ja

nimelt, et ülemjuhataja soovib polku näha just niisuguses seisukorras, nagu ta liigub, — sinelites, katteis kiivritega ja ilma igasuguste ettevalmistusteta.

Kutuzovi juurde oli eelmisel päeval saabunud Viinist õue-sõjanõukogu liige ettepaneku ja nõudmisega teostada nii ruttu kui võimalik ühinemine ertshertsog Ferdinandi ja Macki armeega, ja Kutuzov kavatses, kuna ta seda ühinemist kasulikuks ei pidanud, oma arvamise õigustuseks näidata austria kindralile muude tõendite hulgas ka seda kurba seisukorda, milles sõjaväed Venemaalt kohale jõudsid. Sel eesmärgil tahtiski ta polgule vastu sõita, nii et mida halvem oleks olnud polgu seisukord, seda enam oleks see meeldinud ülemjuhatajale. Ehkki adjutant ei teadnud neid üksikasju, siiski tegi ta polgukomandörile teatavaks ülemjuhataja kindla nõudmise, et mehed oleksid sinelites ning katteis kiivritega, ja et vastasel korral ülemjuhataja poleks rahul.

Neid sõnu kuuldes langetas polgukomandör pea, kehitas vaikides õlgu ja laiutas elava liigutusega käsi.

«Oleme küll supi keetnud!» lausus ta. «Ma ju rääkisin teile, Mihhailo Mitritš, et kui rännakul, siis olgu sinelites,» pöördus ta etteheitvalt pataljonikomandöri poole. «Ah, mu jumal!» lisas ta ja astus otsustavalt ettepoole. «Härrad roodukomandörid!» hüüdis ta käskluste andmisega harjunud häälel. «Veltveeblid siia!... Kas nad varsti kohale jõuavad?» pöördus ta saabunud adjutandi poole austava viisakusega, mis ilmselt käis selle isiku kohta, kellest ta rääkis.

«Tunni aja pärast, ma arvan.»

«Kas jõuame polgu ümber riietada?»

«Ei tea, kindral...»

Polgukomandör astus ise rivi ette ja tegi korralduse jälle sinelitesse riietumiseks. Roodukomandörid jooksid oma roodude juurde, veltveeblid hakkasid rahutult sagima (sinelid ei olnud päris korras) ja samal hetkel lõid seni korrapärased, vaikivad nelinurgad õõtsuma ning hakkasid jutukõminaga laiali valguma. Igast küljest jooksid soldatid eemale ja ruttasid lähemale, kergitasid tagantpoolt õlgu, kiskudes ranitsaid üle pea, võtsid sinelirulle seljast ja toppisid kõrgele tõstetud käsi varrukaisse.

Poole tunni pärast oli kõik jälle endises korras, ainult et nelinurgad olid mustadest hallideks muutunud. Polgukomandör astus jälle võpatleval kõnnakul polgu ette ja silmitses seda eemalt.

«Mis see siis on? Mis see on?» hüüdis ta seisatades. «Kolmanda roodu komandör!...»

«Kolmanda roodu komandör kindrali juurde! Komandör kindrali juurde, kolmanda roodu komandöri juurde!...» kajasid hääled piki ridasid ja adjutant jooksis otsima viivitavat ohvitseri.

Kui agarate häälte hüüded käsku valesti korrates, juba «kindral kolmandasse roodu» karjudes määratud kohale jõudsid, ilmus nõutav ohvitser roodu tagant nähtavale, ja kuigi ta oli juba elatanud mees ning polnud harjunud jooksma, sõrkis saapaninadega kohmakalt takerdudes kindrali juurde. Kapteni nägu väljendas koolipoisi rahutust, kellel kästakse vastata tema poolt õppimata jäetud õppeülesannet. Tema (nähtavasti ebakarske eluviisi tõttu) punasele näole ilmusid laigud ja suu ei leidnud endale õiget asendit. Sellal kui kapten lõõtsutades ja järkjärgult sammu pidurdades lähenes, silmitses polgukomandör teda pealaest jalatallani.

«Te riietate mehed varsti sarafanidesse! Mis see on?» käratas polgukomandör alumist lõualuud ette ajades ja osutas 3-nda roodu ridades seisvale soldatile, kes kandis teistest sinelitest erinevat vabrikukalevi värvi sinelit. «Kus te ise olite? Oodatakse ülemjuhatajat, teie aga lahkute oma kohalt. Ah?... Ma teid õpetan, kuidas mehi ülevaatuseks kasakiinidesse riietada!... Ah?...»

Ülemuselt silmi kõrvale pööramata surus roodukomandör oma kaht sõrme üha tugevamini mütsinoka vastu, otsekui oleks ta nüüd ainult selles surumises veel oma pääsemist näinud.

«Noh, mis te's vaikite? Kes on teil seal ungarlaseks ehitud?» naljatas polgukomandör karmilt.

«Teie ekstsellents...»

«Noh, mis «teie ekstsellents»? Teie ekstsellents! Teie ekstsellents! Aga mis teie ekstsellents — ei tea keegi.»

«Teie ekstsellents, see on Dolohhov, degradeeritu...» ütles kapten tasa.

«Mis, kas ta on feldmarssaliks degradeeritud või sol-

datiks? Aga kui on soldat, siis peab olema riides nagu kõik teisedki, vormi järgi.»

«Teie ekstsellents, te ise lubasite talle sõjakäiguks.»

«Lubasin? Lubasin? Teie, noored inimesed, olete alati niisugused,» ütles polgukomandör mõnevõrra jahtudes. «Lubasin? Teile ütle midagi, ja teie...» Polgukomandör vaikis pisut. «Teile ütle midagi, ja teie... Mis?» ütles ta uuesti ärritudes. «Palun mehi riietada korralikult...»

Ja polgukomandör suundus adjutandile pilku heites oma võpatleval kõnnakul polgu poole. Oli näha, et ta ärritus talle enesele meeldis ja et ta tahtis polgust möödudes veel ettekäänet leida oma vihale. Käratanud ühe ohvitseri peale puhastamata kokardi ja teise peale väljajoondamata rea pärast, sammus ta 3-nda roodu juurde.

«Kui-das sa seisad? Kus jalg on? Jalg kus on?» karjus polgukomandör piinatud häälel juba viie mehe kauguselt Dolohhovist, kes kandis sinakat sinelit.

Dolohhov ajas kõverdatud jala aeglaselt sirgeks ja vaatas oma selge ning jultunud pilguga kindralile otse näkku.

«Mispärast sinine sinel? Maha!... Veltveebel! Ümber riietada ta... nur...» Ta ei saanud lõpetada.

«Kindral, ma olen kohustatud täitma käske, kuid ei ole kohustatud taluma...» ütles Dolohhov kiiresti.

«Rivis mitte rääkida! Mitte rääkida, mitte rääkida!»

«Ei ole kohustatud taluma solvamisi,» lõpetas Dolohhov valjusti, kõlavalt.

Kindrali ja soldati pilgud puutusid kokku. Kindral jäi vait pingul särpi vihaselt allapoole tõmmates.

«Võtke vaevaks ümber riietuda, palun teid,» ütles ta eemaldudes.

II

«Tuleb!» hüüdis sel hetkel signaliseerija.

Polgukomandör jooksis näost punetama hakates hobuse juurde, haaras värisevate kätega jalusest kinni, vinnas keha üles, kohendas end, paljastas mõõga ja valmistus suud ühelt poolt avades õnneliku, otsusekindla näoga hüüatama. Polk värahtas nagu sulgi kohendav lind ja tardus paigale.

«Vall-vel!» hüüdis polgukomandör hinge värisema paneva häälega, mis oli rõõmus talle endale, vali polgu suhtes ja lahke läheneva ülema vastu.

Mööda laia, puudega ääristatud sillutamata maanteed sõitis vedrude kergelt nagisedes väledat traavi kõrge helesinine reasrakendiga viini kaless. Kalessi taga kappasid saatjaskond ja kroaatidest konvoi. Kutuzovi kõrval istus austria kindral vene mustade mundrite keskel veidrana näivas valges mundris. Kaless peatus polgu juures. Kutuzov ja austria kindral rääkisid tasakesi millestki ja Kutuzov naeratas põgusalt, kui ta raskelt astudes jala astmelaualt maha pani, justkui poleks olemaski neid kaht tuhat meest, kes hinge kinni pidades vahtisid temale ja polgukomandörile.

Kõlas käsklus, polk liigatas jälle kõlksatades ja võttis tervitusseisangu. Surmavaikuses kuuldus ülemjuhataja nõrk hääl. Polk möiratas: «Tervist, teie eks-ss-lents!» Ja jälle tardusid kõik paigale. Algul seisis Kutuzov ühel kohal, kuni polk liikus; siis hakkas ta kõrvuti valge kindraliga saatjaskonna saatel jalgsi ridadest mööduma.

Selle järgi, kuidas polgukomandör ülemjuhatajale salueeris, silmadega temasse kiindudes, end sirgu ajades ja rinda ette lükates, kuidas ta ettepoole kaldudes kindralite järel ridade eest möödus, vaevu tagasi hoides võpatlevald liigutusi, kuidas ta ülemjuhataja iga sõna ja liigutuse juures hüpatas, oli näha, et ta oma alluvakohustusi täitis veel suurema naudinguga kui ülemakohustusi. Tänu polgukomandöri valjusele ja püüdlikkusele oli polk väga heas seisukorras, võrreldes teiste samal ajal Braunausse saabuvate polkudega. Mahajäänuid ja haigeid oli ainult kakssada seitseteist meest. Ja kõik peale jalanõude oli korras.

Kutuzov möödus ridadest, peatudes aeg-ajalt ja öeldes mõne lahke sõna ohvitseridele, keda ta tundis Türgi sõjast saadik, ja mõnikord ka soldatitele. Jalanõudele vaadates vangutas ta mitu korda nukralt pead ja juhtis neile austria kindrali tähelepanu niisuguse ilmega, et kuigi ta sellepärast ei tee kellelegi etteheiteid, ei või talle nägemata jääda, kui halb see on. Polgukomandör jooksis seejuures iga kord ettepoole, kartes mõnd ülemjuhataja poolt polgu kohta öeldud sõna kaotsi minna lasta. Kutu-

zovile järgnes niisuguses kauguses, et iga tasakesigi öeldud sõna võis kuulda, paarikümnest inimesest koosnev saatjaskond. Saatjaskonna härrased vestlesid omavahel ja mõnikord naersid. Kõige lähemal ülemjuhatajale käis ilus adjutant. See oli vürst Bolkonski. Tema kõrval sammus ta seltsimees Nesvitski, äärmiselt paks, heasüdamliku, naeratava kauni näo ja niiskete silmadega pikk staabiohvitser. Nesvitski suutis vaevu tagasi hoida naeru, mida põhjustas tõmmu husaariohvitser, kes kõndis tema kõrval. Husaariohvitser vaatas naeratamata, oma peatunud silmade ilmet muutmata, tõsisel näol polgukomandöri seljale ja jäljendas iga tema liigutust. Iga kord, kui polgukomandör võpatas ja ettepoole kaldus, võpatas ja kaldus just samuti, täpselt niisamuti ka husaariohvitser. Nesvitski naeris ja müksas teisi, et nad vaataksid naljahammast.

Kutuzov möödus aeglaselt ning loiult tuhandeist silmist, mis olid ülemat jälgides peast välja tungimas, 3-nda roodu kohale jõudes jäi ta järsku seisma. Saatjaskond, kes seda peatust ette ei näinud, liikus tahtmatult talle peaaegu otsa.

«Aa, Timohhin!» ütles ülemjuhataja, tundes ära punase ninaga kapteni, kel oli halvasti läinud sinise sineli pärast.

Näis, et polnud võimalik end rohkem sirgu ajada, kui oli ajanud Timohhin siis, kui polgukomandör talle märkuse tegi. Kuid sel silmapilgul, kui ülemjuhataja tema poole pöördus, ajas kapten end nii sirgu, et tundus — kui ülemjuhataja veel mõnda aega tema peale vaataks, siis ei peaks kapten enam vastu, ja seepärast pöördus Kutuzov ilmselt tema seisukorrast aru saades ja talle see- vastu kõike head soovides kiiresti kõrvale. Üle Kutuzovi lihava, haavast moonutatud näo libises vaevalt märgatav naeratus.

«Sõjakaaslane juba Ismaili päevist,» ütles ta. «Vapper ohvitser! Oled sa temaga rahul?» küsis Kutuzov polgukomandörilt.

Ja polgukomandör võpatas, kajastudes endale nägematult husaariohvitseris nagu peeglis, astus ettepoole ja vastas:

«Väga rahul, teie ekstsellents.»

«Keegi meist ei ole ilma nõrkusteta,» ütles Kutuzov naeratades ja temast eemaldudes. «Ta tundis poolehoidu Bacchuse vastu.»

Polgukomandör ehmus, kas vahest tema ei ole selles süüdi, ega vastanud midagi. Husaariohvitser märkas sel hetkel punase nina ja sissetõmmatud kõhuga kapteni nägu ja jäljendas nii sarnaselt tema nägu ning poosi, et Nesvitski ei suutnud naeru tagasi hoida. Kutuzov pöördus. Oli näha, et ohvitser võis valitseda oma nägu, nagu tahtis: sel hetkel, kui Kutuzov pöördus, jõudis ohvitser teha grimassi ja seejärel võtta kõige tõsisema, aupaklikuma ning süütuma ilme.

Kolmas rood oli viimane, ja Kutuzov jäi mõttesse, nähtavasti midagi meelde tuletades. Vürst Andrei astus saatjaskonnast esile ja ütles tasa prantsuse keeli:

«Te käskisite meelde tuletada degradeeritud Dolohhovi sellest polgust.»

«Kus on siin Dolohhov?» küsis Kutuzov.

Dolohhov, kel oli juba hall soldatisinel seljas, ei jäänud ootama, et teda välja kutsutaks. Valgepäise, selgete helesiniste silmadega soldati sale kogu astus rivist välja. Ta läks ülemjuhataja juurde ja võttis tervitusseisangu.

«Kaebus?» küsis Kutuzov kergelt kulmu kortsutades.

«See on Dolohhov,» ütles vürst Andrei.

«Ahaa!» ütles Kutuzov. «Loodan, et see õppetund sind parandab, teeni hästi. Valitseja on armuline. Ka mina ei unusta sind, kui sa seda ära teenid.»

Helesinised silmad vaatasid ülemjuhatajale niisama julgunult kui polgukomandörile, otsekui käristades oma ilmega konventsionaalsuse eesriiet, mis ülemjuhatajat nii väga eraldas soldatist.

«Ma palun ainult ühte, teie ekstsellents,» ütles ta oma kõlava, kindla ning pikaldase häälega. «Palun mulle anda võimalus oma süüd heaks teha ja tõestada oma truualamlust keisri ja Venemaa vastu.»

Kutuzov pöördus kõrvale. Üle ta näo vilksatas seesama silmade naeratus nagu sellalgi, kui ta kapten Timohhinist ära pöördus. Ta krimpsutas nägu, justkui tahtes sellega näidata, et ta kõike, mis Dolohhov talle ütles, ja kõike, mis ta temale võis öelda, juba ammu, ammu teab, et kõik see on talle tüütuks muutunud ja et

kõik see ei ole sugugi see, mis tarvis. Ta pöördus kõrvale ja suundus kalessi poole.

Polk jagunes roodudeks ja hakkas liikuma määratud korteritesse Braunau läheduses, kus lootis saada jalanõusid ning riietust ja puhata pärast raskeid päevateekondi.

«Ega te minu peale pahane ei ole, Prohhor Ignatjevitš?» küsis polgukomandör oma majutuskohta liikuvast 3-ndast roodust mööda sõites ja selle ees sammuvale kapten Timohhinile lähenedes. Polgukomandöri nägu väljendas pärast õnnelikult läbitehtud ülevaatust tagasihoidmatut rõõmu. «Keisri teenistus ... ei saa teisiti ... teinekord muutud rivis äkiliseks... Ise vabandan esimesena, te tunnete mind... Väga tänas!» Ja ta ulatas rooduülemale käe.

«Heldeke, kindral, kas ma seda tohiksin!» vastas kapten ninast punaseks minnes, naeratades ja naeratusega paljastades kahe esimese hamba puudumist, mis olid Ismaili all püssilaega välja löödud.

«Ja härra Dolohhovile tehke teatavaks, et ma teda ei unusta, et ta oleks rahulik. Ja ütelge, olge head — ma tahtsin ikka küsida —, kuidas ta on, kuidas käitub? Ja kõik ...»

«Teenistuses on väga korralik, teie ekstsellents... kuid iseloom ...» ütles Timohhin.

«Mis siis, mis on iseloomuga?» küsis polgukomandör.

«Käivad tujud, teie ekstsellents, mõni päev,» ütles kapten. «Kord on tark, ja mõistlik, ja hea. Aga siis jälle metsaline. Poolas oleks peaaegu ühe juudi ära tapnud, nagu teil on teada ...»

«Nojah, nojah,» ütles polgukomandör, «peab ikkagi noorele inimesele tema õnnetuses kaasa tundma. Tal on ju mõjuvaid sidemeid... Nii et teie siis ...»

«Kuulen, teie ekstsellents,» lausus Timohhin naeratusega mõista andes, et ta saab aru ülema soovist.

«Nojah, nojah.»

Polgukomandör otsis Dolohhovi rivist üles ja hoidis hobust tagasi.

«Esimese lahinguni — õlakud,» ütles ta temale.

Dolohhov vaatas ümber, ei öelnud midagi ega muutnud oma pilkeliselt naeratava suu ilmet.

«Nii, ongi korras,» jätkas polgukomandör. «Meestele igaühele tops viina minu poolt,» lisas ta, et soldatid kuuleksid. «Tänan kõiki! Jumal tänatud!» Ta möödus roodust ja lähenes teisele.

«Mis seal ikka, ta on tõepoolest hea inimene; temaga võib teenida,» ütles Timohhin alamohvitserile, kes kõndis tema kõrval.

«Ühesõnaga — kuldne *!... (polgukomandöri kutsuti ärtukuningaks),» vastas alamohvitser naerdes.

Ülemuste õnnelik meeleolu pärast ülevaatust kandus ka soldatitele. Rood sammus lõbusalt. Igalt poolt kuuldus soldatite omavahelist juttu.

«Mis nad lorasid, et Kutuzov olla viletsa nägemisega, ühesilmaline?»

«Kas siis ei ole või? Täitsa ühesilmaline.»

«Ei... vennas, nägijam kui sina. Saapad ja jalanartsud — kõik kiikas üle...»

«Sa sitikas, kui ta mu jalgade peale vaatas... mõtlesin, et noh...»

«Aga see teine, kes temaga kaasas oli, austerlane, see oli justkui kriidiga üle tõmmatud. Valge nagu jahu. Küllap vist sihukest vuntsitakse nagu rakmeid!»

«Noh, Fedjuška... kas ta ütles ka, millal siis löömaks läheb? Sa olid lähemal. Räägiti ikka, et Punapart ise pidada Brunovis olema!»

«Punapart ise! Küll ajab jama, tobu! Mis ta kõik ära ei tea! Preislane mässab praegu. Austerlane jällegi rahustab teda. Kui ta rahule jääb, siis läheb Punapardiga sõjaks lahti. Aga tema räägib, et Punapart on Brunovis! Kohe näha, et tola. Sa kuula paremini.»

«Küll on kuramuse majutajad! Näe, viies rood keerab juba külasse; neil saab puder valmis, meie aga ei jõua veel kohalegi.»

«Anna n'd kuivikut, kurivaim.»

«Aga kas sa eile tubakat andsid? See'p see on, vennas. Noh, säh võta, jumal sinuga.»

«Teeksid vähemalt peatuse, aga nii trambime veel oma viis versta ilma söömata.»

---

* Tõlkes edasiandmatu sõnademäng: «tšervonnõi» tähendab ühtaegu tukatikulda ja kaardimängus ärtut. *Tõlk.*

«Oleks tore küll, kui sakslased meile kalessid ette annaksid. Sõidad, tead: uhke!»

«Aga siin, vennike, hakkab tulema hoopis narr rahvas. Seal oli ikka nagu poolakas, ikkagi Vene krooni järgi; aga nüüd, vennas, on lausa sakslased.»

«Laulumehed ette!» kostis kapteni hüüe.

Ja roodu ette jooksis mitmest reast paarkümmend meest. Trummilööja-eeslaulja pöördus näoga laulumeeste poole, viipas käega ja alustas venivat soldatilaulu, mis algas nii: «Kas meil koit on tõusmas, päike kerkimas . . .» ja lõppes sõnadega: «Nõndap, vennad, kuulsaks saame me Kamenski-isaga.» See laul oli loodud Türgis ja seda lauldi nüüd Austrias, ainult selle muudatusega, et «Kamenski-isa» asemele pandi sõnad «Kutuzov-isaga».

Lõpetanud järsult need viimased sõnad ja heitnud kätega, otsekui midagi maha visates, silmitses trummilööja, umbes neljakümneaastane kuivetu ja ilus soldat, valju pilguga soldateist laulumehi ja tõmbas silmad pilukile. Veendudes, et kõik silmad on suunatud temale, tõstis ta ettevaatlikult mõlema käega nagu mingi nähtamatu vääriseseme pea kohale, hoidis seda nii mõne sekundi ja viskas selle siis äkki meeleheitliku liigutusega minema:

«Ah sa, koda, minu koda!»

«Minu koda tuliuus . . .» ühinesid temaga kakskümmend häält, ja klõbistaja hüppas rakmete raskusest hoolimata vilkalt ette ning hakkas õlgu liigutades ja kedagi klõbistitega ähvardades tagurpidi roodu ees sammuma. Soldatid astusid laulu taktis kätega vehkides laia sammu, tahtmatult jalga käies. Roodu selja tagant kuuldus rataste põrinat, vedrude naginat ja hobusekapjade müdinat. Kutuzov sõitis saatjaskonnaga tagasi linna. Ülemjuhataja andis märku, et mehed jätkaksid liikumist vabalt, ja tema ning kõigi ta saatjate näol avaldus heameel laulu kuuldes ja tantsivat soldatit ja rõõmsalt ning südilt sammuvat roodu nähes. Paremal tiival, kus kaless roodust möödus, torkas teises reas tahtmatult silma sinisilmaline soldat Dolohhov, kes eriti südilt ning graatsiliselt sammus laulu taktis ja möödasõitjaile näkku vaatas niisuguse ilmega, nagu oleks ta kahetsenud kõiki, kes

ei sammunud koos rooduga. Husaarikornet Kutuzovi saatjaskonnast, kes oli polgukomandöri jäljendanud, jäi kalessist maha ja ratsutas Dolohhovi juurde.

Husaarikornet Žerkov kuulus üksvahe Peterburis selle pööraste seltskonna hulka, mille eesotsas seisis Dolohhov. Välismaal kohtas Žerkov Dolohhovi soldatina, kuid ei pidanud vajalikuks teda ära tunda. Nüüd, pärast Kutuzovi jutuajamist degradeerituga, kõnetas ta teda rõõmsalt nagu vana sõber.

«Kuidas elad, kallis sõber?» küsis ta lauluhelide saatel, oma hobuse sammu roodu sammuga ühtlustades.

«Kuidas elan?» vastas Dolohhov jahedalt. «Nagu näed.»

Hoogne laul andis erilise tähenduse sundimatult lõbusale toonile, millega rääkis Žerkov, ja Dolohhovi vastuste sihilikule jahedusele.

«Kuidas ülemustega läbi saad?» küsis Žerkov.

«Pole viga, head inimesed. Ja kuidas sina ennast staapi poetasid?»

«Olen sinna komandeeritud, käsundusohvitser.»

Nad vaikisid pisut.

«Laskis lendu hauka ta, ja veel paremalt käiselt ka,» ütles laul, tekitades tahtmatult ergast, rõõmsat tunnet. Nende jutt oleks arvatavasti olnud teistsugune, kui nad poleks kõnelnud lauluhelide saatel.

«Kas on tõsi, et austerlased on lüüa saanud?» küsis Dolohhov.

«Pagan seda teab, räägitakse.»

«Olen rõõmus,» vastas Dolohhov lühidalt ning selgelt, nagu see laulu tõttu vajalik oli.

«Tule mõnikord õhtul meie poole, paned kaardimängule põhja alla,» ütles Žerkov.

«On teil siis palju raha kogunenud?»

«Tule.»

«Ei tohi. Andsin tõotuse. Ei joo ega mängi, enne kui ülendatakse.»

«Noh, see on kuni esimese lahinguni . . .»

«Eks siis näe.»

Nad vaikisid jälle.

«Sa astu sisse, kui midagi vaja on, staabis ikka aitavad . . .» ütles Žerkov.

Dolohhov muigas.
«Ära muretse. Mis mulle vaja on, ma paluma ei hakka, võtan ise.»
«Noh, ma niisama . . .»
«Mina kah niisama.»
«Hüvasti.»
«Jää terveks . . .»

«. . . Kõrge'elle, kauge'elle,
kodukohakese pool' . . .»

Žerkov kannustas hobust, kes ägestudes paar korda ühelt jalalt teisele tammus, teadmata, kummaga alustada, siis aga otsusele jõudis ja roodust möödudes ning kalessile järele kihutades laulu taktis jooksma pistis.

III

Ülevaatuselt tagasi jõudes läks Kutuzov austria kindrali saatel oma kabinetti, kutsus adjutandi ja käskis endale anda mõned paberid, mis puutusid saabuvate vägede seisukorda, ja kirjad, mis olid saadud ertshertsog Ferdinandilt, kes juhatas avangardis seisvat armeed. Vürst Bolkonski astus nõutavate paberitega ülemjuhataja kabinetti. Lauale laotatud plaani ees istusid Kutuzov ja Austria õue-sõjanõukogu liige.

«Ahaa . . .» ütles Kutuzov, vaadates Bolkonskile, selle sõnaga adjutanti otsekui oodata käskides, ja jätkas prantsuse keeli juba alustatud kõnelust.

«Ma ütlen ainult ühte, kindral,» rääkis Kutuzov väljenduste ja intonatsiooni meeldiva kaunidusega, mis sundis kuulama iga aeglaselt öeldud sõna. Oli näha, et Kutuzov ka ise ennast mõnuga kuulas. «Ma ütlen ainult ühte, kindral, et kui asi oleneks minu isiklikust soovist, siis oleks tema majesteedi keiser Franzi tahtmine juba ammugi täidetud. Ma oleksin juba ammugi ühinenud ertshertsogiga. Ja uskuge minu ausõna, et mulle isiklikult oleks armee kõrgem juhtimine üle anda minust kogenumale ning osavamale kindralile, kellede poolest Austria nii rikas on, ja endalt maha panna kogu see

raske vastutus, — mulle isiklikult oleks see rõõmustav. Aga asjaolud on sageli meist tugevamad, kindral.»

Ja Kutuzov naeratas nii, nagu oleks ta öelnud: «Teil on täielik õigus mind mitte uskuda, ja mulle on koguni täiesti ükskõik, kas te mind usute või mitte, aga teil ei ole põhjust mulle seda öelda. Ja selles ongi kogu asi.»

Austria kindrali nägu avaldas rahulolematust, kuid ta ei võinud jätta Kutuzovile vastamata samal viisil.

«Vastupidi,» ütles ta toriseval ning vihasel toonil, mis oli nii väga vastuolus öeldavate sõnade meelitava tähendusega, «vastupidi, tema majesteet hindab kõrgelt teie ekstsellentsi osavõttu ühisest asjast, kuid meie arvame, et praegune viivitus jätab kuulsad vene väed ja nende ülemjuhatajad ilma neist loorberitest, mida nad on harjunud lahinguis lõikama,» lõpetas ta ilmselt varem valmismõeldud fraasi.

Kutuzov kummardas ikka niisamuti naeratades.

«Aga mina olen veendunud ja oletan, tuginedes viimasele kirjale, millega mind austas tema keiserlik kõrgus ertshertsog Ferdinand, et austria väed nii osava abilise juhtimisel, nagu seda on kindral Mack, on nüüd juba saavutanud otsustava võidu ega vaja enam meie abi,» ütles Kutuzov.

Kindral kortsutas kulmu. Kuigi austerlaste lüüasaamisest ei olnud kindlaid teateid, oli siiski liiga palju asjaolusid, mis kinnitasid üldisi ebasoodsaid kuuldusi, ja seepärast oli Kutuzovi oletus austerlaste võidust väga sarnane pilkamisega. Aga Kutuzov naeratas vaguralt, ikka sellesama ilmega, mis ütles, et tal on õigus seda oletada. Tõepoolest, viimane kiri, mille ta oli saanud Macki armeest, teatas talle võidust ja armee kõige soodsamast strateegilisest seisundist.

«Anna see kiri siia,» ütles Kutuzov, pöördudes vürst Andrei poole. «Suvatsege näha.» Ja Kutuzov luges, pilkav naeratus suunurkades, austria kindralile saksa keeles ette järgmise koha ertshertsog Ferdinandi kirjast: *«Wir haben vollkommen zusammengehaltene Kräfte, nahe an 70 000 Mann, um den Feind, wenn er den Lech passierte, angreifen und schlagen zu können. Wir können, da wir Meister von Ulm sind, den Vortheil, auch von beiden Ufern der Donau Meister zu bleiben, nicht*

verlieren; mithin auch jeden Augenblick, wenn der Feind den Lech nicht passierte, die Donau übersetzen, uns auf seine Communikations-Linie werfen, die Donau unterhalb repassieren und dem Feinde, wenn er sich gegen unsere treue Allirte mit ganzer Macht wenden wollte, seine Absicht alsbald vereiteln. Wir werden auf solche Weise den Zeitpunkt, wo die Kaiserlich-Russische Armee ausgerüstet sein wird, muthig entgegenharren, und sodann leicht gemeinschaftlich die Möglichkeit finden, dem Feinde das Schicksal zuzubereiten, so er verdient.» [1]

Lõpetanud selle perioodi lugemise, ohkas Kutuzov raskesti ja vaatas tähelepanelikult ning lahkelt õue-sõjanõukogu liikmele otsa.

«Aga te teate, teie ekstsellents, tarka reeglit, mis käsib oletada kõige halvemat,» ütles austria kindral, ilmselt soovides naljatustele lõppu teha ja asja juurde asuda.

Ta vaatas rahulolematult adjutandi poole.

«Vabandage, kindral,» katkestas teda Kutuzov ja pöördus samuti vürst Andrei poole. «Sa, mu armas, võta Kozlovskilt kõik meie luurajate ettekanded. Siin on kaks kirja krahv Nostitzilt; siin kiri tema keiserlikult kõrguselt ertshertsog Ferdinandilt, siin veel,» ütles ta vürst Andreile mõningaid pabereid andes. «Ja kõigest sellest koosta korralikult prantsuse keeles memorandum, kirjake, et oleksid näha kõik need teated, mis meil on austria armee tegevuse kohta. Noh, ja esita siis tema ekstsellentsile.»

Vürst Andrei langetas pea selle märgiks, et ta juba esimestest sõnadest taipas mitte ainult seda, mis öeldi, vaid ka seda, mis Kutuzov oleks soovinud talle öelda.

[1] Meie omame täielikult koondatud jõude, umbes 70 000 meest, et vaenlast, kui ta Lechist üle tuleb, rünnata ja lüüa. Me võime, kuna oleme Ulmi peremehed, enese käes pidada ka Doonau mõlema kalda valitsemise paremust, järelikult ka iga minut, kui vaenlane mitte üle Lechi ei tule, ise üle Doonau minna, tema ühendusteed läbi lõigata, allpool üle Doonau tagasi tulla ja vaenlasel, kui ta tahaks kogu oma jõuga meie ustavate liitlaste vastu pöörduda, seda kavatsust luhta ajada. Me võime sel viisil julgesti ära oodata aega, millal keiserlik vene armee täielikult valmis on, ja siis koos leiame kergesti võimaluse vaenlasele valmistada seda saatust, mille ta on ära teeninud.

Ta korjas paberid kokku, tegi üldise kummarduse ja läks tasa mööda vaipa astudes vastuvõtutuppa.

Ehkki polnud veel kuigi palju aega möödunud sellest, kui vürst Andrei oli lahkunud Venemaalt, oli ta selle aja jooksul palju muutunud. Tema näoilmes, liigutustes ja kõnnakus peaaegu ei olnud märgata endist teesklust, väsimust ning loidust; tal oli inimese ilme, kel ei ole aega mõelda muljest, mida ta avaldab teistele, ja kes tegeleb meeldiva ning huvitava asjaga. Ta nägu väljendas rohkem rahulolu iseenese ja ümbritsevate inimestega; ta naeratus ja vaade olid rõõmsamad ning meeldivamad.

Kutuzov, kellele ta juba Poolas järele jõudis, võttis teda väga lahkesti vastu, lubas teda mitte unustada, tegi vahet tema ja teiste adjutantide vahel, võttis ta enesega kaasa Viini ja andis talle tõsisemaid ülesandeid. Viinist kirjutas Kutuzov oma vanale seltsimehele, vürst Andrei isale.

«Teie poeg,» kirjutas ta, «annab lootust saada ohvitseriks, kes oma teadmiste, kindluse ja kohusetruuduse poolest harilikust tasemest kõrgemale ulatub. Ma pean end õnnelikuks, et mul on käepärast niisugune alluv.»

Kutuzovi staabis, oma kaasteenijate seas ja üldse armees oli vürst Andreil, samuti nagu Peterburi seltskonnaski, kaks täiesti vastandlikku reputatsiooni. Ühed, väiksem osa, tunnistasid vürst Andreid eneste ja kõigi teiste inimeste kõrval millekski eriliseks, ootasid temalt suuri edusamme, kuulasid, imetlesid ja jäljendasid teda; nende inimeste vastu oli vürst Andrei lihtne ning lahke. Teised, ja neid oli enamik, ei sallinud vürst Andreid, pidasid teda upsakaks, külmaks ning ebameeldivaks inimeseks. Neid inimesi mõistis vürst Andrei kohelda nõnda, et teda austati ja koguni kardeti.

Kutuzovi kabinetist väljudes astus vürst Andrei paberitega oma seltsimehe, korrapidaja-adjutandi Kozlovski juurde, kes istus raamatut lugedes akna juures.

«Noh, mis on, vürst?» küsis Kozlovski.

«Kästi koostada seletus selle kohta, miks me edasi ei liigu.»

«Ja mispärast siis?»

Vürst Andrei kehitas õlgu.

«Mackilt ei ole teateid?» küsis Kozlovski.

«Ei.»

«Kui oleks tõsi, et ta on löödud, siis oleks tulnud teade.»

«Arvatavasti,» ütles vürst Andrei ja suundus väliukse poole. Kuid samal ajal astus uksega paugatades kiiresti tuppa ilmselt äsja saabunud pikk austria kindral, pea musta rätikuga seotud ja Maria Theresia orden kaelas. Vürst Andrei peatus.

«Kindral *en chef* Kutuzov?» küsis saabunud kindral kiiresti terava saksapärase hääldamisega, mõlemale poole ringi vaadates ja peatumata kabineti ukse poole minnes.

«Kindral *en chef* pole vaba,» ütles Kozlovski, kärmesti tundmatu kindrali ette astudes ja talle teed ukse juurde tõkestades. «Keda käsite teatada?»

Tundmatu kindral vaatas lühikesekasvulisele Kozlovskile põlglikult ülalt alla, nagu imestades, et teda võidakse mitte tunda.

«Kindral *en chef* pole vaba,» kordas Kozlovski rahulikult.

Kindrali nägu süngestus, ta huuled tuksatasid ja hakkasid värisema. Ta võttis märkmiku, kirjutas sinna kiiresti midagi pliiatsiga, rebis lehe välja, andis ära, astus kiirete sammudega akna alla, heitis oma keha toolile ja silmitses toasolijaid, otsekui küsides, miks nad teda vaatavad. Seejärel tõstis kindral pea, ajas kaela õieli, justkui kavatsedes midagi öelda, kuid tegi samas, nagu hakates hooletult endamisi laulu ümisema, mingit veidrat häält, mis aga kohe katkes. Kabineti uks avanes ja selle lävele ilmus Kutuzov. Seotud peaga kindral ruttas oma kõhnade jalgadega suuri samme võttes poolküürakil, otsekui mingi hädaohu eest põgenedes Kutuzovile vastu.

«*Vous voyez le malheureux Mack,*»[1] ütles ta katkeval häälel.

Kabineti uksel seisva Kutuzovi nägu jäi mõneks hetkeks täiesti liikumatuks. Siis veeresid sügavad kortsud nagu lained üle ta näo, kuna otsaesine muutus siledaks; ta langetas aupaklikult pea, sulges silmad, laskis vaikides Macki enesest mööda ja tõmbas ise enda järel ukse kinni.

[1] Te näete õnnetut Macki.

Juba varem levinud kuuldus austerlaste lüüasaamisest ja kogu armee alistumisest Ulmi juures osutus õigeks. Poole tunni pärast olid juba mitmesse suunda laiali saadetud adjutandid käskudega, mis tõendasid, et varsti peavad ka seni tegevuseta olnud vene väed vaenlasega kokku puutuma.

Vürst Andrei oli staabis üks neid haruldasi ohvitsere, kelle peamiseks huvialaks oli sõja üldine käik. Nähes Macki ja kuuldes tema hävingu üksikasju, mõistis ta, et pool sõjakäigust on kaotatud, mõistis vene vägede seisukorra kogu raskust ja kujutles elavalt, mis ootab armeed, ja seda osa, mida temal tuleb selles etendada. Ta tundis lahtmatult erutust ning rõõmustas, mõeldes upsaka Austria häbistusest ja sellest, et võib-olla nädala pärast saab ta näha ja kaasa teha venelaste kokkupõrget prantslastega, esmakordset pärast Suvorovit. Kuid ta kartis Bonaparte'i geeniust, mis võiks osutuda tugevamaks vene vägede vahvusest, ja ühtlasi ei saanud ta pidada võimalikuks oma sangari häbistust.

Neist mõtetest erutatuna ja ärritatuna läks vürst Andrei oma tuppa, et kirjutada isale, kellele ta kirjutas iga päev. Koridoris kohtas ta oma toakaaslast Nesvitskit ja naljahammast Žerkovi; need naersid nagu alati millegi üle.

«Miks sa nii morn oled?» küsis Nesvitski, märgates vürst Andrei läikivate silmadega kahvatut nägu.

«Pole millegi üle rõõmustada,» vastas Bolkonski.

Sellal kui vürst Andrei kohtas Nesvitskit ja Žerkovi, tulid teisest koridoriotsast neile vastu Strauch, austria kindral, kes teostas vene vägede toitlustamise järelevalvet Kutuzovi staabi juures, ja eelmisel päeval saabunud õue-sõjanõukogu liige. Laias koridoris oli küllalt ruumi, et kindralid oleksid võinud kolmest ohvitserist vabalt mööda minna; kuid Žerkov ütles Nesvitskit käega eemale tõugates lõõtsutava häälega:

«Tulevad!... Tulevad!... Hoidke kõrvale, andke teed! Olge head, andke teed!»

Kindralid möödusid nähtava sooviga pääseda tülitavast auavaldustest. Naljahamba Žerkovi näole ilmus

järsku rumal rõõmunaeratus, mida ta justkui ei suutnud tagasi hoida.

«Teie ekstsellents,» ütles ta saksa keeli, esile astudes ja austria kindrali poole pöördudes. «Mul on au õnnitleda.»

Ta langetas pea ja hakkas kohmakalt nagu lapsed, kes tantsima õpivad, kord ühe, kord teise jalaga kraapsama.

Kindral, õue-sõjanõukogu liige, vaatas talle karmilt otsa, kuid märgates tema rumala naeratuse tõsidust, ei saanud keelduda hetkelisest tähelepanust. Ta tõmbas silmad pilukile, näidates, et kuulab.

«Mul on au õnnitleda, kindral Mack saabus, täiesti terve, ainult siit pisut vigastatud,» lisas Žerkov säravalt naeratades ja osutades oma peale.

Kindral süngestus, pöördus kõrvale ja läks edasi.

«Gott, wie naiv!» [1] ütles ta vihaselt, kui oli mõne sammu eemaldunud.

Nesvitski võttis valjusti naerdes vürst Andreil ümbert kinni, kuid Bolkonski tõukas ta veel rohkem kahvatades tigeda näoga eemale ja pöördus Žerkovi poole. See närviline ärritus, mille põhjustasid Macki välimus, teade tema lüüasaamisest ja mõtted sellest, mis ootab vene armeed, leidis enesele lahenduse vihastamises Žerkovi sündmatu nalja pärast.

«Kui teie, armuline härra,» lausus ta teravalt, lõuapärade kergelt värisedes, «tahate olla n a r r, siis selles ma ei saa teid takistada; aga ma teatan teile, et kui te veel kord j u l g e t e minu juuresolekul veiderdada, siis ma õpetan teid, kuidas käituda.»

Nesvitski ja Žerkov olid nii imestunud sellest väljaastumisest, et jäid, silmad pärani, vaikides Bolkonskile otsa vahtima.

«Ma ju ainult õnnitlesin,» ütles Žerkov.

«Ma ei naljata teiega, palun vaikida!» hüüdis Bolkonski ja eemaldus Nesvitskil käest kinni võttes Žerkovi juurest, kes ei leidnud, mida vastata.

«Noh, mis sa nüüd, vennas,» ütles Nesvitski rahustavalt.

«Kuidas — mis?» lausus vürst Andrei erutuse pärast

[1] Jumal, kui naiivne!

seisma jäädes. «Saa ometi aru, et meie oleme kas ohvitserid, kes teenivad oma keisrit ja isamaad ja tunnevad rõõmu ühise edu üle ning kurvastavad ühise nurjumise pärast, või me oleme toapoisid, kel pole tegemist härraste asjadega. *Quarante mille hommes massacrés et l'armée de nos alliés détruite, et vous trouvez là le mot pour rire,»* ütles ta, selle prantsuskeelse fraasiga otsekui kinnitades oma arvamist. *«C'est bien pour un garçon de rien, comme cet individu, dont vous avez fait un ami, mais pas pour vous, pas pour vous.* [1] Ainult p o i s i k e s e d võivad niiviisi lõbutseda,» lisas vürst Andrei vene keeli, hääldades seda sõna prantsuse aktsendiga, olles märganud, et Žerkov võib teda veel kuulda.

Ta ootas, kas kornet vahest midagi vastab. Kuid kornet pöördus ümber ja väljus koridorist.

IV

Pavlogradi husaaripolk oli majutatud kahe miili kaugusel Braunaust. Eskadron, kus junkruna teenis Nikolai Rostov, oli paigutatud saksa külla Salzenecki. Eskadronikomandörile, rittmeister Denissovile, keda kogu ratsaväediviisis tunti Vaska Denissovi nime all, oli antud parim korter külas. Junkur Rostov elas juba sellest ajast peale, kui ta Poolas polgule järele jõudis, eskadronikomandöriga koos.

11. oktoobril, samal päeval, kui peakorteris olid kõik kihevil teate tõttu Macki lüüasaamisest, käis eskadroni staabis laagrielu rahulikult vanaviisi. Denissov, kes kogu öö oli mänginud kaarte, ei olnud veel koju jõudnud, kui Rostov varahommikul moonamuretsemiselt ratsa tagasi tuli. Junkru mundris Rostov sõitis trepi ette, heitis hobust müksates nõtke, noorusliku liigutusega ühe jala üle hobuse, seisis teisele toetudes pisut jalusel, otsekui mitte raatsides hobusest lahkuda, hüppas lõpuks maha ja hõikas käskjalga.

[1] Nelikümmend tuhat inimest on tapetud ja meie liitlase armee hävitatud, ja teie võite selle juures naljatada. See on andestatav tühisele poisikesele nagu see härra, kelle te olete endale sõbraks leinud, aga mitte teile, mitte teile.

«Aa, Bondarenko, südamesõber!» ütles ta ülepeakaela tema hobuse juurde sööstvale husaarile. «Jaluta ringi, sõbrake,» ütles ta selle vennaliku, rõõmsa õrnusega, millega head noored inimesed kohtlevad kõiki, kui nad on õnnelikud.

«Kuulan, teie hiilgus,» vastas väikevenelane, rõõmsalt pead kuklasse heites.

«Vaata siis, jahuta korralikult!»

Ka teine husaar sööstis hobuse juurde, kuid Bondarenko heitis juba suuraudade oheliku teisele poole. Oli näha, et junkur andis korralikku jootraha ja et teda oli kasulik teenida. Rostov silitas hobuse kaela, siis laudjat ja jäi trepi ette seisma.

«Tore! Sellest saab alles hobune!» ütles ta endamisi ja jooksis naeratades ning käega saablit pidades, kannuste tärisedes välistrepile. Sakslasest majaperemees, kampsun seljas ja lodumüts peas, käes hang, millega ta sõnnikut rookis, vaatas välja lehmalaudast. Sakslase nägu lõi kohe särama, niipea kui ta nägi Rostovi. Ta naeratas rõõmsalt ja pilgutas silma: *«Schön guten Morgen! Schön guten Morgen!»* [1] kordas ta, ilmselt lõbu tundes noormehe tervitamisest.

«Schon fleissig!» ütles Rostov ikka sellesama rõõmsa vennaliku naeratusega, mis ei lahkunud ta elevil näolt. *«Hoch Oesterreicher! Hoch Russen! Kaiser Alexander hoch!»* [2] pöördus ta sakslase poole, korrates sõnu, mida sakslasest majaperemees sageli tarvitas.

Sakslane hakkas naerma, väljus laudauksest, tõmbas lodumütsi peast ja hüüdis seda pea kohal viibutades:

«Und die ganze Welt hoch!» [3]

Rostov viibutas samuti nagu sakslanegi mütsi pea kohal ja hüüdis naerdes: *«Und vivat die ganze Welt!»* Kuigi eriliseks rõõmustamiseks polnud mingit põhjust ei sakslasel, kes puhastas oma lauta, ega Rostovil, kes käis rühmaga heinu toomas, vaatasid nad mõlemad teineteisele otsa õnneliku vaimustuse ning vennaliku armastusega, raputasid pead vastastikuse armastuse märgiks ja

[1] Tere hommikut! Tere hommikut!
[2] Juba usinasti ametis! Elagu austerlased! Elagu venelased! Keiser Aleksander elagu!
[3] Ja elagu kogu maailm!

läksid naeratades lahku — sakslane lauta, Rostov majja, kus ta peatus koos Denissoviga.

«Mis su härra teeb?» küsis ta Lavruškalt, Denissovi võrukaelast teenrilt, keda tundis kogu polk.

«Õhtust saadik ei ole kodus käinud. Nähtavasti on kaotanud,» vastas Lavruška. «Ma juba tean, kui võidavad, tulevad varakult kiitlema, aga kui ei ole hommikuni tulnud, tähendab, on kõik maha mänginud — tulevad vihasena. Kas käsite kohvi tuua?»

«Too, too.»

Kümne minuti pärast tõi Lavruška kohvi.

«Tulevad!» ütles ta. «Nüüd on paha lugu.»

Rostov vaatas aknast välja ning nägi kojutulevat Denissovit. Denissov oli väikest kasvu mees punase näo, läikivate mustade silmade, mustade sassis vurrude ja juustega. Tal oli seljas lahtinööbitud dolman, jalas laiad allarippuvad voltis ratsapüksid ja kuklas kortsunud husaarimütsike. Ta lähenes süngelt, norgus päi trepile.

«Lavruška,» hüüdis ta valjusti ning vihaselt, põristades r-häälikut. «Noh, võta maha, tolvan!»

«Ma võtan niigi,» vastas Lavruška hääl.

«Aa, sa oled juba üleval,» ütles Denissov tuppa astudes.

«Ammugi,» vastas Rostov. «Ma käisin juba heinu toomas ja ka preili Mathildet nägin.»

«Või nii! Aga mina, vennas, mängisin ennast eile paljaks nagu koerapoeg!» hüüdis Denissov. «Niisugune ebaõnn! Niisugune ebaõnn! Nii kui sa ära sõitsid, nii läks lahti. Hei, teed!»

Denissov krimpsutas nägu ja hakkas justkui naeratades ning oma lühikesi tugevaid hambaid näidates mõlema käe lühikeste sõrmedega sasima metsana püsti seisvaid musti tihedaid juukseid.

«Pagan mind ajas minema selle roti juurde («rott» oli ühe ohvitseri hüüdnimi),» ütles ta, hõõrudes mõlema käega oma otsaesist ja nägu. «Kujutad sa ette, mitte ühtegi kaarti, mitte ühtainustki kaarti ei lasknud võita.»

Denissov võttis temale ulatatud süüdatud piibu, pigistas selle pihku ja lõi sädemeid laiali paisates vastu põrandat, jätkates karjumist:

«Lihtpanuse annab, kahekordse lööb; lihtpanuse annab, kahekordse lööb!»

Ta puistas hõõguva tubaka laiali, lõi piibu puruks ja viskas minema. Seejärel jäi vait ja vaatas järsku oma läikivate mustade silmadega rõõmsalt Rostovile otsa.

«Oleks kas või naisigi. Aga nii ei ole siin peale joomise midagi teha. Kui vähemalt varsti löömakski läheks . . . Hei, kes seal on?» pöördus ta ukse poole, kuuldes raskete saabaste peatuvaid samme, kannuste tärinat ja aupaklikku köhatamist.

«Vahtmeister!» ütles Lavruška.

Denissov tõmbas näo veel rohkem krimpsu.

«Räbal lugu,» lausus ta, visates rahakoti mõningate kuldrahadega lauale. «Rostov, kullake, loe üle, kui palju sinna on jäänud, ja pista kott padja alla,» ütles ta ja väljus toast vahtmeistri juurde.

Rostov võttis raha ja hakkas masinlikult vanu ja uusi kuldtükke kõrvale pannes ning hunnikuteks seades neid loendama.

«Aa! Teljanin! Tere! Eile tõmmati mul nahk üle kõrvade,» kuuldus teisest toast Denissovi hääl.

«Kelle juures? Bõkovi, roti juures? . . . Ma teadsin,» ütles teine, peenike hääl, ja seejärel astus tuppa leitnant Teljanin, väike ohvitser samast eskadronist.

Rostov viskas rahakoti padja alla ja surus talle ulatatud väikest niisket kätt. Teljanin oli enne sõjakäigu algust millegipärast kaardiväest üle toodud. Ta käitus polgus väga hästi, aga teda ei sallitud, ja eriti Rostov ei suutnud võita ega varjata oma põhjusetut vastikustunnet selle ohvitseri vastu.

«Noh, noor ratsaväelane, kuidas minu Gratšik teid teenib?» küsis ta. (Gratšik oli väljaõpetamata ratsahobune, kelle Teljanin oli müünud Rostovile.)

Leitnant ei vaadanud kunagi silma inimesele, kellega ta rääkis; ta silmad hüplesid vahetpidamata ühelt asjalt teisele.

«Ma nägin, te sõitsite täna mööda . . .»

«Pole viga, tubli hobune,» vastas Rostov, sellest hoolimata et hobune, kelle ta oli ostnud seitsmesaja rubla eest, ei maksnud pooltki seda hinda. «On hakanud vasakut esimest jalga hoidma . . .» lisas ta.

«Kabi on lõhkenud! Sellest pole midagi. Ma õpetan teid, näitan, kuidas seda neediga kinnitada.»

«Jah, näidake, olge hea,» ütles Rostov.

«Näitan, näitan, see ei ole saladus. Aga hobuse eest ütlete veel aitäh.»

«Ma lasen siis hobuse siia tuua,» ütles Rostov, soovides Teljaninist vabaneda, ja väljus, et käskida tuua hobune.

Eeskojas istus Denissov, piip käes, kägaras lävel vahtmeistri ees, kes talle midagi ette kandis. Nähes Rostovi, tõmbas Denissov näo krimpsu, ja osutades pöidlaga üle õla tuppa, kus istus Teljanin, kortsutas kulmu ning väristas end vastikustundega.

«Oh, ei salli ma seda selli,» ütles ta, laskmata end segada vahtmeistri juuresolekust.

Rostov kehitas õlgu, otsekui öeldes: «Mina ka mitte, aga mis seal parata!» ja teinud korralduse, tuli tagasi Teljanini juurde.

Teljanin istus sellessamas laisas poosis, nagu ta oli jäänud Rostovi lahkudes, ja hõõrus oma väikesi valgeid käsi.

«On ikka olemas vastikuid nägusid,» mõtles Rostov tuppa astudes.

«Noh, kas käskisite tuua hobuse?» küsis Teljanin püsti tõustes ja hooletult ringi vaadates.

«Käskisin.»

«Kuid lähme ise. Ma tulin ju ainult Denissovilt küsima eilse käsu asjus. Kas saite selle, Denissov?»

«Veel mitte. Aga kuhu teie lähete?»

«Tahan noormehele õpetada, kuidas hobust rautada,» ütles Teljanin.

Nad astusid välistrepile ja läksid talli. Leitnant näitas, kuidas neediga kapja kinnitada, ja läks koju.

Kui Rostov tagasi tuli, seisid laual pudel viina ja vorst. Denissov istus laua juures ja krabistas sulega mööda paberit. Ta vaatas süngelt Rostovile näkku.

«Temakesele kirjutan,» ütles ta.

Ta toetas küünarnuki lauale, sulg käes, ja ilmselt rõõmutsedes juhuse üle sõnades kiiremini kõik ära öelda, mis ta tahtis kirjutada, jutustas Rostovile oma kirja sisu.

«Näed sa, sõber,» ütles ta. «Me magame, kuni pole hakanud armastama. Me oleme põrmu lapsed... aga armud — ja sa oled jumal, sa oled puhas nagu esimesel loomispäeval... Kes see seal jälle on? Saada ta kus kurat. Pole aega!» käratas ta Lavruška peale, kes end sellest heidutada laskmata tema juurde astus.

«Kes seal siis ikka on? Ise käskisite. Vahtmeister tuli raha järele.»

Denissov krimpsutas nägu, tahtis midagi käratada, kuid vaikis.

«Räbal lugu,» lausus ta endamisi. «Kui palju sinna kotti raha oli jäänud?» küsis ta Rostovilt.

«Seitse uut ja kolm vana.»

«Ah, pahasti! Noh, mis sa seisad, puuslik? Saada vahtmeister siia!» karjus Denissov Lavruška peale.

«Ole hea, Denissov, võta minult raha, mul ju on,» ütles Rostov punastades.

«Ei meeldi mulle omade käest laenata, ei meeldi,» torises Denissov.

«Aga kui sa minult kui sõbralt raha ei võta, sa haavad mind. Tõesti mul on,» kordas Rostov.

«Ah ei.»

Ja Denissov astus voodi juurde, et padja alt rahakotti võtta.

«Kuhu sa panid, Rostov?»

«Alumise padja alla.»

«Aga ei ole.»

Denissov heitis mõlemad padjad põrandale. Rahakotti ei olnud.

«Imelugu!»

«Pea, kas sa ei pillanud maha?» ütles Rostov patju ükshaaval üles tõstes ja soputades.

Ta tõmbas ka teki voodilt ja soputas läbi. Rahakotti ei olnud.

«Kas ma viimaks ei unustanud? Ei, ma veel mõtlesin, et sa hoiad nagu varandust pea all,» ütles Rostov. «Ma panin rahakoti siia. Kus ta on?» pöördus ta Lavruška poole.

«Mina toas ei käinud. Kuhu panite, seal peab ka olema.»

«Aga ei ole.»

«Te teete ikka niiviisi, viskate kuhugi ja unustate. Vaadake taskutesse.»

«Kui ma poleks mõtelnud varandusest,» ütles Rostov, «aga ma mäletan, et panin.»

Lavruška tuhnis kogu voodi läbi, vaatas selle alla, laua alla, tuhnis terve toa läbi ja jäi keset tuba seisma. Denissov jälgis vaikides Lavruška liigutusi, ja kui Lavruška imestunult käsi laotas, öeldes, et kuskil ei ole, heitis ta pilgu Rostovile.

«Rostov, ega sa ei tee koolipoisi tempe...»

Tundes enesel Denissovi pilku, tõstis Rostov silmad ja langetas nad otsekohe jälle. Kogu veri, mis oli tõkestatud kuskil allpool kõri, tulvas talle näkku ja silmadesse. Tal jäi hing kinni.

«Toas polnud ju kedagi peale leitnandi ja teie eneste. Siin kuskil peab olema,» ütles Lavruška.

«Noh, sina, saatananahk, liiguta end, otsi!» karjus Denissov äkki näost tumepunaseks muutudes ja ähvardavalt teenri kallale sööstes. «Et kott siin oleks, või muidu peksan läbi! Kõik peksan läbi!»

Rostov nööpis Denissovist mööda vaadates kuue kinni, seadis saabli vööle ja pani mütsi pähe.

«Ma ütlen sulle, et rahakott olgu siin!» karjus Denissov tentsikut õlgadest raputades ja vastu seina tõugates.

«Denissov, jäta tema rahule. Ma tean, kes võttis,» ütles Rostov silmi tõstmata ukse poole minnes.

Denissov peatus, mõtles pisut, ja mõistes ilmselt, millele Rostov vihjas, haaras tal käest kinni.

«Lollus!» karjatas ta nii, et sooned ta kaelal ja otsaesisel nagu nöörid nähtavale tulid. «Ma ütlen sulle, sa oled hulluks läinud, ma ei luba seda. Rahakott on siin! Tõmban sel tõpral naha maha, ja ongi siin.»

«Ma tean, kes võttis,» kordas Rostov väriseval häälel ja astus ukse poole.

«Aga mina ütlen sulle, sa ei tohi seda teha!» hüüdis Denissov junkru juurde tormates, et teda tagasi hoida.

Kuid Rostov tõmbas oma käe lahti ja vaatas talle nii tigedalt kindlal pilgul otsa, nagu oleks Denissov olnud ta suurim vaenlane.

«Saad sa ka aru, mis sa räägid?» ütles ta väriseval

häälel. «Peale minu ei olnud kedagi toas. Järelikult, kui mitte see, siis . . .»

Ta ei saanud edasi rääkida ja jooksis toast välja.

«Ah, kurat võtku sind ja kõiki,» olid viimased sõnad, mis Rostov kuulis.

Rostov tuli Teljanini korterisse.

«Härra ei ole kodus, staapi sõitsid,» ütles talle Teljanini tentsik. «Kas on midagi juhtunud?» lisas tentsik junkru ärevil näo üle imestades.

«Ei, mitte midagi.»

«Pisut puudus, et oleksite kätte saanud,» ütles tentsik.

Staap asus kolme versta kaugusel Salzeneckist. Rostov ei läinud koju, võttis hobuse ja sõitis staapi. Külas, kus asus staap, oli trahter, mida külastasid ohvitserid. Rostov sõitis trahteri juurde; trepi ees nägi ta Teljanini hobust.

Trahteri tagatoas istus leitnant viini vorstide ja pudeli veini juures.

«Aa, ka teie, noormees, sõitsite siia,» ütles ta naeratades ja kulme kõrgele tõstes.

«Jah,» ütles Rostov, otsekui oleks selle sõna lausumine maksnud palju vaeva, ja istus kõrvallauda.

Mõlemad vaikisid; toas istusid kaks sakslast ja üks vene ohvitser. Kõik vaikisid, oli kuulda vaid nugade klõbinat vastu taldrikuid ning leitnandi matsutamist. Kui Teljanin oli einetamise lõpetanud, võttis ta taskust kahe poolega rahakoti, avas oma väikeste valgete, ülespoole kõverate sõrmedega luku, võttis kotist kuldraha ja andis kulme kergitades teenrile.

«Palun kiiremini,» ütles ta.

Raha oli uus. Rostov tõusis ja astus Teljanini juurde.

«Lubage mul vaadata rahakotti,» ütles ta tasase, vaevalt kuuldava häälega.

Keerlevate silmadega, kuid ikka veel kõrgele tõstetud kulmudega ulatas Teljanin rahakoti.

«Jah, kenake rahakott . . . Jaa . . . jaa . . .» ütles ta ning kahvatas järsku. «Vaadake, noormees,» lisas ta.

Rostov võttis rahakoti kätte ja vaatas niihästi seda kui ka raha, mis seal sees oli, ja Teljaninit. Leitnant vahtis oma harjumuse kohaselt ringi ja näis järsku muutuvat väga lõbusaks.

«Kui jõuame Viini, jätan kõik sinna, siin aga, neis närustes linnakestes, ei ole seda kuhugi panna,» ütles ta. «Noh, andke, noormees, ma lähen.»

Rostov vaikis.

«Kas teie tulite kah einetama? Toidetakse korralikult,» jätkas Teljanin. «Andke siis.»

Ta sirutas käe ja võttis rahakotist kinni. Rostov laskis selle lahti. Teljanin võttis koti ja libistas selle oma ratsapükste tasku, ja ta kulmud kerkisid hooletult, kuna suu pisut avanes, justkui oleks ta öelnud: «Jaa, jaa, panen tasku oma rahakoti, ja see on väga lihtne, ja kellelgi ei ole sellega tegemist.»

«Noh, mis on, noormees?» küsis ta ohates ja kõrgele tõstetud kulmude alt Rostovile silma vaadates. Mingi silmade välgatus jooksis elektrisädeme kiirusega Teljanini silmist Rostovi silmadesse ja tagasi, sinna ja tagasi, ühe hetke jooksul.

«Tulge siia,» lausus Rostov Teljaninil käest kinni haarates. Ta peaaegu vedas ta akna juurde. «See on Denissovi raha, te võtsite selle . . .» sosistas ta temale kõrva sisse.

«Mis? . . . Mis? . . . Kuidas te julgete? Mis? . . .» ütles Teljanin.

Kuid need sõnad kõlasid kaebliku, meeleheitliku karjena ja andekspalumisena. Niipea kui Rostov kuulis seda häälekõla, langes ta hingelt tohutu kahtlusekoorem. Ta tundis rõõmu ja samal hetkel hakkas tal kahju enda ees seisvast õnnetust inimesest; kuid alustatud asi oli vaja lõpule viia.

«Siin võivad inimesed jumal teab mis mõtelda,» pomises Teljanin mütsi haarates ja väikesesse tühja tuppa suundudes. «Tarvis asi ära selgitada . . .»

«Ma tean seda ja ma tõestan,» ütles Rostov.

«Mina . . .»

Teljanini kohkunud, kahvatu näo kõik lihased hakkasid võbisema; silmad keerlesid ikka endiselt, kuid kuskil allpool, Rostovi näoni tõusmata, ja kuuldus nuuksatusi.

«Krahv! . . . Ärge hävitage noort inimest . . . Siin on see õnnetu raha, võtke ta . . .» Ta viskas selle lauale. «Mul on vana isa, ema! . . .»

Rostov võttis Teljanini pilku vältides raha ja väljus

sõnagi lausumata toast. Kuid ukse juures jäi ta seisma ja tuli tagasi.

«Mu jumal,» ütles ta pisarsilmil, «kuidas te võisite seda teha?»

«Krahv . . .» ütles Teljanin junkrule lähenedes.

«Ärge puudutage mind . . .» lausus Rostov kõrvale tõmbudes. «Kui teil on puudus, võtke see raha.» Ta viskas temale rahakoti ja jooksis trahterist välja.

V

Sama päeva õhtul toimus Denissovi korteris eskadroni ohvitseride vahel elav jutuajamine.

«Aga mina ütlen teile, Rostov, et te peate vabandama polgukomandöri ees,» lausus pikk, halliks minevate juustega, tohutute vurrudega ja tugevajoonelise kortsulise näoga staabirittmeister tulipunase, erutatud Rostovi poole pöördudes.

Staabirittmeister Kirsten oli auasjade pärast kaks korda soldatiks degradeeritud ja kaks korda end jälle üles teeninud.

«Ma ei luba kellelgi enesele öelda, et ma valetan!» hüüatas Rostov. «Tema ütles mulle, et mina valetan, ja mina ütlesin talle, et tema valetab. Nii see jääbki. Korrapidamisse võib ta mind määrata kas või iga päev ja aresti panna, aga vabandama ei saa mind keegi sundida, sest kui tema kui polgukomandör peab enesele alandavaks mulle rahuldust anda, siis . . .»

«Pidage ometi, kullake. Kuulake mind,» katkestas staabirittmeister teda jämedal häälel, rahulikult oma pikki vurrusid silitades. «Teie ütlete teiste ohvitseride juuresolekul polgukomandörile, et ohvitser varastas . . .»

«Mina pole süüdi, et jutt algas teiste ohvitseride juuresolekul. Võib-olla poleks vaja olnud kõnelda nende juuresolekul, kuid mina ei ole diplomaat. Sellepärast ma husaariks tulingi, kuna mõtlesin, et siin ei ole vaja peensusi; aga tema ütles mulle, et ma valetan . . . las siis annab mulle rahulduse . . .»

«See kõik on ilus, keegi ei arva, et te olete argpüks, kuid mitte selles ei ole asi. Küsige Denissovilt, kas see

kõlbab kuhugi, et junkur nõuab polgukomandörilt rahuldust.»

Denissov kuulas vurru hammaste vahel hoides sünge näoga juttu pealt, ilmselt mitte soovides sellest osa võtta. Staabirittmeistri küsimuse peale raputas ta eitavalt pead.

«Te räägite polgukomandörile ohvitseride kuuldes sellest rõvedusest,» jätkas staabirittmeister. «Bogdanõtš (Bogdanõtšiks nimetati polgukomandöri) taltsutas teid.»

«Mitte ei taltsutanud, vaid ütles, et ma ei räägi tõtt.»

«Nojah, ja teie ütlesite talle siis rumalusi, ja on tarvis vabandada.»

«Ei mingi hinna eest!» hüüdis Rostov.

«Ei oleks seda teist arvanud,» ütles staabirittmeister tõsiselt ning karmilt. «Te ei taha vabandada, aga teie, kullake, olete läbi ja läbi süüdlane mitte ainult tema, vaid terve polgu, meie kõikide ees. Ja vaat mismoodi: kui te oleksite järele mõtelnud ja nõu küsinud, kuidas selles asjas talitada, aga teie pahvatasite kohe lausa välja, ja pealegi ohvitseride juuresolekul. Mis polgukomandöril nüüd teha? Kas ta peab selle ohvitseri kohtu alla andma ja kogu polgu ära määrima? Ühe nurjatu pärast tervet polku teotama? Teie arvate vist niiviisi? Aga meie arvame teisiti. Ja Bogdanõtš oli täitsamees, ta ütles teile, et te luiskate. Ebameeldiv, aga mis parata, kullake; ise lendasite miini. Aga nüüd, kui tahetakse asja summutada, siis teie ei taha mingisuguse upsakuse tõttu vabandada, vaid tahate kõik ära rääkida. Teile on haavav korrapidamises olla, aga mis maksab teil vabandada vana ja ausa ohvitseri ees! Olgu Bogdanõtš mis ta on, ikkagi on ta aus ning vahva vana polkovnik; ja see on teile haavav, aga polku määrida ei tähenda teile midagi!» Staabirittmeistri hääl hakkas värisema. «Teie, kullake, olete polgus lühikest aega, täna siin, homme juba kuhugi adjutandikeseks üle läinud; teie vilistate selle peale, kui hakatakse rääkima: «Pavlogradi polgu ohvitseride hulgas on vargaid!» Aga meile ei ole ükskõik. Eks ole, Denissov? Ei ole ükskõik?»

Denissov vaikis ikka veel ega liigutanud end, vaadates aeg-ajalt oma läikivate mustade silmadega Rostovile.

«Teile on teie upsakus kallis, ei taha vabandada,» jät-

kas staabirittmeister, «aga meile, vanadele, kes me oleme üles kasvanud ja, kui jumal tahab, ka sureme polgus, meile on polgu au kallis, ja Bogdanõtš teab seda. Oh, kui kallis, kullake! Aga see ei ole ilus, ei ole ilus! Nii et haavuge või mitte, aga mina ütlen alati puhast tõtt! Ei ole ilus!»

Ja staabirittmeister tõusis püsti ning pöördus Rostovist ära.

«Õigus, kurat võtku!» hüüdis Denissov püsti karates. «Noh, Rostov, noh!»

Rostov vaatas punastades ja kahvatades kord ühele, kord teisele ohvitserile.

«Ei, härrad, ei... te ärge arvake... ma saan väga hästi aru, te mõtlete minust ilmaaegu niiviisi... mina... mulle... mina olen polgu au eest... Ah, mis! Seda näitan ma tegudega, ka minule on lipu au... Noh, ükskõik, tõepoolest, ma olen süüdi!...» Pisarad tulid talle silma. «Ma olen süüdi, läbi ja läbi süüdi! Noh, mis te veel soovite?»

«See juba läheb, krahv!» hüüdis staabirittmeister pöördudes ja Rostovile oma suure kämblaga õla pihta lüües.

«Ma ütlen sulle,» hüüdis Denissov, «ta on tore poiss!»

«Nii on parem, krahv,» kordas staabirittmeister, hakates teda justkui sellepärast, et ta end süüdi tunnistas, krahvitiitliga nimetama. «Minge ja vabandage, teie hiilgus, jah.»

«Mu härrad, ma teen kõik, keegi ei kuule minult sõnagi,» lausus Rostov anuval häälel, «aga vabandada ma ei saa, jumala eest, ei saa, tehke mis tahate! Kuidas ma hakkan vabandama nagu laps, andeks paluma.»

Denissov puhkes naerma.

«Teil endal on halvem. Bogdanõtš on pika vihaga, saate kannatada kangekaelsuse eest,» ütles Kirsten.

«Jumala eest, see ei ole kangekaelsus! Ma ei suuda teile kirjeldada, missugune tunne see on, ei saa...»

«Teie oma asi,» ütles staabirittmeister. «Noh, ja kuhu see lurjus siis kadus?» küsis ta Denissovilt.

«Ütles enese haige olevat. Kästi homme käskkirjaga polgust välja arvata,» vastas Denissov.

«See on haigus, teisiti ei saa seda seletada,» ütles staabirittmeister.

«Haigus või mitte haigus, aga ärgu ta mu silma alla puutugu — ära tapan!» hüüdis Denissov verejanuliselt.

Tuppa astus Žerkov.

«Kuidas sina siia said?» pöördusid ohvitserid järsku sisseastuja poole.

«Lahingusse, mu härrad. Mack andis enese kogu armeega vangi, kõige täiega.»

«Luiskad!»

«Ise nägin.»

«Kuidas? Elavat Macki nägid? Käte ja jalgadega?»

«Lahingusse! Lahingusse! Andke talle üks pudel niisuguse uudise eest. Ja kuidas sina siis siia sattusid?»

«Saadeti jälle polku tagasi, selle pagana Macki pärast. Austria kindral kaebas. Ma õnnitlesin teda Macki päralejõudmise puhul... Mis siis sina, Rostov, oled nagu saunast tulnud?»

«Meil, vennas, on siin juba teist päeva niisugune puder...»

Sisse astus polgu adjutant ja kinnitas Žerkovi toodud teadet. Homme kästi teele asuda.

«Lahingusse, härrased!»

«Noh, jumal tänatud, olemegi liiga kauaks paigale jäänud.»

VI

Kutuzov tõmbus tagasi Viini poole, purustades enda järel sillad Inni jõel (Braunaus) ja Trauni jõel (Linzis). 93. oktoobril ületasid vene väed Ennsi jõe. Vene voorid, suurtükivägi ja väekolonnid liikusid keskpäeval siin- ja sealpool silda läbi Ennsi linna.

Oli soe sügisene ja vihmane ilm. Avar väljavaade, mis avanes kõrgendikult, kus seisid silda kaitsvad vene patareid, kattus kord viltu sadava vihma tüll-looriga, kord jälle avardus järsku ja päikese paistel said kaugele ning selgelt nähtavaks esemed, mis olid otsekui lakiga kaetud. Jalgade ees paistis linnake oma valgete majade ja punaste katustega, peakiriku ja sillaga, millest mõlemal pool voogasid tungeldes vene vägede massid. Paistsid

laevad Doonau käänakul, ja saar, ja loss pargiga, mida piirasid Doonausse suubuvad Ennsi veed. Paistis Doonau vasakpoolne männimetsaga kaetud kaljune kallas roheliste mäeharjadega salapärases kauguses ja sinavate mäekurudega. Paistsid puutumatuna näiva ürgse männimetsa tagant esile kerkiva kloostri tornid; ja kaugel eemal mäe otsas, teisel pool Ennsi, paistsid vaenlase ratsapatrullid.

Suurtükkide vahel kõrgendikul seisid kõige ees järelväe ülem — kindral — ja saatjaskonna-ohvitser, vaadeldes pikksilmaga maastikku. Pisut tagapool istus suurtükisahal Nesvitski, kes oli ülemjuhataja poolt järelväe juurde saadetud. Kasakas, kes saatis Nesvitskit, ulatas talle paunakese ja plasku, ja Nesvitski kostitas ohvitsere pirukate ning ehtsa topeltkümliga. Ohvitserid ümbritsesid teda rõõmsalt, kes põlvitades, kes türklase kombel märjal rohul istudes.

«Jah, see Austria vürst ei olnud tobu, et siia lossi ehitas. Tore koht! Miks te siis ei söö, härrased?» rääkis Nesvitski.

«Tänan alandlikult, vürst,» vastas üks ohvitser, kes meelsasti vestles niisuguse tähtsa staabiametnikuga. «Suurepärane koht. Me käisime otse pargist mööda, kaht hirve nägime, ja missugune imeilus maja!»

«Vaadake, vürst,» ütles teine, kes kangesti tahtis veel pirukat võtta, kuid häbenes ja seepärast tegi, nagu vaatleks ta ümbrust, «vaadake aga, juba on meie jalaväelased sinna sisse pugenud. Näete, seal, küla taga, tassivad kolmekesi midagi. Nad teevad selle lossi puhtaks,» ütles ta ilmse heakskiiduga.

«Seda muidugi,» ütles Nesvitski. «Aga mida mina sooviksin,» lisas ta, närides pirukat oma ilusas niiskes suus, «see oleks, vaat sinna üles ronida.»

Ta osutas tornidega kloostrile, mis paistis mäelt. Ta naeratas, ta silmad tõmbusid pilukile ja lõid särama.

«See oleks ju kena, härrased!»

Ohvitserid hakkasid naerma.

«Kas või hirmu teha neile nunnakestele. Noorukesed itaallannad öeldakse seal olevat. Tõepoolest, viis aastat elust annaksin ära!»

«Eks neilgi ole igav,» ütles naerdes ohvitser, kes oli julgem.

Sellal juhtis saatjaskonna-ohvitser, kes seisis eespool, millelegi kindrali tähelepanu; kindral vaatas pikksilmaga.

«Noh, nii see ongi, nii see ongi,» lausus kindral vihaselt, pikksilma alla lastes ja õlgu kehitades. «Nii see ongi, hakkavad pommitama ülekäiku. Ja mis need meie omad seal viivitavad?»

Teisel pool jõge võis palja silmaga näha vaenlast ja tema patareid, kust kerkis piimvalge suitsupilveke. Suitsupilve järel kostis kauge pauk ja oli näha, kuidas meie väed ülekäigukohas kiirustama hakkasid.

Nesvitski tõusis puhkides püsti ja astus naeratades kindrali juurde.

«Kas teie ekstsellents ei sooviks pisut einet võtta?» küsis ta.

«Paha lugu,» ütles kindral temale vastamata. «Meie omad viivitavad.»

«Kas vahest sõita sinna, teie ekstsellents?» küsis Nesvitski.

«Jah, sõitke, olge hea,» ütles kindral, korrates seda, mis juba kord üksikasjaliselt oli kästud, «ja öelge husaaridele, et nemad viimastena üle tuleksid ja silla põlema süütaksid, nagu ma käskisin, ja et süütematerjal sillal veel kord üle vaadataks.»

«Väga hea,» vastas Nesvitski.

Ta kutsus kohale kasaka hobusega, käskis paunakese ning plasku ära koristada ja heitis oma raske keha kergelt sadulasse.

«Tõepoolest, käin nunnakeste juures ära,» ütles ta ohvitseridele, kes naeratades temale otsa vaatasid, ja sõitis looklevat teerada mööda mäest alla.

«Noh, vaatame, kui kaugele võtab, kapten, tõmmake korraks!» ütles kindral suurtükiväelase poole pöördudes. «Tehke pisut nalja igavuse peletamiseks.»

«Meeskond suurtükkide juurde!» käsutas ohvitser. Minuti pärast jooksid suurtükiväelased lõkketulede juurest rõõmsalt kohale ja laadisid suurtükid.

«Esimene!» kostis käsklus.

Number üks hüppas kärmesti eemale. Suurtükk kärga-

tas metalselt, kõrvu lukustades, ja granaat lendas vilinal üle mäejalal asuvate meie vägede ja kaugeltki vaenlaseni jõudmata näitas suitsupahvakuga oma langemiskohta ning lõhkes.

Soldatite ja ohvitseride näod muutusid selle heli juures rõõmsaks; kõik tõusid ja hakkasid vaatlema nagu pihu peal näha olevate meie vägede ja eemalt läheneva vaenlase liikumisi. Samal silmapilgul tuli päike täiesti pilvede tagant nähtavale, ja see üksiku lasu ilus heli ning heleda päikese sära sulasid kokku üheks erksaks ning rõõmsaks muljeks.

VII

Üle silla oli juba lennanud kaks vaenlase suurtükikuuli ja sillal tekkis tunglemine. Keset silda seisis oma paksu kehaga vastu käsipuud surutuna vürst Nesvitski, kes oli hobuse seljast maha tulnud. Ta vaatas naerdes tagasi oma kasakale, kes seisis temast mõni samm tagapool, kaks hobust oheliku otsas. Niipea kui vürst Nesvitski tahtis edasi liikuda, nii kohe surusid soldatid ja voorivankrid talle peale ning pigistasid ta jälle vastu käsipuud, ja tal ei jäänud midagi muud üle kui naeratada.

«Mihuke sa küll oled, vennas!» rääkis kasakas voorisoldatile, kes oma vankriga surus peale just rataste ja hobuste juures tunglevaile jalaväelastele. «Mihuke sa oled! Seda ei ole, et oodata; näed, kindralil tarvis mööda sõita.»

Kuid voorisoldat ei teinud kindrali nimetamisest väljagi, vaid karjus soldatitele, kes ta teel ees olid:

«Hei, semlakud, hoidke pahemale, pidage!»

Semlakud aga liikusid õlg õla vastu, tääkidega üksteise külge haakudes katkematu, pideva massina mööda silda. Üle käsipuu alla vaadates nägi vürst Nesvitski Ennsi kiireid kohisevaid madalaid laineid, mis ühte sulades, virvendades ja sillavaiade ümber keereldes üksteise võidu edasi ruttasid. Sillale vaadates nägi ta samasugust ühetaolist elavat soldatite voolu, mütsitutte, katteis kiivreid, ranitsaid, tääke, pikki püsse ja kiivrite all laiade põsenukkidega, sisselangenud põskedega ja

muretu-väsinud ilmega nägusid ning sillalaudadele kantud kleepuvat pori mööda liikuvaid jalgu. Vahetevahel tungis ühetaolise soldatite voolu sekka, nagu valge vahuhari Ennsi lainetele, välimantlis ohvitser soldatitest erineva näoga; vahetevahel kandsid jalaväe lained üle silla, nagu jõel keerleva laastukese, jalgsi liikuva husaari, lentsiku või kohaliku elaniku; vahetevahel ujus üle silla, nagu jõel ujuv palk, igast küljest ümbritsetud, kraami ääreni täis laotud ning nahkadega kaetud, roodule või ohvitserile kuuluv voorivanker.

«Küll neid aga tuleb, justkui oleks pais purunenud,» ütles kasakas, lootusetult seisma jäädes. «Kas teid seal veel palju on?»

«Üks vähem kui miljon!» ütles lähedalt mööduv katkises sinelis lõbus soldat silma pilgutades ja kadus; tema järel möödus teine, vana soldat.

«Kui t e m a (t e m a — vaenlane) praegust kukub silla pihta kõrvetama,» ütles vana soldat süngelt kaaslase poole pöördudes, «siis unustad ennast sügadagi.»

Ja soldat möödus. Tema järel sõitis teine soldat vankril.

«Kuhu sa, põrguline, jalarätid oled toppinud?» rääkis lentsik vankri järel joostes ja selle päras sorides.

Ka see möödus oma vankriga.

Tema järel tulid lõbusad ja nähtavasti purjus soldatid.

«Tema aga, kulla inimene, äigab talle püssilaega õkva vastu hambaid . . .» kõneles üks kõrgele ülespistetud sinelihõlmadega soldat rõõmsalt, laias käares käega vehkides.

«Seal ta nüüd on, see magus sink,» vastas teine naeru lagistades.

Ja nad möödusid, nii et Nesvitski ei saanud teada, kellele virutati vastu hambaid ja mille juurde kuulus sink.

«No küll ruttavad! Et t e m a ühe külma pommi välja laskis, siis kohe arvad, et tapavad kõik maha,» rääkis allohvitser vihaselt ning etteheitvalt.

«Kui ta minust mööda lendas, onuke, see pomm,» ütles lohutu suure suuga noor soldat vaevu naeru pidades, «võttis mu kohe kangeks. Tõepoolest, jumala eest, kohkusin mis kole!» rääkis see soldat, otsekui hoobeldes sellega, et ta kohkus.

Ja ka see möödus. Talle järgnes vanker, mis ei sarnanenud ühegi seni möödasõitnuga. See oli saksa kahehobuseveok, mille koormaks näis olevat terve maja; veoki taha, mida juhtis sakslane, oli seotud ilus kirju, tohutu suure udaraga lehm. Sulgpatjadel istusid naine imikuga, vanaeit ja noor punetav priske tüdruk. Oli näha, et need ümberkolivad elanikud olid läbi lastud erilise loa põhjal. Kõigi soldatite silmad pöördusid naiste poole, ja kuni sõiduk samm-sammult liikudes möödus, käisid kõik soldatite märkused ainult nende kahe naise kohta. Kõigil nägudel oli peaaegu ühesugune naeratus, mille kutsusid esile kõlvatud mõtted neist naistest.

«Kassa näe vorstmaakrit, laseb kah jalga!»

«Müü memm ära,» ütles teine soldat, pöördudes sakslase poole, kes, silmad maas, vihaselt ning hirmunult pikki samme võttis.

«Näe, kuidas on ennast välja ehtinud! Küll on kuramused!»

«Sinul, Fedotov, kuluks ära nende juures peatuda!»

«Teame, vennas!»

«Kuhu te lähete?» küsis jalaväeohvitser, kes sõi õuna, samuti pooleldi muiates ja ilusale tüdrukule vaadates.

Sakslane sulges silmad ja näitas, et ei saa aru.

«Tahad, võta endale,» ütles ohvitser tüdrukule õuna pakkudes.

Tüdruk naeratas ja võttis vastu. Nagu kõik teisedki sillal viibijad, ei pööranud ka Nesvitski silmi naistelt enne, kui nad olid mööda sõitnud. Neile järgnesid jälle samasugused soldatid samasuguste juttudega ja lõpuks jäid kõik seisma. Nagu seda sageli juhtub, hakkasid silla otsa juures roodu voorivankri ees hobused tõrkuma ja kogu rahvasumm pidi ootama.

«Miks nad seisavad? Korda ei ole!» rääkisid soldatid. «Kuhu sa trügid? Kurat! Seda ei ole, et ootaksid. Läheb veel hullemaks, kui t e m a silla põlema pistab. Näe, ka ohvitseri on kinni pigistanud,» kõneldi mitmel pool peatunud rahvahulgas üksteisele otsa vaadates ja aina tungiti edasi väljapääsu poole.

Silla alla Ennsi vetele vaadates kuulis Nesvitski järsku temale alles uut heli, mida tekitas miski kiiresti lähenev ... suur ja vette sulpsatav.

«Näed sa, kuhu juba virutab!» ütles lähedal seisev soldat karmilt, heli poole ümber vaadates.

«Ergutab, et rutem üle läheksime,» lausus teine rahutult.

Rahvasumm hakkas jälle liikuma. Nesvitski mõistis, et see oli suurtükikuul.

«Hei, kasakas, anna hobune!» ütles ta. «Noh, teie! Hoidke kõrvale, hoidke kõrvale! Andke teed!»

Ta jõudis suure vaevaga oma hobuse juurde. Vahetpidamata karjudes hakkas ta edasi liikuma. Soldatid tõmbusid koomale, et talle teed anda, kuid rõhusid samas uuesti peale, nii et tal jala ära pigistasid, ja lähemalolijad ei olnud süüdi, sest neile suruti veel tugevamini peale.

«Nesvitski! Nesvitski! Sina, ahvinägu!» kuuldus sellal selja tagant kähisev hääl.

Nesvitski vaatas tagasi ja nägi viieteistkümne sammu kaugusel punetavat, tõmmut, sasipäist, kuklasse lükatud mütsiga ning uljalt õlale heidetud dolmaniga Vaska Denissovit, keda temast lahutas liikuva jalaväe elav mass.

«Käsi sina neil põrgulistel, saatanatel teed anda!» karjus Denissov ägedushoos oma süsimusti, põletikuliste silmavalgetega silmi välgutades ja vehkides tupes saabliga, mida ta hoidis väikeses kinnastamata käes, mis oli niisama punane kui ta nägu.

«Hee, Vasja!» vastas Nesvitski rõõmsalt. «Mis sa pragad?»

«Eskadron ei pääse läbi,» hüüdis Vaska Denissov, tigedalt oma valgeid hambaid paljastades ja kannustades ilusat musta Beduiini, kes kõrvu lipsutades tääkide ees, mis talle vastu sattusid, norsates, suuraudadest enese ümber vahtu pritsides kapjadega vastu sillalaudu trampis ja nähtavasti valmis oli üle silla käsipuude hüppama, kui ratsanik talle seda oleks lubanud.

«Mis see on? Justkui oinad! Täpipealt nagu oinad! Eest ära ... andke teed! ... Seisa seal, sina vankriga, põrguline! Saabliga raiun tükkideks!» karjus ta, paljastades tõepoolest saabli ja sellega vehkima hakates.

Soldatid surusid hirmunud näoga üksteisele peale ja Denissov pääses Nesvitski juurde.

«Kuidas sa siis täna purjus ei ole?» küsis Nesvitski Denissovilt, kui too tema juurde ratsutas.

«Isegi purjujoomiseks ei anta aega!» kostis Vaska Denissov. «Päev otsa veetakse polku kord siia, kord sinna. Kui võidelda, siis võidelda. Aga nii on see üks igavene jant!»

«Missugune moevend sa täna oled!» ütles Nesvitski tema uut dolmanit ja sadulavaipa silmitsedes.

Denissov naeratas, võttis nahktaskust lõhnastatud rätiku ja pistis Nesvitskile nina alla.

«Ei saa muidu, lähen lahingusse! Ajasin habeme maha, puhastasin hambad ja panin endale lõhna.»

Kasakast saadetud Nesvitski esinduslik kuju ja saabliga vehkiva ning pööraselt karjuva Denissovi otsustavus mõjusid nii, et nad pääsesid üle silla ning peatasid jalaväe. Nesvitski leidis silla otsa juurest kätte polkovniku, kellele ta pidi käsu edasi andma, ja täitnud oma ülesande, ratsutas tagasi.

Kui tee oli vabastatud, jäi Denissov silla juurde seisma. Hooletult tagasi hoides omade juurde kippuvat ja jalaga kaapivat täkku, silmitses ta vastuliikuvat eskadroni. Sillalaudadel kostis kõlav kabjaplagin, nagu oleks mitu hobust nelja kihutanud, ja eskadron, ohvitserid eesotsas, neli meest reas, valgus sillale ning hakkas teisele kaldale tõusma.

Peatatud jalaväesoldatid vahtisid silla ees poris tammudes puhtaid, elegantseid husaare, kes neist sirgetes ridades möödusid, selle erilise vaenuliku võõrastuse ning pilkega, millega eri väeliigid harilikult kohtuvad.

«Toredad poisid! Muudkui vii Podnovinskojesse!»

«Mis neist kasu! Ainult näitamiseks veetaksegi ringi!» ütles teine.

«Jalavägi, ära tolmuta!» naljatas husaar, kelle hobune tantsisklema hakates jalaväelast poriga pritsis.

«Lasta sind paar päeva ranitsaga trampida, küllap su nöörid siis läbi kuluksid,» ütles jalaväelane käisega näolt pori pühkides. «Aga nii nagu polekski inimene sadulas, vaid lind!»

«Kui õite sind, Zikin, hobuse selga panna, oleksid tore küll,» naljatas jefreitor ranitsa raskuse all lookas kõhna soldati üle.

«Võta kaigas jalgade vahele, ja ongi sul hobune,» lausus husaar.

VIII

Ülejäänud jalavägi liikus end silla otsa juures lehtritaoliselt kokku surudes kiiresti üle silla. Lõpuks olid kõik voorivankrid möödunud, tung jäi vähemaks ja viimane pataljon astus sillale. Ainult Denissovi eskadroni husaarid jäid sinnapoole silda vaenlasega vastamisi. Vaenlast, kes vastaskaldal olevale mäele kaugelt ära paistis, ei olnud alt silla juurest veel näha, sest nõos, kus voolas jõgi, lõppes silmapiir umbes poole versta kaugusel vastaspoolse kõrgendikuga. Ees oli tühi lagendik, mida mööda siin-seal liikusid meie kasakate luuregrupid. Järsku ilmusid vastaspoolsel teetõusul nähtavale sinistes sinelites väeosad ja suurtükivägi. Need olid prantslased. Kasakate luure tõmbus traavis tagasi mäejalamile. Kõik Denissovi eskadroni ohvitserid ja mehed, kuigi nad püüdsid kõrvalistest asjadest kõnelda ja mujale vaadata, ei lakanud mõtlemast ainult sellele, mis oli seal mäe otsas, ja aina silmitsesid uurivalt vaatepiirile ilmuvaid laike, tundes neis ära vaenlase vägesid. Ilm oli pärast keskpäeva jälle selginud, päike laskus eredana Doonau ja seda ümbritsevate tumedate mägede kohale. Oli vaikne, ja tollelt mäelt kostis aeg-ajalt vaenlase sarvehääli ning hüüdeid. Eskadroni ja vaenlaste vahel ei olnud enam kedagi peale väikeste luuregruppide. Umbes kolmsada sülda lai tühi ala lahutas neid. Vaenlane lakkas tulistamast, ja seda selgemini tuntav oli see karm, ähvardav, ligipääsmatu ning vaevalt tajutav joon, mis eraldab kaht vaenulikku väge.

«Üksainus samm selle joone taha, mis meenutab elavaid surnutest lahutavat piiri, ja — lõpp kannatustele ning surm. Ja mis on seal? Kes on seal? Seal, selle nurme, ja puu, ja päikesest valgustatud katuse taga? Keegi ei tea, kuid tahaks teada; kohutav on ületada seda joont, ja siiski tahaks seda ületada; ja tead, et varem või hiljem tuleb see ületada ja teada saada, mis on seal, teisel pool joont, samuti nagu tuleb paratamatult teada saada, mis on seal, teisel pool surma. Aga ise oled sa tugev, terve, lõbus ning ärevil ja sind ümbritsevad samasugused terved, ärev-elevil inimesed.» Niiviisi kui mitte just ei mõtle, siis tunneb iga inimene, kes on vaenlase

silma all, ja see tunne annab kõigele, mis neil silmapilkudel toimub, erilise sära ning muljete rõõmsa teravuse.

Vaenlase pool künka otsas ilmus nähtavale lasu suitsupilveke ja suurtükikuul lendas vilistades üle husaarieskadroni peade. Ohvitserid, kes olid kokku kogunenud, sõitsid laiali oma kohtadele. Husaarid hakkasid hoolikalt hobuseid joondama. Eskadron vaikis. Kõik vaatasid vaenlase poole ja eskadronikomandörile, oodates käsklust. Lendasid mööda veel teine ja kolmas kuul. Oli ilmne, et tulistati husaare, kuid kuulid lendasid ühtlaselt kiiresti vilistades üle husaaride peade ja põrkasid kuskil tagapool vastu maad. Husaarid ei vaadanud tagasi, kuid iga kord, kui kuul üle lendas, kergitas kogu üksluiselt mitmekesiste nägudega eskadron end nagu käskluse peale jalustel kõrgemale, hinge kinni pidades, kuni kuul mööda lendas, ja laskus siis jälle tagasi. Soldatid piilusid pead pööramata üksteist silmanurgast, uudishimulikult kaaslaste muljeid uurides. Kõigile nägudele, Denissovist kuni signalistini, ilmus huulte ja lõua ümbrusse üks ühine võitlusinnu, ärrituse ning erutuse joon. Vahtmeister silmitses soldateid pahuralt, justkui ähvardades neid karistusega. Junkur Mironov kallutas end iga kord, kui suurtükikuul üle lendas, ettepoole. Rostovil, kes asus vasakul tiival, oma jalga hoidva, kuid nägusa Gratšiku seljas, oli õnnelik nägu nagu koolipoisil, kes on hulga rahva ette kutsutud eksamile, mille kohta ta on kindel, et sooritab selle väga hästi. Ta vaatas selge ning lahke pilguga kõigile otsa, otsekui paludes tähelepanu pöörata sellele, kui rahulikult ta seisab suurtükikuulide all. Kuid ka tema näole, suu ümbrusse, ilmus vastu ta enda tahtmist seesama uus ning karm joon.

«Kes seal kummardusi teeb? Junkur Mironov! See ei ole ilus! Vaadake minu peale!» hüüdis Denissov, kes ei saanud paigal püsida ja keerles hobuse seljas eskadroni ees.

Vaska Denissovi nõsuninaline, mustade karvakestega kaetud nägu ja kogu ta väike jässakas kuju soonilise (karvadega kaetud lühikeste sõrmedega) käega, milles ta hoidis paljastatud saabli pidet, oli täpselt samasugune nagu tavaliselt, eriti õhtu eel, pärast seda, kui kaks pudelit oli ära joodud. Ta oli ainult punasem kui harilikult.

Karvane pea kuklasse aetud nagu lindudel, kui nad joovad, oma väikeste jalgadega halastamatult kannuseid tubli Beduiini külgedesse surudes kihutas ta, ise justkui tahapoole kukkumas, eskadroni teisele tiivale ja hüüdis kähiseva häälega, et püstolid järele vaadataks. Ta ratsutas Kirsteni juurde. Staabirittmeister, kes istus laia ja rahuliku mära seljas, sõitis sammu talle vastu. Pikkade vurrudega staabirittmeister oli tõsine nagu alati, ainult ta silmad läikisid rohkem kui harilikult.

«Noh?» ütles ta Denissovile. «Ei lähe asi löömaks. Küllap näed, läheme tagasi.»

«Pagan neid teab, mis nad teevad!» torises Denissov. «Aa, Rostov!» hüüdis ta junkrule, märgates tema rõõmsat nägu. «Noh, jõudsid ära oodata.»

Ja ta naeratas heakskiitvalt, ilmselt rõõmutsedes junkru üle. Rostov tundis end täiesti õnnelikuna. Sellal ilmus sillal nähtavale ülem. Denissov kappas tema juurde.

«Teie ekstsellents! Lubage rünnata! Ma kihutan nad minema.»

«Mis rünnakut siin veel,» ütles ülem igavust väljendaval häälel, krimpsutades nägu nagu tüütava kärbse pärast. «Ja milleks te siin seisate? Näete, flankeerijad tõmbuvad tagasi. Viige eskadron tahapoole.»

Eskadron ületas silla ja väljus tulepiirkonnast ainsatki meest kaotamata. Tema järel tuli üle silla ka teine eskadron, mis oli ahelikus olnud, ja viimased kasakad lahkusid teiselt kaldalt.

Kaks pavlogradlaste eskadroni ületasid silla ja läksid teineteise järel tahapoole, mäele. Polgukomandör Karl Bogdanovitš Schubert ratsutas Denissovi eskadroni juurde ja sõitis sammu mitte kaugel Rostovist, temale vähimatki tähelepanu pööramata, sellest hoolimata et nad Teljanini pärast olnud kokkupõrke järel teineteist nüüd esimest korda nägid. Rostov, kes tundis end rivis inimese võimuses olevat, kelle ees ta end nüüd süüdlaseks pidas, ei pööranud silmi polgukomandöri atleedisellelt, heledajuukseliselt kuklalt ja punaselt kaelalt. Kord tundus Rostovile, et Bogdanõtš ainult teeskleb tähelepanematust ja et kogu ta eesmärk seisab nüüd selles, et proovida junkru vahvust, ja ta ajas end sirgu ning vaa-

tas rõõmsalt ringi; kord näis talle, et Bogdanõtš ratsutab meelega tema lähedal, et näidata Rostovile oma vahvust. Kord tuli tal mõttesse, et tema vaenlane saadab nüüd meelega eskadroni meeleheitlikku rünnakusse, et karistada teda, Rostovi. Kord jälle mõtles, et pärast rünnakut tuleb Bogdanõtš tema juurde ja ulatab suuremeelselt talle, haavatule, lepituseks käe.

Pavlogradlastele tuttav, kõrgele tõstetud õlgadega Žerkovi kuju (ta oli hiljuti polgust lahkunud) lähenes polgukomandörile. Pärast seda, kui ta peastaabist oli minema aetud, ei jäänud Žerkov polku, öeldes, et ta ei ole loll, et rivis vaeva näha, kuna staabis saab midagi tegemata rohkem autasusid, ja oskas end käsundusohvitserina ametisse sobitada vürst Bagrationi juurde. Ta ratsutas oma endise ülema juurde käsuga järelväe ülemalt.

«Polkovnik,» ütles ta oma sünge tõsidusega Rostovi vaenlase poole pöördudes ja seltsimehi silmitsedes, «on kästud peatuda, sild põlema süüdata.»

«Kes on kestud?» küsis polkovnik tusaselt.

«Seda ma küll ei tea, polkovnik, k e s o n k ä s t u d,» vastas kornet tõsiselt, «kuid minule andis vürst käsu: «Sõida ja ütle polkovnikule, et husaarid ruttu tagasi tuleksid ja süütaksid silla.»»

Žerkovi järel saabus husaaripolkovniku juurde saatjaskonna-ohvitser sellesama käsuga. Pärast saatjaskonna-ohvitseri ratsutas kasaka hobusel, kes teda vaevu suutis galopis kanda, kohale paks Nesvitski.

«Kuidas see siis on, polkovnik,» hüüdis ta juba sõidu peal, «ma ütlesin teile, et sild põlema süüdata, aga nüüd on keegi selle ära vassinud. Seal on kõik hulluks minemas, midagi ei saa aru.»

Polkovnik peatas kiirustamata polgu ja pöördus Nesvitski poole.

«Te reekisite mulle süüteainetest,» ütles ta, «aga süütamisest ei lausunud te mulle midagi.»

«Kuidas siis nii, kullake,» alustas Nesvitski peatudes, mütsi peast võttes ja oma lihava käega higist märgi juukseid korraldades. «Kuidas ma siis ei öelnud, et sild süüdata, kui süüteaine on kohale asetatud?»

«Mina ei ole teile «kullake», herra staabiohvitser, ja teie ei öelnud mulle, et sild süüdata! Mina tunnen teenistus ja mul on harjumus kesk rangelt täita. Teie ütlesite, sild süüdata, aga kes süütavad, ma ei või õhust teada . . .»

«Noh, nii see on alati,» ütles Nesvitski käega lüües. «Mis sina siin teed?» pöördus ta Žerkovi poole.

«Sellesama asja pärast. Oled aga sina märg. Lase ma väänan su välja.»

«Teie, herra staabiohvitser, ütlesite . . .» jätkas polkovnik solvunud toonil.

«Polkovnik,» katkestas teda saatjaskonna-ohvitser, «on vaja rutata, muidu nihutab vaenlane suurtükid kartetšilasu kaugusele.»

Polkovnik vaatas vaikides saatjaskonna-ohvitserile, paksule staabiohvitserile, Žerkovile ja kortsutas kulmu.

«Mina saan sild süütama,» ütles ta pidulikul toonil, sellega otsekui väljendades, et ta kõigist temale tehtavaist ebameeldivustest hoolimata ikkagi teeb seda, mida on vaja.

Polkovnik lõi hobust oma pikkade tugevalihaseliste jalgadega, nagu oleks hobune kõiges süüdi olnud, ratsutas ettepoole ja andis 2. eskadronile, sellelesamale, kus teenis Rostov Denissovi juhtimise all, käsu silla juurde tagasi minna.

«Noh, nii ongi,» mõtles Rostov. «Ta tahab mind proovile panna!» Ta süda tõmbus kokku ja veri valgus talle näkku. «Las vaatab, kas ma olen argpüks,» mõtles ta.

Jälle ilmus kõigi eskadroni meeste rõõmsatele nägudele see tõsine joon, mis neil oli siis, kui nad seisid suurtükikuulide all. Rostov vaatas üksisilmi oma vaenlasele, polgukomandörile, soovides leida tema näolt kinnitust oma oletustele; kuid polkovnik ei vaadanud kordagi Rostovile ja ta pilk oli karm ning pidulik nagu alati rivis.

Kostis käsklus.

«Kähku! Kähku!» ütlesid mitu häält tema lähedal.

Saablitega ratsmeisse takerdudes, kannuseid täristades ja rutates ronisid husaarid hobustelt maha, ilma et ise oleksid teadnud, mis nad tegema hakkavad. Husaarid löid risti ette. Rostov ei vaadanud enam polgukomandörile — tal polnud aega. Ta kartis, kartis südame tardudes, et viimaks jääb husaaridest maha. Ta käsi värises hobust hobusehoidjale üle andes, ja ta tundis, kuidas

veri tuksudes ta südamesse voolas. Denissov sõitis sadulas tahapoole kaldudes ja midagi hüüdes temast mööda. Rostov ei näinud midagi peale kannustega takerdudes ja saablitega täristades jooksvate husaaride enda ümber.

«Kanderaam!» hüüdis kellegi hääl selja taga.

Rostov ei mõelnud sellele, mis tähendab kanderaami nõudmine; ta jooksis, püüdes ainult kõige ees olla; kuid just silla juures, kui ta ei vaadanud jalgade ette, sattus ta sitkesse, läbisõtkutud porri, komistas ja kukkus käpukile. Teised jooksid temast mööda.

«Mõlema poolt, rittmeister,» kuulis ta polgukomandöri hüüdvat, kes oli ette ratsutanud ja seisis võidutseva ning rõõmsa näoga mitte kaugel sillast.

Pühkides määrdunud käsi vastu ratsapükse, heitis Rostov pilgu oma vaenlase poole ja tahtis edasi joosta, arvates, et mida kaugemale ta läheb, seda parem. Kuid Bogdanõtš, kes küll ei vahtinud ega tundnud ära Rostovi, hüüdis talle:

«Kes keset silda jookseb? Parema poole! Junkur, tagasi!» karjus ta vihaselt ja pöördus Denissovi poole, kes vahvusega uhkustades ratsa sillalaudadele sõitis.

«Milleks riskeerida, rittmeister? Te võiksite maha tulla,» ütles polkovnik.

«Eh, kes peab pihta saama, see saab,» vastas Vaska Denissov end sadulas ümber pöörates.

Nesvitski, Žerkov ja saatjaskonna-ohvitser seisid sellal üheskoos väljaspool mürskude tulepiiri ja vaatasid kord sellele väikesele kollastes kiivrites, nööridega väljaõmmeldud tumerohelistes kuubedes ja sinistes ratsapükstes inimhulgale, kes askeldas silla juures, kord teisele kaldale, kauguses lähenevaile sinistele sinelitele ja hobustega gruppidele, milles oli kerge ära tunda suurtükke.

«Kas süütavad silla või ei süüta? Kes jõuab enne? Kas jõuavad nemad kohale joosta ja süütavad silla või lähenevad prantslased kartetši laskeulatusse ja tapavad nad?» Nii küsis endalt südame tardudes tahtmatult igaüks nende arvukate sõjavägede seas, kes seisid silla kohal ja heledas õhtuses valguses vaatasid sillale, husaaridele ja teisele poole jõge, tääkide ja suurtükkidega lähenevaile sinistele sinelitele.

«Oh, küll nüüd husaarid saavad!» ütles Nesvitski. «Nad pole enam kaugemal kartetši laskeulatusest.»

«Ilmaaegu viis ta sinna nii palju mehi,» ütles saatjaskonna-ohvitser.

«Tõepoolest,» ütles Nesvitski. «Oleks võinud kaks tublit poissi saata, oleks olnud ükskõik.»

«Ah, teie hiilgus,» segas Žerkov vahele silmi husaaridelt kõrvale pööramata, kuid oma tavalise naiivse maneeriga, mille tõttu ei olnud võimalik aru saada, kas ta räägib tõsiselt või mitte. «Ah, teie hiilgus! Kuidas teie otsustate! Kaks meest saata, — aga kes meile siis lindiga Vladimiri annab? Aga niiviisi, ehkki kolgitakse läbi, võib eskadroni esile tõsta ja endale lindikese saada. Meie Bogdanõtš tunneb korda.»

«Näete,» ütles saatjaskonna-ohvitser, «see on kartetš!»

Ta osutas prantsuse suurtükkidele, mis eelikutelt maha võeti ja kiiresti eemale tõmmati.

Prantsuse poolel, neis gruppides, kus olid suurtükid, ilmus nähtavale suitsupilveke, teine, kolmas, peaaegu üheaegselt, ja sel hetkel, kui esimese lasu heli kohale jõudis, ilmus neljas suitsupilveke. Kaks pauku teineteise järel ja kolmas.

«Oo-oh!» ohkas Nesvitski otsekui kõrvetava valu tõttu, saatjaskonna-ohvitseri käest kinni haarates. «Vaadake, üks kukkus, kukkus, kukkus!»

«Vist isegi kaks?»

«Kui mina tsaar oleksin, ma ei sõdiks iialgi,» ütles Nesvitski kõrvale pöördudes.

Prantsuse suurtükid laeti jälle kiiresti. Sinistes sinelites jalavägi liikus joostes silla poole. Jälle, kuid mitmesuguste vaheaegade järel ilmusid nähtavale suitsupilvekesed, raksatasid ja prahvatasid kartetšid silla pihta. Kuid seekord Nesvitski ei näinud, mis toimus sillal. Sillalt tõusis paksu suitsu. Husaarid olid jõudnud silla süüdata ja prantsuse patareid tulistasid neid mitte enam selleks, et takistada, vaid seepärast, et suurtükid olid välja sihitud, ja oli, keda tulistada.

Prantslased jõudsid teha kolm kartetšilasku, enne kui husaarid hobusehoidjate juurde tagasi jõudsid. Kaks kogupauku olid sihitud valesti ja kõik kuulid lendasid

üle, kuid viimane lask see-eest sattus husaaride salga keskele ja paiskas kolm meest maha.

Rostov, kes oli mures oma vahekorra pärast Bogdanõtšiga, peatus sillal, teadmata, mis teha. Raiuda (nagu ta lahingut alati oli kujutlenud) ei olnud kedagi, silla süütamisel kaasa aidata ta ka ei saanud, sest ta polnud nagu teised soldatid õletuusti kaasa võtnud. Ta seisis ja vaatas ringi, kui korraga miski rabises mööda silda, nagu oleks pähkleid laiali puistatud, ja üks husaaridest, kes oli talle kõige lähemal, kukkus oiates käsipuule. Rostov jooksis koos teistega tema juurde. Jälle hüüdis keegi: «Kanderaam!» Neli meest haarasid husaari ja hakkasid teda tõstma.

«Oooo!... Jätke, Kristuse nimel!» hüüdis haavatu, kuid ta tõsteti siiski üles ja pandi raamile.

Nikolai Rostov pöördus kõrvale ja hakkas justkui midagi otsides vahtima kaugusse, Doonau vetele, taevasse, päikesele. Kui ilus näis olevat taevas, kui sinine, rahulik ja sügav! Kui hele ja pidulik oli loojuv päike! Kui sõbralikult sätendas kauge Doonau vesi! Ja veel ilusamad olid kauged, Doonau taga sinavad mäed, kloos-ter, salapärased mäekurud, tippudeni udusse uppuvad männimetsad... Seal on vaikus ja õnn... «Midagi, mitte midagi ma ei sooviks, mitte midagi ei sooviks, kui ainult oleksin seal,» mõtles Rostov. «Ainult minus eneses ja selles päikeses on nii palju õnne, aga siin... oiged, kannatus, hirm ja see teadmatus, see rutt... Jälle karjutakse midagi ja jälle jooksevad kõik kuhugi tagasi, mina jooksen nendega kaasa, ja siin ta on, siin ta on, surm, minu kohal, minu ümber... Üks silmapilk — ja ma ei näe enam iial seda päikest, seda vett, seda mäelõhet...»

Sel hetkel hakkas päike peituma pilvede taha; Rostovi ees tuli nähtavale teine kanderaam. Ja surma- ning kanderaamihirm, armastus päikese ja elu vastu — kõik sulas kokku üheks haiglaselt ärevaks muljeks.

«Issand jumal! See, kes sa oled seal selles taevas, päästa, andesta mulle ja kaitse mind!» sosistas Rostov endamisi.

Husaarid jooksid hobusehoidjate juurde, hääled muutusid valjemaks ning rahulikumaks, kanderaamid kadusid silmist.

«Noh, vennas, said nuusutada püssirohtu?...» karjus tema kõrva kohal Vaska Denissovi hääl.

«Kõik-on möödas. Kuid ma olen argpüks, jah, ma olen argpüks,» mõtles Rostov, võttis raskelt ohates hobusehoidjalt oma jalga hoidva Gratšiku ja hakkas sadulasse istuma.

«Mis see oli, kartetš?» küsis ta Denissovilt.

«Ja veel missugune!» karjus Denissov. «Töötasime täitsameeste kombel! Aga töö oli räbal! Rünnak on tore värk, muudkui raiu. Aga nii ei kõlba see koeralegi, kõmmutavad nagu märklauda.»

Ja Denissov ratsutas Rostovist mitte kaugel peatunud rühma juurde, kus olid polgukomandör, Nesvitski, Žerkov ja saatjaskonna-ohvitser.

«Näib siiski, et keegi ei märganud,» mõtles Rostov endamisi. Ja tõepoolest ei märganudki keegi midagi, sest igaühele oli tuttav see tunne, mida tulega ristimata junkur tundis esmakordselt.

«Nüüd kantaksegi teie kohta ette,» ütles Žerkov. «Viimaks ülendatakse mindki alamleitnandiks.»

«Kandke vürstile ette, et ma süütasin sild,» ütles polkovnik pidulikult ning rõõmsalt.

«Aga kui kaotuste kohta küsitakse?»

«Tühi asi!» kõmistas polkovnik jämedal häälel. «Kaks husaari haavatud ja üks ühe hoobiga surnuks,» ütles ta ilmse rõõmuga, suutmata tagasi hoida õnnelikku naeratust, raiudes kõlavalt ilusaid sõnu: ühe hoobiga surnuks.

IX

Jälitatuna Bonaparte'i juhatuse all olevast sajatuhandelisest prantsuse armeest, vaenulikult suhtuva elanikkonna keskel, mitte usaldades enam oma liitlasi, toidumoonast puudust tundes ja sunnituna tegutsema täiesti ettenägematuis sõjalistes tingimustes, tõmbus vene kolmekümne viie tuhandeline armee Kutuzovi juhatusel piki Doonaud kiiresti tagasi allapoole, peatudes seal, kus vaenlane talle järele jõudis, ja kaitstes end järelväe lahingutega ainult niivõrd, kui see oli vajalik selleks, et taanduda ilma raskeid esemeid kaotamata. Oli kokku-

põrkeid Lambachi, Amstetteni ja Melki juures, kuid hoolimata vahvusest ja vastupidavusest, millega venelased võitlesid ning mida tunnistas isegi vaenlane, oli nende lahingute tulemuseks ainult veel kiirem taandumine. Austria väeosad, mis olid Ulmi all vangistusest pääsenud ja Braunau juures Kutuzoviga ühinenud, eraldusid nüüd vene armeest ja Kutuzov oli jäetud ainult oma nõrkade, kurnatud jõudude hooleks. Viini kauem kaitsta polnud enam mõeldav. Uue teaduse — strateegia seaduste järgi sügavalt läbimõeldud pealetungisõja asemel, mille plaani Kutuzovile tema Viinis viibimisel oli üle andnud Austria õue-sõjanõukogu, seisis ainus ja peaaegu saavutamatu eesmärk, mis Kutuzovi ette nüüd kerkis, selles, et mitte oma armeed hävitada lasta nagu Mack Ulmi all, ja Venemaalt tulevate vägedega ühineda.

28. oktoobril läks Kutuzov oma armeega Doonau vasakule kaldale ja tegi esimese peatuse, jättes Doonau enese ja prantslaste peajõudude vahele. 30-ndal ründas ta Doonau vasakul kaldal asuvat Mortier' diviisi ja purustas selle. Selles lahingus võeti esimest korda trofeesid: lipp, suurtükke ja kaks vaenlase kindralit. Esimest korda pärast kahenädalast taandumist peatusid vene väed ja pärast võitlust mitte ainult ei säilitanud enda käes lahinguvälja, vaid kihutasid prantslased koguni minema. Hoolimata sellest, et väed olid rõivastuseta, kurnatud ja mahajäänute, haavatute, surmasaanute ning haigete arvel kolmandiku võrra nõrgenenud; hoolimata sellest, et sinnapoole Doonaud olid jäetud haiged ja haavatud Kutuzovi kirjaga, mis andis nad vaenlase inimarmastuse hoolde; hoolimata sellest, et suured haiglad ja majad Kremsis, mis olid muudetud laatsarettideks, ei suutnud enam mahutada kõiki haigeid ja haavatuid, — sellest kõigest hoolimata tõstis peatus Kremsi juures ja võit Mortier' üle tunduvalt sõjaväe meeleolu. Kogu armees ja peakorteris liikusid kõige rõõmustavamad, ehkki ebaõiged kuuldused arvatavast kolonnide lähenemisest Venemaalt, mingisugusest austerlaste poolt saavutatud võidust ja ehmunud Bonaparte'i taganemisest.

Vürst Andrei viibis lahingu ajal selles võitluses tapetud austria kindrali Schmidti juures. Tema hobune sai haavata ja ta ise kuuliga kergelt käest kriimustada.

Ülemjuhataja erilise heasoovlikkuse märgiks saadeti ta teatega sellest võidust Austria keisrikotta, mis asus mitte enam Viinis, mida ähvardasid prantsuse väed, vaid Brünnis. Erutatuna, aga mitte väsinuna (hoolimata oma nõrgavõitu näivast kehaehitusest võis vürst Andrei füüsilist väsimust taluda hoopis paremini kui kõige tugevamad inimesed) saabus vürst Andrei lahinguööl ratsa Dohturovi teadaandega Kremsi Kutuzovi juurde ja saadeti selsamal ööl kullerina Brünni. Kulleriks saatmine tähendas peale autasude tähtsat sammu teel ülendamisele.

Öö oli pime, tähine; tee mustendas eelmisel päeval lahingu ajal sadanud valendava lume keskel. Kord arutades möödunud lahingu muljeid, kord rõõmsalt kujutledes mõju, mida ta avaldab võiduteatega, tuletades meelde ärasaatmist ülemjuhataja ning kaaslaste poolt, kihutas vürst Andrei kerges postvankris inimese tundega, kes on kaua oodanud ja lõpuks saavutanud ihaldatava õnne alguse. Niipea kui ta sulges silmad, kostis ta kõrvus püsside ja suurtükkide ragin, mis sulas kokku rataste müraga ja saavutatud võidu muljega. Kord tekkis talle kujutlus, et venelased põgenevad ja ta ise on surma saanud, kuid ta virgus ruttu õnnetundega, justkui uuesti teada saades, et midagi niisugust pole olnud ja et, vastupidi, prantslased põgenesid. Ta tuletas uuesti meelde kõiki võidu üksikasju, oma rahulikku mehisust lahingu ajal ja jäi rahunedes tukkuma... Pimeda, tähise öö järel saabus ere, rõõmus hommik. Lumi sulas päikese paistel, hobused kihutasid kiiresti ja niihästi paremal kui vasakul möödusid uued, mitmekesised metsad, põllud ja külad.

Ühe postijaama kohal jõudis ta järele vene haavatute voorile. Transporti juhtiv vene ohvitser lebas poolsiruli esimesel vankril ja karjus midagi, sõimates toorete sõnadega soldatit. Pikkades saksa veokites rappus kivisel teel igaühes kuus või rohkem kahvatut, sidemeis ning räpast haavatut. Mõned neist rääkisid (ta kuulis venekeelset juttu), teised sõid leiba, kõige raskemini haavatud vaatasid vaikides tasase ning haiglase, lapseliku osavõtuga neist mööda kihutavale kullerile.

Vürst Andrei käskis peatuda ja küsis soldatilt, missuguses lahingus ta haavata sai.

«Tunaeile Doonau ääres,» vastas soldat. Vürst Andrei võttis rahakoti ja andis soldatile kolm kuldtükki.

«Kõikide jaoks,» lisas ta, pöördudes juurdeastunud ohvitseri poole. «Saage terveks, mehed,» lausus ta siis soldatite poole, «tegemist on veel palju.»

«Missugused uudised on, härra adjutant?» küsis ohvitser, soovides ilmselt jutu peale saada.

«Head! Edasi!» hüüdis vürst Andrei postipoisile ja jätkas teekonda.

Oli juba täiesti pime, kui vürst Andrei Brünni sisse sõitis ja nägi end ümbritsetud olevat kõrgeist majadest, kaupluste, majaakende ja laternate tuledest, tänavasillutisel põrisevaist toredaist sõidukitest ja kõigest sellest suure elava linna õhkkonnast, mis on alati nii ahvatlev sõjaväelasele pärast laagrielu. Vürst Andrei tundis end lossi ette sõites, kiirest sõidust ja unetust ööst hoolimata, veel erksamana kui eelmisel päeval. Ainult ta silmad läikisid palavikuliselt ja mõtted vaheldusid äärmise kiiruse ning selgusega. Ta ette kerkisid jälle elavalt kõik lahingu üksikasjad, ja mitte enam ähmaselt, vaid selgesti piiritletult, lühidas ettekandes, mida ta oma kujutluses tegi keiser Franzile. Elavalt kerkisid ta kujutlusse juhuslikud küsimused, mida talle võidi esitada, ja tema vastused nende peale. Ta arvas, et teda otsekohe esitletakse keisrile. Kuid lossi paraadtrepi ees jooksis tema juurde välja ametnik, ja tundes temas ära kulleri, saatis ta teisele trepile.

«Koridorist paremale. Seal, *Euer Hochgeboren*[1], leiate valvekorra-tiibadjutandi,» ütles ametnik talle. «Ta saadab teid sõjaministri juurde.»

Valvekorra-tiibadjutant, kes vürst Andreid vastu võttis, palus teda oodata ja läks sõjaministri juurde. Viie minuti pärast tuli tiibadjutant tagasi ja juhatas eriti viisakalt kummardades ning vürst Andreid enesest ette lastes ta läbi koridori kabinetti, kus töötas sõjaminister. Oma otsitud viisakusega näis tiibadjutant tahtvat end kaitsta vene adjutandi katsete eest familiaarseks muutuda. Vürst Andrei rõõmus meeleolu nõrgenes märgatavalt, kui ta lähenes sõjaministri kabineti uksele. Ta tun-

[1] teie kõrgeausus,

dis end solvatuna ja see solvusetunne muutus otsekohe talle endalegi märkamatult mitte millegagi põhjendatud põlgusetundeks. Ta leidlik mõistus aga dikteeris talle samal silmapilgul vaatepunkti, millelt tal oli õigus põlata niihästi adjutanti kui ka sõjaministrit. «Neile näib arvatavasti väga kerge olevat võite saavutada, ilma et oleksid püssirohtu nuusutanud!» mõtles ta. Tema silmad tõmbusid põlglikult vidukile ja ta astus eriti aeglaselt sõjaministri kabinetti. See tunne tugevnes veelgi, kui ta nägi sõjaministrit, kes istus suure laua ääres ega teinud sisseastunust esimese kahe minuti jooksul väljagi. Sõjaminister oli oma hallide meelekohtadega kiilaspea langetanud kahe vahaküünla vahele ja luges pliiatsiga märkmeid tehes mingit paberit. Ta jätkas lugemist, ilma et oleks tõstnud pead, kui avanes uks ja kuuldusid sammud.

«Võtke see ja andke edasi,» ütles sõjaminister oma adjutandile, talle pabereid ulatades ning kullerile ikka veel tähelepanu pööramata.

Vürst Andrei tundis, et üks kahest: kas huvitas kõigist asjadest, millega sõjaministril tegemist oli, Kutuzovi armee tegevus teda kõige vähem, või siis oli tarvis seda vene kullerile mõista anda. «Mulle on see täiesti üksköik,» mõtles ta. Sõjaminister lükkas ülejäänud paberid kokku, seadis nende ääred ühetasaseks ja tõstis pea. Tal oli tark ning iseloomulik pea. Kuid sel silmapilgul, kui ta pöördus vürst Andrei poole, muutus ta näo tark ning kindel ilme nähtavasti harjumuse tõttu ja teadlikult: ta näole ilmus rumal, teeseldud ja oma teeseldust mittevarjav naeratus, nagu see on omane inimesele, kes paljusid palujaid üksteise järel vastu võtab.

«Kindralfeldmarssal Kutuzovi juurest?» küsis ta. «Loodan, et toote häid teateid? Oli kokkupõrge Mortier'ga? Võit? Oli ka aeg!»

Ta võttis tema nimele adresseeritud depeši ja hakkas seda nukra ilmega lugema.

«Ah, mu jumal! Mu jumal! Schmidt!» ütles ta saksa keeli. «Milline õnnetus, milline õnnetus!»

Kui ta oli depeši kiiresti läbi lugenud, pani ta selle lauale ja vaatas vürst Andreile otsa, ilmselt midagi kaalutledes.

«Ah, milline õnnetus! Te ütlete, et lahing oli otsustav? Mortier ei ole siiski vangi võetud. (Ta mõtles pisut.) Olen väga rõõmus, et tõite häid teateid, kuigi Schmidti surm on kallis hind võidu eest. Tema majesteet soovib kindlasti teid näha, aga mitte täna. Tänan teid, puhake välja. Homme olge keisri vastuvõtul pärast paraadi. Muide, ma annan teile teada.»

Kõneluse ajal kadunud runnal naeratus ilmus jälle sõjaministri näole.

«Nägemiseni, tänan teid väga. Kõrgeauline keiser soovib arvatavasti teid näha,» kordas ta ja langetas pea.

Kui vürst Andrei lossist väljus, tundis ta, et kogu huvi ja õnn, mida võit talle kaasa tõi, oli nüüd tema poolt maha jäetud ja antud sõjaministri ja viisaka adjutandi ükskõikseisse kätesse. Kogu ta mõttekäik muutus silmapilkselt: lahing tundus talle ammuse, kauge mälestusena.

X

Vürst Andrei peatus Brünnis oma tuttava, vene diplomaadi Bilibini juures.

«Aa, armas vürst, ei ole meeldivamat külalist,» ütles Bilibin vürst Andreile vastu tulles. «Franz, vürsti asjad minu magamistuppa,» pöördus ta teenri poole, kes saatis Bolkonskit. «Tulete võidusõnumi toojana? Tore. Aga mina istun haigena, nagu näete.»

Pärast seda, kui ta oli end pesnud ja ümber riietanud, astus vürst Andrei diplomaadi luksuslikku kabinetti ja istus temale valmis seatud lõunalaua äärde. Bilibin võttis rahulikult istet kamina juures.

Vürst Andrei tundis mitte ainult pärast oma teekonda, vaid ka pärast kogu sõjakäiku, mille kestel ta oli ilma olnud kõigist puhtuse ja peene elu mõnusustest, end meeldivalt puhkavat keset neid luksuslikke elutingimusi, millega ta oli lapsest saadik harjunud. Peale selle oli tal pärast austerlaste poolt osaks saanud vastuvõttu meeldiv vestelda, kuigi mitte vene keeles (nad kõnelesid prantsuse keelt), siis ometi vene inimesega, kes jagas, nagu ta oletas, üldist (nüüd eriti elavalt tuntavat) venelaste põlastustunnet austerlaste vastu.

Bilibin oli aastat kolmkümmend viis vana, poissmees ja vürst Andreiga ühest ning samast seltskonnast. Nad olid tuttavad juba Peterburis, kuid veel lähemalt tutvusid, kui vürst Andrei koos Kutuzoviga viimati Viinis käis. Nii nagu vürst Andrei oli noor mees, kes tõotas kaugele jõuda sõjaväelisel alal, niisama tõotas seda Bilibin, ja veel rohkemgi, diplomaatilisel alal. Ta oli alles noor mees, kuid mitte enam noor diplomaat, sest ta oli teenima hakanud kuueteistkümneaastasena, oli olnud Pariisis, Kopenhaagenis ja asus nüüd Viinis küllaltki tähtsal kohal. Niihästi kantsler kui ka meie saadik Viinis tundsid teda ja pidasid temast lugu. Ta ei kuulunud nende paljude diplomaatide hulka, kes selleks, et olla väga head diplomaadid, peavad omama ainult negatiivset laadi väärtusi, mitte tegema teatud asju ja kõnelema prantsuse keelt; ta oli üks neid diplomaate, kes armastavad ning oskavad tööd teha, ja oma laiskusest hoolimata veetis ta mõnikord öid kirjutuslaua taga. Ta töötas ühteviisi hästi, ükskõik milles seisis töö mõte. Teda ei huvitanud küsimus «milleks?», vaid küsimus «kuidas?». Milles seisis diplomaatiline toiming, oli talle ükskõik; kuid koostada osavasti, tabavalt ning elegantselt ringkiri, memorandum või ettekanne, selles leidis ta suurt lõbu. Bilibini teeneid hinnati peale tema kirjalikkude tööde veel ta osavuse järgi käituda ja kõnelda kõrgemais ringkondades.

Bilibin armastas vestlust, nagu ta armastas töödki, ainult siis, kui vestlus oli peen ning vaimukas. Seltskonnas ootas ta alati juhust öelda midagi tähelepanuväärset ja astus vestlusse ainult neil tingimustel. Bilibini jutusse oli alati lükitud algupäraselt vaimukaid viimistletud fraase, mis pakkusid üldist huvi. Need fraasid valmisid Bilibini sisemises laboratooriumis justkui meelega portatiivses laadis, selleks et tühised seltskonnainimesed saaksid neid hõlpsasti meeles pidada ja salongist salongi edasi kanda. Ja tõepoolest, *les mots de Bilibine se colportaient dans les salons de Vienne*[1], nagu öeldi, ja neil oli sageli mõju nõndanimetatud tähtsaile asjadele.

Tema kõhn, kurnatud, kollakas nägu oli üleni kaetud suurte kortsudega, mis alati näisid nii puhtustarmasta-

[1] Bilibini arvamuseavaldused levisid Viini salongides,

valt ja hoolikalt pestuina nagu sõrmeotsad pärast sauna. Nende kortsude liikumised moodustasid ta näoilme peamise mängu. Kord tõmbus ta otsaesine laiadesse voltidesse, kuna kulmud kerkisid, kord jälle laskusid kulmud alla ja põskedele tekkisid suured kortsud. Sügaval asetsevad väikesed silmad vaatasid alati otse ning rõõmsalt.

«Noh, jutustage nüüd meile oma kangelastegudest,» ütles ta.

Bolkonski jutustas kõige tagasihoidlikumal viisil, kordagi ennast nimetamata, lahingust ja enda vastuvõtust sõjaministri poolt.

«Ils m'ont reçu avec ma nouvelle, comme un chien dans un jeu de quilles,»[1] lõpetas ta.

Bilibin muigas ja laskis nahavoldid siledaks.

«Cependant, mon cher,» ütles ta oma sõrmeküünt eemalt vaadeldes ja nahka vasaku silma kohal kokku tõmmates, *«malgré la haute estime que je professe pour le* «õigeusklik vene sõjavägi», *j'avoue que votre victoire n'est pas des plus victorieuses.»*[2]

Ta jätkas endiselt prantsuse keeles, lausudes vene keeles ainult neid sõnu, mida ta põlastavalt tahtis rõhutada.

«Kuidas siis? Teie langesite kogu oma massiga õnnetu Mortier' kallale, kel oli ainult üks diviis, ja see Mortier lipsab teil käte vahelt minema? Kus on siin võit?»

«Siiski, tõsiselt kõneldes,» vastas vürst Andrei, «me võime ikkagi ilma hooplemata öelda, et see on pisut parem kui Ulm . . .»

«Miks ei võtnud te meile vangi ühe, kas või ainult üheainsa marssali?»

«Sellepärast, et mitte kõik ei toimu nii, nagu kavatsetakse, ja mitte nii reeglipäraselt nagu paraadil. Me kavatsesime, nagu ma teile ütlesin, vaenlasele selja taha jõuda kell seitse hommikul, aga ei jõudnud kella viieks õhtulgi.»

«Mispärast te siis ei jõudnud kella seitsmeks hommikul? Teie pidite jõudma kell seitse hommikul,» ütles Bilibin naeratades, «pidite jõudma kell seitse hommikul.»

«Mispärast teie ei sisendanud Bonaparte'ile diplomaatilisel teel, et tal on parem loobuda Genuast?» küsis vürst Andrei samal toonil.

«Ma tean,» katkestas teda Bilibin, «te mõtlete, et on väga kerge marssaleid vangi võtta kamina ees diivanil istudes. See on tõsi, aga ikkagi, miks te teda vangi ei võtnud? Ja ärge imestage, et mitte ainult sõjaminister, vaid ka keiserlik majesteet ning kuningas Franz ei tunne end väga õnnestatuna teie võidust; ja ka mina, Vene saatkonna õnnetu sekretär, ei tunne mingit erilist rõõmu . . .»

Ta vaatas vürst Andreile näkku ja laskis järsku oma otsaesisele kogutud naha sirgu.

«Nüüd, mu armas, on minu järjekord teilt küsida «mispärast»,» ütles Bolkonski. «Tunnistan teile, et ma ei saa aru, võib-olla on siin diplomaatlikke peensusi, mis käivad üle mu nõrga mõistuse, kuid ma ei saa aru: Mack kaotab terve armee, ertshertsog Ferdinand ja ertshertsog Karl ei anna mingisuguseid elumärke ja teevad ühe vea teise järel, lõpuks ainult Kutuzov saavutab tõelise võidu, hävitab prantslaste *charme*'i[1], ja sõjaminister ei ole isegi huvitatud üksikasjade teadasaamisest!»

«Just sellepärast, mu armas. *Voyez-vous, mon cher*[2]: hurraa, tsaari, Venemaa ja usu eest! *Tout ça est bel et bon*[3], aga mis on meil, ma ütlen, Austria keisrikojal tegemist teie võitudega? Tooge meile siia hea sõnum ertshertsog Karli või Ferdinandi võidust — *un archiduc vaut l'autre*[4], nagu te teate — kas või Bonaparte'i tuletõrjemeeskonna ühe roodu üle, see on teine asi, siis me müristame saluuti. Aga nii võib see justkui meelega meid ainult õrritada. Ertshertsog Karl ei tee midagi, ertshertsog Ferdinand häbistab end. Viini te jätate maha, ei kaitse enam, *comme si vous nous disiez*[5]: meiega on jumal, aga jumal teiega, teie pealinnaga. Oli kindral, keda me kõik armastasime, — Schmidt; te viite tema

---

[1] Nad võtsid mind selle sõnumiga vastu nii, nagu võetakse vastu koera keeglimängul,

[2] Siiski, mu armas, kogu mu lugupidamise juures «õigeuskliku vene sõjaväe» vastu ma arvan, et teie võit ei kuulu kõige hiilgavamate hulka.

[1] võitmatuse võlu,

[2] Näete, mu armas:

[3] See kõik on kena,

[4] üks ertshertsog väärib teist,

[5] nagu oleksite meile öelnud:

kuuli ette ja õnnitlete meid võidu puhul! . . . Nõustuge, et õrritavamat sellest sõnumist, mida teie toote, ei saagi enam välja mõtelda. *C'est comme un fait exprès, comme un fait exprès.*[1] Peale selle, noh, kui teie tõepoolest saavutaksitegi hiilgava võidu, kui saavutaks võidu koguni ertshertsog Karl, mida see siis muudaks asjade üldises käigus? Nüüd, kus Viin on prantsuse vägede poolt võetud, on hilja.»

«Kuidas võetud? Viin võetud?»

«Mitte ainult võetud, vaid Bonaparte on Schönbrunnis, ja krahv, meie armas krahv Vrbna läheb tema juurde käskude järele.»

Pärast reisiväsimust ja -muljeid, vastuvõttu ja eriti pärast lõunasööki tundis Bolkonski, et ta ei mõista kuuldud sõnade täit tähendust.

«Täna hommikul käis siin krahv Lichtenfels,» jätkas Bilibin, «ja näitas mulle kirja, milles on üksikasjaliselt kirjeldatud prantslaste paraadi Viinis. *Le prince Murat et tout le tremblement . . .*[2] Te näete, et teie võit ei olegi nii väga rõõmustav ja et teid ei saada vastu võtta kui päästjat . . .»

«Tõepoolest, mulle on see ükskõik, täiesti ükskõik!» ütles vürst Andrei, hakates taipama, et tema teade lahingust Kremsi juures tõepoolest omab väikest tähtsust niisuguste sündmuste kõrval nagu Austria pealinna vallutamine. «Kuidas siis Viin on vallutatud? Aga sild ja kuulus *tête de pont*[3], ja vürst Auersperg? Meil liikusid kuuldused, et vürst Auersperg kaitseb Viini,» ütles ta.

«Vürst Auersperg asub sellel, meiepoolsel kaldal ja kaitseb meid; ma mõtlen, kaitseb väga halvasti, aga ikkagi kaitseb. Kuid Viin on sealpool. Ei, sild ei ole veel vallutatud, ja loodan, et seda ei vallutatagi, sest ta on mineeritud ja kästud õhku lasta. Vastasel korral me oleksime ammugi olnud Böömi mägedes ja teie koos oma armeega oleksite veetnud viletsa veerandtunni kahe tule vahel.»

«Kuid see ei tähenda ikkagi, et sõjakäik oleks lõppenud,» ütles vürst Andrei.

[1] See on juba nagu meelega, just nagu meelega.
[2] Prints Murat ja kõik muu . . .
[3] sillapea.

«Aga mina arvan, et on lõppenud. Ja nii arvavad ka suured tolad siin, kuid ei julge seda öelda. Tuleb see, mis ma ütlesin sõjakäigu algul, et mitte teie *echauffourée de Durenstein*[1], üldse mitte püssirohi ei otsusta asja, vaid need, kes ta välja mõtlesid,» ütles Bilibin, korrates üht oma *mot*'dest, lastes nahavoldid otsaesisel sirgu ja peatudes. «Küsimus on ainult selles, mis tulemusi annab keiser Aleksandri kohtumine Preisi kuningaga Berliinis. Kui Preisimaa astub liitu, *on forcera la main à l'Autriche*[2], ja sõda jätkub. Kui aga mitte, siis seisab asi ainult selles, et kokku leppida, kus koostada uue *Campo Formio* esialgsed paragrahvid.»

«Aga milline haruldane geniaalsus!» hüüatas järsku vürst Andrei oma väikest kätt rusikasse pigistades ja sellega laua pihta lüües. «Ja milline õnn on sellel inimesel!»

«Buonapartel?» lausus Bilibin küsivalt, otsaesist kortsutades ja sellega mõista andes, et otsekohe tuleb *un mot*. «Buonapartel?» ütles ta, rõhutades eriti u-häälikut. «Aga mina mõtlen, et nüüd, kus ta Schönbrunnist Austriale seadusi ette kirjutab, *il faut lui faire grâce de l'u*[3]. Ma teen otsustavalt uuenduse ja nimetan teda *Bonaparte tout court*[4].»

«Ei, ilma naljata,» ütles vürst Andrei. «Kas te tõesti arvate, et sõjakäik on lõppenud?»

«Ma arvan järgmist. Austria jäi lolliks, aga tema ei ole sellega harjunud. Ja ta maksab kätte. Aga lolliks jäi ta seetõttu, et esiteks on provintsid laastatud *(on dit, le* õigeusklik *est terrible pour le pillage*[5]), armee on purustatud, pealinn võetud, ja seda kõike *pour les beaux yeux du* Sardiinia majesteet[6]. Ja seepärast — *entre nous, mon cher*[7], — ma haistan, et meid petetakse, ma haistan läbikäimist Prantsusmaaga ja rahu, salajase, separaatse rahu sõlmimise plaane.»

[1] tulevahetus Dürnsteini all,
[2] siis sunnitakse Austriat,
[3] on tarvis ta vabastada u-st.
[4] lihtsalt Bonaparte.
[5] räägitakse . . . riisub julmalt
[6] Sardiinia majesteedi ilusate silmade pärast.
[7] omavahel, mu armas,

«See pole võimalik!» ütles vürst Andrei. «See oleks liiga inetu!»

«Qui vivra, verra,»[1] ütles Bilibin jutu lõpetamise märgiks nahavolte jälle siledaks lastes.

Kui vürst Andrei tema jaoks valmisseatud tuppa tuli ja puhtas pesus sulgkottidele ning lõhnavaile soojendatud patjadele heitis, tundis ta, et see lahing, mille kohta ta teate tõi, oli nüüd temast väga kaugel. Tema mõtteid valdasid liit Preisimaaga, Austria reetlikkus, Bonaparte'i uus triumf, paraad ja homne vastuvõtt keiser Franzi juures.

Ta sulges silmad. Samal hetkel kostis ta kõrvus suurtükimürin, püsside ragin, sõidukirataste põrin, ja jälle laskub mäest alla pikk musketäride ahelik, prantslased tulistavad, ja ta tunneb, kuidas ta süda võpatab, ja ta ratsutab Schmidti kõrval ettepoole, ja kuulid vilistavad lõbusalt tema ümber, ja ta tunneb seda kümnekordset elurõõmu, mida ta pole tundnud lapsepõlvest saadik.

Ta ärkas . . .

«Jah, nii see oli! . . .» ütles ta enesele, õnnelikult, lapselikult naeratades ja vajus sügavasse, nooruslikku unne.

XI

Järgmisel päeval ärkas ta hilja. Värskendades muljeid möödunust, tuli talle kõigepealt meelde, et täna on tarvis end esitleda keiser Franzile, tuli meelde sõjaminister, viisakas austria tiibadjutant, Bilibin ja eileõhtune kõnelus. Ta riietus lossi sõiduks täielikku paraadvormi, mida ta polnud enam ammu selga pannud, ja astus värskena, erksana ning meeldivana, käsi sidemes, Bilibini kabinetti. Kabinetis viibis neli härrat diplomaatilisest korpusest. Vürst Ippolit Kuraginit, kes oli saatkonna sekretäriks, Bolkonski tundis; teistega tutvustas teda Bilibin.

Härrad, kes käisid Bilibini juures, seltskondlikud, noored, rikkad ning lõbusad inimesed, moodustasid niihästi Viinis kui ka siin erilise ringi, mida Bilibin, kes oli selle ringi peameheks, nimetas m e i e o m a d e k s, *les nôtres*. Selles ringis, mis koosnes peaaegu eranditult diplomaatidest, olid ilmselt omad, kõrgemat seltskonda, mõningaisse naistesse suhtumist ja teenistuse kantseleilikku külge puudutavad huvid, millel polnud midagi ühist sõja ja poliitikaga. Need härrad võtsid vürst Andrei nähtavasti meelsasti o m a n a (au, mida nad osutasid vähestele) oma ringi. Viisakusest ja jutu alustamiseks esitati talle mõningad küsimused armee ja lahingu kohta, ja vestlus killunes jälle seosetuiks lõbusaiks naljatusteks ja tagarääkimisteks.

«Kuid eriti tore,» rääkis üks koosviibijaist, jutustades oma diplomaadist seltsimehe äpardusest, «eriti tore on see, et kantsler ütles talle lausa, et tema nimetamine Londonisse on ülendus ja et ta seda ka nõnda võtaks. Kas te kujutlete ta nägu selle juures? . . .»

«Aga mis kõige hullem, härrad, ma reedan teile Kuragini: inimene on õnnetuses, ja seda kasutab ära see Don Juan, see kole inimene!»

Vürst Ippolit lamas voltääri tugitoolis, jalad üle käetoe asetatud. Ta hakkas naerma.

«Parlez-moi de ça,»[1] ütles ta.

«Oo, Don Juan! Oo, madu!» kuuldus hääli.

«Teie, Bolkonski, ei tea,» pöördus Bilibin vürst Andrei poole, «et kõik koledused, mida on teinud prantsuse armee (ma oleksin peaaegu öelnud: vene armee), ei ole midagi võrreldes sellega, mis see inimene on korda saatnud naiste seas.»

«La femme est la compagne de l'homme,»[2] lausus vürst Ippolit ja asus läbi lornjeti oma ülestõstetud jalgu vahtima.

Bilibin ja m e i e o m a d pahvatasid Ippolitile näkku vaadates valjusti naerma. Vürst Andrei nägi, et see Ippolit, keda ta (ta ei saanud seda tunnistamata jätta) peaaegu armukadestas oma naise pärast, oli selles seltskonnas narriks.

«Ma pean teid kostitama Kuraginiga,» ütles Bilibin tasa Bolkonskile. «Ta on veetlev, kui ta arutleb poliitika üle; tema tähtsus väärib nägemist.»

---

[1] Elame, näeme,

[1] Rääkige aga pealegi,
[2] Naine on mehe seltsiline,

Ta istus Ippoliti juurde, kogus laubale oma voldid ja alustas temaga juttu poliitikast. Vürst Andrei ja teised kogunesid nende ümber.

«Le cabinet de Berlin ne peut pas exprimer un sentiment d'alliance,» alustas Ippolit, paljutähendavalt kõigile otsa vaadates, *«sans exprimer... comme dans sa dernière note... vous comprenez... vous comprenez... et puis si sa Majesté l'Empereur ne déroge pas au principe de notre alliance...»*[1]

«Attendez, je n'ai pas fini...» ütles ta vürst Andreile tema käest kinni haarates. *«Je suppose que l'intervention sera plus forte que la non-intervention. Et...»* Ta vaikis pisut. *«On ne pourra pas imputer à la fin de non-recevoir notre dépêche du 28 novembre. Voilà comment tout cela finira.»*[2]

Ja ta vabastas Bolkonski käe, näidates sellega, et nüüd on ta lõpetanud.

«Demosthènes, je te reconnais au caillou que tu as caché dans ta bouche d'or!»[3] ütles Bilibin, ja ta juuksemüts peas liigatas heameelest.

Kõik puhkesid naerma. Ippolit naeris kõige valjemini. See näis valmistavat talle füüsilist piina, ta hingeldas, kuid ei suutnud hoiduda metsikust naerust, mis ta alati liikumatu näo laiali venitas.

«Noh, nii, mu härrad,» ütles Bilibin. «Bolkonski on mu külaline selles majas ja siin Brünnis ja ma tahan teda kostitada, niipalju kui suudan, kõigi siinse elu rõõmudega. Kui me oleksime Viinis, oleks see kerge, kuid siin, *dans cevilain trou morave*[4], on see raskem ja ma palun teie kõigi abi. *Il faut lui faire les honneurs de*

[1] Berliini kabinet ei saa väljendada oma arvamust liidust, väljendamata... nagu oma viimases noodis... te saate aru... te saate aru... muide, kui tema majesteet keiser ei muuda oma meelt meie liidu põhialuste suhtes...

[2] Oodake, ma ei ole veel lõpetanud... Ma arvan, et vahelesegamine saab olema tugevam kui mittevahelesegamine. Ja... On võimatu asja lõpetatuks pidada meie 28. novembri depeši mittevastuvõtmisega. Vaat millega see kõik lõpeb.

[3] Demosthenes, ma tunnen sind kivikese järgi, mida sa varjad oma kuldses suus!

[4] selles vastikus Määrimaa urkas,

Brünn.[1] Teie võtke enese peale teater, mina võtan seltskonna, teie, Ippolit, võtate endastki mõista naised.»

«Tarvis talle näidata Amelie'd, lihtsalt veetlev!» ütles üks meie omi, suudeldes sõrmeotsi.

«Üldse on tarvis seda verejanulist soldatit,» ütles Bilibin, «humaansemate vaadete poole pöörata.»

«Vaevalt küll saan ma kasutada teie külalislahkust, mu härrad, ja nüüd on mul aeg sõita,» ütles Bolkonski kella vaadates.

«Kuhu?»

«Keisri juurde.»

«Oo! Oo! Oo!»

«Noh, nägemiseni, Bolkonski! Nägemiseni, vürst, tulge siis aga varakult lõunatama,» kuuldus hääli. «Me arvestame teiega.»

«Keisriga kõneldes püüdke igati ülistada moonamuretsemise ja marsruutide korda,» ütles Bilibin Bolkonskit esikusse saates.

«Kui tahaksingi kiita, ma ei saa, niivõrd kui ma sellest tean,» vastas Bolkonski naeratades.

«Noh, rääkige üldse võimalikult palju. Tema kirg on audientsid, aga ta ise ei armasta ega mõista rääkida, nagu te näha saate.»

XII

Vastuvõtul vaatas keiser Franz ainult teraselt otsa vürst Andreile, kes seisis määratud kohal austria ohvitseride keskel, ja noogutas talle oma pika peaga. Kuid pärast seda andis eilne tiibadjutant Bolkonskile viisakalt edasi keisri soovi vürstile audientsi anda. Keiser Franz võttis ta vastu keset tuba seistes. Vürst Andreid hämmastas, et enne vestluse alustamist keiser justkui kohmetas, teadmata, mida öelda, ja punastas.

«Ütelge, millal algas lahing?» küsis ta kiiresti.

Vürst Andrei vastas. Sellele küsimusele järgnesid teised, niisama lihtsad küsimused: «Kas Kutuzov on terve? Kunas ta Kremsist välja sõitis?» jne. Keiser rääkis nii-

[1] Tarvis teda kostitada Brünniga.

suguse näoga, nagu oleks kogu ta eesmärk seisnud ainult selles, et esitada teatud arv küsimusi. Aga vastused neile küsimustele, nagu see oli täiesti ilmne, ei huvitanud teda.

«Mis kella ajal algas lahing?» küsis keiser.

«Ma ei saa teatada teie kõrgusele, mis kella ajal algas lahing rindel, aga Dürnsteinis, kus asusin mina, alustasid väed rünnakut kella kuue paiku õhtul,» ütles Bolkonski elavnedes ja oletades, et tal õnnestub esitada oma peas juba valminud tõepärane kirjeldus kõigest sellest, mida ta teadis ja oli näinud.

Kuid keiser naeratas ja katkestas teda:

«Mitu miili?»

«Kust ja kuhu, teie kõrgus?»

«Dürnsteinist Kremsi.»

«Kolm ja pool miili, teie kõrgus.»

«Prantslased lahkusid vasakult kaldalt?»

«Nagu luurajad teatasid, läksid öösel parvedel viimased üle.»

«On Kremsis küllaldaselt hobusemoona?»

«Hobusemoona ei olnud muretsetud sel määral...»

Keiser katkestas teda:

«Mis kella ajal sai surma kindral Schmidt?»

«Vist kell seitse.»

«Kell seitse? Väga kurb! Väga kurb!»

Keiser ütles, et ta tänab, ja kummardas. Vürst Andrei väljus ja otsekohe piirasid teda igast küljest õukondlased. Igast küljest vaatasid temale lahked silmad ja kuuldus lahkeid sõnu. Eilne tiibadjutant tegi talle ettepaneiteid, miks ta ei jäänud peatuma lossi, ja pakkus talle oma maja. Sõjaminister tuli ja õnnitles teda Maria Theresia 3. järgu ordeni saamise puhul, millega keiser oli teda autasustanud. Keisrinna kammerhärra kutsus teda tema kõrguse keisrinna juurde. Ka ertshertsoginna soovis teda näha. Ta ei teadnud, kellele vastata, ja kogus mõne sekundi jooksul mõtteid. Vene saadik võttis tal õlast kinni, viis ta akna juurde ja hakkas temaga rääkima.

Vastupidiselt Bilibini sõnadele võeti tema toodud sõnum rõõmuga vastu. Oli määratud tänujumalateenistus. Kutuzovile annetati Maria Theresia suurrist ja kogu

armee sai autasusid. Bolkonski sai igalt poolt kutseid ja pidi kogu hommiku visiite tegema Austria tähtsamaile aukandjaile. Kella viie paiku õhtul lõpetas vürst Andrei oma visiidid ja läks tagasi Bilibini poole, koostades mõttes isale kirja lahingust ja oma sõidust Brünni. Bilibini maja trepi ees seisis pooleni asjadega koormatud kaless, ja Franz, Bilibini teener, kandis suure vaevaga sumadani uksest välja. (Enne Bilibini juurde minekut käis vürst Andrei raamatukaupluses endale kaasavõtmiseks raamatuid ostmas ja jäi sinna kauaks istuma.)

«Mis lahti?» küsis Bolkonski.

«Ach, Erlaucht!» ütles Franz vaevaga sumadani kalessi upitades. *«Wir ziehen noch weiter. Der Bösewicht ist schon wieder hinter uns her!»*[1]

«Mis siis on? Mis on lahti?» küsis vürst Andrei.

Bilibin tuli Bolkonskile vastu. Tema alati rahulik nägu avaldas rahutust.

«Non, non, avouez que c'est charmant,» ütles ta, *«cette histoire du pont de Thabor* (sild Viinis). *Ils l'ont passé sans coup férir.»*[2]

Vürst Andrei ei saanud midagi aru.

«Kust teie siis tulete, et te ei tea seda, mida teavad juba kõik kutsarid linnas?»

«Ma tulen ertshertsoginna juurest. Seal ei kuulnud ma midagi.»

«Ja teie ei näinud, et igal pool pakitakse?»

«Ei näinud... Aga milles on siis asi?» küsis vürst Andrei kärsitult.

«Milles on asi? Asi on selles, et prantslased tulid üle silla, mida kaitseb Auersperg, ja silda ei lastud õhku, nii et Murat tormab nüüd Brünni viivat teed mööda, ja täna-homme on nad siin.»

«Kuidas siin? Ja miks ei lastud silda õhku, kui see oli mineeritud?»

«Seda küsin mina teilt. Seda ei tea keegi, isegi Bonaparte mitte.»

---

[1] Ah, teie hiilgus! Me läheme veel kaugemale. Kurjategija on meil jälle kannul!

[2] Ei, ei, tunnistage, et see on tore, see Tabori silla lugu. Nad ületasid selle ilma vastupanu leidmata.

Bolkonski kehitas õlgu.

«Aga kui sillast on üle tuldud, siis, tähendab, on ka armee hukkunud: tema taganemistee lõigatakse ära,» ütles ta.

«Selles see asi seisabki,» vastas Bilibin. «Kuulake. Prantslased marsivad Viini, nagu ma teile ütlesin. Kõik on väga hea. Järgmisel päeval, see tähendab eile, istuvad härrad marssalid Murat, Lannes ja Bèlliard hobustele ja ratsutavad silla juurde. (Pange tähele, kõik kolm on gaskoonlased.) «Härrased,» ütleb üks neist, «te teate, et Tabori sild on läbi ja läbi mineeritud ning et selle ees on ähvardav *tête de pont*[1] ja viisteistkümmend tuhat meest sõjaväge, kellele on antud käsk sild õhku lasta ja takistada meid üle tulemast. Kuid meie keisrihärrale Napoleonile oleks meele järgi, kui me vallutame selle silla. Sõidame siis kolmekesi ja vallutame selle.» — «Sõidame,» ütlevad teised; ja nad lähevad ning võtavad silla, lähevad sellest üle ja liiguvad nüüd siinpool Doonaud kogu armeega meie peale, teie ja teie ühendusteede peale.»

«Jätke naljatamine,» ütles vürst Andrei nukralt ning tõsiselt.

See teade oli vürst Andreile kurvastav ja ühtlasi meeldiv. Niipea kui ta teada sai, et vene armee on niisuguses lootusetus seisukorras, turgatas talle pähe, et just nimelt temal on määratud vene armee sellest seisukorrast välja tuua, et siin on tema Toulon*, mis tõstab ta esile tundmatute ohvitseride ridadest ja avab talle tee kuulsusele. Bilibinit kuulates kaalutles ta juba, kuidas ta armeesse tagasi jõudes esitab sõjanõukogus plaani, mis ainsana päästab armee, ja kuidas siis ainult temale usaldatakse selle kava teostamine.

«Jätke naljatamine,» ütles ta.

«Ma ei naljata,» jätkas Bilibin. «Miski ei ole õigem ja kurvem. Need härrad sõidavad üksi sillale ja tõstavad üles valged rätikud; kinnitavad, et on vaherahu ja et nemad, marssalid, sõidavad läbirääkimistele vürst Auer-

[1] sillapea

* Napoleon saavutas kuulsuse 1793. a. Prantsuse sõjasadama Touloni tagasivallutamisel. *Tõlk.*

spergiga. Valvekorraohvitser laseb nad *tête de pont*'i. Nad jutustavad talle tuhat gaskooni lollust: ütlevad, et sõda on lõppenud, et keiser Franz on määranud kohtumise Bonaparte'ile, et nad soovivad kokku saada vürst Auerspergiga, jne. Ohvitser saadab Auerspergi kutsuma; need härrad kaisutavad ohvitsere, naljatavad, istuvad suurtükkidele, aga selle aja sees tuleb prantsuse pataljon märkamatult sillale, heidab kotid süüteainetega vette ja läheneb *tête de pont*'ile. Lõpuks ilmub kindralleitnant, meie armas vürst Auersperg von Mautern isiklikult. «Kallis vaenlane! Austria sõjajõudude ehe, Türgi sõdade kangelane! Vaen on lõppenud, me võime üksteisele kätt anda ... keiser Napoleon põleb soovist vürst Auerspergiga tuttavaks saada ...» Ühesõnaga, need härrad, kes ei ole mitte asjata gaskoonlased, puistavad Auerspergi üle ilusate sõnadega, ta on nii meelitatud oma nõnda kiiresti väljakujunenud intiimsusest prantsuse marssalitega, nii pimestatud Murat' mantli ja jaanalinnusulgede nägemisest, *qu'il n'y voit que du feu, et oublie celui qu'il devait faire, faire sur l'ennemi*[1]. (Ehkki Bilibin rääkis kiiresti, ei unustanud ta peatumast pärast seda *mot'd,* et aega anda selle hindamiseks.) Prantsuse pataljon jookseb *tête de pont*'i, rikub suurtükid, ja sild on võetud. Aga mis kõige toredam,» jätkas ta omaenda jutustuse veetluse erutusest rahunedes, «on see, et seersant, kes oli valvele pandud suurtüki juurde, mille signaali järgi pidi süüdatama miinid ja sild õhku lastama, see seersant, nähes, et prantsuse väed jooksevad sillale, tahtis juba tulistada, kuid Lannes tõmbas ta käe kõrvale. Seersant, kes, nagu näha, oli targem oma kindralist, astub Auerspergi juurde ja ütleb: «Vürst, teid petetakse, prantslased on siin!» Murat näeb, et mäng on kaotatud, kui lasta seersandil kõnelda. Teeseldud imestusega (tõeline gaskoonlane) pöördub ta Auerspergi poole. «Ma ei tunne ära maailmas nii kiidetud austria distsipliini,» ütleb ta, «ja teie lubate alamväelasel nõnda enesega kõnelda!» *C'est génial. Le prince d'Auersperg se pique d'honneur et fait mettre le sergeant aux arrêts. Non, mais avouez que c'est char-*

[1] et ta näeb vaid nende tuld ja unustab oma tule, selle, mida ta on kohustatud avama vaenlase pihta.

mant toute cette histoire du pont de Thabor. Ce n'est ni bêtise, ni lâcheté . . .»[1]

«C'est trahison peut-être,»[2] ütles vürst Andrei, kujutledes elavalt halle sineleid, haavu, püssirohusuitsu, tulistamise mürinat ja kuulsust, mis teda ootab.

«Non plus. Cela met la cour dans de trop mauvais draps,» jätkas Bilibin. *«Ce n'est ni trahison, ni lâcheté, ni bêtise; c'est comme à Ulm . . .»* Ta jäi nagu mõttesse väljendust otsides. *«C'est . . . c'est du Mack. Nous sommes mackés,»*[3] lõpetas ta, tundes, et ütles *un mot'*, ja värske *mot'*, niisuguse *mot'*, mida hakatakse kordama.

Laubale kogutud voldid alanesid kiiresti heameele märgiks ja ta hakkas põgusalt naeratades oma küüsi vaatlema.

«Kuhu te nüüd?» küsis ta järsku, pöördudes vürst Andrei poole, kes tõusis, et oma tuppa minna.

«Ma sõidan.»

«Kuhu?»

«Armeesse.»

«Aga te kavatsesite ju jääda veel kaheks päevaks?»

«Nüüd aga sõidan otsekohe.»

Ja vürst Andrei tegi korralduse ärasõiduks ning läks oma tuppa.

«Teate mis, mu armas,» ütles Bilibin tema tuppa astudes. «Ma mõtlesin teie üle järele. Milleks te sõidate?»

Ja selle väite ümberlükkamatuse tõestuseks kadusid kõik voldid ta näolt.

Vürst Andrei vaatas küsivalt oma kaasvestlejale ega vastanud midagi.

«Milleks te sõidate? Ma tean, te mõtlete, et teie kohus on kihutada armeesse nüüd, kus ta on hädaohus. Ma saan sellest aru, *mon cher, c'est de l'héroisme*[4].»

«Mitte sugugi,» ütles vürst Andrei.

---

[1] See on geniaalne. Vürst Auersperg solvub ja käsib seersandi vahistada. Tunnistage, et see on tore, kogu see Tabori silla lugu. See ei ole õieti ei lollus ega ka alatus . . .

[2] Võib-olla on see reetmine,

[3] Sugugi mitte. See asetab õue kõige rumalamasse olukorda: see ei ole ei reetmine, ei alatus ega lollus; see on nagu Ulmi all . . . See on . . . see on makism. Me oleme makistunud,

[4] mu armas, see on kangelaslikkus.

«Aga te olete *un philosophe*[1], olge siis seda täiesti, vaadake asja teisest küljest, ja te näete, et teie kohus on, vastupidi, end hoida. Jätke see teistele, kes ei kõlba enam millekski . . . Teil ei ole kästud tagasi sõita ja siit teid ei lastud minema; tähendab, te võite jääda ja sõita meiega, kuhu meid viib meie õnnetu saatus. Räägitakse, et tuleb sõita Olmützi. Olmütz aga on väga kena linn. Ja me sõidame teiega rahulikult koos minu kalessis.»

«Jätke naljatamine, Bilibin,» ütles Bolkonski.

«Ma räägin teile siiralt ja nagu sõber. Otsustage ise. Kuhu ja milleks te sõidate nüüd, kui te võite siia jääda? Teid ootab üks kahest (ta kogus naha vasakule meelekohale): kas te ei jõua armeesse, enne kui tehakse rahu, või lüüasaamine ja häbi koos kogu Kutuzovi armeega.»

Ja Bilibin laskis naha jälle sirgu, tundes, et ta dilemma on ümberlükkamatu.

«Selle üle ma ei suuda otsustada,» ütles vürst Andrei külmalt ja mõtles: «Sõidan selleks, et päästa armee.»

«Mon cher, vous êtes un héros,»[2] ütles Bilibin.

XIII

Teinud sõjaministrile lahkumisvisiidi, sõitis Bolkonski samal ööl tagasi armeesse, ilma et ise oleks teadnud, kust ta selle leiab, ning kartes, et prantslased ta teel Kremsi kinni võtavad.

Brünnis pakkisid kõik õukondlased oma asju ja juba saadeti kraamikoormaid Olmützi. Hetzelsdorfi lähedal jõudis vürst Andrei välja teele, mida mööda suurima rutuga ja suurimas korratuses liikus vene armee. Tee oli veovankritest niivõrd ummistatud, et võimatu oli sõidukiga edasi liikuda. Vürst Andrei võttis ühelt kasakaohvitserilt hobuse ja kasaka ning sõitis näljasena ja väsinuna, vooridest mööda ajades ülemjuhatajat ja oma vankrit otsima. Teel ulatusid ta kõrvu kõige pahaendelisemad kuuldused armee seisukorrast, ja korratult põgeneva armee nägemine kinnitas neid kuuldusi.

---

[1] filosoof,

[2] Mu armas, te olete kangelane,

«Cette armée russe que l'or de l'Angleterre a transportée des extrémités de l'univers, nous allons lui faire éprouver le même sort (le sort de l'armée d'Ulm),»[1] tulid talle meelde sõnad Bonaparte'i käskkirjast oma armeele enne sõjakäigu algust, ja need sõnad äratasid temas niihästi imestust geniaalse kangelase vastu, solvatud uhkusetunnet kui ka kuulsuselootust. «Aga kui midagi muud üle ei jää kui ainult surra?» mõtles ta. «Mis sellest, kui see on vajalik! Ma teen seda mitte halvemini kui teised.»

Vürst Andrei vaatas põlgusega neid lõpmatuid segipaisatud väeosi, veovankreid, parke, suurtükiväge ja jälle kõike võimalikku liiki veovankreid, mis ajasid üksteisest mööda ja ummistasid kolmelt, neljalt realt porise tee. Igalt poolt, eest ja tagant, nii kaugelt kui aga kõrv kuulis, kostis rataste raginat, sõidukikerede, vankrite ja lafettide mürinat, kapjade müdinat, piitsalööke, nõõtamist, soldatite, tentsikute ja ohvitseride sõimu. Teeäärtel oli ühtelugu näha küll lõpnud hobuseid, nülituid ja nülgimata, küll katkisi vankreid, mille juures midagi oodates istusid üksikud soldatid, küll oma üksustest maha jäänud soldateid, kes salkadena ruttasid lähedastesse küladesse või tassisid küladest kanu, lambaid, heinu või millegagi täidetud kotte. Allamäge ja ülesmäge minekul muutus rahvasumm tihedamaks ja õhku täitis lakkamatu hüüete kumin. Põlvini porri vajudes upitasid soldatid kätega suurtükke ja laskemoonavankreid; plaksusid piitsad, libisesid kabjad, rebenesid trengid ja pingutasid karjumisest rinnad. Liiklemist juhtivad ohvitserid sõitsid vooride vahel edasi-tagasi. Nende häält oli nõrgalt kuulda üldises müras ja nende nägudest oli näha, et nad olid kaotanud lootuse tõkestada seda korratust.

«Voilà le cher[2] õigeusklik sõjavägi,» mõtles Bolkonski, meenutades Bilibini sõnu.

Et küsida kelleltki neist meestest, kus on ülemjuhataja, ratsutas ta voori juurde. Otse tema ees sõitis veider, nähtavasti soldatite poolt kodusel teel valmistatud ühehobuse-

[1] See vene armee, mille Inglismaa kuld on toonud siia maailma otsast, saab tunda sedasama saatust (Ulmi armee saatust).

[2] Seal on see armas

sõiduk, mis oli midagi taluvankri, kabrioleti ja kalessi vahepealset. Sõidukit juhtis soldat ja selles istus nahkse kummi all vankripõlle taga üleni rätikutesse mässitud naine. Vürst Andrei sõitis juurde ja tahtis juba pöörduda küsimusega soldati poole, kui ta tähelepanu äratasid kibitkakeses istuva naise meeleheitlikud karjed. Voori juhtiv ohvitser peksis soldatit, kes istus kutsarina selles kalessikeses, selle pärast, et soldat tahtis teistest mööda sõita, ja piits tabas peksmisel vankrikatet. Naine karjus läbilõikavalt. Vürst Andreid nähes poetas ta pea vankrikatte tagant esile ja hüüdis vaibataolise pleedi alt väljapistetud kõhnade kätega vehkides:

«Adjutant! Härra adjutant!... Jumala pärast... kaitske... Mis see ometi on?... Ma olen arsti naine seitsmendast jäägripolgust... ei lasta läbi; me jäime maha, kaotasime omad...»

«Lõõn su laiaks nagu pannkoogi, pööra tagasi!» karjus vihane ohvitser soldatile. «Pööra tagasi oma lipakaga!»

«Härra adjutant, kaitske. Mis see's on?» karjus arsti naine.

«Laske see vanker läbi. Kas te siis ei näe, et seal on naisterahvas?» ütles vürst Andrei ohvitserile lähenedes.

Ohvitser vaatas talle otsa ja pöördus midagi vastamata jälle soldati poole: «Ma sulle teen möödasõitu... Tagasi!»

«Laske läbi, ütlen ma teile,» kordas vürst Andrei huuli kokku pigistades.

«Aga kes sina niisugune oled?» pöördus ohvitser järsku joobnud inimese raevuhoos tema poole. «Kes sina oled? Oled sina (ta rõhutas eriti sõna s i n a) siin ülem või? Siin olen mina ülem, aga mitte sina. Sina, tagasi,» kordas ta, «pannkoogiks lõõn.»

See väljendus näis olevat ohvitserile meeldima hakanud.

«Vahvasti andis adjutandikesele nina peale,» kuuldus hääl tagantpoolt.

Vürst Andrei nägi, et ohvitser oli selles joobnud inimese põhjuseta raevuhoos, milles inimesed ei mäleta, mis nad räägivad. Ta nägi, et tema väljaastumine kibitkakeses istuva arstinaise eest oli täis seda, mida ta kartis

kõige rohkem maailmas, seda, mida nimetatakse *ridicule*[1], aga ta instinkt ütles talle muud. Ohvitser ei jõudnud veel lõpetada viimaseid sõnu, kui vürst Andrei raevust moonutatud näoga tema juurde ratsutas ja tõstis nagaika:

«Las-ke lä-bi!»

Ohvitser lõi käega ja ratsutas kiiresti eemale.

«Need staabimehed teevad alati muudkui korralagedust,» urises ta. «Tehke siis, nagu tahate.»

Vürst Andrei sõitis silmi tõstmata kähku eemale arsti naisest, kes nimetas teda päästjaks, ja kihutas vastikustundega kõiki selle alandava stseeni väiksemaidki üksikasju meelde tuletades edasi küla poole, kus öeldi asuvat ülemjuhataja.

Külla jõudes ronis ta hobuselt maha ja sammus esimese maja poole kavatsusega pisut puhata, midagi süüa ja selgust saavutada kõigis neis solvavais, teda piinavais mõtteis. «See on ju lurjuste kari, aga mitte sõjavägi,» mõtles ta, lähenedes esimese maja aknale, kui tuttav hääl hõikas teda nimepidi.

Ta vaatas ringi. Väikesest aknast tuli nähtavale Nesvitski ilus nägu. Mahlaka suuga midagi närides ja kätega vehkides kutsus Nesvitski teda enda juurde.

«Bolkonski, Bolkonski! Kas sa ei kuule või? Tule ruttu,» hüüdis ta.

Sisse astudes nägi vürst Andrei Nesvitskit ja veel üht adjutanti, kes sõid midagi. Nad pöördusid kiiresti Bolkonski poole küsimusega, kas ta ei tea midagi uudist. Nende nii tuttavail nägudel märkas vürst Andrei ärevust ja rahutust. See oli eriti märgatav Nesvitski alati naerval näol.

«Kus on ülemjuhataja?» küsis Bolkonski.

«Siin, tolles majas,» vastas adjutant.

«Noh, kas vastab tõele, et on rahu ja kapitulatsioon?» küsis Nesvitski.

«Mina küsin seda teilt. Ma ei tea midagi peale selle, et suure vaevaga jõudsin teie juurde.»

«Ja mis siis meie juures on, vennas! Kole! Tunnistan

[1] naeruväärseks.

end süüdi, vennas: Macki üle naersime, aga enestel läheb veel hullemini,» ütles Nesvitski. «Aga istu ometi, söö midagi.»

«Nüüd, vürst, ei leia te vankreid kätte ega mitte midagi ja teie Pjotr on jumal teab kus,» ütles teine adjutant.

«Aga kus on siis peakorter?»

«Znaimis ööbime.»

«Mina ladusin kõik, mis mulle vaja, kahe hobuse selga,» ütles Nesvitski, «ja pakid tehti mulle suurepärased. Võib kas või üle Böömi mägede jalga lasta. Paha lugu, vennas. Aga mis sul on, sa oled vist haige, et nii värised?» küsis Nesvitski, märgates, kuidas vürst Andrei võpatas otsekui Leydeni purgi puudutamisest.

«Ei midagi,» vastas vürst Andrei.

Talle tuli sel silmapilgul meelde hiljutine kokkupõrge arsti naise ja vooriohvitseriga.

«Mis ülemjuhataja siin teeb?» küsis ta.

«Ma ei saa midagi aru,» ütles Nesvitski.

«Mina saan aru ainult seda, et kõik on jälk, jälk ja jälk,» ütles vürst Andrei ja läks majja, kus peatus ülemjuhataja.

Ta möödus Kutuzovi sõidukist, saatjaskonna äraaetud ratsahobustest ja valjusti omavahel kõnelevaist kasakaist ning astus eeskotta. Kutuzovi juures, nagu öeldi vürst Andreile, olid vürst Bagration ja Weyrother. Weyrother oli austria kindral, kes asendas surmasaanud Schmidti. Eeskojas kükitas väike Kozlovski kirjutaja ees, kes, mundrivarrukad üles kääritud, kirjutas kiiresti midagi kummulikeeratud toobril. Kozlovski nägu oli kurnatud, — ka tema polnud nähtavasti öösel maganud. Ta heitis pilgu vürst Andreile ja isegi ei noogutanud talle pead.

«Teine liin ... Kirjutasid?» jätkas ta kirjutajale diktteerimist. «Kiievi grenaderipolk, Podoolia ...»

«Ei jõua järele, teie kõrgeausus,» vastas kirjutaja lugupidamatult ning vihaselt, Kozlovski poole vaadates.

Ukse tagant kuuldus sellal Kutuzovi erutatud, rahulolematut häält, mida katkestas teine, tundmatu hääl. Nende häälte kõla järgi, tähelepanematuse järgi, millega Kozlovski temale otsa vaatas, äravaevatud kirjutaja

lugupidamatuse järgi, selle järgi, et kirjutaja ja Kozlovski istusid nii ülemjuhataja lähedal põrandal toobri juures, ja selle järgi, et hobuseid hoidvad kasakad naersid valjusti maja akna all, — kõige selle järgi tundis vürst Andrei, et pidi olema juhtunud midagi tähtsat ning õnnetut.

Vürst Andrei küsitles Kozlovskit tungivalt.

«Otsekohe, vürst,» ütles Kozlovski. «Dispositsioon Bagrationile.»

«Aga kapitulatsioon?»

«Ei mingisugust. On tehtud korraldused lahinguks.»

Vürst Andrei astus ukse juurde, mille tagant kuuldusid hääled. Aga kui ta tahtis ust avada, jäid hääled toas vait, uks avanes ja kullininaga ning lihava näoga Kutuzov ilmus künnisele. Vürst Andrei seisis otse Kutuzovi ees, kuid ülemjuhataja ainsa nägemisvõimelise silma ilmest oli näha, et mõtted ja mure valdasid teda nii tugevasti, et justkui varjasid tema nägemise. Ta vaatas oma adjutandile näkku ega tundnud teda ära.

«Noh, lõpetasid?» pöördus ta Kozlovski poole.

«Silmapilk, teie ekstsellents.»

Bagration, lüheldane, idamaist tüüpi kalgi liikumatu näoga, kuivetu, veel mitte vana mees, väljus ülemjuhataja järel.

«Mul on au ilmuda,» kordas vürst Andrei kaunis valjusti, ümbrikku ulatades.

«Ahaa, Viinist? Väga hea. Pärast, pärast!»

Kutuzov astus koos Bagrationiga välistrepile.

«Noh, vürst, jumalaga,» ütles ta Bagrationile. «Kristus olgu sinuga. Õnnistan sind suurele kangelasteole.»

Kutuzovi nägu muutus järsku leebeks ja pisarad tulid talle silmi. Ta tõmbas vasaku käega Bagrationi endale lähemale, paremaga aga, milles oli sõrmus, tegi ilmselt harjunud liigutusega talle ristimärgi ja pööras tema poole oma lihava põse, mille asemel Bagration suudles teda kaelale.

«Kristus olgu sinuga!» kordas Kutuzov ja astus kalessi juurde. «Istu minu kõrvale,» ütles ta Bolkonskile.

«Teie ekstsellents, ma sooviksin siin kasulik olla. Lubage mul jääda vürst Bagrationi väeossa.»

«Istu,» ütles Kutuzov, ja märgates, et Bolkonski kõhkleb, lisas juurde: «Häid ohvitsere on mulle enesele tarvis, enesele tarvis.»

Nad istusid kalessi ja sõitsid mitu minutit vaikides.

«Ees on veel nii palju, nii palju,» ütles ta vanamehelikul läbinägeval ilmel, nagu mõistes kõike, mis toimus Bolkonski hinges. «Kui tema väeosast homme üks kümnendik tagasi tuleb, tänan ma jumalat,» lisas Kutuzov justkui iseenesega rääkides.

Vürst Andrei heitis pilgu Kutuzovile, ja poole arssina kaugusel temast puutusid talle tahtmatult silma puhtad armikurrud Kutuzovi meelekohal, kus Ismaili kuul oli tal läbistanud pea, ja ta väljajooksnud silm. «Jah, temal on õigus nii rahulikult kõnelda nende inimeste hukkumisest!» mõtles Bolkonski.

«Sellepärast ma palungi end sellesse väeossa saata,» ütles ta.

Kutuzov ei vastanud. Ta näis olevat juba unustanud, mis ta oli öelnud, ja istus mõttes. Viie minuti pärast, kiikudes sujuvalt kalessi pehmeil vedrudel, pöördus Kutuzov vürst Andrei poole. Ta näol ei olnud jälgegi erutusest. Ta päris vürst Andreilt pisut pilklikult üksikasju tema kohtumisest keisriga, õukonnas kuuldud vastukajasid Kremsi lahingu kohta ja teateid mõningaist nende ühiseist tuttavaist naistest.

XIV

Kutuzov sai oma luure kaudu 1. novembril teate, mis asetas tema juhatuse all oleva armee peaaegu väljapääsmatusse seisukorda. Luure teatas, et prantslased liiguvad Viini sillast ületuleku järel suurte jõududega läbi lõikama teed, mis ühendab Kutuzovit Venemaalt tulevate vägedega. Kui Kutuzov oleks otsustanud Kremsi jääda, siis oleks Napoleoni poolteisesajatuhandeline armee tal ära lõiganud kõik ühendusteed, tema neljakümnetuhandelise kurnatud armee ümber piiranud, ja ta oleks olnud samas olukorras kui Mack Ulmi all. Kui Kutuzov oleks otsustanud maha jätta tee, mille kaudu ta võis ühineda Venemaalt tulevate vägedega, siis oleks ta pidanud minema tundmatule ilma teedeta Böömi mägede alale,

kaitstes end jõu poolest tunduvalt üle oleva vaenlase vastu, ja jätma igasuguse lootuse ühinemisele Buxhoevdeniga. Kui Kutuzov oleks otsustanud taanduda teed mööda Kremsist Olmützi — ühinemiseks Venemaalt tulevate vägedega, siis oleks ta riskinud, et temast jõuavad sellel teel ette prantslased, kes olid tulnud üle Viini silla, ja et ta seega on sunnitud lahingu vastu võtma rännakul, kõigi raskete esemete ja vooridega, kusjuures tal on tegemist vaenlasega, kes teda kolmekordselt ületab ja kahelt poolt haarab.

Kutuzov valis selle viimase väljapääsu.

Nagu luure teatas, liikusid prantslased pärast Viini sillast ületulekut kiirmarsil Znaimi poole, mis asus Kutuzovi taandumisteel, enam kui sada versta temast eespool. Enne prantslasi Znaimi jõuda tähendas suurt lootust armee päästmiseks; lasta prantslastel Znaimi ette jõuda tähendas kogu armeele möödapääsmatut teotust, nagu Ulmi all, või üldist hukkumist. Aga prantslastest kogu armeega ette jõuda oli võimatu. Prantslaste tee Viinist Znaimi oli lühem ja parem kui venelaste tee Kremsist Znaimi.

Teate saamise ööl saatis Kutuzov Bagrationi neljatuhandelise eelväe mägede kaudu Krems—Znaimi teelt paremale poole Viin—Znaimi teele. Bagration pidi selle vahemaa ilma puhkuseta ära käima, peatuma siis näoga Viini ja seljaga Znaimi poole, ja kui tal on õnnestunud prantslastest ette jõuda, siis neid kinni pidada nii kaua kui võimalik. Kutuzov ise hakkas ühes kõigi koormatega Znaimi poole liikuma.

Olles oma näljaste paljajalgsete soldatitega ilma teedeta maastikul, mööda mägesid, tormisel ööl nelikümmend viis versta ära käinud ja kolmandiku meestest mahajäänutena kaotanud, jõudis Bagration Hollabrunni kohal Viin—Znaimi teele mõni tund enne prantslasi, kes lähenesid Hollabrunnile Viini poolt. Kutuzovil oli tarvis oma vooridega veel terve ööpäev liikuda, et Znaimi jõuda, ja sellepärast pidi Bagration, et armeed päästa, oma nelja tuhande näljase, kurnatud soldatiga kogu vaenlase armeed, mida ta kohtas Hollabrunnis, ööpäeva jooksul kinni pidama, mis ilmselt oli võimatu. Kuid veider saatus tegi võimatu võimalikuks. Selle pettuse edu, mis

oli Viini silla ilma lahinguta andnud prantslaste kätte, õhutas Murat'd katsuma samal viisil petta ka Kutuzovit. Kohates Bagrationi nõrka väesalka Znaimi teel, arvas Murat, et see on kogu Kutuzovi armee. Et seda armeed kindlasti purustada, ootas ta järele teel Viinist mahajäänud vägesid ja pakkus selle eesmärgiga vaherahu kolmeks päevaks tingimusel, et ei ühed ega teised väed ei muudaks oma asukohti ega liiguks paigast. Murat kinnitas, et juba on käimas rahuläbirääkimised ja et sellepärast pakub ta asjatu verevalamise vältimiseks vaherahu. Austria kindral krahv Nostitz, kes seisis eelpostidel, uskus Murat' parlamentääri sõnu ja taandus, jättes Bagrationi väeosa katteta. Teine parlamentäär sõitis vene ahelikku, et kuulutada sedasama sõnumit rahuläbirääkimistest ja pakkuda vene vägedele kolmeks päevaks vaherahu. Bagration vastas, et tema ei või vaherahu ei vastu võtta ega vastu võtmata jätta, ja saatis oma adjutandi ettekandega temale tehtud ettepaneku kohta Kutuzovi juurde.

Vaherahu oli Kutuzovile ainsaks abinõuks aega võita, Bagrationi kurnatud vägesid puhata lasta ja voore ning raskeid esemeid (millede liikumine oli varjatud prantslaste eest) kas või ühe päevateekonna võrra Znaimi poole edasi saata. Vaherahuettepanek andis ainukese ning ootamatu võimaluse päästa armee. Saades selle teate, saatis Kutuzov otsekohe tema käsutuses oleva kindraladjutandi Wintzingerode vaenlase laagrisse. Wintzingerode pidi mitte ainult vaherahu vastu võtma, vaid ka esitama kapitulatsiooni tingimused. Samal ajal saatis Kutuzov oma adjutandid tagasi, kiirustama niipalju kui võimalik kogu armee vooride liikumist Krems—Znaimi teel. Bagrationi kurnatud ning näljased väed pidid üksi, kattes kogu armee ja vooride liikumist, seisma jääma kaheksa korda tugevama vaenlase ette.

Kutuzovi ootused läksid täide niihästi ses suhtes, et kapitulatsiooniettepanekud, mis mitte millekski ei kohusta, võivad aega anda osa vooride edasijõudmiseks, kui ka ses suhtes, et Murat' eksitus peab väga ruttu avalikuks tulema. Niipea kui Bonaparte, kes viibis Schönbrunnis, kahekümne viie versta kaugusel Hollabrunnist, sai Murat' ettekande ja vaherahu ning kapitulatsiooni pro-

jekti, märkas ta kohe pettust ja kirjutas Murat'le järgmise kirja:

Au prince Murat. Schoenbrunn, 25 brumaire en 1805 à huit heures du matin.

Il m'est impossible de trouver des termes pour vous exprimer mon mécontentement. Vous ne commandez que mon avant-garde et vous n'avez pas le droit de faire d'armistice sans mon ordre. Vous me faites perdre le fruit d'une campagne. Rompez l'armistice sur-le-champ et marchez à l'ennemi. Vous lui ferez déclarer, que le général qui a signé cette capitulation, n'avait pas le droit de le faire, qu'il n'y a que l'Empereur de Russie qui ait ce droit.

Toutes les fois cependant que l'Empereur de Russie ratifierait la dite convention, je la ratifieral; mais ce n'est qu'une ruse. Marchez, détruisez l'armée russe... vous êtes en position de prendre son bagage et son artillerie.

L'aide-de-camp de l'Empereur de Russie est un... Les officiers ne sont rien quand ils n'ont pas de pouvoirs; celui-ci n'en avait point... Les Autrichiens se sont laissé jouer pour le passage du pont de Vienne, vous vous laissez jouer par un aide-de-camp de l'Empereur.

Napoléon.»[1]

Bonaparte'i adjutant kihutas selle kurja kirjaga tuhatnelja Murat' juurde. Bonaparte ei usaldanud oma kindra-

[1] Prints Murat'le. Schönbrunnis, 25. brumaire'il 1805. a. kell kaheksa hommikul.

Ma ei suuda leida sõnu, et avaldada teile oma rahulolematust. Teie juhatate ainult minu eelväge ja teil pole õigust vaherahu teha ilma minu käsuta. Te sunnite mind kaotama kogu sõjakäigu võiduvilja. Katkestage otsekohe vaherahu ja minge vaenlasele peale. Te teatate talle, et kindralil, kes selle kapitulatsiooni alla kirjutas, ei olnud selleks õigust, ja kellelgi ei ole seda õigust, välja arvatud ainult Vene keisril.

Muide, kui Vene keiser nõustub tähendatud tingimusega, siis nõustun ka mina; kuid see ei ole midagi muud kui kavalus. Minge hävitage vene armee... teie võite võtta tema voorid ja tema suurtükiväe.

Vene keisri kindraladjutant on... Ohvitserid ei tähenda midagi, kui neil ei ole volitatud võimu; ka temal ei ole seda... Austerlased lasksid endid petta Viini sillast ülaminekul, teie aga lasete ennast petta keisri adjutandil.

Napoleon.

leid ja liikus ise kogu kaardiväega lahinguvälja poole, kartes valmis ohvrit käest lasta, Bagrationi nelja tuhande meheline väeosa aga süütas lõbusalt tulelõkkeid, kuivatas ning soojendas end, keetis esimest korda kolme päeva järel putru ja mitte keegi väeosas ei teadnud ega mõelnud sellest, mis tal ees seisab.

XV

Kella nelja paiku pärastlõunal saabus vürst Andrei, olles saavutanud oma tungiva palve täitmise Kutuzovi poolt, Grund'i ja ilmus Bagrationi juurde. Bonaparte'i adjutant polnud veel Murat' väeossa jõudnud ja lahing ei olnud veel alanud. Bagrationi väeosas ei teatud midagi üldisest asjade käigust, räägiti rahust, aga ei usutud selle võimalusse. Räägiti lahingust ega usutud ka lahingu lähedusse.

Bagration, kes teadis Bolkonski olevat ülemjuhataja poolt lugupeetud ja usaldatava adjutandi, võttis teda vastu erilise ülemusliku tähelepanu ning heatahtlikkusega, seletas talle, et arvatavasti täna või homme tuleb lahing, ja jättis talle täieliku vabaduse viibida lahingu ajal tema juures või vaadata järelväes taandumise korra järele, «mis on ka väga tähtis».

«Muide, täna arvatavasti lahingut ei tule,» ütles Bagration otsekui vürst Andreid rahustades.

«Kui see on üks tavalistest staabi keigaritest, keda saadetakse ristikese saamiseks, siis saab ta autasu ka järelväes, aga kui ta tahab minuga olla, olgu... läheb tarvis, kui on vapper ohvitser,» mõtles Bagration. Vürst Andrei palus midagi vastamata luba positsioon läbi sõita ja tutvuda vägede asetusega, et ta ülesande saamisel teaks, kuhu sõita. Väeosa valvekorraohvitser, elegantselt riietatud, halvasti, kuid meelsasti prantsuse keelt kõnelev ilus mees, briljantsõrmus nimetissõrmes, pakkus ennast vürst Andreid saatma.

Igal pool oli näha märgi nukra näoga ohvitsere, kes nagu otsisid midagi, ja soldateid, kes tassisid külast uksi, pinke ja aiateibaid.

«Ei saa me, vürst, lahti sellest rahvast,» ütles staabi-

ohvitser neile meestele osutades. «Komandörid lasevad nad ülekäte. Kogunevad siia kokku,» ta osutas markitandi üleslöödud telgile, «ja istuvad. Täna hommikul ajasin kõik välja; vaadake, jälle on täis. Tarvis seal ära käia, vürst, neid natuke hirmutada. Üks silmapilk.»

«Käime ära, ma võtan tema käest juustu ja saia,» ütles vürst Andrei, kes ei olnud veel aega saanud süüa.

«Miks te siis ei öelnud, vürst? Ma oleksin pakkunud oma soola-leiba.»

Nad tulid hobustelt maha ja astusid markitandi telki. Mõned punetavate ning roidunud nägudega ohvitserid istusid laudade taga, sõid ja jõid.

«Noh, mis see siis on, mu härrad!» ütles staabiohvitser etteheitvalt nagu inimene, kes juba mitu korda on korranud ühte ja sedasama. «Ei tohi ju niiviisi oma kohalt ära tulla. Vürsti käsk on, et siin kedagi ei oleks. Nagu teie, härra staabikapten,» pöördus ta väikese, räpase, kõhna suurtükiväeohvitseri poole, kes ilma saabasteta (ta oli need markitandi kätte kuivatada andnud), ainult sukkade väel, sisseastujate ees mitte päris loomulikult naeratades püsti tõusis.

«Kas teil, kapten Tušin, ei ole häbi?» jätkas staabiohvitser. «Teie kui suurtükiväelane peaksite eeskuju andma, aga teie olete ilma saabasteta. Antakse korraga häire, siis näete teie ilma saabasteta küll väga kena välja. (Staabiohvitser naeratas.) Võtke vaevaks oma kohtadele minna, härrad, kõik, kõik,» lisas ta ülemuslikult.

Vürst Andrei naeratas tahtmatult staabikapten Tušinile vaadates. Tušin vaikis ühelt paljalt jalalt teisele tammudes ja vaatas naeratades oma suurte tarkade ning heasüdamlikkude silmadega küsivalt kord vürst Andreile, kord staabiohvitserile.

«Soldatid ütlevad: palja jalu lahedam,» ütles kapten Tušin naeratades ning areldi, ilmselt soovides oma piinlikust seisukorrast üle minna naljatoonile.

Aga juba enne kui ta lõpetas, tundis ta, et tema nali ei leidnud vastukõla ja et see ei õnnestunud. Ta sattus segadusse.

«Võtke vaevaks lahkuda,» kordas staabiohvitser, püüdes tõsiseks jääda.

Vürst Andrei vaatas veel kord suurtükiväelase väikesele kogule. Selles oli midagi iseäralikku, täiesti mittesõjaväelist, pisut koomilist, kuid haruldaselt meeldivat.

Staabiohvitser ja vürst Andrei istusid hobustele ja sõitsid edasi.

Kui nad eesminevaist ja vastutulevaist mitmesuguste väeosade soldatitest ja ohvitseridest vahetpidamata möödudes külast välja jõudsid, nägid nad vasakul värsket, äsja väljakaevatud savist punetavaid ehitusel olevaid kindlustusi. Mitu pataljoni soldateid, kes olid külmast tuulest hoolimata särgiväel, askeldas valgete sipelgatena neil kindlustustel; valli tagant pildusid nägematud käed vahetpidamata labidatäite kaupa välja punast savi. Nad sõitsid kindlustuse juurde, vaatasid selle üle ja sõitsid edasi. Otse kindlustuse taga sattusid nad mõnekümnele soldatile, kes alatasa vaheldudes kindlustusest sinna jooksid. Nad olid sunnitud nina kinni pigistama ja hobuseid traavi ajama, et sellest mürgitatud õhkkonnast välja jõuda.

«*Voilà l'agrément des camps, monsieur le prince,*»[1] ütles valvekorra-staabiohvitser.

Nad sõitsid vastasolevale mäele. Sellelt mäelt oli juba näha prantslasi. Vürst Andrei peatus ja hakkas vaatlema.

«Siin seisab meie patarei,» ütles staabiohvitser, osutades kõige kõrgemale punktile, «tollesama veidriku oma, kes istus ilma saabasteta. Sealt on kõik näha, sõidame sinna, vürst.»

«Tänan väga, ma sõidan nüüd üksinda,» ütles vürst Andrei, soovides staabiohvitserist vabaneda. «Ärge tülitage ennast, palun.»

Staabiohvitser jäi maha ja vürst Andrei ratsutas üksinda edasi.

Mida kaugemale ta edasi liikus, mida lähemale vaenlasele, seda korralikumaks ning rõõmsamaks muutus sõjaväe väljanägemine. Kõige suurem korralagedus ja masendus valitses selles vooris Znaimi juures, millest vürst Andrei oli hommikul mööda sõitnud ja mis asus kümne versta kaugusel prantslastest. Ka Grundis oli tunda mõningat ärevust ja hirmu millegi ees. Kuid mida

[1] Need on need laagrimõnusused, vürst.

lähemale vürst Andrei jõudis prantslaste ahelikule, seda enesekindlamaks muutus meie vägede väljanägemine. Soldatid seisid ülesrivistatult, sinelid seljas, ja veltveebel ning rooduülem loendasid mehi, jaos äärmisele soldatile sõrmega rindu torgates ja käskides tal käsi üles tõsta; üle kogu välja laialipudenenud soldatid kandsid puid ja hagu ja ehitasid lõbusalt naerdes ning omavahel rääkides okstest onnikesi; lõkketulede juures istus riides ning paljaid mehi, kuivatades särke ja jalarätte või parandades saapaid ja sineleid, neid tungles katelde ja kokkade ümber. Ühes roodus oli lõuna valmis ja soldatid vaatasid apla näoga auravaile kateldele ja ootasid proovi, mida kaptenarmus puukausikeses viis ohvitserile, kes istus palgil oma onni ees.

Teises, õnnelikumas roodus, kuna mitte kõigil ei olnud viina, tunglesid soldatid rõugearmilise, laiaõlalise veltveebli ümber, kes ankrut kallutades valas järjest allapandavaisse mannergukaantesse igaühele ta osa. Soldatid tõstsid hardalt mannergukaane suu juurde, kummutasid selle ja eemaldusid suud loputades ning sinelikäisega pühkides lõbusamaks muutunutena veltveebli juurest. Kõik näod olid nii rahulikud, nagu ei olekski see kõik toimunud vaenlase silma all, enne lahingut, milles pidi maha jääma vähemalt pool väeosast, vaid kuskil kodumaal rahuliku puhkuse ootel. Kui vürst Andrei oli jäägripolgust möödunud, sattus ta Kiievi grenaderide, samasuguste rahulikkude asjadega tegelevate rühikate meeste asupaigas kõrge, teistest erineva polgukomandörionni lähedale ülesrivistatud grenaderiderühmale, mille ees lamas paljastatud ülakehaga mees. Kaks soldatit hoidsid teda kinni, teised kaks vibutasid painduvaid vitsu ning peksid nendega rütmiliselt ta palja selja pihta. Nuheldav karjus ebaloomulikult. Paks major kõndis rivi ees ja rääkis vahetpidamata ning karjumisele tähelepanu pööramata:

«Soldatile on häbistav varastada, soldat peab olema aus, õilsameelne ja vapper. Aga kui ta oma venna tagant varastas, siis ei ole temas ausust; ta on lurjus. Veel, veel!»

Ja ikka kostsid nõtked löögid ja meeleheitlik, kuid teeseldud kisa.

«Veel, veel,» kordas major.

Noor ohvitser, kelle nägu väljendas arusaamatust ja kannatust, eemaldus nuheldavast, vaadates küsival pilgul möödasõitvale adjutandile.

Vürst Andrei sõitis välja eesliinile ja liikus edasi mööda rindejoont. Meie ja vaenlase ahelik asusid paremal ja vasakul tiival teineteisest kaugel eemal, keskel aga, selles kohas, kust hommikul olid parlamentäärid läbi sõitnud, olid ahelikud nii lähestikku, et võidi ükskteise nägu näha ja omavahel juttu ajada. Peale soldatite, kes olid selles kohas ahelikus, seisis nii ühel kui teisel pool rohkesti uudishimulikke, kes muheldes vahtisid veidraid ja neile võõraid vaenlasi.

Ahelikule lähenemise keelust hoolimata ei suutnud ülemad varahommikust saadik uudishimulikest lahti saada. Ahelikus seisvad soldatid tundsid end inimestena, kes näitavad midagi haruldast, ega vaadanud enam prantslastele, vaid tegid oma tähelepanekuid juurdetulijate kohta ja ootasid igavust tundes vahetust. Vürst Andrei peatus, et vaadelda prantslasi.

«Vaata ikka, vaata,» ütles üks soldat oma kaaslasele, osutades vene musketärist soldatile, kes ühes ohvitseriga lähenes ahelikule ja rääkis midagi kiiresti ning ägedalt prantsuse grenaderiga. «Näe, kui nobedasti vadistab! Prantslanegi ei saa tema vastu. Noh, lase sina kah, Sidorov!»

«Oota, kuula. On aga osav!» vastas Sidorov, keda peeti meistriks prantsuse keele rääkimise alal.

Soldat, kellele osutasid naerjad, oli Dolohhov. Vürst Andrei tundis ta ära ja jäi tema juttu kuulatama. Dolohhov oli ühes oma rooduülemaga ahelikku tulnud vasakult tiivalt, kus asus nende polk.

«Noh, veel, veel!» ergutas roodukomandör ettepoole kummardudes ja püüdes mitte ainsatki talle arusaamatut sõna lasta kaotsi minna. «Kiiremini, palun. Mis ta räägib?»

Dolohhov ei vastanud rooduülemale; ta oli sattunud ägedasse vaidlusse prantsuse grenaderiga. Nad rääkisid, nagu see pidi olemagi, sõjakäigust. Prantslane tõendas, austerlasi venelastega ära vahetades, et venelased on alistunud ja põgenenud juba Ulmist peale; Dolohhov aga

tõendas, et venelased ei ole alistunud, vaid on prantslasi löönud.

«Kui kästakse teid siit minema kihutada, kihutamegi,» ütles Dolohhov.

«Katsuge ainult, et teid ühes kõigi teie kasakatega kinni ei nabita,» ütles prantsuse grenader.

Prantslastest pealtvaatajad ja -kuulajad hakkasid naerma.

«Teid pannakse tantsima, nagu te tantsisite Suvorovi ajal *(on vous fera danser)*[1],» ütles Dolohhov.

«Qu'est-ce qu'il chante?»[2] küsis üks prantslane.

«De l'histoire ancienne,»[3] ütles teine, taibates, et jutt oli endistest sõdadest. *«L'Empereur va lui faire voir à votre Souvara, comme aux autres . . .»*[4]

«Bonaparte . . .» alustas Dolohhov, kuid prantslane katkestas teda.

«Ei ole olemas Bonaparte'i. On keiser! *Sacré nom . . .»*[5] hüüdis prantslane vihaselt.

«Kurat teda võtku, seda teie keisrit!»

Dolohhov vandus vene keeli, jämedalt, soldati kombel ja läks püssi õlale heites eemale.

«Lähme, Ivan Lukitš,» ütles ta rooduülemale.

«Vaat kus räägiti prantsust,» tähendasid soldatid ahelikus. «Noh, lase sina kah, Sidorov!»

Sidorov pilgutas silma ja hakkas prantslaste poole pöördudes kiiresti, kiiresti vadistama mingeid arusaamatuid sõnu.

«Kari, mala, tafa, safi, muter, kaskaa,» võristas ta, püüdes oma häälele anda väljendusrikkaid intonatsioone.

«Ho-ho-hoo! Ha-ha-ha-haa! Uh! Uh!» müristasid soldatid niisugust tervet ning lõbusat naeru, mis üle aheliku tahtmatult prantslastelegi külge hakkas, et pärast seda oleks vaja olnud, nagu näis, püssid tühjaks laadida, laengud õhku lasta ja kõigil kiiresti koju minna.

Kuid püssid jäid laetuks, laskeavad majades ja kindlustes vaatasid endist viisi ähvardavalt ettepoole ja samuti nagu enne seisid üksteise vastu pööratud, eelikutelt mahavõetud suurtükid.

[1] teid pannakse tantsima
[2] Mis ta seal laulab?
[3] Vana ajalugu,
[4] Keiser näitab teie Suvarale samuti nagu teistele . . .
[5] Kurat võtku . . .

XVI

Kui vürst Andrei oli kogu vägede liini paremast tiivast vasakuni läbi sõitnud, ratsutas ta üles selle patarei juurde, kust staabiohvitseri sõnade järgi võis näha kogu ümbrust. Siin tuli ta hobuselt maha ja jäi seisma neljast eelikutelt mahavõetud suurtükist kõige äärmise juurde. Suurtükkide ees kõndis tunnimees-suurtükiväelane, kes tahtis ohvitseri ees valveseisangut võtta, kuid kui talle märku anti, jätkas oma ühetasast, tüütut kõndimist. Suurtükkidest tagapool seisid eelikud, veel kaugemal tagapool köidikus hobused ja suurtükiväelaste lõkketuled. Vasakul, mitte kaugel äärmisest suurtükist, oli uus, okstest punutud onnike, kust kuuldus ohvitseride elavat juttu.

Patarei juurest avanes tõepoolest vaade peaaegu kogu vene vägede asetusele ja suuremale osale vaenlase omast. Otse patarei vastas asuval kingul paistis Schöngrabeni küla; vasakul ja paremal võis kolmes kohas lõkketulede suitsus eraldada prantsuse vägede masse, millest suurem osa ilmselt asus külas ja mäe taga. Külast vasakul, suitsu sees, näis olevat midagi patareitaolist, kuid palja silmaga ei olnud seda võimalik seletada. Meie parem tiib asetses kaunis järsul kõrgendikul, mis valitses prantslaste positsiooni üle. Sellel kõrgendikul asus meie jalaväägi ja kõige äärmistena paistsid tragunid. Keskpaigas, kus asus Tušini patarei, mille juurest vürst Andrei vaatles positsioone, oli kõige laugem ning lühem langus ja tõus oja juurde, mis lahutas meid Schöngrabenist. Vasakul ulatusid meie väed metsani, kus suitsesid küttepuid raiuvate meie jalaväelaste lõkketuled. Prantslaste rinne oli meie omast laiem, ja oli selge, et prantslased võisid meid kergesti mõlemalt poolt ümber haarata. Meie positsiooni taga oli järsk sügav kuristik, mida mööda suurtüki- ja ratsaväel oli raske taanduda. Vürst Andrei võttis taskuraamatu välja ja joonistas küünarnukke suurtükile

toetades endale vägede asetuse plaani. Kahte kohta tegi ta pliiatsiga märgid, kavatsedes neist teatada Bagrationile. Ta pidas vajalikuks esiteks kogu suurtükivägi koondada keskele ja teiseks ratsavägi viia tagasi teisele poole kuristikku. Vürst Andrei, kes alati viibis ülemjuhataja juures, jälgides masside liikumisi ning üldisi korraldusi, ja alatasa tegeles lahingute ajalooliste kirjeldustega, kujutles tahtmatult ka selles eelseisvas kokkupõrkes sõjalise tegevuse käiku ainult üldjoontes. Ta nägi ette ainult seda laadi suuri juhuseid. «Kui vaenlane ründab paremat tiiba,» ütles ta endale, «siis peavad Kiievi grenaderi- ja Podoolia jäägripolk oma positsiooni senikaua säilitama, kuni keskkoha reservid neile appi jõuavad. Sel juhul võivad tragunid rünnata tiivalt ja neid tagasi paisata. Juhul aga, kui rünnatakse keskkohta, asetame sellele kõrgendikule keskse patarei ja selle katte all tõmbame vasaku tiiva koomale ning taganeme ešelonidena kuristikuni,» arutles ta endamisi.

Kogu aja, mis ta oli patareis suurtüki juures, kuulis ta onnikeses rääkivate ohvitseride hääli, kuid, nagu seda sageli juhtub, ei saanud ainustki sõna aru sellest, mis nad rääkisid. Järsku üllatas teda onnikesest kostvate häälte kõlas niisugune südamlik toon, et ta tahtmatult jäi kuulatama.

«Ei, kullake,» ütles meeldiv ja vürst Andreile tuttavana tunduv hääl. «Ma ütlen, et kui oleks võimalik teada, mis tuleb pärast surma, siis ei kardaks keegi meist surma. Nõndaks, kullake.»

Teine, noorem hääl katkestas seda:

«Karda või ära karda, ega sellest ikkagi ei pääse.»

«Aga ikkagi kardad! Äh, teid, õpetatud mehi,» ütles kolmas, mehine hääl mõlemaid katkestades. «Sellepärast teie, suurtükiväelased, oletegi nii väga õpetatud, et saate kõike endaga kaasa vedada, niihästi viina kui ka suupistet.»

Ja mehise hääle omanik, nähtavasti jalaväeohvitser, hakkas naerma.

«Aga ikkagi kardad,» jätkas esimene, tuttav hääl. «Kardad teadmatust, vaat mida. Räägitagu pealegi, et hing läheb taeva... seda me ju teame, et taevast ei ole, on olemas ainult atmosfäär.»

Jälle katkestas mehine hääl suurtükiväelast.

«Noh, kostitage siis ometi oma rohuviinaga, Tušin,» ütles ta.

«Aa, see on seesama kapten, kes seisis ilma saabasteta markitandi juures,» mõtles vürst Andrei meeldiva filosofeeriva hääle omanikku rõõmuga ära tundes.

«Rohuviina võib saada,» ütles Tušin, «aga ikkagi, mõista tulevast elu...»

Ta ei lõpetanud. Sel ajal kuuldus õhus vihinat; lähemal, lähemal, kiiremini ja kuuldavamalt, kuuldavamalt ja kiiremini, ja suurtükikuul prantsatas, otsekui lõpuni ütlemata, mis vaja, üleinimliku jõuga pritsmeid õhku paisates mitte kaugel onnikesest vastu maad. Maa justkui olatas kohutavast hoobist.

Samal hetkel hüppas onnikesest esimesena välja väike Tušin, piip suunurgas; ta lahke tark nägu oli pisut kahvatu. Tema järel väljus mehise hääle omanik, rühikas jalaväeohvitser, ja jooksis mundrinööpe kinni pannes oma roodu juurde.

XVII

Vürst Andrei peatus hobuse seljas patareil, vahtides suitsu suurtüki kohal, millest kuul oli välja lennanud. Ta pilk eksles mööda avarat maa-ala. Ta nägi ainult, et varem liikumatud prantslaste massid lõid õõtsuma ja et vasakul tõepoolest oli patarei. Seal ei olnud suits veel hajunud. Kaks prantsuse ratsanikku, arvatavasti adjutanti, kappasid mööda mäekülge. Mäest alla, vististi abeliku tugevdamiseks, liikus selgesti nähtav väike vaenlase kolonn. Veel ei olnud hajunud esimese lasu suits, kui nähtavale ilmus uus suitsupilveke ja kõlas pauk. Lahing algas. Vürst Andrei pööras hobuse ümber ja kihutas tagasi Grundi vürst Bagrationi otsima. Tema selja taga muutus suurtükkidest tulistamine tihedamaks ja valjemaks. Meie omad hakkasid nähtavasti vastama. Alt, sealt, kust parlamentäärid olid läbi sõitnud, kuuldus püssilaskmist.

Lemarrois oli Bonaparte'i kurja kirjaga parajasti Murat' juurde jõudnud, ja häbistatud Murat, soovides oma eksitust heaks teha, suunas oma väed otsekohe

rinde keskkohta ja mõlema tiiva ümberhaaramisele, lootes veel enne õhtut ning enne keisri saabumist purustada enda ees seisva tühise väeosa.

«Algas! Siin ta on!» mõtles vürst Andrei, tundes, kuidas veri hakkas kiiremini ta südamesse hoovama. «Aga kus ja kuidas avaldub siis minu Toulon?» mõtles ta.

Läbi sõites nendesamade roodude vahelt, kes veerand tundi tagasi olid putru söönud ja viina joonud, nägi ta igal pool ikka neidsamu rivistuvate ning püsse haaravate soldatite kiireid liigutusi ja märkas kõigil nägudel seda elevusetunnet, mis oli tema enda südames. «Algas. Siin ta on! Kohutav ja lõbus!» ütles iga soldati ja ohvitseri nägu.

Enne kui ta jõudis ehitatava kindlustuse juurde, nägi ta sombuse sügispäeva õhtuses valguses endale vastu liikuvaid ratsanikke. Esimene neist, burkas ja tallenahaga ääristatud nokkmütsiga, sõitis valgel hobusel. See oli vürst Bagration. Andrei peatus ja jäi teda ootama. Vürst Bagration peatas oma hobuse, tundis vürst Andrei ära ja noogutas talle peaga. Kogu aeg, kui vürst Andrei talle rääkis, mida oli näinud, vaatas ta otse enda ette.

«Algas! Siin ta on!» väljendus isegi vürst Bagrationi kalgil, poolsuletud tuhmide, otsekui uniste silmadega pruunil näol. Vürst Andrei silmitses rahutu uudishimuga seda liikumatut nägu ja ta oleks tahtnud teada, kas mõtleb ja tunneb ning mida mõtleb ja tunneb see inimene sel hetkel. «Kas on üldse midagi seal, selle liikumatu näo taga?» küsis vürst Andrei endalt talle otsa vaadates. Vürst Bagration langetas pea vürst Andrei sõnadega nõusolemise märgiks ja ütles «hästi» niisugusel toonil, nagu oleks kõik see, mis toimus ja millest talle teatati, olnud just see, mida ta oli juba ette näinud. Vürst Andrei lõõtsutas kiirest sõidust ja rääkis kiiresti. Vürst Bagration hääldas sõnu oma idamaise aktsendiga eriti aeglaselt, justkui manitsedes, et rutata pole kuhugi. Ta ajas siiski oma hobuse traavima Tušini patarei suunas. Vürst Andrei järgnes talle koos saatjaskonnaga. Vürst Bagrationi järel sõitsid: saatjaskonna-ohvitser, vürsti isiklik adjutant, Žerkov, käsundusohvitser, valvekorra-staabiohvitser ilusal angliseeritud hobusel ja tsiviilametnik, audiitor, kes uudishimust oli luba palunud lahingusse

sõitmiseks. Audiitor, lihava näoga tüse mees, vaatas oma hobusel rappudes ja naiivselt naeratades rõõmsalt ringi, pakkudes oma kamlottsinelis ning voorisoldati sadulaga veidrat vaatepilti keset husaare, kasakaid ja adjutante.

«Näe, tahab lahingut vaadata,» ütles Žerkov Bolkonskile, osutades audiitorile, «aga südame all võttis juba valutama.»

«Jätke nüüd,» lausus audiitor särava, naiivse ja ühtlasi kavala naeratusega, nagu tunneks ta end meelitatuna, et ta on Žerkovi naljade märklauaks, ja nagu püüaks ta näida rumalamana, kui ta tõepoolest on.

«*Très drôle, mon monsieur prince,*»[1] ütles valvekorra-staabiohvitser. (Tal oli meeles, et prantsuse keeles öeldakse tiitel v ü r s t kuidagi isemoodi, kuid ta ei suutnud kuidagi sellega hakkama saada.)

Sellal lähenesid nad kõik juba Tušini patareile ja nende ette langes suurtükikuul.

«Mis see kukkus?» küsis audiitor naiivselt naeratades.

«Prantsuse pannkook,» vastas Žerkov.

«Nendesamadega siis tulistatakse, tähendab?» küsis audiitor. «Kole lugu!»

Ja ta näis lausa sulavat heameelest. Vaevalt oli ta lõpetanud, kui kostis jälle kohutav vihin, mis lõppes järsku löögiga millessegi vedelasse, — ja audiitorist pisut paremal ning tagapool sõitnud kasakas prantsatas ühes hobusega maha. Žerkov ja valvekorra-staabiohvitser kummardusid sadula ligi ja pöörasid hobused kõrvale. Audiitor peatus kasaka kõrval ja vaatles teda tähelepaneliku uudishimuga. Kasakas oli surnud, hobune viskles veel.

Vürst Bagration vaatas silmi vidutades tagasi ja pöördus toimunud segaduse põhjust nähes ükskõikselt ära, justkui öeldes: «Kas maksab nüüd rumalustega tegelda!» Ta peatas hobuse hea ratsaniku võttega, kummardus pisut kõrvale ja kohendas burkasse takerdunud mööka. Möök oli vanaaegne, mitte niisugune, nagu nüüd kanti. Vürst Andreile meenus jutustus sellest, kuidas Suvorov Itaalias kinkis oma mööga Bagrationile, ja sel hetkel oli see mälestus talle eriti meeldiv. Nad sõitsid sellesama

[1] Väga naljakas, mu härra vürst,

patarei juurde, kus Bolkonski oli seisnud lahinguvälja vaadeldes.

«Kelle rood?» küsis Bagration kuulikastide juures seisvalt feierverkerilt.

Ta küsis: «Kelle rood?», aga tõeliselt küsis ta: «Kas te siin vahest ei karda?» Ja feierverker sai sellest aru.

«Kapten Tušini oma, teie ekstsellents!» hüüdis punapäine, tedretähtedega kaetud näoga feierverker sirgu tõmbudes rõõmsa häälega.

«Nii, nii,» lausus Bagration midagi kaalutledes ja sõitis eelikutest mööda äärmise suurtüki poole.

Sellal kui ta lähenes, kärgatas sellest suurtükist lask temal ja ta saatjaskonnal kõrvu lukku lüües, ja suurtüki ümber järsku tekkinud suitsus paistsid suurtükiväelased, kes suurtükist kinni haarasid ja selle pingutades kärmesti endisele kohale tagasi veeretasid. Laiaõlaline tohutu suur soldat, number üks, hüppas jalgu laialt harki ajades nühitsaga tagasi ratta juurde, number kaks pani väriseva käega laengu rauda. Väike vimmas mees, ohvitser Tušin, jooksis suurtükisahale komistades ja silmade ette tõstetud väikese käe tagant piiludes ettepoole, ilma et oleks kindralit märganud.

«Lisa veel kaks liini juurde, siis saab just paras!» hüüdis ta peenikese häälega, püüdes sellele anda uljast kõla, mis ei sobinud tema kujuga. «Teine,» piiksatas ta. «Põruta, Medvedjev!»

Bagration hõikas ohvitseri ja Tušin astus argliku ning kohmaka liigutusega, hoopiski mitte nii, nagu tervitavad sõjaväelased, vaid nii, nagu õnnistavad preestrid, kolme sõrme mütsinoka äärde tõstes kindrali juurde. Kuigi Tušini suurtükid olid määratud selleks, et tulistada orgu, tulistas ta süütekuulidega eemalt paistvat Schöngrabeni küla, mille ees liikusid suured prantslaste hulgad.

Keegi polnud Tušinile korraldust teinud, kuhu ja millega tulistada, ja tema, olles pidanud nõu oma veltveebli Zahhartšenkoga, kellest ta väga lugu pidas, otsustas, et hea oleks küla põlema panna. «Hästi!» ütles Bagration ohvitseri ettekande peale ja silmitses enda ees avanevat lahinguvälja, justkui kaalutledes midagi. Paremal pool olid prantslased kõige lähemale jõudnud. Selle kõrgendiku alt, kus seisis Kiievi polk, jõeorust kuuldus südant

ängistavat püssiraginat ja veel enam paremal, tragunitest kaugemal, juhtis saatjaskonna-ohvitser vürsti tähelepanu meie tiiba haaravale prantslaste kolonnile. Vasakul lõppes silmapiir lähedase metsaga. Vürst Bagration käskis kahel pataljonil keskelt paremale tiivale appi minna. Saatjaskonna-ohvitser julges vürstile tähendada, et nende pataljonide lahkumisel jäävad suurtükid kaitseta. Vürst Bagration pöördus saatjaskonna-ohvitseri poole ja vaatas talle tuhmide silmadega vaikides otsa. Vürst Andreile tundus, et saatjaskonna-ohvitseri märkus oli õige ja et tõepoolest ei olnud selle peale midagi öelda. Kuid samal silmapilgul jõudis kihutades kohale adjutant orus asuva polgukomandöri juurest teatega, et tohutud hulgad prantslasi tulevad mäe alt, et polk on segi paisatud ja taganeb Kiievi grenaderide juurde. Vürst Bagration langetas pea nõusoleku ja heakskiidu märgiks. Ta sõitis sammu paremale poole ja saatis adjutandi tragunite juurde käsuga prantslasi rünnata. Kuid sinna saadetud adjutant tuli poole tunni pärast tagasi teatega, et tragunipolgu komandör on juba taganenud teisele poole kuristikku, sest fema vastu oli suunatud tugev tuli ja ta oli asjata kaotanud mehi ning seepärast oma laskurid jalastanud ja metsa viinud.

«Hästi!» ütles Bagration.

Kui ta patarei juurest eemaldus, kuuldus ka vasakult poolt metsast laskmist, ja kuna vasaku tiivani oli liiga kauge, et ise õigeks ajaks kohale jõuda, saatis vürst Bagration sinna Žerkovi ütlema vanemale kindralile, sellelesamale, kelle polku Kutuzov Braunaus üle vaatas, et ta taganeks nii ruttu kui võimalik teisele poole kuristikku, sest et parem tiib ei suuda vaenlast arvatavasti kaua kinni pidada. Tušin ja teda kaitsev pataljon aga unustati. Vürst Andrei kuulatas hoolega vürst Bagrationi kõnelusi väeosade ülematega ning neile antavaid käske ja märkas oma imestuseks, et mingisuguseid käske ei antud, vaid et vürst Bagration püüdis ainult nägu teha, et kõik, mis toimus vajaduse, juhuse ja üksikute ülemate tahtel, et see kõik tehti kuigi mitte tema käsul, siis ometi kooskõlas tema kavatsustega. Vürst Andrei märkas, et tänu vürst Bagrationi taktitundele, hoolimata sündmuste juhuslikkusest ja sellest, et nad ei olenenud ülema tahtest, tähendas

tema juuresolek väga palju. Ülemad, kes erutatud näoga sõitsid Bagrationi juurde, rahunesid, soldatid ja ohvitserid tervitasid teda rõõmsalt, muutusid tema juuresolekul elavamaks ja ilmselt uhkeldasid tema ees oma vahvusega.

XVIII

Vürst Bagration ratsutas meie parema tiiva kõige kõrgemasse punkti ja hakkas siis laskuma allapoole, kust kostis ägedat tulistamist, püssirohusuitsu tõttu aga polnud midagi näha. Mida lähemale nad orule jõudsid, seda vähem võisid nad näha, kuid seda tunduvamaks muutus päris tõelise lahinguvälja lähedus. Neile hakkas vastu tulema haavatuid. Ühte, kes oli ilma mütsita, verise peaga, talutasid kaks soldatit kaenla alt kinni hoides. Haavatu korises ja sülitas verd. Kuul oli talle nähtavasti kas suhu või kurku sattunud. Teine, keda nad kohtasid, sammus erksalt üksinda, ilma püssita, valjusti ohates ja ägeda valu pärast vehkides käega, millest nagu pudelist voolas verd tema sinelile. Ta nägu näis olevat enam kohkunud kui kannatav. Ta oli nüüdsama haavata saanud. Nad sõitsid üle tee ja laskusid alla järsust mäenõlvakust, kus nägid mitut meest lamavat; neile tuli vastu salk soldateid, kelle hulgas oli ka mittehaavatuid. Soldatid tõusid raskesti hingates mäkke ja ajasid kindrali nägemisest hoolimata valjusti juttu ning vehkisid kätega. Eespool, suitsus, paistsid juba hallide sinelite read, ja ohvitser jooksis Bagrationi märgates valjusti karjudes järele salgas liikuvaile soldatitele, nõudes, et nad tagasi tuleksid. Bagration sõitis ridade juurde, kus kord siin, kord seal kiiresti plaksusid lasud, summutades jutukõminat ja komandohüüdeid. Kogu õhk oli täis püssirohusuitsu. Soldatite näod olid püssirohust tahmased ja erutatud. Ühed tagusid püssivarrastega kuule sisse, teised raputasid püssirohtu süütepannidele, võtsid padrunitaskutest laenguid, kolmandad tulistasid. Aga keda nad tulistasid, seda ei olnud näha püssirohusuitsu tõttu, mida tuul laiali ei kandnud. Kaunis sageli kuuldus meeldivat suminat ning vihinat. «Mis asi see on?» mõtles vürst Andrei, lähenedes sellele soldatite salgale. «See ei saa olla ahelik, sest nad

on hunnikus! See ei saa olla rünnak, sest nad ei liigu edasi; ei saa olla karree: nende asetus on teistsugune.»

Polgukomandör, kõhetu, pealtnäha nõrk vanameheke, meeldiva naeratusega ning laugudega, mis katsid ta raugalikke silmi enam kui pooleni, andes talle vagura ilme, ratsutas vürst Bagrationi juurde ja võttis ta vastu nagu peremees kalli külalise. Ta raporteeris vürst Bagrationile, et prantslased olid teostanud tema polgu vastu ratsarünnaku ja et kuigi see rünnak tagasi löödi, on polk kaotanud enam kui poole meestest. Polgukomandör ütles, et rünnak on tagasi löödud, kasutades seda sõjalist nimetust selle kohta, mis oli toimunud tema polgus; kuid tõeliselt ei teadnud ta isegi, mis oli temale usaldatud väeosas selle poole tunni jooksul toimunud, ega võinud kindlasti öelda, kas oli rünnak tagasi löödud või oli tema polk selle rünnakuga purustatud. Lahingutegevuse algul teadis ta ainult seda, et kogu ta polgu pihta hakkas lendama suurtükikuule ning granaate ja tapma mehi, ning et siis hüüdis keegi: «Ratsavägi!» ja meie omad hakkasid tulistama. Ja tulistasid kuni seniajani mitte enam ratsaväge, mis oli kadunud, vaid jalgsi liikuvaid prantslasi, kes orus nähtavale ilmusid ja meie mehi tulistasid. Vürst Bagration langetas pea selle märgiks, et kõik see oli täiesti nii, nagu tema oli soovinud ja ette arvanud. Adjutandi poole pöördudes käskis ta mäelt kohale tuua kaks 6. jäägripolgu pataljoni, milledest nad äsja olid mööda ratsutanud. Vürst Andreid üllatas sel hetkel muutus, mis oli toimunud vürst Bagrationi näos. Tema nägu väljendas seda keskendatud ning õnnelikku otsustavust, mis on inimesel, kes kuumal päeval on valmis vette sööstma ja võtab viimast hoogu. Ei olnud ei uniseid tuhme silmi ega teeseldult sügavamõttelist ilmet: ümmargused kindlad kullisilmad vaatasid vaimustatult ja mõnevõrra põlglikult enda ette, ilmselt mitte millelgi peatudes, kuigi ta liigutustes säilis endine aeglus ning mõõdukus.

Polgukomandör pöördus vürst Bagrationi poole, paludes teda tagasi sõita, sest et siin oli liiga hädaohtlik. «Palun teid, teie hiilgus, jumala pärast!» ütles ta, vaadates oma sõnadele kinnitust otsides saatjaskonna-ohvitserile, kes end temast ära pööras. «Vaadake, olge head!»

Ta juhtis tähelepanu kuulidele, mis lakkamatult nende ümber vingusid, laulsid ja vilistasid. Ta rääkis niisugusel paluval ning etteheitval toonil, millega puusepp ütleb kirve kätte võtnud härrale: «Meie oleme selle asjaga harjunud, aga teie teete endale rakud pihku.» Ta rääkis nii, nagu poleks need kuulid teda ennast võinud surmata, ja ta poolsuletud silmad andsid ta sõnadele veel suurema veenvuse. Staabiohvitser ühines polgukomandöri manitsustega: kuid vürst Bagration ei vastanud neile ja käskis ainult lakata tulistamast ning rivistuda nii, et oleks ruumi kahele juurdetulevale pataljonile. Sellal kui ta rääkis, nihkus suitsukate, mis varjas orgu, tõusva tuule mõjul justkui nägematu käe poolt tõmmatuna vasakult paremale ja vastaspoolne mägi sellel liikuvate prantslastega avanes nende pilgu ees. Kõik silmad pöördusid tahtmatult sellele lähenevale ning maastiku astanguid mööda looklevale prantsuse kolonnile. Juba oli näha soldatite karvaseid mütse, juba oli võimalik eraldada ohvitsere reameestest; oli näha nende lippu varda küljes lipendamas.

«Toredasti astuvad,» ütles keegi Bagrationi saatjaskonna hulgast.

Kolonni pea laskus juba orgu. Kokkupõrge pidi toimuma siinpoolsel mäenõlval.

Lahingust osavõtnud meie polgu jäänused rivistusid kähku ja eemaldusid paremale; nende tagant lähenes mahajäänuid laiali ajades korralikus rivis kaks 6. jäägripolgu pataljoni. Nad ei olnud veel jõudnud Bagrationi kohale, aga juba oli kuulda nende rasket, toekat sammu, mida kogu inimmass taktis astus. Vasakul tiival, Bagrationile kõige lähemal, sammus roodukomandör, ümaranäoline, rumala, õnneliku ilmega sihvakas mees, seesama, kes oli onnikesest välja jooksnud. Ilmselt ei mõtelnud ta sel silmapilgul millelegi muule kui ainult sellele, et ta uljana möödub oma ülemusest.

Rivimeheliku eneseimetlusega sammus ta kergelt oma lihaselistel jalgadel otsekui ujudes, end vähimagi pingutuseta sirgu hoides ja erinedes selle kergusega soldatite raskest sammust, kes temaga jalga pidasid. Jala kõrval hoidis ta õhukest, kitsast paljastatud mõõka (kõverat mõõgakest, mis ei sarnanenud relvaga) ja kord ülemuse

poole, kord taha vaadates, sammu segi ajamata, pööras end nõtkelt kogu oma jõulise kehaga. Kõik ta vaimujõud näis olevat suunatud sellele, et kõige paremal viisil ülemusest mööduda, ja ta oli õnnelik, tundes, et teeb seda hästi. «Vasak... vasak... vasak...» näis ta iga sammu tagant seesmiselt ütlevat, ja selles taktis liikus mitmesuguselt karmide nägudega, ranitsate ja püssidega koormatud soldatikogude müür, justkui oleks igaüks neist sadadest soldatitest mõttes iga sammu tagant korranud: «Vasak... vasak... vasak...» Paks major ruttas ähkides ning sammu segi ajades ümber teel oleva põõsa; mahajäänud soldat jooksis lõõtsutades, oma korratuse pärast hirmunud näoga, sörki roodule järele; suurtükikuul lendas õhku liikuma pannes üle vürst Bagrationi ja saatjaskonna peade ning langes taktis sammuva kolonni sekka. «Koondu!» kuuldus roodukomandöri uhkeldav hääl. Soldatid möödusid kaares millestki selles kohas, kuhu oli langenud suurtükikuul; vana kavaler, rivitiiva allohvitser, kes oli surmasaanute juurde maha jäänud, jooksis oma reale järele, vahetas hüpatades jalga, võttis taktsammu ja vaatas vihaselt ringi. «Vasak... vasak... vasak...» tundus kostvat ähvardava vaikimise ja ühenegselt vastu maad taguvate jalgade ühetaolise mütsumise tagant.

«Tublid poisid!» ütles vürst Bagration.

«Püüame rõõmuga... ga... ga... ga!...» kajas mööda ridu. Sünge soldat, kes sammus vasakul äärel, vaatas karjudes Bagrationile niisuguse näoga, nagu oleks öelnud: «Teame ise.» Teine karjus suud pärani ajades, kõrvale vaatamata ja justkui kartes oma tähelepanu hajutada, ning möödus.

Kästi seisma jääda ja ranitsad maha võtta.

Bagration sõitis temast möödunud read läbi ja tuli hobuselt maha. Ta andis ratsmed kasaka kätte, võttis burka seljast ja andis ära, sirutas jalgu ja kohendas mütsi peas. Prantslaste kolonni pea tuli ohvitseridega eesotsas mäe alt nähtavale.

«Jumala abiga!» lausus Bagration kindla, kaugele kuuldava häälega, pöördus hetkeks rivi poole ja hakkas kergelt kätega vehkides, kohmakal ratsaväelase sammul, otsekui pingutust tehes mööda ebatasast välja edasi

minema. Vürst Andrei tundis, et mingi äravõitmatu jõud kisub teda ettepoole, ja oli väga õnnelik.[1]

Juba olid prantslased lähedal; juba eraldas vürst Andrei, kes sammus Bagrationi kõrval, selgesti prantslaste õlarihmu, punaseid õlakuid, isegi nägusid. (Ta nägi selgesti üht vana prantsuse ohvitseri, kes põõsastest kinni hoides, poolsaabastes jalad väljapoole pööratud, vaevaliselt mäkke tõusis.) Vürst Bagration ei andnud uut käsku, vaid sammus ikka endiselt vaikides ridade ees. Korraga raksatas prantslaste seas lask, teine, kolmas... ja suits ning tulistamise ragin levisid üle kõigi segiläinud vaenlase ridade. Mõned meie meestest langesid maha, nende hulgas ka ümmarguse näoga ohvitser, kes oli sammunud nii rõõmsalt ning püüdlikult. Kuid samal silmapilgul, kui kõlas esimene lask, vaatas Bagration tagasi ja hüüdis: «Hurraa!»

«Hurraa-aa!» kajas venivalt piki meie rinnet ja mehed jooksid vürst Bagrationist ja üksteisest möödudes korratu, kuid rõõmsa ning elevil massina mäest alla prantslaste segipaisatud rividele järele.

XIX

6. jäägripolgu rünnak kindlustas parema tiiva taandumise. Keskel pani prantslaste liikumise seisma unustatud Tušini patarei tegevus, kes oli jõudnud süüdata Schöngrabeni. Prantslased kustutasid tuulest laialikantavat tuld ja andsid aega taandumiseks. Keskkoha taandumine üle kuristiku toimus kiiresti ning kärarikkalt; siiski ei ajanud väed taandudes oma üksusi segi. Kuid vasak tiib, mida üheaegselt ründasid ja ümber haarasid prantslaste ülekaalukad jõud Lannes'i juhatusel ja mis koosnes Aasovi ja Podoolia jalaväe- ning Pavlogradi

[1] Siin toimus see rünnak, mille kohta Thiers ütleb: *«Les russes se conduisirent vaillamment, et chose rare à la guerre, on vit deux masses d'infanterie marcher résolument l'une contre l'autre sans qu'aucune des deux céda avant l'être abordée»*, kuna Napoleon St. Helena saarel ütles: *«Quelques bataillons russes montrèrent de l'intrépidité»*. (Venelased käitusid vapralt, ja haruldasena sõjas nähti kahl jalaväe hulka otsustavalt marssimas teineteise vastu, ilma et kumbki neist kuni kokkupõrkeni oleks taganenud... Mõned vene pataljonid ilmutasid surmapõlgust.)

husaaripolgust, oli segi paisatud. Bagration saatis Žerkovi vasaku tiiva kindrali juurde käsuga otsekohe taanduda.

Kätt mütsi juurest võtmata ajas Žerkov südilt hobuse liikvele ja kihutas minema. Aga vaevalt oli ta Bagrationi juurest eemaldunud, kui ta jõud nõrkes. Teda valdas äravõitmatu hirm ja ta ei suutnud sõita sinna, kus oli hädaohtlik.

Vasaku tiiva vägede juurde jõudes ei sõitnud ta mitte ettepoole, kus käis tulistamine, vaid hakkas kindralit ning ülemaid otsima sealt, kus nad ei võinud olla, ja jättis seepärast käsu edasi andmata.

Vasaku tiiva juhatamine kuulus vanemuse järgi sellesama polgu komandörile, mida Kutuzov Braunau all üle vaatas ja milles soldatina teenis Dolohhov. Äärmise vasaku tiiva juhatamine aga oli määratud Pavlogradi polgu komandörile, kus teenis Rostov, mistõttu tekkis arusaamatus. Mõlemad ülemad olid teineteise peale väga ärritatud, ja samal ajal kui paremal tiival juba ammugi käis lahing ja prantslased alustasid pealetungi, tegelesid mõlemad ülemad läbirääkimistega, mille sihiks oli teineteist solvata. Polgud aga, niihästi ratsa- kui ka jalaväepolk, olid väga vähe ette valmistatud eelseisvaks lahinguks. Inimesed polkudes, soldatist kuni kindralini, ei oodanud lahingut ja tegelesid rahulikult oma asjadega: ratsaväes hobuste söötmisega, jalaväes põletuspuude korjamisega.

«On tema siiski vanem minust auastmel,» rääkis sakslasest husaaripolkovnik erutusest punetades ja tema juurde sõitnud adjutandi poole pöördudes, «siis jetab tema tegema, nagu ta tahab. Mina oma husaare ei või ohverdada. Signalist! Puhu taganemine!»

Kuid asi muutus kiireks. Suurtüki- ja püssipaugud mürisesid kokku sulades paremal ja keskel ning Lannes'i laskurite prantsuse sinelid tulid juba üle veskitammi ja rivistusid siinpool kaldal kahe püssilasu kaugusel. Jalaväepolkovnik astus võpatleval kõnnakul hobuse juurde, ronis sadulasse, muutudes väga sirgeks ning pikaks, ja sõitis Pavlogradi polgu komandöri juurde. Polgukomandörid kohtasid teineteist viisakate kummardustega ja varjatud tigedusega südames.

«Ja jällegi, polkovnik,» ütles kindral, «ma ei või ju pooli mehi metsa jätta. Ma palun teid, ma palun teid,» kordas ta, «asuda positsioonile ja valmistuda rünnakuks.»

«Aga mina palun mitte segada vööra asjasse,» vastas polkovnik ägestudes. «Kui teie oleks olema ratsaveelane...»

«Ma ei ole ratsaväelane, polkovnik, aga ma olen vene kindral, ja kui see teil teada ei ole...»

«On vega teada, teie ekstsellents,» hüüatas polkovnik järsku, hobust liikvele ajades ja näost tumepunaseks muutudes. «Kas te ei oleks lahke aheliku juurde tulla ja te saate vaatama, et see positsioon kuhugi ei kõlba. Ma ei taha hevitada oma polk teie löbuks.»

«Te unustate ennast, polkovnik. Ma ei pea silmas oma lõbu ega luba seda ütelda.»

Kindral võttis vastu polkovniku kutse vahvuseturniirile ja ratsutas rinda ette ajades ning kulmu kortsutades koos polkovnikuga aheliku poole, justkui peaksid kõik nende lahkarvamused lahenema seal, ahelikus, kuulide all. Nad jõudsid ahelikku, mõned kuulid lendasid neist üle, ja nad peatusid vaikides. Vaadata ei olnud ahelikus midagi, sest ka seal, kus nad enne seisid, oli selge, et põõsastes ja kuristikkudes ei saa ratsavägi tegutseda ja et prantslased haaravad vasakut tiiba. Kindral ja polkovnik vahtisid karmilt ning tähendusrikkalt, nagu kaks võitluseks valmistuvat kukke, teineteisele otsa, asjatult lootes märgata arguse tunnuseid. Mõlemad tegid katse läbi. Kuna rääkida polnud midagi ja ei üks ega teine ei tahtnud teisele põhjust anda ütlemiseks, et ta esimesena lahkus kuulide alt, oleksid nad seal seisnud ei tea kui kaua, vastamisi vahvust proovides, kui sellal poleks metsast, peaaegu nende selja tagant, kostnud püssiraginat ja tumedat ühtesulavat kisa. Prantslased olid metsas puid korjavatele soldatitele kallale tunginud. Husaarid ei saanud enam taganeda koos jalaväega. Nad olid taganemisteest vasakule prantsuse aheliku poolt ära lõigatud. Nüüd, nii ebasobiv kui maastik oligi, tuli rünnata, et endale teed läbi murda.

Niipea kui eskadron, kus teenis Rostov, oli jõudnud hobustele istuda, peatati ta, nägu vaenlase poole. Nagu

Ennsi siilalgi, ei olnud jälle kedagi eskadroni ja vaenlase vahel ja neid lahutas seesama kohutav teadmatuse ning hirmu joon nagu piir, mis lahutab elavaid surnutest. Kõik mehed tajusid seda joont, ja küsimus, kas nad ületavad või mitte ja kuidas ületavad selle joone, erutas neid.

Rinde ette sõitis polkovnik, vastas vihaselt midagi ohvitseride küsimustele ja andis mingi käsu nagu inimene, kes meeleheitlikult püsib oma arvamuse juures. Keegi ei rääkinud midagi kindlat, aga eskadronis levis kuuldus rünnakust. Kõlas käsklus rivistumiseks, seejärel kiunatasid tupest tõmmatavad saablid. Aga ikka veel ei liikunud keegi. Vasaku tiiva väed, niihästi jalavägi kui husaarid, tundsid, et ülemad isegi ei tea, mis teha, ja ülemate kõhklus kandus edasi ka vägedele.

«Ainult rutem, rutem,» mõtles Rostov, tundes, et lõpuks ometi on kätte jõudnud aeg tunda saada rünnaku naudingut, millest ta nii palju oli kuulnud oma seltsimeestelt husaaridelt.

«Jumala abiga, mehed,» kõlas Denissovi hääl. «Traavi — marss!»

Esimeses reas lõid hobuste laudjad kõikuma. Gratšik tõmbas ratsmed pingule ja hakkas ise liikuma.

Paremal nägi Rostov oma husaaride esimesi ridu, veel kaugemalt eestpoolt paistis tume viirg, mida ta ei suutnud selgesti eraldada, kuid mida ta pidas vaenlaseks. Oli kuulda laskmist, kuid kaugel eemal.

«Traavi juurde!» kostis käsklus, ja Rostov tundis, kuidas ta Gratšiku laudjas galopile üle minnes kerkis.

Ta aimas ette hobuse liigutusi ja ta meel muutus ikka rõõmsamaks ning rõõmsamaks. Ta märkas eespool üksikut puud. See puu oli esialgu eespool, selle joone keskel, mis paistis olevat nii kohutav. Aga nüüd ületasid nad selle joone, ja mitte ainult et midagi kohutavat ei olnud, vaid läks aina rõõmsamaks ning elevamaks. «Oh, kuidas ma teda raban,» mõtles Rostov saabli käepidet pigistades.

«Hur-raa-aa!!» müristasid hääled.

«Noh, sattugu nüüd keegi mulle ette,» mõtles Rostov, kannustas Gratšikut ja laskis tal teistest mööda kihutades minna täies karjääris. Ees oli vaenlane juba näha.

Järsku sähvas miski justkui laia saunavihaga mööda eskadroni. Rostov tõstis saabli, valmistudes raiuma, kuid sel silmapilgul eemaldus tema ees kihutav soldat Nikitenko temast ja Rostov tundis nagu unes, et ta ikka veel ebaloomulikꝰ kiirusega edasi tormab ja ühtlasi paigal püsib. Tagant ajas tuttav husaar Bandartšuk talle otsa ja heitis talle vihase pilgu. Bandartšuki hobune hüppas kõrvale ja ta kihutas mööda.

«Mis see siis on? Ma ei liigu edasi? — Ma kukkusin, ma olen tapetud...» küsis ja vastas Rostov ühel ning samal hetkel. Ta oli juba üksi keset välja. Liikuvate hobuste ja husaarisalkade asemel nägi ta enda ümber liikumatut maad ja kõrrepõldu. Soe veri oli ta all. «Ei, ma olen haavatud ja hobune on surma saanud.» Gratšik püüdis tõusta esimestele jalgadele, kuid kukkus, vajudes ratsanikule jala peale. Hobuse peast voolas verd. Hobune viskles ega saanud tõusta. Rostov tahtis ka püsti tõusta, aga kukkus: nahktasku oli sadula taha kinni jäänud. Kus olid meie omad, kus olid prantslased, — ta ei teadnud. Ümberringi ei olnud kedagi.

Ta vabastas jala ja tõusis. «Kus, kummal pool küljes on nüüd see joon, mis nii teravalt lahutas kaht sõjaväge?» küsis ta eneselt ega suutnud vastata. «Kas ei ole minuga viimaks midagi halba juhtunud? Kas tuleb ette niisuguseid juhtumeid ja mida peab niisugusel juhul tegema?» küsis ta eneselt tõustes ja tundis samal ajal, et midagi liigset ripub ta vasakul, tuimaks muutunud käel. Käelaba oli justkui võõras. Ta silmitses kätt sealt asjatult verd otsides. «Noh, seal ongi inimesed,» mõtles ta rõõmsalt, nähes mitut meest enda poole jooksvat. «Nad aitavad mind!» Kõige ees jooksis veidra kiivriga ja sinises sinelis, must, päevitunud, kongis ninaga mees. Veel kaks ja veel palju mehi jooksis tema järel. Üks neist ütles midagi veidrat, mitte venekeelset. Tagapool seisis samasuguste, samasuguseid kiivreid kandvate meeste keskel üks vene husaar. Teda hoiti kätest kinni, temast tagapool hoiti ta hobust.

«Arvatavasti meie oma, kes on vangi langenud... Jah. Kas tõesti võetakse ka mind vangi? Mis inimesed need on?» mõtles Rostov ikka, uskumata oma silmi. «Kas tõesti prantslased?» Ta vahtis lähenevaid prantslasi, ja

sellest hoolimata et ta alles nüüdsama oli kihutanud vaid selleks, et neid prantslasi kätte saada ja puruks raiuda, tundus talle nende lähedus nüüd nii kohutav, et ta ei uskunud oma silmi. «Kes nad on? Mispärast nad jooksevad? Kas tõesti minu juurde? Kas nad tõesti minu juurde jooksevad? Ja milleks? Mind tapma? Mind, keda kõik nii väga armastavad?» Talle tuli meelde ema, perekonna ja sõprade armastus tema vastu, ja vaenlaste kavatsus teda tappa näis võimatuna. «Aga võib-olla tahavad siiski tappa!» Ta seisis enam kui kümme sekundit liikumatult paigal, ilma et oleks oma seisukorrast aru saanud. Eesmine, kongis ninaga prantslane oli juba nii lähedale jõudnud, et võis näha ta näoilmet. Ja see löögivalmis täägiga, hingamist tagasi hoides kergel sammul tema poole jooksva mehe erutatud võõras nägu kohutas Rostovi. Ta haaras püstoli, ja selle asemel, et sellest tulistada, viskas sellega prantslast ning pistis kõigest jõust jooksma põõsaste poole. Ta ei jooksnud mitte selle kahtluse ja sisemise võitluse tundega, millega ta läks Ennsi sillale, vaid jänese tundega, kes põgeneb koerte eest. Kõikehaarav hirmutunne oma noore õnneliku elu pärast valdas kogu ta olemuse. Kiiresti üle põllupeenarde hüpates, niisama hoogsalt, nagu ta oli jooksnud «tagumist paari» mängides, sööstis ta mööda välja, aegajalt oma kahvatut heasüdamlikku noort nägu tagasi pöörates, ja õudusevärinad jooksid tal üle selja. «Ei, parem mitte vaadata,» mõtles ta, kuid põõsaste juurde jõudes vaatas siiski veel kord tagasi. Prantslased olid maha jäänud, ja sel silmapilgul, kui ta tagasi vaatas, jättis esimene parajasti jooksmise ning hakkas sammu käima ja hüüdis ümber pöördudes midagi valjusti tagapool olijaile. Rostov peatus. «See asi ei ole päris korras,» mõtles ta. «Ei või olla, et nad tahtsid mind tappa.» Aga tema vasak käsi oli nii raske, nagu oleks kahepuudane kaalupomm selle külge riputatud. Ta ei suutnud edasi joosta. Ka prantslane jäi seisma ja pani püssi palgesse. Rostov vidutas silmi ja laskus kummargile. Üks, teine kuul lendas sumisedes temast mööda. Ta kogus viimase jõu kokku, võttis vasaku käe paremasse ja jooksis põõsastesse. Põõsastes olid vene laskurid.

XX

Metsas ootamatult tabatud jalaväepolgud jooksid metsast välja ja roodud eemaldusid teiste roodudega segunedes korratute salkadena. Üks soldat lausus ehmudes sõjas kohutavad ning mõttetud sõnad: «Ära lõigatud!», ja need sõnad hakkasid koos hirmutundega külge kogu massile.

«Ümber haaratud! Ära lõigatud! Oleme kadunud!» karjusid põgenejad.

Kui polgukomandör kuulis laskmist ja kisa oma selja taga, mõistis ta otsekohe, et tema polguga on juhtunud midagi hirmsat, ja mõte, et tema, eeskujulik, palju aastaid teeninud, mitte milleski süüdi olev ohvitser, võiks ülemuse ees süüdlane olla lohakuses või oskamatuses korraldusi teha, rabas teda nii, et ta selsamal hetkel, unustades kangekaelse ratsaväepolkovniku ning oma kindralivääri kuse, ja peaasi — unustades täiesti hädaohu ning enesealalhoiutunde, kihutas sadulakaarest kinni haarates ja hobust kannustades teda ülekülvavate, kuid õnnelikult mööduvate kuulide rahe all polgu juurde. Tal oli üksainus soov: teada saada, milles asi seisab, ja aidata ning iga hinna eest parandada eksitus, kui see on tehtud tema poolt; et tema, kakskümmend kaks aastat teeninud, mitte milleski märkust saanud, eeskujulik ohvitser, süüdi ei jääks.

Olles prantslaste vahelt õnnelikult läbi kihutanud, kappas ta väljale metsa taga, mille kaudu meie väed põgenesid ja käsklusi kuulamata mäest alla laskusid. Jõudis kätte see hingelise kõhkluse silmapilk, mis otsustab lahingute saatuse: kas kuulavad need segipaisatud soldatitesalgad oma komandöri häält või heidavad talle ainult pilgu ja jooksevad edasi. Hoolimata soldatitele varem nii hirmuäratava polgukomandöri meeleheitlikust kisast, tema raevunud tumepunasest moonutatud näost ja mõõgaga vehkimisest soldatid aina põgenesid, rääkisid omavahel, tulistasid õhku ega kuulanud käsklust. Hingeline kõhklus, mis otsustab lahingute saatust, lahenes ilmselt hirmu kasuks.

Kindral hakkas karjumisest ja püssirohusuitsust kõhima ning jäi meeleheitel seisma. Kõik näis olevat kadu-

nud. Kuid sel silmapilgul hakkasid prantslased, kes ründasid meie omi, järsku ilma nähtava põhjuseta tagasi jooksma, kadusid metsaservast, ja metsast ilmusid nähtavale vene laskurid. See oli Timohhini rood, mis, olles ainsana metsas säilitanud täieliku korra, varjas end metsaserval kraavis ja ründas nüüd ootamatult prantslasi. Timohhin sööstis niisuguse pöörase kisaga prantslaste peale ja tormas säärase meeletu ning joobnud otsustavusega, ainult mõõk käes, vaenlasele kallale, et prantslased ei jõudnud end koguda, relvad maha viskasid ning jooksu pistsid. Dolohhov, kes jooksis Timohhini kõrval, lõi ühe prantslase surnuks ja võttis alistuval ohvitseril esimesena kraest kinni. Põgenejad pöördusid tagasi, pataljonid kogunesid ja prantslased, kes peaaegu juba oleksid vasaku tiiva väed kaheks lõiganud, olid natukeseks ajaks tagasi surutud. Reservväeosad said mahti ühineda ja põgenikud peatusid. Polgukomandör seisis major Ekonomoviga silla juures, taganevaid roodusid endast mööda lastes, kui tema juurde astus soldat, ta jalusest kinni võttis ja peaaegu tema vastu nõjatas. Soldatil oli seljas sinakas vabrikukalevist sinel, ranitsat ja kiivrit tal ei olnud, pea oli sidemes ja üle õla rippus prantsuse padrunitasku. Käes hoidis ta ohvitseri mõõka. Soldat oli kahvatu, ta helesinised silmad vaatasid jultunult polgukomandörile näkku, kuna suu naeratas. Ehkki polgukomandör oli tegevuses käsu andmisega major Ekonomovile, ei saanud ta jätta seda soldatit tähele panemata.

«Teie ekstsellents, siin on kaks trofeed,» ütles Dolohhov, osutades prantsuse mõõgale ja taskule. «Ma võtsin ohvitseri vangi. Ma peatasin roodu.» Dolohhov hingeldas väsimusest; ta kõneles peatustega. «Kogu rood võib tunnistada. Palun meeles pidada, teie ekstsellents!»

«Hea küll, hea küll,» ütles polgukomandör ja pöördus major Ekonomovi poole.

Kuid Dolohhov ei eemaldunud; ta harutas rätiku lahti, tõmbas selle ära ja näitas juustel tardunud verd.

«Täägihaav, ma jäin rivisse. Pidage meeles, teie ekstsellents.»

Tušini patarei oli unustatud ja alles lahingu lõpul saatis vürst Bagration, kuuldes keskkohast ikka veel suur-

tükimürinat, sinna valvekorra-staabiohvitseri ja hiljem vürst Andrei, et käskida patareil võimalikult kiiresti taganeda. Patarei kaitse, mis oli seisnud Tušini suurtükkide kõrval, oli kellegi käsul keset lahingut ära läinud; aga patarei oli jätkanud tulistamist ja polnud prantslaste poolt ära võetud ainult sellepärast, et vaenlane ei võinud oletada jultumust tulistada neljast, mitte kellegi poolt kaitstavast suurtükist. Vastupidi, selle patarei energilise tegevuse järgi oletas ta, et siia, keskkohta, on koondatud venelaste peamised jõud, ja katsus kaks korda rünnata seda punkti, kuid kihutati mõlemal korral minema sel kõrgendikul üksinda seisva nelja suurtüki kartetšilaskudega.

Varsti pärast vürst Bagrationi lahkumist oli Tušinil õnnestunud süüdata Schöngraben.

«Näe, pistsid sagima! Põleb! Näe, suits! Osavasti! Tore! Suits, suits!» rääkis patareimeeskond elavnedes.

Kõik suurtükid tulistasid ilma käsuta tulekahju suunas. Nagu tagant ergutades hüüdsid soldatid iga lasu juures: «Osavasti! Vaat nõndaviisi! Kassa näe... Tore!» Tuulest edasikantav tuli levis kiiresti. Prantsuse kolonnid, mis olid külast väljunud, tõmbusid tagasi, kuid justkui karistuseks selle äparduse eest asetas vaenlane külast paremale kümme suurtükki ja hakkas nendest tulistama Tušinit.

Tulekahjust põhjustatud lapseliku rõõmu ja eduka prantslaste pihta tulistamise hasardi tõttu märkasid meie suurtükiväelased seda patareid alles siis, kui kaks suurtükikuuli ja seejärel veel neli kukkusid meie suurtükkide keskele ja üks neist surmas kaks hobust ning teine rebis kastimehel jala otsast. Ent kord tekkinud elevus ei vaibunud, vaid muutis ainult laadi. Hobused asendati teistega tagavaralafeti eest, haavatud koristati ära ja neli suurtükki pöörati kümnesuurtükilise patarei vastu. Ohvitser, Tušini abi, oli surma saanud lahingu algul ja ühe tunni jooksul oli neljakümnemehelisest meeskonnast seitseteist välja langenud, kuid suurtükiväelased olid endiselt lõbusad ning erksad. Kaks korda märkasid nad, et all, nende lähedal, ilmusid nähtavale prantslased, ja siis tulistasid nad nende pihta kartetšiga.

Väike, nõrkade kohmakate liigutustega mees nõudis endale tentsikult vahetpidamata veel piibukest

selle eest, nagu ta ütles, ja jooksis hõõguvat tubakat laiali puistates ettepoole ning vahtis oma väikese käe varjust prantslasi.

«Põrutage, poisid!» rääkis ta seejuures ja haaras ise suurtükke ratastest ning keeras kruvisid.

Suitsus, kurdistatuna lakkamatuist laskudest, mis teda iga kord võpatama panid, jooksis Tušin oma ninasoojendajat suust võtmata ühe suurtüki juurest teise juurde, kord sihtides, kord laenguid üle lugedes, kord korraldusi tehes tapetud ja haavatud hobuste ümbervahetamiseks ning ümberrakendamiseks, ja karjus oma nõrga, peenikese ebakindla häälega. Ta nägu elavnes üha enam. Ainult kui mõni meestest surma või haavata sai, krimpsutas ta nägu ja karjus tapetust kõrvale pöördudes vihaselt meeste peale, kes, nagu alati, viivitasid haavatu või laiba tõstmisega. Soldatid, suuremalt jaolt ilusad poisid (nagu tavaliselt patareiroodus, kahe pea jagu oma ohvitserist pikemad ja kaks korda temast laiemad), vaatasid kõik, nagu lapsed täbaras olukorras, oma komandörile, ja see ilme, mis oli tema näol, kajastus alati ka nende nägudel.

Selle kohutava kõmina, müra, tähelepanelikkuse- ja tegevusevajaduse tõttu polnud Tušinil vähimatki ebameeldivat hirmutunnet, ja mõte, et teda võidakse tappa või tõsiselt haavata, ei tulnud talle pähegi. Vastupidi, ta meel muutus järjest rõõmsamaks. Talle tundus, et juba väga ammu, peaaegu et eile, oli see silmapilk, kui ta nägi vaenlast ja tulistas esimese lasu, ja et see maalapp, kus ta asus, oli talle ammu tuttav, kodune koht. Sellest hoolimata et ta kõike mäletas, kõige peale mõtles ja tegi kõik, mida tema olukorras võis teha kõige parem ohvitser, oli ta niisuguses seisukorras, mis sarnanes palavikuhaige sonimisega või joobnud inimese olekuga.

Oma suurtükkide igast küljest kostva kõrvulukustava müra tõttu, vaenlase kuulide vihina ja prahvatuste tõttu, suurtükkide ümber kiirustades askeldavate, higistavate, punetavate meeste nägemise tõttu, inimeste ja hobuste vere nägemise tõttu, vaenlase suitsupilvekeste nägemise tõttu teisel pool nõgu (misjärel iga kord tuli lennates suurtükikuul ja tabas maad, inimest või hobust) — kõigi nende asjade nägemise tõttu kujunes tal peas oma fantastiline maailm, mis valmistas talle sel het-

kel naudingut. Vaenlase suurtükid ei olnud tema kujutluses suurtükid, vaid piibud, millest nägematu suitsetaja harvade pilvekestena suitsu välja laskis.

«Näe, popsatas jälle,» lausus Tušin endamisi sosinal, kui mäe otsast suitsupilveke õhku paiskus ja tuul selle halli ribana vasakule kandis. «Nüüd oota palli — tagasisaatmiseks.»

«Mida käsite, teie ausus?» küsis feierverker, kes seisis tema lähedal ja kuulis, et ta midagi pomises.

«Ei midagi, granaat . . .» vastas ta.

«Noh, nüüd meie Matvejevna,» rääkis ta endamisi. Matvejevnana esines ta kujutluses äärmine, suur, vanaaegselt valatud suurtükk. Prantslasi nende suurtükkide juures kujutles ta sipelgatena. Teise suurtüki esimene number, ilus mees ja joodik, oli tema maailmas o n u; temale vaatas Tušin sagedamini kui teistele ja tundis rõõmu igast tema liigutusest. Kord vaibuvat, siis jälle tugevnevat püssitulevahetust mäe all kujutles ta kellegi hingamisena. Ta kuulatas nende helide soikumist ja uuestipuhkemist.

«Näe, jälle hakkas hingama, jälle,» rääkis ta endamisi. Ennast kujutles ta hiiglaslikku kasvu vägeva mehena, kes mõlema käega loobib prantslastele kuule.

«Noh, Matvejevna, kullake, ära meid nüüd hädasse jäta!» lausus ta suurtükist eemaldudes, kui ta pea kohal kõlas võõras, tundmatu hääl:

«Kapten Tušin! Kapten!»

Tušin vaatas ehmunult ringi. See oli toosama staabiohvitser, kes teda Grundist välja ajas. Ta hüüdis Tušinile lõõtsutaval häälel:

«Kas te olete hulluks läinud või? Teile on kaks korda käsk antud taganeda, aga teie . . .»

«Mis nad ometi minust tahavad? . . .» mõtles Tušin endamisi ülemale hirmuga otsa vaadates.

«Mina . . . ma ei tea . . .» lausus ta, tõstes kaks sõrme mütsinoka juurde. «Mina . . .»

Aga polkovnik ei öelnud lõpuni kõike, mida tahtis. Lähedalt möödalendav suurtükikuul sundis teda otsekui sukeldudes hobusel kõverasse tõmbuma. Ta jäi vait, ja parajasti kui ta veel midagi öelda tahtis, peatas jälle üks mürsk teda. Ta pööras hobuse ümber ja kihutas minema.

«Taganeda! Kõigil taganeda!» karjus ta eemalt.

Soldatid hakkasid naerma. Mõni hetk hiljem saabus adjutant sellesama käsuga.

See oli vürst Andrei. Esimene, mida ta nägi Tušini suurtükkide juurde jõudes, oli lahtirakendatud purustatud jalaga hobune, kes hirnus rakmeis hobuste lähedal. Ta jalast voolas verd nagu allikast. Eelikute vahel lamasid mõned surmasaanud. Sellal kui vürst Andrei lähenes, lendas üks suurtükikuul teise järel temast üle ja ta tundis, kuidas tal närviline värin üle selja jooksis. Aga paljas mõte sellest, et ta kardab, andis talle uut jõudu. «Ma ei tohi karta,» mõtles ta ja tuli suurtükkide vahel aeglaselt hobuse seljast maha. Ta andis käsu edasi ega ratsutanud minema. Ta otsustas, et võtab ise suurtükid positsioonilt maha ja viib nad ära. Üle laipade astudes, prantslaste kohutava tule all, hakkas ta koos Tušiniga korraldama suurtükkide äraviimist.

«Nüüdsama käis siin ülemus, see pistis plehku rutem kui muidu,» ütles feierverker vürst Andreile. «Mitte nii nagu teie ausus.»

Vürst Andrei ei kõnelnud Tušiniga midagi. Nad mõlemad olid nii tegevuses, et nagu poleks näinudki teineteist. Kui nad olid neljast suurtükist kaks terveksjäänut eelikutele asetanud ja hakkasid mäest alla liikuma (üks purukslastud suurtükk ja «ükssarv» jäeti maha), ratsutas vürst Andrei Tušini juurde.

«Noh, nägemiseni,» lausus vürst Andrei Tušinile kätt ulatades.

«Nägemiseni, kullake,» ütles Tušin, «armas hing! Jumalaga, kullake,» ütles Tušin, ja äkki, teadmata mispärast, tulid talle pisarad silmi.

XXI

Tuul oli vaikinud, mustad pilved laskusid madalale lahingupaiga kohale, sulades silmapiiril ühte püssirohusuitsuga. Läks pimedaks ja seda selgemini oli kahes kohas näha tulekahjukuma. Suurtükimürin jäi nõrgemaks, püssiragin aga kostis tagant ja paremalt veel tihe-

damalt ning lähemana. Niipea kui Tušin haavatuist ringi ja üle sõites oma suurtükkidega tulepiirkonnast välja jõudis ja nõkku laskus, olid tal vastas ülemused ja adjutandid, nende hulgas ka staabiohvitser ja Žerkov, kes oli kaks korda Tušini patareile saadetud ja polnud kordagi sinna pärale jõudnud. Kõik nad jagasid ja andsid üksteise võidu edasi käskusid, kuidas ja kuhu minna, ja tegid talle etteheiteid ning märkusi. Tušin ratsutas vaikides, mingisuguseid korraldusi tegemata, kõige taga oma suurtükiväesetukal, sest ta kartis kõnelda, olles iga sõna juures valmis nutma hakkama, ilma et ise oleks teadnud, mispärast. Ehkki oli kästud haavatud maha jätta, komberdasid paljud neist sõjaväe järel ja palusid endid võtta suurtükkidele. Toosama rühikas jalaväeohvitser, kes lahingu alguses oli välja hüpanud Tušini onnikesest, oli, kuul kõhus, asetatud Matvejevna lafetile. Mäejalal astus Tušini juurde kahvatu husaarijunkur, hoides ühe käega teist, ja palus end peale võtta.

«Kapten, jumala nimel, ma olen käest põrutatud,» sõnas ta arglikult. «Jumala nimel, ma ei suuda kõndida. Jumala nimel!»

Nagu näha, oli junkur juba enam kui üks kord palunud end kuhugi peale võtta, kuid alati saanud eitava vastuse. Ta palus ebakindla ning haleda häälega.

«Käskige peale võtta, jumala nimel.»

«Võtke peale, võtke peale,» ütles Tušin. «Pane sinel alla, onu,» pöördus ta oma lemmiksoldati poole. «Aga kus on haavatud ohvitser?»

«Panime maha, ära suri,» vastas keegi.

«Võtke peale. Istuge, mu armas, istuge. Laota sinel alla, Antonov.»

Junkur oli Rostov. Ta hoidis ühe käega teist, oli kahvatu ja ta alumine lõualuu võbises palavikulises värinas. Ta pandi Matvejevnale, sellelesamale suurtükile, kust surnud ohvitser oli maha võetud. Allalaotatud sinel oli verine ja määris Rostovi ratsapüksid ning käed.

«Kas te olete haavatud, kullake?» küsis Tušin, lähenedes suurtükile, kus istus Rostov.

«Ei, põrutatud.»

«Aga miks siis lafetikülg on verine?» küsis Tušin.

«Ohvitser tegi veriseks, teie ausus,» vastas suurtüki-

väesoldat sinelivarrukaga verd ära pühkides ja justkui end vabandades suurtüki ebapuhta seisukorra pärast.

Jalaväe abiga suudeti suurtükid vaevu mäkke vedada ja Guntersdorfi külla jõudes peatuti. Oli juba nii pime, et kümne sammu pealt ei saanud enam eraldada soldatite mundreid, ja vastastikune tulistamine hakkas vaibuma. Järsku kostis lähedalt paremalt poolt jälle kisa ja tulistamist. Pimedas oli juba näha laskude sähvimist. See oli prantslaste viimane rünnak, millele vastasid soldatid, kes olid küla majadesse peatuma jäänud. Jälle sööstsid kõik külast välja, kuid Tušini suurtükid ei saanud liikuda, ja suurtükiväelased, Tušin ning junkur vaatasid vaikides üksteisele otsa, oodates oma saatust. Tulistamine hakkas vaibuma ja kõrvaltänavast tulid hulgakesi välja elavalt vestlevad soldatid.

«Oled sa terve, Petrov?» küsis üks.

«Andsime, vennas, tublisti säru. Nüüd nad enam oma nina siia ei pista,» ütles teine.

«Mitte midagi ei näe. Kuidas nad ikka omadele kõrvetasid! Ei näe — pime on, vennad. Kas ehk ei leidu juua?»

Prantslased olid viimast korda tagasi löödud. Ja jälle hakkasid Tušini suurtükid täielikus pimeduses, sumiseva jalaväe keskel nagu raamis, kuhugi edasi liikuma.

Otsekui nägematu sünge jõgi voolas pimeduses, ikka ühes suunas, kumisedes sosinast, kõnekõminast, kabjaplaginast ja rataste käginast. Üldises kõminas eraldusid teistest helidest kõige selgemini haavatute oiged ja hääled ööpimeduses. Nende oiged näisid täitvat kogu selle pimeduse, mis ümbritses sõjaväge. Nende oiged ja selle öö pimedus — see oli üks ja seesama. Mõne aja pärast läks see liikuv inimhulk ärevile. Keegi ratsutas valgel hobusel saatjaskonnaga mööda ja ütles midagi.

«Mis ta ütles? Kuhu nüüd? Kas peame seisma jääma? Kas tänas või?» küsiti igalt poolt õhinal ja kogu liikuv mass hakkas iseenesele peale rõhuma (nähtavasti olid esimesed seisma jäänud) ning levis kuuldus, et on kästud peatuda. Kõik jäid seisma, nagu nad olid käinud, keset porist teed.

Süttisid tuled ja kõnekõmin muutus kuuldavamaks. Kapten Tušin tegi oma roodus vajalikud korraldused, saatis ühe soldati junkru jaoks sidumispunkti või arsti

otsima ja istus siis tule juurde, mille soldatid olid teele üles teinud. Ka Rostov komberdas tule juurde. Valu, külma ja niiskuse tõttu raputas palavikuvärin kogu ta keha. Uni kippus talle äravõitmatult peale, kuid ta ei saanud uinuda piinava valu tõttu käes, mis tuikas ega leidnud endale õiget asendit. Kord ta sulges silmad, kord vaatas tulele, mis näis talle kuum-punasena, kord Tušini kõhetule vimmas kogule, kes istus türklase kombel tema kõrval. Tušini suured sõbralikud ja targad silmad vaatlesid teda kaastundmuse ning osavõtuga. Ta nägi, et Tušin kõigest hingest tahtis, kuid ei saanud teda millegagi aidata.

Igast küljest kuuldus möödaminejate, möödasõitjate ja ümberringi aset võtva jalaväe samme ja juttu. Hääled, sammud, poris tammuvate hobusekapjade tümpsimine ja puude pragin lähedal ning kaugel sulasid kokku üheks voogavaks kõminaks.

Nüüd ei voolanud enam, nagu enne, pimeduses nägematu jõgi, vaid otsekui rahunes ning võbises sünge meri pärast tormi. Rostov vahtis ja kuulas mõttetult, mis toimus tema ees ja tema ümber. Jalaväesoldat astus lõkke juurde, kükitas maha, pistis käed tule kohale ja pööras näo kõrvale.

«Kas võib, teie ausus?» ütles ta küsivalt Tušini poole pöördudes. «Jäin roodust maha, teie ausus; ei tea isegi kus. Häda!»

Koos soldatiga astus lõkke juurde kinniseotud põsega jalaväeohvitser ja palus Tušini poole pöördudes käskida suurtükke pisut kõrvale nihutada, et saaks vankriga mööda. Roodukomandöri järel jooksid tule juurde kaks soldatit. Nad sõimlesid pööraselt ja kaklesid teineteise käest mingit saabast ära kiskudes.

«Kuidas siis, sina võtsid üles! Kus mul tore sell!» karjus üks neist kähiseva häälega.

Seejärel lähenes kõhn kahvatu soldat, verine jalarätt kaela ümber mässitud, ja nõudis vihasel häälel suurtükiväelastelt vett.

«Kas peab siis kärvama nagu koer või?» ütles ta.

Tušin käskis talle vett anda. Siis tuli joostes lõbus soldat, paludes jalaväele tuld.

«Kuuma tulukest jalaväele! Head aega, semlakud,

täname tulukese eest, me anname protsendiga tagasi,» ütles ta punetavat tukki kuhugi pimedusse viies.

Selle soldati järel möödusid lõkkest neli soldatit, kandes sinelil midagi rasket. Üks neist komistas.

«Näe, kus kuradid, pannud puud tee peale,» urises ta.

«Suri juba, mis tast enam kanda,» ütles üks neist.

«Ah teid!»

Ja nad kadusid oma kandamiga pimedusse.

«Kas valutab?» küsis Tušin sosinal Rostovilt.

«Valutab.»

«Teie ausus, kindrali juurde. Siin tares peatuvad,» ütles feierverker Tušinile lähenedes.

«Otsekohe, kullake.»

Tušin tõusis ja eemaldus sinelinööpe kinni pannes ning end kohendades lõkke juurest ...

Mitte kaugel suurtükiväelaste lõkketulest istus vürst Bagration tema jaoks kordaseatud talutares lõunalauas, vesteldes mõningate tema juurde kogunenud väeosa-ülematega. Siin olid poolenisti suletud silmadega rauk, kes ahnelt näris lambakonti, kahekümne kahe aastase laitmatu teenistusega kindral, kes klaasi viina ja lõunasöögi mõjul näost punetas, nimetissõrmes oleva sõrmusega staabiohvitser, Žerkov, kes kõiki rahutult silmitses, ja kahvatu, kokkupigistatud huulte ning palavikuliselt läikivate silmadega vürst Andrei.

Tarenurgas seina najal seisis äravõetud prantsuse lipp ja audiitor katsus naiivsel ilmel käega lipuriiet ning vangutas arusaamatuses pead, võib-olla sellepärast, et teda tõepoolest huvitas lipp, aga võib-olla ka sellepärast, et tal näljasena oli raske pealt vaadata lõunasööki, kus tema jaoks ei jätkunud lauanõusid. Kõrvaltares asus tragunite poolt vangivõetud prantsuse kolonel. Tema ümber tunglesid teda vahtides meie ohvitserid. Vürst Bagration tänas üksikuid ülemaid ning küsitles lahingu üksikasjade ja kaotuste järele. Braunau all ülevaatusel olnud polgukomandör kandis vürstile ette, et niipea kui algas lahing, taandus tema metsast välja, kogus puuraiujad kokku, ja olles need enesest mööda lasknud, tormas kahe pataljoniga täägirünnakusse ning paiskas prantslased laiali.

«Niipea kui ma nägin, teie hiilgus, et esimene pataljon

on segi paisatud, jäin ma teele ja mõtlesin: «Lasen need läbi ja võtan siis vaenlase vastu turmtulega.» Nii ma tegingi.»

Polgukomandör oli nii väga tahtnud seda teha, ta kahetses nii väga, et ei jõudnud seda teha, et talle tundus, nagu oleks see kõik täpselt nii olnudki. Ja võib-olla tõepoolest oligi nii? Kas oli selles segaduses võimalik aru saada, mis oli ja mida ei olnud?

«Seejuures pean tähendama, teie hiilgus,» jätkas ta, kuna talle tuli meelde Dolohhovi jutuajamine Kutuzoviga ja oma viimane kohtumine degradeerituga, «et reamees, degradeeritu Dolohhov, võttis minu silma all vangi prantsuse ohvitseri ja oli eriti tubli.»

«Siin ma nägingi, teie hiilgus, pavlogradlaste rünnakut,» segas rahutult ringi vaadates vahele Žerkov, kes polnud sel päeval üldse husaare näinud, vaid oli neist ainult kuulnud jalaväeohvitserilt. «Lõid puruks kaks karreed, teie hiilgus.»

Žerkovi sõnade peale muigasid mõned, oodates temalt nagu alati nalja, kuid märgates, et see, mis ta ütles, puutus samuti meie relvade ja tänase päeva kuulsusse, võtsid tõsise ilme, kuigi paljud teadsid väga hästi, et see, mida ütles Žerkov, oli mitte millelgi põhjenev vale. Vürst Bagration pöördus raugast polkovniku poole.

«Tänan kõiki, mu härrad, kõik väeliigid tegutsesid kangelaslikult: jalavägi, ratsavägi ja suurtükivägi. Kuidas see juhtus, et keskpaigas kaks suurtükki maha jäeti?» küsis ta kedagi silmadega otsides. (Vürst Bagration ei küsinud vasaku tiiva suurtükkide järele; ta teadis juba, et seal kohe lahingu algul kõik suurtükid maha jäeti.) «Ma vist palusin teid,» pöördus ta valvekorra-staabiohvitseri poole.

«Üks oli puruks lastud,» vastas valvekorra-staabiohvitser, «aga teine — ma ei mõista. Ma ise olin kogu aja seal ja tegin korraldusi ja alles nüüdsama tulin ära ... Oli tõepoolest palav,» lisas ta tagasihoidlikult.

Keegi ütles, et kapten Tušin asub siinsamas küla juures ja et talle on juba järele saadetud.

«Teie käisite ju ka seal,» ütles vürst Bagration, pöördudes vürst Andrei poole.

«Kuidas siis, me oleksime peaaegu teineteist kohanud,»

ütles valvekorra-staabiohvitser ja naeratas Bolkonskile lahkesti.

«Ma ei saanud selle heameele osaliseks, et teid näha,» vastas vürst Andrei külmalt ning järsult. Kõik vaikisid.

Lävele ilmus Tušin arglikult kindralite selja tagant läbi pugedes. Kitsas tares kindralite ümbert ringi minnes, hämmelduses, nagu alati ülemuste juuresolekul, ei märganud Tušin lipuvarrast ja komistas sellele. Mõned hakkasid naerma.

«Kuidas see juhtus, et suurtükk maha jäeti?» küsis Bagration, kortsutades kulmu mitte niipalju kaptenile kui naerjaile, kelle hulgast kõige valjemini kostis Žerkovi hääl.

Alles nüüd, karmi ülemuse nägemisel, kerkis Tušini ette kõiges kohutavuses ta süü ja teotus sellepärast, et tema, jäädes ise ellu, kaotas kaks suurtükki. Ta oli nii erutatud, et polnud siiamaale aega saanud sellest mõelda. Ohvitseride naer viis ta veel enam rööpast välja. Ta seisis Bagrationi ees võbiseva lõuaga ja sai vaevu suust:

«Ei tea ... teie hiilgus ... ei olnud mehi, teie hiilgus.»

«Te oleksite võinud kaitsest võtta!»

Et kaitset ei olnud, seda Tušin ei öelnud, ehkki see oli sulatõsi. Ta kartis sellega teist ülemat *sisse vedada* ja vaatas vaikides, tardunud silmil Bagrationile otsa, nagu vastamisel segiläinud koolipoiss vaatab näkku eksamineerijale.

Vaikimine kestis küllalt kaua. Vürst Bagration, kes ilmselt ei tahtnud olla karm, ei leidnud, mida öelda; teised ei julgenud end jutusse segada. Vürst Andrei silmitses altkulmu Tušinit ja ta sõrmed liikusid närviliselt.

«Teie hiilgus,» katkestas vürst Andrei oma järsul häälel vaikimise, «te saatsite mind kapten Tušini patarei juurde. Ma käisin seal ja leidsin kaks kolmandikku meeskonnast ja hobustest tapetud, kaks suurtükki rikutud olevat, kaitset aga ei olnud mingisugust.»

Vürst Bagration ja Tušin vaatasid nüüd ühteviisi tungivalt Bolkonskile, kes kõneles tagasihoidlikult ning erutatult.

«Ja kui, teie hiilgus, lubate mul väljendada oma arvamist,» jätkas ta, «siis tänase päeva edu eest me võlg-

neme kõige rohkem selle patarei tegevusele ja kapten Tušini ning tema roodu kangelaslikule vastupidavusele,» ütles vürst Andrei ja tõusis otsekohe, vastust ootamata, ning eemaldus laua juurest.

Vürst Bagration vaatas Tušinile ja nähtavasti mitte soovides umbusaldust avaldada Bolkonski järsu arvamise suhtes ja ühtlasi tundes, et ta ei suuda teda täiesti uskuda, langetas ta pea ning ütles Tušinile, et see võib minna. Vürst Andrei väljus Tušini järel.

«Aitäh, välja aitasid, kullake,» ütles Tušin talle.

Vürst Andrei libistas pilgu üle Tušini ja eemaldus temast midagi ütlemata. Vürst Andrei meel oli nukker ning raske. Kõik see oli nii veider, hoopiski mitte nii, nagu ta oli lootnud.

«Kes nad on? Milleks on nad siin? Mida nad tahavad? Ja millal see kõik lõpeb?» mõtles Rostov, vaadates enda ees vahelduvaile varjudele. Valu käes muutus ikka piinavamaks. Uni kippus äravõitmatult peale, silmade ees hüplesid punased ringid ja kõigi nende häälte ning nägude mulje ja üksildustunne sulasid ühte valutundega. Nemad, need soldatid, haavatud ja terved — nemad rõhusidki ja vaevasid tema murtud kätt ja õlga ja rebisid seal sooni ning kõrvetasid liha. Et neist pääseda, sulges ta silmad.

Ta suigatas üheks silmapilguks, aga sel lühikesel unustusajal nägi ta unes arvutu hulga asju: ta nägi oma ema ja tema suurt valget kätt, nägi Sonja kõhnukesi õlgu, Nataša silmi ja naeru, ja Denissovit ta hääle ning vurrudega, ja Teljaninit, ja kogu oma lugu Teljanini ja Bogdanõtšiga. Kogu see lugu oli seesama, mis oli see terava häälega soldat, ja kogu see lugu ja see soldat hoidsid ning rõhusid tema kätt nii piinavalt ning järelejätmatult ja kiskusid seda aina ühele poole. Ta katsus neist eemalduda, aga nemad ei lasknud ta õlga mitte juuksekarva võrragi, mitte sekundikski lahti. See ei oleks valutanud, see oleks olnud terve, kui nad seda ei oleks kiskunud; kuid ei olnud võimalik neist vabaneda.

Ta avas silmad ja vaatas üles. Öö must kate rippus arssina kõrgusel süte valguse kohal. Selles valguses liuglesid langeva lume helbekesed. Tušin ei tulnud veel tagasi, arst ei ilmunud. Ta oli üksi, ainult mingisugune

väike soldat istus nüüd alasti teisel pool tuld ja soojendas oma kõhna kollast keha.

«Mitte kellelegi ei ole mind tarvis!» mõtles Rostov. «Ei ole kedagi mind aitamas ega haletsemas. Aga ometi olin ka mina kunagi kodus, tugev, lõbus, armastatud.» Ta ohkas ja ühes ohkega oigas tahtmatult.

«Kas valutab kuskil?» küsis soldat oma särki tule kohal raputades, ohkas ja lisas vastust ootamata: «Või veel vähe on päeva jooksul inimesi vigaseks tehtud — lihtsalt kole!»

Rostov ei kuulanud soldatit. Ta vaatas tule kohal liuglevaid lumehelbeid ja mõtles vene talvele sooja valge koduga, karusnahkse kasukaga, kiire saaniga, terve kehaga ja kogu perekonna armastuse ning hoolega. «Ja milleks ma tulin siia!» mõtles ta.

Järgmisel päeval prantslased ei alustanud uuesti pealetungi ja Bagrationi väe riismed ühinesid Kutuzovi armeega.

KOLMAS JAGU

I

Vürst Vassili ei mõelnud läbi oma plaane. Veel vähem mõtles ta inimestele kurja teha selleks, et kasu saada. Ta oli ainult seltskonnainimene, kel oli seltskonnas menu ja kel oli harjumuseks saanud seda menu kasutada. Tal tekkisid alatasa, olenevalt asjaoludest ja lähemast kokkupuutumisest inimestega, mitmesugused plaanid ja kaalutlused, mille kohta ta iseenesele hästi aru ei andnud, kuid mis moodustasid kogu ta elu sisu. Niisuguseid plaane ja kaalutlusi oli tal käigus mitte üks ega kaks, vaid kümneid, millest ühed alles hakkasid kujunema, teised täitusid, kolmandad hävisid. Ta näiteks ei öelnud enesele: «See inimene on nüüd võimul, ma pean saavutama ta usalduse ning sõpruse ja tema kaudu korraldama enesele ühekordse toetusraha maksmise», ta ei öelnud endale ka: «Pierre on rikas, ma pean teda ahvatlema abielluma mu tütrega ja laenama temalt vajalikud nelikümmend tuhat»; aga kui ta kohtas võimul olevat inimest, ütles instinkt talle samal hetkel, et see inimene võib olla kasulik, ja vürst Vassili tegi end talle lähedaseks ja hakkas esimesel võimalusel, ilma ettevalmistuseta, instinktiivselt lipitsema, muutus familiaarseks ning kõneles sellest, millest oli tarvis.

Pierre oli tal Moskvas käepärast ja vürst Vassili korraldas tema nimetamise kammerjunkruks, mis tollal võrdus riiginõuniku auastmega, ja viis läbi oma tahtmise, et noormees sõidaks temaga kaasa Peterburi ja peatuks tema majas. Otsekui hajameelselt, aga ühtlasi kindlas usus, et nii peab olema, tegi vürst Vassili kõik, mis

oli vaja selleks, et Pierre'i oma tütrega paari panna. Kui vürst Vassili oleks oma plaane ette mõelnud, ei oleks tal saanud olla niisugust loomulikkust käitumises ega niisugust lihtsust ja familiaarsust läbikäimises kõigi inimestega, niihästi temast kõrgemal kui ka madalamal asetsevatega. Miski tõmbas teda alati endast võimukamate ning rikkamate inimeste poole ja talle oli osaks antud haruldane oskus tabada just seda hetke, millal oli tarvis ja võimalik inimesi ära kasutada.

Olles ootamatult saanud rahameheks ning krahv Bezuhhoviks, tundis Pierre end pärast äsjast üksildust ja muretust niivõrd ümber piiratud ning tegevuses olevat, et tal ainult voodis korda läks iseenesega üksi jääda. Tal oli tarvis pabereid alla kirjutada, ametiasutustega, millede tähendusest tal ei olnud selget arusaamist, asju ajada, ülemvalitsejalt midagi järele pärida, Moskvalähedasse mõisa sõita ja vastu võtta paljusid isikuid, kes varem tema olemasolust teadagi ei tahtnud, nüüd aga oleksid olnud haavunud ja kurvastatud, kui ta poleks neid näha tahtnud. Kõik need mitmesugused isikud — ametimehed, sugulased, tuttavad — olid noore pärija suhtes ühteviisi hästi, sõbralikult meelestatud; kõik nad olid ilmselt ning kahtlemata veendunud Pierre'i väärtuslikkudes omadustes. Alatasa kuulis ta sõnu: «Teie ebatavalise headusega», või: «Teie toreda südame juures», või: «Teie ise olete nii õilis, krahv...», või: «Kui tema oleks nii tark kui teie» jne., nii et ta hakkas siiralt uskuma oma ebatavalist headust ja ebatavalist mõistust, seda enam, et ka talle endale alati hingepõhjas tundus, et ta tõepoolest on väga hea ja väga tark. Isegi need inimesed, kes varem olid olnud tigedad ja ilmselt vaenulikud, muutusid tema vastu õrnadeks ning armastavateks. Nii väga vihane pika piha ja nukulikult siledaks kammitud juustega vanem vürstitar tuli pärast matuseid Pierre'i tuppa. Silmi maha lüües ja ühtelugu punastades ütles ta Pierre'ile, et kahetseb väga nende vahel olnud arusaamatusi ja et ta nüüd ei tunne end õigustatud olevat midagi paluma, vahest ehk ainult luba teda tabanud löögi järel mõneks nädalaks jääda sellesse majja, mida ta nii väga armastab ja kus ta on nii palju ohvreid toonud. Ta ei suutnud end tagasi hoida ja puhkes nende

sõnade juures nutma. Liigutatud sellest, et see raidkujutaoline vürstitar võis nii muutuda, võttis Pierre tal käest kinni ja palus vabandust, ilma et ise oleks teadnud, mille pärast. Sellest päevast peale hakkas vüstitar kuduma Pierre'ile triibulist salli ja muutus tema suhtes täielikult.

«Tee seda tema heaks, *mon cher;* ta on kadunu tõttu ikkagi palju kannatada saanud,» ütles vürst Vassili Pierre'ile, ulatades talle allakirjutamiseks mingi paberi vürstitari käsuks.

Vürst Vassili otsustas, et selle kondi, veksli kolmekümne tuhande peale, pidi ikkagi viskama vaesele vürstitarile selleks, et talle pähe ei tuleks hakata rääkima vürst Vassili osavõtust mosaiikmapi loost. Pierre kirjutas vekslile alla ja sellest peale muutus vürstitar veelgi paremaks. Ka nooremad õed muutusid lahkeks Pierre'i vastu, eriti just kõige noorem, sünnimärgiga kenake, ajas Pierre'i sageli segadusse oma naeratustega ja kohmetusega teda nähes.

Pierre'ile tundus nii loomulikuna, et kõik teda armastavad, talle oleks tundunud nii ebaloomulikuna, kui mõni teda ei oleks armastanud, et ta pidi uskuma nende inimeste siirusse, kes teda ümbritsesid. Seejuures polnud tal aega eneselt küsida, kas need inimesed on siirad või mitte. Tal ei olnud kunagi aega, ta tundis end alati vaikse ning lõbusa joobumuse seisukorras. Ta tundis end mingi tähtsa üldise liikumise keskusena, tundis, et temalt alati midagi oodatakse, et seda või teist tegemata jättes kurvastaks ta paljusid ja jätaks nad oodatavast ilma, aga kui ta teeb seda ja seda, on kõik hästi, — ja ta tegigi seda, mida temalt nõuti, kuid see midagi head jäi ikka tulemata.

Rohkem kui keegi teine võttis algul niihästi Pierre'i asjaajamised kui ka tema enese oma võimu alla vürst Vassili. Krahv Bezuhhovi surmast saadik ei lasknud ta Pierre'i käest. Vürst Vassili näis inimesena, kes on koormatud asjaajamistega, väsinud, kurnatud, kuid kes ometigi kaastundest ei või jätta saatuse hooleks ja kelmide kätte seda abitut noormeest, oma sõbra poega *après tout*[1] ja pealegi nii tohutu suure varandusega. Neil mõningail

[1] ikkagi

päevil, mis ta viibis Moskvas pärast krahv Bezuhhovi surma, kutsus ta Pierre'i enda poole või käis ise tema juures ja kirjutas talle ette, mis oli tarvis teha, niisugusel väsinud ning enesekindlal toonil, justkui oleks iga kord öelnud: *«Vous savez, que je suis accablé d'affaires et que ce n'est que par pure charité, que je m'occupe de vous, et puis vous savez bien, que ce que je vous propose est la seule chose faisable.»*[1]

«Noh, mu sõber, homme me siis lõpuks sõidame,» ütles ta temale kord, silmi sulgedes, tema küünarnukki sõrmitsedes ja niisugusel toonil, nagu oleks see, mis ta ütles, nende vahel juba ammust aega otsustatud ega võinudki teisiti otsustatud saada.

«Homme me sõidame, ma annan sulle koha oma kalessis. Olen väga rõõmus. Siin on meil kõik tähtis lõpetatud. Ja ma oleksin pidanud juba ammugi sõitma. Ma sain kantslerilt teate. Ma palusin teda sinu pärast, ja sa oled arvatud diplomaatilisse korpusse ja kammerjunkruks nimetatud. Nüüd on sulle diplomaatiline tee avatud.»

Hoolimata väsinud ja enesekindla tooni jõust, millega need sõnad olid öeldud, tahtis Pierre, kes nii kaua oli mõelnud oma karjäärist, vastu rääkima hakata. Kuid vürst Vassili katkestas teda selle kudrutava bassihäälega, mis tegi võimatuks tema juttu katkestada ja mida ta kasutas vajaduse korral kedagi tõsiselt veenda.

«Mais, mon cher,[2] ma tegin seda iseenese, oma südametunnistuse pärast ja mind pole tarvis tänada. Keegi ei ole iial kaevanud, et teda on liialt armastatud; ja pealegi sa oled vaba, jäta kas või hommepäev sinnapaika. Küll sa ise Peterburis näed. Ja sul on juba ammugi aeg neist koledaist mälestustest eemalduda.» Vürst Vassili ohkas. «Nõndaks, mu kallis. Ja las minu kammerteener sõidab sinu kalessis. Ah jaa, ma oleksin peaaegu unustanud,» lisas vürst Vassili veel. «Sa tead, *mon cher,* et meil olid omavahelised arved kadunuga, nii ma siis sain Rjazani mõisast ja jätan endale: sulle ei ole tarvis. Küll me sinuga õiendame.»

[1] Sa tead, ma olen tööga üle koormatud, ja sinuga tegelen ma ainult puhtast kaastundmusest, ja peale selle, sa tead, et see, mis ma sulle ütlen, on ainuvõimalik.

[2] Aga mu armas,

See, mida vürst Vassili nimetas «Rjazani mõisast saaduks», oli mõni tuhat obrokimaksu, mille vürst Vassili jättis endale.

Peterburis ümbritses Pierre'i samuti nagu Moskvaski õrnade armastavate inimeste atmosfäär. Ta ei võinud loobuda kohast või õigemini auastmest (sest ta ei teinud midagi), mille vürst Vassili oli talle muretsenud, ja tutvusi, küllakutseid ning seltskondlikku tegevust oli nii palju, et Pierre koges veel enam kui Moskvas joobumuse, kiirustamise ja mingi ikka läheneva, kuid mitte täituva hüvangu tunnet.

Tema endisest poissmeheseltskonnast ei olnud paljusid Peterburis. Kaardivägi oli läinud sõjaretkele. Dolohhov oli degradeeritud, Anatol viibis armeega provintsis, vürst Andrei oli välismaal, seepärast ei saanud Pierre ei veeta öid nii, nagu ta varem oli armastanud veeta, ega vahetevahel kergendada südant sõbralikus vestluses vanema, lugupeetud sõbraga. Kogu ta aeg möödus lõunasöökidel, ballidel ja peamiselt vürst Vassili juures, tema naise — tüseda vürstinna ja kauni Eleeni seltsis.

Ka Anna Pavlovna Schereris nägi Pierre nagu teisteski seda muutust, mis oli toimunud seltskonna suhtumises temasse.

Varem oli Pierre Anna Pavlovna juuresolekul alati tundnud, et see, mis ta ütleb, on ebaviisakas, taktitu, mitte see, mida on tarvis öelda; et tema jutud, mis tunduvad talle tarkadena, senikaua kui ta neid oma kujutluses ette valmistab, muutuvad rumalaiks, niipea kui ta need valjusti väljendab, ja et seevastu Ippoliti kõige rumalamad jutud tulevad välja tarkadena ning meeldivatena. Nüüd aga oli kõik, mis ta iganes ütles, *charmant*[1]. Kui Anna Pavlovna seda ka ei öelnud, ometigi nägi Pierre, et ta tahtis seda öelda ja ainult lugupidamisest tema tagasihoidlikkuse vastu hoidus seda tegemast.

1805/1806. aasta talve algul sai Pierre Anna Pavlovnalt hariliku roosa kirjakese kutsega, millele oli lisatud: *«Vous trouverez chez moi la belle Hélène, qu'on ne se lasse jamais de voir.»*[2]

[1] veetlev.

[2] Minu juures saab olema kaunis Eleen, keda ei tüdine iial imetlemast.

Seda kohta lugedes tundis Pierre esimest korda, et tema ja Eleeni vahel on tekkinud mingi side, mida tunnustatakse teiste inimeste poolt, ja see mõte ühtaegu kohutas teda, otsekui oleks talle peale pandud kohustus, mida ta ei suutnud täita, ja ühtlasi meeldis talle kui huvitav oletus.

Anna Pavlovna koosviibimine oli samasugune nagu esimenegi, ainult et uudispalaks, millega Anna Pavlovna oma külalisi kostitas, polnud nüüd Mortemart, vaid diplomaat, kes oli saabunud Berliinist ja kaasa toonud kõige värskemaid üksikasju keiser Aleksandri viibimise kohta Potsdamis ja selle kohta, kuidas kaks majesteetlikku sõpra olid seal vandunud lahutamatus liidus kaitsta õiget üritust inimsoo vaenlase vastu. Anna Pavlovna võttis Pierre'i vastu nukrusevarjundiga, mis nähtavasti kuulus noormeest tabanud hiljutise kaotuse, krahv Bezuhhovi surma juurde (kõik pidasid alati oma kohuseks Pierre'i veenda, et ta on väga kurb isa surma pärast, keda ta peaaegu ei tundnudki), — täpselt samasuguse nukruse varjundiga, nagu oli see kõige kõrgem nukrus, mis väljendus tema majesteedi keisrinna Maria Feodorovna mainimisel. Pierre tundis end sellest meelitatud olevat. Anna Pavlovna korraldas võõrastetoas oma tavalise oskusega vestlejateringid. Suurt ringi, millesse kuulusid vürst Vassili ja kindralid, kostitati diplomaadiga. Teine ring oli teelaua juures. Pierre tahtis ühineda esimesega, kuid Anna Pavlovna, kes oli väejuhi ärevas seisukorras lahinguväljal, kui tekib tuhandeid uusi hiilgavaid mõtteid, mida vaevalt jõuab täide viia, puudutas Pierre'i kavatsust märgates sõrmega tema varrukat:

«Attendez, j'ai des vues sur vous pour ce soir.»[1] Ta vaatas Eleenile ja naeratas talle.

«Ma bonne Hélène, il faut, que vous soyez charitable pour ma pauvre tante, qui a une adoration pour vous. Allez lui tenir compagnie pour 10 minutes.[2] Aga et teil mitte väga igav ei oleks, siin on teile armas krahv, kes ei keeldu teile järgnemast.»

[1] Pidage, mul on teiega täna õhtul üks nõu.

[2] Mu armas Eleen, on vaja, et te oleksite kaastundlik mu vaese tädi vastu, kes teid jumaldab. Veetke temaga umbes kümme minutit.

Kaunis Eleen läks tädikese juurde, kuid Pierre'i pidas Anna Pavlovna veel enda juures kinni, tehes näo, nagu oleks tal tarvis veel viimane vajalik korraldus teha.

«Eks ole, ta on kütkestav?» ütles ta Pierre'ile, osutades eemalehõljuvale suursugusele iludusele. *«Et quelle tenue!* [1] Sellise noore tütarlapse kohta niisugune taktitunne, niisugune meisterlik oskus käituda! See tuleb südamest! Õnnelik on see mees, kelle omaks ta saab! Temaga omandab ka kõige ebaseltskondlikum mees tahtmatult kõige hiilgavama koha seltskonnas. Eks ole tõsi? Ma tahtsin ainult teada saada teie arvamist,» ja Anna Pavlovna laskis Pierre'il minna.

Pierre vastas täiesti otsekoheselt jaatavalt Anna Pavlovna küsimusele Eleeni käitumisoskuse kohta. Kui ta kunagi mõtles Eleenist, siis mõtles ta just nimelt tema ilust ja sellest haruldasest rahulikust oskusest olla seltskonnas vaikiv-väärikas.

Tädike võttis kaks noort inimest oma nurka vastu, kuid näis tahtvat varjata Eleeni jumaldamist ja enam soovivat väljendada oma hirmu Anna Pavlovna ees. Ta vaatas vennatütrele justkui küsides, mis ta peab tegema nende inimestega. Nende juurest eemaldudes puudutas Anna Pavlovna jälle sõrmega Pierre'i varrukat ning lausus:

«J'espère, que vous ne direz plus qu'on s'ennuie chez moi,»[2] ja vaatas Eleenile.

Eleen naeratas niisuguse näoga, mis ütles, et ta ei kujutle võimalust, nagu võiks keegi teda näha ja mitte vaimustatud olla. Tädike köhis oma köhimise, neelas sülje alla ja ütles prantsuse keeli, et ta on väga rõõmus, nähes Eleeni; seejärel pöördus ta Pierre'i poole sellesama tervituse ja sellesama näoilmega. Keset igavat ja konarlikku vestlust vaatas Eleen Pierre'ile ja naeratas talle selge ning kauni naeratusega, millega ta naeratas kõigile. Pierre oli nii harjunud selle naeratusega, see ütles talle nii vähe, et ta ei pööranud sellele mingit tähelepanu. Tädike rääkis sellal tubakatooside kollektsioonist, mis oli Pierre'i kadunud isal krahv Bezuhhovil, ja näitas oma tubakatoosi. Vürstitar Eleen palus lubada

[1] Ja missugune hoiak!

[2] Loodan, te ei ütle enam, et minu juures tuntakse igavust,

vaadata tädikese mehe pilti, mis oli maalitud sellele tubakatoosile.

«See on kindlasti Vines' töö,» ütles Pierre, nimetades tuntud miniaturisti ja kummardudes laua poole, et tubakatoosi kätte võtta, ning kuulatades teise laua ääres toimuvat vestlust.

Ta tõusis, et ümbert ringi minna, kuid tädike ulatas tubakatoosi otse üle Eleeni, tema selja tagant. Eleen kummardus ettepoole, et ruumi teha, ja vaatas naeratades ringi. Tal oli seljas, nagu alati õhtustel koosviibimistel, tolleaegse moe järgi eest ja tagant sügavalt dekolteeritud kleit. Eleeni ülakeha, mis Pierre'ile oli alati tundunud olevat marmorist, oli nüüd nii lähedal noormehe silmadele, et ta oma lühinägelikkude silmadega tahtmatult märkas tema õlgade ja kaela veetlust, ja nii lähedal ta huultele, et tal oleks tarvitsenud ainult pisut kummarduda, et seda puudutada. Ta tundis Eleeni keha soojust, lõhnaõli lõhna ja kuulis tema korseti nagisemist liigutamisel. Ta ei näinud mitte tema marmorlikku ilu, mis moodustas ühe terviku tema kleidiga, vaid ta nägi ja tundis kogu tema ainult riietega kaetud keha veetlust. Ja olles kord seda näinud, ei saanud ta näha teisiti, nagu me ei saa tagasi pöörduda kord selgunud pettuse juurde.

«Niisiis te pole seni märganud, kui kaunis ma olen?» oleks Eleen nagu öelnud. «Te pole märganud, et ma olen naine? Jah, ma olen naine, kes võib kuuluda igaühele ja ka teile,» ütles tema pilk. Ja selsamal hetkel tundis Pierre, et Eleen mitte ainult ei või, vaid peab olema ta naine, et see ei saa olla teisiti.

Ta teadis seda sel silmapilgul niisama kindlasti, nagu ta oleks teadnud temaga laulatusel seistes. Kuidas see toimub ja millal, ta ei teadnud; ei teadnud ka, kas see on hea (talle tundus koguni, et see millegipärast ei ole hea), kuid ta teadis, et see toimub.

Pierre lõi silmad maha, vaatas jälle üles ja tahtis teda uuesti näha sellise kauge, võõra iludusena, missugusena ta oli teda näinud iga päev varem; kuid ta ei saanud seda enam. Ei saanud, nii nagu inimene, kes on varem udus vaadanud rohukõrt ja pidanud seda puuks, ei saa rohukõrt nähes seda enam uuesti puuks pidada. Eleen oli talle hirmus lähedane. Tal oli juba võimu tema, Pierre'i üle,

Ja nende vahel ei olnud enam mingeid tõkkeid peale tema enese tahte tõkete.

«Bon, je vous laisse dans votre petit coin. Je vois, que vous y êtes très bien,»[1] ütles Anna Pavlovna hääl.

Ja Pierre mõtles hirmuga, kas ta ehk ei ole teinud midagi laiduväärset, ning vaatas punastades enese ümber. Talle tundus, et kõik teavad, samuti nagu ta isegi, mis temaga on juhtunud.

Mõne aja pärast, kui ta astus suure ringi juurde, ütles talle Anna Pavlovna:

«On dit que vous embellissez votre maison de Pétersbourg.»[2]

(See oli tõsi. Arhitekt oli öelnud, et see on vajalik, ja Pierre laskis, isegi teadmata milleks, korrastada oma tohutu suurt maja Peterburis.)

«C'est bien, mais ne déménagez pas de chez le prince Basile. Il est bon d'avoir un ami comme le prince,» ütles Anna Pavlovna, naeratades vürst Vassilile. *«J'en sais quelque chose. N'est-ce pas?*[3] Ja te olete veel nii noor. Te vajate nõuandeid. Ärge olge mulle pahane, et ma kasutan vanade naiste õigusi.» Ta jäi vait, nagu naised alati vaikivad midagi oodates pärast seda, kui nad on rääkinud oma east. «Kui te abiellute, siis on iseasi.» Ja ta ühendas nad ühe pilgu alla. Pierre ei vaadanud Eleenile ega Eleen temale. Aga Eleen oli talle ikka hirmus lähedane. Pierre pomises midagi ja punastas.

Kodus ei saanud Pierre kaua uinuda, mõeldes sellele, mis temaga oli juhtunud. Mis oli siis temaga juhtunud? Mitte midagi. Ta oli ainult selgusele jõudnud, et naine, keda ta tundis lapsena ja kelle kohta ta hajameelselt ütles: «Jah, väga kena», kui talle öeldi, et Eleen on ilus, ta oli selgusele jõudnud, et see naine võib kuuluda temale.

«Aga ta on rumal, ma olen ise öelnud, et ta on rumal,» mõtles ta. «Midagi riivatut on selles tundmuses, mida ta minus on äratanud, midagi keelatut. Mulle räägiti, et

[1] Hea küll, ma jätan teid teie nurgakesse. Ma näen, teil on seal hea olla,

[2] Kõneldakse, et te korrastavat oma Peterburi maja.

[3] See on hea, kuid ärge kolige ära vürst Vassili juurest. On hea omada niisugust sõpra. Ma tean sellest üht-teist. Eks ole tõsi?

ta vend Anatol oli armunud temasse ja tema Anatolisse, et see oli skandaalne lugu ja et Anatol sellepärast ära saadeti. Tema vend on Ippolit ... Tema isa on vürst Vassili ... See ei ole hea,» mõtles ta; ja samal ajal, kui ta nõnda kaalutles (need kaalutlused jäid veel lõpetamata), tabas ta end naeratamas ja mõistis, et teine rida kaalutlusi kerkis esile esimeste tagant, et ta ühtaegu mõtles Eleeni tühisusest ja unistas sellest, kuidas ta saab tema naiseks, kuidas Eleen võib teda armastama hakata, kuidas see naine siis täiesti teistsugune võib olla ja kuidas kõik see, mis ta temast on mõelnud ja kuulnud, võib osutuda valeks. Ja ta nägi Eleeni jälle mitte vürst Vassili tütrena, vaid nägi kogu tema keha, mida kattis ainult hall kleit. «Kuid mispärast ei tulnud see mõte mulle varem pähe?» Ja jälle ütles ta enesele, et see ei ole võimalik; midagi riivatut, loomuvastast, nagu talle näis, autut oleks selles abielus. Talle tulid meelde Eleeni ennestised sõnad ning pilgud ja nende sõnad ning pilgud, kes olid neid koos näinud. Talle tulid meelde Anna Pavlovna sõnad ja pilgud, kui too oli talle kõnelnud majast, tulid meelde tuhanded sellised vihjed vürst Vassili ning teiste poolt, ja teda valdas kole hirm, kas ehk ei ole ta end juba millegagi sidunud säärase asja teostamiseks, mis on ilmselt paha ja mida ta ei peaks tegema. Kuid samal ajal, kui ta avaldas enesele selle otsuse, kerkis teiselt poolt ta hinges esile Eleeni kuju kogu oma naiselikus kauniduses.

II

1805. aasta novembris pidi vürst Vassili sõitma revideerimisele neljä kubermangu. Ta laskis endale seda ülesandeks teha, et käia üksiti ära oma laostunud mõisates ja sõita, poega Anatoli kaasa võttes (ta polgu asukohast), vürst Nikolai Andrejevitš Bolkonski juurde, et poega selle rikka vanamehe tütrega paari panna. Kuid enne ärasõitu ja neid uusi asjatoimetusi oli vürst Vassilil tarvis otsustada asjad Pierre'iga, kes, tõsi küll, viimasel ajal veetis terved päevad kodus, s. o. vürst Vassili juures, kus ta elas, ja oli Eleeni juuresolekul naljakas,

ärevil ning rumal (nagu armunu peab olema), kuid ei teinud ikka veel abieluettepanekut.

«Tout ça est bel et bon, mais il faut que ça finisse,» [1] ütles vürst Vassili kord hommikul enesele nukra ohkega, mõistes, et Pierre, kes võlgneb talle nii palju (aga noh, issand temaga!), ei talita selles asjas mitte just päris hästi. «Noorus ... kergemeelsus ... noh, jumal temaga,» mõtles vürst Vassili, tundes mõnuga oma headust, *«mais il faut que ça finisse.* Ülehomme on Ljolja nimepäev, ma kutsun mõne külalise, ja kui ta ei taipa, mis ta peab tegema, siis on see juba minu asi. Jah, minu asi. Ma olen isa!»

Poolteise kuu jooksul pärast Anna Pavlovna õhtust koosviibimist ja sellele järgnenud unetut, rahutut ööd, millal ta otsusele jõudis, et Eleeniga abiellumine oleks õnnetus ja et ta peaks tema eest kõrvale hoidma ja ära sõitma, pärast seda otsust ei sõitnud Pierre vürst Vassili juurest ära ja tundis õudusega, et ta inimeste silmis iga päevaga üha enam köidab end Eleeniga, et ta kuidagi ei suuda tagasi pöörduda oma endise suhtumise juurde temasse, et ta ei suuda end temast ka lahti rebida, et see saab küll olema kole, kuid et ta peab oma saatuse temaga siduma. Võib-olla oleks ta ehk suutnudki loobuda, kuid ei möödunud päeva, millal vürst Vassili juures (kelle juures harva oli vastuvõttusid) poleks olnud koosviibimist, kus pidi viibima Pierre, kui ta ei tahtnud rikkuda üldist lõbu ega petta kõikide ootusi. Neil harvadel silmapilkudel, kui vürst Vassili oli kodus, tõmbas ta Pierre'ist möödudes teda kättpidi allapoole, asetas talle hajameelselt oma raseeritud kortsus põse suudlemiseks ette ja ütles kas: «Homseni», või: «Tule lõunale, muidu ma ei näe sind», või: «Ma jään sinu pärast» jne. Kuid sellest hoolimata, et jäädes Pierre'i pärast (nagu ta ütles), ei rääkinud vürst Vassili temaga sõnagi, ei tundnud Pierre ennast võimelise olevat vürsti ootusi petma. Ta ütles endale iga päev ikka ühte ja sedasama: «On tarvis ometi lõpuks Eleeni mõista ja endale aru anda: kes ta on? Kas eksisin ma enne või eksin nüüd? Ei, ta ei ole rumal; ta on suurepärane neiu,» ütles ta endale mõnikord. «Iialgi

[1] See kõik on kena ja hea, kuid kõigel peab olema lõpp.

ei eksi ta milleski, iialgi ei ole ta öelnud midagi rumalat. Ta räägib vähe, aga see, mis ta ütleb, on alati lihtne ning selge. Niisiis ta ei ole rumal. Iialgi ei ole ta sattunud ega satu segadusse. Niisiis ta ei ole halb naine!» Pierre'il juhtus sageli, et ta hakkas Eleeniga arutlema, kuuldavalt mõtlema, ja iga kord vastas Eleen talle selle peale kas lühikese, kuid sobiva märkusega, mis näitas, et see teda ei huvita, või vaikiva naeratuse ja pilguga, mis Pierre'ile kõige selgemini näitasid Eleeni üleolekut. Eleenil oli õigus, tunnistades kõik arutlused tühiseks võrreldes selle naeratusega.

Eleen pöördus Pierre'i poole alati rõõmsa, usaldava, ainult Pierre'ile kuuluva naeratusega, milles oli midagi tähendusrikkamat kui tema nägu alati kaunistavas üldises naeratuses. Pierre teadis, et kõik ootavad ainult seda, et ta lõpuks ütleks ühe sõna, astuks üle teatud joonest, ja ta teadis, et ta varem või hiljem astub sellest üle; kuid mingi arusaamatu õudus valdas teda juba ainult mõtte juures sellest kohutavast sammust. Selle poolteise kuu jooksul, mille kestel ta tundis end kistavat ikka kaugemale ja kaugemale sellesse kohutavasse kuristikku, ütles Pierre endale tuhat korda: «Mis see ometi on? On vaja otsustusjulgust! Kas mul siis seda ei ole?»

Ta tahtis otsustada, kuid tundis õudusega, et tal sel juhul ei ole seda otsustusjulgust, mida ta teadis endal olevat ja mida tal tõepoolest oli. Pierre kuulus nende inimeste hulka, kes on tugevad ainult siis, kui nad tunnevad end olevat täiesti puhta. Aga sellest päevast peale, kui teda oli vallanud see ihaldus, mida ta oli tundnud tubakatoosi kohal Anna Pavlovna juures, halvas tema otsustusjulgust sellest sõltuv ebateadlik süütunne.

Eleeni nimepäeval õhtustas vürst Vassili juures väike seltskond kõige lähemaid inimesi, nagu ütles vürstinna, sugulasi ja sõpru. Kõigile neile sugulastele ja sõpradele oli mõista antud, et sel päeval peab otsustatama nimepäevalapse saatus. Külalised istusid õhtulauas. Vürstinna Kuragina, kogukas, kunagi ilus, esinduslik naine, istus perenaise kohal. Mõlemal pool tema kõrval istusid kõige auväärsemad külalised — vana kindral, tema naine, Anna Pavlovna Scherer; laua alumises otsas istusid nooremad ning vähem auväärsed külalised ja ka

omad inimesed, Pierre ja Eleen — kõrvuti. Vürst Vassili ei söönud õhtust: ta kõndis lõbusas meeleolus ümber laua, istudes kord ühe, kord teise külalise juurde. Igaühele ütles ta mõne muretu ning meeldiva sõna, välja arvatud Pierre ja Eleen, kelle juuresolekut ta näis mitte märkavat. Vürst Vassili elustas kõiki. Heledalt põlesid vahaküünlad, läikisid lauanõude hõbe ja kristall, daamide ehted ja õlakute kuld ning hõbe; laua ümber askeldasid punastes kaftanites teenrid; kuuldus nugade, klaaside, taldrikute kõlinat ja mitme selle laua ääres toimuva jutuajamise elavaid hääli. Oli kuulda, kuidas vana kammerhärra ühes lauaotsas tõendas parunessist eidekesele oma leegitsevat armastust tema vastu, ja eidekese naeru; teisest lauaotsast kuuldus juttu kellegi Marja Viktorovna ebaedust. Laua keskpaigas koondas vürst Vassili kuulajaid enda ümber. Ta jutustas daamidele, kelmikas naeratus huultel, viimasest — kolmapäevasest — riiginõukogu istungist, kus oli saadud ja Sergei Kuzmitš Vjazmitinovi, Peterburi uue sõjaväelise kindralkuberneri poolt ette loetud tollal tähelepanu äratanud keiser Aleksander Pavlovitši reskript, mis oli saadetud armeest ja milles keiser ütles Sergei Kuzmitši poole pöördudes, et ta saab igalt poolt rahva truuduseavaldusi ja et Peterburi avaldus on talle eriti meeldiv, et ta on uhke au üle olla niisuguse rahva pea ja püüab olla selle vääriline. See reskript algas sõnadega: «Sergei Kuzmitš! Igalt poolt jõuavad minuni kuuldused» jne.

«Nii et siis kaugemale ei jõudnudki kui «Sergei Kuzmitš»?» küsis üks daam.

«Jaa, jaa, mitte karva võrragi,» vastas vürst Vassili naerdes. ««Sergei Kuzmitš... igalt poolt. Igalt poolt, Sergei Kuzmitš...» Vaene Vjazmitinov ei saanud kuidagi edasi. Mitu korda asus ta uuesti kirja lugema, aga niipea kui ütleb Sergei... nuuksatused... Kuz-mi-tš — pisarad, ja igalt poolt mattub nuttu, ja kaugemale ta ei saanudki. Ja jälle taskurätt, ja jälle «Sergei Kuzmitš, igalt poolt» ja pisarad... nii et paluti juba kedagi teist lugeda.»

«Kuzmitš... igalt poolt... ja pisarad...» kordas keegi naerdes.

«Ärge olge õelad,» lausus teisest lauaotsast Anna Pavlovna sõrmega ähvardades. *«C'est un si brave et excellent homme notre bon Viasmitinoff . . .»*[1]

Kõik naersid väga. Ülemises, aukülaliste lauaotsas näisid kõik olevat lõbusad ja kõige mitmekesisemate, elavate meeleolude mõju all; ainult Pierre ja Eleen istusid vaikides kõrvuti peaaegu laua alumises otsas; mõlema näol oli tagasihoitud särav naeratus, mis ei olenenud Sergei Kuzmitšist, — häbelikkuse naeratus oma tundmuste pärast. Mida teised ka ei rääkinud ja kuidas nad ka ei naernud ning naljatanud, kui isukalt ka ei söödud-joodud küll reinveini, küll soteed, küll jäätist, kuidas nad ka ei hoidunud vaatamast sellele paarile, kuidas nad ka ei paistnud olevat ükskõiksed ning tähelepanematud selle paari suhtes, siiski tundus millegipärast, aeg-ajalt sinnapoole heidetavaist pilkudest, et niihästi anekdoot Sergei Kuzmitšist kui ka naer ja söömine — kõik oli teeseldud, kuna terve selle seltskonna kogu tähelepanu oli pööratud ainult sellele paarile — Pierre'ile ja Eleenile. Vürst Vassili demonstreeris Sergei Kuzmitši nuuksatusi ja libistas samal ajal pilgu üle tütre, ja sellal kui ta naeris, ütles ta näoilme: «Nii, nii, kõik läheb hästi; täna otsustatakse kõik.» Anna Pavlovna ähvardas teda *notre bon Viasmitinoff*'i pärast, aga ta silmist, mis sel hetkel vilksamisi Pierre'i poole välgatasid, luges vürst Vassili õnnitlust tütre õnne ja tulevase väimehe puhul. Vana vürstinna pakkus oma naabrinnale nukralt ohates veini ja vaatas vihaselt tütrele, otsekui öeldes selle ohkega: «Jah, nüüd ei ole meil, mu armas, enam midagi muud üle jäänud kui magusat viina juua; nüüd on sellel noorusel aeg nii jultunult, väljakutsuvalt õnnelik olla.» — «Milline lollus see kõik on, mida ma räägin, justkui huvitaks see mind,» mõtles diplomaat, vaadates armastajate õnnelikke nägusid. «Vaat see on õnn!»

Nende tühiselt väikeste, kunstlikkude huvide sekka, mis sidusid seda seltskonda, oli sattunud kauni ning terve noore mehe ja naise lihtne vastastikuse ihalduse tunne. Ja see inimlik tunne surus kõik maha ja valitses kogu nende kunstliku vadistamise üle. Naljad ei olnud lõbusad,

[1] Ta on nii tore inimene, see meie hea Vjazmitinov...

uudised polnud huvitavad, elevus oli ilmselt võlts. Mitte ainult nemad, vaid ka laua juures teenivad teenrid näisid tundvat sedasama ja unustasid teenistuskorra, jäädes vahtima ilusa Eleeni säravat ilmet ja Pierre'i punetavat, paksu, õnnelikku ning rahutut nägu. Näis, et ka küünalde tuled olid koondatud ainult neile kahele õnnelikule näole.

Pierre tundis, et ta oli kõige keskpunktiks, ja see seisukord rõõmustas ning ühtlasi ka ängistas teda. Ta oli inimese seisukorras, kes on süvenenud mingisse tegevusse. Ta ei näinud, ei mõistnud ega kuulnud midagi selgesti. Ainult harva vilksatasid ootamatult ta hinges katkendlikud mõtted ja muljed tõelikkusest.

«Niisiis on kõik juba lõpetatud!» mõtles ta. «Ja kuidas see kõik toimus? Nii kiiresti! Nüüd ma tean, et mitte üksnes tema pärast, mitte üksnes minu enese pärast, vaid ka kõigi teiste pärast peab s e e paratamatult sündima. Nad kõik ootavad s e d a nii väga, on nii kindlad, et see toimub, et ma ei või, ei või neid petta. Ent kuidas see toimub? Ma ei tea, aga toimub, tingimata toimub!» mõtles Pierre, vaadates neile õlgadele, mis läikisid just ta silmade juures.

Siis jälle hakkas tal äkki millegipärast häbi. Tal oli piinlik, et tema üksinda on kõikide tähelepanu objektiks, et ta on teiste silmis õnnelaps, et tema oma inetu näoga on mingi Paris, kes omab Helenet. «Kuid kindlasti on see alati nii, ja nii peab see olema,» lohutas ta ennast. «Ja muide, mis olen siis mina selleks teinud? Millal see algas? Moskvast sõitsin ma koos vürst Vassiliga. Siin ei olnud veel midagi. Siis, miks ei võinud ma vürsti juures peatuda? Seejärel mängisin ma Eleeniga kaarte ja võtsin ta ridiküli üles, käisin temaga sõitmas. Millal see siis algas, millal see kõik toimus?» Ja nüüd siis istub ta Eleeni kõrval peigmehena; kuuleb, näeb, tunneb tema lähedust, ta hingamist, ta liigutusi, ta ilu. Siis näib talle järsku, et mitte Eleen, vaid ta ise on nii haruldaselt ilus, et sellepärast just vahitaksegi teda nii, ja ta ajab üldise imetluse tõttu õnnelikuna rinna ette, tõstab pea püsti ja rõõmustab oma õnne üle. Järsku kostab mingi hääl, kellegi tuttav hääl ja ütleb talle midagi teist korda. Kuid Pierre on nii tegevuses, et ei saa aru, mis talle öeldakse.

«Ma küsin sinult, millal sa said kirja Bolkonskilt,» kordab vürst Vassili kolmandat korda. «Kui hajameelne sa oled, mu kallis.»

Vürst Vassili naeratab ja Pierre näeb, et kõik, kõik naeratavad talle ja Eleenile. «Noh, mis siis sellest, kui te kõik teate,» ütleb Pierre iseenesele. «Noh, mis siis, see on tõsi,» ja ta naeratab ise oma vagusat, lapselikku naeratust ja ka Eleen naeratab.

«Millal sa siis said? Olmütziist?» kordab vürst Vassili, justkui oleks tal seda tarvis teada vaidluse lahendamiseks.

«Kuidas võidakse kõnelda ja mõelda niisugustest tühistest asjadest?» mõtleb Pierre.

«Jah, Olmützist,» vastab ta ohates.

Ohtulauast viis Pierre oma daami teiste järel võõrastetuppa. Külalised hakkasid lahkuma ja mõned sõitsid ära ilma Eleeniga hüvasti jätmata. Mõned tulid ainult silmapilguks ta juurde, nagu ei sooviks nad teda tõsise tegevuse juures segada, ja läksid kiiresti jälle ära, keelates tal endid saata. Diplomaat vaikis nukralt, väljudes võõrastetoast. Ta nägi kogu oma diplomaatilise karjääri tühisust, võrreldes Pierre'i õnnega. Vana kindral torises midagi vihaselt oma naisele, kui see temalt ta haige jala seisukorra kohta küsis. «Vana tobu,» mõtles ta. «Aga Jelena Vassiljevna, küllap see on veel viiekümneaastaseltki iludus.»

«Näib, et ma võin teid õnnitleda,» sosistas Anna Pavlovna vürstinnale ja suudles teda tugevasti. «Kui mul poleks migreeni, ma jääksin veel.»

Vürstinna ei vastanud midagi; teda piinas kadedus oma tütre õnne pärast.

Külaliste ärasaatmise ajal jäi Pierre kauaks Eleeniga üksi väikesse võõrastetuppa, kuhu nad olid istunud. Viimase poolteise kuu jooksul oli ta sageli varemgi Eleeniga üksi olnud, aga iialgi ei olnud ta temaga kõnelnud armastusest. Nüüd tundis ta, et see oli tingimata tarvilik, kuid ta ei suutnud kuidagi astuda seda viimast sammu. Tal oli häbi; talle tundus, et ta siin, Eleeni kõrval, asub kellegi võõra kohal. «Ei ole sinu jaoks see õnn,» ütles talle mingi sisemine hääl. «See õnn on nende jaoks, kel ei ole seda, mis on sinul.» Kuid oli vaja midagi öelda ja

ta hakkas rääkima. Ta küsis Eleenilt, kas too on rahul tänase õhtuga. Eleen vastas, nagu alati, talle omase lihtsusega, et tänavune nimepäev oli talle üks kõige meeldivamaid.

Mõned kõige lähemad sugulased olid veel kohale jäänud. Nad istusid suures võõrastetoas. Vürst Vassili astus laisal sammul Pierre'i juurde. Pierre tõusis ja ütles, et aeg on juba hiline. Vürst Vassili vaatas talle karmiltküsivalt otsa, nagu oleks see, mis Pierre ütles, nii veider olnud, et seda polnud võimalik õieti kuuldagi. Kuid seejärel muutus karm ilme, vürst Vassili tõmbas Pierre'i kättpidi allapoole, pani ta istuma ja naeratas lahkesti.

«Noh, kuidas on, Ljolja?» pöördus ta otsekohe tütre poole sel hooletul harjunud õrnuse toonil, mille omandavad vanemad, kes hellitavad oma lapsi lapsest saadik, aga mida vürst Vassili ainult aimamisi tabas teiste vanemate jäljendamise teel.

Ja ta pöördus jälle Pierre'i poole.

«Sergei Kuzmitš, igalt poolt,» lausus ta vesti ülemist nööpi lahti päästes.

Pierre naeratas ja ta naeratusest oli näha, et ta mõistis, et sel hetkel ei huvitanud vürst Vassilit mitte anekdoot Sergei Kuzmitšist, ja vürst Vassili sai aru, et Pierre seda mõistis. Vürst Vassili pomises järsku midagi ja väljus. Pierre'ile näis, et isegi vürst Vassili oli hämmeldunud. Selle vana seltskonnainimese hämmelduse nägemine liigutas Pierre'i, ta vaatas Eleenile, ka Eleen näis olevat hämmeldunud ja ütles pilguga: «Eks te ise ole süüdi.»

«On paratamatult tarvis üle astuda, kuid ma ei suuda, ei suuda,» mõtles Pierre ja hakkas jälle rääkima muust asjast, Sergei Kuzmitšist, küsides, milles seisis see anekdoot, sest ta polnud seda õieti kuulnud. Eleen vastas naeratades, et tema ka ei tea.

Kui vürst Vassili astus võõrastetuppa, kõneles vürstinna elatanud daamiga tasakesi Pierre'ist.

«Muidugi, *c'est un parti très brillant, mais le bonheur, ma chère . . .*» [1]

[1] Muidugi, see on väga hiilgav partii, aga õnn, mu kallis...

«L'es mariages se font dans les cieux,» [1] vastas elatanud daam.

Vürst Vassili läks, nagu ei kuulakski ta daame, kaugemasse nurka ja istus diivanile. Ta sulges silmad ja näis tukkuvat. Tema pea langes alla ja ta virgus.

«Aline,» ütles ta naisele, *«allez voir ce qu'ils font.»* [2]

Vürstinna lähenes uksele, kõndis sellest tähtsa ning ükskõikse näoga mööda ja heitis pilgu võõrastetuppa. Pierre ja Eleen istusid ikka endiselt ja vestlesid.

«Ikka seesama,» vastas vürstinna mehele.

Vürst Vassili kortsutas kulmu, tõmbas suu ühele poole viltu, ta põsed hakkasid tõmblema temale omase ebameeldiva toore ilmega; ta tõusis end väristades püsti, heitis pea kuklasse ja läks otsustaval sammul daamidest mööda väikesse võõrastetuppa. Ta lähenes kiirel sammul rõõmsalt Pierre'ile. Vürsti nägu oli nii ebatavaliselt pidulik, et Pierre teda nähes ehmunult püsti tõusis.

«Jumal tänatud!» ütles ta. «Naine ütles mulle kõik!» Ta kaisutas ühe käega Pierre'i, teisega tütart. «Mu kallis Ljolja! Ma olen väga, väga rõõmus.» Ta hääl hakkas värisema. «Ma armastasin su isa... ja Ljoljast saab sulle hea naine... Õnnistagu teid jumal!...»

Ta süleles tütart, siis jälle Pierre'i ja suudles teda oma raugaliku suuga. Pisarad niisutasid tõepoolest ta põski.

«Vürstinna, tule ometi siia!» hüüdis ta.

Vürstinna astus sisse ja hakkas samuti nutma. Ka elatanud daam pühkis rätikuga silmi. Pierre'i suudeldi ja tema suudles mitu korda kauni Eleeni kätt. Mõne aja pärast jäeti nad jälle üksi.

«Kõik see pidi nii olema ega võinudki teisiti olla,» mõtles Pierre. «Seetõttu ei maksa küsida, kas see on hea või halb. Hea on sellepärast, et on selge ega ole enam endist piinavat kahevahelolekut.» Pierre hoidis vaikides oma mõrsja kätt ja vaatas ta tõusvale ning langevale kaunile rinnale.

«Eleen!» ütles ta kuuldavalt ja peatus.

«Midagi niisugust iseäralikku öeldakse neil juhtudel,» mõtles ta, kuid ei suutnud kuidagi meelde tuletada, mida

[1] Abielud sõlmitakse taevas,
[2] Aline, vaata, mis nad teevad.

nimelt neil juhtudel öeldakse. Ta vaatas Eleenile näkku. Eleen nihutas end talle lähemale ja läks näost punaseks.

«Ah, võtke need ära ... need ...» osutas ta prillidele.

Pierre võttis prillid eest ja ta silmad vaatasid lisaks üldisele veidrusele, mis on inimeste silmadel, kes on prillid ära võtnud, ta silmad vaatasid hirmunult-küsivalt. Ta tahtis kummarduda Eleeni käe kohale ja seda suudelda, kuid Eleen tabas kiire ning jõhkra pealiigutusega tema huuled ja juhtis need kokku omadega. Tema nägu pani Pierre'i hämmastuma oma muutunud, ebameeldiv-ennatanud ilmega.

«Nüüd on juba hilja, kõik on lõpetatud; ja pealegi ma armastan teda,» mõtles Pierre.

«Je vous aime!» [1] ütles ta, kuna tal tuli meelde, mis oli vaja öelda neil juhtudel; aga need sõnad kõlasid nii viletsalt, et tal hakkas häbi enda pärast.

Poolteise kuu pärast ta laulatati ja asus, nagu öeldi, iludusest naise ja miljonite õnneliku omanikuna elama krahvide Bezuhhovite suurde, uuesti korda seatud majja Peterburis.

III

Vana vürst Nikolai Andreitš Bolkonski sai 1805. a. detsembris kirja vürst Vassililt, kes teatas talle oma saabumisest koos pojaga. («Ma sõidan revideerima, ja muidugi mõista ei ole sada versta mulle ring selleks, et külastada teid, kõrgesti lugupeetud heategija,» kirjutas ta. «Ja mu Anatol saadab mind ja sõidab armeesse; ja ma loodan, et te lubate tal isiklikult väljendada teile seda sügavat lugupidamist, mida ta oma isa eeskujul teie vastu tunneb.»)

«Näete, Mariet ei ole vaja välja viiagi: peigmehed tulevad ise meie juurde,» ütles väike vürstinna sellest kuuldes ettevaatamatult.

Vürst Nikolai Andreitš krimpsutas nägu ega öelnud midagi.

Kaks nädalat pärast kirja saamist, õhtul, sõitsid ees kohale vürst Vassili teenijad ja järgmisel päeval saabus ka ta ise pojaga.

[1] Ma armastan teid!

Vana Bolkonski oli vürst Vassili iseloomust alati mitte just heal arvamisel olnud, seda enam viimasel ajal, mil vürst Vassili uute valitsejate, Pauli ja Aleksandri juures äuastmelt ja austuselt väga kõrgele jõudis. Nüüd aga mõistis ta kirja ning väikese vürstinna vihjete järgi, milles oli asi, ja halb arvamine vürst Vassilist muutus vürst Nikolai Andreitši hinges vaenulikuks põlguseks. Ta turtsatas iga kord, kui temast rääkis. Sel päeval, kui pidi saabuma vürst Vassili, oli vürst Nikolai Andreitš eriti rahulolematu ja halvas tujus. Kas oli ta nüüd halvas tujus sellepärast, et vürst Vassili oli saabumas, või polnud ta just sellepärast rahul vürst Vassili tulekuga, et oli halvas tujus, kuid ta oli halvas tujus, ja Tihhon laitis juba hommikul ära arhitekti nõu minna ettekandega vürsti juurde.

«Kuulete, kuidas kõnnib,» ütles Tihhon, juhtides arhitekti tähelepanu vürsti sammudele. «Kogu kanna peale astub ... küllap me juba teame ...»

Siiski läks vürst, nagu tavaliselt, pärast kella kaheksat jalutama, sooblinahkse kraega sametkasukas seljas ja samasugune müts peas. Eelmisel päeval oli sadanud lund. Teerada, mida mööda vürst Nikolai Andreitš tavaliselt käis kasvuhoone juurde, oli puhastatud; laialipühitud lumel paistsid luua jäljed ja labidas oli torgatud teed mõlemalt poolt palistavasse kohedasse lumevalli. Vürst käis tusasena ning vaikivana kasvuhoonetes, pereõues ja uusehituste juures.

«Aga kas saaniga läbi pääseb?» küsis ta teda majani saatvalt auväärselt, näo ja maneeride poolest peremehega sarnanevalt valitsejalt.

«Lumi on sügav, teie hiilgus. Ma juba käskisin prešpektil laiali pühkida.»

Vürst langetas pea ja astus trepi juurde. «Issand olgu tänatud,» mõtles valitseja, «pilv läks mööda!»

«Raske oli läbi sõita, teie hiilgus,» lisas valitseja. «Nagu kuulda oli, teie hiilgus, tuleb minister külla teie hiilgusele?»

Vürst pöördus valitseja poole ja jäi talle kortsus kulmul otsa vahtima.

«Mis? Minister? Missugune minister? Kes käskis?» alustas ta oma kriiskava, kareda häälega. «Vürstitari,

minu tütre jaoks ei puhastatud, aga ministri jaoks! Minul ei ole ministreid!»

«Teie hiilgus, ma arvasin . . .»

«Sina arvasid!» karjus vürst, ikka kiiremini ning segasemalt sõnu hääldades. «Sina arvasid . . . Röövlid, nadikaelad! Ma sind õpetan arvama!» Ta tõstis kepi Alpatõtši kohale ning oleks löönud, kui valitseja poleks tahtmatult löögi eest kõrvale põiganud. «Sa arvasid! . . . Nadikaelad! . . .» karjus ta kiiresti. Kuid sellest hoolimata et Alpatõtš, kes ise oli ehmunud oma jultumusest löögi eest kõrvale põigata, lähenes vürstile tema ees alistuvalt oma kiilaspead langetades, või vahest just selle tõttu ei tõstnud vürst, jätkates karjumist: «Nadikaelad! . . . Tee kinni ajada! . . .», teist korda keppi ning jooksis majja.

Enne lõunat seisid vürstitar ja m-lle Bourienne, kes teadsid, et vürst on halvas tujus, ja ootasid teda: m-lle Bourienne särava näoga, mis ütles: «Ma ei tea midagi, ma olen samasugune nagu alati,» ja vürstitar Marja — kahvatu, hirmunud, silmad maas. Kõige raskem oli vürstitar Marjale see, et ta teadis, et neil juhtudel tuli käituda nii nagu m-lle Bourienne, kuid ei suutnud seda teha. Talle näis: «Teen ma nii, nagu ei märkakski, siis mõtleb ta, et mul ei ole tema vastu kaastunnet; teen ma nii, et olen ise tusane ning halvas tujus, siis ütleb ta (nagu seda ka on juhtunud), et ma olen nina longu lasknud», jne.

Vürst vaatas tütre hirmunud näkku ja turtsatas.

«Tobu! . . .» pomises ta.

«Ja teist ka ei ole! Küllap on temalegi ette lobisetud,» mõtles ta väikesest vürstinnast, keda ei olnud söögitoas.

«Aga kus on vürstinna?» küsis ta. «Varjab end? . . .»

«Ta ei ole päris terve,» ütles m-lle Bourienne rõõmsalt naeratades. «Ta ei tule lauda. See on nii arusaadav tema seisukorras.»

«Hm! hm! Kh! kh!» tegi vürst ja istus lauda.

Taldrik näis talle mitte küllalt puhas olevat; ta osutas plekile ja viskas taldriku minema. Tihhon püüdis selle kinni ja ulatas puhvetiteenrile. Väike vürstinna ei olnud haige, vaid ta kartis vürsti nii väga, et kuuldes vürsti halvast tujust, otsustas ta lauda mitte minna.

«Ma kardan lapse pärast,» ütles ta m-lle Bourienne'ile. «Jumal teab, mis ehmatusest võib juhtuda.»

Üldse elas väike vürstinna Lõssõje Gorõ's alalises hirmus vürsti ees ja antipaatiatunde mõju all, millest ta aga ei olnud teadlik, sest hirm oli niivõrd ülekaalus, et ta ei saanud antipaatiat tunda. Ka vürst tundis antipaatiat, kuid selle summutas põlgus. Olles harjunud eluga Lõssõje Gorõ's, hakkas vürstinna eriti armastama m-lle Bourienne'i, veetis temaga terveid päevi, palus teda endaga ööbida ja kõneles temaga sageli äiast ning arvustas seda.

«Il nous arrive du monde, mon prince,» [1] ütles m-lle Bourienne oma roosakate kätega valget salvrätti lahti harutades. *«Son excellence le prince Kouraguine avec son fils, à ce que j'ai entendu dire?»* [2] lausus ta küsivalt.

«Hm . . . see *excellence* on poisike . . . ma määrasin ta kolleegiumi,» ütles vürst haavunult. «Aga milleks poeg, ma ei mõista. Vürstinna Lizaveta Karlovna ja vürstitar Marja võib-olla teavad; mina ei tea, milleks ta seda poega siia veab. Mulle pole tarvis.» Ja ta vaatas punastavale tütrele.

«Ei ole terve või? Ministri-hirmust, nagu täna see tolvan Alpatõtš ütles.»

«Ei, *mon père.*»

Ehkki m-lle Bourienne oli õnnetult valinud jutuaine, ei jätnud ta järele, vaid lobises kasvuhooneist, uue õitsele puhkenud lille ilust, ja vürst muutus pärast supi söömist leebemaks.

Pärast lõunat astus ta minia poole sisse. Väike vürstinna istus väikese laua taga ja lobises Mašaga, toatüdrukuga. Äia nähes ta kahvatas.

Väike vürstinna oli väga muutunud. Ta oli nüüd pigemini inetu kui ilus. Põsed olid lõdvalt alla vajunud, ülahuul üles kerkinud, silmad alt tursunud.

«Jah, mingi raskus,» vastas ta vürsti küsimusele, mis ta tunneb enda! viga olevat.

«Kas vahest on midagi tarvis?»

«Ei, *merci, mon père.*»

«Noh, hea küll, hea küll.»

[1] Meile tulevad külalised, vürst,
[2] Tema hiilgus vürst Kuragin pojaga, nagu ma kuulsin?

Ta väljus ja läks ofitsiantidetuppa. Alpatõtš seisis, pea longus, ofitsiantidetoas.

«Kas tee on kinni aetud?»

«Kinni aetud, teie hiilgus. Andestage, jumala pärast ... ainult rumalusest ...»

Vürst katkestas teda ja hakkas naerma oma ebaloomulikku naeru.

«Noh, hea küll, hea küll.»

Ta ulatas käe, mida Alpatõtš suudles, ja läks kabinetti.

Õhtul jõudis kohale vürst Vassili. Prešpektil (nii nimetati prospekti) olid tal vastas kutsarid ning teenrid, kes vedasid kisaga tema tõldsaanid ja reed meelega umbeaetud teed mööda hoonetiiva juurde.

Vürst Vassilile ja Anatolile anti kasutamiseks eraldi toad.

Anatol istus, olles kampsuni seljast ära võtnud, käed puusas, laua ees ja vahtis naerunäol oma ilusate suurte silmadega ainiti ning hajameelselt selle nurka. Ta vaatas kogu oma elule nagu lakkamatule lõbustusele, mida keegi talle millegipärast oli kohustunud korraldama. Samuti vaatas ta nüüd ka oma sõidule tigeda vanamehe ja rikka ning inetu pärijast tütre juurde. Kõik see võis tema arvates väga hästi ja lõbusalt välja kujuneda. «Ja miks siis mitte abielluda, kui ta on väga rikas? See ei tee iialgi viga,» mõtles Anatol.

Ta ajas habeme ära, lõhnastas end hoolikalt ning keigarlikult, nagu see oli tal harjumuseks saanud, ja läks oma loomupärasel heasüdamlik-võitjalikul ilmel, ilusat pead kõrgel hoides, isa tuppa. Vürst Vassili ümber askeldasid teda riietades kaks tema kammerteenrit; ta ise vaatas erksalt enese ümber ja noogutas lõbusalt pead sisseastuvale pojale, justkui öeldes: «Nii, niisugusena ongi mul sind tarvis!»

«Ilma naljata, isake, kas ta on väga inetu? Ah?» küsis ta prantsuse keeli, otsekui jätkates juttu, mida teel olles korduvalt oli aetud.

«Jäta nüüd rumalused! Peaasi — püüa olla aupaklik ja mõistlik vana vürsti vastu.»

«Kui ta sõimama hakkab, lähen ma ära,» ütles Anatol. «Ma ei salli neid vanamehi. Ah?»

«Pea meeles, et sulle oleneb sellest kõik.»

Sellal oli tüdrukutekambris mitte ainult teada ministri ja tema poja päralejõudmine, vaid oli juba ka üksikasjaliselt kirjeldatud nende mõlema välimust. Vürstitar Marja aga istus üksinda oma toas ja püüdis asjata oma sisemisest rahutusest võitu saada.

«Milleks nad kirjutasid, milleks Liisa rääkis mulle sellest? Sest see pole võimalik!» ütles ta enesele peeglisse vaadates. «Kuidas ma lähen võõrastetuppa? Isegi kui ta mulle meeldiks, ei saaks ma nüüd temaga olla, nagu ma olen.» Juba ainult mõte oma isa pilgule kohutas teda.

Väike vürstinna ja m-lle Bourienne olid juba saanud toatüdruk Mašalt kõik vajalikud teated sellest, milline punapõskne, mustakulmuline iludus on ministri poeg, ja sellest, kuidas ta papake vaevaliselt jalgu trepil taga vedas, kuna tema nagu kotkas kolm astet korraga võttes isale järele jooksis. Olles saanud need teated, läksid väike vürstinna ja m-lle Bourienne, kelle elavalt vestlevaid hääli oli juba koridorist kuulda, vürstitari tuppa.

«Ils sont arrivés, Marie,[1] te teate?» ütles väike vürstinna oma kõhuga taarudes ja raskelt tugitooli laskudes.

Tal ei olnud enam seljas see pluus, mis tal oli olnud hommikul, vaid ta kandis üht oma parimat kleiti; ta pea oli hoolikalt korrastatud ja ta näol oli elevus, mis siiski ei varjanud ta lõtvu ning elutuid näojooni. Selles riietuses, milles ta tavaliselt käis Peterburis seltskonnas, oli veel märgatavam, kui palju inetumaks ta oli muutunud. Ka m-lle Bourienne'i tualett oli juba märkamatult täienenud millegagi, mis andis ta kenale värskele näole veel suurema veetluse.

«Eh bien, et vous restez comme vous êtes, chère princesse?» alustas ta. *«On va venir annoncer, que ces messieurs sont au salon; il faudra descendre, et vous ne faites pas un petit brin de toilette!»*[2]

Väike vürstinna tõusis tugitoolist, helistas toatüdruku ja hakkas kärmesti ning lõbusalt vürstitar Marjale tualetti välja mõtlema ja seda täide viima. Vürstitar Marja tundis end oma eneseväärikusetundes solvatud olevat

[1] Nad on pärale jõudnud, Marie,

[2] Noh, aga kas teie jääte samasse kleiti, milles olite, vürstitar? Otsekohe tullakse ütlema, et härrad on salongis. On vaja alla minna ja te katsuge end kas või pisutki ehtida!

sellest, et temale tõotatud peigmehe saabumine teda erutas, ja veel enam oli ta solvatud sellest, et mõlemad tema sõbratarid ei arvanudki, et see võiks teisiti olla. Öelda neile, kui piinlik tal enese ja nende pärast on, see tähendas välja näidata oma erutust; peale selle oleks keeldumine ehtimisest, mida talle soovitati, kaasa toonud kestva naljatamise ja pealekäimise. Ta punastas, ta ilusad silmad tuhmusid, nägu kattus laikudega ja ta alistus m-lle Bourienne'i ja Liisa meelevallale selle inetu ohvri-ilmega, mis kõige sagedamini püsis ta näol. Mõlemad naised hoolitsesid täiesti siiralt selle eest, et teda ilusaks teha. Ta oli nii inetu, et kummalegi neist ei võinud pähe tulla mõtet temas võistlejat näha; seepärast asusid nad tema riietamisele täiesti siiralt, selle naiste naiivse ning kindla veendumusega, et tualett võib näo ilusaks teha.

«Ei, tõesti, *ma bonne amie*[1], see kleit ei sobi,» ütles Liisa, vaadeldes vürstitari eemalt, külje pealt. «Käsi anda see tumepunane, mis sul on. Tõepoolest! Siin on ju võib-olla otsustamisel elusaatus. Aga see on liiga hele, ei sobi, ei, ei sobi!»

Viga aga ei olnud mitte kleidis, vaid vürstitari näos ja kogu kujus, kuid seda ei taibanud m-lle Bourienne ega väike vürstinna: neile näis ikka, et kui helesinine lint ülesseotud juustesse ja helesinine särp punakaspruuni kleidi peale panna jne., siis on kõik hästi. Nad unustasid, et hirmunud nägu ja kuju ei olnud võimalik muuta, ja seepärast, kuidas nad ka ei muutnud selle näo raami ja ilustust, nägu ise jäi haledaks ning inetuks. Pärast kaht või kolme muudatust, millele vürstitar Marja alandlikult alistus, sel hetkel, kui ta juuksed olid üles soetud (soeng, mis ta näo täielikult muutis ja ära rikkus) ja tal helesinise särbiga elegantne tumepunane kleit seljas oli, käis väike vürstinna paar korda tema ümber ringi, korraldas oma väikese käega siin kleidivolti, sikutas seal särpi ja vaatas pead kallutades kord ühelt, kord teiselt poolt.

«Ei, nii ei või,» ütles ta otsustavalt, käsi kokku lüües «*Non, Marie, décidément ça ne vous va pas. Je vous aime mieux dans votre petite robe grise de tous les jours. Non, de grâce, faites cela pour moi.*[1] Katja,» ütles ta toatüdrukule, «too vürstitarile hall kleit, ja vaadake, m-lle Bourienne, kuidas ma selle korraldan,» ütles ta ja naeratas artistlikku rõõmu ette nautides.

Aga kui Katja tõi nõutud kleidi, istus vürstitar Marja ikka veel liikumatult peegli ees, vaadeldes oma nägu, ja ta nägi peeglist, et vürstitaril on pisarad silmis ja suu väriseb, valmistudes nutma hakkama.

«*Voyons, chère princesse,*» ütles m-lle Bourienne, «*encore un petit effort.*»[2]

Väike vürstinna võttis toatüdruku käest kleidi ja lähenes vürstitar Marjale.

«Nüüd me teeme selle lihtsalt, armsalt,» ütles ta.

Tema, m-lle Bourienne'i ja millegipärast naerva Katja hääl sulasid ühte rõõmsaks sädinaks, mis sarnanes lindude lauluga.

«*Non, laissez-moi,*»[3] ütles vürstitar.

Ja ta hääl kõlas nii tõsiselt ning kannatavalt, et lindude sädin otsekohe vaikis. Nad nägid suuri kauneid silmi, mis olid pisarais ning mõtlikud ja neile selgelt ning anuvalt vastu vaatasid, ja said aru, et peale käia oleks kasutu ja isegi julm.

«*Au moins changez de coiffure,*» ütles väike vürstinna.

«*Je vous disais,*» ütles ta etteheitvalt m-lle Bourienne'i poole pöördudes, «*Marie a une de ces figures, auxquelles ce genre de coiffure ne va pas du tout. Mais du tout, du tout. Changez de grâce.*»[4]

«*Laissez-moi, laissez-moi, tout ça m'est parfaitement égal,*»[5] vastas hääl, mis vaevu pisaraid tagasi hoidis.

M-lle Bourienne ja väike vürstinna pidid enesele tunnistama, et vürstitar Marja oli sel kujul väga inetu, inetum kui tavaliselt; kuid oli juba hilja. Vürstitar vaatas neile selle ilmega, mida nad tundsid, mõtliku ja nukra

[1] mu sõbrake,

[1] Ei, Marie, see ei sobi teile sugugi. Mulle te meeldite rohkem oma hallis igapäevases kleidis. Olge nii hea, tehke seda minu pärast.

[2] Noh, vürstitar, veel üks väike pingutus.

[3] Ei, jätke mind,

[4] Vähemalt muutke soengut. Ma ütlesin teile, Mariel on üks neid nägusid, millele see soenguliik sugugi ei sobi. Aga mitte sugugi. Muutke ümber, olge hea.

[5] Jätke mind, jätke mind, see on mulle täiesti ükskõik,

ilmega. See ilme ei sisendanud neile hirmu vürstitar Marja vastu. (Seda tunnet ei sisendanud ta kellelegi.) Kuid nad teadsid, et kui ta näole tekkis see ilme, oli ta vaikiv ning oma otsustes kõigutamatu.

«Vous changerez, n'est-ce pas?»[1] küsis Liisa, ja kui vürstitar Marja midagi ei vastanud, väljus toast.

Vürstitar Marja jäi üksi. Ta ei täitnud Liisa soovi ja mitte ainult et ei muutnud soengut, vaid ei vaadanud ka peeglisse. Ta istus vaikides, silmad maas ja käed jõuetult langetatud, ja mõtles. Ta kujutlusse kerkis mees, tugev, valitsev ja arusaamatult ahvatlev olend, kes ta järsku üle viib oma, täiesti teise, õnnelikku maailma. O m a last, niisugust, nagu ta oli eile näinud amme tütrel, kujutles ta oma rinna juures. Mees seisab ja vaatab õrnalt temale ja lapsele. «Aga ei, see ei ole võimalik, ma olen liiga inetu,» mõtles ta.

«Olge head, teed jooma. Vürst väljuvad otsekohe,» ütles toatüdruku hääl ukse tagant.

Ta virgus ja kohkus sellest, mida oli mõelnud. Enne allaminekut tõusis ta, astus pühapiltide tuppa, ja suunates silmad õlilambikesest valgustatud suure lunastajapildi tumedale näole, seisis selle ees mitu minutit kokkupandud kätega. Vürstitar Marja hinges oli piinav kahtlus. Kas on tema jaoks võimalik armastuse rõõm, maise armastuse rõõm mehe vastu? Mõtisklustes abielust kujutles vürstitar Marja niihästi perekonnaõnne kui ka lapsi, kuid tema peamiseks, tugevaimaks ning salajaseks unistuseks oli maine armastus. See tundmus oli seda tugevam, mida enam ta püüdis seda teiste ja koguni iseenese eest varjata. «Mu jumal,» ütles ta, «kuidas saaksin ma oma südames need saatana mõtted maha suruda? Kuidas saaksin neist kurjadest mõtetest jäädavalt loobuda, et rahulikult täita sinu tahtmist?» Ja vaevalt oli ta esitanud selle küsimuse, kui jumal talle juba vastas ta omas südames: «Ära soovi midagi enese jaoks; ära otsi, ära erutu, ära kadesta. Inimeste tulevik ja sinu saatus peavad olema sulle teadmatud; kuid ela nii, et kõigeks valmis olla. Kui jumal tahab sind katsuda abielu kohustustes, ole valmis täitma tema tahtmist.» Selle rahustava mõttega (kuid

[1] Te muudate, eks ole?

ikkagi lootusega oma keelatud maise unelma täitumisele) lõi vürstitar Marja ohates risti ette ja läks alla ega mõelnud enam ei oma kleidist, ei soengust ega sellest, kuidas ta sisse astub ja mis ta ütleb. Mis võis see kõik tähendada, võrreldes jumala ettemääramisega, kelle tahtmiseta ei lange ainuski juuksekarv inimese peast.

IV

Kui vürstitar Marja sisse astus, olid vürst Vassili ja tema poeg juba võõrastetoas ning vestlesid väikese vürstinna ja m-lle Bourienne'iga. Kui ta kandadel käies oma raskel kõnnakul tuppa astus, tõusid mehed ja m-lle Bourienne püsti, ja väike vürstinna ütles, osutades temale: *«Voilà Marie!»* Vürstitar Marja nägi kõiki ja nägi üksikasjaliselt. Ta nägi vürst Vassili nägu, mis teda nähes hetkeks tõsiseks jäi ja otsekohe jälle naeratas, ja väikese vürstinna nägu, mis külaliste nägudelt uudishimulikult luges muljet, mida avaldas neile Marie. Ta nägi ka m-lle Bourienne'i tema paela ning ilusa näo ja nii elevil vaatega nagu mitte kunagi varem, vaatega, mis oli suunatud t e m a l e; aga vürstitar ei suutnud näha t e d a: ta nägi ainult midagi suurt, heledat ja kaunist, mis nihkus tema poole, kui ta tuppa astus. Algul astus vürstitari juurde vürst Vassili ja vürstitar suudles kiilaspead, mis kummardus ta käe kohale, ja vastas vürsti sõnadele, et ta, vastupidi, mäletab teda väga hästi. Siis astus ta juurde Anatol. Vürstitar ei näinud teda ikka veel. Ta ainult tundis pehmet kätt, mis tema omast tugevasti kinni võttis, ja puudutas väevalt huultega valget otsaesist, mille kohal kerkisid kaunid, pumatiga võitud ruuged juuksed. Kui vürstitar Anatolile otsa vaatas, üllatas teda mehe ilu. Asetanud parema käe pöidla mundri kinnipandud nööbi taha, vaatas Anatol, rind ette- ja selg tahapoole painutatud, kõigutades üht väljasirutatud jalga, pea kergelt kaldu, sõnatult ning rõõmsalt vürstitarile otsa, ilmselt hoopiski mitte mõeldes temast. Anatol ei olnud vestluses leidlik, kiire ega kaunisõnaline, aga tal oli see-eest seltskonnas suurt väärtust omav rahulikkusevõime ja mil-

lestki kõigutamatu enesekindlus. Jääb enesekindlusetu inimene esimese tutvuse juures vait ja ilmutab selle vaikimise sündsusetuse mõistmist ning soovi midagi leida, ongi asi paha; kuid Anatol vaikis ja kõigutas jalga, vaadeldes lõbusalt vürstitari soengut. Oli näha, et ta võis väga kaua niiviisi rahulikult vaikida. «Kui kellelegi on see vaikimine piinlik, siis kõnelgu, aga mul pole tahtmist,» näis ta oma olekuga ütlevat. Peale selle oli Anatolil naiste kohtlemisel see maneer, mis neile kõige rohkem sisendab uudishimu, hirmu ja koguni armastust, — maneer põlglikult tunda anda oma üleolekut. Ta nagu oleks neile oma olekuga öelnud: «Tunnen teid, tunnen, ja mis teiega jännata? Aga küllap teil juba oleks hea meel!» Võib-olla ei mõelnud ta naisi kohates niiviisi (ja tõenäoliselt mitte, sest et ta üldse vähe mõtles), kuid niisugune oli ta olek ja maneer. Vürstitar tundis seda, ja otsekui soovides talle näidata, et ta ei julge mõeldagi sellest, et suudab temas huvi äratada, pöördus vana vürsti poole. Vestlus oli üldine ja elav, tänu väikese vürstinna häälekesele ja ta valgete hammaste kohal kerkivale vurrukestega huulele. Ta kasutas vürst Vassiliga rääkides seda naljatlevat kõneviisi, mida sageli kasutavad lobisev-lõbusad inimesed ja mis seisab selles, et niiviisi koheldava inimese ja enese vahel eeldatakse olevat mingisuguseid ammuseid naljakesi ja lõbusaid, osalt mitte kõigile teadaolevaid amüsantseid mälestusi, kuna aga mitte mingisuguseid niisuguseid mälestusi ei ole, nagu neid polnud ka väikese vürstinna ja vürst Vassili vahel. Vürst Vassili võttis selle tooni meelsasti omaks; väike vürstinna tõmbas sellesse olematute naljakate juhtumuste meeldetuletamisse kaasa ka Anatoli, keda ta peaaegu ei tundnudki. Ka m-lle Bourienne jagas neid üldisi mälestusi ja isegi vürstitar Marja tundis heal meelel end sellesse lõbusasse meeldetuletamisse kaasa kistud olevat.

«Me vähemalt kasutame teid nüüd täielikult ära, armas vürst,» ütles väike vürstinna vürst Vassilile, endastki mõista prantsuse keeli. «Mitte nii, nagu meie koosviibimistel Annette'i juures, kust te võite alati ära põgeneda. Mäletate, *cette chère Annette* [1]?»

[1] see armas Annette?

«Ah, teie ärge mulle tulge kõnelema poliitikast nagu Annette!»

«Aga meie teelauake?»

«Oo, jaa!»

«Miks teie ei käinud iialgi Annette'i pool?» küsis väike vürstinna Anatolilt. «Aa, ma tean, tean,» ütles ta silma pilgutades. «Teie vend Ippolit rääkis mulle teie lugudest. Ool» Ta ähvardas Anatoli sõrmega. «Tean teie tempe juba Pariisi ajast.»

«Aga kas tema, Ippolit, sulle ei rääkinud?» sõnas vürst Vassili (poja poole pöördudes ja vürstinnal käest haarates, justkui oleks too tahtnud põgeneda ja tema vaevalt jõudnud teda peatada). «Kas ta sulle ei rääkinud, kuidas tema, Ippolit, ise otsa lõppes armastusest meie armsa vürstinna vastu ja kuidas see *le mettait à la porte* [1]?»

«Oh! C'est la perle des femmes, princesse!» [2] pöördus ta vürstitari poole.

M-lle Bourienne ei jätnud sõna «Pariis» juures omalt poolt kasutamata juhust, et ka üldisest mälestustejutust osa võtma hakata.

Ta lubas endal küsida, kas Anatol juba ammu lahkus Pariisist ja kuidas see linn talle meeldis. Anatol vastas prantslannale väga meelsasti ja vestles temaga, talle naeratades otsa vaadates, tema isamaast. Nägusat Bourienne'i nähes jõudis Anatol otsusele, et ka siin Lõssõje Gorõ's ei lähe tal igavaks. «Väga kena!» mõtles ta prantslannat silmitsedes. «Väga kena on see *demoiselle de compagnie* [3]. Loodan, et Marja võtab ta endaga kaasa, kui tuleb mulle,» mõtles ta, *«la petite est gentille.»* [4]

Vana vürst riietus kiirustamata kabinetis, tusatsedes ja mõeldes, mis ta peaks tegema. Nende külaliste tulek vihastas teda. «Mis on mul tegemist vürst Vassili ja ta pojukesega? Vürst Vassili on tühine kiidukukk, eks siis pea ka poeg küll kena olema,» torises ta endamisi. Teda vihastas see, et nende külaliste tulek tõstis ta hinges üles otsustamata, alati summutatava küsimuse — küsimuse, mille suhtes vana vürst end alati pettis. Küsimus seisis

[1] kihutas ta majast välja?
[2] Ah, see on pärl naiste hulgas, vürstitar!
[3] seltsidaam.
[4] väike on väga kena.

selles, kas ta söandab kunagi vürstitar Marjast lahkuda ja teda mehele ära anda. Vürst ei julgenud iialgi esitada endale seda küsimust otseselt, sest ta teadis ette, et ta vastaks õiglaselt, õiglus aga oli vastuolus mitte ainult tema tunde, vaid kogu tema eluvõimalusega. Elu ilma vürstitar Marjata polnud vürst Nikolai Andreitšile mõeldav, sellest hoolimata et ta näis vürstitarist vähe hoolivat. «Ja milleks tal abielluda?» mõtles ta. «Et kindlasti õnnetuks saada. Näe, Liisa on abielus Andreiga (paremat meest on praegu vist raske leida), aga kas ta on oma saatusega rahul? Ja kes võtab Marjat armastusest? Inetu, kohmakas. Võetakse sidemete, rikkuse pärast. Ja kas ei elata ka vanatüdrukutena? Veel õnnelikumalt!» Nii mõtles vürst Nikolai Andreitš riietudes, aga samal ajal nõudis ikka edasilükatud küsimus viivitamatut otsustamist. Vürst Vassili tõi oma poja kaasa ilmselt kavatsusega abieluettepanekut teha ja nõuab tõenäoliselt täna või homme otsest vastust. Nimi, seltskondlik seisund on korralik. «Mis siis, mina ei ole vastu,» ütles vürst iseenesele, «aga olgu ta vürstitari vääriline. Vaat seda just me alles vaatame.»

«Seda just me alles vaatame,» lausus ta kuuldavalt. «Seda just me alles vaatame.»

Ja ta läks, nagu alati, erksal sammul võõrastetuppa, heitis kiiresti pilgu kõigist üle, märkas niihästi väikese vürstinna riietuse muudatust kui ka Bourienne'i paelakest ja vürstitar Marja näotut soengut, ja Bourienne'i ning Anatoli naeratusi, ja oma vürstitari üksindust üldises vestluses. «On enese välja ehtinud nagu lollike!» mõtles ta, tigedalt tütrele vaadates. «Häbi ei ole! Aga too ei taha temast teadagi!»

Ta astus vürst Vassili juurde.

«Noh, tere, tere. Väga rõõmustav sind näha.»

«Armsa sõbra pärast ei ole ükski ring liiga pikk,» alustas vürst Vassili kiiresti, enesekindlalt ning familiaarselt nagu alati. «See on minu teine poeg, palun temale lahkust osutada.»

Vürst Nikolai Andreitš silmitses Anatoli.

«Tubli poiss, tubli poiss!» ütles ta. «Noh, tule suudle,» ja ta asetas talle põse ette.

Anatol suudles vana vürsti ja vaatas talle uudistavalt

ning täiesti rahulikult otsa, oodates, kas temalt varsti järgneb isa poolt ennustatud veidrus.

Vürst Nikolai Andreitš istus oma harilikule kohale diivaninurka, tõmbas endale lähemale tugitooli vürst Vassili jaoks, osutas sellele ja hakkas pärima poliitilisi asju ning uudiseid. Ta näis tähelepanelikult kuulavat vürst Vassili juttu, kuid heitis alatasa pilke vürstitar Marjale.

«Nii et siis juba Potsdamist kirjutatakse?» kordas ta vürst Vassili viimaseid sõnu, tõusis äkki ja astus tütre juurde.

«Oled sa end külaliste jaoks nõnda välja ehtinud, ah?» küsis ta. «Kena, väga kena. Sa oled külaliste puhul uutmoodi soenguga, aga mina ütlen sulle külaliste juuresolekul, et edaspidi ei tohi sa ümber riietuda ilma minu käest küsimata.»

«Mina, *mon père,* olen süüdi,» astus väike vürstinna punastades vahele.

«Teil on täielik vabadus,» ütles Nikolai Andreitš minia ees kraapjalga tehes, «aga temal ei maksa ennast näotumaks teha — ta on niigi inetu.»

Ja ta istus jälle oma kohale ega pööranud enam tähelepanu iga hetk nutma puhkemas olevale tütrele.

«Vastupidi, see soeng sobib vürstitarile väga,» ütles vürst Vassili.

«Noh, kullake, noor vürst, kuidas ta nimi on?» ütles vürst Nikolai Andreitš Anatoli poole pöördudes. «Tule siia, ajame juttu, saame tuttavaks.»

«Nüüd siis läheb naljaks lahti,» mõtles Anatol ja istus naeratades vana vürsti juurde.

«Noh, vaat mis: teie, mu armas, räägitakse olevat välismaal kasvatuse saanud. Mitte nii nagu meie sinu isaga, kellele köster kirjatarkust õpetas. Ütelge mulle, mu armas, te teenite nüüd ratsakaardiväes?» küsis vana vürst lähedalt ning teraselt Anatolile otsa vaadates.

«Ei, ma läksin üle tegevarmeesse,» vastas Anatol vaevu naeru tagasi hoides.

«Aa! See on hea. Tahate siis, mu armas, teenida tsaari ja isamaad? Sõjaaeg. Niisugusel noorel mehel on tarvis teenida, on tarvis teenida. Niisiis rivis?»

«Ei, vürst. Meie polk on teele läinud. Mina aga olen

arvel ... Kus ma olen arvel, papa?» pöördus Anatol naerdes isa poole.

«Toredasti teenib, toredasti. Kus ma olen arvel! Ha-ha-haa!» puhkes vürst Nikolai Andreitš naerma ja Anatol naeris veel valjemini. Äkki tõmbas vürst Nikolai Andreitš kulmu kortsu.

«Noh, mine,» ütles ta Anatolile.

Anatol läks naeratades jälle daamide juurde.

«Sa ju kasvatasid neid seal välismaal, vürst Vassili? Ah?» pöördus vürst Nikolai Andreitš vürst Vassili poole.

«Ma tegin, mis võisin; ja ma ütlen teile, et sealne kasvatus on meie omast palju parem.»

«Jah, praegusel ajal on kõik teisiti, kõik uutmoodi. Tubli poiss, tubli poiss! Noh, lähme minu poole.»

Ta võttis vürst Vassilil käe alt kinni ja viis ta kabinetti.

Vana vürstiga nelja silma alla jäädes teatas vürst Vassili talle otsekohe oma soovist ja lootustest.

«Mis sa's arvad,» ütles vana vürst vihaselt, «et mina teda kinni pean, ei suuda temast lahkuda? Kujutavad endale ette!» lausus ta vihaselt. «Minu pärast kas või homme! Ainult seda ma ütlen sulle, et ma oma väimeest tahan paremini tunda. Sa tead minu põhimõtteid: kõik avalikult! Homme küsin ma sinu juuresolekul; kui Marja on nõus, las siis su poeg jääb siia. Las elab, ma vaatan.» Vürst turtsatas. «Las läheb mehele, mulle on ükskõik!» karjatas ta kiledal häälel, nagu oli karjatanud pojaga hüvasti jättes.

«Ma ütlen teile otseselt,» ütles vürst Vassili kavala inimese toonil, kes on veendunud, et ei ole vajadust kavaldada kaasvestleja läbinägelikkuse ees. «Te ju näete inimesi läbi. Anatol ei ole geenius, aga ta on aus, tubli poiss, suurepärane poeg ja vend.»

«Noh, noh, hea küll, eks näeme.»

Nagu see ikka on üksikuil naistel, kes on kaua elanud ilma meeste seltskonnata, tundsid kõik kolm naist vürst Nikolai Andreitši majas Anatoli ilmumisel ühteviisi, et kuni selle ajani nende elu ei olnudki elu. Võime mõelda, tunda, vaadelda kümnekordistus silmapilkselt neis kõigis ja nende siiamaani otsekui pimeduses möödunud elu valgustas järsku uus, tähendusrikas valgus.

Vürstitar Marja ei mõelnud sugugi oma näost ja soengust ega mäletanud neid. Ilus, otsekohene inimese nägu, kellest võib-olla saab tema mees, valdas kogu ta tähelepanu. Anatol näis talle olevat hea, vahva, julge, mehine ja suuremeelne. Ta oli selles veendunud. Tuhanded unistused tulevasest perekonnaelust kerkisid vahetpidamata ta kujutlusse. Ta tõrjus neid eemale ja püüdis neid varjata.

«Aga kas ma ei ole tema vastu liiga külm?» mõtles vürstitar Marja. «Ma püüan end tagasi hoida, sest et südamepõhjas tunnen end temale juba liiga lähedase olevat; aga tema ei tea ju kõike seda, mis mina temast mõtlen, ja võib arvata, et ta on mulle vastumeelne.»

Ja vürstitar Marja püüdis, kuid ei mõistnud uue külalise vastu lahke olla.

«La pauvre fille! Elle est diablement laide,» [1] mõtles Anatol temast.

M-lle Bourienne, kes Anatoli tuleku tõttu samuti oli kõrgel erutuse astmel, mõtles teisiti. Muidugi ei mõelnud ilma kindla seltskondliku seisundita, ilma sugulaste ning sõpradeta ja koguni ilma isamaata noor ilus tütarlaps pühendada oma elu vürst Nikolai Andreitšile teenete osutamiseks, talle raamatute ettelugemiseks ja sõpruseks vürstitar Marjaga. M-lle Bourienne ootas ammugi seda vene vürsti, kes otsekohe mõistab hinnata tema üleolekut inetuist, inetult riietatud, kohmakaist vene vürstitaridest, armub temasse ja viib ta ära; ja nüüd oli see vene vürst viimaks pärale jõudnud. M-lle Bourienne'il oli oma tädilt kuuldud lugu, mille ta ise oli varustanud lõpuga ja mida ta armastas korrata oma kujutluses. See oli lugu sellest, kuidas võrgutatud tütarlapsele ilmus vaimus ta vaene ema, *sa pauvre mère*, ja tegi talle etteheiteid selle eest, et ta abiellumata oli andunud mehele. M-lle Bourienne oli tihti pisarateni liigutatud, jutustades oma kujutluses t e m a l e, võrgutajale, seda lugu. Nüüd see t e m a, tõeline vene vürst, oli ilmunud. Ta viib m-lle Bourienne'i ära, siis ilmub *ma pauvre mère* [2] ja vürst abiellub temaga, m-lle Bourienne'iga. Nii kujunes m-lle Bourienne'i peas kogu ta tulevane elu, sellal kui ta vestles Anatoliga

[1] Vaene tüdruk! Ta on pööraselt inetu,
[2] mu vaene ema

Pariisist. Mitte kaalutlused ei juhtinud m-lle Bourienne'i (ta ei mõelnud silmapilkugi selle üle, mis ta peaks tegema), vaid see kõik oli juba ammugi temas valmis ja nüüd ainult grupeerus ilmunud Anatoli ümber, kellele ta soovis ja püüdis niipalju kui võimalik meeldida.

Väike vürstinna valmistus nagu vana sõjaväehobune, kui see kuuleb pasunahäält, ebateadlikult ning oma seisukorda unustades harjunud koketeerimisgalopiks, ilma igasuguse tagamõtteta või võitluseta, ainult naiivse, kergemeelse lõbuga.

Sellest hoolimata et Anatol naiste seltskonnas tavaliselt asetus inimese seisundisse, keda naiste järelejooksmine on tüüdanud, tundis ta alpi lõbu, nähes oma mõju neile kolmele naisele. Peale selle hakkas ta nägusa ning väljakutsuva Bourienne'i vastu tundma seda kirglikku, loomalikku tunnet, mis valdas teda äärmise kiirusega ja kihutas kõige jõhkramaile ning julgemaile tegudele.

Pärast teejoomist siirdus seltskond diivanituppa ja vürstitari paluti klavikordi mängida. Anatol seisis küünarnukile toetudes tema ees, m-lle Bourienne'i kõrval, ja ta silmad vaatasid naerdes ning rõõmutsedes vürstitar Marjale. Vürstitar Marja tundis piinava ning rõõmsa erutusega enesel tema pilku. Lemmiksonaat kandis teda kõige südamlik-luulelisemasse maailma, kuna pilk, mida ta enesel tundis, andis sellele maailmale veel suurema luulelisuse. Anatoli pilk aga, ehkki see oli suunatud temale, ei olnud ühenduses temaga, vaid m-lle Bourienne'i jalakese liigutustega, mida Anatol sellal klaveri all oma jalaga puudutas. Ka m-lle Bourienne vaatas vürstitarile ja tema kaunites silmades oli vürstitar Marjale uus ehmunud rõõmu ja lootuse ilme.

«Kuidas ta mind armastab!» mõtles vürstitar Marja. «Kui õnnelik olen ma nüüd ja kui õnnelik ma võin olla niisuguse sõbra ja niisuguse mehega! Kas tõesti mehega?» mõtles ta, julgemata Anatolile näkku vaadata, tundes ikka seda enesele suunatud pilku.

Õhtul, kui pärast õhtusööki hakati laiali minema, suudles Anatol vürstitari kätt. Vürstitar ei teadnud isegi, kuidas tal jätkus julgust, kuid ta vaatas otse sellesse ilusasse näkku, mis lähenes ta lühinägelikkudele silmadele. Seejärel suudles Anatol m-lle Bourienne'i kätt (see

oli ebaviisakas, aga ta tegi kõike nii kindlalt ning lihtsalt) ja m-lle Bourienne punastas ning vaatas ehmunult vürstitarile.

«*Quelle délicatesse!*» [1] mõtles vürstitar. «Kas *Amélie* (nii oli m-lle Bourienne'i nimi) tõesti arvab, et ma võin temale armukade olla ja mitte hinnata tema puhast õrnust ning truudust minu vastu?» Ta astus m-lle Bourienne'i juurde ja suudles teda tugevasti. Anatol tõstis väikese vürstinna käe huultele.

«*Non, non, non! Quand votre père m'écrira, que vous vous conduisez bien, je vous donnerai ma main à baiser. Pas avant.*» [2]

Ja sõrme tõstes ning naeratades väljus väike vürstinna toast.

V

Kõik läksid laiali, ja peale Anatoli, kes uinus otsekohe, kui oli voodisse heitnud, ei jäänud keegi sel ööl niipea magama.

«Kas on ta tõesti minu mees, see võõras, ilus, hea mees; peaasi — hea,» mõtles vürstitar Marja ja teda valdas hirm, mida ta seni peaaegu kunagi ei olnud tundnud. Ta kartis ringi vaadata; talle tundus, et keegi seisab siin sirmi taga pimedas nurgas. Ja see keegi oli tema — saatan, ja tema, see mees valge lauba, mustade kulmude ja punase suuga.

Ta helistas toatüdruku ja palus teda oma tuppa magama heita.

M-lle Bourienne kõndis sel õhtul kaua mööda talveaeda, asjatult kedagi oodates ja kord kellelegi naeratades, siis jälle pisarateni liigutatud saades kujutletavaist *pauvre mère*'i sõnadest, kes tegi talle etteheiteid tema langemise pärast.

Väike vürstinna torises toatüdrukuga sellepärast, et ase polnud hea. Ta ei saanud heita ei küljeli ega kõhuli. Ikka oli raske ja ebamugav. Ta kõht segas teda. See segas

---

[1] Milline peenetundelisus!

[2] Ei, ei, ei! Kui teie isa mulle kirjutab, et te nästi käitute, siis ma lasen teil kätt suudelda. Mitte enne.

teda täna rohkem kui kunagi varem, sest Anatoli lähedalolek kandis teda teise aega, millal seda ei olnud ja kõik oli tal kerge ning lõbus. Ta istus, jakike seljas ja tanu peas, tugitoolis. Katja, unine ja sassis palmikuga, klopis ja keeras kolmandat korda rasket sulgkotti, pomisedes seejuures midagi.

«Ma ütlesin sulle, et kõik on kühmus ja aukus,» kordas väike vürstinna. «Ma ise uinuksin hea meelega, järelikult ei ole mina süüdi.» Ja ta hääl värises nagu lapsel, kes kavatseb nutma hakata.

Ka vana vürst ei maganud. Tihhon kuulis läbi une, kuidas ta vihaselt kõndis ja läbi nina turtsus. Vanale vürstile tundus, et ta on solvatud oma tütre pärast. See oli kõige valusam solvamine, sest see ei käinud mitte tema, vaid teise, tütre kohta, keda ta armastas rohkem kui ennast. Ta ütles enesele, et mõtleb kogu selle asja hästi järele ja leiab, mis on õige ja mida peab tegema, aga selle asemel ta ainult ärritas ennast ikka rohkem.

«Esimene vastutulija ilmus nähtavale — ja isa ja kõik on unustatud, ja ta jookseb, kammib juuksed üles ja liputab saba, ja endal pole nägu ega tegu! Rõõmus isa maha jätma! Ja teadis, et ma märkan. Prr... prr... prr... Ja kas ma ei näe, et see tola vahib ainult Burjenkat (tarvis ta minema kihutada)! Ja kuidas ei ole sedavõrd uhkust, et sellest aru saada! Kui mitte enese pärast, kui ei ole uhkust, siis vähemalt minu pärast. Tarvis talle näidata, et see tolvan ei mõtlegi temale, vaid vahib ainult Bourienne'i. Tal ei ole uhkust, aga mina näitan talle seda...»

Vana vürst teadis — kui ta tütrele ütleb, et too eksib ja et Anatol kavatseb lipitseda Bourienne'i ümber, siis ärritab ta vürstitar Marja enesearmastust ja tema asi (soov tütrest mitte lahkuda) on võidetud, ja seetõttu ta rahunes. Ta hõikas Tihhoni ja hakkas end riidest lahti võtma.

«Ja et pagan neid siia vedas!» mõtles ta sel ajal, kui Tihhon ta kuivetut, raugalikku, rinnal hallide karvadega kaetud keha kattis öösärgiga. «Mina pole neid kutsunud. Tulid minu elu rikkuma. Niikuinii on seda vähe jäänud.»

«Kuradile!» lausus ta sel ajal, kui ta pea veel särgiga kaetud oli.

Tihhon teadis vürsti harjumust mõnikord kuuldavalt oma mõtteid väljendada ja võttis seepärast muutumatu näoga vastu küsiv-vihase pilgu vürsti näolt, mis särgi alt nähtavale ilmus.

«Kas heitsid magama?» küsis vürst.

Tihhon teadis, nagu kõik head teenrid, vaistlikult oma isanda mõtete suunda. Ta taipas, et küsiti vürst Vassili ja tema poja järele.

«Suvatsesid heita ja kustutasid tule ära, teie hiilgus.»

«Pole mõtet, pole mõtet...» lausus vürst kiiresti, pistis jalad tuhvlitesse ja käed öökuue varrukaisse ning astus diivani juurde, millel ta magas.

Ehkki Anatol ja m-lle Bourienne polnud omavahel midagi rääkinud, mõistsid nad teineteist täiesti romaani esimese osa suhtes, *pauvre mère*'i ilmumiseni; mõistsid, et neil on vaja palju teineteisele salaja ütelda, ja seepärast otsisid nad hommikust saadik juhust nelja silma all kokku saada. Kui vürstitar läks tavalisel kellaajal isa juurde, kohtus m-lle Bourienne Anatoliga talveaias.

Vürstitar Marja lähenes sel päeval kabineti uksele erilise hirmuga. Talle tundus, et kõik mitte ainult ei tea, et täna toimub tema saatuse otsustamine, vaid et nad teavad ka seda, mis tema sellest mõtleb. Ta luges seda ilmet Tihhoni näolt ja vürst Vassili kammerteenri näolt, kes talle koridoris keeva veega vastu tuli ja ta ees sügava kummarduse tegi.

Vana vürst oli sel hommikul tütre kohtlemises äärmiselt lahke ja püüdlik. Seda püüdlikkuse ilmet tundis vürstitar Marja hästi. See oli see ilme, mis oli vürsti näol neil silmapilkudel, kui ta kuivetud käed rusikasse tõmbusid pahameelest selle üle, et vürstitar aru ei saanud aritmeetikaülesandest, ja ta tõustes tütrest eemaldus ning vaiksel häälel mitu korda ühtesid ja neidsamu sõnu kordas.

Ta asus otsekohe asja juurde ja alustas juttu, öeldes «teie».

«Mulle tehti ettepanek teie suhtes,» ütles ta ebaloomulikult naeratades. «Ma arvan, te taipasite,» jätkas ta, «et vürst Vassili ei sõitnud siia ega toonud oma kasvandikku kaasa (millegipärast vürst Nikolai Andreitš nimetas Anatoli kasvandikuks) mitte minu ilusate silmade

pärast. Mulle tehti eile ettepanek teie suhtes. Aga kuna te teate minu põhimõtteid, pöördusin ma teie poole.»

«Kuidas tuleb teist aru saada, *mon père*?» lausus vürstitar kahvatades ja punastades.

«Kuidas aru saada!» hüüdis isa vihaselt. «Vürst Vassili leiab sind miniaks oma maitse järgi olevat ja teeb sulle ettepaneku oma kasvandiku eest. Nõnda tuleb aru saada. Kuidas aru saada?!... Ja mina küsin nüüd sinult.»

«Ma ei tea, kuidas teie arvate, *mon père*,» lausus vürstitar sosinal.

«Mina? Mina? Mis mina siia puutun? Mind jätke mängust välja. Mitte mina ei hakka mehele minema. Mis teie arvate — seda oleks soovitav teada saada.»

Vürstitar nägi, et isa ei suhtu sellesse asjasse heasoovlikult, aga samal hetkel tuli talle mõte, et kas nüüd või mitte iialgi otsustatakse ta elu saatus. Ta lõi silmad maha, et mitte näha pilku, mille mõju all ta tundis, et ei saa mõtelda, vaid harjumuse järgi ainult alistuda, ja ütles:

«Ma soovin ainult ühte — täita teie tahtmist,» ütles ta. «Aga kui mul vaja oleks oma soovi avaldada...»

Ta ei saanud lõpetada. Vürst katkestas teda.

«Ja väga tore!» hüüdis vürst. «Ta võtab sind kaasavaraga ja ühtlasi võtab kaasa ka m-lle Bourienne'i. Too saab naiseks, sina aga...»

Vürst peatus. Ta märkas mõju, mis need sõnad avaldasid tütrele. Vürstitar Marja langetas pea ja oli valmis nutma puhkema.

«Noh, noh, ma teen nalja,» ütles vürst. «Pea meeles ühte, vürstitar: ma pean kinni põhimõttest, et tütarlapsel on täielik õigus valida. Ja ma annan sulle vabaduse. Pea meeles ühte: sinu otsusest oleneb su eluõnn. Minust ei maksa rääkida.»

«Aga ma ei tea... *mon père*.»

«Ei maksa rääkida! Teda kästakse, ja ta abiellub mitte ainult sinuga, vaid ükskõik kellega; aga sina võid vabalt valida... Mine oma tuppa, mõtle järele ja tunni aja pärast tule minu juurde ja ütle tema juuresolekul: jah või ei. Ma tean, sa hakkad palvetama. Noh, minugipärast, palveta. Parem aga mõtle järele. Mine.»

«Jah või ei, jah või ei, jah või ei!» karjus ta veel siis,

kui vürstitar juba nagu udus, vaaruvai sammul kabinetist oli väljunud.

Tema saatus otsustati, ja otsustati õnnelikult. Kuid mis isa ütles m-lle Bourienne'i kohta, see vihje oli kohutav. See oli muidugi vale, kuid ikkagi kohutav, ta ei saanud jätta sellele mõtlemata. Ta läks otse enda ette vaadates läbi talveaia, midagi nägemata ja kuulmata, kui teda järsku äratas m-lle Bourienne'i tuttav sosin. Ta tõstis silmad ja nägi kahe sammu kaugusel enesest Anatoli, kes süleles prantslannat ja sosistas talle midagi. Anatol vaatas, hirmunud ilme ilusal näol, vürstitar Marja poole ega lasknud esimesel hetkel lahti m-lle Bourienne'i pihta, kes ei näinud vürstitari.

«Kes siin on? Milleks? Oodake!» oleks nagu öelnud Anatoli nägu. Vürstitar Marja vaatas neid vaikides. Ta ei suutnud sellest aru saada. Lõpuks kiljatas m-lle Bourienne ja jooksis ära. Anatol kummardas rõõmsalt naeratades vürstitar Marjale, justkui kutsudes teda naerma selle kentsaka juhtumi üle, ja astus õlgu kehitades üle tema tubadesse viiva ukse läve.

Tunni aja pärast tuli Tihhon vürstitar Marjat kutsuma. Ta kutsus teda vürsti juurde ja lisas, et ka vürst Vassili Sergeitš on seal. Tihhoni tulekul istus vürstitar oma toas diivanil ja hoidis nutvat m-lle Bourienne'i oma käte vahel, silitades tasakesi tema pead. Vürstitari kaunid silmad vaatasid kogu oma endise rahulikkuse ja säraga, õrna armastuse ja haletsusega m-lle Bourienne'i ilusasse näkku.

«*Non, princesse, je suis perdue pour toujours dans votre coeur,*»[1] ütles m-lle Bourienne.

«*Pourquoi? Je vous aime plus, que jamais,*» ütles vürstitar Marja, «*et je tâcherai de faire tout ce qui est en mon pouvoir pour votre bonheur.*»[2]

«*Mais vous me méprisez, vous si pure, vous ne comprendrez jamais cet égarement de la passion. Ah, ce n'est que ma pauvre mère...*»[3]

---

[1] Ei, vürstitar, ma olen jäädavalt kaotanud teie poolehoiu.

[2] Mispärast? Ma armastan teid rohkem kui kunagi varem ja püüan teha teie õnneks kõik, mis on minu võimuses.

[3] Kuid te põlgate mind, te olete nii puhas; te ei saa iialgi aru sellest kirepuhangust. Ah, mu vaene ema...

«*Je comprends tout,*»[1] vastas vürstitar Marja kurvalt naeratades. «Rahunege, mu sõber. Ma lähen isa juurde,» ütles ta ja väljus.

Kui vürstitar Marja sisse astus, istus vürst Vassili, üks jalg kõrgelt üle teise tõstetud, tubakatoos käes, heldimusenaeratus näol, otsekui äärmiselt härdununa ja ise oma tundlikkust kahetsedes ning selle üle naerdes. Ta tõstis kiiresti näputäie tubakat nina juurde.

«*Ah, ma bonne, ma bonne,*»[2] ütles ta tõustes ja vürstitaril mõlemast käest kinni võttes. Ta ohkas ja lisas: «*Le sort de mon fils est en vos mains. Décidez, ma bonne, ma chère, ma douce Marie, qui j'ai toujours aimée, comme ma fille.*»[3]

Ta eemaldus. Tõeline pisar ilmus ta silmadesse.

«Prr . . . prr . . .» turtsus vürst Nikolai Andreitš.

«Vürst teeb oma kasvandiku . . . poja nimel sulle ettepaneku. Kas sa tahad või mitte olla vürst Anatol Kuragini naine? Sa ütle jah või ei!» hüüdis ta. «Seejärel aga jätan ma endale õiguse öelda ka oma arvamise. Jah, oma arvamise ja ainult oma arvamise,» lisas vürst Nikolai Andreitš vürst Vassili poole pöördudes ja tema anuvale ilmele vastates. «Jah või ei?»

«Minu soov, *mon père,* on mitte iialgi teid maha jätta, mitte iialgi oma elu teie omast lahutada. Ma ei taha mehele minna,» ütles vürstitar Marja otsustavalt oma kaunite silmadega vürst Vassilile ja isale otsa vaadates.

«Loba, rumalus! Loba, loba, loba!» karjus vürst Nikolai Andreitš süngestudes, võttis tütrel käest kinni, kallutas teda enda poole, kuid ei suudelnud, vaid ainult puudutas oma laubaga tema laupa ja pigistas ta kätt nii, et vürstitar näo krimpsu tõmbas ja kiljatas.

Vürst Vassili tõusis.

«*Ma chère, je vous dirai, que c'est un moment que je n'oublierai jamais, jamais; mais, ma bonne, est-ce que vous ne nous donnerez pas un peu d'espérance de toucher ce cœur si bon, si généreux. Dites, que peut-être . . . L'avenir est si grand. Dites: peut-être.*»[1]

«Vürst, see, mis ma ütlesin, on kõik, mis leidub mu südames. Ma tänan au eest, kuid ma ei saa iialgi teie poja naiseks.»

«Noh, ongi lõpp, mu armas vürst. Väga rõõmustav sind näha, väga rõõmustav sind näha. Mine oma tuppa, vürstitar, mine,» ütles vana vürst. «Väga, väga rõõmustav sind näha,» kordas ta vürst Vassilit kaisutades.

«Minu kutsumus on teistsugune,» mõtles vürstitar Marja endamisi. «Minu kutsumus on õnnelik olla teistsugusest õnnest, armastuse ja eneseohverduse õnnest. Ja mis see mulle ka ei maksaks, ma teen vaese *Amélie* õnnelikuks. Ta armastab Anatoli nii kirglikult. Ta kahetseb nii kirglikult. Ma teen kõik, et korraldada tema abielu Anatoliga. Kui Anatol ei ole rikas, ma annan *Amélie*'le kaasavara, ma palun isa, ma palun Andreid. Ma olen siis nii õnnelik, kui ta Anatoli naiseks saab. Ta on nii õnnetu, võõras, üksik, ilma abita! Ja, mu jumal, kui kirglikult ta teda armastab, kui ta ennast nii võis unustada. Võib-olla oleksin ka mina sedasama teinud! . . .» mõtles vürstitar Marja.

VI

Rostovidel ei olnud kaua aega teateid Nikoluškast. Alles talve keskpaiku anti krahvile edasi kiri, mille aadressil ta tundis ära poja käekirja. Olles saanud kirja, jooksis krahv kohkunult ning kähku, püüdes märkamatuks jääda, kikivarbail oma kabinetti, sulges ukse ja hakkas lugema. Anna Mihhailovna, kes oli kirjast teada saanud (nagu ta teadis kõik, mis majas toimus), astus vaiksel sammul krahvi tuppa ja leidis ta kirja käes hoides nutvat ning naervat.

Anna Mihhailovna elas oma olukorra paranemisest hoolimata endiselt Rostovide juures.

---

[1] Ma saan kõigest aru,
[2] Ah, mu armas, mu armas,
[3] Minu poja saatus on teie kätes. Otsustage, mu armas, mu kallis, mu õrn Marie, keda ma alati olen armastanud nagu tütart.

[1] Mu armas, ma ütlen teile, et seda silmapilku ei unusta ma iialgi; kuid, mu parim, andke meile kas või väikestki lootust liigutada seda südant, mis on nii hea ja suuremeelne. Ütelge: võib-olla . . . Tulevik on nii suur. Ütelge: võib-olla.

«Mon bon ami?»[1] lausus Anna Mihhailovna küsivaltnukralt ning igasuguseks osavõtuks valmis olles.

Krahv hakkas veel valjemini nutma.

«Nikoluška... kiri... haavatud... o... oli... *ma chère*... haavatud... mu kullake... krahvinnake... ohvitseriks ülendatud... jumal tänatud... Kuidas seda krahvinnakesele öelda?...»

Anna Mihhailovna istus tema juurde, pühkis oma taskurätikuga pisarad ta silmist ja kirjalt, kuhu neid oli langenud, pühkis ära ka oma pisarad, luges kirja läbi, rahustas krahvi ja otsustas, et ta enne lõunasööki ja teejoomist valmistab krahvinnat ette ja pärast teejoomist teeb kõik teatavaks, kui jumal teda aitab.

Kogu lõunasöögi kestel kõneles Anna Mihhailovna sõjateadetest ja Nikoluškast; küsis kaks korda, millal temalt saadi viimane kiri, kuigi ta seda juba teadis, ja tähendas, et väga kergesti võib kiri ka täna tulla. Iga kord, kui krahvinna nende vihjete puhul hakkas rahutuks muutuma ja ärevalt kord krahvile, kord Anna Mihhailovnale otsa vaatama, juhtis Anna Mihhailovna jutu täiesti märkamatul viisil tähtsusetuile asjadele. Nataša, kellele kogu perekonnast kõige rohkem oli antud võimet tunda häälekõla, pilkude ja näoilmete varjundeid, ajas juba lõunasöögi algul kõrvad kikki ja teadis, et tema isa ja Anna Mihhailovna vahel on midagi, mis puutub vennasse, ja et Anna Mihhailovna valmistab ette millekski. Kogu oma julgusest hoolimata (Nataša teadis, kui tundlik on ta ema kõige suhtes, mis puutub teadetesse Nikoluškast) ei söandanud ta lõunalauas pärima hakata ja rahutuse tõttu ei söönud midagi, vaid aina niheles toolil, kuulamata oma kasvatajanna märkusi. Pärast lõunat sööstis ta ülepeakaela Anna Mihhailovnale järele ja langes diivanitoas hooga talle kaela.

«Tädike, kullake, ütelge, mis on juhtunud?»

«Mitte midagi, mu sõber.»

«Ei, südameke, kullake, armas, virsik, ma ei jäta järele, ma tean, et te teate.»

Anna Mihhailovna vangutas pead.

«Vous êtes une fine mouche, mon enfant,»[2] ütles ta.

[1] Mu hea sõber?

[2] Oled sina aga kavalpea, mu lapsuke.

«Nikolaikeselt on kiri? Kindlasti!» hüüatas Nataša, lugedes Anna Mihhailovna näolt jaatava vastuse.

«Aga, jumala pärast, ole ettevaatlik: sa tead, kuidas see võib sinu *maman*'i ehmatada.»

«Olen, olen, aga rääkige. Ei räägi? Noh, siis lähen ma otsekohe ja ütlen ära.»

Anna Mihhailovna jutustas Natašale lühidalt kirja sisu, tingimusel, et ta kellelegi edasi ei räägi.

«Ausõna, tõesõna,» ütles Nataša risti ette lüües, «mitte kellelegi ei ütle!» ja jooksis otsekohe Sonja juurde.

«Nikolaike... on haavatud... kiri...» lausus ta pidulikult ning rõõmsalt.

«Nicolas!» ütles Sonja ainult ja läks kohe näost valgeks.

Nähes muljet, mida Sonjale avaldas sõnum venna haavatasaamisest, tundis Nataša esmakordselt selle sõnumi kurba külge.

Ta sööstis Sonja juurde, süleles teda ja hakkas nutma.

«Natukene haavatud, kuid ohvitseriks ülendatud. Ta on nüüd terve, ta ise kirjutab,» rääkis ta läbi pisarate.

«Kohe näha, et teie, naised, olete kõik piripillid,» ütles Petja, kõndides kindlate suurte sammudega mööda tuba. «Ma olen nii väga rõõmus ja tõepoolest väga rõõmus, et vend on nii tubli olnud. Kõik te olete memmed! Mitte millestki ei saa te aru.»

Nataša naeratas läbi pisarate.

«Sa ei lugenud kirja?» küsis Sonja.

«Ei lugenud, aga tädi ütles, et kõik on möödas ja et ta on juba ohvitser...»

«Jumal tänatud,» ütles Sonja risti ette lüües. «Aga võib-olla ta pettis sind? Lähme *maman*'i juurde.»

Petja kõndis vaikides mööda tuba.

«Kui mina oleksin olnud Nikoluška asemel, ma oleksin neid prantslasi veel rohkem tapnud,» ütles ta. «Nad on niisugused jälgid! Ma oleksin neid maha nottinud nii palju, et neist oleks terve hunnik tehtud,» jätkas Petja.

«Ole vait, Petja, küll sa oled loll!...»

«Mitte mina ei ole loll, vaid lollid on need, kes tühiste asjade pärast nutavad,» ütles Petja.

«Kas sa mäletad teda?» küsis Nataša järsku pärast hetkelist vaikust.

Sonja naeratas.

«Kas ma mäletan *Nicolas*'d?»

«Ei, Sonja, kas sa mäletad teda nii, et hästi mäletada, et kõike mäletada?» ütles Nataša väljendusrikka žestiga, soovides ilmselt oma sõnadele kõige tõsisemat tähendust anda. «Ka mina mäletan Nikolaikest, mäletan,» ütles ta. «Aga Borissi ei mäleta. Mitte sugugi ei mäleta...»

«Kuidas? Sa ei mäleta Borissi?» küsis Sonja imestunult.

«Mitte seda, et ei mäleta, — ma tean, missugune ta on, aga ei mäleta nii nagu Nikolaikest. Teda ma mäletan, kui sulen silmad, aga Borissi ei (ta sulges silmad), nii, ei ole mitte midagi!»

«Ah, Natašal» ütles Sonja, vaimustatult ning tõsiselt oma sõbratarile otsa vaadates, justkui peaks ta teda väärituks kuulma seda, mis ta kavatseb öelda, ja justkui räägiks ta seda kellelegi teisele, kellega ei tohi naljatada. «Ma armusin kord sinu vennasse, ja mis ka temaga või minuga ei juhtuks, ma ei lakka iialgi kogu elu jooksul teda armastamast.»

Nataša vaatas uudistavate silmadega imestunult Sonjale ja vaikis. Ta tundis, et see, mida rääkis Sonja, on tõsi, et on olemas niisugune armastus, millest rääkis Sonja; kuid Nataša polnud midagi selletaolist veel tundnud. Ta uskus, et see võib olla, kuid ei mõistnud.

«Kas sa kirjutad temale?» küsis ta.

Sonja jäi mõttesse. Küsimus sellest, kuidas kirjutada *Nicolas*'le, ja kas kirjutada, oli küsimus, mis teda piinas. Kas oligi nüüd, kus *Nicolas* oli juba ohvitser ja haavatud kangelane, tema poolt ilus talle meelde tuletada ennast ja otsekui seda kohustust, mille *Nicolas* oli enesele võtnud tema suhtes?

«Ei tea. Ma arvan, et kui tema kirjutab, siis kirjutan ka mina,» ütles ta punastades.

«Ja sul ei oleks häbi talle kirjutada?»

Sonja naeratas.

«Ei.»

«Aga minul oleks häbi Borissile kirjutada. Ma ei kirjuta.»

«Ja mispärast siis häbi?»

«Niisama, ma ei tea. Piinlik, häbi.»

«Aga mina tean, mispärast tal on häbi,» ütles Petja, kes oli solvunud Nataša esimesest märkusest. «Sellepärast, et ta oli armunud sellesse prillidega paksukesse (nii nimetas Petja oma nimekaimu, vastset krahv Bezuhhovit); nüüd on armunud sellesse lauljasse (Petja kõneles itaallasest, Nataša lauluõpetajast); vaat sellepärast ongi tal häbi.»

«Petja, sa oled rumal,» ütles Nataša.

«Mitte rumalam kui sina, mu armas,» ütles üheksaaastane Petja, nagu oleks ta olnud vana brigaadiülem.

Krahvinna oli Anna Mihhailovna vihjetega lõuna ajal ette valmistatud. Läinud oma tuppa, ei pööranud ta tugitoolis istudes silmi poja miniatuurportreelt tubakatoosi kaanel ja pisarad kippusid talle silmi. Anna Mihhailovna läks, kiri käes, kikivarbail krahvinna toa ukse juurde ja jäi seisma.

«Ärge teie sisse tulge,» ütles ta temale järgnevale vanale krahvile. «Pärast.» Ja sulges enese järel ukse.

Krahv asetas kõrva lukuaugu juurde ja jäi kuulatama.

Algul kuulis ta ükskõikse vestluse kõminat, siis ainult Anna Mihhailovna häält, kes rääkis pikka juttu, siis kiljatust, seejärel vaikimist, siis aga rääkisid jälle mõlemad hääled korraga rõõmsate intonatsioonidega, ja siis tulid sammud, ja Anna Mihhailovna avas talle ukse. Anna Mihhailovna näol oli kirurgi uhke ilme, kes on lõpetanud raske amputeerimise ja laseb nüüd publikut sisse, et see võiks hinnata tema kunsti.

«C'est fait!»[1] ütles ta krahvile, osutades piduliku žestiga krahvinnale, kes hoidis ühes käes portreega tubakatoosi, teises kirja ja surus huuli kord ühe, kord teise vastu.

Nähes krahvi, sirutas ta käed talle vastu, võttis tema kiila pea ümbert kinni ja vaatas üle selle jälle kirjale ja pildile ning lükkas selleks, et neid jälle huulte vastu suruda, kiila pea kergelt eemale. Veera, Nataša, Sonja ja Petja astusid tuppa ja algas lugemine. Kirjas oli lühidalt kirjeldatud sõjaretke ja kaht lahingut, millest

[1] Valmis!

Nikoluška oli osa võtnud, ja ohvitseriks ülendamist ning oli öeldud, et ta suudleb *maman*'i ja *papa* kätt, paludes nendelt õnnistust, ja suudleb Veerat, Natašat, Petjat. Peale selle tervitab ta m-r Schellingit ja m-me Schossi ja lapsehoidjat ja peale selle palub suudelda kallist Sonjat, keda ta ikka endiselt armastab ja endiselt meelde tuletab. Seda kuuldes punastas Sonja nii, et tal pisarad silmi tulid. Ja mitte suutes taluda temale suunatud pilke, jooksis ta saali, keerles seal ringi ja istus siis, olles oma kleidi õhupallina tuult täis keerutanud, õhetavana ning naeratavana põrandale. Krahvinna nuttis.

«Mille üle te siis nutate, *maman*?» küsis Veera. «Kõige selle järgi, mis ta kirjutab, tuleb rõõmustada, aga mitte nutta.»

See oli täiesti õige, ometigi vaatasid kõik, niihästi krahv, krahvinna kui ka Nataša, etteheitvalt Veerale. «Kellesse ta küll on läinud!» mõtles krahvinna.

Nikoluška kirja loeti sadu kordi, ja need, keda peeti vääriliseks seda kuulama, pidid minema krahvinna juurde, kes ei pannud kirja käest. Seal käisid koduõpetajad, lapsehoidjad, Mitjake, mõned tuttavad, ja krahvinna luges kirja iga kord uue naudinguga ja avastas selle kirja järgi iga kord oma Nikoluškas uusi voorusi. Kui imelik, erakordne, rõõmustav tundus talle, et tema poeg — see poeg, kes oma pisitillukeste liikmetega end vaevalt märgatavalt oli liigutanud temas eneses kakskümmend aastat tagasi, see poeg, kelle pärast ta oli tülitsenud liialt hellitava krahviga, see poeg, kes oli õppinud ütlema enne «pirn» ja siis «memme» —, et see poeg nüüd seal, võõral maal, võõras ümbruses on mehine sõdur, teeb seal üksinda, ilma abita ja juhtimiseta, mingit oma mehetööd. Kogu maailma sajanditepikkust kogemust, mis näitab seda, et lapsed märkamatul kombel hällist sirguvad meesteks, ei olnud krahvinnale olemas. Tema poja mehistumine igas selle järgus oli talle niisama erakordne, nagu poleks iialgi olnud miljoneid ning miljoneid inimesi, kes just samuti olid meesteks saanud. Nagu ta kakskümmend aastat tagasi ei olnud suutnud uskuda, et see väike olend, kes elas seal kuskil tema südame all, hakkaks karjuma, rinda imema ja rääkima, nii ei suutnud ta ka nüüd uskuda, et seesama olend võiks olla see tugev, vapper

mees, poegade ja inimeste eeskuju, kes ta nüüd selle kirja järgi otsustades oli.

«Missugune štiil, kui armsalt ta kirjeldab!» rääkis ta, lugedes kirja kirjeldavat osa. «Ja missugune hing! Enesest mitte midagi... mitte midagi! Mingisugusest Denissovist, aga ise on kindlasti neist kõigist vahvam. Ei kirjuta midagi oma kannatustest. Missugune süda! Kuidas ma teda ära tunnen! Ja kuidas ta kõiki meeles pidas! Mitte kedagi ei unustanud. Ma ütlesin ikka, alati, kui ta oli alles niisugune, ma ütlesin ikka...»

Enam kui nädal aega sepitseti mustandeid ja kirjutati puhtalt ümber kirju Nikoluškale kogu majarahva poolt; krahvinna järelevalvel ja krahvi hoolitsusel koguti vajalikke asjakesi ja raha äsjaülendatud ohvitseri mundrissepanekuks ja kõige vajalikuga varustamiseks. Anna Mihhailovna, praktiline naine, oli osanud enesele ja oma pojale armees protektsiooni korraldada isegi kirjavahetuseks. Tal oli võimalus oma kirju saata suurvürst Konstantin Pavlovitši juurde, kes juhatas kaardiväge. Rostovid arvasid, et Vene kaardiväge välismaal on täiesti selge aadress ja et kui kiri jõuab suurvürsti juurde, kes on kaardiväe ülem, siis ei ole põhjust, miks see ei jõuaks Pavlogradi polku, mis peab olema sealsamas läheduses; ja seepärast otsustati kirjad ja raha saata suurvürsti kulleri kaudu Borissi kätte ja Boriss pidi siis need Nikoluškale kätte toimetama. Kiriad olid vanalt krahvilt, krahvinnalt, Petjalt, Veeralt, Natašalt, Sonjalt ja peale selle oli kuus tuhat rubla raha mundri jaoks ja mitmesuguseid asju, mida krahv pojale saatis.

VII

12. novembril valmistus Kutuzovi lahingutes karastatud armee, mis seisis laagris Olmützi juures, järgmiseks päevaks kahe — Vene ja Austria — keisri ülevaatuse vastu. Kaardiväge, mis oli äsja Venemaalt järele jõudnud, ööbis viieteistkümne versta kaugusel Olmützist ja saabus järgmisel päeval just ülevaatuse ajaks, kella kümneks hommikul, Olmützi väljale.

Nikolai Rostov sai sel päeval Borissilt kirjakese, mis

talle teatavaks tegi, et Izmailovski polk ööbib viisteist-kümmend versta Olmützist eemal ja et Boriss ootab teda kirja ning raha edasiandmiseks. Raha oli Rostovile eriti vaja nüüd, kus sõjavägi, olles retkelt tagasi tulnud, Olmützi all peatus ja hästi varustatud markitandid ning austria juudid igasuguseid ahvatlusi pakkudes laagrit täitsid. Pavlogradlastel toimusid joodud jootude järel, sõjaretkel saadud autasude pühitsemised ja sõidud Olmützi äsja sinna saabunud Karoline-Ungarlanna juurde, kes oli seal avanud naisteenijaskonnaga trahteri. Rostov oli hiljuti pühitsenud oma kornetiks-ülendamist, oli ostnud Beduiini, Denissovi hobuse, ja oli ümberringi võlgu seltsimeestele ja markitantidele. Saades Borissi kirjakese, sõitis Rostov ühe oma seltsimehega Olmützi, lõunatas seal, jõi pudeli veini ja sõitis siis üksinda kaardiväe laagrisse oma lapsepõlvesõpra otsima. Rostov ei olnud veel jõudnud endale uut mundrit muretseda. Ta kandis kulunud junkrukuube soldatiristiga, samasuguseid hõõrdunud nahkpõhjaga ratsapükse ja tutiga ohvitserisaablit; hobune oli tal doni tõugu, retke ajal kasakalt ostetud; kortsunud husaarimütsike oli uljalt kuklasse ning ühele küljele lükatud. Izmailovski polgu laagrile lähenedes mõtles ta, kuidas ta Borissi ja kõiki tema kaardiväelastest seltsimehi üllatab oma tule all olnud lahinguhusaari välimusega.

Kaardivägi oli kogu sõjaretke läbi teinud nagu jalutuskäigu, uhkeldades oma puhtuse ja distsipliiniga. Päevateekonnad olid lühikesed, ranitsaid veeti küüthobustel, ohvitseridele korraldasid austria ülemused igal päevateekonnal toreda lõunasöögi. Linnadesse sisse ja sealt välja marssisid polgud muusikaga ja kogu retke jooksul (millega kaardiväelased uhkustasid) käisid mehed suurvürsti käsul taktsammu, ohvitserid aga jalgsi oma kohtadel rivis. Boriss käis ja peatus kogu retke kestel koos Bergiga, kes oli nüüd juba roodukomandör. Berg sai rooduülemaks retke ajal ja oli oma kohusetruuduse ning korralikkusega juba jõudnud võita ülemuste usalduse ja väga kasulikult oma majanduslikud asjad korraldanud. Boriss tegi retke ajal palju tutvusi inimestega, kes võisid talle kasulikud olla, ja sai soovituskirja kaudu, mille ta oli kaasa toonud Pierre'ilt, tuttavaks ka vürst Andrei

Bolkonskiga, kelle kaudu ta lootis saada koha ülemjuhataja staabis. Berg ja Boriss, puhtalt ning korralikult riides, pärast viimast päevateekonda välja puhanud, istusid neile määratud puhtas korteris ümmarguse laua ääres ja mängisid malet. Berg hoidis suitsevat piipu põlvede vahel. Boriss seadis oma peente valgete kätega talle omase korralikkusega malendeid püramiidi, oodates Bergi käiku, ja vaatas partnerile näkku, mõeldes ilmselt mängule, nagu ta alati mõtles ainult sellele, millega parajasti tegeles.

«Tahaksime näha, kuidas te sellest välja pääsete?» sõnas ta.

«Püüame,» vastas Berg, puudutades etturit ja kätt jälle ära võttes.

Sellal avanes uks.

«Siin ta siis lõpuks ongi!» hüüdis Rostov. «Ja ka Berg on siin! Ah, sina, petizanfan, ale kuše dormir[1]!» hüüdis ta, korrates lapsehoidja sõnu, mille üle nad kunagi koos Borissiga olid naernud.

«Heldeke! Kuidas sa oled muutunud!» Boriss tõusis Rostovi tervitamiseks püsti, kuid ei unustanud tõustes tagasi hoida ning kohale asetada kukkuvaid malendeid, ja tahtis oma sõpra sülelda, kuid Nikolai tõmbus ta eest kõrvale. Selle erilise noorusetundega, mis kardab tallatud radu, tahab oma tundeid väljendada teisi jäljendamata, uutmoodi, omamoodi, ainult mitte nii, nagu seda sageli teeseldult väljendavad vanemad inimesed, tahtis Nikolai oma sõpra kohates teha midagi erilist: ta tahtis Borissi kuidagi näpistada, müksata, ainult ei mingil tingimusel suudelda, nagu tegid kõik. Boriss aga seevastu süleles rahulikult ning sõbralikult Rostovi ja suudles teda kolm korda.

Nad ei olnud ligi pool aastat teineteist näinud; ja kuna mõlemad olid selles eas, kus noormehed teevad esimesi samme eluteel, leidsid nad teineteises määratu suuri muutusi, täiesti uusi kajastusi neist seltskondadest, kus nad tegid oma elu esimesi samme. Mõlemad olid viimasest kohtumisest saadik palju muutunud ja mõlemad tahtsid teineteisele kiiresti näidata endas toimunud muutusi.

---

[1] lapsed, minge heitke magama!

«Ah, teie, neetud põrandapoonijad! Puhtad, värsked, justkui jalutuskäigult tulnud, mitte nii nagu meie, patused, armeemehed,» ütles Rostov häälel, milles oli Borissile uut baritonikõla, ja armeelase maneeriga, osutades oma poriga pritsitud ratsapükstele.

Rostovi valju hääle peale pistis sakslannast perenaine pea ukse vahelt sisse.

«Mis on, kena proua?» küsis Rostov silma pilgutades.

«Miks sa niiviisi karjud! Sa hirmutad nad ära,» ütles Boriss. «Aga ma ei oodanud sind täna,» lisas ta. «Ma saatsin alles eile sulle tähekese ühe tuttava — Kutuzovi adjutandi Bolkonski kaudu. Ei arvanud, et ta nii ruttu sulle kätte toimetab ... Noh, kuidas sina siis elad? Oled juba tules olnud?» küsis Boriss.

Rostov rapsas, ilma et oleks vastanud, käega üle soldati Georgi risti, mis rippus ta mundri nööridel, osutas oma sidemes käele ja vaatas naeratades Bergile.

«Nagu näed,» ütles ta.

«Või nii, jaa, jaa!» ütles Boriss naeratades. «Aga meie tegime ka toreda retke. Sa ju tead, tsesareevitš sõitis kogu aeg meie polguga kaasa, nii et meil olid kõik mugavused ja kõik paremused. Missugused vastuvõtud Poolas olid, missugused lõunasöögid ja ballid, — ma ei suuda sulle jutustada! Ja tsesareevitš oli väga armuline kõigi meie ohvitseride vastu.»

Ja mõlemad sõbrad jutustasid teineteisele — üks oma husaarijoominguist ja lahinguelust, teine kõrgete isikute juhatuse all teenimise meeldivusest ja paremustest jne.

«Oh, seda kaardiväge!» ütles Rostov. «Aga tead mis, saada õige veini järele.»

Boriss krimpsutas nägu.

«Kui sa just tingimata tahad,» ütles ta.

Ja astudes voodi juurde, võttis ta puhaste patjade alt rahakoti ning käskis veini tuua.

«Jah, ja ka sulle vaja rahà ja kiri ära anda,» lisas ta.

Rostov võttis kirja, ja visanud raha diivanile, toetas mõlema käe küünarnukid lauale ning hakkas lugema. Ta luges mõne rea ja vaatas tigedalt Bergi poole. Kohates tema pilku, varjas Rostov näo kirja taha.

«Aga raha on teile saadetud tublisti,» ütles Berg, vaadates raskele, diivanisse vajuvale rahakotile. «Aga meie,

krahv, ajame ka palgaga läbi. Ma ütlen teile enese kohta ...»

«Teate mis, Berg, mu armas,» ütles Rostov. «Kui teie saate kodunt kirja ja kohtate oma inimest, kelle käest te kõike tahate pärida, ja kui mina siis siin olen, ma lähen kohe ära, et teid mitte segada. Kuulge, minge ära, olge hea, minge kuhugi, kuhugi ... kus kurat!» hüüdis ta ja lisas otsekohe Bergil õlast kinni haarates ja talle lahkesti näkku vaadates, ilmselt püüdes oma sõnade jõhkrust pehmendada: «Te, teate, ärge vihastage, armas, kullake, ma räägin südamest nagu meie vanale tuttavale.»

«Ah, palun, krahv, ma saan väga hästi aru,» ütles Berg püsti tõustes kurguhäälega.

«Te minge pererahva juurde: nad kutsusid teid,» lisas Boriss.

Berg tõmbas selga äärmiselt puhta vormikuue, millel polnud ainsatki plekikest ega prügikübet, kammis peegli ees juuksed meelekohtadelt ülespoole, nagu kandis Aleksander Pavlovitš, ja Rostovi pilgu järgi veendudes, et tema kuube tähele pandi, väljus mahedalt naeratades toast.

«Ah, missugune lojus ma ometi olen!» lausus Rostov kirja lugedes.

«Mis on?»

«Ah, missugune siga ma ometi olen, et ma kordagi ei kirjutanud ja neile niisugust hirmu tegin. Ah, missugune siga ma olen!» kordas ta järsku punastades. «Aga noh, saada Gavrilo veini tooma! Hea küll, võtame tilgakese!» ütles ta.

Omaste kirjadele oli lisatud veel soovituskiri vürst Bagrationile, mille vana krahvinna oli Anna Mihhailovna nõuandel tuttavate kaudu hankinud ja pojale saatis, paludes see ära viia määratud aadressil ja ära kasutada.

«Rumalus! Õige mulle tarvis,» ütles Rostov kirja laua alla visates.

«Miks sa selle ära viskasid?» küsis Boriss.

«Mingisugune soovituskiri. Mida paganat mul sellega teha!»

«Kuidas, mida paganat sellega teha?» ütles Boriss kirja üles võttes ja pealkirja lugedes. «See kiri on sulle väga tarvilik.»

«Mulle ei ole midagi tarvis ja ma ei lähe kellegi juurde adjutandiks.»

«Mispärast siis mitte?» küsis Boriss.

«Toapoisi amet!»

«Ma näen, sa oled ikka veel samasugune unistaja,» ütles Boriss pead vangutades.

«Ja sina ikka samasugune diplomaat. Noh, aga mitte selles ei ole asi... Kuidas sinul läheb?» küsis Rostov.

«Nagu ise näed. Seniajani on kõik hästi, kuid tunnistan, ma tahaksin küll väga adjutandiks saada ja mitte rivisse jääda.»

«Mispärast?»

«Sellepärast, et kui juba kord asuda sõjaväeteenistuses karjääri teele, siis peab püüdma teha võimalikult hiilgavat karjääri.»

«Ah, või nii!» ütles Rostov, mõeldes ilmselt millestki muust.

Ta vaatas teraselt ning küsivalt oma sõbrale silma, nähtavasti asjatult otsides mingi küsimuse lahendust.

Vanamees Gavrilo tõi veini.

«Kas vahest saata nüüd Alfons Karlõtši järele?» küsis Boriss. «Ta joob sinuga kaasa, mina ei saa.»

«Saada, saada! Noh, kuidas see sakslane ka on?» küsis Rostov põlglikult naeratades.

«Ta on väga, väga tubli, aus ja meeldiv inimene,» ütles Boriss.

Rostov vaatas veel kord teraselt Borissile silma ja ohkas. Berg tuli tagasi ja pudeli veini juures muutus kolme ohvitseri jutt elavamaks. Kaardiväelased jutustasid Rostovile oma retkest, sellest, kuidas neid austati Venemaal, Poolas ja välismaal. Jutustasid oma komandöri, suurvürsti sõnadest ja tegudest, anekdoote tema headusest ja ägedusest. Berg vaikis nagu tavaliseltki, kui asi ei puutunud isiklikult temasse, kuid anekdootide puhul suurvürsti ägedusest jutustas ta naudinguga, kuidas tal Galiitsias oli õnnestunud kõnelda suurvürstiga, kui too polkudest mööda sõitis ja liikumise korratuse üle raevutses. Mahe naeratus näol, jutustas ta, kuidas suurvürst väga vihasena tema juurde sõitnud, karjatanud: «Arnaudid!» (arnaudid oli tsesareevitši lemmikkõnekäänd, kui ta oli vihane) ja roodukomandöri taga nõudnud.

«Uskuge, krahv, ma ei ehmatanud sugugi, sest ma teadsin, et mul on õigus. Mina, kas teate, krahv, võin ilma kiitlemata öelda, et mul on polgu päevakäsud peas ja määrustikku tean ka nagu *Meie isa, kes sa oled taevas*. Sellepärast, krahv, minul roodus lohakusi ei ole. Ja minu südametunnistus on rahulik. Ma ilmusin. (Berg kergitas end istmelt ja demonstreeris, kuidas ta ilmus, käsi kõrva ääres. Tõepoolest, raske oli kujutada suurema aupaklikkuse ja enesega rahulolu ilmet.) Küll ta mind pinnis, nagu öeldakse, pinnis ja pinnis; pinnis elu ja surma peale, nagu öeldakse, ja käisid «arnaudid», ja «kuradid», ja «Siberisse»,» ütles Berg tähendusrikkalt naeratades. «Ma tean, et mul on õigus, ja sellepärast vaikin. Eks ole nii, krahv? «Mis, oled sa tumm või?» karjus tema. Mina vaikin ikka. Ja mis te arvate, krahv? Järgmisel päeval ei olnud käskkirjaski. Vaat, mis tähendab, kui pead mitte kaotada! Niiviisi, krahv,» rääkis Berg piipu põlema tõmmates ja suitsurõngaid õhku lastes.

«Jah, see on tore,» ütles Rostov naeratades.

Kuid Boriss märkas, et Rostov kavatseb Bergi pilkama hakata, ja juhtis jutu osavasti kõrvale. Ta palus Rostovi jutustada sellest, kuidas ja kus ta sai haavata. Rostovile oli see meeltmööda ja ta hakkas jutustama, jutustuse kestel üha enam vaimustusse sattudes. Ta jutustas neile Schöngrabeni lahingust täiesti nii, nagu tavaliselt jutustavad lahingust osavõtnud isikud, s. o. nii, kuidas nad oleksid tahtnud, et see lahing oleks olnud, nii, nagu nad olid kuulnud teistelt jutustajatelt, nii, kuidas oli ilusam jutustada, kuid hoopiski mitte nii, nagu see lahing oli olnud. Rostov oli tõearmastaja noormees, ta ei oleks mingi hinna eest tahtlikult valet rääkinud. Ta hakkas jutustama kavatsusega jutustada kõike nii, kuidas see täpselt oli olnud, kuid siirdus siis enesele märkamatult, tahtmatult ning paratamatult valesse. Kui ta oleks tõtt rääkinud neile kuulajaile, kes, nagu ta isegi, olid juba palju kordi kuulnud jutustusi rünnakuist ja endile kujundanud teatud kindla arusaamise sellest, mis on rünnak, ja kes ootasid täpselt samasugust jutustust, — nad kas ei oleks teda uskunud või, mis veelgi halvem, oleksid mõelnud, et Rostov oli ise süüdi selles, et temaga ei juhtunud

seda, mis tavaliselt juhtub nendega, kes jutustavad ratsaväe rünnakuist. Ta ei võinud neile jutustada lihtsalt, et kõik sõitsid traavi, tema kukkus hobuse seljast, nikastas käe ja pistis prantslase eest kõigest jõust metsa poole jooksma. Pealegi oli selleks, et jutustada kõike nii, nagu see oli olnud, tarvis enese kallal teha pingutusi, et jutustada ainult seda, mis oli olnud. Jutustada tõtt on väga raske ja noored inimesed on harva selleks suutelised. Nad ootasid jutustust sellest, kuidas ta üleni tules põles, ennast unustades nagu marutuul vaenlase karreele peale tormas, kuidas ta raiudes sellesse sisse tungis, raius paremale ja vasakule; kuidas saabel sai maitsta liha ja kuidas ta täielikus jõuetuses maha langes, ja muud selletaolist. Ning ta jutustas neile kõike seda.

Tema jutustuse keskel, sellal kui ta ütles: «Sa ei või ette kujutada, missugune imelik raevuhoog valdas sind rünnaku ajal,» astus tuppa vürst Andrei Bolkonski, keda Boriss oli oodanud. Vürst Andrei, kellele meeldisid eestkostjalikud vahekorrad noormeestega, olles meelitatud sellest, et tema poole pöörduti protektsiooni saamiseks, ja heatahtlikult meelestatud Borissi vastu, kes talle eelmisel päeval oli osanud meeldida, tahtis täita noormehe soovi. Kutuzovi poolt paberitega tsesareevitši juurde saadetud, astus ta sisse noormehe poole, lootes teda üksinda eest leida. Tuppa astudes ja sõjaseiklusi jutustavat armeehusaari nähes (liik inimesi, keda vürst Andrei ei sallinud) naeratas ta sõbralikult Borissile, krimpsutas nägu ning vidutas silmi Rostovi poole ja istus pärast kerget kummardust väsinult ning loiult diivanile. Talle ei meeldinud, et oli sattunud halba seltskonda. Rostov punastas seda taibates. Aga see oli talle ükspuha: see oli võõras inimene. Kuid Borissile vaadates nägi ta, et ka temal oli armeehusaari pärast nagu häbi. Hoolimata vürst Andrei ebameeldivast pilkavast toonist, hoolimata üldisest põlgusest, mida Rostov oma lahingumehe-vaatekohalt tundis kõigi nende staabiadjutandikeste vastu, kelle hulka ilmselt kuulus ka tulija, tundis Rostov piinlikkust, punastas ja jäi vait. Boriss küsis, milliseid uudiseid on staabis ja mis on kuulda meie kavatsustest, kui see küsimus pole ebadiskreetne.

«Arvatavasti lähevad edasi,» vastas Bolkonski, nähtavasti mitte soovides kõrvaliste isikute juuresolekul rohkem öelda.

Berg kasutas juhust, et erilise viisakusega küsida, kas hakatakse nüüd, nagu oli kuulda, armee roodukomandöridele andma kahekordset hobusemoonaraha. Selle peale vastas vürst Andrei naeratades, et tema ei või otsustada nii tähtsate riiklikkude korralduste üle, ja Berg puhkes rõõmsalt naerma.

«Teie asjast,» pöördus vürst Andrei jälle Borissi poole, «me räägime pärast,» ja ta heitis pilgu Rostovile. «Te tulge pärast ülevaatust minu poole, me teeme kõik, mis võimalik.»

Ja heitnud pilgu üle toa, pöördus ta Rostovi poole, kelle tigeduseks muutuva lapseliku äravõitmatu piinlikkuse seisukorda ta ei pidanud vääriliseks märgata, ja ütles:

«Te vist jutustasite Schöngrabeni lahingust? Te olite seal?»

«Ma olin seal,» ütles Rostov vihaga, otsekui tahtes sellega adjutanti solvata.

Bolkonski märkas husaari seisukorda ja see tundus talle naljakas. Ta naeratas pisut põlastavalt.

«Jah! Nüüd on kuulda palju jutustusi sellest lahingust.»

«Jah, jutustusi!» alustas Rostov valjusti, järsku tigedaks muutunud silmadega kord Borissile, kord Bolkonskile vaadates. «Jah, jutustusi on palju, kuid meie jutustustel — nende jutustustel, kes on olnud otse vaenlase tules, meie jutustustel on kaalu, seda aga pole nende staabikangelaste jutustustel, kes saavad autasusid, ilma et midagi teeksid.»

«Kelle hulka te arvate ka mind kuuluvat,» tähendas vürst Andrei rahulikult ning eriti mahedalt naeratades.

Imelik tigedus ning ühtlasi lugupidamistunne selle isiku rahulikkuse vastu ühinesid sellal Rostovi hinges.

«Ma ei räägi teist,» ütles ta. «Teid ma ei tunne, ja tunnistan, ei soovigi tunda. Ma räägin üldse staabimeestest.»

«Aga mina ütlen teile järgmist,» katkestas teda vürst Andrei rahuliku ning võimuka häälega. «Te tahate mind solvata, ja ma olen valmis teiega nõustuma, et seda on

väga kerge teha, kui teil ei ole küllalt lugupidamist enese vastu; kuid nõustuge, et nii aeg kui ka koht on selleks valitud väga halvasti. Neil päevil tuleb meil kõigil osa võtta suurest, tõsisemast kahevõitlusest, ja peale selle ei ole Drubetskoi, kes ütleb, et ta on teie vana sõber, põrmugi süüdi selles, et minu näol oli õnnetus teile mitte meeldida. Muide,» ütles ta tõustes, «te teate mu nime ja teate, kust mind leida. Kuid ärge unustage,» lisas ta, «et mina ei pea ei ennast ega teid sugugi solvatuks, ja minu kui teist vanema inimese nõuanne on jätta see asi niisama. Niisiis reedel pärast ülevaatust ma ootan teid, Drubetskoi. Nägemiseni,» lõpetas vürst Andrei ja väljus mõlemale kummardust tehes.

Rostovile tuli see, mis ta oleks pidanud vastama, meelde alles siis, kui vürst Andrei oli juba väljunud. Ja ta oli veel enam vihane sellepärast, et unustas selle ütlemata. Rostov käskis otsekohe oma hobuse tuua, jättis Borissiga jahedalt hüvasti ja sõitis tagasi. Kas sõita homme peakorterisse ja see eputav adjutant välja kutsuda või jätta asi tõepoolest niisama, oli küsimus, mis piinas teda kogu tee. Kord mõtles ta tigedalt sellele, millise lõbuga ta näeks selle väikese, nõrga ja uhke mehikese hirmu oma püstoli ees, kord jälle tundis ta imestusega, et kõigist inimestest, keda ta tundis, ei oleks ta kedagi nii väga oma sõbraks soovinud kui seda vihatavat adjutandikest.

VIII

Järgmisel päeval pärast Borissi ja Rostovi kohtumist oli austria ja vene vägede — niihästi värskete, Venemaalt saabunud kui ka Kutuzoviga sõjaretkelt tagasipöördunud vägede ülevaatus. Mõlemad keisrid, Vene keiser troonipärija-tsesareevitšiga ja Austria keiser ertshertsogiga, toimetasid seda kaheksakümnetuhandelise liitarmee ülevaatust.

Juba varahommikul läksid liikvele uhkeldavalt puhtad ja ehitud väed, rivistudes kindluseesisele väljakule. Kord liikusid tuhanded jalad ja täägid lehvivate lippudega ja peatusid, pöördusid ning rivistusid ohvitseride käskluste järgi intervallides, möödudes teistest samasugustest,

ainult erinevates mundrites jalaväemassidest; kord kõmisês ühetasase müdina ja tärinaga tore, sinistes, punastes ja rohelistes tikanditega mundrites ratsavägi mustadel, raudjatel ja hallidel hobustel, eesotsas väljaõmmeldud mundrites muusikandid; kord venis jalaväe ja ratsaväe vahel oma lafettidel põruvate puhtaks küüritud, läikivate suurtükkide vaskse kõminaga ning süütekeppide lõhnaga suurtükivägi ja asetus määratud kohtadele. Mitte ainult täies paraadmundris, viimse võimaluseni pingule tõmmatud paksude ja peenikeste pihtadega ja kraedele toetuvate punaste kaeltega, särpide ja kõigi ordenitega kindralid, mitte ainult pumatiga võitud, edevalt riietatud ohvitserid, vaid ka iga värske, pestud ning raseeritud näoga ja viimse võimaluseni läikivaks hõõrutud rakmeis soldat, iga hobune, kelle eest oli nii hästi hoolitsetud, et tal karv läikis nagu atlass ja niisutatud lakas seisis jõhv jõhvi kõrval, — kõik tundsid, et toimub midagi tõsist, tähtsat ning pidulikku. Iga kindral ja soldat mõistis oma tühisust, tundes end liivaterakesena selles inimmeres, ja ühtlasi mõistis ka oma vägevust, tundes end selle tohutu suure terviku osana.

Varahommikust peale algasid ägedad askeldused ning pingutused ja kella kümneks sai kõik vajalikku korda. Määratu suurel väljal seisid read. Kogu armee oli rivistatud kolme viirgu. Ees ratsavägi, selle taga suurtükivägi ja kõige taga jalavägi.

Iga sõjaväerea vahel oli justkui tänav. Teravalt eraldusid üksteisest selle armee kolm osa: Kutuzovi lahinguarmee (mille paremal tiival esimeses viirus seisid pavlogradlased), Venemaalt tulnud armee- ning kaardiväepolgud ja austria sõjavägi. Ent kõik seisid rindega ühel joonel, ühe juhtkonna all ja ühesuguses korras.

Otsekui tuul liigutab lehti, kandus edasi erutatud sosin: «Tulevad, tulevad!» Kuuldus kohkunud hääli ja kõiki vägesid läbis viimaste ettevalmistuste rahutuse laine.

Olmützi pool ilmus nähtavale lähenev grupp ratsanikke. Ja samal ajal, ehkki ilm oli tuulevaikne, hoovas üle armee kerge tuulevinu ning pani kergelt liikuma piikide lipukesed ja lahtised lipud, mis lõid lipendama oma varraste vastu. Näis, nagu avaldaks armee ise selle kerge liikumisega oma rõõmu keisrite lähenemisel. Kuuldus üks

hääl: «Valvel!» Seejärel kordusid hääled, nagu kuked koidikul, mitmel pool. Ja kõik jäi vait.

Surmavaikuses kuuldus ainult hobusekapjade müdinat. See oli keisrite saatjaskond. Keisrid jõudsid vägede tiivale ja kõlasid pasunahelid esimese ratsaväepolgu pasunapuhujailt, kes mängisid generaalmarssi. Tundus, et seda mitte ei mänginud pasunapuhujad, vaid et armee keisri lähenemise üle rõõmustades iseenesest neid helisid kuuldavale tõi. Nende helide tagant kostis selgesti keiser Aleksandri noor lahke hääl. Ta lausus tervituse ja esimene polk hüüdis «hurraa!» nii kõrvulukustavalt, kauakestvalt ning rõõmsalt, et mehed ise kohkusid selle määratu hulga arvukusest ja jõust, mille nad moodustasid.

Rostovi, kes seisis Kutuzovi armee esimestes ridades, millele keiser lähenes kõigepealt, valdas seesama tunne, mis valdas iga meest selles armees, — eneseunustustunne, uhke vägevuseteadvus ja kirglik vaimustus selle vastu, kes oli selle pidulikkuse põhjuseks.

Ta tundis, et selle inimese ainsast sõnast olenes, et kogu see määratu hulk (ja ka tema, kes on seotud sellega, — tühine liivaterake) läheks tulle ja vette, roimale, surma või suurimale kangelasteole, ja seepärast ta ei saanud hoiduda värisemast ning tardumast selle läheneva sõna ees.

«Hurraa! Hurraa! Hurraa!» mürises igalt poolt ja üks polk teise järel võttis keisrit vastu generaalmarsi helidega; seejärel «hurraa!», generaalmarss ja jälle «hurraa!» ja «hurraa!!», mis üha tugevnedes ning kasvades sulas kokku kõrvulukustavaks kõminaks.

Kuni keiser ei olnud veel lähedale jõudnud, näis iga polk oma hääletuses ja liikumatuses elutu kehana; niipea aga kui keiser tema kohale jõudis, elustus polk ja hakkas mürisevalt karjuma, ühinedes kogu selle viiru möirgamisega, millest keiser juba oli möödunud. Nende häälte kohutava, kõrvulukustava mürina saatel liikusid keset liikumatuid, oma nelinurkades otsekui kivinenud sõjaväemasse hooletult, kuid sümmeetriliselt, ja mis peaasi, vabalt sajad saatjaskonna ratsanikud ja nende ees kaks meest — keisrid. Nendele oligi täielikult keskendatud kogu selle inimmassi tagasihoitud-kirglik tähelepanu.

Ilus noor keiser Aleksander, ratsakaardiväelase mundris, kolmnurkse kübaraga, mis oli põiki pähe asetatud, tõmbas oma meeldiva näo ja kõlava tasase häälega endale kogu tähelepanujõu.

Rostov seisis mitte kaugel pasunapuhujaist ja tundis oma teraste silmadega keisri juba eemalt ära ning jälgis tema lähenemist. Kui keiser oli jõudnud kahekümne sammu kaugusele ja Nikolai nägi kuni kõigi üksikasjadeni selgesti keisri ilusat, noort ning õnnelikku nägu, valdas teda heldimus- ja vaimustustunne, mille sarnast ta polnud veel tundnud. Kõik — iga joon, iga liigutus näis temale keisri juures ülikaunis olevat.

Peatudes Pavlogradi polgu vastas, ütles keiser midagi prantsuse keeli Austria keisrile ja naeratas.

Seda naeratust nähes naeratas Rostov ka ise tahtmatult ja tundis oma armastust keisri vastu veelgi tugevnevat. Tal tekkis tahtmine millegagi avaldada oma armastust keisri vastu. Ta teadis, et see on võimatu, ja ta oleks tahtnud nutta. Keiser kutsus välja polgukomandöri ja ütles talle mõne sõna.

«Mu jumal, mis küll minuga juhtuks, kui keiser mind kõnetaks!» mõtles Rostov. «Ma sureksin õnnest.»

Keiser pöördus ka ohvitseride poole:

«Kõiki, mu härrad (iga sõna kostis Rostovile nagu hääl taevast), tänan kõigest südamest.»

Kui õnnelik oleks olnud Rostov, kui oleks nüüd võinud surra oma tsaari eest!

«Te olete ära teeninud Georgi lipud ja saate olema nende väärilised.»

«Ainult surra, surra tema eest!» mõtles Rostov.

Keiser ütles veel midagi, mida Rostov ei kuulnud, ja soldatid pistsid rinda katkestades karjuma: «Hurraa!»

Ka Rostov karjus sadula ligi kummardudes kõigest jõust, soovides enesele selle kisaga haiget teha, ainult et täielikult väljendada oma vaimustust keisri vastu.

Keiser seisis mõne sekundi husaaride vastas, nagu oleks ta kahevahel.

«Kuidas võib keiser olla kahevahel?» mõtles Rostov, aga siis paistis isegi see kõhklemine Rostovile majesteetlikuna ning hurmavana nagu kõik muugi, mis keiser tegi.

Keisri kõhklus kestis ainult hetke. Keisri jalg kitsas teravaninalises saapas, nagu tollal kanti, puudutas angliseeritud kõrvi mära kubet; keisri valges kindas käsi tõmbas ratsmed pingule ja ta liikus edasi, saadetuna korratult õõtsuma löönud adjutantide-merest. Ikka kaugemale ja kaugemale sõitis ta, peatudes teiste polkude juures, ja lõpuks paistis Rostovile keisreid ümbritseva saatjaskonna tagant ainult ta mütsi valge suletutt.

Saatjaskonna härrade hulgas märkas Rostov ka Bolkonskit, kes laisalt ning lodevalt hobusel istus. Rostovile meenus eilne tüli temaga, ja kerkis küsimus, kas tuleb või ei tule teda välja kutsuda. «Endastki mõista ei tule,» mõtles nüüd Rostov. «Kas maksabki mõelda ja kõnelda sellest niisugusel silmapilgul nagu nüüd? Mis tähendavad niisugusel armastus-, vaimustus- ja eneseohverdamistunde silmapilgul kõik meie tülid ja solvamised?! Ma armastan kõiki, andestan kõigile praegu,» mõtles Rostov.

Kui keiser oli läbi sõitnud peaaegu kõik polgud, hakkasid sõjaväed temast paraadmarsis mööda liikuma ja Rostov ratsutas hiljuti Denissovilt ostetud Beduiini seljas oma eskadroni lõpus, s. o. üksinda ja keisrile täiesti nähtavalt.

Enne keisri kohale jõudmist andis Rostov, kes oli väga hea ratsutaja, kaks korda oma Beduiinile kannuseid ja viis ta õnnelikult sellesse meeletu traavi allüüri, milles Beduiin ägedaks aetuna ikka jooksis. Vahutav koon rinnale surutud ja saba pisut kergitatud, justkui õhus lennates ning maad puudutamata, graatsiliselt jalgu kõrgele pildudes kihutas Beduiin suurepärases traavis, nagu tunneks ka tema endal keisri pilku.

Rostov ise möödus keisrist, jalad tahapoole kallutatud ja kõht sisse tõmmatud, tundes end hobusega ühe tervikuna, kortsus kulmul, kuid õndsaliku näoga, k u r a d i n a, nagu ütles Denissov.

«Tublid poisid need pavlogradlased!» lausus keiser.

«Mu jumal! Kui õnnelik ma oleksin, kui ta mul käsiks otsekohe tulle tormata,» mõtles Rostov.

Kui ülevaatus oli lõppenud, kogunesid ohvitserid, hiljuti saabunud ja Kutuzovi omad, rühmadesse ja algasid kõnelused autasudest, austerlastest ja nende mundritest,

nende rivikorrast, Bonaparte'ist ja sellest, kuidas tal nüüd räbalasti läheb, eriti kui veel pärale jõuab Esseni korpus ja Preisimaa meie poole lööb.

Kuid kõige rohkem kõneldi kõigis ringides keiser Aleksandrist, korrati iga tema sõna, liigutust ja oldi temast vaimustatud.

Kõik soovisid ainult ühte: keisri ülemjuhatuse all võimalikult kiiresti vaenlase vastu välja astuda. Keisri enese juhtimisel oleks võimatu mitte võita ükskõik keda, — nii mõtlesid pärast ülevaatust Rostov ja enamik ohvitsere.

Kõik olid pärast ülevaatust võidus enam kindlad, kui nad oleksid võinud olla pärast kaht võidetud lahingut.

IX

Järgmisel päeval pärast ülevaatust riietus Boriss parimasse mundrisse ja sõitis oma sõbra Bergi poolt hea edu soovidega teele saadetuna Olmützi Bolkonski juurde, et tema lahkust ära kasutada ja endale võimalikult head seisundit saavutada, peamiselt adjutandikohta mõne tähtsa isiku juures, mis näis talle sõjaväes eriti ahvatlevana. «Rostovil, kellele isa kümnete tuhandete kaupa raha saadab, on hea targutada sellest, kuidas ta ei taha kedagi kummardada ega lähe kellegi juurde toapoisiks; kuid mina, kellel ei ole midagi peale oma pea, pean tegema oma karjääri ja mitte juhuseid mööda laskma, vaid neid kasutama.»

Olmützis ei saanud ta sel päeval vürst Andreiga kokku. Ent Olmützi nägemine, kus asus peakorter, diplomaatiline korpus ja elasid mõlemad keisrid oma lähemaist õukondlastest saatjaskonnaga, tugevdas veelgi tema soovi kuuluda sellesse kõrgemasse maailma.

Ta ei tundnud kedagi, ja hoolimata tema toredast kaardiväelasemundrist näisid kõik need suletuttide, linnide ja ordenitega ehitud inimesed, õukondlased ja sõjaväelased, kes sõelusid tänavail toredais sõidukeis, seisvat nii mõõtmatult kõrgemal temast, kaardiväeohvitserikest, et nad mitte ainult et ei tahtnud, vaid ka ei võinud tunnustada tema olemasolu. Ülemjuhataja Kutuzovi ruumides, kust ta küsis Bolkonskit, vaatasid kõik need adju-

tandid ja isegi tentsikud temale nii, nagu oleksid tahtnud talle sisendada, et niisuguseid ohvitsere nagu tema luusib siin väga palju ja et nad kõik on juba väga ära tüüdanud. Sellest hoolimata või pigemini selle tõttu sõitis ta järgmisel päeval, 15. novembril pärast lõunat jälle Olmützi, läks majja, kus asus Kutuzov, ja küsis Bolkonskit. Vürst Andrei oli kodus ja Boriss juhatati suurde saali, kus varem arvatavasti tantsiti, aga kus nüüd seisid viis voodit ning mõned eri stiili mööbliesemed: laud, toolid ja klavikord. Ukse lähedal, laua taga, istus üks adjutant, pärsia halatt seljas, ja kirjutas. Teine, punetav, tüse Nesvitski, lamas voodis, käed pea all, ja naeris tema juurde istunud ohvitseriga. Kolmas mängis klavikordil viini valssi, neljas lamas samal klavikordil ja laulis kaasa. Bolkonskit ei olnud. Mitte keegi neist härradest ei muutnud Borissi märgates oma asendit. See, kes kirjutas ja keda Boriss kõnetas, pöördus pahaselt ning ütles talle, et Bolkonski on korrapidajaks ja et ta astugu sisse vasakut kätt olevast uksest, vastuvõtutuppa, kui tal on tarvis Bolkonskiga kokku saada. Boriss tänas ja läks vastuvõtutuppa. Vastuvõtutoas oli kümmekond inimest ohvitsere ja kindraleid.

Kui Boriss sisse astus, kuulas vürst Andrei põlglikult silmi vidutades (selle erilise viisaka väsimuse ilmega, mis selgesti ütleb, et kui see poleks minu kohus, ma ei räägiks teiega minutitki) aumärkidega ehitud vana vene kindralit, kes valveseisangus, peaaegu kikivarvul, soldatliku orjameelsuse ilme purpurpunasel näol, vürst Andreile midagi ette kandis.

«Väga hea, palun oodake,» ütles ta kindralile vene keeli selle prantsuspärase hääldamisega, millega ta kõneles, kui tahtis kõnelda põlglikult, ja märgates Borissi, ei vaadanud enam kindralile (kes anudes talle järele jooksis, paludes veel midagi ära kuulata), vaid pöördus rõõmsalt naeratades ja pead noogutades Borissi poole.

Boriss mõistis sel hetkel juba selgesti seda, mida ta varem oli aimanud, ja nimelt, et sõjaväes on peale selle alluvuse ja distsipliini, mis on määrustikus kirja pandud, mida tuntakse polgus ja mida tema tundis, teine, olulisem alluvusvahekord, see, mis sundis seda pinguletõmmatud mundris, purpurpunase näoga kindralit aupaklikult

oolama, sellal kui kapten vürst Andrei leidis oma lõbuks mõnusama olevat kõnelda lipnik Drubetskoiga. Ja Boriss otsustas kindlamini kui kunagi varem teenida edaspidi mitte tolle määrustikus kirja pandud, vaid selle kirjutamata alluvuse järgi. Ta tundis nüüd, et ainult selle tõttu, et teda oli soovitatud vürst Andreile, oli ta juba tõusnud korraga kõrgemale kindralist, kes muidu, rivis, võis hävitada tema, kaardiväelipniku. Vürst Andrei astus tema juurde ja võttis tal käest kinni.

«Väga kahju, et te eile mind kätte ei saanud. Ma jändasin kogu päeva sakslastega. Käisime Weyrotheriga dispositsiooni kontrollimas. Kui sakslased alustavad oma korralikkusega, siis ei ole otsa ega äärt!»

Boriss naeratas, nagu saaks ta aru sellest, millele vürst Andrei vihjas kui üldtuntule. Kuid ta kuulis esimest korda niihästi Weyrotheri nime kui ka sõna «dispositsioon».

«Noh, mu armas, kas tahate ikka adjutandiks hakata? Ma olen vahepeal mõelnud teie üle.»

«Jah, ma mõtlesin,» ütles Boriss millegipärast tahtmatult punastades, «paluda ülemjuhatajat. Temale oli minu kohta kiri vürst Kuraginilt. Ma tahtsin paluda ainult sellepärast,» lisas ta justkui vabandades, «et kardan — kaardivägi ei võta lahingust osa.»

«Hea küll! Hea küll! Me räägime kõigest sellest,» ütles vürst Andrei. «Ainult laske mul teatada sellest härrast, ja ma olen teie käsutuses.»

Sellal kui vürst Andrei käis teatamas punasenäolise kindrali tulekust, vahtis see kindral, kes ilmselt ei jaganud Borissi arusaamist kirjutamata alluvuse kasudest, nii tungivalt otsa jultunud lipnikule, kes ei lasknud tal oma asja adjutandiga lõpuni rääkida, et Borissil hakkas piinlik. Ta pöördus kõrvale ja ootas kannatamatult, millal vürst Andrei ülemjuhataja kabinetist tagasi tuleb.

«Ma mõtlesin teist, mu armas,» ütles vürst Andrei, kui nad astusid suurde saali, kus oli klavikord. «Ülemjuhataja juurde minna ei ole teil mõtet,» ütles vürst Andrei. «Ta räägib teile hulga lahkeid sõnu, ütleb, et tuleksite tema juurde lõunale (see ei olekski nii väga halb teenistuseks tolle alluvuse järgi, mõtles Boriss), kuid edasi ei tule sellest midagi välja. Meid, adjutante ja käsundus-

ohvitsere, saab varsti terve pataljon. Aga vaat, mis me teeme: mul on hea tuttav, kindraladjutant ja tore inimene, vürst Dolgorukov. Ja kuigi teie seda ei tarvitse teada, kuid asi on nii, et nüüd ei tähenda Kutuzov oma staabiga ja meie kõik mitte kui midagi: kõik koondub nüüd keisri juurde. Niisiis me läheme Dolgorukovi juurde, mul ongi vaja sinna minna, ma juba rääkisin temale teist. Me vaatame siis ka, kas ehk leiab ta võimaliku olevat teid koha peale seada enese juurde või kuhugi sinna, päikesele lähemale.»

Vürst Andrei oli alati eriti elevil, kui tal tuli juhatada noort inimest ja aidata tal seltskonnas edu saavutada. Sellise abistamise ettekäändel, mida ta ise uhkuse tõttu iialgi poleks vastu võtnud, viibis ta selle keskkonna läheduses, mis võimaldas edu ja tõmbas teda enese poole. Ta asus väga meelsasti Borissi asja ajama ja läks temaga vürst Dolgorukovi juurde.

Oli juba hiline õhtu, kui nad jõudsid Olmützi lossi, kus asusid keisrid ja nende lähemad õukondlased.

Samal päeval oli olnud sõjanõukogu koosolek, millest võtsid osa õue-sõjanõukogu liikmed ja mõlemad keisrid. Nõukogus otsustati vastupidiselt vanade — Kutuzovi ja vürst Schwarzenbergi arvamisele alustada viivitamata pealetungi ja anda pealahing Bonaparte'ile. Sõjanõukogu koosolek oli just lõppenud, kui vürst Andrei Borissi saatel lossi tuli vürst Dolgorukovit otsima. Kõik peakorteri inimesed olid veel sõjanõukogu tänase, noortele võiduka koosoleku võlu võimuses. Kõhklejate hääled, kes soovitasid veel midagi oodata ning mitte peale tungida, olid nii üksmeelselt summutatud ja nende väited pealetungi kasude kaheldamatute tõenditega nii ümber lükatud, et see, millest nõukogus kõneldi — tulevane lahing ja kaheldamatu võit —, näis olevat mitte enam tulevik, vaid minevik. Kõik eelised olid meie pool. Tohutud jõud, mis kahtlemata ületasid Napoleoni jõud, olid koondatud ühte kohta; sõjaväed olid vaimustatud keisrite juuresolekust ja kippusid lahingusse; strateegiline punkt, kus tuli tegutseda, oli kuni kõige väiksemate üksikasjadeni tuttav vägesid juhtivale austria kindralile Weyrotherile (otsekui õnnelik juhus oli korraldanud, et austria väed olid eelmisel aastal manöövreid pidanud just neil väljadel,

kus nüüd tuli võidelda prantslasega); ees olev maastik oli kůni kõige väiksemate üksikasjadeni tuttav ja kaartidel ära märgitud, ja Bonaparte näis end nõrgana tundvat ega võtnud midagi ette.

Dolgorukov, üks kõige ägedamaid pealetungi pooldajaid, oli nõukogust alles nüüdsama tagasi tulnud, väsinud, kurnatud, kuid elevil ja uhke saavutatud võidu üle. Vürst Andrei esitles talle oma kaitsealust ohvitseri, ent vürst Dolgorukov surus ainult viisakalt ning tugevasti Borissi kätt ega öelnud talle midagi. Ilmselt mitte suutes hoiduda nende mõtete väljendamisest, mis teda sel hetkel kõige enam huvitasid, pöördus ta prantsuse keeles vürst Andrei poole.

«Noh, mu armas, millise lahingu me võitsime! Annaks jumal ainult, et lahing, mis sellele järgneb, oleks niisama võidukas. Siiski, mu armas,» kõneles ta katkendlikult ning elavalt, «ma pean tunnistama oma süüd austerlaste ja eriti Weyrotheri ees. Milline täpsus, milline üksikasjalisus, milline maastiku tundmine, milline kõigi võimaluste, kõigi tingimuste, kõigi väikseimategi üksikasjade ettenägemine! Ei, mu armas, soodsamaid neist tingimustest, milles meie asume, ei ole võimalik ka välja mõelda. Austria täpsuse ühendus vene vahvusega — mis te siis veel tahate?»

«Niisiis on pealetung lõplikult otsustatud?» küsis Bolkonski.

«Ja kas teate, mu armas, mulle näib, et Buonaparte on lõplikult kaotanud oma ladina keele. Te teate, et täna sai keiser temalt kirja.» Dolgorukov naeratas tähendusrikkalt.

«Või nii! Mis ta siis kirjutab?» küsis Bolkonski.

«Mis ta võib kirjutada? Tradiridiraa ja nõnda edasi, puha ainult sihiga aega võita. Ma ütlen teile, ta on meil peos; see on kindel! Kuid mis kõige lõbusam,» ütles ta järsku heasüdamlikult naerma hakates, «on see, et mitte kuidagi ei jõutud välja mõelda, kuidas talle vastust adresseerida. Kui mitte konsulile, endastki mõista mitte keisrile, siis kindral Buonapartele, nagu mulle näis.»

«Kuid selle vahel, et mitte tunnistada keisriks, ja selle vahel, et nimetada kindral Buonaparteks, on vahe,» ütles Bolkonski.

«Selles see asi ongi,» ütles Dolgorukov kiiresti, vürst Andrei juttu katkestades ja naerdes. «Te tunnete Bilibinit, ta on väga tark inimene, ta tegi ettepaneku adresseerida: «Usurpaatorile ja inimsoo vaenlasele».»

Dolgorukov hakkas lõbusalt suure häälega naerma.

«Mitte midagi rohkem?» tähendas Bolkonski.

«Aga Bilibin leidis ikkagi tõsise tiitli aadressi jaoks. Teravmeelne ja tark mees...»

«Kuidas siis?»

«Prantsuse valitsuse juhile, *au chef du gouvernement français,*» ütles vürst Dolgorukov tõsiselt ja mõnuga. «Hästi, eks ole?»

«Hästi, aga kindlasti ei meeldi talle põrmugi,» tähendas Bolkonski.

«Oo, vägagi meeldib! Mu vend tunneb teda: ta on mitu korda lõunatanud tema, praeguse keisri juures Pariisis ja rääkis mulle, et ta ei ole näinud peenemat ega kavalamat diplomaati, — teate, prantsuse osavuse ja itaalia teeskluskunsti ühendus! Te teate ta anekdoote krahv Markóviga? Ainult krahv Markóv üksi mõistis teda kohelda. Te teate taskurätiku lugu? See on suurepärane!»

Ja jutukas Dolgorukov rääkis kord Borissi, kord vürst Andrei poole pöördudes, kuidas Bonaparte, soovides proovile panna Markóvi, meie saadikut, pillas meelega tema ette maha taskurätiku ja jäi talle otsa vaadates seisma, arvatavasti oodates Markóvilt teenet, ja kuidas Markóv otsekohe pillas sinna kõrvale oma rätiku ja võtis selle üles, jättes Bonaparte'i rätiku üles võtmata.

«Charmant,» ütles Bolkonski. «Kuid, vürst, ma tulin teie juurde palujana selle noormehe pärast. Vaadake...»

Kuid vürst Andrei ei jõudnud veel lõpetada, kui tuppa astus adjutant, kes kutsus vürst Dolgorukovit keisri juurde.

«Ah, kui kahju!» ütles Dolgorukov kiiresti püsti tõustes ja vürst Andreil ning Borissil kätt surudes. «Te teate, ma olen meelsasti valmis tegema kõike, mis minust oleneb, niihästi teie kui ka selle armsa noormehe heaks.» Ta surus veel kord Borissi kätt heasüdamlikult, siira ja erksa kergemeelsuse ilmega. «Kuid te näete... teise korrani!»

Borissi erutas mõte sellest lähedusest kõrgemale võimule, milles ta end sel hetkel tundis olevat. Ta tundis

end siin kokku puutuvat nende vedrudega, mis juhtisid kõiki neid masside tohutu suuri liikumisi, ja tema oli oma polgus nende masside väike, alistuv ning tühine osa. Nad astusid vürst Dolgorukovi järel koridori ja kohtasid väljuvat (sellest keisri toa uksest, kust Dolgorukov sisse astus) lüheldast erariides meest, kel oli tark nägu ja teravalt etteulatuv lõug, mis, ilma et teda oleks rikkunud, andis ta näole erilise elava ning liikuva ilme. See lüheldane mees noogutas Dolgorukovile nagu oma inimesele ja suunas terav-külma pilgu vürst Andreile, sammudes otse talle vastu ja nähtavasti oodates, et vürst Andrei teda tervitaks või talle teed annaks. Vürst Andrei ei teinud ühte ega teist; ta nägu võttis tigeda ilme ja noormees möödus nägu kõrvale pöörates koridori teisest äärest.

«Kes see on?» küsis Boriss.

«See on üks kõige tähtsamaid, kuid mulle kõige ebameeldivamaid inimesi. See on välisminister vürst Adam Czartoryski.»

«Need inimesed,» ütles Bolkonski ohkega, mida ta ei suutnud maha suruda, sellal kui nad väljusid lossist, «needsamad inimesed otsustavadki rahvaste saatusi.»

Järgmisel päeval asusid väed sõjaretkele ja Boriss ei jõudnud enne Austerlitzi lahingut ära käia ei Bolkonski ega Dolgorukovi juures ja jäi esialgu veel Izmailovski polku.

X

16. novembri koidu ajal hakkas Denissovi eskadron, milles teenis Nikolai Rostov ja mis kuulus vürst Bagrationi väeossa, ööbimispaigast liikuma lahingusse, nagu kõneldi, ja kui eskadron oli ära sõitnud umbes versta teiste kolonnide taga, peatati ta maanteel. Rostov nägi, kuidas temast möödusid kasakad, 1. ja 2. husaarieskadron, jalaväepataljonid suurtükkidega ja sõitsid mööda kindralid Bagration ja Dolgorukov adjutantidega. Kogu hirm, mida Rostov nagu varemgi enne lahingut tundis; kogu sisevõitlus, mille abil ta sellest hirmust jagu sai; kõik ta unistused sellest, kuidas ta husaari kombel selles

lahingus silma paistab, — kõik läks ilmaaegu kaduma. Nende eskadron oli jäetud reservi ja Nikolai Rostov veetis selle päeva igavalt ning tusaselt. Pärast kella kaheksat hommikul kuulis ta eestpoolt tulistamist ja hurraahüüdeid, nägi tagasiveetavaid haavatuid (neid ei olnud palju) ja nägi lõpuks, kuidas kasakate sotnja keskel mööda viidi terve salk prantsuse ratsaväelasi. Lahing oli ilmselt lõppenud, ja lahing oli ilmselt olnud väike, kuid õnnelik. Tagasiminevad soldatid ja ohvitserid jutustasid hiilgavast võidust, Wischau linna vallutamisest ja terve prantsuse eskadroni vangistamisest. Ilm oli pärast tugevat öist halla selge, päikesepaisteline ja sügispäeva rõõmus sära langes ühte võiduteatega, mida andsid edasi mitte ainult lahingust osavõtnute jutustused, vaid ka nende soldatite, ohvitseride, kindralite ja adjutantide rõõmus näoilme, kes Rostovist mööda sinna ja sealt tagasi sõitsid. Seda enam valutas Nikolai süda, kes oli asjatult läbi kannatanud kogu selle hirmu, mis eelneb lahingule, ja tegevusetult veetnud selle rõõmsa päeva.

«Rostov, tule siia, joome kurvastusest!» hüüdis Denissov, kes oli istunud tee äärde välipudeli ja suupiste juurde.

Ohvitserid kogunesid suupistet võttes ja juttu ajades Denissovi reisikasti ümber.

«Veel ühte viiakse!» ütles üks ohvitseridest, osutades vangistatud prantsuse tragunile, keda viisid jalgsi kaks kasakat.

Üks neist talutas ratsmeidpidi vangilt äravõetud suurekasvulist ning ilusat prantsuse hobust.

«Müü hobune ära!» hüüdis Denissov kasakale.

«Ole hea, teie ausus...»

Ohvitserid tõusid püsti ja ümbritsesid kasakaid ning vangistatud prantslast. Prantsuse tragun oli noor poiss, elsaslane, kes rääkis prantsuse keelt saksa aktsendiga. Ta hingeldas erutusest, ta nägu õhetas, ja kuuldes prantsuse keelt, hakkas ta kiiresti ohvitseridega kõnelema, pöördudes kord ühe, kord teise poole. Ta rääkis, et teda ei oleks võetud vangi; et tema ei ole süüdi selles, et ta vangi võeti, vaid süüdi on *le caporal,* kes saatis teda sadulatekki tooma; et tema ütles kapralile, et venelased on juba seal. Ja igale sõnale lisas ta: *mais qu'on ne*

fasse ,pas de mal à mon petit cheval[1] ja silitas oma hobust. Oli näha, et ta ei saanud hästi aru, kus ta viibis. Kord ta vabandas, et teda vangi võeti, kord jälle, arvates, et tema ees on omad ülemad, näitas end olevat korraliku ja teenistuskohuseid hoolsalt täitva sõduri. Ta tõi enesega meie järelväkke prantsuse sõjaväe õhkkonna kogu selle värskuses, mis oli nii võõras meile.

Kasakad andsid hobuse ära kahe tšervoonetsi eest ja selle ostis Rostov, kes nüüd, raha kättesaamise järel, oli ohvitseridest kõige rikkam.

«*Mais qu'on ne fasse pas de mal à mon petit cheval,*» ütles elsaslane heasüdamlikult Rostovile, kui hobune oli husaarile üle antud.

Rostov rahustas naeratades tragunit ja andis talle pisut raha.

«Aljee, aljee!» ütles kasakas, puudutades vangi käest, et ta edasi läheks.

«Keiser! Keiser!» kostsid järsku husaaride seas hüüded.

Algas üldine jooksmine, ruttamine ja Rostov nägi tagantpoolt teed mööda lähenevat mõningaid ratsanikke, kel olid valged tutid kübaratel. Ühe silmapilguga olid kõik oma kohtadel ja ootasid.

Rostov ei mäletanud ega saanud aru, kuidas ta oma kohale jõudis ja hobusele istus. Silmapilkselt oli möödas ta kahjutunne lahingust mitteosavõtmise pärast, ta argipäevane meeleolu tüütavaks muutunud nägude hulgas; silmapilkselt kadus iga mõte enesest: ta oli täielikult õnnetunde võimuses, mille põhjustas keisri lähenemine. Ta tundis endale ainuüksi selle lähedusega tasutud olevat tänase päeva kaotuse eest. Ta oli õnnelik nagu armastaja, kel viimaks ees seisab oodatud kohtumine. Julgemata rivis ringi vaadata ja ilma et oleks ringi vaadanud, tundis ta oma rõõmuelevil vaistuga t e m a lähenemist. Ja ta tundis seda mitte üksnes läheneva kavalkaadi hobusekapjade müdina järgi, vaid ta tundis seda sellest, et tema ümber muutus aina heledamaks, rõõmsamaks, tähtsamaks ja pidulikumaks. Ikka lähemale ja lähemale jõudis see Rostovi päike, levitades enda ümber

[1] ärge aga tehke liiga mu väikesele hobusele

maheda ning majesteetliku valguse kiiri, ja siis juba tunnebki ta ennast neist kiirtest haaratuna, ta kuuleb keisri häält, seda lahket, rahulikku, majesteetlikku ning ühtlasi nii lihtsat häält. Nagu Rostovi tunde järgi pidi olemagi, tekkis surmavaikus ja selles vaikuses kõlas keisri hääl.

«Les huzards de Pavlograd?»[1] lausus ta küsival toonil.

«La réserve, sire!»[2] vastas kellegi teise hääl, nii inimlik pärast seda ebamaist häält, mis oli öelnud: *«Les huzards de Pavlograd?»*

Keiser jõudis Rostovi kohale ja peatus. Aleksandri nägu oli veel ilusam kui kolm päeva tagasi ülevaatusel. See säras niisugusest lõbususest ja noorusest, niisugusest süütust noorusest, mis meenutas neljateistkümneaastase lapselikku ülemeelikust, ja ühtlasi oli see siiski majesteetliku keisri nägu. Pilku üle eskadroni heites kohtasid keisri silmad juhuslikult Rostovi omi ja peatusid neil mitte rohkem kui kaheks sekundiks. Kas mõistis keiser, mis toimus Rostovi hinges (Rostovile tundus, et ta mõistis kõike), kuid ta vaatas paar sekundit oma helesiniste silmadega Rostovile näkku. (Neist hoovas pehmet ning mahedat valgust.) Siis äkki kergitas ta kulme, lõi vasaku jala järsu liigutusega hobust ja ratsutas galopis edasi.

Noor keiser ei suutnud hoiduda soovist lahingu juures olla ja ratsutas kõigist õukondlaste arvamustest hoolimata kell kaksteist kolmanda kolonni juurest, millega koos ta oli sõitnud, eelväe poole. Juba enne husaaride juurde jõudmist kohtasid teda mitu adjutanti sõnumiga lahingu õnnelikust lõpust.

Lahingut, mis seisis ainult selles, et võeti vangi eskadron prantslasi, kujutati hiilgava võiduna prantslaste üle, ja seepärast uskus keiser ja kogu armee, eriti kuni püssirohusuits lahinguväljal ei olnud veel hajunud, et prantslased on võidetud ja taganema sunnitud. Mõni minut pärast seda, kui keiser oli mööda sõitnud, nõuti pavlogradlaste divisjoni ettepoole. Wischaus, väikeses saksa linnakeses, nägi Rostov veel kord keisrit. Linna väljakul,

[1] Pavlogradi husaarid?

[2] Reserv, teie kõrgus!

kus enne keisri tulekut oli toimunud kaunis tugev tulevahetus, lamasid mõned surnud ja haavatud, keda veel ei olnud jõutud ära koristada. Keiser, ümbritsetud sõjaväelastest ja mittesõjaväelastest koosnevast saatjaskonnast, istus nüüd raudja angliseeritud mära seljas (see oli teine kui ülevaatusel) ja vaatas end küljele kallutades ning graatsilise žestiga kuldset lornjetti silmade ees hoides soldatile, kes verise peaga, ilma kiivrita kummuli maas lamas. Haavatud soldat oli nii räpane, toores ning vastik, et Rostovi solvas tema lähedus keisrile. Rostov nägi, kuidas keisri pisut vimmas õlad võpatasid justkui külmavärinast, kuidas ta vasak jalg hakkas kramplikult kannusega vastu hobuse külge peksma ja kuidas väljaõpetatud hobune ükskõikselt ringi vaatas ega liikunud paigast. Hobuse seljast mahatulnud adjutant võttis soldatil kaenla alt kinni ja püüdis teda asetada kohaletoodud kanderaamile. Soldat hakkas oigama.

«Ettevaatlikumalt, kas ei saa ettevaatlikumalt?» lausus keiser, kes näis rohkem kannatavat kui surev soldat, ja sõitis ära.

Rostov nägi pisaraid keisri silmis ja kuulis, kuidas ta ära sõites Czartoryskile prantsuse keeli ütles:

«Milline kole asi on sõda, milline kole asi! *Quelle terrible chose que la guerre!*»

Eelväe osad jäid laagrisse Wischau ette, vaenlase aheliku nähtavusse, kes kogu päeva jooksul vähimagi tulevahetuse korral meie eest taandus. Eelväele avaldati keisri tänu, lubati autasusid ja meestele jagati välja kahekordne portsjon viina. Veel rõõmsamini kui eelmisel ööl pragisesid laagrituled ja kõlasid soldatite laulud. Denissov pühitses sel ööl oma majoriks-ülendamist, ja joomingu lõpul tegi Rostov, kes oli juba kaunis purjus, ettepaneku juua keisri terviseks, kuid «mitte keisri kui valitseja terviseks, nagu seda tehakse ametlikkudel lõunasöökidel,» ütles ta, «vaid keisri kui hea, võluva ja suure inimese terviseks; joome tema terviseks ja prantslaste üle kindla võidu saavutamise auks!»

«Kui me juba varem vapralt sõdisime,» ütles ta, «ja prantslastele armu ei andnud, nagu Schöngrabeni all, mis siis veel nüüd saab, kui tema on meie eesotsas? Me kõik sureme, sureme rõõmuga tema eest. Nii, mu härrad?

Võib-olla ma ei räägi nii nagu vaja, ma olen palju joonud; aga ma tunnen nii, ja teie samuti. Aleksander Esimese terviseks! Hurraa!»

«Hurraa!» hüüdsid ohvitserid vaimustatult.

Ja vana rittmeister Kirsten karjus niisama vaimustatult ja mitte vähem siiralt kui kahekümneaastane Rostov.

Kui ohvitserid olid oma klaasid tühjendanud ja puruks visanud, valas Kirsten uued täis ja läks särgiväel ning ratsapükstes, klaas käes, soldatite lõkketulede juurde ja jäi oma pikkade hallide vurrudega ja valge rinnaga, mis paistis eest avatud särgi vahelt, majesteetlikus poosis, kätt kõrgele tõstes seisma tule valgusse.

«Mehed, kõrgeaulise keisrihärra terviseks, vaenlaste üle võidu saamise auks, hurraa!» hüüdis ta oma ulja vanameheliku husaaribaritoniga.

Husaarid kogunesid kobarasse ja vastasid üksmeelselt valju kisaga.

Hilja öösel, kui kõik olid laiali läinud, patsutas Denissov oma lühikese käega oma lemmikule Rostovile õlale.

«Näe, sõjakäigul ei ole kellessegi armuda, nii ta siis armus tsaari,» ütles ta.

«Denissov, sa ära naljata sellega,» hüüdis Rostov, «see on niisugune kõrge, niisugune imeilus tunne, niisugune...»

«Usun, usun, sõbrake, ja mõistan ja kiidan heaks...»

«Ei, sa ei saa aru!»

Ja Rostov tõusis ning läks hulkuma lõkketulede vahele, unistades sellest, milline õnn oleks surra, mitte keisri elu päästes (sellest ei julgenud ta unistadagi), vaid lihtsalt surra keisri silmade all. Ta oli tõepoolest armunud niihästi keisrisse kui ka vene relvade kuulsusse ja tulevase võidu lootusse. Ja mitte tema üksi ei olnud selle tunde võimuses neil unustamatuil päevil, mis eelnesid Austerlitzi lahingule: üheksa kümnendikku vene armeest oli siis armunud oma tsaarisse ja vene relvade kuulsusse, ehkki vähema vaimustusega.

XI

Järgmise päeva veetis keiser Wischaus. Ihuarst Villier kutsuti mitu korda tema juurde. Peakorteris ja kõige lähemal asuvais väeosades levis teade, et keiser olevat haiglane. Ta ei söönud midagi ja magas sel ööl halvasti, nagu kõnelesid tema lähikondsed. Selle haigestumise põhjuseks oli tugev mulje, mida keisri tundlikule hingele oli avaldanud haavatute ja surnute nägemine.

17. novembri koidikul saadeti eelpostide juurest edasi Wischausse prantsuse ohvitser, kes oli saabunud parlamentääri lipu all, nõudes kokkusaamist Vene keisriga. See ohvitser oli Savary. Keiser oli just uinunud, seepärast pidi Savary ootama. Keskpäeval lasti ta keisri juurde ja tunni aja pärast sõitis ta koos vürst Dolgorukoviga prantsuse armee eelpostide juurde.

Nagu kuulda oli, seisis Savary saatmise eesmärk ettepanekus korraldada keiser Aleksandri kokkusaamine Napoleoniga. Isiklikust kokkusaamisest keelduti kogu sõjaväe rõõmuks ning uhkuseks ja keisri asemel saadeti vürst Dolgorukov, Wischau võitja, Savary'ga koos Napoleoniga läbirääkimisi pidama, kui nende läbirääkimiste eesmärgiks ootuste vastaselt on tõeline rahusoov.

Õhtu eel tuli Dolgorukov tagasi, läks otsekohe keisri juurde ja viibis kaua üksinda tema juures.

18. ja 19. novembril läksid sõjaväed veel kaks päevateekonda edasi, kuna vaenlase eelpostid pärast lühikest tulevahetust taandusid. Armee kõrgemais sfäärides algas 19. novembri lõunaajal askeldav-elev liikumine, mis kestis kuni järgmise päeva, 20. novembri hommikuni, millisel päeval toimus nii unustamatu Austerlitzi lahing.

Kuni 19. novembri keskpäevani jäid liikumine, elevad kõnelused, sagimine ja adjutantide saatmised ainult keisrite peakorteri piiridesse; pärast sellesama päeva keskpäeva algas liikumine ka Kutuzovi peakorteris ja kolonnide ülemate staapides. Õhtul kandus see liikumine adjutantide kaudu kõigisse vägede asukohtadesse ja osadesse ja 19. novembri ööl vastu 20-ndat tõusis kogu kaheksakümnetuhandeline liitlasvägede mass ööasemeilt, täitus kõnekõminaga, liigatas ning hakkas üheksa versta pikkuse tohutu lõuendina edasi liikuma.

Keskendatud liikumine, mis hommikul algas keisrite peakorteris ja andis tõuke kogu edasisele liikumisele, sarnanes suure tornikella keskratta esimese liigutusega. Aegamööda nihkus paigast üks ratas, pöördus teine, kolmas, ja ikka kiiremini ning kiiremini hakkasid keerlema rattad, plokid, hammasrattad, hakkasid mängima kellamängud, välja hüppama kujud ja ühetasaselt edasi nihkuma osutid, näidates liikumise tulemust.

Samuti kui kella mehhanismis, läheb ka sõjalises mehhanismis kord alustatud liikumine pidurdamatult edasi kuni viimase tulemuseni, ja samuti on osavõtmatult liikumatud hetk enne liikumise edasiandmist need mehhanismi osad, milleni asi veel ei ole jõudnud. Rattad kiunuvad telgedel, hambudes üksteisesse, keerlevad plokid vihisevad kiirusest, aga naaberratas on niisama rahulik ja liikumatu, otsekui oleks ta valmis sadu aastaid seisma selles liikumatuses. Ent siis saabub hetk, hoob haarab temast kinni ja ratas ragiseb pöördudes, alistudes liikumisele, ja liitub üheks tegevuseks, mille tulemus ja siht ei ole talle arusaadavad.

Nagu kellal loendamatute mitmesuguste rataste ja plokkide keerulise liikumise tulemuseks on ainult aega näitava osuti pikaldane ja ühtlane edasiliikumine, nii oli ka nende saja kuuekümne tuhande venelase ja prantslase keeruliste inimlikkude liikumiste — kõigi nende inimeste kirgede, soovide, kahetsuste, alanduste, kannatuste, uhkus-, hirmu- ja vaimustushoogude tulemuseks ainult Austerlitzi, nõndanimetatud kolme keisri lahingu kaotus, s. o. maailmaajaloo osuti aeglane edasiliikumine inimsoo ajaloo numbrilaual.

Vürst Andrei oli tol päeval valvekorras ja pidevalt ülemjuhataja juures.

Pärast kella viit õhtul sõitis Kutuzov keisrite peakorterisse, viibis natuke aega keisri juures ja läks siis ülemõuemarssal krahv Tolstoi juurde.

Bolkonski kasutas seda aega, et käia ära Dolgorukovi pool ning teada saada eelseisva lahingu üksikasju. Vürst Andrei tundis, et Kutuzov on millegipärast halvas tujus ning rahulolematu, ja et peakorteris ei olda temaga rahul, ja et kõik keiserliku peakorteri isikud tarvitavad tema suhtes inimeste tooni, kes teavad midagi niisugust,

mida teised ei tea, ja seepärast tahtis ta Dolgorukoviga kõnelda.

«Noh, tere, *mon cher*,» ütles Dolgorukov, kes istus Bilibiniga teelauas. «Pidupäev on homseks määratud. Mis on teie vanamehega? On tujust ära?»

«Ma ei ütle, et ta oleks tujust ära, kuid ta nähtavasti tahaks, et teda ära kuulataks.»

«Aga teda ju kuulati sõjanõukogus ja kuulatakse veelgi, kui ta räägib asjalikult. Kuid viivitada ja midagi oodata nüüd, kus Bonaparte kõige rohkem kardab pealahingut, ei ole võimalik.»

«Teie nägite teda?» küsis vürst Andrei. «Noh, kuidas Bonaparte on? Millise mulje ta teile jättis?»

«Jah, nägin ja veendusin, et ta kardab pealahingut rohkem kui midagi muud maailmas,» kordas Dolgorukov, ilmselt hinnates väga seda üldist järeldust, mille ta oli teinud oma kohtumisest Napoleoniga. «Kui ta ei kardaks lahingut, milleks oli tal siis vaja nõuda seda kokkusaamist, pidada läbirääkimisi, ja mis peaasi, taganeda, kuna taganemine on nii vastuolus kogu tema sõjapidamismeetodiga? Uskuge mind: ta kardab, kardab pealahingut. Tema tund on tulnud, ütlen ma teile.»

«Aga jutustage, kuidas ta on, mis?» küsis vürst Andrei veel.

«Ta on halli sertukiga mees, kes väga soovis, et ma oleksin talle öelnud «teie majesteet», kuid kes oma kurvastuseks ei saanud minult mingisugust tiitlit. Niisugune inimene on ta ja muud mitte midagi,» vastas Dolgorukov ja vaatas naeratades Bilibinile.

«Hoolimata minu täielikust lugupidamisest vana Kutuzovi vastu,» jätkas ta, «oleksime me kõik küll väga kenad, kui me midagi ootama jääksime ja sellega temale võimaluse annaksime ära minna või meid petta, kuna ta nüüd on meil kindlasti pihus. Ei, ei tule unustada Suvorovit ja tema põhimõtet: ennast mitte rünnatava seisukorda asetada, vaid ise rünnata. Uskuge, sõjas näitab noorte meeste energia sageli õigemini teed kui kõik vanade kõhklejate kogemused.»

«Aga missuguselt positsioonilt me teda siis ründame? Ma käisin täna eelpostide juures. Ei ole võimalik kind-

laks teha, kus nimelt ta asub oma peajõududega,» ütles vürst Andrei.

Ta tahtis Dolgorukovile avaldada enda koostatud rünnakukava.

«Ah, see on täiesti ükskõik,» lausus Dolgorukov kiiresti, tõustes ja laual kaarti avades. «Kõik juhud on ette nähtud: kui ta asub Brünni juures...»

Ja vürst Dolgorukov selgitas kiiresti ning segaselt Weyrotheri tiibliikumise kava.

Vürst Andrei hakkas vastu rääkima ja esitas oma kava, mis võis olla niisama hea kui Weyrotheri oma, kuid millel oli see puudus, et Weyrotheri kava oli juba heaks kiidetud. Niipea kui vürst Andrei hakkas tõestama tolle kava puudusi ja enda oma paremusi, lakkas vürst Dolgorukov teda kuulamast ja vahtis hajameelselt mitte kaardile, vaid vürst Andrei näkku.

«Muide, Kutuzovi juures on täna sõjanõukogu istung: te võite seal kõik selle avaldada,» ütles Dolgorukov.

«Seda ma teengi,» ütles vürst Andrei, eemaldudes kaardi juurest.

«Aga mille üle te muretsete, mu härrad?» küsis Bilibin, kes seni oli lõbusa muigega nende juttu kuulanud ja nüüd nähtavasti valmistus naljatama. «Kas tuleb homme võit või kaotus, vene relvade kuulsus on kindlustatud. Peale teie Kutuzovi ei ole ühtegi venelasest kolonniülemat. Ülemad on: *Herr General Wimpfen, le comte de Langeron, le prince de Lichtenstein, le prince de Hohenloe et enfin Prsch... prsch... et ainsi de suite, comme tous les noms polonais.*»[1]

«Taisez-vous, mauvaise langue,»[2] ütles Dolgorukov. «Pole tõsi, nüüd on juba kaks venelast: Miloradovitš ja Dohturov, ja oleks olnud ka kolmas, krahv Araktšejev, kuid tal on närvid nõrgad.»

«Ma arvan, Mihhail Ilarionovitš on juba välja tulnud,» ütles vürst Andrei. «Soovin õnne ja edu, mu härrad,» lisas ta, surus Dolgorukovi ja Bilibini kätt ning väljus.

Koduteel ei suutnud vürst Andrei hoiduda küsimast

[1] Härra kindral Wimpfen, krahv Langeron, vürst Lichtenstein, vürst Hohenlohe ja veel Prš... prš... nagu kõik poola nimed.
[2] Vaikige, kuri keel,

sõnatult tema kõrval istuvalt Kutuzovilt, mida ta arvab homsest lahingust.

Kutuzov vaatas karmilt oma adjutandile ja vastas vähese vaikimise järel:

«Ma arvan, et me kaotame lahingu, ja ma ütlesin seda krahv Tolstoile ning palusin keisrile edasi öelda. Ja mis sa arvad, mis ta mulle vastas? *«Eh, mon cher général, je me mêle du riz et des cotelettes, mêlez vous des affaires de la guerre.*[1] Jah... Vaat, mis mulle vastati!»

XII

Pärast kella üheksat õhtul sõitis Weyrother oma plaanidega Kutuzovi korterisse, kus pidi toimuma sõjanõukogu istung. Kõik kolonnide ülemad olid käsutatud ülemjuhataja juurde, ja peale vürst Bagrationi, kes oli keeldunud tulemast, ilmusid kõik määratud ajaks.

Weyrother, kes oli kavatsetava lahingu täielikuks korraldajaks, kujutas endast oma elavuse ning tõtlikkusega teravat vastandit rahulolematule ja unisele Kutuzovile, kes vastumeelselt mängis sõjanõukogu esimehe ning juhataja osa. Weyrother tundis end ilmselt olevat liikumise eesotsas, mis oli juba muutunud pidurdamatuks. Ta oli nagu etterakendatud hobune, kes koormaga täies hoos mäest alla jookseb. Kas vedas tema või lükati teda tagant, seda ta ei teadnud; kuid ta kihutas edasi äärmise kiirusega, ilma et tal oleks aega olnud arutada, kuhu see liikumine välja viib. Sel õhtul oli Weyrother isikliku vaatluse otstarbel kaks korda käinud vaenlase ahelikus ja kaks korda keisrite — Vene ja Austria keisri — juures ettekannete tegemiseks ning seletuste andmiseks ja oma kantseleis, kus ta oli dikteerinud saksakeelset dispositsiooni. Väsinuna saabus ta nüüd Kutuzovi juurde.

Tal oli nähtavasti niivõrd tegemist, et koguni unustas olla aupaklik ülemjuhataja vastu: ta segas tema jutule vahele, rääkis kiiresti, segaselt, kaaskõnelejale otsa vaatamata, ei vastanud temale esitatavaile küsimustele, ta

[1] Ah, armas kindral! Mina tegelen riisi ja kotlettidega, aga teie tegelge sõjaasjadega.

riided olid porised ja tal oli hale, kurnatud, ennatanud, kuid ühtlasi ka enesekindel ning uhke ilme.

Kutuzov asus väikeses mõisnikulossis Ostralitzi lähedal. Suurde ülemjuhataja kabinetiks muudetud võõrastetuppa kogunesid Kutuzov ise, Weyrother ja sõjanõukogu liikmed. Nad jõid teed. Oodati ainult vürst Bagrationi, et alustada sõjanõukogu istungit. Enne kella kaheksat saabus Bagrationi käskjalg teatega, et vürst ei saa tulla. Vürst Andrei tuli sellest ülemjuhatajale teatama, ja kasutades Kutuzovi poolt talle varem antud luba sõjanõukogu istungist osa võtta, jäi tuppa.

«Kuna vürst Bagration ei tule, võime alustada,» ütles Weyrother, kähku oma kohalt tõustes ja lähenedes lauale, millele oli laiali laotatud suur Brünni ümbruse kaart.

Kutuzov istus lahtinööbitud vormikuues, millest ta rasvane kael oli justkui vabanenult krae peale välja valgunud, voltääri tugitoolis, lihavad vanamehelikud käed sümmeetriliselt tooli käetugedele asetatud, ja peaaegu magas. Weyrotheri hääle peale avas ta pingutusega oma ainsa silma.

«Jah, jah, olge head, muidu jääb hiljaks,» lausus ta, ja noogutanud pead, laskis selle jälle langeda ning sulges silmad.

Kui esialgu nõukogu liikmed arvasid, et Kutuzov teeskleb magamist, siis tõestasid hääled, mida ta järgneva lugemise ajal ninast kuuldavale laskis, et sel hetkel oli ülemjuhataja tegevuses hoopis tähtsamaga, kui seda oli soov väljendada oma põlgust dispositsiooni või ükskõik mille vastu: ta oli tegevuses inimliku vajaduse — une tagasihoidmatu rahuldamisega. Ta magas tõepoolest. Weyrother heitis inimese liigutusega, kel on liiga palju tegemist selleks, et kas või ainsatki minutit kaotada, pilgu Kutuzovile, ja veendudes, et ta magab, võttis paberi ning hakkas valju ühetoonilise häälega lugema tulevase lahingu dispositsiooni järgmise pealkirja all, mille ta samuti ette luges:

«Dispositsioon vaenlase positsiooni ründamiseks Kobelnitzi ja Sokolnitzi taga 20. novembril 1805. aastal.»

Dispositsioon oli väga keeruline ja raske. Algupärases dispositsioonis seisis:

«Da der Feind mit seinem linken Fluegel an die mit

Wäld bedeckten Berge lehnt und sich mit seinem rechten Fluegel laengs Kobelnitz und Sokolnitz hinter die dort befindlichen Teiche zieht, wir im Gegentheil mit unserem linken Fluegel seinen rechten sehr debordiren, so ist es vortheilhaft letzteren Fluegel des Feindes zu attakiren, besonders wenn wir die Doerfer Sokolnitz und Kobelnitz im Besitze haben, wodurch wir dem Feind zugleich in die Flanke fallen und ihn auf der Flaeche zwischen Schlapanitz und dem Thuerassa-Walde verfolgen koennen, indem wir dem Defileen von Schlapanitz und Bellowitz ausweichen, welche die feindliche Front decken. Zu diesem Endzwecke ist es noethig ... Die erste Kolonne marschirt ... die zweite Kolonne marschirt ... die dritte Kolonne marschirt ...»[1] jne., luges Weyrother. Kindralid näisid vastumeelselt kuulavat rasket dispositsiooni. Pikk valgetverd kindral Buxhoevden seisis seljaga vastu seina nõjatades, liikumatu pilk suunatud põlevale küünlale, ja nähtavasti ei kuulanud ega tahtnudki, et arvataks teda kuulavat. Otse Weyrotheri vastas istus, talle oma läikivate avameelsete silmadega otsa vaadates, sõjakas poosis, väljapoole kõverdatud küünarnukkidega käed põlvedele toetatud, kikkis vurrude ja kergitatud õlgadega jumekas Miloradovitš. Ta vaikis kangekaelselt, Weyrotherile näkku vahtides, ja pööras temalt pilgu kõrvale vaid sel ajal, kui austria staabiülem vaikis. Sellal vaatas Miloradovitš tähendusrikkalt teistele kindralitele. Kuid selle tähendusrikka pilgu järgi polnud võimalik mõista, kas oli ta dispositsiooniga nõus või mitte, rahul või mitte. Kõige lähemal Weyrotherile istus krahv Langeron ja silmitses lõunaprantslase näo peene naeratusega, mis püsis seal kogu lugemise aja, oma peenikesi sõrmi, mis nurki-

[1] Kuna vaenlane oma vasaku tiivaga tugineb metsaga kaetud mägedele ja parema tiivaga ulatub piki Kobelnitzi ja Sokolnitzi seal olevate tiikide taha, kuna meie, vastupidi, oma vasaku tiivaga tema parema ületame, siis on meil kasulik rünnata seda viimast vaenlase tiiba, eriti kui külad Sokolnitz ja Kobelnitz meie käes on, misläbi me kohe võimaluse saame vaenlase tiivale peale tungida ja teda tasandikul Schlapanitzi ja Thuerassa metsa vahel jälitada, hoidudes ühes sellega eemale defileedest Schlapanitzi ja Bellowitzi vahel, mis katavad vaenlase rinnet. Selle eesmärgi pärast on vajalik... Esimene kolonn marsib... teine kolonn marsib... kolmas kolonn marsib...

pidi kiiresti keerutasid kuldset näopildiga tubakatoosi. Ühe kõige pikema perioodi keskel katkestas ta tubakatoosi keerutamise, tõstis pea ja segas, vastumeelne viisakuseilme kitsastel huultel, Weyrotherile vahele ja tahtis midagi öelda, kuid austria kindral tõmbas lugemist katkestamata kulmud vihaselt kortsu ja hakkas küünarnukkidega vehkima, otsekui öeldes: «Pärast, pärast ütlete mulle oma mõtted, nüüd olge nii lahked ja vaadake kaardile ning vaikige.» Langeron tõstis arusaamatul ilmel pilgu ja vaatas justkui seletust otsides Miloradovitšile, kuid kohates Miloradovitši tähendusrikast, mitte midagi tähendavat pilku, lõi nukralt silmad maha ja hakkas jälle tubakatoosi keerutama.

«Une leçon de géographie,»[1] lausus ta otsekui endamisi, aga küllalt valjusti, et teda kuuldaks.

Przybyszewski pööras kõrva käega aupaklikult, kuid väärikalt Weyrotheri poole, kusjuures tal oli tähelepanust täielikult haaratud inimese ilme. Väikesekasvuline Dohturov istus otse Weyrotheri vastas püüdliku ning tagasihoidliku näoga ja uuris avatud kaardi kohale kummardudes hoolikalt dispositsiooni ja temale tundmatut ümbrust. Ta palus mitu korda Weyrotherit korrata sõnu, mida ta polnud hästi kuulnud, ja raskeid külade nimesid. Weyrother täitis tema soovi ja Dohturov kirjutas üles.

Kui üle tunni aja kestnud lugemine oli lõppenud, hakkas Langeron, jättes tubakatoosi jälle seisma ja Weyrotherile või kellelegi teisele otsa vaatamata, rääkima sellest, kui raske on täita niisugust dispositsiooni, kus vaenlase asukoht oletatakse olevat teada, kuna tõeliselt see asukoht võib meile teadmata olla, sest vaenlane on liikvel. Langeroni vastuväited olid põhjendatud, kuid oli ilmne, et nende vastuväidete eesmärk seisis peamiselt soovis kindral Weyrotherile, kes nii enesekindlalt nagu koolipoistele luges ette oma dispositsiooni, tunda anda, et tal pole tegemist mitte lollidega, vaid inimestega, kes võiksid tedagi sõjaasjanduses õpetada. Kui Weyrotheri ühetooniline hääl oli vaikinud, avas Kutuzov silmad nagu mölder, kes virgub veskirataste uinutava mürina

[1] Maateaduse tund.

katkemisel, kuulatas, mida rääkis Langeron, ja justkui öeldes: «Ah, teie räägite ikka veel neist rumalustest!» sulges jälle kiiresti silmad ja laskis pea veel madalamale.

Püüdes võimalikult teravalt solvata Weyrotherit ta autorlikus sõjamehe enesearmastuses, tõendas Langeron, et Bonaparte võib kergesti rünnata, selle asemel et olla rünnatav, ja sellega muuta kogu selle dispositsiooni täiesti kasutuks. Kõigile vastuväidetele vastas Weyrother kindla põlgliku naeratusega, mis nähtavasti oli tal varuks igasuguse vastuvaidluse puhuks, olenemata sellest, mis talle öeldakse.

«Kui ta võiks meid rünnata, siis oleks ta täna seda teinud,» ütles ta.

«Te siis järelikult arvate, et ta on jõuetu?» küsis Langeron.

«Tal on kõige rohkem nelikümmend tuhat meest,» vastas Weyrother arsti naeratusega, kellele posija tahab juhatada ravimit.

«Sellisel juhul ta läheb vastu oma hukkumisele, kui ta ootab meie rünnakut,» ütles Langeron peene irroonilise naeratusega ja vaatas kinnitust otsides jälle kõige lähemal olevale Miloradovitšile.

Ent Miloradovitš mõtles sel hetkel nähtavasti kõige vähem sellele, mille üle vaidlesid kindralid.

«Ma foi,»[1] ütles ta, «homme näeme kõike seda lahinguväljal.»

Weyrother naeratas jälle seda naeratust, mis ütles, et t e m a l on naljakas ja veider kuulda vastuväiteid vene kindralitelt ja tõestada seda, milles mitte ainult et tema ise oli liiga hästi veendunud, vaid milles ta oli veenduma pannud ka keisrid.

«Vaenlane on kustutanud tuled ja tema laagrist on kuulda lakkamatut müra,» ütles ta. «Mis see tähendab? Kas ta eemaldub — mis on ainus, mida me peame kartma, — või ta vahetab positsiooni (ta naeratas). Kuid isegi kui ta asuks positsioonile Thuerassas, päästaks ta meid sellega ainult suurtest tülinatest ja korraldused jäävad kõik kuni kõige väiksemate üksikasjadeni samadeks.»

[1] Ausõna.

«Kuidaviisi siis?...» küsis vürst Andrei, kes juba ammugi ootas juhust väljendada oma kahtlusi.

Kutuzov ärkas, köhis raskelt oma köhimise ja heitis pilgu kindralitele.

«Härrad, homseks, õieti tänaseks (sest kell on juba ühe peal) ei saa dispositsiooni muuta,» ütles ta. «Te kuulsite seda, ja me kõik täidame oma kohust. Aga enne lahingut ei ole midagi tähtsamat ... (ta vaikis pisut) kui ennast hästi välja magada.»

Ta tegi, nagu tõuseks püsti. Kindralid jätsid hüvasti ja lahkusid. Oli juba üle kesköö. Vürst Andrei väljus.

Sõjanõukogu istung, kus vürst Andreil ei läinud korda oma arvamist avaldada, nagu ta oli lootnud, jättis talle segase ning äreva mulje. Kellel oli õigus: Dolgorukovil ja Weyrotheril või Kutuzovil ja Langeronil ning teistel, kes rünnakukava heaks ei kiitnud, seda ta ei teadnud. «Kuid kas tõesti ei olnud Kutuzovil võimalik avaldada oma mõtteid otseselt keisrile? Kas tõesti ei või see toimuda teisiti? Kas tõesti peab õukondlikel ja isiklikel kaalutlustel riskima kümnete tuhandete inimeste ja minu m i n u eluga?» mõtles ta.

«Jah, väga võimalik, et homme saan surma,» mõtles ta. Ja selle mõtte juures surmast tõusis järsku tema kujutlusse terve rida kõige kaugemaid ja kõige intiimsemaid mälestusi: talle meenus viimane jumalagajätt isa ja naisega; meenus aeg, millal ta oli armastanud oma naist. Tuli meelde ka naise rasedus, ja tal hakkas kahju niihästi temast kui ka iseenesest, ja ta väljus härdunud-närvilises ning erutatud meeleolus talumajast, kus ta peatus koos Nesvitskiga, ja hakkas maja ees edasi-tagasi kõndima.

Öö oli udune ja läbi udu tungis salapäraselt kuuvalgus. «Jah, homme, homme!» mõtles ta. «Homme on minu jaoks võib-olla kõik lõpetatud, kõiki neid mälestusi ei ole enam, kõigil neil mälestustel ei ole minu jaoks enam mingit mõtet. Võib-olla juba homme — koguni kindlasti homme, ma aiman seda ette — tuleb mul lõpuks esimest korda näidata, mis ma suudan teha.» Ja tema kujutlusse kerkis lahing, selle kaotamine, võitluse keskendumine ühte punkti ja kõigi juhtivate isikute segadusse sattumine. Ja siis jõuab lõpuks kätte see õnnelik silmapilk,

see Toulon, mida ta nii kaua on oodanud. Ta ütleb kindlalt ning selgelt oma arvamise niihästi Kutuzovile kui ka Weyrotherile ja keisritele. Kõik on hämmastatud tema kaalutluste õigsusest, kuid keegi ei taha hakata seda teostama, ja siis võtab ta polgu, diviisi, seab üles tingimuse, et keegi enam ei segaks tema korraldustesse, ja viib oma diviisi otsustavasse punkti ning saavutab üksinda võidu. «Aga surm ja kannatused?» ütleb teine hääl. Kuid vürst Andrei ei vasta sellele häälele ja jätkab oma eduteed. Järgmise lahingu dispositsiooni koostab tema üksi. Teda nimetatakse «armee valvekorraohvitseriks Kutuzovi juures», aga kõik teeb tema üksi. Järgmise lahingu võidab tema üksi. Kutuzov tagandatakse, asemele nimetatakse tema... «Noh, aga siis?» küsib jälle teine hääl. «Aga hiljem, kui sa enne seda ei saa kümme korda haavata, surma või petetud, noh, mis siis?» — «Noh, siis...» vastab vürst Andrei iseenesele, «ma ei tea, mis saab siis, ei taha ega või teada. Aga kui ma seda tahan, tahan kuulsust, tahan olla inimestele tuntud, tahan, et nad mind armastaksid, siis ei ole ma ju süüdi, et ma seda tahan, et ma tahan ainult seda, et ma ainult selle jaoks elan. Jah, ainult selle jaoks! Ma ei ütle seda iialgi kellelegi, aga jumalapärast, mis pean ma siis tegema, kui ma ei armasta midagi muud kui ainult kuulsust, inimeste armastust. Surm, haavad, perekonna kaotus, miski ei ole mulle hirmus! Nii kallid, nii armsad kui mulle ka on paljud inimesed — isa, õde, naine, mulle kõige kallimad inimesed —, nii hirmus ja ebaloomulik kui see ka näib, ma annan nad kõik praegu hetkelise kuulsuse, inimeste üle võidutsemise eest, inimeste armastuse eest minu vastu, keda ma ei tunne ega saa tundma, vaat nende inimeste armastuse eest,» mõtles ta, kuulatades kõnekõminat Kutuzovi õuel. Kutuzovi õuelt kostis asju pakkivate tentsikute juttu. Üks hääl, mis arvatavasti kuulus kutsarile, kes õrritas Kutuzovi vana kokka, keda vürst Andrei tundis ja kelle nimi oli Tiit, ütles: «Tiit, hei, Tiit?»

«Noh,» vastas vanamees.

«Tiit, su kael on peenike kui niit,» ütles naljahammas.

«Ptüi, et sind kurat võtaks,» kõlas hääl, mis mattus tentsikute ja teenrite naerulaginasse.

«Ja ometigi armastan ma ja pean kalliks ainult võimu kõigi nende üle, pean kalliks seda salapärast jõudu ja kuulsust, mis heljub siin minu kohal selles udus!»

XIII

Rostov oli sel ööl rühmaga flankeerivas ahelikus Bagrationi väeosa ees. Ta husaarid olid paarikaupa ahelikku laiali asetatud; ise sõitis ta ratsa sellel aheliku joonel, püüdes jagu saada unest, mis talle äravõitmatult peale tikkus. Tema selja taga laiusid määratul alal udus tumedalt helkivad meie vägede lõkketuled; ta ees oli udune pimedus. Kuipalju Rostov ka ei vaadanud sellesse udusesse kaugusse, ta ei näinud midagi; kord nagu paistis midagi halli, siis jälle nagu midagi musta; kord nagu oleksid vilkunud tuled seal, kus pidi olema vaenlane; siis jälle tuli tal mõttesse, et see on ainult virvendus ta silmis. Ta silmad sulgusid ja ta kujutlusse kerkisid kord keiser, kord Denissov, kord mälestused Moskvast, ja ta avas jälle kiiresti silmad ning nägi otse enda ees oma hobuse pead ja kõrvu, mõnikord mustendavaid husaaride kogusid, kui oli lähenenud neile kuue sammu kaugusele, eemal aga ikka sedasama udust pimedust. «Miks siis mitte?» mõtles Rostov. «Väga võimalik, et keiser annab mind kohates mulle mingi ülesande nagu igale teiselegi ohvitserile ja ütleb: «Sõida, vaata, mis seal on.» Kõneldi ju palju sellest, kuidas keiser oli niiviisi täiesti juhuslikult tundma õppinud mõnda ohvitseri ja oma lähikondseks teinud. Mis oleks, kui ta mind oma lähikondseks teeks! Oh, kuidas ma teda kaitseksin, kuidas räägiksin talle täit tõtt ja kuidas paljastaksin tema petjaid!» Ja selleks, et elavalt kujutleda oma armastust ning truudust keisri vastu, kujutles Rostov vaenlast või petist-sakslast, kelle ta mõnuga mitte ainult ei tapaks, vaid kellele ta ka vastu kõrvu annaks keisri nähes. Järsku äratas kauge kisa Rostovi. Ta võpatas ja avas silmad.

«Kus ma olen? Ah jaa, ahelikus; loosung ja parool — tiisel, Olmütz. Küll on kahju, et meie eskadron on homme reservis...» mõtles ta. «Palun end lubada lahingusse. See on võib-olla ainus võimalus keisrit näha. Aga nüüd

ei ole enam palju aega vahetuseni. Sõidan veel kord aheliku läbi, ja kui tagasi tulen, lähen kindrali juurde ning palun teda.» Ta kohendas end sadulas ja ajas hobuse liikvele, et veel kord oma husaaride ahelikku läbi sõita. Talle näis, et oli juba valgem. Vasakult poolt paistis valgustatud lauge nõlvak ja selle vastas must küngas, mis näis järsuna nagu sein. Sellel künkal oli valge laik, millest Rostov kuidagi ei suutnud aru saada: kas oli see kuust valgustatud metsalagendik, või püsima jäänud lumi, või valged majad? Talle näis koguni, et seda valget laiku mööda liikus miski. «Arvatavasti on lumi — see laik; laik — *une tache*,» mõtles Rostov. «Vaat sulle siis taš...»

«Nataša, õde, mustad silmad. Na... taška... (Küll ta imestab, kui ma talle ütlen, kuidas ma nägin keisrit!) Nataška... tasku...» «Paremale, teie ausus, siin on põõsad ees,» ütles husaari hääl, kellest Rostov tukkudes mööda ratsutas. Rostov tõstis pea, mis oli juba hobuse lakani vajunud, ja peatus husaari kõrval. Nooruslik lapseuni tikkus talle äravõitmatult peale. «Mida ma siis nüüd mõtlesingi? — Et ei unustaks. Kuidas ma keisriga räägin? Ei, mitte seda — see on homme. Jaa, jaa! Na... taška, tasku pista... meid — keda? Husaare. Husaarid ja vurrud... Mööda Tverskajat sõitis see vurrudega husaar, ma veel mõtlesin temast, just Gurjevi maja vastas... Vana Gurjev... Eh, tore poiss on see Denissov! Aga kõik see on tühine. Peaasi on nüüd — keiser on siin. Kuidas ta minule otsa vaatas ja tahtis midagi öelda, aga ei julgenud... Ei, see olin mina, kes ei julgenud. Aga see on tühine asi, peaasi on — mitte unustada, mis ma mõtlesin vajalikku, jah. Na... taška, tasku... pista... jaa, jaa, jaa. See on hea.» Ja ta pea vajus jälle hobuse kaelale. Järsku näis talle, et teda tulistatakse. «Mis on? Mis on?... Raiu! Mis on?...» lausus Rostov virgudes. Sel hetkel, kui ta avas silmad, kuulis ta enese ees, seal, kus oli vaenlane, tuhandete häälte venivaid hüüdeid. Tema hobune ja ta kõrval seisva husaari oma ajasid nende hüüete peale kõrvad kikki. Sel kohal, kust kostsid hüüded, süttis ja kustus üks tuluke, siis teine, ja kogu prantsuse vägede liinil mäe peal süttisid tuled, ja hüüded muutusid aina valjemaks. Rostov kuulis prantsuskeelsete

sõnade kõminat, kuid ei suutnud neist aru saada. Liiga palju hääli rääkis korraga. Oli kuulda ainult: aaaa! ja rrrr!

«Mis see on? Mis sa arvad?» pöördus Rostov enese kõrval seisva husaari poole. «See on ju vaenlase juures?»

Husaar ei vastanud midagi.

«Kas sa ei kuule või?» küsis Rostov jälle, kui ta kaunis kaua oli vastust oodanud.

«Kes teda teab, teie ausus,» vastas husaar vastumeelselt.

«Koha järgi otsustades peaks olema vaenlane?» kordas Rostov jälle.

«Ehk on tema, aga vast on ka niisama,» lausus husaar. «Öösine aeg. Noh, katsu sa!» hüüdis ta oma nihelevale hobusele.

Rostovi hobune oli samuti kärsitu, trampis jalaga vastu külmunud maad, kuulatades hääli ja vahtides teraselt tulesid. Hüüded aina tugevnesid ja sulasid kokku üldiseks kõminaks, mida võis tekitada ainult mitmetuhandeline sõjavägi. Tuled levisid ikka laiemale, tõenäoliselt prantsuse laagri liini mööda. Rostovile ei tikkunud enam uni peale. Rõõmsad, võidutsevad hüüded vaenlase sõjaväes mõjusid temasse ergutavalt. *«Vive l'empereur, l'empereur!»*[1] kostis Rostovini nüüd juba selgesti.

«Ei ole kaugel, arvatavasti oja taga,» ütles ta enese kõrval seisvale husaarile.

Husaar ainult ohkas midagi vastamata ja köhatas vihaselt. Husaaride liinil kuuldus traavisõitva ratsaniku kabjaplaginat ja öisest udust kerkis järsku esile husaariallohvitseri kogu nagu tohutu elevant.

«Teie ausus, kindralid!» ütles allohvitser Rostovi juurde jõudes.

Ühtelugu tulede ja hüüete poole pilku heites sõitis Rostov koos allohvitseriga vastu ratsanikkudele, kes sõitsid piki liini. Üks neist oli valgel hobusel. Vürst Bagration, vürst Dolgorukov ja adjutandid olid tulnud jälgima kummalist nähtust — tulesid ja hüüdeid vaenlase armees. Rostov lähenes Bagrationile, raporteeris talle ja ühines adjutantidega, kuulatades kindralite juttu.

[1] Elagu keiser, keiser!

«Uskuge,» ütles vürst Dolgorukov, pöördudes Bagrationi poole, «et see ei ole midagi muud kui kavalus: ta tõmbus tagasi ja käskis järelväes süüdata tuled ja käratseda, et meid petta.»

«Vaevalt küll,» ütles Bagration. «Juba õhtul nägin ma neid seal künkal. Kui nad on ära läinud, siis oleksid nad ka sealt kadunud. Härra ohvitser,» pöördus vürst Bagration Rostovi poole, «kas tema flankeerijad on veel seal?»

«Õhtul olid, aga nüüd ei või teada, teie hiilgus. Kui käsite, ma käin husaaridega seal ära,» ütles Rostov.

Bagration peatus ja püüdis midagi vastamata seletada udus Rostovi nägu.

«Noh, hea küll — vaadake järele,» ütles ta pärast vähest vaikimist.

«Kuulan.»

Rostov kannustas hobust, hõikas allohvitser Fedtšenko ja kaks husaari enda juurde, käskis neil endale järgneda ja ratsutas traavis mäest alla ikka edasikestva kisa suunas. Rostovil oli ühtaegu jube ja lõbus sõita üksinda kolme husaariga sinna sellesse salapärasesse ning ohtlikku udusesse kaugusse, kus keegi ei olnud käinud enne teda. Bagration hüüdis talle mäe pealt, et ta ei sõidaks ojast kaugemale, aga Rostov tegi, nagu ei kuuleks ta tema sõnu, ja sõitis peatumata ikka edasi, pidades ühtelugu eksikombel põõsaid puudeks ja mustavaid kaldaauke inimesteks ning ühtelugu selgitades oma eksitusi. Kui ta oli traavis mäest alla jõudnud, ei näinud ta enam ei meie ega vaenlase tulesid, kuid kuulis valjeminï ning selgemini prantslaste kisa. Orus enese ees nägi ta midagi jõetaolist, aga kui ta sinna juurde ratsutas, märkas ta, et see oli sissesõidetud tee. Teele välja jõudes hoidis ta kõheldes hobust tagasi: kas sõita mööda teed või ratsutada sellest risti üle ja musta põldu mööda mäkke. Udus valendavat teed mööda sõita oli ohutum, sest et seal oli kergem inimesi märgata. «Minu järele,» ütles ta, ratsutas üle tee ja hakkas galoppi sõites mäkke tõusma selle koha poole, kus õhtul oli asunud prantsuse pikett.

«Teie ausus, seal ta on!» tähendas üks husaar selja tagant.

Ja enne kui Rostov jõudis lähemalt silmitseda seda

midagi, mis järsku udus mustendama hakkas, välgatas tuluke, laksatas pauk, ja kuul vihises justkui millegi üle kaevates kõrgel läbi udu ning väljus kuuldepiirist. Teisest püssist ei tulnud lasku, aga süütepannil välgatas tuli. Rostov pööras hobuse ümber ja kihutas galoppi sõites tagasi. Mitmesuguste ajavahemikkude järel kostis veel neli lasku ja kuskil udus hakkasid mitmesugusel toonil laulma kuulid. Rostov tasandas hobuse jooksu, kes oli, nagu ta isegi, laskudest elevil, ja laskis tal sammu sõita. «Noh, veel, noh, veel!» kordas ta hinges mingi rõõmus hääl. Kuid laskusid rohkem ei järgnenud.

Alles Bagrationi lähedusse jõudes ajas Rostov hobuse jälle galoppi ja ratsutas kätt mütsinoka ääres hoides tema juurde.

Dolgorukov püsis ikka veel oma arvamisel, et prantslased on tagasi tõmbunud ja tegid tuled üles ainult selleks, et meid petta.

«Ja mida see siis tõestab?» rääkis ta sel ajal, kui Rostov neile lähenes. «Nad võisid tagasi tõmbuda ja piketid kohale jätta.»

«Nagu näha, vürst, ei ole veel kõik ära läinud,» ütles Bagration. «Homme hommikuni, homme saame kõik teada.»

«Mäe peal on pikett, teie hiilgus, ikka sealsamas, kus ta oli õhtul,» teatas Rostov ettepoole kummardudes ja kätt mütsinoka juures hoides ning suutmata tagasi hoida rõõmunaeratust, mille oli esile kutsunud see sõit ja peamiselt kuulide vihin.

«Hea küll, hea küll,» ütles Bagration. «Tänan teid, härra ohvitser.»

«Teie hiilgus,» ütles Rostov, «lubage teid paluda.»

«Mis siis on?»

«Meie eskadron on homseks reservi määratud. Lubage teid paluda komandeerida mind esimese eskadroni juurde.»

«Kuidas nimi?»

«Krahv Rostov.»

«Aa, hea küll. Jää minu juurde käsundusohvitseriks.»

«Ilja Andreitši poeg?» küsis Dolgorukov.

Aga Rostov ei vastanud talle.

«Nii et ma jään siis lootma, teie hiilgus.»

«Ma teen korralduse.»

«Väga võimalik, et homme saadetakse mingisuguse käsuga keisri juurde,» mõtles Rostov. «Jumal tänatud!»

Kisa ja tuled vaenlase armees tulid sellest, et sel ajal, kui väeosades loeti ette Napoleoni käskkirja, sõitis keiser ise ratsa ringi oma välileeri mööda. Soldatid süütasid keisrit nähes õlekubusid ja jooksid hüüetega: *«Vive l'empereur!»* talle järele. Napoleoni päevakäsk oli järgmine:

«Soldatid! Vene armee astub välja teie vastu, et kätte maksta Austria Ulmi armee eest. Need on needsamad pataljonid, mis te purustasite Hollabrunni juures ja mida te sellest ajast peale olete pidevalt jälitanud kuni praeguse kohani. Positsioonid, kus me asume, on võimsad, ja kui nad püüavad mind paremalt poolt haarata, seavad nad oma tiiva mulle ette! Soldatid! Ma ise juhin teie pataljone. Ma hoidun tulest kaugele, kui teie oma tavalise vahvusega vaenlase ridades korratust ja segadust tekitate; aga kui võit kas või üheks silmapilguks kahtlaseks muutub, siis te näete oma keisrit vaenlase esimeste hoopide all, sest ei või olla kõhklust võidus, eriti sel päeval, kui on kõne all prantsuse jalaväe au, mis on nii tingimata tarvilik oma rahva aule.

Haavatute äraviimise ettekäändel ridu mitte korratusse ajada! Igaühele saagu täielikult omaseks mõte, et tuleb võita need Inglismaa palgasulased, kes on täidetud niisuguse vihaga meie rahva vastu. See võit lõpetab meie sõjakäigu ja me võime tagasi pöörduda talikorteritesse, kus meid eest leiavad uued prantsuse väed, keda formeeritakse Prantsusmaal; ja siis saab rahu, mille ma sõlmin, olema minu rahva, teie ja minu vääriline.

Napoleon.»

XIV

Kell viis hommikul oli veel täiesti pime. Rinde keskkoha väed, reservid ja Bagrationi parem tiib seisid veel liikumatult, kuid vasakul tiival juba liigatasid ja hakkasid oma ööasemeilt tõusma jalaväe, ratsaväe ja suurtükiväe kolonnid, kes pidid esimestena laskuma kõrgendikelt, et rünnata prantslaste paremat tiiba ja paisata see, dispositsiooni

siooni järgi, Böömi mägedesse. Suits, mis tõusis lõketest, kuhu visati kõik liigne, pani silmad kipitama. Oli külm ja pime. Ohvitserid jõid rutuga teed ja einetasid, soldatid närisid kuivikuid, trampisid jalgadega, et sooja saada, ja valgusid kokku tulede juurde, heites puude sekka onnikeste riismeid, toole, laudu, rattaid, tõrsi — kõik liigse, mida ei olnud võimalik kaasa viia. Austria kolonnijuhid sõelusid vene vägede keskel ja olid väljaastumise ettekuulutajaiks. Niipea kui austria ohvitser ilmus polgukomandöri asukoha juurde, algas polgus liikumine: soldatid tulid joostes lõkketulede juurest, peitsid piibud saapasäärtesse ja kotikesed vankritesse, haarasid püssid ning rivistusid. Ohvitserid nööpisid oma mundreid, kinnitasid mõõku vööle ning ranitsaid selga ja käisid aegajalt midagi hüüdes ridade eest läbi; hobusemehed ja tentsikud rakendasid hobuseid ette, laadisid ning sidusid kraamikoormaid. Adjutandid, pataljoni- ja polgukomandörid istusid hobuste selga, lõid risti ette, andsid viimaseid käske, korraldusi ning ülesandeid mahajäävaile hobusemeestele, ja siis kajas tuhandete jalgade ühetooniline astumine. Kolonnid liikusid, ilma et oleksid teadnud kuhu, ja ümbritsevate meeste, suitsu ning tiheneva udu tõttu nägemata niihästi seda maakohta, kust nad tulid, kui ka seda, kuhu nad jõudsid.

Soldat on liikumisel samuti ümbritsetud, piiratud ja kaasa veetav oma polgust nagu meremees laevast, millel ta asub. Kui kaugele ta ka ei läheks, milliseile kummalisile, tundmatuile ja ohtlikele laiuskraadidele ta ka ei jõuaks, tema ümber on — nagu meremehel on ikka ja igal pool needsamad oma laeva dekid, mastid, köied — ikka ja igal pool needsamad seltsimehed, needsamad read, seesama veltveebel Ivan Mitritš, seesama roodu koer Žutška, seesama juhtkond. Soldat soovib harva teada neid laiuskraade, millel asub kogu ta laev; aga lahingupäeval kõlab sõjaväe vaimuilmas, jumal teab kuidas ja kust, kõigile ühine karm noot, mis heliseb millegi otsustava ja piduliku lähenemisest ja kutsub neis esile neile mitteomase uudishimu. Lahingupäevil püüavad soldatid ärevalt tungida väljapoole oma polgu huviringi, kuulatavad, silmitsevad ja küsitlevad õhinal selle üle, mis toimub nende ümber.

Udu muutus nii tihedaks, et koiduajast hoolimata ei olnud näha kümne sammu kauguselegi enese ette. Põõsad näisid tohutute puudena, tasased kohad kuristikkudena ja nõlvakutena. Igast küljest võis kokku põrgata kümne sammu kaugusel nähtamatu vaenlasega. Kuid kolonnid liikusid kaua edasi selles udus, mäest alla ja üles, möödudes aedadest ja taradest, mööda uut, tundmatut maastikku, ilma et kuskil oleksid kokku põrganud vaenlasega. Otse selle vastu, soldatid said teada, et küll ees, küll taga, igal pool lähevad samas suunas meie vene kolonnid. Iga soldati hinge asus meeldiv tunne seetõttu, et ta teadis, et sinnasamasse, kuhu läheb tema, s. o. teadmata kuhu, läheb veel palju, palju meie mehi.

«Näed sa, ka Kurski mehed läksid mööda,» kõneldi ridades.

«Sa mu vennas, lihtsalt kole, kui palju on meie väge kokku tulnud! Õhtul vaatasin, kui tulesid üles tegid, ei olnud otsa ega äärt. Päris Moskva kohe!»

Kuigi keegi kolonniülemaist ei lähenenud ridadele ega kõnelnud soldatitega (kolonnide ülemad, nagu me nägime sõjanõukogus, olid pahas tujus ning mitte rahul ettevõetava lahinguga ja täitsid sellepärast ainult käske ega hoolitsenud selle eest, et ergutada soldateid), sellest hoolimata sammusid soldatid rõõmsalt, nagu alati lahingusse minnes, eriti pealetungilahingusse. Kuid olles käinud ligemale tund aega tihedas udus, pidi suur osa väest seisma jääma, ja ridu läbis ebameeldiv äratundmine, et on toimumas segadus ning vassing. Millisel kombel see äratundmine edasi kandub, on väga raske kindlaks teha; aga selge on see, et see kandub edasi haruldaselt õieti ja valgub kiiresti laiali, märkamatult ja pidurdamatult nagu vesi mööda orgu. Kui vene vägi oleks olnud üksi, ilma liitlasteta, siis võib-olla oleks möödunud veel palju aega, kuni see korratuse äratundmine oleks muutunud üldiseks kindlaks arvamiseks; nüüd aga olid kõik, korratuse põhjust erilise heameele ja loomulikkusega juhmide sakslaste arvele pannes, veendunud selles, et toimub kahjulik virvarr, millega on hakkama saanud vorstmaakrid.

«Miks nüüd's seisma jäädi? Kas tee on kinni või? Või sattusid juba prantslastega kokku?»

«Ei, ei ole kuulda. Küllap siis oleks juba kõmmutama hakanud.»

«Seal ta nüüd on: kiirustasid teele asuma, aga nüüd siis äkki jäime, asja ees teist taga, keset välja toppama, — need neetud sakslased ajavad kõik segamini. On aga juhmid, põrgulised!»

«Sestap ma oleksingi nad ette saatnud. Aga küllap nad nüüd kükitavad kuskil tagapool. Ja meie seisku siin söömata.»

«Noh, kas saab seal juba? Räägitakse, ratsavägi olevat tee kinni pannud,» ütles ohvitser.

«Äh, neetud sakslased, oma maad ei tunne!» lausus teine.

«Missugusest diviisist teie olete?» hüüdis adjutant lähemale sõites.

«Kaheksateistkümnendast.»

«Ja miks te siis siin olete? Te oleksite ammu pidanud ees olema; nüüd ei jõua te õhtukski pärale.»

«Küll on lollid korraldused. Ise ei tea, mis teevad,» ütles ohvitser ja ratsutas eemale.

Siis möödus kindral ja karjus midagi vihaselt, mitte vene keeles.

«Tata-lata, aga mis ta podiseb, mitte midagi ei saa aru,» ütles soldat eemaldunud kindralit nöögates. «Maha laseksin nad, nurjatud!»

«Kella üheksaks on kästud kohal olla, aga meie ei ole veel pooltki maad ära käinud. Vaat, kus on siis korraldused!» korrati mitmelt poolt.

Ja jõutunne, millega väed olid tegevusse astunud, hakkas muutuma meelepahaks ning vihaks juhmide korralduste ja sakslaste vastu.

Vassingu põhjus seisis selles, et vasakul tiival asuva austria ratsaväe liikumise ajal leidis kõrgem juhtkond, et meie keskkoht on liiga kaugele jäänud paremast tiivast, ja kogu ratsaväel kästi üle minna paremale poole. Mõni tuhat meest ratsaväge liikus jalaväe eest mööda ja jalaväg pidi ootama.

Ees toimus kokkupõrge austria kolonnijuhi ja vene kindrali vahel. Vene kindral karjus, nõudes, et ratsavägi peatataks; austerlane tõendas, et süüdi ei ole mitte tema, vaid kõrgem juhtkond. Sõjaväed aga seisid igavust tun-

des ja nende meeleolu langes. Pärast tunniajalist seisakut liikusid väed lõpuks edasi ja hakkasid mäest alla laskuma. Udu, mis mäe otsas hõrenes, muutus veel tihedamaks madalikkudes, kuhu laskusid väed. Eespool kõlas udus üks pauk, siis teine, esiteks korratult, mitmesuguste ajavahemikkude järel: tratta... tat..., seejärel ikka korrapärasemalt ning sagedamini, ja algas lahing Goldbachi jõekese ääres.

Kuna nad ei olnud arvanud vaenlast kohata all jõekese ääres ja temale udus kogemata peale sattusid, ilma et oleksid kuulnud vaimustavaid sõnu kõrgemailt ülematelt, vägedes levinud teadmisega, et nad olid hilinenud, ja peaasi, tihedas udus mitte midagi nähes enese ees ega ümber, pidasid venelased laisalt ning aeglaselt vaenlasega tulevahetust, liikusid edasi ja peatusid jälle, sest nad ei saanud õigel ajal käskusid ülematelt ja adjutantidelt, kes ekslesid udus ringi tundmatus maakohas, ilma et oleksid leidnud oma väeosi. Nii algas lahing esimesele, teisele ja kolmandale kolonnile, mis olid mäest alla laskunud. Neljas kolonn, mille juures asus Kutuzov ise, seisis Pratzeni kõrgendikel.

Madalikkudes, kus algas lahing, püsis ikka veel tihe udu, ülal läks selgemaks, kuid polnud siiski midagi näha sellest, mis toimus eespool. Kas asetsesid kõik vaenlase jõud kümne versta kaugusel meist, nagu meie oletasime, või olid nad siin selles udupiirkonnas, ei teadnud keegi kuni kella üheksani.

Oli kell üheksa hommikul. Udu laius ühtlase merena üle madaliku, aga Schlapanitzi küla juures, kõrgendikul, kus seisis oma marssalitest ümbritsetud Napoleon, oli täiesti valge. Tema kohal oli selge helesinine taevas ja hiiglasuur päikesekera hõljus nagu tohutu tumepunane ööpes õngekork piimja udumere pinnal. Mitte ainult kõik prantsuse väed, vaid ka Napoleon ise oma staabiga asetses mitte sealpool ojasid ja Sokolnitzi ja Schlapanitzi küla madalikke, mille taga meie kavatsesime asuda positsioonile ja alustada lahingut, vaid siinpool, nii lähedal meie vägedele, et Napoleon võis palja silmaga eraldada meie väes ratsaväelast jalaväelasest. Napoleon istus oma marssalitest pisut eespool väikese halli araabia hobuse seljas, sellessamas sinises sinelis, milles ta oli läbi tei-

nud Itaalia sõjakäigu. Ta silmitses vaikides künkaid, mis otsekui udumerest esile ulatusid ja mida mööda taamal liikusid vene väed, ja kuulatas tulistamist nõos. Tema tollal veel kõhnal näol ei liikunud ainuski lihas; hiilgavad silmad olid liikumatult suunatud ühte kohta. Ta oletused osutusid õigeks. Vene väed olid osalt juba laskunud nõkku tiikide ja järvede äärde, osalt lahkusid neilt Pratzeni kõrgendikelt, mida ta kavatses rünnata ja pidas positsiooni võtmeks. Ta nägi udus, kuidas selle lohu kaudu, mille moodustasid kaks mäge Pratzeni küla juures, liikusid tääkide läikides vene kolonnid ikka ühes suunas nõgude poole ja kadusid üksteise järel udumerre. Teadete järgi, mis ta oli saanud õhtul, rataste ja sammude kaja järgi, mida kuuldi öösi eelpostidel, vene kolonnide liikumise korratuse järgi, kõigi oletuste järgi nägi ta selgesti, et liitlased arvasid ta olevat enestest kaugel eespool, et Pratzeni lähedal liikuvad kolonnid moodustasid vene armee keskkoha ja et see keskkoht oli juba küllalt nõrgenenud selleks, et seda edukalt rünnata. Kuid ta ei alustanud ikka veel lahingut.

Täna oli tal pidulik päev — tema kroonimise aastapäev. Hommiku eel oli ta mõneks tunniks suigatanud ja seejärel tervena, rõõmsana, värskena, selles õnnelikus meeleolus, milles kõik näib võimalikuna ja kõik õnnestub, hobuse selga istunud ja väljale sõitnud. Ta püsis liikumatuna, vaadeldes udu tagant paistvaid kõrgendikke, ja ta külmal näol oli see eriline iseteadliku, ärateenitud õnne varjund, mis on armunud ning õnneliku poisikese näol. Marssalid seisid tema selja taga ega julgenud tema tähelepanu millegagi kõrvale juhtida. Ta silmitses kord Pratzeni kõrgendikke, kord udust väljaujuvat päikest.

Kui päike oli udust täiesti väljunud ja heitis pimestavat sära üle väljade ja udu, võttis Napoleon (justkui oleks ta seda oodanudki lahingu alustamiseks) kinda oma ilusast valgest käest, viipas sellega marssalitele ja andis käsu lahingut alustada. Marssalid kihutasid adjutantide saatel mitmele poole laiali ja mõne minuti pärast hakkasid prantsuse armee peajõud kiiresti liikuma nende Pratzeni kõrgendikkude poole, kust ikka rohkem ja rohkem lahkus vene vägesid, mis laskusid vasakule poole nõkku.

XV

Kell kaheksa saabus Kutuzov ratsa Pratzeni juurde neljanda, Miloradovitši kolonni ees, mis pidi juba allalaskunud Przybyszewski ja Langeroni kolonnide kohale asuma. Ta tervitas eesmise polgu mehi ja andis käsu liikumahakkamiseks, sellega näidates, et ta kavatses ise seda kolonni juhtida. Pratzeni küla juurde jõudes ta peatus. Vürst Andrei seisis tema selja taga nende paljude isikute hulgas, kes moodustasid ülemjuhataja saatjaskonna. Vürst Andrei tundis end erutatuna, närvilisena ja ühtlasi tagasihoitult rahulikuna, nagu on inimene ammuoodatud silmapilgu saabumisel. Ta oli kindlasti veendunud, et täna on tema Touloni või Arcole silla päev. Kuidas see toimub, ta ei teadnud, kuid ta oli kindlasti veendunud, et see tuleb. Maastik ja meie vägede asetus olid tal teada sedavõrd, kuivõrd need üldse kellelgi meie armees võisid teada olla. Omaenda strateegilise plaani, mille teostamisele nüüd ilmselt ei maksnud mõeldagi, oli ta unustanud. Nüüd kaalutles vürst Andrei juba Weyrotheri plaani järgi võimalikke juhuslikkusi ja tegi uusi arvestusi, niisuguseid, kus võis tarvis tulla tema taipamiskiirust ja mehisust.

Vasakult alt, udust, kostis tulevahetus nähtamatute vägede vahel. Sinna, nii näis vürst Andreile, keskendub lahing, seal tekib takistus ja «sinna mind saadetaksegi», mõtles ta, «brigaadi või diviisiga, ja seal siis, lipp käes, tungin ma edasi ja murran maha kõik, mis ette satub».

Vürst Andrei ei saanud ükskõikselt vaadata möödauvate pataljonide lippe. Lippu vaadates mõtles ta ikka: «Võibolla on see seesama lipp, millega mul tuleb minna vägede ees.»

Õine udu jättis hommikuks kõrgendikele ainult härmatise, mis muutus kasteks, nõgudes aga laius udu veel piimvalge merena. Ei olnud midagi näha selles nõos vasakul, kuhu laskusid meie väed ja kust kuuldus tulistamist. Kõrgendikkude kohal oli tume selge taevas ja paremal pool hiiglasuur päikesekera. Kaugelt eestpoolt, udumere teiselt kaldalt, paistsid metsaga kaetud künkad, kus pidi asuma vaenlase armee, ja seal nagu oleks olnud midagi. Paremal pool astus udu piirkonda kaardivägi,

müdistades jalgade ja ratastega, aeg-ajalt tääkide läigatades; vasakul, küla taga, lähenesid ja kadusid udumerre samasugused ratsaväemassid. Ees ja taga liikus jalavägi. Ülemjuhataja seisis küla väljasõiduteel, lastes vägesid enesest mööda. Sel hommikul näis Kutuzov olevat kurnatud ja kergesti ärrituv. Temast mööduv jalavägi peatus ilma käsuta, nähtavasti sellepärast, et eespool miski teda takistas.

«Käskige ometi lõpuks pataljonikolonnidesse rivistuda ja küla ümbert ringi minna,» ütles Kutuzov juurderatsutanud kindralile vihaselt. «Kuidas te siis aru ei saa, teie ekstsellents, armuline härra, et ei tohi mööda seda kitsast külatänavat laiali venida, kui me läheme vaenlasele vastu.»

«Ma kavatsesin rivistuda sealpool küla, teie ekstsellents,» vastas kindral.

Kutuzov hakkas sapiselt naerma.

«Te oleksite aga tore, kui rivistute vaenlase nähes, väga tore!»

«Vaenlane on veel kaugel, teie ekstsellents. Dispositsiooni järgi . . »

«Dispositsioon!» hüüatas Kutuzov sapiselt. «Ja kes teile seda ütles? Olge hea, tehke, mis teil kästakse.»

«Kuulan!»

«Mon cher,» ütles Nesvitski sosinal vürst Andreile, *«le vieux est d'une humeur de chien.»*[1]

Kutuzovi juurde kihutas austria ohvitser, kel oli roheline suletutt kübaral ning valge munder seljas, ja küsis keisri nimel, kas neljas kolonn on tegevusse astunud.

Kutuzov ei vastanud ohvitserile, pöördus kõrvale ja ta pilk langes juhuslikult vürst Andreile, kes seisis tema lähedal. Bolkonskit nähes pehmenes Kutuzovi pilgu tige ning mürgine ilme, otsekui äratundmisest, et adjutant ei ole süüdi selles, mis toimub. Ja austria ohvitserile vastamata pöördus ta Bolkonski poole:

«Allez voir, mon cher, si la troisième division a dépassé le village. Dites-lui de S'arrêter et d'attendre mes ordres.»[2]

[1] Mu armas, meie vana on väga halvas tujus.

[2] Minge, mu armas, vaadake, kas kolmas diviis on külast läbi läinud. Käskige tal peatuda ja minu käsku oodata.

Vaevalt sai vürst Andrei ära sõitma hakata, kui Kutuzov teda peatas.

«Et demandez-lui, si les tirailleurs sont postés,» lisas Kutuzov. *«Ce qu'ils font, ce qu'ils font!»*[1] lausus ta endamisi ega vastanud ikka veel austerlasele.

Vürst Andrei kihutas ülesannet täitma.

Kõigist eespool liikuvaist pataljonidest mööda jõudes peatas ta kolmanda diviisi ja veendus, et meie kolonnide ees ei olnud tõepoolest laskurite ahelikku. Eesmise polgu komandöri pani väga imestama temale edasiantav ülemjuhataja käsk laskurid ahelikku paigutada. Polgukomandör seisis siin täiesti veendununa, et temast eespool on veel vägesid ja et vaenlane ei või olla lähemal kui kümne versta kaugusel. Ees ei olnud tõepoolest näha midagi muud peale inimtühja, järjest alaneva ja tihedasse udusse uppuva maastiku. Käskinud ülemjuhataja nimel täide viia, mis oli tegemata jäetud, kihutas vürst Andrei tagasi. Kutuzov seisis ikka veel samal kohal, tüse keha sadulas raugalikult kössis, silmad suletud, ja haigutas raskelt. Väed ei liikunud enam, vaid seisid, püssid jalal.

«Väga hea, väga hea,» ütles ta vürst Andreile ja pöördus kindrali poole, kes kella käes hoides rääkis, et oleks aeg liikuma hakata, sest vasakult tiivalt on kõik kolonnid juba alla laskunud.

«Jõuame veel, teie ekstsellents,» lausus Kutuzov läbi haigutuse. «Jõuame!» kordas ta.

Sellal kostsid eemalt Kutuzovi selja tagant tervitavate polkude hüüded ja need hääled hakkasid kiiresti lähenema piki kogu pealetungivate vene kolonnide laialivenind rinnet. Oli näha, et see, keda tervitati, sõitis kiiresti. Kui hüüatasid selle polgu soldatid, mille ees seisis Kutuzov, sõitis ta pisut kõrvale ja vaatas nägu krimpsutades tagasi. Pratzeni poolt tulevat teed mööda kappas justkui eskadron mitmevärvilisi ratsanikke. Kaks neist kihutasid hoogsas galopis kõrvuti teiste ees. Üks oli mustas mundris ja valge suletutiga angliseeritud raudjal hobusel, teine valges mundris ja mustal hobusel. Need olid kaks keisrit saatjaskonnaga. Kutuzov andis seisvaile

[1] Ja küsige, kas laskurid on kohtadele paigutatud. Mis nad küll teevad, mis nad küll teevad!

vägedele rivis oleva vana vilunud sõduri afektatsiooniga käskluse: «Valvel!» ja ratsutas saluteerides keisri juurde. Kogu ta olek ja käitumisviis olid järsku muutunud. Tal oli nüüd alluva, mittearutleva inimese ilme. Liialdatud aupaklikkusega, mis keiser Aleksandrit ilmselt ebameeldivalt üllatas, ratsutas ta keisrile vastu ja saluteeris temale.

Vastumeelne mulje libises ainult korraks, nagu uduriismed selges taevas, üle keisri noore ning õnneliku näo ja kadus. Pärast oma haiglast olekut oli ta sel päeval pisut kõhnem kui Olmützi väljal, kus Bolkonski teda välismaal oleku ajal esmakordselt oli näinud; aga ta ilusais hallides silmades oli ikka niisama võluvalt ühendatud majesteetlikkus ning tasadus ja kitsastel huultel oli seesama mitmesuguste ilmete võimalus ning peamiselt heasüdamliku süütu nooruse ilme.

Olmützi ülevaatusel oli ta majesteetlikum, siin aga oli ta rõõmsam ning energilisem. Ta õhetas pisut näost, olles galopeerinud need kolm versta, ja peatades hobuse, ohkas kergendatult ning heitis pilgu oma saatjaskonna nägudele, mis olid niisama noored ja niisama elevil kui ta enda oma. Czartoryski, Novosiltsev, vürst Volkonski, Stroganov ja teised, kõik toredasti riides, lõbusad noored mehed ilusail, hästi hoolitsetud, värskeil, äsja kergelt higiseks tõmbunud hobuseil, peatusid omavahel vesteldes ja naeratades keisri selja taga. Keiser Franz, punapõskne ning pikanäoline noor mees, istus äärmiselt sirgelt ilusal mustal täkul ja vaatas murelikult ning aeglaselt enese ümber. Ta kutsus enda juurde ühe oma valges mundris adjutandi ja küsis temalt midagi. «Küllap vist seda, mis kella ajal nad välja sõitsid,» mõtles vürst Andrei, silmitsedes oma vana tuttavat, ja ei suutnud tagasi hoida naeratust, tuletades meelde oma audientsi. Keisrite saatjaskonnas olid valitud, hea välimusega käskjalad, venelased ja austerlased, kaardiväe- ja armeepolkudest. Nende keskel talutasid ratsastajad keisrite ilusaid, väljaõmmeldud tekkidega kaetud varuhobuseid.

Otsekui oleks sumbunud tuppa läbi avatud akna järsku värsket väljade õhku hoovanud, nii hoovas tusasesse Kutuzovi staapi sellelt kohalejõudnud hiilgavalt noorsoolt noorust, energiat ja kindlat usku võidusse.

«Miks te siis ei alusta, Mihhail Larionovitš?» pöördus keiser Aleksander kiiresti Kutuzovi poole, vaadates samal ajal viisakalt keiser Franzile.

«Ma ootan, teie majesteet,» vastas Kutuzov aupaklikult ettepoole kummardudes.

Keiser pööras käega kõrva, kergelt kulmu kortsutades ja näidates, et ta ei kuulnud päris hästi.

«Ootan, teie majesteet,» kordas Kutuzov (vürst Andrei märkas, et Kutuzovi ülemine huul võpatas ebaloomulikult, kui ta ütles «ootan»). «Kõik kolonnid ei ole veel kohal, teie majesteet.»

Keiser kuulis, kuid see vastus nähtavasti ei meeldinud talle. Ta kehitas oma pisut vimmas õlgu, vaatas enda lähedal seisvale Novosiltsevile, selle pilguga justkui kaevates Kutuzovi peale.

«Me ei ole ju Tsaritsõni Aasal, Mihhail Larionovitš, kus ei alustata paraadi enne, kui kõik polgud on kohal,» ütles keiser ja vaatas uuesti keiser Franzile silma, otsekui kutsudes teda kui mitte just osa võtma jutust, siis vähemalt kuulatama seda, mis ta räägib. Kuid keiser Franz vaatas endiselt ringi ega kuulanud.

«Sellepärast ei alustagi, valitseja,» ütles Kutuzov kõlaval häälel, justkui püüdes vältida võimalust, et teda ei kuulda, ja ta näos võpatas veel kord midagi. «Sellepärast ei alustagi, valitseja, et me ei ole paraadil ega Tsaritsõni Aasal,» lausus ta selgesti ning arusaadavalt.

Keisri saatjaskonnas avaldus kõigil nägudel, mis silmapilkselt üksteisele otsa vaatasid, nurin ja etteheide. «Kui vana ta ka ei oleks, ta ei peaks, mingil tingimusel ei peaks niiviisi rääkima,» väljendasid need näod.

Keiser vaatas üksisilmi ning tähelepanelikult Kutuzovile silma, oodates, kas ta ehk ütleb veel midagi. Ent Kutuzov langetas aupaklikult pea ja näis samuti ootavat. Vaikimine kestis umbes minuti.

«Muide, kui käsite, teie majesteet,» ütles Kutuzov, tõstes pea ja muutes tooni jälle endiseks nürimeelse, mittearutleva, ent alistuva kindrali tooniks.

Ta ajas hobuse liikvele, kutsus enda juurde kolonniülema Miloradovitši ja andis talle edasi käsu pealetungiks.

Sõjavägi hakkas jälle liikuma ja kaks Novgorodi polgu

pataljoni ja üks Apšeroni polgu pataljon marssisid keisri eest mööda.

Apšeroni pataljoni möödumise ajal kihutas hoogsalt ette punapõskne Miloradovitš, ilma sinelita, mundriväel, ordenid rinnal, peas tohutu suure suletutiga kübar, mis oli ühele kõrvale nihutatud, ja peatas hobuse uljalt saluteerides keisri ees.

«Jumala nimel, kindral,» ütles keiser talle.

«Ma foi, sire, nous ferons ce que qui sera dans notre possibilité, sire!»[1] vastas ta rõõmsalt, kutsudes sellest hoolimata keisri saatjaskonna härrade juures esile pilkava naeratuse prantsuse keele viletsa hääldamisega.

Miloradovitš pööras oma hobuse järsult kõrvale ja peatus keisrist pisut tagapool. Keisri juuresolekust elevil apšeronlased möödusid uljal, hoogsal taktsammul keisritest ja nende saatjaskonnast.

«Mehed!» hüüdis Miloradovitš valjul, enesekindlal ning rõõmsal häälel, olles nähtavasti tulistamise raginast, lahingu ootusest ja hoogsal sammul keisritest möödduvate uljaste apšeronlaste, oma Suvorovi-aegsete sõjaseltsimeeste nägemisest sedavõrd erutatud, et unustas keisri juuresoleku. «Mehed, see ei ole teil esimene küla ära võtta!» hüüdis ta.

«Püüame rõõmuga!» hüüdsid soldatid vastu.

Keisri hobune hüpatas ootamatust kisast. See hobune, kes oli keisrit kandnud juba vägede ülevaatustel Venemaal, kandis siin, Austerlitzi väljal, oma ratsanikku, taludes ta hajameelseid vasaku jala lööke, ning ajas laskude tõttu kõrvu kikki täpselt samuti, nagu ta oli seda teinud Marsi väljal, ilma et oleks taibanud nende laskude, keiser Franzi musta täku naabruse ega kõige selle tähendust, mida rääkis, mõtles ja tundis sel päeval see, kes tema seljas sõitis.

Keiser pöördus naeratades ühe oma lähedase isiku poole, osutades tublidele apšeronlastele, ja ütles talle midagi.

[1] Ausõna, teie majesteet, me teeme kõik, mis on meie võimuses, teie majesteet!

Kutuzov ratsutas oma adjutantide saatel sammu karabinjeeridele järele.

Ratsutanud kolonni sabas umbes pool versta, peatus ta üksiku mahajäetud maja (arvatavasti endise trahteri) ees kahe tee hargnemiskohas. Mõlemad teed laskusid mäest alla ja mõlemaid mööda liikusid väed.

Udu hakkas hajuma ja paari versta kaugusel, vastasolevail kõrgendikel, paistsid juba ebamääraselt vaenlase väed. Vasakul pool all muutus tulistamine kuuldavamaks. Kutuzov peatus, kõneldes austria kindraliga. Vürst Andrei seisis pisut tagapool, silmitsedes neid, ja pöördus ühe adjutandi poole, et temalt kiikrit paluda.

«Vaadake, vaadake,» ütles see adjutant, vaadates mitte kaugel asuvaile vägedele, vaid enda ette mäest alla. «Need on prantslased!»

Kaks kindralit ja adjutandid haarasid kiikri järele, seda üksteise käest ära kiskudes. Kõik näod muutusid järsku ja kõigil neil väljendus kohkumine. Prantslased oletati asuvat kahe versta kaugusel meist, nemad aga ilmusid järsku nähtavale päris meie ees.

«See on vaenlane?... Ei!... Jah, vaadake, tema... kindlasti... Mis see's on?» kuuldusid hääled.

Vürst Andrei nägi palja silmaga all paremal pool apšeronlastele vastu tõusvat tihedat prantslaste kolonni, mitte kaugemal kui viissada sammu sellest kohast, kus seisis Kutuzov.

«Siin ta ongi, on saabunud otsustav silmapilk! Kord on minu kätte jõudnud,» mõtles vürst Andrei, lõi hobust ja ratsutas Kutuzovi juurde.

«On tarvis peatada apšeronlased,» hüüdis ta, «teie ekstsellents!»

Kuid samal hetkel mattus kõik suitsu, kuuldus lähedast tulistamist ja kahe sammu kaugusel vürst Andreist hüüatas naiivselt ehmunud hääl: «Noh, vennad, otsas!» Ja see hääl oleks olnud nagu käsklus. Selle hääle peale pistsid kõik jooksu.

Korratud, üha suurenevad soldatite hulgad jooksid tagasi selle koha poole, kus viis minutit tagasi väed olid möödunud keisri eest. Mitte ainult, et seda inim-

murdu oli raske peatada, vaid oli ka võimatu ühes selle murruga ise mitte taganeda. Bolkonski püüdis ainult mitte maha jääda ja vahtis ringi, arusaamatuses ning võimetu mõistma, mis toimus ta ees. Nesvitski karjus punase ning moondunud näoga vihaselt Kutuzovile, et kui ta otsekohe ära ei sõida, võetakse ta kindlasti vangi. Kutuzov seisis selsamal kohal ja võttis midagi vastamata taskust räṭiku. Ta põske mööda nirises veri. Vürst Andrei tungis läbi inimmurru tema juurde.

«Te olete haavatud?» küsis ta vaevu tagasi hoides lõua värisemist.

«Haav ei ole mitte siin, vaid näe kus!» ütles Kutuzov, surudes räṭikut vastu haavatud põske ja osutades põgenejaile.

«Peatage nad!» hüüdis ta ja samal ajal, arvatavasti veendudes, et neid on võimatu peatada, lõi hobust ning ratsutas paremale.

Uuesti pealevalguv põgenejate murd haaras ta kaasa ja kandis teda enesega koos tagasi.

Sõjavägi põgenes nii tiheda massina, et olles kord sattunud selle keskele, oli raske sealt välja pääseda. Kes karjus: «Kasi eest! Mis sa konutad?», kes tulistas siinsamas ümber pöördudes õhku, kes peksis hobust, millel sõitis Kutuzov ise. Suure vaevaga inimvoolust vasakule välja pääsedes ratsutas Kutuzov saatjaskonnaga, mis oli enam kui poole võrra vähenenud, lähedalt kostvate suurtükipaukude suunas. Põgenejate hulgast välja pääsedes nägi vürst Andrei, kes püüdis Kutuzovist mitte maha jääda, mäeveerul suitsus ikka veel tulistavat vene patareid ja selle juurde jooksvaid prantslasi. Kõrgemal seisis vene jalavägi, ilma et oleks liikunud edasi, patareile appi, või tagasi, põgenejatega ühes suunas. Hobuse seljas istuv kindral eraldus sellest jalaväest ja ratsutas Kutuzovi juurde. Kutuzovi saatjaskonnast oli järele jäänud ainult neli inimest. Kõik nad olid kahvatud ja vaatasid vaikides üksteisele otsa.

«Peatage need lurjused!» ütles Kutuzov lõõtsutades polgukomandörile ja osutas põgenejaile. Kuid samal hetkel, justkui karistuseks nende sõnade eest, lendasid kuulid vihinal linnuparvena polgu ja Kutuzovi saatjaskonna pihta.

Prantslased ründasid patareid, ja märgates Kutuzovit, tulistasid tema pihta. Selle kogupaugu ajal haaras polgukomandör endal jalast kinni; langes mitu soldatit, ja alamlipnik, kes seisis lipuga, laskis selle käest. Lipp lõi vankuma ja kukkus, kõrvalseisvate soldatite tääkidele pidama jäädes. Soldatid hakkasid ilma käskluseta tulistama.

«Oooh!» ümises Kutuzov meeleheitlikult ja vaatas ringi. «Bolkonski,» sosistas ta oma raugaliku jõuetuse äratundmisest väriseval häälel. «Bolkonski,» sosistas ta, osutades korratusse sattunud pataljonile ja vaenlasele, «mis see ometi on?»

Kuid juba enne kui ta sai need sõnad lõpuni öelda, hüppas vürst Andrei, tundes häbi- ja vihapisaraid kurku tungivat, hobuse seljast maha ja jooksis lipu juurde.

«Mehed, edasi!» hüüdis ta lapselikult-läbilõikavalt.

«Nüüd on see silmapilk tulnud,» mõtles vürst Andrei, haarates lipuvarda kätte ja kuuldes mõnuga ilmselt tema pihta suunatud kuulide vihinat. Mitu soldatit langes.

«Hurraa!» hüüdis vürst Andrei, hädavaevalt suutes rasket lippu käes hoida, ja jooksis edasi kindlas veendumuses, et kogu pataljon järgneb talle.

Tõepoolest, ta jooksis üksinda ainult mõne sammu. Siis läks liikvele üks ja teine soldat, ja seejärel sööstis kogu pataljon hurraa-hüüetega edasi ning ruttas temast mööda. Pataljoni allohvitser jooksis juurde ja võttis raskuse tõttu vürst Andrei käes kõikuva lipu, kuid sai otsekohe surma. Vürst Andrei haaras jälle lipu ja jooksis seda varrastpidi järel lohistades pataljoniga kaasa. Ta nägi enda ees meie suurtükiväelasi, kelledest ühed võitlesid, teised jätsid suurtükid maha ja jooksid talle vastu; ta nägi ka prantsuse jalaväe soldateid, kes suurtükiväe hobuseid suu äärest kinni haarasid ja suurtükke ümber keerasid. Vürst Andrei oli pataljoniga juba kahekümne sammu kaugusel suurtükkidest. Ta kuulis enese kohal lakkamatut kuulide vihinat ja temast paremal ning vasakul pool oigasid ning langesid vahetpidamata soldatid. Kuid tema ei vaadanud neile; ta vahtis teraselt ainult seda, mis toimus tema ees — patareil. Ta nägi juba selgesti punapäist, viltulöödud kiivriga suurtükiväelast, kes silkutas suurtükinühitsat ühest otsast, kuna prantsuse

soldat sikutas nühitsat teisest otsast enese poole. Vürst Andrei nägi juba selgesti nende kahe mehe ennatanud ning ühtlasi vihast ilmet, kes ilmselt ei saanud aru, mis nad tegid.

«Mis nad teevad?» mõtles vürst Andrei neid vaadates. «Mispärast ei põgene punapäine suurtükiväelane, kui tal ei ole relva? Mispärast ei torka teda prantslane? Enne kui ta jõuab juurde joosta, tuleb prantslasele meelde püss ja ta torkab suurtükiväelase läbi.»

Tõepoolest, teine prantslane jooksis, langetatud täägiga püss käes, võitlejate juurde, ja oli otsustamisel punapäise suurtükiväelase saatus, kes ikka veel ei taibanud, mis teda ootas, ja võidurõõmsalt teisel nühitsa käest ära tõmbas. Ent vürst Andrei ei näinud, millega see lõppes. Talle tundus, nagu oleks keegi lähedastest soldatitest talle tugeva kepiga kõigest jõust vastu pead virutanud. See oli pisut valus, kuid peamiselt vastumeelne, sest see valu hajutas ta tähelepanu ja takistas tal näha seda, mida ta vahtis.

«Mis see on? Ma kukun? Mu jalad nõtkuvad,» mõtles ta ja kukkus selili. Ta avas silmad, lootes näha, millega lõppes prantslaste võitlus suurtükiväelastega, ja soovides teada saada, kas punapäine suurtükiväelane on surma saanud või mitte, kas suurtükid on ära võetud või päästetud. Kuid ta ei näinud midagi. Tema kohal ei olnud enam midagi peale taeva — kõrge, mitte selge, kuid siiski mõõtmatult kõrge taeva, mida mööda aeglaselt liikusid hallid pilved. «Kui vaikne, rahulik ja pidulik on kõik, hoopiski mitte nii nagu siis, kui ma jooksin,» mõtles vürst Andrei, «hoopiski mitte nii nagu siis, kui me jooksime, karjusime ja võitlesime; hoopiski mitte nii nagu siis, kui prantslane ja suurtükiväelane vihase ja hirmunud näoga teineteiselt nühitsat ära kiskusid, — hoopis teisiti liiguvad pilved mööda seda kõrget ääretut taevast. Kuidas ma ometi varem ei näinud seda kõrget taevast? Ja kui õnnelik ma olen, et seda lõpuks näha sain. Jah, kõik on tühine, kõik on pettus peale selle ääretu taeva! Mitte midagi, mitte midagi ei ole olemas peale selle. Kuid isegi seda ei ole olemas, mitte midagi ei ole olemas peale vaikuse ja rahu. Ja jumal tänatud! . . .»

XVII

Paremal tiival Bagrationi juures ei olnud lahing kell üheksa hommikul veel alanud. Kuna vürst Bagration ei tahtnud nõustuda Dolgorukovi nõudmisega lahingut alustada ja tahtis eneselt vastutust ära veeretada, tegi ta Dolgorukovile ettepaneku saata keegi seda ülemjuhatajalt järele küsima. Bagration teadis, et ligi kümneverstase vahemaa tõttu, mis lahutas üht tiiba teisest, võib see, keda saadetakse, kergesti surma saada (see oli väga tõenäoline), või kui ta leiabki üles ülemjuhataja, mis oli väga raske, ei jõua ta tagasi enne õhtut.

Bagration vaatas oma suurte, mitte midagi väljendavate, magamatute silmadega üle saatjaskonna, ja esimesena puutus talle silma Rostovi erutusest ning lootusest tahtmatult tardunud lapselik nägu. Ta saatis Rostovi.

«Aga kui ma kohtan tema majesteeti enne kui ülemjuhatajat, teie hiilgus?» küsis Rostov kätt mütsisirmi ääres hoides.

«Võite öelda tema majesteedile,» ütles Dolgorukov kiiresti vahele.

Ahelikust väljavahetamise järel oli Rostov hommiku eel mõni tund magada saanud ja tundis ennast nüüd rõõmsana, julgena, otsustavana, liigutustes enesekindlana, uskus oma õnnesse ja oli selles meeleolus, milles kõik näib olevat kerge, lõbus ning võimalik.

Kõik ta soovid täitusid sel hommikul: toimus pealahing, ta võttis sellest osa; vähe sellest, ta oli käsundusohvitseriks kõige vaprama kindrali juures; vähe sellest, ta sõidab ülesandega Kutuzovi, aga võib-olla koguni keisri enda juurde. Hommik oli selge, hobune oli tal tubli. Ta süda oli rõõmus ning õnnelik. Olles saanud käsu, ajas ta hobuse liikvele ja kihutas edasi piki rindejoont. Algul ratsutas ta piki Bagrationi vägede rinnet, kes ei olnud veel lahingusse astunud ja liikumatult paigal seisid; seejärel sõitis ta alale, kus asus Uvarovi ratsaväegi, ja märkas siin juba väeosade ümberpaigutamist ja lahingu vastu valmistumise tundemärke; Uvarovi ratsaväest mööda jõudes kuulis ta enese ees juba selgesti suurtükilaskmist. Laskmine aina kõvenes.

Värskes hommikuses õhus ei kõlanud enam, nagu enne, ebaühtlaste vaheaegade järel, kaks või kolm püssipauku ja siis üks või kaks suurtükipauku, vaid mäenõlvadelt Pratzeni ees kostis püssilaskmise ragin, millega segunesid nii sagedased suurtükipaugud, et vahel mitu suurtükipauku enam üksteisest ei eraldunud, vaid sulasid kokku üheks üldiseks kõminaks.

Oli näha, kuidas püssidest kerkivad suitsupilvekesed otsekui üksteist taga ajades jooksid mööda nõlvu ja kuidas suurtükkide suitsud rullusid, laiali valgusid ja üksteisega kokku sulasid. Tääkide välgatuste järgi suitsupilvede vahel oli näha liikuvaid jalaväemasse ja kitsaste ribadena roheliste kastidega suurtükiväge.

Kingu otsas peatas Rostov hetkeks hobuse, et järele vaadata, mis toimub. Ent kuidas ta ka ei pingutanud tähelepanu, ta ei suutnud midagi mõista sellest, mis toimus: suitsus liikusid mingisugused inimesed, niihästi ees- kui ka tagapool liikusid mingisugused sõjaväed nagu lõuendid; kuid milleks, kes, kuhu, sellest polnud võimalik aru saada. See vaatepilt ja need helid ei tekitanud temas mingisugust noru- ega argusetunnet, vaid, vastupidi, suurendasid ta energiat ja meelekindlust.

«Noh, veel, anna aga veel!» pöördus ta mõttes nende helide poole ja pistis jälle kihutama piki väerinnet, tungides ikka kaugemale vägede alale, kes olid juba lahingusse astunud.

«Kuidas see asi edasi läheb, ma ei tea, aga kõik läheb hästi!» mõtles Rostov.

Sõitnud läbi mingisuguste austria vägede vahelt, märkas Rostov, et sellele järgnev rindeosa (see oli kaardiväg) oli juba tegevusse astunud.

«Seda parem! Vaatan lähedalt,» mõtles ta.

Ta sõitis peaaegu mööda eesliini. Mõned ratsanikud kihutasid tema suunas. Need olid meie ihukaardiväe ulaanid, kes korratuis ridades tulid tagasi rünnakust. Rostov möödus neist, märkas tahtmatult, et üks neist oli verine, ja kihutas edasi.

«Minul ei ole sellega asja!» mõtles ta. Ei jõudnud ta seejärel edasi sõita mõndasada sammu, kui vasakult kogu välja ulatuses talle põiki vastu liikudes nähtavale ilmus määratu mass valgeis läikivais mundreis ratsavälasi mustadel hobustel, kes traavisid otse tema poole. Rostov ajas hobuse galoppi, et nende ratsaväelaste teelt ära sõita ja ta olekski nende eest ära jõudnud, kui nad oleksid jätkanud sõitu sellesama allüüriga, kuid nad aina lähenesid kiirust, nii et mõned hobused juba galoppisid. Rostov kuulis ikka selgemini ja selgemini nende hobusekapjade müdinat ja relvade tärinat, ja ikka selgemini hakkasid paistma nende hobused, kogud ja isegi näod. Need olid meie ratsakaardiväelased, kes ründasid neile vastu liikuvat prantsuse ratsaväge.

Ratsakaardiväelased kihutasid galoppi, kuid hoidsid veel hobuseid tagasi. Rostov nägi juba nende nägusid ja kuulis käsklust: «Marss, marss!», mille andis ohvitser, kes laskis oma puhast tõugu hobuse minema täies hoos. Kartes, et nad ta puruks sõtkuvad või rünnakusse prantslaste vastu kaasa kisuvad, kihutas Rostov piki rinnet, nii kuidas ta hobune vähegi võttis, kuid ei jõudnud ikkagi neist mööda.

Äärmine ratsakaardiväelane, tohutu suur rõugearmiline mees, kortsutas tigedalt kulmu, nähes enese ees Rostovi, kellega ta pidi paratamatult kokku põrkama. See ratsakaardiväelane oleks tingimata Rostovi koos ta Beduiiniga jalust maha paisanud (Rostov ise tundus enesele nii väikesena ja nõrgana, võrreldes nende tohutu suurte meeste ja hobustega), kui Rostov poleks taibanud ratsakaardiväelase hobusele nagaikaga vastu silmi virutada. Raske suurekasvuline must hobune hüppas kõrvu pea ligi tõmmates kõrvale; aga rõugearmiline ratsakaardiväelane lõi talle täie hooga hiiglasuured kannused külgedesse ja hobune sööstis sabaga rapsates ning kaela õieli ajades veel kiiremini edasi. Vaevalt olid ratsakaardiväelased Rostovist möödunud, kui ta kuulis nende kisa: «Hurraa!», ja kui ta tagasi vaatas, nägi ta, et nende esimesed read segunesid punaseid õlakuid kandvate võõraste, arvatavasti prantsuse ratsaväelastega. Edasi ei olnud võimalik midagi näha, sest otsekohe pärast seda hakkasid kuskilt tulistama suurtükid ja kõik mattus suitsu.

Sel hetkel, kui ratsakaardiväelased temast möödusid ja kadusid suitsu, kõhkles Rostov, kas kihutada neile järele või sõita sinna, kuhu ta pidi minema. See oli see

hiilgav ratsakaardiväelaste rünnak, mida panid imeks isegi prantslased. Rostovil oli hiljem hirmus kuulda, et kogu sellest suurte ilusate meeste massist, kõigist neist hiilgavaist, rikkaist, tuhanderublaste hobustega noorukeist, ohvitseridest ja junkrutest, kes olid temast mööda kihutanud, oli pärast rünnakut järele jäänud ainult kaheksateist meest.

«Mis mul kadestada, minu osa ei lähe eest ära ja ma näen võib-olla otsekohe keisrit!» mõtles Rostov ja kappas edasi.

Jalakaardiväe juurde jõudes märkas ta, et sellest üle ja selle lähedal lendasid suurtükikuulid, ja ta märkas seda mitte niivõrd selle järgi, et kuulis kuulide vihinat, kui just selle järgi, et nägi soldatite nägudel rahutust ja ohvitseride nägudel ebaloomulikku, sõjakat pidulikkust.

Sõites ühe jalakaardiväepolgu tagant läbi, kuulis ta häält, mis hõikas teda nimepidi:

«Rostov!»

«Mis on?» hüüdis ta vastu, Borissi mitte ära tundes.

«Eesliinile sattusime! Meie polk käis rünnakus!» ütles Boriss, naeratades seda õnnelikku naeratust, mida võib näha noorukitel, kes on esimest korda tules olnud.

Rostov peatus.

«Või nii!» ütles ta. «Noh, kuidas läks?»

«Tagasi lõime!» ütles Boriss elavalt, lobisevaks muutudes. «Kujutad sa ette?»

Ja Boriss hakkas jutustama, kuidas kaardivägi kohale asudes ja enda ees vägesid nähes pidanud neid austerlasteks ja järsku nende vägede poolt lastud suurtükikuulide järgi taibanud, et ta on eesliinil, ja pidanud siis ootamatult lahingusse astuma. Borissi lõpuni kuulamata ajas Rostov oma hobuse liikvele.

«Kuhu nüüd?» küsis Boriss.

«Tema majesteedi juurde, ülesandega.»

«Seal ta on!» ütles Boriss, kellele kuuldus, et Rostovil on tarvis «tema kõrgust», aga mitte «tema majesteeti».

Ja ta osutas suurvürstile, kes, kiiver peas ja ratsakaardiväelase kolett seljas, õlad kõrgel ja kulmud kortsus, neist sada sammu eemal karjus midagi valgele ning kahvatule austria ohvitserile.

«See on ju suurvürst, aga minul on tarvis ülemjuhatajat või keisrit,» ütles Rostov ja tahtis edasi sõita.

«Krahv, krahv!» hüüdis Berg, kes oli samuti elevil nagu Borisski, teiselt poolt juurde joostes. «Krahv, ma olen paremast käest haavatud,» rääkis ta, näidates taskurätikuga kinni mähitud verist käelaba, «ja jäin rivisse. Krahv, ma hoian mõõka vasakus käes: meie, von Bergide suguvõsas, krahv, on kõik olnud rüütlid.»

Berg rääkis veel midagi, kuid Rostov ei kuulanud teda lõpuni ja ratsutas edasi.

Olles möödunud kaardiväest ja seejärel ületanud tühja vahemaa, sõitis Rostov, et mitte jälle eesliinile sattuda, nagu ta oli sattunud ratsakaardiväelaste rünnaku ette, piki reservide liini, möödudes kaugelt sellest kohast, kust kostis kõige ägedamat püssi- ja suurtükilaskmist. Korraga kuulis ta enese ees ja meie vägede taga, niisuguses kohas, kus ta kuidagi ei võinud oletada vaenlast, lähedast tulistamist püssidest.

«Mis see võib olla?» mõtles Rostov. «Vaenlane meie vägede tagalas? Ei või olla,» mõtles Rostov ja teda valdas järsku hirm iseenda pärast ja kogu lahingu lõpptulemuse pärast. «Mis see ka ei oleks,» mõtles ta, «nüüd ei ole enam mõtet ringi sõita. Ma pean ülemjuhatajat otsima siit, ja kui kõik on hukkunud, siis tuleb ka mul hukkuda teistega koos.»

Halb eelaimus, mis äkki Rostovi valdas, leidis aina rohkem kinnitust, mida kaugemale ta jõudis Pratzeni küla taga olevale alale, mis oli täis mitmesugustest väeliikidest soldatite hulki.

«Mis on? Mis on? Keda tulistatakse? Kes tulistab?» küsis Rostov, jõudes vene ja austria soldatite kohale, kes jooksid läbisegamini üle ta tee.

«Pagan neid teab! Kõik said lüüa! Käigu kõik kus kurat!» vastasid talle vene, saksa ja tšehhi keeli põgenejad, kes samuti nagu temagi aru ei saanud, mis siin toimus.

«Anna sakslastele!» kisendas üks.

«Et kurat neid äraandjaid võtaks!»

«*Zum Henker diese Russen!...*»[1] torises sakslane.

[1] Käigu põrgu need venelased!...

Mõned haavatud tulid teed mööda. Sõim, karjed, oiged sulasid ühte üldiseks kõminaks. Tulistamine vaikis, ja nagu Rostov hiljem kuulis, olid vene ja austria soldatid tulistanud üksteist.

«Mu jumal! Mis see siis ometi on?» mõtles Rostov. «Ja seda siin, kus keiser võib iga silmapilk neid näha! ... Kuid ei, need on kindlasti ainult mõned üksikud lurjused. See läheb mööda, see ei ole see, see ei ole võimalik,» mõtles ta. «Ainult kiiremini, kiiremini neist mööda jõuda!»

Mõte lüüasaamisest ja põgenemisest ei võinud Rostovile pähegi tulla. Ehkki ta nägi prantsuse suurtükke ja väge just Pratzeni mäel, sealsamas, kust tal oli kästud otsida ülemjuhatajat, ei saanud ega tahtnud ta seda uskuda.

XVIII

Rostovil oli kästud otsida Kutuzovit ja keisrit Pratzeni küla juurest. Kuid seal ei olnud neid ega olnud ka ühtegi ülemat, vaid olid ainult mitmesugused segipaisatud vägede riismed. Rostov sundis juba väsinud hobust tagant, et rutem nende jõukude vahelt läbi sõita, aga mida kaugemale ta ratsutas, seda korratumaks muutusid jõugud. Maanteel, kuhu ta välja jõudis, tunglesid läbisegi kalessid, igasugu sõidukid, kõigist väeliikidest vene ja austria soldatid, haavatud ja terved. Kõik see sumises ja kihas Pratzeni kõrgendikele ülesseatud prantsuse patareidelt lendavate kuulide sünge vihina saatel.

«Kus on keiser? Kus on Kutuzov?» küsis Rostov kõigilt, keda ta suutis peatada, ega saanud kelleltki vastust.

Lõpuks haaras ta ühel soldatil kraest kinni ja sundis teda enesele vastama.

«Eh, vennas! Juba ammugi on kõik seal, lasksid jalga ettepoole!» ütles soldat Rostovile millegi üle naerdes ja end lahti kiskudes.

Jätnud rahule selle soldati, kes oli ilmselt purjus, peatas Rostov kellegi tähtsa isiku tentsiku või ratsastaja hobuse. Vastuseks tema küsimusele teatas tentsik, et

umbes tunni aja eest viidi keiser tõllas täie ajuga sedasama teed mööda siit läbi ja et keiser on kardetavalt haavatud.

«Ei või olla,» ütles Rostov. «Kindlasti oli keegi teine.»

«Ma ise nägin,» ütles tentsik iseteadliku muigega. «Küllap mul on juba aeg keisrit tunda; kui mitu korda olen Peterburis vaat nii lähedalt näinud. Istub tõllas, ise näost koledasti kahvatu. Neli musta lasid mis müriseb meist mööda. Küllap ma peaksin ka keisri hobuseid ja Ilja Ivanõtšit tundma; teisega kui tsaariga Ilja kutsarit ei sõida.»

Rostov laskis ta hobuse lahti ja tahtis edasi ratsutada. Mööduv haavatud ohvitser pöördus tema poole.

«Aga keda teil tarvis on?» küsis ohvitser. «Ülemjuhatajat? On tapetud suurtükikuuliga, otse rinda sai meie polgu juures.»

«Mitte tapetud, vaid haavatud,» parandas teine ohvitser.

«Kes? Kutuzov?» küsis Rostov.

«Mitte Kutuzov, vaid kuidas ta nimi nüüd oligi, — aga noh, see on ükskõik, elavaid jäi vähe järele. Minge sinna, selle küla juurde, sinna on kogunenud kõik ülemused,» ütles see ohvitser Hostieradi külale osutades ja läks edasi.

Rostov sõitis sammu, teadmata, kelle juurde ja milleks ta nüüd sõidab. Keiser on haavatud, lahing kaotatud. Oli võimatu seda nüüd mitte uskuda. Rostov sõitis sinnapoole, kuhu talle näidati ja kust kaugelt eemalt paistsid torn ja kirik. Kuhu oli tal rutata? Mis oleks tal nüüd öelda keisrile või Kutuzovile, kui need oleksidki elus ja mitte haavatud?

«Seda teed mööda sõitke, teie ausus, siin tapetakse otsekohe ära!» hüüdis talle üks soldat. «Siin tapetakse ära!»

«Ah, mis sa räägid!» ütles teine. «Kuhu ta sõidab? Siitkaudu on lähem.»

Rostov jäi mõttesse ja sõitis siis just selles suunas, mille kohta talle öeldi, et seal tapetakse ära.

«Nüüd on ükskõik! Kui juba keiser on haavatud, kas siis mina pean ennast hoidma?» mõtles ta. Ta sõitis sel-

lele maa-alale, kus oli hukkunud kõige rohkem mehi, kes põgenesid Pratzenist. Prantslased ei olnud seda kohta veel enda alla võtnud, venelased aga, need, kes olid elus või haavatud, olid selle juba ammugi maha jätnud. Väljal lamas iga tiinu kohta inimest kümme-viisteistkümmend surmasaanuid ja haavatuid nagu viljakuhelikke heal põllul. Haavatud olid kahe-kolmekaupa kokku roomanud ja oli kuulda nende ebameeldivaid, mõnikord, nagu Rostovile näis, teeseldud karjeid ja oigeid. Rostov ajas hobuse traavi, et mitte näha kõiki neid kannatavaid inimesi, ja tal hakkas õudne. Ta ei kartnud mitte oma elu, vaid selle mehisuse pärast, mida tal oli tarvis ja mille kohta ta teadis, et see ei suuda taluda nende õnnetute nägemist.

Prantslased, kes olid lakanud tulistamast seda surnute ja haavatutega kaetud välja, sest et seal ei olnud enam kedagi elavat, sihtisid üle välja ratsutavat adjutanti nähes tema pihta suurtüki ja saatsid talle mõne kuuli. Nende kuulide hirmuäratav vihin ja ümberringi lamavate surnute nägemine sulasid Rostovile ühte üheks õuduse ja enesehaletsuse muljeks. Talle meenus viimane ema kiri. «Mis ta küll tunneks,» mõtles ta, «kui ta näeks mind praegu siin sellel väljal minu pihta sihitud suurtükkidega?»

Hostieradi külas asusid ehkki segipaisatud, kuid siiski paremas korras vene väed, mis olid ära tulnud lahinguväljalt. Siia ei ulatunud enam prantsuse suurtükikuulid ja tulistamise mürin tundus kaugena. Siin juba nägid kõik selgesti ja rääkisid, et lahing on kaotatud. Keegi, kelle poole Rostov pöördus, ei teadnud talle öelda ei seda, kus on keiser, ega seda, kus on Kutuzov. Ühed rääkisid, et kuuldus keisri haavatasaamisest on õige, teised ütlesid, et ei ole, ja seletasid selle valekuulduse levimist sellega, et keisri tõllas olevat tõepoolest lahinguväljalt tagasi kihutanud kahvatu ning hirmunud ülem-õuemarssal krahv Tolstoi, kes oli keisri saatjaskonnas lahinguväljal käinud. Üks ohvitser ütles Rostovile, et ta oli küla taga vasakul näinud kedagi kõrgemat ülemust, ja Rostov ratsutas sinna, juba mitte enam lootes kedagi leida, vaid ainult selleks, et iseenese ees oma südametunnistust rahustada. Kui ta oli umbes kolm versta edasi sõitnud

ja möödunud viimastest vene vägedest, nägi ta kraaviga piiratud juurviljaaia juures kraavi kaldal seisvat kaht ratsanikku. Üks, kel oli valge suletutt kübaral, näis Rostovile millegipärast tuttav; teine, tundmatu ratsanik ilusal raudjal hobusel (see hobune tundus Rostovile tuttav) sõitis kraavi äärde, müksas hobust kannustega ja hüppas ratsmeid lõdvaks lastes kergelt juurviljaaeda ümbritsevast kraavist üle. Ainult mulda pudenes kraavivallilt hobuse tagumiste kapjade alt. Pööranud hobuse järsult ümber, hüppas ta jälle tagasi üle kraavi ja pöördus aupaklikult valge suletutiga ratsaniku poole, nähtavasti soovitades tal sedasama teha. Ratsanik, kelle kogu näis Rostovile tuttav ja kes millegipärast tema tähelepanu tahtmatult enesele tõmbas, tegi pea ja käega eitava liigutuse, ja selle liigutuse järgi tundis Rostov silmapilkselt ära oma taganutetud, jumaldatud keisri.

«Aga see ei või olla tema, üksinda keset seda tühja välja,» mõtles Rostov. Sellal pööras Aleksander pead ja Rostov nägi nii elavalt tema mällu lõikunud armsaid näojooni. Keiser oli kahvatu, ta põsed olid lohkus ja silmad auku vajunud, kuid seda rohkem ilu ja mahedust oli ta näojoontes. Rostov oli õnnelik, veendudes, et kuuldus keisri haavatasaamisest polnud õige. Ta oli õnnelik, et nägi teda. Ta teadis, et võis, koguni pidi pöörduma keisri poole ja teatama, mida Dolgorukov oli tal käskinud teatada.

Kuid nagu armunud nooruk väriseb ja on nõrkemas, julgemata öelda seda, millest ta on öid unistanud, ja ehmunult ringi vahib, otsides abi või edasilükkamise ja põgenemise võimalust, kui saabub igatsetud silmapilk ja ta on nelja silma all oma armsamaga, nii ei teadnud ka Rostov nüüd, olles saavutanud selle, mida ta oli soovinud üle kõige maailmas, kuidas keisrile ligineda, ja tema kujutlusse kerkis tuhat kaalutlust, mispärast see oleks ebasobiv, ebaviisakas ja võimatu.

«Kuidas! Ma olen justkui rõõmus kasutama juhust, et ta on üksi ning norgus. Talle võib sel kurvastuse hetkel tundmatu isik tunduda vastumeelsena ning koormavana. Pealegi, mis saan ma talle öelda nüüd, kus mul juba üksnes tema nägemisel süda kipub seisma jääma ja suu kuivab?» Mitte ükski neist loendamatuist kõnedest, mis ta

oma kujutluses keisri poole pöördudes oli koostanud, ei tulnud talle nüüd meelde. Need kõned peeti suuremalt jaolt hoopis teistsugustes tingimustes, need peeti suuremalt jaolt võitude ning pidustuste hetkedel ja peamiselt haavatuna surivoodil, kusjuures keiser teda tänas kangelastegude eest ja tema avaldas surres keisrile oma tegelikkuses kinnitust leidnud armastust.

«Ja mida ma küsin keisrilt tema käskude suhtes paremale tiivale, kui kell saab juba varsti neli õhtul ja lahing on kaotatud? Ei, kindlasti ma ei tohi talle läheneda, ei tohi segada tema mõtisklust. Parem tuhat korda surra, kui saada temalt halva pilgu või halva arvamise osaliseks,» otsustas Rostov ja sõitis eemale, nukrus ning ahastus südames, ühtelugu tagasi vaadates ikka endiselt kõhklevas olukorras seisvale keisrile.

Sellal kui Rostov niiviisi kaalutles ja keisri juurest kurvalt eemaldus, sattus kapten von Toll juhuslikult samasse kohta, ja nähes keisrit, ratsutas otsekohe tema juurde, pakkus talle oma abi ja aitas tal jalgsi kraavist üle minna. Keiser, kes soovis puhata ja tundis end haiglasena, istus õunapuu alla ja Toll jäi ta kõrvale seisma. Rostov nägi eemalt kadeduse ja kahetsusega, kuidas von Toll keisrile kaua ning õhinal midagi rääkis, kuidas keiser nähtavasti nutma puhkedes silmad käega kinni kattis ja von Tolli kätt surus.

«Ja see oleksin võinud olla mina tema asemel!» mõtles Rostov endamisi ja ratsutas, vaevu kahetsuspisaraid keisri saatuse pärast tagasi hoides, täielikus meeleheites edasi, teadmata, kuhu ja milleks ta nüüd sõidab.

Ta meeleheide oli seda sügavam, et ta tundis, et tema mure põhjuseks oli ta enese nõrkus.

Ta oleks võinud ... mitte ainult võinud, vaid ta oleks pidanud keisri juurde ratsutama. Ja see oli ainus juhus näidata keisrile oma truudust. Ja tema ei kasutanud seda ... «Mis ma tegin?» mõtles ta. Ja ta pööras hobuse ümber ning kihutas tagasi sinna kohta, kus ta oli näinud keisrit; aga teisel pool kraavi ei olnud enam kedagi. Sõitsid ainult voorivankrid ja kergesõidukid. Ühelt voorimehelt sai Rostov teada, et Kutuzovi staap asub lähedases külas, kuhu läksid voorid. Rostov sõitis neile järele.

Ta ees sammus Kutuzovi ratsastaja, talutades sadulatekkidega kaetud hobuseid. Ratsastaja järel sõitis voorivanker ja vankri taga kõndis, nokkmüts peas ja poolkasukas seljas, kõverjalgne vana mõisamees.

«Tiit, hei, Tiit!» hõikas ratsastaja.

«Mida?» kostis vanamees hajameelselt.

«Tiit! Su kael on peenike kui niit!»

«Äh, lollpea, ptüi!» ütles vanamees vihaselt sülitades. Möödus tükk aega vaikset liikumist ja siis kordus jälle seesama nali.

Kella viie paiku õhtul oli lahing kaotatud kõigis punktides. Üle saja suurtüki oli juba prantslaste võimuses. Przybyszewski oma korpusega pani relvad maha. Teised kolonnid olid kaotanud ligi pooled mehed ja taganesid korratute, segipaisatud salkadena.

Langeroni ja Dohturovi vägede riismed tunglesid segamini Augezdi küla juures tiikide kallastel ja tammidel.

Pärast kella viit oli veel ainult Augezdi paisu juures kuulda ägedat suurtükilaskmist ning ainult prantslaste poolt, kes olid Pratzeni kõrgendikkude nõlvakuile üles seadnud rohkesti patareisid ja tulistasid neist meie taganevate vägede pihta.

Järelväes kogusid Dohturov ja teised pataljone kokku ning tõrjusid tulistades tagasi prantsuse ratsaväge, kes jälitas meie omi. Hakkas hämarduma. Kitsal Augezdi tammil, kus nii palju aastaid oli rahulikult õngitsedes istunud lodumütsiga vanakesest mölder, kuna ta pojapoeg, särgikäised üles kääritud, soris kastmiskannus hõbedaselt värelevaid kalu; sellel tammil, millest nii paljude aastate jooksul rahulikult oma nisuga laaditud kahehobusevankritel olid üle sõitnud karusnahksete mütside ja siniste kuubedega moraavlased ja jahutolmustena, valgete koormatega jälle tagasi sõitnud, — sellel kitsal tammil tunglesid nüüd voorivankrite ja suurtükkide keskel, hobuste jalgade all ja rataste vahel surmahirmust moonutatud nägudega mehed üksteist muljudes, surres, üle surijate astudes ja üksteist tappes ainult selleks, et olles mõne sammu edasi läinud, täpselt samuti tapetud saada.

Iga kümne sekundi järel plartsatas õhusurvet tekitades selle tiheda inimmurru keskele suurtükikuul või lõhkes granaat, tappes ja pritsides verega neid, kes seisid läheduses. Käest haavatud Dolohhov, kes oli jalgsi, kümmekonna oma roodu soldatiga (ta oli juba ohvitser) ja tema polgukomandör, ratsa, olid kõik, mis oli kogu polgust järele jäänud. Inimmurrust kaasa kistud, tungisid nad tammi otsa juurde ja jäid igast küljest muljutuina peatuma, sest eespool oli hobune suurtüki alla maha kukkunud ja hulk mehi kiskus teda välja. Üks suurtükikuul tappis kellegi nende selja taga, teine langes ettepoole ja pritsis Dolohhovi verega üle. Inimmurd tungis meeleheitlikult peale, tõmbus kokku, liikus mõne sammu edasi ja jäi jälle seisma.

«Ära käia need sada sammu, ja ma olen kindlasti pääsenud; seista veel kaks minutit paigal, ja olen kindlasti hukkunud,» mõtles igaüks.

Dolohhov, kes seisis keset meestemurdu, sööstis kaht soldatit jalust maha paisates tammi servale ja jooksis tiiki katvale libedale jääle.

«Pööra kõrvale!» hüüdis ta, hüpeldes mööda jääd, mis praksus ta all. «Pööra kõrvale!» karjus ta suurtüki poole. «Kannab!...»

Jää kandis teda, kuid paindus ning praksus, ja oli ilmne, et see mitte ainult suurtüki või inimmurru all, vaid ka ainult tema all otsekohe murdub. Teda vahiti ja tungeldi kalda poole, kuid ei julgetud veel jääle minna. Polgukomandör, kes seisis ratsa tammi otsa juures, tõstis käe ja avas suu, pöördudes Dolohhovi poole. Korraga kostis ühe suurtükikuuli vihin nii madalal inimmurru kohal, et kõik laskusid kummargile. Miski plartsatas millessegi märga ja kindral kukkus koos hobusega maha verelompi. Keegi ei vaadanud kindralile ega mõtelnud teda üles tõsta.

«Käige jää peale! Minge jääd mööda! Las käia! Pööra! Kas sa ei kuule või! Las käia!» kostsid järsku, pärast seda kui kuul oli kindralit tabanud, arvutud hääled, mis karjusid isegi teadmata mida ja milleks.

Üks tagumistest suurtükkidest, mis oli sõitmas tammile, pöördus jääle. Soldatid jooksid hulganisti tammilt

alla kinnikülmunud tiigile. Ühe esimese soldati all purunes jää ja ta sulpsatas üht jalga pidi vette; ta tahtis jalga välja tõmmata, aga vajus vööni sisse. Lähedal olevad soldatid jäid kõheldes seisma, suurtükisõitja peatas oma hobuse, aga tagantpoolt kostsid ikka veel hüüded: «Lase jää peale, mis sa seisma jäid! Las käia, las käia!» Ja inimmurrust tuli kuuldavale hirmukisa. Suurtükki ümbritsevad soldatid vehkisid hobuste poole ja peksid neid, et nad pöörduksid ja edasi liiguksid. Hobused hakkasid kaldalt liikuma. Jää, mis kandis jalamehi, murdus hiiglasuure tükina lahti, ja umbes nelikümmend meest, kes olid jääl, sööstsid kes edasi, kes tagasi, uputades üksteist.

Suurtükikuulid vihisesid ikka niisama ühetasaselt ja plartsatasid jääle, vette, kõige sagedamini aga inimmurdu, mis kattis tammi, tiike ja kallast.

XIX

Vürst Andrei Bolkonski lamas Pratzeni mäel, samas kohas, kuhu ta oli kukkunud, lipuvarras käes. Ta haavast voolas rohkesti verd ja ta oigas, ilma et ise seda oleks teadnud, vaikselt, haledalt ning lapselikult.

Õhtu eel lakkas ta oigamast ja jäi täiesti vaikseks. Ta ei teadnud, kui kaua kestis see meelemärkuseta olek. Järsku tundis ta jälle, et ta elab ja kannatab kõrvetava ning justkui midagi rebiva valu tõttu peas.

«Kus ta on, see kõrge taevas, mida ma seni ei tundnud ja alles täna nägin?» oli ta esimene mõte. «Ja ka seda kannatust ma ei tundnud,» mõtles ta. «Jah, ma ei teadnud seni midagi, mitte midagi. Aga kus ma olen?»

Ta jäi kuulatama ja kuulis lähenevat hobusekapjade plaginat ja prantsuse keeles kõnelevaid hääli. Ta avas silmad. Tema kohal oli jälle seesama kõrge taevas veel kõrgemale tõusnud pilvedega, mille vahelt paistis sinetav lõpmatus. Ta ei pööranud pead ega näinud neid, kes kabjaplagina ja häälte järgi otsustades tema juurde ratsutasid ja peatusid.

Need ratsanikud olid Napoleon ja kaks teda saatvat adjutanti. Bonaparte andis lahinguväljal ringi sõites viimaseid käske Augezdi paisu tulistava patarei tugevdamiseks ja vaatles tapetuid ning haavatuid, kes olid jäänud lahinguväljale.

«De beaux hommes!»[1] ütles Napoleon, vaadates surmasaanud vene grenaderi, kes lamas kõhuli, nägu vastu maad ja kukal paakunud verest must, üks, juba kangestunud käsi välja sirutatud.

«Les munitions des pièces de position sont épuisées, sire!»[2] ütles sellal adjutant, kes oli kohale jõudnud patarei juurest, mis tulistas Augezdi.

«Faites avancer celles de la réserve,»[3] ütles Napoleon, ratsutas mõne sammu eemale ja peatus vürst Andrei juures, kes lamas selili, lipuvarras kõrval (lipu enese olid prantslased juba trofeena kaasa võtnud).

«Voilà une belle mort,»[4] ütles Napoleon, vaadates Bolkonskile.

Vürst Andrei mõistis, et see oli öeldud tema kohta ja et seda ütles Napoleon. Ta kuulis, kuidas nimetati *sire*'iks seda, kes ütles need sõnad. Ent ta kuulis neid sõnu, nagu oleks see olnud kärbse pirin. Mitte ainult, et ta ei tundnud huvi nende vastu, vaid ta ei märganudki õieti neid ja unustas nad otsekohe. Tal kõrvetas peas; ta tundis, et jookseb verest tühjaks, ja nägi enese kohal kauget, kõrget ning igavest taevast. Ta teadis, et see on Napoleon — tema sangar, kuid sel hetkel tundus Napoleon talle nii väikese, tühise inimesena, võrreldes sellega, mis toimus nüüd tema hinge ja selle kõrge, edasiruttavate pilvedega taeva vahel. Talle oli sel hetkel täiesti ükskõik, kes ka ei oleks seisnud tema juures või mis ka ei oleks kõneldud temast; ta oli rõõmus vaid selle üle, et tema juures seisatasid inimesed, ja soovis ainult, et need inimesed aitaksid teda ning tooksid ta tagasi ellu, mis näis talle nii väga kaunina, sest et ta seda nüüd mõistis hoopis teistmoodi. Ta võttis kokku kõik oma jõu, et end liigutada ja teha mingisugust häält. Ta liigutas nõrgalt jalga ja laskis kuuldavale teda ennastki härdaks tegeva nõrga, haiglase oige.

[1] Toredad mehed!
[2] Patareil on laskemoon otsa lõppenud, teie majesteet!
[3] Laske tuua reservist,
[4] Vaat kus on ilus surm,

«Aa! Ta elab,» ütles Napoleon. «Üles tõsta see noormees, *ce jeune homme,* ja sidumispunkti viia!»

Seda öeldes ratsutas Napoleon edasi, vastu marssal Lannes'ile, kes oli kübara peast võtnud ja naeratades ning võidu puhul õnnitledes keisrile lähenes.

Edasi ei mäletanud vürst Andrei enam midagi: ta kaotas teadvuse koleda valu tõttu, mida tekitasid kanderaamile asetamine, raputused liikumisel ja haava sondeerimine sidumispunktis. Ta virgus alles päeva lõpul, kui teda koos teiste haavatud ning vangilangenud vene ohvitseridega hospidali viidi. Sel edasiliikumisel tundis ta end mõnevõrra värskemana ja võis ringi vaadata ning isegi kõnelda.

Esimesed sõnad, mis ta virgumisel kuulis, olid prantsuse konvoiohvitseri sõnad, kes kiiresti lausus:

«Tarvis siin peatuda: kohe sõidab keiser mööda. Talle pakub kindlasti lõbu näha neid vangistatud härrasid.»

«Täna on nii palju vange, peaaegu terve vene vägi, et teda on arvatavasti ära tüüdanud,» ütles teine ohvitser.

«Noh, siiski! See öeldakse olevat kogu keiser Aleksandri kaardiväe komandör,» ütles esimene, osutades valges ratsakaardiväelase mundris haavatud vene ohvitserile.

Bolkonski tundis ära vürst Repnini, keda ta oli kohanud Peterburi seltskonnas. Repnini kõrval seisis üheksateistkümneaastane poisike, ka haavatud ratsakaardiväeohvitser.

Bonaparte ratsutas galopis kohale ja peatas hobuse.

«Kes on vanem?» küsis ta, nähes vange.

Nimetati polkovnikut, vürst Repnini.

«Teie olete keiser Aleksandri ratsakaardiväepolgu komandör?» küsis Napoleon.

«Ma juhatasin eskadroni,» vastas Repnin.

«Teie polk täitis ausalt oma kohust,» ütles Napoleon.

«Suure väejuhi kiitus on parim autasu soldatile,» lausus Repnin.

«Annan selle teile hea meelega,» ütles Napoleon. «Kes on see noormees teie kõrval?»

Vürst Repnin nimetas leitnant Suhteleni.

Napoleon silmitses noormeest ja ütles naeratades:

«Il est venu bien jeune se frotter à nous.»[1]

«Noorus ei takista olemast vahva,» lausus Suhtelen katkeval häälel.

«Suurepärane vastus,» ütles Napoleon. «Noormees, te jõuate veel kaugele!»

Vürst Andrei, kes oli samuti selleks, et vangide näol saadud trofeede kogu oleks täielik, esiplaanile, keisri silma alla asetatud, ei saanud jätta tema tähelepanu enesele tõmbamata. Napoleonile tuli nähtavasti meelde, et ta oli teda näinud lahinguväljal, ja ta kasutas teda kõnetades sedasama noormehe — *jeune homme* — nimetust, millega Bolkonski esimesel korral tema mälus oli kajastunud.

«Et vous, jeune homme? Noh, ja teie, noormees?» pöördus ta tema poole. «Kuidas te ennast tunnete, *mon brave?»*

Sellest hoolimata et viis minutit varem vürst Andrei oli saanud öelda mõne sõna teda kandvaile soldatitele, suunas ta nüüd oma pilgu otse Napoleonile ja vaikis ... Talle tundus sel hetkel nii tähtsusetuna kõik see, mis huvitas Napoleoni, nii tühisena näis talle tema sangar ise oma väiklase auahnuse ja võiduröömuga, võrreldes selle kõrge, õiglase ning hea taevaga, mida ta nägi ja mõistis, — et ta ei suutnud Napoleonile vastata.

Pealegi näis kõik nii kasutuna ja tühisena võrreldes selle karmi ning üleva mõttekäiguga, mille temas esile kutsusid verekaotusele järgnenud nõrkus, kannatus ja lähedase surma ootus. Vaadates Napoleonile silma, mõtles vürst Andrei sellest, kui tühine on suurus, kui tühine on elu, mille tähendust keegi ei ole suutnud mõista, ja kui palju tühisem veel on surm, mille mõtet keegi elavaist ei ole suutnud mõista ega seletada.

Keiser pöördus vastust saamata kõrvale ja ütles edasi sõitma hakates ühele ülemaist:

---

[1] Liiga noorelt on ta tulnud meiega võitlema.

«Hoolitsetagu nende härrade eest ja viidagu nad minu leeri; las mu arst Larrey vaatab nende haavad üle. Nägemiseni, vürst Repnin,» ja ta ajas hobuse liikvele ning kappas edasi.

Ta näol oli enesega rahulolu ja õnne sära.

Soldatid, kes olid vürst Andreid kandnud ja tal kaelast ära võtnud kättesattunud kuldse pühapildikese, mille vürstitar Marja oli vennale kaela riputanud, ruttasid nüüd, nähes lahkust, millega keiser vange kohtles, pildikest tagasi andma.

Vürst Andrei ei näinud, kes ja kuidas talle selle uuesti kaela pani, kuid korraga oli ta rinnal mundri peal peenikese kuldse keti otsa kinnitatud pühapildike.

«Oleks küll hea,» mõtles vürst Andrei, vaadates seda pildikest, mille õde oli niisuguse armastuse ja aukartusega talle kaela riputanud, «oleks küll hea, kui kõik oleks nii selge ja lihtne, nagu see näib vürstitar Marjale. Kui hea oleks teada, kust otsida abi selles elus ja mida oodata pärast seda, seal, teisel pool hauda! Kui õnnelik ja rahulik ma oleksin, kui võiksin nüüd öelda: «Issand, heida armu mu peale! ... Aga kellele ma seda ütlen? Kas on jumal see määratlematu, äramõistmatu jõud, kelle poole ma mitte ainult et ei saa pöörduda, vaid keda ma ei suuda ka sõnades väljendada, — see suur kõik ja mitte midagi,» ütles ta enesele, «või on see see jumal, kes on vürstitar Marja poolt siia sellesse kotikesse õmmeldud? Midagi, mitte midagi ei ole kindlat peale selle, et kõik, mis on mulle arusaadav, on tühine, ja et miski arusaamatu, kuid kõige tähtsam — on suur!»

Kanderaam hakkas liikuma. Iga tõuke juures tundis ta jälle väljakannatamatut valu; palavik tõusis ja ta hakkas sonima. Unelmad isast, naisest, õest ja tulevasest pojast ning õrnus, mida ta oli tundnud lahingueelsel ööl, väike, tühine Napoleon ja kõige selle kohal kõrge taevas — moodustasid ta palavikuliste kujutelmade peamise aluse.

Ta kujutlusse kerkis vaikne elu ja rahulik perekonnaõnn Lõssõje Gorõ's. Ta juba nautis seda õnne, kui korraga ilmus väike Napoleon oma osavõtmatu, piiratud ja teiste õnnetusest õnneliku pilguga, ja algasid kahtlused, piinad, ja ainult taevas tõotas rahu. Hommikuks läksid

kõik unelmad segi ja sulasid kokku meelemärkusetuse ning unustuse kaoseks ja pimeduseks, mis Larrey', Napoleoni arsti arvates hoopis tõenäolisemalt pidi lahenema surma kui tervenemisega.

«C'est un sujet nerveux et bilieux,» ütles Larrey, *«il n'en rechappera pas.»*[1]

Vürst Andrei anti koos teiste lootusetult haavatutega kohalike elanike hoolde.

[1] See on närviline ja sapine subjekt, ta ei parane.

TEINE RAAMAT

ESIMENE JAGU

I

1806. aasta algul tuli Nikolai Rostov puhkusele. Ka Denissov sõitis koju, Voroneži, ja Rostov sai teda nõusse endaga kaasa sõitma Moskvasse ja peatuma nende majas. Eelviimases postijaamas oli Denissov juhuslikult kohanud sõpra ja temaga ära joonud kolm pudelit veini ning ei virgunud nüüd Moskvale lähenedes konarliku tee tõugetest hoolimata, vaid lebas postisaani põhjas Rostovi kõrval, kes sedamööda, kuidas läheneti Moskvale, üha kärsitumaks muutus.

«Kas varsti juba? Kas varsti juba? Oh, need tüütud tänavad, kaubaputkad, saiapoed, laternad, voorimehed!» mõtles Rostov, kui nad olid linnaväravas juba oma puhkuseload registreerinud ja Moskvasse sisse sõitsid.

«Denissov, oleme päral! Magab!» rääkis ta end kogu kehaga ettepoole kallutades, nagu loodaks ta selle hoiakuga postisaani liikumist kiirendada. Denissov ei vastanud.

«Seal ongi tänavanurk, kus seisab voorimees Zahhar; ja seal on ka Zahhar ise, ja ikka seesama hobune. Siin on ka poeke, kust käisime prääänikuid ostmas. Kas varsti juba? Noh!»

«Missuguse maja juurde?» küsis postipoiss.

«Selle suure juurde seal lõpus, kas sa siis ei näe! See on meie maja,» ütles Rostov. «See on ju meie maja!»

«Denissov! Denissov! Kohe jõuame pärale.»

Denissov tõstis pea, köhatas ega vastanud midagi.

«Dmitri,» pöördus Rostov saanipukis istuva teenri poole. «See tuli paistab ju meilt?»

«Just nii, ka papakese juures kabinetis on valge.»

«Nad pole veel magama heitnud? Ah? Mis sina arvad?»

«Vaata aga, ära unusta, et otsid mulle silmapilk välja uue dolmani,» lisas Rostov, sõrmitsedes oma tärkavaid vurrukesi.

«Noh, lase käia!» hüüdis ta postipoisile. «Ärka ometi kord, Vasja,» pöördus ta Denissovi poole, kes oli pea uuesti alla lasknud.

«Lase ometi käia, kolm rubla jootraha, lase käia!» karjus Rostov, kui saan oli paraadtrepist ainult kolme maja kaugusel. Talle tundus, et hobused ei liigu paigastki. Lõpuks pööras saan paremale trepi ette. Rostov silmas tuttavat mahalangenud krohviga karniisi oma pea kohal, välistreppi, tulpa kõnnitee ääres. Ta hüppas juba sõidul saanist maha ja jooksis esikusse. Maja seisis ikka endiselt elutuna, ebasõbralikuna, nagu poleks tal asjagi sellega, kes on pärale jõudnud. Esikus ei olnud kedagi. «Mu jumal! Ega midagi halba pole juhtunud?» mõtles Rostov, peatudes viivuks tarduva südamega, ja jooksis siis edasi mööda esikut ja tuttavaid kaardunud trepiastmeid. Seesama ukselink, mille mitteküllaldase puhtuse pärast krahvinna oli sageli pahandanud, avanes niisama kergesti. Eestoas põles üksainus rasvaküünal.

Vanake Mihhailo magas kirstu peal. Tõllateener Prokofi, seesama, kes oli nii tugev, et tõstis tõllapära üksinda üles, istus ja punus kanga ultusäärtest viiske. Ta heitis pilgu avaneva ukse poole ja ta ükskõikne, unine näoilme muutus järsku vaimustatud-ehmunuks.

«Helde taevas! Noor krahv!» hüüatas ta, tundes ära oma noore isanda. «Kas ikka tõesti? Mu kullake!» Ja Prokofi sööstis ärevusest värisedes võõrastetoa ukse poole, arvatavasti selleks, et teatada; kuid mõtles nähtavasti ümber, tuli tagasi ja surus oma näo noore isanda õla vastu.

«Kas kõik on terved?» küsis Rostov oma kätt vabastades.

«Jumal tänatud! Terved, jumal tänatud! Praegu alles lõpetasid õhtusöögi. Lase end vaadata, teie hiilgus!»

«Kõik on igapidi hästi?»

«Jumal tänatud, jumal tänatud!»

Unustades hoopis Denissovi ning mitte soovides lasta kellelgi endast ette jõuda, heitis Rostov kasuka seljast ja jooksis kikivarbail suurde pimedasse saali. Kõik oli endine, needsamad mängulauad, seesama kroonlühter tolmukattes; kuid keegi oli noorhärrat juba märganud, ja ta ei jõudnud veel joosta võõrastetoani, kui midagi hoogsat nagu tormi-iil külgmisest uksest välja lendas, tal ümbert kinni haaras ja teda suudlema hakkas. Veel teine ja kolmas samasugune olend kargas välja teisest ja kolmandast uksest; veel tuli sülelusi, veel suudlusi, veel hüüatusi, rõõmupisaraid. Ta ei suutnud aru saada, kus või kes on isa, kes Nataša, kes Petja. Kõik kisasid, rääkisid ja suudlesid teda ühel ja samal ajal. Ainult ema ei olnud nende hulgas, seda ta taipas.

«Aga mina, ma ei teadnud... Nikoluška... mu sõber!»

«Ongi tema... meie Nikolai... Mu sõber, Kolja... Sa oled muutunud! Küünlaid ei ole! Tooge teed!»

«Suudle mind ometi!»

«Südameke... mind ka!»

Sonja, Nataša, Petja, Anna Mihhailovna, Veera ja vana krahv kaisutasid teda; teenrid ja toatüdrukud, kes täitsid tuba, hüüatasid ja imestasid.

Petja rippus ta jalgade küljes.

«Aga mind!» kisas ta.

Nataša hüppas temast eemale, pärast seda kui oli kallutanud ta enda juurde alla ja ta näo üleni katnud suudlustega, hoidis kinni ta dolmani hõlmast ja kargles nagu kits ühel kohal ning kiljus läbilõikavalt.

Igal pool olid rõõmupisaraist läikivad, armastavad silmad, igal pool olid suudlusi ihkavad huuled.

Näost tulipunane Sonja hoidis samuti ta käest kinni ja vaatas säraval õndsalikul pilgul silmadesse, mida ta oli oodanud. Sonja oli juba kuueteistkümneaastane ja väga ilus, eriti sel õnnelikul, vaimustatud elevuse hetkel. Naeratades ja hinge kinni pidades vaatas ta üksisilmi noormehele. Rostov heitis talle tänuliku pilgu, kuid ootas ja otsis ikka veel kedagi. Vana krahvinna ei ilmunud veel. Aga siis kostsid sammud ukse tagant. Niisugused kärmed sammud, mis ei võinud olla ta ema omad.

Kuid see oli tema oma uues, pojale alles tundmatus, ta

äraolekul õmmeldud kleidis. Kõik astusid eemale ja Rostov jooksis ema juurde. Kui nad kohtusid, langes ema nuuksudes ta rinnale. Ta ei suutnud nägu üles tõsta, vaid aina surus seda poja dolmani külmade nööride vastu. Denissov, kes oli kellelegi märkamatult tuppa astunud, seisis ja hõõrus neile vaadates silmi.

«Vassili Denissov, teie poja sõber,» lausus ta, esitledes end krahvile, kes talle küsivalt otsa vaatas.

«Tere tulemast. Tean, tean,» ütles krahv, suudeldes ja süleldes Denissovit. «Nikoluška kirjutas... Nataša, Veera, siin ongi tema, Denissov.»

Needsamad õnnelikud, rõõmuelevil näod pöördusid Denissovi karvase kogu poole ja ümbritsesid teda.

«Kullake, Denissov!» kiljatas Nataša, unustades end vaimustushoos, kargas tema juurde ja kaelustas ning suudles teda. Kõik kohmetusid Nataša käitumisest. Ka Denissov punastas, kuid võttis naeratades Nataša käe ja suudles seda.

Denissov juhatati temale määratud tuppa, Rostovid aga kogunesid kõik diivanituppa Nikoluška ümber.

Vana krahvinna istus poja kõrval, hoides tema kätt, mida ta ühtelugu suudles. Teised olid kobaras nende ümber, püüdsid iga Nikolai liigutust, sõna ja pilku ega pööranud temalt oma vaimustatud-armunud silmi. Vend ja õed sõnelesid ning võtsid üksteiselt kohti ära, et talle lähemal olla, ja kisklesid selle üle, kes toob vennale teed, taskurätiku või piibu.

Rostov oli väga õnnelik armastuse üle, mida talle osutati; aga esimene jällenägemishetk oli olnud nii õndsalik, et praegust õnne tundus talle olevat vähe, ja ta ootas ikka veel ja veel midagi.

Järgmisel hommikul puhkasid saabunud reisiväsimust ligi kella kümneni.

Eesmises toas vedelesid mõõgad, paunad, taskud, avatud kohvrid, porised saapad. Kaks kannustega saapapaari olid juba puhastatud ja äsja seina najale pandud. Teenrid kandsid sisse pesukausse, tulist vett habemeajamiseks ja puhtaks harjatud riideid. Lõhnas tubaka ja meeste järele.

«Hei, Griška, mu piip!» hüüdis Vaska Denissovi kähisev hääl. «Rostov, tõuse üles!»

Rostov tõstis palavalt padjalt sassis pea ja hõõrus raskeid silmalauge.

«Kas on juba hilja?»

«Hilja jah, kell on kümne peal,» vastas Nataša hääl ja kõrvaltoast kuuldus tärgeldatud kleitide kahinat, tütarlaste häälte sosinat ja naeru, praokil uksest aga välgatas midagi helesinist, lindikesi, musti juukseid ja rõõmsaid nägusid. Need olid Nataša, Sonja ja Petja, kes tulid vaatama, kas ta on juba tõusnud.

«Nikolai, tõuse üles!» kuuldus ukse juurest jälle Nataša hääl.

«Otsekohe!»

Sel ajal oli Petja esimeses toas silmanud ja kätte haaranud mõõga. Vaimustuses, mida tunnevad poisikesed oma vanemat sõjaväelasest venda nähes, unustas ta, et õdedel ei ole viisakas riietumata mehi näha, ja avas ukse.

«Kas see on sinu mõõk?» hüüdis ta.

Tüdrukud hüppasid eemale. Denissov peitis hirmunud silmil oma karvased jalad teki alla ja heitis abiotsiva pilgu sõbra poole. Uks laskis Petja sisse ja sulgus siis jälle. Ukse tagant kuuldus naeru.

«Nikolaike, tule hommikumantlis välja,» lausus Nataša hääl.

«Kas see on sinu mõõk?» küsis Petja. «Või on see teie oma?» pöördus ta aukartliku lugupidamisega vurruka tõmmu Denissovi poole.

Rostov pistis jalad kärmesti tuhvlitesse, ajas hommikumantli selga ja väljus. Natašal oli üks kannusega säärsaabas jalga tõmmatud ja ta puges teise sisse. Sonja keerles ringi ja kavatses parajasti kleiti tuult täis keerutada ja maha kükitada, kui Rostov oma toast väljus. Mõlemad tüdrukud olid ühesugustes uutes helesinistes kleitides, värsked, jumekad ja rõõmsad. Sonja jooksis minema, Nataša aga võttis vennal käe alt kinni ja viis ta diivanituppa, ja nad alustasid vestlust. Nad ei jõudnud küllalt küsida ja vastata teineteisele tuhandeist pisiasjadest, mis võisid huvitada ainult neid. Nataša naeris iga sõna juures, mis vend ütles ja mis ta ise rääkis, mitte sellepärast, et kõik see oleks olnud naljakas, vaid sellepärast, et tal oli lõbus ja ta ei suutnud taltsutada oma rõõmu, mis väljendus naerus.

«Ah, kui tore, kui suurepärane!» lausus ta iga asja kohta.

Rostov tundis, kuidas kuumade armastuskiirte mõjul esmakordselt poolteise aasta järel ta südames ja näol puhkes see lapselik naeratus, mida ta kordagi polnud naeratanud sellest ajast saadik, kui ta kodunt lahkus.

«Aga kuule,» ütles Nataša, «kas sa oled nüüd täiesti mees? Ma olen hirmus rõõmus, et sa oled mu vend.» Ta puudutas venna vurrusid. «Ma tahaksin teada, millised te, mehed, olete? Kas niisugused nagu meie? Ei?»

«Miks Sonja minema jooksis?» küsis Rostov.

«Jaa. See on terve pikk lugu! Kuidas sa kavatsed Sonjat kõnetada? Kas sina või teie?»

«Kuidas juhtub,» ütles Rostov.

«Ütle talle, palun, teie, ma pärast seletan sulle.»

«Aga miks siis?»

«Noh, ma ütlen siis praegu. Sa tead, et Sonja on mu sõber, niisugune sõber, et ma panen käe tema pärast tulle. Vaata!» Nataša kääris musliinkleidi varruka üles ja näitas oma pikal kõhnal ning õrnal käsivarrel õla ligiduses, tublisti ülalpool küünarnukki (kohal, mida tavaliselt katab ka ballikleit), punast märki.

«Selle põletasin ma, et tõendada talle oma armastust. Ajasin lihtsalt joonlaua tules kuumaks ja vajutasin vastu.»

Istudes oma endises klassitoas diivanil, mille käetugedel olid väikesed polstripadjakesed, ja vaadates Nataša ennatlik-elevil silmadesse, astus Rostov jälle sellesse perekondlikku, lapselikku maailma, millel polnud küll kellegi jaoks peale ta enda mingit mõtet, kuid mis pakkus talle ta parimaid naudinguid elus; see käe põletaminegi joonlauaga, armastuse kinnituseks, ei tundunud talle kasutuna: ta mõistis seda ega imestanud selle üle.

«Ja mis siis? Muud midagi?» küsis ta.

«Nii sõbrad oleme, nii sõbrad! See on muidugi rumalus — see joonlaua lugu; aga me oleme igavesti sõbrad. Keda Sonja armastama hakkab, armastab igavesti; mina aga ei saa seda, unustan otsekohe.»

«Noh, ja mis siis?»

«Nii-ta armastab mind ja ka sind.» Nataša punastas järsku. «Noh, sa mäletad ju, enne ärasõitu... Ta räägib, sa unustagu see kõik... Ta ütles: mina armastan teda alati, aga tema olgu vaba. Eks ole tõsi, see on väga kena, õilis! Kas jah, jah? Väga õilis? Kas jah?» küsitles Nataša nii tõsiselt ja ärevalt, et oli näha, et seda, mis ta nüüd ütles, oli ta varem öelnud pisaratega.

Rostov jäi mõttesse.

«Ma ei võta millegi suhtes oma sõna tagasi,» ütles ta. «Ja pealegi on Sonja nii tore, et ainult loll hakkaks loobuma oma õnnest.»

«Ei, ei!» hüüatas Nataša. «Me rääkisime temaga juba sellest. Teadsime, et sa niiviisi ütled. Kuid nii ei või, sest et, saad aru, kui sa niiviisi räägid — pead end seotuks sõnaga, siis tuleb välja, nagu oleks ta seda sihilikult öelnud. Tuleb nii välja, et sa ikkagi abiellud temaga sunnitult, ja see pole sugugi see.»

Rostov nägi, et kõik see oli neil hästi läbi mõeldud. Juba eile oli Sonja teda hämmastanud oma iluga. Täna, kui ta nägi teda möödaminnes, näis Sonja veelgi kaunimana. Sonja oli veetlev kuueteistkümneaastane tütarlaps, kes ilmselt teda kirglikult armastas (selles ei kahelnud Rostov silmapilkugi). Miks ei peaks ta Sonjat armastama ja temaga isegi abielluma, mõtles Rostov, kuid... praegu on veel nii palju teisigi rõõmusid ja tegevust! «Jah, seda on nad toredasti välja mõtelnud,» arutles ta, «tarvis on vabaks jääda.»

«Noh, väga kena,» ütles ta, «pärast räägime veel. Ah, kui rõõmus ma olen sinu üle!» lisas ta ja küsis: «Aga sina, kas sa pole Borissile truudust murdnud?»

«Vaat veel lollust!» hüüdis Nataša naerdes. «Ma ei mõtle ei temale ega kellelegi teisele ega taha kellestki teada.»

«Või nii! Mis sina siis mõtled?»

«Mina?» kordas Nataša küsimust ja õnnelik naeratus ilmus ta näole. «Oled sa näinud Duport'i?»

«Ei.»

«Kuulsat Duport'i, tantsijat, pole sa näinud? Noh, siis sa ei saa aru. Näe, mis ma olen!» Käsi looka painutades kergitas Nataša seelikut, nagu seda tehakse tantsides, jooksis mõne sammu eemale, pöördus ringi, tegi üles-

hüppe, lõi jalad õhus kokku ning astus varbaotstel mõne sammu.

«Seisan ju? Näe!» lausus ta, kuid ei jäänud varvastele püsima. «Näe, mis ma olen! Mitte kunagi ei abiellu ma kellegagi, vaid hakkan tantsijannaks. Ära aga kellelegi räägi.»

Rostov puhkes nii valjusti ja lõbusasti naerma, et Denissov oma toas kadestama hakkas, ja ka Nataša ei suutnud hoiduda vennaga kaasa naermast.

«Eks ole tore?» päris ta korduvalt.

«Tore. Aga Borissile mehele minna sa enam ei taha?»

Nataša läks näost punaseks.

«Mitte kellelegi ei taha ma minna. Temale ütlen ma sedasama, kui näen teda.»

«Või nii!» ütles Rostov.

«Kuid see on kõik tühine,» jätkas Nataša oma lobisemist. «Aga kas see Denissov on tubli poiss?» küsis ta.

«Tubli.»

«Noh, hüvasti siis, pane riidesse. Kas ta on kohutav, see Denissov?»

«Mispärast kohutav?» küsis *Nicolas*. «Ei, Vaska on tore.»

«Sa nimetad teda Vaskaks? . . . Imelik. Kas ta on väga tubli poiss?»

«Väga tubli.»

«Noh, tule siis varsti teed jooma. Joome kõik üheskoos.»

Ja Nataša tõusis varvastele ning väljus toast nii, nagu seda teevad tantsijannad, naeratas aga nii, nagu naeratavad ainult viieteistkümneaastased õnnelikud tütarlapsed. Kohates võõrastetoas Sonjat, Rostov punastas. Ta ei teadnud, kuidas tütarlast kohelda. Eile nad olid suudelnud jällenägemisrõõmu esimesel hetkel, kuid täna tundus neile, et seda ei tohi teha; Rostov tundis, et kõik, niihästi ema kui ka õed, vaatavad talle küsivalt ja ootavad, kuidas ta käitub Sonja suhtes. Ta suudles Sonjal kätt ja kõnetas teda t e i e — S o n j a. Aga nende silmad ütlesid kohtudes teineteisele «sina» ja ühinesid õrnas suudluses. Sonja palus oma pilguga temalt andestust, et oli Nataša vahetalitusel julgenud talle meenutada ta lubadust, ja tänas teda ta armastuse eest. Nikolai oma pil-

guga täñas teda vabaduse pakkumise eest ja ütles, et olgu kuidas on, kuid ta ei lakka iialgi Sonjat armastamast, sest on võimatu teda mitte armastada.

«Kui imelik see siiski on,» tähendas Veera, valides selleks üldise vaikuse hetke, «et Sonja ja Nikolaike kohtusid nüüd teietades ja nagu võõrad.»

Veera märkus oli õige, nagu kõik ta märkused; kuid, nagu enamiku ta märkuste puhulgi, nii hakkas ka nüüd kõigil piinlik, ja mitte ainult Sonja, Nikolai ja Nataša, vaid ka vana krahvinna, kes kartis poja armastust Sonja vastu, mille tõttu poeg võis ilma jääda hiilgavast partiist, punastas nagu tütarlaps. Denissov ilmus Rostovi imestuseks võõrastetuppa uues mundris, pumatiga võituna ja lõhnastatuna, samasuguse keigarina, nagu ta oli olnud lahinguteski, ja nii armastusväärsena daamide ning kavaleride vastu, millisena Rostov polnud kunagi lootnud teda näha.

II

Kui Nikolai Rostov sõjaväest Moskvasse tagasi tuli, võeti teda koduste poolt vastu kui parimat poega, kangelast ja silmaterakest Nikoluškat; sugulaste poolt — kui armast, meeldivat ja viisakat noormeest; tuttavate poolt — kui nägusat husaarileitnanti, osavat tantsijat ja üht parimat Moskva peigmeest.

Rostovide tutvuskonnaks oli kogu Moskva; raha oli vanal krahvil sel aastal küllaldaselt, sest kõik ta mõisad olid ümber panditud, ja seetõttu veetis Nikolai aega väga lõbusalt, muretses endale isikliku traavli ja erilised, kõige moodsamad ratsapüksid, milliseid Moskvas polnud veel kellelgi, ja kõige moodsamad säärikud väga teravate ninade ning väikeste hõbekannustega. Olles kojutuleku järel end mõnda aega kohandanud vanade elutingimustega, tundis Rostov end nüüd mõnusalt. Talle tundus, et ta on väga mehelikuks ja täiskasvanuks muutunud. Meeleheide läbikukkumise pärast piibliloeksamil, raha laenamine Gavrilalt voorimehe jaoks, salajased suudlused Sonjaga — seda kõike meenutas ta kui lapsikust, millest ta nüüd oli lõpmata kaugel. Nüüd on ta husaarileitnant hõbedase dolmaniga, soldati Georgi-ris-

tiga rinnas, treenib oma traavlit võistluseks koos tuntud, vanade ja auväärsete võidusõidu harrastajatega. Tal on tuttav daam bulvaril, kelle juurde ta õhtuti sõidab. Ta on juhatanud masurkat Arharovite ballil, on vestelnud sõjast feldmarssal Kamenskiga, on käinud Inglise klubis ja on sinasõber kellegi neljakümneaastase polkovnikuga, kellega teda tutvustas Denissov.

Moskvas oli ta kiindumus keisrisse mõnevõrra nõrgenenud, sest ta polnud teda selle aja jooksul näinud. Siiski rääkis ta tihti keisrist, oma armastusest tema vastu, andes mõista, et ta ei räägi veel kõike, et ta tundeis keisri vastu on veel midagi, mida ei suuda mõista igaüks; ja ta jagas kõigest hingest Moskva tolleaegset üldist jumaldust keiser Aleksander Pavlovitši vastu, keda tol ajal Moskvas nimetati «kehastunud ingliks».

Sel lühikesel Moskvas viibimisel, kuni armeesse tagasipöördumiseni, Rostov ei lähenenud Sonjale, vaid, vastupidi, eemaldus temast. Sonja oli väga ilus, armas ja oli ilmselt kirglikult armunud temasse; kuid Rostov elas seda noorusaega, millal tegemist näib olevat nii palju, et pole aega niisuguste asjadega tegelda, ja noormees kardab end siduda — peab kalliks oma vabadust, mida tal on vaja paljuks muuks. Kui ta sel uuel Moskvas viibimisel mõtles Sonjale, ütles ta endale: «Ah, veel väga palju niisuguseid tuleb ja on seal kuskil ees, keda ma veel ei tunne. Küllap jõuan, kui tahan, ka armastusega tegelda, nüüd aga pole aega.» Pealegi tundus talle naiste seltskonnas olevat midagi alandavat ta mehisusele. Ta käis ballidel ja naiste seltskonnas, teeseldes, et teeb seda vastu tahtmist. Traavivõistlused, Inglise klubi, joomingud Denissoviga, sõit sinna — see oli teine asi, see oli sünnis uljale husaarile.

Märtsi algul oli vana krahv Ilja Andreitš Rostov tegevuses lõunasöögi korraldamisega Inglise klubis vürst Bagrationi vastuvõtuks.

Krahv kõndis hommikumantlis mööda saali, andes juhatusi klubi ökonoomile ja kuulsale Feoktistile, Inglise klubi vanemkokale, sparglite, värskete kurkide, maasikate, vasika- ja kalaprae kohta vürst Bagrationi lõuna jaoks. Krahv oli klubi asutamisest saadik selle liige ning vanem. Pidustuse korraldamine Bagrationi auks oli

klubi poolt tema hoolde usaldatud, sest vaevalt keegi teine oleks osanud pidu korraldada nii heldekäeliselt ja külalislahkelt, eriti aga sellepärast, et vaevalt keegi teine oleks osanud või tahtnud mängu panna ka oma raha, kui seda pidu korraldamisel vaja läks. Klubi kokk ja ökonoom kuulatasid krahvi korraldusi lõbusal näol, sest nad teadsid, et mitte kellegi teise juures ei saa paremini kasu lõigata lõunasöögilt, mis nii mõnegi tuhande maksma läks.

«Vaata siis, et sa kikkaharju, kikkaharju paned kilpkonnasuppi!»

«Külmi roogasid tuleks seega siis kolm? . . .» päris kokk.

Krahv jäi mõttesse.

«Vähem ei või, kolm . . . Majonees — üks,» lausus ta sõrme kõverdades.

«Nii et käsite suuri sterleteid võtta?» küsis ökonoom.

«Mis parata, võta, kui alla ei jäeta. Aga, heldeke, olekssin peaaegu unustanud: lauale on ka teist eeltoitu veel vaja. Ah, taevataadike!» Krahv haaras pea käte vahele. «Aga kes mulle lilli muretseb? Mitjake! Mitjake, ae! Ratsuta, Mitjake, sina Moskva-lähedasse mõisa,» pöördus ta kutse peale sisse astunud valitseja poole, «ratsuta Moskva-lähedasse ja lase Maksimkast aednikul jalamaid teokord küüdiks kokku ajada. Ütle, et ta kõik lillelavad siia tassiks, lasku viltidega kinni katta. Et mul reedeks kakssada lillepotti siin oleks!»

Andnud veelgi igasuguseid käske, pöördus krahv minekule, et krahvinna seltsis puhata, aga siis meenus talle veel midagi vajalikku, ta tuli ise tagasi, kutsus tagasi ka koka ja ökonoomi ning hakkas uuesti käske jagama. Ukse poolt kuuldus kergeid mehe samme, kannuste kõlinat ja sisse astus noor krahv, nägus ja jumekas, mustendavad vurrukesed nina all, ilmselt välja puhanud ja kosunud rahuliku eluga Moskvas.

«Ah, mu vennike! Pea võtab ringi käima,» lausus vana krahv otsekui häbenedes ja naeratas pojale vastu. «Aitakssid sinagi ometi! Vaja on ju veel lauljaid. Muusika mul on, aga vahest tuleks kutsuda mustlasi? Teie, sõjamehed, armastate seda.»

«Tõesti, papake, ma arvan, et vürst Bagration, kui ta valmistus Schöngrabeni lahinguks, askeldas vähem kui teie praegu,» ütles poeg naeratades.

Vana krahv teeskles vihastamist.

«Sul on hea rääkida, aga katsu ise kord!»

Ja krahv pöördus koka poole, kes targal ja aupaklikul ilmel tähelepanelikult ning sõbralikult silmitses isa ja poega.

«Missugune meie noorsugu küll on, Feoktist!» lausus ta. «Naerab meid, vanu.»

«Muidugi, teie hiilgus, nemad saagu ainult hästi süüa, aga kuidas kõike kokku otsida ja serveerida, see pole nende asi.»

«Õige, õige!» hüüatas krahv, haaras rõõmsalt poja mõlemad käed ja hüüdis: «Aga vaat mis on, pihku sattusid mulle! Võta otsekohe kahehobusesaan ja mine Bezuhhovi juurde ja ütle, et krahv Ilja Andrejevitš saatis ja palub teilt värskeid maasikaid ja ananasse. Kuskilt mujalt pole neid võtta. Pole teda ennast seal, mine ikkagi sisse, ütle vürstitaridele, sealt aga sõida Razguljai väljale — Ipatkast kutsar teab —, otsi seal üles mustlane Iljuška, seesama, kes tookord krahv Orlovi juures tantsis, mäletad, valges kasakiinis, ja tiri ta siia minu juurde.»

«Mustlannadega koos siia tuua?» küsis Nikolai naerdes.

«Noh, noh!...»

Samal ajal astus kuulmatul sammul tuppa Anna Mihhailovna, näol asjalik, murelik ning ühtlasi kristlikvagur ilme, mis sealt iialgi ei kadunud. Sellest hoolimata et Anna Mihhailovna iga päev nägi krahvi hommikumantlis, kohmetas viimane iga kord ta juuresolekul ning palus end vabandada oma riietuse pärast.

«Pole viga, krahv, kullake,» ütles Anna Mihhailovna, sulgedes vaguralt silmad. «Aga Bezuhhovi juures käin mina ära,» ütles ta. «Noor Bezuhhov on tagasi, ja nüüd, krahv, saame kõike ta kasvuhoonetest. Mul oligi vaja temaga kokku saada. Ta saatis mulle Borissi kirja. Jumal tänatud, Borja on nüüd staabi juures.»

Krahv rõõmustas, et Anna Mihhailovna osa ta ülesandeist enda peale võttis, ja käskis tema jaoks väikese tõlla valmis seada.

«Ütelge Bezuhhovile, et ta tuleks. Ma märgin ta nimekirja. Kas ta on naisega?» küsis krahv.

Anna Mihhailovna lõi silmad üles ja ta näole asus sügav kurbus.

«Ah, mu sõber, ta on väga õnnetu,» ütles ta. «Kui see on tõsi, mis me kuulsime, siis on see hirmus. Kas võisime seda arvata, kui nii väga rõõmustasime tema õnne üle! Ja milline ülev, taevalik hing on see noor Bezuhhov! Jah, ma kahetsen teda kõigest südamest ja katsun tröösti da niivõrd, kui see on minu võimuses.»

«Milles siis asi on?» küsisid mõlemad Rostovid, vanem ja noorem.

Anna Mihhailovna ohkas sügavasti.

«Räägitakse, et Dolohhov, Marja Ivanovna poeg,» ütles ta saladuslikul sosinal, «olevat põhjalikult kompromiteerinud ta naise. Bezuhhov viis Dolohhovi seltskonda, kutsus oma majja Peterburis, ja näete... Naine sõitis siia ja see tuisupea talle järele,» lausus Anna Mihhailovna, soovides avaldada kaastunnet Pierre'ile, kuid tahtmatute intonatsioonidega ja poolnaeratusega avaldades kaastunnet tuisupeale, nagu ta nimetas Dolohhovi. «Räägitakse, et Pierre ise on täiesti murtud oma murest.»

«Noh, ütelge talle siiski, et ta tuleks klubisse, — kõik läheb mööda. Pidu tuleb uhke.»

Järgmisel päeval, 3. märtsil kella kahe ajal ootasid Inglise klubi kakssada viiskümmend liiget ja nende viiskümmend külalist lõunale kallist külalist ja Austria sõjakäigu kangelast vürst Bagrationi. Pärast teadete saamist Austerlitzi lahingu kohta sattus Moskva esialgu hämmeldusse. Venelased olid tol ajal nii harjunud võitudega, et kaotusest teadet saades ühed lihtsalt ei uskunud seda, teised aga otsisid säärasele imelikule sündmusele seletust mingitest erakordsetest põhjustest. Inglise klubis, kuhu kogunesid kõik, kes olid nimekad, omasid usaldusväärseid andmeid ja kel oli kaalu, ei räägitud detsembris, millal teated hakkasid tulema, mitte midagi sõjast ega viimasest lahingust, nagu oleksid kõik kokku rääkinud sellest vaikida. Inimesed, kes andsid kõnelustele suunda, nagu krahv Rastoptšin, vürst Juri Vladimirovitš Dolgoruki, Valujev, krahv Markov, vürst Vjazemski, ei näidanud end klubis, vaid kogunesid kodudes, oma intiimseis ringides, ja moskvalased, kes rääki-

sid teiste suude järgi (selliste hulka kuulus ka Ilja Andreitš Rostov), jäid lühikeseks ajaks ilma kindla arvamiseta sõja asjus ning ilma juhtideta. Moskvalased tundsid, et midagi on pahasti, et neid halbu sõnumeid arutleda on raske ja seepärast on parem vaikida. Aga mõne aja pärast ilmusid, samuti nagu väljuvad vandekohtunikud nõupidamistoast, ka tuusad, kes klubis tooni andsid, ja kõik hakkasid jälle selgelt ning kindlalt rääkima. Leiti põhjused sellele uskumatule, kuulmatule ning võimatule juhtumile, et venelased olid löödud, ja kõik sai selgeks ning kõigis Moskva nurkades hakati kõnelema ühte ja sedasama. Need põhjused olid: austerlaste reetlikkus, sõjaväe halb toitlustamine, poolaka Przybyszewski ja prantslase Langeroni reetlikkus, Kutuzovi andetus ja (seda räägiti tasakesi) valitseja noorus ning kogenematus, kes usaldas halbu ja tühiseid inimesi. Kuid sõjaväed, vene sõjaväed, nii rääkisid kõik, olid võrratud ning sooritasid vahvuse imetegusid. Soldatid, ohvitserid ja kindralid olid kangelased. Aga kangelaste kangelane oli vürst Bagration, kes saavutas kuulsuse oma Schöngrabeni lahinguga ja taandumisega Austerlitzi juurest, kust ta ainukesena oma kolonni segipaiskamatult välja tõi ning kogu päeva jooksul tõrjus kaks korda tugevamat vaenlast. Selleks, et Bagration oli Moskvas kangelaseks valitud, aitas kaasa ka see, et ta oli võõras ja et tal polnud Moskvas sidemeid. Tema isikus austati vahvat ning lihtsat, ilma sidemeteta ja intriigideta vene soldatit, kes mälestustes Itaalia sõjakäigust oli veel seotud Suvorovi nimega. Pealegi ilmnes selliseis austusavaldustes Bagrationile kõige paremini ka kogu poolehoidmatus ja halvakspanu Kutuzovi suhtes.

«Kui poleks Bagrationi, *il faudrait l'inventer*[1],» ütles naljahammas Šinšin, parodeerides Voltaire'i sõnu. Kutuzovist ei rääkinud keegi ja mõned kirusid teda sosinal, nimetades teda õukonna tuulelipuks ning vanaks saatüriks.

Kogu Moskvas korrati vürst Dolgoruki sõnu: «Kleebi, kleebi, ja hakkad ka ise kleepuma», kes lohutas end meie kaotuses endiste võitude meenutamisega, ja kor-

[1] tuleks ta välja mõelda,

rati ka Rastoptšini sõnu selle kohta, et prantsuse sõdureid on vaja võitlusele ergutada kõrgelennuliste fraasidega, sakslastega on tarvis loogiliselt arutleda, veendes neid, et ohtlikum on põgeneda kui edasi minna, kuid vene soldateid on vaja ainult tagasi hoida ja paluda: tasem! Igalt poolt kuuldus aina uusi ja uusi jutustusi meie soldatite ja ohvitseride poolt Austerlitzi all ülesnäidatud mehisuse juhtudest. Kes oli päästnud lipu, kes tapnud viis prantslast, kes üksinda laadinud viit suurtükki. Kes Bergi ei tundnud, kõnelesid ka temast, et ta paremast käest haavatuna haaras mõõga vasakusse ja läks edasi. Bolkonskist ei räägitud midagi ja ainult ta lähemad tuttavad kahetsesid, et ta suri nii vara, jättes järele raseda naise ja veidrikust isa.

III

3. märtsil kaikus Inglise klubi kõigis tubades jutlevate häälte kõmin ja klubiliikmed ning külalised, mundrites, frakkides, mõned ka veel puuderdatud parukaga ning kaftanis, saalisid nagu mesilased kevadisel väljalennul edasi-tagasi, istusid, seisid, kogunesid salkadesse ja läksid laiali. Puuderdatud, põlvsukkade ja kingadega livreedes teenrid seisid iga ukse juures ja katsusid pingul datult tabada külaliste ja klubiliikmete iga liigutust, et pakkuda oma teeneid. Enamik kohalviibijaist olid vanad auväärsed mehed laia, iseteadliku näoga, jämedate sõrmedega, kindlate liigutuste ja häälega. Seda liiki külalised ja klubiliikmed istusid oma teatud, harjunud kohtadel ja kogunesid teatud, harjunud ringidesse. Väiksem osa kohalviibijaist, koosnes juhuslikest külalistest, peamiselt noorsoost, kuhu kuulusid ka Denissov, Rostov ja Dolohhov, kes oli jälle Semjonovski polgu ohvitser. Noorte, eriti sõjaväelaste nägudel oli see vanade vastu tuntava põlgliku aupaklikkuse ilme, mis nagu ütleks vanale põlvele: teile lugupidamist ja austust avaldama me oleme valmis, aga pidage meeles, et tulevik on siiski meie päralt.

Ka Nesvitski kui vana klubiliige oli kohal. Pierre, kes oli naise käsul juuksed pikaks kasvatanud, prillid ära

võtnud ja moodsalt riides, kõndis nukra ning rõhutud näoga mööda saale. Nagu alati ümbritsesid teda inimesed, kes kummardasid ta rikkuse ees, ja ta kohtles neid valitsemisharjumusega ja hajameelse põlglikkusega.

Aastatelt oleks ta pidanud kuuluma noorsoo hulka, aga rikkuse ja sidemete tõttu oli ta vanade, auväärsete külaliste ringide liige ja seepärast käis ta ühe ringi juurest teise juurde. Kõige tähtsamad vanad mehed olid keskpunktiks ringides, millele aukartlikult lähenesid isegi võõrad, et kuulatada tuntud inimeste juttu. Suurimad ringid moodustusid krahv Rastoptšini, Valujevi ja Narõškini ümber. Rastoptšin jutustas sellest, kuidas venelased olid põgenevate austerlaste poolt segi paisatud ja kuidas nad pidid endile täägi abil põgenike vahelt teed tegema.

Valujev rääkis usalduslikult, et Uvarov olevat Peterburist selleks kohale saadetud, et teada saada moskvalaste arvamist Austerlitzi kohta.

Kolmandas ringis rääkis Narõškin Austria sõjanõukogu istungist, kus Suvorov oli vastuseks austria kindralite rumalusele kuke kombel kirema hakanud. Šinšin, kes seisis seal juures, tahtis nalja teha, öeldes, et Kutuzov pole nähtavasti sedagi kerget kunsti — kuke kombel kiremist — suutnud Suvorovilt ära õppida, kuid vanakesed heitsid naljahambale karmi pilgu, andes talle sellega mõista, et siinpaigas ning tänasel päeval pole sünnis Kutuzovist niiviisi rääkida.

Krahv Ilja Andreitš Rostov kõndis oma pehmeis saapais muretsevalt ning kärmesti söögisaali ja võõrastetoa vahet, tervitas rutates ning täiesti ühteviisi niihästi tähtsaid kui ka tähtsusetuid isikuid, keda ta kõiki tundis, otsis aeg-ajalt silmadega üles oma sihvaka poja, vaatas talle rõõmsalt otsa ja pilgutas silma. Noor Rostov seisis akna juures Dolohhoviga, kellega ta oli hiljuti tuttavaks saanud ning kelle tutvusest ta lugu pidas. Vana krahv astus nende juurde ja surus Dolohhovil kätt.

«Palun mind külastada, oled minu poisiga tuttav ... seltsis olite seal, seltsis tegite vägitegusid ... Aa! Vassili Ignatjitš ... tervist, vana,» pöördus ta mööduva vanakese poole, kuid ei jõudnud veel tervitust lõpetada, kui

kõik liigatasid ja juurderutanud teener ehmunud näoga teatas: «Saabusid!»

Kostis kellahelin; klubivanemad sööstsid ettepoole: mitmes ruumis laialiolevad külalised kogunesid hunnikusse nagu kühvlil raputatavad rukkiterad ja jäid seisma suures võõrastetoas saali ukse juurde.

Eestoa uksele ilmus Bagration ilma kübarata ja mõõgata, mis ta klubi kombe kohaselt oli uksehoidja kätte jätnud. Tal polnud enam nahkset nokkmütsi peas ja nagaikat üle õla, nagu Rostov teda oli näinud Austerlitzi lahingule eelnenud ööl, vaid ta kandis uut kitsast mundrit vene ja välismaa aumärkidega ning Georgi tärniga vasakul pool rinnas. Ta oli nähtavasti alles nüüdsama, enne pidusööki, lasknud endal lõigata juukseid ja kärpida põskhabet, mis ei tulnud kasuks ta välimusele. Ta näos oli midagi naiivset-pidulikku, mis ühenduses tugevate, mehiste näojoontega andis talle koguni mõnevõrra koomilise ilme. Beklešov ja Fjodor Petrovitš Uvarov, kes olid temaga kaasas, peatusid ukse juures, soovides, et tema kui peakülaline astuks sisse nende ees. Bagration kohmetus ega tahtnud nende viisakust kasutada; uksel tekkis peatus, kuid lõpuks astus Bagration siiski ees sisse. Häbelikult ja kohmakalt, teadmata, kuhu käsi panna, sammus ta mööda salongi parketti; talle oleks omasem ja kergem olnud käia kuulide all mööda ülesküntud põldu, nagu ta oli käinud Kurski polgu ees Schöngrabenis. Klubivanemad võtsid ta vastu esimese ukse juures, väljendades mõne sõnaga rõõmu nii kalli külalise puhul, ja ilma tema vastust ära ootamata otsekui vallutasid ta, asusid tema ümber ja juhtisid ta võõrastetuppa. Võõrastetoa uksest polnud võimalik läbi pääseda sinna kuhjunud klubiliikmete ja külaliste tõttu, kes rõhusid üksteisele peale ja püüdsid üksteise õlgade tagant silmitseda Bagrationi nagu mõnd haruldast elukat. Krahv Ilja Andreitš kui kõige energilisem tungis naerdes ja aina korrates: «Lase, *mon cher,* lase, lase», rahvamurrust läbi, viis külalised võõrastetuppa ja pani istuma keskmisele diivanile. Tuusad, auväärseimad klubiliikmed, kogunesid jälle uustulnukate ümber. Krahv Ilja Andreitš tungis uuesti läbi rahvamurru, väljus võõrastetoast ja tuli mõne minuti pärast tagasi koos teise vanemaga,

kandes suurt hõbevaagnat, mille ta ulatas vürst Bagrationile. Vaagnal olid kangelase auks luuletatud ja trükitud värsid. Vaagnat nähes vaatas Bagration hirmunult, nagu abi otsides ringi. Kuid kõigi silmades oli nõudmine, et ta alistuks. Tundes end nende võimuses olevat, võttis Bagration vaagna otsustavalt mõlema käega vastu ja heitis krahvile, kes talle seda ulatas, pahase ning ettehoitva pilgu. Keegi võttis teenistusvalmilt vaagna Bagrationi käte vahelt ära (muidu näis ta kavatsevat seda kuni õhtuni käes hoida ja niiviisi ka lauda istuda) ja juhtis tema tähelepanu värssidele. «Noh, olgu, loen läbi,» näis Bagration endamisi ütlevat, suunas väsinud pilgu paberile ja hakkas mõtlikul ning tõsisel ilmel lugema. Autor võttis luuletuse enda kätte ja asus ise ette lugema. Vürst Bagration langetas pea ja kuulas.

«Too kuulsust Aleksandrile
ja Tiitust troonil kaitse igal ajal.
Koos ole vali juht ja hea inime,
toeks isamaal ja tseesar võitlusrajal.
Ning õnnelik Napoleon,
kui ta on kogenud, kes on Bagration,
ei vene kangelastele saa olla kimbutaja...»

Kuid ettelugeja polnud veel lõpule jõudnud, kui valjuhäälne ülemteener teatas: «Laud on kaetud!» Uks avanes, söögisaalis rõkatas polonees: «Võidumürin kostku meile, vene sangar, rõõmutse», ja krahv Ilja Andreitš vaatas pahaselt autorile, kes jätkas värsside lugemist, ning tegi Bagrationi ees kummarduse. Kõik tõusid püsti, tundes, et lõunasöök on tähtsam värssidest, ja jälle astus Bagration kõige ees laua juurde. Aukohale, kahe Aleksandri — Beklešovi ja Narõškini vahele, mis samuti pidi tähistama austust keisri nime suhtes, pandi istuma Bagration; kolmsada inimest asetus söögisaalis aukraadide ja tähtsuse kohaselt, tähtsamad aukülalisele lähemale, niisama loomulikult, nagu vesi valgub sügavamaks seal, kus maapind on madalam.

Enne pidusöögi algust esitles krahv Ilja Andreitš vürstile oma poega. Bagration tundis ta ära ja lausus mõne segase, kohmaka sõna, nagu olid kõik ta sõnad, mis ta sel päeval rääkis. Krahv Ilja Andreitš vaatas

rõõmsalt ja uhkusega kõigile, kui Bagration rääkis ta pojaga.

Nikolai Rostov koos Denissovi ja uue tuttava Dolohhoviga istusid peaaegu laua keskpaika. Nende vastas istus Pierre kõrvuti vürst Nesvitskiga. Krahv Ilja Andreitš istus Bagrationi vastas koos teiste klubivanematega ja kostitas vürsti, kehastades endas moskvalaste külalislahkust.

Ta vaev polnud asjata nähtud. Tema road, niihästi paastu- kui ka lihatoidud, olid suurepärased, aga täiesti rahulik olla ei saanud ta siiski kuni lõunasöögi lõpuni. Ta pilgutas puhvetipidajale silma, andis teenritele sosinal käske ja ootas ärevalt iga talle teadaolevat rooga. Kõik oli suurepärane. Teise roa juures, milleks oli hiiglaslik sterlet (mida nähes Ilja Andreitš otse punastas rõõmust ja häbelikkusest), hakkasid teenrid juba paugutama korke ja šampanjat klaasidesse valama. Pärast kalatoitu, mis oli tekitanud mõningat muljet, vahetas krahv Ilja Andreitš teiste vanematega pilkusid. «Palju tooste tuleb, on aeg alata!» sosistas ta ja tõusis klaasi kätte võttes püsti. Kõik jäid vait ja ootasid, mis ta ütleb.

«Tema majesteedi terviseks!» hüüdis ta, ja samal hetkel niiskusid ta heasüdamlikud silmad rõõmu- ja vaimustuspisaraist. Samal hetkel hakkas orkester mängima: «Võidumürin kostku meile». Kõik tõusid oma kohtadelt ja karjusid «hurraa!». Ka Bagration karjus «hurraa!» samasuguse häälega, nagu ta oli karjunud Schöngrabeni lahinguväljal. Noore Rostovi vaimustatud hääl kostis üle kõigist kolmesajast häälest. Ta peaaegu nuttis. «Tema majesteedi terviseks,» kisendas ta, «hurraa!» Tühjendanud ainsa sõõmuga oma klaasi, viskas ta selle põrandale. Paljud järgisid tema eeskuju. Kaua kestsid veel valjud hüüded. Kui lõpuks hääled vaikisid, korjasid teenrid purustatud klaaside killud üles ja kõik istusid ning hakkasid oma kisa üle naeratades vestlema. Krahv Ilja Andreitš tõusis jälle püsti, heitis pilgu oma taldriku kõrval lebavale paberilehele ja tegi ettepaneku juua meie viimase sõjakäigu kangelase vürst Pjotr Ivanovitš Bagrationi terviseks, ja krahvi sinised silmad niiskusid jälle pisaraist. «Hurraa!» karjusid jälle kolmesaja pidu-

võõra hääled, ja muusika asemel kuuldi seekord lauljaid, kes kandsid ette Pavel Ivanovitš Kutuzovi loodud kantaadi:

«Tõkkeist vene mees ei heitu,
vaprus viib ta võidule,
kuni Bagratione leidub,
põrmus viimne vaenlane» jne.

Vaevalt olid lauljad lõpetanud, kui järgnesid jälle uued toostid, millede puhul krahv Ilja Andreitš ikka härdamaks muutus, ikka rohkem lõhuti veiniklaase ja ikka rohkem karjuti. Joodi Beklešovi, Narõškini, Uvarovi, Dolgoruki, Apraksini ja Valujevi terviseks, klubivanemate terviseks, korraldaja terviseks, kõigi klubiliikmete, kõigi klubi külaliste ja lõpuks eraldi pidusöögi algataja krahv Ilja Andreitši terviseks. Selle toosti juures võttis krahv taskuräti ja puhkes nägu sellesse peites päriselt nutma.

IV

Pierre istus Dolohhovi ja Nikolai Rostovi vastas. Ta sõi palju ning isukalt ja jõi palju nagu tavaliselt. Aga need, kes teda lähemalt tundsid, panid tähele, et temas oli tänase päeva jooksul toimunud mingi suur muudatus. Kogu lõunasöögi aja ta vaikis, vidutas silmi ja kortsutas laupa, vahtis enese ümber või hõõrus liikumatul pilgul ning täiesti hajameelsel ilmel näpuga nina. Ta nägu oli rusutud ja sünge. Näis, et ta ei märka ega kuule midagi, mis toimub tema ümber, vaid mõtleb mingisugusele üheleainsale, raskele ning lahendamata asjale.

Selle lahendamata, teda piinava küsimuse moodustasid vürstitari poolt siin Moskvas tehtud vihjed Dolohhovi läheduse kohta tema naisele ja täna hommikul saadud anonüümne kiri, milles kõigile anonüümkirjadele omasel alatul naljatoonil oli öeldud, et ta näeb halvasti läbi oma prillide ja et ta naise suhted Dolohhoviga on saladuseks üksnes temale. Pierre ei uskunud põrmugi vürstitari vihjeid ega ka kirja, kuid tal oli nüüd hirmus vaadata Dolohhovile, kes istus ta vastas. Iga kord, kui Pierre'i pilk kogemata kohtas Dolohhovi ilusaid jultunud

silmi, tundis ta midagi kohutavat ning inetut kerkivat oma hinges ja pöördus ruttu kõrvale. Tahtmatult meelde tuletades oma naise kogu minevikku ja tema vahekorda Dolohhoviga, nägi Pierre selgesti, et see, mis kirjas oli öeldud, võiks olla tõsi, võiks vähemalt näidagi tõena, kui see ei puutuks t e m a n a i s e s s e. Pierre'ile meenus tahtmatult, kuidas Dolohhov, kes pärast sõjakäiku oli täielikult rehabiliteeritud, pöördus tagasi Peterburi ja tuli tema juurde. Kasutades joomapidudel tekkinud sõbralikku vahekorda Pierre'iga, ilmus Dolohhov otse tema majja, ja Pierre andis talle ulualust ning laenas talle raha. Pierre'ile meenus, kuidas Eleen oli naeratades avaldanud oma rahulolematust selle üle, et Dolohhov elab nende majas, ja kuidas Dolohhov oli talle küünilisselt kiitnud ta naise ilu, ja kuidas ta sellest ajast peale kuni Moskvasse saabumiseni neist enam minutikski ei lahkunud.

«Jah, ta on väga ilus mees,» mõtles Pierre, «ma tunnen teda. Talle valmistaks erilist mõnu teotada mu nime ja mind naerualuseks teha just nimelt sellepärast, et ma olen kostnud ta eest, talle peavarju andnud ja teda aidanud. Ma tean ja mõistan, millist vürtsi see tema silmis lisab ta pettusele, kui aga see kõik on tõsi. Jah, kui see kõik on tõsi; kuid ma ei usu, mul pole õigust ja ma ei saa seda uskuda.» Talle meenus ilme, mille omandas Dolohhovi nägu, kui talle julmusehood peale tulid, nagu siis, kui ta politseiniku karuga kokku sidus ja nad vette lükkas, või siis, kui ta ilma mingi põhjuseta inimese kahevõitlusele kutsus või postipoisi hobuse püstoliga maha laskis. See ilme oli tihti Dolohhovi näol, kui ta temale otsa vaatas. «Jah, ta on riiukukk,» mõtles Pierre, «talle ei tähenda midagi inimest tappa, talle arvatavasti näib, et kõik teda kardavad, ja see teeb talle muidugi lõbu. Küllap ta arvab, et ka mina teda kardan. Ja ma kardan teda tõepoolest,» mõtles Pierre ja tundis nende mõtete juures jälle, et midagi hirmsat ning inetut kerkis ta hinges. Dolohhov, Denissov ja Rostov istusid nüüd Pierre'i vastas ja näisid olevat väga lõbusad. Rostov vestles lõbusalt oma kahe sõbraga, kellest üks oli uljas husaar, teine tuntud bretöör ning võrukael, ja vaatas aeg-ajalt pilklikult Pierre'ile, kes tänasel pidusöögil hämmastas

oma mõtliku, hajameelse massiivse koguga. Rostov vaatas Pierre'ile ebasõbralikult esiteks sellepärast, et Pierre oli tema kui husaari silmis rikas eraisik, kaunitari mees ja üldse memm; teiseks sellepärast, et Pierre oma mõtlikus ning hajameelses meeleolus polnud Rostovi ära tundnud ega vastanud ta tervitusele. Kui hakati jooma keisri terviseks, jäi Pierre mõtteisse vajunult istuma ega võtnud klaasi kätte.

«Mida's teie ootate?» hüüdis Rostov talle vaimustatud-tigedate silmadega otsa vaadates. «Kas te ei kuule: tema majesteedi terviseks!»

Pierre ohkas, tõusis alistuvalt püsti, jõi oma klaasi tühjaks, ja oodates ära, kuni kõik kohtadele istusid, pöördus oma tavalise lahke naeratusega Rostovi poole.

«Ma ei tundnud teid ära,» ütles ta. Kuid Rostovil polnud mahti teda kuulata, ta karjus parajasti «hurraa!».

«Miks sa ei taha temaga tutvust uuendada?» küsis Dolohhov Rostovilt.

«Jumal temaga, ta on tola,» vastas Rostov.

«Kenade naiste mehi tuleb hellitada,» lausus Denissov.

Pierre ei kuulnud, mis nad rääkisid, ent teadis, et jutt on temast. Ta punastas ja pööras näo kõrvale.

«Noh, nüüd joogem siis ilusate naiste terviseks,» ütles Dolohhov ja pöördus klaasi käes hoides tõsisel ilmel, kuid naeruvine suunurkades, Pierre'i poole.

«Ilusate naiste ja nende armukeste terviseks, Petruša,» ütles ta.

Pierre langetas silmad, rüüpas oma klaasist ja ei vaadanud Dolohhovi poole ega vastanud talle. Teener, kes jagas laiali lehekesi Kutuzovi kantaadiga, pani ühe neist Pierre'i kui tähtsama külalise ette. Pierre tahtis seda võtta, kuid Dolohhov kummardus üle laua, haaras lehekese tal käest ja hakkas lugema. Pierre vaatas Dolohhovile otsa ja ta silmaterad ahenesid: see midagi kohutavat ja inetut, mis oli kogu lõunasöögi kestel ta meeli seganud, kerkis jälle ja vallutas tema. Ta kummardus kogu oma lihava kehaga laua kohale.

«Te ei tohi seda võtta!» karjatas ta.

Kuuldes seda karjatust ja nähes, kellele see oli määratud, pöördusid Nesvitski ja naaber paremalt käelt hirmunult ning kärmesti Bezuhhovi poole.

«Jätke ometi, jätke, mis teiega on?» sosistasid ehmunud hääled.

Dolohhov vaatas Pierre'ile selgete, rõõmsate, julmade silmadega, ikka sellesama naeratusega, justkui öeldes: «Aa, see mulle juba meeldib.»

«Ei anna,» sõnas ta selgesti.

Kahvatuna, värisevail huulil rabas Pierre lehe enda kätte.

«Teie ... teie ... olete lurjus! Kutsun teid välja!» ütles ta ja tõusis tooli eemale lükates lauast.

Samal hetkel, kui Pierre seda tegi ja lausus need sõnad, tundis ta, et naise süüdioleku küsimus, mis oli teda piinanud viimasel päeval, oli lõplikult ja kahtlematult otsustatud jaatavalt. Ta vihkas Eleeni ja oli jäädavalt katkestanud temaga sidemed. Hoolimata Denissovi manitsustest, et Rostov ei segaks end sellesse asjasse, nõustus Rostov olema Dolohhovi sekundandiks ja leppis pärast sööki Bezuhhovi sekundandi Nesvitskiga kokku kahevõitluse tingimuste üle. Pierre sõitis koju, Rostov, Dolohhov ja Denissov aga istusid hilise õhtuni klubis, kuulates mustlasi ja lauljaid.

«Niisiis homseni, Sokolnikis,» ütles Dolohhov Rostoviga klubi välistrepil hüvasti jättes.

«Ja sa oled rahulik?» küsis Rostov.

Dolohhov peatus.

«Tead, ma avaldan sulle paari sõnaga duelli kogu saladuse. Kui sa lähed duellile ja kirjutad valmis testamendi ja õrnad kirjad vanemaile, kui sa mõtled sellele, et sind võidakse tappa, siis oled sa loll ja kindlasti ka kadunud; aga sina mine välja kindla kavatsusega oma vastast surmata võimalikult ruttu ja vääramatult, siis on kõik korras. See on, nagu mulle rääkis meie Kostroma karukütt: kuidas siis karu mitte karta? ütleb ta. Aga nii kui teda näed, on hirm kadunud, kardad ainult, et ära ei jookseks! Noh, nii ka mina. *A demain, mon cher!*» [1]

Järgmisel päeval kell kaheksa hommikul saabusid Pierre ja Nesvitski Sokolniki metsa ja leidsid sealt juba eest Dolohhovi, Denissovi ja Rostovi. Pierre meenutas oma olekuga inimest, kes on tegevuses mingite mõte-

[1] Homseni, mu kallis!

tega, mis hoopiski ei puutu eelseisvasse toimingusse. Ta kõhnunud nägu oli kollakas. Ilmselt polnud ta möödunud ööl maganud. Ta vaatas hajameelselt ringi ja krimpsutas nägu nagu heleda päikese käes. Kaks kaalutlust hoidsid teda täielikult oma võimuses: naise süüdiolek, milles pärast uneta veedetud ööd polnud enam vähimatki kahtlust, ja Dolohhovi süütus, kel ei olnud mingit põhjust hoida temale võõra inimese au. «Võib-olla oleksin ma tema asemel teinud just sedasama,» mõtles Pierre. «Ja kindlasti oleksin teinud just sedasama. Milleks on siis vaja seda kahevõitlust, seda mõrva? Kas tapan mina tema või tabab tema mind pähe, küünarnukki, põlve. Ära minna siit, põgeneda, kuhugi varjule pugeda,» tuli talle mitu korda mõttesse. Aga just neil silmapilkudel, kui tulid niisugused mõtted, küsis ta eriti rahulikul ning hajameelsel ilmel, mis tekitas lugupidamist neis, kes teda nägid: «Kas varsti?» ja «Kas on juba valmis?»

Kui kõik oli korras, mõõgad lumme pistetud barjääride tähistamiseks, milledeni tuli teineteisele läheneda, ja püstolid laetud, astus Nesvitski Pierre'i juurde.

«Ma ei täidaks oma kohust, krahv,» ütles ta arglikul häälel, «ja ei õigustaks seda usaldust ning au, mida te mulle osutasite, valides mind oma sekundandiks, kui ma sel tähtsal, väga tähtsal silmapilgul ei ütleks teile tõtt. Ma mõtlen, et sel asjal pole küllaldaselt põhjust ja ta ei vääri seda, te tema pärast valataks verd ... Teil polnud päris õigus, te ärritusite ilmaaegu ...»

«Ah, muidugi, hirmus rumal lugu ...» sõnas Pierre.

«Lubage mul siis edasi anda teie kahetsust, ja ma olen kindel, et meie vastased nõustuvad vastu võtma teie vabandust,» ütles Nesvitski (kes, nagu kõik teisedki asjaosalised ja nagu kõik inimesed sellistel puhkudel, veelgi ei uskunud, et asi võiks minna tõelise duellini). «Te teate, krahv, et hoopis õilsam on tunnistada oma viga, kui viia asi parandamatute tagajärgedeni. Solvamist polnud kummaltki poolt. Lubage mul läbi rääkida ...»

«Ei, millest veel rääkida!» ütles Pierre. «Ükspuha ... Kas on valmis?» lisas ta. «Te ütelge mulle ainult, kuhu ja kuidas minna ja kuhu lasta,» lausus ta ebaloomulikult vaguralt naeratades. Ta võttis püstoli kätte ja hakkas

pärima päästiku käsitsemise viisi üle, sest ta polnud seni veel püstolit käes hoidnud, mida ta aga ei tahtnud tunnistada. «Ah jaa, niiviisi, ma tean, olen ainult unustanud,» rääkis ta.

«Ei mingisuguseid vabandusi, kindlasti mitte,» ütles Dolohhov Denissovile, kes ka omalt poolt tegi katset lepituseks, ja asus määratud kohale.

Paik kahevõitluseks oli valitud umbes kaheksakümne sammu kaugusele teest, kuhu olid jäänud saanid, väikesele männimetsas olevale lagendikule, mida kattis viimaste pehmete ilmadega sulama hakanud lumi. Vastased seisid neljakümne sammu kaugusel teineteisest, lagendiku äärtel. Sekundandid tallasid sammudega vahemaad mõõtes märga, sügavasse lumme jalajälgede raja sealt, kus nad seisid, kuni Nesvitski ja Denissovi mõõkadeni, mis tähistasid barjääri ja olid torgatud kümne sammu kaugusele teineteisest. Sulailm ja udu kestsid; neljakümne sammu peale polnud midagi näha. Minutit kolm oli kõik juba valmis, aga ikka veel viivitati algusega. Kõik vaikisid.

V

«Noh, alustame!» ütles Dolohhov.

«Mis siis ikka,» sõnas Pierre endist viisi naeratades.

Asi läks koledaks. Oli ilmne, et asja, mis nii kergesti algas, polnud enam millegagi võimalik ära hoida, et see läks edasi iseenesest, juba olenemata inimeste tahtest, ja pidi toimuma. Denissov astus esimesena barjääri juurde ja teatas:

«Kuna vastased on keeldunud leppimast, palun alata: võtta püstolid ja pärast sõna «kolm» hakata lähenema.»

«Üks! Kaks! Kolm! ...» hüüdis Denissov vihaselt ja astus kõrvale.

Vastased sammusid mööda lumme tallatud rajakesi üha lähemale, hakates läbi udu teineteist ikka selgemini nägema. Neil oli õigus barjäärile lähenedes lasta, millal kumbki tahab. Dolohhov astus aeglaselt, püstolit tõstmata, vaadeldes oma selgete säravate sinisilmadega vastase nägu. Ta suunurkades oli, nagu tavaliselt, midagi naeruvine-taolist.

Kuuldes sõna k o l m, hakkas Pierre kiirete sammudega edasi minema, kaldudes lumme tallatud rajakeselt kõrvale ja sammudes sügavas lumes. Pierre hoidis püstolit ettesirutatud paremas käes, nähtavasti kartes, et võib sellega tappa iseennast. Vasakut kätt hoidis ta hoolikalt tagapool, sest ta tundis tahtmist toetada sellega paremat, kuid ta teadis, et seda ei tohi teha. Olles astunud umbes kuus sammu ja sattudes teerajalt lumme, vaatas Pierre oma jalge ette, heitis jälle kiiresti pilgu Dolohhovile ning kõverdades sõrme, nagu talle oli õpetatud, tulistas. Kuna ta hoopiski ei oodanud niisugust valju kõmakat, võpatas Pierre paugust, kuid muigas siis oma ehmatuse üle ja seisatas. Udu tõttu eriti tihe suits ei lasknud tal esialgu midagi näha; kuid teist pauku, mida ta ootas, ei järgnenud. Kuuldusid ainult Dolohhovi rutulised sammud ja ta kogu ilmus suitsu tagant nähtavale. Ta hoidis ühe käega vasakut külge, teisega aga pigistas langetatud püstolit. Ta nägu oli kahvatu. Rostov jooksis juurde ja ütles talle midagi.

«Ee . . . ei,» ümises Dolohhov läbi hammaste, «ei, veel pole lõpetatud,» ja tehes veel mõned ebakindlad, vaaruvad sammud kuni mõõgani, langes selle kõrvale lumme. Ta vasak käsi oli verine, ta pühkis selle kuue külge puhtaks ja toetus sellele. Ta nägu oli kahvatu, sünge ja värises.

«Palun ko . . .» alustas Dolohhov, kuid ei suutnud korraga välja öelda. «Palun kohale!» lõpetas ta suure pingutusega.

Pierre, kes vaevu suutis hoiduda nutma puhkemast, sööstis Dolohhovi poole ja tahtis juba joosta üle barjääridevahelise ala, kui Dolohhov hüüdis: «Barjääri juurde!» Pierre mõistis nüüd, milles on asi, ja jäi seisma omapoolse mõõga juurde. Ainult kümme sammu eraldas vastaseid. Dolohhov langetas pea lumeni ja hammustas seda ahnelt, tõstis pea jälle püsti, kohendas end, tõmbas jalad enda alla ja jäi istuli, otsides kindlat tasakaalu. Ta neelas külma lund ja imes seda; ta huuled värisesid, kuid naeratasid endiselt; silmad välkusid viimse jõu kogumise pingutusest ja vihast. Ta tõstis püstoli ja hakkas sihtima.

«Pöörake külg, varjake end püstoliga,» lausus Nesvitski.

«Varjake end!» hüüatas ka Denissov oma vastasele, suutmata end tagasi hoida.

Pierre seisis, käed abitult ripakil ja jalad harkis, vagur kaastunde- ja kahetsusenaeratus näol, oma laia rinnaga otse Dolohhovi vastas ja vaatas nukralt talle otsa. Denissov, Rostov ja Nesvitski tõmbasid silmad pilukile. Nad kuulsid ühtaegu pauku ja Dolohhovi tigedat hüüatust.

«Möödal» hüüdis Dolohhov ja laskus jõuetult silmili lumme.

Pierre haaras pea käte vahele, pöördus ja hakkas sammuma metsa poole, kõndides sügavas lumes ning pomisedes arusaamatuid sõnu:

«Rumal . . . rumal lugu! Surm . . . pettus . . .» kordas ta nägu krimpsutades.

Nesvitski peatas ta ja viis koju.

Rostov ja Denissov viisid ära haavatud Dolohhovi.

Dolohhov lebas vaikselt, suletud silmil saanis ega vastanud sõnagi talle esitatavaile küsimustele; kuid Moskvasse sisse sõites ta korraga toibus, tõstis vaevaga pea ja võttis enda kõrval istuval Rostovil käest kinni. Rostovi hämmastas ta täiesti muutunud ning ootamatul kombel vaimustatud-hell näoilme.

«Noh, kuidas sa end tunned?» küsis Rostov.

«Kehvasti! Aga asi pole selles. Mu sõber,» ütles Dolohhov katkeval häälel, «kus me oleme? Oleme Moskvas, ma tean. Minust pole midagi, aga t e m a olen ma tapnud, olen tapnud ta . . . Ta ei suuda seda üle elada. Ta ei suuda . . .»

«Kes?» küsis Rostov.

«Minu ema. Mu ema, mu ingel, mu jumaldatud ingel, ema,» ja Dolohhov puhkes nutma, pigistades Rostovi kätt.

Kui ta pisut rahunes, seletas ta Rostovile, et elab ema juures ja et kui ema näeb teda nüüd surevana, ei suuda ta seda üle elada. Dolohhov palus Rostovi sõita ta ema juurde ja teda ette valmistada.

Sõbra tahtmist täites sõitis Rostov ees minema ja leidis oma suurimaks imestuseks, et Dolohhov, see mürgeldaja, riiukukk Dolohhov elas Moskvas koos oma vana emakese ning küüraka õega ja oli neile kõige hellem poeg ja vend.

VI

Pierre kohtas viimasel ajal oma naist harva nelja silma all. Niihästi Peterburis kui Moskvas oli nende maja alati tulvil külalisi. Duellile järgnenud ööl, nagu tihti varemgi, ei läinud Pierre magamistuppa, vaid jäi ööbima oma isa suurde kabinetti, sellessesamasse, kus oli surnud krahv Bezuhhov.

Ta heitis diivanile ja tahtis uinuda, et unustada kõike, mis temaga oli juhtunud, aga see ei läinud tal korda. Selline torm tundmusi, mõtteid ja mälestusi kerkis äkitselt ta hinges, et ta ei saanud magada ega isegi mitte paigal püsida ja pidi diivanilt üles kargama ning kärmel sammul mööda tuba kõndima. Ta kujutlusse ilmus Eleen esimesil päevil pärast abiellumist, paljaste õlgade ning väsinud kirgliku pilguga, ja otsekohe ilmus tema kõrvale Dolohhovi ilus, jultunud ning enesekindel pilkav nägu, nagu see oli tal olnud pidusöögil, ja seesama Dolohhovi nägu — kahvatu, värisev ja kannatav, nagu see oli olnud, kui ta kõrvale pöördus ja lumme kukkus.

«Mis siis õieti oli?» küsis Pierre iseendalt. «Ma tapsin a r m u k e s e, jah, tapsin oma naise armukese. Jah, see oli. Mispärast? Kuidas jõudsin ma selleni?» — «Sellepärast, et sa abiellusid Eleeniga,» vastas sisemine hääl.

«Aga milles olen ma siis süüdi?» küsis ta edasi. «Selles, et abiellusid, teda mitte armastades, selles, et petsid iseennast ja teda.» Ja talle meenus elavalt silmapilk pärast õhtusööki vürst Vassili juures, millal ta oli öelnud need vaevu üle huulte tulevad sõnad: *«Je vous aime.»* [1] Kõik tuli sellest! «Ma tundsin ka tookord,» mõtles ta, «tundsin juba tookord, et see polnud õige, et mul polnud õigust seda ütelda. Ja nii tuligi.»

Talle meenusid mesinädalad ja ta punastas selle mälestuse juures. Eriti elav, haavav ja häbistav oli talle mälestus sellest, kuidas kord, varsti pärast nende pulmi, ta oli astunud kella kaheteistkümne paiku päeval siidist hommikumantlis magamistoast kabinetti ja leidnud sealt eest ülemvalitseja, kes viisakalt kummardades oli vaadanud Pierre'ile, ta hommikumantlile ja kergelt naeratanud, selle naeratusega nagu aupaklikku kaasatundmist avaldades oma peremehe õnnele.

«Aga kui tihti ma olin uhke oma naisele, ta ülevale ilule, tema seltskondlikule taktitundele,» mõtles Pierre, «olin uhke oma majale, milles ta võttis vastu kogu Peterburit, olin uhke ta ligipääsmatusele ja ilule. Siis selle üle ma uhkustasingi?! Arvasin siis, et ma ei mõista oma naist. Kui tihti, mõeldes ta iseloomust, ütlesin endale, et mina olen süüdi, et ei mõista teda, ei mõista seda alatist rahulikkust, rahulolu ja igasuguste kirgede ning soovide puudumist, — aga selle kõige tähendus peitus hirmsas sõnas, et ta on kõlvatu naine: ütlesin endale selle hirmsa sõna, ja kõik sai selgeks!

Anatol käis tema juures raha laenamas ja suudles ta paljaid õlgu. Ta ei andnud vennale raha, kuid lubas end suudelda. Isa õhutas naljatades tema armukadedust, kuid ta tähendas rahuliku naeratusega, ta polevat nii rumal, et armukade olla. «Las teeb, mis tahab,» ütles ta minu kohta. Küsisin talt kord, kas ta ei märka juba raseduse tundemärke. Ta hakkas põlglikult naerma ja ütles, ta polevat loll, et soovida lapsi, ja et m i n u l t ei saa tal lapsi olema.»

Siis meenus talle Eleeni jõhkrus, ta mõtete selgus ja väljenduste vulgaarsus, mis olid talle omased sellest hoolimata, et ta oli kasvatuse saanud kõrgemas aristokraatlikus ringkonnas. «Ma pole mõni loll... lase aga ise käia... *allez vous promener* [1],» rääkis ta. Tihti, nähes Eleeni edu vanade ja noorte meeste ning naiste juures, ei suutnud Pierre mõista, miks ta ei armastanud teda. «Ma pole teda õieti kunagi armastanud,» ütles Pierre enesele. «Teadsin, et ta on kõlvatu naine,» kordas ta, «kuid ei julgenud seda tunnistada.

Ja nüüd Dolohhov — seal ta istub nüüd lumes, naeratab sunnitult ja võib-olla sureb, vastates mingi teeseldud uljusega mu kahetsusele!»

Pierre oli neid inimesi, kes hoolimata oma välisest nõndanimetatud iseloomunõrkusest ei otsi usaldusmeest oma murele. Ta elas oma mure üle üksinda, omaenda sisemuses.

[1] Armastan teid.

[1] kasige minema,

«Eleen üksi on kõiges, kõiges süüdi,» ütles ta enesele. «Kuid mis tähtsus sel on? Miks ma sidusin end temaga, miks ütlesin talle selle: *«Je vous aime»*, mis oli vale ja veelgi hullem kui vale?» küsis ta eneselt. «Süüdi olen mina ja pean kandma... Mida? Oma nime teotust, õnnetut elu? Eh, kõik on mõttetus,» mõtles ta, «niihästi nime teotus kui ka au, kõik on tinglik, kõik on sõltumatu minust.

Louis XVI hukati sellepärast, et n e m a d ütlesid, ta olevat autu inimene ja roimar (tuli Pierre'ile meelde), ja neil oli õigus omast vaatekohast, samuti kui oli õigus neilgi, kes kuninga eest surid märtrisurma ja arvasid ta pühakute hulka. Seejärel hukati Robespierre sellepärast, et ta oli despoot. Kes on õige, kes on süüdlane? Mitte keegi. Aga kui oled elus, siis ela; homme võid surra, nagu mina oleksin võinud surra tund aega tagasi. Ja kas maksabki piinelda, kui elada jääb igavikuga võrreldes üksainus sekund?»

Kuid samal hetkel, kui Pierre arvas end olevat rahustunud seda laadi arutlustest, ilmus järsku ta kujutlusse jälle Eleen neil silmapilkudel, millal ta, Pierre, oli temale väljendanud rohkem kui tavaliselt oma ebasiirast armastust, ja ta tundis verd südamesse tulvavat, pidi jälle püsti tõusma, liikuma, lõhkuma ja rebima kõike, mis ette sattus. «Miks ma ütlesin talle: *«Je vous aime»?»* kordas ta enesele ühtesoodu. Ja korrates seda küsimust juba kümnendat korda, tuli talle meelde Molière'i ütlus: *«Mais que diable allait il faire dans cette galère?»* [1] ja ta hakkas naerma iseenese üle.

Öösel kutsus Pierre kammerteenri ja käskis valmistuda Peterburi sõitmiseks. Ta ei võinud enam Eleeniga ühe katuse alla jääda. Ta ei osanud kujutleda, kuidas hakkaks ta nüüd temaga rääkima. Ta otsustas, et sõidab homme minema ja jätab maha kirja, milles avaldab Eleenile oma kavatsuse temast jäädavalt lahku minna.

Hommikul, kui kammerteener kohvi tuues kabinetti astus, lebas Pierre diivanil, avatud raamat käes, ja magas.

Ta ärkas ja vahtis kaua hirmunult ringi, suutmata aru saada, kus ta viibis.

[1] Aga mida kuradit ta läks otsima sinna põrgusse?

«Krahvinna käskis küsida, kas teie hiilgus on kodus,» ütles kammerteener.

Ent Pierre ei jõudnud veel otsusele, mis vastata, kui juba krahvinna ise rahulikult ja suursuguselt tuppa astus, valge atlassist, hõbedaga väljaõmmeldud hommikumantel seljas ja ilma soenguta (kaks suurt juuksepalmikut olid *en diadème* [1] keeratud kahekordselt ümber ta kauni pea); ainult ta marmorsel, pisut kumeral laubal oli pisike raevukortsuke. Oma kõiketaluvas rahulikkuses ta ei hakanud rääkima kammerteenri juuresolekul. Ta teadis kahevõitlusest ja tuli sellest rääkima. Ta ootas ära, kuni kammerteener kohvinõud lauale asetas ja väljus. Pierre vaatas arglikult üle prillide naisele, ja samuti nagu koertest ümberpiiratud jänes jääb kõrvu pea ligi tõmmates lamama oma vaenlaste silmade alla, nii katsus temagi jätkata lugemist, kuid tundis, et see on mõttetu ning võimatu, ja vaatas jälle arglikult naisele otsa. Eleen ei võtnud istet ja silmitses Pierre'i põlgliku muigega, oodates, kuni kammerteener väljub.

«Mis see siis tähendab? Mis te olete teinud, küsin ma teilt?» lausus ta karmilt.

«Mina? Mis ma siis olen teinud?» küsis Pierre.

«Kus mul kangelane! Noh, vastake, mis duell see oli niisugune? Mida te tahtsite sellega tõendada? Mida, küsin ma teilt?»

Pierre pöördus raskelt diivanil, avas suu, kuid ei suutnud vastata.

«Kui teie ei vasta, siis ütlen mina teile...» jätkas Eleen. «Te usute kõike, mis teile räägitakse. Teile öeldi, et...» Eleen hakkas naerma, «et Dolohhov on mu armuke.» ütles ta prantsuse keeli, väljendades oma kõneviisi iämeda täpsusega ka sõna «armuke» nii nagu iga teistki sõna, «ja teie uskusite! Kuid mida te sellega tõendasite? Mida tõendasite selle duelliga? Seda, et olete tola, *que vous êtes un sot;* aga seda teadsid ju kõik! Milleni see viib? Selleni, et ma saan kogu Moskva naerualuseks; selleni, et igaüks võib öelda, kuidas te purjus peaga aru kaotades kutsusite kahevõitlusele inimese, keda põhjusetult armukadestate.» Eleen kõrgendas üha enam häält ja sattus hoogu, «ja kes on teist igas suhtes parem...»

[1] diadeemina

«Hm . . . hm . . .» ümises Pierre laupa kortsutades, naisele otsa vaatamata ja liikumatult paigal istudes.

«Ja miks te võisite uskuda, et ta on mu armuke? . . . Miks? Kas sellepärast, et armastan viibida tema seltsis? Kui te oleksite targem ja meeldivam, eelistaksin ma teie seltsi.»

«Ärge rääkige minuga . . . palun,» sosistas Pierre kähisevalt.

«Miks ma ei peaks rääkima! Ma võin rääkida ja ütlen julgesti, et harva leidub naisi, kes säärase mehega elades nagu teie ei peaks endal armukesi *(des amants)*, aga mina pole seda teinud,» ütles Eleen.

Pierre tahtis midagi öelda, vaatas talle otsa kummaliste silmadega, mille ilmet naine ei mõistnud, ja heitis uuesti pikali. Pierre kannatas sel hetkel füüsiliselt: ta rinda ängistas ja ta ei saanud hingata. Ta teadis, et peab midagi tegema selle kannatuse lõpetamiseks, kuid see, mida ta tahtis teha, oli liiga hirmus.

«Meil on parem lahku minna,» lausus ta katkeliselt.

«Lahku minna — palun väga! Ainult kui te annate mulle ülalpidamist,» ütles Eleen. «Lahku minna — vaat millega veel hirmutatakse!»

Pierre kargas diivanilt püsti ja sööstis tuikudes naise poole.

«Ma tapan sinu!» karjatas ta, haaras endalegi tundmatu jõuga laualt marmorplaadi, astus sammu naise poole ja tõstis selle löögiks.

Eleeni nägu muutus hirmsaks; ta kiljatas ja hüppas kõrvale. Isa loomus avaldus Pierre'is. Ta tundis pöörasuse haaravust ja veetlust. Ta heitis marmorplaadi põrandale kildudeks, lähenes väljasirutatud kätega Eleenile ja karjus: «Välja!» nii kohutava häälega, et seda karjatust kuuldi õudusega kogu majas. Jumal teab, mis Pierre sel hetkel oleks teinud, kui Eleen poleks toast välja jooksnud.

Nädal hiljem andis Pierre naisele volikirja kõigi oma Suur-Venemaal asuvate mõisate valitsemiseks, mis moodustasid enam kui poole ta varandusest, ja sõitis üksi Peterburi.

VII

Kaks kuud oli möödunud sellest, kui Lõssõje Gorõ's saadi teateid Austerlitzi lahingust ja vürst Andrei hukkumisest, ja hoolimata kõigist kirjadest saatkonna kaudu ning kõigist otsinguist polnud seni leitud ta laipa ega olnud teda ka vangilangenute hulgas. Kõige halvem oli omastele see, et jäi ikkagi lootus, et kohalikud elanikud võisid Andrei lahinguväljalt leida ja ta võis lamada paranevana või ka surevana kuskil üksinda võõraste seas, võimetu endast teadet saatma. Ajalehtedes, kust vana vürst esmakordselt teada sai Austerlitzi kaotusest, oli nagu tavaliselt üsna lühidalt ning ebamääraselt kirjutatud sellest, et venelased olid hiilgavate võitluste järel sunnitud taanduma ja et nad selle taandumise viisid läbi täielikus korras. Vana vürst sai sellest ametlikust teatest aru, et meie omad olid löödud. Nädal hiljem pärast ajalehesõnumit Austerlitzi lahingu kohta saabus kiri Kutuzovilt, kes vürstile teatas ta poega tabanud saatusest.

«Teie poeg,» kirjutas Kutuzov, «langes minu silmade all polgu eesotsas, lippu käes hoides, kangelasena, kes väärib oma isa ja oma isamaad. Minu ja kogu armee üldiseks kurvastuseks on seni teadmatuks jäänud, kas ta on elus või mitte. Iseennast ja teid hellitan ma lootusega, et teie poeg on elus, sest vastasel korral oleks ka teda nimetatud lahinguväljalt leitud ohvitseride hulgas, kelle kohta mulle parlamentääride kaudu esitati nimestik.»

Saanud selle teate hilisõhtul, kui ta oli üksinda oma kabinetis, läks vana vürst järgmisel päeval nagu tavaliselt hommikusele jalutuskäigule, kuid oli sõnakehv valitsejaga, aednikuga ja arhitektiga ja ehkki näis väliselt vihasena, ei öelnud kellelegi midagi.

Kui vürstitar Marja harilikul ajal tema juurde töötuppa astus, seisis ta treipingi taga ja töötas, kuid ei vaadanud tütre poole, nagu ta seda tavaliselt tegi.

«Aa! Vürstitar Marja!» lausus ta äkki ebaloomulikul häälel ja viskas peitli kõrvale. (Treipingi ratas keerles hoo tõttu veel edasi. Vürstitar Marja mäletas hiljem kaua seda hooratta hääbuvat kriuksumist, mis ühines tema meeltes sellega, mis järgnes.)

Vürstitar Marja lähenes isale, märkas ta nägu, ja miski vajus temas järsku alla. Ta silmad ei näinud enam selgesti. Isa näo järgi, mitte kurva ega murtud, vaid tigeda ja ebaloomulikult pinevil näo järgi mõistis ta, et tema pea kohale on kerkinud ja ähvardab teda iga silmapilk puruks muljuda hirmus õnnetus, kõige halvem elus, tema poolt veel läbielamata õnnetus, parandamatu ning arusaamatu õnnetus — selle surm, keda armastad.

«Mon père! André?» hüüatas ebagraatsiline, kohmakas vürstitar nii kirjeldamatult veetleva kurbuse ja eneseunustusega, et isa ta pilku välja ei kannatanud ja nuuksudes kõrvale pöördus.

«Sain teate. Sõjavangide hulgas ei ole, surmasaanute hulgas ei ole. Kutuzov kirjutab,» karjatas vürst kriiskavalt, otsekui tahtes selle kisaga tütart eemale peletada. «Tapetud!»

Vürstitar ei kukkunud maha, ei minestanud. Ta oli juba kahvatu, aga kui ta kuulis neid sõnu, muutus ta nägu ja midagi lõi särama ta helkivais, ilusais silmis, nagu oleks mingi ülim rõõm, olenematu selle maailma kurbustest ja rõõmudest, valgunud üle tema sügava kurbuse. Ta unustas kogu hirmu isa ees, astus tema juurde, võttis tal käest kinni, tõmbas teda enese poole ja pani käed ta kuivetanud, soonilise kaela ümber.

«Mon père,» ütles ta. «Ärge pöörduge minust ära, nutame üheskoos.»

«Kaabakad, lurjused!» kisendas vana krahv pead kõrvale pöörates. «Sõjaväge hukutada, inimesi hukutada! Mille eest? Mine pealegi, mine, ütle Liisale.»

Vürstitar laskus jõuetult isa kõrvale tugitooli ja puhkes nutma. Ta nägi nüüd venda sel silmapilgul, kui too oma hellal ja ühtlasi kõrgil ilmel jättis hüvasti temaga ja Liisaga. Ta nägi teda sel silmapilgul, kui ta õrnalt ja pilklikult endale kaela riputas pühapildikese. «Kas ta uskus? Kas ta kahetses oma uskmatust? On ta nüüd s e a l? Seal — igavese rahu ja õndsuse asupaigas?» mõtles vürstitar Marja.

«Mon père, rääkige mulle, kuidas see juhtus?» küsis ta läbi pisarate.

«Mine, mine. Ta on tapetud lahingus, kuhu viidi tapmi-

seks parimaid vene inimesi ja vene kuulsust. Minge, vürstitar Marja. Mine ja ütle Liisale. Ma tulen kohe.»

Kui vürstitar Marja isa juurest tagasi tuli, istus väike vürstinna käsitööd tehes ja vaatas vürstitar Marjale otsa selle erilise, sisemise ning õnnelik-rahuliku pilguga, mis on omane ainult rasedaile naistele. Oli näha, et ta silmad ei näinudki vürstitar Marjat, vaid vaatasid sisemusse — endasse, millelegi õnnestavale ning salapärasele, mis toimus temas.

«Marie,» ütles ta väljaõmblemisraami juurest eemale tõmbudes ja end tahapoole kallutades, «anna oma käsi!»

Ta võttis vürstitari käe ja pani selle oma kõhule. Ta silmad naeratasid ootavalt, ta vurru-udemetega huul kerkis ja jäi niiviisi lapselik-rõõmsalt püsima.

Vürstitar Marja põlvitas ta ette je peitis näo vennanaise kleidivoltidesse.

«Näe, näe — kas tunned? Mul on nii imelik. Ja tead, Marie, ma tahan teda väga armastada,» rääkis Liisa, vaadates säravail, õnnelikel silmil meheõele.

Vürstitar Marja ei saanud pead tõsta: ta nuttis.

«Mis sul on, Maša?»

«Ei midagi... ainult kurb hakkas.. kurb Andrei pärast,» ütles ta, pühkides pisaraid vastu vennanaise põlvi.

Mitu korda hommiku jooksul hakkas vürstitar Marja vennanaist ette valmistama ja iga kord hakkas ta nutma. Need pisarad, mille põhjust väike vürstinna ei mõistnud, erutasid teda siiski, nii vähe tähelepanelik kui ta oligi. Ta ei rääkinud midagi, kuid vahtis rahutult ringi, nagu midagi otsides. Lõunasöögi eel astus tema tuppa vana vürst, keda ta alati oli kartnud, seekord eriliselt rahutu, kurja näoga, ei lausunud aga sõnagi ja väljus. Liisa vaatas vürstitar Marjale, jäi siis mõttesse sissepoole pöördunud tähelepanu ilmega, mis on omane rasedaile naistele, ja puhkes äkitselt nutma.

«Kas saite Andreilt mingi teate?» küsis ta.

«Ei, sa tead, et veel ei võinudki teadet tulla, aga *mon père* on rahutu ja mul on hirm.»

«Siis ei ole midagi?»

«Ei midagi,» ütles vürstitar Marja, vaadates kiirgavail silmil kindlalt vennanaisele.

Ta otsustas Liisale mitte rääkida ja veeniska isa, et see varjaks hirmsat uudist minia eest kuni sünnituseni, mis pidi olema neil päevil. Vürstitar Marja ja vana vürst talusid ja varjasid oma muret kumbki isemoodi. Vana vürst ei tahtnud enam lootagi: ta oli kindel, et vürst Andrei on surma saanud, ja kuigi ta oli saatnud ametniku Austriasse poja jälgi otsima, tellis ta Moskvast temale mälestussamba, mille kavatses püstitada oma aeda, ja rääkis kõigile, et ta poeg on surma saanud. Ta püüdis muutmatult kinni pidada endisest eluviisist, kuid ta jõud hakkas üles ütlema: ta kõndis vähem, sõi vähem, magas vähem ja muutus iga päevaga nõrgemaks. Vürstitar Marja aga lootis. Ta palvetas venna eest, nagu oleks see elus, ja ootas iga minut teadet tema tagasituleku kohta.

VIII

«Ma bonne amie,» ütles väike vürstinna 19. märtsi hommikul pärast hommikueinet ja ta vurru-udemetega huul kerkis vana harjumuse kohaselt; aga nagu selles majas pärast hirmsa sõnumi saamist mitte ainult kõigis naeratustes, vaid ka kõnehäältes ja isegi kõnnakuis oli kurbus, nii oli nüüd ka väikese vürstinna naeratus, kes alistus üldisele meeleolule, kuigi ta ei teadnud selle põhjusi, selline, et veel enam meenutas üldist kurbust.

«Ma bonne amie, je crains que le fruschtique (comme dit kokk Fokaa) *de ce matin ne m'aie pas fait du mal.»* [1]

«Mis sinuga on, südameke? Sa oled kahvatu. Ah, sa oled väga kahvatu!» hüüdis vürstitar Marja ehmunult, joostes raskeil ning pehmeil sammudel vennanaise juurde.

«Teie hiilgus, kas ehk saata Marja Bogdanovna järele?» küsis üks juuresviibivaist toatüdrukuist. (Marja Bogdanovna oli ämmaemand maakonnalinnast, kes elas juba teist nädalat Lõssõje Gorõ's.)

«Tõepoolest,» haaras vürstitar Marja kinni sellest mõttest, «võib-olla ongi nii! Ma lähen. *Courage, mon ange!»* [1] Ta suudles Liisat ja tahtis toast väljuda.

«Ah ei, ei!» hüüdis väike vürstinna ja ta kahvatul näol avaldus lapselik hirm paratamatu füüsilise kannatuse ees.

«Non, c'est l'estomac... dites que c'est l'estomac, dites, Marie, dites...» [2] Ja vürstinna puhkes nutma lapselik-kannatavalt, jonnakalt ja isegi pisut teeseldult, murdes oma väikesi käsi.

Vürstinna jooksis toast välja Marja Bogdanovna järele.

«Oh! Mon dieu! Mon dieu!» kuuldus tema selja tagant.

Oma lihavaid väikesi valgeid käsi hõõrudes tuli ämmaemand rahulik-tähtsa näoga talle juba vastu.

«Marja Bogdanovna! Vist on alanud,» lausus vürstitar Marja, vaadates hirmunult pärani silmil ämmaemandale.

«Noh, jumal tänatud, vürstitar,» ütles Marja Bogdanovna sammu kiirustamata. «Teil, tütarlastel ei pruugi sellest teada.»

«Aga kas arst pole Moskvast veel kohale jõudnud?» küsis vürstitar. (Liisa ja vürst Andrei soovil oli tähtajaks saadetud Moskvasse sünnitusarsti järele ja teda oodati nüüd iga silmapilk.)

«Pole viga, vürstitar, olge mureta,» ütles Marja Bogdanovna, «ka ilma arstita läheb kõik hästi.»

Viis minutit hiljem kuulis vürstitar oma toast, et kantakse midagi rasket. Ta vaatas üle ukse — millegipärast kandsid teenrid magamistuppa nahkdiivanit, mis oli seisnud vürst Andrei kabinetis. Kandjate näol peegeldus midagi pidulikku ja vagurat.

Vürstitar Marja istus üksi oma toas, kuulatades majast kostvaid hääli, avades vahetevahel ukse, kui keegi juhtus mööduma, ja jälgides seda, mis toimus koridoris. Mõned naised käisid tasasel sammul temast mööda sinna ja tagasi, heitsid vürstitarile pilgu ja pöördusid kõrvale. Ta ei julgenud midagi küsida, sulges ukse, tuli tagasi oma tuppa ja istus tugitooli, või võttis palveraamatu kätte, või põlvitas ikoonikapi ette. Oma õnnetuseks ja imestuseks tundis ta, et palve ei rahustanud ta ärevust.

[1] Kallis sõber, ma kardan, kas tänane frühstück (nagu seda nimetab kokk Fokaa) ei teinud mulle vahest halba.

[1] Julgust, mu ingel!

[2] Ei, see on kõht... ütelge ometi, et see on kõht, ütelge, Marie, ütelge...

Järsku avanes tasa ta toa uks ja lävele ilmus päheseotud rätikuga vana lapsehoidja Praskovja Savišna, kes vürsti keelu tõttu peaaegu kunagi ei käinud vürstitari toas.

«Tulin, Mašake, natuke sinu juurde istuma,» ütles lapsehoidja, «ja tõin kaasa vürsti pulmaaegsed küünlad kaitsepühaku ees süütamiseks, mu ingel,» ütles ta ohates.

«Ah kui rõõmus ma olen, Praskovja.»

«Jumal on armuline, mu kullake.»

Lapsehoidja süütas ikoonikapi ees kuldse kardpaelaga ümberpunutud küünlad ja istus ukse kõrvale sukka kuduma. Vürstitar Marja võttis raamatu ja hakkas lugema. Aga kui kuskilt kuuldus samme või hääli, vaatasid nad teineteise otsa, vürstitar ehmunult ning küsivalt, lapsehoidja rahustavalt. Kogu maja ja kõigi üle valitses seesama tunne, mis oli vürstitar Marjal oma toas istudes. Käies ebausu järgi, et mida vähem inimesi teab sünnitaja kannatustest, seda vähem ta kannatab, püüdsid kõik teeselda, et nad midagi ei tea; keegi ei rääkinud sellest, aga kõigi inimeste juures oli märgata peale hariliku väärikuse ja aupaklikkuse, mis olid kombeks vürsti majas, veel mingit ühist muret, härdasüdamelisust ja teadlikkust millestki ülevast ning tajumatust, mis oli toimumas sel hetkel.

Suures tüdrukutetoas polnud kuulda naeru. Ofitsiantidetoas istusid kõik vaikides, olles igaks juhuks valmis. Peretoas süüdati ühtejärge peergusid ja küünlaid ega magatud. Vana vürst kõndis kandadel astudes mööda kabinetti ja saatis Tihhoni Marja Bogdanovna juurde küsima: kuidas on?

«Ütle ainult: vürst käskis küsida, kuidas on, ja tule ütle, mis ta sulle ütles.»

«Teata vürstile, et sünnitus on alanud,» ütles Marja Bogdanovna, vaadates paljutähendavalt käskjalale.

Tihhon läks ja teatas vürstile.

«Hästi,» ütles vürst, sulgedes enese järel ukse, ja Tihhon ei kuulnud kabinetist enam vähimatki häält

Natuke aega hiljem astus Tihhon kabinetti, nagu selleks, et kohendada küünlaid. Nähes, et vürst lebab diivanil, vaatas Tihhon vürstile, ta erutatud näkku, vangutas pead, astus vaikides tema juurde, suudles teda õlale ning väljus, ilma et oleks küünlaid kohendanud või öelnud,

milleks ta oli tulnud. Maailma pidulikem sakrament jätkus. Möödus õhtu, saabus öö. Ja ootusetunne ning hardus südameis selle tajumatu ees ei vaibunud, vaid suurenes. Keegi ei maganud.

Oli üks neid märtsiöid, millal talv otsekui püüab veel võimust võtta ja puistab pöörase tigedusega oma viimaseid lumehulki ja tuiske. Moskvast tulevale sakslasest arstile, keda oodati iga minut ja kellele olid maanteele vahetushobused vastu saadetud, olid külatee käänaku kohale vastu saadetud ratsanikud laternatega, et nad teda aukudest ja loikudest teel mööda juhiksid.

Vürstitar Marja oli raamatu juba ammu kõrvale pannud; ta istus vaikides, kiirgavad silmad suunatud lapsehoidja kortsulisele, vähimate üksikasjadeni tuttavale näole, hallile juuksesalgule, mis oli pearätiku alt välja tunginud, ripnevale nahalotikesele lõua all.

Lapsehoidja Savišna jutustas sukka kududes vaiksel häälel, ilma et ise oleks oma sõnu kuulnud või neist aru saanud, juba sadu kordi jutustatud lugu sellest, kuidas kadunud vürstinna oli Kišinjovis ilmale toonud vürstitar Marja, abistatuna seejuures ämmaemanda asemel moldaavlannast talueide poolt.

«Kui jumal on armuline, ei ole kunagi tohtrit vaja,» rääkis ta.

Järsku surus tuuleiil ühekordsele aknaraamile (vürsti soovi kohaselt võeti lõokeste saabumise ajal alati igas toas üks talveaken eest ära), lõgistas lahti halvasti kinnitatud haagi, liputas rasket siidkardinat ja kustutas külma ning lund tuppa paisates küünla. Vürstitar Marja võpatas; lapsehoidja pani suka käest, astus akna juurde ja hakkas välja kummardudes püüdma tuulest eemalepaisatud aknapoolt. Külm tuul rebis ta pearäti otsi ja halle ripnevaid juuksesalkusid.

«Vürstitar, kullake, juba sõidavad seal prešpekti mööda!» sõnas ta raami kinni hoides, kuid seda mitte sulgedes. «Laternatega; küllap on tohter . . .»

«Ah, mu jumal! Taevale tänu!» ütles vürstitar Marja. «Tarvis talle vastu minna: ta ei oska vene keelt.»

Vürstitar heitis salli õlgadele ja jooksis tulijatele vastu. Eestoast läbi minnes nägi ta aknast, et mingi sõiduk ja

laternad seisid maja ees. Ta astus trepile. Käsipuu postikese otsas põles rasvaküünal ja tilkus tuule käes. Teener Filipp seisis teist rasvaküünalt käes hoides hirmunud näoga allpool, trepi esimesel platvormil. Veelgi altpoolt, trepikäänaku tagant, kuuldus viltsaabastes samme. Ja vürstitarile tuttavana tunduv hääl kõneles seal midagi.

«Jumal tänatud!» ütles see hääl. «Aga kuidas on isaga?»

«Puhkama heitsid,» vastas ülemteener Demjan, kes oli juba all.

Siis ütles hääl veel midagi, Demjan vastas talle midagi ja viltsaabastes sammud hakkasid kiiremini liginema mööda varjatud trepikäändu.

«See on Andrei!» mõtles vürstitar Marja. «Ei, see pole võimalik, see oleks liiga kummaline,» arvas ta, kuid samal hetkel, kui ta seda mõtles, ilmus trepiplatvormile, kus seisis teener küünlaga, vürst Andrei nägu ja lumega kaetud kraega kasukas kogu. Jah, see oli tema, aga kahvatu ja kõhn, muutunud, imeliselt pehme, kuid erutatud näoilmega. Ta tuli trepist üles ja süleles õde.

«Kas te mu kirja ei saanud?» küsis ta ja läks tagasi alla, ootamata vastust, mida ta polekski saanud, sest vürstitar ei suutnud rääkida, ning tuli koos tema järel sammuva sünnitusarstiga (vürst Andrei oli teda kohanud viimases postijaamas) kärmeil sammudel trepist üles ning süleles jälle õde.

«Milline saatus!» lausus ta. «Maša, armas!» Heitis siis kasuka seljast, võttis saapad jalast ja läks vürstinna poolele.

IX

Väike vürstinna lamas patjadel, valge tanu peas. (Ta valud olid parajasti lakanud.) Mustad juuksed ümbritsesid kiharatena ta õhetavaid higiseid põski; punane ilus suu mustade udemetega kaetud ülahuulega oli avali ja ta naeratas rõõmsalt. Vürst Andrei astus tuppa ja seisatas ta ees, diivani jalutsi juures, millel vürstinna lebas. Säravad, lapselik-hirmunult ning erutatult vaatavad silmad peatusid tulijal, muutmata oma ilmet. «Ma armastan teid kõiki, ma pole kellelegi kurja teinud, — mille

eest pean siis nüüd kannatama? Aidake mind,» ütles ta näoilme. Ta nägi oma meest, kuid ei saanud aru tema just nüüd enda juurde ilmumise tähendust. Vürst Andrei läks ümber diivani ja suudles naist laubale.

«Mu südameke,» ütles ta: sõna, mida ta polnud veel iial oma naisele öelnud. «Jumal on armuline . . .»

Vürstinna vaatas küsivalt, lapselik-etteheitvalt mehele otsa.

«Ma ootasin sinult abi, aga ei midagi, ei midagi, ka sina oled nagu teisedki!» ütlesid ta silmad. Ta ei imestanud mehe saabumise üle; ta ei mõistnud seda, et mees oli saabunud. Andrei saabumisel polnud vähimatki ühendust tema kannatustega ja nende kergendamisega. Valud algasid uuesti ja Marja Bogdanovna soovitas vürst Andreil toast lahkuda.

Arst astus tuppa. Vürst Andrei väljus, ja kohates vürstitar Marjat, astus jälle tema juurde. Nad hakkasid sosinal rääkima, kuid nende vestlus soikus iga hetk. Nad ootasid ja kuulatasid.

«Allez, mon ami,»[1] ütles vürstitar Marja.

Vürst Andrei läks uuesti naise poolele ja istus oodates kõrvaltuppa. Keegi naine tuli ehmunud näol vürstinna toast ja kohmetas, nähes teda. Vürst Andrei kattis näo kätega ja istus nii mõned minutid. Haledad, loomalikabitud oiged kostsid ukse tagant. Ta tõusis püsti, astus ukse juurde ja tahtis seda avada. Keegi hoidis ust kinni.

«Ei tohi, ei tohi!» lausus seestpoolt kellegi hirmunud hääl.

Vürst Andrei hakkas kõndima mööda tuba. Oiged vaikisid, möödusid veel mõned sekundid. Äkki kostis kõrvaltoast hirmus kisa — mitte vürstinna kisa, tema ei võinud niiviisi kisendada. Vürst Andrei jooksis ukse juurde; kisa lakkas ja kuuldus lapse kisa.

«Miks on sinna laps toodud?» mõtles vürst Andrei esimesel silmapilgul. «Laps? Missugune laps? . . . Miks on seal laps? Või on laps sündinud?»

Siis korraga mõistis ta selle kisa rõõmsat tähendust; pisarad lämmatasid teda, ta toetas küünarnukid aknalauale ja puhkes nuuksuvalt nutma, nagu nutavad lap-

[1] Minge, mu sõber.

sed. Uks avanes. Naise toast väljus arst — üleskäänatud särgikäistega, ilma kuueta, kahvatu näo ja väriseva lõuaga. Vürst Andrei pöördus tema poole, kuid arst vaatas talle ennatanult otsa ja möödus sõnagi lausumata. Üks naine jooksis toast välja ja jäi vürst Andreid nähes jahmunult lävele seisma. Vürst Andrei astus abikaasa tuppa. Väike vürstinna lebas surnuna samas asendis, nagu ta oli viis minutit tagasi teda näinud, ja hoolimata tardunud silmadest ning põskede kahvatusest püsis seesama ilme ta kaunil, lapselikul, mustade udemetega kaetud ülahuulega näol.

«Ma armastan teid kõiki ja pole kellelegi kurja teinud, — aga mis teie tegite minuga?» kõneles see kaunis, hale ja elutu nägu.

Toanurgas aga vigises ning piiksus midagi väikest ja punast Marja Bogdanovna valgeil värisevail kätel.

Kaks tundi pärast seda astus vürst Andrei vaiksel sammul isa juurde kabinetti. Vana krahv teadis juba kõik. Ta seisis otse ukse juures ja niipea kui see avanes, haaras sõnatult oma raugalikkude, kõvade kätega nagu pihtidega poja kaela ümbert kinni ja puhkes nutma nagu laps.

Kolm päeva hiljem toimusid väikese vürstinna matused ja temaga hüvasti jättes astus vürst Andrei puusärgi juurde. Ka puusärgis oli toosama nägu, ehkki kinniste silmadega. «Ah, mis te küll tegite minuga?» rääkis ikka veel see nägu ja vürst Andrei tundis, et miski rebenes ta hinges, et ta on süüdlane süüs, mida ta ei saa enam parandada ega unustada. Ta ei suutnud nutta. Ka vana krahv tuli sisse ja suudles lahkunu vahakarva kätt, mis lebas rahulikult ja kõrgel teise käe peal, ja temalegi ütles see nägu: «Ah, mispärast te seda minuga tegite?» Ja vanamees pöördus seda nägu nähes vihaselt kõrvale.

Veel viis päeva hiljem ristiti noort vürsti Nikolai Andreitšit. Amm pidas lõuaga mähkmeid kinni, sellal kui preester võidis hanesulekesega poisikese punaseid kortsulisi peopesi ja jalataldu.

Ristiisa, kelleks oli vanaisa, kandis väetikest hirmust värisedes ümber plekist, mõlkides ristimisvanni, kartes

teda maha pillata, ja andis poisi üle ristiemale, vürstitar Marjale. Vürst Andrei, hirmul, et last ära ei uputataks, istus teises toas, oodates sakramendi lõppu. Ta vaatas rõõmsalt lapsele, kui lapsehoidja selle tema juurde tõi, ja noogutas heakskiitvalt pead, kui too talle teatas, et ristimisvanni heidetud juustega vahatükike ei vajunud põhja, vaid jäi vannile ujuma.

X

Rostovi osavõtt Dolohhovi kahevõitlusest Bezuhhoviga oli vana krahvi pingutustega summutatud ja Rostov määrati, selle asemel et saada degradeeritud, nagu ta oli oodanud, adjutandi kohale Moskva kindralkuberneri juurde. Seetõttu ei saanud ta koos kogu perekonnaga maale sõita, vaid jäi oma uues ametis terveks suveks Moskvasse. Dolohhov paranes ja Rostov sai temaga ta paranemise ajal eriti sõbraks. Dolohhov põdes oma ema juures, kes armastas teda kirglikult ning õrnalt. Vanake Marja Ivanovna, kes oli Rostovi armastama hakanud tema sõpruse pärast Fedja vastu, kõneles talle tihti oma pojast.

«Jah, krahv, ta on liiga õilis ja puhta hingega,» rääkis eideke, «meie praeguse, kõlvatu maailma jaoks. Voorust ei armasta keegi, see on kõigil pinnuks silmas. Noh, ütelge, krahv, kas see oli õiglane ja aus tegu Bezuhhovi poolt? Aga Fedja oma õilsuses armastas teda ja ei räägi ka nüüd temast kunagi midagi halba. Need vallatused Peterburis — nad naljatasid seal midagi politseinikuga, — seda nad tegid ju üheskoos? Ja Bezuhhovil polnud sellest midagi, aga Fedja pidi selle eest kannatama! Mis ta kõik pidi ära kannatama! Tõsi küll, aukraad anti talle tagasi, aga kuidas võiski seda tagasi andmata jätta? Ma arvan, et niisuguseid kangelasi ja isamaa poegi nagu tema polnud seal palju. Milleks siis nüüd see duell? Kas on tundeid ja au neil inimestel? Teades, et Fedja on ainuke poeg, kutsuda ta duellile ja tulistada otse pihta! Hea veel, et jumal oli meile armuline. Ja mille eest siis? Kellel siis meie ajal ei ole armuseiklusi? Mida's teha, kui ta nii armukade on? Ma saan aru, ta oleks võinud juba varem seda mõistatanda,

sest see kestis ju terve aasta. Ja kutsus duellile, oletades, et Fedja ei hakkagi võitlema, kuna ta on temale võlgu. Missugune alatus! Missugune nurjatus! Ma tean, te mõistate Fedjat, mu armas krahv, sellepärast ma armastangi teid südamest, uskuge mind. Teda mõistavad väga vähesed. Tal on niisugune ülev, taevalik hing!»

Dolohhov ise rääkis oma paranemise ajal Rostovile tihti selliseid sõnu, mida kuidagi ei võinud temalt oodata.

«Mind peetakse õelaks inimeseks, ma tean,» rääkis ta, «ja las peavad. Ma ei taha kellestki teada peale nende, keda armastan; aga keda ma armastan, seda armastan nii, et annan elu tema eest, kuid ülejäänud tallan kõik maha, kui nad mu teele ette astuvad. Mul on jumaldamisväärne, võrratu ema, kaks-kolm sõpra, sina nende hulgas, aga teistele pööran ma tähelepanu ainult niivõrd, kuivõrd nad mulle on kasulikud või kahjulikud. Ja peaaegu kõik on kahjulikud, eriti naised. Jah, mu kallis,» jätkas ta, «armastavaid, õilsaid, ülevaid mehi ma olen kohanud; aga naisi pole ma peale müüdavate olendite — olgu nad krahvinnad või köögitüdrukud, see on üks-kõik — veel kohanud. Ma pole veel kohanud seda taevalikku puhtust ja truudust, mida ma otsin naises. Kui leiaksin niisuguse naise, annaksin elu ta eest. Aga need! . . .» Ta tegi põlastava liigutuse. «Ja kas usud, kui ma veel hindan elu, siis ainult sellepärast, et loodan kord kohata sellist taevalikku olendit, kes mind uueks loob, puhastab mind ja tõstab kõrgemale. Kuid sa ei mõista seda.»

«Ei, ma mõistan väga hästi,» vastas Rostov, kes oli oma uue sõbra mõju all.

Sügisel tuli Rostovide perekond tagasi Moskvasse. Talve algul tuli tagasi ka Denissov ja peatus Rostovide juures. See 1806. a. talve algus, mille Nikolai Rostov veetis Moskvas, oli kõige õnnelikumaid ja lõbusamaid niihästi temale kui kogu ta perekonnale. Nikolai tõi endaga vanemate majja kaasa palju noori mehi. Veera oli nüüd kahekümneaastane nägus neiu; Sonja — kuueteistkümneaastane tütarlaps vastpuhkenud lille kogu kauniduses; Nataša — pooleldi neiu, pooleldi plika, vahel lapselikult naljakas, vahel neitsilikult võluv.

Rostovide majas tekkis sel ajal mingi eriline armastuse õhkkond, nagu see on majades, kus on väga armsaid ja väga noori tütarlapsi. Iga noormeest, kes külastas Rostovide maja ja nägi neid noori, vastuvõtlikke, millelegi (arvatavasti oma õnnele) naeratavaid tütarlaste nägusid, seda elavat askeldust, kuulis seda ebajärjekindlat, kuid kõigi vastu lahket, kõigeks valmis ja lootusest tiivustatud noorte tüdrukute sädistamist, kuulis neid ebajärjekindlaid laulu- ja muusikahelisid, — valdas seesama armastuseks valmisoleku tunne ja õnneootus, mille võimuses olid ka Rostovide maja noored ise.

Noormeeste hulgas, keda Rostov majja tõi, oli üks esimesi Dolohhov, kes meeldis majas kõigile, välja arvatud Nataša. Dolohhovi pärast pidi Nataša vennaga peaaegu tülli minema. Ta kinnitas, et Dolohhov on õel inimene, et duellis Bezuhhoviga oli õigus Pierre'il, süüdi aga oli Dolohhov, kes on ebameeldiv ja ebaloomulik.

«Midagi pole mul mõista!» hüüdis Nataša visa jonnakusega. «Ta on õel ja tundetu. Näe, ma ju armastan sinu Denissovit, ta on küll joodik ja puha, aga siiski ma armastan teda, see tähendab, ma mõistan teda. Ma ei oska sulle seda öelda, aga Dolohhovil on kõik ette kavatsetud, ja see ei meeldi mulle. Denissovit aga . . .»

«Noh, Denissov on midagi muud,» vastas Nikolai, andes mõista, et Dolohhoviga võrreldes pole isegi Denissov midagi. «Tarvis on mõista, missugune hing on sel Dolohhovil, tarvis on teda näha oma emaga, ta on nii südamlik!»

«Seda ma muidugi ei tea, aga mul on tema seltsis ebamugav. Ja kas sa tead ka, et ta on Sonjasse armunud?»

«Rumalus . . .»

«Olen selles kindel, küll sa näed.»

Nataša ennustus läks täide. Dolohhov, kes ei armastanud naiste seltskonda, hakkas sagedasti käima nende majas, ja küsimus sellest, kelle pärast ta seal käib, otsustati kiiresti (ehkki keegi sellest ei rääkinud) nii, et ta käib Sonja pärast. Ka Sonja ise teadis seda, ehkki ta kunagi poleks julgenud seda välja öelda, ja läks Dolohhovi ilmumisel alati näost tulipunaseks.

Dolohhov lõunatas tihti Rostovide juures, ei jätnud ilalgi vahele teatrietendusi, kus nad käisid, ja võttis osa

ka Jogeli noorte-ballidest, mida Rostovid alati külastasid. Ta osutas tähelepanu peamiselt Sonjale ja vahtis teda niisuguste silmadega, et mitte ainult Sonja ei saanud seda pilku taluda punastamata, vaid ka vana krahvinna ja Nataša punastasid seda pilku märgates.

Oli näha, et see tugev kummaline mees oli selle mustajuukselise, graatsilise, teist armastava tütarlapse vastupandamatu mõju all.

Rostov märkas midagi uut Dolohhovi ja Sonja vahel, kuid talle polnud selge, mis uued suhted need olid. «Nad on seal kõik kellessegi armunud,» mõtles ta Sonja ja Nataša kohta. Kuid ta ei tundnud end enam nii mugavalt Sonja ja Dolohhovi seltsis nagu varem ja hakkas harvemini kodus viibima.

1806. a. sügisel hakati jälle kõikjal rääkima sõjast Napoleoniga, ja veelgi suurema õhinaga kui möödunud aastal. Oli määratud mitte üksnes kümne nekruti, vaid ka veel üheksa maakaitseväelase võtmine tuhande hinge pealt. Igal pool neeti Bonaparte'i, ja Moskvas muust ei räägitudki kui vaid eelseisvast sõjast. Rostovide perekonna kogu huvi nende sõja-ettevalmistuste suhtes seisis ainult selles, et Nikoluška polnud mingi hinna eest nõus Moskvasse jääma ja ootas veel ainult Denissovi puhkeaja lõppu, et siis temaga koos pärast pühi oma polku tagasi sõita. Eelseisev ärasõit ei seganud teda sugugi lõbutsemast, vaid veel ergutaski teda selleks. Suurema osa ajast veetis ta väljaspool kodu, lõunasöökidel, õhtustel koosviibimistel ja ballidel.

XI

Kolmandal jõulupühal lõunatas Nikolai kodus, mida temaga viimasel ajal juhtus harva. See oli ametlikuks jumalagajätulõunaks, sest pärast kolmekuningapäeva pidi ta koos Denissoviga sõitma oma polku. Lõunast võttis osa paarkümmend inimest, nende hulgas ka Dolohhov ja Denissov.

Ialgi polnud armunud-oleku õhkkond end Rostovide majas sääraste jõuga tunda andnud kui nüüd neil jõulupäevil. «Püüa õnnehetki, sunni teisi ennast armastama,

armu ka ise! Ainult see on maailmas tõeline — kõik muu on mõttetus. Ja ainult sellega me kõik siin tegelemegi,» kõneles see õhkkond.

Nikolai, kes oli nagu tavaliselt ära ajanud kaks paari hobuseid ning ikkagi polnud suutnud ära käia igal pool, kuhu tal oli vaja minna ja kuhu teda oli kutsutud, jõudis koju just enne lõunat. Niipea kui ta sisse astus, märkas ta otsekohe ning tundis armastuseõhkkonna pinget majas ja peale selle pani tähele ka kummalist hämmeldust, mis valitses mõnede seltskonnaliikmete vahel. Eriti erutatud olid Sonja, Dolohhov, vana krahvinna ja pisut ka Nataša. Nikolai mõistis, et enne lõunat pidi midagi olema juhtunud Sonja ja Dolohhovi vahel, ja ta oli talle omase peenetundelisuse tõttu väga õrn ning ettevaatlik nende mõlematega lõunasöögi ajal. Selsamal kolmanda püha õhtul pidi Jogeli (tantsuõpetaja) juures jälle olema tantsupidu, mida ta pühade puhul tavaliselt korraldas kõigile oma õpilastele.

«Nikolai, kas sa tuled Jogeli juurde? Palun, tule,» ütles talle Nataša. «Ta kutsus sind eriti, ka Vassili Dmitritš (see oli Denissov) tuleb.»

«Kuhu ma kõik ei läheks, kui krahvipreili seda käsib!» lausus Denissov, kes oli Rostovide majas naljatlevalt hakanud mängima Nataša rüütli osa. «Isegi *pas de châle*'i [1] oleksin valmis tantsima.»

«Kui aega saan! Lubasin minna Arharovite poole, neil on seltskondlik õhtu,» vastas Nikolai.

«Aga sina?» pöördus ta küsimusega Dolohhovi poole. Ja niipea kui oli seda küsinud, taipas kohe, et seda poleks vaja olnud küsida.

«Jah, võib-olla . . .» vastas Dolohhov Sonjale vaadates külmalt ning tigedalt ja heitis siis süngestudes Nikolaile just samasuguse pilgu, millisega ta oli klubi lõunasöögil vaadanud Pierre'ile.

«Midagi on lahti,» mõtles Nikolai ja sai oma arvamises veelgi enam kinnitust siis, kui Dolohhov pärast lõunasööki otsekohe ära sõitis. Nikolai kutsus Nataša ja küsis temalt, mis on juhtunud.

«Ma otsisingi sind,» ütles Nataša, tulles joostes venna

[1] linikutantsu

juurde. «Eks ma öelnud sulle, aga sina ei tahtnud uskuda!» ütles ta võidutsevalt. «Ta tegi Sonjale ettepaneku!»

Nii vähe kui Nikolai viimasel ajal tegeleski Sonjaga, temas otsekui rebenes miski, kui ta seda kuulis. Dolohhov oleks olnud sobiv ja mõnes suhtes hiilgavgi partii kaasavarata orvule Sonjale. Vana krahvinna ja seltskonna vaatekohalt polnud võimalikki Dolohhovile ära öelda. Seepärast oli Nikolai esimeseks tundmuseks, kui ta seda kuulis, viha Sonja vastu. Ta valmistus juba ütlema: «Väga kena! Muidugi mõista, lapsepõlvetõotused tuleb unustada ja ettepanek vastu võtta.» Kuid ta ei jõudnud seda veel öelda . . .

«Kujuta ometi ette! Sonja ütles ära, täielikult ütles ära!» sõnas Nataša. «Ta ütles, et armastab teist,» lisas ta vähese vaikimise järel.

«Teisiti ei võinudki minu Sonja talitada!» mõtles Nikolai.

«Kui palju ema teda ka palus, aga ta ütles ära, ja ma tean, ta ei muuda oma otsust, kui on midagi öelnud . . .»

«Ja ema palus teda?» tähendas Nikolai etteheitvalt.

«Jah,» ütles Nataša. «Tead, Nikolaike, ära ole pahane, aga ma tean, et sa ei abiellu temaga. Ma tean, jumal teab mispärast, aga ma tean kindlasti, et sa ei abiellu.»

«Noh, seda ei või sa küll kuidagi teada,» ütles Nikolai. «Kuid mul on vaja temaga rääkida. Kui tore on see Sonja!» lisas ta naeratades.

«Ta on nii tore! Ma saadan ta sinu juurde.» Ja Nataša suudles venda ning jooksis minema.

Mõne hetke pärast tuli Sonja, hirmunud, ennatanud ning süüdlase näoga. Nikolai astus ta juurde ja suudles ta kätt. See oli esimene kord, kus nad rääkisid sel Rostovi Moskvas viibimise ajal nelja silma all ja oma armastusest.

«Sophie,» ütles Nikolai algul arglikult, aga siis ikka julgemini, «kui te tahate ära öelda mitte ainult hiilgavast, vaid ka kasulikust partiist . . . Ta on suurepärane, õilis inimene . . . ta on mu sõber . . .»

Sonja katkestas teda.

«Ma olengi juba ära öelnud,» tähendas ta kähku.

«Kui te ütlesite ära minu pärast, siis ma kardan, et minule . . .»

Sonja katkestas teda uuesti. Anuva, hirmunud pilguga vaatas ta Nikolaile.

«Nicolas, ärge rääkige mulle sellest,» ütles ta.

«Ei, ma pean rääkima. Võib-olla on see *suffisance*[1] minu poolt, siiski on parem välja öelda. Kui te keeldute minu pärast, siis pean ma ütlema teile täit tõtt. Ma armastan teid, arvan, enam kui kedagi teist . . .»

«Mulle on sellest küllalt,» lausus Sonja punastades.

«Ei, kuid ma olen tuhat korda armunud ja armun veelgi, kuigi niisugust sõprust, usaldust ja armastust ei tunne ma kellegi teise kui ainult teie vastu. Pealegi olen ma veel noor. *Maman* ei taha seda. Noh, lihtsalt, ma ei tõota mitte midagi. Ja palun teid järele mõelda Dolohhovi ettepaneku üle,» ütles Nikolai, suutes vaevu oma sõbra nime välja öelda.

«Ärge rääkige mulle sellest. Ma ei soovi midagi. Ma armastan teid nagu venda ja saan alati armastama, ja rohkem ei ole mulle midagi vaja.»

«Te olete ingel, ma ei vääri teid, aga ma ainult kardan teid petta.»

Nikolai suudles veel kord Sonja kätt.

XII

Jogeli juures toimusid Moskva kõige lõbusamad ballid. Seda rääkisid emad, silmitsedes oma *adolescentes*[2], kes sooritasid äsja kätteõpitud tantsusamme; seda rääkisid ka *adolescentes* ja *adolescents* ise, tantsides kuni nõrkemiseni; seda rääkisid ka täiskasvanud neiud ja noormehed, kes külastasid neid balle mõttega, et nad on neist ülle kasvanud, ja leidsid seal kõige paremat meelelahutust. Selsamal aastal oli neil ballidel sõlmitud kaks abielu. Kaks nägusat vürstitari Gortšakovat olid seal endale peigmehe leidnud ja mehele saanud, millega nad need ballid veel enam kuulsaks tegid. Iseärasuseks neil ballidel oli see, et seal polnud peremeest ega perenaist: oli ainult udusulena lendlev, kõigi kunstireeglite kohaselt

[1] endast paljuarvamine
[2] noorukeid.

kraapjalga sooritav heasüdamlik Jogel, kes võttis õppetundide tasu kõigilt oma külalistelt; teiseks see, et neil ballidel käisid ainult need, kes tahtsid tantsida ja lõbutseda, nagu seda tahavad kolmeteistkümne- ja neljateistkümneaastased tütarlapsed, kes esmakordselt on pika kleidi selga pannud. Kõik nad, harvade eranditega, olid või näisid nägusad: nii vaimustatult naeratasid nad kõik ja nii leegitsesid nende silmad. Paremad naisõpilased, kelle hulgas parim oli Nataša, kes paistis välja oma graatsilisusega, tantsisid mõnikord isegi *pas de châle*'i; aga sel viimasel ballil tantsiti ainult ekosseesi, angleesi ja parajasti moodi minevat masurkat. Jogelil oli saal võetud Bezuhhovi majas ja ball õnnestus väga hästi, nagu kõik rääkisid. Oli palju nägusaid tütarlapsi ja Rostovide preilid kuulusid kõige ilusamate hulka. Nad mõlemad olid eriti õnnelikud ja rõõmsad. Sel õhtul keerles Sonja, kes oli uhke Dolohhovi ettepanekule, oma äraütlemisele ja kõnelusele Nikolaiga, juba koduski, läbemata teenijatüdrukul lasta juuksepalmikute kammimist lõpetada, ja säras nüüd üleni tormakast rõõmust.

Nataša, kes polnud vähem uhke selle üle, et oli esmakordselt pikas kleidis ja tõelisel ballil, oli veel õnnelikum. Mõlemal oli seljas valge, roosade lintidega musliinkleit.

Nataša armus selsamal hetkel, kui ta saabus ballile. Ta polnud armunud kellessegi eriti, vaid kõigisse. Sellesse, kellele ta just parajasti juhtus vaatama, ta otsekohe ka armus.

«Ah, kui tore!» hüüatas ta ühtelugu, joostes Sonja juurde.

Nikolai ja Denissov jalutasid mööda saale, silmitsedes sõbralikult ning heasoovlikult tantsijaid.

«Kui armas ta on, temast tuleb iludus,» tähendas Denissov.

«Kes?»

«Krahvinna Nataša,» vastas Denissov.

«Ja kuidas ta tantsib, milline graatsia!» lausus ta vähese vaikimise järel jälle.

«Kellest sa räägid?»

«Sinu õest!» hüüdis Denissov vihaselt.

Rostov muigas.

«*Mon cher comte, vous êtes l'un de mes meilleurs écoliers, il faut que vous dansiez,*» ütles väike Jogel, astudes Nikolai juurde. «*Voyez combien de jolies demoiselles.*» [1]

Sellesama palvega pöördus ta ka Denissovi poole, kes oli samuti ta endisi õpilasi.

«*Non, mon cher, je ferai tapisserie,*» [2] vastas Denissov. «Kas te ei mäleta, kui halvasti ma kasutasin teie õpetusi? . . .»

«Oh ei!» sõnas Jogel kähku, et teda lohutada. «Te olite ainult tähelepanematu, aga teil oli eeldusi, jah, teil oli eeldusi.»

Hakati mängima äsja moodi läinud masurkat. Nikolai ei saanud Jogelile ära öelda ja palus Sonja tantsima. Denissov istus vanade daamide juurde ja jutustas mõõgale toetudes ning jalaga takti kaasa lüües neile midagi lõbusalt ja naerutas neid, heites aeg-ajalt pilku tantsivate noorte poole. Esimeses paaris tantsis Jogel Natašaga, oma parima õpilasega, kellele ta oli uhke. Pehmelt ja õrnalt sibades oma väikeste jalgadega sööstis Jogel esimesena üle saali koos pelgliku, kuid püüdlikult tantsusamme sooritava Natašaga. Denissov ei pööranud Natašalt pilku ja koputas mõõgaotsaga takti niisugusel näol, mis selgesti väljendas, et ta ise ei tantsi ainult sellepärast, et ei taha, mitte aga sellepärast, et ei saa. Tantsutuuri keskel kutsus ta möödamineva Rostovi enda juurde.

«See pole sugugi see,» ütles ta. «Kas see on kellegi poola masurka? Aga ta tantsib väga hästi.»

Teades, et Denissov oli Poolaski silma paistnud oma oskusega poola masurkat tantsida, jooksis Nikolai Nataša juurde.

«Mine, vali Denissov. Ta tantsib suurepäraselt! Lausa ime!» ütles ta.

Kui tuli jälle Nataša kord valida, tõusis ta ja jooksis oma lehvidega kingakestes kärmesti tippides üksi pelglikult üle saali sinna nurka, kus istus Denissov. Ta nägi, et kõik vaatavad temale ja ootavad. Nikolai nägi, kuidas Denissov ja Nataša naeratades vaidlesid ja et

[1] Kallis krahv, te olete mu parimaid õpilasi, te peaksite tantsima. Näete, kui palju on kauneid neide.

[2] Ei, mu kallis, ma olen parem seinaäärte ehteks.

Denissov kutsest keeldus, kuid rõõmsalt naeratas. Ta jooksis juurde.

«Palun, Vassili Dmitritš,» ütles Nataša, «lähme, palun!»

«Mis te nüüd, jätke ometi, krahvinna!» tõrkus Denissov.

«Noh, aitab puiklemisest, Vasja!» ütles Nikolai.

«Meelitavad nagu kassi Vaskat,» tähendas Denissov naljatades.

«Terve õhtu tahan teile laulda,» ütles Nataša.

«Võluneitsi teeb minuga, mis tahab!» andis Denissov järele ja võttis mõõga vöölt.

Ta väljus toolide tagant, võttis kõvasti kinni oma daami käest, tõstis pea püsti ja seadis jala takti oodates valmis. Ainult hobuse seljas ja masurka tantsimisel polnud märgata Denissovi lüheldast kasvu ja ta näis siis tõesti selle ulja poisina, kellena ta end tundis. Oodatud takti kohal vaatas ta võidukalt ning naljatlevalt oma daamile kõrvalt otsa, põrutas äkitselt jalga vastu maad, hüppas vetruvalt nagu kummipall põrandalt üles ja sööstis edasi mööda tantsuringi, oma daami kaasa tõmmates. Kuulmatult lendas ta ühel jalal kuni poolde saali ja näis, nagu ei märkakski ta enda ees seisvaid toole ja tormaks otse nende peale; aga siis järsku lõi ta kannused kokku ja ajas jalad laiali, peatudes kontsadel, püsis niiviisi hetke paigal, trampis kannuste tärisedes jalgadega ühel kohal, keerles kiiresti ringi ja lendas vasaku jalaga paremale takti lüües jälle edasi. Nataša aimas ette, mis ta partner kavatses teha, ja järgis teda eneselegi teadmatult, andudes ta tahtele. Denissov keerutas teda kord parema, kord vasaku käega, talutas siis põlvili langedes enda ümber, hüppas jälle püsti ning sööstis edasi sellise hooga, nagu kavatseks ta hinge tõmbamata kõigist tubadest läbi joosta; peatus siis äkki jälle ja tegi veel mõne uue ja ootamatu pöörde. Kui ta viimaks daami hoogsalt ta istekoha ette tiirutas, kannused kokku lõi ja kummardas, ei märganud Nataša talle isegi reveranssi teha. Ta vaatas hämmastusega ning naeratades üksisilmi Denissovile, nagu ei tunneks teda ära.

«Mis see küll oli?» lausus ta.

Sellest hoolimata et Jogel ei tunnistanud seda masurkat õigeks, olid kõik vaimustuses Denissovi osavusest. Daamid hakkasid ühtesoodu valima just teda ja vanad mehed alustasid muheldes juttu Poolast ja vanast heast ajast. Masurkast õhetades ja rätikuga higi pühkides istus Denissov Nataša juurde ega eemaldunud temast kogu balli kestel.

XIII

Pärast seda ei näinud Rostov kaks päeva Dolohhovi omade juures ega leidnud teda ka kodunt. Kolmandal päeval sai ta temalt kirja.

«Kuna ma sulle teada olevail põhjustel ei kavatse enam ilmuda teie majja ja sõidan tagasi sõjaväkke, korraldan täna õhtul oma sõpradele väikese jumalagajätupeo — tule Inglise võõrastemajja.»

Määratud päeval kella kümne paiku sõitis Rostov teatrist tulles, kus ta viibis koos omade ja Denissoviga, Inglise võõrastemajja. Ta juhatati kohe võõrastemaja parimasse ruumi, mille Dolohhov oli üürinud selleks ööks.

Paarkümmend inimest oli kogunenud laua ümber, mille ees kahe küünla vahel istus Dolohhov. Laual lebasid kuld- ning paberrahad ja Dolohhov pidas panka. Pärast Dolohhovi abieluettepanekut ja Sonja keeldumist polnud Nikolai enam Dolohhovi kohanud ja tundis kohmetust mõtte juures, kuidas toimub nende jällenägemine.

Dolohhovi selge külm pilk võttis Rostovi vastu juba uksel, nagu oleks ta teda ammugi oodanud.

«Ammu pole sind näinud,» ütles Dolohhov. «Aitäh, et tulid. Kui annan pánga käest, tuleb kohe ka Iljuška oma kooriga.»

«Käisin sind kodunt otsimas,» lausus Rostov punastades.

Dolohhov ei vastanud talle.

«Võid panuse teha,» ütles ta.

Rostovile tärkas sel hetkel meelde veider jutuajamine, mis tal oli kord olnud Dolohhoviga. «Kaarte mängida õnne peale võivad ainult narrid,» oli Dolohhov tookord öelnud.

«Või kardad sa minuga mängida?» küsis nüüd Dolohhov, nagu aimates Rostovi mõtteid, ja muigas.

Selle muige taga märkas Rostov temas sedasama meeleolu, mis tal oli olnud lõunasöögil klubis ja üldse neil aegadel, kui Dolohhov igapäevasest elust otsekui tüdinuna tundis vajadust sellest vabaneda mingi veidra, enamasti julma tembuga.

Rostovil hakkas ebamugav. Ta otsis ja ei leidnud naljatlust, mis oleks olnud vastuseks Dolohhovi sõnadele. Kuid enne, kui ta jõudis midagi öelda, lausus Dolohhov, vaadates talle otse silma, aeglaselt ning rõhuga, nii et kõik võisid kuulda:

«Kas mäletad, me rääkisime sinuga kaardimängust ... Narr on see, kes tahab õnne peale mängida; mängida on vaja kindlale võidule, ja ma tahan proovida.»

«Proovida kas õnne või kindlat võitu?» mõtles Rostov.

«Aga parem ära mängigi,» lisas Dolohhov, kopsas lahtivõetud kaardipakiga ja sõnas: «Pank, mu härrad!»

Nihutades rahasid ligemale, valmistus Dolohhov kaarte jagama. Rostov istus ta kõrvale ja algul mängust osa ei võtnud. Dolohhov vaatas talle otsa.

«Miks sa ei mängi?» küsis Dolohhov.

Ja imelik, Nikolai hakkas tundma vajadust võtta kaart, sellele väike panus teha ja mängu alustada.

«Mul pole raha kaasas,» lausus Rostov.

«Usaldan võlgu!»

Rostov pani viis rubla kaardile ja kaotas, pani veel kord ja kaotas, pani veel kord ja kaotas jälle. Dolohhov lõi, s. o. võitis järjest kümme Rostovi kaarti.

«Mu härrad,» ütles Dolohhov, kui oli mõnda aega kaarte jaganud, «palun raha panna kaartide peale, muidu ma võin arvestuses segi minna.»

Keegi mängijaist tähendas, et loodetavasti võib teda usaldada.

«Usaldada teid võib, aga mina kardan eksida. Palun raha panna kaartide peale,» vastas Dolohhov. «Sina ära häbene, sinuga selgitame arved pärast,» lisas ta Rostovile.

Mäng jätkus. Teener kandis vahetpidamata laiali šampanjat.

Rostovil löödi kõik ta kaardid ja ta võlaarvele oli kir-

jutatud ligi kaheksasada rubla. Ta kirjutas juba ühe kaardi kohale kaheksasada rubla, aga sel ajal, kui talle pakuti šampanjat, mõtles ta ümber ja kirjutas jälle hariliku panuse, kakskümmend rubla.

«Jäta,» ütles Dolohhov, kuigi ta, nagu näis, ei vaadanudki Rostovile, «mängid rutem tagasi. Teistele annan, aga sinul lõõn. Või kardad sa mind?» kordas ta.

Rostov alistus, jättis panuseks kaheksasada ja pani välja rebenenud nurgaga ärtu seitsme, mille ta võttis maast. Ta mäletas pärast hästi seda kaarti. Ta pani ärtu seitsme välja, kirjutas kriiditükikesega selle kohale ümmarguste, püstiste numbritega kaheksasada, tühjendas siis antud klaasi soojenenud šampanjat, naeratas Dolohhovi sõnadele ja jäi tarduva südamega seitset oodates vahtima Dolohhovi käsi, mis hoidsid kaardipakki. Selle ärtu seitsme võit või kaotus tähendas Rostovile palju. Möödunud pühapäeval oli krahv Ilja Andreitš pojale andnud kaks tuhat rubla, ja ehkki ta kunagi ei armastanud rääkida rahalistest raskustest, oli öelnud, et see raha on viimane kuni maikuuni ja et seepärast ta palub poega sel korral olla kokkuhoidlikum. Nikolai vastas, et talle on sedagi liiga palju ja et ta annab ausõna, et kuni kevadeni enam raha ei taha. Nüüd oli sellest rahast järel tuhat kakssada rubla. Järelikult ärtu seitse tähendas mitte ainult tuhande kuuesaja rubla kaotust, vaid ka vajadust antud sõna murda. Hinge kinni pidades vahtis ta Dolohhovi kätele ja mõtles: «Noh, anna mulle ruttu see kaart, ja ma võtan mütsi, sõidan koju Denissovi, Nataša ja Sonjaga õhtust sööma, ja kindlasti ei võta enam iialgi kaarte kätte.» Sel hetkel kerkis ta kodune elu — naljatlused Petjaga, vestlused Sonjaga, duetid Natašaga, piketimäng isaga ja isegi ta rahulik voodi nende majas Povarskajal — ta kujutlusse sellise jõu, selguse ja kaunidusega, nagu oleks see kõik olnud ammu möödunud, kaotatud ja mittehinnatud õnn. Ta ei suutnud oletada, et rumal juhus, sundides seitset asetuma paremale enne kui vasakule, võiks temalt võtta kogu selle uuesti mõistetud, uuesti valgustatud õnne ja paisata teda alles tundmatu ja selgusetu õnnetuse keerisesse. Seda ei võinud olla, kuid siiski ootas ta hinge kinni pidades Dolohhovi käte liigutusi. Need laiakondi-

sed, punakad, särgikäiste alt paistvate karvadega käed panid kaardipaki kõrvale ja võtsid ulatatava klaasi ja piibu.

«Sa siis ei kardagi minuga mängida?» kordas Dolohhov ja pani otsekui selleks, et jutustada mõnd lõbusat lugu, kaardid käest, laskus tooliselja najale ja hakkas pikkamisi ning naeratades rääkima:

«Jah, mu härrad, mulle kõneldi, et Moskvas on lastud liikvele kuuldus, nagu oleksin ma valemängija, seepärast soovitan teil olla minuga ettevaatlikum.»

«Noh, anna juba kaardid!» ütles Rostov.

«Oh, neid Moskva tädikesi küll!» lausus Dolohhov ja võttis naeratades kaardid.

«Aah!» peaaegu karjatas Rostov, tõstes mõlemad käed juuste juurde. Seitse, mida ta vajas, lebas kõige peal, esimese kaardina pakis. Ta oli kaotanud rohkem, kui suutis maksta.

«Ära sa aga liiale mine,» tähendas Dolohhov vilksamisi Rostovile vaadates ja jätkates kaartide jagamist.

XIV

Poolteise tunni pärast vaatas enamik mängijaid oma isiklikule mängule juba kui naljale.

Kogu mäng oli keskendunud ainuüksi Rostovile. Tuhande kuuesaja rubla asemel oli tema võlaarvele kirjutatud pikk rida numbreid, mida ta arvas kokku kuni kümne tuhandeni, kuid mis nüüd, nagu ta ähmaselt aimas, oli tõusnud juba viieteistkümne tuhandeni. Tegelikult ületas see juba kakskümmend tuhat rubla. Dolohhov ei kuulanud enam ega rääkinud ka ise lõbusaid lugusid; ta jälgis Rostovi iga käeliigutust ja heitis aeg-ajalt põgusa pilgu üleskirjutusele. Ta oli otsustanud mängu jätkata seni, kui see üleskirjutus on kasvanud neljakümne kolme tuhandeni. Selle arvu valis Dolohhov sellepärast, et nelikümmend kolm oli tema ja Sonja eluaastate summa. Rostov istus pead mõlemale käele toetades täiskirjutatud, veiniga ülevalatud ja kaartidega kaetud laua ääres. Üks piinav mulje ei lahkunud temast: need laiakondised, punakad, särgikäiste alt paistvate karvadega käed, mida ta armastas ja vihkas, hoidsid teda oma võimuses.

«Kuussada rubla, äss, nurk, üheksa ... Tasa mängida on võimatu! ... Ja kui lõbus oleks praegu kodus ... Soldat kahekordselt ... See pole võimalik! ... Ja miks ta küll teeb seda minuga?» arutles ja mõtles Rostov. Mõnikord pani ta kaardile suure summa, kuid Dolohhov keeldus seda löömast ja määras ise panuse suuruse. Nikolai alistus talle ja palus vahel jumalat, nagu ta kord oli palunud lahinguväljal Amstetteni silla juures; vahel otsustas ta, et see kaart, mis talle kõverdatud kaartide pakist laua all esimesena kätte juhtub, päästab teda; vahel arvutas ta, kui palju tresse on ta mundrikuuel, ja pani siis niisama paljude silmadega kaardi peale kogu kaotussumma; vahel vaatas abiotsivalt teistele mängijatele või silmitses Dolohhovi nüüd nii külma nägu ja püüdis aimata, mis toimub tema sisemuses.

«Ta teab ju, mis mulle tähendab niisugune kaotus. Ta ei või ometi soovida minu hukatust? Ta oli ju mu sõber. Ma ju armastasin teda ... Kuid ka tema ei ole süüdi. Mis ta peakski tegema, kui õnn on tema poolt? Ja ka mina ei ole süüdi,» ütles ta enesele. «Ma pole midagi kurja teinud. Kas ma olen tapnud kellegi, solvanud kedagi või kellelegi halba soovinud? Mille eest siis nüüd niisugune hirmus õnnetus? Ja millal see algas? Alles nüüdsama hiljuti astusin ma selle laua juurde mõttega võita sada rubla, osta sellega emale sünnipäevakingiks too šatull ja siis koju sõita. Ma olin nii õnnelik, nii vaba ja rõõmus! Ja ma ei mõistnud siis, kui õnnelik mа olin! Millal see kõik lõppes ja millal algas see uus, kohutav olukord? Mis tähistas seda pööret? Ma istusin ikka niisamuti oma kohal selle laua ääres, valisin samal viisil ja käisin välja kaarte ning silmitsesin neid laiakondiseid, osavaid käsi. Millal see siis toimus, ja mis nimelt toimus? Ma olen terve, tugev ja ikka seesama ja ikka selsamal kohal. Ei, see pole võimalik! Kindlasti lõpeb see kõik mitte millegagi.»

Rostov punetas näost ja oli üleni higine, sellest hoolimata et toas polnud palav. Ta näoilme oli kohutav ja haletsusväärne, eriti ta võimetu soovi tõttu näida rahulikuna.

Võlasumma oli nüüd juba jõudnud saatusliku neljakümne kolme tuhandeni. Rostov seadis valmis kaardi, millele ta tahtis panna kahekordselt talle äsja antud kolm tuhat rubla, kui Dolohhov kaardipakiga kopsates selle kõrvale pani, kriidi võttis ja oma selge, tugeva käekirjaga, kriiditüki purunedes Rostovi võlasummat kokku võtma hakkas.

«Einetada, einetada on aeg! Ja seal ongi ka mustlased!»

Väljast külma käest astusid tõepoolest tuppa mingid tõmmud mehed ja naised, kõneldes omavahel midagi oma mustlasliku aktsendiga. Nikolai mõistis, et kõik on lõppenud, kuid küsis ükskõikse häälega:

«Kas sa enam ei mängigi? Aga mul on nii tore kaart juba valmis seatud.» Nagu oleks teda peamiselt huvitanud ainult mängust enesest saadav lõbu.

«Kõik on lõppenud, ma olen kadunud!» mõtles ta. «Nüüd jääb üle ainult — kuul pähe.» Samal ajal aga lausus ta rõõmsal häälel:

«Noh, veel üks kaardike.»

«Hästi,» ütles Dolohhov, olles lõpetanud kokkuvõtte, hästi! Mäng läheb kahekümne ühele rublale,» lisas ta, osutades arvule kakskümmend üks, mis oli üle neljakümne kolme tuhande, võttis kaardipaki ja valmistus jagama. Rostov pööras kuulekalt kaardi nurga tagasi ja kirjutas kavatsetud kuue tuhande asemele hoolikalt kakskümmend üks.

«Mulle on see ükskõik,» tähendas ta. «Mind huvitab ainult näha, kas sa lööd või annad mulle selle kümne.»

Dolohhov asus tõsisena kaarte jagama. Oo, kuidas Rostov vihkas sel hetkel neid käsi, punakaid, lüheldaste sõrmedega, särgi alt paistvate karvadega käsi, mis hoidsid teda oma võimuses ... Kümme tuli Rostovile.

«Teilt on nelikümmend kolm tuhat saada, krahv,» lausus Dolohhov ja tõusis end sirutades laua äärest. «Ära väsitab nii kauane istumine,» ütles ta.

«Jah, ka mina olen väsinud,» ütles Rostov.

Dolohhov katkestas teda, justkui talle meelde tuletades, et temal pole sünnis naljatada.

«Kunas võib teilt raha kätte saada, krahv?»

Rostov läks näost punaseks ja kutsus Dolohhovi teise tuppa.

«Ma ei saa kõike korraga maksta, sa võtad ehk veksli,» ütles ta.

«Kuule, Rostov,» ütles Dolohhov ilmsüütult naeratades ja Nikolaile silma vaadates. «Sa tunned vanasõna: «Kel on õnne armastuses, sel pole õnne kaardimängus.» Su täditütar on armunud sinusse. Ma tean.»

«Oo, kohutav on tunda end olevat selle inimese meelevalla all!» mõtles Rostov. Ta mõistis, millise hoobi ta annab isale ja emale, teatades neile sellest kaotusest; ta mõistis, milline õnn oleks sellest kõigest vabaneda, ja sai aru, et Dolohhov teab, mis võib teda vabastada sellest häbist ning murest, ja tahab temaga nüüd veel mängida nagu kass hiirega.

«Su täditütar ...» tahtis Dolohhov öelda, kuid Nikolai katkestas teda.

«Mu täditütar ei puutu asjasse ja temast ei maksa rääkida!» hüüdis ta raevukalt.

«Kunas võin siis kätte saada?» küsis Dolohhov.

«Homme,» ütles Rostov ja väljus toast.

XV

Öelda «homme» ja säilitada head tooni polnud raske; aga sõita üksinda koju, kohata seal õdesid, venda, ema ja isa, kõik üles tunnistada ja paluda raha, mille saamiseks pärast antud ausõna enam õigust polnud, — see oli kohutav.

Kodus ei magatud veel. Rostovide maja noored, olles teatrist tulnud ja einetanud, istusid klavikordi juures. Kohe kui Nikolai saali astus, haaras teda enda võimusesse see poeetiline armastuseõhkkond, mis valitses sel talvel nende majas ja mis nüüd, pärast Dolohhovi ettepanekut ja Jogeli balli, veelgi enam tihenes Sonja ja Nataša ümber nagu õhk enne äikest. Sonja ja Nataša seisid helesinistes kleitides, millega nad olid käinud teatris, nägusad ning ise sellest teadlikud, õnnelikena ja naeratlevaina klavikordi juures. Veera mängis Šinšiniga võõrastetoas malet. Vana krahvinna ladus, oodates

poega ja meest, nende juures elava aadlieidekesega pasjanssi. Denissov istus säravail silmil ning sasipäisena, üks jalg tahapoole kõveras, klavikordi ees ja võttis lüheldaste sõrmedega klahve tagudes akorde ning laulis silmi pööritades oma väikese, käriseva, kuid õige häälega ta enda poolt luuletatud laulu «Võluneitsi», millele katsus leida viisi.

«Mis jõud, oo, võluneitsi, mind küll täitsid,
et kipun unustatud keeltele;
mis leegi minu südames sa läitsid,
mis vaimustust mul valgus sõrmisse!»

laulis ta kirgliku häälega, välgutades hirmunud ning õnneliku Nataša poole oma ahhaatmusti silmi.

«Suurepärane! Tore!» hüüatas Nataša. «Teine salm ka,» ütles ta Nikolaid märkamata.

«Neil on ikka seesama,» mõtles Nikolai, heites pilku võõrastetuppa, kus ta silmas Veerat ja ema koos eidekesega.

«Aa, seal on ka Nikolai!»

Nataša jooksis tema juurde.

«Kas isake on kodus?» küsis Nikolai.

«Kui rõõmus ma olen, et sa tulid!» ütles Nataša küsimusele vastamata. «Meil on nii lõbus! Tead, Vassili Dmitritš jäi minu pärast veel üheks päevaks meile.»

«Ei, isa ei ole veel tulnud,» ütles Sonja.

«Kokoo, sa oled juba kodus, tule minu juurde, sõbrake,» ütles võõrastetoast krahvinna hääl.

Nikolai astus ema juurde, suudles ta kätt, istus vaikides laua äärde ja jäi vahtima ema kätele, mis ladusid kaarte. Saalist kuuldus ikka veel naeru ja rõõmsaid hääli, mis veensid Natašat.

«Noh, hästi, hästi!» hüüdis Denissov. «Ei maksa enam midagi puigelda, teie kord on *barcarolla*'t laulda, palun teid.»

Krahvinna heitis vaikivale pojale pilgu.

«Mis sul viga on?» küsis ta Nikolailt.

«Ah, ei midagi,» vastas Nikolai toonil, nagu oleks ta juba tüdinud sellest ikka ühest ja samast küsimusest. «Kas isake tuleb varsti?»

«Ma arvan.»

«Neil on ikka seesama. Nad ei tea midagi. Kuhu ma peaksin küll minema?» mõtles Nikolai ja läks tagasi saali, kus oli klavikord.

Sonja istus klavikordi ees ja mängis prelüüdi barkaroolist, mis Denissovile eriti meeldis. Nataša valmistus laulma. Denissov vahtis teda vaimustatud silmil.

Nikolai hakkas mööda tuba edasi-tagasi kõndima.

«On aga himu teda laulma sundida! Mida ta võib laulda? Siin pole midagi lõbusat,» mõtles Nikolai.

Sonja võttis eelmängu esimese akordi.

«Mu jumal, ma olen kadunud, autu inimene. Kuul pähe — see on ainuke, mis on üle jäänud, aga mitte laulda,» mõtles Nikolai. «Ära minna? Aga kuhu? Üksköik, las laulavad!»

Jätkates kõndimist mööda tuba, silmitses Nikolai süngel ilmel Denissovit ja tütarlapsi, hoidudes nende pilkudest.

«Nikolaike, mis teiega on?» küsis Sonja pilk, mis oli suunatud Nikolaile. Sonja märkas otsekohe, et temaga on midagi juhtunud.

Nikolai pöördus temast kõrvale. Ka Nataša oli talle omase tundlikkusega silmapilkselt märganud venna meeleolu. Ta märkas küll seda, kuid tal enesel oli sel hetkel nii lõbus olla, ta oli nii kaugel muredest, nukrusest ja etteheiteist, et ta (nagu seda noorte inimestega tihti juhtub) end tahtlikult pettis. «Mul on liiga lõbus praegu, et rikkuda oma rõõmu kaasatundmisega võõrale murele,» tundis ta ja ütles enesele: «Ei, ma vist eksin, küllap temalgi on niisama lõbus kui minul.»

«Noh, Sonja,» lausus ta ja läks saali keskele, kust tema arvates laul pidi kõlama kõige paremini. Pead püsti hoides ja käsi elutult rippu lastes, nagu seda teevad tantsijannad, kõndis Nataša energiliste liigutustega jalakandadelt kikivarbaile tõustes üle toa keskpaiga ja seisatas.

«Vaat missugune olen mina!» näis ta ütlevat, vastates teda jälgiva Denissovi vaimustatud pilgule.

«Mille üle ta küll rõõmutseb!» mõtles Nikolai, vaadates õde. «Kuidas tal ometi pole igav ega piinlik!»

Nataša võttis esimese noodi, ta kõri laienes, rind kerkis, silmad omandasid tõsise ilme. Ta ei mõelnud sel

silmapilgul kellelegi ega millelegi ja ta naeratavast suust hakkasid voolama helid, need helid, mida samade ajavahemikkude kestel ja samades intervallides võib kuuldavale tuua igaüks, kuid mis tuhat korda jätavad teid külmaks, aga tuhande esimesel korral panevad teid värisema ja nutma.

Nataša oli sel talvel esmakordselt hakanud tõsiselt laulma, ja eriti seetõttu, et Denissov oli vaimustatud ta laulust. Ta ei laulnud enam lapselikult, ta laulus polnud enam seda koomilist lapselikku püüdlikkust, mis oli selles varem; kuid ta ei laulnud veel hästi, nagu ütlesid kõik asjatundjad-kohtumõistjad, kes teda olid kuulnud. «Viimistlemata, aga ilus hääl, on tarvis viimistleda,» ütlesid nad kõik. Kuid seda öeldi harilikult alles tükk aega pärast seda, kui ta hääl oli vaikinud. Sel ajal aga, kui kõlas see viimistlemata, ebaõigete hingetõmmetega ja pingutustega üleminekuid võttev hääl, ei rääkinud isegi asjatundjad-kohtumõistjad midagi, vaid ainult nautisid seda viimistlemata häält ja ainult soovisid veel kord seda kuulda. Nataša hääles avaldus see neitsilik puutumatus, see oma võimete mittetundmine ja see alles viimistlemata sametpehmus, mis olid niiviisi ühinenud puudujääkidega laulukunsti alal, et näis olevat võimatu selles hääles midagi muuta, seda rikkumata.

«Mis see ometi on?» mõtles Nikolai, kuuldes seda häält ja silmi pärani ajades. «Mis temaga on toimunud? Kuidas ta küll laulab täna?» mõtles ta. Ja järsku keskendus talle kogu maailm järgmise noodi, järgmise fraasi ootusse ning kõik maailmas tundus jagatuna kolmele tempole: *«Oh mio crudele affeto* ... Üks, kaks, kolm ... üks, kaks ... kolm ... üks ... *Oh mio crudele affeto* ... Üks, kaks, kolm ... üks. Eh, meie elu on narrimäng!» mõtles Nikolai. «Kõik see — niihästi õnnetus kui ka raha ja Dolohhov, viha ja au — kõik see on tühine ... Aga see siin on tõelisus ... Noh, Nataša, noh, kallike! Noh, kullake! ... Kuidas ta küll võtab selle *si*? Võttis! Jumal tänatud!» Ja ise seda märkamata, et ta kaasa laulab selle *si* tugevdamiseks, võttis ta kõrge noodi tertsi võrra madalamalt. «Jumaluke, kui hästi! Kas tõesti mina võtsin selle tooni? Kui õnnelikult!» mõtles ta.

Oo, kuidas väreles see terts ja kuidas liigatas miski

parim Rostovi hinges! Ja see miski oli sõltumatu kõigest maailmas ja kõrgem kõigest maailmas. Mis tähendavad siin veel mängukaotused, Dolohhovid ja ausõnad! ... Kõik see on tühine! Võib tappa, varastada, ja ikkagi olla õnnelik! ...

XVI

Ammu polnud Rostov enam tundnud sellist naudingut muusikast kui sel päeval. Aga niipea kui Nataša lõpetas oma barkarooli, meenus talle jälle tõelisus. Ta lahkus sõnagi lausumata saalist ja läks alla oma tuppa. Veerand tundi hiljem saabus vana krahv lõbusana ja rahulolevana klubist. Kuuldes ta tulekut, läks Nikolai tema juurde.

«Noh, lõbutsesid hästi?» küsis Ilja Andreitš, naeratades rõõmsalt ning uhkusega oma poja üle.

Nikolai tahtis öelda «jah», kuid ei suutnud: ta oli peaaegu nutma puhkemas. Krahv süütas piipu ega märganud poja meeleolu.

«Ah, see on paratamatu!» mõtles Nikolai ja ütles järsku isale hoolimatul toonil, niisugusel toonil, et tundus eneselegi vastikuna, nagu oleks ta palunud ainult tõlda linnasõiduks:

«Isa, ma tulin teie juurde asja pärast. Oleksin peaaegu unustanudki. Mul on raha tarvis.»

«Või nii,» lausus isa, olles eriti lõbusas tujus. «Ma räägisin sulle, et puudu tuleb. Kas palju?»

«Väga palju,» ütles Nikolai punastades, rumala, hoolimatu naeratusega, mida ta ei saanud endale hiljem hulgal ajal andestada. «Ma kaotasin mängus pisut, see tähendab — palju, isegi väga palju — nelikümmend kolm tuhat.»

«Mis? Kellele? ... Sa naljatad!» hüüatas krahv äkitselt kaelast ja kuklast punaseks muutudes, nagu punastavad vanad inimesed.

«Ma lubasin homme ära maksta,» ütles Nikolai.

«Nii! ...» ütles vana krahv käsi laotades ja laskus jõuetult diivanile.

«Mis seal teha! Kellega pole seda juhtunud,» sõnas poeg vabal, julgel toonil, kuigi ta südames pidas end

lurjuseks ja närukaelaks, kes kogu eluajaga ei suuda lunastada oma kuritegu. Ta oleks tahtnud suudelda isa käsi, talt põlvili andeks paluda, aga selle asemel rääkis ta hoolimatul ja isegi jämedal toonil, et niisugust asja võib igaühega juhtuda.

Kuuldes pojalt niisuguseid sõnu, langetas krahv Ilja Andreitš silmad ja hakkas kiirustades midagi otsima.

«Jah, jah,» lausus ta, «raske, ma kardan, et raske on seda summat kokku saada... Kellega pole juhtunud! Jah, kellega pole juhtunud...»

Ja krahv vaatas vilksamisi pojale näkku ning läks ukse poole. Nikolai oli valmistunud vastuseisule, kuid polnud kuidagi oodanud seda.

«Isake! I... sake!» karjatas ta isale nuuksudes järele. «Andestage mulle!» Ja haarates isa käe, surus ta selle huultele ning puhkes nutma.

Samal ajal, kui isal oli rääkimine pojaga, toimus ka ema ja tütre vahel mitte vähem tähtis jutuajamine. Nataša jooksis erutatult ema juurde.

«Ema!... Ema!... Denissov tegi...»

«Mis ta tegi?»

«Tegi — tegi mulle abieluettepaneku. Ema, ema!» hüüdis Nataša.

Krahvinna ei uskunud oma kõrvu. Denissov oli teinud abieluettepaneku. Kellele? Sellele pisikesele tüdrukule Natašale, kes alles hiljuti mängis nukkudega ja praegugi veel tunde võttis.

«Jäta, Nataša, rumalused!» ütles krahvinna, lootes veel, et see oli nali.

«Või rumalused! Ma räägin teile tõejuttu,» lausus Nataša pahaselt. «Ma tulin küsima, mis teha, aga teie ütlete mulle: «Rumalused...»»

Krahvinna kehitas õlgu.

«Kui see on tõsi, et *monsieur* Denissov tegi sulle ettepaneku, siis ütle talle, et ta on narr, ja see on kõik.»

«Ei, ta ei ole narr,» vastas Nataša solvununa ning tõsiselt.

«Noh, mida sa siis tahad? Te olete ju nüüd kõik armunud. Noh, kui oled armunud, siis mine talle,» lausus krahvinna tigedalt naerdes. «Jumal kaasa!»

«Ei, ema, ma ei ole temasse armunud... vist ei ole armunud.»

«Noh, siis ütlegi talle nii.»

«Ema, te olete vihane? Ärge olge vihane, kullake, — milles siis mina süüdi olen?»

«Ei, muidugi mitte, aga mis sa siis tahad, mu sõber? Tahad, ma lähen ütlen talle,» sõnas krahvinna naeratades.

«Ei, ma ise ütlen, ainult õpetage, kuidas. Teil on kõik kerge,» lisas Nataša, vastates ema naeratusele. «Aga kui te oleksite näinud, kuidas ta seda mulle ütles! Ma ju tean, et ta ei tahtnud seda öelda, aga ütles kogemata välja.»

«Ikkagi on vaja ära öelda.»

«Ei, pole tarvis. Mul on nii kahju temast! Ta on nii armas.»

«Noh, võta siis ettepanek vastu. Ongi juba aeg mehele minna,» ütles ema vihaselt ja pilkavalt.

«Ei, ema, mul on nii kahju temast. Ma ei tea, kuidas ma talle ütlen.»

«Sul polegi vaja midagi öelda, ma ütlen talle ise,» ütles krahvinna pahasena selle üle, et sellele väikesele Natašale julgeti vaadata nagu täiskasvanule.

«Ei, mitte mingi hinna eest, ma ise ütlen talle, aga teie kuulatage ukse juures.» Ja Nataša jooksis läbi võõrastetoa saali, kus Denissov istus samal kohal klavikordi juures, nägu käte vahel.

Tütarlapse kergeid samme kuuldes kargas ta püsti.

«Natalie,» ütles ta kärmel sammul Natašale vastu minnes, «otsustage mu saatuse üle. Ta on teie kätes!»

«Vassili Dmitritš, mul on teist nii kahju!... Te olete nii kena... kuid ei ole vaja... seda... Aga nii saan ma teid alati armastama.»

Denissov kummardus ta käe kohale ja Nataša kuulis imelikke, talle arusaamatuid hääli. Ta suudles Denissovit mustadele käharatele juustele. Samal ajal kuuldus kärmesti läheneva krahvinna riiete kahinat. Krahvinna astus nende juurde.

«Vassili Dmitritš, ma tänan teid au eest,» ütles ta hämmeldunud häälel, mis aga Denissovile tundus karmina, «kuid mu tütar on alles väga noor, ja ma mõtlesin, et teie kui mu poja sõber pöördute kõigepealt minu poole.

Sel juhul te poleks mind seadnud vajaduse ette teile ära öelda.»

«Krahvinna . . .» alustas Denissov langetatud silmil ja süüdlase näoga, tahtis veel midagi lisada, kuid takerdus.

Nataša ei suutnud teda rahulikult näha nii haletsemisväärsena ja hakkas valjusti nuuksuma.

«Krahvinna, ma olen süüdi teie ees,» jätkas Denissov katkeval häälel, «kuid teadke, et ma jumaldan teie tütart ja kogu teie perekonda nii, et annaksin ära kaks elu . . .» Ta vaatas krahvinnale ja märkas tema karmi nägu. «Noh, jumalaga krahvinna,» ütles ta, suudles krahvinnal kätt ja väljus Natašale pilkugi heitmata kiirel, otsustaval sammul toast.

Järgmisel päeval käis Rostov ära saatmas Denissovit, kes ei tahtnud enam päevakski Moskvasse jääda. Denissovi ärasaatmisel mustlaste juures olid koos kõik ta Moskva sõbrad ja hiljem ta ei mäletanud, kuidas teda pandi postisaani ja kuidas sõidutati kolm esimest jaamavahet.

Denissovi ärasõidu järel oli Rostov veel kaks nädalat Moskvas, oodates raha, mida vana krahv ei suutnud korraga kokku saada, ei käinud kodunt väljas ja veetis suurema osa ajast tütarlastetoas.

Sonja oli tema vastu õrnem ja kiindunum kui varemalt. Ta näis tahtvat näidata, nagu oleks Nikolai kaotus kaardimängus olnud kangelastegu, mille eest ta nüüd teda veel rohkem armastab, kuid Nikolai ei pidanud end nüüd enam tema väärilisekš.

Ta kirjutas tütarlaste albumid täis värsse ja noote, saatis lõpuks ära ka kõik nelikümmend kolm tuhat, ja saanud Dolohhovilt allkirja raha kättesaamise kohta, sõitis kellegagi oma tuttavaist hüvasti jätmata novembri lõpul järele oma polgule, mis oli juba Poolas.

TEINE JAGU

I

Pärast oma sõnavahetust naisega sõitis Pierre Peterburi. Toržoki postijaamas polnud hobuseid või ei tahtnud postijaamaülem neid anda. Pierre pidi ootama. Ta heitis lahti riietumata pikali ümmarguse laua ees olevale nahkdiivanile, pani oma suured viltsaapais jalad sellele lauale ja jäi mõttesse.

«Kas käsite kohvrid sisse tuua? Kas voodi üles teha, teed tuua?» küsis kammerteener.

Pierre ei vastanud, sest ta ei kuulnud ega näinud midagi. Ta oli mõttesse vajunud juba eelmises jaamas ja jätkas mõtlemist ikka ühest ja sellestsamast — millestki nii tähtsast, et ei pööranud vähimatki tähelepanu sellele, mis toimus ta ümber. Ta polnud mitte ainult põrmugi huvitatud, kas ta jõuab Peterburi varem või hiljem, või kas leidub või ei leidu talle ruumi puhkamiseks selles postijaamas, vaid talle oli ka ükskõik, võrreldes nende mõtetega, mille kütkes ta oli, kas ta veedab selles jaamas ainult mõne tunni või kogu eluaja.

Postijaamaülem, selle naine, kammerteener ja kaubaeit toržoki õmblustoodetega käisid toas, pakkudes oma teeneid. Muutmata oma kõrgele tõstetud jalgade asendit vaatles Pierre neid üle prillide ega mõistnud, mida nad tahtsid ja kuidas nad kõik võisid elada, ilma et oleksid lahendanud neid küsimusi, mis teda vaevasid. Teda aga vaevasid ühed ja needsamad küsimused juba sellest päevast peale, kui ta pärast kahevõitlust oli tagasi tulnud Sokolniki metsast ja veetnud esimese piinarikka,

uneta öö; nüüd aga, teekonna üksinduses, valdasid need küsimused teda erilise jõuga. Millest ta ka mõtlema ei hakanud, ikka tuli ta tagasi ühtede ning samade küsimuste juurde, mida ta ei suutnud lahendada ega ka enesele esitamata jätta. Nagu oleks olnud ta peas ü l e k e e r a t u d see peamine kruvi, mille küljes püsis kogu ta elu. Kruvi ei läinud edasi, ei tulnud ka välja, vaid keerles midagi kaasa haaramata ühel ning samal keermel ja võimatu oli lakata teda keeramast.

Postijaamaülem tuli sisse ja hakkas alandlikult paluma tema hiilgust oodata ainult paar tunnikest, mille järel ta andvat tema hiilgusele (mis kindel, see kindel) hobused ette. Mees ilmselt valetas, tahtes läbisõitjalt ainult liigset jootraha saada.

«Kas see oli hea või halb?» küsis Pierre eneselt. «Mulle see on hea, teisele läbisõitjale halb, temale endale aga paratamatu, sest tal pole midagi süüa; ta rääkis, kuidas üks ohvitser oli teda peksnud selle eest. Aga ohvitser peksis sellepärast, et tal oli tarvis kiiresti edasi sõita. Aga mina tulistasin Dolohhovi sellepärast, et pidasin end solvatuks. Louis XVI hukati seepärast, et teda peeti kurjategijaks, ja aasta hiljem tapeti need, kes olid hukanud kuninga, samuti millegi pärast. Mis on halb? Mis on hea? Mida on vaja armastada, mida vihata? Milleks elada ja mis on m i n a? Mis on elu, mis on surm? Milline võim valitseb kõige üle?» küsis Pierre eneselt.

Ja ei olnud vastust ühelegi neist küsimustest, peale ainsa, ebaloogilise vastuse, mis ei vastanud üldse nendele küsimustele. See vastus oli: «Kui sured — lõpeb kõik. Kui sured, saad kõik teada — või lakkad küsimast.» Aga ka surra oli hirmus.

Toržoki kaubaeit pakkus vinguval häälel oma kaupu ja eriti kitsenahast tuhvleid. «Mul on sadu rublasid, mida ma ei oska kuskile panna, aga tema seisab siin katkises kasukas ja vahib arglikult mulle otsa,» mõtles Pierre. «Ja milleks on tal vaja seda raha? Täpselt juuksekarva võrra võib see raha talle lisada õnne ja hingerahu. Kas võib miski asi maailmas teha teda ja mind vähem alistatuks kurjale ja surmale? Surmale, mis lõpetab kõik ja mis peab tulema täna või homme — ikkagi vaid silmapilgu pärast võrreldes igavikuga.» Ja Pierre surus jälle mitte

midagi kaasa haaravale kruvile ja kruvi keerles ikka endiselt ühel ning samal kohal.

Teener ulatas talle poolest saadik lahtilõigatud raamatu — *m-me Suza* romaani kirjades. Pierre asus lugema kellegi *Amélie de Mansfeld*'i kannatustest ja vooruslikust võitlusest. «Miks ta võitles oma võrgutaja vastu,» mõtles Pierre, «kui ta ise armastas teda? Ei võinud jumal panna ta hingesse tungi, mis käis vastu jumala tahtele. Mu endine naine ei võidelnud, ja võib-olla oli tal õigus. Midagi pole avastatud,» ütles Pierre enesele jälle, «midagi pole ära mõistatatud. Teada me võime ainult seda, et me midagi ei tea. Ja see on inimliku ülitarkuse kõrgeim aste.»

Kõik temas eneses ja tema ümber tundus talle segasena, mõttetuna ja vastikuna. Kuid sellessamas vastikustundes kõige ümbritseva vastu leidis Pierre mingit omamoodi erutavat naudingut.

«Julgen paluda teie hiilgust end natuke koomale nihutada nende jaoks seal,» ütles postijaamaülem tuppa astudes ja tuues enda järel sisse teise, samuti hobuste puudusel peatuva läbisõitja.

Läbisõitja oli lüheldane, laiakondine, koltunud ja kortsuline vanamees rippuvate hallide kulmudega läikivate, ebamäärast hallikat värvi silmade kohal.

Pierre koristas jalad laualt, tõusis ja heitis tema jaoks valmistehtud voodile, silmitsedes aeg-ajalt tulijat, kes süngel ning väsinud ilmel, Pierre'i poole vaatamata, vabastas end teenri abiga üleriietest. Jäädes kulunud, nankingriidega kaetud poolkasuka väele, viltsaapad kõhnade, kondiste jalgade otsas, istus reisija diivanile, toetas selle korjule oma väga suure, meelekohtadelt laia, lühikeseks lõigatud juustega pea ja heitis pilgu Bezuhhovile. Selle pilgu karm, arukas ning läbitungiv ilme hämmastas Pierre'i. Tal tekkis tahtmine läbisõitjaga juttu alustada, ent kui ta valmistus tema poole pöörduma küsimusega teeolude üle, sulges too juba silmad, pani kokku vanad, kortsulised käed, mille ühes sõrmes oli suur malmsõrmus Aadama pea kujutisega, ja istus liikumatult paigal, puhates või arutledes millegi üle sügavamõtteliselt ning rahulikult, nagu Pierre'ile näis. Läbisõitja teener oli üleni kortsuline samuti koltunud taadike, ilma vurrude ja

habemeta, mis nähtavasti polnud mitte maha aetud, vaid üldse tal ei kasvanud. Käbe vanakesest teener askeldas reisikasti kallal, kattis teelaua ja tõi aurava teemasina. Kui kõik oli valmis, avas reisija silmad, nihutas end lauale lähemale ja valas endale klaasi teed, valas teise ka habemeta taadikesele ja ulatas selle talle kätte. Pierre hakkas tundma rahutust ja vajadust ning isegi paratamatust selle reisijaga vestlusse astuda.

Teener tõi tagasi oma tühja, alustassile kummuli pööratud klaasi koos ülejäänud suhkruraasuga ja küsis, kas pole vahest midagi tarvis.

«Ei midagi. Anna raamat,» ütles reisija.

Teener andis raamatu, mis Pierre'ile näis olevat vaimuliku sisuga, ja reisija süvenes lugemisse. Pierre silmitses teda. Järsku jättis reisija lugemise, tegi lugemiskohale märgi ja pani raamatu kinni, sulges jälle silmad ning asetus diivanikorjule nõjatudes endisse asendisse istuma. Pierre vaatles teda ega jõudnud küllalt ruttu pilku kõrvale pöörata, kui vanamees avas silmad ja suunas oma kindla ning karmi vaate otse talle näkku.

Pierre tundis kohmetust ja tahtis selle pilgu eest kõrvale pöörduda, kuid vanamehe säravad silmad tõmbasid teda vastupandamatult enese poole.

II

«Mul on au rääkida krahv Bezuhhoviga, kui ma ei eksi,» lausus reisija pikkamisi ning valjusti.

Pierre vaatas üle prillide vaikides ja küsivalt oma kaasvestlejale.

«Olen teist kuulnud,» jätkas reisija, «ja teid, mu härra, tabanud õnnetusest.» Ta nagu rõhutas viimast sõna, otsekui öeldes: jah, õnnetusest; kuidas teie ise seda ka ei nimetaks, ma tean, et see, mis juhtus teiega Moskvas, oli õnnetus. «Kahetsen seda väga, mu härra.»

Pierre punastas, laskis jalad kiiresti voodist põrandale ja kummardus ebaloomulikult ning arglikult naeratades vanamehe poole.

«Ma ei tuletanud teile seda meelde mitte uudishimust, mu härra, vaid tähtsamate põhjuste tõttu.»

Ta vaikis oma pilku Pierre'ilt kõrvale pööramata ja nihutas end diivanil pisut edasi, kutsudes selle liigutusega Pierre'i enda kõrvale istuma. Pierre'ile tundus nüüd ebameeldiv kõnelusse astuda selle vanamehega, kuid ta alistus tahtmatult, tuli ja istus tema kõrvale.

«Te olete õnnetu, mu härra,» jätkas reisija. «Teie olete noor, mina vana. Ma tahaksin oma jõudu mööda teid aidata.»

«Ah jaa,» ütles Pierre ebaloomulikult naeratades. «Olen teile väga tänulik ... Kust te sõidate?»

Reisija nägu polnud sugugi lahke, vaid isegi külm ja karm, kuid sellest hoolimata avaldasid uue tuttava sõnad ja ka näoilme Pierre'ile mingit tõrjumatult veetlevat muljet.

«Aga kui teile mingil põhjusel on vastumeelt minuga kõnelda,» ütles vanamees, «siis ütelge seda kohe, mu härra.» Ja ta naeratas järsku isalik-leebelt.

«Oh ei, sugugi mitte, just vastupidi, olen väga rõõmus teiega tutvuma,» ütles Pierre, heitis veel kord pilgu uue tuttava kätele ja silmitses lähemalt ta sõrmust. Ta nägi sellel Aadama pead, vabamüürlaste märki.

«Lubage mul küsida,» ütles ta, «kas te olete vabamüürlane?»

«Jah, ma kuulun vabamüürlaste vennaskonda,» vastas reisija ikka sügavamalt Pierre'i silmadesse vaadates. «Ma ulatan teile niihästi enese poolt kui ka nende nimel vennaliku käe.»

«Ma kardan,» ütles Pierre naeratades ja kõheldes talle vabamüürlase isiku poolt sisendatava usalduse ja oma harjumuse vahel pilgata vabamüürlaste tõekspidamisi, «ma kardan, et olen väga kaugel arusaamisest, kuidas seda just öelda, kardan, et minu mõtteviis kogu universumi suhtes on niivõrd vastandlik teie omale, et me ei mõista teineteist.»

«Mulle on teie mõtteviis tuntud,» vastas vabamüürlane, «ja see teie mõtteviis, millest te räägite ja mis teile näib teie mõttelise töö saadusena, on enamiku inimeste mõtteviis, on ühekülgne uhkuse, laiskuse ja võhikluse vili. Vabandage mind, mu härra, aga kui ma seda poleks teadnud, ma ei oleks teid kõnetanud. Teie mõtteviis on kurb eksimus.»

«Just niisama, nagu mina võiksin oletada, et ka teie olete eksituses,» lausus Pierre nõrgalt naeratades.

«Ma ei söanda kunagi öelda, et tunnen tõde,» rääkis vabamüürlane, hämmastades Pierre'i üha enam oma sõnade selguse ja kindlusega. «Keegi ei suuda üksinda jõuda tõe juurde; ainult kivi kivi järel, kõigi osavõtul, miljonite sugupõlvedega, alates esiisast Aadamast kuni meie ajastuni, ehitatakse üles see tempel, mis peab olema vääriliseks asupaigaks suurele jumalale,» ütles vabamüürlane ja sulges silmad.

«Pean teile ütlema, et ma ei usu, ei... usu jumalasse,» tähendas Pierre kahetsevalt ning pingutusega, tundes vajadust avaldada täit tõtt.

Vabamüürlane vaatas Pierre'ile teraselt otsa ja naeratas, nagu võiks naeratada miljoneid käes hoidev rahamees kehvikule, kes talle ütleks, et tal, kehvikul, pole viit rubla, mis võiksid teda õnnelikuks teha.

«Jah, te ei tunne teda, mu härra,» ütles vabamüürlane. «Te ei või teda tunda. Te ei tunne teda, sellepärast olete õnnetu.»

«Jah, tõesti ma olen õnnetu,» kinnitas Pierre, «aga mis ma peaksin siis tegema?»

«Te ei tunne teda, mu härra, ja olete seetõttu väga õnnetu. Te ei tunne teda, aga ta on siin, ta on minus, minu sõnades, ta on sinus ja isegi neis jumalateotuslikes sõnades, mis sa praegu laususid,» ütles vabamüürlane karmil väriseval häälel.

Ta vaikis ja ohkas, püüdes ilmselt rahuneda.

«Kui teda ei oleks,» ütles ta tasa, «siis meie ei räägiks praegu temast, mu härra. Millest ja kellest meie rääkisime? Keda sa eitasid?» küsis ta järsku pidulikult karmi ja võimuka häälega. «Kes on tema välja mõtelnud, kui teda ei ole olemas? Miks on sul tekkinud oletus, et on olemas seesugune arusaamatu olend? Miks sina ja kogu maailm oletate niisuguse mõistetamatu, kõigis ta omadustes kõikvõimsa, igavese ja lõpmatu olendi olemasolu?...» Ta jäi vait ja vaikis kaua.

Pierre ei suutnud ega tahtnud seda vaikust katkestada.

«Ta on olemas, aga teda mõista on raske,» hakkas vabamüürlane jälle rääkima, vaadates mitte Pierre'ile, vaid otse enda ette, lehitsedes oma raugalikkude, sisemi-

sest erutusest rahutute kätega raamatut. «Kui ta oleks inimene, kelle olemasolus sa kahtled, siis ma tooksin selle inimese sinu juurde, võtaksin tal käest kinni ja näitaksin teda sulle. Aga kuidas saan mina, vilets surelik, näidata kogu tema kõikvõimsust, kogu igavesust, kogu armuheldust sellele, kes on pime, või sellele, kes pigistab silmad kinni, et mitte näha ega mõista teda ja mitte näha ega mõista ka kogu oma jõledust ja pahelisust?» Vabamüürlane vaikis hetke. «Kes sa oled? Mis sa oled? Sa kujutled, et oled tark, kuna oskasid öelda niisuguseid jumalateotuslikke sõnu,» ütles ta sünge ning põlgliku muigega, «aga sa oled rumalam ja mõistmatum kui väike laps, kes peenelt meisterdatud kellaosadega mängides julgeks öelda, et sellepärast, et ta ei saa aru kella otstarbest, ei usu ta ka meistrisse, kes selle on teinud. Teda tunnetada on raske. Me oleme sajandeid, alates esiisast Aadamast kuni meie päevini, töötanud selle tunnetuse jaoks ja oleme veel lõpmata kaugel oma eesmärgi saavutamisest; kuid tema mittemõistmises me näeme ainult enda nõrkust ja tema vägevust...»

Hinge kinni pidades, säravail silmil vabamüürlasele näkku vahtides kuulas Pierre tema sõnu, ei katkestanud teda ega küsinud midagi, vaid uskus kõigest hingest seda, mida talle rääkis see võõras inimene. Kas uskus ta neid arukaid põhjendusi, mis olid vabamüürlase jutus, või uskus, nagu usuvad lapsed, veendumust ja südamlikkust, mis kõlasid vabamüürlase sõnades, häälevärinat, mis vahel peaaegu katkestas ta juttu, või neid säravaid raugasilmi, mis olid vanaks saanud ühes ja samas veendumuses, või seda rahulikkust, kindlust ning teadlikkust oma kutsumusest, mis paistsid vastu vabamüürlase kogu olemusest ja mis eriti tugevasti hämmastasid Pierre'i ta enese lõtvuse ning lootusetusega võrreldes, — aga ta tahtis kogu hingest uskuda ja uskuski, ja tajus eneses rõõmsat rahunemise, uuenemise ja ellu tagasipöördumise tunnet.

«Teda ei mõisteta mitte mõistusega, vaid eluga,» ütles vabamüürlane.

«Ma ei saa aru,» ütles Pierre, tundes hirmuga eneses tõusvat kahtlust. Ta kartis oma kaasvestleja argumentide selgusetust ja nõrkust, kartis kaotada usku ta sõna-

desse. «Ma ei saa aru,» ütles ta, «miks inimlik mõistus ei suuda mõista seda tõetundmist, millest teie räägite.»

Vabamüürlane naeratas oma tasast, isalikku naeratust.

«Ülim tarkus ja tõde on nagu kõige puhtam vedelik, mida me tahame endasse vastu võtta,» ütles ta. «Kas võiksin ma seda puhast vedelikku võtta räpasesse anumasse ja otsustada siis ta puhtuse üle? Ainult iseenda sisemise puhastusega võin ma enesesse vastuvõetava vedeliku teatavat puhtust saavutada.»

«Jah, jah, nii see on!» ütles Pierre rõõmsalt.

«Ülim tarkus ei põhjene mitte ainuüksi mõistusel, mitte neil ilmalikkudel teadusaladel füüsikast, ajaloost, keemiast jne., milleks jaguneb vaimne teadmine. Ülim tarkus on tervik. Ülimal tarkusel on üksainus teadus — teadus kõigest, teadus, mis seletab ära kogu universumi ja inimesele kuuluva koha selles. Selleks, et endasse vastu võtta seda teadust, on vaja puhastada ja uuendada oma sisemist inimest, ja seepärast on tarvis enne teadmist uskuda ja end täiustada. Ja nende sihtide saavutamiseks on meie hinges läidetud jumalik tuli, mida nimetatakse südametunnistuseks.»

«Jah, jah,» kinnitas Pierre.

«Vaata vaimusilmadega oma sisemisele inimesele ja küsi iseendalt, kas sa oled rahul endaga. Mis sa oled saavutanud, lastes end juhtida ainult mõistusest? Mis sa õieti oled? Te olete noor, olete rikas, tark, haritud, mu härra. Mis te olete teinud kõigi nende hüvedega, mis teile on antud? Kas olete rahul iseendaga ja oma eluga?»

«Ei, ma vihkan oma elu,» lausus Pierre laupa krimpsutades.

«Kui vihkad, siis muuda teda, puhasta end, ja sedamööda, kuidas sa puhtamaks saad, hakkad tunnetama tarkust. Vaadake tagasi oma elule, mu härra. Kuidas olete seda veetnud? Metsikuis orgiais ja liiderlikkuses, saades ühiskonnalt kõike ja andmata talle midagi. Te pärisite rikkuse. Kuidas olete seda kasutanud? Mis olete teinud oma ligimese heaks? Kas olete mõelnud kümneile tuhandeile oma orjadele, kas olete neid aidanud füüsiliselt ja kõlbeliselt? Ei. Te kasutasite nende töövaeva, et elada kõlvatut elu. Seda te olete teinud. Kas olete valinud

mõne teenistuskoha, kus oleksite võinud kasu tuua oma ligimesele? Ei. Te olete tegevuseta veetnud oma elu. Siis te abiellusite, mu härra, võtsite endale vastutuse noore naisterahva juhtimises, aga mis te tegite? Te ei aidanud tal, mu härra, leida tõeteed, vaid paiskasite ta vale ning õnnetuse keerisesse. Üks inimene solvas teid ja te tapsite tema ja räägite, et te ei tunne jumalat ja et te vihkate oma elu. Selles ei ole tõesti midagi tarka, mu härra!»

Nende sõnade järel nõjatus vabamüürlane justkui pikast vestlusest väsinuna jälle diivanikorjule ja sulges silmad. Pierre vaatles ta karmi, liikumatut, raugalikku ning peaaegu elutut nägu ja liigutas hääletult huuli. Ta tahtis öelda: jah, see oli jõle, kõlvatu laisaelu, — kuid ei söandanud katkestada vaikust.

Vabamüürlane köhatas kähisevalt, raugalikult ja hõikas teenrit.

«Kuidas on hobustega?» küsis ta Pierre'ile vaatamata.

«Sõidust tulid mõned,» vastas teener. «Kas te puhata ei kavatse?»

«Ei, käsi ette rakendada.»

«Kas tõesti ta sõidab minema ja jätab mind üksi, avaldamata mulle kõike ja lubamata oma abi?» mõtles Pierre, tõusis püsti ja hakkas langetatud päi sammuma mööda tuba, heites vahetevahel pilku vabamüürlasele. «Jah, ma ei mõelnud seda, aga elasin tõesti põlastusväärset, kõlvatut elu, kuid ma ei armastanud seda elu ega tahtnud seda,» mõtles Pierre. «Aga see inimene siin tunneb tõde, ja kui ta tahaks, ta võiks ka mulle seda avaldada.»

Pierre tahtis, kuid ei julgenud seda vabamüürlasele öelda. Reisija pani harjunud raugakätega oma asjad kokku ja nööpis poolkasuka kinni. Lõpetanud need toimingud, pöördus ta Bezuhhovi poole ja küsis ükskõikselt, viisaka tooniga:

«Kuhu te kavatsete nüüd sõita, mu härra?»

«Mina? ... Ma sõidan Peterburi,» vastas Pierre lapselikul, kõhkleval häälel. «Ma tänan teid. Ma olen kõiges teiega nõus. Kuid ärge mõtelge, et ma olen nii halb. Tahaksin kõigest hingest olla see, kellena teie mind näha sooviksite; aga ma ei ole kunagi kelleltki leidnud abi ... Muide, kõigepealt olen ma ise kõiges süüdi. Aidake mind, õpetage mind, ja võib-olla ma saan siis ...» Pierre ei

suutnud enam edasi rääkida; ta hakkas nohisema ja pöördus kõrvale.

Vabamüürlane vaikis kaua, ilmselt mõeldes millelegi.

«Abi antakse ainult jumalast,» ütles ta, «aga seda abimäära, mida on võimeline andma meie ordu, annab ta teile, mu härra. Te sõidate Peterburi, andke siis see edasi krahv Villarskile (ta võttis välja rahatasku ja kirjutas neljaks kokkupandud suurele paberilehele mõned sõnad). Ühte nõu aga lubage endale anda. Kui jõuate pealinna, pühendage esimesed päevad üksindusele, iseenese arvustamisele ja ärge astuge endise elu radadele. Ja nüüd soovin teile õnnelikku reisi, mu härra,» ütles ta, märgates oma teenrit sisse astuvat, «ja edu . . . »

Reisija oli Ossip Aleksejevitš Bazdejev, nagu Pierre postijaamaülema raamatust teada sai. Bazdejev oli tuntumaid vabamüürlasi ja martiniste juba Novikovi ajal. Hulk aega pärast tema ärasõitu ei heitnud Pierre magama ega küsinud ka hobuseid, vaid kõndis mööda jaamatuba, arutledes mõttes oma patust minevikku ning kujutledes uuenemise vaimustuses oma õndsalikku, laitmatut ning vooruslikku tulevikku, mis näis talle nii kergesti saavutatav. Ta oli olnud, nagu talle tundus, patune ainult sellepärast, et kuidagiviisi juhuslikult oli unustanud, kui hea on olla vooruslik. Ta hinges polnud enam jälgegi endistest kahtlustest. Ta uskus kindlalt inimeste vendluse võimalusse, kes on ühendatud eesmärgiga toetada üksteist vooruse radadel, ja seesugusena kujutles ta vabamüürlust.

III

Peterburi jõudes ei teatanud Pierre kellelegi oma saabumisest, ei käinud kuskil, vaid veetis terveid päevi Thomas a Kempise raamatut lugedes, mis oli teadmata kelle poolt talle kätte toimetatud. Seda raamatut lugedes mõistis Pierre ainult ühte: ta mõistis, milline temale seni tundmatu nauding on uskuda täiuslikkuse saavutamise ja vennaliku ning aktiivse armastuse võimalusse inimeste vahel, mille talle oli avaldanud Ossip Aleksejevitš. Nädal aega pärast ta saabumist astus noor poola krahv

Villarski, keda Pierre pealiskaudselt tundis Peterburi seltskonnast, õhtul ta tuppa samasuguse ametliku ning piduliku ilmega, nagu oli ilmunud ta juurde Dolohhovi sekundantki, sulges enese järel ukse ja veendudes, et toas ei ole kedagi peale Pierre'i, pöördus tema poole.

«Ma tulin teie juurde, krahv, ühe ülesandega ja ettepanekuga,» ütles ta istet võtmata. «Keegi isik, kes on väga kõrgel kohal meie vennaskonnas, on samme astunud, et teid meie vennaskonda vastu võetaks enne tähtaega, ja tegi mulle ettepaneku olla teie käemeheks. Pean oma pühaks kohuseks täita selle isiku tahet. Kas te tahate astuda minu käendusel vabamüürlaste vennaskonda?»

Külm ning karm toon mehe poolt, keda Pierre peaaegu alati oli näinud ballidel lahke naeratusega, kõige hiilgavamate daamide seltskonnas, üllatas Pierre'i.

«Jah, ma tahan,» vastas Pierre.

Villarski langetas pea.

«Veel üks küsimus, krahv,» lausus ta, «millele palun teid vastata mitte kui tulevasel vabamüürlasel, vaid kui ausal inimesel *(galant homme)* täie otsekohesusega: kas te olete juba lahti öelnud oma endistest veendumustest, kas usute jumalat?»

Pierre jäi mõttesse.

«Jah . . . jah, ma usun jumalat.» ütles ta.

«Sel juhul . . .» alustas Villarski, kuid Pierre katkestas teda.

«Jah, ma usun jumalat,» ütles ta veel kord.

«Sel juhul me võime sõita,» sõnas Villarski. «Mu tõld on teie käsutuses.»

Kogu tee Villarski vaikis. Pierre'i küsimuste peale, mis tal tuleb teha ja kuidas vastata, ütles Villarski ainult, et temast väärikamad vennad tahavad teda proovile panna ja et Pierre'il pole tarvis muud teha kui ainult tõtt rääkida.

Nad sõitsid sisse suure maja väravast, kus asusid vabamüürlaste looži ruumid, läksid pimedast trepist üles ja astusid väikesse valgustatud esikusse, kus võtsid ilma teenija abita kasukad seljast. Esikust läksid nad järgmisse tuppa. Keegi kummalises riietuses mees ilmus uksele. Villarski läks talle vastu, ütles midagi tasakesi prantsuse keeli ja astus väikese kapi juurde, kus Pierre

märkas riietusesemeid, milliseid ta seni polnud näinud. Villarski võttis kapist rätiku, pani selle Pierre'i silmade ette ja köitis kukla tagant sõlme, haarates valusalt sõlme ka ta juukseid. Seejärel kallutas ta Pierre'i enda poole, suudles teda ja talutas käest kinni võttes kuhugi edasi. Sõlme kistud juuksed tegid Pierre'ile valu, ta krimpsutas valu pärast nägu ja naeratas millegi üle häbenedes. Ripnevate kätega, krimpsus ja naeratava näoga liikus ta tohutu suur kogu ebakindlate, arglikkude sammudega Villarskile järele.

Talutanud teda kümmekond sammu, Villarski peatus.

«Mis teiega ka ei juhtuks,» ütles ta, «te peate kõik mehiselt ära kannatama, kui olete kindlasti otsustanud meie vennaskonda astuda. (Pierre vastas nõustumise märgiks peanoogutusega.) Kui kuulete koputust uksele, võtke rätik silmade eest,» lisas Villarski. «Soovin teile mehisust ja edu.» Villarski surus Pierre'il kätt ning väljus.

Üksi jäädes ei lakanud Pierre naeratamast. Ta kehitas paar korda õlgu, tõstis käe rätiku juurde, nagu tahtes seda eest ära võtta, ja langetas jälle käe. Viis minutit, mis ta veetis seotud silmil, tundusid talle terve tunnina. Ta käed tursusid, jalad nõtkusid; ta tundis end väsinuna. Kõige keerulisemad ja mitmekesisemad tunded valdasid teda. Tal oli hirm selle ees, mis temaga juhtub, ja veel rohkem kartis ta välja näidata oma hirmu. Teda huvitas teada saada, mis temaga õieti juhtub, mis talle avaneb; kõige enam aga tundis ta rõõmu selle üle, et on saabunud silmapilk, millal ta lõpuks võib astuda sellele vaimse uuenemise ja tegevusrohke ning voorusliku elu teele, millest ta oli unistanud Ossip Aleksejevitšiga kohtumisest saadik. Kostsid tugevad löögid uksele. Pierre võttis sideme silmade eest ja vaatas ringi. Tuba oli pime; ainult väike lambike põles kuskil mingi valge eseme sees. Pierre astus lähemale ja nägi, et lamp seisis mustal laual, millel lebas avatud raamat. See oli Uus Testament; valge ese, milles põles lambike, oli inimese pealuu kõigi oma aukude ja hammastega. Lugenud evangeeliumi esimesi sõnu: «Alguses oli sõna, ja sõna oli jumala juures», läks Pierre ümber laua ja silmas suurt, millegagi täidetud lahtist kasti. See oli puusärk inimluudega. Teda ei imes-

tanud sugugi see, mida ta nägi. Lootuses astuda täiesti uude ellu, mis täiesti erineks endisest, ootas ta kõike ebatavalist, veel ebatavalisemat kui see, mida ta nägi. Pealuu, puusärk, testament — talle tundus, et ta oli kõike seda oodanud, oli oodanud veel rohkematki. Püüdes endas esile kutsuda heldimustunnet, vaatas ta ringi. «Jumal, surm, armastus, inimeste vendlus,» ütles ta enesele, sidudes nende sõnadega ebaselgeid, kuid rõõmsaid kujutelmi millestki. Uks avanes ja keegi astus sisse.

Nõrka valgusse, millega Pierre muide oli juba jõudnud kohaneda, ilmus lüheldane mees. Astudes pimedusse nähtavasti valgustatud ruumist, see mees seisatas; siis lähenes ta ettevaatlikkude sammudega lauale ja asetas sellele oma väikesed, nahkkinnastega kaetud käed.

Lüheldasel mehel oli ees valge nahkpõll, mis kattis ta rinda ja osa jalgadest, kaelas rippus tal midagi pärlikeetaolist ja selle tagant paistis kõrge valge žaboo, mis piiras ta piklikku, altpoolt valgustatud nägu.

«Milleks te tulite siia?» küsis sisseastunu, pöördudes kahina peale, mida Pierre oli tekitanud, tema poole. «Milleks tulite teie, kes ei usu valguse tõesse ega ole näinud valgust, — milleks tulite teie siia, mida te soovite meilt? Kas ülitarkust, voorust, vaimuvalgust?»

Sel hetkel, kui avanes uks ja tundmatu mees sisse astus, tundis Pierre hirmu ja hardust, selletaolist, nagu ta lapsepõlves oli tundnud pihtimisel: ta tundis end olevat silm silma vastu elutingimustelt täiesti võõra ja inimeste vendluse seisukohalt lähedase inimesega. Hingematvalt vasardava südamega ligines Pierre reetorile (nii nimetasid vabamüürlased venda, kes o t s i j a t vennaskonda astumiseks ette valmistas). Lähemale astudes tundis Pierre reetoris ära tuttava mehe, Smoljaninovi, kuid talle tundus solvavana mõelda, et sisseastunu oli tuttav, — ta oli ainult vend ja vooruslik õpetaja. Pierre ei saanud tükil ajal sõnagi suust, nii et reetor pidi oma küsimust kordama.

«Jah, mina ... ma ... tahan uuenemist ...» lausus Pierre vaevaliselt.

«Hästi,» sõnas Smoljaninov ja jätkas otsekohe: «Kas te omate kujutlust abinõudest, milledega meie püha ordu

teid aitab teie eesmärgi saavutamisel?» küsis reetor rahulikult ning kiiresti.

«Ma ... loodan ... juhatust ... abi ... uuenemiseks,» ütles Pierre väriseval häälel, tundes kõnelemisel raskust, mida tekitas niihästi erutus kui ka harjumatus abstraktsest asjust vene keeles rääkida.

«Kuidas te saate aru vabamüürlusest?»

«Ma mõistan, et vabamüürlus on *fraternité* [1] ja inimeste võrdsus vooruslikkudel eesmärkidel,» lausus Pierre, häbenedes üha enam oma sõnade mittevastavust silmapilgu pidulikkusele. «Ma mõistan ...»

«Hästi,» ütles reetor kähku, olles ilmselt täiesti rahul selle vastusega. «Kas te olete otsinud usust abinõusid oma eesmärgi saavutamiseks?»

«Ei, ma olen pidanud usku ebaõiglaseks ega ole tema järgi käinud,» vastas Pierre nii tasa, et reetor ei kuulnud ja küsis, mis ta räägib. «Ma olin ateist,» vastas Pierre.

«Te otsite tõde selleks, et järgida elus tema seadusi; järelikult te otsite ülitarkust ja voorust, eks ole?» küsis reetor hetkelise vaikimise järel.

«Jah, jah,» kinnitas Pierre.

Reetor köhatas, pani kinnastatud käed rinnal risti ja hakkas rääkima.

«Nüüd pean ma teile avaldama meie ordu peamise eesmärgi,» ütles ta, «ja kui see eesmärk langeb ühte teie omaga, siis te toote kasu meie vendlusse astudes. Meie ordu peamine eesmärk ja ühtlasi meie ordu aluspõhi, millele ta on rajatud ja mida mingi inimlik võim ei suuda kõigutada, on ühe tähtsa salateaduse säilitamine ja järelpõlvedele üleandmine ... salateaduse, mis on meieni jõudnud kõige iidsemaist aegadest ja koguni esimesest inimesest, millisest salateadusest oleneb võibolla kogu inimsoo saatus. Aga kuna seesinane salateadus on niisugust laadi, et keegi ei suuda seda tunda ega kasutada, kui ei ole kauaaegse ja hoolsa enesepuhastusega end ette valmistanud, siis ei või ka igaüks loota seda niipea omandada. Seepärast on meil teine eesmärk, mis seisab selles, et meie liikmeid niipalju kui võimalik

[1] vendlus

ette valmistada, parandada nende südant, puhastada ja valgustada nende mõistust abinõudega, mis on meile pärimuse teel avaldatud meeste poolt, kes on palju vaeva kulutanud sellesinase salateaduse otsinguil, ja teha neid võimeliseks seda salateadust omandama. Puhastades ja parandades oma liikmeid, me püüame, kolmandaks, parandada ka kogu inimsugu, andes talle oma liikmete näol vagaduse ning vooruse eeskuju, ja püüame niiviisi kogu jõuga võidelda kurja vastu, mis valitseb maailmas. Mõtelge selle üle järele, ja ma tulen jälle teie juurde,» lõpetas reetor ja lahkus toast.

«Võidelda kurja vastu, mis valitseb maailmas ...» kordas Pierre ja ta kujutlusse kerkis tema tulevane tegevus sellel tööpõllul. Ta kujutles samasuguseid inimesi, nagu ta ise oli olnud paar nädalat tagasi, ja pöördus mõttes nende poole õpetlik-manitseva kõnega. Ta kujutles patuseid ja õnnetuid inimesi, keda ta aitab sõna ja teoga; ta kujutles rõhujaid, kelle käest ta päästab nende ohvreid. Kolmest reetori poolt nimetatud eesmärgist oli viimane — inimsoo parandamine — Pierre'ile eriti südamelähedane. Mingi tähtis salateadus, millele reetor oli vihjanud, kõditas küll ta uudishimu, kuid ei paistnud talle olulisena; teine eesmärk, enese puhastamine ja parandamine, aga huvitas teda vähe, kuna ta sel hetkel mõnuga tundis end olevat juba täiesti vabanenud endistest pahedest ja valmis olevat ainuüksi heaks.

Poole tunni pärast tuli reetor tagasi, et anda otsijale teada need seitse voorust, mis vastasid Saalomoni templi seitsmele astmele ja mida iga vabamüürlane pidi eneses kasvatama. Need voorused olid: 1) tagasihoidlikkus, ordu saladuse hoidmine, 2) sõnakuulelikkus ordu kõrgemate aukandjate vastu, 3) kombelisus, 4) armastus inimsoo vastu, 5) mehisus, 6) heldus ja 7) armastus surma vastu.

«Seitsmendaks,» ütles reetor, «püüdke sagedase mõtisklemisega surmast jõuda niikaugele, et surm ei tunduks teile enam hirmsa vaenlasena, vaid sõbrana ... kes vabastab sellest viletsast elust vooruslikus töös väsinud hinge, et viia ta aupalga ja rahunemise paika.»

«Jah, nii peab see olema,» mõtles Pierre, kui reetor oma sõnade järel uuesti ta juurest lahkus, jättes ta

üksindusse järele mõtlema. «Nii peab see olema, kuid ma olen veel nii nõrk, et armastan oma elu, mille mõte alles praegu mulle vähehaaval avaneb.» Aga ülejäänud viit voorust, mida Pierre sõrmedel lugedes meelde tuletas, tundis ta asuvat oma südames: niihästi mehisust, heldust, kombelisust kui ka armastust inimsoo vastu ningeriti sõnakuulmist, mis ei tundunudki talle voorusena, vaid õnnena. (Talle valmistas nüüd rõõmu vabaneda oma isiklikust meelevallast ja alistada oma tahe sellele ja neile, kes tundsid kaheldamatut tõde.) Seitsmenda vooruse oli Pierre unustanud ega suutnud seda kuidagi meelde tuletada.

Kolmandal korral tuli reetor rutem tagasi ja küsis Pierre'ilt, kas ta on ikka veel kindel oma kavatsuses ja on otsustanud end alistada kõigele, mis temalt nõutakse.

«Olen kõigeks valmis,» ütles Pierre.

«Pean teile veel teatama,» ütles reetor, «et meie ordu ei jaga oma õpetust mitte üksnes sõnadega, vaid ka teiste abinõudega, mis tõelisele tarkuse ja vooruse otsijale mõjuvad võib-olla tugevamini kui ainult suusõnalised seletused. Seesinane pühapaik on oma sisustusega, mida te näete, pidanud juba selgitama teie südamele, kui see on otsekohene, palju rohkem kui sõnad; te näete võib-olla ka edaspidisel vastuvõtutalitusel samasugust selgitusviisi. Meie ordu järgib muistsete ühingute eeskuju, kes avaldasid oma õpetuse hieroglüüfidega. Hieroglüüf,» ütles reetor, «on mingi tunnetele alistumatu asja tähis, asja, mis sisaldab eneses omadusi, mis on sarnased kujutatava omadega.»

Pierre teadis väga hästi, mis on hieroglüüf, kuid ei julgenud rääkida. Vaikides kuulas ta reetori sõnu ja aimas kõige järgi, et kohe algavad katsed.

«Kui olete eneses kindel, pean alustama teie sisseviimise talitust,» lausus reetor Pierre'ile lähemale astudes. «Helduse märgiks palun teid mulle üle anda kõik väärtuslikud asjad.»

«Aga mul ei ole midagi kaasas,» tähendas Pierre, kes arvas, et temalt nõutakse kõige üleandmist, mis ta üldse omab.

«Andke see, mis teil on kaasas: kell, raha, sõrmused . . .»

Pierre võttis kähku taskust rahakoti ja kella, kuid ei suutnud niipea lihavast sõrmest laulatussõrmust ära kiskuda. Kui ta viimaks sellega toime tuli, ütles vabamüürlane:

«Sõnakuulmise märgiks palun teid lahti riietuda.»

Pierre võttis reetori näpunäiteil fraki ja vesti seljast ning vasaku saapa jalast. Vabamüürlane avas ta särginna vasakult poolt ja tõstis kummargile laskudes tema vasaku püksisääre kuni põlveni üles. Pierre tahtis kiiresti ka parema jala saabast ära võtta ja püksisäärt üles käärida, et vabastada talle võõrast inimest sellest vaevast, kuid vabamüürlane tähendas, et seda pole vaja, ja andis talle vasaku jala otsa tuhvli. Tahtmatu lapseliku naeratusega, milles avaldusid häbelikkus, kahtlus ja pilge iseenda üle, seisis Pierre, käed ripakil ja jalad harkis, reetorist venna ees, oodates tema uusi käske.

«Ja lõpuks, puhtsüdamlikkuse märgiks, palun teid avaldada mulle oma peamine kirg,» sõnas reetor.

«Minu kirg! Mul o l i neid väga palju,» ütles Pierre.

«See kirg, mis enam kui kõik teised sundis teid kõikuma vooruste teel,» ütles vabamüürlane.

Pierre vaikis järele mõeldes.

«Viin? Liigsöömine? Logelemine? Laiskus? Ägedus? Tigedus? Naised?» arutles ta oma patte, kaaludes neid mõttes ja teadmata, millist neist kõige tähtsamaks pidada.

«Naised,» lausus ta tasa, vaevalt kuuldava häälega.

Vabamüürlane ei liigatanud ega rääkinud pärast seda vastust tükil ajal midagi. Viimaks astus ta Pierre'i juurde, võttis laual lebava rätiku ja sidus Pierre'il jälle silmad kinni.

«Ma ütlen teile viimast korda: pöörake kogu tähelepanu iseendale, pange oma tunded ahelasse ja ärge otsige õndsust kirgedes, vaid oma südames. Õndsuse läte ei ole mitte väljaspool, vaid meie sees . . .»

Pierre tundiski juba eneses seda värskendavat õndsuse lätet, mis täitis nüüd rõõmu ja heldimusega ta hinge.

IV

Varsti seejärel tuli pimedasse ruumi Pierre'i järele mitte enam endine reetor, vaid käemees Villarski, kelle Pierre tundis ära häälest. Uutele küsimustele oma kavatsusele kindlaksjäämise kohta vastas Pierre:

«Jah, jah, olen nõus,» ja astus lapseliku särava naeratusega, lihav rind paljastatud, ebaühtlaste ning arglikkude sammudega edasi, ühes jalas tuhvel ja teises saabas, kuna Villarski hoidis ta paljastatud rinna kohal mööka. Toast talutati teda mööda koridore edasi ning tagasi ja viidi lõpuks looži ukse juurde. Villarski köhatas, talle vastati vabamüürlikkude haamrilöökidega, ja uks avanes nende ees. Kellegi jäme hääl (Pierre'i silmad olid ikka veel seotud) esitas Pierre'ile küsimusi selle üle, kes ta on, kus ja kunas sündinud, jne. Seejärel talutati teda jälle kuhugi, sidet silmade eest võtmata, ja räägiti käigu ajal allegooriaid tema teekonna raskustest, pühast sõprusest, igavesest maailma loojast, mehisusest, millega ta peab taluma kõiki raskusi ja ohte. Selle rännaku ajal pani Pierre tähele, et teda nimetati kord o t s i j a k s, kord k a n n a t a j a k s, kord n õ u d j a k s ja koputati seejuures erinevalt haamrite ning mõõkadega. Sel ajal, kui teda talutati mingi eseme juurde, märkas ta, et tema juhtijate seas tekkis segadus. Ta kuulis, kuidas teda ümbritsevad inimesed hakkasid omavahel sosistades vaidlema ja kuidas keegi tungivalt nõudis, et Pierre'i talutataks mingit vaipa mööda. Pärast seda võeti ta parem käsi, asetati mingile esemele, kuna vasaku käega lasti panna sirkel vasaku rinna kohale, ja kästi, korrates sõnu, mida keegi ette luges, anda vanne ustavuses ordu seadustele. Siis kustutati küünlad, süüdati piiritus, nagu Pierre seda lõhna järgi tundis, ja öeldi, et nüüd ta näeb väikest valgust. Tal võeti side silmadelt ja Pierre nägi otsekui unes nõrga piiritusleegi valguses mõningaid mehi, kes samasuguste põlledega kui reetorgi seisid tema vastas ja hoidsid käes tema rinnale suunatud mõõku. Nende keskel seisis mees valges, verega määrdunud särgis. Seda nähes tegi Pierre rinnaga liigutuse mõõkade poole, soovides, et need tungiksid temasse. Kuid mõõgad eemaldusid temast ja otsekohe pandi talle uuesti side silmadele.

«Nüüd said sa näha väikest valgust,» ütles talle kellegi hääl. Seejärel süüdati uuesti küünlad, öeldi, et tal on tarvis näha saada täit valgust, võeti uuesti side silmadelt, ja kümmekond häält ütles järsku: *sic transit gloria mundi.*

Pierre hakkas vähehaaval toibuma ja vaatlema tuba, kus ta oli, ja selles viibivaid inimesi. Musta riidega kaetud pika laua ümber istus umbes kaksteist meest, kõik samuti riietatud nagu needki, keda Pierre oli varem näinud. Mõnda neist tundis Pierre Peterburi seltskonnast. Esimehe kohal istus tundmatu noormees, eriline rist kaelas. Ta paremal käel istus itaallasest abee, keda Pierre oli kaks aastat tagasi kohanud Anna Pavlovna juures. Siin olid ka veel keegi tähtis võimukandja ja šveitslasest lastekasvataja, kes varem oli elanud Kuraginite juures. Kõik vaikisid pidulikult, kuulates haamrit käes hoidva esimehe sõnu. Seina sisse oli kinnitatud valgustatud täht; ühel pool lauda oli väheldane, mitmesuguste kujutistega vaip, teisel pool lauda asetses midagi altaritaolist testamendi ja pealuuga. Ümber laua oli paigutatud seitse suurt küünlajalga, mis sarnanesid kirikuis tarvitatavatega. Kaks venda viisid Pierre'i altari juurde, asetasid ta jalad täisnurksesse asendisse ja käskisid tal maha heita, öeldes, et nüüd ta kummardub põrmu templi värava ees.

«Esmalt peab ta labida saama,» lausus keegi vendadest sosinal.

«Ah, jätke, palun,» ütles teine.

Pierre vahtis ennatanud, lühinägelikkude silmadega enda ümber, ei täitnud käsku, ja korraga asus temasse kahtlus: «Kus ma olen? Mis ma teen? Kas ei pilgata siin mind? Kas pole mul hiljem häbi seda meelde tuletada?» Aga see kahtlus kestis ainult ühe hetke. Pierre heitis pilgu teda ümbritsevate meeste tõsistele nägudele, mõtles kõigele sellele, mis ta oli juba läbi teinud, ja mõistis, et on võimatu peatuma jääda poolele teele. Ta kohkus oma kahtluse pärast, ja katsudes endas esile manada endist heldimustunnet, heitis silmili templi värava ette. Ja tõesti, heldimustunne, veel tugevam kui enne, valdas jälle teda. Kui ta oli mõnda aega maas lamanud, kästi tal tõusta ja talle pandi ette samasugune valge nahkpõll,

nagu kandsid teisedki, anti kätte labidas ja kolm paari kindaid, ja siis pöördus suurmeister tema poole. Ta ütles Pierre'ile, et ta püüaks mitte millegagi määrida seda valget põlle, mis kujutavat kindlust ja vooruslikkust; siis lausus ta selgitamata otstarbega labida kohta, et Pierre sellega töötaks oma südame puhastamisel pattudest ja heatahtlikult siluks ligimeste südameid. Seejärel tähendas suurmeister esimese paari meestekinnaste kohta, et nende otstarvet ei tohi Pierre teada, kuid peab neid hoidma; teise paari meestekinnaste kohta ütles, et ta peab neid kandma koosolekuil, ja lõpuks lausus kolmanda paari — naistekinnaste kohta:

«Armas vend, ka need naistekindad on teile määratud. Andke need sellele naisele, keda te kõige enam austate. Selle kingiga te tõendate oma südame vooruslikkust sellele, kelle valite endale väärilisekс vabamüürlannaks.» Vähese vaikimise järel lisas suurmeister juurde: «Aga pea silmas, armas vend, et need kindad ei ehiks ebapuhtaid käsi.» Pierre'ile näis, et suurmeister neid viimaseid sõnu öeldes kohmetas. Pierre kohmetas ise veel enam, punastas kuni pisarateni, nagu punastavad lapsed, hakkas rahutult ringi vahtima, ja tekkis piinlik vaikus.

Selle vaikuse katkestas keegi vendadest, kes viis Pierre'i vaiba juurde ja hakkas talle vihikust ette lugema kõigi vaibal leiduvate kujutiste: päikese, kuu, haamri, loodlaua, labida, loodusliku ja kandilise kivi, samba, kolme akna jt. tähendusi. Siis määrati Pierre'ile tema koht, näidati talle looži märke, avaldati sissepääsusõna ja lubati tal viimaks istet võtta. Suurmeister alustas määrustiku ettelugemist. Määrustik oli väga pikk ja Pierre ei suutnud rõõmu, ärevuse ning häbelikkuse tõttu aru saada sellest, mida loeti. Ta kuulas tähelepanelikult ainult määrustiku viimaseid sõnu, mis jäid talle meelde.

«Oma templites me ei tunne teisi astmeid,» luges suurmeister, «peale nende, mis on vooruse ja patu vahepeal. Hoidu tegemast mingit vahet, mis võiks rikkuda võrdsust. Tõtta appi vennale, kes ta ka ei oleks, juhata eksijat, tõsta üles mahalangenu ja ära kanna iialgi viha ega vaenu venna vastu. Ole lahke ja sõbralik. Ärata kõigis südameis vooruse tuld. Jaga õnne oma ligimesega ja ärgu segagu iialgi kadedus seda puhast naudingut.

Anna andeks oma vaenlasele, ära maksa talle kätte, olgu siis ainult temale head tehes. Täites niiviisi kõrgemat seadust, sa saad tagasi osa oma muistsest kaotatud hingesuurusest,» lõpetas suurmeister, tõusis kohalt, süles Pierre'i ja suudles teda.

Rõõmupisarad silmis, vaatas Pierre ringi ega teadnud, mis vastata õnnitlustele ja tutvuse uuendamistele, millega teda nüüd ümbritseti. Ta ei tunnustanud mingeid tutvusi; kõigis neis inimestes nägi ta ainult vendi, kellega koos ta põles kannatamatusest tegude juurde asuda.

Suurmeister koputas haamriga, kõik istusid oma kohale ja keegi luges ette õpetuse alandlikkuse vajalikkusest.

Suurmeister pani ette täita viimast kohustust, ja tähtis võimukandja, kes pidas almustekoguja ametit, hakkas vendade keskel ringi käima. Pierre oleks tahtnud almustelehele kirjutada kogu raha, mis tal oli, kuid kartis sellega väljendada oma uhkust ja märkis lehele samasuguse summa, nagu märkisid teisedki.

Istung oli lõppenud, ja koju jõudes tundus Pierre'ile, nagu oleks ta tagasi jõudnud kaugelt teekonnalt, kus ta veetis kümneid aastaid, ja et ta on täiesti muutunud ning end lahti löönud endistest harjumustest ja elukorrast.

V

Järgmisel päeval pärast looži vastuvõtmist istus Pierre kodus, luges raamatut ja püüdis süveneda ruudu tähendusse, mille üks külg kujutas jumalat, teine — kõike vaimset, kolmas — kehalist ja neljas — kahe viimase ühendust. Aeg-ajalt jättis ta raamatu ning ruudu sinnapaika ja koostas kujutluses endale uut elukava. Ilile oli talle loožis öeldud, et ka keisri kõrvu olevat ulatunud kuuldus kahevõitlusest ja et Pierre'il oleks mõistlikum lahkuda Peterburist. Pierre kavatses sõita oma Lõuna-Venemaal olevaisse mõisatesse ja hakata seal tegelema oma talupoegadega. Ta mõtles rõõmsal meelel selle uue elu üle, kui ootamatult tuppa astus vürst Vassili.

«Mu sõber, millega sa oled Moskvas hakkama saanud? Miks läksid sa Ljoljaga tülli, *mon cher?* Sa oled eksiteel,» ütles vürst Vassili sisse astudes. «Ma sain kõik teada, ma võin sulle kindlasti öelda, et Eleen on sinu ees süütu nagu Kristus juutide ees.»

Pierre tahtis vastata, kuid vürst katkestas teda.

«Ja miks ei pöördunud sa otse ja lihtsalt minu kui sõbra poole? Ma tean kõik, ma mõistan kõik,» ütles vürst. «Sa käitusid, nagu see on vääriline inimesele, kes hindab oma au. Võib-olla talitasid liiga rutakalt, aga seda me ei hakka arutama. Mõtle aga sellele, missugusesse olukorda sa paned Eleeni ja minu terve seltskonna ja isegi õukonna silmis,» lisas ta häält madaldades. «Eleen elab Moskvas, sina siin. Mõtle sellele, mu kallis,» vürst tiris Pierre'i kätt allapoole, «siin on mingi arusaamatus. Sa isegi, ma arvan, tunned seda. Kirjuta otsekohe minuga koos kiri, ja Eleen sõidab siia, kõik saab selgeks, aga muidu, ma ütlen sulle, võid sa üsna kergesti kannatada saada, mu kallis.»

Vürst Vassili heitis Pierre'ile mõjuka pilgu.

«Mul on kindlaist allikaist teada, et lesk-keisrinna on elavalt huvitatud kogu sellest asjast. Sa tead, ta on väga armuline Eleeni vastu.»

Pierre tahtis mitu korda hakata rääkima, kuid esiteks ei lasknud vürst Vassili tal seda teha, teiseks kartis ta ka ise kõnelust alustada selles lõpliku äraütlemise ning leppimatuse toonis, millega ta kindlasti oli otsustanud oma äiale vastata. Peale selle meenusid talle vabamüürlaste määrustiku sõnad: «Ole lahke ja sõbralik.» Ta krimpsutas nägu, punastas, tõusis püsti ja istus jälle, tehes enese kallal pingutusi, et hakkama saada talle kõige raskema asjaga, — öelda ebameeldivat inimesele näkku, öelda mitte seda, mida ootas see inimene, ükskõik, kes ta ka ei olnud. Ta oli nii harjunud alistuma vürst Vassili muretu iseteadvuse toonile, et praegugi tundis, et tal ei jätku jõudu sellele vastu seista; kuid ta tundis ka, et sellest, mis ta nüüd ütleb, oleneb kogu ta edaspidine saatus: kas läheb ta edasi vana, endist teed mööda, või uut mööda, mille talle nii veetlevalt olid kätte juhatanud vabamüürlased ja millel ta kindlasti uskus leidvat taassündi uuele elule.

«Noh, mu kallis,» lausus vürst Vassili naljatoonil, «ütle mulle «jah», ja ma kirjutan ise Eleenile, ja me tapame rasvase mullika.»

Ent vürst Vassili ei olnud oma naljaga veel lõpule jõudnud, kui Pierre raevunud näol, mis meenutas ta isa, jutukaaslasele otsa vaatamata sosistas:

«Vürst, ma pole teid enda juurde kutsunud, minge, palun, minge!» Ta kargas püsti ja avas vürst Vassilile ukse. «Minge juba,» kordas ta, uskumata iseennast ja rõõmustades hämmelduse ning hirmu ilme üle, mis tekkis vürst Vassili näole.

«Mis sul viga on? Kas oled haige?»

«Minge!» lausus veel kord värisev hääl. Ja vürst Vassili pidi ära sõitma, ilma et oleks saanud vähimatki seletust.

Nädal hiljem jättis Pierre jumalaga oma uute vabamüürlastest sõpradega, andis neile suured summad almusteks ja sõitis oma mõisatesse. Ta uued vennad andsid talle kirjad kaasa Kiievisse ja Odessasse sealsete vabamüürlaste jaoks, lubasid temaga kirjavahetust pidada ja teda juhtida ta uues tegevuses.

VI

Pierre'i ja Dolohhovi vaheline asi summutati, ja hoolimata keisri tookordsest karmusest duellide suhtes ei saanud kannatada kumbki vastane ega ka mitte nende sekundandid. Kuid kahevõitluse lugu, mida kinnitas Pierre'i lahkuminek oma naisest, sai seltskonnas üldtuttavaks. Pierre, kellele vaadati heatahtlikult ja soosivalt siis, kui ta oli veel väljaspool abielu sündinud poeg; keda hellitati ja ülistati, kui ta oli Vene impeeriumi parimaks peigmeheks, kaotas seltskonna silmis palju pärast oma abiellumist, kui pruutidel ja emadel polnud talt enam midagi loota, liiatigi veel, et ta ei osanud ega tahtnudki otsida seltskonna soosingut. Nüüd süüdistati toimunus ainuüksi Pierre'i, kõneldi, et ta olevat juhm armukadetseja, kel on kalduvus samasugustele verejanulistele raevuhoogudele nagu ta isalgi. Ja kui Eleen pärast Pierre'i ärasõitu tuli tagasi Peterburi, võeti teda

kõigi tuttavate poolt vastu mitte üksnes südamlikult, vaid isegi teatava aukartusevarjundiga, mis oli seoses ta õnnetusega. Kui tuli juttu ta mehest, võttis Eleen endale väärika ilme, mille ta, ehkki ei mõistnud selle tähendust, talle omase taktitundega oli endale harjumuseks teinud. See ilme ütles, et ta on otsustanud kurtmata taluda oma õnnetust ja et mees on talle jumalast saadetud ristiks. Vürst Vassili väljendas oma arvamist avameelsemalt. Ta kehitas õlgu, kui tuli juttu Pierre'ist, osutas laubale ja ütles:

«Un cerveau fêlé — je le disais toujours.» [1]

«Ma ütlesin seda juba ette,» rääkis Anna Pavlovna Pierre'ist. «Ma ütlesin tookord kohe, ja enne teisi (ta toonitas tungivalt, et tema oli esimene), et ta on meeletu, meie sajandi kõlvatuist ideedest rikutud noormees. Ma ütlesin seda juba siis, kui kõik veel temast vaimustuses olid, kui ta parajasti oli tulnud välismaalt ja kui ta, mäletate, kord õhtul minu pool olles kujutles endast mingit Marat'd. Millega see siis nüüd lõppes? Juba siis ei soovinud ma seda abielu ja ütlesin kõik ette, mis juhtub.»

Anna Pavlovna korraldas vabadel päevadel enda juures endiselt õhtusi koosviibimisi, selliseid, milliste korraldamiseks ainult temal oli annet, — koosviibimisi, kuhu kogunes kõigepealt *la crême de la véritable bonne société, la fine fleur de l'essence intellectuelle de la société de Pétersbourg,* [2] nagu rääkis Anna Pavlovna ise. Peale sellise peene seltskonna valiku oli Anna Pavlovna külalisõhtuil veel see iseärasus, et ta iga kord kostitas oma seltskonda mõne uue, huvitava isikuga ja et mitte kuskil mujal ei väljendunud nii ilmselt ning kindlalt poliitilise termomeetri kraad, millel püsis õukondliku, trooniustava Peterburi seltskonna meeleolu.

1806. aasta lõpul, kui juba olid teatavaks saanud kõik kurvad üksikasjad preisi armee hävitamisest Napoleoni poolt Jena ja Auerstedti all ning enamiku Preisi kindluste alistumisest, kui meie väed marssisid juba Preisimaale ja algas meie teine sõda Napoleoniga, — korral-

[1] Üks mõrane aju — ma olen seda alati öelnud.
[2] tõeliselt hea seltskonna koorekiht, Peterburi seltskonna intellektuaalse paremiku õied,

das Anna Pavlovna enda juures õhtuse koosviibimise. *La crême de la véritable bonne société* koosnes mehe poolt mahajäetud võluvast ning õnnetust Eleenist, Mortemart'ist, võluvast vürst Ippolitist, kes äsja oli saabunud Viinist, kahest diplomaadist, tädikesest ja kellestki noormehest, keda võõrastetoas tunti lihtsalt *d'un homme de beaucoup de mérite* [1] nimetuse all, ühest äsja keisrikotta nimetatud õuedaamist ja ta emast ning veel mõnest vähemtähtsast isikust.

Inimeseks, kellega Anna Pavlovna sel õhtul oma külalisi kui uudsusega kostitas, oli Boriss Drubetskoi, kes alles hiljuti oli saabunud kullerina preisi armeest ja teenis adjutandina ühe väga tähtsa isiku juures.

Poliitilise termomeetri kraad, mis sel õhtul seltskonnale kätte juhatati, oli järgmine: kui palju Euroopa valitsejad ja väejuhid ka ei soodustaks Bonaparte'i selles, et teha m u l l e ja üldse m e i l e neid pahandusi ja kurvastusi, — meie arvamine Bonaparte'ist ei saa muutuda. Meie ei lakka väljendamast oma selles suhtes siirast mõtteviisi ja võime Preisi kuningale ja teistele öelda ainult ühte: «Seda halvem teile enestele. *Tu l'as voulu, George Dandin,* [2] see on kõik, mis me võime öelda.» Niiviisi näitas seekord poliitiline termomeeter Anna Pavlovna koosviibimisel. Kui külalistele kostiks mõeldud Boriss astus võõrastetuppa, oli peaaegu terve seltskond juba koos ja Anna Pavlovna poolt juhitud vestluse teemaks olid meie diplomaatilised suhted Austriaga ning lootused temaga liitu astuda.

Elegantses adjutandimundris Boriss, kes oli mehelikumaks muutunud, värskeilmeline ja jumekas, astus sundimatul hoiakul võõrastetuppa ja viidi, nagu komme nõudis, tädikest tervitama ja seejärel jälle tagasi ühise külaliste ringi juurde.

Anna Pavlovna ulatas talle suudlemiseks oma kuivetu käe, tutvustas teda mõnede talle veel tundmatute isikutega ja iseloomustas sosinal igaühte neist.

«Le Prince Hippolyte Kouraguine — charmant jeune homme. M-r Kroug chargé d'affaires de Kopenhague —

[1] suurte annetega inimene
[2] Seda sa soovisid, George Dandin,

un esprit profond,» ja lihtsalt: *«M-r Shittoff — un homme de beaucoup de mérite,»* [1] esitledes seda, kes kandis säärast nimetust.

Boriss oli oma teenistusaja jooksul, tänu Anna Mihhailovna hoolitsusele, iseenda vaadetele ja oma kainelt arvestava iseloomu omadustele, jõudnud saavutada teenistuse alal väga soodsa seisukoha. Ta oli adjutandiks kellegi väga tähtsa isiku juures, käis väga tähtsa ülesandega Preisimaal ja oli äsja sealt kullerina tagasi tulnud. Ta oli täielikult omandanud selle juba Olmützis talle meeldima hakanud kirjutamata alluvusvahekorra, mille kohaselt lipnik võis seista võrratult kõrgemal kindralist ja mille kohaselt teenistuses edasijõudmiseks polnud sugugi vaja ei pingutusi, ei vaevanägemist, ei vahvust ega püsivust, vaid oli vaja ainult osata kohelda neid, kes määrasid teenistuse eest tasu, — ja tihti imestas ta ise oma kiire edu ning selle üle, kuidas teised ei suutnud seda taibata. Selle avastuse tagajärjel muutus kogu ta eluviis, muutusid kõik ta vahekorrad endiste tuttavatega ja kõik ta tulevikukavatsusedki täiesti. Ta polnud rikas, kuid oma viimase raha kulutas ta selleks, et olla paremini riietatud kui teised; ta oli ennem valmis ilma jääma paljudestki mõnudest kui ringi sõitma kehvas tõllas või end näitama vanas mundris Peterburi tänavail. Ta sõbrustas ja otsis tutvust ainult nende inimestega, kes seisid temast kõrgemal ja võisid seega talle kasulikud olla. Ta armastas Peterburit ja põlgas Moskvat. Mälestused Rostovide majast ja oma lapselikust armastusest Nataša vastu olid talle vastumeelsed, ja sõjaväkke ärasõidust saadik polnud ta enam kordagi külastanud Rostovide perekonda. Anna Pavlovna võõrastetoas, milles viibimist ta luges endale tähtsaks kõrgenduseks teenistuse alal, mõistis ta otsekohe oma osa ja andis Anna Pavlovnale võimaluse kasutada seda huvi, mida ta isik tekitas, silmitsedes tähelepanelikult igaühte ja mõttes hinnates võimalusi neile lähenemiseks ning kasu, mida see võiks tuua. Ta istus kättejuhatatud kohale kauni Eleeni kõrvale ja jäi kuulatama üldist vestlust.

[1] Vürst Ippolit Kuragin — veetlev noormees. Härra Krug — Kopenhaageni saadik, sügava mõistusega inimene... Härra Šitov — suurte annetega inimene.

«Vienne trouve les bases du traité proposé tellement hors d'atteinte, qu'on ne saurait y parvenir même par une continuité de succès les plus brillants, et elle met en doute les moyens qui pourraient nous les procurer. C'est la phrase authentique du cabinet de Vienne,» [1] rääkis Taani *chargé d'affaires.*

«C'est le doute qui est flatteur!» ütles *l'homme à l'esprit profond* [2] peenelt naeratades.

«Il faut distinguer entre le cabinet de Vienne et l'Empereur d'Autriche,» ütles Mortemart. *«L'Empereur d'Autriche n'a jamais pu penser à une chose pareille, ce n'est que le cabinet qui le dit.»* [3]

«Eh, mon cher vicomte,» segas Anna Pavlovna vahele, *«l'Urope* (ta hääldas millegipärast *l'Urope* kui prantsuse keele erilist peenust, mida ta võis endale lubada kõneldes prantslasega), *l'Urope ne sera jamais notre alliée sincère.»* [4]

Seejärel viis Anna Pavlovna jutu Preisi kuninga mehisusele ning kindlusele, et Borissi vestlusse tõmmata.

Boriss kuulas tähelepanelikult seda, kes rääkis, oodates oma järge, kuid jõudis ühtlasi mitu korda pilku heita oma naabrile, kaunile Eleenile, kes naeratades kena noore adjutandi pilkudele vastas.

Preisimaa olukorrast kõneldes palus Anna Pavlovna loomulikult Borissi jutustada oma teekonnast Glogausse ja seisukorrast, milles ta eest leidis preisi armee. Boriss jutustas ruttamata, puhtas ning õiges prantsuse keeles rohkesti huvitavaid üksikasju sõjavägede ja õukonna elust, hoidudes piinlikult kogu oma jutu kestel avaldamast oma arvamist faktide kohta, millest ta rääkis. Mõneks ajaks sai Boriss üldise tähelepanu osaliseks ja

[1] Viinis leitakse ettepandava lepingu alused olevat niivõrd elluviimatud, et kokkulepet saavutada võiks ainult rea kõige hiilgavamate edusammude abil; ent Viinis kaheldakse vahendeis, mis võiksid meile seda edu tuua. See on Viini valitsuse autentne väljendus.

[2] Kahtlus on suur meelitaja!... sügava mõistusega inimene.

[3] Tarvis on vahet teha Viini valitsuse ja Austria keisri vahel. Austria keiser ei võinud iialgi mõelda midagi niisugust, seda ütleb ainult valitsus.

[4] Ah, mu kallis vikont. Euroopast ei saa iialgi meie siirast liitlast.

Anna Pavlovna tundis, et tema uudis, millega ta külalisi kostitas, oli kõigi poolt hästi vastu võetud. Kõige rohkem osutas Borissi jutule tähelepanu Eleen. Ta päris mitu korda mõningaid üksikasju Borissi reisi kohta ja näis olevat väga huvitatud preisi armee olukorrast. Kui Boriss oli jutustuse lõpetanud, pöördus Eleen oma tavalise naeratusega tema poole.

«Il faut absolument que vous veniez me voir,» [1] ütles ta niisugusel toonil, nagu oleks see mõningail kaalutlustel, mida Boriss ei võinud teada, täiesti hädavajalik. *«Mardi entre les 8 et 9 heures. Vous me ferez grand plaisir.»* [2]

Boriss lubas ta soovi täita ja tahtis temaga vestlust alustada, kuid Anna Pavlovna kutsus ta kõrvale ettekäändel, et tädike tahtvat teda kuulda.

«Te ju tunnete tema meest?» ütles Anna Pavlovna silmi sulgedes ja osutades nukra žestiga Eleenile. «Ah, ta on nii õnnetu ja veetlev naine! Ärge rääkige tema kuuldes ta mehest, palun teid, ärge rääkige! Tal on väga raske!»

VII

Kui Boriss ja Anna Pavlovna seltskonna hulka tagasi tulid, oli seal jutu algatuse enda kätte haaranud vürst Ippolit. Ta nihutas end tugitoolis ettepoole ja lausus:

«Le Roi de Prusse!» [3] ja kui oli seda öelnud, puhkes naerma. Kõik pöördusid tema poole. *«Le Roi de Prusse?»* küsis Ippolit, hakkas jälle naerma ja laskus rahulikult ning tõsiselt tagasi oma tugitooli sügavusse. Anna Pavlovna ootas pisut, kuid et Ippolit näis olevat otsustanud mitte midagi enam öelda, alustas ta ise juttu sellest, kuidas jumalakartmatu Bonaparte oli Potsdamist üle löönud Friedrich Suure mõõga.

«C'est l'épée de Frédéric le Grand, que je . . .» [4] alustas Anna Pavlovna, aga Ippolit katkestas teda sõnadega:

[1] On tingimata vajalik, et te külastaksite mind,
[2] Teisipäeval kella kaheksa ja üheksa vahel. Te teeksite sellega mulle ülimat heameelt.
[3] Preisi kuningas!
[4] See Friedrich Suure mõõk, millest ma . . .

«Le Roi de Prusse . . .», vabandas jälle, kui tema poole pöörduti, ja jäi vait.

Anna Pavlovna krimpsutas nägu. Mortemart, Ippoliti sõber, pöördus nüüd otsustavalt viimase poole:

«Voyons, à qui en avez vous avec votre Roi de Prusse?» [1]

Ippolit hakkas naerma, nagu oleks ta häbenenud oma naeru.

«Non, ce n'est rien, je voulais dire seulement . . .» [2] (Ta kavatses korrata nalja, mida oli kuulnud Viinis ja mida ta kogu õhtu oli valmistunud jutusse poetama.) *Je voulais dire seulement, que nous avons tort de faire la guerre pour le roi de Prusse.»* [3]

Boriss muigas ettevaatlikult, nii et seda muiet võis pidada kas pilkeks või ka nalja heakskiiduks, olenevalt sellest, kuidas see nali vastu võetakse. Kõik hakkasid naerma.

«Il est très mauvais, votre jeu de mot, très spirituel, mais injuste,» ütles Anna Pavlovna, ähvardades kortsulise sõrmega. *«Nous ne faisons pas la guerre pour le roi de Prusse, mais pour les bons principes. Ah, le méchant, ce prince Hippolyte!»* [4]

Vestlus ei vaikinud kogu õhtu jooksul, keereldes peamiselt poliitiliste uudiste ümber. Eriti elavaks muutus see koosviibimise lõpul, kui juttu tuli keisri poolt jagatud autasudest.

«Aga möödunud aastal sai ju N. N. tubakatoosi portreega,» rääkis *l'homme à l'esprit profond* [5], «miks siis ei või ka S. S. saada samasugust autasu?»

«Je vous demande pardon, une tabatière avec le portrait de l'Empereur est une récompense, mais point une distinction,» ütles diplomaat, *«un cadeau plutôt.»* [6]

[1] Kuulge, mis on teil siis öelda oma Preisi kuningaga?
[2] Ei, mitte midagi, tahtsin ainult öelda . . .
[3] Tahtsin ainult öelda, et me sõdime ilmaaegu Preisi kuninga pärast. (Sõnademäng: *pour le roi de Prusse* — tühise asja pärast.)
[4] Teie sõnademäng on väga paha, väga vaimukas küll, kuid ebaõiglane. Me ei sõdi mitte Preisi kuninga pärast, vaid heade põhimõtete pärast. Ah, küll on ta aga tige, see vürst Ippolit!
[5] sügava mõistusega inimene,
[6] Palun vabandust, tubakatoos keisri pildiga on autasu, aga mitte aumärk, pigemini on see kingitus.

«Il y eu plutôt des antécédents, je vous citerai Schwarzenberg.» [1]

«C'est impossible,» [2] vaidles teine vastu.

«Veame kihla. *Le grand cordon, c'est différent . . .»* [3]

Kui kõik tõusid lahkumiseks, pöördus Eleen, kes kogu õhtu jooksul oli väga vähe rääkinud, uuesti Borissi poole palvega ning sõbraliku, tähendusrikka käsuga, et viimane külastaks teda teisipäeval.

«Mulle on see väga tarvilik,» ütles Eleen naeratades ning Anna Pavlovnale vaadates, ja Anna Pavlovna kinnitas omalt poolt Eleeni soovi selle nukra naeratusega, mis saatis tema sõnu, kui ta kõneles oma kõrgest kaitsjannast.

Näis, nagu oleks Eleen sel õhtul Borissi poolt preisi sõjaväe kohta lausutud mõnesuguseist sõnadest äkki avastanud hädavajalikkuse teda kohata. Eleen otsekui tõotas, et kui Boriss tuleb teisipäeval, siis tema, Eleen, teeb talle selgeks selle vajalikkuse.

Saabunud teisipäeva õhtul Eleeni suurepärasesse salongi, ei saanud Boriss mingit selgust, miks tal oli vajalik sinna tulla. Seal oli ka teisi külalisi, krahvinna kõneles temaga vähe, ja ainult jumalagajätul, kui Boriss suudles ta kätt, ütles Eleen, kummaliselt ilma naeratuseta, ootamatult ning sosinal:

«Venez demain dîner . . . le soir. Il faut que vous veniez . . . Venez.» [4]

Sel Peterburis viibimise perioodil muutus Boriss lähedaseks inimeseks krahvinna Bezuhhova majas.

VIII

Sõda võttis hoogu ja vaenuväli lähenes juba Venemaa piiridele. Kõikjalt kostsid needmised inimsoo vaenlasele Bonaparte'ile; külades koguti maakaitseväelasi ja nekru-

[1] On olnud küllaltki näiteid, nimetaksin teile Schwarzenbergi.
[2] See on võimatu,
[3] Suurlint, see oleks iseasi . . .
[4] Tulge homme lõunale . . . õhtul. On vaja, et te tuleksite . . . Tulge.

teid, ning sõjaväljalt saabusid vastukäivad teated, mis olid nagu alati valed ja seetõttu mitmeti tõlgitsetavad.

Vana vürst Bolkonski, vürst Andrei ja vürstitar Marja elu oli 1805. aastast saadik paljus muutunud.

1806. aastal nimetati vana vürst üheks kaheksast maakaitseväe ülemjuhatajast, kes olid määratud kogu Venemaa kohta. Hoolimata oma raugalikust nõrkusest, mis oli eriti märgatavaks muutunud sel ajal, kui ta pidas oma poega surnuks, ei arvanud vana vürst endal õigust olevat ära öelda ametist, millesse ta oli määratud keisri enda poolt, ja see uuesti avanenud tegevus ergutas ning tugevdas teda. Ta viibis peaaegu alati ringsõitudel kolmes temale usaldatud kubermangus; oli pedantlikkuseni täpne oma kohustustes, jõhkruseni karm oma alluvatega ja tegeles ise ka kõige vähemate pisiasjadega. Vürstitar Marja ei võtnud enam isa käest matemaatikatunde ja astus tema kabinetti, kui isa kodus viibis, ainult veel hommikuti, saadetuna ammest, ühes väikese vürst Nikolaiga (nagu vanaisa teda nimetas). Imik-vürst Nikolai elutses koos ammega ja lapsehoidja Savišnaga kadunud vürstinna tubades, ja vürstitar Marja veetis suurema osa oma ajast lastetoas, katsudes, nii palju kui oskas, asendada pisikesele vennapojale ta ema. Ka m-lle Bourienne näis poisikest kirglikult armastavat ja vürstitar Marja loovutas, tihti oma tundeid ohverdades, ka sõbrannale naudingu i n g l i k e s t (nagu ta nimetas vennapoega) hoida ja temaga mängida.

Lõssõje Gorõ kiriku altari juurde oli väikese vürstinna haua kohale püstitatud kabel ja kabelisse Itaaliast toodud marmorist hauasammas, mis kujutas inglit, kes laotab tiibu ja valmistub taevasse lendama. Inglil oli ülahuul pisut kergitatud, nagu valmistuks ta naeratama, ja kord kabelist väljudes tunnistasid vürst Andrei ja vürstitar Marja teineteisele, et imelikul kombel meenutab selle ingli nägu neile kadunu oma. Aga mis veelgi imelikum ja mida vürst Andrei õele ei öelnud, oli see, et ilmest, mille kunstnik oli juhuslikult andnud ingli näole, arvas vürst Andrei võivat lugeda neidsamu vaikse etteheite sõnu, mida ta tookord oli lugenud oma surnud naise näolt: «Ah, miks te seda minuga tegite? . . .»

Varsti pärast vürst Andrei tagasitulekut oli vana vürst pojale eraldanud tema pärandusosa ja talle andnud Bogutšarovo, suure mõisa, mis asus neljakümne versta kaugusel Lõssõje Gorõ'st. Osalt raskete mälestuste tõttu, mis olid seotud Lõssõje Gorõ'ga, osalt seepärast, et mitte alati polnud vürst Andreil jõudu taluda isa iseloomu, osalt ka seepärast, et ta vajas üksindust, kasutas vürst Andrei ära Bogutšarovo, ehitas seal ning veetis selles mõisas suurema osa ajast.

Pärast Austerlitzi lahingut oli vürst Andrei kindla otsuse teinud mitte iial enam sõjaväes teenida; ja kui jälle algas sõda ning kõik pidid teenima, hoidis ta tegevteenistusest kõrvale sellega, et asus ametisse isa alluvusse maakaitseväe kokkukutsumise alal. Vana vürst ja poeg olid pärast 1805. aasta sõjakäiku otsekui vahetanud oma osad. Vana vürst, kes oli elevil oma tegevusest, lootis käesolevast sõjakäigust kõike head; vürst Andrei seevastu, olles sõjategevusest eemal ja südamepõhjas seda kahetsedes, nägi üksnes halba.

26. veebruaril 1807. a. sõitis vana vürst järjekordselt oma ringkonda. Vürst Andrei jäi, nagu peaaegu alati isa äraolekul, Lõssõje Gorõ'sse. Väike Nikoluška oli juba neljandat päeva haige. Kutsarid, kes olid vana vürsti linna sõidutanud, tulid tagasi ja tõid vürst Andreile kaasa dokumente ning kirju.

Leidmata noort vürsti ta kabinetis, läks kammerteener kirjadega teda otsima vürstitar Marja ruumidesse, aga teda polnud ka seal. Kammerteenrile öeldi, et vürst on läinud lastetuppa.

«Palun, teie hiilgus, Petruša tuli paberitega,» teatas üks lapsehoidjale abiliseks võetud tüdrukuist vürst Andreile, kes istus väikesel lapsetoolil ja tusasena, värisevate kätega tilgutas pudelist rohtu napsiklaasi, mis oli pooleldi täidetud veega.

«Mis on?» lausus ta pahaselt ja valas ettevaatamatult kätt liigutades klaasi ülearuse hulga rohtu. Ta loksatas rohu klaasist põrandale ja küsis uut vett. Tüdruk ulatas talle seda.

Toas olid lapsevoodi, kaks kirstu, kaks tugitooli, laud, lapse mängulauad ja toolike, seesama, millel istus vürst Andrei. Aknad olid eesriietega kaetud ja laual põles küünal, mis oli noodiraamatuga varjatud, et valgus ei langeks voodile.

«Mu sõber,» ütles vürstitar Marja vennale voodi juurest, kus ta seisis, «parem on oodata ... pärast ...»

«Ah, ole lahke, ikka räägid sa rumalusi, oled niigi aina oodanud, — näe, ootasidki ära,» sosistas vürst Andrei tigedalt, tahtes ilmselt õde haavata.

«Mu sõber, oleks tõesti parem teda mitte äratada, — ta alles uinus,» sõnas vürstitar paluval häälel.

Vürst Andrei tõusis püsti ja astus rohuklaasi käes hoides kikivarbail voodi juurde.

«Või tõepoolest mitte äratada?» lausus ta kõheldes.

«Kuidas sa tahad — tõesti ... ma arvan ... aga kuidas sa tahad,» ütles vürstitar Marja arglikult ning ilmselt häbenedes, et tema arvamine peale jäi. Ta juhtis venna tähelepanu tüdrukule, kes sosinal palus vürst Andreid väljuda.

Oli juba teine öö, mil nad kumbki polnud maganud, valvates palavikus hõõguvat poisikest. Usaldamata oma koduarsti ja oodates teist, kellele oli linna järele saadetud, olid nad neil päevil proovinud kord ühte, kord teist abinõu. Kurnatud unetusest ja erutatud, veeretasid nad teineteise kaela oma muret, tegid vastastikku etteheiteid ja tülitsesid.

«Petruša tuli isa paberitega,» sosistas tüdruk.

Vürst Andrei väljus.

«Mis seal siis on!» pomises ta pahaselt, kuulas ära isa suusõnalised käsud, võttis vastu ümbrikud ning isa kirja ja tuli tagasi lastetuppa.

«Noh, kuidas on?» küsis vürst Andrei.

«Ikka niisama, oota, jumala pärast. Karl Ivanõtš ütleb alati, et kõige tähtsam on uni,» sosistas vürstitar Marja ohates.

Vürst Andrei astus lapse juurde ja katsus teda käega. Laps õhetas.

«Minge metsa oma Karl Ivanõtšiga!» Vürst Andrei võttis klaasi valmissegatud rohuga ja astus jälle voodi juurde.

«*André,* ei maksa!» ütles vürstitar Marja.

Kuid vend kortsutas tema poole tigedalt ning ühtlasi piinatult kulmu ja kummardus klaasiga lapse kohale.

«Aga ma tahan seda,» ütles ta. «Noh, palun sind, anna talle.»

Vürstitar Marja kehitas õlgu, kuid võttis klaasi alistuvalt vastu, kutsus lapsehoidja ja hakkas lapsele rohtu andma. Laps puhkes kähisevalt nutma. Vürst Andrei haaras nägu krimpsutades pea käte vahele, väljus toast ja istus kõrvaltuppa diivanile.

Tal olid ikka veel kirjad käes. Ta avas need masinlikult ja hakkas lugema. Vana vürst kirjutas sinisel paberil oma suure pikerguse käekirjaga, tarvitades siin-seal lühendusmärke, järgmist:

«Sain praegusel momendil üpris rõõmsa sõnumi kulleri kaudu, kui see valejutt ei ole. Bennigsen olla Eylau all Buonapartei üle täieliku võidu saanud. Peterburis juubeldavad kõik ja autasusid on saadetud sõjaväkke arutu hulk. Kuigi sakslane — soovin õnne. Mina ei saa aru, mida teeb Kortševo pealik, keegi Handrikov: kuni tänaseni pole veel kohale saadetud ei lisamehi ega moona. Silmapilk ratsuta sinna ja ütle, et võtan tal pea maha, kui nädala pärast ei ole kõik kohal. Preussisch-Eylau lahingu kohta sain veel kirja Petjakeselt, tema võttis osa, — kõik on tõsi. Kui ei sega vahele, kel pole vaja segada, siis lööb isegi sakslane Buonaparteid. Räägitakse, et ta põgeneb suures segaduses. Pea siis meeles — kihuta aega viitmata Kortševosse ja täida käsk!»

Vürst Andrei ohkas ja avas teise ümbriku. See oli kahel väikesel lehel peenelt täiskirjutatud kiri Bilibinilt. Ta pani kirja läbilugematult kokku ja luges uuesti isa kirja, mis lõppes sõnadega: «Kihuta aega viitmata Kortševosse ja täida käsk!»

«Ei, vabandage väga, praegu ma ei sõida kuhugi, kuni laps pole paranenud,» mõtles ta endamisi, astus ukse juurde ja vaatas lastetuppa.

Vürstitar Marja seisis endiselt voodi juures ja kiigutas tasakesi last.

«Ja mis seal kirjas oli veel ebameeldivat?» tuletas vürst Andrei meelde isa kirja sisu. «Ah jaa. Bonaparte'i üle on meie omad võidu saavutanud just nüüd, kui mina ei ole teenimas. Jah, tõesti, see on nagu pilkeks minu üle ... Noh, aga olgu pealegi ...» Ja ta hakkas lugema Bilibini prantsuskeelset kirja. Ta luges, ilma et oleks

pooltki aru saanud, luges ainult selleks, et kas või natukesekski lakata mõtlemast sellest, millest üksi ta oli juba liiga kaua ning piinavalt mõelnud.

IX

Bilibin viibis nüüd diplomaatilise ametniku kohuseis armee peakorteri juures ja kirjeldas, ehkki prantsuse keeles, prantsuse naljatluste ja kõnekäändudega, kuid puhtvene kartmatusega eneselaituse ja enesepilke ees kogu sõjakäiku. Ta kirjutas, et tema diplomaatiline *discrétion*[1] valmistab talle piina ja et ta on õnnelik, omades vürst Andrei isikus ustavat kirjavahetajat, kellele võib välja valada kogu oma sapi, mis on temasse kogunenud selle nägemisel, mis toimub sõjaväes. Kiri oli juba vana, kirjutatud enne Preussisch-Eylau lahingut.

«Depuis nos grands succès d'Austerlitz vous savez, mon cher Prince,» kirjutas Bilibin, *«que je ne quitte plus les quartiers généraux, Décidément j'ai pris le goût de la guerre, et bien m'en a pris. Ce que j'ai vu ces trois mois, est incroyable.*

Je commence ab ovo. *L'ennemi du genre humain, comme vous savez, s'attaque aux Prussiens. Les Prussiens sont nos fidèles alliés, qui ne nous ont trompés que trois fois depuis trois ans. Nous prenouns fait et cause pour eux. Mail il se trouve que l'ennemi du genre humain ne fait nulle attention à nos beaux discours, et avec sa manière impolie et sauvage se jette sur les Prussiens sans leur donner le temps de finir la parade commencée, en deux tours de main les rosse à plate couture et va s'installer au palais de Potsdam.*

J'ai le plus vif désir, écrit le Roi de Prusse à Bonaparte, que V. M. soit accueillie et traitée dans mon palais d'une manière, qui lui soit agréable et c'est avec empressement, que j'ai pris à cet effet toutes les mesures que les circonstances me permettaient. Puissé-je avoir réussi! Les généraux Prussiens se piquent de politesse envers les Français et mettent bas les armes aux premières sommations.

---

[1] tagasihoidlikkus

Le chef de la garnison de Glogau avec dix mille hommes, demande au Roi de Prusse, ce qu'il doit faire s'il est sommé de se rendre? . . . Tout cela est positif.

Bref, espérant en imposer seulement par notre attitude militaire, il se trouve que nous voilà en guerre pour tout de bon, et ce qui plus est, en guerre sur nos frontières avec et pour le Roi de Prusse. Tout est au grand complet, il ne nous manque gu'une petite chose, c'est le général en chef. Comme il s'est touvé que les succès d'Austerlitz auraient pu être plus décisifs si le général en chef eut été moins jeune, on fait la revue des octogénaires et entre Prosorofsky et Kamensky on donne la préférence au dernier. Le général nous arrive en kibik à la manière Souvoroff, et est accueilli avec des acclamations de joie et te triomphe.

Le 4 arrive le premier courrier de Pétersbourg. On apporte les malles dans le cabinet du maréchal, qui aime à faire tout par lui-même. On m'appelle pour aider à faire le triage des lettres et prendre celles qui nous sont destinées. Le maréchal nous regarde faire et attend les paguets gui lui sont adressées. Nous cherchons — il n'y en a point. Le maréchal devient impatient, se met lui-même à la besogne et trouve des lettres de l'Empereur pour la comte T., pour le prince V. et autres. Alors le voilà qui se met dans une de ses colères bleues. Il jette feu et flamme contre tout le monde, s'empare des lettres, les decachète et lit celles de l'Empereur adressées à d'autres. Ah niiviisi koheldakse mind! Minu vastu pole usaldust! Ah, minu järele on valvata kästud, aga olgu; käige metsa! *Et il écrit le fameux ordre du jour au général Benigsen:* [1]

[1] Te teate, mu kallis vürst, et meie suurte edusammude järel Austerlitzi all ma ei lahku enam peakorterist. Olen täiesti kiindunud sõjasse ja olen sellega üsna rahul. See, mida ma olen näinud nende kolme kuu jooksul, on uskumatu.

Ma algan *ab ovo.* Inimsoo vaenlane, nagu te teate, ründab preislasi. Preislased on meie truud liitlased, kes meid on petnud ainult kolm korda kolme aasta jooksul. Me astume nende eest välja. Kuid ilmneb, et inimsoo vaenlane ei pööra vähimatki tähelepanu meie ilukõnedele, vaid tormab oma jämedal ning metsikul viisil preislastele kallale, andmata neile aega alustatud paraadi lõpule viia, lööb nad paari hoobiga põhjalikult puruks ja asub Potsdami paleesse.

«Ma olen haavatud, ratsa sõita ei saa ja järelikult ka mitte armeed juhatada. Teie tõite oma armeekorpuse purustatult Pultuskisse: siin on ta kaitseta, ilma kütteta ja ilma hobusemoonata, seepärast on vaja abistada, ja nagu te ise eile krahv Buxhoevdenile avaldasite, peab mõtlema taganemisele meie piiride poole, mis tuleb täna ka täita.

Kõigi mu sõitude tõttu, *écrit-il à l'Empereur,* olen sadulas veriseks hõõrdunud, mis pärast mu eelmisi sõiduvintsutusi mul täiesti takistab ratsa sõita ja juhatada niisugust suurt armeed, seepärast olen ma selle juhatamise pannud vanuselt järgmisele kindralile, krahv Buxhoevdenile, saates tema juurde kogu valve ja kõik selle juurde kuuluva, soovitades neile, kui leiba ei jätku, rohkem Preisimaa sisemusse taganeda, sest leiba on järel ainult üheks päevaks, mõnel polgul aga mitte sugugi, nagu seda teatasid diviisikomandörid Ostermann ja Sedmoretski,

«Ma sooviksin väga,» kirjutab Preisi kuningas Bonaparte'ile, «et teie kõrgus saaks mu lossis kõige parema vastuvõtu osaliseks, milleks ma olen erilise hoolega teinud kõik korraldused, mida olukord võimaldas. Oh, peaks see mul korda minema!» Preisi kindralid lähevad oma viisakusega prantslaste ees üle igasuguse piiri ja alistuvad esimese nõudmise järel.

Glogau garnisoni ülem, kelle käsutuses on kümme tuhat meest, pärib Preisi kuningalt järele, kuidas ta peaks talitama, kui talt nõutaks alistumist. Kõik see on sõna-sõnalt õige.

Ühesõnaga, me lootsime prantslasi hirmutada juba üksnes oma sõjaka poosiga, aga asi lõpeb nii, et oleme sõtta kistud omaenda piiril, ja mis peaasi, oleme sõjas Preisi kuningaga ja tema pärast. Kõike on meil külluses, puudub vaid üks väike asi, ja nimelt — ülemjuhataja. Kuna selgus, et Austerlitzi edu oleks võinud olla otsustavam, kui ülemjuhataja poleks olnud nii noor, siis tehakse nüüd ülevaatus kaheksakümneaastastele kindralitele, ja valikus Prozorovski ning Kamenski vahel otsustatakse viimase kasuks. Kindral saabub Suvorovi kombel meie juurde kibitkas ja teda võetakse vastu hõiskehüüetega ja suure juubeldusega.

4-ndal kuupäeval jõuab kohale esimene kuller Peterburist. Kohvrid kantakse feldmarssali kabinetti, sest ta armastab kõike ise teha. Mind kutsutakse sinna, et aitaksin kirju sorteerida ja võtaksin välja need, mis on meile määratud. Feldmarssal jätab selle tegevuse meie hoolde, vaatab pealt ja ootab temale adresseeritud kirju. Meie kõik otsime — aga neid ei leidu. Feldmarssal ärritub, asub ise ametisse ja leiab keisri kirjad krahv T-le, vürst V-le ning teistele. Ta satub suurimasse raevuhoogu, unustab enda täiesti, haarab kirjad, kisub nad lahti ja loeb läbi need, mis on adresseeritud teistele . . . Ning koostab seejärel oma kuulsa päevakäsu krahv Bennigsenile:

kuna talupoegadel on kõik vili söödud; ma jään ka ise, seniks kui tervenen, Ostrolenkasse hospidali. Selle kohta esitan teile truualamlikult aruande, kandes ette, et kui armee seisab praegusel laagripaigal veel viisteist päeva, siis ei jää kevadeks järele mitte ainustki tervet meest.

Laske külasse tagasi minna vanamehel, kes on juba niigi kaotanud kuulsuse, kuna ei osanud täita suurt ja kuulsusrikast ülesannet, milleks ta oli valitud. Teie kõigearmulisemat nõusolekut jään ootama siia hospidali, et mitte sõjaväe juures k o m a n d ö r i asemel k i r j u t a j a osa mängida. Minu eemaldamine armeest ei tekita vähimatki kõmu, see on niisama, nagu lahkuks pimedaksjäänu armeest. Niisuguseid nagu mina on Venemaal tuhandeid.»

Le maréchal se fâche contre l'Empereur et nous punit tous; n'est-ce pas que c'est logique!

Voilà le premier acte. Aux suivants l'intérêt et le ridicule montent comme de raison. Après le départ du maréchal il se trouve que nous sommes eu vue de l'ennemi, et qu'il faut livrer bataille. Boukshevden est général en chef par droit d'ancienneté, mais le général Benigsen n'est pas de cet avis; d'autant plus qu'il est lui, avec son corps en vue de l'ennemi, et qu'il veut profiter de l'occasion d'une bataille «aus eigener Hand», comme disent les Allemands. Il la donne. C'est la bataille de Poultousk qui est sensée être une grande victoire, mais qui à mon avis ne l'est pas du tout. Nous autres pékins avons, comme vous savez, une très vilaine habitude de décider du gain ou de la perte d'une bataille. Celui que s'est retiré après la bataille, l'a perdu, voilà ce que nous disons, et à titre nous avons perdu la bataille de Poultousk. Bref, nous nous retirons après la bataille, mais nous envoyons un courrier à Pétersbourg, qui porte les nouvelles d'une victoire, et le général ne cède pas le commandement en chef à Boukshevden, espérant recevoir de Pétersbourg en reconnaissance de sa victoire le titre de général en chef. Pendant cet interrègne, nous commençons un plan de manœuvres excessivement intéressant et original. Notre but ne consiste pas, comme il devrait l'être, à éviter ou à attaquer l'ennemi, mais uniquement à éviter le général

Boukshevden, qui par droit d'ancienneté serait notre chef. Nous poursuivons ce but avec tant d'énergie, que même en passant une rivière qui n'est pas guéable, nous brûlons les ponts pour nous séparer de notre ennemi, qui, pour le moment, n'est pas Bonaparte, mais Boukshevden. Le général Boukshevden a manqué d'être attaqué et pris par des forses ennemies supérieures à cause d'une de nos belles manoeuvres qui nous sauvait de lui. Boukshevden nous poursuit — nous filons. A peine passe-t-il de notre côté de la rivière, que nous repassons de l'autre. A la fin notre ennemi Boukshevden nous attrappe et s'attaque à nous. Les deux généraux se fâchent. Il y a même une provocation en duel de la part de Boukshevden et une attaque d'épilepsie de la part Benigsen. Mais au moment critique le courrier, qui porte la nouvelle de notre victoire de Poultousk, nous apporte de Pétersbourg notre nomination de général en chef, et la premier ennemi Boukshevden est enfoncé; nous pouvons penser au second, à Bonaparte. Mais ne voilà-t-il pas qu'à ce moment se lève devant nous un troisième ennemi, c'est le õ i g e u s k l i k, qui demande à grands cris du pain, de la viande, des souchary, du foin, — que sais je! Les magasins sont vides, les chemins impraticables. Le õ i g e u s k l i k se met à la maraude, et d'une manière dont la dernière campagne ne peut vous donner la moindre idée. La moitié des régiments forme de troupes libres, qui parcourent la contrée en mettant tout à feu et à sang. Les habitants sont ruinés de fond en comble, les hôpitaux regorgent de malades, et la disette est partout. Deux fois le quartier général a été attaqué par des troupes de maraudeurs, et le général en chef a été obligé lui même de demander un bataillon pour les chasser. Dans une de ces attaques on m'a emporté ma malle vide et ma robe de chambre. L'Empereur veut donner le droit à tous les chefs de divisions de fusiller les maraudeurs mais je crains fort que cela n'oblige une moitié de l'armée de fusiller l'autre.» [1]

---

[1] Feldmarssal vihastab keisri peale ja karistab meid kõiki; see on ju nii loogiline!

See on komöödia esimene vaatus. Järgmistes suureneb huvitavus

ja nali loomulikult veelgi. Pärast feldmarssali ärasõitu ilmneb, et oleme jäänud vaenlase nähtavusse ja on vaja lahingusse astuda. Ülemjuhatajaks peaks vanuse tõttu olema Buxhoevden, kuid kindral Bennigsen ei jaga seda arvamist, liiatigi veel, et just tema korpus on vaenlase nähtavuses ning et ta tahaks juhust kasutada lahinguks *«aus eigener Hand»*, nagu ütlevad sakslased. Ta astubki lahingusse. See on Pultuski lahing, mida peetakse meile suureks võiduks, kuid mis minu arvates pole hoopiski seda. Meil, mittesõjaväelastel, on paha komme, nagu te teate, omamoodi otsustada küsimust, kes on lahingus kaotaja või võitja. See, kumb pärast lahingut taandub, see ongi kaotaja, nii ütleme meie, ja seda arvestades oleme Pultuski lahingus kaotajad meie. Ühesonaga, pärast lahingut me taandume, kuid saadame kulleri Peterburi teatega võidust, ja kindral Bennigsen ei loovuta ülemjuhatust kindral Buxhoevdenile, lootes Peterburist saada oma võidu eest ülemjuhataja tiitlit. Selle vahevalitsuse ajal me alustame omapäraseid ja huvitavaid manöövreid. Meie sihiks ei ole mitte, nagu see peaks olema, vaenlast rünnata või temast eemale hoida, vaid ainult pääsu otsida kindral Buxhoevdeni eest, kes vanuse eesõiguse järgi peaks olema meie ülemaks. Me taotleme seda sihti sellise energiaga, et näiteks üleminekul jõgedest, millest ei pääse jalgsi üle, hävitame ka sillad, et aga eemalduda oma vaenlasest, kelleks praegusel hetkel ei ole mitte Bonaparte, vaid Buxhoevden. Ühe seesuguse meie poolt sooritatud manöövri tagajärjel, mis pidi meid Buxhoevdeni eest päästma, oleks kindral Buxhoevden peaaegu langenud ülekaalukate vaenlase vägede rünnaku alla ja vangi võetud. Buxhoevden ajab meid taga — ja meie lippame. Niipea kui tema on tulnud ühele poole jõge, läheme meie jälle teisele poole. Viimaks saab meie vaenlane Buxhoevden meid ometi kätte ja ründab. Mõlemad kindralid raevutsevad. Asi läheb koguni niikaugele, et Buxhoevdeni poolt järgneb väljakutse duellile ja Bennigseni poolt langetõvehoog. Õnneks jõuab kõige kriitilisemal momendil pärale kuller, kes viis Peterburi teate Pultuski võidust, ja toob meile kaasa teate meie kindrali nimetamisest ülemjuhatajaks, ja meie esimene vaenlane — Buxhoevden — on sedapunku võidetud; nüüd võime mõelda ka teisele — Bonaparte'ile. Kuid osutub, et samal hetkel kerkib meie ette ka veel kolmas vaenlane — õ i g e u s k l i k, kes nõuab suure kisaga leiba, liha, kuivikuid, heinu — ja kes teab mida veel! Moonalaod on tühjad, teed on läbipääsmatud. Õ i g e u s k l i k hakkab riisuma ja riisumine ulatub sellise määrani, millest eelmine sõjakäik ei võinud teile anda vähimatki kujutlust. Pooled polgud on muutunud omaette salkadeks, kes luusivad mööda maad ringi ja hävitavad kõik tule ning mõõgaga. Elanikud on põhjalikult laostatud, haiglad on tulvil haigeid ja nälg valitseb kõikjal. Kahel korral on marodeerijad rünnanud juba peakorterit ja ülemjuhataja oli sunnitud võtma ühe pataljoni, et neid minema kihutada. Ühel neist rünnakuist viidi kaasa ka minu tühi kohver ja hommikukuub. Keiser kavatseb nüüd kõigile diviisiülemaile anda õiguse marodeerijaid maha lasta, aga ma kardan väga, et see sunniks üht poolt armeest maha kõmmutama teist poolt.

Vürst Andrei luges algul ainult silmadega, kuid siis hakkas tahtmatult see, mida ta luges (kuigi ta teadis, millisel määral Bilibini sõnu võis uskuda), teda ikka rohkem ja rohkem huvitama. Selle kohani jõudes kägardas ta kirja kokku ja viskas minema. Mitte see, mis kirjas lugeda oli, ei vihastanud teda, vaid teda vihastas see, et too sealne, temale nüüd võõras elu, võis teda erutada. Ta sulges silmad, hõõrus käega otsaesist, nagu tahtes eemale peletada kõike sellega ühenduses olevat, mis ta oli lugenud, ja jäi kuulatama, mis toimub lastetoas. Äkki arvas ta ukse tagant kuulvat mingit imelikku heli. Hirm valdas teda; ta kartis, kas vahest polnud lapsega midagi juhtunud sel ajal, kui ta kirja luges. Ta lähenes kikivarbail lastetoa uksele ja avas selle.

Sel hetkel, kui ta sisse astus, märkas ta, et lapsehoidja peitis ehmunud näol midagi tema eest ära ja et vürstitar Marjat ei olnud enam voodi juures.

«Mu sõber,» kuulis ta oma selja tagant vürstitar Marja meeleheitlikuna tunduvat sosinat.

Nagu seda tihti juhtub pärast pikka unetust ja kestvat erutust, valdas teda äkki põhjuseta hirm: talle tuli mõttesse, et laps on surnud. Kõik, mida ta parajasti nägi ja kuulis, näis kinnitavat tema hirmu.

«Kõik on lõppenud!» mõtles ta ja külm higi tekkis ta laubale. Hämmeldunult astus ta voodi juurde, olles kindel, et leiab selle tühjana, et lapsehoidja peitis ennist tema eest surnud last. Ta lükkas eesriide kõrvale ja ta hirmunud ekslevad silmad ei suutnud tükil ajal last üles leida. Viimaks nägi ta teda: punapalgeline poiss lebas, käed-jalad laiali, põiki üle voodi, pea padjast madalamal, matsutas läbi une huuli ja hingas korrapäraselt.

Vürst Andrei rõõmustas poissi nähes nii, nagu oleks ta tema juba vahepeal kaotanud. Ta laskus kunnmargile ja katsus huultega, nagu õde oli õpetanud, kas lapsel on palavikku. Õrn otsaesine oli märg, ta puudutas käega pead — ka juuksed olid märjad: laps higistas nii tugevasti. Niisiis polnud ta hoopiski mitte surnud, vaid nüüd oli ilmne, et kriis on möödas ja laps hakkab paranema. Vürst Andrei tundis tahtmist sülle haarata, pigistada ja vastu rinda suruda seda pisikest abitut olendit; kuid ta

ei julgenud seda teha. Ta seisis lapse juures, silmitsedes ta pead, käsi ja jalgu, mille kontuurid olid näha läbi teki. Ta lähedusest kuuldus kahinat ja mingi vari ilmus voodieesriide alla. Ta ei vaadanud ümber, vaid kuulas lapsele näkku vaadates tema ühtlast hingamist. Tume vari oli vürstitar Marja, kes astus kuulmatul sammul voodi juurde, tõstis eesriide üles ja laskis jälle enese järel alla. Vürst Andrei tundis selja taha vaatamata tulija ära ja sirutas talle käe. Õde pigistas tema kätt.

«Ta higistab,» sõnas vürst Andrei.

«Ma tahtsin tulla seda sulle ütlema.»

Laps liigutas end unes, naeratas ja hõõrus otsaesist vastu patja.

Vürst Andrei vaatas õele otsa. Voodieesriide taga tuhmis hämaruses helkisid vürstitar Marja säravad silmad neid täitvate õnnepisarate tõttu rohkem kui tavaliselt. Vürstitar Marja sirutus venna poole ja suudles teda, takerdudes pisut voodieesriide külge. Nad ähvardasid teineteist sõrmega, seisid veel natuke aega eesriide taga tuhmis valguses, nagu ei tahaks nad lahkuda sellest rahust, milles nad kolmekesi olid eraldatud kogu muust maailmast. Vürst Andrei eemaldus esimesena voodi juurest, juukseid tüll-eesriide vastu segi ajades.

«Jah, see on ainus, mis mulle veel on jäänud,» ütles ta ohates.

X

Varsti pärast vabamüürlaste vennaskonda vastuvõtmist sõitis Pierre Kiievi kubermangu, kus asus enamik ta talupoegi, ja võttis kaasa enda poolt koostatud täieliku teatmiku selle kohta, mida ta pidi tegema oma mõisates.

Kiievisse jõudes kutsus Pierre peakontorisse kokku kõik mõisavalitsejad ja selgitas neile oma kavatsusi ning soove. Ta ütles neile, et viibimata võetaks tarvitusele kõik abinõud talupoegade täielikuks vabastamiseks pärisorjusest, et senikaua talupoegi ei kurnataks liigse tööga, et lastega naisi ei saadetaks enam tööle, et talupoegadele peab antama abi, et karistusena võib kasutada ainult noomitusi, aga mitte ihunuhtlust, et

igasse mõisa tuleb asutada haiglad, vaestemajad ja koolid. Mõned valitsejad (nende hulgas oli ka poolkirjaoskamatuid inimesi) kuulasid hirmunult, pidades juttu mõtteks seda, et noor krahv pole rahul nende tegevusega ja tulude varjamisega; teised pidasid pärast esimese hirmu möödumist naljakaks Pierre'i sisistavat häädamist ja uusi sõnu, mida nad varem polnud kuulnud; kolmandail oli lihtsalt mõnus kuulata, kuidas nende isand räägib; neljandad, kõige targemad, nende hulgas ka ülemvalitseja, mõistsid Pierre'i jutust, kuidas tuleb peremeest kohelda oma sihtide saavutamiseks.

Ülemvalitseja väljendas suurt poolehoidu Pierre'i kavatsustele, kuid tähendas, et peale nende uuenduste on üldse vaja hakata ajama asju, mis on üsna korrast ära.

Hoolimata krahv Bezuhhovi tohutust rikkusest tundis Pierre end sellest peale, kui ta selle rikkuse päris ja ta aastane sissetulek oli, nagu kõneldi, viissada tuhat rubla, hoopis vähem rikkana kui siis, kui ta kadunud krahvilt oma kümme tuhat vastu võttis. Ta aimas ainult üldistes joontes segaselt järgmist eelarvet. Hooldusnõukogusse maksti kõigilt mõisatelt umbes kaheksakümmend tuhat; kolmekümne tuhande ümber läks maksma Moskva-lähedase mõisa, Moskva maja ja vürstitaride ülalpidamine; umbes viisteist tuhat läks pensionideks, niisama palju heategevaile asutustele; krahvinnale saadeti elatiseks sada viiskümmend tuhat; võlaprotsente maksti ligi seitsekümmend tuhat; ehitusel oleva kiriku peale oli neil kahel aastal kulunud umbes kümme tuhat; ülejäänud umbes sada tuhat kulus aga — ta isegi ei teadnud kuidas, ja peaaegu igal aastal ta oli sunnitud laenama. Peale selle teatas ülemvalitseja igal aastal küll tulekahjudest, küll ikaldustest, küll vabrikute ja tehaste ümberehitamise vajadusest. Nii oli siis esimeseks asjaks, mis Pierre'il ees seisis, just see, milleks tal kõige vähem oli võimeid ja kalduvust, — tegelemine majapidamisega.

Pierre tegeles iga päev ülemvalitseja seltsis. Aga ta tundis, et tema tegevus ei vii asju sammu võrragi edasi. Ta tundis, et tema tegevus toimub sõltumatult asjadest enestest, et see ei haara asjadest kinni ega pane neid liikuma. Ühelt poolt laskis ülemvalitseja asjade seisukorda paista kõige halvemas valguses, juhtides

Pierre'i tähelepanu vajadusele võlgu maksta ja uusi töid ette võtta pärisorjadest talupoegade jõududega, millega aga Pierre ei nõustunud; teiselt poolt nõudis Pierre talupoegade vabastamisele asumist, mispeale ülemvalitseja ette tõi vajaduse tasuda esmalt hooldusnõukogu võlg, mistõttu vabastamise kiire läbiviimine olevat võimatu.

Valitseja ei öelnud, et see oleks täiesti võimatu; ta pani ette selle eesmärgi saavutamiseks maha müüa metsad Kostroma kubermangus, maad Volga alamjooksul ja Krimmi mõis. Kuid kõik need tehingud olid ülemvalitseja juttudes seotud niisuguste keeruliste toimingutega, keeldude tühistamisega, väljanõudmistega, kohustustest vabastamistega jne., et Pierre segadusse sattus ja lausus kõige peale ainult: «Jah, jah, sedaviisi tehkegi.»

Pierre'il ei olnud seda praktilist hakkamist, mis oleks tal lasknud vahetult asjast kinni haarata, ja seepärast talle ei meeldinud see ning ta püüdis ülemvaiitseja ees ainult teeselda, nagu oleks ta huviga asja juures. Ülemvalitseja aga katsus krahvi ees teeselda, nagu peaks ta seda tegevust üsna tulusaks peremehele, talle endale aga tülikaks.

Suures linnas leidus Pierre'il tuttavaid; tundmatudki ruttasid temaga tutvust sobitama ja tervitasid külalislahkelt saabunud rahameest, kubermangu suurimat maaomanikku. Kiusatused Pierre'i peamise nõrkuse suhtes, mida ta oli tunnistanud looži vastuvõtmisel, olid ka nii suured, et ta ei suutnud neist hoiduda. Jälle möödusid terved päevad, nädalad ja kuud Pierre'i elus samasuguses külalisõhtute, lõuna- ja õhtusöökide ning ballide keerises, andmata talle aega toibumiseks, nagu see oli olnud Peterburiski. Uue elu asemel, mida Pierre lootis alustada, elas ta sedasama endist elu, ainult teises olukorras.

Vabamüürluse kolme eeskirja suhtes tunnistas Pierre, et ta ei täitnud seda, mis kohustas iga vabamüürlast olema kõlbelise elu eeskujuks, ja et seitsmest voorusest puudusid tal täiesti kaks: kombepuhtus ja armastus surma vastu. Ta trööstis end sellega, et ta täidab teist eeskirja — nõuet inimsoo parandamiseks, ja omab teisi voorusi — armastust ligimese vastu ja eriti heldust.

1807. aasta kevadel otsustas Pierre tagasi pöörduda

Peterburi. Tagasiteel kavatses ta läbi sõita kõik oma mõisad, et isiklikult veenduda, kui palju on täidetud sellest, mis ta oli ette kirjutanud, ja millistes tingimustes elab nüüd rahvas, kes on jumala poolt tema hoolde usaldatud ja kellele ta püüab head teha.

Ülemvalitseja, kes pidas kõiki noore krahvi kavatsusi peaaegu meeletuseks, kahjulikuks krahvile, endale ja talupoegadele, oli teinud järeleandmisi. Pidades talupoegade vabastamist nagu varemgi võimatuks, oli ta teinud korralduse kõigis mõisates suuri koolimaju, haiglaid ja varjupaiku ehitama hakata; peremehe saabumise puhuks valmistas ta igal pool ette vastuvõtud, mitte toretsev-pidulikud, mis, nagu ta teadis, ei meeldinud Pierre'ile, vaid religioossed-tänulikud, pühapiltide ja soola-leivaga, just niisugused, mis, nagu ta oma isandast aru sai, pidid mõjuma krahvile ja teda petma.

Lõunamaine kevad, mugav ning kiire reisimine viini kalessis ja teekonna üksildus mõjusid hästi Pierre'i meeleolule. Mõisad, kus ta varem polnud käinud, olid üks kaunim kui teine; rahvas näis kõikjal elavat õnnelikult ja liigutavas tänumeeles temale tehtud heategude eest. Igal pool olid vastuvõtud, mis Pierre'i küll kohmetama panid, kuid südamepõhjas teda siiski rõõmustasid. Ühes mõisas pakkusid külamehed talle soola-leiba, võtsid teda vastu Peetri ja Pauli pühapildiga ning palusid luba — armastuse ja tänulikkuse märgiks kõigi heategude eest — tema nimepühakute Peetri ja Pauli auks ehitada omal kulul kirikusse uus lisaaltar. Teises kohas võtsid teda vastu naised rinnalastega, tänades raskest tööst vabastamise eest. Kolmandas mõisas võttis teda vastu preester, rist käes, ja ümbritsetud lastest, kellele ta nüüd krahvi armust õpetas kirjaoskust ja jumalasõna. Kõigis mõisates nägi Pierre oma silmaga, kuidas kerkisid või juba olidki kerkinud ühesuguse plaani järgi ehitatavad kivihooned haiglate, koolide ja vaestemajade jaoks, mis pidi peatselt avatama. Kõikjal nägi Pierre valitsejate aruandeid teoorjuse määrade kohta, mis endisega võrreldes olid vähendatud, ja kuulis selle eest liigutavaid tänusõnu sinistes kaftanites talupoegade-saatkondadelt.

Pierre ei teadnud ainult seda, et seal, kus talle pakuti soola-leiba ja ehitati lisaaltarit Peetrile ja Paulile, oli

kaubaküla, kus peeti peetri laata, et küla rikkad talupojad, needsamad, kes käisid tema juures, olid seda lisaaltarit juba ammu ehitama hakanud ja et üheksa kümnendikku selle küla rahvast elas suurimas vaesuses. Ta ei teadnud, et rinnalastega naised seetõttu, et neid tema käsul ei saadetud enam mõisateole, pidid oma majapidamises tegema seda raskemat tööd. Ta ei teadnud, et preester, kes teda ristiga vastu võttis, rõhus talumehi oma maksukoormaga, ja et vanemad olid silmaveega oma lapsi preestri juurde õppima saatnud ning neid suurte summade eest vabaks ostsid. Ta ei teadnud, et püstitatavad kivihooned ehitati oma töölistega ja suurendasid veelgi talupoegade teoorjuse määra, mis oli vähendatud ainult paberil. Ta ei teadnud, et seal, kus valitseja näitas talle raamatu järgi ette tema käsul kolmandiku võrra vähendatud obrokimäära, oli poole võrra suurendatud teoorjusekohustust. Ja seetõttu oli Pierre oma ringsõidust vaimustuses ning sattus jälle sellesse inimarmastuslikku meeleollu, milles ta oli Peterburist välja sõitnud, ja kirjutas vaimustatud kirju oma õpetajale-vennale, nagu ta nimetas suurmeistrit.

«Kui kerge see on, kui vähe pingutusi on vaja, et teha nii palju head,» mõtles Pierre, «ja kui vähe me selle eest hoolitseme!»

Ta oli õnnelik talle väljendatava tänulikkuse üle, kuid tundis häbi seda vastu võttes. See tänu tuletas talle meelde, kui palju r o h k e m ta oleks võinud ära teha nende lihtsate, tublide inimeste heaks.

Ülemvalitseja, üsna rumal ja kaval mees, mõistis tarka ning naiivset krahvi täielikult ja mängis temaga oma tahtmise järgi nagu mängukanniga, ning nähes mõju, mida Pierre'ile avaldasid valmistatud vastuvõtud, pöördus veel julgemini tema poole väidetega, et on võimatu, ja mis peaasi, tarbetu vabastada talupoegi, kes selletagi on täiesti õnnelikud.

Pierre nõustus oma salajamas südamesopis ülemvalitsejaga ses suhtes, et raske on kujutleda inimesi, kes oleksid veel õnnelikumad, ja et jumal teab, mis võib neid priiuses oodata; kuid ta jäi, ehkki vastumeelselt, kindlaks selles, mida ta pidas õiglaseks. Ülemvalitseja tõotas kulutada kogu oma jõu krahvi tahtmise täitmiseks,

selgesti mõistes, et krahvil pole kunagi võimalust kontrollida teda mitte ainult selles, kas on tarvitusele võetud kõik abinõud metsade ja mõisate müügiks, hooldusnõukogu võlgade tasumiseks jne., vaid et ta ka arvatavasti kunagi ei küsi ega saa teada, miks püstitatud hooned seisavad tühjadena ja miks talupojad annavad tööga ja rahaga endiselt kõike seda, mida nad annavad teistele mõisnikkudele, s. o. kõik, mida nad suudavad anda.

XI

Ülimalt õnnelikus meeleolus oma lõunamaareisilt tagasi tulles viis Pierre täide ammuse kavatsuse külastada oma sõpra Bolkonskit, keda ta polnud juba kaks aastat näinud.

Bogutšarovo asus ilutul tasasel maastikul, mis oli kaetud põldude, maharaiutud ja maharaiumata kuusening kasemetsadega. Mõis oli maanteeäärse ahelküla lõpus, hiljuti kaevatud ja ääreni veega täidetud, alles rohtumata kallastega tiigi taga, noore metsa keskel, kus kasvasid ka mõned suured männid.

Mõis koosnes rehest, õuepealseist ehitistest, tallidest, saunast, tiibhoonest ja suurest kaarja frontooniga kivimajast, mida veel ehitati. Maja ümber oli noor puuviljaaed. Tarad ja väravad olid tugevad ning uued; katusealuse all seisid kaks tuletõrjepritsi ja roheliseks värvitud veevaat; teed olid sirged, sillad tugevad ja käsipuudega. Kõiges tundus korralikkust ja majapidamisoskust. Küsimuse peale, kus elab vürst, osutasid mõisateenijad väikesele uuele tiibhoonele, mis seisis otse tiigi kaldal. Vürst Andrei vana, lapsepõlveaegne hoidja Anton aitas Pierre'i kalessist välja, ütles, et vürst on kodus, ja juhatas külalise väikesse puhtasse eestuppa.

Pierre'i üllatas selle väikese, kuid puhta majakese tagasihoidlikkus pärast neid hiilgavaid elutingimusi, milles ta oli oma sõpra viimati kohanud Peterburis. Ta astus kähku väikesse, alles männipuu järele lõhnavasse krohvimata saali ja tahtis edasi minna, kuid Anton jooksis kikivarbail ette ja koputas ühele uksele.

«Noh, mis seal on?» kuuldus järsk pahane hääl.

«Külaline,» vastas Anton.

«Palu oodata,» kostis hääl ja oli kuulda eemalelükatava tooli kolinat.

Pierre astus kärmel sammul ukse juurde ja sattus seal vastamisi tema juurde väljuva tusase ning vananenud vürst Andreiga. Pierre kaisutas teda, tõstis prillid üles, suudles teda põsele ja vaatas talle lähedalt otsa.

«Seda ma küll ei oodanud, olen väga rõõmus,» lausus vürst Andrei.

Pierre ei öelnud midagi. Imestunult, üksisilmi vaatas ta oma sõpra. Teda hämmastas vürst Andreis toimunud muutus. Sõnad olid lahked, naeratus oli huultel ja näol, kuid pilk oli kustunud ning elutu ja vürst Andrei ei suutnud ilmsest soovist hoolimata sellele anda rõõmsat ja lõbusat sära. Mitte see, et ta sõber oli kõhnaks jäänud, kahvatumaks ja mehelikumaks muutunud; vaid see pilk ja kortsuke laubal, mis väljendasid kestvat kontsentreerumist mingisugusele üheleainsale mõttele, hämmastasid ja panid võõrastama Pierre'i, kuni ta nendega harjus.

Nagu seda alati juhtub jällenägemisel pärast pikka lahusolekut, ei tahtnud jutt tükil ajal millelegi peatuma jääda; nad küsitlesid ja vastasid teineteisele lühidalt sellistest asjadest, millest, nagu nad seda mõlemad teadsid, oleks pidanud hoopis kauem rääkima. Lõpuks jäi jutt vähehaaval peatuma varem katkeliselt äraöeldule, küsimustele möödunud elust, tulevikuplaanidele, Pierre'i reisile ja tegevusele, sõjale jne. See mõtlikkus ja masendatus, mida Pierre oli märganud vürst Andrei pilgus, väljendus nüüd veel tugevamini naeratuses, millega ta kuulas Pierre'i juttu, eriti kui Pierre rõõmuelevusega rääkis minevikust või ka tulevikust. Näis, nagu oleks vürst Andrei küll tahtnud, kuid ei suutnud osa võtta sellest, mida ta sõber rääkis. Pierre'ile hakkas tunduma, et vürst Andrei ees on vaimustus, unistused, lootused õnnele ja kõigele heale ebasündsad. Tal oli piinlik esile tuua kõiki oma uusi, vabamüürlikke mõtteid, mis olid äsjasest reisist veel eriti värskendust ja õhutust saanud. Ta hoidis end tagasi, kartis olla naiivne; ühtlasi tundis ta tagasihoidmatut soovi võimalikult ruttu oma sõbrale näidata, et ta nüüd on hoopis teine, parem Pierre kui too, kes ta oli Peterburis.

«Ma ei oska teile öelda, kui palju olen läbi elanud selle aja jooksul. Vististi ma ei tunneks end isegi ära.»

«Jah, me oleme palju, palju muutunud tollest ajast saadik,» ütles vürst Andrei.

«Aga teie?» küsis Pierre. «Millised on teie plaanid?»

«Plaanid?» kordas vürst Andrei irooniliselt. «Minu plaanid?» kordas ta, nagu imestades selle sõna tähenduse üle. «Nagu näed, ehitan, tuleval aastal kavatsen päriselt siia üle kolida . . .»

Pierre vaatles vaikides, ainiti Andrei vananenud nägu.

«Ei, ma küsin . . .» alustas ta, kuid vürst Andrei katkestas teda:

«Mis minust ikka rääkida on . . . Räägi parem sina, jutusta oma reisist ja kõigest, mis sa seal oma mõisates ära tegid.»

Pierre hakkas rääkima, mis ta oma mõisates oli teinud, püüdes võimalikult varjata oma osavõttu uuendustest, mis ta oli teostanud. Vürst Andrei ütles mitmel korral Pierre'ile ette, millest ta rääkis, nagu oleks kõik see, mis Pierre oli teinud, ammutuntud lugu, ja kuulas mitte üksnes huvita, vaid koguni nagu häbenedes seda, mida Pierre rääkis.

Pierre'il hakkas piinlik ja isegi raske oma sõbra seltsis. Ta jäi vait.

«Aga tead mis, mu kallis,» ütles vürst Andrei, kel ilmselt oli samuti raske ja ebamugav oma külalisega olla. «Siin olen ma laagris, tulin ainult vaatama. Täna sõidan jälle õe juurde. Ma tutvustan sind temaga. Aga sa vist oledki juba tuttav,» ütles ta, tahtes nähtavasti ainult külalise aega viita, kellega ta ei tundnud endal nüüd olevat midagi ühist. «Me sõidame pärast lõunat. Aga kas tahad nüüd mu majapidamist vaadata?»

Nad väljusid ja jalutasid ringi kuni lõunani, vesteldes poliitilistest uudistest ja ühistest tuttavatest nagu inimesed, kes pole teineteisele kuigi lähedased. Mõninga elevuse ja huviga kõneles vürst Andrei ainult oma uuest sisseseatavast mõisast ja ehitusest, aga ka siin peatus ta otse keset juttu, tellinguil seistes ja Pierre'ile maja plaani kirjeldades:

«Muide, siin pole midagi huvitavat, lähme parem lõunale ja siis sõidame.»

Lõunalauas tuli juttu Pierre'i abiellumisest.

«Ma imestasin väga, kui sellest kuulsin,» ütles vürst.

Pierre punastas, nagu alati, kui sellest räägiti, ja lausus kiiresti:

«Ma jutustan teile kunagi, kuidas see kõik juhtus. Aga te teate, et see kõik on lõpetatud, ja jäädavalt.»

«Jäädavalt?» kordas vürst Andrei. «Jäädavat ei ole midagi.»

«Aga te teate ju, kuidas see kõik lõppes? Olete kuulnud kahevõitlusest?»

«Jah, sa oled ka selle läbi teinud.»

«Üks asi, mille eest ma jumalat tänan, on see, et ma seda inimest ei tapnud,» ütles Pierre.

«Miks siis nii?» küsis vürst Andrei. «Tigedat koera surmata on isegi väga hea tegu.»

«Ei, inimest tappa pole hea, pole õiglane . . .»

«Miks see siis pole õiglane?» imestas vürst Andrei. «Mis on õiglane ja ebaõiglane, selle üle pole inimestele antud otsustada. Inimesed on alati eksinud ja eksivad ikka, ja mitte milleski rohkem kui selles, mida nad peavad õiglaseks ja ebaõiglaseks.»

«Ebaõiglane on see, mis on teisele inimesele halb,» ütles Pierre, märgates heal meelel, et esmakordselt ta saabumisest saadik vürst Andrei elavnes, hakkas rääkima ja tahtis väljendada kõike seda, mis oli teda teinud sääraseks, nagu ta nüüd oli.

«Aga kes on sulle öelnud, mis on teisele inimesele halb?» küsis ta.

«Halb? Halb?» kordas Pierre. «Me kõik teame, mis on halb meile endile.»

«Jah, me teame, kuid seda, mis on minule halb, ei saagi ma teha teisele inimesele,» lausus vürst Andrei üha enam elavnedes, ilmselt soovides Pierre'ile avaldada oma uut vaadet asjadele. Ta rääkis prantsuse keeli. *«Je ne connais dans la vie que deux maux bien réels: c'est le remord et la maladie. Il n'est de bien que l'absence de ces maux.* [1] Elada enesele, hoidudes ainult neist kahest kurjast — see on kogu mu praegune elutarkus.»

[1] **Ma tunnen elus ainult kaht tõelist halbust: südametunnistusepiina ja haigust. Ja õnn pole midagi muud kui ainult nende kahe halbuse puudumine.**

«Aga ligimesearmastus, aga eneseohverdus?» alustas Pierre. «Ei, ma ei saa teiega nõustuda! Elada ainult nii, et mitte halba teha ja mitte süüd kahetseda, sellest on vähe. Ma elasin nii, elasin iseendale, ja rikkusin oma elu. Ja alles nüüd, kus ma elan, vähemalt püüan elada (parandas Pierre tagasihoidlikkusest) teiste jaoks, — alles nüüd olen ma hakanud mõistma kogu eluõnne. Ei, ma ei nõustu teiega ja ka teie ise ei mõtle seda, mida räägite!»

Vürst Andrei silmitses vaikides Pierre'i ja naeratas pilkavalt.

«Varsti kohtad sa mu õde, vürstitar Marjat. Temaga te sobite,» ütles ta. «Võib-olla on sul enese suhtes õigus,» jätkas ta vähese vaikimise järel, «aga igaüks elab omamoodi: sina elasid iseenesele ja räägid, et sellega peaaegu rikkusid oma elu, aga õnne said tundma alles siis, kui hakkasid elama teistele. Mina aga kogesin vastupidist. Ma elasin kuulsusele. (Ja mis on siis kuulsus? Seesama armastus teiste vastu, soov teha teiste heaks midagi, soov nendelt kiitust saada.) Nõnda siis ma elasin teiste jaoks ja rikkusin mitte peaaegu, vaid täiesti oma elu. Ja muutusin rahulikumaks sellest ajast peale, kui elan ainult iseendale.»

«Kuidas saab elada ainult iseendale?» küsis Pierre ägestudes. «Aga poeg, aga õde, aga isa?»

«Need kõik on seesama mina, need pole teised,» ütles vürst Andrei, «aga teised, l i g i m e s e d, *le prochain,* nagu sina ja vürstitar Marja neid nimetate, need on pahe ja kurja peaallikaks. *Le prochain* [1] on need su Kiievi talupojad, kellele sa tahad head teha.»

Ja ta vaatas Pierre'ile pilkav-väljakutsuvalt otsa. Nähtavasti tahtis ta Pierre'i provotseerida.

«Te naljatate,» ütles Pierre üha enam elavnedes. «Mis pahet ja kurja saab siis olla selles, et ma tahtsin (väga vähe ja halvasti küll teostasin), kuid tahtsin head teha ja üht-teist siiski ka tegin? Mis kurja on selles, et õnnetud inimesed, meie talumehed, samasugused inimesed kui meiegi, kes kasvavad üles ja surevad, ilma et neil oleks muud arusaamist jumalast ja õigusest kui kiriklik kombetäitmine ja mõttetu palve, hakkavad nüüd vaimu-

[1] **Ligimesed**

ülendust leidma trööstivas usus tulevasse ellu, tasumisse ning lohutusse? Mis kurja ja pahet on selles, kui ma seal, kus inimesed surevad haigusse ilma abita, kuigi neid nii kerge oleks materiaalselt aidata, annan neile arsti ja haigla, ja varjupaiga raukadele? Ja kas pole käegakatsutav, kahtlematu hüve see, kui ma külamehele ja rinnalapsega naisele, kel pole rahu päeval ega ööl, annan puhkust ja vaba aega? . . .» rääkis Pierre rutates ja sisistades. «Ja seda olen ma teinud, ehkki halvasti, ehkki vähe, siiski olen ma selle heaks üht-teist teinud, ning te ei suuda minult võtta usku, et see, mis ma tegin. on hea, ja et teie ise ka ei mõtle niiviisi. Aga mis kõige tähtsam,» jätkas Pierre, «ma tean, ja tean seda kindlasti, et naudingus head teha seisab ainuke eluõnn.»

«Jah, kui küsimus niiviisi asetada, siis on teine asi,» ütles vürst Andrei. «Mina ehitan maja, istutan aeda, aga sina ehitad haiglaid. Nii üks kui teine võib olla ajaviiteks. Kuid mis on õiglane, mis on hea, jäta otsustada sellele, kes teab kõik, aga mitte meile. Sa tahad vaielda,» lisas ta, «olgu, hakkame pihta.»

Nad tõusid lõunalauast ja istusid välistrepile, mis asendas palkonit.

«Noh, alustagem vaidlust,» sõnas vürst Andrei. «Sa ütled: koolid,» jätkas ta sõrme kõverdades, «õpetused ja nii edasi, see tähendab, sa tahad teda,» ütles ta, osutades talumehele, kes mütsi peast võttes neist möödus, «välja tuua tema loomalikust olukorrast ja äratada temas vaimseid vajadusi, kuid mulle näib, et ainus võimalik õnn on loomalik õnn, aga sina tahad just seda temalt võtta. Mina kadestan teda, sina aga tahad teha teda minuks, kuid ei anna talle kätte minu vahendeid. Teiseks ütled sa: kergendada tema tööd. Kuid minu arvates on kehaline töö talle samasuguseks hädavajaduseks, samasuguseks olemasolu tingimuseks nagu mulle ja sulle vaimne töö. Sina ei saa läbi ilma mõtlemata. Mina heidan magama kella kolme paiku, mul tekivad mõtted ja ma ei saa uinuda, ma visklen ega maga kuni hommikuni seetõttu, et mõtlen ega saa olla mõtlemata, samuti kui tema ei saa olla kündmata või niitmata; muidu ta läheb kõrtsi või jääb haigeks. Nii nagu mina

ei kannata välja tema hirmsat kehalist tööd, vaid suren juba nädala pärast, samuti ei suuda tema taluda minu kehalist jõudeolekut, läheb rasva ja sureb. Kolmandaks, — mis see oli, mis sa veel ütlesid?»

Vürst Andrei kõverdas kolmanda sõrme.

«Ah jaa, haiglad ja arstirohud. Ta saab rabanduse ja on suremas, aga sina lased tal aadrit, ravid ta terveks. Ta käib kümme aastat vigasena ringi, on igaühele koormaks. Hoopis rahulikum ja lihtsam oleks tal surra. Sünnivad teised, juba niigi on neid palju. Oleks sul veel kahju, et üks su töömees kaotsi läheb, nagu mina talle vaatan, aga sina tahad teda ju armastusest tema vastu ravima hakata. Temale aga pole seda vaja. Ja peale selle, missugune ettekujutus, nagu oleks arstiteadus kedagi kunagi terveks ravinud! Tappa oskavad ainult!» ütles vürst Andrei tigedalt kulmu kortsutades ja Pierre'ist kõrvale pöördudes.

Vürst Andrei väljendas oma mõtteid nii selgesti ja arusaadavalt, et oli näha, et ta oli sageli selle üle mõelnud, ja ta rääkis nii meelsasti ning kiiresti nagu inimene, kes pole kaua rääkinud. Ta pilk elavnes seda enam, mida troostitumad olid ta väited.

«Ah, see on kohutav, kohutav!» ütles Pierre. «Ma ei mõista, kuidas võib elada sääraste mõtetega. Ka minul olid niisugused silmapilgud, alles hiljuti Moskvas ja teel olles, aga mina käin siis nii alla, et ma ei elagi, kõik on mulle jälk . . . kõigepealt ma ise. Siis ma ei söö ega pese ennast . . . Kuidas te ometi niiviisi? . . .»

«Miks mitte pesta, see oleks ju räpasus,» ütles vürst Andrei. «Just vastupidi, on vaja püüda oma elu võimalikult meeldivaks muuta. Ma elan ja ei ole selles süüdi, järelikult on tarvis kuidagi paremini, kedagi häirimata kuni surmani ära elada.»

«Aga mis sunnib teid elama niisuguste mõtetega? Istuda liikumatult paigal, midagi ette võtmata . . .»

«Elu ei jäta niikuinii rahule. Ma tahaksin meelsasti olla midagi tegemata, aga näe, kõigepealt siinne aadelkond leidis vajaliku olevat mind peameheks valida; suure vaevaga sain sellest lahti. Nad ei suutnud mõista, et minus ei ole seda, mida vaja, ei ole seda teatud heasüdamlikku ning muretsevat labasust, mis on tarvilik

selleks ametiks. Siis see maja siin, mida oli tarvis ehitada, et omada nurgakest, kus võib rahulikult olla. Nüüd maakaitsevägi.»

«Miks ei teeni te sõjaväes?»

«Pärast Austerlitzi!» lausus vürst Andrei süngelt. «Ei, tänan väga. Ma andsin endale sõna, et vene tegevarmees ma enam ei teeni. Ei teeni. Ka siis, kui Bonaparte seisaks siinsamas Smolenski all, ähvardades Lõssõje Gorõ't, ka siis ei läheks ma teenima vene armeesse. Selles võid sa kindel olla,» jätkas vürst Andrei rahunedes. «Nüüd siis maakaitsevägi. Isa on kolmanda ringkonna ülemjuhataja, ja ainuke abinõu teenistusest eemale hoida on mul — olla isa juures.»

«Niisiis ikkagi teenite?»

«Teenin.» Ta vaikis hetke.

«Mispärast te siis teenite?»

«Kohe seletan, mispärast. Mu isa on oma aja silmapaistvamaid mehi. Aga ta hakkab vanaks jääma ja on mitte just julm, kuid liialt teoka iseloomuga. Ta on kohutav oma harjumuses piiramatu võimuga ja nüüd selle võimu tõttu, mille keiser on ülemjuhatajaile andnud maakaitseväe üle. Kui ma kaks nädalat tagasi oleksin kahe tunni võrra hilinenud, oleks ta Juhnovos protokollisti üles poonud,» ütles vürst Andrei naeratades. «Niisiis ma teenin sellepärast, et kellelgi peale minu ei ole mõju mu isa peale ja et ma siin-seal teda tagasi hoian tegemast seda, mis teda hiljem piinama hakkaks.»

«Noh, näete nüüd!»

«Jah, *mais ce n'est pas comme vous l'entendez,*» [1] jätkas vürst Andrei. «Ma ei soovinud vähimatki head ega soovi seda praegugi tollele lurjusele-protokollistile, kes oli varastanud maakaitseväelastelt mingid saapad; oleksin isegi väga rõõmus olnud teda pooduna nähes, kuid mul oli kahju isast, see tähendab — jällegi iseenesest.»

Vürst Andrei elavnes ikka enam ja enam. Ta silmad välkusid palavikuliselt, kui ta püüdis Pierre'ile tõestada, et ta tegudes pole iialgi olnud soovi ligimesele head teha.

[1] kuid see pole see, mis sina arvad,

«Noh, sa tahad talupoegi vabastada,» jätkas ta. «See on väga hea, kuid mitte sinule (sina, ma arvan, pole vist kedagi surnuks peksnud ega Siberisse saatnud) ja veel vähem talupoegadele. Kui neid lüüakse, pekstakse ja Siberisse saadetakse, siis, ma arvan, ei ole neil sellest kuigi palju halvem. Siberis elab ta just sedasama karilooma elu, haavad ihul kasvavad kinni ja ta on niisama õnnelik, nagu oli varem. Kuid seda on tarvis neile inimestele, kes hukkuvad kõlbeliselt, koguvad enestele kaela kahetsust, suruvad seda kahetsust alla ja muutuvad tooreks seetõttu, et neil on võimalus karistada õiglaselt ja ka ebaõiglaselt. Vaat kellest mul on kahju ja kelle jaoks ma sooviksin talupoegi vabastada. Sina vahest pole näinud, aga mina olen, kuidas head inimesed, kes on lapsest saadik harjunud piiramatu võimuga, aastate jooksul üha närvilisemaks muutudes muutuvad ka julmaks ja tooreks, teavad ise seda, ei suuda end taltsutada ja muutuvad ikka õnnetumaks ja õnnetumaks.»

Vürst Andrei rääkis seda niisuguse vaimustusega, et Pierre hakkas tahtmatult arvama, et isa eluviis oli teda neile mõtetele viinud.

Ta ei vastanud vürst Andreile midagi.

«Näed, millest mul kahju on, — inimlikust väärikusest, südametunnistuse rahust ja hinge puhtusest, aga mitte nende selgadest ja otsaesistest, mis jäävad ikka samadeks selgadeks ja otsaesisteks, peksa või raseeri neid kui palju tahes.»

«Ei, ei ja tuhat korda ei! Ma ei nõustu iial teiega,» ütles Pierre.

XII

Õhtul istusid vürst Andrei ja Pierre kalessi ja sõitsid Lõssõje Gorõ'sse. Vürst Andrei katkestas aeg-ajalt Pierre'ile otsa vaadates vaikust kõnelustega, mis tõendasid, et ta on heas meeleolus.

Põldudele osutades rääkis ta Pierre'ile oma majapidamise uuendustest.

Pierre vaikis mornilt, vastas sõnakehvalt ja näis olevat oma mõtteisse vajunud.

Pierre mõtles sellest, et vürst Andrei on õnnetu, et ta on eksiteel, et ta ei tunne tõelist valgust ja et tema, Pierre, peab talle appi tulema, teda valgustama ja moraalselt üles tõstma. Aga niipea kui Pierre oli valmis mõelnud, kuidas ja mis öelda, aimas ta, et vürst Andrei lükkab üheainsa sõnaga, üheainsa argumendiga ümber kogu ta õpetuse, ja ta kartis alustada, kartis anda võimalust naeruvääristada oma armastatud pühadust.

«Aga miks te ometi nõnda mõtlete,» alustas Pierre järsku, langetades pea ja võttes puskleva pulli ilme, «miks te mõtlete nii? Te ei peaks niiviisi mõtlema.»

«Millest ma mõtlen?» küsis vürst Andrei imestades.

«Elust, inimese kutsumusest. Seda ei tohi. Mina mõtlesin samuti, ja mind päästis, kas teate mis? Vabamüürlus. Ei, te ärge muiake. Vabamüürlus — see pole religioosne, tseremoniaalne sekt, nagu minagi arvasin, vaid vabamüürlus on inimsoo parimate, igaveste omaduste parim ja ainus väljendus.»

Ja Pierre hakkas vürst Andreile selgitama vabamüürlust, nagu tema sellest aru sai. Ta rääkis, et vabamüürlus on kristlik õpetus, mis on vabanenud riiklikest ja religioosseist ahelaist, võrdsuse, vendluse ja armastuse õpetus.

«Ainult meie pühal vennaskonnal on tõeline elumõte; kõik muu on unenägu,» rääkis Pierre. «Saage aru, mu sõber, et väljaspool seda liitu on kõik täis valet ning õiglusetust, ja ma nõustun teiega, et targale ja heale inimesele ei jää midagi muud üle, kui ainult, nagu teie, lõpuni elada oma elu, püüdes vaid mitte teisi häirida. Kuid võtke omaks meie põhiveendumused, astuge meie vennaskonda, andke end meile, lubage end juhtida, ja te tunnete end otsekohe, nagu ka mina tundsin, lülina selles määratus, nägematus ahelas, mille algus peitub taevas,» rääkis Pierre.

Vürst Andrei kuulas vaikides ja enda ette vaadates Pierre'i juttu. Mitu korda palus ta Pierre'il korrata sõnu, mida ta polnud kalessi mürina tõttu hästi kuulnud. Erilise sära järgi, mis süttis vürst Andrei silmades, ja ka tema vaikimise järgi nägi Pierre, et ta sõnad polnud asjatud, et vürst Andrei ei katkesta teda ega hakka naerma ta sõnade üle.

Nad jõudsid suurveest paisunud jõe äärde, millest tuli parvega üle sõita. Kuni kalessi ja hobuseid kohale paigutati, astusid nad parvele.

Vürst Andrei vaatas sõnatult parve käsipuule nõjatudes loojuva päikese käes säravale tulvaveele.

«Noh, mis te siis mõtlete sellest?» küsis Pierre. «Miks te vaikite?»

«Mis ma mõtlen? Ma kuulasin sind. Kõik see on õige,» ütles vürst Andrei. «Aga sa räägid: astu meie vennaskonda, ja me näitame sulle kätte elu eesmärgi ja inimese kutsumuse ning seadused, mis valitsevad maailma. Aga kes on need meie? — Inimesed. Miks siis teie kõike teate? Miks mina üksi ei näe seda, mida näete teie? Teie näete maa peal hea ja õiguse riiki, aga mina ei näe seda.»

Pierre katkestas teda.

«Kas te usute tulevasse ellu?» küsis ta.

«Tulevasse ellu?» kordas vürst Andrei, kuid Pierre ei andnud talle aega vastata ja võttis seda kordamist eitusena, seda enam, et ta juba varasemast ajast teadis vürst Andrei ateistlikke tõekspidamisi.

«Te ütlete, et te ei suuda näha hea ja õiguse riiki maa peal. Ka mina ei näinud seda ja seda ei saagi näha, kui vaadata meie elule nagu kõige lõpule. Maa peal, just sellesama maa peal (Pierre osutas põllule) ei ole õigust — on ainult vale ja kurjus; kuid kosmoses, kogu maailmaruumis on tõe kuningriik, ja me oleme praegu maa lapsed, igavesti aga kosmose lapsed. Ma ju ometi tunnen oma hinges, et olen osa sellest määratust harmoonilisest tervikust? Ma ju ometi tunnen, et selles tohutus, loendamatus olendite hulgas, kelles avaldub jumalus — kõrgem võim, kuidas soovite —, moodustan mina ühe lüli, ühe astme madalamaist olendeist kõrgemateni? Kui ma näen, selgesti näen seda astmestikku, mis viib taime juurest inimeseni, miks siis peaksin oletama, et see astmestik katkeb minuga ega vii ikka edasi ja edasi? Ma tunnen, et ma mitte üksnes ei saa kaduda, nagu miski maailmast ei kao, vaid et saan igavesti olema ja olen alati olnud. Ma tunnen, et peale minu, minust kõrgemal elavad vaimud ja et selles maailmas on tõde.»

«Jah, see on Herderi õpetus,» ütles vürst Andrei, «kuid mitte see, mu kallis, ei veena mind, vaid elu ja

surm on see, mis veenab. Veenab see, et näed kallist olendit, kes on sinuga seotud, kelle ees sa olid süüdlane ja lootsid end õigustada (vürst Andrei hääles kuuldus värinat ja ta pöördus kõrvale), ja korraga see olend kannatab, piinleb ja lakkab olemast... Mispärast? Ei või olla, et ei oleks olemas vastust! Ja ma usun, et see vastus on olemas... Vaat, mis veenab, vaat, mis on mind veennud,» ütles vürst Andrei.

«Nojah, nojah,» ütles Pierre. «Ma ju räägin just sedasama!»

«Ei. Ma ütlen ainult, et tulevase elu vajaduses veenavad mitte argumendid, vaid see, kui lähed läbi elu kellegi inimesega käsikäes ja järsku see inimene kaob s i n n a, e i k u h u g i, ja sa ise jääd seisatama selle kuristiku ees ja vaatad sinna sisse. Ja mina olen vaadanud...»

«Noh, ja siis! Kas te teate, mis on s e a l ja mis on k e e g i? Seal on tulevane elu. Keegi on jumal.»

Vürst Andrei ei vastanud. Kaless ja hobused olid juba ammu teisele kaldale toimetatud ja seisid rakkes, ja päike oli pooleldi loojunud ning õhtune külm tõmbas jääkirme loikudele üleveokoha juures, aga Pierre ja Andrei seisid teenrite, kutsarite ja parvemeeste imestuseks ikka veel parvel ja kõnelesid.

«Kui on olemas jumal ja tulevane elu, siis on olemas ka tõde ja voorus; ja inimese ülim õnn seisab selles, et püüda neid saavutada. Tarvis on elada, tarvis on armastada, tarvis on uskuda,» rääkis Pierre, «et me ei ela ainult tänaseks sel maalapil, vaid elasime ja elame igavesti seal, selles kõiges (ta osutas taeva poole).»

Vürst Andrei seisis parve käsipuule nõjatudes ja vaatas Pierre'i kuulates üksisilmi päikese punasele peegeldusele sinetaval suurveel. Pierre jäi vait. Ümberringi oli täiesti vaikne. Parv oli ammu randunud ja ainult voolu lained loksusid tasakesi vastu parvepõhja. Vürst Andreile tundus, nagu lisaks see lainete loksumine Pierre'i sõnadele: «See on õigus, usu seda.»

Vürst Andrei ohkas ja heitis särava, lapseliku ning õrna pilgu Pierre'i õhetama löönud, vaimustusest elevil, kuid üleoleva sõbra ees ikkagi arglikule näole.

«Jah, kui see nii oleks!» ütles ta. «Kuid istume nüüd peale,» lisas vürst Andrei ja vaatas parvelt maha astu-

des taeva poole, millele Pierre ta tähelepanu oli juhtinud, ja nägi esmakordselt pärast Austerlitzi seda kõrget, igavest taevast, mida ta oli näinud Austerlitzi lahinguväljal lamades, ja miski ammu uinunu, miski parem, mis oli temas, ärkas korraga rõõmsana ja noorena ta hinges. See tunne kadus, niipea kui vürst Andrei astus jälle oma tavalistesse elutingimustesse, aga ta teadis, et see tunne, mida ta ei osanud välja arendada, elas temas. Pierre'iga kohtumine oli vürst Andreile ajajärguks, millega tal algas ehkki väliselt endine, kuid oma sisemises maailmas uus elu.

XIII

Hämardus juba, kui vürst Andrei ja Pierre sõitsid Lõssõje Gorõ mõisahoone peasissekäigu ette. Sellal kui nad ette sõitsid, juhtis vürst Andrei naeratades Pierre'i tähelepanu sagimisele, mis toimus maja tagatrepi juures. Ettesõitvat kalessi nähes sööstsid keegi küürus eideke, kel oli pamp seljas, ja lühike, pikkade juustega mustas riides mees tagasi väravast sisse. Kaks naist jooksid neile järele, ja kõik neli tormasid üle õla kalessi poole vahtides hirmunult tagatrepile.

«Need on Maša jumalainimesed,» ütles vürst Andrei. «Nad pidasid meid isaks. Ja see on ainus, milles õde ei alistu temale: isa käsib neid palverändajaid minema kihutada, aga tema võtab neid vastu.»

«Mis see tähendab — jumalainimesed?» küsis Pierre.

Vürst Andrei ei jõudnud talle vastata. Teenrid tulid neile vastu ja ta küsis neilt, kus on vana vürst ja kas ta varsti tuleb.

Vana vürst oli veel linnas ja teda oodati iga minut.

Vürst Andrei viis Pierre'i oma poolele, mis täiesti korras hoituna teda isamajas alati ootas, ja läks ise lastetuppa.

«Lähme õe poole,» lausus ta Pierre'i juurde tagasi tulles. «Ma pole teda veel näinud, ta varjab nüüd ennast ja istub oma jumalainimeste seltsis. Ta satub piinlikku seisukorda, kulub talle ära, sina aga saad näha jumalainimesi. *C'est curieux, ma parole.*»[1]

[1] See on huvitav, ausõna.

«Qu'est ce que c'est que[1] jumalainimesed?» küsis Pierre.

«Küll sa näed.»

Vürstitar Marja tundis tõepoolest piinlikkust ja punastas laiguliselt, kui tema tuppa tuldi. Ta mugavas, õlilambikestest valgustatud ikoonikappidega toas tema kõrval diivanil istus teemasina juures pika ninaga ja pikkade juustega mungarüüs poisike.

Samas kõrval tugitoolis istus kortsuline, kõhn, vaga lapsenäoga eideke.

«André, pourquoi ne pas m'avoir prévenu?»[2] lausus vürstitar Marja tasase etteheitega, seistes oma palverändajaile ette nagu pesakana oma poegadele.

«Charmée de vous voir. Je suis très contente de vous voir,»[3] ütles ta Pierre'ile, kui see ta kätt suudles. Ta tundis Pierre'i juba lapsena ja nüüd äratas Pierre'i sõprus Andreiga, ta õnnetu elu naisega, peamiselt aga ta lahke, lihtne nägu otsekohe vürstitar Marja poolehoiu. Ta vaatas Pierre'ile oma kaunite, kiirgavate silmadega ja näis tahtvat öelda: «Ma armastan teid väga, kuid palun, ärge naerge m i n u o m a d e üle.» Esimeste tervituslausete vahetamise järel võtsid nad istet.

«Aa, ka Ivanuška on siin,» ütles vürst Andrei ja osutas naeratades noorele palverändajale.

«André!» lausus vürstitar Marja paluvalt.

«Il faut que vous sachiez, que c'est une femme,»[4] ütles Andrei Pierre'ile.

«André, au nom de dieu!»[5] kordas vürstitar Marja.

Oli näha, et vürst Andrei pilkav suhtumine palverändajaisse ja vürstitar Marja asjatu seismine nende eest olid õe ja venna tavaline, väljakujunenud vahekord.

«Mais, ma bonne amie,» ütles vürst Andrei, *«vous devriez au contraire m'être reconnaissante de ce que j'expligue à Pierre votre intimité avec ce jeune homme.»*[6]

---

[1] Mis asi see on

[2] Andrei, miks sa ei teatanud mulle ette?

[3] On meeldiv teid näha. Ma olen väga rõõmus teid nähes,

[4] Sa pead mõistma, ta on ainult naine,

[5] Andrei, jumala pärast!

[6] Aga, mu kallis sõber, just vastupidi, sa peaksid mulle tänulik olema, et ma selgitan Pierre'ile su lähedast sõprust selle noorukiga.

«Vraiment?»[1] lausus Pierre, vaadeldes üle prillide uudishimulikult ja tõsiselt (mille eest vürstitar Marja talle eriti tänulik oli) Ivanuškat, kes mõistes, et jutt on temast, kavalal pilgul kõiki silmitses.

Vürstitar Marja kohmetus täiesti asjatult o m a d e pärast. Need ei olnud sugugi pelglikud. Eideke istus, silmad maas, kuid kõõrdi tulijate poole vaadates, olles teetassi kummuli alustassile pööranud ja sinna kõrvale pannud ka pooleldi näritud suhkruraasu, rahulikult ja liikumatult oma tugitoolis, oodates, et talle veel teed pakutaks. Ivanuška rüüpas alustassilt teed ja vaatles noormehi altkulmu oma kelmikate, naiselikkude silmadega.

«Kus sa käisid, kas Kiievis?» küsis vürst Andrei vanaeidelt.

«Käisin, isake,» vastas eit jutukalt, «parajasti jõuluks sain pühameeste juures pühade taevaste saladuste osaliseks. Aga praegu tulen Koljazinist, isake, suur õnnistus on seal ilmsiks tulnud . . .»

«Kas Ivanuška käib sinuga kaasas?»

«Mina käin omaette, heategija,» ütles Ivanuška, püüdes kõnelda jämeda häälega. «Alles Juhnovos saime Pelagejuškaga kokku . . .»

Pelagejuška katkestas oma kaaslase jutu. Ta nähtavasti tahtis jutustada, mis ta oli näinud.

«Koljazinis, isake, on suur õnnistus ilmsiks tulnud.»

«Mis see siis oli, kas uued pühakujäänused?» küsis vürst Andrei.

«Jäta, Andrei,» ütles vürstitar Marja. «Pelagejuška, ära räägi.»

«Oi, mis sa sedasi, emake, miks ma ei peaks rääkima? Ma armastan teda. Ta on hea. Tema, jumalast äravalitu, heategija, andis mulle kümme rubla, ma mäletan. Kui ma Kiievis olin, ütleb mulle Kirjuša, kohtlane — tõeline jumalainimene, talvel ja suvel käib palja jalu. «Miks sa õiges kohas ei käi,» ütleb, «mine Koljazinisse, seal on imettegev ikoon, püha jumalaema ilmsiks tulnud.» Nende sõnade peale jätsin pühameestega jumalaga ja asusin teele . . .»

Kõik vaikisid, ainult eidekesest palverändaja rääkis ühetasase häälega, kahinal õhku sisse tõmmates.

---

[1] Kas tõesti?

«Tulin sinna, isake, rahvas räägib mulle: «Suur õnnistus on ilmsiks tulnud, pühal jumalaemal tilgub põsekesest salvimisõli . . .»»

«Noh, hea küll, hea küll, pärast räägid,» ütles vürstitar Marja punastades.

«Lubage mul temalt midagi küsida,» lausus Pierre. «Kas sa ise nägid seda?» küsis ta.

«Kuidas siis muidu, isake, ise sain seda näha. Niisugune sära oli ta palgel nagu taeva valgus, ja põsest muudkui tilgub emakesel, muudkui tilgub . . .»

«Aga see on ju pettus,» ütles naiivselt Pierre, kes oli tähelepanelikult kuulanud palverändaja juttu.

«Ah, isake, mis sa räägid!» hüüatas Pelagejuška hirmunult ja pöördus abiotsivalt vürstitar Marja poole.

«Niiviisi petetakse rahvast,» kordas Pierre.

«Issand Jeesus Kristus!» ütles vanaeit risti ette lüües. «Oh, ära räägi, isake! Kord üks kinral kah ei uskunud, ütles: «Puha munkade pettus», aga nagu ütles, nii kohe jäi pimedaks. Ja siis nägi ta unes, et tuleb tema juurde Petšorõ jumalaemake ja ütleb: «Usu minu sisse, ja ma teen su terveks.» Vaat siis kinral hakkas paluma: viige aga ja viige mind tema juurde. Seda ma räägin sulle sulatõtt, ise nägin. Toodi ta siis pimedana otse emakese juurde; astus ligi, langes maha ja ütles: «Tee terveks! Annan sulle ära, mis tsaar mulle on annetanud.» Ise nägin, isake, tärn ongi pildi sisse kinnitatud. Ja mis oli, — kinral sai silmavalguse tagasi! Patt on rääkida sedaviisi. Jumal karistab,» pöördus eideke manitsevalt Pierre'i poole.

«Aga kuidas see tärn sai pühapildi sisse?» küsis Pierre.

«Kas ka jumalaema ülendati kindraliks?» lausus vürst Andrei naeratades.

Pelagejuška kahvatas äkki ja lõi käed kokku.

«Isake, isake, pattu teed, sul on poeg!» ütles ta, muutudes kahvatust järsku erepunaseks. «Isake, mis sa niisugust ütlesid, jumal andku sulle andeks.» Ta lõi risti ette. «Issand, anna talle andeks. Emake, mis see küll on? . . .» pöördus ta vürstitar Marja poole. Ta tõusis püsti ja hakkas peaaegu nuttes oma kaelkotti kokku panema. Tal näis olevat õudne ja ka häbi, et ta kasutas

heategusid majas, kus niiviisi võidi öelda, ja kahju, et ta nüüd pidi ilma jääma selle maja heategudest.

«Mis tahtmine teil küll on?» tähendas vürstitar Marja. «Miks te tulite minu juurde?»

«Aga ma teen ju nalja, Pelagejuška,» ütles Pierre. «*Princesse, ma parole, je n'ai pas voulu l'offenser,* [1] ma ainult niisama. Ära mõtle paha, ma tegin nalja,» lausus ta arglikult naeratades, tahtes oma süüd heaks teha.

Pelagejuška peatus umbusklikult, ent Pierre'i näost paistis niisugune siiras kahetsus ja vürst Andrei vaatas nii leebelt kord Pierre'ile, kord Pelagejuškale, et ta pikkamisi rahunes.

XIV

Palverändaja-eit rahunes ja rääkis siis jälle jutujärje peale juhituna pikalt isa Amfilohhist, kes elas niisugust püha elu, et ta käed lõhnasid viiruki järele, ja sellest, kuidas ta viimasel Kiievi-rännakul tuttavad mungad andsid talle koobaste võtmed ja kuidas ta, olles kuivikuid kaasa võtnud, veetis koobastes pühakute juures kaks päeva. «Palvetan ühe eest natuke ja loen, lähen teise juurde. Suigatan, lähen annan jälle suud; ja niisugune vaikus, emake, niisugune õnnistus, et ei tahagi päevavalguse kätte välja tulla.»

Pierre kuulas eite tähelepanelikult ning tõsiselt. Vürst Andrei väljus toast ja tema järel viis vürstitar Marja Pierre'i võõrastetuppa, jättes jumalainimesed omaette teejoomist lõpetama.

«Te olete väga hea,» ütles vürstitar Marja Pierre'ile.

«Ah, ma tõesti ei tahtnud teda solvata, ma mõistan nii väga ja hindan kõrgelt neid tundeid!»

Vürstitar Marja vaatas vaikides Pierre'ile otsa ja naeratas õrnalt.

«Ma tunnen teid ju ammugi ja armastan nagu venda,» ütles ta. «Kuidas leidsite Andrei olevat?» küsis ta kiiresti, ilma et oleks Pierre'ile aega andnud vastata ta lahkeile sõnadele. «Ma olen väga mures tema pärast. Talvel oli ta tervis parem, kuid möödunud kevadel läks

[1] Ausõna, vürstitar, ma ei tahtnud teda solvata,

haav lahti ja arst ütles, et ta peab sõitma end ravima. Ja ka hingeliselt kardan ma väga tema pärast. Tal pole niisugust iseloomu nagu meil, naistel, et oma muret välja kannatada ja välja nutta. Ta kannab seda eneses. Täna on ta rõõmus ja elav; aga see on teie tulek, mis temasse nõnda on mõjunud, — ta on harva niisugune. Kui te suudaksite veenda teda välismaale sõitma! Talle on vaja tegevust, aga see ühetaoline, vaikne elu on talle hukatuseks. Teised ei märka seda, aga mina näen.»

Kella kümne paiku, kuuldes vana vürsti tõlla kuljuste helinat, sööstsid teenrid välistrepile. Ka vürst Andrei ja Pierre tulid trepile.

«Kes see on?» küsis vana vürst tõllast välja tulles ja märgates Pierre'i.

«Aa, väga rõõmustav! Suudle,» ütles ta, kui oli teada saanud, kes on tundmatu noormees.

Vana vürst oli heas tujus ja Pierre'i vastu väga lahke.

Õhtusöögi eel isa kabinetti tagasi tulles leidis vürst Andrei vana vürsti ägedalt vaidlevat Pierre'iga. Pierre tõendas, et saabub aeg, millal enam ei tule sõdasid. Vana vürst vaidles talle nöögates, kuid tigedaks saamata vastu.

«Lase veri soontest välja, vala vett asemele, siis ei tule sõdasid. Naiste jamps puha, naiste jamps,» lausus ta, kuid patsutas siiski Pierre'ile sõbralikult õlale ja astus laua juurde, kus vürst Andrei, kes ilmselt ei tahtnud jutust osa võtta, lehitses isa poolt linnast kaasatoodud pabereid. Vana vürst astus poja juurde ja hakkas temaga rääkima ametiasjust.

«Peamees, Rostov-krahv, ei toonud pooligi mehi kohale. Tuli linna, võttis nõuks lõunale kutsuda, — aga ma andsin talle siis niisuguse lõuna, et... Aga vaata nüüd seda paberit... Noh, vennas,» pöördus vürst Nikolai Andreitš poja poole ja patsutas Pierre'ile õlale, «tubli poiss on su sõber, hakkas mulle meeldima! Ta sütitab mind. Teine räägib küll tarka juttu, aga pole tahtmist kuulata, tema aga, ehkki luiskab, kuid sütitab mind, vanainimest. Noh, minge pealegi, minge,» ütles ta, «võibolla tulen, istun kaasa teie õhtusöögi juures. Saan jälle vaielda. Minu lollikese, vürstitar Marja vastu ole armas!» hüüdis ta Pierre'ile ukse pealt järele.

Alles nüüd, Lõssõje Gorõ's olles, õppis Pierre hindama vürst Andrei sõpruse täit jõudu ja meeldivust. See meeldivus ilmnes mitte niivõrd läbikäimises Andrei enesega, kuivõrd läbikäimises kõigi tema omaste ja kodustega. Pierre tundis end vana karmi vürstiga ja tasase ning argliku vürstitar Marjaga otsekohe vana sõbrana, sellest hoolimata et ta neid peaaegu ei tundnud. Nad armastasid teda juba kõik. Mitte ainult et vürstitar Marja, kelle poolehoiu ta oli võitnud oma leebe suhtumisega palveränd aja-eitedesse, silmitses teda kõige kiirgavama pilguga, vaid ka pisike aastane vürst Nikolai, nagu vanaisa teda kutsus, naeratas Pierre'ile vastu ja läks talle sülle. Ka Mihhail Ivanõtš ja m-lle Bourienne vaatasid talle rõõmsa naeratusega, kui ta vana vürstiga juttu ajas.

Vana vürst tuli õhtusöögile: see oli ilmselt Pierre'i pärast. Vürst oli Pierre'i mõlemal Lõssõje Gorõ's viibimise päeval ta vastu äärmiselt lahke ja käskis end jälle külastada.

Kui Pierre oli ära sõitnud ja kõik perekonnaliikmed kokku tulid, hakati tema kohta arvamisi vahetama, nagu see on alati pärast uue tuttava lahkumist, ja nagu seda harva juhtub, rääkisid kõik Pierre'ist ainult head.

XV

Seekord puhkuselt tagasi jõudes tundis ja mõistis Rostov esmakordselt, kui tugevasti on ta seotud Denissoviga ja kogu polguga.

Polgu asukohale lähenedes oli Rostovil samasugune tunne, nagu tal oli siis, kui ta lähenes Povarskaja tänava majale. Kui ta nägi esimest oma polgu mundris husaari lahtinööbitud kuuega, kui ta tundis ära punapäise Dementjevi, nägi raudjaid hobuseid lasipuu juures, kui Lavruška rõõmsalt hüüdis oma isandale: «Krahv tuli!» ja sasipäine Denissov, kes oli asemel maganud, muldonnist välja jooksis ning teda süleles ja kõik ohvitserid saabunu ümber kogunesid, — oli Rostovil samasugune tunne nagu siis, kui teda sülelesid ema, isa ja õed, ning rõõmupisarad, mis talle kurku tõusid, ei lasknud tal rääkida. Polk

oli samuti kodu, muutumatult armas ning kallis nagu vanematekodugi.

Kui Rostov oli ilmunud polgukomandöri juurde ja ta määrati endisesse eskadroni, kui ta oli käinud valvekorras ja hobusemoona muretsemas, sisse elanud kõigisse väikestesse polgu huvidesse ja tundis end vabaduse kaotanud ning kitsasse, muutmatusse raami surutud olevat, valdas teda samasugune rahuldus, seesama kindlus ja teadlikkus sellest, et ta siin on kodus ja omal kohal, nagu ta seda oli tundnud ka oma isakodus. Ei olnud siin kõike seda vaba maailma segadust, milles ta ei leidnud endale paika ja tihti eksis valikus; ei olnud Sonjat, kellega tuli või ei tulnud vahekordi selgitada. Ei olnud võimalust sõita sinna või sinna sõitmata jätta; ei olnud neid kahtekümmend nelja ööpäeva tundi, mida võis nii paljudel erinevail viisidel kulutada; ei olnud lõpmatut hulka inimesi, kellest ükski polnud lähemal ega ükski kaugemal; ei olnud neid selgusetuid ja ebamääraseid rahalisi vahekordi isaga; ei olnud midagi meelde tuletamas kohutavat mängukaotust Dolohhovile! Siin, polgus, oli kõik selge ja lihtne. Kogu maailm oli jagatud kahte ebavõrdsesse ossa: üks — meie Pavlogradi polk, ja teine — kõik muu. Ja selle muuga polnud midagi asja. Polgus oli kõik teada: kes on leitnant, kes rittmeister, kes hea, kes halb inimene, ja mis peaasi — seltsimees. Markitant usaldab võlgu, palka makstakse kolm korda aastas; välja mõelda ja valida pole midagi, ainult ära tee midagi niisugust, mida Pavlogradi polgus halvaks peetakse; aga kui saadetakse kuhugi, tee seda, mis on selgesti ning täpselt kindlaks määratud ja kästud, — ja kõik on hästi.

Asudes uuesti neisse polguelu kindlaksmääratud tingimustesse, tundis Rostov rõõmu ja rahunemist, mis sarnanes sellega, mida tunneb väsinud inimene puhkama heites. Polguelu oli Rostovile käesoleva sõjakäigu ajal seda rõõmustavam, et ta pärast mängukaotust Dolohhovile (tegu, mida ta kõigist koduste lohutustest hoolimata ei suutnud endale andestada) oli otsustanud teenida mitte enam nii nagu varem, vaid oma süü heakstegemiseks teenida hästi ja olla kõigiti tubli seltsimees ning ohvitser, s. o. suurepärane inimene, mis näis nii raske olevat eraelus, polgus aga nii väga võimalik.

Oma kaotuse järel tegi Rostov otsuseks, et tasub selle võla vanemaile ära viie aasta jooksul. Talle saadeti igal aastal kümme tuhat, kuid nüüd ta otsustas vastu võtta ainult kaks tuhat, ülejäänud summa aga jätta vanemaile võla katteks.

Pärast korduvaid taandumisi, pealetunge ja lahinguid Pultuski ning Preussisch-Eylau all koondus meie armee Bartensteini ligidusse. Oodati keisri saabumist armee juurde ja uue sõjakäigu algust.

Pavlogradi polk kuulus sellesse armee ossa, mis tegi kaasa 1805. aasta sõjakäigu, oli olnud Venemaal komplekteerimisel ja hilines uue sõjakäigu esimesteks lahinguteks. Polk ei olnud ei Pultuski ega ka Preussisch-Eylau all ja ühines alles sõjakäigu teisel poolel tegevväega ning arvati Platovi väesalga juurde.

Platovi väesalk tegutses armeest sõltumatult. Pavlogradlased olid osade kaupa juba korduvalt olnud tulevahetuses vaenlasega, olid võtnud vange ja kord ära võtnud isegi marssal Oudinot' sõidukid. Aprillis peatusid pavlogradlased mitu nädalat maatasa tehtud, inimtühja saksa küla läheduses ega liikunud paigast.

Olid sulailmad, pori ja külm, jõed läksid lahti, teed muutusid läbipääsmatuks; juba mitmendat päeva ei antud toidumoona ei hobustele ega inimestele. Kuna moona juurdevedu oli võimatuks muutunud, valgusid mehed laiali mööda mahajäetud tühje külasid kartuleid otsima, kuid ka seda leidsid nad vähe.

Kõik oli ära söödud ja kõik elanikud olid laiali jooksnud; need, kes veel olidki jäänud, olid viletsamad kerjustest ja võtta polnud neilt midagi, ja isegi vähe-kaastundlikud soldatid, selle asemel et neilt saada, andsid neile sageli oma viimase.

Pavlogradi polk kaotas lahinguis ainult kaks haavatut, kuid nälja ja haiguste tõttu kaotas ta ligi pooled mehed. Hospidalides oli surm nii kindel, et halvast toidust põhjustatud paistetusse ja palavikku haigestunud soldatid pidasid paremaks haiglassemineku asemel teenima jääda, rivis suuri vaevu jalgu järel vedades. Kevade tulekul leidsid soldatid maa seest tärkavat spargliga sarnanevat taime, mida nad millegipärast nimetasid magusaks maar-

jajuureks, ja valgusid laiali niitudele ning põldudele, otsides seda magusat maarjajuurt (mis oli väga mõru), kaevasid seda mõõkadega välja ja sõid, hoolimata selle kahjuliku taime söömise keelust. Kevadel tuli soldatite seas ilmsiks uus haigus — käte, jalgade ja näo paistetus, mida arstide arvates põhjustas selle juure tarvitamine. Kuid keelust hoolimata sõid Denissovi eskadroni pavlogradlased-soldatid peamiselt magusat maarjajuurt, sest juba teist nädalat venitati viimast kuivikute-tagavara, anti mehe peale välja kõigest pool naela, kuna viimane kartulite-saadetis jõudis kohale külmununa ja idanenuna.

Hobuseid söödeti ka juba teist nädalat majade õlgkatustega; loomad olid näotult kõhnad ning kaetud veel talvise, tuustidena ripneva karvaga.

Säärasest viletsusest hoolimata elasid soldatid ja ohvitserid ikka niisama nagu alati; niisama, ehkki kahvatute ja paistetanud nägudega ning räbaldunud mundreis, rivistusid husaarid loendusteks, käisid toimkondades, puhastasid hobuseid ja rakmeid, tassisid hobusemoona asemel katuseilt õlgi ning käisid söömas katelde juures, kust tõusid näljastena, heites nalja oma jälgi toidu ning nälja üle. Niisama nagu alati tegid soldatid teenistusest vabal ajal lõkketuld, kuumutasid endid paljalt tule paistel, suitsetasid, küpsetasid idanenud, poolmädanenud kartuleid ja jutustasid ning kuulasid lugusid Potjomkini ja Suvorovi sõjakäikudest või muinasjutte Aljošast-võrukaelast ja papi sulasest Mikolkast.

Ohvitserid elasid nagu harilikult kahe- või kolmekaupa ilma katusteta, pooleldi purustatud majades. Vanemad neist hoolitsesid õlgede ja kartulite muretsemise ning üldse meeste toitlustamise eest, nooremad aga viitsid aega nagu alati, ühed kaardimänguga (raha oli palju, kuigi puudusid toiduained), teised süütute mängudega — svaika ja kurniga. Üldisest asjade käigust räägiti vähe, osalt sellepärast, et midagi kindlat ei teatud, osalt sellepärast, et ebaselgelt aimati, et üldiselt läheb sõjaga halvasti.

Rostov elas endiselt Denissoviga ja nende sõprussidemed olid nende puhkusest saadik veelgi tihenenud. Denissov ei teinud millalgi juttu Rostovi koduseist, kuid komandöri hellast sõprusest oma ohvitseri suhtes tundis Rostov,

et vana husaari õnnetu armastus Nataša vastu mängib oma osa selles sõpruse tugevnemises. Denissov püüdis ilmselt Rostovi võimalikult harva hädaohtu saata, hoidis teda ja võttis teda eriti rõõmsalt vastu, kui ta kokkupõrkest elusana ja tervena tagasi tuli. Ühel oma lähetussõidul leidis Rostov mahajäetud, laastatud külast, kuhu ta oli toidumoona otsima tulnud, poolakast vanakese ühes ta tütrega, kel oli rinnalaps. Nad olid poolalasti ja näljased ega saanud kuhugi minna ja neil polnud võimalust ärasõiduks. Rostov tõi nad kaasa oma peatuskohta, majutas oma korterisse ja toitis neid mitu nädalat, kuni vanamees oli natuke kosunud. Keegi Rostovi seltsimeestest hakkas kord, kui tuli juttu naistest, Rostovi nokkima, öeldes, et ta on kõige kavalam ja et tal poleks patt tutvustada seltsimeestelegi kenakest poolatari, kelle ta päästis. Rostov võttis nalja solvamisena ja ütles ärritudes ohvitserile selliseid ebameeldivaid asju, et Denissovil vaevu korda läks neid duellist tagasi hoida. Kui ohvitser oli lahkunud ja Denissov, kes ise ka ei teadnud Rostovi vahekorda poolatariga, hakkas talle ta ägedust ette heitma, ütles Rostov talle:

«Kuidas sa's tahad... Ta on mulle nagu õde, ja ma ei suuda sulle kirjeldada, kui haavav see mulle oli ... sest et ... noh, sellepärast et ...»

Denissov lõi talle käega õlale ja hakkas Rostovile otsa vaatamata kärmesti mööda tuba käima, nagu ta alati hingelise erutuse hetkedel tegi.

«Mihuke rumal on see teie Rostovide tõug,» pomises ta, ja Rostov märkas pisaraid Denissovi silmis.

XVI

Aprillis elustas sõjaväge teade keisri saabumisest armee juurde. Rostovil ei õnnestunud pääseda ülevaatusele, mille keiser korraldas Bartensteinis: pavlogradlased seisid eelpostidel, kaugel eespool Bartensteini.

Nad seisid välileeris. Denissov ja Rostov elasid neile soldatite poolt kaevatud muldonnis, mis oli kaetud okste ja mätastega. Muldonn oli tehtud järgmisel, tollal moodi läinud viisil: kaevati poolteise arssina laiune, kahe arssina

sügavune ning kolme ja poole pikkune kraav. Kraavi ühte otsa tehti astmed, see oli sissekäik, trepp; kraav ise oli tuba, milles õnnelikumail, nagu näiteks eskadroniülemal, kaugemas, trepiastmete vastas olevas otsas oli vaiadele asetatud lauajupp — see oli laud. Mõlemalt poolt oli piki kraavi arssina võrra maad välja kaevatud — need olid kaks voodit või diivanit. Katus tehti nii, et keset ruumi võis püsti seista, kuna vooditel sai isegi istuda, kui lauale ligemale nihkuda. Denissovil, kes elas toredasti, sest eskadroni soldatid armastasid teda, oli katuse frontoonis veel lauatükk ja selle laua sees katkine, kuid kinnikleebitud klaasitükk. Kui oli väga külm, toodi astmete juurde (vastuvõtutuppa, nagu Denissov nimetas seda osa onnist) kõveraks pööratud plekil süsi soldatite lõketest, ja siis hakkas nii soe, et ohvitserid, keda alati rohkesti Denissovi ja Rostovi pool käis, istusid särgiväel.

Kord aprillis oli Rostov valvekorras. Pärast magamata ööd kella kaheksa paiku hommikul koju jõudes käskis ta tuua hõõguvaid süsi, vahetas vihmast märjaks saanud pesu, palvetas, jõi teed, soojendas end, seadis oma nurgas ja laual kõik asjad korda ning heitis tuulest õhetaval näol särgiväel selili voodile ja pani käed pea alla. Ta mõtles mõnuga sellest, et lähemail päevil oli tal viimase luurekäigu eest loota ülendamist järgmisse auastmesse, ja ootas kuskile läinud Denissovit. Rostovil oli tahtmine temaga juttu ajada.

Onni tagant kuuldus ilmselt ägestunud Denissovi valju kisa. Rostov lähenes aknale, et vaadata, kellega ta tõreleb, ja nägi vahtmeister Toptšejenkot.

«Ma käskisin sul mitte lasta neil õgida seda juurt, maarjajuurt mingisugust!» käratas Denissov. «Nägin ise, kuidas Lazartšuk seda põllult tassis.»

«Ma keelasin neid, teie kõrgeausus, — nad ei kuula,» vastas vahtmeister.

Rostov heitis jälle oma voodile ja mõtles mõnuga: «Las tema jändab nüüd ja askeldab seal, mina olen oma töö teinud ja pikutan rahus!» Läbi seina kuulis ta, et peale vahtmeistri kõneles veel Lavruška, Denissovi kräbe võrukaelast teener. Lavruška seletas midagi mingitest voorivankritest, kuivikutest ja härgadest, keda ta näinud toidumoona järel käies.

Onni tagant kuuldus jälle Denissovi eemalduvat kisa ja sõnu: «Saduldada! Teine rühm!»

«Kuhu seal siis minema hakatakse?» mõtles Rostov.

Mõne minuti pärast tuli Denissov onni, ronis poriste jalgadega voodi peale, suitsetas vihaselt piibu tühjaks, loopis kõik oma asjad segi, pani siis nagaika ja saabli vööle ning seadis end minekule. Rostovi küsimuse peale, kuhu ta läheb, vastas ta vihaselt ja ebamääraselt, et olevat asja.

«Mõistku nüüd jumal ja suur keiser ise minu üle kohut!» ütles Denissov väljudes ja varsti kuulis Rostov onni tagant mitme hobuse jalgade plaginat poris. Rostov ei võtnud vaevaks isegi teada saada, kuhu Denissov sõitis. Oma nurgakeses sooja saades uinus ta magama ja väljus alles õhtu eel muldonnist. Denissov polnud veel tagasi tulnud. Oli ilus õhtu; naaberonni juures mängisid kaks ohvitseri koos ühe junkruga svaikat, heites naerdes mängupulki kohedasse porisesse mulda. Rostov seltsis mängijatega. Keset mängu silmasid ohvitserid neile lähenevaid voorivankreid, millede järel ratsutas umbes viisteist husaari kõhnadel hobustel.

Husaaridest konvoeeritavad vankrid jõudsid lasipuude juurde ja hulk husaare kogunes nende ümber.

«Noh, näete nüüd, Denissov hädaldas kogu aeg,» ütles Rostov, «ja juba tuligi moonavoor.»

«Oli ka aeg!» ütlesid ohvitserid. «Küll nüüd on soldatitel rõõmu!»

Husaaridest pisut tagapool ratsutas Denissov, saadetuna kahest jalaväeohvitserist, kellega ta millegi üle kõneles.

Rostov läks talle vastu.

«Ma hoiatan teid, rittmeister,» ütles üks ohvitser, kõhn, lühike mees, kes ilmselt oli vihane.

«Ütlesin juba, et ma ei anna tagasi,» vastas talle Denissov.

«Teil tuleb selle eest vastutada, rittmeister, see on ju vägivald — omade käest transporte üle lüüa! Meie mehed pole kaks päeva söönud.»

«Aga minu omad pole kaks nädalat söönud,» vastas Denissov.

«See on röövimine! Te vastutate, armuline härra!» kordas jalaväeohvitser häält kõrgendades.

«Mis te minust tahate, ah?» käratas Denissov korraga ägestudes. «Mina vastutan, aga mitte teie. Katsuge, et terve nahaga minema saate! Marss!» hüüdis ta ohvitseridele.

«Hea küll!» hüüdis väike ohvitser kartmatult ega ratsutanud eemale. «Kui te mõtlete röövlit mängida, küll ma teile siis . . .»

«Käige kuradile, kiirel sammul marss, enne kui halvasti läheb!» Ja Denissov pööras hobuse ohvitseri poole.

«Väga hea, väga hea,» lausus ohvitser ähvardavalt, pööras hobuse ümber ja traavis minema, rappudes sadulas.

«Koer aia otsas, ehtne koer aia otsas,» ütles Denissov talle järele — see oli ratsaväelase ülim pilge sadulas istuvale jalaväelasele — ja puhkes Rostovi juurde ratsutades laginal naerma.

«Lõin üle jalaväe käest, väevõimuga võtsin transpordi ära!» ütles ta. «Inimesed ei pea ometi nälga kärvama.»

Voorivankrid, mis jõudsid husaaride juurde, olid määratud jalaväepolgule, kuid Lavruška kaudu kuulda saades, et transport sõidab üksi, võttis Denissov oma husaaridega selle väevõimuga üle. Soldatitele jagati nüüd kuivikuid rikkalikult, osa anti isegi teistele eskadronidele.

Järgmisel päeval kutsus polgukomandör Denissovi enda juurde ja ütles talle, haraliaetud sõrmi silmade ette asetades: «Mina vaatan selle peale nii, ma ei tea midagi ega võta ka asja üles; kuid soovitan teil staapi sõita ja seal, intendantuuris see asi ära lahendada ja, kui võimalik, allkiri anda, et olete nii ja nii palju toidumoona vastu võtnud. Vastasel korral — see nõudmine oli ju kantud jalaväepolgu arvele — võetakse asi üles ja võib lõppeda räbalasti.»

Denissov sõitis otse polgukomandöri juurest staapi siira sooviga talitada tema nõuande järgi. Õhtul tuli ta tagasi oma muldonni niisuguses seisukorras, nagu Rostov oma sõpra veel kunagi polnud näinud. Denissov ei saanud rääkida ja hingeldas. Kui Rostov talt päris, mis tal viga on, lausus ta kähiseval ning nõrgal häälel ainult arusaamatuid sõimusõnu ja ähvardusi.

Ehmunud Denissovi seisukorrast, soovitas Rostov tal lahti riietuda, pakkus vett juua ja saatis arsti järele.

«Mind kohtu alla anda röövimise pärast — oh! Ulata veel vett, — las annavad, aga lurjuseid peksan ma ikka, peksan alati, ütlen seda ka keisrile. Andke jääd,» kõneles ta.

Kohalejõudnud polguarst leidis, et tarvis on aadrit lasta. Sügava taldriku täis tumedat verd tuli välja Denissovi karvasest käsivarrest, ja alles siis suutis ta jutustada kõike, mis temaga oli juhtunud.

«Jõudsin pärale,» jutustas Denissov. ««Noh, kus on siin teie ülem?» Juhatati. «Kas te vahest ootaksite?» — «Mul on oma teenistus, olen kolmekümne versta tagant siia sõitnud, pole mul aega oodata, mine teata.» Hüva, tulebki välja see ülemvaras. Mõtles kah mind õpetada: «See on röövimine!» — «Röövimist,» ütlen ma, «ei soorita see, kes võtab toidumoona, et sellega oma soldateid toita, vaid see, kes võtab, et oma taskusse pista!» Hea küll. «Andke intendandi juures allkiri, aga teie asi läheb edasi alluvuse korras.» Lähen intendandi juurde. Astun sisse — laua taga istub . . . tead kes?! Kujutad sa ette! . . . Kes näljutab meid!» kisendas Denissov ja lõi haige käe rusikaga nii kõvasti vastu lauda, et see oleks peaaegu ümber kukkunud ja klaasid hüpatasid. «Teljanin!! «Kuidas, sina näljutadki meid?!» Pliuh, pläuh talle vastu vahtimist, juhtus nii hästi käe järgi . . . «Ah, sina, see ja teine . . .» ja kukkusin materdama! Lõbustasin ennast hästi, võin öelda,» kisendas Denissov, paljastades rõõmsalt ning tigedalt oma valgeid hambaid mustade vurrude alt. «Ma oleksin ta maha löönud, kui poleks ära lahutatud.»

«Mis sa ometi karjud niiviisi, jää rahule,» ütles Rostov. «Näe, veri hakkas jälle tulema. Oota, tarvis uuesti kinni siduda.»

Denissovi käsi seoti uuesti kinni ja ta pandi magama. Järgmisel päeval ärkas ta rõõmsana ja rahulikuna.

Ent keskpäeval tuli polgu adjutant tõsisel ning nukral näol Denissovi ja Rostovi ühisesse muldonni ja näitas kurvastusega polgukomandöri poolt major Denissovile saadetud vormilist paberit, milles päriti aru eilse sündmuse kohta. Adjutant ütles, et asi võivat võtta üsna halva pöörde, et on määratud sõjaväekohtu komisjon ja et

praeguse karmuse juures marodeerimise ja väeosade omavolitsemise suhtes võib asi õnnelikul juhul lõppeda degradeerimisega.

Asja käiku oli kannatadasaanute poolt kujutatud niiviisi, et pärast moonavoori äravõtmist ilmunud major Denissov ilma kutseta, purjus olekus ülemmoonameistri juurde, nimetanud teda vargaks, ähvardanud peksuga, ja kui ta toast välja viidud, siis tormanud ta kantseleisse, peksnud kaks ametnikku läbi ja ühel väänanud käe välja.

Rostovi uute pärimiste peale vastas Denissov naerdes, et tõepoolest nagu oleks veel keegi teine ette sattunud, aga et kõik see on jama, tühine asi, et ta ei mõtlegi karta mingisuguseid kohtuid, aga kui need lurjused siiski julgevad temaga tüli norida, siis vastab ta neile nii, et nad mäletavad.

Denissov rääkis kogu sellest asjast põlastavalt; kuid Rostov tundis teda liiga hästi, et mitte märgata, kuidas ta südames (varjates seda teiste eest) siiski kartis kohut ja piinles selle asja pärast, mis ilmselt pidi lõppema halvasti. Iga päev hakkasid tulema järelepärimised ning kohtukutsed ja Denissov sai käsu esimesest maist eskadron üle anda vanuselt järgmisele ohvitserile ja ilmuda diviisi staapi seletust andma määratsemise kohta intendantuuris. Päev enne seda sooritas Platov kahe kasakapolguga ja kahe husaarieskadroniga luureretke vaenlase asukoha kindlakstegemiseks. Denissov ratsutas nagu alati ahelikust eespool, uhkeldades oma vaprusega. Üks prantsuse küttide kuul tabas teda pehmesse lihasse jala ülaosas. Võib-olla poleks Denissov muul ajal niisuguse kerge haava pärast polgust lahkunud, kuid nüüd kasutas ta juhust, jättis diviisi staapi ilmumata ja sõitis hospidali.

XVII

Juunikuus toimus Friedlandi lahing, millest pavlogradlased osa ei võtnud, ja selle järel sõlmiti vaherahu. Rostov, kes tundis suurt puudust oma sõbrast, kelle kohta polnud ta ärasõidust saadik mingeid teateid, ning oli mures sõbra asja käigu ja ta haava pärast, kasutas vahe-

rahu ja küsis end vabaks, et hospidali Denissovit külastama minna.

Hospidal asus väikeses Preisi alevikus, mida vene ja prantsuse väed olid kaks korda laastanud. Just seetõttu, et oli suveaeg, mil väljadel oli nii ilus, pakkus see alevik oma purustatud katuste ja taradega, oma reostatud tänavatega, kaltsudes elanikega ning tänavail lonkivate purjus ja haigete soldatitega eriti sünget vaatepilti.

Laialikantud aia jäänustega ümbritsetud õuel, osaliselt purustatud aknaraamide ja -klaasidega kivimajas asus hospidal. Mõned sidemeis, kahvatud ja paistetanud soldatid kõndisid või istusid õuel päikese käes.

Niipea kui Rostov maja uksest sisse astus, lõi talle mädaneva inimihu ja haigla lehk vastu. Trepil kohtas ta vene sõjaväearsti, kel oli sigar suus. Arsti järel sammus vene velsker.

«Ma ei saa ju ennast lõhki kiskuda,» rääkis arst. «Astu õhtul Makar Aleksejevitši juurde sisse, ma olen seal.»

Velsker küsis temalt veel midagi.

«Äh, tee, nagu arvad! Kas see pole ükskõik?» Arst nägi trepist üles tulevat Rostovi. «Milleks teie siia tulete, teie ausus?» küsis arst. «Milleks? Või pole kuul teid tabanud ja tahate nüüd tüüfust külge saada? Siin, kullake, on pidalitõbiste asupaik.»

«Kuidas nii?» küsis Rostov.

«Tüüfus, kullake. Kes aga sisse astub — surm. Ainult meie kahekesi Makejeviga (arst osutas velskrile) jõlgume veel siin. Siin on meid, arste, juba tükki viis maha surnud. Nii kui uus tuleb — nädala pärast on valmis,» lausus arst ilmse mõnuga. «Preisi arste kutsusime välja, aga ei hooli meie liitlased sellest lõbust.»

Rostov seletas talle, et ta soovib näha siin viibivat husaarimajor Denissovit.

«Ei tea, pole kuulnud, kullake. Mõtelge ise, minu hoole all üksi on kolm hospidali, rohkem kui nelisada haiget! Hea veel, et preisi heategijad-daamid saadavad meile iga kuu kaks naela kohvi ja sidumismaterjali, muidu oleksime kadunud.» Arst hakkas naerma. «Nelisada, kullake; aga ühtelugu saadetakse veel uusi juurde. On ju meil nelisada, mis?» pöördus ta velskri poole.

Velskril oli kurnatud ilme. Ta ootas ilmselt pahamee-

lega, millal lobisema jäänud arst juba kord minema hakkab.

«Major Denissov,» kordas Rostov, «ta sai haavata Molitteni all.»

«Vist on surnud. Eks, Makejev?» küsis arst ükskõiksel toonil velskrilt.

Velsker ei kinnitanud arsti sõnu.

«Kas ta on niisugune pikk, punakas?» küsis arst.

Rostov kirjeldas Denissovi välimust.

«Oli, oli niisugune,» lausus arst otsekui rõõmustades. «See on arvatavasti surnud. Aga siiski, ma vaatan järele, mul olid nimestikud. Kas nad on sinu käes, Makejev?»

«Nimestikud on Makar Alekseitši käes,» ütles velsker. «Aga astuge ohvitseride palatisse, seal näete ise,» lisas ta Rostovi poole pöördudes.

«Eh, parem ärge minge, kullake,» ütles arst. «Võite viimaks veel ka ise siiasamasse jääda!»

Kuid Rostov kummardas arstile lahkumiseks ja palus velskrit end saata.

«Ärge siis aga mind süüdistage,» hüüdis arst alt trepilt.

Rostov ja velsker astusid koridori. Haigla lehk oli selles pimedas koridoris nii tugev, et Rostov haaras ninast kinni ja pidi peatuma, et edasiminekuks jõudu koguda. Paremal pool avanes uks ja sealt pistis pea välja karkudele toetuv kõhn kollase näoga mees, kes oli palja jalu ja pesuväel. Uksepiidale nõjatudes vaatas ta möödujaile läikivail, kadedail silmil otsa. Uksest sisse vaadates nägi Rostov, et haiged ja haavatud lebasid seal õlgede ja sinelite peal põrandal.

«Kas võib sisse minna vaatama?» küsis Rostov.

«Mida seal vaadata?» ütles velsker.

Aga just sellepärast, et velsker ilmselt ei tahtnud teda sinna lasta, astus Rostov soldatite palatisse. Lehk, millega ta koridoris oli juba jõudnud harjuda, oli siin veel vängem. Siin oli see lehk mõnevõrra teistsugune: ta oli teravam ja võis tunda, et just nimelt siit saigi ta alguse.

Pikas, päikesest heledasti valgustatud suurte akendega toas lebasid haiged ja haavatud kahes reas, pead seina poole, jättes keset tuba vaba läbikäigu. Suurem osa neist oli meelemärkuseta ega pööranud tulijaile tähelepanu.

Need, kes olid teadvuse juures, tõusid kõik istukile või ajasid üles oma kahvatu, kollase näo ja vahtisid kõik ühesugusel abiootaval, etteheitval ning võõra tervise üle kadedust tundval ilmel üksisilmi Rostovile. Rostov astus toa keskele, heitis pilgu avatud ustega kõrvaltubadesse ja nägi mõlemal pool sedasama. Ta seisatas ja vaatas vaikides enda ümber. Ta polnud sugugi oodanud näha seda. Otse ta ees paljal põrandal, peaaegu risti üle keskmise vahekäigu, lebas üks haige, arvatavasti kasakas, sest ta juuksed olid ümberringi järsult piiratud. See kasakas lebas selili maas, hiiglasuured käed ja jalad laiali. Ta nägu oli purpurpunane, silmad täiesti pahupidi, nii et paistsid ainult silmavalged, kuna ta paljastel jalgadel ja punastel kätel olid sooned pingul nagu nöörid. Kasakas lõi kuklaga vastu põrandat, lausus midagi kähisevalt ja hakkas seda sõna kordama, Rostov kuulatas, mis ta rääkis, ja sai korratavast sõnast aru. See oli: «Juua — juua — juua!» Rostov vaatas ringi, otsides silmadega kedagi, kes paigutaks selle haige tagasi oma asemele ja annaks talle vett.

«Kes talitab siin haigeid?» küsis ta velskrilt.

Samal ajal väljus kõrvaltoast keegi voorisoldat, haigetalitaja, ja jäi jalgu kõvasti vastu maad lüües valvesei-sangus Rostovi ette seisma.

«Tervist, teie kõrgeausus!» hüüdis see soldat Rostovile otsa jõllitades ja teda ilmselt haigla ülemuseks pidades.

«Korista see siit ära, anna talle juua,» ütles Rostov kasakale osutades.

«Kuulan, teie kõrgeausus,» vastas soldat rõõmsalt, veel püüdlikumalt silmi pungi ajades ja sirgu tõmbudes, kuid ei liikunud paigast.

«Ei, siin ei ole midagi ära teha,» mõtles Rostov silmi langetades ja tahtis juba väljuda, kuid tundis siis, et paremalt poolt keegi teda teraselt silmitseb, ja vaatas sinnapoole. Peaaegu päris nurgas istus sineli peal luukerena kollase, kõhna, valju näoga ning halli ajamata habemega vana soldat ja vahtis üksisilmi Rostovile. Vana soldati naaber sosistas talle midagi, osutades Rostovile. Rostov sai aru, et vanamees kavatseb temalt midagi paluda. Ta astus lähemale ja nägi, et vanamehel oli kõverdatud ainult üks jalg, kuna teine oli pealtpoolt põlve maha lõi-

gatud. Vanamehe teine naaber, kes lebas temast kaugemal liikumatuna, pea taha heidetud, oli noor nõsuninaga soldat vahakollaselt kahvatu, tedretähelise näoga ja laugude alla pööratud silmadega. Rostov heitis pilgu nõsuninalisele soldatile ja külm juga jooksis üle ta selja.

«See näib ju olevat . . .» pöördus ta velskri poole.

«Küll oleme palunud, teie ausus,» ütles vana soldat lõua värisedes. «Juba hommikul suri. Me oleme ju ka inimesed, aga mitte koerad . . .»

«Kohe saadan kedagi siia, koristatakse ära, koristatakse ära,» ütles velsker kähku. «Palun edasi, teie ausus.»

«Lähme, lähme,» lausus Rostov kärmesti, ja langetades silmad ning tõmbudes kühmu, katsudes märkamatult läbida temale suunatud etteheitvate ning kadestavate silmade kadalippu, väljus toast.

XVIII

Läbinud koridori, viis velsker Rostovi ohvitseride palatisse, mis koosnes kolmest avatud ustega toast. Neis tubades olid voodid; haavatud ja haiged ohvitserid lebasid või istusid nendel. Mõned haigekuues ohvitserid jalutasid mööda tube. Esimene, keda Rostov ohvitseride palatis kohtas, oli väike, kõhn ühe käega mees, kes ümmarguse mütsiga ja haigekuues, piibunosu hambus, esimeses toas ringi kõndis. Rostov püüdis talle teraselt otsa vaadates meelde tuletada, kus ta oli teda näinud.

«Näe, kus jumal meid jälle kokku tõi,» ütles väike mees. «Tušin, ma olen Tušin, mäletate vahest? Viisin teid edasi Schöngrabeni all. Aga minul lõigati jupike maha, näete . . .» lisas ta naeratades ja kuue tühjale varrukale osutades. «Vassili Dmitrijevitš Denissovit otsite? Minu toakaaslane!» ütles ta, kui kuulis, keda Rostovile vaja oli. «Siia, siia,» ja Tušin juhatas ta teise tuppa, kust kuuldus mitme hääle valju naeru.

«Kuidas nad ometi võivad siin mitte ainult naerda, vaid koguni elada?» mõtles Rostov, tundes ninas ikka veel laibalehka, mida ta oli sisse hinganud soldatitehospidalis, ja nähes ikka veel enda ümber neid kadestavaid pilke, mis saatsid teda mõlemalt poolt vahekäiku, ja noore soldati nägu pahupidi pööratud silmadega.

Denissov magas, tekk üle pea tõmmatud, oma voodis, ehkki kell näitas juba kaheteistkümnendat keskpäeva tundi.

«Aa, Rostov? Tervist, tervist!» hüüdis ta sellesama häälega nagu polguski, kuid Rostov märkas kurvastusega selle harjumuspärase sundimatuse ning elavuse taga Denissovi näoilmes, häälekõlas ja sõnades midagi uut, ebameeldivat ning varjatut.

Ta haav polnud ikka veel paranenud, kuigi see oli tühine ja haavatasaamisest juba kuus nädalat möödas. Tema näol oli seesama kahvatu paistetus, mis oli kõigi hospidalis viibijate näol. Kuid mitte see ei hämmastanud Rostovi; teda hämmastas see, et Denissov nagu ei rõõmustanudki ta tuleku üle ja naeratas kuidagi ebaloomulikult talle vastu. Denissov ei pärinud midagi ei polgu ega ka sõjaasjade üldise käigu üle. Kui Rostov sellest rääkis, ei kuulanud ta.

Rostov märkas koguni, et Denissovile ei meeldinud, kui talle meenutati polku ja üldse seda teist, vaba elu väljaspool hospidali. Ta näis nagu püüdvat unustada seda endist elu ja tundvat huvi ainult oma tüliasja vastu varustusametnikega. Rostovi küsimuse peale, millises seisukorras see asi on, võttis Denissov kohe padja alt välja intendantuurist saadetud paberi ja oma vastuse mustandi sellele. Hakates ette lugema seda vastust, elavnes ta ja rõhutas eriti kõiki teravusi, mis ta selles kirjas oma vaenlastele ütles. Denissovi haiglakaaslased, kes algul kogunesid Rostovi kui vabast maailmast tulnud inimese ümber, hakkasid ükshaaval laiali minema, niipea kui Denissov alustas oma paberi ettelugemist. Nende nägude järgi mõistis Rostov, et kõik need härrad olid juba korduvalt kuulnud kogu seda neile tüütavaks muutuda jõudnud lugu. Ainult Denissovi voodinaaber, paks ulaan, istus edasi oma koikul, krimpsutas süngelt laupa ja kiskus piipu; samuti jäi kuulatama ka väike ühekäeline Tušin, vangutades laitvalt pead. Keset lugemist katkestas ulaan Denissovit.

«Aga minu arvates,» ütles ta Rostovi poole pöördudes,

«tuleks lihtsalt keisri käest armu paluda. Nüüd, nagu kuulda, tulevad suured autasud, ja kindlasti antakse andeks . . .»

«Mina peaksin keisrit paluma!» hüüdis Denissov häälega, millele ta püüdis anda endist energiat ja ägedust, kuid milles kõlas ainult kasutu ärritus. «Mida ma temalt palun? Kui ma oleksin röövel, ma paluksin armu, aga minu üle mõistetakse kohut selle eest, et ma ise toon röövleid päevavalgele. Las mõistavad kohut, ma ei karda kedagi: olen ausalt teeninud tsaari ja isamaad ja ei ole varastanud! Ja mind degradeerida ja . . . Kuula, nõnda ma neile kirjutangi lausa, kirjutan nii: «Kui ma oleksin riigivaras . . .»»

«Osavasti kirjutatud, midagi pole ütelda,» tähendas Tušin. «Aga mitte selles pole asi, Vassili Dmitritš.» Ta pöördus samuti Rostovi poole. «Alistuda on vaja, aga Vassili Dmitritš ei taha. Audiitor ju rääkis teile, et teie asi on halb.»

«Noh, olgu pealegi halb,» ütles Denissov.

«Audiitor kirjutas teile palvekirja,» jätkas Tušin, «vaja sellele alla kirjutada ja vaat nendega ära saata. Neil (ta osutas Rostovile) on kindlasti tutvusi staabis. Paremat juhust enam ei tulegi.»

«Ma ütlesin juba, et alatusi ma tegema ei hakka,» katkestas teda Denissov ja jätkas jälle oma paberi ettelugemist.

Rostov ei julgenud Denissovit veenda, kuigi ta instinkt ütles, et tee, mida soovitasid Tušin ja teised ohvitserid, oli kõige õigem, ja kuigi ta oleks olnud õnnelik, kui oleks saanud aidata Denissovit, — ta tundis Denissovi järeleandmatust ja õiglast ägedust.

Kui lõppes Denissovi mürgise kirjutuse lugemine, mis kestis üle tunni, ei lausunud Rostov midagi ja veetis ülejäänud osa päevast kõige nukramas meeleolus jälle ta ümber kogunenud Denissovi haiglakaaslaste seltsis, rääkides sellest, mida ta ise teadis, või kuulates teiste juttu. Denissov vaikis süngelt kogu õhtu.

Hilja õhtul hakkas Rostov end minekule seadma ja küsis Denissovilt, kas tal ehk on mõnesuguseid ülesandeid.

«Jah, oota,» ütles Denissov, heitis pilgu ohvitseridele, võttis siis padja alt oma paberid, läks akna juurde, kus tal seisis tindipott, ja istus kirjutama.

«Nagu näha, ei saa piitsaga kirvesilma vastu,» sõnas ta akna juurest tõustes ja Rostovile suurt ümbrikku ulatades. See oli palvekiri keisri nimele, mille oli koostanud audiitor ja milles Denissov intendantuuri süüd sõnagagi mainimata palus ainult armuandmist.

«Anna edasi, saab näha . . .» Ta ei lõpetanud lauset ja naeratas kuidagi haiglaselt ning võltsilt.

XIX

Polku tagasi jõudes teatas Rostov komandörile, millises seisukorras on Denissovi asi, ja sõitis keisrile adresseeritud kirjaga Tilsitisse.

13. juunil kohtusid Prantsuse ja Vene keiser Tilsitis. Boriss Drubetskoi palus tähtsat isikut, kelle juures ta teenis, et teda arvataks keisri saatjaskonna hulka, mida koostati Tilsiti kohtumise puhuks.

«*Je voudrais voir le grand homme,*» [1] ütles ta, rääkides Napoleonist, keda ta seni nagu kõik teisedki oli alati nimetanud Buonaparteks.

«*Vous parlez de Buonaparte?*» [2] küsis kindral naeratades.

Boriss vaatas küsivalt oma kindralile otsa ja sai otsekohe aru, et see oli naljatlev katse.

«*Mon prince, je parle de l'empereur Napoléon,*» [3] vastas ta. Kindral patsutas talle naeratades õlale.

«Sa jõuad veel kaugele,» ütles ta Borissile ja võttis ta kaasa.

Boriss oli nende väheste hulgas, kes keisrite kohtumise päeval viibisid Neemeni jõel; ta nägi parvi keiserlikkude monogrammidega, Napoleoni möödasõitu vastaskaldal prantsuse kaardiväe eest, nägi keiser Aleksandri mõtlikku nägu, kui ta vaikides istus Neemeni kaldal kõrtsis, ooda-

[1] Tahaksin näha seda suurt inimest,
[2] Kas te räägite Buonapartest?
[3] Vürst, ma räägin keiser Napoleonist,

tes Napoleoni saabumist; nägi, kuidas mõlemad keisrid istusid lootsikutesse ja kuidas Napoleon, kes esimesena jõudis parvele, astus kärmete sammudega edasi ning andis Aleksandrit kohates talle kätt ja kuidas mõlemad kadusid paviljoni. Sellest ajast peale, kui Boriss hakkas liikuma kõrgemas seltskonnas, oli ta endale harjumuseks teinud tähelepanelikult jälgida kõike, mis toimub ta ümber, ja seda üles märkida. Keisrite kohtumise puhul Tilsitis päris ta nende isikute nimesid, kes olid saabunud koos Napoleoniga, küsis mundrite üle, mis olid neil seljas, ja kuulatas tähelepanelikult sõnu, mida ütlesid tähtsad isikud. Kui keisrid astusid paviljoni, vaatas ta kella, ega unustanud seda teha ka siis, kui Aleksander väljus paviljonist. Kohtumine kestis tund ja viiskümmend kolm minutit. Niiviisi Boriss märkiski selle sel õhtul üles muude faktide hulgas, mis, nagu ta arvas, omasid ajaloolist tähtsust. Kuna keisri saatjaskond oli väga väikesearvuline, tähendas keisrite kohtumise puhul Tilsitis viibimine väga palju inimesele, kes pidas lugu edasijõudmisest teenistuse alal, ja Boriss tundis Tilsitisse pääsedes, et siitpeale on ta seisukord täiesti kindlustatud. Mitte ainult, et teda juba tunti, vaid temaga oldi ka harjunud. Kahel korral oli teda saadetud ülesannetega keisri enese juurde, nii et keisergi tundis teda näo järgi, ja kõik lähikondsed mitte ainult et ei võõrastanud teda, nagu varem, kui lugesid teda uueks inimeseks, vaid nad oleksid imestanudki, kui teda poleks olnud.

Boriss elas koos teise adjutandiga, poola krahvi Žilinskiga. Žilinski, Pariisis kasvatuse saanud poolakas, oli rikas, kirglik prantslaste sõber, ja Tilsitis viibimise ajal kogunesid Žilinski ja Borissi juurde peaaegu iga päev einele ning lõunale prantsuse kaardiväe ja peastaabi ohvitserid.

24. juunil korraldas krahv Žilinski, Borissi korterikaaslane, oma prantsuse tuttavaile õhtusöögi. Õhtusöögil viibis aukülaline — üks Napoleoni adjutant, mõned prantsuse kaardiväe ohvitserid ja noor poisike vanast prantsuse aristokraatlikust perekonnast — Napoleoni paaž. Samal päeval saabus Rostov, kasutades õhtupimedust, et teda ära ei tuntaks, erariietes Tilsitisse ja astus sisse Žilinski ja Borissi korterisse.

Rostovis ei olnud, samuti nagu ka mitte kogu armees, kust ta tuli, veel kaugeltki toimunud see muutus Napoleoni ja prantslaste suhtes, kes olid vaenlastest saanud sõpradeks, milline muutus oli toimunud peakorteris ja Borissis. Armees valitses ikka veel ühtaegu viha-, põlguse- ja hirmutunne Bonaparte'i ja prantslaste vastu. Alles hiljuti oli Rostov, vesteldes Platovi väesalga kasakaohvitseriga, vaielnud selle üle, et kui Napoleon vangi võetaks, siis ei käitutaks temaga mitte kui keisriga, vaid kui kurjategijaga. Alles hiljuti oli Rostov teel kohanud haavatud prantsuse koloneli ja ägedaks saanud, kinnitades talle, et ei saa rahu olla seadusliku valitseja ja roimar-Bonaparte'i vahel. Seetõttu oli Rostov veidralt hämmastunud, nähes Borissi korteris prantsuse ohvitsere samades mundrites, milledele ta oli flankeerijate ahelikust hoopis teisiti vaatama harjunud. Niipea kui ta märkas ukse vahele ilmunud prantsuse ohvitseri, valdas teda järsku seesama sõja- ja vaenulikkusetunne, mida ta oli alati tundnud vaenlast nähes. Ta peatus lävel ja küsis vene keeli, kas siin elab Drubetskoi. Boriss tuli esikust võõrast häält kuuldes talle vastu. Esimesel silmapilgul, kui ta Rostovi ära tundis, väljendas ta nägu pahameelt.

«Ah, see oled sina, olen väga rõõmus, olen väga rõõmus sind nähes,» lausus ta siiski naeratades ja Rostovile lähenedes. Kuid Rostov oli märganud tema esimest liigutust.

«Ma tulin halval ajal, nagu näha,» ütles ta. «Ma poleks tulnudki, aga mul oli asja,» lisas ta külmalt.

«Ei, ma ainult imestan, kuidas sa polgust siia said. *Dans un moment je suis à vous,*»[1] vastas Boriss teda kutsuvale häälele.

«Näen, et ma tulin halval ajal,» kordas Rostov.

Pahameeleilme oli Borissi näolt juba kadunud. Olles ilmselt järele mõelnud ja otsustanud, mis ta peab tegema, võttis ta erilise rahulikkusega Rostovil mõlemast käest kinni ja viis ta kõrvaltuppa. Borissi silmad, mis rahulikult ja kindlalt Rostovile vaatasid, näisid olevat varjutatud millestki, nagu oleksid nad kaetud klappidega — seltskonnaelu siniste prillidega. Nii näis Rostovile.

[1] Silmapilk olen teie juures tagasi,

«Ah, jäta, palun, kuidas saad sa halval ajal tulla,» ütles Boriss.

Boriss viis ta tuppa, kus oli õhtusöögilaud kaetud, tutvustas teda külalistega, nimetades ta nime ja selgitades, et ta pole mitte eraisik, vaid husaariohvitser, tema vana sõber.

«Krahv Žilinski, *le comte N. N., le capitaine S. S.*[1],» nimetas ta külalisi. Rostov silmitses tusaselt prantslasi, kummardas vastumeelselt ja vaikis.

Žilinski polnud nähtavasti kuigi rõõmus uut venelast oma tutvusringi vastu võttes ega öelnud Rostovile midagi. Boriss nagu poleks märganudki uue inimese tuleku tõttu tekkinud ebamugavust ja püüdis vestlust elustada sellesama rahulikkusega ja varjutusega silmis, millega ta oli Rostovi vastu võtnud. Üks prantslastest pöördus tavalise prantsuse viisakusega visalt vaikiva Rostovi poole ja ütles, et arvatavasti ta on tulnud Tilsitisse selleks, et näha keisrit.

«Ei, mul oli asja,» vastas Rostov lühidalt.

Rostovi tuju läks halvaks otsekohe, kui ta märkas rahulolematust Borissi näol, ja nagu seda ikka juhtub inimestega, kes on pahas meeleolus, tundus talle, et kõik vaatavad temale ebasõbralikult ja et ta segab kõiki. Ja ta segaski tõepoolest kõiki ning jäi üksinda väljapoole uuesti elustunud üldist vestlust. «Milleks ta õieti siin istub?» rääkisid pilgud, mida külalised temale heitsid. Ta tõusis püsti ja astus Borissi juurde.

«Muide, ma olen sulle tüliks,» ütles ta tasa. «Lähme räägime oma asja ära, ja ma lähen minema.»

«Oh ei, mitte sugugi,» ütles Boriss. «Aga kui sa oled väsinud, lähme minu tuppa ja heida puhkama.»

«Tõepoolest . . .»

Nad astusid väikesse kambrisse, mis oli Borissi magamistoaks. Rostov hakkas otsekohe, istet võtmata, ärritatult jutustama — nagu oleks Boriss olnud milleski süüdi ta ees — Denissovi lugu, küsides, kas ta tahab ja võib oma kindrali kaudu paluda keisrit Denissovi pärast ja tema kaudu edasi anda palvekirja. Kui nad olid jäänud kahekesi, veendus Rostov esmakordselt, et tal on ebamugav Borissile silma vaadata. Boriss heitis istudes ühe jala üle teise, silitas vasaku käega parema käe peenikesi sõrmi ja kuulas Rostovi, nagu kindral kuulab oma alluva ettekannet, vaadates kord kõrvale, kord sellesama varjutatud pilguga otse Rostovile silma. Rostovil hakkas seejuures iga kord ebamugav ja ta langetas silmad.

«Olen kuulnud seda laadi asjust ja tean, et keiser on neil juhtudel väga karm. Ma arvan, ei maksakski seda tema majesteedini välja viia. Minu arvates oleks parem paluda otse korpusekomandöri . . . Aga üldse ma arvan . . .»

«Sa siis ei taha midagi teha, ütle kohe välja!» peaaegu karjatas Rostov Borissile silma vaatamata.

Boriss naeratas.

«Just vastupidi, ma teen, mis võin, ainult ma arvasin . . .»

Sellal kuuldus ukselt Žilinski hääl, mis kutsus Borissi.

«Noh, mine, mine, mine . . .» ütles Rostov, ja loobudes õhtusöögist ning jäädes üksi väikesse tuppa, kõndis seal kaua edasi-tagasi ja kuulas kõrvaltoast kostvat lõbusat prantsuskeelset juttu.

[1] krahv N. N., kapten S. S.

XX

Rostov jõudis Tilsitisse päeval, mis oli kõige vähem sobiv Denissovi eest sammude astumiseks. Ta ise ei saanud korrapidajakindrali juurde minna, sest ta oli frakis ja ilma ülemuse loata Tilsitisse sõitnud, Boriss aga, kuigi ta oleks tahtnud, poleks seda saanud teha järgmisel päeval pärast Rostovi sinnasõitu. Sel päeval, 27. juunil, kirjutati alla esimestele rahutingimustele. Keisrid vahetasid vastamisi aumärke: Aleksander sai Auleegioni ordeni, Napoleon Andrease I järgu ordeni, ja samale päevale oli määratud ka lõunasöök Preobraženski polgu pataljonile, mille korraldas prantsuse kaardiväe pataljon. Ka keisrid pidid sellest banketist osa võtma.

Rostov tundis Borissi seltsis sellist piinlikkust ja ebamugavust, et kui viimane pärast õhtusööki teda korraks vaatama tuli, teeskles ta magamist ja lahkus järgmise

päeva varahommikul majast, hoidudes Borissiga kokku saamast. Frakk seljas ja ümmargune kübar peas, uitas Nikolai mööda linna, silmitses prantslasi ja nende mundreid, vaatles tänavaid ja maju, kus elasid Vene ja Prantsuse keiser. Väljakul nägi ta ülesseatavaid laudu ja ettevalmistusi lõunasöögiks, nägi üle tänavate tõmmatud kangaid Vene ja Prantsuse lipu värvides, hiiglasuuri initsiaale «A» ja «N». Ka majade akendel olid samuti lipud ja initsiaalid.

«Boriss ei taha mind aidata ja ka mina ei taha tema poole pöörduda. See asi on otsustatud,» mõtles Nikolai. «Meie vahel on kõik lõpetatud, kuid ma ei sõida siit enne minema, kui olen Denissovi heaks teinud kõik mis võimalik, ja peaasi, kui olen kirja üle andnud keisrile. Keisrile?! Ta on siin!» mõtles Rostov, lähenedes jälle tahtmatult majale, kus peatus Aleksander.

Maja ees seisid ratsahobused ja sinna kogunes saatjaskond, valmistudes ilmselt keisri väljasõiduks.

«Iga hetk võin ma nüüd teda näha,» mõtles Rostov. «Kui ma ainult saaksin talle kirja vahetult edasi anda ja öelda kõik... kas mind tõesti vangistataks fraki pärast? Ei või olla! Ta saaks aru, kelle pool on õigus. Ta mõistab kõik, teab kõik. Kes võiks olla õiglasem ja suuremeelsem temast? Noh, ja kui mind vangistataksegi selle eest, et ma siin olen, mis siis sellestki?» mõtles ta, vaadates ohvitserile, kes astus majja, kus keiser peatus. «Minnakse ju ometi sinna sisse. Eh! Kõik on lollus! Lähen ja annan ise kirja keisri kätte. Seda halvem Drubetskoile, kes viis mind niikaugele.» Ja korraga sammus Rostov otsustavusega, mida ta isegi polnud endalt oodanud, taskus olevat kirja kombates otse maja poole, kus elas keiser.

«Ei, nüüd ei lase ma enam juhust mööda nagu pärast Austerlitzi,» mõtles ta, oodates iga hetk keisriga kohtumist ning tundes sellele mõeldes verd südamesse hoovavat. «Langen ta jalgade ette ja palun teda. Ta tõstab mind üles, kuulab ära ja tänab veel pealegi.» — «Olen õnnelik, kui võin head teha, kuid õiglusetust heaks teha on suurim õnn,» kujutles Rostov endale sõnu, mis keiser talle lausub. Ja ta astus teda uudishimulikult vahtivaist inimestest mööda keisri maja välistrepile.

Sealt viis lai trepp otse üles, paremal pool oli suletud uks. Trepi all oli uks alumisele korrale.

«Keda te otsite?» küsis keegi.

«Kiri on edasi anda, palve tema majesteedile,» ütles Nikolai väriseval häälel.

«Palve — korrapidaja juurde, palun siia! (Talle näidati trepialust ust.) Aga vastu küll ei võeta.»

Kuuldes seda ükskõikset häält, ehmus Rostov oma teo pärast. Mõte iga hetk keisrit kohata oli nii meelitav ja seetõttu ka nii kohutav, et ta oli juba valmis põgenema, kuid ülemteener, kes teda vastu võttis, avas talle ukse korrapidaja tuppa ja Rostov astus sisse.

Keegi lüheldane, umbes kolmekümneaastane tüse mees valgeis pükstes, kõrgete botfooridega ja batistist särgi väel, mis nähtavasti oli just äsja selga tõmmatud, seisis selles toas; kammerteener nööpis tal tagant kinni toredaid siidiga väljaõmmeldud uusi trakse, mis millegipärast Rostovi tähelepanu köitsid. See mees rääkis kellegagi, kes oli teises toas.

«*Bien faite et la beauté du diable,*»[1] ütles see mees, kuid Rostovi märgates katkestas oma jutu ja tõmbas lauba kipra.

«Mida te soovite? Palve? ...»

«*Qu'est-ce que c'est?*»[2] küsis keegi teisest toast.

«*Encore un petitionnaire,*»[3] vastas traksidega mees.

«Ütelge talle, et pärast. Keiser väljub kohe, vaja on sõita.»

«Pärast, pärast, homme. Hilja on ...»

Rostov pöördus ümber ja tahtis väljuda, kuid traksidega mees peatas ta.

«Kelle juurest? Kes te olete?»

«Major Denissovi juurest,» vastas Rostov.

«Kes teie olete? Ohvitser?»

«Leitnant, krahv Rostov.»

«Milline julgus! Esitage palve alluvuse korras. Ise aga minge, minge ...» Ja ta hakkas kammerteenri poolt ulatatud mundrit selga ajama.

Rostov astus jälle esikusse ja märkas, et välistrepil

[1] Kauni kehaehitusega ja saatanlikult ilus,
[2] Mis seal on?
[3] Jälle keegi paluja,

seisis juba rohkesti ohvitsere ja kindraleid täies paraadvormis, kelledest tal tuli mööda minna.

Needes oma julgust ja tardudes mõttest, et ta võib iga silmapilk kohata keisrit ja tema juuresolekul häbistatud ning vahi alla võetud saada, mõistes täielikult oma teo sündsusetust ja kahetsedes seda, hiilis Rostov langetatud silmil välja majast, mis oli ümbritsetud keisri hiilgavast saatjaskonnast, kui kellegi tuttav hääl hõikas teda ja kellegi käsi pidas ta kinni.

«Mida teie, kullake, teete siin frakis?» küsis temalt jäme hääl.

See oli ratsaväekindral, kes oli sel sõjakäigul saanud keisri erilise soosingu osaliseks, endine selle diviisi ülem, kus teenis Rostov.

Rostov hakkas hirmunult vabandama, kuid märgates kindrali heasüdamlik-lõbusat näoilmet, astus ta pisut kõrvale ja jutustas erutatud häälel talle kogu loo, paludes kindralit kosta temale tuntud Denissovi eest. Rostovi jutu ära kuulanud, vangutas kindral tõsiselt pead.

«Kahju, kahju tublist poisist! Anna kiri siia.»

Vaevalt oli Rostov jõudnud jutustada kogu Denissovi loo ja kirja üle anda, kui trepilt kuuldus kiireid samme ning kannuste kõlinat, ja kindral astus temast eemaldudes trepi poole. Keisri saatjaskonna härrased jooksid trepist alla ja läksid hobuste juurde. Ratsastaja Ene, seesama, kes oli olnud ka Austerlitzis, talutas trepi ette keisri hobuse ja trepilt kuuldusid kerged sammud, mis Rostov kohe ära tundis. Unustades hädaohu, et teda võidakse ära tunda, nihkus Rostov mõnede uudishimulikkude seltsis päris trepi juurde ja nägi kaheaastase vaheaja järel jälle neidsamu jumaldatud näojooni, sedasama nägu, sedasama pilku, sedasama kõnnakut, sedasama majesteetlikkust ning tasadust... Ja Rostovi hinges tärkas endise jõuga vaimustus ning armastus keisri vastu. Preobraženski polgu mundris, valgeis põdranahast pükstes ja kõrgete botfooridega, autähega, mida Rostov ei tundnud (see oli *légion d'honneur* [1]), väljus keiser majast ja tõmbas mütsi kaenla all hoides kinnast kätte. Ta peatus ja vaatas ringi, valgustades oma pilguga kõike enda

[1] Auleegioni täht

ümber. Mõningaile kindralitele lausus ta mõne sõna. Ta tundis ära ka Rostovi endise diviisiülema, naeratas talle ja kutsus ta enda juurde.

Kogu saatjaskond astus eemale ja Rostov nägi, kuidas see kindral midagi üsna kaua kõneles keisrile.

Keiser ütles talle mõned sõnad ja tegi sammu, et astuda hobuse juurde. Jälle nihkus saatjate grupp ja uudishimulikkude jõuk, milles oli ka Rostov, keisrile lähemale. Peatudes hobuse juures ja võttes käega sadulast kinni, pöördus Aleksander ratsaväekindrali poole ja ütles valjusti, ilmselt soovides, et kõik teda kuuleksid:

«Ma ei või, kindral, ei või sellepärast, et seadus on tugevam kui mina,» ütles keiser ja asetas jala sadulajalusesse.

Kindral langetas aupaklikult pea, keiser istus sadulasse ja ratsutas galoppides tänavat mööda edasi. Vaimustusest meeletuna jooksis Rostov koos rahvahulgaga talle järele.

XXI

Väljakul, kuhu keiser ratsutas, seisid vastamisi Preobraženski polgu pataljon paremal pool, vasakul pataljon karunahksete mütsidega prantsuse kaardiväge.

Sellal kui Aleksander lähenes ühele pataljonide tiivale, kes püssiga au andsid, kappas vastaspoolsele tiivale teine salkkond ratsanikke, ja nende eesotsas tundis Rostov ära Napoleoni. See ei võinud keegi teine olla. Ta sõitis galoppi, väike kübar peas, Andrease ordenilint üle õla, sinine mundrikuub valge alusvesti peal eest lahti, istudes vabarnakarva, kullaga tikitud sadulatekiga kaetud haruldasel puhast tõugu hallil araabia hobusel. Ratsutanud Aleksandri juurde, kergitas ta kübarat, ja selle liigutuse juures ei jäänud Rostovi ratsaväelasesilmale märkamata, et Napoleon istus halvasti ning ebakindlalt sadulas. Pataljonid hüüdsid «hurraa» ja *«vive l'empereur»*. Napoleon ütles midagi Aleksandrile. Mõlemad keisrid tulid hobustelt maha ja võtsid teineteisel käest kinni. Napoleoni näol oli ebameeldiv, teeseldud naeratus. Aleksander rääkis talle midagi lahkel ilmel.

Rostov jälgis üksisilmi keiser Aleksandri ja Bonaparte'i iga liigutust, hoolimata rahvahulka tagasitõrjuvate prantsuse sandarmite hobuste tammumisest. Rostovi hämmastas ootamatusena see, et Aleksander kohtles Bonaparte'i kui võrdset ja et Bonaparte pidas end Vene keisri suhtes ülal täiesti vabalt, nagu võrdne, nagu oleks see lähedus keisrile talle loomulik ja harilik asi.

Aleksander ja Napoleon sammusid pika saatjateroduga Preobraženski pataljoni paremale tiivale, otse rahvahulga suunas, mis seisis siin. Rahvahulk oli järsku keisritele nii lähedal, et Rostovil, kes seisis esimestes ridades, hakkas hirm, et teda ehk ära tuntakse.

«Sire, je vous demande la permission de donner la légion d'honneur au plus brave de vos soldats,»[1] lausus terav selge hääl, mis hääldas täpselt iga tähte.

Seda ütles väikesekasvuline Bonaparte, vaadates alt üles otse Aleksandrile silma. Aleksander kuulas tähelepanelikult, mis talle öeldi, kallutas pead ja naeratas meeldivalt.

«A celui qui s'est le plus vaillament conduit dans cette dernière guerre,»[2] lisas Napoleon, rõhutades iga silpi ja silmitsedes Rostovile otse vihastavalt mõjuva rahu ning enesekindlusega tema ees valveseisangu võtnud vene soldatite ridu, kes andsid ikka veel püssiga au ja vaatasid liikumatul pilgul oma keisrile näkku.

«Votre majesté me permettra-t-elle de demander l'avis du colonel?»[3] ütles Aleksander ja astus mõne rutulise sammu pataljonikomandöri vürst Kozlovski poole.

Bonaparte hakkas vahepeal oma väikeselt valgelt käelt kinnast ära tõmbama, rebis selle katki ja viskas maha. Adjutant sööstis tagant kärmesti ettepoole ja tõstis kinda üles.

«Kellele anda?» küsis keiser Aleksander tasa vene keeli Kozlovskilt.

«Kellele käsite, teie majesteet.»

Keiser krimpsutas rahulolematult laupa ja ütles taha vaadates:

[1] Majesteet, ma palun teilt luba anda Auleegioni orden kõige vapramale teie soldatitest,

[2] Sellele, kes käitus viimases sõjas kõige vapramini,

[3] Teie majesteet lubab mul küsida polkovniku arvamist?

«Tarvis on ometi talle vastata.»

Kozlovski heitis otsustavalt pilgu üle ridade ja haaras selle pilguga ka Rostovi.

«Ega ometi minule?» mõtles Rostov.

«Lazarev!» käsutas polkovnik sünget nägu tehes, ja reas esimesena seisev soldat Lazarev astus südilt ette.

«Kuhu sa tormad? Seisa siinsamas!» sosistasid hääled Lazarevile, kes ei teadnud, kuhu ta pidi minema. Lazarev jäi seisma, kõõritades hirmunult polkovniku poole, ja ta nägu võpatas, nagu seda juhtub soldatitega, keda käsutatakse rivi ette.

Napoleon pööras pea pisut tahapoole ja sirutas oma väikese pehme käe kõrvale, nagu tahtes midagi võtta. Ta saatjaskonna liikmed taipasid otsekohe, milles on asi, läksid kihevile, sosistasid omavahel, andes üksteisele midagi edasi, ja siis jooksis teiste hulgast välja toosama paaž, keda Rostov oli eile näinud Borissi juures, kummardus aupaklikult väljasirutatud käe kohale ja pani sinna sekunditki viivitamata punase lindiga aumärgi. Napoleon pigistas sinnapoole vaatamata kaks sõrme kokku ja orden jäi nende vahele. Napoleon astus Lazarevi juurde, kes silmi pungi ajades kangekaelselt vahtis ainult oma keisrile, ja heitis siis pilgu keiser Aleksandrile, näidates sellega, et seda, mis ta nüüd teeb, teeb ta oma liitlasele. Ordenit hoidev väike valge käsi puudutas soldat Lazarevi mundrinööpi. Napoleon oleks nagu teadnud, et selleks, et see soldat oleks jäädavalt õnnelik, autasustatud ja esile tõstetud kõigi seast kogu maailmas, oli vaja ainult, et tema, Napoleoni käsi vääriliseks peaks puudutada soldati rinda. Napoleon pani risti ainult Lazarevi rinna vastu ja pöördus kätt alla lastes Aleksandri poole, nagu teaks ta, et rist peab kleepuma Lazarevi rinnale. Ja rist kleepus tõepoolest.

Venelaste ja prantslaste teenistusvalmid käed haarasid silmapilk risti ja kinnitasid selle soldati mundri külge. Lazarev heitis sünge pilgu väikesele valgete kätega mehele, kes oli tema kallal midagi õiendanud, ja saluteerides endiselt liikumatult püssiga, hakkas jälle Aleksandrile otse silma vahtima, nagu küsiks ta Aleksandrilt: kas peab ta ikka veel siin seisma või kästakse tal nüüd ringi kõndida või ehk veel midagi muud teha? Kuid tal ei kästud

midagi teha, ja nii jäi ta veel kaunis kauaks samasse liikumatusse olekusse.

Keisrid istusid sadulasse ja sõitsid ära. Preobraženskilased lahkusid rivist, segunesid prantsuse kaardiväelastega ja istusid nende jaoks valmisseatud laudade äärde.

Lazarev istus aukohal. Vene ja prantsuse ohvitserid kaisutasid ja õnnitlesid teda ning surusid tal kätt. Salkadena käisid ohvitserid ja rahvas Lazarevi vaatamas. Vene- ja prantsuskeelset jutukõminat ning valju naeru kuuldus kõikjal väljakul laudade ümber. Kaks õhetava näoga ohvitseri jalutasid õnnelikkudena ja rõõmsatena Rostovist mööda.

«Kus aga kostitavad, vennas! Puha hõbeda peal,» ütles üks. «Kas Lazarevi nägid?»

«Nägin.»

«Homme kuuldavasti kostitavad preobraženskilased neid.»

«Küll on ikka õnn Lazarevile! Tuhat kakssada franki eluaegset pensioni!»

«Vaat see on alles müts, poisid!» hüüdis keegi preobraženskilane prantslase karvast mütsi pähe pannes.

«Imetore, suurepärane!»

«Kas sa kuulsid parooli?» küsis üks kaardiväeohvitser teiselt. «Üleeile oli — *«Napoléon, France, bravoure»*[1], eile — *«Alexandre, Russie, grandeur»*[2]; ühel päeval annab parooli meie keiser, teisel päeval Napoleon. Homme saadab keiser Georgi risti kõige vahvamale prantsuse kaardiväelasele. Ei saa teisiti! Peab vastama samaga.»

Boriss tuli oma seltsimehe Žilinski saatel ka vaatama preobraženskilaste banketti. Tagasiteel silmas Boriss äkki Rostovi, kes seisis ühe maja nurga juures.

«Rostov! Tere! Me ei näinudki enam teineteist,» ütles ta ega suutnud hoiduda küsimast, mis Rostoviga on juhtunud: nii imelik-sünge ja tujutu oli ta nägu.

«Pole midagi, pole midagi,» vastas Rostov.

«Kas tuled veel minu juurest läbi?»

«Jah, tulen.»

[1] Napoleon, Prantsusmaa, vaprus,
[2] Aleksander, Venemaa, vägevus;

Rostov seisis kaua nurga juures, vaadeldes eemalt pidutsejaid. Ta peas käis piinav mõttetegevus, mida ta kuidagi ei suutnud lõpule viia. Hinges kerkisid hirmsad kahtlused. Kord meenus talle Denissov oma muutunud ilmega ja alistuvusega, ja kogu hospidal nende ärakistud käte ja jalgadega, kõige selle mustuse ja haigustega. Talle tundus nii elavalt, et ta haistab seda haigla laibalehka, — et ta vaatas ringi, kust see lehk ometi tuleb. Kord meenus talle see enesega rahulolev, valge käega Bonaparte, kes oli nüüd keiser, keda austas ja armastas keiser Aleksander. Milleks siis need ärakistud käed ja jalad, tapetud inimesed? Kord meenusid talle autasustatud Lazarev, ja Denissov, kes oli karistatud ning polnud andeks saanud. Rostov tabas end säärastelt kummalistelt mõtetelt, et hakkas neid kartma.

Preobraženskilaste toidu lõhn ja näljatunne tõid ta välja sellest seisukorrast — oli vaja enne ärasõitu midagi süüa. Ta läks võõrastemajja, mida oli hommikul märganud. Sealt leidis ta eest nii rohkesti rahvast ja ohvitsere, kes samuti kui temagi olid erariideis Tilsiti sõitnud, et ta suuri vaevu lõunasöögi kätte sai. Temaga seltsisid kaks ohvitseri samast diviisist. Räägiti loomulikult rahust. Rostovi lauanaabrid ohvitserid, samuti kui suurem osa armeest, polnud rahul pärast Friedlandi lahingut sõlmitud rahuga. Arvati, et kui veel natukenegi oleks vastu peetud, — oleks Napoleon olnud kadunud, et ta sõjaväel ei olnud enam kuivikuid ega laskemoona. Nikolai sõi vaikides, peamiselt aga jõi. Ta tühjendas üksinda kaks pudelit veini. Temas ärganud mõttetegevus polnud lahenenud ja piinas teda endiselt. Ta kartis oma mõtetele voli anda ega saanud neist ka lahti. Ühe ohvitseri tähenduse peale, et olevat solvav prantslasi vaadata, hakkas Rostov järsku karjuma ägedusega, mis polnud millegagi õigustatud ja seetõttu pani ohvitsere väga imestama.

«Kuidas te võite otsustada selle üle, mis oleks olnud parem!» hüüdis ta järsku verd täis valgunud näoga. «Kuidas te tohite arvustada keisri tegusid, mis õigus on meil arutada neid asju?! Meie ei suuda mõista ei keisri eesmärke ega ta tegusid!»

«Aga ma ei rääkinud ju sõnagi keisrist,» õigustas end

ohvitser, kes ei osanud Rostovi ägedust teisiti seletada kui ta purjusolekuga.

Kuid Rostov ei kuulanud teda.

«Me pole mitte diplomaatilised ametnikud, vaid sõdurid ja muud mitte midagi,» jätkas Rostov. «Käskse meil surra — siis ka sureme. Aga kui karistatakse, siis, tähendab, oleme süüdi; pole meie asi otsustada. Kui tema majesteet arvab heaks Bonaparte'i imperaatoriks tunnistada ja temaga liitu sõlmida — tähendab, nii peab olema. Aga kui me hakkame kõige üle oma arvamist avaldama ja kõike arutlema, siis ei jää enam midagi püha järele. Sedaviisi võiksime ka öelda, et jumalat pole olemas, midagi pole olemas,» karjus Nikolai vastu lauda põrutades, täiesti põhjendamatult ta kaasvestlejate arvates, kuid oma mõttekäigu järgi väga asjakohaselt. «Meie asi on kohust täita, võidelda ja mitte mõtelda, see on kõik,» lõpetas ta.

«Ja juua,» lisas üks ohvitseridest, kes ei soovinud tülitseda.

«Jah, ja juua,» nõustus Nikolai. «Hei, sina seal! Veel üks pudel!» hüüdis ta.

KOLMAS JAGU

I

1808. aastal sõitis keiser Aleksander Erfurti uueks kohtumiseks keiser Napoleoniga, ja Peterburi kõrgemas seltskonnas räägiti palju selle piduliku kokkusaamise ülevusest.

1809. aastal jõudis sõprus kahe maailmavalitseja vahel — nagu tollal nimetati Napoleoni ja Aleksandrit — nii kaugele, et kui Napoleon samal aastal kuulutas Austriale sõja, siis marssis vene korpus üle piiri oma endise vaenlase Bonaparte'i abistamiseks endise liitlase Austria keisri vastu; nii kaugele, et kõrgemas seltskonnas räägiti juba abielu võimalusest Napoleoni ja keiser Aleksandri ühe õe vahel. Kuid peale väliste poliitiliste kaalutluste oli tookord vene seltskonna tähelepanu erilise elavusega pööratud ka sisemistele reformidele, mida tol ajal teostati kõigil riigivalitsemise aladel.

Elu aga, inimeste tõeline elu oma põhiliste huvidega tervise, haiguse, töö ja puhkuse vastu, huvidega mõtlemise, teaduse, luule, muusika, armastuse, sõpruse, vaenu ja kirgede vastu, veeres edasi nagu ikka, sõltumatult ja väljaspool igasugust poliitilist sõprust või vaenu Napoleon Bonaparte'i vastu ja väljaspool kõiki võimalikke reforme.

Vürst Andrei elas kaks aastat pidevalt maal. Kõik need üritused mõisamajapidamise alal, mida Pierre küll algatas oma mõisates, kuid mida ta vahetpidamata ühelt asjalt teisele hüpates ei viinud mingi tulemuseni, kõik

need üritused teostas vürst Andrei ilma märgatava vaevata ja ilma et oleks neist kellelegi rääkinud.

Ta omas ülimal määral seda Pierre'il puuduvat praktilist hakkamist, mis ilma suure hoovõtmise ja pingutusteta tema poolt pani asja liikuma.

Üks ta mõisatest kolmesajahingelise talupoegade perega oli muudetud vabade põlluharijate asulaks (see oli esimesi seda laadi üritusi Venemaal), teistes oli teoorjus asendatud obrokiga. Bogutšarovos oli tema kulul ametisse pandud õpetatud ämmaemand sünnitajate abistamiseks ja külapreester õpetas palga eest talupoegade ja mõisateenijate lastele lugemist ja kirjutamist.

Poole oma ajast veetis vürst Andrei Lõssõje Gorõ's isaga ja pojaga, kes oli veel lapsehoidjate hoolel; teise poole ajast saatis ta mööda Bogutšarovo eraklas, nagu isa nimetas tema küla. Sellest hoolimata et ta oli Pierre'ile väljendanud oma ükskõiksust kõigi välise maailma sündmuste suhtes, jälgis ta neid siiski hoolikalt, luges palju raamatuid, ja kui teda või ta isa külastasid inimesed, kes tulid Peterburi tuikavast elukeerisest, märkas ta imestusega, et need inimesed jäid kõigi välis- ja sisepoliitiliste sündmuste tundmises kaugele maha temast, kes ta oli kogu aja maal viibinud.

Peale tegelemise mõisate majapidamisega, peale kõige mitmekesisemate raamatute lugemise oli vürst Andrei sel ajal tegevuses ka meie kahe viimase õnnetu sõjakäigu kriitilise analüüsimisega ja meie sõjaväemäärustikkude ning -eeskirjade muutmise projekti koostamisega.

1809. aasta kevadel sõitis vürst Andrei Rjazani kubermangu mõisatesse, mis kuulusid ta pojale, kelle hooldajaks ta oli.

Kevadisest päikesest soojendatuna istus ta kalessis ja silmitses tärkavat rohtu, puhkevaid kaselehti ja esimesi valgeid kevadisi pilverünkaid, mis liuglesid eresinises taevas. Ta ei mõelnud mitte millelegi, vaid vahtis rõõmsalt ning mõttetult kahele poole.

Möödus jõest ülesõidu koht, kus ta aasta tagasi oli vestelnud Pierre'iga. Möödusid räpane küla, rehalad, taliviljaorased, lumejäänustega langus silla juures, tõus mööda vedelat savi, kõrrepõldude lapid ja siin-seal haljendavad põõsastikud, ja siis sõideti mõlemal pool teed

laiuvasse kasemetsa. Metsas oli peaaegu palav, tuult ei olnud tunda. Üleni rohelistes kleepuvates lehtedes kased seisid liikumatult ja mulluste lehtede alt kerkisid neid ülés tõstes värske rohi ja sinililled. Siin-seal kaasikus leiduvad väikesed kuused meenutasid oma karmi, igavese rohelusega ebameeldivalt talve. Hobused puristasid metsa vahele sõites ja higistasid veel märgatavamalt.

Teener Pjotr ütles midagi kutsarile, kutsar vastas jaatavalt. Ent nähtavasti oli Pjotrile vähe kutsari kaasatundmisest: ta pöördus pukis ringi oma isanda poole.

«Teie hiilgus, nii kerge on!» ütles ta aupaklikult naeratades.

«Mis?»

«Kerge, teie hiilgus.»

«Mis ta räägib?» mõtles vürst Andrei. «Ah jaa, kevade kohta muidugi,» taipas ta ja vaatas ringi. «Tõepoolest, juba on kõik roheline ... kui varakult! Kased, toomingad ja lepad hakkavad juba haljendama ... Aga tamme pole märgata. Aa, seal ongi tamm.»

Tee ääres kasvas tamm. Olles tõenäoliselt kümme korda vanem kaskedest, milledest koosnes mets, oli ta ka kümme korda jämedam ja kaks korda kõrgem igast kasest. See oli hiiglaslik, kahe sülemõõdu jämedune tamm, nähtavasti ammu äramurtud okstega ja muritud koorega, mis oli kaetud vanade korpadega. Oma määratu suurte, kohmakate ja ebasümmeetriliselt harali jändrikkude käte ja sõrmedega seisis ta nagu vana vihane ning põlglik koletis naeratlevate kaskede keskel. Ainult tema üksi ei tahtnud alistuda kevade võlule ega tahtnud näha ei kevadet ega päikest.

«Kevad, ja armastus, ja õnn!» näis ütlevat tamm. «Kuidas teid ei tüüta ära see ikka üks ja seesama rumal ning mõttetu pettus? Kõik on üks ja seesama, ja kõik on pettus! Pole olemas ei kevadet, päikest ega õnne. Vaadake, seal istuvad lämmatatud, elutud kuused, alati üksildased, ja siin olen ka mina harali ajanud oma murtud, paljaks kooritud sõrmed, kust nad ka välja kasvasid — kas seljast või külgedest. Nii, kuidas välja kasvasid — nõnda ka seisan siin ega usu teie lootustesse ega pettustesse.»

Vürst Andrei vaatas läbi metsa sõites mitu korda tagasi selle tamme poole, justkui oodates talt midagi.

Lilled ja rohi tärkasid ka tamme all, kuid see seisis ikka ühteviisi, süngena, liikumatult, inetuna ja kangekaelsena nende keskel.

«Jah, tal on õigus, tuhat korda õigus on sel tammel,» mõtles vürst Andrei. «Las teised, nooremad, alistuvad ikka jälle sellele pettusele, meie aga tunneme elu, — meie elu on läbi!» Terve rida uusi, lootusetuid, kuid nukkermeeldivaid mõtteid tärkas seoses selle tammega vürst Andrei hinges. Selle reisi jooksul ta justkui mõtles uuesti läbi kogu oma elu ja jõudis ikka sellele endisele rahustavale ning lootusetule lõppotsusele, et tal pole enam vaja midagi alustada, et ta peab ainult lõpuni elama oma elu kellelegi kurja tegemata, rahus ja midagi soovimata.

II

Rjazani kubermangu mõisa hooldamise asjus oli vürst Andreil vaja kokku saada maakonna mõisnikkude-peamehega. Peameheks oli krahv Ilja Andrejevitš Rostov, ja vürst Andrei sõitis maikuu keskpaiku tema poole.

Oli juba palav kevad. Mets oli juba üleni rohelises rüüs, teed tolmasid ja oli nii palav, et veest mööda sõites tekkis tahtmine supelda.

Tusasena ja murelikult mõtteid mõlgutades selle üle, mida tal just vaja oleks hooldamise asjus peamehelt pärida, lähenes vürst Andrei aiapuiesteed mööda Rostovide Otradnoje mõisa härrastemajale. Paremalt poolt puude tagant kuulis ta naiste rõõmsat kiljumist ja nägi salka tütarlapsi põiki ta kalessile vastu jooksvat. Teiste ees jooksis kalessi poole mustajuukseline, väga peenike, imelikult peenike, mustasilmaline tüdruk kollases sitskleidis, valge taskurätik pähe seotud, mille alt lahtised juuksesalgud välja kippusid. Tütarlaps hüüdis midagi, kuid ära tundes võõra, pistis temale otsa vaatamata naerdes tagasi jooksma.

Vürst Andreil hakkas korraga millegipärast valus. Ilm oli nii ilus, päike paistis nii heledasti, ümberringi oli kõik nii rõõmus; ent see peenike ja nägus tüdruk ei teadnud ega tahtnudki midagi teada tema, Andrei olemasolust ja oli rahul ning õnnelik mingi oma eraldise, kindlasti ru-

mala, kuid lõbusa ja õnneliku eluga. «Mille üle ta nii rõõmutseb? Millest ta mõtleb? Muidugi mitte sõjaväemäärustikust, mitte ka Rjazani obrokitalupoegade olukorrast. Millest ta mõtleb? Ja mille üle on ta õnnelik?» küsis vürst Andrei tahtmatu uudishimuga iseendalt.

Krahv Ilja Andreitš elas 1809. aastal Otradnojes ikka samuti nagu varemgi, see tähendab, peaaegu kogu kubermangu enda juures vastu võttes, jahtidega, teatrietendustega, lõunasöökidega ja muusikantidega. Ta rõõmustas, nagu alati uue külalise puhul, ka vürst Andrei tuleku üle ja jättis ta peaaegu vägisi ööbima.

Igava päeva jooksul, millal vürst Andrei aega viitsid vanemad perekonnaliikmed ja auväärseimad külalistest, keda läheneva nimepäeva puhul vana krahvi maja juba täis oli, heitis Bolkonski mitmel korral pilku alati millegi üle naervale ja teise, noorema seltskonna hulgas lõbutsevale Natašale, küsides endalt ikka: «Millest ta küll mõtleb? Mille üle ta nii rõõmutseb?»

Õhtul võõras kohas üksi jäädes ei saanud ta kaua uinuda. Ta luges, kustutas siis küünla ja süütas selle varsti uuesti. Seestpoolt suletud luukidega tuba oli palav. Ta oli pahane sellele rumalale vanamehele (nii nimetas ta Rostovi), kes pidas teda siin kinni, tõendades, et vajalikud dokumendid on linnas, pole veel ära toodud, ja oli pahane iseendale, et jäi siia.

Vürst Andrei tõusis üles ja astus akna juurde, et seda lahti teha. Niipea kui ta avas luugid, tungis hele kuuvalgus tuppa, nagu oleks see akna taga valvates seda ammugi oodanud. Ta avas akna. Öö oli karge ja liikumatult-selge. Otse akna all kasvas rida pöetud puid, mis olid ühelt poolt mustad ja teiselt poolt hõbedaselt valgustatud. Puude all oli mingi lopsakas kastemärg kähar taimestik siit-sealt hõbedaste lehtede ja vartega. Taamalt, mustade puude tagant, paistis mingi kastest sätendav katus, paremal oli suur kähar puu helevalge tüve ning okstega, ja sellest kõrgemal, peaaegu tähtedeta selges kevadtaevas säras täiskuu. Vürst Andrei nõjatus aknalauale ja ta silmad peatusid sellel taeval.

Vürst Andrei tuba oli keskmisel majakorral. Ka tema kohal olevais tubades kuuldus veel elu ja seal ei magatud. Ta kuulis ülalt naiste juttu.

«Üksainus kord veel,» ütles ülal naisehääl, mille vürst Andrei otsekohe ära tundis.

«Aga millal sa siis magad?» vastas teine hääl.

«Ma ei taha, ma ei saa magada, mis ma pean siis tegema! Noh, veel viimast korda . . .»

Kaks naisehäält hakkasid laulma mingit muusikalist fraasi, mis oli mingi pala lõpp.

«Ah, kui suurepärane! Noh, nüüd siis magama, ja lõpp!»

«Sina maga, aga mina ei saa,» vastas esimene hääl, lähenedes aknale. Tütarlaps kummardus vist aknast päris välja, sest oli kuulda ta riiete kahinat ja isegi hingamist. Kõik vaikis ja kivistus, niihästi kuu, tema valgus kui ka varjud. Ka vürst Andrei kartis end liigutada, et mitte reeta oma tahtmatut juuresolekut.

«Sonja! Sonja!» lausus jälle esimene hääl. «Kuidas võib praegu magada! Vaata ometi, kui kaunis kõik on! Ah, kui kaunis! Ärka ometi, Sonja,» ütles ta, peaaegu nutt kurgus. «Nii kaunist ööd pole veel kunagi, kunagi olnud.»

Sonja vastas midagi vastumeelselt.

«Sa vaata ainult, milline kuu! . . . Ah, kui tore! Tule siia. Kallike, tuvike, tule siia. Noh, kas näed? Tahaksin niiviisi kükitada, vaat nii, haarata kätega põlvede ümbert kinni — kõvasti, nii kõvasti kui saab — pingutada on vaja, — ja lennata minema. Vaat nii!»

«Jäta juba, sa kukud alla.»

Kuuldus rabelemist ja Sonja rahulolematu hääl lausus: «Kell on ju kahe peal.»

«Ah, sa ainult rikud mul kõik ära. Noh, mine, mine.»

Jälle jäi kõik vaikseks, aga vürst Andrei teadis, et tüdruk istub ikka veel aknal. Ta kuulis vahel tasast liigutamist, vahel ohkeid.

«Oh, jumal, jumal! Mis see küll on!» hüüdis tütarlaps järsku. «Kui magada, siis magada!» ja lõi akna kinni.

«Ja talle ei lähe kordagi minu olemasolu!» mõtles vürst Andrei sellal, kui ta kuulatas tütarlapse juttu, millegipärast oodates ja kartes, et see tüdruk ütleb ka tema kohta midagi. «Ja jälle on see tema! Nagu kiuste!» mõtles ta. Ta hinges tekkis äkitselt säärane ootamatu segadus nooruslikkudest mõtetest ja lootustest, mis olid vastuolus kogu ta eluga, et ta, suutmata endale oma seisukorda selgitada, uinus kohe magama.

III

Järgmisel päeval ei jäänud vürst Andrei ootama, millal daamid oma tubadest väljuvad, jättis ainult krahviga jumalaga ja sõitis koju.

Oli juba juuni algus, kui vürst Andrei koju sõites jõudis jälle sellesse kasesalusse, kus too vana jändrik tamm oli teda nii kummaliselt ning meeldejäävalt üllatanud. Kuljused helisesid metsa vahel veel sumedamalt kui poolteist kuud tagasi; mets oli läbipaistmatu, varjurikas ja tihe; ka harvalt kasvavad noored kuused ei rikkunud enam üldist ilu, olid kohanenud metsa üldise iseloomuga ja haljendasid õrnalt kohevate noorte võrsete ehtes.

Kogu päev oli palav, kuskil kogunes äike, kuid ainult väike pilvesagar piserdas pisut vihma teetolmule ja mahlakaile puulehtedele. Vasakul pool oli mets tume, varjuline, paremal pool märg ja läikiv ning helkis päikesekiirtes, kõikudes vaevalt märgatavalt tuules. Kogu loodus oli õites; ööbikud laksutasid kord ligidal, kord kaugel.

«Jah, siin, selles metsas kasvas see tamm, millega me olime ühel meelel,» mõtles vürst Andrei. «Aga kus ta on?» mõtles vürst Andrei jälle, vaadates vasakule poole teed, ja imetles, ise seda teadmata, teda ära tundmata, sedasama tamme, mida ta otsis. Vana tamm uneles nüüd täiesti muutununa, lopsakas tume lehestik telgina laiali heidetud, ja kõikus tasakesi õhtupäikese kiirte paistel. Ei kõveraid sõrmi, ei korpasid, ei endist umbusku ega muret — midagi polnud märgata. Läbi kareda saja-aastase koore olid ilma oksteta välja tunginud mahlakad noored lehed, nii et ei võinud uskuda, et see vanake oli nad loonud. «Jah, see on toosama tamm,» mõtles vürst Andrei ja teda valdas järsku põhjusetu kevadine rõõmu ja uuenemise tunne. Kõik ta elu ilusamad hetked meenusid talle nüüd äkki ühekorraga. Austerlitzi lahinguväli kõrge taevaga, ta naise etteheitev elutu nägu, Pierre parvel, öö ilust erutatud tütarlaps ja too öö ning kuuvalgus — kõik see tuli talle järsku meelde.

«Ei, elu pole lõppenud, kui oled kolmekümne ühe aastane,» tegi vürst Andrei äkki lõpliku, muutmatu otsuse.

«Sellest on vähe, et mina tean kõike seda, mis on minus, — on vaja, et ka kõik teised seda teaksid: nii-

hästi Pierre kui ka see tütarlaps, kes tahtis taevasse lennata; on vaja, et kõik tunneksid mind, et ma ei elaks oma elu ainult enda jaoks, et need teised ei elaks nii sõltumatult minu elust, et mu elu avaldaks mõju kõigile ja et nad kõik elaksid minuga koos!»

Oma reisilt tagasijõudmise järel otsustas vürst Andrei sügisel sõita Peterburi ja mõtles välja igasuguseid põhjendusi sellele otsusele. Terve rida arukaid, loogilisi argumente, miks tal on tingimata tarvis Peterburi sõita ning isegi teenistusse astuda, oli tal iga hetk varuks. Ta koguni ei mõistnud nüüd enam, kuidas võis ta kunagi kahelda vajaduses elust aktiivselt osa võtta, just niisamuti, nagu ta kuu aega tagasi aru ei saanud, kuidas võiks tal kunagi mõttesse tulla maalt ära sõita. Talle oli selge, et kõik ta elukogemused kaoksid kasutult ja muutuksid mõttetuks, kui ta ei rakendaks neid tegelikult ega võtaks jälle aktiivselt osa elust. Ta ei mõistnud ka seda, kuidas talle varem samasuguste viletsate mõistuslikkude argumentide põhjal oli ilmne olnud, et ta alandaks end, kui pärast oma eluõppetunde uuesti hakkaks uskuma võimalusse kellelegi kasu tuua ja õnne ning armastuse võimalusse. Nüüd ütles mõistus talle hoopis midagi muud. Pärast seda sõitu hakkas vürst Andrei maal igavust tundma, endised toimingud ei huvitanud teda enam, ja sageli, kui ta istus üksi oma kabinetis, tõusis ta toolilt, astus peegli ette ja vaatles kaua oma nägu. Siis pöördus ta ümber ja vaatles kadunud Liisa portreed, kes *à la grecque*[1] üleskammitud lokkidega talle kullatud raamist õrnalt ning rõõmsalt vastu vaatas. Liisa ei kõnelnud mehele enam endisi hirmsaid sõnu, ta vaatas temale nüüd uudistades lihtsalt ja lõbusalt otsa. Ning vürst Andrei kõndis kaua mööda tuba, käed seljal, kord kulmu kortsutades, kord naeratades, mõlgutades neid mõistmatuid, sõnades väljendamatuid ja kuriteona salajasi mõtteid, mis olid seotud Pierre'iga, kuulsusega, tütarlapsega aknal, tammega, naise iluga ja armastusega ning mis olid muutnud kogu ta elu. Ja neil silmapilkudel oli ta, kui keegi tema juurde sisse astus, eriti jahedalt ning karmilt resoluutne ja iseäranis ebameeldivalt loogiline.

[1] kreeka moodi

«Mon cher,» ütles näiteks vürstitar Marja niisugusel silmapilgul tuppa astudes, «Nikoluškat ei või täna jalutama viia: väga külm on.»

«Kui oleks soe,» vastas vürst Andrei niisugusel korral õele eriti kuivalt, «siis läheks ta välja särgiväel, aga et külm on, siis tuleb talle selga panna soojad riided, mis selleks ongi välja mõeldud. Vaat mis järgneb sellest, et on külm, aga mitte, et laps peab koju jääma, kui tal on vaja õhu käes olla,» rääkis ta eriti loogiliselt, nagu tahtes kedagi karistada kõige selle salajase, ebaloogilise mõttetöö eest, mis toimus ta sisemuses. Vürstitar Marja mõtles neil juhtudel sellele, kui kuivaks teeb mehi vaimne töö.

IV

Vürst Andrei saabus Peterburi 1809. aasta augustis. See oli aeg, mil noore Speranski kuulsus ning tema poolt teostatavate reformide hoog olid oma haripunkt. Samal augustikuul oli keiser sõidul kalessist välja kukkunud, endal jala vigastanud ja jäi kolmeks nädalaks Peterhofi, võttes iga päev ja erandlikult vastu ainult Speranskit. Samal ajal olid ettevalmistusel mitte üksnes kaks kuulsaks saanud ja seltskonda ärevile ajanud ukaasi õukondlikkude aukraadide kaotamise kohta ja eksamite sisseseadmise kohta kolleegiumi assessorite ning riiginõunike auastmele, vaid ka terve riiklik konstitutsioon, mis pidi muutma seni kehtiva kohtuliku, administratiivse ja finantsilise valitsemiskorra Venemaal riiginõukogust kuni vallavalitsuseni. Nüüd teostati ja viidi ellu neid ebaselgeid liberaalseid unistusi, milledega keiser Aleksander oli troonile astunud ja mida ta oli püüdnud teostada oma abiliste Czartoryski, Novosiltsevi, Kotšubei ja Stroganovi abil, keda ta ise naljatades nimetas *comité du salut publique'iks*[1].

Nüüd asendasid neid kõiki kokku Speranski tsiviilsel ja Araktšejev sõjaväelisel alal. Vürst Andrei kui kammerhärra ilmus varsti pärast pealinna saabumist õukonda ja keisri vastuvõtule. Keiser kohtas teda kaks korda, kuid

[1] seltskondlikuks päästekomiteeks.

ei austanud ainsa sõnagagi. Vürst Andreile oli alati varemgi tundunud, et ta on keisrile antipaatne, et keisrile on vastumeelt ta nägu ja kogu ta isik. Jahedas, eemaletõrjuvas pilgus, millega keiser talle otsa vaatas, leidis vürst Andrei veel enam kinnitust sellele oletusele. Õukondlased seletasid vürst Andreile keisri lugupidamatust tema suhtes sellega, et tema majesteet polnud rahul, et Bolkonski ei teeninud 1805. aastast saadik.

«Ma tean ise, kui vähe on meil võimu oma sümpaatiate ja antipaatiate üle,» mõtles vürst Andrei, «ja seepärast ei maksa mõeldagi sellest, et esitada isiklikult oma märkmeid sõjaväemäärustiku kohta keisrile, kuid asi räägib ise enese eest.»

Ta teatas oma märkmetest vanale feldmarssalile, isa sõbrale. Feldmarssal määras talle kokkusaamisaja, võttis ta lahkesti vastu ja lubas asja keisrile ette kanda. Mõni päev hiljem teatati vürst Andreile, et ta ilmugu sõjaministri krahv Araktšejevi jutule.

Määratud päeval kell üheksa hommikul ilmus vürst Andrei krahv Araktšejevi ooteruumi.

Vürst Andrei ei tundnud Araktšejevit isiklikult ja polnud teda veel kunagi näinud, kuid kõik see, mis ta temast teadis, sisendas talle vähe lugupidamist selle mehe vastu.

«Ta on sõjaminister, keisri usaldusmees; kellelgi ei pea asja olema tema isiklikkude omadustega. Talle on ülesandeks tehtud mu esitis läbi vaadata, järelikult võib siis ka tema üksi sellele käiku anda,» mõtles vürst Andrei, oodates paljude tähtsate ja mittetähtsate isikute hulgas krahv Araktšejevi ootetoas.

Oma teenistuse kestel peamiselt adjutandi kohuseid täitnud vürst Andrei oli palju näinud tähtsate isikute ootetube, ja nende ootetubade mitmesugune iseloom oli talle väga hästi tuntud. Krahv Araktšejevi ootetoal oli hoopis eriline iseloom. Mittetähtsate isikute nägudel, kes ootasid krahv Araktšejevi ootetoas audientsi, peegeldusid häbi ja alandlikkus; kõrgemais aukraadides ootajate ilmes väljendus üldine piinlikkusetunne, mida püüti varjata sundimatu olekuga ja pilkega iseenda, oma seisukorra ning oodatava isiku üle. Mõned käisid mõtlikult edasi-tagasi, teised sosistasid ja kõhistasid naerda, ja

vürst Andrei kuulis *sobriquet'd*[1] «Siila Andreitš» ja sõnu: «Küll onu teile kupatab», mis käisid krahv Araktšejevi kohta. Keegi kindral (tähtis isik), kes näis ilmselt olevat haavunud, et pidi nii kaua ootama, istus vahetpidamata üht jalga üle teise tõstes ja muigas endamisi põlglikult.

Niipea aga kui uks avanes, väljendasid kõik näod silmapilkselt ainult ühte — hirmu. Vürst Andrei palus korrapidajat juba teist korda enesest teatada, kuid talle vaadati pilkavalt otsa ja öeldi, et küllap temagi järjekord tuleb omal ajal. Pärast seda, kui adjutant oli mõningad inimesed ministri kabinetti ja sealt jälle välja saatnud, lasti kohutavast uksest sisse keegi ohvitser, kes hämmastas vürst Andreid oma alandliku ning kohkunud olekuga. Ohvitseri audients kestis kaua. Korraga kuuldusid ukse tagant ebameeldiva hääle kärgatused, ja ohvitser väljus kabinetist kahvatuna, värisevail huulil ja sammus pead käte vahele haarates läbi ooteruumi.

Seejärel viidi vürst Andrei ukse juurde ja korrapidaja sosistas talle: «Paremale poole, akna juurde.»

Vürst Andrei astus tagasihoidlikult, kuid korralikult sisustatud kabinetti ja nägi laua taga pika piha, pikliku pea ja lühikeseks pöetud juustega, jämedate kortsudega, kokkutõmmatud kulmudega pruun-roheliste elutute silmade kohal ja ripneva punase ninaga umbes neljakümneaastast meest. Araktšejev pööras sisseastuja poole pea, ilma et oleks temale otsa vaadanud.

«Mida teie palute?» küsis Araktšejev.

«Ma ei ... palu midagi, teie hiilgus,» ütles vürst Andrei tasa.

Araktšejevi silmad pöördusid temale.

«Istuge,» sõnas Araktšejev. «Vürst Bolkonski?»

«Ma ei palu midagi, tema majesteet keiser on heaks arvanud teie hiilguse kätte edasi saata minu poolt sisseantud esitise ...»

«Vaadake, mu kallis, teie esitist ma juba lugesin,» katkestas Araktšejev, kes oli ainult esimesed sõnad öelnud lahkesti, jälle külalisele otsa vaatamata ja laskudes üha enam torisev-põlglikku tooni. «Uusi sõjaväeseadusi

[1] hüüdnime

pakute? Seadusi on palju, vanugi pole kellelgi täita. Nüüd kirjutavad kõik seadusi, kirjutada on kergem kui täita.»

«Ma tulin tema majesteedi keisri tahte kohaselt teie hiilguse juurde, et teada saada, millise käigu te kavatsete anda minu esitisele,» ütles vürst Andrei viisakalt.

«Teie esitise peale olen ma pannud resolutsiooni ja edasi saatnud komiteesse. Mina e i poolda,» ütles Araktšejev püsti tõustes ja võttis kirjutuslaualt mingi paberi. «Vaadake.» Ta ulatas paberi vürst Andreile.

Põiki üle paberi oli kirjutatud pliiatsiga, ilma suurte algustähtedeta, ortograafiliste vigadega, ilma vahemärkideta: «pealiskaudselt koostatud pole muud kui järele aimamine maha kirjutud prantsuse sõjaväe määrustikust ja kaldub ilma tarviduseta sõjaväe distsiplinaarseadustikust kõrvale.»

«Missugusesse komiteesse esitis on saadetud?» küsis vürst Andrei.

«Sõjaväemäärustiku komiteesse, ja minu poolt on ettepanek tehtud teie ausus komitee liikmeks määrata. Ainult ilma palgata.»

Vürst Andrei muigas.

«Ma ju ei soovigi.»

«Liikmeks ilma palgata,» kordas Araktšejev. «Mul on au. Hei! Kutsu sisse! Kes on veel?» hüüdis ta, kummardades vürst Andreile.

V

Oodates teadet enda määramise kohta komitee liikmeks, uuendas vürst Andrei vanu tutvusi, eriti nende isikutega, kel ta teadis olevat mõjuvõimu ning kes võisid talle vajalikud olla. Tal oli nüüd Peterburis viibides seesama tunne, mis tal oli olnud lahingu eel, kui teda piinas rahutu uudishimu ja äravõitmatu tung kiskus kõrgemaisse sfääridesse, sinna, kus valmistati ette tulevikku, millest olenes miljonite saatus. Ta aimas vanade tigedusest, asjasse mittepühendatute uudishimust, asjassepühendatute tagasihoidlikkusest, kõigi kiirustamisest ja muretsemisest, arvutuist komiteedest ja komisjonidest, millede

olemasolust ta iga päev uusi teateid sai, et nüüd, 1809. aastal, valmistuti siin, Peterburis, mingiks hiiglaslikuks tsiviillahinguks, mille ülemjuhatajaks oli talle tundmatu, salapärane ja tema kujutluses geniaalne isik — Speranski. Ja kogu see temale ähmaselt teadaolev uuendustegevus ja selle peategelane Speranski hakkasid teda nii kirglikult huvitama, et sõjaväemäärustiku asi nihkus üsna varsti ta teadvuses tagaplaanile.

Vürst Andrei oli väga soodsas olukorras selleks, et teda Peterburi tolleaegse seltskonna kõige mitmekesisemais ja kõrgemais ringides hästi vastu võetaks. Uuendajate partei võttis teda rõõmuga vastu ja meelitas oma kilda, esiteks sellepärast, et teda peeti targaks ning paljulugenud meheks, ja teiseks sellepärast, et ta oli oma talupoegade vabastamisega juba saavutanud liberaali kuulsuse. Rahulolematu vanem põlvkond pöördus vürst Andrei kui oma isa poja poole, et leida kaasatundmist, hukka mõistes uuendusi. Naiste seltskonnas, s u u r i l m a s, võeti teda vastu külalislahkelt, sest ta oli rikas ja nimekas abiellumisealine mees ning peaaegu uus isik, keda ümbritses pealegi tema arvatava surma ja naise traagilise lõpu romantilise loo oreool. Peale selle leidsid kõik need, kes teda varem tundsid, et ta on viimase viie aasta jooksul palju muutunud paremuse suunas, on leebem ja mehisem, et temas ei ole enam endist teesklust, uhkust ning iroonilisust ja et temas on nüüd seda rahulikkust, mida omandatakse aastatega. Temast kõneldi, tema vastu tunti huvi ning kõik soovisid teda näha.

Järgmisel päeval pärast visiiti krahv Araktšejevile oli vürst Andrei õhtul krahv Kotšubei pool. Ta rääkis krahvile oma kohtumisest S i i l a A n d r e i t š i g a (nii nimetas Kotšubei Araktšejevit tollesama ebamäärase pilkevarjundiga, mida vürst Andrei oli märganud sõjaministri ootetoas).

«*Mon cher*, isegi selles asjas ei pääse te mööda Mihhail Mihhailovitšist. *C'est le grand faiseur.*[1] Ma ütlen talle. Ta lubas õhtul siia tulla . . .»

«Mis on Speranskil siis tegemist sõjaväemäärustikkudega?» küsis vürst Andrei.

[1] See on suur tegelane.

Kotšubei vangutas naeratades pead, otsekui imestades Bolkonski naiivsuse üle.

«Me rääkisime temaga neil päevil teist,» jätkas Kotšubei, «teie vabadest põlluharijatest . . .»

«Aa, see olite siis teie, vürst, kes laskis vabaks oma talumehed?» küsis keegi Katariina-aegne vanamees, pöördudes põlglikult Bolkonski poole.

«See väike mõisake ei toonud mulle mingit tulu,» vastas Bolkonski, katsudes oma teguviisi tema ees leevendada, et rauka mitte asjatult ärritada.

«Vous craignez d'être en retard,» [1] ütles vanamees, vaadates Kotšubeile.

«Ma ei saa ühest asjast aru,» jätkas vanamees. «Kes hakkab põldu kündma, kui nad priiks lasta? Kerge on seadusi kirjutada, aga valitseda on raske. Niisama nagu praegu; ma küsin teilt, krahv, kes saab palatite ülemaks, kui kõigil tuleb eksamid teha?»

«Need, kes eksami läbi teevad, ma arvan,» vastas Kotšubei üht jalga teisele tõstes ja ringi vaadates.

«Minu juures näiteks teenib Prjanitšnikov, tore inimene, kuldaväärt inimene, aga ta on kuuskümmend aastat vana, — kas ta läheb eksamitele?»

«Jah, see on raske, sest et haridus on üsna vähe levinud, aga . . .»

Krahv Kotšubei ei lõpetanud. Ta tõusis püsti, võttis vürst Andreil käest kinni ja läks vastu sisseastuvale umbes neljakümneaastasele, pikale, kiilaspäisele, valgetverd mehele, kel oli suur avar otsaesine ja eriliselt, imelikult valge piklik nägu. Tulijal oli sinine frakk seljas, teeneterist kaelas ja tärn vasakul pool rinnas. See oli Speranski. Vürst Andrei tundis ta kohe ära ja ta südames tuksatas miski, nagu seda juhtub elu tähtsail silmapilkudel. Kas oli see lugupidamine, kadedus või ootus — seda ta ei teadnud. Speranski oli täiesti erilist tüüpi, mille tõttu teda võis otsekohe ära tunda. Mitte kellelgi selles seltskonnas, kus liikus vürst Andrei, ei olnud ta näinud niisugust kohmakate ja töntside liigutuste rahulikkust ning enesekindlust, mitte kellelgi polnud ta näinud sellist kindlat ja ühtaegu leebet poolsuletud ning

[1] Kardate hiljaks jääda.

pisut niiskete silmade vaadet, polnud näinud niisugust kindlat mittemidagiütlevat naeratust, polnud kuulnud sellist peenikest, ühtlast, vaikset häält, ja mis peaasi, polnud näinud säärast õrna valget näonahka ja eriti käsi, mis olid pisut laiad, kuid haruldaselt pehmed, õrnad ning valged. Niisugust kahvatut ja õrna nägu oli vürst Andrei varem näinud ainult kaua hospidalis lamanud soldatitel. See oli Speranski, riigisekretär, keisri referent ja tema reisikaaslane Erfurtis, kus ta mitu korda kohtus ja kõneles Napoleoniga.

Speranski ei libistanud pilku ühelt näolt teisele, nagu see tahtmatult juhtub suurde seltskonda ilmumisel, ja ei rutanud rääkimisega. Ta kõneles tasa, olles kindel, et teda kuulatakse, ja vaatas otsa ainult sellele, kellega rääkis.

Vürst Andrei jälgis eriti tähelepanelikult Speranski iga sõna ja liigutust. Nagu see on viisiks inimestel, eriti neil, kes karmilt arvustavad oma ligimesi, nii ka vürst Andrei, kohtudes uue inimesega, eriti säärasega nagu Speranski, keda ta tundis kuulu järgi, lootis temas leida inimliku väärikuse kogu täiuslikkust.

Speranski ütles Kotšubeile, et ta kahetseb, et ei saanud varem tulla, sest lossis peetud teda kauem kinni. Ta ei öelnud, et keiser teda kinni pidas. Ka seda tagasihoidlikkuse afektatsiooni märkas vürst Andrei. Kui Kotšubei esitles talle vürst Andreid, pööras Speranski endiselt naeratades silmad pikkamisi Bolkonskile ja jäi teda vaikides vaatama.

«Olen väga rõõmus teiega tuttavaks saades, olen kuulnud teist nagu kõik teisedki,» ütles ta.

Kotšubei lausus mõned sõnad Bolkonski visiidi kohta Araktšejevile. Speranski naeratas märgatavamalt.

«Sõjaväemäärustikkude komisjoni direktoriks on mu hea sõber härra Magnitski,» ütles ta, hääldades selgesti iga silpi ja sõna, «ja kui te seda soovite, võin ma teid temaga kokku viia. (Ta vaikis punkti kohal.) Loodan, et te leiate temas kaasatundmist ja soovi kõigele mõistlikule kaasa aidata.»

Speranski ümber kogunes otsekohe väike külaliste ring, ja see vanamees, kes rääkis oma ametnikust Prjanitšnikovist, pöördus samuti küsimusega Speranski poole.

Vürst Andrei jälgis vestlusest osa võtmata iga liigutust, mida tegi Speranski — mees, kes alles hiljuti oli tühine seminarist ja kelle kätes, neis valgeis pehmeis kätes oli nüüd kogu Venemaa saatus, nagu arvas Bolkonski. Vürst Andreid üllatas see ebatavaline, põlglik rahulikkus, millega Speranski vastas vanamehele. Näis, nagu saadaks ta temale kuskilt mõõtmatust kõrgusest oma heatahtliku sõna. Kui vanamees hakkas rääkima liiga valjusti, naeratas Speranski ja ütles, et ta ei saa otsustada selle üle, kas see, mis keiser on heaks arvanud, on kasulik või kahjulik.

Vestelnud mõne aja üldises külaliste ringis, tõusis Speranski püsti, astus vürst Andrei juurde ja kutsus ta kõrvale toa teise otsa. Oli näha, et ta pidas vajalikuks Bolkonskiga tegelema hakata.

«Ma pole jõudnud teiega veel rääkida, vürst, selle elava vestluse tõttu, millesse mind tõmbas too auväärt vanake,» sõnas ta vagur-põlglikult naeratades ja selle naeratusega otsekui tunnistades, et ta mõistab ühes vürst Andreiga nende inimeste tühisust, kellega ta äsja kõneles. Vürst Andrei tundis end meelitatuna sellisest kohtlemisest. «Ma tean teid ammugi: esiteks, teie talupoegade asja tõttu, — see on meie esimene eeskuju, millele oleks väga vaja rohkem järeletegijaid; teiseks seetõttu, et teie olete üks neid kammerhärrasid, kes ei pidanud end solvatuks, kui ilmus uus ukaas õukonna aukraadide asjus, mis on esile kutsunud nii palju jutte ja keelepeksu.»

«Jah,» ütles vürst Andrei, «isa ei tahtnud, et ma kasutaksin seda õigust. Ma alustasin teenistust alamatest auastmetest.»

«Teie isa, vana sajandi inimene, seisab ilmselt kõrgemal meie kaasaegsetest, kes suhtuvad nii hukkamõistvalt sellesse korraldusse, mis ainult seab jalule loomuliku õigluse.»

«Arvan siiski, et ka sel hukkamõistmisel on oma alus,» ütles vürst Andrei, püüdes võidelda Speranski mõju vastu, mida ta hakkas tundma. Talle oli vastumeelt kõiges Speranskiga nõustuda; ta tahtis vastu vaielda. Vürst Andrei, kes tavaliselt rääkis ladusalt ning hästi, tundis nüüd Speranskiga kõneldes raskusi väljendumisel. Ta oli liialt tegevuses selle tähtsa isiksuse vaatlemisega.

«Alus isiklikuks auahnuseks võib küll olla,» lausus Speranski tasa vahele.

«Osalt ka riigi suhtes,» ütles vürst Andrei.

«Kuidas te seda mõtlete?» küsis Speranski, langetades vaikselt silmad.

«Ma olen Montesquieu' austaja,» ütles vürst Andrei. «Ja tema seisukoht, et *le principe des monarchies est l'honneur, me paraît incontestable. Certains droits et privilèges de la noblesse me paraissent être des moyens de soutenir ce sentiment.*» [1]

Naeratus kadus Speranski valgelt näolt ja ta ilme võitis seeläbi palju. Arvatavasti tundus vürst Andrei mõte talle huvitavana.

«*Si vous envisagez la question sous ce point de vue,*» [2] alustas ta, hääldades prantsuse keelt nähtava raskusega ja kõneldes veelgi aeglasemalt kui vene keeles, kuid täiesti rahulikult. Ta ütles, et au, *l'honneur*'i, pole võimalik ülal hoida eesõigustega, mis on kahjulikud teenistuskäigule, et au, *l'honneur*, on kas negatiivne mõiste — mitte teha laiduväärt tegusid, või — teatav ajend võistluseks, et saada kiituse ja tasu osaliseks, milles väljendub au.

Speranski väited olid lühidad, lihtsad ja selged.

«Institutsioon, mis seda au, võistluse ajendit, ülal hoida aitab, on niisugune institutsioon nagu suure keisri Napoleoni *Légion d'honneur* [3], mis ei kahjusta, vaid aitab kaasa teenistuse edule, mitte aga seisuslikud või õukondlikud eesõigused.»

«Ma ei vaidle vastu, kuid ei saa eitada, et õukondlik eesõigus on saavutanud sellesama sihi,» ütles vürst Andrei. «Iga õukondlane peab end kohustatuks väärikalt täitma seda, mis tema positsioon talle peale paneb.»

«Kuid teie, vürst, ei tahtnud seda eesõigust kasutada,» vastas Speranski, naeratusega mõista andes, et ta oma kaasvestlejale piinlikku vaidlust soovib lõpetada viisakusega. «Kui te teete mulle seda au ja astute kolmapäe-

[1] monarhia põhimõtteks on au, näib mulle vastuvaidlematuna. Mõningad aadli õigused ja privileegid näivad mulle abinõudena selle autunde ülalhoidmiseks.
[2] Kui te küsimust vaatate sellelt seisukohalt,
[3] Auleegion,

val minu poole sisse,» lisas ta, «siis olen ma juba läbi rääkinud Magnitskiga ja teatan teile sellest, mis võiks teid huvitada, ja peale selle saaks mulle osaks heameel teiega põhjalikumalt vestelda.»

Speranski sulges silmad, kummardus ja väljus saalist, püüdes seda teha märkamatult, hüvasti jätmata, *à la française* [1].

VI

Oma esimestel Peterburis viibimise päevadel tundis vürst Andrei kogu oma üksildases külaelus väljakujunenud mõttelaadi olevat täielikult varjutatud nende pisikeste muredega, mis haarasid teda Peterburis.

Õhtuti koju jõudes märkis ta taskuraamatusse üles neli-viis hädavajalikku visiiti või kindlale kellaajale määratud *rendez-vous*'d [2]. Elu mehhanism, niisugune päeva jaotus, et igale poole jõuda õigel ajal, riisusid talt suurema osa eluenergiast. Ta ei teinud midagi, isegi ei mõelnud millestki ega jõudnudki mõelda, vaid aina rääkis, ja rääkis edukalt sellest, mida ta varem maal oli jõudnud läbi mõelda.

Mõnikord märkas ta meelepahaga, et juhtus ühel ja samal päeval, eri seltskondades, kordama ühte ning sedasama. Kuid ta oli terved päevad niivõrd tegevuses, et tal polnud aega mõelda sellele, et ta midagi ei mõtle.

Speranski avaldas vürst Andreile sügavat muljet niihästi esimesel kohtumisel Kotšubei juures kui ka seejärel kolmapäeval kodus, kus ta Bolkonskit vastu võttes vestles temaga kaua ning usalduslikult.

Vürst Andrei pidas niivõrd suurt hulka inimesi põlastusväärseiks ja viletsaiks olendeiks, soovis nii väga leida teises inimeses selle täiuslikkuse elavat ideaali, mille poole ta püüdis, et jäi kergesti uskuma, et on Speranski isikus nüüd leidnud selle täiel määral aruka ja voorusliku inimese ideaali. Kui Speranski oleks olnud samast seltskonnast, kust pärines vürst Andrei, sama

[1] prantsuse kombel.
[2] kohtumist.

kasvatusega ja samade kõlbeliste harjumustega, siis oleks Bolkonski peagi üles leidnud ta nõrgad, inimlikud, ebasangarlikud küljed, kuid nüüd sisendas talle see kummalisena tunduv loogiline mõttelaad seda enam aukartust, et ta seda päris täielikult ei mõistnud. Pealegi Speranski edvistas vürst Andrei ees oma erapooletu, rahuliku mõistusega, kas sellepärast, et ta tõesti hindas vürst Andrei võimeid, või sellepärast, et pidas vajalikuks teda enda poole võita, — ja meelitas vürst Andreid selle peene, enesekindlusega ühendatud meelitusega, mis seisab oma jutukaaslase vaikivas tunnistamises enda kõrval ainukeseks inimeseks, kes on suuteline aru saama kõigi teiste rumalusest ja oma mõtete arukusest ning sügavusest.

Nende pika vestluse kestel kolmapäeva õhtul ütles Speranski korduvalt: «Meil vaadatakse kõigele, mis ulatub väljapoole üldist sissejuurdunud harjumuste taset...», või naeratuse saatel: «Aga meie tahame, et hundid söönuks saaksid ja lambad alles jääksid...», või: «Nemad ei suuda sellest aru saada...», ja ikka niisuguse tooniga, mis ütles: «Meie — teie ja mina — meie mõistame, mis on nemad ja kes oleme meie.»

See esimene pikem vestlus Speranskiga süvendas vürst Andreis veelgi seda tunnet, mis tal oli olnud esimesel kohtumisel Speranskiga. Vürst Andrei nägi temas arukat, selgelt mõtlevat, määratu mõistusega inimest, kes oma energia ning visadusega on saavutanud võimu ja kasutab seda ainult Venemaa hüvanguks. Speranski oli vürst Andrei silmis just see mees, kelleks vürst Andrei ise nii väga tahtis olla, — mees, kes oskab arukalt seletada iga elunähtust, kes tunnistab reaalseks ainult seda, mis on mõistlik, ja oskab kõikjal rakendada arukuse mõõdupuud. Kõik näis Speranski esituses nii lihtne ja selge, et vürst Andrei tahtmatult nõustus temaga kõiges. Kui ta vastupidist väitis ja vaidles, siis ainult sellepärast, et tahtis jääda iseseisvaks ja mitte täiesti alistuda Speranski arvamustele. Kõik oli korras, kõik oli hästi, ainult üks asi hämmeldas vürst Andreid: see oli Speranski külm, peegellik, mitte kellelgi oma hinge vaadata lubav pilk ja ta valge õrn käsi, millele vürst Andrei pidi tahtmatult vaatama, nagu tavaliselt vaada-

takse inimeste kätele, kes omavad võimu. See peegellik pilk ja õrn käsi millegipärast ärritasid vürst Andreid. Ebameeldivalt üllatas vürst Andreid ka liiga suur inimestepõlgus, mida ta märkas Speranski juures, ja see võtete mitmekesisus tõendustes, mida ta esitas oma arvamuste kinnituseks. Ta kasutas kõiki võimalikke mõtterelvi, välja arvatud võrdlused, ja siirdus, nagu vürst Andreile näis, liiga julgesti ühe mõtterelva juurest teise juurde. Kord asus ta praktilise teoinimese seisukohale ja mõistis hukka unistajaid, siis jälle satiiriku seisukohale ja muigas irooniliselt oma vastaste üle, kord muutus karmilt loogiliseks, kord tõusis järsku metafüüsika valdkonda. (Seda viimast tõendusrelva kasutas ta eriti tihti.) Ta kandis küsimuse metafüüsilistesse kõrgustesse, siirdus ruumi, aja ning mõtte mõistetesse ja laskus sealt ümberlükkavaid tõendeid tuues jälle vaidluse pinnale.

Üldse oli Speranski mõistuse peajooneks, mis vürst Andreid hämmastas, mingi kahtlematu, vääramatu usk mõistuse jõusse ja seaduspärasusse. Oli näha, et Speranskile ei võinud pähegi tulla seda vürst Andreile nii tavalist mõtet, et kõike, mida mõtled, ei saa ikkagi väljendada, ega tekkinud kunagi kahtlust selles, kas pole ehk lollus kõik see, mis ma mõtlen, ja kõik see, millesse ma usun. Ja just see Speranski eriline mõttelaad veetleski kõige enam vürst Andreid.

Oma tutvuse algul Speranskiga tundis vürst Andrei tema vastu kirglikku imetlust, umbes samasugust, nagu ta omal ajal oli tundnud Bonaparte'i vastu. Asjaolu, et Speranski oli preestri poeg, keda rumalad inimesed võisid, nagu seda paljud tegidki, labaselt põlata kui mustakuuemeest ning papipoega, sundis vürst Andreid eriti hoolikalt ümber käima oma tunnetega Speranski vastu ja neid ebateadlikult veelgi tugevdama.

Tol esimesel õhtul, mille Bolkonski veetis tema juures, rääkis Speranski, sattudes kõnelema seaduste koostamise komisjonist, vürst Andreile irooniliselt sellest, et seaduste komisjon eksisteerib juba viiskümmend aastat, on maksma läinud miljoneid ja pole midagi ära teinud, et Rosenkampf olevat ainult kleepinud märgised kõigile võrdleva seadusandluse paragrahvidele.

«See ongi kõik, ja selle eest on riik miljoneid maksnud!» ütles Speranski. «Me tahame senatile anda uut kohtuvõimu, aga meil pole seadusi. Seepärast on niisugustel inimestel nagu teie, vürst, patt praegusel ajal mitte teenida.»

Vürst Andrei tähendas, et selleks on vaja juriidilist haridust, mida temal ei ole.

«Aga seda ei ole ju kellelgi, miks teiegi siis soovite? See on *circulus viciosus* [1], millest peab pingutustega üle saama.»

Nädala pärast määrati vürst Andrei sõjaväemääruste koostamise komisjoni liikmeks ja, mida ta sugugi ei oodanud, seadusi koostava komisjoni ühe osakonna ülemaks. Speranski palvel võttis ta endale esimese osa koostatavast tsiviilseadustikust ning töötas *Code Napoléon*'i ja *Justiniani* [2] abil peatüki «Isikuõigused» koostamisel.

VII

Paar aastat tagasi, 1808. aastal, oma ringsõidult mööda mõisaid Peterburi tagasijõudmise järel tõusis Pierre tahtmatult Peterburi vabamüürluse etteotsa. Ta asutas kantiin- ja memoriaallooze, värbas uusi liikmeid, hoolitses mitmesuguste loožide ühendamise ja algupäraste ürikute omandamise eest. Ta andis raha loožiruumide sisseseadmiseks ja täiendas niipalju kui suutis almuste korjandusi, mille suhtes enamik liikmeist olid kitsid ja ebatäpsed. Ta pidas peaaegu üksi omal kulul ülal vaestemaja, mille ordu oli asutanud Peterburi.

Ta elu läks samal ajal edasi endistviisi, samade kiindumuste ja sellesama lodevusega. Ta armastas hästi süüa ja juua ega saanud ka hoiduda, kuigi pidas seda ebakõlbeliseks ning alandavaks, poissmeeste-seltskondade lõbustustest.

Oma tegevuse ja kiindumuste uimas hakkas Pierre aasta möödudes ometi tundma, kuidas too vabamüürluse pind, millel ta seisis, kadus tal jalge alt seda enam, mida

[1] nõiaring.

[2] Napoleoni ja Justinianuse koodeksite

kindlamini ta püüdis sellele toetuda. Ühtlasi tundis ta, et mida sügavamale vajus ta jalge all pind, millel ta seisis, seda tugevamini oli ta sellega seotud. Kui ta astus vabamüürlaste ordusse, oli tal inimese tunne, kes paneb usalduslikult jala tasasele soopinnale. Pannud jala maha, vajus ta sisse. Et täiesti veenduda pinna kandvuses, millele ta oli astunud, pani ta maha ka teise jala ja vajus veel rohkem sisse, ja kõndis nüüd tahtmatult põlvist saadik soos.

Jossif Aleksejevitši ei olnud Peterburis. (Ta oli viimasel ajal kõrvale jäänud Peterburi loožide tegevusest ja elas ühtejärge Moskvas.) Kõik vennad, loožide liikmed, olid Pierre'ile harilikus elus tuntud inimesed ja tal oli raske näha neis ainult vendi-vabamüürlasi, mitte aga vürst B-d või Ivan Vassiljevitš D-d, keda ta tundis kui nõrku ja tühiseid inimesi. Vabamüürlaste põllede ja märkide taga nägi ta nende mundreid ja ordeneid, mida nad püüdsid saavutada elus. Tihtilugu, kui ta korjas almuseid ja sai kokku kakskümmend kuni kolmkümmend rubla, mis olid sissetulekusse kirjutatud ja enamikus võlgu jäetud kümnelt liikmelt, kellest pooled olid niisama rikkad kui temagi, — mõtles Pierre vabamüürlaste vandele, et iga vend kohustub andma kogu oma varanduse ligimese heaks; ja ta hinges tõusid kahtlused, millest ta püüdis üle saada.

Kõik vennad, keda ta tundis, jaotas ta endamisi nelja liiki. Esimesse liiki arvas ta vennad, kes ei võtnud aktiivselt osa loožide tööst ega ka inimlikest asjust, vaid tegelesid eranditult ainult ordu salateadusega, jumala kolmesuguse nime küsimusega või asjade kolme algollusega — väävli, elavhõbeda ja soolaga, või siis ruudu ja kõigi Saalomoni templi märkide tähendusega. Pierre austas seda vendade-vabamüürlaste liiki, kuhu kuulusid peamiselt vanemad vennad ja Pierre'i arvates ka Jossif Aleksejevitš, kuid ei jaganud nende huvisid. Ta ei tundnud südames poolehoidu vabamüürluse müstilise külje vastu.

Teise liiki arvas Pierre iseenda ja endataolised vennad, otsijad, kõhklejad, kes polnud vabamüürluses veel leidnud õiget ja arusaadavat teed, kuid lootsid seda leida.

Kolmandasse liiki paigutas ta vennad (ja neid oli kõige rohkem), kes ei näinud vabamüürluses midagi muud peale välise vormi ja kombetalituste, ja kes pidasid tähtsaks selle välise vormi karmi täitmist, ilma et oleksid muret tundnud selle sisu ja tähenduse pärast. Niisugused olid Villarski ja isegi pealooži suurmeister.

Lõpuks, neljandasse liiki kuulus samuti suur hulk vendi, eriti neid, kes olid vennaskonda astunud viimasel ajal. Need olid Pierre'i tähelepanekute järgi inimesed, kes ei uskunud millessegi, ei soovinud midagi ja olid vabamüürlusse astunud ainult selleks, et lähemalt tuttavaks saada noorte, rikaste, nimekate ja heade sidemetega vendadega, keda loožis oli üsna palju.

Pierre hakkas tundma, et teda ei rahulda enam ta tegevus. Vahel näis talle, et vabamüürlus, vähemalt see vabamüürlus, mida ta siin tundis, oli rajatud üksnes välisele küljele. Ta ei mõelnudki kahelda vabamüürluses eneses, ta vaid kahtlustas, et vene vabamüürlus on läinud valeteed ja kõrvale kaldunud oma algallikast. Seepärast sõitis Pierre aasta lõpul välismaale, et pühendada end ordu kõrgemaisse saladustesse.

Juba 1809. aasta suvel jõudis Pierre tagasi Peterburi. Kirjavahetusest meie ja välismaa vabamüürlaste vahel oli teada, et Bezuhhov on jõudnud välismaal paljude kõrgelseisvate isikute usalduse võita, on tunginud paljudesse saladustesse, on ülendatud kõrgemasse järku ja toob endaga kaasa palju vabamüürluse üldiseks hüvanguks Venemaal. Kõik Peterburi vabamüürlased külastasid teda, otsides ta sõprust, ja kõigile tundus, et Pierre varjab midagi ja valmistub millekski.

Kutsuti kokku teise astme looži pidulik istung, kus Pierre lubas teatavaks teha selle, mis tal oli Peterburi vendadele edasi anda ordu kõrgemate juhtide poolt. Istung oli täisarvuline. Pärast tavalisi kombetalitusi tõusis Pierre püsti ja alustas oma kõnet.

«Armsad vennad,» alustas ta punastades ja kogeldes, hoides käes valmiskirjutatud kõnet. «Pole küllaldane, kui me siin looži vaikuses kinni peame oma salateadu-

sest, — vaja on tegutseda... tegutseda... Me viibime suikuvas olekus, aga meil on vaja tegutseda.» Pierre võttis oma vihiku ja hakkas lugema.

«Puhta tõe levitamiseks ja vooruslikkuse võiduleviimiseks,» luges ta, «me peame inimesi puhastama eelarvamustest, levitama põhimõtteid, mis on kooskõlas aja vaimuga, peame võtma enese peale noorsoo kasvatamise, katkematute sidemete kaudu ühinema kõige targemate inimestega, julgelt ja ühtlasi arukalt jagu saama ebausust, uskmatusest ja rumalusest, kasvatama meile ustavaid inimesi, kes on omavahel seotud eesmärgi ühtsusega ja omavad võimu ning jõudu.

Selle eesmärgi saavutamiseks peab voorusele andma ülekaalu pahede üle, peab hoolitsema, et aus inimene juba sellessinases maailmas leiaks igavest tasu oma vooruste eest. Kuid neis suurtes kavatsustes takistavad meid väga palju praegused poliitilised institutsioonid. Mis siis teha niisuguses olukorras? Kas soodustada revolutsioone, kiskuda kõik maha, ajada jõudu välja jõuga?... Ei, sellest me oleme üpris kaugel. Iga vägivaldne reform on laiduväärne, sest ta ei paranda põrmugi kurja, senikaua kui inimesed jäävad niisugusteks, nagu nad on, ja seepärast, et tarkusel pole vaja vägivalda.

Kogu ordu kava peab põhinema sellele, et välja õpetada inimesi, kes on kindlad, vooruslikud ja seotud ühise veendumusega, veendumusega, mis seisab selles, et igal pool ja kõigi jõududega võidelda pahede ning rumaluse vastu ja kaitsta andekust ning voorust; tuleb põrmust üles tõsta väärikaid inimesi ja ühendada neid meie vennaskonnaga. Ainult siis saavutab meie ordu võimu, et tähelepanematult käsi siduda korralageduse kaitsjail ja valitseda neid nii, et nad ise seda ei märka. Ühesõnaga, on vaja luua üldine võimas valitsemisviis, mis leviks üle kogu maailma, purustamata seejuures tsiviilelu sidemeid, ja mille juures kõik teised valitsused võiksid oma tegevust jätkata tavalises korras ja teha kõike, välja arvatud seda, mis takistab meie ordu suurt eesmärki, s. o. voorusele võidu andmist kurja üle. Seda eesmärki on taotlenud juba ristiusk. Ristiusk on inimesi õpetanud olema targad ning head ja omaenda kasuks käima kõige

paremate ja targemate inimeste eeskuju ning õpetuse järgi.

Siis, kui kõik oli veel sügavas pimeduses, jätkus muidugi ainult jutlustamisest: tõe uudsus andis talle erilise jõu. Tänapäeval aga on meile vaja hoopis tugevamaid vahendeid. Nüüd on vaja, et oma tunnetest juhitud inimene leiaks vooruses meelelist võlu. Kirgesid ei saa välja juurida, peab ainult püüdma neid suunata õilsale eesmärgile, ja seepärast on tarvis, et igaüks võiks oma kirgesid rahuldada vooruste piirides ning et meie ordu võimaldaks selleks abinõusid.

Niipea kui meil on igas riigis teatav arv väärikaid inimesi, igaüks neist õpetab välja jälle kaks uut ja kõik nad ühinevad tihedalt omavahel, — siis saab kõik võimalikuks meie ordule, mis on salajas jõudnud juba palju ära teha inimsoo hüvanguks.»

See kõne tekitas loožis mitte üksnes tugevat muljet, vaid ka ärevust. Kuid enamik vendadest, kes nägid selles kõnes illuminaatluse hädaohtlikke sepitsusi, võttis Pierre'i imestuseks ta kõne külmalt vastu. Suurmeister hakkas talle vastu vaidlema. Pierre arendas oma mõtteid edasi üha suureneva ägedusega. Ammu polnud enam olnud nii tormilist istungit. Kujunesid parteid: ühed olid Pierre'i vastu, süüdistades teda illuminaatluses; teised toetasid teda. Sel istungil hämmastas Pierre'i esmakordselt see inimmõistuse lõpmatu mitmekesisus, mis teeb seda, et mitte mingisugune tõde ei ole kahe inimese silmis ühesugune. Isegi need liikmed, kes näisid olevat Pierre'i poolt, mõistsid teda omamoodi, kitsenduste ja muudatustega, milledega Pierre ei saanud nõustuda, kuna ta peamine vajadus just nimelt selles seisiski, et anda oma mõtet teisele edasi täpselt niisamuti, nagu ta ise sellest aru sai.

Istungi lõpul tegi suurmeister Bezuhhovile ebasõbraliku ning iroonilise märkuse ta ägeduse ja selle kohta, et vaidluses polevat teda juhtinud mitte üksnes armastus vooruse vastu, vaid ka võitluse kirg. Pierre ei vastanud talle ja küsis lühidalt, kas ta ettepanek võetakse vastu. Talle öeldi, et ei, ja Pierre lahkus tavalisi formaalsusi ära ootamata loožist ning sõitis koju.

VIII

Pierre'i valdas jälle see tusk, mida ta nii väga kartis. Pärast loožis kõnega esinemist lamas ta kolm päeva kodus diivanil, ei võtnud kedagi vastu ega käinud ka ise kuskil.

Sel ajal sai ta kirja oma naiselt, kes anus temalt kokkusaamist, kirjutas oma igatsusest tema järele ja soovist pühendada temale kogu oma elu.

Kirja lõpus teatas ta, et jõuab neil päevil välismaalt tagasi Peterburi.

Kohe kirja päralejõudmise järel tungis Pierre'i üksindusse keegi vabamüürlasest vend, kellest ta pidas vähem lugu kui teistest, ja viies jutu Pierre'i abielulistele suhetele, avaldas vennaliku nõuande kujul arvamist, et tema karmus naise vastu on ebaõiglane ja et Pierre rikub peamisi vabamüürlase põhimõtteid, kuna ta ei andesta kahetsejale.

Samal ajal saatis ta ämm, vürst Vassili naine, talle järele, paludes teda kas või mõneks minutiks sisse astuda, et läbi rääkida väga tähtsa asja üle. Pierre nägi, et on teoksil vandenõu tema vastu, et teda tahetakse naisega kokku viia, ja see polnud talle selles seisukorras, milles ta viibis, isegi mitte vastumeelne. Talle oli kõik ükspuha: Pierre ei pidanud elus mitte midagi suure tähtsusega asjaks, ja tusa tõttu, mis teda nüüd oli vallanud, ei hinnanud ta ei oma vabadust ega ka mitte oma järeleandmatust naise karistamisel.

«Keegi pole õige ja keegi pole süüdlane, järelikult pole siis temagi süüdi,» mõtles ta.

Kui Pierre otsekohe ei avaldanud nõusolekut naisega leppida, siis ainult sellepärast, et ta oma tusameeleolus polnud suuteline midagi ette võtma. Kui naine oleks tulnud tema juurde, ta poleks teda nüüd minema ajanud. Kas elada või mitte elada naisega, — eks olnud see ükskõik, võrreldes sellega, mis Pierre'i huvitas.

Jättes vastamata nii naisele kui ka ämmale, asus Pierre kord hilisel õhtul teele ja sõitis Moskvasse, et kokku saada Jossif Aleksejevitšiga. Sellest kirjutas Pierre oma päevikus järgmist:

«Moskva, 17. novembril.

Tulin just praegu heategija juurest ja ruttan üles tähendama kõike, mis ma seejuures kogesin. Jossif Aleksejevitš elab vaeselt ja kannatab kolmandat aastat piinava põiehaiguse käes. Keegi pole iialgi kuulnud temalt oigeid või nurisevat sõna. Hommikust kuni hilise ööni töötab ta teaduse alal, välja arvatud need tunnid, kui ta sööb kõige lihtsamat toitu. Ta võttis mind armulikult vastu ja pani istuma voodile, millel ta lamas. Tegin talle Idamaade ja Jeruusalemma rüütlite märgi, ta vastas mulle samaga ning küsis mahedalt naeratades, mis ma olen teada saanud ja omandanud preisi ja šoti loožides. Jutustasin talle kõik, nagu oskasin, tehes teatavaks need põhialused, mida olin ette pannud meie Peterburi loožis, ja teatasin halvast vastuvõtust, mis mulle osaks sai, ja minu ning vendade vahel tekkinud lahkhelidest. Üsna kauase vaikimise ja mõtlemise järel avaldas Jossif Aleksejevitš kõige selle kohta oma arvamist, mis silmapilk valgustas mulle kõik möödunu ja kogu tulevase tee, mis mul ees seisab. Ta pani mind imestama, küsides, kas ma mäletan, milles seisab ordu kolmesugune eesmärk: 1) salateaduse hoidmises ja tunnetamises, 2) enese puhastamises ning parandamises selle salateaduse vastuvõtmiseks ja 3) inimsoo parandamises sellise puhastamise püüde kaudu. Missugune on peamine ja esimene eesmärk neist kolmest? Muidugi enese parandamine ning puhastamine. Ainult selle eesmärgi poole võime me alati püüda sõltumatult kõigist asjaoludest. Kuid ühtlasi nõuab just see eesmärk meilt kõige rohkem vaeva ja seepärast võtame meie uhkusest eksiteele sattudes ning seda eesmärki silmist kaotades käsile kas salateaduse, mida me pole väärt vastu võtma oma ebapuhtuse tõttu, või asume parandama inimsugu, kuna ise oleme jõleduse ja kõlvatuse eeskujuks. Illuminaatlus ei ole puhas õpetus just sellepärast, et ta on liialt kaldunud ühiskondlikku tegevusse ja täis uhkust. Sel alusel laitis Jossif Aleksejevitš maha mu kõne ja kogu mu tegevuse. Oma südamepõhjas ma nõustusin temaga. Kui me rääkisime mu perekonnaasjadest, ütles ta mulle: «Tõelise vabamüürlase peamiseks kohuseks on, nagu ma teile ütlesin, enese täiustamine. Kuid me arvame tihti, et eemaldades enesest kõik

eluraskused saavutame rutem selle sihi. Just vastupidi, mu härra,» ütles ta mulle, «ainult maailma askelduste keskel me võime saavutada kolm peamist sihti: 1) enesetundmise, kuna inimene saab iseennast tunda üksnes võrdluse kaudu, 2) täiustumise — ainult võitlusega saavutatakse seda, ja 3) jõuda peamise vooruseni — armastuseni surma vastu. Ainult elu heitlikkus võib meile näidata elu tühisust ja kaasa aidata meie sünnipärasele armastusele surma vastu või taassündimisele uueks eluks.» Need sõnad on seda tähelepandavamad, et Jossif Aleksejevitš oma raskeist füüsilistest kannatustest hoolimata kunagi ei pea elu endale koormaks ja armastab surma, milleks ta end kõigest oma sisemise inimese puhtusest ja kõrgusest hoolimata ei tunne veel küllaldaselt valmis olevat. Seejärel seletas heategija mulle täiesti ära universumi suure ruudu tähenduse ja juhtis tähelepanu sellele, et kolmekordne arv ja number seitse on kõige aluseks. Ta soovitas mul mitte kõrvale hoida läbikäimisest Peterburi vendadega, ja võttes loožis osa ainult teise astme ametitest, püüda vendi kõrvale juhtida uhkuse ahvatlustest ja juhatada neid tõelisele enesetundmise ning -täiustamise teele. Peale selle soovitas ta mulle enda huvides jälgida eelkõige iseennast ja andis selleks mulle vihiku, sellesama, kuhu ma praegu kirjutan ja kuhu kavatsen ka edaspidi kõik oma teod üles märkida.»

«Peterburi, 23. novembril.

Elan jälle oma naisega. Ämm käis pisarsilmil mu juures ja ütles, et Eleen on siin ja palub südamest, et ma teda ära kuulaksin, et ta olevat süütu, olevat õnnetu, et ma ta maha jätsin, ja veel palju muud. Ma teadsin, et niipea kui luban enesele teda näha, ei jätku mul enam jõudu tema soovi täitmata jätta. Oma kõhkluses ei teadnud ma, kelle poole pöörduda abi ja nõu saamiseks. Kui heategija oleks siin olnud, oleks ta mulle öelnud. Ma läksin oma tuppa, lugesin uuesti läbi Jossif Aleksejevitši kirjad, tuletasin meelde oma vestlusi temaga ja tegin sellest kõigest järelduse, et ma ei või palujale ära öelda ja pean sirutama abistava käe igaühele, seda enam inimesele, kes on niivõrd seotud minuga, ja et ma pean kandma oma risti. Aga kuna ma andestasin talle vooruse pärast, siis olgu ka mu ühendusel temaga ainuüksi vaimne eesmärk.

Nõnda ma otsustasin ja nõnda kirjutasin ka Jossif Aleksejevitšile. Ma ütlesin naisele, et palun teda unustada kõik vana, palun andestada mulle seda, milles ma võisin tema ees süüdi olla, talle aga pole mul midagi andestada. Mul oli rõõm seda talle öelda. Jäägu talle teadmatuks, kui raske oli mul teda jälle näha. Seadsin end sisse suure maja ülemistes ruumides ja elan läbi õnnelikku taassünni tunnet.»

IX

Nagu alati, nii ka nüüd jagunes kõrgem seltskond, mis keisrikojas ja suurtel ballidel koos käis, mitmesse ringi, millest igaühel oli oma eriline värving. Kõige laialdasemaks ringiks nende seas oli prantsuse ring — krahv Rumjantsevi ja Caulaincourt'i «Napoleoni liit». Selles ringis tõusis ühele kõige silmapaistvamale kohale Eleen, niipea kui ta oli oma mehega Peterburi asunud. Teda külastasid härrad Prantsuse saatkonnast ja suur hulk mehi, kes olid tuntud oma mõistuse ja armastusväärsuse poolest ning pooldasid samu vaateid.

Eleen viibis keisrite kuulsa kokkusaamise ajal Erfurtis ja tõi sealt kaasa need sidemed kõigi silmapaistvamate Napoleoni poolehoidjatega Euroopas. Erfurtis oli Eleenil olnud hiilgav menu. Isegi Napoleon oli teda teatris märgates küsinud, kes ta on, ja kiitnud ta ilu. Tema menu kauni ja elegantse naisena ei pannud Pierre'i imestama, sest viimaste aastatega oli Eleen muutunud veel kaunimaks kui enne. Aga Pierre'i pani imestama see, et ta naine oli selle kahe aasta jooksul jõudnud omandada kuulsuse kui *«d'une femme charmante, aussi spirituelle, que belle»* [1]. Tuntud *prince de Ligne* [2] kirjutas talle kaheksaleheküljelisi kirju. Bilibin hoidis varuks oma *mots*, et nendega välja tulla krahvinna Bezuhhova juures. Olla vastu võetud krahvinna Bezuhhova salongis — seda peeti mõistuse diplomiks. Noormehed lugesid enne Eleeni koosviibimisele minekut raamatuid, et oleks, millest rääkida tema salongis, saatkondade sekretärid ja isegi

[1] võluv naine, kes on samavõrra tark kui kaunis.
[2] vürst de Ligne

saadikud usaldasid talle diplomaatilisi saladusi, nõnda et Eleen oli teatud viisil mõjukas isik. Pierre, kes teadis, et Eleen on väga rumal, võttis mõnikord imeliku nõutuse- ja hirmutundega osa ta õhtustest koosviibimistest ja lõunasöökidest, kus kõneldi poliitikast, luulest ja filosoofiast. Neil külalisõhtutel oli Pierre'il tunne, nagu see peab olema taskukunstnikul, kes kogu aeg kardab, et ta pettus iga silmapilk avalikuks tuleb. Aga kas sellepärast, et säärase salongi pidamiseks oligi just rumalust vaja, või sellepärast, et petetavad ise sellest pettusest lõbu tundsid, kuid pettus ei tulnud avalikuks ja *d'une femme charmante et spirituelle* [1] reputatsioon seostus nii vääramatult Jelena Vassiljevna Bezuhhovaga, et ta võis rääkida kõige suuremaid labasusi ning rumalusi ja ikkagi olid kõik vaimustuses igast ta sõnast ja otsisid selles sügavat mõtet, mida ta ise ei aimanudki.

Pierre oli just niisugune abielumees, keda oli vaja sellisele hiilgavale suurilmadaamile. Ta oli see hajameelne veidrik, abikaasa *grand seigneur* [2], kes kedagi ei seganud ja kes mitte ainult et ei rikkunud võõrastetoa kõrge tooni üldist muljet, vaid oma vastandlikkusega naise elegantsile ja taktile oli talle soodsaks fooniks. Pierre oli selle kahe aasta jooksul oma alatise intensiivse tegelemise tõttu abstraktsete huvialadega ja siira põlguse tõttu kõige muu vastu omandanud teda mittehuvitavas naise seltskonnas selle ükskõiksuse, hooletuse ja kõigi vastu heasoovlikkuse tooni, mida ei saa omandada kunstlikult ja mis seetõttu just sisendabki tahtmatut lugupidamist. Ta astus naise võõrastetuppa nagu teatrisse, oli kõigiga tuttav, tundis kõigist ühevõrra rõõmu ja oli kõigi vastu ühevõrra ükskõikne. Vahel võttis ta osa ka vestlusest, mis teda huvitas, ja avaldas siis, arvestamata, kas *les messieurs de l'ambassade* [3] viibisid seal juures või mitte, pobisedes oma arvamisi, mis mõnikord hoopiski ei sobinud momendi tooniga. Kuid arvamine, et *de la femme la plus distinguée de Pétersbourg* [4] mees on veidrik, oli juba

[1] võluva ja targa naise
[2] suur isand
[3] härrad saatkonnast
[4] Peterburi silmapaistvaima naise

niivõrd kindlaks kujunenud, et keegi ei võtnud ta käitumist *au sérieux* [1].

Pärast Eleeni tagasijõudmist Erfurtist oli teenistuses juba tublisti edasi jõudnud Boriss Drubetskoi paljude noormeeste hulgas, kes iga päev külastasid Eleeni salongi, kõige lähedasemaks inimeseks Bezuhhovite majas. Eleen nimetas teda *mon page*'iks [2] ja kohtles nagu last. Ta naeratus Borissile oli samasugune kui kõigile teistele, kuid mõnikord oli Pierre'ile vastumeelt näha seda naeratust. Boriss kohtles Pierre'i erilise, väärika ning nukra aupaklikkusega. See aupaklikkuse varjund tegi Pierre'i samuti rahutuks. Ta oli kolm aastat tagasi nii valusalt kannatanud talle naise poolt osaks saanud solvamise pärast, et kaitses end nüüd samasuguse solvamise võimaluse vastu esiteks sellega, et ta polnudki oma naisele meheks, teiseks sellega, et ei lubanud endal kahtlustada.

«Ei, nüüd, kus tast on saanud *bas bleu* [3], on ta ka jäädavalt loobunud endistest kiindumustest,» rääkis Pierre enesele. «Pole teada, et *bas bleu*'del oleks kunagi olnud armulugusid,» kordas ta enesele teadmata kust pähe jäänud reeglit, millesse ta kindlasti uskus. Kuid imelik asi, Borissi viibimine naise võõrastetoas (ja ta oli seal peaaegu alati) mõjus Pierre'isse füüsiliselt: see aheldas kõik ta liikmed, hävitas ta liigutuste ebateadlikkuse ja vabaduse.

«Niisugune imelik antipaatia,» mõtles Pierre, «kuid varem ta meeldis mulle isegi väga.»

Seltskonna silmis oli Pierre suur härra, kuulsa naise veidi pime ja kentsakas mees, tark veidrik, kes ei teinud midagi, kuid ka ei kahjustanud kedagi, mõnus ja kena inimene. Pierre'i hinges aga toimus kogu aeg keeruline ja raske sisemine arenemine, mis avas talle palju uut ja viis teda paljude vaimsete kahtluste ning rõõmude juurde.

[1] tõsiselt.
[2] minu paažiks
[3] sinisukk,

X

Ta jätkas oma päeviku pidamist ja kirjutas sinna sel ajal:

«24. novembril.

Tõusin üles kell kaheksa, lugesin pühakirja, siis läksin ametisse (Pierre oli heategija nõuandel astunud ametisse ühte komiteesse), tulin tagasi lõuna ajal, lõunatasin üksi (krahvinna juures viibis palju külalisi, kes olid mulle vastumeelsed), sõin ja jõin mõõdukalt ja pärast lõunat kirjutasin välja palasid vendade jaoks. Õhtul läksin alla krahvinna juurde ja jutustasin naljaka loo B. kohta, ja taipasin alles siis, kui kõik juba valjusti naersid, et seda poleks tarvis olnud teha.

Heidan magama õnnelikus ja rahulikus meeleolus. Suur issand, aita mul käia sinu jälgedes: 1) võitu saada vihast — vagadusega, pikameelsusega, 2) lihahimust — loobumise ja tülgastusega, 3) hoida eemale askeldustest, kuid mitte irduda: a) riiklikkudest teenistusasjadest, b) perekonnamuredest, c) sõbralikkudest läbikäimistest ja d) majanduslikust tegevusest.»

«27. novembril.

Tõusin hilja; lamasin ärkamise järel kaua laiseldes voodis. Mu jumal, aita ja kinnita mind, et võiksin sinu teedel käia! Lugesin pühakirja, aga ilma vajaliku tundeta. Tuli vend Urussov, vestlesime maailma askeldustest. Jutustas keisri uutest kavatsustest. Tahtsin hakata neid arvustama, kuid siis tulid mulle meelde mu põhimõtted ja heategija sõnad, et tõeline vabamüürlane peab olema hoolas riigitegelane, kui on nõutav tema osavõtt, ja rahulik pealtvaataja selle suhtes, milleks ta pole kutsutud. Minu keel on mu vaenlane. Mind külastasid vennad G. V. ja O.; oli ettevalmistav kõnelus uue venna vastuvõtmise üle. Nad panevad minu peale reetori kohused. Tunnen end nõrgana ja väärituna. Siis tuli juttu templi seitsme samba ja seitsme astme seletamisest. Seitse teadust, seitse voorust, seitse pattu, seitse pühavaimu andi. Vend O. kõneles väga hästi. Õhtul toimus vastuvõtmine. Ruumi uus' sisseseade aitas toimingu pidulikkusele palju kaasa. Võeti vastu Boriss Drubetskoi. Mina soovitasin

teda ja mina olin ka reetoriks. Imelik tunne erutas mind kogu aja, mil ma viibisin temaga pimedas ruumis. Leidsin eneses tema vastu vihkamistunde, millest asjatult püüan võitu saada. Ja seepärast ma tahaksin teda tõsiselt päästa kurjast ning juhatada tõe teele, kuid halvad mõtted tema kohta ei lahku minust. Mulle näis, et tema eesmärgiks vennaskonda astumisel oli ainult soov läheneda meie looži kuuluvaile kõrgelseisvatele isikutele ja võita nende poolehoid. Peale selle põhjuse, et ta mitu korda küsis, kas meie looži kuuluvad N. ja S. (mille peale ma ei võinud vastata), peale selle, et ta minu tähelepanekute järgi pole suuteline lugupidamist tundma meie püha ordu vastu ja on selleks liiga seotud ning rahul välise inimesega, et igatseda vaimset paremakssaamist, ei olnud mul rohkem põhjusi temas kahelda. Aga ta tundus mulle ebasiirana, ja kogu aja, mis ma seisin temaga silm silma vastu pimedas ruumis, näis mulle, et ta põlglikult muigab mu sõnade üle, ja mul oli tahtmine tõepoolest torgata tema paljast rinda mõõgaga, mida ma hoidsin selle vastas. Ma ei suutnud olla kõneosav ega võinud oma kahtlustest avameelselt teatada vendadele ja suurmeistrile. Suur looduse arhitekt, aita mul leida tõeteid, mis viivad välja vale labürindist.»

Selle järel oli päevikus kolm lehte vahele jäetud ja siis oli kirjutatud järgmist:

«Mul oli õpetlik ja pikk kõnelus nelja silma all vend V-ga, kes soovitas mul käia vend A. järgi. Palju avaldati mulle, ehk küll olen vääritu. Adonai on maailma looja nimi. Elohim on kõige juhtija nimi. Kolmas nimi on väljendamatu ja tähendab K õ i k. Jutuajamised vend V-ga toetavad, värskendavad ja kinnitavad mind vooruse teel. Tema juuresolekul ei ole kohta kahtlustel. Mulle on selgeks saanud vahe profaanteaduste armetu õpetuse ja meie püha, kõikehaarava õpetuse vahel. Inimlikud teadused liigitavad kõike — et aru saada, surmavad kõike — et vaadelda. Ordu pühas teaduses on kõik üks, kõike tunnetatakse selle terviklikkuses ja elus. Kolmainsus — asjade kolm algollust — on väävel, elavhõbe ja sool. Väävel on õli ja tule omadustega; ühenduses soolaga äratab ta selles oma tulisusega iha, mille abil tõmbab ligi elavhõbeda, haarab selle, peab kinni ja loob ühtides

üksikuid kehi. Elavhõbe on vedel ja lenduv vaimne olemus — Kristus, püha vaim, Tema.»

«3. detsembril.

Ärkasin hilja, lugesin pühakirja, kuid olin tundetu. Pärast läksin ja kõndisin mööda saali. Tahtsin mõtelda, kuid selle asemel tõi kujutlus esile sündmuse, mis toimus neli aastat tagasi. Kohates mind pärast duelli Moskvas, ütles härra Dolohhov mulle, ta lootvat, et mul on nüüd täielik hingerahu, hoolimata mu abikaasa äraolekust. Ma ei vastanud tookord midagi. Nüüd tulid mulle meelde kõik selle kohtumise üksikasjad ja ma ütlesin talle oma südames kõige tigedamaid sõnu ja teravamaid vastuseid. Tulin mõistusele ja heitsin selle mõtte kõrvale alles siis, kui leidsin end leegitsevas vihas; kuid ei kahetsenud seda küllaldaselt. Pärast seda tuli Boriss Drubetskoi ja hakkas jutustama igasuguseid seiklusi. Ma olin aga juba algusest peale ta tuleku üle pahane ja ütlesin talle midagi vastumeelset. Ta vaidles vastu. Ma ägestusin ja laususin talle rohkesti ebameeldivat ja isegi jämedaid sõnu. Ta jäi vait, ja ma taipasin alles siis, kui oli juba hilja. Mu jumal, ma ei oska sugugi teda kohelda. Selle põhjuseks on mu enesearmastus. Ma sean end temast kõrgemale ja muutun seepärast hulga halvemaks temast, sest tema on kannatlik mu jämeduste suhtes, mina aga seevastu põlgan teda. Mu jumal, anna mulle oskust ta juuresolekul rohkem märgata oma nurjatust ja käituda nii, et ka temal oleks sellest kasu. Pärast lõunat ma uinusin ja kuulsin magama jäädes selgesti häält, mis ütles mulle vasakusse kõrva: «Sinu päev.»

Nägin unes, et sammusin pimeduses ja korraga olin ümber piiratud koertest, aga läksin kartmata edasi. Järsku haaras üks väike koer mul vasakust kintsust hammastega kinni ega lasknud enam lahti. Hakkasin teda kätega eemale suruma. Vaevalt olin saanud ta ära tõmmata, kui teine, suurem koer, hakkas mind purema. Tahtsin teda üles tõsta, aga mida kõrgemale teda tõstsin, seda suuremaks ja raskemaks ta muutus. Korraga tuli vend A. ja viis mul käe alt kinni võttes mind kaasa ning tõi ühe hoone juurde, kuhu tuli sisse minna mööda kitsast lauda. Ma astusin lauale, kuid see käändus kõrvale ja kukkus alla, ning ma hakkasin ronima plangule, mille

äärest vaevalt ulatusin kätega haarama. Suurte pingutuste järel jõudsin oma keha niipalju üles kiskuda, et jalad jäid rippuma ühele poole ja keha teisele poole planku. Vaatasin ringi ja nägin, et vend A. seisab plangu otsas ja juhib mu tähelepanu suurele puiesteele ning aiale ja aias suurele ning toredale hoonele. Ma ärkasin. Issand, suur looduse arhitekt, aita mul endast lahti rebida koeri — mu kirgesid ja viimast neist, milles on ühinenud kõigi endiste jõud, ja aita mul astuda sinna vooruste templisse, mida mu silmad unes näha said!»

«7. detsembril.

Nägin und, nagu istuks Jossif Aleksejevitš mu majas, ja ma olen väga rõõmus ja tahan teda kostitada. Oleksin nagu lakkamatult lobisenud kõrvaliste isikutega, ja äkitselt taipasin, et see ei meeldi talle, ja tahtsin talle läheneda ning teda sülelda. Aga niipea kui ma talle lähenesin, nägin, et ta nägu muutus, noorenes, ja ta hakkas mulle midagi tasakesi rääkima ordu õpetustest, kuid nii tasa, et ma millestki aru ei saanud. Pärast nagu oleksime kõik toast välja läinud, ja siis juhtus midagi imelikku. Me istusime või lamasime põrandal. Jossif Aleksejevitš rääkis mulle midagi. Mul aga oleks nagu tahtmine olnud talle oma tundlikkust näidata ja ma hakkasin tema juttu kuulamata endale kujutlema oma sisemise mina seisukorda ja mulle osaks saanud jumalaarmu. Pisarad tulid mulle silma ja mul oli hea meel, et ta seda märkas. Kuid ta vaatas mulle pahaselt otsa ja kargas püsti, katkestades oma jutu. Ma kohkusin ja küsisin, kas ei puutunud öeldu mitte minusse; kuid ta ei vastanud midagi, tegi lahke näo, ja seejärel olime järsku mu magamistoas, kus on kaheinimesevoodi. Ta heitis voodi äärele pikali ja ma oleksin nagu põlenud tahtmisest teda kallistada ja samasse pikali heita. Ja tema oleks nagu minult küsinud: «Ütelge tõtt, mis on teie peamine kirg? Kas olete selle juba ära tundnud? Arvan, et olete selle juba ära tundnud.» Säärasest küsimusest kohmetudes vastasin ma, et mu peamiseks kireks on laiskus. Ta vangutas umbusklikult pead. Ja ma ütlesin talle, veelgi rohkem kohmetudes, et kuigi ma elan tema nõuande kohaselt naisega koos, ei ole ma oma naisele meheks. Seepeale tähendas ta, et naist ei pea mitte ilma jätma

kallistustest, ja andis mõista, et see on mu kohus. Kuid ma vastasin, et häbenen seda, ja äkki oli kõik kadunud. Ma ärkasin ja leidsin oma mõttes pühakirja sõnad: «Elu on inimesele valguseks, ja valgus paistab pimeduses, ja pimedus ei saa temast võitu.» Jossif Aleksejevitši nägu oli nooruslik ja selge. Sel päeval sain ma heategijalt kirja, milles ta kirjutab abielukohustustest.»

«9. detsembril.

Nägin und, millest ärkasin väriseva südamega. Nägin, nagu oleksin olnud Moskvas, oma majas, suures diivanitoas, ja võõrastetoast astus välja Jossif Aleksejevitš. Oleksin nagu kohe ära tundnud, et temaga on juba toimunud taassünni protsess, ja ruttasin talle vastu. Oleksin nagu suudelnud teda ja ta käsi, kuid tema ütles: «Kas oled märganud, et mu nägu on teistsugune?» Ma vaatasin talle otsa, teda ikka oma kaisus hoides, ja nägin nüüd, et ta nägu oli noor, kuid juukseid polnud peas, ja näojoonedki olid hoopis teistsugused. Ja siis ma nagu oleksin talle öelnud: «Ma oleksin teid juhtumisi kohates ära tundnud,» ise aga mõtlesin samal ajal: «Kas ma ütlesin tõtt?» Ja korraga nägin, et ta lamas nagu surnu maas; siis sai ta vähehaaval teadvuse tagasi ja astus minuga suurde kabinetti, hoides käes suurt, fooliokaustas kirjutatud raamatut. Ja mina nagu ütlesin talle: «See on minu kirjutatud.» Ja tema vastas mulle peanoogutusega. Ma avasin raamatu, ja selles olid kõigil lehtedel kaunid joonistused. Oleksin nagu teadnud, et need pildid kujutavad hinge armuseiklusi oma armastatuga. Ja lehtedel oleksin nagu näinud ühe neitsi kaunist kujutist, kes on läbipaistvas riides ja läbipaistva ihuga ning lendab pilvede poole. Ja oleksin nagu teadnud, et see neitsi pole keegi muu kui Saalomoni Ülemlaulu kujutis. Ja neile joonistustele vaadates oleksin nagu tundnud, et teen halba, aga ei suuda oma silmi neilt ära pöörata. Issand, aita mind! Mu jumal, kui ma olen maha jäetud sinu poolt ja see on sinu tegu, siis sündigu sinu tahtmine; aga kui ma olen ise selleks põhjust andnud, siis õpeta mind, mis ma pean tegema. Ma hukkun oma kõlvatusest, kui sa mind hoopis maha jätad.»

XI

Rostovide rahalised asjad ei paranenud selle kahe aasta jooksul, mis nad elasid maal.

Sellest hoolimata et Nikolai Rostov, kindlalt kinni pidades oma otsusest, jätkas väljavaadeteta teenistust tundmatus polgus ja kulutas võrdlemisi vähe, oli elukäik Otradnojes, eriti just Mitja asjaajamise tõttu, niisugune, et võlad kasvasid pidurdamatult iga aastaga. Ainukeseks abiks näis vanale krahvile olevat teenistus, ja ta sõitis Peterburi kohta otsima; kohta otsima ja ühtlasi ka, nagu ta ütles, viimast korda oma tüdrukuid lõbustama.

Varsti pärast Rostovide Peterburi jõudmist tegi Berg Veerale abieluettepaneku, ja ta ettepanek võeti vastu.

Sellest hoolimata et Rostovid Moskvas kuulusid kõrgemasse seltskonda, kuigi nad ise seda ei teadnud ega mõelnud sellest, millisesse seltskonda nad kuuluvad, oli Peterburis nende seltskond mitmekesine ja ebamäärane. Peterburis olid nad provintslased, kelleni ei laskunud needsamad inimesed, keda Rostovid Moskvas söötsidjootsid, ilma et oleksid neilt küsinud, millisesse seltskonda nad kuuluvad.

Rostovid elasid Peterburis niisama külalislahkelt kui Moskvaski ja nende õhtusöökidele kogunesid väga mitmesugused inimesed: Otradnoje naabrid, vanad vaesed mõisnikud oma tütardega, õuedaam Peronskaja, Pierre Bezuhhov ja maakonna postmeistri poeg, kes teenis Peterburis. Meestest said Rostovide Peterburi majas väga ruttu koduseks Boriss, Pierre, keda vana krahv oli tänaval kohates enda poole sisse tirinud, ja Berg, kes veetis Rostovide pool terved päevad ja osutas vanemale krahvitarile Veerale säärast tähelepanu, nagu seda võib osutada ainult noormees, kes kavatseb abieluettepanekut teha.

Berg ei näidanud asjatult igaühele oma Austerlitzi lahingus haavatud paremat kätt ega hoidnud vasakus käes täiesti tarbetut mõõka. Ta jutustas nii pealetükkivalt ja tähtsalt kõigile sellest sündmusest, et kõik jäid uskuma selle teo otstarbekust ning väärikust, — ja Berg sai Austerlitzi eest kaks aumärki.

Soome sõjas õnnestus tal samuti silma paista. Ta tõs-

tis üles granaadikillu, mis oli surmanud adjutandi ülemjuhataja kõrvalt, ja viis selle killu oma ülemusele. Niisamuti nagu pärast Austerlitzi, jutustas ta ka sellest sündmusest kõigile nii kaua ja visalt, et kõik jäid samuti uskuma, et seda oli vaja teha, — ja Berg sai Soome sõjakäigu eest kaks aumärki. 1809. aastal oli ta aurahadega kaardiväekapten ja teenis Peterburis mingitel eriti tulusatel kohtadel.

Ehkki mõned vabamõtlejad muigasid, kui neile räägiti Bergi väärtuslikkudest omadustest, tuli paratamatult nõustuda, et Berg oli eeskujulik, vapper ohvitser, väga heas kirjas oma ülemuse juures ja vooruslik noormees hiilgava tulevikuga ning isegi kindla seisukohaga seltskonnas.

Neli aastat tagasi, kohates Moskvas teatri parteris üht oma tuttavat sakslast, osutas Berg Veera Rostovale ja ütles saksa keeli: *«Das soll mein Weib werden,»*[1] ja sellest silmapilgust otsustas ta temaga abielluda. Nüüd Peterburis Rostovide ja enda seisukorda kaalutledes otsustas ta, et õige aeg on käes, ja tegi ettepaneku.

Bergi ettepanek võeti algul vastu temale mitte just meelitava nõutusega. Esialgu paistis imelikuna, et tundmatu Liivimaa aadliku poeg palub krahvitar Rostova kätt. Kuid Bergi iseloomu peamiseks omaduseks oli säärane naiivne ja heasüdamlik egoism, et Rostovid tahtmatult mõtlema hakkasid, et see on hea, kui ta ise nii kindlasti on veendunud, et see on hea ja isegi väga hea. Pealegi olid Rostovide majanduslikud asjad väga laokil, mis ei võinud peigmehelegi teadmata olla, ja mis peaasi — Veera oli kakskümmend neli aastat vana, liikus küll kõikjal seltskonnas, kuid sellest hoolimata et ta kahtlemata oli kena ja arukas, polnud seni veel keegi ta kätt palunud. Bergile anti nõusolek.

«Vaadake mis,» rääkis Berg oma tuttavale, keda ta ainult sellepärast sõbraks nimetas, et teadis igal inimesel sõpru olevat. «Vaadake mis, ma olen kõike seda kaalutlenud, ja ma ei abielluks, kui poleks kõike läbi mõelnud ja kui see millegipärast oleks ebasobiv. Nüüd aga on mu papa ja mamma kindlustatud, ma korraldasin neil

[1] Sellest saab mu naine.

ära selle rendiasja Baltimaal, ise aga saan oma korralikkuse juures ära elada Peterburis oma palgast ja naise varandusest. Hästi saab ära elada. Ma ei abiellu mitte raha pärast, ma pean seda ebaõilsaks, kuid on tarvis, et naine tooks kaasa oma ja mees oma. Mul on mu teenistus, temal aga sidemed ja väike varandus. See tähendab meie ajal ka juba midagi, eks ole? Aga peaasi — ta on kena, auväärne tütarlaps ja armastab mind . . .»

Berg punastas ja ta nägu tõmbus naerule.

«Ka mina armastan teda, sest tal on arukas, väga hea iseloom. Tema õde aga — samast perekonnast, kuid hoopis teistsugune, ebameeldiv iseloom ja pole ka seda mõistust ja muud säärast, teate? . . . Ebameeldiv . . . Aga minu pruut . . . Hakkate meil käima . . .» jätkas Berg, tahtis öelda «lõunatamas», kuid mõtles järele ja ütles «teed joomas», ning laskis kiiresti keelega läbi torgates õhku väikese ümmarguse suitsurõnga, mis kehastas täielikult ta unistusi õnnest.

Pärast esimest nõutusetunnet, mida Bergi abieluettepanek vanemais oli tekitanud, valdas perekonda seesugustel juhtudel tavaline pidulikkus ja rõõm, kuid see rõõm polnud siiras, vaid väline. Omaste tunnetes nende pulmade suhtes oli märgata kohmetust ja häbelikkust. Neil oleks nagu piinlik olnud sellepärast, et nad Veerat nii vähe armastasid ja ta nüüd nii meelsasti käest ära annavad. Kõige rohkem tundis kohmetust vana krahv. Arvatavasti polnud talle endalegi selge, mis oli selle kohmetuse põhjuseks, kuid see põhjus oli — ta rahaasjad. Tal polnud aimugi, mis tal veel on olemas, kui palju on tal võlgu ja mis ta suudab Veerale kaasavaraks anda. Kui tütred sündisid, oli kummalegi määratud kaasavaraks kolmsada hinge; kuid üks neist küladest oli juba müüdud, teine aga panditud ja maksutähtajad mööda lastud, nõnda et ka see pidi müügile minema, seepärast polnud enam võimalik mõisat anda. Raha ka ei olnud.

Berg oli juba üle kuu aja olnud peigmees ja ainult nädal oli veel jäänud pulmadeni, aga krahv polnud kaasavara küsimuses veel otsusele jõudnud ega rääkinud sellest naisega. Kord mõtles krahv Veerale anda Rjazani kubermangu mõisa, kord metsa maha müüa, kord veksli

peale raha laenata. Mõni päev enne pulmi astus Berg varahommikul krahvi kabinetti ja palus aupaklikult, meeldiva naeratusega, et tulevane äi talle teataks, mis krahvitar Veerale kaasavaraks antakse. Krahv sattus sellest ammugi etteaimatud küsimusest niisugusesse segadusse, et ütles mõtlematult välja esimesed sõnad, mis pähe tulid.

«Mulle meeldib, et hoolitsed selle eest, mulle meeldib, küllap jääd rahule...»

Ja Bergile õlale patsutades tõusis ta püsti, soovides kõnelust lõpetada. Kuid Berg seletas meeldivalt naeratades, et kui ta kindlasti ei tea, mis Veerale kaasa antakse, ja kui ta ei saa ette vähemalt osagi sellest, mis on määratud, siis on ta sunnitud abiellumisest loobuma.

«Sest mõistke ise, krahv, kui ma nüüd lubaksin endal abielluda, ilma et omaksin kindlaid vahendeid oma naise ülalpidamiseks, siis käituksin ma alatult...»

Kõnelus lõppes sellega, et krahv, tahtes olla suuremeelne ja mitte enam kuulda uusi palveid, ütles, et ta annab veksli kaheksakümnele tuhandele. Berg naeratas leebelt, suudles krahvi õlale ja ütles, et ta on väga tänulik, kuid ei suuda praegu kuidagi end uues elus sisse seada, kui ei saa sularahas kätte kolmkümmend tuhat.

«Vähemalt kakskümmend tuhat, krahv,» lisas ta, «aga veksel siis ainult kuuekümnele tuhandele.»

«Jah, jah, hea küll,» ütles krahv kiiresti, «ainult vabanda, sõbrake, kakskümmend tuhat ma annan, aga veksli annan peale selle kaheksakümnele tuhandele. Niiviisi, nüüd suudle mind.»

XII

Nataša oli kuueteistkümneaastane ja oli käes 1809. aasta, seesama, milleni ta neli aastat tagasi oli koos Borissiga sõrmedel lugenud pärast seda, kui nad olid suudelnud. Sellest ajast saadik polnud ta Borissi enam kordagi näinud. Sonjale ja emale rääkis ta, kui tuli juttu Borissist, täiesti vabalt, nagu otsustatud asjast, et kõik, mis oli enne, oli lapsikus, millest ei maksa enam rääkidagi ja mis on ammu unustatud. Kuid kõige salajasemas hingepõhjas valmistas küsimus, kas Borissile antud tõotus oli nali või tähtis, siduv lubadus, talle piina.

Sellest ajast peale, kui Boriss oli 1805. aastal Moskvast lahkudes sõjaväkke sõitnud, polnud ta enam Rostovidega kokku puutunud. Ta käis mitu korda Moskvas, sõitis Otradnojest lähedalt mööda, kuid ei käinud kordagi Rostovide juures.

Natašale tuli vahel mõttesse, et Boriss ei soovi teda näha, ja need aimused said kinnitust sellest nukrast toonist, millega vanemad inimesed Borissist kõnelesid.

«Nüüdsel ajal ei mäletata enam vanu sõpru,» rääkis krahvinna pärast seda, kui oli meelde tuletatud Borissi.

Anna Mihhailovna, kes viimasel ajal harvemini Rostovide pool käis, käitus samuti kuidagi eriti väärikalt ja rääkis iga kord vaimustatult ja tänumeelega oma poja omadustest ning hiilgavast karjäärist, mida ta nüüd teeb. Kui Rostovid saabusid Peterburi, tuli Boriss nende poole visiidile.

Ta tuli nende poole teatava erutusega. Mälestus Natašast oli Borissi kõige poeetilisemaks mälestuseks. Kuid ühtlasi tuli ta kindla kavatsusega niihästi Natašale kui ka ta kodustele selgesti mõista anda, et lapsepõlvevahekorrad tema ja Nataša vahel ei või enam kohustavad olla ei Natašale ega ka temale. Tal oli nüüd hiilgav positsioon seltskonnas — tänu intiimsusele krahvinna Bezuhhovaga, hiilgav positsioon teenistuses — tänu tähtsa isiku eestkostmisele, kelle usalduse ta oli täiel määral võitnud, ja tal olid tärkamas kavatsused abielluda ühe Peterburi rikkaima pruudiga, millised kavatsused võisid väga kergesti täituda. Kui Boriss astus Rostovide võõrastetuppa, oli Nataša oma toas. Tema tulekust kuuldes ruttas Nataša punetavana peaaegu joostes võõrastetuppa ja tema särav naeratus oli rohkem kui sõbralik.

Boriss mäletas endist Natašat lühikeses kleidikeses, lokkide alt sätendavate mustade silmadega ja lõkerdava lapsenaeruga, keda ta oli tundnud neli aastat tagasi, ja seepärast kohmetas ta, kui nüüd sisse astus hoopis teine Nataša, ja ta nägu väljendas vaimustatud imetlust. See näoilme valmistas Natašale rõõmu.

«Noh, kas tunned ära oma väikese vallatu sõbratari?»

küsis krahvinna. Boriss suudles Nataša kätt ja ütles, et ta on üllatatud Natašaga toimunud muutusest.

«Kui kenaks te olete läinud!»

«Või veel!» vastasid Nataša naervad silmad.

«Aga kas isa on vananenud?» küsis Nataša. Ta istus, ei võtnud osa Borissi ja krahvinna vahelisest vestlusest ja silmitses vaikides oma lapsepõlvepeigmeest kuni kõige pisema üksikasjani. Boriss tundis enesel selle püsiva, sõbraliku pilgu raskust ja vaatas aeg-ajalt Natašale otsa.

Borissi munder, kannused, kaelaside, soeng — kõik see oli kõige moodsam ja *comme il faut* [1]. Seda märkas Nataša otsekohe. Boriss istus pisut küljega tugitoolis krahvinna kõrval, kohendades parema käega äärmiselt puhast, pinguletõmmatud kinnast vasakus käes, kõneles huuli eriliselt peenelt kokku surudes Peterburi kõrgema seltskonna lõbustustest ning tuletas leebe pilkega meelde möödunud aegu Moskvas ja Moskva tuttavaid. Nataša tundis, et kõrgemast aristokraatiast kõneldes vihjas ta mitte kogemata saadiku juures toimunud ballile, millest ta oli osa võtnud, ja kutseile N. N. ja S. S. poole.

Nataša istus kogu aja vaikides ja silmitses teda altkulmu. See pilk erutas ning pani kohmetuma Borissi ikka rohkem ja rohkem. Ta vaatas sagedamini Natašale ja katkestas oma juttu. Ta istus mitte üle kümne minuti ja tõusis siis lahkumiseks. Ikka needsamad uudishimulikud, väljakutsuvad ja teatud määral pilkavad silmad vaatasid talle otsa. Pärast oma esimest külaskäiku ütles Boriss enesele, et Nataša meeldib talle niisama kui varemgi, kuid et ta ei tohi alistuda sellele tundele, sest abiellumine temaga — peaaegu ilma varanduseta neiuga — oleks hukatuseks ta karjäärile, endise vahekorra uuendamine aga ilma abiellumise eesmärgita oleks ebaõilis tegu. Boriss otsustas endamisi hoiduda Natašaga kokkupuutumistest, kuid sellest otsusest hoolimata tuli ta mõne päeva pärast jälle ja hakkas käima sageli ning veetma terveid päevi Rostovide pool. Ta kujutles, et tal on tingimata vaja Natašaga selgitavalt kõnelda, öelda talle, et kõik vana tuleb unustada, et kõigest hoolimata ... ta ei või saada tema naiseks, et temal, Borissil, pole varandust

[1] laitmatu.

ja et teda iialgi ei antagi talle naiseks. Kuid ikka ei jõudnud ta niikaugele ja tal oli ebamugav seda selgitust ette võtta. Iga päevaga sattus ta üha rohkem kimbatusse. Nataša näis ema ja Sonja tähelepanekute järgi endiselt Borississe armunud olevat. Ta laulis Borissile tema lemmiklaule, näitas talle oma albumit, sundides teda sinna midagi kirjutama, ei lubanud meelde tuletada vanu aegu, andes mõista, kui kaunis on kõik uus. Ja iga päev lahkus Boriss segaduses, jättes ütlemata selle, mida tahtis öelda, ega teadnud enam isegi, mis ta tegi, milleks ta seal käis ja millega see lõpeb. Boriss lakkas külastamast Eleeni, sai temalt iga päev etteheitvaid kirjakesi ja veetis ikkagi terveid päevi Rostovide pool.

XIII

Kord õhtul, kui vana krahvinna, öötanu peas ja ööjakk seljas, ilma võltslokkideta ja ainult armetu juuksetutiga, mis valgest kalingurist tanu alt välja paistis, vaibakesel palvetas ja õhates ning ähkides maani kummardusi tegi, kriuksatas ta toa uks ja sisse lipsas Nataša, tuhvlid paljaste jalgade otsas, samuti ööjakk seljas ja papiljotid juustes. Krahvinna vaatas ümber ja kortsutas kulmu. Ta oli lõpetamas oma viimast palvet: «Kas tõesti see säng peab mulle surivoodiks saama?» Nüüd aga oli ta palvemeeleolu rikutud. Ema palvetamas nähes peatus õhetavana ja elevana tuppa jooksnud Nataša järsult, laskus kükakile ja ajas end sõrmega ähvardades taht-matult keele välja. Märgates, et ema jätkab palvetamist, jooksis ta kikivarbail voodi juurde, libistas kiiresti ühe väikese jala üle teise, heitis tuhvlid jalast ja hüppas sellele sängile, millest krahvinna kartis, et see võib talle surivoodiks saada. See oli kõrge ase, sulgkoti ja viie ülestikku asetseva järjest väheneva padjaga. Nataša hüppas asemele, vajus sulgkotti, nihutas end seina poole ja hakkas mugavat asendit otsides teki all vähkrema, põlvi lõua alla kiskudes, jalgadega põtkides ja vaevalt kuuldavalt naerdes, kord tekki üle pea tõmmates, kord selle alt ema poole vaadates. Krahvinna lõpetas palvetamise ja astus karmil ilmel voodi juurde, kuid nähes,

et Nataša oli teki üle pea tõmmanud, naeratas ta oma heasüdamliku, nõrga naeratusega.

«Noo, noo, noo,» ütles ema.

«Ema, kas võib rääkida, jah?» küsis Nataša. «Noh, kurgu alla üks kord, veel kord, ja aitab.» Ja ta haaras emal kaela ümbert kinni ning suudles teda lõua alla. Ema kohtlemisel oli Nataša maneerides välist hoolimatust, kuid ta oli nii peenetundeline ja osav, et kuidas ta ka ema ümbert kätega kinni haaras, ikka oskas ta seda teha nii, et emal polnud ei valus, ei ebamugav ega piinlik.

«Noh, millest me siis täna räägime?» küsis ema, olles end patjadele lamama seadnud ja ära oodanud, kuni Nataša end voodis paar korda ringi veeretades oli heitnud ta kõrvale sama teki alla, käed tekile asetanud ja tõsise ilme võtnud.

Need Nataša öised külaskäigud, mis toimusid enne krahvi kojutulekut klubist, olid ema ja tütre kõige meeldivamaks naudinguks.

«Millest me siis täna räägime? Aga ma pean sulle ütlema . . .»

Nataša sulges käega ema suu.

«Borissi kohta . . . Ma tean,» ütles ta tõsiselt, «sellepärast ma tulingi. Ärge rääkige, ma tean. Ei, ütelge siiski!» Ta võttis käe ära. «Ütelge, ema, on ta armas?»

«Nataša, sa oled kuueteistkümneaastane, sinu eas olin mina juba mehel. Sa ütled, et Borja on armas. Ta on väga armas ja ma armastan teda nagu poega, — aga mis sa siis tahad? . . . Mis sa küll mõtled? Sa oled tal pea hoopis segi ajanud, nagu ma näen . . .»

Seda öeldes heitis krahvinna pilgu tütre poole. Nataša lamas, vaadates otse ja liikumatult enda ette, ühele voodinurkades olevaist mahagonipuust nikerdatud sfinksidest, nõnda et krahvinna nägi tütre nägu ainult profiilis. Ja see nägu pani krahvinnat imestama oma erilise, tõsise ning pineva ilmega.

Nataša kuulas ja mõtles.

«Mis sellest siis on?» küsis ta.

«Sa oled tal pea hoopis segi ajanud, milleks? Mis sa tahad temast? Sa tead, et sa ei saa talle mehele minna.»

«Mispärast?» küsis Nataša asendit muutmata.

«Sellepärast, et ta on noor, sellepärast, et ta on vaene,

sellepärast, et ta on suguluses meiega . . . sellepärast, et sa ise ka ei armasta teda.»

«Aga kust teie seda teate?»

«Ma tean. See on paha, mu sõber.»

«Aga kui ma tahan . . .» sõnas Nataša.

«Ära räägi rumalusi,» ütles krahvinna.

«Aga kui ma tahan . . .»

«Nataša, ma räägin tõsiselt . . .»

Nataša ei lasknud tal lõpuni rääkida, tõmbas krahvinna suure käe enda ligi ja suudles seda algul käeseljale, siis peopesale, pööras siis käe jälle ümber ja hakkas suudlema ülemisi sõrmenukke, siis vahekohti, siis jälle sõrmenukke, lugedes seejuures sosinal: «Jaanuar, veebruar, märts, aprill, mai.»

«Rääkige, ema, miks te siis vaikite? Rääkige,» ütles ta, vaadates emale otsa, kes õrna pilguga silmitses tütart ja selle vaatlemise tõttu näis olevat unustanud kõik, mida tahtis öelda.

«See ei kõlba, mu südameke. Mitte kõik ei suuda mõista teie lapsepõlvesõprust, aga näha teda nii lähedasena sinuga — see võib sulle kahju teha teiste noormeeste silmis, kes meid külastavad, ja peaasi, see piinab teda ilmaaegu. Ta on võib-olla leidnud endale kohase partii, mõne rikka; aga nüüd on ta aru kaotamas.»

«Aru kaotamas?» kordas Nataša.

«Ütlen sulle oma kogemustest. Mul oli keegi *cousin* . . .»

«Tean — Kiriila Matveitš. Aga tema on ju rauk?»

«Ega ta pole alati rauk olnud. Aga tead mis, Nataša, ma räägin Borjaga. Pole tal tarvis nii tihti meie pool käia . . .»

«Miks siis pole tarvis, kui ta seda tahab?»

«Sellepärast, et ma tean, et sellest ei tule midagi välja.»

«Kuidas te teate? Ei, ema, ärge rääkige talle seda. Milline rumalus!» ütles Nataša inimese toonil, kellelt tahetakse ära võtta ta omandit. «Noh, kui ma ei lähe talle mehele, las käib niisama, kui see temale ja minule lõbu pakub.» Nataša vaatas naeratades emale otsa.

«Mitte mehelemineku pärast, vaid n i i s a m a,» kordas ta.

«Kuidas see siis on, mu sõber?»

«Aga n i i s a m a. Noh, mis sellest siis häda, et ma mehele ei lähe, käigu... n i i s a m a.»

«Niisama, niisama,» kordas krahvinna ja puhkes kogu kehast vabisedes naerma heasüdamlikku, ootamatut vanainimesenaeru.

«Aitab juba naermisest, jätke järele,» hüüdis Nataša, «panete kogu voodi värisema! Te olete koledasti minu moodi, samasugune lõkerdaja... Pidage...» Nataša võttis krahvinna mõlemad käed, suudles ühel käel väikese sõrme nukki — «juuni», ja jätkas suudlemist teisel käel — «juuli», «august». «Ema, kas ta on väga armunud? Kuidas teile näib? Kas teisse on keegi olnud nii armunud? Ja väga armas, väga, väga armas! Ainult mitte päriselt minu maitse, — ta on niisugune kitsas, nagu kellakapp... Te ei saa aru? Kitsas, hall, hele...»

«Mis sa lobised!» ütles krahvinna.

Nataša jätkas:

«Kas te siis tõesti ei mõista? Nikolai mõistaks... Bezuhhov — tema on sinine, tumesinine punasega, ja ta on neljakandiline.»

«Sa koketeerid ka temaga,» ütles krahvinna naerdes.

«Ei, ta on vabamüürlane, ma sain teada. Ta on tore, tumesinine punasega, kuidas seda teile selgitada...»

«Krahvinnake,» kuuldus krahvi hääl ukse tagant. «Ega sa ei maga veel?» Nataša hüppas palja jalu voodist välja, haaras tuhvlid kätte ja jooksis oma tuppa.

Kaua aega ei tulnud talle und. Ta mõtles aina sellele, et keegi ei suuda kuidagi aru saada kõigest sellest, millest tema aru saab ja mis on temas.

«Sonja vahest?» mõtles ta, vaadates kerratõmbunult magavat hiigla-juuksepalmikuga kassikest. «Ei, kus nüüd tema! Ta on vooruslik. Armus Nikolaisse ja ei taha enam millestki muust teada. Ema, ka see ei mõista. Imestamisväärt, kui tark ma olen ja kui... armas ta on,» jätkas Nataša, kõneldes enesest kolmandas isikus ja kujutledes, et niiviisi räägib temast keegi väga tark, kõige targem ja kõige parem mees... «Temas on kõike, kõike,» jätkas too mees, «ta on haruldaselt tark, armas ja siis veel nägus, haruldaselt nägus, osav — ujub, ratsutab toredasti, ja hääl! Võib öelda — imetlusväärne hääl!»

Nataša laulis oma armastatuima muusikalise fraasi Cherubini ooperist, viskus voodile ja puhkes naerma rõõmsast mõttest, et ta jääb nüüd kohe magama, hüüdis Dunjaša, et see kustutaks küünla, ja veel enne kui Dunjaša jõudis toast väljuda, oli Nataša juba siirdunud teise, veel õnnelikumasse unenägude maailma, kus kõik oli niisama kerge ja ilus nagu tõsielus, kuid veelgi parem, sest kõik oli teistviisi.

Järgmisel päeval kutsus krahvinna Borissi enda juurde, rääkis temaga, ja sellest päevast peale ei käinud Boriss enam Rostovide pool.

XIV

31. detsembril, vana-aasta õhtul vastu uut, 1810. aastat, *le réveillon,* oli ball Katariina-aegse kõrge aukandja juures. Sellest pidid osa võtma diplomaatiline korpus ja keiser.

Aukandja tuntud maja Inglise kaldateel säras loendamatuis ilutuledes. Valgustatud ja punase kaleviga kaetud peasissekäigu juures seisid politseinikud, ja mitte ainult sandarmid, vaid ka politseiülem koos kümmekonna politseiohvitseriga. Ühed tõllad eemaldusid ja uued sõitsid järjest ette punastes livreedes teenritega ja sulgkübaraid kandvate teenritega. Tõldadest väljusid mehed mundrites, aumärkide ja ordenilintidega; daamid atlassis ja hermeliinis astusid ettevaatlikult kolinal lahtilükatavailt tõllaastmeilt alla ja sammusid kärmesti ning hääletult mööda peatrepile laotatud kalevit.

Peaaegu iga kord, kui uus tõld ette sõitis, käis läbi rahvahulga sosin ja mütsid võeti maha.

«Kas keiser?... Ei, minister... prints... saadik... Kas sa ei näe sulgi?...» kõneldi rahvahulgas. Keegi, kes oli teistest paremini riides, näis tundvat kõiki tolleaegseid tähtsamaid aukandjaid ja nimetas neid nimepidi.

Juba oli kolmandik ballikülalistest kohal, kuid Rostovide juures, kes ka pidid sellele ballile minema, käis veel kibekiire askeldus riietumisega.

Palju oli Rostovide perekonnas juttu ja ettevalmistusi

selleks balliks, palju oli kartusi, et ballikutset ei saada, et piduriided ei saa õigeks ajaks valmis ja et kõik ei lähe nii, nagu peab minema.

Koos Rostovidega pidi sellele ballile sõitma Marja Ignatjevna Peronskaja, krahvinna sõbratar ning sugulane, kõhn ja kollane vana keisrikoja õuedaam, kes oli provintslikele Rostovidele juhiks Peterburi kõrgemas seltskonnas.

Kell kümme õhtul pidid Rostovid õuedaamile Tauria aia juurde järele sõitma; kuid kell sai juba viie minuti pärast kümme, aga preilid ei olnud veel riides.

Nataša läks esimesele suurele ballile oma elus. Ta tõusis sel päeval kell kaheksa hommikul ja oli kogu päeva palavikulises erutuses ning tegevuses. Kõik ta pingutused olid hommikust saadik suunatud sellele, et nad kõik: ta ise, ema ja Sonja oleksid riietatud nii hästi kui üldse võimalik. Sonja ja krahvinna usaldasid end täiesti tema hoolde. Krahvinna pidi ballil kandma tumepunasest sametist kleiti, mõlemad neiud aga valgest krepploorist kleiti roosa siidalusega ja roosidega vööl. Soeng pidi olema *à la grecque*[1].

Kõige olulisem oli juba tehtud: jalad, käed, kael ja kõrvad eriti hoolikalt, ballikohaselt puhtaks pestud, lõhnastatud ja puuderdatud; jalas olid juba ažuursed siidsukad ja valged lehvidega atlasskingad; soengud olid peaaegu valmis. Sonja lõpetas riietumist, samuti ka krahvinna; kuid Nataša, kes hoolitses kõigi eest, oli maha jäänud. Ta istus veel peegli ees, penjuaar kõhnukestel õlgadel. Sonja seisis juba riietunult keset tuba ja kinnitas, väikese sõrmega valusalt nööpnõelale surudes, kleidile viimast, nõela all krigisevat siidpaela.

«Mitte nii, mitte nii, Sonja!» ütles Nataša, pöörates pea soengutegemiselt kõrvale ja haarates kätega juustest, mida neid hoidev toatüdruk ei jõudnud lahti lasta. «Nii ei kõlba see lint, tule siia.»

Sonja laskus kükakile. Nataša kinnitas lindi teistviisi.

«Lubage, preili, nii ei saa ju,» lausus toatüdruk, kes Nataša juukseid hoidis.

«Ah, mu jumal, küll pärast jõuab! Vaat nii, Sonja.»

[1] kreekalik.

«Kas saate varsti seal?» kuuldus krahvinna hääl. «Kell saab juba kümme.»

«Kohe, kohe. Kas teie olete valmis, ema?»

«Ainult mütsike veel nõelaga kinnitada.»

«Ärge tehke seda ilma minuta,» hüüdis Nataša, «te ei oska!»

«Aga kell on juba kümme.»

Ballile oli otsustatud jõuda poole üheteistkümneks, Natašal aga oli vaja veel riietuda ja seejärel tuli Tauria aia juurde sõita.

Lõpetanud soengu, jooksis Nataša ema ööjakis ja lühikeses aluskuues, mille alt paistsid välja ta ballikingad, Sonja juurde, vaatas ta üle ja jooksis edasi ema juurde. Pöörates ema pead, kinnitas ta mütsikese, suudles kiiresti ema halle juukseid ja lippas tagasi tüdrukute juurde, kes tegid lühemaks ta kleiti.

Viivituse põhjustas Nataša kleit, mis oli liiga pikk. Seda traageldasid lühemaks kaks tüdrukut, kiiruga niite läbi hammustades. Kolmas tüdruk jooksis, nööpnõelad huulte ja hammaste vahel, edasi-tagasi krahvinna ja Sonja vahet; neljas hoidis kõrgeletõstetud käel Nataša kreppkleiti.

«Mavruša, rutem, kullake!»

«Andke sõrmkübar sealt, preili.»

«Kas saate juba lõpuks?» küsis krahv ukse tagant. «Siin on teile lõhnaõli. Peronskaja ei jõua vist enam ära oodata.»

«Valmis, preili!» ütles toatüdruk, kergitades valmissaanud kreppkleiti kahe näpuga, puhus sellelt midagi ära ja raputas seda, väljendades selle žestiga, et ta on teadlik käes hoitava eseme õhulisusest ja ning puhtusest.

Nataša hakkas kleiti selga ajama.

«Kohe, kohe, ära tule, isa!» hüüdis ta ust avavale isale kleidi alt, mis kattis ta nägu.

Sonja lükkas ukse kinni. Minuti pärast lasti krahv tuppa. Ta oli sinises frakis, põlvsukkade ja kingadega, lõhnastatud ja pumatiga võitud.

«Ah, isa, kui kena sa oled, lihtsalt tore!» ütles Nataša, seistes keset tuba ja seades kreppkleidi volte.

«Lubage, preili, lubage,» kõneles tüdruk, kes põlvitades Nataša kleiti siit-sealt venitas ja nööpnõelu keelega ühest suunurgast teise veeretas.

«Kuidas soovid,» hüüdis Sonja ahastaval häälel Nataša kleiti üle vaadates, «kuidas soovid, aga ikka on pikk!»

Nataša astus eemale, et seinapeeglist järele vaadata. Kleit oli pikk.

«Jumala eest, preili, pole ta midagi pikk,» ütles Mavruška, kes mööda põrandat Nataša järel roomas.

«Kui on pikk, traageldame sisse, ühe silmapilguga traageldame sisse,» ütles agar Dunjaša, võttes rinnalt rätiku seest nõela ja hakates jälle põrandal põlvitades tööle.

Sel hetkel astus tagasihoidlikult tasasel sammul sisse krahvinna oma mütsikese ja sametkleidiga.

«Oo! Mu iludus!» hüüdis krahv. «Sa oled kenam kui nad kõik!...»

Ta tahtis naist sülelda, kuid see tõmbus punastades eemale, et mitte kleiti kortsutada lasta.

«Ema, mütsike peab rohkem ühe külje peal olema,» ütles Nataša. «Ma kinnitan uuesti.» Ja ta sööstis ettepoole, kuid tüdrukud, kes ta kleiti lühemaks tegid, ei jõudnud nii ruttu järele hüpata ja rebisid kleidi küljest tükikese riiet ära.

«Taevakene! Mis see küll on! Jumala eest, ma ei ole süüdi...»

«Pole viga, nõelun kinni, ei jää midagi näha,» rahustas Dunjaša.

«Oo, mu kaunitar!» ütles uksest sisseastuv lapsehoidja. «Ja Sonjake, küll olete aga ilusad!...»

Veerand üksteist istuti lõpuks tõldadesse ja sõideti minema. Kuid enne oli vaja veel Tauria aia juurest läbi sõita.

Peronskaja oli juba minekuvalmis. Hoolimata ta vanadusest ja inetusest oli tema juures toimunud täpselt seesama mis Rostovide juureski, kuigi mitte niisuguse kärsitusega (temale oli see tavaline asi): ta vana inetu keha oli samuti lõhnastatud, pestud ja puuderdatud, niisama hoolikalt oli küüritud kõrvataguseid, ja samuti kui Rostovide pool, nii imetles ka siin vana toatüdruk vaimustatult oma perenaise piduriietust, kui see kollases šifriga kleidis võõrastetuppa astus. Peronskaja kiitis Rostovide tualette.

Rostovid kiitsid tema maitset ning tualetti, ja kell üksteist asuti oma soenguid ning kleite hoides tõldadesse ja sõideti minema.

XV

Natašal polnud sel päeval hommikust saadik ainustki vaba silmapilku ja ta ei saanud kordagi mahti mõelda sellele, mis tal ees seisab.

Niiskes külmas õhus, kõikuva tõlla umbuses ja poolpimeduses kujutles ta esmakordselt elavalt kõike seda, mis teda ootab ballil, valgustatud saalides, — muusika, lilled, tantsud, keiser, kogu Peterburi hiilgav noorsugu. See, mis teda ootas, oli nii kaunis, et ta ei suutnud isegi uskuda, et see kõik tuleb: nii kokkusobimatu oli see tõlla külmuse, kitsuse ja pimedusega. Nataša mõistis kõike seda, mis teda ootab, alles siis, kui ta oli peatrepi punast kalevit mööda eeskotta astunud, kasuka seljast võtnud ja Sonjaga kõrvuti ema ees lillede vahel valgustatud trepist üles läks. Alles siis tuli talle meelde, kuidas tal on tarvis käituda ballil, ja ta katsus võtta seda suursugust hoiakut, mida ta pidas hädavajalikuks ballist osavõtvale neiule. Kuid tema õnneks tundis ta, et silmad läksid kirjuks: ta ei näinud midagi selgesti, pulss hakkas lööma sada korda minutis ja süda ägedasti peksma. Ta ei suutnud võtta seda hoiakut, mis oleks ta naeruväärseks teinud, ja sammus erutusest tardudes ning katsudes kõigest jõust seda varjata. Ja see just oligi see hoiak, mis sobis talle kõige paremini. Nende ees ja taga tulid teised samuti omavahel tasakesi vestlevad ja samuti balliriietuses külalised. Trepipeeglitest paistsid vastu valgeis, helesiniseis, roosades kleitides daamid briljantide ja pärlitega paljail kaeltel ja kätel.

Nataša vahtis peeglitesse ja ei suutnud peegeldustes end ära tunda teiste hulgast. Kõik segunes üheksainsaks hiilgavaks rongkäiguks. Esimesse saali sisseastumisel tegi ühetasane jutu, sammude ja tervituste kõmin Nataša kurdiks; valgus ja sära pimestas teda veel enam. Piduperemees ja -perenaine, kes seisid juba pool tundi saali viiva ukse juures ja rääkisid sisseastujaile ikka neidsamu

sõnu: *«Charmé de vous voir»,*[1] võtsid samal viisil vastu ka Rostovid koos Peronskajaga.

Kaks valges kleidis neiut, ühesugused roosid mustades juustes, tegid ka ühesuguse reveransi, kuid piduperenaise pilk jäi tahtmatult kauemaks peatuma saledale Natašale. Ta vaatas Natašale otsa ja naeratas ainult temale üksi veel eriliselt, lisaks oma perenaisenaeratusele. Natašale vaadates tuli perenaisele võib-olla meelde ta oma kuldne, tagasipöördumatu neiupõlv ja ta esimene ball. Ka piduperemees saatis silmadega Natašat ja küsis krahvilt, kumb on tema tütar.

«Charmante!»[2] ütles ta, suudeldes oma sõrmeotsi.

Saalis seisid külalised, tungeldes sissepääsu juures, ja ootasid keisrit. Krahvinna asetus selle rahvasumma esiridadesse. Nataša kuulis ja tundis, et mitu häält küsitles tema üle ja et teda silmitseti. Ta mõistis, et meeldib neile, kes temale tähelepanu pöörasid, ja see teadmine rahustas teda pisut.

«Siin on samasuguseid nagu meie, on meist halvemaidki,» mõtles ta.

Peronskaja nimetas krahvinnale kõige tähtsamaid isikuid, kes viibisid ballil.

«Too seal on Hollandi saadik, näete, too halli peaga,» kõneles Peronskaja, näidates hõbehallide, ohtrate lokkis juustega vanamehele, kes oli ümbritsetud daamidest, keda ta millegi üle naerma pani.

«Ja seal ongi tema, Peterburi kuninganna, krahvinna Bezuhhova,» rääkis Peronskaja, osutades sisseastuvale Eleenile.

«Kui kaunis! Ei anna sugugi alla Marja Antonovnale. Vaadake, kuidas ta ümber keerlevad nii noored kui vanad mehed. Ta on kaunis ja ka tark... Räägitakse, et prints... on arust ära tema pärast. Aga näete need kaks — nad pole küll kenad, kuid neid piiratakse veel rohkem.»

Peronskaja osutas üle saali minevale daamile ja ta väga inetule tütrele.

«See on miljonär-pruut,» ütles ta. «Ja seal on ka ta peigmehed.»

[1] On armas teid näha.
[2] Veetlev!

«See on Bezuhhova vend Anatol Kuragin,» ütles Peronskaja, osutades ilusale ratsakaardiväelasele, kes läks neist mööda, pilk kõrgelt üle daamide peade kuskile kaugusse suunatud. «Kena poiss! Kas pole tõsi? Kõneldakse, et teda tahetavat paari panna selle rikkaga. Ka teie *cousin,* Drubetskoi, keerleb kangesti selle ümber. Räägitakse miljonitest. — Kuidas siis, see on ju Prantsuse saadik.» vastas ta krahvinna küsimuse peale Caulaincourt'i kohta. «Vaadake, just nagu mõni keiser. Kuid prantslased on siiski armsad, väga armsad. Pole armsamaid seltskonnas. Ja seal on ka tema! Kõige kenam on ikkagi meie Marja Antonovna! Ja kui lihtsalt ta on riides. Veetlev! — Aga too paks seal, prillidega, ülemaailmne vabamüürlane,» ütles Peronskaja, osutades Bezuhhovile. «Pange teda kõrvuti naisega: ehtne hernehirmutis!»

Pierre sammus oma rasket keha õõtsutades, rahvasumma kahele poole surudes ja paremale ning vasakule noogutades niisama hooletult ja heasüdamlikult, nagu oleks ta kõndinud tururahva hulgas. Ta liikus inimeste vahelt läbi, ilmselt otsides kedagi.

Nataša vaatas rõõmsalt Pierre'i tuttavat nägu, selle hernehirmutise nägu, nagu teda nimetas Peronskaja, ja teadis, et Pierre otsis rahva hulgast neid, eriti just teda. Pierre oli talle tõotanud sellest ballist osa võtta ja talle kavalere tutvustada.

Aga enne kui Bezuhhov nendeni jõudis, peatus ta kellegi lüheldase, väga ilusa, valges mundris brüneti kõrval, kes seisis akna juures ja vestles pika, aumärke ja ordenilinti kandva mehega. Nataša tundis kohe ära lüheldase, valges mundris noore mehe: see oli Bolkonski, kes näis olevat palju nooremaks, rõõmsamaks ja kenamaks muutunud.

«Seal on veel üks tuttav — Bolkonski, kas näete, ema?» ütles Nataša, osutades vürst Andreile. «Mäletate, ta ööbis kord meie pool Otradnojes.»

«Te tunnete teda?» küsis Peronskaja. «Ma ei salli teda silmaotsas. *Il fait à présent la pluie et le beau temps.*[1]

[1] Ta on praegu peaaegu kõikvõimas. (Sõna-sõnalt: ta teeb praegu vihma ja head ilma.)

Ta uhkusel pole otsa ega äärt! On isasse läinud. Ja sõbrustab Speranskiga, mingisuguseid projekte kirjutavad. Vaadake, kuidas ta daame kohtleb! Daam räägib temaga, aga tema pöörab selja,» ütles Peronskaja, osutades vürst Andreile. «Küll ma teda õpetaksin, kui ta minuga niiviisi ümber käiks nagu nende daamidega.»

XVI

Järsku tekkis üldine liikumine, jutukõmin valjenes, rahvasumm nihkus koomale ning jälle laiemale, ja mängima hakanud orkestri helide saatel astus kahele poole taandunud külaliste vahelt sisse keiser. Tema järel sammusid piduperemees ja -perenaine. Keiser kõndis kärmesti, kummardades paremale ja vasakule, otsekui tahtes rutem üle saada vastuvõtu esimesest silmapilgust. Muusikandid mängisid poloneesi, mida tollal tunti sellele loodud sõnade järgi. Need sõnad algasid nii: «Vaimustab meid Aleksander, vaimustab Jelizaveta ...» Keiser läks võõrastetuppa, rahvasumm voogas ukse poole. Mõned muutunud ilmega isikud läksid kähku samast uksest sisse ja tulid tagasi. Rahvasumm voogas jälle eemale ja võõrastetoa lävele ilmus keiser, vesteldes piduperenaisega. Keegi ennatanud olekuga noormees asus tagasi tõrjuma daame, paludes neid kõrvale astuda. Mõned daamid tungisid näoga, mis väljendas kõigi seltskondlike kommete täielikku unustamist, visalt ettepoole, rikkudes oma tualette. Mehed hakkasid daamide juurde astuma ja poloneesiks paare moodustama.

Kõik taandusid kahele poole ja keiser väljus naeratades võõrastetoa uksest, majaperenaist mitte taktis kättpidi talutades. Temale järgnes piduperemees M. A. Narõškinaga, siis tulid saadikud, ministrid, mitmesugused kindralid, keda kõiki Peronskaja vahetpidamata nimepidi nimetas. Enam kui pooltel daamidest olid kavalerid ja nad juba läksid või valmistusid poloneesi tantsima minema. Nataša tundis, et ta jääb ema ja Sonjaga daamide väiksema osa hulka, kes on vastu seina surutud ja tantsule viimata jäetud. Ta seisis, peenikesed käsivarred rippu, ja vaatas õige pisut kumerduva rinna

ühetasaselt tõustes ja hinge kinni pidades säravail hirmunud silmil enese ette ja ta näoilmes oli valmisolek suurimaks rõõmuks või suurimaks kurbuseks. Teda ei huvitanud ei keiser ega ka kõik need tähtsad isikud, kellele Peronskaja osutas, — tal oli üksainus mõte: «Kas siis tõesti keegi ei astu minu juurde, kas tõesti ma ei saa tantsida esimeste hulgas, kas tõesti mind ei märka kõik need mehed, kes nähtavasti ei näegi mind, ja kui vaatavadki minule, siis vaatavad niisuguse näoga, nagu tahaksid öelda: «Aa, see on tema, siis ei maksagi enam vaadata.» «Ei, see pole võimalik!» mõtles ta. «Nad peavad ometi teadma, kui väga ma tahaksin tantsida, kui hästi ma tantsin ja kui lõbus neil oleks minuga tantsida.»

Poloneesi helid, mis olid kestnud kaunis kaua, hakkasid kõlama juba kurblikumalt — mälestusena Nataša kõrvus. Talle kippus nutt peale. Peronskaja oli neist eemaldunud. Krahv oli saali teises otsas, krahvinna, Sonja ja tema seisid siin selle võõra rahvahulga keskel üksi nagu metsas, mitte kellelegi huvitavad ega vajalikud. Vürst Andrei möödus kellegi daamiga ega tundnud nähtavasti neid ära. Ilus Anatol kõneles midagi naeratades oma daamile, kellega ta tantsis, ja riivas Nataša nägu pilguga, millega vaadeldakse seinu. Boriss möödus neist kahel korral ja pööras iga kord pea kõrvale. Berg ja tema naine ei tantsinud ning tulid nende juurde.

Natašale tundus solvav niisugune perekondlik lähenemine siin, ballil, nagu poleks olnud teist kohta perekondlikkude juttude ajamiseks kui ainult ball. Ta ei kuulanud Veerat ega vaadanud tema poolegi, kui see talle midagi rääkis oma rohelisest kleidist.

Lõpuks jäi keiser seisma oma viimase daami kõrvale (ta oli tantsinud kolmega), muusika vaikis. Püüdlik adjutant tormas Rostovide juurde, paludes neid veelgi kuhugi taanduda, kuigi nad seisid seina ääres, ja rõdult kuuldusid selged, tagasihoidlikud ning kütkestav-rütmilised valsihelid. Keiser heitis naeratades pilgu üle saali. Minut aega oli juba möödunud, — keegi ei teinud veel algust. Adjutant-korraldaja astus siis krahvinna Bezuhhova juurde ja palus teda tantsima. Eleen tõstis naeratades käe ja pani selle adjutandile otsa vaatamata ta õlale. Adjutant-korraldaja, kes oli meister oma alal, võttis oma

daami ümbert tugevasti kinni ja liugles temaga kindlalt, ruttamata ning rütmiliselt algul piki pealtvaatajate ringi äärt, haaras saali nurga kohal tema vasaku käe, keeras daami ringi, ja siis kostsid üha kiirenevate muusikahelide sekka ainult veel adjutandi kiirete ning osavate jalgade kannuste rütmilised klõpsatused, ja iga kolme takti järel pööret tehes lõi lehvima ta daami sametkleit. Nataša vahtis neid ja oli valmis nutma hakkama, et mitte tema ei tantsi seda esimest valsituuri.

Vürst Andrei seisis oma valges ratsaväepolkovniku mundris, põlvsukkade ja kingadega elavana ning lõbusana pealtvaatajate ringi esimestes ridades Rostovide lähedal. Parun Vierhof kõneles temaga Riiginõukogu avaistungist, mis pidi toimuma homme. Vürst Andrei kui Speranskile lähedane inimene ja seadusandliku komisjoni tööst osavõtja võis anda kindlaid teateid homse istungi asjus, mille kohta oli liikvel mitmesuguseid kuuldusi. Kuid ta ei kuulanud, mis Vierhof talle rääkis, ja silmitses kord keisrit, kord tantsuks valmistuvaid kavalere, kes ei julgenud tantsuringi astuda.

Vürst Andrei jälgis tähelepanelikult neid keisri juuresolekul nii pelglikke kavalere, ja daame, kel oli hing kinni soovist, et neid tantsima kutsutaks.

Pierre astus vürst Andrei juurde ja võttis tal käest kinni.

«Te olete alati tantsinud. Siin viibib mu *protegée,* noor Rostova, paluge teda tantsima,» sõnas ta.

«Kus?» küsis Bolkonski. «Vabandage,» ütles ta paruni poole pöördudes, «selle jutu me lõpetame mõnes teises kohas, ballil aga on vaja tantsida.» Ta astus sinnapoole, kuhu Pierre teda juhatas. Nataša meeleheitlik, ootusse tardunud nägu puutus vürst Andreile kohe silma. Ta tundis Nataša ära, aimas ta tundeid, mõistis, et ta on alles algaja, talle tuli meelde Nataša kõnelus aknal ja ta astus rõõmsal ilmel krahvinna Rostova juurde.

«Lubage teile tutvustada mu tütart,» ütles krahvinna punastades.

«Mul on juba au teda tunda, kui krahvitar mind veel mäletab,» vastas vürst Andrei viisaka ja sügava kummardusega, mis oli täielikus vastuolus Peronskaja sõnadega ta jämedaist kombeist, lähenes Natašale ja tõstis

käe tal piha ümbert kinnivõtmiseks juba enne, kui oli lõpuni lausunud oma tantsulekutse. Ta palus teda valsituuriks. Nataša tardunud näoilmet, mis oli valmis meeleheiteks või vaimustuseks, valgustas järsku õnnelik, tänulik, lapselik naeratus.

«Ma ootasin sind ammugi,» oleks nagu öelnud see ehmunud ja õnnelik tütarlaps oma nutuvalmis ilme tagant nähtavale ilmuva naeratusega, kui ta tõstis käe vürst Andrei õlale. Nad olid teine paar, kes astus tantsuringi. Vürst Andrei oli oma aja parimaid tantsijaid. Nataša tantsis suurepäraselt. Ta atlassist ballikingades jalad tegid kärmesti, kergelt ning tast enesest sõltumatult oma tööd ja ta nägu säras õnnejoovastuses. Nataša paljas kael ja käsivarred olid veel kõhnad ning ebakaunid. Võrreldes Eleeni õlgadega olid ta õlad kõhnad, rinnad välja kujunemata, käsivarred peenikesed; kuid Eleeni peal lasus juba otsekui lakikord neist tuhandeist pilkudest, mis libisesid üle ta keha, kuna Nataša näis plikakesena, kes on esmakordselt paljastatud ja kellel oleks sellest väga häbi, kui talle poleks mitte selgeks tehtud, et see on nii tingimata vajalik.

Vürst Andreile meeldis tantsida, ja kuna ta soovis rutem vabaneda poliitilistest ning tarkadest juttudest, millega kõik tema poole pöördusid, ja soovis kiiremini purustada seda ebameeldivat kohmetuse õhkkonda, mille põhjustas keisri juuresolek, läks ta tantsima ja valis Nataša, sest et Pierre oli Natašale osutanud, ja sellepärast, et Nataša talle esimesena kaunitest naistest silma puutus. Aga niipea kui ta oli selle saledä, painduva piha ümbert kinni võtnud ja tütarlaps nii tema lähedal liikuma hakkas ning talle nii lähedalt vastu naeratas, tõusis tütarlapse veetluse uim talle pähe: kui ta Nataša oli kohale saatnud ja hinge tagasi tõmmates seisma ning tantsijaid silmitsema jäi, tundis ta end taaselustununa ja noorenenuna.

XVII

Pärast vürst Andreid tuli Natašat tantsima paluma Boriss, tuli ka too balli alustanud tantsija-adjutant ja tulid veel mõningad noormehed, ja Nataša tantsis, loo-

vutades oma liigseid kavalere Sonjale, õnnelikuna ning õhetavana lakkamatult kogu õhtu. Ta ei märganud ega näinud midagi sellest, mis huvitas kõiki sel ballil. Mitte ainult, et ta ei märganud, kuidas keiser pikalt vestles Prantsuse saadikuga, kuidas ta eriti armulikult kõneles kellegi daamiga, kuidas printsid see ja see tegid ja ütlesid seda ja seda, kuidas Eleenil oli hiilgav menu ja kuidas ta sai erilise tähelepanu osaliseks selle ja selle poolt; Nataša ei näinud isegi keisrit, ja märkas, et ta on ära sõitnud, ainult sellest, et pärast ta lahkumist muutus ball elavamaks. Ühe lõbusaist kotiljonidest, enne õhtusööki, tantsis vürst Andrei jälle Natašaga. Ta tuletas Natašale meelde nende esimest kohtumist Otradnoje puiesteel ja seda, kuidas Nataša ei saanud uinuda tol kuuvalgel ööl ja kuidas tema, vürst Andrei, oli tahtmatult ta juttu pealt kuulanud. Nataša punastas selle meeldetuletuse juures ja püüdis end vabandada, nagu oleks olnud midagi häbistavat selles tunneteavalduses, mida vürst Andrei oli tahtmatult pealt kuulanud.

Vürst Andreile, nagu kõigile teistelegi inimestele, kes on üles kasvanud seltskonnas, meeldis kohata seltskonnas seda, millel ei lasunud veel üldist seltskondlikku pitserit. Ja niisugune oli Nataša oma imetlusega, rõõmuga ja arglikkusega ning isegi vigadega, mis ta tegi prantsuse keeles. Vürst Andrei kohtles teda ja rääkis temaga eriti õrnalt ning ettevaatlikult. Istudes Nataša kõrval ja vesteldes temaga kõige lihtsamaist ning tühisemaist asjust, imetles vürst Andrei tema silmade rõõmsat sära ja naeratust, mis tulenesid mitte nende juttudest, vaid Nataša sisemisest õnnetundest. Kui Natašat paluti tantsima ja ta naeratades püsti tõusis ning saalis ringi tantsis, imetles vürst Andrei eriti ta arglikku graatsiat. Kotiljoni keskel tuli Nataša tuuri lõpetamise järel veel raskesti hingates oma kohale tagasi. Uus kavaler palus teda jälle. Nataša oli väsinud ning lõõtsutas ja näis tahtvat keelduda, kuid tõstis otsekohe jälle rõõmsalt käe kavaleri õlale ja naeratas vürst Andreile.

«Ma puhkaksin meeleldi ja istuksin teiega, ma olen väsinud; aga te näete, kuidas mind valitakse, ja ma olen selle üle rõõmus, ja ma olen õnnelik, ja ma armastan kõiki, ja meie mõlemad saame kõigest sellest aru,» ja

veel palju, palju muudki ütles see naeratus. Kui kavaler ta vabaks laskis, jooksis Nataša üle saali, et valida tantsutuuri jaoks kaht daami.

«Kui ta läheb esiteks oma nõo juurde ja alles siis teise daami juurde, saab ta mu naiseks,» ütles vürst Andrei endale täiesti ootamatult, vaadates Natašat. Nataša astus esmalt nõo juurde.

«Milline lollus vahel pähe tuleb!» mõtles vürst Andrei. «Aga tõsi on see, et see tütarlaps on nii armas, nii eriline, et ta ei tantsi siin kuud aegagi, kui läheb mehele... See on siin haruldane,» mõtles ta endamisi sel ajal, kui Nataša vöö vahelt väljalangevat roosi kohendades tema kõrvale istus.

Kotiljoni lõppedes tuli vana krahv oma sinises frakis tantsijate juurde. Ta kutsus vürst Andreid enda poole ja küsis tütrelt, kas tal on lõbus. Nataša ainult naeratas vastuseks ja see naeratus ütles etteheitvalt: «Kuidas võib seda küsida?»

«Nii lõbus nagu veel mitte kunagi elus!» ütles ta, ja vürst Andrei märkas, kuidas ta kõhnad käsivarred olid varmalt tõusmas, et isa kaelustada, kuid laskusid otsekohe jälle alla. Nataša oli nii õnnelik nagu mitte iial varem oma elus. Ta oli sel ülimal õnneastmel, kus inimene muutub täiesti heaks ega usu kurja, õnnetuse ja mure võimalust.

Pierre tundis end sel ballil esmakordselt solvatuna seisukoha tõttu, mida ta naine omas kõrgemais sfäärides. Ta oli tusane ja hajameelne. Sügav korts laubal, seisis ta akna juures ja vahtis üle prillide, ilma et oleks kedagi näinud.

Lauda minnes möödus temast Nataša.

Pierre'i sünge, õnnetu nägu hämmastas teda. Ta jäi Pierre'i ette seisma. Ta oleks tahtnud teda kuidagi aidata, anda talle osa oma õnnest.

«Kui lõbus on täna, krahv,» ütles ta. «Kas pole tõsi?»

Pierre naeratas hajameelselt ega saanud ilmselt aru, mis talle öeldi.

«Jah, ma olen väga rõõmus,» sõnas ta.

«Kuidas nad küll võivad millegagi mitte rahul olla,» mõtles Nataša. «Eriti veel niisugune kena mees nagu see

Bezuhhov!» Nataša silmis olid kõik ballil olijad ühevõrra head, armsad, suurepärased inimesed, kes armastavad üksteist. Keegi neist ei võinud teisele haiget teha ja seepärast pidid nad kõik õnnelikud olema.

XVIII

Järgmisel päeval tuletas vürst Andrei meelde eilset balli, kuid ta mõtted ei jäänud sellele kauaks peatuma. «Jah, oli väga hiilgav ball... Ja veel... ah jaa, Rostova on väga armas. Temas on midagi värsket, erilist, mitte-peterburilist, mis teda teistest eraldab.» See oli kõik, mis ta mõtles eilsest ballist, ja lõpetanud teejoomise, istus tööd tegema.

Kuid väsimuse või magamatuse tõttu oli see päev halb töötegemiseks ja vürst Andreil ei tulnud tööst midagi välja. Ta aina arvustas ise oma tööd, nagu seda temaga tihti juhtus, ja rõõmustas, kui kuulis kedagi tulevat.

Tulija oli Bitski, kes teenis mitmesugustes komisjonides, liikus kõigis Peterburi seltskondades, oli uute ideede ja Speranski kirglik austaja ning alati askeldav Peterburi uudistelevitaja, üks neid inimesi, kes valivad suunda nagu ülikondagi — moe järgi, kuid kes seetõttu näivadki uue suuna kõige tulisemate partisanidena. Olles vaevalt jõudnud mütsi peast võtta, jooksis ta õhinal vürst Andrei juurde sisse ja hakkas otsekohe rääkima. Ta oli äsja saanud üksikasjalisi teateid täna hommikul toimunud Riiginõukogu istungist, mille keiser oli avanud, ja rääkis sellest vaimustusega. Keisri kõne oli olnud harukordne. See olnud üks neid kõnesid, mida peavad ainult konstitutsioonilised monarhid. «Keiser ütles otseselt, et Nõukogu ja Senat on riiklikud s e i s u s e d. Ta ütles, et valitsus peab tuginema mitte omavolile, vaid k i n d l a i l e a l u s t e l e. Keiser ütles, et rahandus peab reformeeritama ning aruanded peavad olema avalikud,» jutustas Bitski, rõhutades teatavaid sõnu ja tähendusrikkalt silmi pärani ajades.

«Jah, tänane sündmus on ajajärk, suurim ajajärk meie ajaloos,» lõpetas ta.

Vürst Andrei kuulas jutustust Riiginõukogu avamisest,

mida ta oli nii kannatamatult oodanud ja millele ta oli väga suurt tähtsust andnud, ning imestas, et see sündmus nüüd, kus ta oli teoks saanud, mitte ainult et ei liigutanud teda, vaid koguni näis talle enam kui tühisena. Ta kuulas Bitski vaimustatud jutustust vaikse pilkega. Talle tuli pähe kõige lihtsam mõte: «Mis on minul ja Bitskil, mis on meil sellega tegemist, mis keiser heaks arvas öelda Nõukogus? Kas võib see kõik mind teha õnnelikumaks või paremaks?»

Ja see lihtne kaalutlus hävitas järsku vürst Andreis kogu endise huvi teostatavate reformide vastu. Samal päeval pidi vürst Andrei lõunatama Speranski juures *«en petit comité»*,[1] nagu Speranski oli teda kutsudes tähendanud. See perekondlikus ja kitsas ringis lõunatamine mehe pool, kellest ta oli nii vaimustatud, oli varem vürst Andreid väga huvitanud, seda enam, et ta seni polnud Speranskit veel kordagi näinud ta koduses miljöös; kuid nüüd polnud tal tahtmist sinna sõita.

Määratud lõunatunnil astus vürst Andrei siiski Speranski isiklikku väikesse majja Tauria aia lähedal. Piinlikult puhta (see tuletas meelde mungalikku puhtust) väikese maja parkettpõrandaga söögitoas leidis veidi hilinenud vürst Andrei kella viie paiku eest juba kogu selle *petit comité* seltskonna, mis koosnes Speranski intiimseist tuttavaist. Daame polnud kedagi peale Speranski väikese tütre (isa moodi pikliku näoga) ja selle koduõpetajanna. Külalisteks olid Gervais, Magnitski ja Stolõpin. Juba esikus kuulis vürst Andrei valjusid hääli ja kõlavat, selget naeru — naeru, mis sarnanes sellega, mida naerdakse laval. Keegi naeris laginal häälega, mis meenutas Speranski oma: ha-ha-haa... Vürst Andrei polnud kunagi kuulnud Speranskit naermas, ja see riigimehe kõlav, hele naer hämmastas teda imelikult.

Vürst Andrei astus söögituppa. Kogu seltskond seisis kahe akna vahekohal väikese eelroogadega kaetud laua ääres. Speranski, kes kandis halli frakki autähega, ilmselt sedasama valget vesti ja kõrget valget kaelasidet, millega ta oli olnud Riiginõukogu tähtsal istungil, seisis rõõmsa näoga laua juures. Külalised seisid ta ümber.

[1] kitsas ringis,

Magnitski jutustas Mihhail Mihhailovitši poole pöördudes anekdooti. Speranski kuulas, naerdes juba ette selle üle, mida ütleb Magnitski. Sel hetkel, kui vürst Andrei sisse astus, mattusid Magnitski sõnad jälle naeru. Stolõpin naeris jämeda ning valju häälega, närides leiba juustuga; Gervais kihistas tasast naeru, ja heledalt, selgesti naeris Speranski.

Speranski ulatas ikka veel naerdes vürst Andreile oma valge õrna käe.

«Mul on väga hea meel teid näha, vürst,» ütles ta «Üks silmapilk...» pöördus ta siis Magnitski poole, katkestades ta jutu. «Täna on meil tingimuseks: lõuna ainult lõbuks ja mitte sõnagi ametiasjust.» Ja ta pöördus jälle jutustaja poole ning hakkas uuesti naerma.

Imestuse ja kurva pettumusega kuulas vürst Andrei tema naeru ja silmitses naervat Speranskit. Talle tundus, et see pole Speranski, vaid keegi teine inimene. Kõik, mis vürst Andreile Speranskis varem näis olevat salapärane ja meeldiv, muutus talle järsku selgeks ning ebameeldivaks.

Lõunalauas ei vaikinud vestlus hetkekski ja oleks nagu koosnenudki ainult naljakaist anekdootidest. Ei jõudnud veel Magnitski lõpetada oma jutustust, kui juba keegi teine avaldas valmisolekut rääkida midagi, mis tõotas olla veel naljakam. Anekdoodid puudutasid enamikus kui mitte just valitsemisaparaati ennast, siis vähemalt ametiisikuid. Näis, et selles seltskonnas oli niivõrd lõplikult otsusele jõutud nende isikute tühisuse suhtes, et ainus võimalik suhtumine neisse võis olla vaid heatahtlik-naljatav. Speranski jutustas, kuidas Nõukogu tänahommikusel istungil küsitud kelleltki kurdilt aukandjalt ta arvamist, ja see aukandja vastanud, et ta on samal arvamisel. Gervais jutustas terve loo revisjonist, mis oli tähelepanuväärt kõigi tegelaste sõgeduse poolest. Stolõpin segas end kogeldes jutusse ja hakkas ägedalt rääkima kuritarvitustest endise korra juures, ähvardades seega vestlusele tõsist iseloomu anda. Magnitski asus nöökama Stolõpini ägedust, Gervais pistis vahele mõne naljasõna, ja jutt võttis jälle endise, lõbusa suuna.

Ilmselt armastas Speranski pärast tööd puhata ning

sõprade seltsis lõbutseda ja kõik ta külalised mõistsid ta soovi ja püüdsid teda lõbustada ning ka ise lõbutseda. Kuid see lõbusus tundus vürst Andreile raskepärasena ja ebalõbusana. Speranski hele häälekõla hämmastas teda ebameeldivalt ja lakkamatu naer solvas oma võltstoonidega millegipärast vürst Andrei tundeid. Vürst Andrei ei naernud ja kartis, et ta muutub koormavaks sellele seltskonnale. Kuid keegi ei pannud tähele ta sobimatust üldise meeleoluga. Kõigil näis olevat väga lõbus.

Ta tahtis mitmel korral vestlusest osa võtma hakata, aga iga kord paiskusid ta sõnad tagasi nagu kork veest, ja teistega kaasa naljatada ta ka ei saanud.

Selles, mis nad rääkisid, ei olnud midagi halba või sobimatut, kõik oli teravmeelne ja oleks võinud olla naljakaski; kuid miski, just see, mis moodustab lõbususe tuuma, puudus, ja nad ei aimanudki, et see on olemas.

Pärast lõunasööki tõusid Speranski tütar ja ta õpetajanna lauast. Speranski silitas tütart oma valge käega ja suudles teda. Ja ka see žest näis vürst Andreile ebaloomulikuna.

Mehed jäid inglise kombe kohaselt lauda istuma ja portveini jooma. Alanud vestluse ajal Napoleoni Hispaania-sõjakäigu üle, mida heaks kiites kõik olid ühel ja samal arvamisel, hakkas vürst Andrei neile vastu vaidlema. Speranski naeratas, ja soovides ilmselt keskustelule teist suunda anda, jutustas anekdoodi, millel polnud midagi ühist vestlusega. Mõneks silmapilguks jäid kõik vait.

Kui nad olid natuke aega lauas istunud, pani Speranski veinipudelile korgi peale, ja öeldes: «Nüüdsel ajal annab head veini tikutulega otsida», ulatas pudeli teenrile ning tõusis püsti. Kõik tõusid lauast, ja endiselt valjusti vesteldes mindi võõrastetuppa. Speranskile ulatati kaks ümbrikku, mis kuller oli äsja toonud. Ta võttis need ja läks kabinetti. Niipea kui ta lahkus toast, oli üldine lõbusus kadunud ja külalised hakkasid asjalikult ning vaikselt üksteisega vestlema.

«Noh, nüüd deklamatsioon!» ütles Speranski kabinetist väljudes. «Imetlusväärne talent!» tähendas ta vürst Andrei poole pöördudes. Magnitski võttis kohe vajaliku poosi ja hakkas ette kandma prantsuskeelseid nalja-

värsse, mis ta oli sepitsenud mõningate tuntud Peterburi isikute kohta, ja mitmel korral katkestas teda aplaus. Kui värsid lõpule said, astus vürst Andrei Speranski juurde ja jättis temaga hüvasti.

«Kuhu te lähete nii vara?» küsis Speranski.

«Lubasin õhtul kellegi juurde minna...»

Nad vaikisid. Vürst Andrei vaatas lähedalt neisse peeglisarnastesse silmadesse, mis ei lasknud endale ligi, ja talle tundus naljakas, kuidas ta oli võinud midagi oodata Speranskist ja kogu oma tegevusest, mis oli seotud temaga, ning kuidas ta oli võinud tähtsaks pidada seda, mida Speranski tegi. Tema korralik, ebalõbus naer kõlas vürst Andrei kõrvus veel kaua pärast seda, kui ta oli Speranski juurest lahkunud.

Koju jõudes hakkas vürst Andrei meelde tuletama oma Peterburi-elu nende nelja kuu jooksul nagu midagi uut. Ta meenutas oma askeldusi, taotlusi, lugu oma sõjaväemäärustiku projektiga, mis oli teadmiseks võetud ja mida püüti maha vaikida ainuüksi sellepärast, et teine sellekohane töö, väga halb töö, oli juba tehtud ning keisrile esitatud. Talle tulid meelde komitee istungid, mille liikmeks oli Berg; tuli meelde, kuidas neil istungitel hoolikalt ja pikalt arutati kõike, mis puutus istungite käigu vormilisse külge, ja kuidas hoolikalt ning lühidalt mindi mööda kõigest, mis puutus asja sisusse. Ta meenutas oma tööd seadusandluse alal, seda, kuidas ta oli püüdlikult vene keelde tõlkinud Rooma ja Prantsuse seadustekogude artikleid, ja tal hakkas enda pärast piinlik. Seejärel kerkis elavalt ta kujutlusse Bogutšarovo, tegevus maal, sõit Rjazanisse, tulid meelde talupojad, külavanem Dron, ja asetades nende mälestuste kõrvale isikuõigused, mida ta oli paragrahvidesse jaganud, tundus talle imelik, kuidas oli ta võinud nii kaua tegelda säärase tühise tööga.

XIX

Järgmisel päeval tegi vürst Andrei visiite mõningaisse perekondadesse, kus ta polnud veel käinud, ja nende hulgas ka Rostovide juurde, kellega ta oli viimasel ballil tutvust uuendanud. Peale selle, et ta viisakusnõuete

kohaselt pidi minema Rostovide poole, tahtis vürst Andrei koduses ümbruses näha saada seda erandlikku, elavat neiut, kellest oli talle jäänud meeldiv mälestus.

Nataša oli esimesi, kes talle vastu tuli. Ta kandis kodust sinist kleiti, milles näis vürst Andreile veel kaunimana kui ballikleidis. Nataša ja kogu Rostovide perekond võtsid vürst Andreid vastu nagu vana sõpra, lihtsalt ja südamlikult. Kogu perekond, keda vürst Andrei varem oli karmilt arvustanud, näis talle nüüd koosnevat suurepäraseist, lihtsaist ja headest inimestest. Vana krahvi külalislahkus ja heasüdamlikkus, mis Peterburis oli eriti meeldivalt üllatav, oli niisugune, et vürst Andrei ei saanud keelduda lõunale jäämast. «Jah, nad on head, toredad inimesed,» mõtles Bolkonski, «kes kindlasti ei mõista mitte põrmugi hinnata seda aaret, mida nad omavad Nataša näol; kuid head inimesed, kes moodustavad parima tagapõhja sellele erandlikult poeetilisele, eluröömsale ja veetlevale neiule!»

Vürst Andrei aimas Natašas mingi temale täiesti võõra, erilise, mingeist talle tundmatuist rõõmudest tulvil maailma olemasolu, sellesama võõra maailma olemasolu, mis juba tookord Otradnoje puiesteel ja kuuvalgel ööl avatud aknal teda nii väga oli erutanud. Nüüd see maailm ei erutanud teda enam, polnud talle enam võõras, vaid ta leidis ise sellesse maailma astudes selles uut laadi naudingut.

Pärast lõunasööki astus Nataša vürst Andrei palvel klavikordi ette ja hakkas laulma. Vürst Andrei seisis daamidega vesteldes akna juures ja kuulas teda. Lause keskel jäi vürst Andrei äkki vait ja tundis endale pisaraid kurku kippuvat, mida ta enda juures võimalikuks ei pidanud. Ta vaatas laulvale Natašale ja ta südames toimus midagi uut ning õnnelikku. Ta oli õnnelik ja samal ajal ka kurb. Tal polnud mingit põhjust nutta, kuid ta oli valmis nutma. Mille pärast? Kas oma eelmise armastuse pärast? Väikese vürstinna pärast? Oma pettumuste pärast?... Oma tulevikulootuste pärast?.. Jah ja ei. Peamine, mille pärast talle nutt peale kippus, oli järsku äratuntud kohutav vastuolu millegi ääretult suure ning määratlematu vahel, mis oli temas, ja millegi kitsa ning kehalise vahel, mis oli ta ise ja koguni ka

Nataša. See vastuolu piinas ja rõõmustas teda Nataša laulmise ajal.

Laulmise lõpetanud, tuli Nataša kohe tema juurde ja küsis, kuidas talle meeldis ta hääl. Küsis seda ja kohmetus alles siis, kui oli seda juba öelnud, saades aru, et seda poleks tarvis olnud küsida. Vürst Andrei naeratas talle otsa vaadates ja vastas, et tema laulmine meeldib talle samuti nagu kõik muugi, mis Nataša teeb.

Vürst Andrei lahkus Rostovide juurest hilja õhtul. Harjumuse kohaselt heitis ta voodisse, kuid veendus varsti, et ei saa magada. Ta süütas küünla ja istus asemel, tõusis siis üles ja heitis jälle pikali, ilma et unepuudus oleks teda põrmugi vaevanud: ta hinges oli nii rõõmus ja uudne tunne, nagu oleks ta sumbunud toast välja, vabasse jumala loodusesse astunud. Talle ei tulnud mõttessegi, et ta oli armunud Rostovasse. Ta ei mõelnudki temast. Ta ainult kujutles teda, ja seetõttu paistis talle kogu ta elu uues valguses. «Milleks ma rabelen, milleks askeldan selles kitsas, suletud raamis, kui elu, kogu elu kõigi ta rõõmudega on lahti mu ees?» küsis ta eneselt. Ja esimest korda pärast pikka vaheaega hakkas ta sepitsema õnnelikke tulevikuplaane. Ta otsustas endamisi, et ta peab hakkama tegelema poja kasvatusega, leidma talle kasvataja ja usaldama ta selle hoolde. Seejärel peaks ta ametist lahkuma ja välismaale sõitma, vaatama Inglismaad, Šveitsi, Itaaliat. «Pean kasutama oma vabadust, kuni tunnen endas veel nii palju jõudu ja noorust,» ütles ta endale. «Pierre'il oli õigus, kui ta ütles — vaja on uskuda õnne võimalusse, et õnnelik olla, ja ma usun nüüd seda. Jätkem surnud surnuid matma, aga senikaua, kui ollakse elus, on vaja elada ja õnnelik olla,» mõtles ta.

XX

Ühel hommikul tuli polkovnik Adolf Berg, keda Pierre tundis samuti kui kõiki teisigi Moskvas ja Peterburis, otse nõelasilmast tulnud mundris, juuksed meelekohtadel pumatiga ettepoole silutud, nagu kandis keiser Aleksander Pavlovitš, Pierre'i juurde.

«Ma olin praegu krahvinna, teie abikaasa juures ja olen nii õnnetu, et mu palvet täita ei saadud. Loodan, et mul teie juures, krahv, on rohkem õnne,» ütles ta naeratades.

«Mis on teie soov, polkovnik? Olen teie teenistuses.»

«Ma olen nüüd, krahv, end juba täiesti sisse seadnud oma uues korteris,» teatas Berg, ilmselt uskudes, et seda pidi olema meeldiv kuulda, «ja seepärast tahaksin korraldada ühe väikese õhtukese minu ja mu abikaasa tuttavaile. (Ta naeratas veel meeldivamalt.) Tahtsin paluda krahvinnat ja teid teha mulle seda au ja tulla meile teed jooma ja — õhtust sööma.»

Ainult krahvinna Jelena Vassiljevnal, kes pidas endale alandavaks mingisuguste Bergide seltskonda, võis leiduda julmust niisuguse kutse tagasilükkamiseks. Berg tegi nii arusaadavalt selgeks, mispärast ta tahab enda poole kokku kutsuda väikest ja head seltskonda, ja mispärast see talle heameelt valmistaks, ja mispärast tal on kahju kaardimängule või millelegi halvale asjale raha raisata, kuna ta aga hea seltskonna jaoks on valmis kulusidki kandma, et Pierre ei suutnud ära öelda ja lubas minna.

«Ainult mitte hilja, krahv, kui paluda tohib. Nõnda umbes kümme minutit enne kaheksat, julgen paluda. Koostame kaardiseltskonna, ka meie kindral tuleb. Ta on väga lahke mu vastu. Ja siis sööme õhtust, krahv. Tehke mulle seda meelehead.»

Vastupidiselt oma harjumusele hilineda saabus Pierre sel päeval Bergide poole mitte kümme minutit enne kaheksat, vaid kolmveerand kaheksa.

Bergidel oli varutud kõik, mis koosviibimiseks vaja, ja nad olid juba valmis külalisi vastu võtma.

Berg istus naisega uues, puhtas ja valges, rinnakujukeste, piltide ja uue mööbliga sisustatud kabinetis. Uus kinninööbitud munder seljas, istus Berg naise kõrval, seletades talle, et alati on võimalik ja peabki omama tutvusi enesest kõrgemal olevate inimestega, sest ainult siis saab tutvustest mõnu tunda.

«Õpid neilt midagi, võid üht-teist paluda. Vaata, kuidas mina olen elanud esimestest aukraadidest peale. (Berg arvestas oma elu mitte aastate, vaid keisri au-

tasude järgi.) Mu sõbrad pole praegu veel mitte midagi, aga mina olen kandidaat polguülema vabanevale kohale ja mul on õnn olla teie mees. (Ta tõusis ja suudles Veera kätt, kuid teel naise juurde lükkas jalaga tagasi kahekorra läinud vaibanurga.) Ja millega ma kõike seda olen saavutanud? Peamiselt oskusega tutvusi valida. Iseendastki mõista, et peab ka vooruslik ja korralik olema.»

Berg naeratas, tundes oma üleolekut nõrgast naisolendist, ja vaikis, mõeldes, et see tema armas abikaasa on ikkagi nõrk naine, kes ei suuda mõista kõike seda, mis moodustab mehe väärikuse, — *ein Mann zu sein.*[1] Ka Veera naeratas, tundes samuti oma üleolekut vooruslikust, heast mehest, kes tema arvates ikkagi ekslikult, nagu üldse kõik mehed, elust aru sai. Otsustades oma naise järgi, pidas Berg kõiki naisi nõrkadeks ja rumalateks. Veera aga, otsustades ainuüksi oma mehe järgi ja üldistades seda tähelepanekut, oli arvamisel, et kõik mehed leiavad ainult enesel mõistust olevat, kuid samal ajal ei saa nad millestki aru, on uhked ja egoistid.

Berg tõusis püsti, võttis naise ümbert kinni, ettevaatlikult, et mitte kortsutada pitsist peleriini, mille eest ta oli kallist hinda maksnud, ja suudles teda keset huuli.

«Sooviksin ainult, et meil niipea lapsi ei oleks,» ütles ta ebateadliku mõtteseose tõttu.

«Jah,» vastas Veera, «ma ei taha seda sugugi. Tarvis on elada seltskonnale.»

«Täpselt samasugust kandis ka vürstinna Jussupova,» sõnas Berg õnnelikult ning heasüdamlikult naeratades ja osutas peleriinile.

Sel ajal teatati krahv Bezuhhovi saabumisest. Mõlemad abikaasad vahetasid enesega rahuloleva naeratuse, pidades kumbki enesele kuuluvaks selle külastuse au.

«Näe, mis tähendab oskus tutvusi teha,» mõtles Berg, «mis tähendab oskus käituda!»

«Ainult, palun, kui ma külalistega vestlen,» ütles Veera, «ära sega ennast vahele, sest ma tean, millega kedagi lõbustada ja missuguses seltskonnas mida rääkima peab.»

Berg naeratas jälle.

---

[1] olla mees.

«Ei saa nii: mõnikord on vaja meestega ka meeste juttu ajada,» lausus ta.

Pierre'i võeti vastu uhiuues salongis, kus ei saanud kuhugi istet võtta, ilma et poleks rikutud sümmeetriat, puhtust ning korda, ja seetõttu oli ka täiesti arusaadav ja mitte sugugi imelik, et Berg tegi suuremeelselt ettepaneku rikkuda kalli külalise pärast kas tugitooli või diivani sümmeetriat, ja kuna ta ise oli nähtavasti ses suhtes piinlikult kahevahel, jättis ta selle küsimuse otsustada külalisele endale. Pierre ajas sümmeetria segamini, nihutades endale istmeks tooli, ja otsekohe avasid Berg ja Veera nüüd oma koosviibimise, kõneldes teineteise võidu ja püüdes külalist lõbustada.

Veera otsustas omas meeles, et Pierre'i on vaja lõbustada vestlusega Prantsuse saatkonnast, ja viis kohe jutu sellele. Berg otsustas, et on vaja ka mehelikumat kõneainet, segas naise jutule vahele, puudutades sõja küsimust Austriaga, ja hüppas üldiselt jutult tahtmatult üle isiklikele kaalutlustele nende ettepanekute suhtes, mis talle olid tehtud Austria sõjakäigust osavõtmiseks, ning põhjustele, miks ta neid ettepanekuid polnud vastu võtnud. Sellest hoolimata et vestlus oli väga hüplev ja et Veera oli pahane meheliku elemendi vahelesegamise pärast, tundsid mõlemad abikaasad mõnuga, et kuigi oli üksainus külaline, oli k ü l a l i s õ h t u ometi väga hästi alustatud ja sarnanes nagu kaks tilka vett iga teise külalisõhtuga, kus olid vestlused, teelaud ja põlevad küünlad.

Varsti saabus Boriss, Bergi vana tuttav. Ta kohtles Bergi ja Veerat mõningal määral üleolevalt ja protežeerivalt. Borissi järel jõudis kohale daam polkovniku saatel, siis kindral ise, seejärel Rostovide perekond, ja külalisõhtu hakkas juba täielikult sarnanema kõigi teiste külalisõhtutega. Berg ja Veera ei suutnud tagasi hoida rõõmunaeratust, nähes kogu seda liikumist salongis, kuuldes seda seosetut kõnekõminat, kleitide ja kummarduste kahinat. Kõik oli nii nagu kõigi teistegi juures, eriti ehtne oli kindral, kes kiitis korterit, patsutas Bergile õlale ja tegi isaliku omavoliga korralduse bostonilaua ülesseadmiseks. Kindral istus krahv Ilja Andreitši kui tähtsuselt enese järgmise külalise juurde. Vanad vana-

dega, noored noortega, perenaine teelaua ääres, millel seisid täpselt samasugused küpsised hõbekorvikeses, nagu olid olnud Paninite juureski, — kõik oli täiesti niisama kui teistelgi.

XXI

Pierre kui üks auväärsemaid külalisi pidi istuma bostonilauda koos Ilja Andreitši, kindrali ja polkovnikuga. Bostonilauas sattus Pierre istuma otse Nataša vastu ja teda pani imestama see imelik muutus, mis Natašaga oli toimunud pärast balliõhtut. Nataša oli vaikne ja mitte ainult et polnud nii ilus, nagu oli olnud ballil, vaid ta oleks olnud inetu, kui tal poleks olnud leebet ja kõige vastu ükskõikset ilmet.

«Mis tal küll on?» mõtles Pierre temale vaadates. Nataša istus õe kõrval teelauas ja vastas vastumeelselt midagi tema juurde istunud Borissile, ilma et oleks viimasele otsa vaadanud. Käies välja kogu masti ja võttes oma partneri heameeleks viis tihi, kuulis Pierre tervitavaid hääli ja kellegi samme, mis astusid tuppa sel ajal, kui ta oli korjamas oma tihisid, ja vaatas uuesti Nataša poole.

«Mis on temaga juhtunud?» küsis ta endalt veel suurema imestusega.

Vürst Andrei seisis hoolitsev-õrnal ilmel Nataša ees ja rääkis talle midagi. Nataša oli tõstnud pea ja vaatas näost punetades ning ilmselt oma ärevat hingamist tagasi hoida püüdes talle otsa. Ja mingi sisemise, varem kustunud tule kirgas valgus säras jälle temas. Ta oli täiesti muutunud. Oli inetust saanud jälle niisuguseks, nagu ta oli olnud ballil.

Vürst Andrei astus Pierre'i juurde ja Pierre märkas uut, nooruslikku ilmet ka oma sõbra näol.

Kaardimängu kestel vahetas Pierre mitmel korral istekohta, olles kord seljaga, kord näoga Nataša poole, ja jälgis kogu kuue roberi vältel Natašat ja ka oma sõpra.

«Midagi väga tähtsat on toimumas nende vahel,» mõtles Pierre ja rõõmus ning ühtlasi mõru tunne pani teda erutuma ja mängu unustama.

Pärast kuut roberit tõusis kindral lauast, öeldes, et sedaviisi olevat võimatu mängida, ja Pierre sai vabaks. Ühel pool vestles Nataša Sonjaga ja Borissiga. Veera rääkis midagi peenelt naeratades vürst Andreile. Pierre astus oma sõbra juurde, küsis, et ega see pole vähest saladus, millest nad räägivad, ja istus nende kõrvale. Märgates vürst Andrei tähelepanelikkust Nataša vastu, leidis Veera, et külalisõhtul, tõelisel külalisõhtul on tingimata vajalik, et oleksid peened vihjed tunnetele, ja tabades silmapilgu, mil vürst Andrei oli üksi, alustas temaga juttu tunnetest üldse ja oma õest. Ta pidi niisuguse targa külalise juures (kelleks ta pidas vürst Andreid) mängu panema oma diplomaatilise osavuse.

Kui Pierre nende juurde astus, märkas ta, et Veera on enesega rahulolevas jutuhoos, kuid vürst Andrei näis (mida temaga juhtus väga harva) olevat kohmetunud.

«Kuidas teie arvate?» küsis Veera peenelt naeratades. «Teie, vürst, olete nii läbinägelik ja mõistate kohe inimeste iseloomu. Mis te arvate Nataliest, kas ta võib olla püsiv oma kiindumustes, kas ta võib, nagu teised naisterahvad (Veera mõtles ennast), üks kord kellessegi armuda ja talle jäädavalt truuks jääda? Seda pean ma õigeks armastuseks. Mis te arvate, vürst?»

«Ma tunnen liiga vähe teie õde,» vastas vürst Andrei pilkava naeratusega, millega ta tahtis varjata oma kohmetust, «et otsustada nii peene küsimuse üle. Ja peale selle olen ma märganud, et mida vähem naine meeldib, seda truum ta on,» lisas ta ja vaatas Pierre'i poole, kes sel silmapilgul nende juurde astus.

«Jah, see on õigus, vürst. Meie ajal,» jätkas Veera (mainides meie aega, nagu seda üldse armastavad teha piiratud mõistusega inimesed, kes arvavad, et nad on avastanud meie aja erinevused ja suutnud neile anda hinnangu ning et inimeste omadused muutuvad aja jooksul), «meie ajal on tütarlapsel nii palju vabadust, et *le plaisir d'être courtisée*[1] tihti summutab temas tõelise tunde. *Et Nathalie, il faut l'avouer, y est très sensible.*»[2] Jutu tagasipöördumine Nataliele pani vürst Andreid jälle

[1] lõbu omada austajaid
[2] Ja Natalie, peab tunnistama, on ses suhtes väga tundlik.

ebameeldivalt nägu krimpsutama. Ta tahtis tõusta, kuid Veera jätkas veel peenema naeratuse saatel:

«Ma arvan, et keegi pole olnud sel määral *courtisée* kui tema,» kõneles Veera, «aga mitte kunagi, kuni kõige viimase ajani, pole keegi talle tõsiselt meeldinud. Teie, krahv, teate,» pöördus ta Pierre'i poole, «isegi mitte meie armas *cousin* Boriss, kes oli, *entre nous,* väga ja väga *dans le pays du tendre...*»[1] rääkis Veera, vihjates tol ajal moes olnud armastusekaardile.

Vürst Andrei vaikis tusaselt.

«Te olete ju sõbrad Borissiga?» küsis Veera temalt.

«Jah, ma tunnen teda...»

«Ta on teile kindlasti rääkinud oma lapsepõlvearmastusest Nataša vastu?»

«Kas oli olemas niisugune lapsepõlvearmastus?» küsis vürst Andrei järsku punastades.

«Jah, oli. *Vous savez entre cousin et cousine cette intimité mène quelquefois à l'amour: le cousinage est un dangereux voisinage. N'est ce pas?*»[2]

«Oo, kahtlemata,» ütles vürst Andrei ja hakkas äkki ebaloomulikult elavnedes Pierre'iga nalja heitma selle üle, kuidas tema peab olema ettevaatlik oma viiekümneaastaste nõbudega Moskvas, ja tõusis selle naljatleva vestluse ajal püsti, võttis Pierre'il käe alt kinni ning viis ta kõrvale.

«Mis on?» küsis Pierre, kes vaatas imestusega oma sõbra veidrat elevust ja oli märganud pilku, mille ta tõustes Natašale heitis.

«Mul on vaja, mul on vaja sinuga rääkida,» lausus vürst Andrei. «Sa tead meie naistekindaid. (Ta rääkis neist vabamüürlaste kinnastest, mis anti äsja vastuvõetud vennale tema armsama jaoks.) Ma... Kuid ei, ma räägin sinuga pärastpoole...» Ja imelik läige silmis ning rahutus liigutustes, astus vürst Andrei nüüd Nataša juurde ja istus tema kõrvale. Pierre nägi, kuidas ta küsis midagi Natašalt ja kuidas viimane punastades talle vastas.

---

[1] omavahel öeldud... õrnuste maal...

[2] Te teate, selline intiimsus onupoegade ja onutütarde vahel viib sageli armastuseni: nõbusus — see on hädaohtlik naabrus. Kas pole tõsi?

Sel hetkel astus Berg Pierre'i juurde, paludes teda tungivalt tulla osa võtma kindrali ja polkovniku vahelisest vaidlusest Hispaania sündmuste üle.

Berg oli rahul ja õnnelik. Rõõmunaeratus ei kadunud ta näolt. Õhtu oli väga tore ja just niisamasugune kui kõik teised külalisõhtud, mida ta oli näinud. Kõik oli sama moodi. Daamide peened kõnelused, ja kaardid, ja kaarte mängimas kindral, kes häält tõstab, ja teemasin, ja küpsised. Ainult üks asi puudus veel, see, mida ta alati oli näinud neil külalisõhtuil, mida ta soovis jäljendada. Puudus vali jutt meeste vahel ja vaidlus millegi tähtsa ning targa üle. Kindral oli selle jutu alustanud, ja sellest osa võtma kutsuski Berg Pierre'i.

XXII

Järgmisel päeval sõitis vürst Andrei krahv Ilja Andreitši kutsel Rostovide juurde lõunale ja veetis nende juures kogu päeva.

Kõik majas aimasid, kelle pärast vürst Andrei käis, ja ta ise ei varjanud seda ning püüdis kogu päeva Nataša seltsis olla. Mitte ainult ehmunud, kuid õnneliku ja vaimustatud Nataša südames, vaid kogu majas tundus hirmu millegi tähtsa ees, mis oli toimumas. Krahvinna vaatas kurval ja karm-tõsisel pilgul vürst Andreid, kui see vestles Natašaga, ja alustas arglikult ning teeseldes mingit tühist juttu, kui vürst Andrei juhtus temale vaatama. Sonja kartis Natašast eemale minna, aga kartis ka tüliks olla nende seltsis viibides. Nataša kahvatas ootusehirmust, kui ta mõneks hetkeks vürst Andreiga nelja silma alla jäi. Vürst Andrei hämmastas teda oma arglikkusega. Nataša tundis, et ta tahtis temale midagi öelda, kuid ei söandanud seda teha.

Kui vürst Andrei õhtul minema sõitis, astus krahvinna Nataša juurde ja küsis sosinal:

«Noh, kuidas on?»

«Ema, jumalapärast, ärge praegu minult midagi küsige. Seda ei saa rääkida,» ütles Nataša.

Kuid sellest hoolimata lebas Nataša sel õhtul kord ärritatuna, kord hirmununa, liikumatuil silmil enda ette

vaatama jäädes kaua ema voodis. Kord jutustas ta emale, kuidas vürst Andrei teda kiitis, kord, kuidas ta rääkis, et sõidab välismaale, kord, kuidas ta küsis, kus nad veedavad selle suve, kord, kuidas ta küsitles Borissi üle.

«Aga midagi niisugust, niisugust... pole minuga veel kunagi olnud!» kõneles Nataša. «Ainult mul on hirm tema seltsis, mul on alati hirm tema seltsis. Mis see tähendab? Kas see tähendab, et nüüd on see tõeline tunne, kas jah? Ema, kas te magate?»

«Ei, kallis laps, mul on endalgi hirm,» vastas ema. «Mine nüüd.»

«Niikuinii ma ei saa magada. Rumalus on magada! Emake, emake, midagi niisugust pole minuga veel kunagi olnud!» rääkis Nataša imestuse ja kartusega tunde ees, mille võimuses ta oli. «Ja kas me võisime seda arvata!...»

Natašale tundus, et ta armus vürst Andreisse juba siis, kui ta teda Otradnojes esimest korda nägi. Talle tegi justkui hirmu see imelik, ootamatu õnn, et see, kelle ta juba siis oli endale välja valinud (Nataša oli selles täiesti kindel), et see nüüd jälle ta teele sattus, ja nagu näib, pole ükskõikne ta vastu. «Ja pidi ta just nüüd, kus meie siin oleme, Peterburi tulema. Ja pidime meie sel ballil kokku juhtuma. See kõik on saatus. Selge, et see on saatus, et kõik see pidigi niiviisi minema. Juba siis, kui ma teda esimest korda nägin, oli mul niisugune eriline tunne.»

«Mis ta siis sulle veel rääkis? Mis salmid need olid? Loe ette...» ütles ema mõtlikult, küsides salmide kohta, mis vürst Andrei oli Natašale albumisse kirjutanud.

«Ema, ega see pole häbiasi, et ta lesk on?»

«Jäta, Nataša. Palu jumalat. *Les mariages se font dans les cieux.*»[1]

«Kullakallis emake, kuidas ma teid armastan, kui hea mul on!» hüüatas Nataša, nuttes õnne- ja ärevusepisaraid ning süleldes ema.

Selsamal ajal istus vürst Andrei Pierre'i juures ja rääkis talle oma armastusest Nataša vastu ning kindlast kavatsusest temaga abielluda.

[1] Abielud sõlmitakse taevas.

Sel päeval oli krahvinna Jelena Vassiljevna juures raut. Olid ilmunud Prantsuse saadik, prints, kes viimasel ajal oli saanud sagedaseks külaliseks krahvinna majas, ja palju hiilgavaid daame ning härrasid. Ka Pierre viibis all, käis korra saalidest läbi ja pani kõiki külalisi imestama oma pinev-hajameelse ning sünge ilmega.

Pierre tundis viimasest ballist saadik endale lähenevat raskemeelsuse hoogusid ja katsus meeleheitlikke pingutusi tehes võidelda nende vastu. Sel ajal, kui prints hakkas sõbrustama ta naisega, oli Pierre ootamatult kammerhärraks ülendatud, ja sellest peale hakkas ta tundma rusutust ning häbi suures seltskonnas viibides ja ikka sagedamini tulid talle endised sünged mõtted kõige maise tühisusest. Samal ajal märkas ta oma kaitsealuse Nataša ja vürst Andrei vahelisi tundeid, ja tema ning ta sõbra seisukorra vastandlikkus süvendas veelgi enam ta sünget meeleolu. Ta püüdis ühevõrra hoiduda mõtlemast nii oma naisele kui ka Natašale ja vürst Andreile. Jälle näis talle kõik olevat tühine võrreldes igavikuga, jälle kerkis küsimus: «Milleks?» Ja ta sundis end ööd kui päevad tegelema vabamüürliku tööga, lootes sellega paha vaimu eemale peletada. Lahkunud kella kaheteistkümne paiku krahvinna ruumidest, istus Pierre, kantud öökuub seljas, üleval oma täissuitsetatud madalas toas laua ääres ja kirjutas ümber šoti vabamüürlaste algupäraseid ürikuid, kui keegi ta tuppa astus. See oli vürst Andrei.

«Aa, see olete teie,» ütles Pierre hajameelse ja rahulolematu ilmega. «Ma teen siin tööd,» lisas ta, osutades vihikule säärase ilmega, millega oma tööle vaatavad õnnetud inimesed, kes otsivad töös väljapääsu eluviletsustest.

Vürst Andrei seisatas Pierre'i ees säraval, vaimustatud ning elurõõmsal näol ja naeratas tema kurba nägu märkamata talle vastu õnnele omase egoismiga.

«Noh, kulla sõber,» ütles ta, «eile tahtsin ma sulle midagi öelda ja täna tulin selleks sinu poole. Veel kunagi pole ma tundnud midagi seesugust. Olen armunud, mu sõber.»

Pierre ohkas äkki sügavalt ja laskus oma raske kehaga diivanile vürst Andrei kõrvale.

«Nataša Rostovasse, jah?» küsis ta.

«Jah muidugi, kellesse siis? Poleks seda kunagi uskunud, kuid see tundmus on minust tugevam. Eile ma piinlesin, kannatasin, aga ka seda piina ei loovuta ma miski hinna eest. Ma ei elanudki enne. Alles nüüd ma elan, kuid ma ei suuda elada ilma temata. Aga kas tema võib mind armastada? ... Ma olen vana tema jaoks ... Miks sa ei räägi? ...»

«Mina? Ah mina? Mis ma teile ütlesin,» lausus Pierre järsku, tõusis püsti ja hakkas mööda tuba kõndima. «Ma olen seda alati mõtelnud ... See tütarlaps on niisugune aare, niisugune ... Haruldane tütarlaps ... Kallis sõber, ma palun teid, ärge nii palju mõtelge, ärge kahelge, vaid lihtsalt abielluge ... Ja ma olen kindel, et õnnelikumat inimest kui teie ei saagi olema.»

«Aga tema?»

«Ta armastab teid.»

«Ära räägi rumalust ...» ütles vürst Andrei naeratades ja Pierre'ile silma vaadates.

«Armastab, ma tean!» hüüdis Pierre vihaselt.

«Ei, kuula mind,» sõnas vürst Andrei teda käest kinni pidades. «Kas tead ka, missuguses seisukorras ma olen? Ma pean kellelegi kõik ära rääkima.»

«Hea küll, rääkige, olen väga rõõmus,» ütles Pierre ning ta näoilme muutus tõepoolest, otsaesine silenes ja ta kuulas rõõmsana vürst Andrei juttu. Vürst Andrei näis olevat ja oligi hoopis teine, uus inimene. Kuhu oli jäänud ta tusk, ta põlgus elu vastu, ta elutüdimus? Pierre oli ainuke inimene, kellele ta söandas oma südant puistata. Kuid see-eest avaldas ta temale ka kõik, mis tal südame peal oli. Kord tegi ta kergesti ning julgelt plaane kaugema tuleviku kohta, rääkis sellest, kuidas ta ei suuda oma isiklikku õnne ohverdada isa kapriiside pärast, kuidas ta oma isa selle abiellumisega nõustuma ja Natašat armastama paneb või ka ilma tema nõusolekuta toime tuleb, kord imestas tunde üle, mis teda oli vallanud, nagu millegi kummalise, võõra, temast olenematu üle.

«Ma poleks uskunud seda, kes mulle oleks öelnud, et ma võin niiviisi armastada,» rääkis vürst Andrei. «See pole sugugi see tundmus, mis mul oli varemalt. Kogu maailm on nüüd minu jaoks kahte ossa jagunenud: ühel

pool on tema, ja seal on õnn, lootus ja valgus; teisel pool on kõik see, kus teda ei ole, seal on ainult lootusetus ja pimedus ...»

«Pilkane pimedus,» kordas Pierre, «jaa, jaa, ma mõistan seda.»

«Ma ei saa jätta valgust armastamata, ma ei ole selles süüdi. Ja ma olen väga õnnelik. Sa mõistad mind? Ma tean, et sa oled rõõmus minu pärast.»

«Jah, muidugi,» kinnitas Pierre, vaadates heldinud ja nukrate silmadega oma sõbrale otsa. Mida helgemana näis talle vürst Andrei saatus, seda tumedamana paistis ta enda oma.

XXIII

Abiellumiseks oli vaja isa nõusolekut ja selleks sõitis vürst Andrei järgmisel päeval isa juurde.

Isa võttis poja teate vastu väliselt rahulikuna, kuid sisemise tigedusega. Ta ei suutnud mõista, et keegi võib tahta elu muuta, sellesse midagi uut tuua, kui tema elu on juba lõppemas. «Laseksid nad mul ainult lõpuni elada, nagu mina tahan; pärast tehku, mis ise tahavad,» ütles vana vürst enesele. Pojaga aga kasutas ta seda diplomaatiat, mida ta ikka kasutas tähtsail juhtudel. Ta võttis rahuliku tooni ja arutas kogu asja läbi.

Esiteks, abiellumine pole hiilgav ei suguluse, rikkuse ega kuulsuse poolest. Teiseks, vürst Andrei pole enam päris noor ja on nõrga tervisega (vana vürst rõhutas seda eriti), kuna aga pruut on väga noor. Kolmandaks, on olemas poeg, keda on kahju plika hoolde anda. «Ja neljandaks,» ütles isa, pilkavalt pojale otsa vaadates, «palun, lükka see asi aastaks edasi, sõida välismaale, ravi ennast, otsi, nagu sa ju tahad, vürst Nikolaile mõni sakslane õpetajaks, ja siis, kui see armastus, kirg, kangekaelsus, nimeta, kuidas soovid, nii suur on, siis abiellu. Ja see on minu viimane sõna, pea meeles, viimane ...» lõpetas vürst niisugusel toonil, mis näitas, et miski ei saa sundida teda oma otsust muutma.

Vürst Andrei nägi selgesti, et isa lootis, et tema või ta tulevase pruudi armastus ei pea vastu aastasele katse-

ajale, või et tema, vana vürst, ise sureb selleks ajaks, ja otsustas isa tahet täita: teha abieluettepanek ja lükata pulmad aastaks edasi.

Kolm nädalat pärast oma viimast õhtut Rostovide juures jõudis vürst Andrei tagasi Peterburi.

Järgmisel päeval pärast oma kõnelust emaga ootas Nataša kogu päeva Bolkonskit, kuid see ei tulnud. Teisel ja kolmandal päeval kordus seesama. Ka Pierre ei näidanud nägu, ja Nataša, kes ei teadnud, et vürst Andrei sõitis isa juurde, ei osanud tema äraolekule seletust leida.

Nõnda möödus kolm nädalat. Nataša ei tahtnud kuskil käia ja kõndis nagu vari, tegevuseta ja norutades mööda tube, õhtuti aga nuttis salaja ega tulnud enam ema juurde. Ta punastas ja ärritus alatasa. Talle näis, et kõik teavad ta pettumusest, naeravad tema üle ja kahetsevad teda. Kogu ta suure sisemise mure juures suurendas see enesetunnet riivav mure veelgi ta õnnetust.

Kord tuli ta krahvinna juurde, tahtis talle midagi öelda ja puhkes äkki nutma. Need olid lapse pisarad, kellele on liiga tehtud ja kes ei tea, mille eest teda on karistatud.

Krahvinna hakkas Natašat rahustama. Nataša, kes algul oli ema sõnu kuulatama jäänud, katkestas teda järsku:

«Jätke, ema, ma ei mõtlegi ega tahagi mõtelda! Noh, käis, käis ja jättis järele . . .»

Ta hääl hakkas värisema ja ta oli peaaegu nutma puhkemas, kuid sai enesest jagu ning jätkas rahulikult:

«Ja ma ei taha sugugi mehele minna. Ja ma kardan teda. Ma olen nüüd päris, päris rahulikuks jäänud . . .»

Järgmisel päeval pärast seda jutuajamist pani Nataša selga selle vana kleidi, mille kohta ta teadis, et see talle hommikuti rõõmsa tuju valmistas, ja alustas juba hommikust peale seda oma endist eluviisi, millest ta pärast balli oli võõrdunud. Lõpetanud teejoomise, läks ta saali, mis talle eriti meeldis tugeva resonantsi tõttu, ja hakkas laulma oma solfedžosid (lauluharjutusi). Pärast esimest harjutust jäi ta keset saali seisma ja kordas üht muusikalist fraasi, mis talle eriti meeldis. Ta jäi rõõmsalt kuulatema seda (otsekui talle endalegi ootamatut) ilu, millega need lauluhelid väreldes täitsid kogu saali tühjuse ning

siis pikkamisi vaibusid, ja tal hakkas äkki lõbus. «Mis selle üle palju mõelda, ka nii on hea,» ütles ta endale ja hakkas saalis edasi-tagasi käima, kõndides kõlaval parketil mitte tavaliselt, vaid astudes igal sammul kontsalt (tal olid jalas ta uued lemmikkingad) kinganinale ja kuulatades rütmilist kontsa kõpsumist ja kinganina kriuksumist niisama rõõmsalt kui oma häältki. Mööndes peeglist, heitis ta sellesse pilgu. «See ma olen!» oleks nagu öelnud ta näoilme, kui ta end peeglis nägi. «Ja hästi. Ei ole mulle kedagi tarvis.»

Teener tahtis sisse tulla, et saalis midagi koristada, kuid Nataša ei lasknud teda sisse, sulges tema järel jälle ukse ja jätkas jalutamist. Sel hommikul sai Nataša jälle tagasi talle nii väga meeldiva endasse armunud ja ennast imetleva oleku. «Kui kaunis on küll see Nataša!» ütles ta jälle enese kohta kellegi kolmanda meessoost isiku sõnadega. «Ta on kena, noor, tal on häält, ja ta ei ole kellelgi jalus, jätke teda ainult rahule.» Aga kuivõrd teda olekski rahule jäetud, ta ei saanud ikkagi enam rahulik olla ja tundis seda otsekohe.

Esikus avanes välisuks, keegi küsis: kas on kodus? ja kuuldusid kellegi sammud. Nataša vahtis peeglisse, kuid ei näinud ennast. Ta kuulatas esikust kostvaid hääli. Kui ta end peeglis nägi, oli ta nägu kahvatu. Tulija oli t e m a. Ta teadis seda kindlasti, ehkki kinniste uste tagant ainult vaevalt kuulis ta häält.

Kahvatuna ja kohkununa jooksis Nataša võõrastetuppa.

«Ema, Bolkonski tuli!» hüüdis ta. «Ema, see on hirmus, see on talumatu! Ma ei taha . . . piinelda! Mis ma pean tegema? . . .»

Krahvinna ei jõudnud talle veel vastata, kui juba vürst Andrei äreva ning tõsise näoga võõrastetuppa astus. Niipea kui ta nägi Natašat, lõi ta nägu särama. Ta suudles krahvinna ja Nataša kätt ning istus diivani juurde.

«Juba ammu pole meil olnud heameelt . . .» alustas krahvinna, kuid vürst Andrei katkestas teda, vastates krahvinna sõnadele ning ilmselt kiirustades välja ütlema seda, mis tal vaja.

«Ma ei külastanud teid kogu see aeg, sest käisin isa juures: mul oli tarvis temaga väga tähtsa asja üle läbi rääkida. Alles eile öösel jõudsin tagasi,» ütles ta Nata-

šale pilku heites. «Mul oleks vaja teiega rääkida, krahvinna,» lisas ta hetkelise vaikimise järel.

Krahvinna langetas raskesti ohates silmad.

«Olen teie teenistuses,» lausus ta.

Nataša teadis, et ta peab ära minema, kuid ei suutnud seda teha: miski pigistas ta kõri, ja ta vaatas ebaviisakalt, ainiti ning pärani silmil vürst Andreile otsa.

«Kas nüüdsama? Otsekohe! ... Ei, see pole võimalik!» mõtles ta.

Vürst Andrei heitis jälle Natašale pilgu, ja see pilk kinnitas, et ta ei eksinud. Jah, nüüdsama, otsekohe otsustatakse ta saatus.

«Mine, Nataša, ma kutsun sind,» ütles krahvinna sosinal.

Nataša vaatas hirmunud, paluvail silmil vürst Andreile ja emale näkku ning väljus.

«Ma tulin, krahvinna, teie tütre kätt paluma,» ütles vürst Andrei.

Krahvinna lõi näost õhetama, kuid ta ei vastanud midagi.

«Teie ettepanek...» alustas ta väärikalt. Vürst Andrei vaikis, vaadates talle silma. «Teie ettepanek... (krahvinna kohmetus) on meile meeldiv ja... ma võtan teie ettepaneku vastu, olen rõõmus. Ka mu mees... ma loodan... kuid Natašast enesest oleneb...»

«Ma ütlen talle siis, kui olen teilt nõusoleku saanud... Kas te annate mulle selle?» küsis vürst Andrei.

«Jah,» ütles krahvinna, sirutas talle käe ja surus huuled segase võõrastuse- ning õrnusetundega vürst Andrei laubale, kui ta kummardus tema käe kohale. Ta tahtis armastada teda nagu poega, kuid tundis, et vürst Andrei on talle võõras ja sisendab hirmu.

«Ma olen kindel, et mu mees on nõus,» ütles krahvinna. «Aga teie isa...»

«Mu isa, kellele ma teatasin oma plaanidest, tegi vääramatuks nõusoleku tingimuseks, et pulmad ei toimuks mitte varem kui aasta pärast. Ja seda ma tahtsingi teile teatada,» ütles vürst Andrei.

«Tõsi ju on, et Nataša on alles noor, aga — nii kaua!»

«Ei ole teist teed,» lausus vürst Andrei ohates.

«Ma saadan ta teie juurde,» sõnas krahvinna ja väljus toast.

«Issand, ole meile armuline,» kordas ta tütart otsides.

Sonja ütles, et Nataša on magamistoas. Nataša istus oma voodil, kahvatu, kuivade silmadega, vahtis pühapiltide poole ning sosistas midagi, kärmesti risti ette lüües. Ema nähes kargas ta püsti ja sööstis talle vastu.

«Mis on, ema? ... Mis on?»

«Mine, mine tema juurde. Ta palub su kätt,» lausus krahvinna külmalt, nagu Natašale näis. «Mine... mine...» ütles ema minema jooksvale tütrele nukralt ning etteheitvalt järele ja ohkas raskesti.

Nataša ei mäletanud, kuidas ta jõudis võõrastetuppa. Uksest sisse astudes ja vürst Andreid nähes jäi ta seisma. «Kas tõesti see võõras mees on nüüd saanud mulle kõigeks?» küsis ta endalt ja vastas silmapilkselt: «Jah, kõigeks: tema üksi on mulle nüüd kallim kui kõik muu maailmas.» Vürst Andrei astus langetatud silmil ta juurde.

«Ma hakkasin teid armastama sellest pilgust, kui teid nägin. Kas võin ma loota?»

Ta vaatas Natašale otsa ja neiu näoilme tõsine kirglikkus hämmastas teda. Nataša nägu kõneles: «Milleks veel küsida? Milleks kahelda selles, mis niikuinii on juba teada? Milleks rääkida, kui sõnadega ei saa väljendada seda, mida tuntakse?»

Nataša astus talle lähemale ja peatus. Vürst Andrei võttis ta käe ja suudles seda.

«Kas te armastate mind?»

«Jah, jah,» vastas Nataša otsekui pahaselt, tõmbas valjusti hinge, veel teist korda, siis ikka sagedamini ja sagedamini ning puhkes häälekalt nutma.

«Miks te nutate? Mis teil on?»

«Ah, ma olen nii õnnelik,» vastas Nataša, naeratas läbi pisarate, kallutas end vürst Andreile lähemale, mõtles viivu, nagu küsides endalt, kas seda tohib, ja suudles teda.

Vürst Andrei hoidis tema käsi, vaatas talle silma ega leidnud oma hinges enam endist armastust tema vastu. Ta hinges oli järsku midagi pahupidi pöördunud: ei olnud enam endist luulelist ning saladuslikku ihalduse võlu, oli

vaid kahjutunne Nataša naiseliku ja lapseliku nõrkuse vastu, oli hirm ta kiindumuse ja usalduslikkuse ees, koormav ja ühtlasi rõõmus teadmine kohusest, mis teda nüüd igavesti Natašaga sidus. Praegune tunne, kuigi see polnud nii helge ja luuleline kui endine, oli tõsisem ja tugevam.

«Kas *maman* ütles teile juba, et see ei või toimuda enne aastat?» küsis vürst Andrei ikka veel Natašale silma vaadates.

«Kas tõesti see olen mina, too plikake (kõik kõnelesid minust nii),» mõtles Nataša, «kas tõesti ma olen nüüd sellest silmapilgust peale n a i n e, võrdne selle võõra, armsa, targa mehega, keda isegi mu isa austab? Kas see tõesti on tõsi? Kas tõesti on tõsi, et nüüd ei tohi eluga enam naljatada, et nüüd olen ma juba täiskasvanu, et nüüd lasub mul juba vastutus iga oma teo ja sõna eest? Ah jah, mis ta küsis minult?»

«Ei,» vastas Nataša, kuigi ta ei mõistnud, mis vürst Andrei oli küsinud.

«Andestage mulle,» ütles vürst Andrei, «kuid te olete nii noor, mina aga juba nii palju elus kogenud. Mul on hirm teie pärast. Te ei tunne iseennast.»

Nataša kuulatas pineva tähelepanuga, püüdes mõista tema sõnade mõtet, aga ei mõistnud.

«Nii raske kui mulle saab olemagi see aasta, mis lükkab edasi mu õnne,» jätkas vürst Andrei, «aga selle aja jooksul te katsute end järele. Ma palun teid teha mind aasta pärast õnnelikuks; kuid te olete vaba: meie kihlus jääb saladusse, ja kui te peaksite selgusele jõudma, et te ei armasta mind, või kui peaksite armuma . . .» ütles vürst Andrei ebaloomulikult naeratades.

«Miks te seda räägite?» katkestas teda Nataša. «Te ju teate, et ma armusin teisse samal päeval, mil te esmakordselt tulite Otradnojesse,» ütles ta, olles täiesti kindel, et räägib tõtt.

«Aasta jooksul te õpite end tundma . . .»

«Ter-ve aasta!» hüüdis Nataša järsku, taibates alles nüüd, et pulmad on aastaks edasi lükatud. «Mispärast siis aasta? Mispärast aasta? . . .» Vürst Andrei hakkas talle selgitama selle edasilükkamise põhjusi. Nataša ei kuulanud teda.

«Kas ei saa kuidagi teisiti?» küsis ta. Vürst Andrei ei vastanud midagi, kuid ta nägu väljendas võimatust seda otsust muuta.

«See on hirmus! Ei, see on hirmus, hirmus!» hüüdis Nataša äkki ja puhkes jälle nutma. «Ma suren seda aastat oodates; seda ei või, see on hirmus!» Ta vaatas oma peigmehele näkku ja nägi seal kaastunde ning nõutuse ilmet.

«Ei, ei, ma teen kõik,» ütles Nataša, lakates järsku nutmast. «Ma olen nii õnnelik!»

Isa ja ema astusid tuppa ning õnnistasid peigmeest ja pruuti.

Sellest päevast peale hakkas vürst Andrei käima peigmehena Rostovide pool.

XXIV

Kihlusi ei peetud ega teatatud ka kellelegi Bolkonski ja Nataša kihlumisest; seda nõudis tungivalt vürst Andrei. Ta rääkis, et kuna tema on edasilükkamise põhjuseks, siis peab ta ka kogu selle raskust kandma. Ta ütles, et on end oma sõnaga igaveseks sidunud, kuid et ta ei taha siduda Natašat ja jätab talle täieliku vabaduse. Kui Nataša poole aasta pärast ära tunneb, et ta teda ei armasta, jääb Natašal õigus talle ära öelda. Enesestki mõista ei tahtnud ei vanemad ega ka Nataša sellest kuuldagi; kuid vürst Andrei jäi kindlalt oma nõudmise juurde. Vürst Andrei käis iga päev Rostovide pool, kuid ei kohelnud Natašat nagu peigmees: ta ütles neiule t e i e ja suudles tal ainult kätt. Vürst Andrei ja Nataša vahel kujunes pärast kihlusi lähedane ja lihtne vahekord, hoopis teistsugune kui varem. Seni nad nagu poleks tundnudki teineteist. Nad mõlemad armastasid meelde tulema seda, kuidas nad vaatasid teineteisele siis, kui olid veel e i m i d a g i. Nüüd tundsid mõlemad end hoopis teise inimesena: varem olid nad teesklevad, nüüd lihtsad ja siirad. Algul tundus perekonnas ebamugavust vürst Andrei kohtlemisel. Ta näis inimesena võõrast maailmast, ja Nataša harjutas koduseid kaua kohanema vürst Andreiga ja kinnitas uhkusega kõigile, et ta ainult näib niisuguse iseäralikuna, kuid on samasugune kui teisedki, ja et tema,

Nataša, ei karda teda, ja et kellelgi ei tarvitse teda karta. Mõne päevaga harjuti perekonnas temaga ja jätkati tema juuresolekul kohmetust tundmata endist eluviisi, millest ka tema osa võttis. Ta mõistis krahviga rääkida majapidamisest, krahvinna ning Natašaga riietusest ja Sonjaga albumitest ning väljaõmblustest. Mõnikord imestasid Rostovide perekonnaliikmed omavahel ja ka vürst Andrei juuresolekul selle üle, kuidas see kõik juhtus ja kui silmanähtavad olid selle ended: niihästi vürst Andrei sõit Otradnojesse kui ka Rostovide Peterburi saabumine, ja sarnasus Nataša ja vürst Andrei vahel, mida oli märganud lapsehoidja vürst Andrei esimesel külaskäigul, ja kokkupõrge 1805. aastal Andrei ja Nikolai vahel, ja veel palju muid endeid olid lähikondsed tähele pannud selle kohta, mis oli toimunud.

Majas valitses see poeetiline igavus ja sõnakehvus, mis peigmehe ja pruudi juuresolekuga alati kaasas käib. Tihti vaikisid kõik koos istudes. Vahel tõusti ja mindi minema, ja peigmeest-pruuti vaikisid omavahele jäädes samuti. Harva rääkisid nad oma tulevasest elust. Vürst Andrei kartis ja tal oli piinlik sellest kõnelda. Nataša jagas seda tunnet nagu kõiki teisigi ta tundeid, mida ta alati ära aimas. Kord hakkas Nataša küsitlema ta poja üle. Vürst Andrei punastas, mida temaga nüüd sageli juhtus ja mis Natašale eriti meeldis, ja ütles, et ta poeg ei hakka nende juures elama.

«Mispärast?» küsis Nataša ehmunult.

«Ma ei või teda vanaisalt ära võtta, ja peale selle...»

«Kuidas ma küll teda armastaksin!» ütles Nataša, aimates kohe vürst Andrei mõtet. «Kuid ma tean, te tahate, et poleks põhjust teid või mind süüdistada.»

Vana krahv astus mõnikord vürst Andrei juurde, suudles teda, küsis temalt nõu Petja koolitamise või Nikolai teenistuse asjus. Vana krahvinna ohkas, vaadates pruutpaarile. Sonja kartis alati ülearune olla ja katsus leida ettekäändeid, et neid üksi jätta, kui nad seda ei vajanudki. Kui vürst Andrei rääkis (ta jutustas väga hästi), kuulas Nataša teda uhkusega; kui Nataša ise rääkis, märkas ta hirmu ja rõõmuga, et vürst Andrei silmitseb teda tähelepanelikult ning uurivalt. Ta küsis iseendalt arusaamatuses: «Mida ta minust küll otsib? Mida ta püüab oma pilguga saavutada? Mis siis, kui minus ei leidu seda, mida ta otsib selle pilguga?» Mõnikord sattus Nataša talle omasesse pööraselt lõbusasse tujju ja siis meeldis talle eriti kuulata ning vaadelda, kuidas vürst Andrei naerab. Vürst Andrei naeris harva, aga kui ta kord juba naeris, siis andus ta täielikult oma naerule, ning iga kord pärast seda naeru tundis Nataša end talle lähemana. Nataša oleks olnud täiesti õnnelik, kui mitte mõte eelseisvast ja liginevast lahusolekust poleks talle hirmu teinud.

Eelmisel päeval enne Peterburist lahkumist tõi vürst Andrei endaga kaasa Pierre'i, kes polnud ballist saadik enam kordagi Rostovide juures käinud. Pierre näis olevat hämmeldunud ja kohmetu. Ta vestles emaga. Nataša istus Sonjaga malelaua äärde, kutsudes sellega vürst Andreid enda seltsi. Vürst Andrei läks nende juurde.

«Te tunnete ju ammugi Bezuhhovit?» küsis ta. «Kas ta meeldib teile?»

«Jah, ta on tore, kuid väga naljakas.»

Ja nagu alati, kui ta Pierre'ist rääkis, hakkas Nataša jutustama anekdoote tema hajameelsusest, anekdoote, mida tema kohta isegi välja mõeldi.

«Teate, ma pühendasin teda meie saladusse,» ütles vürst Andrei. «Ma tunnen teda lapsepõlvest saadik. Tal on kuldne süda. Ma palun teid, Natalie,» ütles ta järsku tõsiselt. «Ma sõidan ära, jumal teab, mis võib juhtuda. Te võite mind unus... Noh, tean, et ma ei pea sellest rääkima. Ühesõnaga, mis teiega ka ei juhtuks, kui mind siin ei ole...»

«Mis siis ikka juhtub?...»

«Milline mure see ka ei oleks,» jätkas vürst Andrei, «ma palun teid, *m-lle Nathalie*, mis ka ei juhtuks, pöörduge ikka Bezuhhovi poole nõu ja abi saamiseks. Ta on küll kõige hajameelsem ja naljakam inimene, kuid tal on kõige kuldsem süda.»

Ei isa ega ema, ei Sonja ega ka vürst Andrei ise ei võinud ette näha, kuidas Natašasse mõjub peigmehest lahkumine. Näost punane ja ärritatud, kuivade silmadega, liikus ta sel päeval majas ringi, tegeldes kõige tühisemate asjadega, nagu ei mõistakski ta seda, mis teda ootab. Ta ei nutnud ka sel hetkel, kui vürst Andrei jumalaga jättes viimast korda ta kätt suudles.

«Ärge sõitke ära!» ütles ta ainult, ja niisugusel häälel, mis pani vürst Andreid järele mõtlema, kas ta ei peaks tõepoolest jääma, ja mida ta hiljem veel kaua mäletas. Kui vürst Andrei oli juba ära sõitnud, ka siis ei nutnud Nataša; kuid mitu päeva istus ta, ilma et oleks nutnud, oma toas, ei tundnud huvi millegi vastu ja ainult kordas aeg-ajalt: «Ah, miks ta küll ära sõitis!»

Kuid kaks nädalat pärast vürst Andrei ärasõitu virgus ta lähikondsete imestuseks niisama ootamatult oma tardumusest ning oli jälle samasugune nagu ennegi, kuid ainult muutunud siseilmega, nii nagu lapsed pärast kestvat haigust tõusevad voodist muutunud näoga.

XXV

Vürst Nikolai Andrejevitš Bolkonski tervis ja iseloom olid selle viimase aasta jooksul pärast poja ärasõitu väga nõrgaks jäänud. Ta oli veelgi kergemini ärrituvaks muutunud kui varem ja kõik ta põhjusetud vihahood langesid nüüd enamasti vürstitar Marja peale. Ta oleks nagu hoolikalt üles otsinud kõik tütre hellad kohad, et teda siis võimalikult julmalt hingeliselt piinata. Vürstitar Marjal oli kaks kirge ja seega ka kaks rõõmu: vennapoeg Nikolai ja usk, ja mõlemad olid vürsti kallaletungide ning pilgete lemmikaineks. Millest iganes rääkima hakati, ta viis jutu alati vanatüdrukute ebausule või laste hellitamisele ja rikkumisele. «Sa tahad temast (Nikolaist) teha samasuguse vanatüdruku, nagu ise oled. Ilmaaegu: vürst Andreile on vaja poega, aga mitte tüdrukut,» kõneles ta. Või jälle küsis ta m-lle Bourienne'i poole pöördudes temalt vürstitar Marja juuresolekul, kuidas talle meeldivad meie papid ning pühapildid, ja heitis nalja nende üle...

Ta solvas alatasa valusasti vürstitar Marjat, kuid tütar ei pingutanudki end selleks, et isale andestada. Kas võiski isa süüdi olla tema ees, ja kas võis ta isa, kes — ta ju teadis seda — teda armastas, ebaõiglane olla? Ja mis on siis õiglus? Vürstitar ei mõelnud iialgi selle uhke sõna — «õigluse» üle. Kõik inimkonna keerulised seadused koondusid tema silmis ühteainsasse lihtsasse ning selgesse seadusesse — armastuse ja enese-ohverduse seadusesse, mille on meile andnud see, kes armastusega kannatas inimsoo eest, kuigi ta ise oli jumal. Mis oli temal, Marjal, asja teiste inimeste õigluse või ebaõiglusega? Tal enesel oli vaja kannatada ning armastada, ja seda ta tegi.

Talvel tuli Lõssõje Gorõ'sse vürst Andrei, oli lõbus, leebe ja õrn, millisena vürstitar Marja polnud teda enam ammu näinud. Vürstitar Marja aimas, et vennaga on midagi juhtunud, kuid vürst Andrei ei öelnud talle midagi oma armastusest. Ärasõidu eel kõneles vürst Andrei kaua isaga millegi üle ja vürstitar Marja märkas, et enne ärasõitu polnud kumbki teisega rahul.

Varsti pärast vürst Andrei ärasõitu kirjutas vürstitar Marja Lõssõje Gorõ'st Peterburi oma sõbratarile Julie Karaginale, keda vürstitar Marja unistas, nagu tütarlapsed alati unistavad, paari panna oma vennaga ja kes sel ajal leinas Türgimaal surmasaanud venda.

«Hingevalu on, nagu näha, meie ühine saatus, mu armas ja õrn sõber Julie.

Teie kaotus on nii hirmus, et ma ei oska seda endale teisiti seletada kui jumala erilise armuna, kes tahab Teid proovile panna, armastades Teid — Teid ja Teie suurepärast ema. Ah, mu sõber, usk, ja ainuüksi usk võib meid, ma ei ütlegi, et trööstida, vaid meeleheitest päästa. Ainult usk võib meile ära seletada seda, mida inimene ilma usu abita ei suuda mõista: milleks, mispärast head inimesed, üllad, suutelised elus õnne leidma, kes mitte kellelegi kahju ei tee ning isegi on vajalikud teiste õnneks, — kutsutakse ära jumala juurde, kuna elama jäävad tigedad, kasutud, kahjulikud või niisugused, kes on koormaks endale ja teistele. Esimene surm, mida ma nägin ja mida ma iialgi ei unusta — mu armsa vennanaise surm —, jättis mulle niisuguse mulje. Just niisamuti, nagu Teie küsite saatuselt, miks pidi surema Teie tore vend, just niisamuti küsisin minagi, miks pidi surema see ingel — Liisa, kes mitte kellelegi vähimatki paha ei teinud ja kel iialgi polnud hinges muud kui ükskõnes head mõtted. Ja mõtelge, mu sõber, nüüd on sellest juba viis aastat möödas ja ma hakkan oma tühise mõistusega juba selgesti aru saama, misjaoks tal oli vaja

surra ja kuidas see surm oli ainult lõpmatu armu väljendus looja poolt, kelle kõik teod, kuigi me neid enamasti ei mõista, on ainult tema otsatu armastuse ilmutused oma loomingu vastu. Võib-olla, mõtlen ma tihti, oli Liisa liiga ingellikult-süütu selleks, et omada jõudu kõigi emakohuste kandmiseks. Ta oli laitmatu kui noor abielunaine; võib-olla ta ei oleks suutnud olla samasugune ema. Nüüd ta, vähe sellest, et jättis meile ja eriti vürst Andreile kõige puhtama kahetsuse ja mälestuse, saab seal arvatavasti niisuguse koha, mida mina enda jaoks ei julge loota. Kuid rääkimata ainuüksi temast, sel varasel ja hirmsal surmal oli kogu ta kurbusest hoolimata kõige soodsam mõju minusse ja vennasse. Siis, kaotuse silmapilgul, ei võinud need mõtted mulle pähe tulla; siis oleksin ma nad õudusega eemale tõrjunud, kuid nüüd on see nii selge ja kahtlematu. Kirjutan seda kõike Teile, mu sõber, ainult selleks, et veenda Teid evangeeliumi tões, mis mulle on saanud elujuhiseks: mitte ainuski juuksekarv ei lange peast ilma Tema tahteta. Aga Tema tahet juhib ainuüksi piiritu armastus meie vastu ja seepärast tuleb kõik, mis meiega toimub, meile kasuks. Te küsite, kas me veedame tulevase talve Moskvas. Hoolimata kõigest tahtmisest Teid näha ma ei arva ega soovi seda. Ja Teie muidugi imestate, et selle põhjuseks on Buonaparte. Ja vaadake, mispärast: mu isa tervis nõrgeneb märgatavalt; ta ei suuda taluda vasturäägimist ja muutub kergesti ärrituvaks. See ärrituvus avaldub, nagu Te teate, peamiselt poliitiliste asjade puhul. Ta ei suuda taluda mõtet, et Buonaparte ajab asju nagu võrdsetega kõigi Euroopa valitsejatega ja eriti veel meie omaga, suure Katariina pojapojaga! Nagu Te teate, olen ma poliitiliste asjade vastu täiesti ükskõikne, kuid isa sõnadest ja tema kõnelustest Mihhail Ivanovitšiga tean ma kõigest, mis maailmas toimub, ja eriti kogu austusest, mida osutatakse Buonapartele, keda, nagu näib, tervel maakeral ainult Lõssõje Gorõ's ei tunnistata suureks meheks, liiatigi veel Prantsuse keisriks. Ja mu isa ei suuda seda taluda. Mulle näib, et mu isa peamiselt just oma vaadete tõttu poliitilistes asjades ning ette nähes kokkupõrkeid, mis tal tuleksid tema kombe tõttu kedagi häbenemata oma arvamisi väljendada, räägib vastumeelselt Moskvasse sõidust. Kõik, mis ta võidakski enda ravimisega, kaotaks ta vaidluste tõttu Buonaparte üle, mis on paratamatud. Igal juhul see selgub õige varsti. Meie perekonnaelu läheb vanaviisi, välja arvatud see, et vend Andrei puudub. Ta on, nagu ma Teile juba kirjutasin, viimasel ajal väga muutunud. Pärast oma kurvastust on ta alles nüüd, tänavu, hingeliselt täiesti elustunud. Ta on muutunud samasuguseks, millisena ma teda lapsena tundsin: heaks, õrnaks, niisuguse kuldse südamega, mille sarnast ma ei tunne. Ta on, nagu mulle näib, aru saanud, et elu pole tema jaoks veel lõppenud. Kuid ühes selle hingelise muutusega on ta füüsiliselt väga nõrgaks jäänud. Ta on muutunud kõhnemaks kui enne ja närvilisemaks. Ma kardan tema pärast ja olen rõõmus, et ta võttis ette selle sõidu välismaale, mida arstid talle juba ammu soovitasid. Ma loodan, et see teda parandab. Te kirjutate mulle, et Peterburis räägitakse temast kui ühest kõige toimekamast, haritumast ja targemast noorest mehest. Vabandage perekondliku enesearmastuse pärast, — mina ei ole selles kunagi kahelnud. On võimatu üles lugeda head, mis ta siin on teinud kõigile, alates oma talupoegadest ja lõpetades mõisnikega. Peterburis omandas ta ainult selle seisukoha, mis talle kuulub. Imestan, kuidaviisi üldse ulatuvad kuulujutud Peterburist Moskvasse, ja eriti niisugused ebaõiged nagu too, millest Teie mulle kirjutate, — kuuldus mu venna arvatavast abiellumisest väikese Rostovaga. Ma ei usu, et Andrei kunagi veel abielluks kellegagi, eriti aga veel temaga. Ja seda sellepärast: esiteks, ma tean, et ehkki ta harva räägib oma kadunud naisest, on kurbus selle kaotuse üle ta südames selleks liialt sügavale juurdunud, et ta kunagi veel otsustaks leida Liisale järeltulijat ja meie väikesele inglile võõrasema. Teiseks, seepärast, et niipalju kui mina tean, ei kuulu too neiu nende naiste liiki, kes vürst Andreile võiksid meeldida. Ma ei usu, et vürst Andrei oleks ta valinud oma naiseks, ja ütlen otsekoheselt: ma ei soovi seda. Kuid olen juba liialt lobisenud, lõpetan oma teise poogna. Hüvasti, mu armas sõber, ja võtku teid jumal oma püha ja vägeva kaitse alla. Mu kallis sõbratar m-lle Bourienne suudleb teid.

Marie.»

XXVI

Kesksuvel sai vürstitar Marja vürst Andreilt Šveitsist ootamatu kirja, milles vend talle avaldas imeliku ja ootamatu uudise. Vürst Andrei teatas oma kihlumisest Rostovaga. Kogu ta kirjast õhkus armujoovastust oma pruudi vastu ja õrna sõprust ning usaldust õe vastu. Ta kirjutas, et ta pole veel iialgi armastanud nii, nagu armastab praegu, ja et alles nüüd on ta hakanud elu mõistma. Ta palus õde talle andestada, et ta oma sõidul Lõssõje Gorõ'sse temale midagi ei lausunud sellest otsusest, kuigi rääkis sellest isaga. Ta polevat seda öelnud sellepärast, et vürstitar Marja oleks hakanud isa paluma oma nõusolekut anda ning oleks sihti saavutamata isa üles ärritanud ja kogu tema pahameele raskuse enese kanda võtnud. «Muide,» kirjutas vürst Andrei, «tookord polnud see asi veel nii lõplikult otsustatud kui praegu. Tookord määras isa mulle aastase tähtaja, ja praegu on juba k u u s kuud, pool määratud ajast läbi, ja ma jään kindlamini kui kunagi varem oma otsuse juurde. Kui arstid mind siin tervisvetel kinni ei peaks, oleksin praegu ise Venemaal, kuid nüüd pean oma tagasituleku veel kolmeks kuuks edasi lükkama. Sa tunned mind ja tead mu vahekorda isaga. Mul ei ole temalt midagi tarvis, ma olin seni ja jään alati iseseisvaks, aga talitada tema tahte vastaselt, sattuda tema viha alla, kui tal võib-olla nii üürikest aega on jäänud meie keskel viibida, oleks poolenisti hävitanud mu õnne. Ma kirjutan talle kirja samast asjast ja palun Sind see kiri parajal silmapilgul talle edasi anda ning mulle teatada, kuidas ta vaatab kõigele sellele ja kas on lootust, et ta nõustuks tähtaega lühendama kolme kuu võrra.»

Pärast pikki kõhklusi, kahtlusi ja palvetamisi andis vürstitar Marja kirja isale edasi. Järgmisel päeval lausus vana vürst talle rahulikult:

«Kirjuta vennale, et ta ootaks, kuni suren... Pole pikalt — varsti lasen vabaks...»

Vürstitar tahtis midagi vastu öelda, kuid isa ei lasknud tal rääkida ja hakkas häält tõstma.

«Võta aga võta pealegi naine... Suguselts on hea!... Targad inimesed, eks? Rikkad, eks?... Jah. Toreda

võõrasema saab Nikolaike. Kirjuta talle, et las võtab naise kas või homme. Nikolaikese võõrasemaks saab — too, aga mina võtan Burjenka!... Äh, äh, äh, et ka Andrei poleks ilma võõrasemata! Ainult ühte ma ütlen, minu majja pole naisi rohkem vaja. Las abiellub ja elab omaette. Võib-olla kolid ka sina tema juurde?» pöördus ta vürstitar Marja poole. «Jumal kaasa, lase käia, lase käia... lase käia!...»

Pärast seda vihapurset ei rääkinud vürst enam kordagi sellest asjast, kuid allasurutud pahameel poja meelekindlusetuse üle avaldus isa suhtumises tütresse. Endistele pilkamise ettekäänetele lisandus uus — jutt võõrasemast ja armastusväärsused m-lle Bourienne'i vastu.

«Miks ei peaks ma temaga abielluma?» rääkis vürst tütrele. «Tore vürstinna saaks!»

Ja viimasel ajal märkaski vürstitar Marja nõutuse ning imestusega, et isa tõepoolest hakkas ikka rohkem ja rohkem prantslannaga sõbrustama. Vürstitar Marja kirjutas vürst Andreile sellest, kuidas isa oli ta kirjasse suhtunud, kuid lohutas venda, andes lootust, et suudab isa selle mõttega lepitada.

Nikolaike ja tema kasvatus, *André* ja usk olid vürstitar Marja lohutuseks ja rõõmuks; kuid peale selle, kuna ju iga inimene vajab oma isiklikke lootusi, oli vürstitar Marjal hinge sügavaimas salasopis varjatud unistus ja lootus, mis oli talle peamiseks trööstiks ta elus. Selle tröösti va unistuse ja lootuse andsid talle jumalainimesed — kohtlased ja usurändajad, kes teda vürsti teadmata külastasid. Mida vanemaks vürstitar Marja sai, mida rohkem ta elu tundma õppis ja tähele pani, seda enam pani teda imestama inimeste lühinägelikkus, kes otsisid siin maa peal naudinguid ja õnne, kes töötasid, kannatasid, võitlesid ja tegid üksteisele kurja selle võimatu, petliku ning pahelise õnne saavutamiseks. «Vürst Andrei armastas oma naist, see suri; talle on sellest vähe, ta tahab oma õnne siduda teise naisega. Isa ei taha seda, sest ta soovib Andreile nimekamat ja rikkamat abielu. Ja kõik nad heitlevad ja kannatavad, piinavad ja rikuvad oma hinge, oma igavest hinge, et saavutada hüvesid, mille kestuseks on silmapilk. Vähe sellest, et me ise seda teame, — Kristus, jumala poeg, tuli maa peale ja ütles meile, et siinne

elu on silmapilgu elu, katsumine, kuid meie hoiame ikka sellest kinni ja loodame selles leida õnne. Kuidas küll keegi pole sellest aru saanud?» mõtles vürstitar Marja. «Mitte keegi peale nende põlatud jumalainimeste, kes, kotikesed seljas, tulevad mu juurde tagaukse kaudu, kartes vürsti silma alla juhtuda, ja mitte sellepärast, et kardaksid kannatada saada tema läbi, vaid sellepärast, et mitte anda talle põhjust pattu teha. Maha jätta perekond, kodupaik, kõik mured ilmalikkude hüvede pärast selleks, et mitte millegagi seotud olles käia kotiriides, võõra nime all paigast paika, kellelegi kurja tegemata ja kõigi eest palvetades, palvetades nii nende eest, kes sind taga kiusavad, kui ka nende eest, kes sind kaitsevad: ülevam sellest tõest ja elust ei ole ükski tõde ega elu!»

Oli üks usurändaja, Fedosjuška, väike, vaikne, viiekümneaastane rõugearmiline eit, kes juba üle kolmekümne aasta ringi rändas palja jalu ja ahelaid kandes. Teda armastas vürstitar Marja eriti. Kord, kui Fedosjuška pimedas toas, ainult ikoonilambikese valgel jutustas oma elust, valdas vürstitar Marjat järsku nii tugevasti mõte, et üksnes Fedosjuška on leidnud õige elutee, et ta otsustas ka ise rändama minna. Kui Fedosjuška magama läks, mõtles vürstitar Marja kaua selle üle järele ja lõpuks jõudis otsusele, et nii imelik kui see ka on — ta peab minema rändama. Ta pühendas oma kavatsusse ainuüksi pihtija-munga, isa Akinfi, ja pihiisa kiitis tema kavatsuse heaks. Usurändajaile kingituste tegemise ettekäändel varus vürstitar Marja endale täieliku usurändaja-riietuse: hame, viisud, vammuse ja musta rätiku. Tihti peatus vürstitar Marja oma kalli kummuti ees, kõheldes, kas pole ehk juba kätte jõudnud aeg oma kavatsust täide viia.

Kuulates usurändajate-eitede jutustusi, erutus ta tihti nende lihtsaist, neile mehhaanilistest, kuid temale täis sügavat mõtet juttudest, nii et oli mitu korda valmis kõike sinnapaika jätma ja kodunt põgenema. Oma kujutluses nägi ta end juba koos Fedosjuškaga, jämedad kotiriided seljas, kepi ja kotiga sammumas mööda tolmust teed, rännates ilma kadeduseta, ilma inimliku armastuseta, ilma soovideta ühe pühamehe juurest teise juurde

ja lõppude lõpuks sinna, kus pole kurbust ega ägamist, vaid valitseb igavene rõõm ja õndsus.

«Jõuan ühte paika, palvetan; enne kui seal ära harjun ja meeldima hakkab, lähen edasi. Ja lähen niikaua, kuni jalad nõrkevad, siis heidan maha ja suren kuskil, ja jõuan viimaks sinna igavesse rahusadamasse, kus ei ole kurbust ega ägamist!...» mõtles vürstitar Marja.

Kuid nähes seejärel isa ja eriti väikest Kokood, loobus ta jälle oma kavatsusest, nuttis tasakesi ja tundis, et ta on patune: armastab isa ja vennapoega rohkem kui jumalat.

NELJAS JAGU

I

Piiblipärimus räägib, et töö puudumine — jõudeolek tingis esimese inimese õndsuse enne pattulangemist. Jõudeolekuarmastus on jäänud samaks ka langenud inimeses, kuid needus rõhub endiselt inimest, ja mitte ainult sellepärast, et me peame palehigis oma leiba teenima, vaid sellepärast, et me oma kõlbeliste omaduste tõttu ei saa olla jõude ja rahul. Salajane hääl ütleb, et me peame olema süüdi selle eest, et oleme jõude. Kui inimene saaks leida olukorra, milles ta ka tööta olles tunneks end kasulikuna ja oma kohust täitvana, siis oleks ta leidnud ühe osa ürgsest õndsusest. Ja niisuguses kohusliku ning mittelaidetava jõudeoleku olukorras viibib terve seisus — sõjameeste seisus. Selles kohuslikus ning mittelaidetavas jõudeolekus on peitunud ja saab ka edaspidi peituma sõjaväeteenistuse peamine veetlus.

Nikolai Rostov tundis täiel määral seda õndsust, jätkates pärast 1807. aastat teenistust Pavlogradi polgus, kus ta juhatas juba eskadroni, mille oli üle võtnud Denissovilt.

Rostovist oli saanud karedavõitu, mõnus mees, keda tema Moskva tuttavad oleksid leidnud olevat pisut *mauvais genre* [1], kuid kes oli armastatud ja lugupeetud oma kaaslaste, alluvate ning ülemuste poolt ja kes oli rahul oma eluga. Viimasel ajal, 1809. aastal, leidis ta kodunt tulevaist kirjadest ikka sagedamini ema kurtmist selle üle, et majapidamine läheb allamäge ja et tal oleks aeg

[1] halva tooniga,

koju sõita oma elatanud vanemate rõõmuks ja lohutuseks.

Neid kirju lugedes tundis Nikolai hirmu, et teda tahetakse välja kiskuda sellest keskkonnast, kus ta oli varjul kogu argielu virvarri eest ja elas nii vaikselt ning rahulikult. Ta tundis, et varem või hiljem tuleb tal jälle astuda sellesse elukeerisesse kõigi ta majapidamisasjade korratuste ja korraldamistega, valitsejate aruannetega, tülidega, intriigidega, sidemetega, seltskonnaga, Sonja armastusega ja temale antud lubadusega. See kõik oli hirmus tülikas ning segane ja ta vastas ema kirjadele jahedate, klassikaliste kirjadega, mis algasid sõnadega: *«Ma chère maman»* ja lõppesid: *«votre obéissant fils»* [1], vaikisid aga sellest, kunas ta kavatseb sõita. 1810. aastal sai ta kodustelt kirja, milles talle teatati Nataša kihlumisest Bolkonskiga ja sellest, et pulmad peetakse aasta pärast, sest et vana vürst nõuab seda. See kiri kurvastas ja solvas Nikolaid. Esiteks, tal oli kahju kaotada Natašat, keda ta perekonna hulgast kõige enam armastas; teiseks, ta kahetses enda kui husaari vaatekohast, et ei viibinud seal juures, kuna ta oleks siis sellele Bolkonskile selgeks teinud, et polegi nii väga suur au see tema sugulus ja et kui ta Natašat armastab, siis võib ta hakkama saada ka ilma arust lageda isa loata. Ta lõi juba kõhklema, kas mitte endale puhkust paluda, et näha Natašat pruudina, kuid siis tulid peale manöövrid, tärkasid kaalutlused Sonjast, askeldustest, ja Nikolai lükkas sõidu jälle edasi. Kuid sama aasta kevadel sai ta emalt kirja, mille ema oli saatnud salaja, krahvi teadmata, ja see kiri veenis teda sõitma. Ema kirjutas, et kui Nikolai ei sõida koju ega võta asjaajamist enda kätte, läheb kogu mõis haamri alla ja kõigil tuleb kerjakott võtta. Krahv olevat nii nõrk, usaldavat nii väga Mitjakest, olevat nii hea ja kõik petvat teda, nõnda et kõik minevat aina halvemini ja halvemini. «Jumalapärast, palun sind, sõida otsekohe, kui sa ei taha mind ja kogu perekonda õnnetuks teha,» kirjutas krahvinna.

See kiri mõjus Nikolaisse. Tal oli seda keskpärase inimese tervet mõistust, mis näitas talle, mida pidi tegema.

[1] Mu kallis ema ... teie kuulekas poeg,

Nüüd tuli sõita kui mitte erru, siis puhkusele. Mispärast tuli sõita, seda ta ei teadnud; kuid pärast lõunauinakut käskis ta saduldada halli Marsi, ammust ajast sõidutamata ja kole tigeda täku, ning vahuleaetud täkul koju jõudes teatas Lavruškale (Denissovi teener oli jäänud Rostovi juurde) ja õhtul tema poole tulnud seltsimeestele, et võtab puhkuse ja sõidab koju. Nii raske ja imelik kui tal oligi mõelda, et ta sõidab ära ja ei saagi enam staabist teada (mis huvitas teda eriti), kas ta ülendatakse viimaste manöövrite eest rittmeistriks või antakse talle Anna aumärk; nii imelik kui oligi mõelda, et ta sõidab nüüd minema, ilma et oleks krahv Goluchowskile ära müünud kolme helekõrbi hobust, keda poola krahv temalt kauples ja kellede kohta Rostov oli kihla vedanud, et müüb nad kahe tuhande eest; nii arusaamatu kui näiski, et ilma temata peetakse too ball, mille husaarid pidid korraldama panna Przazdecka auks vastukaaluks ulaanidele, kes korraldasid balli oma pannale Borzozowskale, — ta teadis, et on tarvis siit selgest, heast maailmast ära sõita kuhugi sinna, kus kõik oli mõttetus ja vassing. Nädala pärast saabus puhkuseluba. Husaarid, mitte ainult polgu-, vaid ka brigaadikaaslased, andsid Rostovi auks lõuna, mis läks igale mehele maksma viisteist rubla, — mängis kaks orkestrit, laulis kaks laulukoori; Rostov tantsis trepakki major Bassoviga; purjus ohvitserid sülelesid teda, pildusid üles ja lasksid maha kukkuda; kolmanda eskadroni soldatid pildusid teda veel kord õhku ja karjusid hurraa. Siis pandi Rostov saani ja saadeti teda kuni esimese postijaamani.

Kuni poole teeni, Krementšugist kuni Kiievini, viibisid kõik Rostovi mõtted, nagu see harilikult ikka on, veel mahajäänute juures — eskadronis; kuid üle poole tee jõudes hakkas ta juba unustama kolme helekõrbi, oma vahtmeistrit Dožoiveikat ja esitas endale rahutult küsimusi selle kohta, mida ja missuguse olukorra ta leiab eest Otradnojes. Mida lähemale ta jõudis, seda intensiivsemalt, hoopis intensiivsemalt (otsekui alluks ka hingeline tunne samuti külgetõmbejõu seadusele, olles pöördvõrdeline kauguse ruuduga) mõtles ta oma kodule. Viimases postijaamas enne Otradnojet andis ta postipoisile kolm

rubla jootrahaks ja jooksis pärale jõudes nagu poisike hingeldades maja välistrepist üles.

Pärast jällenägemisrõõmu ja pärast seda veidrat rahuldamatust võrreldes oodatuga — kõik on samuti kui ennegi, milleks ma siis nõnda ruttasin! — hakkas Nikolai harjuma vana koduse maailmaga. Isa ja ema olid endised, ainult pisut vananenud. Uus oli neis mingi rahutus ja vahel ka omavahelised lahkhelid, mida varem ei olnud ja mis tulenesid, nagu Nikolai varsti teada sai, asjade halvast seisukorrast. Sonjal oli juba käes kahekümnes eluaasta. Ta oli juba lakanud kaunimaks muutumast, ei tõotanud enam midagi rohkemat sellest, mis temas oli; kuid ka seda oli küllalt. Temast lausa õhkus õnne ja armastust sestsaadik, kui Nikolai oli koju jõudnud, ja selle neiu truu, vankumatu armastus mõjus Nikolaisse rõõmustavalt. Kõige rohkem panid Nikolaid imestama Petja ja Nataša. Petja oli juba suur, ilus, lõbusalt ning targalt vallatlev kolmeteistkümneaastane poiss, kes hakkas juba häält murdma. Natašat silmitses Nikolai kaua imestunult ja naeris teda vaadeldes.

«Pole enam sugugi see,» ütles ta.

«Kas olen inetumaks läinud või?»

«Just vastupidi, aga mingi väärikus on juures. Vürstinna!» sosistas Nikolai õele.

«Jaa, jaa, jaa,» ütles Nataša rõõmsalt.

Nataša jutustas vennale oma romaanist vürst Andreiga, tema külaskäigust Otradnojesse ja näitas tema viimast kirja.

«Kas sa oled ka rõõmus?» päris Nataša. «Ma olen nüüd nii rahulik ja õnnelik.»

«Olen väga rõõmus,» vastas Nikolai. «Ta on suurepärane inimene. Kas oled ka väga armunud?»

«Kuidas sulle öelda,» vastas Nataša. «Ma olin armunud Borississe, õpetajasse, Denissovisse, aga see kõik polnud see. Mul on rahulik, kindel tunne. Ma tean, et temast paremat inimest enam polegi, ja mul on nüüd nii rahulik ja hea olla. Mitte sugugi nii nagu varem . . .»

Nikolai avaldas Natašale oma rahulolematust selle üle, et pulmad on aastaks edasi lükatud; kuid Nataša hakkas vennale ägedalt vastu, tõendades, et see ei võinud

teisiti olla, et oleks inetu olnud perekonda sisse tungida isa tahte vastaselt ja et ta ise soovis seda.

«Sa ei saa sugugi, mitte sugugi sellest aru,» rääkis Nataša.

Nikolai jäi vait ja nõustus temaga.

Vend imestas tihti, vaadeldes teda. Ei näinud sugugi sedamoodi välja, et ta on nüüd peigmehest lahus olev armunud pruut. Ta oli rahulik ja rõõmus just nagu varemgi. Nikolaid pani see imestama ja sundis isegi kuidagi kahtlevalt suhtuma Bolkonski kosjadesse. Ta ei uskunud, et Nataša saatus on juba otsustatud, seda enam, et ta ei näinud vürst Andreid Nataša seltsis. Ta ei saanud lahti tundest, et midagi on korrast ära selles kavatsetavas abielus.

«Milleks see edasilükkamine? Miks ei peetud kihlusi?» mõtles ta. Kord emaga õe üle rääkides märkas ta oma imestuseks ja osalt meeleheaks, et ka ema suhtus oma südamepõhjas vahel kahtlevalt sellesse abielusse.

«Näed, mis ta kirjutab,» rääkis ema, näidates pojale vürst Andrei kirja selle varjatud vaenulikkusega, mida ema alati tunneb tütre tulevase abieluõnne vastu. «Kirjutab, et ei tule enne detsembrit. Mis asi võiks teda küll kinni pidada? Kindlasti haigus! Tervis on tal väga nõrk. Sa ära räägi Natašale. Ära selle järgi otsusta, et Nataša on lõbus: ta elab oma viimaseid neiupõlvepäevi, aga ma tean, mis temaga juhtub iga kord, kui ta peigmehelt kirja saab. Aga muide, kui jumal tahab, läheb kõik veel hästi,» lõpetas krahvinna iga kord. «Ta on suurepärane inimene.»

II

Esimestel päevadel pärast saabumist oli Nikolai tõsine ja isegi nukker. Teda piinas eelseisev vajadus end segada neisse rumalaisse majapidamisasjadesse, milleks ema oli teda kohale kutsunud. Et rutem seda koormat õlgadelt ära heitä, läks ta kolmandal päeval pärast saabumist vihasena ja kortsus kulmul, vastamata küsimusele, kuhu ta läheb, tiibhoonesse Mitjakese juurde ja nõudis temalt arveid kõige kohta. Mis asjad olid need arved kõige kohta, seda teadis Nikolai ise veel vähem kui hirmunud ja nõutuks jäänud Mitjake.

Kõnelus ja Mitjakese aruandmine ei kestnud kuigi kaua. Külavanem, tema abi ja kirjutaja, kes ootasid tiibhoone eestoas, kuulsid algul hirmu ja heameelega, kuidas noore krahvi hääl otsekui aina paisudes müristama ja paukuma hakkas, kuulsid kurje vandesõnu kiiresti üksteisele järgnevat.

«Rööve!! Tänamatu lojus!... Raiun tükkideks nagu koera... pole sul praegu isaga tegemist... paljaks oled varastanud...» jne.

Seejärel nägid need mehed mitte vähema mõnu ja hirmuga, kuidas noor krahv, näost punane, silmad verd täis valgunud, Mitjakese kraedpidi välja tiris, talle parajal kohal oma sõnade sekka väga osavalt jala ja põlvega istmikku virutas ning karjus: «Välja, et su lõhnagi, lurjus, enam siin ei oleks!»

Mitjake lendas ülepeakaela kuuest trepiastmest alla ja jooksis lillepuhmastikku. (See puhmastik oli süüdlaste tuntud pelgupaik Otradnojes. Ka Mitjake ise oli linnast purjus päi koju tulles sellesse puhmastikku peitu pugenud ja paljudki Otradnoje elanikud, kes Mitjakese eest varju otsisid, tundsid selle puhmastiku päästvat jõudu.)

Mitjakese naine ja naiseõed vaatasid hirmunud näoga välja ukse vahelt, mis viis esikust tuppa, kus kees puhas teemasin ja seisis valitseja kõrge voodi, mis oli kaetud tepitud, väikestest riidetükkidest kokkuõmmeldud tekiga.

Noor krahv astus lõõtsutades, vahtijaile tähelepanu pööramata, kindlal sammul neist mööda ja läks tagasi majja.

Krahvinna, kes tüdrukute kaudu kohe teada sai, mis tiibhoones oli toimunud, jäi ühelt poolt rahule — ses suhtes, et nüüd peaks nende seisukord hakkama paranema; kuid teiselt poolt tundis rahutust selle üle, kuidas see ta pojale mõjub. Ta lähenes mitu korda kikivarbail Nikolai toa uksele, kuulatades, kuidas poeg suitsetas ühe piibutäie teise järel.

Järgmisel päeval kutsus vana krahv poja kõrvale ja ütles talle arglikult naeratades:

«Tead, mu kallis, sa läksid ilmaaegu ägedaks! Mitjake rääkis mulle kõik ära.»

«Teadsin juba,» mõtles Nikolai, «et ma siin selles lollis maailmas iialgi millestki aru ei saa.»

«Sa said vihaseks, et ta polnud sisse kandnud need seitsesada rubla. Kuid need on tal üle kantud teisele lehekülje, sina aga sinna ei vaadanud.»

«Isa, ta on lurjus ja varas, ma tean seda. Ja mis ma olen teinud, seda olen teinud. Aga kui teie ei taha, ma ei ütle talle enam midagi.»

«Ei, mu kallis. (Krahv oli samuti kohmetunud. Ta tundis, et oli halvasti ajanud oma naise mõisa asju ja oli süüdi oma laste ees, kuid ei teadnud, kuidas seda parandada.) Ei, ma palun sind asju ajama hakata, mina olen vana, ma . . .»

«Ei, isa, te andestage mulle, kui ma valmistasin teile ebameeldivust. Ma oskan vähem kui teie.»

«Pagan nendega, nende maameestega, rahadega ja lehekülgede ülekannetega,» mõtles ta. «Nurgast kuuele *couche*'ile [1] lüüa, seda ma veel mõistsin kunagi, aga lehekülge üle kanda — sellest ei taipa ma mitte midagi,» ütles ta endale ega seganud sellest ajast peale end enam mõisa asjadesse. Ainult kord kutsus krahvinna poja enda juurde, teatas, et tal on Anna Mihhailovna veksel kahe tuhande peale, ja küsis Nikolailt, mis ta mõtleb sellega teha.

«Vaat niiviisi,» vastas Nikolai. «Te ütlesite mulle, et see oleneb minust. Ma ei armasta Anna Mihhailovnat ega Borissi, aga nad olid meiega heas vahekorras ja on vaesed. Niimoodi teen!» ja ta rebis veksli tükkideks ning pani selle teoga vana krahvinna rõõmupisaraid valama. Pärast seda hakkas noor Rostov, hoides end kõrvale igasugustest asjaajamistest, innukalt tegelema temale uue alaga — ajujahiga, mis vanal krahvil oli sisse seatud väga suurejooneliselt.

III

Juba algasid esimesed külmad, hommikuti oli sügisvihmadest leotatud maapind kahutanud, taliviljaoras oli juba võsunud ja eraldus ereroheliseni pruuniks tõmbuvaist, kariloomade poolt sõtkutud talivilja ning hele-

[1] *Couché* — hunnik (panus kaardimängus). *Tõlk.*

kollaseist tõuvilja kõrrepõldudest ja punaseist tatraväljaribadest. Nõod ja metsad, mis veel augusti lõpul paistsid roheliste saartena mustade talivilja- ja kõrrepõldude vahel, olid nüüd muutunud kuldseteks ja erepunasteks saarteks ereroheliste taliviljaoraste keskel. Halljänes oli juba pooleldi karva ajanud, rebaste pesakonnad hakkasid laiali minema ja noored hundid olid koerast suuremad. Oli kõige parem jahiaeg. Noore innuka jahimehe Rostovi koerad polnud mitte üksnes jahivormi jõudnud, vaid olid niivõrd õhinas, et jahimeeste üldisel nõupidamisel otsustati koeri kolm päeva puhata lasta ja 16. septembril välja sõita, alustades tammikust, kus oli üks puutumatu hundipesakond.

Niisugune oli olukord 14. septembril.

Kogu selle päeva olid jahilised kodus. Oli külm ja kõle ilm, kuid õhtupoolikul hakkas pehmenema ja läks sulale. 15. septembril, kui noor Rostov hommikul öökuueväel aknast välja vaatas, nägi ta niisugust hommikut, millest paremat jahi jaoks enam ei võinud ollagi: taevas otsekui sulas ja laskus tuulevaikuses maapinnale. Ainus liikumine, mis oli õhus, oli vaikne, ülalt alla laskuvate mikroskoopiliste udupiiskade sadu. Aia raagus okstel rippusid läbipaistvad piisad ja langesid äsja varisenud lehtedele. Maapind juurviljaaias mustendas nagu pigi läikiv-märjalt ja sulas natuke maad eemal ühte tuhmi ning rõske udukattega. Nikolai astus märjale, poriseks tallatud välistrepile; lõhnas närbuva metsa ja koerte järele. Mustakirju, laia tagakehaga ja suurte mustade pungis silmadega emahurt Milka tõusis peremeest nähes püsti, tõmbus tahapoole ja laskus jänese moodi kõhuli, kargas siis äkki üles ja limpsas Nikolail otse üle nina ja vurrude. Teine hurdakoer märkas peremeest aiateerajalt, tormas selga looka tõmmates trepile ja hakkas saba püsti ajades end hõõruma vastu Nikolai jalgu.

«Ohhoi!» kuuldus samal ajal too jäljendamatu jahimeeste hüüd, milles on ühendatud niihästi kõige sügavam bassihääl kui ka kõige peenem tenor; ja nurga tagant ilmus nähtavale vanem-koerapoiss Danilo, ukrainlaste kombel ümberringi põetud juustega, hallipäine, kortsuspalgeline kütt, looka painutatud koerapiits käes ja näol niisugune iseseisvuse ja põlguse ilme kõige vastu maa-

ilmas, nagu see on ainult küttidel. Ta võttis härra ees maha oma tšerkessimütsi ja vaatas talle põlglikult otsa. See põlgus polnud härrale solvav: Nikolai teadis, et see kõike põlgav ja kõigest kõrgemal seisev Danilo on ikkagi tema sulane ja kütt.

«Danilo!» ütles Nikolai, tundes arglikult, et niisugust jahiilma, neid koeri ja seda kütti nähes on teda juba vallanud see äravõitmatu jahimehetunne, mille puhul inimene unustab kõik endised kavatsused, nagu armunu oma kallima juuresolekul.

«Mida käsite, teie hiilgus?» küsis ülemdiakonlik, koerte õssitamisest kähisevaks muutunud bassihääl ja kaks musta läikivat silma vaatasid altkulmu vaikivale peremehele otsa. «Kas ei kannata välja või?» otsekui oleksid öelnud need silmad.

«Tore ilm, mis? Nii ajamiseks kui ratsutamiseks, eks?» ütles Nikolai, sügades Milkat kõrva tagant.

Danilo ei vastanud ja pilgutas silmi.

«Saatsin Uvarka koidu ajal kuulatama,» sõnas ta jäme hääl vähese vaikimise järel. «Ütles, et olevat Otradnoje hoiumetsa ü l e v i i n u d, ulusid seal.» (Üle viinud tähendas seda, et emahunt, kelle asukohta nad mõlemad teadsid, oli poegadega üle läinud Otradnoje metsa, mis asus kahe versta kaugusel mõisast ja oli väheldane eraldi seisev metsatukk.)

«Aga sõitma ikka peab?» lausus Nikolai. «Tule õige ühes Uvarkaga minu juurde.»

«Nagu käsite!»

«Koeri ära siis esialgu sööda.»

«Kuulan.»

Viie minuti pärast seisid Danilo ja Uvarka Nikolai suures kabinetis. Ehkki Danilo polnud kasvult kuigi suur, avaldas tema toasviibimine samasugust muljet, nagu näeksid hobust või karu põrandal mööbli keskel ja inimlikkudes elutingimustes. Danilo tundis seda isegi ja seisis nagu alati päris ukse juures, püüdes tasa rääkida ja end mitte liigutada, et kogemata mitte härraste eluruumi lõhkuda, ja püüdes ruttu kõike ära öelda ning lae alt lageda taeva alla välja saada.

Lõpetanud küsitlemise ja saavutanud Danilolt ülestunnistuse, et koertel pole viga (Danilol oli endalgi taht-

mine sõita), käskis Nikolai hobused saduldada. Parajasti kui Danilo tahtis minna, astus kärmel sammul tuppa Nataša, alles kammimata ja riietumata, lapsehoidja suurrätik ümber. Koos temaga jooksis tuppa ka Petja.

«Sa sõidad?» küsis Nataša. «Seda ma arvasin! Sonja ütles, et te ei sõida. Ma teadsin — täna on niisugune ilm, et ei saa jätta sõitmata.»

«Sõidame küll,» vastas Nikolai vastumeelselt, kuna ta täna, kavatsedes tõsist jahti, poleks tahtnud Natašat ega Petjat kaasa võtta. «Sõidame, aga ainult hundijahile: see on sulle igav.»

«Sa tead, see on mu kõige suurem lõbu,» ütles Nataša. «See pole ilus, — ise sõidab, käskis saduldada, aga meile ei lausunud sõnagi.»

«Tõkkeist vene mees ei heitu, sõidame!» hüüdis Petja.

«Sa ei tohi ju sõita: emake ütles, et sa ei tohi,» sõnas Nikolai Nataša poole pöördudes.

«Ei, ma sõidan, tingimata sõidan,» ütles Nataša otsustavalt. «Danilo, käsi meile saduldada, ja et Mihhailo minu koertega välja sõidaks,» pöördus ta koerapoisi poole.

Juba niigi tundus Danilole toas viibimine sündmatu ja raske, aga teha veel tegemist preiliga — see tundus talle võimatuna. Ta langetas pilgu ja ruttas välja, nagu ei puutuks kõik see temasse, püüdes vaid, et preilile kogemata mitte viga teha.

IV

Vana krahv, kes alati pidas määratu suurt jahirakendust, nüüd aga oli selle täielikult poja hoolde andnud, oli sel 15. septembril lõbusas tujus ja valmistus ka ise kaasa sõitma.

Tunni aja pärast seisid kõik jahileminejad trepi ees. Nikolai sammus karmi ja tõsise näoga, mis näitas, et nüüd pole aega tühiste asjadega tegelda, mööda Natašast ja Petjast, kes talle midagi rääkisid. Ta vaatas kõik üle, saatis ühe salga koeri ja mõned kütid ringiga ette, istus oma raudja doni hobuse selga ja ratsutas oma isiklikku koertesalka järele vilistades üle rehepeksuplatsi põllule,

mis ulatus Otradnoje hoiumetsani. Vana krahvi hobust, võiku ruuna Vifljankat talutas krahvi sadulapoiss. Krahv ise pidi sõitma troskas otseteed talle määratud varitsuspaika.

Hagijaid oli kokku välja toodud viiskümmend neli, ja nendega sõitis koerapoistena ning ajajatena kaasa kuus meest. Hurdakütte oli peale härraste kaheksa inimest, kelle järel jooksis üle neljakümne hurda, nõnda et härraste koertega kokku võttis jahist osa ligi sada kolmkümmend koera ja umbes kakskümmend ratsakütti.

Iga koer tundis oma peremeest ja nime. Iga kütt teadis oma tööd, oma kohta ja ülesannet. Niipea kui tara taha jõuti, hargnesid kõik käratult ja ilma jututa, ühtlaselt ning rahulikult ahelikku mööda teed ja põldu, mis viisid Otradnoje metsa poole.

Hobused sammusid põllul nagu mööda pehmet vaipa, pladistades aeg-ajalt veeloikudes, kui ratsutati üle teede. Udune taevas jätkas märkamatult ja ühtlaselt laskumist maapinnale. Õhk oli vaikne, soe ja hääletu. Aeg-ajalt kuuldus küti kutsuvat vilistamist, hobuse norskamist, koerapiitsa plaksatust või koera kiunatust, kes ei käinud oma kohal.

Kui umbes verst maad oli ära sõidetud, ilmus udu seest Rostovide jahile vastu veel viis ratsanikku koertega. Kõige ees ratsutas jumekas, ilus pikkade hallide vurrudega vanamees.

«Tervist, onuke!» hüüdis Nikolai, kui vanamees tema juurde jõudis.

«Muudkui aga marss! ... Nii ma arvasingi,» alustas onu (see oli Rostovide kauge sugulane, nende kehv naaber), «nii ma arvasingi, et sa ei pea vastu ... Tegid õieti, et välja tulid. Muudkui aga marss! (See oli onu lemmikkõnekäänd.) Võta hoiumets kohe enda alla, sest mu Girtšik tõi teate, et Ilaginid on oma jahiga Kornikis. Nad võtavad sul — muudkui aga marss! — pesakonna nina alt ära.»

«Sinna ma lähengi. Kas koerad kokku ajada või?» küsis Nikolai. «Kokku ajada ...»

Hagijad ühendati üheks karjaks ja onu ning Nikolai jätkasid sõitu kõrvuti. Nataša, kes oli mässitud rätikuisse, mille vahelt paistis ta elav, säravate silmadega

nägu, ratsutas nende juurde temast mitte mahajäävate Petja ja küti ning ratsastaja Mihhailo saatel, kes oli talle nagu hoidjaks kaasa antud. Petja naeris millegi üle, peksis oma hobust ja sikutas teda ratsmeist. Nataša istus osavalt ning kindlalt oma mustal Araablasel ja peatas kindla käega, ilma pingutuseta, ta jooksu.

Onu heitis laitva pilgu Petjale ja Natašale. Talle ei meeldinud vallatused ühenduses niisuguse tõsise asjaga, nagu seda on jaht.

«Tervist, onuke, meie tuleme ka!» hüüdis Petja.

«Tervis terviseks, ärge aga koeri ära tallake,» ütles onu karmilt.

«Nikolai, kui tore koer on see Truniila! Ta tundis mu ära,» ütles Nataša oma lemmikhagija kohta.

«Truniila pole kõigepealt mitte koer, vaid hagijas,» mõtles Nikolai ja vaatas õele karmilt otsa, püüdes talle mõista anda seda vahemaad, mis pidi neid sel hetkel lahutama. Nataša sai sellest aru.

«Ärge arvake, onuke, et me kedagi segame,» sõnas Nataša. «Me asume oma kohale ega liigu paigastki.»

«Nii ongi õige, krahvipreili,» lausus onu. «Ainult ärge hobuse seljast maha kukkuge,» lisas ta. «Pole ju — muudkui aga marss! — millestki kinni hoida.»

Otradnoje metsasalu paistis umbes saja sülla kaugusel ja ajajad lähenesid juba sellele. Rostov otsustas koos onuga lõplikult, kus kohas hagijad lahti lasta, näitas Natašale kätte koha, kus ta pidi seisma ja kust ühelgi juhul mingi loom ei võinud läbi joosta, ja asus piki orukallast ringi sõitma.

«Noh, sugulane, nüüd lähed vana hundi peale,» ütles onu. «Vaata, et käest ära ei lippa.»

«Eks näe,» vastas Nikolai. «Karai, võta!» hüüdis ta, vastates selle hõikega onu sõnadele. Karai oli vana ja inetu, karvase koonuga isakoer, kes oli tuntud selle poolest, et ta üksipäini vana hundi kinni võttis. Kõik asusid oma kohale.

Vana krahv, kes tundis poja jahikihku, ruttas, et mitte hilineda, ja juba enne kui ajajad kohale jõudsid, sõitis Ilja Andreitš, lõbus, jumekas, rappuvate põskedega, oma mustadel hobustel mööda orasepõldu tema jaoks ettenähtud varitsuskohta, kus, kohendanud kasukat ning pan-

nud ümber jahimehevarustuse, ronis oma sileda, rammusa, vagusa ning tubli ja nagu ta isegi halliks läinud Vifljanka selga. Troska saadeti tagasi koju. Krahv Ilja Andreitš, kes polnud küll hingelt jahimees, kuid tundis hästi kõiki jahireegleid, ratsutas puhmastikku, mille lähedal ta oli seisnud, seadis ratsmed käepärast, kohendas end sadulas ja vaatas end valmina tundes naeratades ringi.

Tema kõrval seisis ta kammerteener, kogenud, kuid nüüd lihavaks muutunud ratsutaja Semjon Tšekmar. Tšekmar hoidis rihma otsas kolme vahvat, kuid samuti nagu peremees ja ta hobunegi rasvunud hundijahikoera. Kaks koera, vanad ja targad loomad, lamasid rihma otsa kinnitamata. Sadakond sammu eemal metsa ääres seisis krahvi teine sadulapoiss Mitka, meeletu ratsutaja ning kirglik kütt. Krahv oli vana harjumuse kohaselt enne jahileminekut tühjendanud hõbekarikatäie jahimeestenapsi, keha kinnitanud ja pool pudelit oma lemmikbordood peale joonud.

Ilja Andreitš õhetas natuke veinist ja sõidust. Ta pisut niisked silmad särasid rohkem kui tavaliselt ja kasukasse mässituna sadulas istudes näis ta lapsena, keda on välja jalutama toodud.

Kõhn, lohkus põskedega Tšekmar oli oma asjad korda seadnud, vaatas aeg-ajalt peremehele, kellega ta oli juba kolmkümmend aastat kõige paremas läbisaamises elanud, ja mõistes krahvi mõnusat meeleolu, ootas nüüd mõnusat jutuajamist. Veel keegi kolmas isik ratsutas ettevaatlikult (nagu näha, oli ta juba õpetust saanud) metsa varjust nende juurde ja peatus krahvi selja taga. See isik oli halli habemega taat, kel oli naistejakk seljas ja kõrge narrimüts peas. See oli majanarr Nastasja Ivanovna.

«Vaata ette, Nastasja Ivanovna,» sosistas krahv talle silma pilgutades, «et sa oma trampimisega looma ära ei hirmuta, küll sa siis Danilo käest saad.»

«Ega minugi nupp ... pole palgijupp,» ütles Nastasja Ivanovna.

«Tsst!...» sisistas krahv ja pöördus Semjoni poole.

«Kas Natalja Iljinitšnat nägid?» küsis ta Semjonilt. «Kus ta on?»

«Nad Pjotr Iljitšiga seisavad Žarovite puustusmaa

ääres,» vastas Semjon naeratades. «Daamid küll, aga suur jahilust teistel.»

«Kas sa imestad ka, Semjon, kuidas ta ratsutab... mis?» lausus krahv. «Päris mehe kombel!»

«Miks mitte imeks panna! Julgelt ja osavalt!»

«Aga kus on Nikolaša? Küllap vist Ljadovi nõo kohal?» küsis krahv ikka sosinal.

«Just nii. Nemad juba teavad, kus seista. Nii peenelt tunnevad ratsutamist, et meie Daniloga teinekord paneme lausa imeks kohe,» kõneles Semjon, teades, millega isanda meele järgi olla.

«Hästi ratsutab, eks? Aga kuidas ta hobuse seljas istub, mis?»

«Maali kas või pilti! Nagu toona, kui Zavarzinite puustusmaal rebast ajasid. Nad hakkasid ette kihutama, tohutust kaugusest, sa mu meie — hobune on oma tuhat rubla väärt, aga sõitjal polegi hinda! Jah, teist niisugust annab otsida!»

«Annab otsida...» kordas krahv, ilmselt kahetsedes, et Semjoni jutt nii ruttu lõppes. «Annab otsida,» ütles ta jälle, kasukahõlma kõrvale keerates ja taskust tubakatoosi võttes.

«Toona, kui noorhärra kirikust kõigi oma aumärkidega välja tuli, siis Mihhail Sidorõtš...» Semjon jättis jutu lõpetamata, kuuldes vaikses õhus selgesti kostvat jälitamist mitte enam kui kahe või kolme hagija ulgumise saatel. Ta langetas pea, kuulatas ja andis krahvile vaikides hoiatavalt märku. «Pesakonna peale juhtusid...» sosistas ta. «Otse Ljadovi nõo poole ajavad.»

Krahv vaatas naeratustki näole unustades piki metsalahku enese ette kaugusse ja hoidis, ilma et oleks nuusutanud, tubakatoosi käes. Koerte haukumise järel kuuldus signaal hundi jälitamiseks, mille andis Danilo jämedahäälne jahisarv. Koerakari ühines kolme esimese koeraga ja oli kuulda, kuidas hagijate hääled heledalt haukuma hakkasid sel erilisel ulguval toonil, mis oli hundi ajamise tundemärgiks. Ajajad enam ei õssitanud, vaid halaliitasid, ja üle kõigi teiste häälte kajas Danilo oma, kord jäme, kord läbilõikavalt kiljuv. Danilo hääl näis täitvat kogu metsa, ulatuvat metsast välja ja kaikuvat kaugetel nurmedel.

Kuulatanud mõne hetke vaikides, veendusid krahv ja ta sadulapoiss, et hagijad olid jagunenud kahte ossa: üks, suur ja eriti ägedalt haukuv salk hakkas kaugenema, teine salk aga tormas pikuti läbi metsa krahvist mööda ja selle salga juures oli kuulda ka Danilo halaliitamist. Mõlemad need jälituskajad sulasid ühte, kajasid läbisegi, kuid mõlemad kaugenesid.

Semjon ohkas ja laskus kummargile, et kohendada köidikut, millesse oli takerdunud noor koer. Krahv ohkas samuti ning märgates käes tubakatoosi, avas selle ja võttis näputäie.

«Tagasi!» käratas Semjon koerale, kes puhmastikust välja kippus. Krahv võpatas ja pillas tubakatoosi käest. Nastasja Ivanovna ronis hobuse seljast maha, et toosi üles võtta.

Krahv ja Semjon jälgisid tema tegevust. Äkki aga, nagu seda tihti juhtub, tuli jälituskaja silmapilkselt nii lähedale, nagu oleksid koerte haukuvad lõuad ja Danilo halaliitamine just siinsamas nende ees.

Krahv vaatas ringi ja nägi paremal Mitkat, kes pungis silmil krahvile otsa vahtis ning osutas mütsi üles tõstes ettepoole, teise külge.

«Hoia!» hüüdis ta niisuguse häälega, millest oli tunda, et see sõna oli tal juba ammugi piinavalt väljapääsu oodanud, ja lastes oma koerad lahti, kihutas krahvi suunas.

Krahv ja Semjon ratsutasid metsaservast välja ja nägid enesest vasakul hunti, kes pehmelt õõtsudes tasaste hüpetega sörkis sellesama metsaserva poole, kus nad olid seisnud. Tigestunud koerad kiunatasid ja tormasid end rihma otsast lahti tõmmates hobuste jalgadest mööda hundi poole.

Hunt peatas jooksu, pööras kohmakalt, nagu põeks ta kurgutõbe, oma laia otsmikuga pea koerte poole ja hüppas niisama pehmelt õõtsudes korra, teise ning kadus hännaga rapsates võsasse. Samal hetkel hüppas vastaspoolsest põõsastikust nutuga sarnaneva haukumisega segaduses välja üks, teine, kolmas hagijas, ja terve kari kihutas edasi üle välja, sealtsamast, kust hunt oli läbi lipsanud. Hagijate järel paiskusid sarapuupõõsad kahele poole ja nähtavale ilmus Danilo tumekõrb, higist mustaks

tõmbunud hobune. Ta pikal seljal istus kägaras, ettepoole kaldu Danilo, ilma mütsita, hallid juuksed sassis, näost punane ja higine.

«Halalii, halalii!...» karjus ta. Kui ta märkas krahvi, sähvatas ta silmis välk.

«S... mait!» hüüdis ta krahvi ülestõstetud piitsaga ähvardades. «Lasksid hundi p...e minna!... Jahimehed!» Ja nagu ei peaks ta kohmetunud, hirmunud krahvi pikema jutu vääriliseks, virutas Danilo kogu vihaga, mis oli määratud krahvile, hoobi oma tumekõrvi ruuna sisselangenud märja külje pihta ja kihutas hagijatele järele. Krahv seisis paigal nagu karistadasaanu, ringi vaadates ja püüdes Semjonis naeratusega esile kutsuda kaastunnet oma seisukorra vastu. Kuid Semjoni ei olnudki enam: ta oli puhmastiku kaudu ringi sõitnud, et hunti takistada raiesmikku pääsemast. Kahelt poolt kihutasid hunti tõkestades ka hurdakütid. Kuid hunt putkas põõsaaluseid mööda ja ühelgi jahimehel ei läinud korda teda tabada.

V

Nikolai Rostov seisis samal ajal oma kohal ja ootas hunti. Jälituse lähenemise või kaugenemise järgi, talle tuttavate koerte haukumise järgi, ajajate häälte lähenemise, kaugenemise või kerkimise järgi aimas ta, mis toimus metsasalus. Ta teadis, et metsasalus oli noori ja ka vanu hunte; teadis, et hagijakari oli jagunenud kahte ossa, et kuskil puretati ja et oli juhtunud mingi äpardus. Ta ootas iga hetk looma ilmuvat oma poole peale. Ta tegi tuhandeid mitmesuguseid oletusi, kuidas ja kustpoolt kiskja välja jookseb ning kuidas ta teda siis puretab. Lootus vaheldus meeleheitega. Mitu korda pöördus ta jumala poole palvega, et hunt tuleks tema kohal välja. Ta palvetas niisuguse õhina ja häbelikkusega, nagu palvetavad inimesed tühisest põhjusest tingitud suure erutuse silmapilkudel. «Noh, mis see sul maksab,» rääkis ta jumalale, «teha seda minu heaks! Tean, et sa oled suur ja et on patt sinult seda paluda, kuid, jumalapärast, tee nii, et vana hunt minu juurde välja tuleks ja et Karai onu

silme all, kes sealt praegu siiapoole vahib, hundile kõrisse klammerduks.» Tuhat korda silmitses Rostov selle poole tunni jooksul teraselt, pinevalt ning rahutult kahe hõreda tamme ja nende all kasvavate haabadega metsaserva, vihmast uhutud kaldaga orgu ja paremalt poolt põõsa tagant paistvat onu mütsi.

«Ei, seda õnne ei juhtu,» mõtles Rostov. «Aga paljuke selleks vaja oleks! Ei juhtu! Mitte ilmaski mul ei vea, ei üheski asjas, ei kaardimängus ega sõjas.» Austerlitzi lahing ja Dolohhov vilkusid selgesti, kuid kiiresti vaheldudes ta kujutluses. «Kui üksainus kordki elus saaksin puretada vana hundi, rohkem ma ei tahakski!» mõtles ta, pingutades kuulmist ja nägemist, vahtides vasakule ja siis jälle paremale ning kuulatades jälitushäälte kõige pisemaidki varjundeid.

Ta vaatas jälle paremale ja nägi, et mööda lagedat välja jookseb talle vastu mingi loom. «Ei, see pole võimalik!» mõtles Rostov ja ohkas raskesti, nagu ohkab inimene selle täitumisel, mida ta on kaua oodanud. Sündis suurim õnn — ja nii lihtsalt, ilma kärata, ilma hiilguseta ja ilma ette teatamata. Rostov ei uskunud oma silmi, ja see kahtlus kestis üle sekundi. Hunt jooksis edasi ja hüppas raskelt üle vihmast uhutud kraavi, mis oli ta teel ees. See oli vana, halli selja ja täissöönud punaka kõhuga loom. Ta sörkis ruttamata, olles ilmselt kindel, et teda keegi ei näe. Rostov vaatas hinge kinni pidades koertele. Need lamasid või seisid, ilma et oleksid hunti näinud või millestki aru saanud. Vana Karai oli pea tahapoole pööranud, kollased hambad irevile ajanud ja laksutas neid tagumiste reite karvades, vihaselt kirpe otsides.

«Halalii!» lausus Rostov huuli torru ajades sosinal. Koerad kargasid kaelakaitsete kõlksatades üles ja ajasid kõrvad kikki. Karai sügas oma reit ja tõusis kõrvu kikki ajades püsti ning volksas kergelt sabaga, mille küljes tolknesid karvatuustid.

«Kas lasta koerad peale või mitte?» küsis Nikolai endalt sellal, kui hunt talle lähenes, eemaldudes metsast. Äkki muutus hundi kogu olek. Ta võpatas, märgates inimese silmi, mida ta vist veel kunagi polnud näinud ja mis olid suunatud temale, pööras pea pisut viltu jahimehe poole ja jäi seisma, — kas edasi või tagasi? «Äh, ükskõik, edasi!...» oleks hunt nagu öelnud iseendale ja lippas taha vaatamata pehmel, pikal, vabal, kuid otsustaval sammul edasi.

«Halalii!...» karjatas Nikolai võõral häälel ja ta tubli hobune söösti ise mäest alla, hüpates üle uurdeaukude hundile põigiti vastu; ja veel kiiremini tormasid temast möödudes koerad. Nikolai ei kuulnud oma kisa, ei tundnud ka seda, et ta kihutab, ei näinud koeri ega kohta, kus ta kihutab; ta nägi ainult hunti, kes kiirust lisades lippas suunda muutmata mööda orgu. Esimesena ilmus kiskja läheduses nähtavale mustakirju, laia tagakehaga Milka ja hakkas talle järele jõudma. Ikka lähemale, lähemale... nüüd ongi järel. Kuid hunt kõõritas korraks koera poole, ja selle asemel et hoogu lisada, nagu ta seda alati oli teinud, hakkas Milka järsku saba püsti ajades esikäppadega vastu maad suruma.

«Halalii!» karjus Nikolai.

Milka tagant tormas esile punane Ljubin, kargas hoogsalt hundile kallale ja haaras tal reiest kinni, kuid hüppas samal hetkel hirmunult teisele poole. Hunt istus maha, laksutas korraks hambaid ja tõusis siis jälle püsti ning lippas edasi, saadetuna arssinase vahemaa järel kõigist koertest, kes talle ei lähenenud.

«Ära läheb! Ei, see pole võimalik,» mõtles Nikolai, jätkates karjumist kähisema hakanud häälega.

«Karai! Halalii!...» karjus ta, otsides silmadega vana isakoera, oma ainsat lootust. Sirutades end nii palju kui suutis ja vahtides hunti, kalpsas Karai kogu oma vana jõuga raskelt kiskjast eemale, talle põiki vastu. Kuid hundi jooksu kiirusest ja koera jooksu aeglusest oli näha, et Karai arvestus oli ekslik. Nikolai nägi juba üsna lähedal enda ees metsa, kuhu jõudes hunt läheb kindlasti käest. Eespool tulid nähtavale teised koerad ja üks kütt, kes kihutas peaaegu vastu. Oli veel lootust. Nikolaile tundmatu, noor, punakaspruun, pika kehaga, võõra karja koer söösti eestpoolt hooga hundile vastu ja paiskas ta peaaegu pikali. Hunt tõusis kärmesti, nagu temast arvatagi ei võinud, jälle jalule, kargas punakaspruunile koerale kallale, laksatas hammastega — ja verine, puruksrebitud küljega koer toksas läbilõikavalt kiunudes peaga vastu maad.

«Karai! Kullake! . . .» hüüdis Nikolai nutuselt.

Tänu ettetulnud peatusele oli vana, reitel tolknevate karvatuustidega koer hundi jooksuteed ära lõigates temast juba viie sammu kaugusel. Nagu aimates hädaohtu, kõõritas hunt Karai poole, peitis hänna veel sügavamale jalgade vahele ja lisas kiirust. Kuid äkki — Nikolai nägi ainult, et Karaiga midagi juhtus, — oli Karai silmapilkselt hundi turjas kinni ja kukkus koos temaga uperpalli uurdeauku, mis oli nende ees.

See silmapilk, mil Nikolai nägi uurdeaugus hundiga sagivaid koeri, kelle alt paistis hundi hall karv, ta väljasirutatud tagajalg ja lingus kõrvad, hirmunud ning hingeldav pea (Karai hoidis tal kõrist kinni), — see silmapilk, mil Nikolai seda nägi, oli kõige õnnelikumaks silmapilguks ta elus. Ta võttis juba sadulaharjast kinni, et maha tulla ja hunti pussiga surmata, kui korraga koerte hulga keskelt esile kerkis kiskja pea, ja siis ilmusid ta esikäpad augu servale. Hunt laksutas lõuga (Karai ei hoidnud tal enam kõrist kinni), hüppas tagumiste jalgadega uurdeaugust välja ja jooksis saba jalgade vahele tõmmates ning koertest vabanedes jälle edasi. Karvad kohevil, olles nähtavasti muljuda või haavata saanud, ronis Karai suuri vaevu uurdeaugust välja.

«Mu jumal! Miks nii?. . .» hüüdis Nikolai meeleheitel.

Onu kütt kihutas teiselt poolt hundi teed ära lõikama ja ta koerad peatasid jälle kiskja. See piirati uuesti ümber.

Nikolai, ta sadulapoiss, onu ja selle kütt keerlesid kõik kiskja ümber, halaliitades, karjudes, valmis iga hetk hobuse seljast alla tulema, kui hunt tagumikule maha istus, ja iga kord edasi sööstes, kui hunt end lahti raputas ja raiesmiku poole liikus, mis pidi teda päästma.

Juba selle puretuse algul oli Danilo halaliitamist kuuldes metsaservale ilmunud. Ta nägi, kuidas Karai ründas hunti, ja peatas hobuse, arvates, et asi on juba lõpetatud. Aga kui jahimehed sadulast maha ei tulnud ja hunt end lahti raputas ning jälle põgenema pistis, laskis Danilo oma tumekõrvi traavima, kuid mitte hundi peale, vaid otsejoones raiesmiku poole, nagu enne Karaigi, — et hundil teed ära lõigata. Tänu sellele suunale jõudis ta hundi juurde samal ajal, kui onu koerad kiskja teist korda kinni pidasid.

Danilo ratsutas vaikides, paljastatud puss vasakus käes, ja ladus nagu koodiga piitsahoope oma tumekõrvi ruuna pingul külgedele.

Nikolai ei näinud ega kuulnud Danilot enne, kui tumekõrb päris ta lähedalt raskesti hingates ning norsates mööda kihutas ja ta kuulis keha kukkumise mütsatust ja nägi, et Danilo lamab juba koerte keskel hundi tagakeha peal, püüdes tal kõrvust kinni haarata. Oli silmanähtav niihästi koertele, küttidele kui ka hundile, et nüüd on lõpp käes. Kõrvad hirmunult lingus, püüdis kiskja jalule tõusta, kuid koerad olid nagu takjad ta ümber. Danilo ajas end püstakile, võttis langemiseks hoogu ja vajus kogu keharaskusega, nagu puhkama heites, otse hundi peale ning haaras tal kõrvust kinni. Nikolai tahtis torgata, kuid Danilo sosistas: «Ei maksa, köidame kinni», muutis siis asendit ja astus hundile jalaga kaela peale. Hundile pisteti pulk lõugade vahele, kinnitati koeraköidikutega, otsekui oleks teda valjaisse pandud, seoti jalad kinni ja Danilo veeretas teda paar korda ühelt küljelt teisele.

Õnnelikkude, vaevatud nägudega visati elus vana hunt rabeleva ning pruuskava hobuse selga ja viidi tema peale kiunuvate koerte saatel sinna kohta, kuhu kõik pidid kogunema. Noori hunte olid hagijad kinni püüdnud kaks ja hurdad kolm. Jahimehed sõitsid kokku igaüks oma saagiga ning juttudega ja kõik tulid ligemalt vaatama vana hunti, kes vahtis, laia otsmikuga pea ripakil, pulk hammaste vahel, suurte klaasiste silmadega kogu seda koerte ja inimeste jõuku, mis teda piiras. Kui teda puudutati, vaatas ta kinni seotud jalgu väristades metsikult ning ühtaegu lihtsalt kõigile otsa. Ka krahv Ilja Andreitš ratsutas ligi ja puudutas hunti käega.

«Oo, mihuke mürakas,» ütles ta. «Vana hunt, eks ole?» küsis ta Danilolt, kes seisis ta kõrval.

«Vana, teie hiilgus,» vastas Danilo, kähku mütsi peast võttes.

Krahvile tuli meelde ta enda lippama lastud hunt ja kokkupõrge Daniloga.

«Siiski sa, vennas, oled kuri,» ütles krahv.

Danilo ei lausunud midagi, ainult naeratas häbelikult lapselik-leebe ja meeldiva naeratusega.

VI

Vana krahv sõitis koju. Nataša ja Petja lubasid kohe järele sõita. Jaht kestis edasi, sest oli veel vara. Keskpäeval lasti hagijad tiheda noore metsaga kaetud orgu. Nikolai seisis kõrrepõllul ja nägi kõiki oma kütte.

Nikolai vastas olid oraseväljad, ja seal, esileulatuva sarapuupõõsa varjul augus seisis üks ta kütte. Vaevalt olid hagijad kohale viidud, kui Nikolai kuulis talle tuntud koera Voltorni üksikut ajamist; teised koerad ühinesid temaga kord vait jäädes, kord uuesti ajama asudes. Hetk hiljem kajas metsasalust signaal rebase jälitamiseks, ja kogu koerakari jooksis summas mööda nõlvakut orasepõldude poole, Nikolaist eemale.

Ta nägi metsastunud oru serval kihutavaid punaste mütsidega koerapoisse, nägi isegi koeri ja ootas iga silmapilk, et teisel pool, orasepõldudel, ilmub nähtavale rebane.

Augus seisnud kütt liikus paigast ja laskis koerad lahti, ja Nikolai silmas punast, madalat, imelikku rebast, kes kohevil hännaga lidus mööda orasepõldu. Koerad hakkasid talle järele jõudma. Juba olid nad ligi; juba hakkas rebane tiirutama nende keskel, tehes neid tiire aina tihedamini ja tihedamini ning keerutades kohevil sabaga enda ümber; ja siis äkki sööstis juurde kellegi valge koer ja selle järel must, ning kõik läks segamini ja koerad jäid tähekujuliselt seisma, vaevalt vibavad tagakehad väljapoole. Koerte juurde kihutasid kaks kütti: üks punase mütsiga, teine, võõras, rohelises kaftanis.

«Mis see siis on?» mõtles Nikolai. «Kust see kütt välja tuli? See pole onu oma.»

Kütid võtsid rebase koerte käest ära ja seisid saaki sadula külge sidumata kaua jalameestena paigal. Nende kõrval seisid ratsutitest hoitavad hobused oma kühmudena paistvate sadulatega ja lamasid koerad. Kütid vehkisid kätega ja toimetasid midagi rebasega. Samast kostis sarvehääl — kokkulepitud tülisignaal.

«Ilagini kütt jageleb miskipärast meie Ivaniga,» ütles Nikolai sadulapoiss.

Nikolai saatis sadulapoisi õde ning Petjat enda juurde

kutsuma ja sõitis sammu koha poole, kus ajajad kogusid hagijaid. Mõned kütid kappasid tülipaigale.

Nikolai tuli hobuse seljast maha ja jäi koos Nataša ja Petjaga hagijate juurde, oodates teateid selle kohta, kuidas asi lõpeb. Põõsaste tagant ratsutas välja kaklusest osavõtnud kütt, rebane sadula küljes, ja lähenes noorele härrale. Ta võttis juba eemal mütsi maha ja püüdis rääkida aupaklikult, kuid ta oli kahvatu, hingeldas ja ta nägu oli tige. Üks silm oli tal siniseks löödud, aga arvatavasti ta ei teadnudki seda.

«Mis teil seal oli?» küsis Nikolai.

«Kuidas siis — meie hagijate nina alt tuleb puretama! Ja pealegi minu oma, see hiirekarva, püüdis kinni. Mine seleta siis! Rebast kiskuma! Kukkusin teda siis rebasega lahmima. Siin see ripub sadula küljes. Vahest soovite seda?» kõneles kütt, osutades pussile ja arvatavasti kujutledes, et ta räägib ikka veel oma vaenlasega.

Nikolai ei rääkinud kütiga, palus õde ja Petjat end oodata ja ratsutas sinna, kus oli see vaenulik Ilagini jahiseltskond.

Võitja kütt ratsutas teiste küttide hulka ja jutustas seal kaasatundvaist uudishimulikest ümbritsetuna oma vägiteost.

Asi seisis selles, et Ilagin, kellega Rostovid olid tülis ja käisid kohut, küttis kohtades, mis tavaõiguse põhjal kuulusid Rostovidele, ja oli nüüd nagu meelega käskinud sõita metsasalusse, kus küttisid Rostovid, ja lubanud oma kütil puretada võõraste hagijate eest.

Nikolai polnud Ilaginit iialgi näinud, kuna ta aga ei tundnud oma arvamistes ning tunnetes keskteed ja oli kuulnud jutte selle mõisniku märatsemistest ja omavolitsemistest, vihkas ta teda kogu hingest ja pidas oma kõige õelamaks vaenlaseks. Tigedana ning ärritatuna ratsutas ta nüüd Ilagini juurde, pigistades koerapiitsa kõvasti pihus, olles täiesti valmis kõige otsustavamaks ja ohtlikumaks tegevuseks oma vaenlase vastu.

Vaevalt oli ta metsanurga tagant välja jõudnud, kui ta nägi enesele vastu ratsutavat piibrinahast mütsiga paksu härrasmeest, kes istus väga ilusal mustal hobusel ja keda saatsid kaks sadulapoissi.

Vaenlase asemel leidis Nikolai Ilagini olevat esindus-

liku välimusega, viisaka härra, kes kangesti soovis tuttavaks saada noore krahviga. Rostovi juurde jõudes kergitas Ilagin oma piibermütsi ja ütles, et ta kahetseb väga seda, mis juhtus; et ta käsib karistada kütti, kes võttis endale voli puretada võõraste koerte eest, ja palus krahvi temaga tuttavaks saada ning pakkus talle oma jahipaiku.

Nataša, kes kartis, et ta vend millegi hirmsaga hakkama saab, ratsutas erutatuna natuke maad temast tagapool. Nähes, et vaenlased sõbralikke kummardusi teevad, ratsutas ta nende juurde. Ilagin kergitas oma piibermütsi Nataša ees veel kõrgemale ja tähendas meeldivalt naeratades, et krahvitar kehastab eneses Dianat niihästi jahikire kui ka ilu poolest, millest ta nii palju on kuulnud.

Et heaks teha oma küti süüd, palus Ilagin tungivalt Rostovi küttima tulla tema versta kaugusel olevale mäeveerule, mida ta olevat hoidnud enese jaoks ja mis tema sõnade järgi pidi otse kubisema jänestest. Nikolai nõustus, ja jahiseltskond, mis nüüd veel poole suuremaks paisus, liikus edasi.

Ilagini mäeveeruni tuli minna mööda põldusid. Jahimehed hargnesid laiali. Härrased sõitsid üheskoos. Onu, Rostov ja Ilagin silmitsesid salamahti üksteise koeri, püüdes seda teha nii, et teised ei märkaks, ja otsisid rahutult nende koerte hulgast võistlejaid oma koertele.

Rostovi pani oma iluga eriti hämmastama väike, puhastverd, ahtake, kuid terasest lihastega, peenikese koonuga ja mustade pungis silmadega punasekirju emahagijas Ilagini koerakarjas. Ta oli kuulnud Ilagini koerte erksusest ja nägi nüüd selles kaunis koeras võistlejat oma Milkale.

Keset Ilagini alustatud väärikat vestlust tänavusest viljasaagist osutas Nikolai ta punasekirjule koerale.

«See emane on teil kena!» ütles ta muretul toonil. «On ta erk?»

«See? Jah, see on tubli koer, püüab hästi,» lausus Ilagin ükskõikselt oma punasekirju Jorza kohta, kelle eest ta aasta tagasi oli naabrile andnud kolm peret talupoegi. «Nõnda et ka teie juures, krahv, ei saa viljasaagiga kiidelda?» jätkas ta alustatud juttu. Ja pidades viisakaks noorele krahvile samaga tasuda, silmitses ta Rostovi koeri ja valis välja Milka, kes talle silma torkas oma laia kchaehitusega.

«See mustakirju on teil hästi tubli!» ütles ta.

«Jah, pole viga, lippab,» vastas Nikolai. «Kui nüüd põllule välja jookseks mõni vana jänes, siis ma alles näitaksin sulle, mis koer see on!» mõtles ta ise ja ütles sadulapoisi poole pöördudes, et annab rubla sellele, kes leiab lamava jänese.

«Ma ei mõista,» jätkas Ilagin, «kuidas mõned jahimehed tunnevad kadedust saagi ja koerte pärast. Ma ütlen teile, krahv, enese kohta. Minule, teate, teeb lõbu pisut ringi sõita. Juhtud kokku niisuguse seltskonnaga... mis on siis veel meeldivamat (ta kergitas jälle oma piibermütsi Nataša ees). Aga seda, et nahkasid lugeda, kui palju kaasa tõid, — mulle on see ükskõik!»

«Muidugi.»

«Või et mul kahju oleks, kui võõras koer kinni püüab, mitte aga minu oma. Mulle meeldib ainult puretamist vaadata, — kas pole nii, krahv? Peale selle ma arvan...»

«Võta kin-ni!» kostis samal ajal ühe peatuma jäänud hurdaküti veniv hüüe. Ta seisis kõrrepõllul künka otsas, hoidis koerapiitsa üleval ja kordas uuesti venivalt: «Võta kin-ni!» (See hüüe ja ülestõstetud koerapiits tähendasid, et ta näeb enese ees lamavat jänest.)

«Ahaa, leidiski, nagu näib,» ütles Ilagin hooletult. «Kas ajame siis, krahv?»

«Jah, tarvis sinna sõita... Kuidas, kas koos?» vastas Nikolai, heites pilgu Jorzale ja onu punakale Rugaile, kahele oma võistlejale, kellega tal polnud veel juhust olnud oma koeri võrrelda. «Aga kui mu Milka häbisse jääb!» mõtles ta, lähenedes koos onu ja Ilaginiga jänese asukohale.

«Kas vana jänes?» küsis Ilagin jänese leidnud kütile lähenedes ja pisut erutatult oma Jorza poole vaadates ning teda vilistades.

«Aga teie, Mihhail Nikanorõtš?» pöördus ta onu poole, kes mossitades nende kõrval ratsutas.

«Mis minul ennast toppida! Teie omadest on ju — muudkui aga marss! — terve küla koera eest makstud; teil on tuhanderublased. Võistelge omadega, mina vaatan niisama pealt.»

«Rugai! Hopp, hopp!» hüüdis ta. «Rugajuška!» lisas ta, väljendades selle meelitusnimega tahtmatult õrnust ja lootusi, mida ta pani sellele punasele isahagijale. Nataša nägi ja tundis nende kahe vanamehe ja venna varjatud erutust ning erutus ka ise.

Kütt künka otsas seisis ikka ülestõstetud koerapiitsaga, härrased lähenesid talle sammu sõites. Hagijad, kes liikusid päris silmapiiril, pöördusid jänese asukohast eemale; ka kütid, peale härraste, ratsutasid eemale. Kõik liikus pikkamisi ja väärikalt.

«Kuhupoole pea on?» küsis Nikolai, kui ta jänese leidnud kütist umbes saja sammu kaugusel oli.

Kuid kütt ei jõudnud veel vastata, kui jänes, tundes, et maa läheb jalge all tuliseks, ei pidanud enam vastu ja üles kargas. Seorihmades hagijakari tormas haukudes mäest alla jänesele järele; igast küljest sööstsid hagijate kannule ja jänese poole hurdad, kes polnud rihmade otsas. Kõik need seni tasakesi edasiliikunud kütid-ajajad kihutasid nüüd hüüdega «seis!» koeri eksitades ja hurdakütid hüüdega «võta!» koeri juhatades edasi mööda põldu. Rahulik Ilagin, Nikolai, Nataša ja onu tormasid edasi ega teadnud isegi, kuidas ja kuhu, nähes ainult koeri ning jänest ja kartes kas või viivukski silmist kaotada ajamise käiku. Jänes oli tugev ja vilgas. Püsti karates ei putkanud ta otsekohe minema, vaid liigutas kõrvu ja kuulatas kära ning tampimist, mis kostis äkki igast küljest. Ta tegi kümmekond hüpet üsna aeglaselt, lastes koertel läheneda, ja olles lõpuks valinud suuna ning mõistnud ohtu, tõmbas kõrvad lingu ja lippas minema, nagu jalad võtsid. Ta lamas kõrrepõllul, kuid ees olid oraseväljad, kus oli pehme joosta. Jänese leidnud küti kaks koera, kes olid kõige lähemal, märkasid jänest kõige enne ja tormasid talle järele. Kuid nad polnud jänesele veel kuigi lähedale jõudnud, kui nende tagant esile tormas Ilagini punasekirju Jorza, lähenes jänesele oma keha kauguseni, tegi kiire hüppe, sihtides põgeneja sabale, ja arvates, et on jänese juba tabanud, lendas kukerpalli. Jänes tõmbas selja looka ja lidus veel kärmemini. Jorza tagant sööstis välja laia tagakehaga mustakirju Milka ja hakkas kiiresti jänesele lähenema.

«Milkake, kullake!» kuuldus Nikolai juubeldav hüüd. Näis, et otsekohe on Milka jaol ja haarab jänese, kuid ta jõudis jänesele järele ja tormas mööda. Jänes kargas kõrvale. Jälle oli ilus Jorza järel ja kerkis juba jänese saba kohale, otsekui sihtides, et nüüd mitte enam eksida ja reiest kinni haarata.

«Jorzake, kallis!» kostis Ilagini nutune, moondunud hääl. Jorza ei võtnud kuulda ta palveid. Samal silmapilgul, kui võis oodata, et koer haarab jänese, põikas viimane kõrvale ja kalpsas kõrrepõllu ja oraseväljа vahelisele põllupeenrale. Jorza ja Milka kihutasid uuesti kõrvuti nagu traavlipaar tiisli küljes ja hakkasid jänesele järele jõudma. Põllupeenral oli jänesel aga kergem joosta ja koerad ei lähenenud talle enam nii kiiresti.

«Rugai! Rugajuška! Muudkui aga marss!» hüüatas samal silmapilgul veel uus hääl, ja Rugai, onu punane küürakas peni, jõudis end välja sirutades ja selga looka tõmmates ühele joonele kahe eelmise koeraga, möödus neist, lisas juba päris jänese kohal kohutava ennastsalgavusega veel hoogu, ajas jänese põllupeenralt oraseväljale, võttis porisel oraseväljal põlvini sees sumades teist korda veel vihasemalt hoogu, ja oli ainult näha, kuidas ta selga poriga määrides koos jänesega kukerpalli lendas. Koerad ümbritsesid teda tärnina. Mõni hetk hiljem seisid kõik hunnikusse kogunenud koerte ümber. Ainult õnnelik onu ronis sadulast maha ja lõikas jänesel tagumised käpad ära. Raputades jänest, et veri välja valguks, vahtis ta ärevalt, ekslevate silmadega enda ümber, ei teadnud, kuidas käsi või jalgu hoida, ja rääkis midagi, ilma et isegi oleks teadnud kellega ja mida. «Vaat see asi on marss... see on alles koer... kõik lõi üle, tuhanderublased ja rublased — muudkui aga marss!» rääkis ta lõõtsutades ja tigedalt ringi vahtides, otsekui sõimates kedagi, nagu oleksid kõik siin ta vaenlased, kes on talle liiga teinud, ja nagu oleks tal alles nüüd lõpuks õnnestunud õigust saada. «Seal nüüd on teie tuhanderublased — muudkui aga marss!...»

«Rugai, säh käppa!» ütles ta, heites koerale mahalõigatud, porise jänesekäpa. «Oled selle ära teeninud, — muudkui aga marss!»

«Milkal oli jaks otsas, kolm püüdmist tegi üksinda,»

rääkis Nikolai, kes samuti kedagi ei kuulanud ega muretsenud selle üle, kas teda kuulatakse või mitte.

«Ja mis see's on, vastu joosta!» ütles Ilagini sadulapoiss.

«Kui jänes on kimpu jäänud, siis võib iga õuepenigi kinni püüda,» rääkis samal ajal Ilagin, punetades näost ja hingeldades kiirest sõidust ning erutusest. Samal ajal kiljus Nataša rõõmust ja vaimustusest vahetpidamata nii läbilõikavalt, et kõrvad hakkasid kumisema. Selle kiljumisega väljendas ta kõike sedasama, mida teised kütid oma üheaegse rääkimisega. Ja see kiljumine oli nii veider, et ta ise oleks pidanud häbenema säärast metsikut kiljumist ja kõik teised oleksid pidanud seda imeks panema, kui see oleks toimunud mõnel teisel ajal. Onu sidus jänese oma käega sadula külge, heitis ta osavasti ning südilt üle hobuse laudja, selle liigutusega kõigile justkui etteheiteid tehes, ja istus niisuguse näoga, et ta ei taha enam kellegagi rääkidagi, oma võigu selga ja ratsutas eemale. Kõik peale tema sõitsid kurbadena ja solvunutena laiali ja said alles hulk aega hiljem tagasi end'se teeskleva ükskõiksuse. Kaua heitsid nad veel pilke punasele Rugaile, kes porise küüraka seljaga, kaelakaitset kõlistades rahuliku võitjailmega sammus onu hobuse jalgade taga.

«Mis seal's ikka, ma olen samasugune kui kõik teisedki, kui asi ei puutu puretusse. Noh, aga siis juba hoidke alt!» näis Nikolaile ütlevat selle koera olek.

Kui onu hulk aega hiljem Nikolai juurde ratsutas ja temaga rääkima hakkas, oli Nikolai meelitatud sellest, et onu pärast kõike seda, mis oli toimunud, teda veel juttu vääriliseks pidas.

VII

Kui Ilagin õhtul Nikolaiga jumalaga jättis, oli Nikolai kodust juba nii kaugel, et ta nõustus onu ettepanekuga jätta kogu jahiseltskond ööbima tema juurde, ta külasse Mihhailovkasse.

«Ja kui tuleksite minu poole sisse — muudkui aga marss!» ütles onu, «oleks veelgi parem. Näete, ilm on

märg,» rääkis onu. «Puhkaksite, krahvipreili viidaks troskas koju.»

Onu ettepanek võeti vastu. Üks kütt saadeti Otradnojesse troska järele, Nikolai aga sõitis koos Nataša ja Petjaga onu poole.

Viis mõisateenijat, täiskasvanut ja poisikest, jooksid peatrepile välja oma isandat vastu võtma. Kümned naised, vanad, suured ja väikesed, vahtisid tagatrepilt jahimeeste saabumist. Nataša, naisterahva, preili nägemine hobuse seljas viis onu teenijate uudishimu niikaugele, et paljud astusid häbenemata tema juurde, vaatasid talle silma ja tegid ta enese kuuldes tema kohta oma märkusi nagu mõne näidatava imeasja kohta, mis pole inimene ega või ka kuulda ega aru saada, mis temast räägitakse.

«Arinka, vaata ometi, kuidas küllakil istub! Ja kleidisaba endal ripendab... Näe, jahisarv kah!»

«Jessuke, püha ristike, pusski teisel...»

«Tskae, kus tatarlane!»

«Kuidas sa veel upakile pole lennanud?» küsis naistest kõige julgem, pöördudes Nataša enese poole.

Onu ronis oma väikese, aiaga ümbritsetud puumaja trepi ees sadulast maha, heitis pilgu oma kodakondseile ja käratas, et ülearused mingu minema ja et olgu tehtud kõik vajalik külaliste ning jahiliste vastuvõtuks.

Kõik jooksid laiali. Onu tõstis Nataša hobuse seljast maha ja talutas ta kättpidi nõtkuvate puuastmetega trepist üles. Krohvimata palkseintega majas ei olnud just kõige puhtam, — polnud näha, et siin elavate inimeste eesmärk oleks seisnud selles, et kuskil poleks plekikestki, kuid polnud märgata ka lohakust. Esikus lõhnas värskete õunte järele ja rippusid hundi- ning rebasenahad.

Läbi eestoa viis onu oma külalised väikesse, kokkupandava laua ja punaste toolidega saali, siis ümmarguse kasepuust laua ja diivaniga võõrastetuppa ja seejärel katkise diivaniga, kulunud põrandavaibaga ja Suvorovi, peremehe isa ning ema ja ta enese sõjaväelasemundris portreedega kabinetti. Kabinetis oli tunda kanget tubaka ja koerte lehka.

Kabinetis palus onu külalisi istuda ja tunda end nagu kodus, ise aga lahkus toast. Rugai tuli oma kasimata sel-

jaga kabinetti ja heitis diivanile, puhastades end keele ja hammastega. Kabinetist viis edasi koridor, kust paistsid katkise riidega sirmid. Sirmide tagant kuuldus naiste naeru ja sosistamist. Nataša, Nikolai ja Petja võtsid üleriided seljast ja istusid diivanile. Petja toetas pea käe najale ja jäi otsekohe magama; Nataša ja Nikolai istusid vaikides. Nende näod õhetasid, nad olid väga näljased ja väga lõbusas tujus. Nad vaatasid teineteisele otsa (pärast jahti, toas, ei pidanud Nikolai enam vajalikuks näidata oma mehelikku üleolekut õest), Nataša pilgutas vennale silma ja kumbki ei pidanud kaua vastu, vaid mõlemad purskasid heledasti naerma, ilma et oleksid jõudnud oma naerule põhjust leida.

Natukese aja pärast tuli onu tagasi, kasakiinis, siniste pükstega ja madala säärega saapad jalas. Ja Nataša tundis, et seesama ülikond, mida ta imestusega ja pilkavalt oli vaadanud onu seljas Otradnojes, oli tõeline ülikond, mis polnud sugugi halvem saterkuubedest ja frakkidest. Ka onu oli lõbusas tujus. Ta polnud solvunud venna ja õe naerust (talle ei tulnud üldse mõttessegi, et võidi naerda tema elu üle), vaid ühines ka ise nende põhjusetu naeruga.

«On see alles krahvipreili — muudkui aga marss! — teist säärast pole ma näinud!» lausus ta, ulatades ühe, pikavarrelise piibu Rostovile ja toppides teist, lühikese nikerdatud varrega, harjunud liigutusega kolme sõrme vahel. «Terve päeva oli sõidus, päris mehe eest väljas, ja nagu poleks midagi!»

Varsti pärast onu tulekut avas tüdruk — sammude järgi ilmselt paljajalgne — toaukse ja sisse astus suure täislaotud kandikuga paks, jumekas ja nägus, lottis lõuaalusega ja täidlaste punaste huultega umbes neljakümneaastane naine. Külalislahke esinduslikkus ja veetlevus silmis ning igas liigutuses, heitis ta pilgu külalistele ja tegi neile lahkelt naeratades aupakliku kummarduse. Hoolimata oma paksusest, mis ületas tavalise ja sundis teda rinda ja kõhtu ettepoole ning pead tahapoole hoidma, käis see naine (onu pereemand) äärmiselt kergelt. Ta astus laua juurde, pani kandiku käest ja võttis oma valgete pehmete kätega ning asetas osavasti lauale pudeleid, suupisteid ja maiustusi. Olles lõpetanud selle

toimingu, eemaldus ta ja jäi naeratava näol ukse juurde seisma. «Niisugune olen mina! Kas mõistad nüüd onu?» ütles selle naise ilmumine Rostovile. Ja kuidas mitte mõista: mitte ainult Rostov, vaid ka Nataša sai onust aru ja mõistis onu kortsus kulmude ja õnneliku, enesega rahuloleva naeratuse tähendust, mis vaevalt märgatavalt kibrutas tema huuli sel silmapilgul, kui Anisja Fjodorovna sisse astus. Kandiku peal oli rohuviina, nalivkasid, seeni, rukkijahust petipiimapätsikesi, kärjemett, keedetud ja kihisevat mõdu, õunu, tooreid ning kuumutatud pähkleid ja pähkleid mee sees. Pärastpoole tõi Anisja Fjodorovna veel meega ja suhkruga keedetud moosi, sinki ja äsja praetud kana.

See kõik oli Anisja Fjodorovna enda valmistatud, enda korjatud ja keedetud. See kõik lõhnas ning maitses Anisja Fjodorovna järele ja meenutas teda. Kõiges oli tunda mahlakust, puhtust ja meeldivat naeratust.

«Sööge, krahvipreili,» rääkis Anisja Fjodorovna, pakkudes Natašale küll ühte, küll teist.

Nataša sõi kõike ja talle tundus, et seesuguseid petipiimapätsikesi, selliseid hea lõhnaga moose, pähkleid meega ja niisugust kanapraadi polnud ta veel iial näinud ega söönud. Anisja Fjodorovna väljus.

Rostov ja onu jõid õhtusöögi peale kirsinalivkat ja vestlesid äsjasest ja ka tulevasest jahist, Rugaist ja Ilagini koertest. Nataša istus särasilmil sirgelt diivanil ja kuulas nende juttu. Mitu korda katsus ta Petjat äratada, et talle süüa anda, kuid poiss pomises vastu midagi arusaamatut ega ärganud. Nataša süda oli nii rõõmus, tal oli nii hea olla selles uudses ümbruses, et ta kartis ainult, et troska talle liiga vara järele tuleb. Pärast juhuslikult tekkinud vaikust, nagu seda peaaegu alati juhtub inimeste juures, kes esmakordselt oma majas tuttavaid vastu võtavad, ütles onu, vastates oma külaliste mõttele:

«Niiviisi ma siis saadangi oma päevi surma poole... Sured ära — muudkui aga marss! — ei jää midagi järele. Mis siis pattugi teha!»

Onu nägu oli väga tähendusrikas ja isegi ilus, kui ta seda ütles. Rostovile tuli seejuures tahtmatult meelde kõik, mis ta oli isalt ja naabritelt head kuulnud onu

kohta. Onul oli kogu selles kubermangu osas kõige ausameelsema ja omakasupüüdmatuma veidriku kuulsus. Teda kutsuti lahendama perekonnaasju, teda määrati testamenditäitjaks, talle usaldati saladusi, teda valiti kohtunikuks ja teistessegi ametitesse, kuid avalikust tegevusest keeldus ta alati kangekaelselt ja veetis sügised ning kevaded väljadel oma võigu ruuna seljas, talvel istus kodus ja suvel lebas oma rohtunud aias.

«Miks te ei teeni kuskil, onuke?»

«Teenisin, kuid jätsin järele. Ei kõlba, muudkui aga marss, — ei saa millestki aru. See on teie asi, minul aga tuleb mõistusest puudu. Jahi suhtes on teine asi, — see on muudkui aga marss! Tehke uks lahti!» hüüdis ta. «Mis te tast kinni panite!»

Koridori (onu nimetas seda kalidoriks) lõpus olev uks viis külma küttidetuppa: nii nimetati küttidele määratud peretuba. Kuuldus paljaste jalgade kärmet tatsumist ja nägematu käsi avas küttidetoa ukse. Koridorist hakkasid nüüd selgesti kostma balalaikahelid; mängis ilmselt oma ala meister. Nataša oli juba ammu kuulatanud neid helisid ja astus nüüd koridori, et neid selgemini kuulda.

«See on mu kutsar Mitka... Ma ostsin talle hea balalaika, meeldib,» ütles onu. Onul oli kombeks seatud, et kui ta jahilt koju tuli, mängis Mitka talle küttidetoas balalaikat. Onule meeldis seda muusikat kuulata.

«Kui ilus! Tõepoolest suurepärane,» ütles Nikolai teatud tahtmatu hoolimatusega, nagu oleks tal piinlik tunnistada, et need helid talle väga meele järgi olid.

«Kuidas suurepärane?» lausus Nataša etteheitvalt, mõistes tooni, millega vend oli seda öelnud. «Mitte suurepärane, vaid see on lihtsalt vaimustav!» Samuti kui onu seened, mesi ja nalivkad olid talle tundunud parimatena maailmas, nii näis ka see mäng talle sel hetkel muusikalise ilu tipuna.

«Veel, palun veel kord,» ütles Nataša üle ukse, niipea kui balalaika oli vaikinud. Mitka häälestas pilli ja pani jälle helisema «Emanda» igasuguste väristuste ja võtetega. Onu istus ja kuulas, pea pisut viltu, vaevalt märgatavalt naeratades. «Emanda» motiiv kordus oma sada korda. Mitu korda häälestati balalaikat, ja jälle värelesid

samad helid, ja kuulajad ei tüdinenud, vaid soovisid ikka veel ja veel seda mängu kuulata. Anisja Fjodorovna astus sisse ja toetas oma lihava keha vastu uksepiita.

«Kuulate?» lausus ta Natašale naeratusega, mis haruldaselt sarnanes onu naeratusega. «Ta mängib meil toredasti,» lisas ta.

«Selles kohas ei tee ta õieti,» ütles onu järsku energilise žestiga. «Siin peab puistama — muudkui aga marss — puistama!»

«Kas teie siis ka oskate?» küsis Nataša.

Onu ei vastanud ja naeratas.

«Vaata õige järele, Anisjuška, kas kitarril on keeled terved. Pole ammust aega enam kätte võtnud, — muudkui aga marss! — päris hooletusse olen jätnud.»

Anisja Fjodorovna läks oma kergel kõnnakul meelsasti isanda korraldust täitma ja tõi kitarri.

Onu puhus kellelegi otsa vaatamata pillilt tolmu ära, koputas kondiste sõrmedega kitarri seljale, seadis pilli häälde ja nihutas end tugitoolil. Ta võttis (pisut teatraalse žestiga, vasakut küünarnukki kõrgele tõstes) kitarri kaelast kõrgelt kinni, pilgutas Anisja Fjodorovnale silma ja alustas mitte «Emandat», vaid võttis kõlava puhta akordi ja hakkas ühtlaselt, rahulikult, kuid kindlalt, üsna tasase tempoga mängima tuntud lauluviisi «Õhtu hilja tänaval...» Ja üheaegselt ning taktis selle soliidse lõbususega (tollesamaga, mida õhkus kogu Anisja Fjodorovna olemusest) hakkas Nikolai ja Nataša hinges helisema see lauluviis. Anisja Fjodorovna punastas, peitis näo rätikusse ja läks naerdes toast välja. Onu jätkas puhtalt, püüdlikult ja energiliselt-kindlalt oma mängu, vaadates muutunud, hingestatud pilgul sinna kohta, kust Anisja Fjodorovna oli lahkunud. Vaevalt märgatavalt naeratles miski ta näos, ühel pool halli vurruotsa all; naeratles eriti siis, kui lauluviis hoogu võttis, takt kiiremaks muutus ja trilleri kohal miski nagu katkes.

«Imetore, imetore, onuke! Veel, veel!» hüüatas Nataša, kui onu lõpetas. Ta kargas püsti, kaisutas onu ja suudles teda. «Nikolaike, Nikolaike!» lausus ta vennale otsa vaadates ja temalt otsekui küsides: mis see küll on?

Ka Nikolaile meeldis onu mäng väga. Onu mängis sedasama lauluviisi teist korda. Anisja Fjodorovna nae-

ratav nägu ilmus jälle uksele ja selle tagant paistis veel teisigi nägusid . . . «Taga külma allika hüüab piiga — seisata!» mängis onu, tegi jälle osava trilleri, katkestas siis äkki ja liigutas õlgu.

«Noh, noh, kulla onuke,» oigas Nataša niisugusel anuval häälel, nagu oleneks sellest mängust ta elu. Onu tõusis püsti, ja temas oleks nagu olnud kaks inimest: üks neist naeratas tõsisena teise, lustaka üle, lustakas aga tegi naiivse ja korraliku väljaaste tantsu alustamiseks.

«Noh, sugulane!» hüüdis onu, viibates Natašale käega, millega ta oli parajasti võtnud hoogsa akordi.

Nataša heitis eneselt rätiku, mis oli tal õlgadele võetud, jooksis onu ette, toetas käed puusa, tegi õlgadega liigutuse ja jäi seisma.

Kus, kuidas ja kunas see pagulasest prantslanna poolt üleskasvatatud krahvipreilike oli endasse imenud sellest vene õhust, mida ta hingas, seda vaimu, kust oli ta omandanud need võtted, mida *pas de châle* oleks juba ammu pidanud välja tõrjuma? Kuid vaim ja võtted olid needsamad, jäljendamatud, õppimatud, venepärased, mida onu oli temalt oodanudki. Niipea kui ta oli kohale asetunud, pidulikult, uhkelt ning kelmikas-lõbusalt naeratanud, kadus esialgne hirm, mis oli vallanud Nikolaid ja kõiki juuresolijaid, hirm, et Nataša ei saa hakkama, ja nüüd nad juba imetlesid teda.

Ta tegi just seda, mida oli vaja, ja nii täpselt, nii täiesti täpselt just seda, et Anisja Fjodorovnal, kes talle silmapilk tantsuks hädavajaliku rätiku ulatas, läbi naeru pisarad silmi tulid, vaadates seda saledat, graatsilist, talle nii võõrast, siidis ja sametis üleskasvatatud krahvipreilit, kes suutis mõista kõike seda, mis oli niihästi Anisjas eneses kui ka Anisja isas, tema tädis, emas ja igas venelases.

«Noh, krahvipreili, — muudkui aga marss!» ütles onu tantsu lõpetades rõõmsa naeruga. «On alles sugulanel Ainult veel tubli mees oleks sulle vaja leida — muudkui aga marss!»

«Juba ongi leitud,» ütles Nikolai naeratades.

«Ohoo?» lausus onu imestunult, Natašale küsivalt otsa vaadates. Nataša noogutas õnnelikult naeratades jaatavalt pead.

«Ja veel missugune!» ütles ta. Kuid vaevalt oli ta seda öelnud, kui temas kerkis teine, uus mõtete ja tunnete tulv: «Mis tähendas Nikolai naeratus, kui ta ütles: «Juba ongi leitud»? Kas on ta rõõmus selle üle või mitte? Ta näib arvavat, et minu Bolkonski poleks heaks kiitnud, poleks mõistnud meie praegust rõõmu. Ei, ta oleks kõike mõistnud. Kus viibib ta praegu?» mõtles Nataša ja ta nägu muutus äkki tõsiseks. Kuid see kestis ainult üheainsa hetke. «Mitte mõelda, ei tohi mõelda sellest,» ütles ta endale ja istus naeratades jälle onu juurde, paludes teda veel midagi mängida.

Onu mängis veel ühe lauluviisi ja valsi. Vaikis siis pisut, köhatas ja hakkas laulma oma armsaimat jahimehelaulu:

«Kui kord õhtul värske lumi
ilusasti maha tuli . . .»

Onu laulis nii, nagu laulab rahvas, selle täieliku ja naiivse veendumusega, et laulu kogu tähendus on ainult sõnades, et viis tuleb iseenesest ja et viisi üksinda ei olegi olemas, vaid et viis on ainult niisama, kooskõlaks. Seetõttu oli onu ebateadlik lauluviis, nagu linnugi lauluviis, haruldaselt kaunis. Nataša oli onu laulmisest vaimustuses. Ta otsustas, et ei õpigi enam harfimängu, vaid hakkab veel ainult kitarri mängima. Ta palus onult kitarri ja hakkas otsekohe laulu akorde võtma.

Kella kümne paiku tulid Natašale ja Petjale järele pikkvanker, troska ja kolm ratsanikku, kes olid neid otsima saadetud. Krahv ja krahvinna ei teadnud, kus nad viibivad, ja olid väga rahutud, nagu ütles järelesaadetu.

Petja kanti välja ja asetati pikkvankrisse nagu laip; Nataša ja Nikolai istusid troskasse. Onu mässis Nataša üleriietesse ja jättis temaga hüvasti hoopis uudse õrnusega. Ta saatis neid jalgsi kuni sillani, millest tuli ringi sõita läbi jõe, ja käskis küttidel laternatega ees ratsutada.

«Hüvasti, kallis nõbu!» hüüdis pimedusest järele onu hääl, mitte see, mida Nataša varem oli tundnud, vaid see, mis laulis: «Kui kord õhtul värske lumi.»

Külas, kust nad läbi sõitsid, põlesid punakad tulukesed ja lõhnas rõõmsalt suitsu järele.

«Küll see onuke on tore!» ütles Nataša, kui nad maanteele jõudsid.

«Jah,» ütles Nikolai. «Ega sul külm ei ole?»

«Ei, mul on väga, väga mõnus. Nii hea on olla,» vastas Nataša isegi pisut arusaamatuses. Nad vaikisid kaua.

Öö oli pime ja rõske. Hobuseid ei olnud näha; oli ainult kuulda, kuidas nad pladistasid nägematus poris.

Mis toimus selles lapselikus, vastuvõtlikus hinges, mis nii ahnelt püüdis ja omandas kõige mitmekesisemaid elu muljeid? Kuidas see kõik temas oma koha leidis? Kuid ta oli väga õnnelik. Kui nad olid juba kodule lähenemas, hakkas ta äkki ümisema lauluviisi «Kui kord õhtul värske lumi» — motiivi, mida ta kogu tee oli püüdnud tabada ja nüüd lõpuks oli tabanud.

«Tabasid?» küsis Nikolai.

«Millest sa praegu mõtlesid, Nikolai?» küsis Nataša. Neile meeldis seda teineteiselt pärida.

«Mina?» kordas Nikolai meelde tuletades. «Tead mis, alguses ma mõtlesin, et Rugai, punane koer, on onu moodi ja et kui ta oleks inimene, peaks ta onu ikkagi enda juures, kui mitte ajamise pärast, siis mõnusa oleku pärast ikkagi peaks. Kui mõnus ta on, see onu! Eks ole ju? Noh, aga sina?»

«Mina? Pea, pea. Jah, ma mõtlesin alguses, et me sõidame praegu ja arvame, et sõidame koju, aga me sõidame jumal teab kuhu selles pimeduses ja järsku jõuame kuhugi ja näeme, et me pole mitte Otradnojes, vaid võluriigis. Ja siis mõtlesin ma veel... Ei, muud mitte midagi.»

«Tean, kindlasti mõtlesid t e m a l e,» ütles Nikolai naeratades, nagu Nataša aru sai ta häälekõlast.

«Ei,» vastas Nataša, kuigi ta tõepoolest mõtles vürst Andreile ja sellele, kuidas onu temale oleks meeldinud. «Ja veel ma aina kordan, kordan kogu tee: kui hästi see Anisjuška esines, kui hästi...» ütles Nataša. Ja Nikolai kuulis ta heledat, põhjusetut, õnnelikku naeru.

«Kas tead mis,» ütles Nataša järsku, «ma tean, et ma enam kunagi ei ole nii õnnelik, nii rahulik nagu praegu.»

«Tühi jutt, rumalus, lori,» ütles Nikolai ja mõtles: «Kui tore on mu Nataša! Teist niisugust sõpra mul ei ole ega saagi olema. Milleks tal on vaja mehele minna? Sõidaksime alati üheskoos!»

«Küll on tore see Nikolai!» mõtles Nataša.

«Aa, võõrastetoas on veel tuli,» ütles ta, osutades majaakendele, mis kaunilt helkisid öö märjas sametises pimeduses.

VIII

Krahv Ilja Andreitš pani mõisnikkude peamehe ameti maha, sest see oli seotud liiga suurte kuludega. Kuid ta rahaasjad ei paranenud ikkagi. Tihti märkasid Nataša ja Nikolai vanemate salajasi, rahutuid kõnelusi ja kuulsid jutte Rostovide suguvõsa toreda maja ning Moskvalähedase mõisa müümisest. Mõisnikkude peamehe ametita polnud enam vajadust nii suurteks vastuvõttudeks, ja elu Otradnojes veeres vaiksemini kui eelmistel aastatel, kuid suur maja ja tiibhooned olid ikka veel rahvast täis, lauda istus ikkagi üle kahekümne inimese. Kõik need olid omad, majas kodunenud inimesed, peaaegu perekonnaliikmed, või niisugused, kes näisid tingimata pidavat elama krahvi majas. Need olid muusikant Dümmler oma naisega, tantsuõpetaja Vogel koos perekonnaga, vanapreili Belova, kes elas majas, ja veel paljud teised: Petja õpetajad, preilide endine kasvatajanna ja lihtsalt inimesed, kel oli parem või kasulikum elada krahvi juures kui kodus. Ei olnud enam nii suurt külastajate hulka kui varem, kuid elu käik oli jäänud samaks, ilma milleta krahv ja krahvinna ei osanud endile elu ette kujutadagi. Samasugune oli, ja Nikolai poolt veel suurendatudki, jahirakendus, needsamad viiskümmend hobust ja viisteist kutsarit tallis; samad kallid kingitused nimepäevadeks ja üle kogu maakonna toredad lõunasöögid; needsamad krahvi visti- ja bostonimängud, millede juures ta oma kaarte kõigile nähtavale jättes laskis ennast iga päev sadade rublade viisi koorida naabritel, kes pidasid õigust krahv Ilja Andreitši kaardimänguseltskonda moodustada endile kõige kasulikumaks sissetulekuks.

Krahv tammus kõigis oma asjatoiminguis nagu hiiglasuures püünises, katsudes mitte uskuda, et ta on juba kinni jäänud, ja mässides end iga sammuga ikka rohkem ja rohkem sisse ning tundes end jõuetu olevat võrku, millesse ta oli takerdunud, puruks rebima või ettevaatlikult ning kannatlikult lahti harutama hakkama. Krah-

vinna tundis armastava südamega, et ta lapsed laostuvad, et krahv ei ole selles süüdi, et ta ei võigi olla teistsugune, kui ta on, et ta kannatab ka ise (kuigi varjab seda) teadmisest, et ta ise ja ta lapsed laostuvad, ja otsis abinõusid asja parandamiseks. Tema naiselikust vaatekohast näis olevat ainult üks abinõu: Nikolai abiellumine rikka pruudiga. Ta tundis, et see on viimane lootus ja et kui Nikolai peaks keelduma partiist, mille ta temale on leidnud, tuleb igavesti jumalaga jätta võimalusega asjadesse parandust tuua. See partii oli Julie Karagina, suurepäraste, vooruslikkude vanemate tütar, Rostovidele lapsepõlvest saadik tuntud ja nüüd oma viimase venna surma järel rikas pruut.

Krahvinna kirjutas otseselt Karaginale Moskvasse, tehes ettepaneku tema tütre ja oma poja abieluks ning sai soodsa vastuse. Karagina vastas, et tema on omalt poolt nõus, kuid et kõik oleneb ta tütre seisukohast. Karagina kutsus Nikolaid Moskvasse.

Mitmel korral kõneles krahvinna pisarsilmil pojale, et nüüd, kus ta mõlemad tütred on kindlustatud, on ta ainukeseks sooviks poega naisemehena näha. Ta ütles, et võiks siis rahuliku südamega surra, kui see teostuks. Seejärel rääkis ta, et tal olevat juba valmis vaadatud keegi suurepärane neiu, ja püüdis teada saada poja arvamist abiellumise suhtes.

Teistes kõnelustes kiitis ta Julie'd ja soovitas Nikolail pühadeks Moskvasse lõbutsema sõita. Nikolai aimas, kuhupoole ema jutud tüürivad, ja palus kord ühe niisuguse vestluse ajal emal täiesti avameelne olla. Ema avaldas siis talle, et kogu lootus asjade paranemiseks on nüüd rajatud ta abiellumisele Karaginaga.

«Aga mis siis, kui ma armastaksin kedagi varanduseta tütarlast, kas teie, *maman,* tõesti nõuaksite, et ma ohverdaksin oma armastuse ja au varanduse heaks?» küsis Nikolai emalt, mõistmata oma küsimuse julmust ja tahtes ainult näidata oma õilsust.

«Ei, sa ei mõistnud mind,» ütles ema, teadmata, kuidas end õigustada. «Sa ei mõistnud mind, Nikolaike. Ma soovin, et sina õnnelik oleksid,» lisas ta ja tundis, et ta ei räägi tõtt, et ta on segi läinud. Ta puhkes nutma.

«Emake, ärge nutke, ütelge mulle ainult, et te seda

tahate, ja te teate, et ma annan kogu oma elu, kõik annan ära selle eest, et teie oleksite rahulik,» ütles Nikolai. «Ma ohverdan kõik teie heaks, isegi oma armastuse.»

Kuid krahvinna ei tahtnud küsimust nõnda asetada: ta ei soovinud ohvrit oma pojalt, ta tahtis ise temale ohvrit tuua.

«Ei, sa ei mõistnud mind, ärgem kõnelgem sellest,» ütles ta pisaraid pühkides.

«Aga võib-olla ma armastangi vaest tütarlast,» ütles Nikolai endamisi. «Kas ma peaksin siis armastuse ja au ohverdama varanduse heaks? Imestan, kuidas võis emake mulle seda öelda. Sellepärast, et Sonja on vaene, ei tohi ma teda armastada,» mõtles ta, «ei tohi vastata ta kindlale, truule armastusele? Kuid temaga oleksin ma kindlasti õnnelikum kui mingisuguse nukuga nagu see Julie. Ma ei saa oma tundmust käsutada,» ütles ta endale. «Kui ma armastan Sonjat, siis on see tundmus minu jaoks tugevam ja kõrgem kui miski muu.»

Nikolai ei sõitnud Moskvasse, krahvinna ei teinud temaga enam juttu abiellumisest ja märkas kurbusega, vahel isegi vihaga üha suurema lähenemise tunnuseid oma poja ja kaasavarata Sonja vahel. Ta tegi endale sellepärast etteheiteid, kuid ei suutnud hoiduda torisemast Sonjaga ega tema kallal norimast, peatades teda tihti ilma põhjuseta, öeldes talle «teie» ja «mu armas». Just sellepärast heasüdamlik krahvinna Sonja peale kõige enam vihastaski, et see vaene mustasilmaline neiu oli nii tasane, nii hea, nii truu ning tänulik oma heategijaile ja nii ustavalt, kindlalt ning ennastohverdavalt armunud Nikolaisse, et talle polnud võimalik kõige vähematki ette heita.

Nikolai veetis koduste keskel oma puhkuse viimaseid päevi. Peigmehelt, vürst Andreilt, saadi neljas kiri, seekord Roomast, milles ta kirjutas, et ta oleks juba ammugi teel Venemaa poole, kui soojas kliimas poleks ootamatult lahti läinud ta haav, mis sunnib teda ärasõitu edasi lükkama tuleva aasta alguseni. Nataša oli endiselt armunud oma peigmehesse, tundis end endiselt rahulikuna selles armastuses ja oli endiselt vastuvõtlik kõigile elu rõõmudele; kuid peigmehest lahusoleku neljanda kuu lõpul hakkasid tema juures ilmnema nukruse silmapil-

gud, mille vastu ta ei suutnud võidelda. Tal oli kahju iseendast, oli kahju, et nii asjatult, ilma et kellelgi sellest kasu oleks, möödus aeg, mil ta tundis end nii suutelisena armastama ja olema armastatud.

Rostovide majas valitses kurb meeleolu.

IX

Jõudis kätte jõuluaeg. Peale piduliku jumalateenistuse, peale naabrite ja mõisapere pidulikkude ning igavate õnnesoovide, peale selle, et kõigil olid seljas uued riided, ei olnud midagi erilist, mis oleks tähistanud jõuluaega, ent kahekümnekraadises tuulevaikses pakases, päevases pimestavalt heledas päikesepaistes ja öises talvises tähevalguses tundus vajadust seda aega millegagi tähistada.

Kolmanda püha pärastlõunal olid kõik majakondsed oma tubadesse laiali läinud. Oli kõige igavam osa päevast. Nikolai, kes hommikul oli käinud naabreid külastamas, oli diivanituppa suikuma jäänud. Vana krahv puhkas oma kabinetis. Võõrastetoas ümmarguse laua ääres istus Sonja, joonistades mustrit. Krahvinna ladus pasjanssi. Majanarr Nastasja Ivanovna istus kurval näol kahe eidekese seltsis akna all. Nataša tuli tuppa, astus Sonja juurde, vaatas, mis ta teeb, läks siis ema juurde ja jäi vaikides seisma.

«Mis sa kõnnid ringi nagu kodutu?» küsis ema. «Mis sul vaja on?»

«T e d a on mul vaja... silmapilk, kohe praegu on mul vaja t e d a,» ütles Nataša silmade välkudes ega naeratanud. Krahvinna tõstis pead ja vaatas tütrele teraselt otsa.

«Ärge vaadake mind, ema, ärge vaadake: ma hakkan kohe nutma.»

«Istu, ole natuke siin minu juures,» ütles krahvinna.

«Ema, mul on t e d a tarvis. Miks ma hääbun sedaviisi, ema!...» Nataša hääl katkes, pisarad purskasid ta silmist, ja et neid varjata, pöördus ta kiiresti ümber ja väljus toast. Ta astus diivanituppa, seisatas siin, mõtles pisut ja läks edasi tüdrukutetuppa. Seal torises vana toa-

tüdruk noore lõõtsutava tüdruku peale, kes oli külma käest pereõuest sinna jooksnud.

«Aitab juba mängimisest,» rääkis vanaeit. «Kõige jaoks olgu oma aeg.»

«Lase tal minna, Kondratjevna,» ütles Nataša. «Mine, Mavruša, mine.»

Ja lasknud Mavruša minema, läks Nataša läbi saali eestuppa. Vanamees ja kaks noort teenrit mängisid siin kaarte. Preili tulekul katkestasid nad mängu ja tõusid püsti. «Mis ma peaksin nendega tegema?» mõtles Nataša.

«Jah, Nikita, mine, ole hea... (Kuhu ma peaksin ta saatma?) Jah, mine pereõue ja too, ole hea, üks kukk. Ja sina, Miša, too kaeru.»

«Veidike kaeru käsite tuua?» küsis Miša rõõmsalt ja teenistusvalmilt.

«Mine aga, mine ruttu,» kinnitas vanamees.

«Aga sina, Fjodor, otsi mulle kriiti.»

Puhvetitoast mööda minnes käskis Nataša teemasina lauale viia, kuigi selleks sugugi veel aeg polnud.

Puhvetiteener Fokaa oli kõige tigedam inimene kogu majas. Nataša armastas tema kallal oma võimu proovida. Fokaa ei uskunud Natašat ja läks küsima, kas see on õigus.

«Seda preilnat küll!» ütles Fokaa Nataša peale tehtult pahandades.

Keegi ei saatnud majas nii palju teenijaid käske täitma ega andnud neile nii palju tööd kui Nataša. Ta ei võinud ükskõikselt näha inimesi, ilma et poleks neid kuhugi saatnud. Ta otsekui proovis, kas mõni neist ei vihasta või ei pahane tema peale, kuid kellegi teise käske ei täitnud teenijad nii meelsasti kui Nataša omi. «Mis ma peaksin nüüd tegema? Kuhu peaksin minema?» mõtles Nataša, sammudes aeglaselt mööda koridori.

«Nastasja Ivanovna, missugused lapsed ma saan?» küsis ta majanarrilt, kes oma naistejakis talle vastu tuli.

«Kirbud, kiilid ja rohutirtsud,» kostis narr.

Oh, jumal küll, ikka üks ja seesama! Ah, kuhu peaksin küll minema? Mida peaksin endaga tegema? — Ja ta jooksis jalgadega kolistades kiiresti trepist üles Vogeli juurde, kes elas oma naisega ülemisel korral.

Vogeli juures istusid kaks kasvatajannat, laual seisid taldrikud rosinate, kreeka pähklite ja mandlitega. Kasvatajannad vestlesid selle üle, kus on odavam elada, kas Moskvas või Odessas. Nataša istus, kuulas tõsise mõtliku näoga nende juttu ja tõusis jälle.

«Madagaskari saar,» ütles ta. «Ma-da-gas-kar,» kordas ta selgesti iga silpi, ja jättes vastamata m-me Schossi küsimusele, millest ta räägib, lahkus toast.

Ta vend Petja oli samuti üleval: ta meisterdas oma hoidjaga tulevärki, mida kavatses öösel süüdata.

«Petja! Petka!» hüüdis Nataša talle. «Tule vii mind alla.» Petja jooksis tema juurde ja seadis selja ette. Nataša hüppas talle kukile, haarates tal kätega kaela ümbert kinni, ja poiss pistis hüpeldes temaga jooksma. «Ei, pole vaja... Madagaskari saar,» ütles Nataša, hüppas venna kukilt maha ja läks alla.

Olles justkui oma kuningriigi läbi käinud, proovinud oma võimu ja veendumusele jõudnud, et kõik on sõnakuulelikud, kuid et sellegipärast on igav, läks Nataša saali, võttis kitarri, istus pimedasse nurka kapi taha ja hakkas sõrmitsema bassikeeli, püüdes tabada muusikalist fraasi, mis talle oli meelde jäänud ühest ooperist, mida nad olid vürst Andreiga koos Peterburis kuulnud. Kõrvaliste kuulajate jaoks tuli tal kitarril välja midagi niisugust, millel polnud mingit mõtet, kuid ta enese kujutluses elustus nende helide tagant terve rida mälestusi. Ta istus kapi taga, silmad pööratud valgustriibule, mis langes puhvetitoa ukse vahelt, kuulas oma mängu ja andus mälestustele. Ta oli sellekohases meeleolus.

Sonja läks läbi saali puhvetituppa, napsiklaas käes, Nataša heitis pilgu temale, siis puhvetitoa uksepraole, ja talle tundus, et talle tuleb meelde, kuidas puhvetitoa ukse vahelt langes valgustriip ja kuidas Sonja napsiklaasiga mööda läks. «Ka see kõik oli täpipealt niisama,» mõtles Nataša.

«Sonja, mis see on?» hüüdis Nataša sõrmedega jämedat bassikeelt näppides.

«Ah, sina oled siin!» ütles Sonja võpatades, tuli lähemale ja jäi kuulama. «Ei tea. «Torm»?» ütles ta arglikult, kartes eksida.

«Just täpselt niisama võpatas ta, täpselt niisama astus juurde ja naeratas arglikult siis, kui see kõik juba kunagi oli,» mõtles Nataša, «ja täpselt niisama... mõtlesin ma, et temas puudub midagi.»

«Ei, see on koor «Veekandjast», — kuuled?» Ja Nataša laulis lõpuni ooperikoori motiivi, et Sonja sellest aru saaks.

«Kus sa käisid?» küsis Nataša.

«Vahetasin klaasis vett. Lõpetan kohe mustri joonistamise.»

«Sa oled alati tegevuses, aga mina seda ei oska,» ütles Nataša. «Kus on Nikolai?»

«Magab vist.»

«Sonja, sa mine aja ta üles,» ütles Nataša. «Ütle, et ma kutsun teda laulma.»

Ta istus veel, mõeldes sellest, mis see küll tähendab, et see kõik on olnud, ja seda küsimust lahendamata ja ilma et oleks seda sugugi kahetsenud, kandus ta kujutluses jälle tagasi sellesse aega, kui ta oli vürst Andreiga koos ja see teda armunud silmil vaatles.

«Ah, kui ta ometi rutem tagasi jõuaks. Ma kardan nii väga, et seda ei tulegi! Ja peaasi: ma vananen, vaat mis! Ei ole siis enam seda, mis minus praegu on. Aga võib-olla tuleb ta juba täna, tuleb kohe praegu. Võib-olla ta ongi juba tulnud ja istub seal võõrastetoas. Võib-olla ta jõudis juba eile siia ja ma olen selle unustanud.» Ta tõusis, pani kitarri ära ja läks võõrastetuppa. Kõik kodused, õpetajad, kasvatajad ja külalised istusid juba teelauas. Teenijad seisid laua ümber, — aga vürst Andreid ei olnud, oli vaid endine elu.

«Ahaa, seal ta on,» ütles Ilja Andreitš, nähes sisseastuvat Natašat. «Noh, istu minu juurde.» Kuid Nataša jäi peatuma ema kõrvale, vaadates ringi, nagu otsiks ta midagi.

«Ema!» lausus ta. «Andke mulle t e d a, andke, ema, ruttu, ruttu.» Ja jälle suutis ta vaevu nuttu tagasi hoida.

Ta istus lauda ja kuulatas vanemate inimeste ja Nikolai juttu, kes ka lauda tuli. «Oh, jumal küll, needsamad näod, needsamad jutud, isa hoiab samuti teetassi ja puhub täpselt samuti!» mõtles Nataša, tundes õudusega

endas tõusvat vastikust kõigi koduste vastu sellepärast, et nad olid ikka needsamad.

Pärast teejoomist läksid Nataša, Sonja ja Nikolai diivanituppa, oma lemmiknurka, kus alati algasid nende kõige südamlikumad jutud.

X

«Kas sul on vahel,» küsis Nataša vennalt, kui nad olid diivanitoas istet võtnud, «kas on vahel nii, et sulle näib, nagu ei tuleks enam midagi, mitte midagi: et kõik, mis on hea, on juba ära olnud? Ja mitte, et oleks igav, vaid on kurb?»

«Ja veel kuidas!» ütles Nikolai. «Mul on vahel nii olnud, et kõik on hästi, kõik on rõõmsad, aga mulle tuleb pähe, et see kõik on juba tüüdanud ja et kõigil oleks vaja ära surra. Kord polgus ma ei läinud pidule, aga seal oli muusika... ja mul hakkas järsku nii igav...»

«Ah, ma tean seda. Tean, tean,» haaras Nataša venna sõnast kinni. «Ma olin alles väike, kui see minuga juhtus. Mäletad, kord karistati mind ploomide pärast, ja teie kõik tantsisite, aga mina istusin klassitoas ja nutsin, — kunagi ei unusta ma seda: ma olin kurb ja mul oli kahju kõigist, enesest ja kõigist-kõigist. Ja peaasi, ma ei olnud süüdi,» ütles Nataša. «Mäletad sa?»

«Mäletan,» ütles Nikolai. «Mäletan, et tulin pärast sinu juurde ja tahtsin sind lohutada, aga tead, piinlik oli. Me olime hirmus kentsakad. Mul oli siis mänguasi — paiats, ja ma tahtsin seda sulle kinkida. Mäletad?»

«Aga kas sina mäletad,» ütles Nataša mõtlikult naeratades, «kuidas ammu, ammu, kui me alles üsna väikesed olime, onu meid kabinetti kutsus, see oli veel vanas majas, ja oli pime, — me astusime sisse ja korraga seisab seal...»

«Mooramees,» lõpetas Nikolai rõõmsalt naeratades. «Miks ei mäleta! Ma ei tea praegugi, kas see ikka oli mooramees, või me nägime teda unes või jutustati meile sellest.»

«Ta oli hall, mäletad, ja valged hambad — seisab ja vahib meile otsa...»

«Kas teie, Sonja, mäletate?» küsis Nikolai.

«Jaa, jaa, ma mäletan ka midagi,» vastas Sonja arglikult.

«Ma ju küsisin isalt ja emalt selle mooramehe kohta,» ütles Nataša. «Nad räägivad, et mingit moorameest polevat olnud. Aga sina ometi mäletad!»

«Kuidas siis, justkui praegu näeksin ta hambaid.»

«Kui imelik, just nagu oleks see olnud unes. Mulle meeldib see.»

«Aga kas mäletad, kuidas me saalis mune veeretasime, ja äkki olid seal kaks vanamoori ja hakkasid mööda vaipa keerlema. Kas oli see või ei olnud? Mäletad, kui tore oli?»

«Jah. Aga kas mäletad, kuidas isa sinises kasukas trepil püssi laskis?»

Nad arutasid naeratades ja naudinguga mälestusi, mitte kurbi, raugalikke, vaid poeetilisi, nooruslikke mälestusi, neid muljeid kõige kaugemast minevikust, kus unenägu sulab ühte tõelisusega, ja naersid tasakesi, rõõmutsedes millegi üle.

Sonja jäi nagu alati selles suhtes neist maha, ehkki nende mälestused olid ühised.

Sonja ei mäletanud paljut sellest, mis neile meelde tuli, ja see, mida ta mäletaski, ei äratanud temas seda poeetilist tunnet, mida nemad läbi elasid. Ta ainult nautis nende rõõmu, püüdes sellele kaasa elada.

Ta võttis osa ainult sellest, kui tuletati meelde tema esmakordset siiasõitu. Sonja jutustas, kuidas ta oli kartnud Nikolaid, sest Nikolail olid kuue peal nöörid ja lapsehoidja oli talle öelnud, et ka teda õmmeldakse nööridesse.

«Ja mina mäletan: mulle öeldi, et sa olevat kapsapea all sündinud,» ütles Nataša, «ja mäletan, et ma seda mitte uskuda siis ei julgenud, kuid teadsin, et see pole tõsi, ja mul oli nii piinlik.»

Selle vestluse ajal ilmus diivanitoa tagumise ukse vahele toatüdruku pea.

«Preili, kukk on toodud,» ütles tüdruk sosinal.

«Ei ole vaja, Polja, käsi tagasi viia,» lausus Nataša.

Keset diivanitoas kestvaid vestlusi astus tuppa Dünim-

ler ja läks nurgas seisva harfi juurde. Ta võttis kalevist katte pealt ära, ja harf andis dissonantsi.

«Eduard Karlõtš, mängige, palun, seda *monsieur* Fieldi *Nocturne*'i, mis mulle kõige rohkem meeldib,» ütles vana krahvinna hääl võõrastetoast.

Dümmler võttis harfil akordi ja tähendas Nataša, Nikolai ja Sonja poole pöördudes:

«Noored istuvad nii vaikselt!»

«Me filosofeerime,» ütles Nataša hetkeks tema poole vaadates ja jätkas juttu. Nüüd räägiti unenägudest.

Dümmler hakkas mängima. Nataša läks tasakesi, kikivarbail laua juurde, võttis küünla, viis selle välja ja istus tagasi tulles vaikselt oma kohale. Toas, eriti aga diivanil, kus nad istusid, oli pime, kuid suurtest akendest langes põrandale täiskuu hõbedast valgust.

«Tead, ma mõtlen,» ütles Nataša sosinal, end Nikolaile ja Sonjale lähemale nihutades, kui Dümmler oli juba mängu lõpetanud ja istus, sõrmitsedes tasakesi keeli ning olles nähtavasti kahevahel, kas jätta järele või alustada veel midagi uut, «ma mõtlen, et kui niiviisi aina meelde tuletada ja ikka edasi meelde tuletada, siis hakkad lõpuks mäletama sedagi, mis oli juba enne seda, kui mina maailma sündisin...»

«See on metempsühhoos,» ütles Sonja, kes oli alati hästi õppinud ja kõike mäletas. «Egiptlased uskusid, et meie hinged olid varem loomades ja lähevad jälle loomadesse.»

«Ei, ma ei usu seda, et me olime loomades,» ütles Nataša ikka sosinal, kuigi muusika oli juba lõppenud, «vaid tean kindlasti, et me olime inglid seal kuskil ja olime ka siin ja seepärast mäletamegi kõike...»

«Kas võin teie seltsi tulla?» küsis tasa ligiastunud Dümmler ja istus nende juurde.

«Kui me olime varem inglid, miks oleme siis nüüd madalamale sattunud?» ütles Nikolai. «Ei, see pole võimalik!»

«Mitte madalamale, kes sulle ütles, et madalamale?... Kust ma tean, mis ma enne olin,» vaidles Nataša veendunult vastu. «Hing on ju surematu... järelikult, kui ma elan igavesti, siis elasin ma ka varem, elasin terve igaviku.»

«Jah, kuid meil on raske kujutleda igavikku,» tähendas Dümmler, kes noorte juurde oli tulnud leebe, pisut põlgliku muigega, kuid rääkis nüüd niisama vaikselt ja tõsiselt nagu nemadki.

«Miks siis on raske igavikku kujutleda?» sõnas Nataša. «Tänane päev on olemas, homne päev tuleb, alati tuleb, ja eile oli olemas ning üleeile oli...»

«Nataša! Nüüd on sinu kord. Laula mulle midagi,» kuuldus krahvinna hääl. «Mis te seal istute nagu vandeseltslased!»

«Ema, ma mitte ei tahaks!» ütles Nataša, kuid tõusis ühtlasi püsti.

Keegi neist, isegi eakas Dümmler, poleks tahtnud vestlust katkestada ega sellest diivanitoa nurgakesest lahkuda, kuid Nataša tõusis püsti ja Nikolai istus klavikordi ette. Nataša astus nagu tavaliselt keset saali, valides resonantsiks soodsaima paiga, ja hakkas laulma ema lemmikpala.

Nataša ütles küll, et ta ei taha laulda, kuid ta polnud enam ammu niiviisi laulnud ega laulnud ka kaua aega hiljem nii, nagu laulis sel õhtul. Krahv Ilja Andreitšil, kes kabinetis vestles Mitjakesega, läksid Nataša laulu kuuldes valitsejale korralduste tegemisel sõnad segi nagu koolipoisil, kes lõpetab ülesannet, et mängima rutata, ja ta jäi lõpuks vait. Ka Mitjake kuulas ning seisis naerunäol vaikselt krahvi ees. Nikolai ei pööranud silmi õelt ja tõmbas hinge ühel ajal temaga. Sonja mõtles Natašat kuulates sellest, milline määratu vahe on tema ja ta sõbratari vahel ning kui võimatu on tal olla vähemalt osaltki niisama kütkestav kui ta nõbu. Vana krahvinna istus õnnelik-nukralt naeratades, pisarad silmis, ja vangutas aeg-ajalt pead. Ta mõtles nii Natašale kui ka isenda noorusele ja sellele, kuidas midagi ebaloomulikku ja kohutavat on eelseisvas Nataša abielus vürst Andreiga.

Dümmler oli krahvinna kõrvale istunud ja kuulas suletud silmil.

«Jah, krahvinna,» ütles ta lõpuks, «see on euroopalik talent, tal ei ole enam midagi õppida, — niisugune pehmus, õrnus, jõurikkus...»

«Ah, kuidas ma kardan tema pärast, kuidas ma kar-

dan,» lausus krahvinna ega mäletanud isegi, kellega ta räägib. Ta emainstinkt ütles talle, et Natašas on midagi liiga palju ja et ta seepärast ei saa õnnelik olla. Nataša polnud veel laulmist lõpetanud, kui neljateistkümneaastane Petja vaimustatult tuppa jooksis teatega kostümeeritute tulekust.

Nataša katkestas äkki laulu.

«Tola!» karjatas ta venna peale, jooksis tooli juurde, langes sellele ja puhkes nii kangesti nutma, et hulgal ajal enam pidama ei saanud.

«Pole midagi, ema, pole tõesti midagi, ainult niisama: Petja ehmatas mind,» rääkis ta, püüdes naeratada, kuid pisarad aina voolasid ja nuuksed pigistasid ta kõri.

Kostümeeritud mõisateenijad: karud, türklased, kõrtsmikud, prouad, hirmsad ja naljakad, kügelesid algul pakast ja lusti kaasa tuues arglikult eestoas; seejärel pugesid nad üksteise selja taha hoides saali, ja esmalt häbelikult, siis aga järjest lõbusamalt ning hoogsamalt algasid laulud, tantsud, ring- ja jõulumängud. Olles kostümeeritud ära tundnud ja naernud nende üle, läks krahvinna võõrastetuppa. Krahv Ilja Andreitš istus säraval näol saalis, jagades mängijaile kiitust. Noored olid kuhugi kadunud.

Pool tundi hiljem tekkis saali teiste kostümeeritute hulka veel vana rokokoodaam — see oli Nikolai. Petja oli türklanna, Dümmler — kloun, Nataša — husaar ja Sonja — tšerkess, korgisõega joonistatud vurrude ja kulmudega.

Pärast heatahtlikku imetlust, mitte-äratundmist ja kiitusi maskeerimatute poolt leidsid noored oma kostüümid sedavõrd head olevat, et neid tuleks veel kellelegi näidata.

Nikolai, kes tahtis kõigile oma troikaga hea teega lõbusõitu teha, pani ette kümmekond kostümeeritud mõisateenijat kaasa võtta ja onu poole sõita.

«Ei, mis te teda, vanainimest, tülitate!» ütles krahvinna. «Ja tema pool ei ole ka ruumi end ringi pööratagi. Kui sõita, siis juba Meljukovide juurde.»

Meljukova oli leskproua, kes oma mitmesuguses vanuses lastega ja nende kasvatajannade ning kasvatajatega elas Rostovidest nelja versta kaugusel.

«Just, *ma chère*, see on õige mõte,» haaras rõõmsasse tujusse sattunud vana krahv mõttest kinni. «Otsekohe maskeerin enda ära ja sõidan teiega kaasa. Küll ma juba Pašetale elu sisse teen!»

Kuid krahvinna polnud nõus krahvi kaasa lubama: viimasel oli kõik need päevad jalg haige olnud. Otsustati, et Ilja Andrejevitšil pole võimalik minna, aga kui Luise Ivanovna (m-me Schoss) kaasa läheb, siis võivad ka preilid Meljukova poole sõita. Sonja, kes alati oli pelglik ja tagasihoidlik, hakkas tungivamalt kui keegi teine Luise Ivanovnat paluma, et see ei keelduks.

Sonja riietus oli kõige parem. Ta vurrud ja kulmud sobisid talle haruldaselt hästi. Kõik kiitsid teda, et ta on väga kena, ja ta oli talle mitteomases reipas meeleolus. Mingi sisemine hääl ütles talle, et ta saatus otsustatakse kas täna või mitte iialgi, ja ta näis oma meheülikonnas hoopis teise inimesena. Luise Ivanovna nõustus, ja poole tunni pärast sõitsid neli troikat rautatud saanijalaste kiunudes ja krudisedes jäisel lumel, kellukeste ja kuljuste kõlinal trepi ette.

Nataša andis esimesena tooni jõulumeeleoluks ja see meeleolu muutus ühelt teisele kandudes aina lõbusamaks ja jõudis haripunkti siis, kui kõik läksid välja pakase kätte ja läbisegi rääkides, üksteist hõigates, naerdes ning kisades saanidesse istusid.

Kaht troikat kasutati igapäevasteks sõitudeks; kolmas oli vana krahvi troika orlovi traavliga aiste vahel; neljas — Nikolai oma, madalavõitu musta karvase aisahobusega. Nikolai seisis oma vanaeideriietuses, millele ta oli peale tõmmanud vöötatud husaarisineli, keset saani ja hoidis ohje.

Oli nii valge, et ta nägi kuu paistel helkivaid metallnaaste valjaste küljes ja hobuste silmi, kui need hirmunult piidlesid pealeistujaid, kes pimeda trepikatuse all käratsesid.

Nikolai saani istusid Nataša, Sonja, m-me Schoss ja kaks tüdrukut. Vana krahvi saani istusid Dümmler oma naisega ja Petja; teistesse saanidesse seadsid end istuma kostümeeritud mõisainimesed.

«Lase ees, Zahhar!» hüüdis Nikolai isa kutsarile, et jätta endale võimalust temast tee peal mööda ajada.

Vana krahvi troika, kus istusid Dümmler ja teised kostümeeritud, hakkas jalaste kiunudes, nagu külmuks ta lume külge, ja aisakella kumedalt kõlisedes liikuma. Kõrvalhobused surusid endid aiste vastu ja vajusid hangedesse, murdes suhkruna kõva ja helkivat lund.

Nikolai järgnes esimesele troikale; tagapool hakkasid kõmisema ja kiunuma ülejäänud. Algul sõideti tasast sörki mööda kitsast teed. Kuni sõideti piki aiaäärt, langesid raagus puude varjud tihedalt üle tee ja varjasid heledat kuuvalgust, ent niipea kui tara tagant välja jõuti, avanes ümberringi liikumatu, kuuvalgusse uppuv sinaka varjundiga teemandisäraline lumelagendik. Järsku kolksatas eesmine saan teeauku, täpselt samuti kolksatasid ka teine ja järgmised, ning siis hakkasid saanid jõhkralt sügavat vaikust lõhestades üksteise järel teed mööda laiali venima.

«Jänese jäljed, palju jälgi!» kostis Nataša hääl jäässe külmas liikumatus õhus.

«Kui selge on, *Nicolas*!» ütles Sonja hääl. Nikolai vaatas Sonja poole ja kummardus alla, et ta nägu ligemalt näha. Mingi hoopis uus, armas, mustade kulmude ja vurrudega nägu vaatas talle kuuvalguses nii lähedasena ja ühtlasi kaugena sooblinahkade vahelt vastu.

«See oli varem Sonja,» mõtles Nikolai. Ta silmitses Sonja nägu veel lähemalt ja naeratas.

«Mis on, *Nicolas*?»

«Ei midagi,» vastas Nikolai ja pöördus jälle hobuste poole.

Kui jõuti kõvaks sõidetud maanteele, mis oli reejalaseist läikima hõõrutud ja üleni kaetud kuuvalguses paistvate jäänaelte jälgedega, hakkasid hobused iseenesest ohje pingule kiskuma ja kiirust lisama. Vasakpoolne kõrvalhobune tõmbas kaela looka ja rebis hüpeldes oma trenge. Aisahobune õõtsutas end kõrvu liigutades, nagu tahaks küsida: «Kas alata, või on veel vara?» Eespool paistis valgel lumel selgesti Zahhari must troika, mis oli juba kaugele ette jõudnud ja helistas eemal oma kumedat kellukest. Tema saanist kuuldus kostümeeritute hõikeid, naeru ja hääli.

«Nah, mu kullakesed!» hüüdis Nikolai, tõmmates üht ohjaharu ja piitsa tõstes. Ainult nagu kõvemaks muutuva

vastutuule ja pingutavate ning aina kiirust lisavate kõrvalhobuste tõmmete järgi võis märgata, kui kiiresti lendab troika.

Nikolai vaatas taha. Kisa ja kiljumisega, piitsa keerutades ja aisahobuseid galopeerima sundides kihutasid teised troikad järele. Aisahobune õõtsus kindlalt looga all ega mõelnudki väsida, vaid tõotas ikka veel ja veel hoogu lisada, kui vaja.

Nikolai jõudis esimesele troikale järele. Nad sõitsid mingist mäest alla, pöördusid laialt ärasõidetud taliteele jõeäärsel luhal.

«Kus me praegu sõidame?» mõtles Nikolai. «Vist mööda Kossoi luhta. Aga ei, see on midagi uut, mida ma pole veel iial näinud. See pole ei Kossoi luht ega ka mitte Djomkini mägi, vaid jumal teab mis! See siin on midagi uut ja nõiduslikku. Aga noh, olgu mis ta on!» Ja ta hakkas hobuste peale käratades esimesest troikast mööda ajama.

Zahhar hoidis hobuseid tagasi ja pööras oma kulmudeni härmatanud näo tema poole.

Nikolai laskis oma hobused täies hoos minema. Zahhar sirutas käed ette, matsatas korra ergutavalt suuga ja laskis ka omad minema.

«Nüüd, peremees, hoia alt!» lausus ta. Veel kiiremini sööstsid troikad kõrvuti edasi ja kärmesti sibasid kihutavate hobuste jalad. Nikolai hakkas ette jõudma. Zahhar tõstis väljasirutatud käte asendit muutmata ühe käe ohjadega kõrgemale.

«Tühi jutt, peremees!» karjus ta Nikolaile.

Nikolai laskis kõik oma hobused galopeerima ja kihutas Zahharist mööda. Hobused paiskasid saanisistujaile näkku peenikest kuiva lund, nende kõrval kajas mahajääva troika kellukese äge tilin ja segunesid kiiresti liikuvad jalad ning varjud. Mitmelt poolt kuuldus saanijalaste kriuksumist lumes ja naiste kiljatusi.

Nikolai hoidis jälle hobuseid tagasi ja vaatas ringi. Ümberringi oli ikka seesama kuuvalgusse uppuv nõiduslik lagendik sellele puistatud tähtedega.

«Zahhar karjub, et ma pööraksin vasakule. Aga miks vasakule?» mõtles Nikolai. «Kas me siis Meljukovide juurde sõidame, kas see on siis Meljukovka? Me sõidame

jumal teab kus, ja jumal teab, mis meiega sünnib, — ning kõik, mis meiega sünnib, on väga imelik ja hea.» Ta vaatas selja taha saani.

«Näe, tal on vurrud ja kulmud — kõik üleni valged,» ütles keegi kitsaste vurrude ja kulmudega mees saanis istuvate imelikkude, kenade ja võõraste inimeste hulgast.

«See oli vist Nataša,» mõtles Nikolai, «ja too on m-me Schoss, aga võib-olla ka mitte. Aga kes on see vurrudega tšerkess, seda ma ei tea, kuid armastan teda.»

«Kas teil on vahest külm?» küsis ta. Nad ei vastanud ja hakkasid naerma. Tagumisest saanist hüüdis Dümmler vist midagi naljakat, kuid polnud hästi kuulda, mida nimelt.

«Jah, jah,» vastasid hääled naerdes.

Aga siis järsku tuli mingi võlumets ühtesulavate mustade varjude ja teemantidena helkivate laikudega ning mingi marmorastmete reaga ja mingite nõiduslikkude hoonete hõbekatused ja mingite loomade läbilõikav kiljumine. «Kui see nüüd tõepoolest on Meljukovka, siis on seda imelikum, et me sõitsime jumal teab kus, aga jõudsime Meljukovkasse,» mõtles Nikolai.

See oli tõepoolest Meljukovka, ja paraadtrepile jooksid tüdrukud ning teenrid küünaldega ja rõõmsate nägudega.

«Kes seal on?» küsiti trepilt.

«Krahvi kostümeeritud, hobustest on tunda,» vastasid hääled.

XI

Pelageja Danilovna Meljukova, tüse energiline naine, prillid ees ja lahtine kapott seljas, istus võõrastetoas oma tütarde keskel ja püüdis hoolitseda, et neil igav ei oleks. Nad valasid vaikselt õnne ja vaatlesid vahast tekkinud kujude varjusid, kui eestoast hakkas kostma saabunute jalgade müdinat ja hääli.

Husaarid, daamid, nõiad, klounid ja karud köhisid eestoas kurku puhtaks, pühkisid külmast härmatanud nägu ja astusid siis saali, kus kärmesti süüdati küünlaid. Kloun Dümmler ja vanaproua Nikolai alustasid tantsu. Ümbritsetud kisavaist lastest, tegid kostümeeritud oma nägu varjates ja häält muutes kummardusi perenaise ees ja asetusid mööda tuba laiali.

«Ah, võimatu on ära tunda! Ja Nataša! Vaadake, kelle moodi ta ometi on! Tõesti, ta tuletab mulle kedagi meelde. Ja kui tore on Eduard Karlõtš. Ma ei tundnud äragi. Ja kuidas ta tantsib! Ah, heldeke, ja missugune tšerkess! Tõesti, see sobib Sonjale. Ja kes see veel on? Tõesti, tegite rõõmu! Tõstke lauad kõrvale, Nikita, Vanja. Meie istusime siin nii vaikselt.»

«Ha-ha-haa! . . . Missugune husaar, missugune husaar! Justkui poiss, ja jalad! . . . Ma ei või vaadata . . .» kuuldusid hääled.

Nataša, noorte Meljukovade lemmik, kadus nendega koos tagatubadesse, kuhu nõuti korki ja mitmesuguseid halatte ning meesteriideid, mida neiude paljastatud käed avatud ukse vahelt teenritelt vastu võtsid. Kümne minuti pärast ühinesid kõik Meljukovide noored kostümeeritud külalistega.

Olles teinud korralduse külalistele ruumi teha ja härraseid ning mõisarahvast kostitada, käis Pelageja Danilovna prille eest võtmata, tagasihoitult naeratades maskide keskel ringi, vahtis neile ligidalt näkku ega tundnud kedagi ära. Mitte ainult, et ta ei tundnud ära Rostovisid ja Dümmlerit, vaid ta ei suutnud ära tunda isegi oma tütreid ega neid oma mehe halatte ja mundreid, mis neil seljas olid.

«Ja kust see siin pärit on?» küsis ta, kõnetades oma tütarde kasvatajannat ja vaadates näkku oma tütrele, kes kujutas Kaasani tatarlast. «Vist keegi Rostovidest. Ja teie, härra husaar, kus polgus teie teenite?» küsis ta Natašalt. «Türklasele aga paku pastilaad,» ütles ta maiustusi ringikandvale puhvetiteenrile. «Seda nende seadus ei keela.»

Vaadates veidraid ja naljakaid paasid, mida sooritasid tantsijad, kes olid lõplikult otsustanud, et kui nad on kostümeeritud, siis ei tunne neid keegi ära, ja kes seetõttu enam sugugi ei häbenenud, peitis Pelageja Danilovna vahel näo rätikusse ja kogu ta lihav keha rappus tagasihoidmatust, heasüdamlikust vanainimesenaerust.

«Ah, mu Sašinett, Sašinett!» hüüdis ta.

Pärast vene tantse ja ringmänge ühendas Pelageja Danilovna mõisarahva ja härrased üheks suureks ringiks; toodi sõrmus, nöör ja hõberubla, ja algasid ühismängud.

Tunni aja pärast olid kõik kostüümid kortsunud ja korrast ära. Korgiga joonistatud vurrud ja kulmud hõõrdusid laiali higiseil, õhetavail ja rõõmsail nägudel. Pelageja Danilovna hakkas kostümeerituid juba ära tundma, oli vaimustuses sellest, kui hästi olid kostüümid tehtud ja kuidas nad eriti hästi sobisid preilidele, ja tänas kõiki, et nad teda nii kenasti lõbustasid. Külalised kutsuti võõrastetuppa õhtust sööma, saalis aga korraldati kostitamist mõisarahvale.

«Aga saunas tulevikku ennustada — see on alles hirmus!» rääkis õhtulauas vanapiiga, kes elas Meljukovide juures.

«Mispärast hirmus?» küsis Meljukovide vanem tütar.

«Teie juba ei lähe, siin on julgust vaja...»

«Mina lähen,» ütles Sonja.

«Jutustage, kuidas oli see lugu tolle preiliga,» palus teine Meljukova.

«Oli niiviisi, et läks ükskord keegi preili sauna,» rääkis vanapiiga, «võttis kaasa kuke, kahe inimese lauanõud — ja istus nagu kord ja kohus. Istus natuke, ja äkki kuuleb, sõidabki... kellukestega, kuljustega saan sõitis ette. Kuuleb, et tuleb. Sisse astub täiesti inimese kujul ohvitser mis ohvitser. Tuleb sisse ja istub tema juurde oma kohale laua äärde.»

«Ooh, ooh!» hüüatas Nataša, pööritades õudusega silmi.

«Ja kuidas ta siis, hakkas rääkima ka?»

«Jah, nagu inimene kunagi, kõik nagu peab olemagi, ja hakkas meelitama. Preilil oleks vaja olnud jutuajamisega tema aega viita kuni kukelauluni; aga ta lõi kartma ja peitis näo käte vahele. Ja ohvitser nabis ta kinni. Hea oli, et tüdrukud parajasti jaole said...»

«Mis te neist hirmutate!» ütles Pelageja Danilovna.

«Emake, te ise olete ju ka tahtnud tulevikku teada saada...» sõnas tütar.

«Aga kuidas aidas ennustatakse?» küsis Sonja.

«Noh, minnakse kas või praegugi aida juurde ja kuulatatakse. Mida siis kuulete: kui on kuulda kolkimist ja kopsimist — siis on halvasti; aga kui kuuldub terade puistamist — siis see tähendab head. Aga juhtub ka, et...»

«Ema, jutustage, mis juhtus teile aidas.»

Pelageja Danilovna naeratas.

«Oh, ma olen juba unustanud...» ütles ta. «Ega teist ju keegi ei lähe.»

«Mina lähen. Pelageja Danilovna, laske mind, mina lähen,» ütles Sonja.

«Eks mine siis, kui ei karda.»

«Luise Ivanovna, kas ma võin minna?» küsis Sonja.

Kas mängiti sõrmuse-, nööri- või rublamängu, või vesteldi nagu praegu, Nikolai ei eemaldunud Sonjast ja silmitses teda hoopis uue pilguga. Talle tundus, et alles täna on ta esmakordselt, tänu neile korgiga veetud vurrudele, Sonjat täielikult tundma õppinud. Sonja oli sel õhtul tõepoolest nii rõõmus, elav ja kaunis, millisena Nikolai teda veel iial polnud näinud.

«Siis niisugune on ta, aga mina olin loll!» mõtles ta, vaadates Sonja säravaid silmi ja ta õnnelikku, vaimustatud, vurrude all põskedele lohukesi moodustavat naeratust, mida ta varem polnud näinud.

«Ma ei karda midagi,» ütles Sonja. «Kas võib kohe minna?» Ta tõusis püsti. Sonjale seletati ära, kus asub ait, kuidas ta peab vaikselt seisma ja kuulatama, ja talle anti kasukas. Ta võttis selle üle pea ja heitis pilgu Nikolaile.

«Kui tore on see tütarlaps!» mõtles Nikolai. «Mis mul küll seni on arus olnud!»

Sonja astus koridori, et aida juurde minna. Nikolai läks kähku peatrepile, öeldes, et tal on palav. Majas oli suure rahvahulga tõttu tõepoolest umbne.

Väljas valitses seesama liikumatu külm, paistis seesama kuu, kuid oli veelgi valgem. Valgus oli nii hele ja lumel helkivaid tähti nii palju, et taevasse polnud tahtmist vaadatagi, ja tõelisi tähti ei olnud märgata. Taevas oli must ja igav, maa peal oli lõbus.

«Loll olen ma, loll! Mida ma seni ootasin?» mõtles Nikolai, jooksis trepist alla ja läks ümber majanurga rada mööda, mis viis tagatrepi juurde. Ta teadis, et sealt tuleb Sonja. Poolel teel seisid puuriidad, neid kattis lumi, neilt langes vari; üle nende ja nende kõrvalt langesid lumele ja teerajale läbi põimudes vanade raagus pärnade varjud. Teerada viis aida juurde. Aida palksein

ja lumega kaetud katus sätendasid kuuvalguses, nagu oleksid nad mingist kalliskivist välja raiutud. Aias praksatas puu ja siis jäi kõik jälle täiesti vaikseks. Rind tundus hingavat mitte õhku, vaid mingit iginoort jõudu ja rõõmu.

Tüdrukutetoa trepilt kuuldus samme, viimasele astmele kantud lumi kriuksatas valjusti jalge all, ja vanapiiga hääl ütles:

«Otse, otse seda rada mööda, preili. Ainult ärge taha vaadake!»

«Ma ei karda,» vastas Sonja hääl ja mööda rada hakkasid Nikolai suunas krudinal ning kriginal astuma Sonja õhukestes kingakestes jalad.

Sonja sammus kasukasse mässituna. Ta märkas Nikolaid alles kahe sammu kauguselt ja nägi teda samuti mitte enam niisugusena, nagu oli varem näinud ja alati pisut kartnud. Nikolai oli nüüd naiseriietes, sasitud juustega ja õnneliku ning Sonjale uudse naeratusega. Sonja jooksis kiiresti tema juurde.

«Hoopis teine ja ikka seesama,» mõtles Nikolai, silmitsedes Sonja nägu, mis oli üleni valgustatud kuupaistest. Ta ajas käed kasuka alla, mis kattis Sonja pead, süleles teda, surus enda vastu ja suudles huultele, mille kohal olid vurrud ja mis lõhnasid põletatud korgi järele. Sonja suudles Nikolaid otse keset huuli, vabastas kasuka alt oma väikesed käed ja asetas need mõlemalt poolt Nikolai põskedele.

«Sonja!... *Nicolas!*..» ütlesid nad ainult. Nad jooksid aida juurde ja pöördusid siis tagasi, kumbki oma trepi kaudu.

XII

Kui hakati Pelageja Danilovna juurest tagasi sõitma, korraldas Nataša, kes alati kõike nägi ja tähele pani, saanidesse asetumise niiviisi, et Luise Ivanovna ja ta ise istusid Dümmleri saani, Sonja aga ühte saani Nikolai ja tüdrukutega.

Nikolai sõitis tagasiteel rahulikult, võidu ajamata, ja selles imelises kuuvalguses ühtelugu Sonjat silmitsedes otsis selle kõike moondava valguse käes, maalitud kul-

mude ja vurrude alt seda oma endist ja praegust Sonjat, kellest ta otsustas mitte iialgi enam lahkuda. Ta silmitses teda, ja kui ta ära tundis ikka sellesama ja teise Sonja ning talle meelde tuli see suudlusega segunev korgilõhn, hingas ta täiel rinnal sisse jääkülma õhku, ja vaadeldes möödaruttavat maapinda ning helkivat taevast, tundis end jälle võluriigis viibivat.

«Sonja, kas s u l on hea olla?» küsis ta aeg-ajalt.

«Jah,» vastas Sonja. «Aga s i n u l?»

Poolel teel andis Nikolai ohjad kutsari kätte, lippas natukeseks Nataša saani juurde ja astus saanitiivale.

«Nataša,» sosistas ta õele prantsuse keeli, «tead, ma olen otsustanud Sonja suhtes.»

«Sa ütlesid talle?» küsis Nataša ja ta nägu lõi järsku särama rõõmust.

«Oh, kui kentsakas sa oled nende vurrude ja kulmudega, Nataša! Kas sul on hea meel?»

«Mul on nii hea meel, nii hea meel! Ma juba vihastasin su peale. Ma ei ole sulle rääkinud, kuid sa kohtlesid teda inetult. Tal on ju niisugune süda, *Nicolas,* — kui hea meel mul on! Ma olen mõnikord vastik, kuid mul oli piinlik üksinda, ilma Sonjata õnnelik olla,» jätkas Nataša. «Nüüd aga on mul nii hea meel! Noh, jookse tema juurde!»

«Ei, pea... ah, kui naljakas sa oled!» ütles Nikolai, vaadeldes õde ja leides ka temas midagi uut, ebaharilikku ja hurmav-õrna, mida ta varem polnud tema juures näinud. «Nataša, see on midagi nõiduslikku. Eks?»

«Jah,» vastas Nataša, «sa tegid väga hästi.»

«Kui ma oleksin teda varem näinud niisugusena, nagu ta praegu on,» mõtles Nikolai, «oleksin juba ammugi küsinud, mis teha, ja oleksin teinud kõik, mis ta iganes oleks käskinud, ja kõik oleks olnud hästi.»

«Sul on siis hea meel ja ma tegin hästi?»

«Oh, nii hästi! Hiljuti läksin ma emaga sellepärast tülli. Ema ütles, et Sonja püüab sind. Kuidas võib niiviisi rääkida! Ma oleksin emaga peaaegu tõrelema hakanud. Ja iialgi ei luba ma kellelgi Sonja kohta midagi halba öelda või mõtelda, sest temas on ainult head.»

«Niisiis tegin hästi?» küsis Nikolai, silmitsedes veel kord uurivalt õe näoilmet, et veenduda, kas ta räägib

tõtt, hüppas siis saabaste kriuksudes saanitiivalt maha ja jooksis oma saani juurde. Ikka seesama õnnelik, naeratav, vurrudega ja säravate silmadega, sooblinahkse mütsi alt vastu vahtiv tšerkess istus seal, ja see tšerkess oli Sonja, ja see Sonja oli kindlasti ta tulevane õnnelik ning armastav naine.

Koju jõudes jutustasid neiud emale, kuidas nad veetsid aja Meljukovide pool, ja läksid siis oma tuppa. Nad riietusid lahti, kuid jätsid korgiga joonistatud vurrud alles ja istusid veel kaua, vesteldes oma õnnest. Nad rääkisid sellest, kuidas nad hakkavad abielus olles elama, kuidas nende mehed on omavahel sõpruses ja kuidas nad on õnnelikud. Nataša laual seisid juba õhtul Dunjaša poolt valmis pandud peeglid.

«Ainult kunas see kõik tuleb? Kardan, et mitte iialgi ... See oleks liiga ilus!» ütles Nataša tõustes ja peeglite juurde astudes.

«Istu, Nataša, võib-olla sa näed teda,» ütles Sonja. Nataša süütas küünlad ja istus.

«Näen kedagi vurrudega,» sõnas Nataša, nähes peeglis oma nägu.

«Ei maksa naerda, preili,» tähendas Dunjaša.

Sonja ja toatüdruku abiga leidis Nataša peeglile õige asendi; ta nägu omandas tõsise ilme ja ta jäi vait. Kaua istus ta, silmitsedes peeglites kaugenevate küünalde rida ja oletades (kuuldud juttude kohaselt) kord, et ta saab näha kirstu, kord, et ta saab näha t e d a, vürst Andreid, tolles viimases, ebamäärases, ähmases peegliruudus. Aga nii valmis kui ta oligi iga pisimatki täpikest inimese või kirstu kujutiseks pidama, ta ei näinud midagi. Ta hakkas kiiresti silmi pilgutama ja tuli peegli juurest ära.

«Miks teised näevad, aga mina ei näe midagi?» küsis ta. «Noh, istu sina, Sonja. Täna pead sa tingimata,» ütles ta. «Ainult sa vaata minu eest ... Ma kardan täna kangesti!»

Sonja istus peegli ette, seadis end vastavasse asendisse ja hakkas vahtima.

«Sofja Aleksandrovna näevad kindlasti,» ütles Dunjaša sosinal, «aga teie muudkui naerate.»

Sonja kuulis neid sõnu ja kuulis, kuidas Nataša sosinal ütles:

«Mina tean ka, et ta näeb. Ta nägi ka mineval aastal.»

Minutit kolm vaikisid kõik. «Tingimata!» sosistas Nataša ega lõpetanud ... Äkki eemaldas Sonja peegli, mida ta käes hoidis, ja kattis silmad käega.

«Ah, Nataša!» ütles ta.

«Kas nägid? Nägid? Mida sa nägid?» hüüatas Nataša peeglit enda kätte võttes.

Sonja ei näinud midagi, ta tahtis parajasti silmi pilgutama hakata ja püsti tõusta, kui kuulis Nataša häält, kes ütles «tingimata» ... Ta ei tahtnud petta ei Dunjašat ega Natašat ja tal oli raske paigal istuda. Ta ei teadnud isegi, kuidas ja mis põhjusel ta hüüatas, kui käe silmade ette tõstis.

«Kas nägid teda?» küsis Nataša Sonjal käest kinni haarates.

«Jah. Oota ... ma ... nägin teda,» ütles Sonja tahtmatult ega teadnud veel, keda Nataša mõtles selle sõna all: kas t e d a — Nikolaid või t e d a — Andreid.

«Miks ma ei peaks ütlema, et nägin? Teised ju ometi näevad! Ja kes saab kindlaks teha, kas ma nägin või ei näinud?» vilksatas mõte läbi Sonja pea.

«Jah, ma nägin teda,» ütles ta.

«Kuidas siis? Kuidas? Kas seisab või lamab?»

«Ei, ma nägin ... Alguses ei olnud midagi, aga järsku näen, et ta lamab.»

«Andrei lamab? Kas ta on haige?» küsis Nataša hirmust pärani silmil sõbrannale otsa vaadates.

«Ei, just vastupidi ... tal oli rõõmus nägu ja ta pöördus minu poole.» Ja seda öeldes tundus Sonjale endalegi, et ta oli näinud seda, millest ta rääkis.

«Noh, ja siis, Sonja?»

«Edasi ma ei näinud enam selgesti, midagi sinist ja punast oli ...»

«Sonja! Millal tuleb ta tagasi? Millal näen ma teda? Mu jumal, kuidas ma kardan tema pärast ja iseenda pärast, ja kõige pärast on mul hirm ...» rääkis Nataša ning heitis Sonja lohutustele sõnagagi vastamata voodisse ja lebas veel kaua pärast seda, kui küünal oli kustutatud, avasilmi liikumatult voodis ja vahtis läbi jäätanud aknaruutude külma kuuvalgusse.

XIII

Varsti pärast pühi teatas Nikolai emale, et ta armastab Sonjat ja on kindlalt otsustanud temaga abielluda. Krahvinna, kes oli ammu märganud seda, mis toimus Sonja ja Nikolai vahel, ja oli seda selgitust oodanud, kuulas poja sõnad vaikides ära ja ütles talle, et ta võib abielluda, kellega tahab, kuid et ei tema ega ka isa ei anna talle oma õnnistust niisuguseks abieluks. Nikolai tundis esimest korda, et ema ei ole temaga rahul ja et ta hoolimata kogu oma armastusest poja vastu ei anna järele. Ta saatis jahedalt ja pojale pilkugi heitmata oma mehe järele; ja kui viimane kohali tuli, tahtis krahvinna talle Nikolai juuresolekul lühidalt ning jahedalt teatada, milles on asi, kuid ei pidanud vastu: puhkes pahameelest nutma ja lahkus toast. Vana krahv hakkas kõheldes Nikolaid manitsema ja paluma teda oma kavatsusest loobuda. Nikolai vastas, et ta ei saa oma sõna murda, ja isa katkestas ohates ning ilmselt kohmetununa õige varsti oma jutu ja läks krahvinna poole. Kõigi kokkupõrgete puhul pojaga ei saanud krahv lahti süütundest tema ees majapidamise laostumise pärast ja seetõttu ei saanud ta poja peale vihastada, kui see keeldus abiellumast rikka pruudiga ja valis kaasavarata Sonja; talle tuli neil juhtudel ainult veel elavamalt meelde, et kui majapidamine poleks laostunud, siis ei võiks paremat naist kui Sonja Nikolaile enam soovidagi, ja et süüdlane selles laostumises on ainuüksi tema oma Mitjakesega ja oma harjumustega, millest ta ei suuda loobuda.

Isa ja ema ei rääkinud pojaga rohkem sellest asjast; kuid mõni päev pärast seda kutsus krahvinna Sonja enda juurde ja hakkas julmusega, mida üks ega teine ei oodanud, temale ette heitma tänamatust ja Nikolai võrgutamist. Sonja kuulas vaikselt, langetatud silmil krahvinna julmi sõnu ega mõistnud, mida temalt nõutakse. Ta oli valmis oma heategijaile kõike ohvriks tooma. Mõte eneseohverdusest oli ta kõige armsamaks mõtteks; kuid praegusel juhul ei suutnud ta aru saada, kellele ja mida ta peab ohverdama. Ta ei saanud teisiti, kui pidi armastama krahvinnat ja kogu Rostovide perekonda, kuid ta ei

saanud ka teisiti, kui pidi armastama Nikolaid ja teadma, et sellest armastusest oleneb Nikolai õnn. Sonja oli vaikne ja nukker ega rääkinud vastu. Nikolai ei suutnud, nagu talle endale näis, niisugust seisukorda kauem taluda ja läks emaga asja selgitama. Kord palus ta ema andestada temale ja Sonjale ning nõustuda nende abieluga, kord ähvardas ta ema sellega, et kui Sonjat hakatakse taga kiusama, abiellub ta temaga otsekohe salaja.

Krahvinna vastas jahedusega, mida poeg polnud veel iial näinud, et tema, Nikolai, on täiskasvanu, et vürst Andrei abiellub ilma isa nõusolekuta ja et ka Nikolai võib teha sedasama, kuid et tema ei tunnista seda i n t r i g a n t i iial oma tütreks.

Pahvatades vihale sõnast «intrigant», kõrgendas Nikolai häält ja ütles emale, et ta poleks iial arvanud, et ema võiks teda sundida oma tundeid müüma, aga et kui see nii on, siis ütleb ta viimast korda ... Kuid ta ei jõudnud veel öelda seda otsustavat sõna, mida ema ta näoilme järgi temalt hirmuga ootas ja mis oleks võib-olla igaveseks jäänud julma mälestusena nende vahele. Nikolai ei jõudnud lõpuni öelda, sest tuppa astus kahvatu ja tõsise näoga Nataša, kes oli ukse taga pealt kuulanud.

«Nikolaike, sa räägid rumalusi, vaiki, vaiki! Ma ütlen sulle, vaiki! ...» lausus ta peaaegu karjudes, et venna häält summutada.

«Ema, kullake, see ei ole sugugi sellepärast... mu südameke, vaeseke,» pöördus ta ema poole, kes end suhete katkestamise lävel tundes hirmunult pojale otsa vahtis, kuid kangekaelsuse ja võitlusehasardi tõttu ei tahtnud ega võinud järele anda.

«Nikolaike, ma teen sulle selgeks, mine ära ... Kuulge, emake, kallike,» rääkis Nataša emale.

Ta sõnad olid mõttetud, kuid nad saavutasid seda, mida ta tahtis.

Krahvinna peitis raskelt nuuksuma hakates pea tütre rinnale, Nikolai aga tõusis püsti, haaras pea käte vahele ja väljus toast.

Nataša võttis lepitusasja enda hooleks ja viis selle niikaugele, et Nikolai sai emalt lubaduse, et Sonjat ei

hakata taga kiusama, ja andis omalt poolt lubaduse, et ta vanemate teadmata midagi ette ei võta.

Kindla kavatsusega, kui asjad polgus on korraldatud, teenistusest lahkuda, koju tulla ning Sonjaga abielluda, sõitis Nikolai nukrana ja tõsisena, kodustega lahkhelis, kuid, nagu talle enesele tundus, kirglikult armununa jaanuari algul polku tagasi.

Pärast Nikolai ärasõitu muutus Rostovide maja nukramaks kui kunagi varem. Krahvinna jäi hingelisest ärritusest haigeks.

Sonja oli kurb Nikolaist lahusoleku ja veel enam selle vaenuliku tooni pärast, millest krahvinna teda koheldes ei suutnud hoiduda. Krahv oli rohkem kui kunagi varem mures asjade halva seisukorra pärast, mis nõudsid mingisuguseid otsustavaid abinõusid. Oli paratamatult tarvis maha müüa Moskva maja ja Moskva-lähedane mõis; maja müümiseks aga oli vaja Moskvasse sõita. Kuid krahvinna tervis sundis teda sõitu päevast päeva edasi lükkama.

Nataša, kes oma peigmehest lahusoleku esimesed kuud oli üle elanud kergelt ning isegi lõbusalt, muutus nüüd iga päevaga ikka erutatumaks ja kärsitumaks. Mõte, et tema parim aeg, mida ta võiks pühendada armastusele vürst Andrei vastu, nii asjatult ja ilma et sellest kellelegi kasu oleks, kaotsi läheb, piinas teda lakkamatult. Vürst Andrei kirjad enamasti vihastasid teda. Talle oli solvav mõelda, et samal ajal, kui tema elu täidab ainult mõte peigmehest, elab too tõelist elu, näeb uusi paiku, uusi inimesi, kes teda huvitavad. Mida köitvamad olid vürst Andrei kirjad, seda suurem oli Nataša meelepaha. Ta omad kirjad vürst Andreile ei pakkunud talle mingit lohutust, vaid tundusid igava ja võltsi kohustusena. Ta ei osanud kirjutada, sest ta ei suutnud kirjas tõetruult väljendada kas või üht tuhandikkugi sellest, mida ta oli harjunud väljendama häälega, naeratusega ja pilguga. Ta kirjutas klassikalis-ühetoonilisi, kuivi kirju, milledele ta ise ei omistanud mingit tähendust ja millede ortograafilisi vigu krahvinna parandas mustandeis.

Krahvinna tervis ei paranenud ikka veel, kuid Moskvasõitu pikemalt edasi lükata ei olnud enam võimalik. Oli tarvis kaasavara valmistada, oli tarvis maja maha müüa, ja pealegi oodati vürst Andreid esmalt Moskvasse, kus sel talvel elas vürst Nikolai Andreitš, ja Nataša oli kindel, et ta ongi juba saabunud.

Krahvinna jäi maale, krahv aga sõitis Sonjat ja Natašat kaasa võttes jaanuari lõpul Moskvasse.

VIIES JAGU

I

Pärast vürst Andrei ja Nataša kihlumist tundis Pierre äkki ilma mingi nähtava põhjuseta, et ta ei saa enam jätkata endist elu. Nii tugevasti kui ta oligi veendunud tõdedes, mida talle ilmutas ta heategija, nii rõõmustav kui oligi esialgu see kiindumus sisemisse enesetäiendustöösse, millele ta andus niisuguse õhinaga, — pärast vürst Andrei ja Nataša kihlumist ja pärast Jossif Aleksejevitši surma, mille kohta ta sai teate peaaegu samal ajal, kaotas senine elu tema silmis järsku igasuguse veetluse. Jäi järele üksnes elu raamistik: ta maja hiilgustharrastava naisega, kelle vastu praegu oli väga armulik keegi tähtis isik, tutvus kogu Peterburi seltskonnaga ning teenistus oma igavate formaalsustega. Ja kogu see endine elu kerkis äkki ootamatu jälkusega Pierre'i silmade ette. Ta lakkas päevikut pidamast, hoidus vendade seltskonnast, hakkas uuesti klubis käima, hakkas jälle ohtrasti jooma, lähenes jälle poissmeeste seltskondadele ning alustas säärast elu, et krahvinna Jelena Vassiljevna vajalikuks pidas talle karmi märkust teha. Tundes, et naisel on õigus, ja et teda mitte kompromiteerida, sõitis Pierre Moskvasse.

Moskvas, niipea kui ta oli jõudnud oma tohutu suurde majja närbunud ja närbuvate vürstitaride ning suure teenijaskonnaga, niipea kui ta nägi — linnas ringi sõites — seda Iveri jumalaema kabelit loendamatute küünlatuledega kuldsete pühapiltide ees, seda Kremli väljakut äratallamata lumega, neid voorimehi ja Sivtsev Vražeki osmikuid, kui ta nägi Moskva vanataate, kes midagi

enam ei soovinud ja kuhugi ruttamata oma eluõhtut veetsid, nägi vanu Moskva aadlidaame, Moskva balle ja Moskva Inglise klubi, — tundis ta end olevat kodus, vaikses sadamas. Moskvas oli tal rahulik, soe ja kodune nagu vanas räpases hommikukuues.

Kogu Moskva seltskond, alates vanaeitedest ja lõpetades lastega, võttis Pierre'i vastu nagu kauaoodatud külalise, kelle koht alati oli valmis ja vaba. Moskva seltskonnale oli Pierre kõige armsam, heasüdamlikum, targem, lõbusam ja suuremeelsem veidrik, hajameelne ja südamlik, vana tüüpi vene härrasmees. Ta rahakott oli alati tühi, sest see oli lahti kõigile.

Tuluõhtud, halvad maalid, raidkujud, heategevad seltsid, mustlased, koolid, ettetellimisega lõunasöögid, joomingud, vabamüürlased, kirikud, raamatud — kellelegi ega millestki ei öelnud ta ära, ja kui poleks olnud kaht sõpra, kes olid temalt palju raha laenanud ja teda oma eestkoste alla võtsid, oleks ta kõik ära jaganud. Klubis ei toimunud ilma temata ühtki lõunasööki ega piduõhtut. Niipea kui ta pärast kaht pudelit margood oma kohale diivanil oli laskunud, koguneti ta ümber, ja algasid arutlused, vaidlused, naljad. Kus tülitseti, seal lepitas ta ainuüksi oma heasüdamliku naeratusega ja märki tabanud naljasõnaga. Vabamüürlaste kantiinloožid oli igavad ja loiud, kui teda kohal ei olnud.

Kui ta pärast poissmeeste õhtusööki lõbusa seltskonna palvetele järele andes heasüdamlikult ning muhedalt naeratades oma kohalt tõusis, et nendega kaasa sõita, kajasid noorsoo keskel rõõmu- ja vaimustushüüded. Ballidel tantsis ta, kui kavaleridest puudu tuli. Noortele daamidele ja preilidele meeldis ta sellepärast, et ta kellegagi kurameerimata oli kõigi vastu ühtemoodi armastusväärne, eriti pärast õhtusööki. *«Il est charmant, il n'a pas de sexe,»*[1] öeldi tema kohta.

Pierre oli samasugune heasüdamlikult oma elupäevi Moskvas surma poole saatev eru-kammerhärra, nagu neid leidus siin sadasid.

Kuidas oleks ta kohkunud, kui seitsme aasta eest, mil

[1] Ta on nii meeldiv, tal ei ole sugu,

ta oli just välismaalt tagasi tulnud, oleks keegi talle öelnud, et tal pole tarvis enam midagi otsida ega kavatseda, et tema tee on ammugi rajatud, igaveseks ette määratud, ja et kui palju ta ka ei rabeleks, ta jääb selleks, kes olid kõik teised tema seisukorras. Ta ei oleks saanud seda uskuda! Kas polnud tema see, kes oli kõigest hingest soovinud kord Venemaad vabariigiks muuta, kord ise Napoleon olla, kord jälle filosoof, taktik, Napoleoni võitja? Kas polnud tema see, kes pidas võimalikuks ja soovis kirglikult kogu patust inimkonda ümber luua ning ise jõuda täiuslikkuse ülima astmeni? Kas polnud tema asutanud küll koole, küll haiglaid ja priiks lasknud oma talupoegi?

Aga kõige selle asemel on ta nüüd truudusetu naise rikas mees, eru-kammerhärra, kes armastab hästi süüa, napsi võtta ning nööpe lahti päästes natuke valitsustki siunata, Moskva Inglise klubi liige ja Moskva seltskonna kõigi poolt armastatud liige. Ta ei suutnud hulgal ajal leppida mõttega, et ta on nüüd seesama Moskva eru-kammerhärra, millist tüüpi ta seitse aastat tagasi nii sügavalt oli põlanud.

Vahel lohutas ta end mõttega, et ta ainult niisama, ajutiselt elab seda elu; kuid siis kohutas teda teine mõte, et nii mõnigi mees on juba «ajutiselt», nagu temagi, kõik hambad suus ja tihedad juuksed peas, sellesse ellu ja sellesse klubisse astunud, kuid sealt lahkunud ilma ainsagi hambata ja juukseta.

Uhkuse silmapilkudel, kui ta järele mõtles oma olukorra üle, näis talle, et ta on hoopis teistsugune, erinev neist eru-kammerhärradest, keda ta varem oli põlanud; et nood olid labased ja rumalad, rahul ja rahuldatud oma seisukorraga, «kuid mina pole ka nüüd rahul, tahaksin ikka veel midagi ära teha inimsoo heaks,» kinnitas ta enesele uhkuse silmapilkudel. «Aga võib-olla ka kõik need mu saatusekaaslased rabelesid ja otsisid täpselt samuti nagu minagi mingit uut, oma teed elus, ja kanti samuti kui minagi olukorra, seltskonna ja tõuomaduste survel — selle loodusliku jõu survel, mille vastu inimene on võimetu, sinnasamasse kuhu minagi,» rääkis ta enesele tagasihoidlikkuse silmapilkudel. Ja olles elanud Moskvas mõnda aega, ta ei põlanudki enam, vaid hakkas armastama, austama ja haletsema oma saatusekaaslasi samuti nagu iseennast.

Pierre'il ei olnud enam, nagu varem, silmapilke, mil teda valdas meeleheide, raskemeelsus ja tülgastus elu vastu. Kuid seesama haigus, mis varem oli avaldunud teravate hoogudena, oli tõrjutud sisemusse ega lahkunud temast hetkekski. «Milleks? Mispärast? Mis küll toimub maailmas?» küsis ta eneselt arusaamatuses mitu korda päeva jooksul, hakates tahtmatult juurdlema elunähtuste mõtte üle; kuid kogemuste põhjal teades, et neile küsimustele pole vastust, katsus ta neist kähku kõrvale pöigelda, võttis kätte raamatu või ruttas klubisse või Apollon Nikolajevitši poole linna klatšijutte kuulama.

«Jelena Vassiljevna, kes pole iial armastanud midagi muud peale oma keha ja kes on üks kõige rumalamaid naisi maailmas,» mõtles Pierre, «näib inimestele tarkuse ning rafineerituse tipuna ja tema ees kummardatakse. Napoleon Bonaparte oli kõigi poolt põlatud senikaua, kui ta oli suur, aga sellest ajast peale, kui ta on muutunud armetuks veiderdajaks, püüab keiser Franz talle oma tütart ebaseaduslikuks abikaasaks sokutada. Hispaanlased saadavad katoliku vaimulikkude kaudu palveid jumala poole tänuks selle eest, et nad võitsid 14. juunil prantslasi, prantslased aga läkitavad nendesamade katoliku vaimulikkude kaudu tänupalveid selle eest, et nad 14. juunil võitsid hispaanlasi. Mu vennad vabamüürlased tõotavad verevandega, et nad on valmis kõik ohverdama ligimese kasuks, kuid ei anneta vaeste heaks üht rublagi ja intrigeerivad Astread Taevamanna Otsijate vastu ning püüavad saada ehtsat šoti vaipa ja ürikut, mille mõtet ei tea ka see, kes selle kirjutas, ja mida kellelegi vaja ei ole. Meie kõik tunnistame kristlikku õpetust, mis käsib ülekohut andestada ja ligimest armastada, sedasama õpetust, mille põhjal oleme Moskvasse püstitanud need nelikümmend korda nelikümmend kirikut, eile aga peksti piitsaga surnuks väejooksik, ja sellesama armastuse ning andeksandmise õpetuse teener, preester, laskis soldatil enne hukkamist risti suudelda.» Nii mõtles Pierre, ja kogu see üldine, kõigi poolt tunnustatud vale, kuidas ta sellega oligi harjunud, pani teda iga kord imestama, nagu oleks see midagi uut. «Ma mõistan seda valet ja

segadust,» mõtles ta, «aga kuidas neile selgeks teha kõike seda, mida ma mõistan? Ma olen seda katsunud ja alati leidnud, et ka nemad mõistavad südamepõhjas sedasama mis minagi, kuid püüavad s e d a mitte näha. Järelikult peab see nõnda olema! Aga mina, kuhu pean mina minema?» mõtles Pierre. Tal oli paljude inimeste, eriti venelaste juures esinev õnnetu omadus näha ja uskuda headuse ning tõe võimalust ja liiga selgesti näha elu kurjust ning valet, ilma et oleks jõudu elust tõsiselt osa võtta. Igasugune tööala oli Pierre'i silmis ühendatud kurjuse ja pettusega. Mis ta ka iganes ei katsunud olla, mida ta ka käsile ei võtnud, kurjus ja vale tõrjusid teda kõikjalt tagasi ja tõkestasid tal kõik teed tegevuse juurde. Kuid elada oli ometi tarvis, oli tarvis millegagi tegelda. Liiga kohutav oli olla nende lahendamatute eluküsimuste surve all, ja Pierre andus esimestele juhuslikkudele ahvatlustele, et aga neid küsimusi unustada. Ta liikus ringi igasugustes seltskondades, jõi ohtrasti, ostis maale ja ehitas, peamiselt aga luges.

Ta luges ja luges kõike, mis kätte juhtus, ja luges nii, et vaevalt koju jõudes, kui teenrid teda alles lahti riietasid, oli ta juba raamatu võtnud ja luges — ja lugemisele järgnes magamine, magamisele lobisemine võõrastetubades ja klubis, lobisemisele jooming ja naised, joomingule jälle lobisemine, lugemine ja viin. Joomine muutus talle ikka enam ja enam füüsiliseks ning ühtlasi ka hingeliseks vajaduseks. Hoolimata arstide kinnitustest, et joomine on talle ta korpulentsuse juures kardetav, jõi ta väga palju. Tal oli täiesti hea olla alles siis, kui ta oli endalegi märkamatult kummutanud oma suurde suhu mõned klaasid veini ja tundis kehas mõnusat soojust, õrnust kõigi oma ligimeste vastu ja mõistuse valmisolekut pealiskaudseks reageerimiseks igale mõttele, ilma selle olemusse süvenemata. Alles siis, kui ta oli ära joonud pudeli või kaks veini, tundis ta ähmaselt, et too sassis, kohutav elusõlm, mis varem oli talle hirmu peale ajanud, polegi nii kohutav, nagu talle näis. Pisut kumiseva peaga lobisedes, teiste juttu kuulates või pärast lõuna- või õhtusööki raamatut lugedes nägi ta alatasa seda sõlme mõnest selle küljest. Kuid ainult alkoholi mõju all ütles ta enesele: «See pole midagi. Selle harutan ma

lahti, — mul ongi juba seletus valmis. Aga praegu pole aega, — pärast mõtlen kõige selle üle järele!» Kuid see p ä r a s t ei tulnud iialgi.

Tühja kõhuga, hommikul, näisid kõik endised küsimused niisama lahendamatuina ja kohutavaina, ja Pierre haaras kiiresti mõne raamatu ning rõõmustas, kui keegi tema poole tuli.

Vahel tuli Pierre'ile meelde kord kuuldud jutustus sellest, kuidas sõdurid sõjas kuulirahe all varjendis olles, kui neil pole midagi teha, endile hoolega mingit tegevust otsivad selleks, et kergem oleks hädaohtu taluda. Ja Pierre'ile näisid kõik inimesed olevat niisugused sõdurid, kes päästavad end elu eest: kes auahnusega, kes kaardimänguga, kes seaduste kirjutamisega, kes naistega, kes mänguasjadega, kes hobustega, kes poliitikaga, kes jahiga, kes viinaga, kes riigiasjadega. «Pole olemas ei tühist ega tähtsat, kõik on ühesugune. Kui vaid saaksin end päästa selle eest, nii kuidas oskan!» mõtles Pierre. «Ainult et mitte näha e l u, seda kohutavat e l u.»

II

Talve algul saabus vürst Nikolai Andreitš Bolkonski koos tütrega Moskvasse. Oma mineviku tõttu, oma mõistuse ja originaalsuse tõttu, eriti aga seetõttu, et tol ajal oli juba nõrgenenud vaimustus keiser Aleksandri valitsemise vastu, ja selle prantsusevastase ning patriootilise suuna tõttu, mis sellal Moskvas valitses, sai vürst Nikolai Andreitš kohe moskvalaste erilise austuse osaliseks ning Moskva valitsusevastase opositsiooni kesksekskujuks.

Vürst oli selle aastaga tublisti vananenud. Tema juures avaldusid ilmsed raukuse tunnused: äkilised suigatamised, ajaliselt ligemate sündmuste unustamine ja kaugemate mäletamine ning lapselik auahnus, millega ta vastu võttis Moskva vastasrinna juhi osa. Sellest hoolimata äratas ta kõigis oma külalistes ühtemoodi austavat lugupidamist, eriti õhtuti, kui ta teelauda ilmus kergeslühikeses kasukas ning puuderdatud parukaga ja kellestki ajendatuna alustas oma katkendlikke jutustusi minevi-

kust või veel katkendlikumaid ja teravamaid hinnanguid tänapäeva kohta. Külastajaile pakkus kogu see vanaaegne maja oma hiiglasuurte seinapeeglitega, ennerevolutsiooniaegse mööbliga, puuderdatud teenritega ja möödunud sajandisse kuuluv järsuloomuline ning tark vanamees ise koos oma vagura tütre ja nägusa prantslannaga, kes suhtusid temasse hardusega, suursugust ning meeldivat vaatepilti. Kuid külastajad ei mõelnud sellele, et peale nende paari-kolme tunni, mille kestel nemad nägid pererahvast, oli ööpäevas veel kakskümmend kaks tundi, mille jooksul maja elas oma varjatud, sisemist elu.

Viimasel ajal muutus see sisemine elu Moskvas vürstitar Marjale väga raskeks. Tal puudusid Moskvas tema parimad rõõmud — vestlused jumalainimestega ja üksindus, mis olid teda kosutanud Lõssõje Gorõ's, pealinna elu aga ei pakkunud talle mingeid paremusi ega rõõmusid. Seltskonnas ta ei käinud: kõik teadsid, et isa ei luba teda seltskonda muidu kui endaga kaasas; vürst ise aga ei saanud hädise tervise tõttu kuskil käia ja Marjat ei kutsutudki enam lõunatele ega õhtustele koosviibimistele. Meheleminekulootused oli vürstitar Marja täielikult jätnud. Ta nägi seda külmust ja tigedust, millega vürst Nikolai Andreitš vastu võttis ja minema saatis noormehi, kellest oleksid võinud kosilased saada ja kes mõnikord külastasid nende maja. Sõpru vürstitar Marjal ei olnud: sel Moskva-sõidul pettus ta kahes oma kõige lähedasemas inimeses. M-lle Bourienne, kellega ta varemaltki ei saanud täiesti avameelne olla, muutus talle nüüd vastumeelseks ja ta hakkas mõningail põhjustel temast eemalduma. Julie, kes elas Moskvas ja kellega vürstitar Marja oli viis aastat järjest kirjavahetuses olnud, osutus nüüd, kui vürstitar Marja temaga jälle isiklikult kokku sai, talle täiesti võõraks. Olles oma vendade surma tõttu saanud Moskva üheks kõige rikkamaks pruudiks, elas Julie sel ajal seltskondlikkude lõbustuste keerises. Ta oli ümbritsetud noormeestest, kes, nagu ta arvas, olid järsku ta häid omadusi hindama hakanud. Julie oli nüüd vananeva piiga eas, kes tunneb, et on kätte jõudnud viimane võimalus meheleminekuks ja et kas nüüd või mitte kunagi otsustatakse ta saatus. Vürstitar Marja mõtles neljapäeviti nukra muigega, et nüüd pole tal kellelegi enam kir-

jutada, sest et Julie, Julie, kelle juuresolekust ta ei tundnud mingit rõõmu, oli siin ja puutus temaga kokku iga nädal. Otsekui vana emigrant, kes on keeldunud abiellumast daamiga, kelle juures ta on mitmel aastal oma õhtuid veetnud, kahetses vürstitar Marja seda, et Julie oli siin ja et tal polnud kellelegi kirjutada. Vürstitar Marjal polnud Moskvas kellegagi rääkida, kellelegi oma muret pihtida, kuid muret oli viimasel ajal palju juurde tulnud. Vürst Andrei tagasituleku ja ta abiellumise tähtaeg lähenes, aga tema poolt antud ülesanne — isa selleks ette valmistada — oli mitte ainult täitmata, vaid asi näis isegi hoopis nurja aetud olevat, ja krahvitar Rostova nime mainimine viis vana vürsti, kes niigi oli suurema osa ajast halvas tujus, päris rööpast välja. Uueks mureks olid vürstitar Marjale viimasel ajal tunnid, mida ta andis kuueaastasele vennapojale. Oma suhetes Nikolaikesega avastas ta eneses õudusega isa kergestiärritatavust. Kui palju ta endale ka ei kinnitanud, et ei tohi ägestuda vennapoega õpetades, kuid peaaegu iga kord, kui ta raamatutikuga istus prantsuse keele aabitsa juurde, oli tal nii kange tahtmine võimalikult kiiremini ja kergemini oma teadmisi edasi anda lapsele, kes juba kartis, et tädi otsekohe vihastab, — et ta poisi vähimagi tähelepanematuse puhul võpatas, ruttama hakkas, ägestus, kõrgendas häält, vahel poissi käest raputas ja teda nurka pani. Pannud poisi nurka, hakkas ta ise nutma oma tigeda, halva iseloomu üle, ja Nikolaike tuli samuti nuttes ilma loata nurgast ära, lähenes temale, kiskus ta märgi käsi näo eest ära ja lohutas teda. Kuid rohkem, kõige rohkem muret valmistas vürstitarile isa närvilisus, mis oli alati suunatud tütre vastu ja viimasel ajal muutus isegi julmuseks. Kui isa oleks teda sundinud öid läbi kummardusi tegema, kui ta oleks teda peksnud, sundinud puid ja vett tassima, — siis poleks vürstitar Marjale mõttessegi tulnud, et ta olukord on raske; kuid see armastav piinaja, — eriti julm seetõttu, et ta armastas tütart ja seepärast piinas iseennast ja teda, — mõistis teda mitte üksnes tahtlikult solvata ja alandada, vaid talle ka selgeks teha, et tema on alati ja kõiges süüdlane. Viimasel ajal tuli vana vürsti juures ilmsiks uus joon, mis kõige rohkem piinas vürstitar Marjat, — see oli tema üha suu-

rem lähenemine m-lle Bourienne'ile. Talle poja kavatsusest teadasaamise järel esimesel silmapilgul pähe tulnud naljamõte, et kui Andrei abiellub, siis abiellub ka tema Bourienne'iga, hakkas talle nähtavasti meeldima, ja viimasel ajal suhtus ta kangekaelselt, (nagu vürstitar Marjale näis) ainult selleks, et tütart solvata, erilise hellusega m-lle Bourienne'isse ja väljendas oma rahulolematust tütre suhtes armastuse ülesnäitamisega Bourienne'i vastu.

Kord Moskvas suudles vana vürst tema juuresolekul (vürstitar Marjale näis, et isa tegi seda meelega tema juuresolekul) m-lle Bourienne'i kätt, tõmbas ta enda ligi ja süleles teda hellalt. Vürstitar Marja läks näost punaseks ja jooksis toast välja. Mõne minuti pärast astus m-lle Bourienne naeratades vürstitar Marja tuppa ja jutustas oma meeldiva häälega midagi lõbusat. Vürstitar Marja pühkis kärmesti pisarad ära, astus otsustaval sammul Bourienne'i juurde ja hakkas, ilmselt isegi teadmata, mis ta teeb, vihase rutakusega ja kärkivalt prantslanna peale karjuma.

«Jälk, alatu ja ebainimlik on kasutada nõrkust . . .» Ta ei lõpetanud. «Minge välja mu toast!» karjatas ta ja puhkes nutma.

Järgmisel päeval ei lausunud vürst tütrele sõnagi, kuid vürstitar Marja märkas, et lõunalauas käskis ta toitu pakkuda alates m-lle Bourienne'ist. Lõunasöögi lõpul, kui puhvetiteener endise harjumuse kohaselt jälle kõigepealt vürstitarile kohvi pakkus, sattus vürst järsku raevuhoogu, viskas Filippi kepiga ja tegi otsekohe korralduse ta soldatiks anda.

«Sõna ei kuulata . . . kaks korda ütlesin! . . . Ei kuulata! *Mademoiselle* on esimene selles majas; ta on mu parim sõber!» karjus vürst. «Ja kui sa enesele lubad,» karjus ta vihaselt, pöördudes esimest korda vürstitar Marja poole, «veel kord, nagu sa eile julgesid . . . end tema ees unustada, siis ma näitan sulle, kes on majas peremees. Välja! Et ma ei näeks sind enam. Palu temalt andeks!»

Vürstitar Marja paluski Amalja Jevgenjevnalt ja isalt andeks enese eest ja puhvetipoiss Filipi eest, kes oli eestkostmist palunud.

Niisugustel silmapilkudel kogunes vürstitar Marja hingesse tunne, mis sarnanes uhkusega toodud ohvri üle. Ja just niisugustel silmapilkudel hakkas järsku see isa, keda ta halvustas, tema juuresolekul kas prille otsima, kobades kätega nende lähedal ja neid mitte nähes, või unustas selle, mis nüüdsama oli olnud, või tegi nõrkevail jalul ebakindla sammu ja vaatas ringi, kas keegi märkas ta nõrkust, või, mis oli kõige halvem, jäi lõunalauas, kui polnud külalisi, kes teda ergutasid, äkki tukkuma, lastes salvrätiku käest libiseda, ja langetas tudiseva pea taldriku kohale. «Ta on vana ning nõrk, ja mina julgen teda hukka mõista!» mõtles vürstitar Marja niisugustel silmapilkudel vastikustundega iseenese vastu.

III

1811. aastal elas Moskvas kiiresti moodiläinud prantsuse arst Métivier, hiiglasuurt kasvu ilus mees, armastusväärne nagu prantslane, ja nagu kõik rääkisid, harukordse ravimisoskusega. Teda koheldi kõrgema seltskonna majades mitte kui arsti, vaid kui võrdset.

Vürst Nikolai Andreitš, kes muidu naeris arstiteaduse üle, oli viimasel ajal m-lle Bourienne'i soovitusel selle arsti visiitidega nõustunud ja harjus temaga. Métivier külastas vürsti paar korda nädalas.

Nigulapäeval, vürsti nimepäeval, käis kogu Moskva ta maja paraadtrepi ees, kuid vürst oli teinud korralduse mitte kedagi vastu võtta; ainult väheseid, kellede nimed ta teatas vürstitar Marjale, käskis ta lõunale kutsuda.

Métivier, kes hommikul tuli vürstile õnne soovima, pidas kui arst kohaseks *de forcer la consigne*[1], nagu ta ütles vürstitar Marjale, ja läks vürsti juurde sisse. Juhtus nii, et sel nimepäeva hommikul oli vana vürst kõige halvemas tujus. Kogu hommikupoole käis ta majas ringi kõigiga norides ja teeseldes, nagu ei mõistaks ta, mis temale räägitakse, ja nagu ei mõistetaks teda. Vürstitar Marja tundis hästi seda vaikse ja mureliku torisemise meeleolu, mis tavaliselt lõppes raevuhooga, ja veetis kogu selle hommiku nagu laetud ja ülestõmmatud kuk-

[1] vägivaldselt sisse tungida.

kedega püssi ees, oodates paratamatut pauku. Hommik möödus kuni arsti tulekuni õnnelikult. Olles arsti läbi lasknud, istus vürstitar Marja raamatut kätte võttes võõrastetuppa ukse juurde, kust oli kuulda kõik, mis toimus kabinetis.

Algul kuulis ta ainult Métivier' häält, siis isa häält, seejärel rääkisid mõlemad hääled korraga, uks paiskus lahti ja lävele ilmusid kohkunud ilus Métivier oma musta juuksesalguga ja vürst öömütsiga ning hommikukuues, vihast moondunud näo ja ahenenud silmateradega.

«Ah sa ei mõista?» karjus vürst. «Aga mina mõistan! Prantsuse spioon! Bonaparte'i sulane, spioon, välja minu majast, välja, ütlen ma!» Ja ta virutas ukse kinni.

Métivier astus õlgu kehitades *mademoiselle* Bourienne'i juurde, kes kisa peale oli kõrvaltoast kohale jooksnud.

«Vürst pole päris terve, — *la bile et le transport au cerveau. Tranquillisez-vous, je repasserai demain,*»[1] ütles Métivier ja väljus sõrme huultele pannes kiiresti toast.

Ukse tagant kuuldus tuhvlites samme ja karjeid: «Spioonid, äraandjad, igal pool äraandjad! Omas majas ei saa minutitki rahu!»

Pärast Métivier' lahkumist kutsus vana vürst tütre enda juurde ja kogu ta viha raskus langes vürstitar Marjale. Tema olevat süüdi, et spioon sisse lasti. Sest ta olevat ju öelnud, Marjale öelnud, et see koostaks nimekirja, ja et neid, keda ei leidu nimekirjas, ei lastaks sisse. Miks lasti siis see lurjus sisse! Vürstitar Marja olevat selle kõige põhjustajaks. Temaga ei saavat ta minutikski rahu, ei saavat rahulikult surragi, ütles vürst.

«Ei, kullake, peame lahku minema, lahku minema, seda te teadke, teadke! Nüüd ma enam ei suuda,» ütles ta ja väljus toast. Ja otsekui kartes, et tütar suudab kuidagiviisi end lohutada, tuli ta tütre juurde tagasi ja lisas, katsudes rahulikuna näida: «Ja ärge arvake, et ma ütlesin seda südametäiega. Ma olen rahulik ja olen seda järele mõtelnud. Ja see tuleb, — peame lahku minema, otsige endale teine koht!...» Kuid ta ei pidanud vastu ja hakkas tigedusega, mis võib esineda ainult inimesel, kes armastab, ilmselt ka ise kannatades rusikaid raputama ja karjuma:

[1] sapp ja veretung pähe. Ärge muretsege, ma tulen homme jälle.

«Ja et ka ükski loll teda naiseks ei võta!» Vürst lõi ukse paukudes kinni, kutsus m-lle Bourienne'i enda juurde ja jäi kabinetis vaikseks.

Kell kaks kogunesid väljavalitud kuus isikut lõunasöögile. Külalised — tuntud krahv Rastoptšin, vürst Lopuhhin ühes oma õepojaga, kindral Tšatrov, vürsti vana sõjakaaslane, ja noortest Pierre ning Boriss Drubetskoi — ootasid vürsti võõrastetoas.

Hiljuti Moskvasse puhkusele jõudnud Boriss oli lasknud end esitleda vürst Nikolai Andrejevitšile ja osanud sel määral ta poolehoidu võita, et vürst tegi tema suhtes erandi kõigi vallaliste noormeeste hulgast, keda ta oma majas vastu ei võtnud.

Vürsti maja polnud see, mida nimetatakse «seltskonnaks», ent ta oli niisugune väike ringike, millest linnas küll polnud kuulda, kuid kus vastu võetud saada oli meelitavam kui miski muu. Seda mõistis Boriss nädal tagasi, kui Rastoptšin tema juuresolekul ütles ülemjuhatajale, kes krahvi nigulapäevaks lõunale kutsus, et ta ei saa tulla:

«Sel päeval käin ma alati vürst Nikolai Andreitši säilmeid kummardamas.»

«Ah jaa, jaa,» vastas ülemjuhataja. «Kuidas ta on?»

Väike seltskond, kes oli lõuna eel kogunenud vanamoelisesse, kõrgesse, vana mööbliga võõrastetuppa, sarnanes pidulikuks koosolekuks kokkutulnud kohtukojaga. Kõik vaikisid, ja kui rääkisidki, siis tasakesi. Vürst Nikolai Andreitš astus sisse tõsisena ja vaikivana. Vürstitar Marja näis veel vaiksemana ja pelglikumana kui tavaliselt. Külalised ei kõnetanud teda kuigi meeleldi, sest nad nägid, et tal polnud tuju nende jutte kuulata. Krahv Rastoptšin hoidis ainsana jutulõnga ülal, kõneldes viimastest linna ja poliitilistest uudistest.

Lopuhhin ja vana kindral võtsid vahetevahel vestlusest osa. Vürst Nikolai Andreitš kuulas, nagu ülemkohtunik kuulab ettekannet, mida talle esitatakse, ainult aeg-ajalt vaikivalt või mõne sõnaga mõista andes, et ta võtab teatavaks, mida talle ette kantakse. Vestluse toonist oli aru saada, et keegi ei kiitnud heaks seda, mis toimus poliiti-

lises elus. Jutustati sündmustest, mis silmanähtavalt kinnitasid, et kõik läheb aina halvemini ja halvemini; kuid igas jutustuses ja arutluses oli hämmastav see, kuidas iga kõneleja peatus või teda peatati iga kord sellel piiril, kus arutlus oleks võinud puudutada keisri isikut.

Lõunalauas tuli juttu viimasest poliitilisest uudisest, Oldenburgi hertsogi maa-alade annekteerimisest Napoleoni poolt ja Venemaa Napoleoni-vaenulikust noodist, mis oli saadetud kõigile Euroopa keisrikodadele.

«Bonaparte talitab Euroopaga nagu mereröövel võidetud laeval,» ütles krahv Rastoptšin, korrates juba mitu korda tema poolt kasutatud fraasi. «Tuleb ainult imestada valitsejate pikameelsust või sõgedust. Nüüd jõuab asi juba paavstini ja Bonaparte tahab põrmugi häbenemata katoliku kirikupead troonilt tõugata, — ja kõik vaikivad! Ainult meie keiser avaldas protesti Oldenburgi hertsogi maa-alade annekteerimise vastu. Ja seegi . . .» Krahv Rastoptšin jäi vait, tundes, et ta seisab sel piiril, kus ei tohi enam edasi arvustada.

«Pakuti teisi alasid Oldenburgi hertsogiriigi asemel,» lausus vürst Nikolai Andreitš. «Just nagu mina asustasin talupoegi Lõssõje Gorõ'st ümber Bogutšarovosse ja Rjazani mõisatesse, nii talitab tema hertsogitega.»

«Le duc d'Oldenbourg supporte son malheur avec une force de caractère et une résignation admirable,»[1] ütles Boriss end aupaklikult jutusse segades. Ta ütles seda sellepärast, et sõidul Peterburist siia oli tal au olnud hertsogile esitletud saada. Vürst Nikolai Andreitš vaatas noormehele niisuguse pilguga otsa, nagu tahaks talle seepeale midagi öelda, kuid mõtles järele, pidades teda selle jaoks liiga nooreks.

«Ma lugesin meie protesti Oldenburgi asjas ja imestasin selle noodi halva sõnastuse üle,» tähendas krahv Rastoptšin inimese hooletul toonil, kes räägib asjast, mida ta hästi tunneb.

Pierre vaatas naiivse imestusega Rastoptšinile otsa, sest ta ei mõistnud, miks noodi halb sõnastus krahvi häirib.

[1] Oldenburgi hertsog talub oma õnnetust imestusväärse meelekindluse ja rahulikkusega,

«Kas pole ükskõik, krahv, kuidas märgukiri on kirjutatud?» lausus ta. «Peaasi kui sisu on tugev.»

«Mon cher, avec nos 500 milles hommes de troupes, il serait facile d'avoir un beau style,»[1] ütles krahv Rastoptšin.

Pierre sai nüüd aru, miks krahv Rastoptšinit häiris noodi sõnastus.

«Näib, et sirgeldajaid on siginenud küllaldaselt,» ütles vana vürst. «Seal Peterburis muudkui kirjutatakse, ja mitte ainult noote, — uusi seadusi kirjutatakse. Minu Andrjuša kirjutas seal Venemaa jaoks terve voluumeni seadusi. Nüüd muudkui kirjutatakse!» Ja ta hakkas ebaloomulikult naerma.

Vestlus jäi mõneks hetkeks soiku. Vana kindral pööras kõhatamisega endale tähelepanu.

«Kas olete juba kuulnud viimasest sündmusest vägede ülevaatusel Peterburis? Kuidas uued Prantsuse saadikud käitusid!»

«Mis? Jah, ma olen kuulnud midagi. Ta olevat öelnud midagi sobimatut tema majesteedi juuresolekul.»

«Tema majesteet juhtis ta tähelepanu grenaderide diviisile ja paraadmarsile,» jätkas kindral, «ja saadik polevat sellele mingit tähelepanu pööranud ja lubanud enesel tähendada, et «meie Prantsusmaal ei pööra niisugustele tühistele asjadele tähelepanu». Keiser arvas heaks mitte midagi öelda. Järgmisel ülevaatusel, nagu räägitakse, ei olevat keiser kordagi tema poole pöördunud.»

Kõik vaikisid: selle fakti kohta, mis puudutas keisrit isiklikult, polnud võimalik mingit arvamist avaldada.

«Nad on jultunud!» ütles vürst. «Te teate Métivier'd? Ma viskasin tänu ta välja. Ta oli siin, lasti minu juurde sisse, kuidas ma ka olin palunud mitte kedagi sisse lasta,» ütles vürst tütrele vihast pilku heites. Ja ta jutustas ära kogu oma kõneluse prantsuse arstiga ja põhjused, miks ta oli veendumusele jõudnud, et Métivier on spioon. Kuigi need põhjused olid vägagi mitteküllaldased ja ebaselged, ei rääkinud keegi vastu.

Prae järel pakuti šampanjat. Külalised tõusid oma

[1] Mu kallis, meie 500-tuhandelise armee tõttu oleks kerge ka ilusat stiili tarvitada,

kohtadelt, soovides vanale vürstile õnne. Ka vürstitar Marja astus ta juurde.

Ta vaatas tütrele külma, kurja pilguga otsa ja pööras oma kortsulise raseeritud põse talle suudlemiseks ette. Kogu ta näoilme kõneles tütrele, et ta pole hommikust juttu unustanud, et ta otsus jääb endiselt jõusse ja et ta ainult külaliste juuresoleku tõttu seda praegu ei ütle.

Kui mindi võõrastetuppa kohvi jooma, istusid vanad kõik ühte.

Vürst Nikolai Andreitš muutus elavamaks ja väljendas oma mõtteid eelseisva sõja kohta.

Ta ütles, et meie sõjad Bonaparte'iga on senikaua õnnetud, kui me otsime liitu sakslastega ja topime end Euroopa asjadesse, millesse meid kiskus Tilsiti rahu. Meil poleks vaja olnud sõdida ei Austria poolt ega Austria vastu. Meie poliitika on terveni Idas, aga Bonaparte'i suhtes olgu ainult — relvastus piiridel ning kindlus poliitikas, ja ta ei julge enam iial Vene piiri ületada nagu seitsmendal aastal.

«Kus nüüd meie, vürst, võime prantslastega sõdida!» ütles krahv Rastoptšin. «Kas me võime oma õpetajate ja jumalate vastu võitlema minna? Vaadake meie noorsugu, vaadake meie daame. Meie jumalad on — prantslased, meie taevariik — Pariis.»

Ta hakkas valjemini rääkima, ilmselt selleks, et kõik teda kuuleksid.

«Prantsuse kostüümid, prantsuse mõtted, prantsuse tunded! Teie viskasite Métivier' kraedpidi uksest välja, sest ta on prantslane ja lurjus, aga meie daamid roomavad käpukil ta järele. Eile olin kuskil külalisõhtul, seal olid viiest daamist kolm katolikuusulist ja nad tikivad paavsti loaga pühapäeval kanvaad. Ise aga istuvad peaaegu paljastena nagu avaliku sauna sildid, kui öelda tohib. Ah, kui vaatad meie noorsugu, vürst, võtaks muuseumist Peeter Suure vana vembla ja taoks vene kombel kondid tümaks, küll siis alpus välja lendaks!»

Kõik vaikisid. Vana vürst silmitses naerataval näol Rastoptšinit ja noogutas heakskiitvalt pead.

«Noh, hüvasti, teie hiilgus, olge terve,» ütles Rastoptšin, tõustes talle omaste kärmete liigutustega istmelt ja vürstile kätt ulatades.

«Hüvasti, kullake! . . . Kannel oled, alati võin kuulata!» ütles vana vürst teda käest kinni pidades ja talle põske suudlemiseks ette seades. Koos Rastoptšiniga tõusid ka teised.

IV

Vürstitar Marja ei saanud võõrastetoas istudes ja kõiki neid vanade meeste jutte ning tagarääkimisi kuulates midagi aru sellest, mis ta kuulis. Ta mõtles ainult sellele, kas ehk ei märka külalised isa vaenulikku suhtumist temasse. Ta ei märganud isegi seda erilist tähelepanu ja armastusväärsust, mida talle kogu lõunasöögi vältel osutas Drubetskoi, kes viibis nende majas juba kolmandat korda.

Vürstitar pöördus hajameelse, küsiva pilguga Pierre'i poole, kes külalistest viimasena, kübar käes ja naeratus näol, tema juurde astus pärast seda, kui vürst oli väljunud ja nad olid kahekesi võõrastetuppa jäänud.

«Kas tohib veel istuda?» sõnas Pierre, laskudes oma paksu kehaga tugitooli vürstitar Marja kõrvale.

«Ah, muidugi,» ütles vürstitar. «Te ei märganud midagi?» küsis ta pilk.

Pierre oli mõnusas pärastlõunases meeleolus. Ta vaatas enese ette ja naeratas vaikselt.

«Kas te tunnete ammu seda noormeest, vürstitar?» küsis ta.

«Missugust?»

«Drubetskoid.»

«Ei, mitte väga ammu . . .»

«Kas ta meeldib teile?»

«Jah, ta on meeldiv noormees . . . Miks te seda minult küsite?» sõnas vürstitar Marja, jätkates mõtlemist oma hommikusest kõnelusest isaga.

«Sellepärast, et olen teinud ühe tähelepaneku: noormees sõidab Peterburist Moskvasse puhkusele tavaliselt ainult selle eesmärgiga, et abielluda rikka pruudiga.»

«Te olete teinud niisuguse tähelepaneku?» lausus vürstitar Marja.

«Jah,» jätkas Pierre naeratades, «ja see noormees käi-

tub nüüd niiviisi, et kus on rikkaid pruute, seal on ka tema. Ta on mulle nagu avatud raamat. Ta on nüüd kahevahel, keda rünnata: kas teid või *mademoiselle* Julie Karaginat. *Il est très assidu auprès d'elle.*»[1]

«Ta külastab neid?»

«Jah, väga tihti. Ja kas te teate uut kurameerimisviisi?» küsis Pierre lõbusa naeratusega, olles ilmselt selles lõbusas heasüdamliku pilkamise meeleolus, mille eest ta endale nii tihti oma päevikus oli etteheiteid teinud.

«Ei,» ütles vürstitar Marja.

«Nüüd, et Moskva neiudele meeldida, *il faut être mélancolique. Et il est très mélancolique auprès de m-lle Karagin,*»[2] ütles Pierre.

«Vraiment?» [3] küsis vürstitar Marja Pierre'i heasüdamlikku näkku vaadates ja lakkamatult oma murele mõeldes. «Mul oleks kergem,» mõtles ta, «kui söandaksin kellelegi usaldada kõik, mis lasub mu südamel. Ja ma sooviksin just nimelt Pierre'ile kõik avaldada. Ta on nii hea ja õilis. Mul oleks siis kergem. Ta annaks mulle nõu.»

«Kas te läheksite talle naiseks?» küsis Pierre.

«Ah, mu jumal, krahv, on niisuguseid silmapilke, kus ma läheksin igaühele,» ütles vürstitar Marja järsku endalegi ootamatult, nutusel häälel. «Ah, kui raske on vahel armastada lähedast inimest ja tunda, et... ei saa (jätkas ta väriseval häälel) ta heaks midagi teha, ainult valmistad muret, ja kui tead, et sa ei saa seda muuta. Siis jääb üle ainult — ära minna, aga kuhu on mul minna?»

«Mis te räägite, mis teiega on, vürstitar?»

Kuid vürstitar ei rääkinud lõpuni ja puhkes nutma.

«Ma ei tea, mis mul täna on. Ärge kuulake mind, unustage, mis ma teile ütlesin.»

Pierre'i lõbus tuju oli kadunud. Ta küsitles osavõtlikult vürstitari, palus teda kõik ära öelda, oma mure talle usaldada. Kuid vürstitar kordas ainult, et palub teda

[1] Ta on väga tähelepanelik Julie vastu.
[2] peab olema melanhoolne. Ja ta ongi väga melanhoolne m-lle Karagina seltsis.
[3] Tõesti?

unustada, mis ta ütles, et ta ei mäletagi, mis ta ütles, ja et tal ei ole mingit muret peale selle, mida Pierre teab, — peale mure selle üle, et vürst Andrei abiellumine ähvardab isa pojaga tülli ajada.

«Kas te olete kuulnud midagi Rostovidest?» küsis vürstitar Marja, et kõneainet muuta. «Mulle räägiti, et nad varsti siia jõuavad. *André*'d ootan ma samuti iga päev. Ma sooviksin, et nad siin kokku saaksid.»

«Aga kuidas tema nüüd selle asja peale vaatab?» küsis Pierre, mõeldes t e m a all vana vürsti.

Vürstitar Marja vangutas pead.

«Kuid mis parata? Mõne kuu pärast saab aasta täis. Ja see pole võimalik. Ma sooviksin ainult, et saaksin venda üle aidata esimestest silmapilkudest. Ma sooviksin, et nad rutem siia jõuaksid. Ma loodan Natašaga sõbraks saada... Te tunnete neid ammust ajast,» ütles vürstitar Marja. «Ütelge mulle, kätt südamele pannes, varjamatut tõtt, mis tütarlaps ta on ja mis teie temast arvate. Kuid ütelge täit tõtt; sest te mõistate, Andrei riskeerib ju nii paljuga, tehes seda vastu isa tahtmist, et ma tahaksin teada...»

Ebamäärane instinkt ütles Pierre'ile, et neis selgitavais märkustes ja korratavais palveis t ä i t t õ t t öelda väljendus vürstitar Marja vaenulikkus oma tulevase vennanaise suhtes, et vürstitar soovis, et Pierre ei kiidaks heaks vürst Andrei valikut; kuid Pierre ütles seda, mida ta pigemini tundis kui mõtles.

«Ma ei tea, kuidas teie küsimusele vastata,» sõnas ta ja punastas, ilma et isegi oleks teadnud miks. «Ma ei tea hoopiski mitte, mis tütarlaps ta on. Ma ei mõista kuidagi teda analüüsida. Ta on hurmav. Aga mispärast, seda ma ei tea. See on kõik, mida tema kohta võib öelda.»

Vürstitar Marja ohkas ja ta näoilme ütles: «Jah, seda ma ootasin ja kartsin.»

«Kas ta on tark?» küsis vürstitar Marja.

Pierre jäi mõttesse.

«Ma arvan, et mitte,» ütles ta, «kuid siiski — jah. Ta ei pea end targaks... Aga ei, ta on hurmav, ja mitte midagi rohkem.»

Vürstitar Marja vangutas jälle laitvalt pead.

«Ah, ma sooviksin nii väga teda armastada! Te öelge talle seda, kui näete teda enne mind.»

«Kuulsin, et nad jõuavad neil päevil siia,» ütles Pierre.

Vürstitar Marja avaldas Pierre'ile oma plaani selle kohta, kuidas ta, niipea kui Rostovid on kohale jõudnud, tahab oma tulevase vennanaisega sõbraks saada ja katsub vana vürsti temaga harjuma panna.

V

Abiellumine rikka pruudiga polnud Borissil Peterburis õnnestunud ja ta oli samal eesmärgil Moskvasse sõitnud. Moskvas oli Boriss kahevahel Julie ja vürstitar Marja — kahe kõige rikkama pruudi — suhtes. Kuigi vürstitar Marja oma inetusest hoolimata tundus Borissile veetlevamana kui Julie, oli tal millegipärast piinlik Bolkonskaja ümber lipitseda. Kui nad viimati vana vürsti nimepäeval koos olid, oli vürstitar Marja kõigile ta katsetele tunnetest juttu alustada huupi vastanud ja ilmselt ei kuulanudki teda.

Julie seevastu võttis meelsasti vastu ta lähenemiskatsed, kuigi erilisel, üksnes temale omasel viisil.

Julie oli kakskümmend seitse aastat vana. Pärast oma vendade surma oli ta saanud väga rikkaks. Ta oli nüüd täiesti inetu, kuid arvas, et ta pole mitte ainult niisama kena, vaid veel hoopis veetlevamgi kui varem. Selles eksiarvamuses hoidis teda esiteks see, et ta oli väga rikkaks pruudiks saanud, ja teiseks see, et mida vanemaks ta sai, seda ohutum ta oli meestele, seda vabamalt võisid mehed teda kohelda ja enesele mingeid kohustusi võtmata kasutada ta õhtusööke, külalisõhtuid ja lõbusat seltskonda, mis tema juures koos käis. Mees, kes kümme aastat tagasi oleks kartnud iga päev külastada maja, kus elas seitsmeteistkümneaastane preili, et mitte kompromiteerida teda ega siduda iseennast, käis nüüd julgesti iga päev Julie pool ja kohtles teda mitte kui pruudiealist preilit, vaid kui head tuttavat, kel pole sugu.

Karaginite maja oli sel talvel Moskvas kõige meeldivamaks ja külalislahkemaks majaks. Peale õhtu- ja

lõunasöökidele kutsutud külaliste kogunes Karaginite juurde iga päev suur seltskond, mis koosnes peamiselt meestest, kes õhtustasid seal kella kaheteistkümne paiku öösel ja istusid kuni kella kolmeni. Polnud ühtki balli, tantsupidu, teatrietendust, mida Julie oleks vahele jätnud. Ta tualetid olid alati kõige moodsamad. Kuid sellest hoolimata näis Julie kõiges pettununa, rääkis igaühele, et ta ei usu ei sõprusse, armastusse ega mingisugustesse elu rõõmudesse ja ootab rahu ainult s e a l. Ta võttis omaks neiu hoiaku, kes on läbi elanud suure pettumuse, — kes nagu oleks kaotanud oma armastatu või selle poolt rängalt petetud. Kuigi temaga midagi säärast polnud juhtunud, vaadati talle siiski kui niisugusele, ja ta ise uskuski, et ta on elus palju kannatada saanud. See kurvameelsus, mis ei seganud tal lõbutsemast, ei seganud ka teda külastavail noormeestel meeldivalt oma aega veetmast. Iga külaline, kes neil käis, maksis oma kümnist perenaise melanhoolsele meeleolule ja tegeles seejärel niihästi seltskondliku vestlusega ja tantsuga kui ka mõistusemängude ja riimivõistlustega, mis olid moes Karaginite juures. Ainult mõned üksikud noormehed, nende hulgas ka Boriss, süvenesid rohkem Julie melanhoolsesse meeleollu, ja nende noormeestega oli tal kestvamaid ning intiimsemaid jutuajamisi kõige maise tühisuse üle ja neile näitas ta oma albumeid, mis olid täidetud nukrate joonistuste, aforismide ja värssidega.

Julie oli eriti lahke Borissi vastu: haletses teda ta varajase pettumise pärast elust, pakkus talle neid sõpruse lohutusi, mida ta võis pakkuda, olles ise elus nii palju kannatanud, ja avas talle oma albumi. Boriss joonistas talle albumisse kaks puud ja kirjutas: *«Arbres rustiques, vos sombres rameaux secouent sur moi les ténèbres et la mélancolie.»* [1]

Teise kohta joonistas ta hauasamba ja kirjutas:

«La mort est secourable et la mort est tranquille.
Ah! contre les douleurs il n'y a pas d'autre asile.» [2]

---

[1] Lihtsad puud, teie nukrad oksad puistavad mu peale pimedust ja melanhooliat.

[2] Surm on päästev ja surm on rahulik.
Oh! kannatuste eest pole teist varjupaika.

Julie ütles, et see on nii kaunis.

«Il y a quelque chose de si ravissant dans le sourire de la mélancolie,» [1] ütles ta Borissile, korrates sõna-sõnalt kohta, mille ta oli välja kirjutanud kuskilt raamatust. *«C'est un rayon de lumière dans l'ombre, une nuance entre la douleur et le désespoir, qui montre la consolation possible.»* [2]

Seepeale kirjutas Boriss talle salmi:

«Aliment de poison d'une âme trop sensible,
Toi, sans qui le bonheur me serait impossible,
Tendre mélancolie, ah, viens me consoler,
Viens calmer les tourments de ma sombre retraite
Et mêle une douceur secrète
A ces pleurs, que je sens couler.» [3]

Julie mängis Borissile harfil kõige kurvemaid nokturne. Boriss luges talle ette «Vaest Liisat» ja katkestas korduvalt lugemise erutuse tõttu, mis ta hingamist mattis. Suures seltskonnas kokku saades vaatasid Julie ja Boriss teineteisele kui ainukestele inimestele maailmas, kes on ükskõiksed ja mõistavad teineteist.

Anna Mihhailovna, kes käis tihti Karaginite juures, olles vanaprouale kaardimängupartneriks, hankis ühtaegu ka kindlaid andmeid selle kohta, mis Juliele kaasavaraks antakse (selleks olid mõlemad Pensa mõisad ja metsad Nižni Novgorodi kubermangus). Anna Mihhailovna vaatas saatuse tahtele alistuvalt ja heldimusega sellele rafineeritud kurbusele, mis sidus ta poega rikka Juliega.

«Toujours charmante et mélancolique, cette chère Julie,» [4] rääkis ta tütrele. «Boriss ütleb, et ta puhkab hingeliselt teie juures. Ta on nii palju pettumusi üle elanud ja nii tundlik,» rääkis ta emale.

«Ah, mu sõber, kuidas ma olen viimasel ajal Juliesse kiindunud,» rääkis ta pojale. «Ei oska sulle seletadagi! Ja kes võikski teda mitte armastada? Ta on niisugune ebamaine olend! Ah, Boriss, Boriss!» Anna Mihhailovna vaikis mõne hetke. «Ja kui kahju mul on ta *maman*'ist,» jätkas ta. «Ta näitas mulle täna aruandeid ja kirju Pensast (neil on seal tohutu suur mõis), ja ta vaeseke teeb kõik üksinda. Teda petetakse nii hullupööra!»

Boriss muigas vaevalt märgatavalt, kuulates ema. Ta naeris vaikselt ema lihtsameelse kavaluse üle, kuid kuulas siiski ja küsitles teda vahel tähelepanelikult Pensa ja Nižni Novgorodi mõisate üle.

Julie ootas juba ammugi oma melanhoolselt austajalt abieluettepanekut ja oli valmis seda vastu võtma. Kuid mingi salajane vastikustunne Julie vastu, ta kirgliku meheleminekusoovi ja ta ebaloomulikkuse vastu ning õudustunne, et peab igaveseks loobuma tõelise armastuse võimalusest, hoidis Borissi veel tagasi. Ta puhkus hakkas juba lõpule jõudma. Iga jumala päeva veetis ta hommikust õhtuni Karaginite juures, ja iga päev ütles Boriss asja mõttes arutades endale, et homme teeb ta ettepaneku. Kuid Julie juuresolekul, vaadates ta punast nägu ja lõuga, mis peaaegu alati oli puuderdatud, ta niiskeid silmi ja näoilmet, mis väljendas alatist valmisolekut melanhooliast otsekohe üle minna ebaloomulikule vaimustusele abielu-õnnest, — ei suutnud Boriss lausuda otsustavat sõna, sellest hoolimata et ta oma kujutluses end ammugi pidas Pensa ja Nižni Novgorodi mõisate omanikuks ning plaanitses, kuidas neist laekuvaid tulusid kasutada. Julie nägi Borissi kõhklemist ja vahel tekkis tal mõte, et ta on Borissile vastik; kuid silmapilk leidis ta lohutust naiselikust enesepettest ja ütles endale, et Boriss on tagasihoidlik ainult armastusest. Julie kurvameelsus hakkas siiski muutuma närvilisuseks, ja natuke aega enne Borissi ärasõitu võttis ta tarvitusele otsustava plaani. Samal ajal, kui Borissi puhkus oli lõppemas, ilmus Moskvasse ja endastki mõista ka Karaginite võõrastetuppa Anatol Kuragin, ja Julie jättis järsku melanhoolia sinnapaika ja muutus väga lõbusaks ning tähelepanelikuks Kuragini vastu.

«Mon cher,» tähendas Anna Mihhailovna pojale, *«je sais de bonne source que le prince Basile envoie son fils*

[1] On midagi võrratult haaravat melanhoolia naeratuses.
[2] See on valguselaik pimeduses, varjund kurbuse ja meeleheite vahel, mis viitab lohutuse võimalusele.
[3] Ülitundliku hinge mürgine toit,
sina, kelleta mu õnn oleks võimatu,
õrn melanhoolia, oo, tule ja lohuta mind,
tule, leevenda mu sünge üksinduse piinu
ja lisa salajast õndsust
neisse pisaraisse, mida tunnen voolamas.
[4] Alati nii sarmikas ja melanhoolne, see kallis Julie,

à Moscou pour lui faire épouser Julie.[1] Ma armastan Julie'd nii väga, et mul oleks temast kahju. Mis arvad sina, mu sõber?» küsis Anna Mihhailovna.

Mõte narriks jääda ning asjatult kaotada kogu see kuu rasket melanhoolset teenistust Julie juures ja näha kõiki ta kujutluses juba jaotatud ja vajaduse järgi ärakasutatud Pensa mõisate tulusid teise käes — eriti veel rumala Anatoli käes — oli Borissile solvav. Ta sõitis Karaginite juurde kindla kavatsusega teha abieluettepanek. Julie võttis ta vastu rõõmsa ning muretu näoga, jutustas hooletult sellest, kui lõbus tal eilsel ballil oli olnud, ja küsis, millal Boriss ära sõidab. Kuigi Boriss oli seekord tulnud kavatsusega rääkida Juliele oma armastusest ja seetõttu kavatsenud olla õrn, hakkas ta ärritatult kõnelema naiste muutlikkusest: sellest, kuidas naised saavad kergesti üle minna kurbuselt rõõmule ja kuidas nende meeleolu oleneb ainult sellest, kes nende ümber lipitseb. Julie haavus ja ütles, et see on tõsi ja et naine vajab vaheldust, et ikka üks ja seesama muutub igaühele tüütavaks.

«Selleks soovitaksin ma teile . . .» alustas Boriss, tahtes Juliele teravust öelda; kuid samal hetkel tärkas tal solvav mõte, et tal tuleb Moskvast ära sõita oma eesmärki saavutamata, olles asjatult kaotanud oma töövaeva (mida temaga veel iialgi polnud juhtunud). Ta peatus lause keskel, langetas silmad, et mitte näha Julie ebameeldivat, ärritatud ning kõhklevat nägu, ja ütles: «Ma ei tulnud sugugi mitte selleks siia, et teiega tülitseda. Vastupidi . . .» Ta heitis Juliele pilgu, et veenduda, kas võib jätkata. Julie ärritus oli järsku kadunud ja ta rahutud, paluvad silmad olid põnevas ootuses Borissile suunatud. «Ma võin alati niiviisi korraldada, et teda harva näeksin,» mõtles Boriss. «Kuid asi on alustatud ja tuleb lõpule viia!» Ta nägu kattus punaga, ta tõstis pilgu Juliele ja ütles: «Te teate mu tundeid teie vastu!»

Rohkem polnud vaja rääkida: Julie nägu säras võidurõõmust ja enesega rahulolust. Kuid ta sundis Borissi ütlema talle kõike, mis niisugustel juhtudel öeldakse, — sundis ütlema, et Boriss armastab teda ja pole iial ühtki naist rohkem armastanud kui teda. Ta teadis, et Pensa

[1] Mu kallis, ma tean kindlast allikast, et vürst Vassili saatis oma poja Moskvasse selleks, et ta abielluks Juliega.

mõisate ja Nižni Novgorodi metsade eest võis seda nõuda, ja ta sai, mida nõudis.

Peigmees ja pruut ei tuletanud enam meeldegi puid, mis puistavad neile pimedust ja melanhooliat, vaid sepitsesid plaane tulevasest hiilgava maja sisseseadmisest Peterburis, tegid visiite ja valmistusid hiilgavaiks pulmadeks.

VI

Krahv Ilja Andreitš jõudis jaanuari lõpul Nataša ja Sonjaga Moskvasse. Krahvinna oli ikka veel haige ega saanud sõita, kuid ta tervenemist polnud võimalik oodata: vürst Andrei saabumist Moskvasse oodati iga päev; peale selle oli vaja veimevakka soetada, oli vaja Moskva-lähedane mõis ära müüa ja oli vaja vana vürsti Moskvas viibimist ära kasutada selleks, et talle ta tulevast miniat esitleda. Rostovide maja Moskvas oli kütmata; pealegi tulid nad linna lühemaks ajaks, krahvinnat ei olnud nendega kaasas, ja seepärast otsustas Ilja Andreitš Moskvas peatuda Marja Dmitrijevna Ahrossimova juures, kes oli krahvile ammugi pakkunud oma külalislahkust.

Hilja õhtul sõitis Rostovide neli tõldsaani Marja Dmitrijevna õue Staraja Konjušennajal. Marja Dmitrijevna elas üksi. Oma tütre oli ta juba mehele pannud. Pojad teenisid kõik sõjaväes.

Ta hoiak oli endiselt sirge, ta avaldas endise otsekohesusega, valjusti ja julgelt igaühele oma arvamist ning näis kogu oma olemusega justkui hurjutavat teisi inimesi igasuguste nõrkuste, kirgede ja kiindumuste pärast, mille võimalikkust ta ei tunnistanud. Varahommikust saadik lühike vammus seljas, tegeles ta koduse majapidamisega ja seejärel sõitis pühapäeviti kirikusse ja kirikust vanglatesse, kus tal olid mingid asjatoimetused, millest ta kellelegi ei rääkinud; argipäeviti aga võttis, olles end riietanud, kodus vastu igast seisusest abipalujaid, kes iga päev käisid ta juures, ja seejärel lõunatas; rikkalikust ja maitsvast lõunasöögist võttis alati osa kolm-neli külalist; pärast lõunat mängis ta partii bostonit, enne magamaminekut laskis endale ajalehti ja uusi raamatuid ette

lugeda, ise aga kudus. Harva tegi ta erandina mõne väljasõidu, ja kui sõitiski, siis ainult linna kõige tähtsamate isikute poole.

Ta ei olnud veel magama heitnud, kui Rostovid kohale jõudsid ja plokiga eestoauks kriuksuma hakkas, sisse lastes pakase käest tulevaid Rostove ja nende teenijaid. Marja Dmitrijevna seisis, prillid ninale lükatud, pea kuklas, saaliuksel ja vaatas karmil, pahasel ilmel sissetulijaid. Oleks võinud arvata, et ta on saabunute vastu tige ja kihutab nad silmapilk minema, kui ta samal ajal poleks andnud teenijaile hoolitsevaid käsklusi, kuidas paigutada külalisi ja nende asju.

«Krahvi omad? Too siia,» rääkis ta, osutades kohvritele ja kedagi teretamata. «Preilid siia, vasakule. Noh, mida's teie seal libitsete!» käratas ta toatüdrukuile. «Teemasin üles panna! Priskemaks ja kenamaks oled läinud,» rääkis ta külmast õhetavate põskedega Natašat mütsipidi enda poole tõmmates. «Fui, külm oled! Võta ometi üleriided rutem ära!» hüüdis ta krahvile, kes tahtis ta kätt suudlema tulla. «Küllap oled ära külmanud. Rummi tee juurde anda! Sonjake, *bonjour*,» ütles ta Sonjale, rõhutades selle prantsuskeelse tervitusega oma pisut põlglikku ja sõbralikku suhtumist Sonjasse.

Kui kõik olid üleriided ära võtnud ja endid teekonna järel kohendanud ning teelauda tulid, suudles Marja Dmitrijevna kordamööda kõiki.

«Olen südamest rõõmus, et tulite ja minu juurde peatuma jäite,» kõneles ta. «Ammugi oli juba aeg,» ütles ta, tähendusrikkalt Natašale otsa vaadates. «Vanamees on siin ja poega oodatakse iga päev. On vaja, tingimata vaja temaga tutvust teha. Noh, aga sellest räägime pärastpoole,» lisas ta, vaadates Sonjat pilguga, mis näitas, et ta tema juuresolekul ei taha sellest rääkida. «Nüüd kuula,» pöördus ta krahvi poole. «Mis sul homme on teha? Keda lased kutsuda? Šinšin?» Ta kõverdas ühe sõrme. «Piripill Anna Mihhailovna — kaks. Ta on siin koos pojaga. Poeg abiellub tal! Siis Bezuhhov, eks ole? Ka tema on siin ühes naisega. Ta jooksis naise juurest ära, aga see kihutas talle järele. Ta lõunatas kolmapäeval minu juures. Noh, aga need,» ta osutas tütarlastele, «need viin homme Iveri jumalaema juurde ja pärast käime ära

ka Auber-Chalmé pool. Küllap te vist lasete kõik uue õmmelda? Ärge minult eeskuju võtke, — kus nüüd on varrukad! Hiljuti käis noor vürstitar Irina Vassiljevna minu pool: kole vaadata, justkui kaks vaati oli kätte pistnud. Nüüd on ju nii, et päev edasi — ja jälle uus mood. Ja mis asjad sul endal siis ajada on?» pöördus ta karmilt krahvi poole.

«Kõik tuli korraga peale,» vastas krahv. «Hilpe on vaja osta, ja siis leidus ka ostja Moskva-lähedasele mõisale ja majale. Kui teie heldus lubab, valin paraja aja, sõidan päevaks Marjinskojesse, jätan oma plikad teie hoolde.»

«Hüva, hüva, küll nad minu juures terved seisavad. Minu juures on nagu hooldusnõukogus. Sõidutan neid kuhu vaja, ja tõrelen jaopärast, ja hellitan,» ütles Marja Dmitrijevna, puudutades suure käega oma lemmiku ning ristitütre Nataša põske.

Järgmise päeva hommikul viis Marja Dmitrijevna preilid Iveri kabelisse ja pärast m-me Auber-Chalmé juurde, kes kartis Marja Dmitrijevnat nii kangesti, et loovutas talle tualette alati alla oma hinna, et aga temast rutem lahti saada. Marja Dmitrijevna tellis ära peaaegu kogu veimevaka. Koju tagasi jõudes kihutas ta peale Nataša kõik toast välja ja kutsus oma lemmiku oma tugitooli juurde.

«Noh, ajame nüüd juttu. Soovin sulle õnne peigmehe puhul. Tubli poisi püüdsid kinni! Olen rõõmus sinu pärast, tunnen teda juba sellest ajast saadik (ta näitas käega arssina kõrgusele maast.)» Nataša punastas heameelest. «Ma armastan teda ja kogu tema perekonda. Nüüd kuula. Sa ju tead, vana vürst Nikolai ei tahtnud sugugi, et poeg abielluks. Isemeelne vanamees! Vürst Andrei pole muidugi mõista enam laps, saab läbi ka ilma temata, kuid vastu tahtmist perekonda astuda on paha. Seda tuleb teha rahulikult, armastusega. Sa oled tark tüdruk, oskad olla, nagu vaja. Katsu kenasti ja targasti asja ajada. Siis ongi kõik hästi.»

Nataša vaikis, Marja Dmitrijevna arvates häbelikkusest, kuid tegelikult oli Natašale vastumeelt, et segati ta armastuseasjasse vürst Andreiga, mis temale tundus niivõrd erinevana kõigist muist inimlikest asjust, et tema arusaamise järgi ei võinud keegi seda mõista. Ta armas-

tas ja tundis ainuüksi vürst Andreid, ja Andrei armastas teda ja pidi neil päevil tulema ja ta ära viima. Muud ei olnud ţalle midagi vaja.

«Sa tead, ma tunnen vürst Andreid ammust ajast ja armastan ka Mašakest, su nadu. Naod on naasklid, aga noh, see küll ei tee kärbselegi liiga. Ta palus mind, et ma teid kokku viiksin. Sa sõidad homme isaga tema poole, ole ţiis hästi sõbralik tema vastu: sa oled temast noorem. Kui su peigmees pärale jõuab, oled sina ta õe ja isaga juba tuttav ja nad on sind armastama hakanud. Kas on nii või ei ole? On ju parem niiviisi?»

«Jah, parem,» vastas Nataša vastumeelselt.

VII

Järgmisel päeval sõitis krahv Ilja Andreitš Marja Dmitrijevna nõuandel koos Natašaga vürst Nikolai Andreitši juurde. Raskes meeleolus valmistus krahv selleks visiidiks: ta südames oli hirm. Krahv Ilja Andreitšil seisis meeles nende viimane kohtumine maakaitseväe kokkukutsumise ajal, kui ta vastuseks oma lõunalekutsele pidi ära kuulama ägeda noomituse meeste saatmatajätmise pärast. Nataša seevastu pani selga oma parima kleidi ja oli kõige lõbusamas tujus. «Pole võimalik, et ma neile armsaks ei saa,» mõtles ta. «Mind on alati kõik armastanud. Ja ma olen nii väga valmis kõik tegema, mis nad soovivad, olen nii valmis vana vürsti armastama — sellepärast, et ta on isa, ja Marjat sellepärast, et ta on õde, nii et neil ei jäägi põhjust mind mitte armastada!»

Nad sõitsid vana sünge maja ette Vozdviženkal ja astusid esikusse.

«Noh, issand olgu armuline,» lausus krahv pooleldi naljatades, pooleldi tõsiselt; kuid Nataša märkas, et isa eestuppa astudes kiirustama hakkas ja arglikult ning tasakesi küsis, kas vürst ja vürstitar on kodus. Pärast nende tulekust teatamist tekkis vürsti teenijate hulgas segadus. Teener, kes oli nende saabumisest teatama jooksnud, peatati saalis teise teenri poolt, ja nad sosistasid midagi. Saali jooksis üks toatüdruk ja rääkis samuti rutates millestki, nimetades seejuures vürstitari. Viimaks

ilmus üks vana, tigeda näoga teener ja teatas Rostovidele, et vürst ei saavat neid vastu võtta, aga vürstitar paluvat enda poole. Esimesena tuli külalistele vastu m-lle Bourienne. Ta kohtles isa ja tütart eriti viisakalt ja viis nad vürstitari juurde. Vürstitar jooksis ärritatud, kohkunud ja punaste laikudega kaetud näoga raskel sammul külalistele vastu ja katsus asjatult näida vabana ning rõõmsana. Nataša ei meeldinud vürstitar Marjale juba esimesest pilgust. Ta näis vürstitarile liiga ehituna, kergemeelselt-lõbusana ja edevana. Vürstitar Marja ei teadnud, et ta juba enne seda, kui oma tulevast vennanaist nägi, suhtus temasse halvasti tahtmatu kadeduse tõttu ta ilu, nooruse ning õnne vastu ja oli kiivas venna armastuse pärast. Peale selle ületamatu antipaatiatunde Nataša vastu oli vürstitar Marja sel hetkel ärritatud veel selle üle, et Rostovide tulekust teatamisel oli vürst karjunud, et temale pole neid vaja, et võtku vürstitar Marja nad vastu, kui tahab, tema juurde aga ärgu neid lastagu. Vürstitar Marja otsustas Rostovid vastu võtta, kuid kartis kogu aeg, et vürst võib mõne tembuga hakkama saada, kuna ta näis Rostovide tuleku üle väga ärritatud olevat.

«Tõin teile, kallis vürstitar, oma laululinnukese näha,» ütles krahv kummardades ja kraapjalga tehes ning rahutult ringi vahtides, nagu kardaks ta, et vana vürst võib sisse astuda. «Kui rõõmus ma olen, et te tuttavaks saate... Kahju, kahju, et vürst ikka haiglane on.» Ja öelnud veel mõned üldised laused, tõusis ta püsti. «Kui lubate, vürstitar, mu Natašat veerandtunniks teile jätta, ma käiksin ära siit paar sammu eemal, Peniplatsil Anna Semjonovna juures, ja tuleksin pärast Natašale järele.»

Ilja Andreitš mõtles selle diplomaatliku kavaluse välja selleks, et anda tulevastele naole ja vennanaisele vaba võimalust omavahel mõtteid vahetada (nagu krahv pärast tütrele ütles), ja veel selleks, et vältida võimalikku kohtumist vürstiga, keda ta kartis. Ta ei öelnud seda tütrele, kuid Nataša mõistis seda isa hirmu ning rahutust ja tundis end solvatuna. Ta punastas isa pärast, vihastas veel rohkem selle üle, et punastas, ja vaatas julge, väljakutsuva pilguga, mis ütles, et ta kedagi ei karda, vürstitarile otsa. Vürstitar ütles krahvile, et ta on väga rõõmus

ja palub teda ainult kauem viibida Anna Semjonovna pool, ja Ilja Andreitš sõitis ära.

M-lle Bourienne ei lahkunud toast ja vestles vahetpidamata Moskva lõbustustest ja teatritest, hoolimata rahutuist pilkudest, mida temale heitis vürstitar Marja, kes soovis Natašaga nelja silma all rääkida. Nataša oli haavunud segadusest, mis oli toimunud eestoas, isa rahutusest ning vürstitari ebaloomulikust toonist, kes, nagu talle näis, tegi heateo teda vastu võttes. Ja seepärast oli talle kõik vastumeelne. Vürstitar Marja ei meeldinud talle. Ta näis talle väga inetuna, teesklevana ja tuimana. Nataša tõmbus järsku hingeliselt turri ja võttis tahtmatult selle hoolimatu tooni, mis vürstitar Marjat temast veel rohkem eemale tõukas. Pärast viis minutit kestnud rasket, teeseldud keskustelu kuuldus kiirete tuhvlite sammude lähenemist. Vürstitar Marja nägu väljendas hirmu, uks avanes ja sisse astus vürst, valge öömüts peas ja hommikukuub seljas.

«Ah, armuline preili,» alustas ta, «armuline preili, krahvitar... krahvitar Rostova, kui ma ei eksi... palun vabandust, vabandust... ei teadnud, armuline preili. Jumal näeb, ei teadnud, et teete meile au oma külastusega; tulin tütre juurde niisuguses kostüümis. Palun vabandada... jumal näeb, et ei teadnud,» korrutas ta nii ebaloomulikult, rõhutades sõna «jumal», ja nii ebameeldivalt, et vürstitar Marja seisis, silmad maha löödud, ega julgenud ei isale ega Natašale otsa vaadata. Nataša tõusis ja tegi reveransi ega teadnud samuti, mis edasi teha. Ainult m-lle Bourienne naeratas meeldivalt.

«Palun vabandust, palun vabandust! Jumal näeb, et ei teadnud,» pomises vana krahv, silmitses Natašat pealaest jalatallani ja väljus. M-lle Bourienne kogus end esimesena pärast seda ilmumist ja alustas juttu vürsti halvast tervisest. Nataša ja vürstitar Marja silmitsesid sõnatult teineteist, ja mida kauem nad sõnatult teineteist silmitsesid, jättes ütlemata, mis neil vaja oli öelda, seda vaenulikumalt mõtlesid nad teineteisest.

Kui krahv tagasi tuli, rõõmustas Nataša sündmatult tema tuleku üle ja kiirustas ära sõitma. Ta peaaegu vihkas sel hetkel seda vana, kuivetut vürstitari, kes oli võinud teda niisugusesse piinlikku seisukorda asetada ning

veeta temaga pool tundi, ilma et oleks sõnagi lausunud vürst Andreist. «Ma ei võinud ju ometi esimesena temast rääkima hakata selle prantslanna juuresolekul,» mõtles Nataša. Vürstitar Marja piinles samal ajal just sellesama asja pärast. Ta teadis, mida ta pidi Natašale ütlema, kuid ta ei saanud seda teha niihästi sellepärast, et m-lle Bourienne teda segas, kui ka sellepärast, et ta isegi ei teadnud, miks tal nii raske oli sellest abielust rääkima hakata. Kui krahv oli juba toast välja minemas, astus vürstitar Marja kärmel sammul Nataša juurde, võttis tal kätest kinni, ohkas raskesti ja ütles: «Oodake veel, ma pean...» Nataša vaatas pilkavalt, ilma et ise oleks teadnud miks, vürstitar Marjale otsa.

«Armas Natalie,» ütles vürstitar Marja, «teadke, et ma olen rõõmus selle üle, et vend leidis oma õnne...» Ta peatus, tundes, et ta ei räägi tõtt. Nataša märkas seda peatust ja aimas selle põhjust.

«Ma arvan, vürstitar, et praegu on ebamugav sellest rääkida,» ütles Nataša välise väärikuse ning külmusega ja pisaratega, mis tal kurgus kipitasid.

«Mis ma küll ütlesin, mis ma tegin!» mõtles ta niipea, kui oli väljunud toast.

Kaua oodati Natašat sel päeval lõunalauda. Ta istus oma toas ja nuttis valjusti nagu laps, nuusates nina ja nuuksudes. Sonja seisis ta kõrval ja suudles teda juustele.

«Nataša, mispärast sa nutad?» rääkis Sonja. «Mis sul nendega asja on? Kõik läheb mööda, Nataša.»

«Ei, kui sa teaksid, kui solvav see on... nagu oleksin ma...»

«Ära räägi, Nataša, sina ei ole ju süüdi, mis see siis sinusse puutub? Suudle mind,» ütles Sonja.

Nataša tõstis pea, suudles sõbratari huultele ja surus oma märja näo tema vastu.

«Ma ei oska seda öelda, ma ei tea. Keegi pole süüdi,» rääkis Nataša. «Mina olen süüdi. Aga kõik see on liiga kole. Ah, miks ta ei tule!...»

Ta läks lõunalauda punaste silmadega. Marja Dmitrijevna, kes juba teadis, kuidas vürst oli Rostove vastu

võtnud, tegi, nagu ei märkakski ta Nataša tujutut nägu, ja naljatles lõunalauas kindlalt ning valjusti krahviga ja teiste külalistega.

VIII

Sel õhtul sõitsid Rostovid ooperisse, kuhu Marja Dmitrijevna oli piletid muretsenud.

Nataša poleks tahtnud sõita, kuid võimatu oli keelduda Marja Dmitrijevna lahkusest, mis oli määratud ainult temale. Kui ta juba riides olles saali astus, et isa oodata, ja suurde seinapeeglisse vaadates nägi, et ta on kena, väga kena, muutus ta meel veelgi nukramaks; kuid see oli meeldiv armastusenukrus.

«Oh, jumal, kui tema siin oleks, ma süleleksin teda mitte nii nagu varem, mingi rumala argusega millegi ees, vaid uutmoodi, lihtsalt, suruksin end tema vastu, sunniksin teda mulle otsa vaatama nende otsivate, uudishimulikkude silmadega, millega ta nii tihti mind vaatas, ja siis sunniksin teda naerma, nagu ta naeris tookord, ja ta silmad — kui selgesti näen ma neid silmi!» mõtles Nataša. «Ja mis on mul asja tema isa ja õega: ma armastan üksnes teda, teda selle tema näo ja silmadega, ta naeratusega, meheliku ja ühtlasi lapseliku naeratusega... Ei, parem on temast mitte mõtelda, mitte mõtelda, vaid unustada, hoopis unustada teda selleks ajaks. Ma ei talu seda ootamist, hakkan kohe uluma,» ja ta eemaldus peeglist, hoides end pingutusega tagasi, et mitte nutma puhkeda. «Kuidas ometi Sonja suudab nii ühtlaselt, nii rahulikult armastada Nikolaid ja nii kaua ning kannatlikult oodata!» mõtles ta, vaadates sisseastuvat, samuti juba riides ja lehvikut käes hoidvat Sonjat. «Jah, ta on hoopis teistsugune. Mina ei suuda!»

Nataša tundis end sel hetkel nii leebena ja heldinuna, et talle oli vähe sellest, et ta ise armastas ja teadis end armastatavat: tal oli praegu, otsekohe praegu vaja kallistada oma armsamat ja rääkida temale ning kuulda temalt armastusesõnu, milledest ta süda oli tulvil. Kui ta isa kõrval tõllas istus ja mõtlikult silmitses jäätunud tõllaaknast mööda vilksatavaid laternatulesid, tundis ta end veelgi rohkem armununa ning nukrana ja unustas, kellega ja kuhu ta sõidab. Tõldade vooriga ühinedes sõitis Rostovide tõld rataste aeglaselt krigisedes lumel teatri ette. Nataša ja Sonja hüppasid käega kleiti hoides kärmesti välja; krahv väljus teenrite toetusel ja nad kõik kolmekesi sammusid teiste sisseminevate daamide ja härrade ning eeskavamüüjate hulgas loožide koridori. Praotatud ukse tagant kuuldus juba muusikahelisid.

«*Nathalie, vos cheveux...*»[1] sosistas Sonja. Teatriteener libises viisakalt ning kärmesti daamidest mööda ja avas looži ukse. Muusika kostis avatud uksest selgemini, välgatasid valgustatud loožide read daamide paljaste õlgade ning käsivartega ja sumisev ning mundrites särav parter. Keegi daam, kes astus kõrvallooži, silmitses Natašat naiselikult kadeda pilguga. Eesriie polnud veel kerkinud ja mängiti avamängu. Nataša astus kleiti kohendades ühes Sonjaga sisse ja võttis istet, silmitsedes vastaspoolsete loožide valgustatud ridu. Kunagine tunne, et sajad silmad vaatavad ta paljastatud käsivarsi ja kaela, valdas teda korraga niihästi meeldivalt kui ka ebameeldivalt, kutsudes esile terve rea sellele tundele vastavaid mälestusi, soove ja erutusi.

Kaks silmapaistvalt kaunist neiut, Nataša ja Sonja, krahv Ilja Andreitši seltsis, keda polnud enam ammu Moskvas nähtud, äratasid üldist tähelepanu. Peale selle teadsid kõik ebamääraselt Nataša ja vürst Andrei kihlusest, teadsid, et Rostovid elasid sellest ajast saadik maal, ja silmitsesid uudishimulikult ühe Venemaa parima kosilase pruuti.

Nataša oli maal ilusamaks muutunud, nagu kõik talle kinnitasid, sel õhtul aga oli ta oma erutatud meeleolu tõttu veel eriti kena. Ta hämmastas oma elukülluse ja iluga, mis oli ühendatud ükskõiksusega kõige ümbritseva vastu. Ta mustad silmad vaatasid rahvahulka, kedagi otsimata, kuna ta peenike, ülespoole küünarnukki paljastatud käsi, mis nõjatus looži sametisele äärele, ilmselt ebateadlikult avamängu taktis kokku tõmbus ja avanes, kägardades kavalehte.

[1] Nataša, su juuksed.

«Vaata, Alenina on seal,» rääkis Sonja, «emaga vist.»

«Heldeke! Mihhail Kirilõtš on veelgi paksemaks läinud!» ütles vana krahv.

«Vaadake! Meie Anna Mihhailovna, ja missuguse mütsikesega!»

«Karaginad, Julie — ja Boriss on nendega kaasas. Kohe näha, et pruut ja peigmees.»

«Drubetskoi palus ta kätt! Täna kuulsin,» ütles Šinšin, astudes Rostovide looží.

Nataša vaatas sinnapoole kuhu isagi ja nägi Julie'd, kes istus õnneliku näoga, pärlikee ümber jämeda punase kaela (mis Nataša teada oli puuderdatud), oma ema kõrval. Nende tagant paistis Borissi naeratav, siledaks soetud juustega ilus pea. Ta oli kõrva kallutanud Julie suu juurde, vaatas altkulmu Rostovide poole ja kõneles naeratades midagi oma pruudile.

«Nad räägivad meist, minust ja Andreist!» mõtles Nataša. «Ja ta vaigistab vist oma pruudi armukadedust minu vastu. Ilmaaegu tunnevad muret! Kui nad teaksid, kui ükskõikne ma olen kõigi nende vastu.»

Nende taga istus rohelise mütsikesega, jumala taht-misele alistuva ja õnneliku, piduliku näoga Anna Mihhailovna. Nende loožis valitses see eriline pruutpaari ümbritsev õhkkond, mida Nataša nii hästi tundis ja nii väga armastas. Ta pöördus kõrvale, ja korraga meenus talle kõik, mis oli olnud alandavat ta hommikuses visiidis.

«Mis õigus on tal keelduda mind vastu võtmast oma suguseltsi? Ah, parem on sellest mitte mõtelda, mitte mõtelda kuni Andrei tulekuni!» ütles Nataša enesele ja hakkas silmitsema tuttavaid ja võõraid nägusid parteris. Parteri ees, päris keskel, seisis seljaga vastu rampi nõjatudes, pärslase riietuses Dolohhov suure, ülespidi soetud käharate juuste puhmastikuga. Ta seisis kogu teatri silme all, teades, et äratab kogu saali tähelepanu, niisama vabalt, nagu seisaks ta oma toas. Tema ümber oli kogunenud Moskva kõige hiilgavam noormeeste seltskond ja temale kuulus nende hulgas ilmselt esimene koht.

Krahv Ilja Andreitš müksas naerdes külge punastavale Sonjale ja osutas ta endisele austajale.

«Kas tundsid ära?» küsis ta. «Ja kust ta välja on ilmu-

nud,» pöördus krahv Šinšini poole, «ta oli ju kuhugi kadunud?»

«Oli kadunud,» vastas Šinšin. «Teenis Kaukaasias, aga sealt putkas ära ja oli, nagu räägitakse, mingisuguse valitseva vürsti juures Pärsias ministriks, tapnud seal šahhi venna. Ja nüüd ongi kõik Moskva daamid nagu hullud ta järele! *Dolochoff le Persan* [1], ja sellega on kõik öeldud. Meil on nüüd iga teine sõna Dolohhov: tema nimel antakse vandeid, temaga meelitatakse külalisi kokku nagu sterletiga,» rääkis Šinšin. «Dolohhov ja Kuragini Anatol — need on kõik meie daamid hulluks ajanud.»

Naaberlooži astus kõrget kasvu ilus daam tohutu suure palmikuga ja ohtrasti paljastatud valgete täidlaste õlgadega ning kaelaga, mida ehtis kahekordne rida suuri pärleid, ja seadis end tükk aega istuma, kahistades oma paksu siidkleidiga.

Nataša jäi tahtmatult vaatlema seda kaela, neid õlgu, pärleid ning soengut ja imetles ta õlgade ning pärlite ilu. Samal hetkel, kui Nataša juba teist korda silmitses daami, vaatas see ümber, ja kohates pilguga krahv Ilja Andreitšit, noogutas talle pead ja naeratas. See oli krahvinna Bezuhhova, Pierre'i naine. Ilja Andreitš, kes tundis kõiki maailmas, kummardus daami poole ja kõnetas teda.

«Kas ammu saabusite, krahvinna?» alustas ta. «Tulen, tulen, suudlen kätt. Mina sõitsin siia asja pärast ja tõin ka oma tüdrukud kaasa. Võrratult pidavat Semjonova mängima, nagu räägitakse,» kõneles Ilja Andreitš. «Krahv Pjotr Kirillovitš pole meid kunagi unustanud. Kas ta on siin?»

«Jah, ta pidi tulema,» ütles Eleen ja vaatas tähelepanelikult Natašale otsa.

Krahv Ilja Andreitš istus jälle oma kohale tagasi.

«Eks ole kaunis?» sosistas ta Natašale.

«Imekaunis!» ütles Nataša. «Vaat kellesse võib armuda!»

Samal ajal kõlasid avamängu viimased akordid ja kuuldus orkestrijuhi taktikepi koputamist. Parteris rut-

[1] Pärslane Dolohhov.

tasid mõned hilinenud mehed oma kohale, ja eesriie kerkis.

Niipea kui eesriie oli kerkinud, jäi loožides ja parteris vaikseks ja kõik mehed, vanad ja noored, mundrites ja frakkides, kõik naised, kalliskivid paljal ihul, pööra-sid uudishimulikult kogu tähelepanu lavale. Ka Nataša jäi vaatama.

IX

Lava keskel oli ühetasane laudpõrand, kahel pool kõr-val seisid värvitud papitahvlid, mis kujutasid puid, taga oli laudadele tõmmatud lõuend. Keset lava istusid puna-seis pihikuis ja valgeis seelikuis neiud. Üks neist, väga paks, kel oli valge siidkleit seljas, istus eraldi, madalal pingikesel, millele oli taha kleebitud roheline papp. Kõik nad laulsid midagi. Kui nad olid oma laulu lõpetanud, astus valges siidkleidis neiu suflöörikasti juurde ja ta kõrvale tuli mees suletuti ja pistodaga, siidpüksid pingul ümber paksude jalgade, hakkas laulma ning käsi laiu-tama.

Pingul pükstega mees laulis algul üksi, seejärel laulis neiu. Siis vaikisid mõlemad, muusika mängis ja mees sõr-mitses valge kleidiga neiu kätt, ilmselt oodates takti, et alustada oma osa koos neiuga. Nad laulsid kahekesi ja kõik teatrisolijad hakkasid plaksutama ja karjuma, kuna meesterahvas ja naisterahvas laval, kes kujutasid armas-tajaid, hakkasid naeratades ning käsi laiutades kum-mardusi tegema.

Pärast maaelu ja säärases tõsises meeleolus, nagu Nataša praegu oli, näis see kõik talle mõistmatu ja ime-lik. Ta ei suutnud ooperi käiku jälgida, ei suutnud isegi muusikat kuulata: ta nägi ainult värvitud papitahvleid ja veidralt riietatud mehi ning naisi, kes heledas valgu-ses veidralt liikusid, rääkisid ja laulsid. Ta teadis, mida see kõik pidi kujutama, kuid see kõik oli nii pentsik-võlts ja ebaloomulik, et tal oli kord piinlik näitlejate pärast, kord naljakas neid näha. Ta vaatas enda ümber pealt-vaatajate nägudele, otsides neis sedasama pilke- ja aru-saamatusetunnet, mis oli vallanud teda; kuid kõik näod jälgisid tähelepanelikult seda, mis toimus laval, ja väl-

jendasid, nagu Natašale näis, teeseldud vaimustust. «Küllap peab see nõnda olema!» mõtles Nataša. Ta vaa-tas vaheldumisi kord neile pumatiga võitud peade rida-dele parteris, kord paljastatud naistele loožides, eriti aga oma naabrile Eleenile, kes peaaegu täiesti paljana, vaik-selt ja rahulikult naeratades üksisilmi vaatas lavale, tajudes eredat valgust, mis saali üle ujutas, ja rahva-hulga poolt soojaks köetud õhku. Nataša sattus väh-haaval joobumuse seisukorda, mida ta polnud enam ammu tundnud. Ta ei mäletanud enam, kes ta on, kus ta on ja mis toimub ta ees. Ta vaatles ning mõtles ja kõige imelikumad mõtted välgatasid ootamatult, ilma seoseta ta peas. Kord tuli tal mõte hüpata rambile ja laulda sedasama aariat, mida laulis näitlejanna, kord oli tal tahtmine lehvikuga riivata enda lähedal istuvat vana-härrat, kord Eleeni poole kummarduda ja teda kõditada.

Ühel niisugusel silmapilgul, kui laval jäi kõik vaikseks aaria alguse ootel, kriuksatas parteri uks sealpool kül-jes, kus asus Rostovide loož, ja kuuldusid kellegi hilinenud mehe sammud. «Seal ongi Kuragin!» sosistas Šin-šin. Krahvinna Bezuhhova pöördus naeratades tulija poole. Nataša vaatas krahvinna Bezuhhova pilgu suunas ja nägi haruldaselt ilusat adjutanti, kes iseteadlikul ja ühtlasi aupaklikul ilmel lähenes nende loožile. See oli Anatol Kuragin, keda Nataša oli ammu näinud ja tähele pannud Peterburi ballil. Ta kandis nüüd adjutandimund-rit ühe õlakuga ja akselbandiga. Ta sammus tagasihoi-tud uljal kõnnakul, mis oleks tundunud naljakana, kui ta ise poleks olnud nii kena ja kui ta ilusal näol poleks olnud säärast heasüdamlikult rahulolevat ja lõbusat ilmet. Sellest hoolimata et laval käis tegevus, sammus ta ruttamata, sujuvalt, tasakesi kannuste ja mõõgaga täris-tades ja oma ilusat lõhnastatud pead kõrgel hoides mööda vahekäigu vaipa. Natašale otsa vaadates astus ta õe juurde, pani pinguletõmmatud kindas käe ta looži äärele, noogutas talle pead ja küsis temalt midagi, kum-mardudes ja Natašale osutades.

«Mais charmante!»[1] lausus ta, ilmselt Nataša kohta, mida too mitte niivõrd ei kuulnud, kuivõrd aimas ta

[1] Aga kui võluv!

huulte liikumise järgi. Seejärel läks ta esimesse ritta ja istus Dolohhovi kõrvale, müksates küünarnukiga sõbralikult ja hoolimatult sedasama Dolohhovi, keda nii libitsevalt kohtlesid kõik teised. Ta naeratas lõbusalt silma pilgutades Dolohhovile ja toetas jala vastu rampi.

«Kui sarnased on vend ja õde!» ütles krahv. «Ja kui kenad on nad mõlemad!»

Šinšin hakkas krahvile tasakesi jutustama mingit Kuragini Moskva intriigi lugu, mida Nataša jäi kuulatama just sellepärast, et Kuragin oli tema kohta öelnud *charmante*.

Esimene vaatus lõppes, parteris tõusid kõik püsti, segunesid ja hakkasid liikuma ning välja minema.

Boriss tuli Rostovide looži, võttis õnnesoovid väga lihtsalt vastu ja andis kulme kergitades ning hajameelselt naeratades Natašale ja Sonjale edasi oma pruudi palve, et nad tuleksid tema pulma, ja lahkus. Nataša kõneles temaga lõbusalt ning koketeerivalt naeratades ja soovis abiellumise puhul õnne sellelesamale Borissile, kellesse ta varem oli armunud. Selles joobumuse seisukorras, milles Nataša viibis, näis talle kõik lihtne ja loomulik.

Poolpaljas Eleen istus ta kõrval ja naeratas kõigile ühteviisi, ja täpselt samuti naeratas Nataša Borissile.

Eleeni looži täitsid ja ümbritsesid parteri poolt kõige tähtsamad ja targemad mehed, kes näisid üksteise võidu tahtvat kõigile näidata, et nad Eleeniga tuttavad on.

Kuragin seisis koos Dolohhoviga kogu selle vaheaja lava ees, vahtides Rostovide looži poole. Nataša teadis, et ta räägib temast, ja see valmistas talle heameelt. Ta pööras end isegi niiviisi, et Kuraginile paistaks ta profiil tema arusaamise järgi kõige soodsamas asendis. Teise vaatuse alguse eel ilmus parteris nähtavale Pierre, keda Rostovid polnud pärast Moskvasse jõudmist veel näinud. Pierre'i nägu oli nukker, ja ta oli veel tüsedamaks läinud sellest saadik, kui Nataša teda viimati nägi. Ta läks kedagi tähele panemata esimestesse ridadesse. Anatol astus tema juurde ja hakkas talle midagi rääkima, vahtides ja osutades Rostovide loožile. Natašat silmates elavnes Pierre ja tuli kähku tooliridade vahelt nende looži poole. Nende juurde jõudes nõjatus ta looži servale ja vestles naeratades kaua Natašaga. Pierre'iga vestlemise

ajal kuulis Nataša krahvinna Bezuhhova loožist kellegi mehe häält ja aimas millegipärast, et see on Kuragin. Ta vaatas sinnapoole, ja nende pilgud kohtusid. Anatol vaatas peaaegu naeratades Natašale otse silma niisuguse vaimustatud, sõbraliku pilguga, et tundus imelik viibida talle nii lähedal, talle nõnda otsa vaadata, olla nii kindel, et meeldid talle, ja temaga mitte tuttav olla.

Teises vaatuses olid pildid, mis kujutasid hauasambaid, ja lõuendis oli auk, mis kujutas kuud, ja lambivarjud rambil tõsteti üles ja pasunad ning kontrabassid hakkasid madalalt mängima, ja paremalt ning vasakult ilmus hulk mehi mustades mantlites. Need mehed hakkasid kätega vehkima ja käes oli neil midagi pistodataolist; siis jooksid lavale veel mingisugused mehed ja hakkasid ära tirima seda neiut, kes enne oli valges, nüüd aga helesinises kleidis. Nad ei tirinud teda kohe minema, vaid laulsid temaga koos kaua aega ja siis alles tirisid ta ära, ja kulisside taga löödi kolm korda mingi metalse eseme vastu, ja kõik langesid põlvili ning hakkasid laulma palvet. Kogu seda tegevust katkestasid mitu korda pealtvaatajate vaimustatud hüüded.

Selle vaatuse ajal nägi Nataša iga kord, kui ta vaatas parterisse, Anatol Kuraginit, kes oli ühe käe üle tooliselja asetanud ja vahtis teda. Natašal oli meeldiv näha, et ta on temast nii kütkestatud, ja talle ei tulnud mõttessegi, et selles võiks midagi halba olla.

Kui teine vaatus lõppes, tõusis krahvinna Bezuhhova püsti, pöördus Rostovide looži poole (ta rind oli täiesti paljas), tõmbas kinnastatud sõrmega kutsuvalt vana krahvi enda juurde ja hakkas neile, kes ta looži olid tulnud, tähelepanu pööramata temaga lahkesti naeratades vestlema.

«Tutvustage mind ometi oma kaunite tütardega,» ütles ta. «Kogu linn kisab neist, aga mina ei tunnegi neid veel.»

Nataša tõusis püsti ja tegi toredale krahvinnale reveransi. Natašale oli selle hiilgava kaunitari kiitus nii meeldiv, et ta punastas heameelest.

«Ka mina kavatsen nüüd moskvalaseks hakata,» sõnas Eleen. «Ja kuidas teil häbi ei ole niisuguseid pärleid maale maha matta!»

Krahvinna Bezuhhoval oli õigusega hurmava naise kuulsus. Ta võis täiesti lihtsalt ning loomulikult rääkida seda, mida ise ei mõelnud, ja eriti meelitada.

«Lubage, kallis krahv, minul teie tütardega tegelema hakata. Ma jään nüüd küll lühemaks ajaks siia. Ja teie samuti. Ma püüan teie tütarlapsi lõbustada. Ma kuulsin teist palju juba Peterburis ja tahtsin teiega tuttavaks saada,» ütles Eleen Natašale oma ühesuguselt ilusa naeratusega. «Kuulsin teist ka oma paažilt — Drubetskoilt, — olete kuulnud, ta abiellub? — Ja ka oma mehe sõbralt — Bolkonskilt, vürst Andrei Bolkonskilt,» lisas ta erilise rõhuga, vihjates sellele, et ta teab vürst Andrei suhetest Natašaga. Ta palus, et paremini tuttavaks saada, lubada ühel preilidest etenduse ülejäänud osa tema loožis istuda, ja Nataša läks tema juurde.

Kolmandas vaatuses oli laval loss, kus põles rohkesti küünlaid ja seintel rippusid pildid, mis kujutasid habemikke rüütleid. Keset lava seisid arvatavasti kuningas ja kuninganna. Kuningas vehkis parema käega ja laulis ilmse arglikkusega midagi väga halvasti ja istus vabarnpunasele troonile. Neiu, kes algul oli valges, siis helesinises kleidis, oli nüüd ainult särgiväel, lahtiste juustega ja seisis trooni juures. Ta laulis millestki kurvalt, pöördudes kuninganna poole; kuid kuningas viipas karmilt käega, ja kahelt poolt kõrvalt ilmusid paljaste jalgadega mehed ja paljaste jalgadega naised ning hakkasid kõik koos tantsima. Siis hakkasid viiulid väga peenikeselt ning lõbusalt mängima, üks paljaste jämedate säärte ja kõhnade kätega neiu eraldus teistest, läks kulisside taha, kohendas oma pihikut, tuli siis lava keskele ja hakkas karglema ning kärmesti üht jalga teise vastu peksma. Kõik pealtvaatajad parteris plaksutasid käsi ja karjusid braavo. Seejärel astus üks mees nurka. Orkestris alustasid simblid ja pasunad valju mürtsumist ja see paljaste jalgadega mees hakkas väga kõrgele üles hüppama ning jalgadega sibama. (See mees oli Duport, kes sai selle kunsti eest kuuskümmend tuhat aastas.) Kõik parteris, loožides ja rõdul olijad hakkasid plaksutama ning kõigest jõust karjuma, mees jäi seisma, naeratas ja kummardas igasse külge. Siis tantsisid veel teised paljaste jalgadega mehed ja naised, seejärel karjus üks kuningaist jälle midagi muusika saatel, ja kõik hakkasid laulma. Kuid järsku tekkis torm, orkestrist kostsid kromaatilised gammad ja vähendatud septakordid, ja kõik pistsid jooksma ning vedasid jälle ühe endi hulgast kulisside taha, ja eesriie langes. Jälle tõusis pealtvaatajate hulgas kohutav kisa ja kära, ja kõik hakkasid vaimustatud nägudega karjuma:

«Duport! Duport! Duport!»

Natašale ei tundunud see enam veidrana. Ta vaatas mõnutundega, rõõmsalt naeratades enese ümber.

«N'est ce pas qu'il est admirable — Duport?» [1] küsis Eleen tema poole pöördudes.

«Oh, oui,» [2] vastas Nataša.

X

Vaheajal paiskus Eleeni looži jahedat õhku, uks avanes ja kummardudes ning püüdes mitte kedagi riivata astus sisse Anatol.

«Lubage teile tutvustada mu venda,» ütles Eleen, libistades rahutult pilgu Natašalt Anatolile. Nataša pööras oma kauni pea üle palja õla ilusa mehe poole ja naeratas. Anatol, kes oli lähedalt niisama ilus kui eemalt, istus Nataša kõrvale ja ütles, et ta on ammu soovinud selle heameele osaliseks saada, juba Narõškinite ballist saadik, kus tal oli olnud heameel Natašat näha, mida ta pole unustanud. Kuragin oli naistega palju targem ja lihtsam kui meeste seltskonnas. Ta kõneles julgelt ning lihtsalt, ja Natašat üllatas imelikult ning meeldivalt see, et polnudki midagi kohutavat selles mehes, kellest nii palju räägiti, vaid, vastupidi, tal oli kõige naiivsem, lõbusam ja heasüdamlikum naeratus.

Kuragin küsis, milline mulje on tal etendusest, ja jutustas Natašale, kuidas eelmisel etendusel Semjonova oli oma osa mängides maha kukkunud.

«Teate mis, krahvitar,» ütles ta, kõnetades Natašat järsku kui vana, ammust tuttavat. «Meil on korraldamisel karussell kostüümidega. Teie peaksite sellest osa võtma,

[1] Eks ole vaimustav see Duport?
[2] Oo jaa,

— kindlasti on väga lõbus. Kõik kogunevad Arharovite juurde. Palun, tulge ka, tõepoolest, ah?» lausus ta.

Seda rääkides ei pööranud ta naeratavaid silmi Nataša näolt, kaelalt ja paljailt käsivartelt. Nataša ei kahelnud selles, et Anatol on temast vaimustuses. Ja see meeldis talle, kuid millegipärast tundis ta ängistust ja raskust Anatoli juuresolekul. Kui ta ei vaadanud Anatolile, tundis ta, et Anatol silmitseb ta õlgu, ja püüdis tahtmatult tema pilgu, et ta parem juba talle silma vaataks. Kuid talle silma vaadates tundis Nataša hirmuga, et Anatoli ja tema vahel pole hoopiski seda häbelikkuse tõket, mida ta alati tundis olevat enese ja teiste meeste vahel. Ta ei mõistnud isegi miks, aga viie minuti pärast tundis ta end hirmus lähedasena sellele mehele. Kui ta kõrvale pöördus, kartis ta, et Anatol võtab tagantpoolt kinni ta paljast käsivarrest või suudleb teda kaelale. Nad vestlesid kõige lihtsamaist asjust ja Nataša tundis, et nad on teineteisele lähedased, nagu ta pole veel iial ühelegi mehele olnud. Ta heitis pilgu Eleenile ja isale, justkui küsides neilt, mis see küll tähendab; kuid Eleen vestles parajasti mingi kindraliga ega vastanud ta pilgule, isa pilk aga ei öelnud talle midagi muud kui ainult seda, mis ta alati ütles: «Sul on lõbus, mul on siis ka hea meel.»

Ühel piinliku vaikuse hetkel, kui Anatol oma pisut pungis silmil rahulikult ja ainiti Natašat vahtis, küsis too, et seda vaikust katkestada, kuidas Anatolile Moskva meeldib. Nataša küsis seda ja punastas. Talle näis kogu aeg, et ta Anatoliga rääkides teeb midagi sündmatut. Anatol naeratas, nagu julgustades teda.

«Algul meeldis mulle vähe, sest — mis teeb ühe linna meeldivaks? *Ce sont les jolies femmes,* [1] eks ole? Noh, aga nüüd meeldib väga,» ütles ta Natašale tähendusrikkalt otsa vaadates. «Kas tulete karussellile, krahvitar? Tulge,» ütles ta ja lisas, kätt Nataša lillekimbu poole sirutades ning häält madaldades: «*Vous serez la plus jolie. Venez, chère comtesse, et comme gage donnez moi cetter fleur.*» [2]

Nataša ei saanud aru, mis ta ütles, samuti kui Anatol isegi, kuid tundis, et tema arusaamatuis sõnades peitus

[1] Need on ilusad naised,

[2] Te olete seal kõige kaunim. Tulge, kallis krahvitar, ja andke mulle pandiks see lill.

sündmatu tagamõte. Ta ei teadnud, mis vastata, ja pöördus kõrvale, nagu poleks kuulnudki, mis Anatol ütles. Aga niipea kui ta oli ära pöördunud, mõtles ta, et Anatol on ometi siin, selja taga, nii lähedal temale.

«Mis ta nüüd mõtleb? Kas ta on kohmetunud? Vihane? Kas pean seda heaks tegema?» küsis ta endalt mõttes. Ta ei suutnud hoiduda taha vaatamast. Ta vaatas Anatolile otse silma, ja mehe lähedus ning enesekindlus ja naeratuse heasüdamlik sõbralikkus võitsid tema. Ta naeratas täpselt samuti kui Anatol, talle otse silma vaadates. Ja jälle tundis Nataša õudusega, et Anatoli ja tema vahel pole mingisugust tõket.

Eesriie tõusis jälle. Anatol väljus rahulikuna ja rõõmsana loožist. Nataša läks tagasi isa juurde looži, ta oli juba täiesti alistunud sellele maailmale, milles viibis. Kõik, mis toimus ta ees, näis talle juba täiesti loomulikuna; seevastu ta endised mõtted oma peigmehest, vürstitar Marjast ja elust maal ei tulnud talle kordagi pähe, nagu oleks kõik see juba kauge, kauge minevik.

Neljandas vaatuses oli laval mingi kurat, kes senikaua laulis ja vehkis käega, kuni lauad ta jalge alt ära tõmmati ja ta alla vajus. Ainult seda Nataša nägigi neljandast vaatusest: miski erutas ning piinas teda, ja selle erutuse põhjuseks oli Kuragin, keda ta tahtmatult silmadega jälgis. Kui nad teatrist väljusid, astus Anatol nende juurde, hõikas Rostovide tõlla ette ja aitas neil peale istuda. Natašat tõlda aidates pigistas ta tema kätt ülaltpoolt küünarnukki. Nataša heitis erutatuna ja näost punasena pilgu tema poole. Anatol vaatas silmi välgutades ja õrnalt naeratades talle otsa.

Alles siis, kui ta oli koju jõudnud, suutis Nataša selgesti järele mõelda kõige üle, mis temaga oli juhtunud, ja kui talle äkki vürst Andrei meelde tuli, kohkus ta ning hüüatas valjusti kõigi kuuldes teelauas, kuhu nad teatrist tulles olid istunud, ja jooksis punastades toast välja.

«Mu jumal! Ma olen kadunud!» ütles ta endale. «Kuidas võisin ma lasta nii kaugele minna?» mõtles ta. Kaua istus ta, õhetav nägu käte vahele peidetud, püüdes endale selgesti aru anda sellest, mis temaga oli juhtunud, kuid ei suutnud mõista seda, mis oli juhtunud, ega

ka seda, mis ta tundis. Kõik näis talle tume, ebaselge ja kohutav. Seal, selles tohutu suures valgustatud saalis, kus märgadel põrandalaudadel muusika saatel kargles paljaste jalgadega, litritega kuues Duport, ja neiud ning raugad ja paljas, rahulikult ning uhkelt naeratav Eleen vaimustatult karjusid braavo,—seal, selle Eleeni varjus, seal oli see kõik selge ja lihtne; kuid nüüd, üksinda iseenesega, oli see arusaamatu. «Mis see on? Mis hirm see oli, mida ma tundsin Kuragini ees? Mis südametunnistuse piin see on, mida ma praegu tunnen?» mõtles ta.

Ainult vanale krahvinnale oleks Nataša saanud öösel voodis ära rääkida kõik, mis ta mõtles. Sonja oma karmi ja terve ellusuhtumisega kas ei oleks — ta teadis seda — mitte midagi aru saanud või oleks kohkunud tema ülestunnistusest. Nataša püüdis üksinda iseendaga lahendada seda, mis teda piinas.

«Kas ma olen nüüd kadunud vürst Andrei armastusele või mitte?» küsis ta eneselt ja vastas rahustavalt muiates: «Mis narr ma küll olen, et seda küsin? Mis minuga siis juhtus? Mitte midagi. Ma ei teinud mitte midagi, ei põhjustanud millegagi seda. Keegi ei saa teada, ja teda ei kohta ma enam iialgi,» rääkis ta enesele. «Järelikult on selge, et midagi pole juhtunud, et pole midagi kahetseda ja et vürst Andrei võib mind armastada ka n i i s u g u s e n a. Aga millise n i i s u g u s e n a? Ah, mu jumal, mu jumal, miks ei ole ta siin!» Nataša rahunes silmapilguks, kuid siis ütles mingi instinkt talle jälle, et kuigi see kõik on tõsi ja kuigi midagi ei ole juhtunud, — instinkt ütles talle, et ta armastus vürst Andrei vastu on kaotanud kogu oma endise puhtuse. Ja ta kordas kujutluses jälle kogu oma vestlust Kuraginiga ja nägi selle ilusa ning julge mehe nägu, liigutusi ja õrna naeratust sel hetkel, kui ta pigistas tema kätt.

XI

Anatol Kuragin elas Moskvas, sest isa oli ta minema saatnud Peterburist, kus ta kulutas aastas üle kahekümne tuhande rahas ja niisama palju võlgadena, mida võlausaldajad sisse nõudsid isalt.

Isa teatas pojale, et ta tasub viimast korda poole ta võlgadest, aga ainult tingimusel, et ta sõidaks Moskvasse ülemjuhataja adjutandi kohale, mille ta oli temale muretsenud, ja katsuks seal lõpuks head partiid teha. Isa juhtis ta tähelepanu vürstitar Marjale ja Julie Karaginale.

Anatol nõustus ja sõitis Moskvasse, kus ta peatus Pierre'i juures. Pierre'ile oli Anatoli tulek esmalt vastumeelt, kuid pärast harjus ta temaga ära, käis vahel temaga kaasas ta joomapidudel ja andis talle laenu nime all raha.

Anatol ajas, nagu Šinšin tema kohta täiesti õieti tähendas, sellest ajast peale, kui ta Moskvasse jõudis, tõesti kõigi Moskva daamide pead segi, eriti sellega, et ta neist ei hoolinud ja neile ilmselt eelistas mustlannasid ja prantsuse näitlejatare, kelledest tähtsamaga — *mademoiselle Georges*'iga tal olid, nagu räägiti, lähemad suhted. Ta ei jätnud vahele ühtki joomapidu Danilovi või teiste Moskva elumeeste juures, pummeldas öid läbi, jõi kõik laua alla ja külastas kõiki kõrgema seltskonna külalisõhtuid ja balle. Räägiti mõningaist tema intriigidest Moskva daamidega, ja ka ballidel kurameeris ta mõnedega. Kuid neiudega, eriti aga rikaste pruutidega, kes enamalt jaolt olid inetud, Anatol ei sõbrustanud, seda enam, et ta kaks aastat tagasi oli juba abiellunud, mida ei teadnud keegi peale ta kõige lähemate sõprade.

Kaks aastat tagasi, kui tema polk peatus Poolas, oli keegi kehv poola mõisnik sundinud Anatoli oma tütrega abielluma. Anatol jättis oma naise üsna peagi maha ja kauples raha eest, mida ta kohustus äiale saatma, endale välja õiguse poissmehena esineda.

Anatol oli alati rahul oma seisukorraga, iseendaga ja teistega. Ta oli instinktiivselt, kogu oma olemusega veendunud selles, et ta ei võigi elada teisiti, kui ta elab, ja et ta pole iialgi elus midagi halba teinud. Ta polnud suuteline järele mõtlema selle üle, kuidas ta teod võiksid mõjuda teistele, ega ka selle üle, millised tagajärjed võivad olla ühel või teisel ta teol. Ta oli veendunud, et nagu part on loodud niiviisi, et ta peab alati elama vees, nõnda on ka tema jumala poolt loodud nii, et ta peab

elama kolmekümnetuhandelise sissetulekuga ja asuma seltskonnas alati kõige kõrgemal positsioonil. Ta uskus sellesse nii kindlalt, et ka teised olid teda vaadates selles veendunud ega keeldunud talle loovutamast kõige kõrgemat positsiooni seltskonnas ega ka raha, mida ta ilmselt ilma tagasimaksmise kavatsuseta laenas igalt vastutulijalt.

Ta ei olnud hasartmängija, vähemalt ei soovinud ta kunagi võita. Ta polnud ka edev. Talle oli täiesti ükskõik, mis temast mõeldi. Veel vähem võis teda süüdistada auahnuses. Ta oli mitu korda vihastanud isa, rikkudes oma karjääri, ja naeris igasuguste auavalduste üle. Ta polnud kitsi ega öelnud kellelegi ära, kes temalt palus. Ainus, mida ta armastas, oli lõbutsemine ja naised, ja kuna tema arusaamise järgi polnud neis harrastustes midagi ebaõilsat, aga järele mõtelda, mida need harrastused teistele kaasa toovad, ta ei suutnud, siis pidas ta end oma südames laitmatuks inimeseks, põlgas siiralt nurjatuid ning halbu inimesi ja hoidis rahuliku südametunnistusega oma pea püsti.

Elumeestel, neil mees-magdaleenadel, on samuti kui nais-magdaleenadelgi mingi salajane süütusetunne, mis põhineb selsamal andestuselootusel. «Kokotile andestatakse kõik, sest ta on palju armastanud; elumehele andestatakse kõik, sest ta on palju lõbutsenud.»

Dolohhov, kes pärast oma väljasaatmist ja Pärsia seiklusi oli sel aastal jälle Moskvasse ilmunud ja siin laia mängija- ja pummeldajaelu elas, seltsis oma vana Peterburi-sõbra Kuraginiga ja kasutas teda ära oma sihtide saavutamiseks.

Anatol armastas Dolohhovi siiralt ta nupukuse ja uljuse pärast. Dolohhov, kellele Anatol Kuragini nime, positsiooni ja sidemeid oli vaja rikaste noormeeste meelitamiseks oma mänguseltskonda, kasutas Kuraginit ära ja lõbustas end temaga, ilma et oleks seda talle tunda andnud. Peale selle, et ta vajas Anatoli praktilisel kaalutlusel, oli teise tahte üle valitsemise protsess Dolohhovile juba iseenesest naudinguks, harjumuseks ja vajaduseks.

Nataša avaldas Kuraginile tugevat mõju. Õhtusöögil pärast teatrit arutles Kuragin Dolohhovi ees asjatundja

kombel Nataša käte, õlgade, jalgade ning juuste väärtusi ja tegi teatavaks oma otsuse temale külge lüüa. Mis sellest lipitsemisest võis välja tulla, selle üle ei suutnud Anatol järele mõelda ega teadnud seda, nagu ta iialgi ei teadnud, mis ühestki ta tembust välja tuleb.

«Kaunis on ta küll, vennas, aga mitte meie jaoks,» ütles talle Dolohhov.

«Ma ütlen õele, et ta tema lõunale kutsuks,» lausus Anatol. «Ah?»

«Oota parem ära, kuni ta on mehele läinud . . .»

«Sa tead,» sõnas Anatol, «*j'adore les petites filles* [1]: kaotavad kohe pea.»

«Kukkusid juba kord sisse ühe *petite fille*'iga [2],» tähendas Dolohhov, kes teadis Anatoli abiellumislugu. «Vaata ette.»

«Noh, kaks korda seda juba ei juhtu! Ah?» ütles Anatol heasüdamlikult naerdes.

XII

Järgmisel päeval pärast teatrit ei käinud Rostovid kuskil ja ka neid ei külastanud keegi. Marja Dmitrijevna arutas Nataša eest varjates midagi tema isaga. Nataša aimas, et nad rääkisid vanast vürstist ja kavatsesid midagi, ja see tegi teda rahutuks ning solvas teda. Ta ootas iga silmapilk vürst Andrei saabumist ja saatis kojamehe sel päeval kaks korda Vozdviženkale kuulama, kas ta on tulnud. Teda polnud. Natašal oli nüüd raskem kui esimestel päevadel pärast siiasõitu. Ta kärsitusele ja nukrusele vürst Andrei pärast lisandus ebameeldiv mälestus kohtumisest vürstitar Marjaga ning vana vürstiga ja mingi hirm ning rahutus, mille põhjust ta ei teadnud. Talle tundus kogu aeg, et kas vürst Andrei ei tulegi või et enne, kui ta pärale jõuab, juhtub tema endaga midagi. Ta ei suutnud enam, nagu varem, rahulikult ja kestvalt omaette vürst Andreile mõelda. Niipea kui ta hakkas temast mõtlema, lisandus mälestusele temast ka mäles-

[1] ma jumaldan tütarlapsi:
[2] tütarlapsega,

tus vanast vürstist, vürstitar Marjast ja viimasest teatrietendusest ning Kuraginist. Jälle kerkis ta ette küsimus, kas pole ta ehk süüdi, kas pole juba murtud ta truudus vürst Andreile, ja jälle leidis ta end kuni kõige pisemate üksikasjadeni meelde tuletamas iga sõna, iga liigutust, iga ilmemängu varjundit tolle mehe näol, kes mõistis temas äratada talle arusaamatu ja hirmuäratava tunde. Koduste silmis näis Nataša olevat tavalisest elavamgi, kuid ta polnud kaugeltki nii rahulik ja õnnelik kui varem.

Pühapäeva hommikul kutsus Marja Dmitrijevna külalised kaasa jumalateenistusele oma koguduse Uspenje kirikusse Mogiltsõ'l.

«Mulle ei meeldi need moodsad kirikud,» ütles ta, ilmselt uhkustades oma vabamõtlemisega. «Jumal on igal pool üks ja seesama. Papp on meil suurepärane, teenistust peab korralikult, nii et sellega on kombes, ja ka diakon on hea. Kas see teeb asja pühamaks, kui kooril laulukontserte antakse? Ei meeldi mulle, ainult vigurdamine!»

Marja Dmitrijevna armastas pühapäevi ja oskas neid pühitseda. Maja oli laupäeval üleni puhtaks küüritud ja koristatud; teenijad ja ta ise ei töötanud, kõik olid pühapäevaselt ehitud ja kõik käisid jumalateenistusel. Härraste lõunalauale lisandus uusi roogasid ja teenijaile anti viina ning praetud hani või põrsas. Kuid milleski muus kogu majas polnud pühapäev nii märgatav kui Marja Dmitrijevna laias karmis näos, mis sel päeval võttis muutmatu piduliku ilme.

Kui pärast jumalateenistust oli joodud kohvi võõrastetoas, mille mööblilt olid katted kõrvaldatud, teatati Marja Dmitrijevnale, et tõld on valmis, ja ta tõusis karmil ilmel lauast, paraadsall, milles ta tegi visiite, õlgadel, ja tegi teatavaks, et sõidab nüüd vürst Nikolai Andrejevitš Bolkonski juurde läbi rääkima Nataša asjus.

Pärast Marja Dmitrijevna ärasõitu tuli Rostovide poole õmbleja madam Chalmé juurest. ja Nataša sulges võõrastetoa kõrval oleva toa ukse ning hakkas, väga rahul meelelahutusega, uusi kleite selga proovima. Kui ta oli parajasti ühe kokkutraageldatud, alles käisteta kleidi selga ajanud ja pead taha pöörates peeglist vaatas, kuidas seljaosa istub, kuulis ta võõrastetoast elavalt vestlevat isa häält ja üht teist, naisehäält, mis

pani teda punastama. See oli Eleeni hääl. Nataša ei jõudnud proovitavat kleiti veel seljast ära võtta, kui juba uks avanes ja tuppa astus heasüdamlikust ja sõbralikust naeratusest särav krahvinna Bezuhhova, tumelilla, kõrge kaelusega sametkleit seljas.

«Ah, ma délicieuse!» [1] ütles ta punastavale Natašale. *«Charmante!»* [2] Ei, see ei kõlba kuhugi, mu kallis krahv,» ütles ta enda järel tuppa tulnud Ilja Andreitšile. «Kuidas võib elada Moskvas ja mitte kuskil käia? Ei, ma ei jäta teid enam rahule! Täna õhtul esineb m-lle Georges minu pool deklamatsioonidega ja tulevad kokku mõned külalised; ja kui te sinna ei too oma kaunitare, kes on kenamad kui m-lle Georges, siis ei taha ma teid enam tundagi. Mu meest ei ole kodus, ta sõitis Tveri, muidu ma saadaksin ta teile järele. Tingimata tulge, tingimata, kella üheksa paiku.» Ta noogutas pead tuttavale õmblejale, kes talle aupaklikult reveransi tegi, ja istus tugitoolile peegli kõrvale, lüües oma sametkleidi voldid maaliliselt laiali. Ta ei lakanud heasüdamlikult ja lõbusalt lobisemast, ühtesoodu imetledes Nataša ilu. Ta vaatas üle Nataša kleidid ja kiitis neid, kiitis ka oma uut kleiti *en gaz métallique* [3], mille oli Pariisist saanud, ja soovitas Natašal endale samasuguse teha.

«Aga muide, teile sobib kõik, mu väike võlur,» rääkis ta.

Nataša näolt ei kadunud heameelenaeratus. Ta tundis end õnnelikuna ja õitselepuhkevana selle armsa krahvinna Bezuhhova kiitusest, kes talle varem näis nii ligipääsmatu ning tähtsa daamina ja nüüd oli nii hea ta vastu. Natašal hakkas lõbus ja ta tundis end peaaegu armununa sellesse nii kaunisse ja nii heasüdamlikku naisesse. Eleen omakorda oli siiras vaimustuses Natašast ja soovis teda lõbustada. Anatol oli palunud, et ta korraldaks talle kohtumise Natašaga, ja selleks Eleen sõitiski Rostovide juurde. Mõte venda Natašaga kokku viia valmistas talle nalja.

Kuigi ta varem oli olnud Natašale pahane sellepärast, et too Peterburis temalt Borissi üle lõi, ei mõel-

[1] Ah, mu kaunis!
[2] Võluv!
[3] metalsest loorist,

nudki ta praegu enam sellele ja soovis omal viisil kõigest südamest Natašale head. Rostovide poolt lahkuma hakates kutsus ta oma *protégée* kõrvale.

«Eile lõunatas vend minu pool. Me pidime naeru kätte surema, — ei söö midagi ja aina õhkab teie järele, mu kaunike. *Il est fou, mais fou amoureux de vous, ma chère.*» [1]

Nataša läks neid sõnu kuuldes näost tulipunaseks.

«Kuidas ta punastab, kuidas punastab, *ma délicieuse*[2]!» kõneles Eleen. «Tulge tingimata. *Si vous aimez quelqu'un, ma délicieuse, ce n'est pas une raison pour se cloîtrer. Si même vous êtes promise, je suis sûre que votre promis aurait désiré, que vous alliez dans le monde en son abcence plutôt que de dépérir d'ennui.*» [3]

«Niisiis ta teab, et ma olen pruut; niisiis on nad ka mehega, Pierre'iga, selle õiglase Pierre'iga,» mõtles Nataša, «sellest rääkinud ja naernud selle üle. Niisiis see ei tähenda midagi.» Ja jälle paistis Eleeni mõjul see, mis enne oli tundunud kohutavana, nüüd lihtsana ja loomulikuna. «Ja tema on niisugune *grande dame*[4], niisugune armas ja näib armastavat mind kogu südamest,» mõtles Nataša. «Ja miks siis ka mitte lõbutseda?» mõtles Nataša, vaadates imestunud, pärani silmil Eleenile.

Lõuna paiku tuli koju Marja Dmitrijevna, vaikiv ja tõsine, olles vana vürsti juures ilmselt lahingu kaotanud. Ta oli toimunud kokkupõrke tõttu veel liiga erutatud, et suuta kogu asja rahulikult ära rääkida. Krahvi küsimuse peale vastas ta, et kõik on hästi ja et ta homme räägib. Teada saades krahvinna Bezuhhova külaskäigust ja küllakutsest, ütles Marja Dmitrijevna:

«Bezuhhovaga läbi käia ma ei armasta ega soovita. Aga noh, kui juba kord lubasid, mine pealegi, lahutad meelt,» lisas ta Nataša poole pöördudes.

[1] Ta on hull, kuid hull armastusest teie vastu, mu kallis.
[2] mu kaunis!
[3] Kui te armastategi kedagi, mu kaunis, see pole veel põhjus end luku taga hoida. Isegi kui te kihlatud olete, olen kindel, et teie peigmees sooviks, et käiksite ta äraolekul ennem seltskonnas, kui et igavusest närbuksite.
[4] tähtis daam.

XIII

Krahv Ilja Andreitš sõidutas oma näitsikud krahvinna Bezuhhova juurde. Koos oli kaunis palju rahvast. Kuid kogu see seltskond oli Natašale peaaegu tundmatu. Krahv Ilja Andreitš märkas meelepahaga, et kogu see seltskond koosnes peamiselt meestest ja naistest, kes olid tuntud oma vabade elukommete poolest. M-lle Georges seisis noormeestest ümbritsetuna salongi nurgas. Kohal olid ka mõned prantslased ja nende hulgas Métivier, kes Eleeni saabumisest saadik liikus siin majasõbrana. Krahv Ilja Andreitš otsustas kaardilauda mitte istuda, tütarde juurest mitte eemalduda ja ära sõita, niipea kui Georges'i ettekanne lõpeb.

Anatol oli Rostovide tulekut ilmselt ukse juures oodanud. Krahvi tervitamise järel astus ta otsekohe Nataša juurde ja järgnes talle. Niipea kui Nataša nägi Anatoli, valdas teda jälle seesama edev heameel, et ta meeldib Anatolile, ja hirm kõlbeliste tõkete puudumise pärast tema ja Anatoli vahel, mida ta oli tundnud teatris.

Eleen võttis Nataša rõõmsalt vastu ja avaldas valjusti vaimustust ta ilu ja tualeti üle. Varsti pärast nende saabumist väljus m-lle Georges toast, et ümber riietuda. Salongis hakati toole kohale asetama ja istet võtma. Anatol nihutas Natašale tooli ja tahtis ta kõrvale istuda, kuid krahv, kes ei pööranud pilkugi Natašalt, istus ise tema kõrvale. Anatol istus nende taha.

Lohukestega jämedad käsivarred paljad, punane sall ühele õlale heidetud, sammus m-lle Georges temale vabaks jäetud tühjale kohale tugitoolide vahel ja seisatas ebaloomulikus poosis. Kuuldus vaimustatud sosinat.

M-lle Georges heitis publikule karmi ning sünge pilgu ja hakkas prantsuse keeles deklameerima mingeid värsse, kus oli juttu tema kuritegelikust armastusest oma poja vastu. Mõnes kohas ta kõrgendas häält, teises kohas sosistas, pead pidulikult kõrgele tõstes, kohati peatus ja kähistas, silmi pungi ajades.

«Adorable, divin, délicieux!» [1] kuuldus igalt poolt. Nataša vahtis paksu Georges'i, kuid ei kuulnud, ei näinud ega mõistnud midagi sellest, mis toimus ta ees. Ta

[1] Vaimustav, jumalik, suurepäranel

ainult tundis end jällegi olevat tagasipääsmatult selles imelises, meeletus maailmas, mis oli nii kaugel endisest, maailmas, kus oli võimatu mõista, mis on hea, mis halb, mis mõistlik ja mis meeletu. Tema taga istus Anatol, Nataša tundis tema lähedust ja ootas hirmunult midagi.

Pärast esimest monoloogi tõusis kogu seltskond püsti ja kogunes m-lle Georges'i ümber, avaldades talle oma vaimustust.

«Kui kena ta on!» ütles Nataša isale, kes oli ühes teistega tõusnud ja endale näitlejanna poole teed tegi.

«Mina ei leia seda, kui vaatan teid,» lausus Anatol, järgnedes Natašale. Ta ütles seda momendil, mil Nataša üksi võis seda kuulda. «Te olete veetlev ... sellest silmapilgust, kui ma teid nägin, ei ole ma lakanud ...»

«Lähme, lähme, Nataša,» ütles krahv tütre poole tagasi tulles. «Kui kena ta on!»

Nataša astus sõnagi lausumata isa juurde ja vaatas talle küsiv-imestavate silmadega otsa.

Mõningate deklamatsioonipalade esitamise järel sõitis m-lle Georges minema ja krahvinna Bezuhhova palus seltskonna saali.

Krahv tahtis lahkuda, kuid Eleen palus teda mitte ära rikkuda ta improviseeritud balli. Rostovid jäid. Anatol palus Nataša valsile ja ütles talle tantsu ajal, pigistades ta pihta ja kätt, et ta on *ravissante*[1] ja et ta armastab teda. Ekosseesi ajal, mida Nataša jälle tantsis Kuraginiga, ei öelnud Anatol, kui nad üksi jäid, talle enam midagi ja ainult vahtis teda. Natašal tekkis kahtlus, kas ei näinud ta ehk unes seda, mis Anatol talle ütles valsi ajal. Esimese tuuri lõpul pigistas Anatol jälle ta kätt. Nataša vaatas talle hirmunud silmil otsa, kuid Anatoli sõbralikus pilgus ja naeratuses oli niisugune enesekindel ning õrn ilme, et Nataša ei suutnud talle otsa vaadates öelda seda, mis tal öelda oli. Ta langetas silmad.

«Ärge rääkige mulle selliseid asju. Ma olen kihlatud ja armastan teist,» ütles ta kiiresti. Ta vaatas Anatolile otsa. See, mis Nataša talle ütles, ei pannud Anatoli kohmetuma ega valmistanud talle meelehärmi.

«Ärge sellest mulle rääkige. Mis on mul sellega tegemist?» lausus ta. «Ma ütlen teile, et armastan teid meeletult, meeletult. Kas olen siis mina süüdi, et te nii võluv olete? ... Meie kord on alustada.»

[1] hurmav

Elavana ja ärevana, suuril hirmunud silmil vahtis Nataša enda ümber ja näis lõbusamana kui tavaliselt. Ta ei mäletanud peaaegu midagi sellest, mis juhtus sel õhtul. Tantsiti ekosseesi ja grossvaterit, isa kutsus teda koju minema, tema palus veel jääda. Kus ta ka oli, kellega ka rääkis, kõikjal tundis ta enesel Anatoli pilku. Veel mäletas ta, et küsis isalt luba tualettruumi minna riideid kohendama, et Eleen tuli talle järele, rääkis talle naerdes venna armastusest, ja et ta väikeses diivanitoas kohtas jälle Anatoli, et Eleen kadus kuhugi, nad jäid kahekesi, ja Anatol ütles ta käest kinni võttes õrnal häälel:

«Ma ei saa teie poole tulla, — aga kas ma tõesti enam kunagi teid ei näe? Ma armastan teid meeletult. Kas tõesti mitte kunagi? ...» Ja Anatol astus ta teele ette ning lähendas oma näo tema näole.

Anatoli säravad suured mehesilmad olid nii lähedal Nataša silmadele, et ta ei näinud enam midagi muud kui ainult neid silmi.

«Natalie?!» sosistas küsivalt Anatoli hääl ja keegi pigistas valusasti ta käsi. «Natalie?!»

«Ma ei saa millestki aru, mul ei ole midagi rääkida,» ütles Nataša pilk.

Kuumad huuled surusid end tema huultele, ja samal silmapilgul tundis Nataša end jälle vabana, ja toas kuuldus Eleeni samme ning riiete kahinat. Nataša vaatas Eleeni poole, heitis siis näost punetades ja värisedes ehmunud ning küsiva pilgu Anatolile ja astus ukse poole.

«*Un mot, un seul, au nom de dieu,*»[1] rääkis Anatol.

Nataša peatus. Ta vajas nii väga, et Anatol ütleks selle sõna, mis talle selgitaks, mis on juhtunud, ja mille peale ta vastaks Anatolile.

«*Nathalie, un mot, un seul,*»[2] kordas Anatol ikka, ilmselt teadmata, mida öelda, ja kordas seda seni, kuni Eleen nende juurde astus.

Eleen läks ühes Natašaga salongi tagasi. Õhtusöögist ära öeldes sõitsid Rostovid minema.

Kojujõudmise järel ei maganud Nataša kogu öö; teda

[1] Üks sõna, üksainus, jumala nimel,
[2] Natalie, üks sõna, üksainus,

piinas lahendamatu küsimus, kumba ta armastab: kas Anatoli või vürst Andreid? Vürst Andreid ta armastas — ta mäletas selgesti, kui väga ta oli teda armastanud. Kuid Anatoli ta armastas samuti, selles ei olnud kahtlust. «Kas muidu oleks see kõik võinud juhtuda?» mõtles ta. «Kui ma pärast seda võisin jumalagajätul naeratusega vastata tema naeratusele, kui ma võisin lasta minna nii kaugele, siis tähendab see, et olen temasse armunud esimesest pilgust. Tähendab, ta on hea, õilis ja ilus, ja oli võimatu temasse mitte armuda. Mis pean ma küll tegema, kui ma armastan teda ja armastan ka teist?» küsis ta eneselt, leidmata vastust neile kohutavaile küsimustele.

XIV

Saabus hommik oma murede ja askeldustega. Kõik tõusid üles, hakkasid liikuma, kõnelema, jälle tulid õmblejad, jälle ilmus välja Marja Dmitrijevna ja kutsuti teed jooma. Nataša vahtis pärani silmil rahutult kõigile otsa, nagu tahaks tabada iga temale suunatud pilku, ja püüdis näida samasugusena, nagu ta oli alati olnud.

Pärast hommikueinet istus Marja Dmitrijevna (see oli ta parim aeg päevas) oma tugitooli ja kutsus Nataša ning vana krahvi enda juurde.

«Nõndaks, mu sõbrad, nüüd olen ma kogu asja läbi mõelnud, ja minu nõu teile on niisugune,» alustas ta. «Eile, nagu teate, käisin ma vürst Nikolai juures. Noh, ja rääkisin temaga ... Karjuma pistis. Aga egas mind saa üle karjuda! Ladusin talle kõik välja!»

«Noh, ja mis tema ütles?» küsis krahv.

«Tema või? Ta on ogar ... ei taha kuuldagi. Aga mis seal rääkida, oleme niigi vaese tütarlapse ära vaevanud,» ütles Marja Dmitrijevna. «Mina annan teile niisugust nõu: asjaajamised lõpetada ja koju sõita, Otradnojesse ... ja seal oodata ...»

«Ah, ei!» karjatas Nataša.

«Tuleb sõita,» ütles Marja Dmitrijevna. «Ja seal oodata. Kui peigmees praegu siia jõuab, ei lõpe asi ilma tülita. Las ta arutab siin vanamehega omavahel kõik läbi ja sõidab pärast teie juurde.»

Ilja Andreitš kiitis ettepaneku heaks, mõistes otsekohe selle arukust. Kui vana vürst peaks meelt muutma, seda parem on pärast tema juurde sõita, kas Moskvasse või Lõssõje Gorõ'sse; kui ei, siis saab vastu tema tahtmist abielluda ainult Otradnojes.

«Täiesti õigus,» ütles krahv. «Ma kahetsengi, et käisin tema juures ja ka Nataša sinna vedasin,» ütles vana krahv.

«Ei, mispärast kahetseda? Siin olles oli võimatu viisakust avaldamata jätta. Aga noh, kui ta ei taha, see on tema asi,» ütles Marja Dmitrijevna, otsides midagi käekotist. «Ja ka veimevakk on valmis, mis teil enam oodata; mis aga valmis pole, saadan teile järele. Kuigi mul on teist kahju, sõitke siiski parem jumala rahuga minema.» Leides käekotist, mida oli otsinud, andis ta selle Natašale. See oli kiri vürstitar Marjalt. «Sulle kirjutab. Kuidas ta piinleb, vaeseke! Ta kardab, kas sa vahest ei arva, et ta sind ei armasta.»

«Ta ju ei armastagi mind,» ütles Nataša.

«Ära räägi rumalusi!» hüüdis Marja Dmitrijevna.

«Ei usu ma kedagi. Ma tean, et ei armasta,» ütles Nataša julgesti, võttes kirja, ja ta nägu väljendas külma ning õelat otsustavust, mis sundis Marja Dmitrijevnat talle terasemalt otsa vaatama ja kulmu kortsutama.

«Sina, kullake, ära niiviisi vasta,» ütles ta. «Mis ma räägin, see on tõsi. Kirjuta vastus.»

Nataša ei vastanud ja läks oma tuppa vürstitar Marja kirja lugema.

Vürstitar Marja kirjutas, et ta on meeleheitel nende vahel toimunud arusaamatuse pärast. Millised ka oleksid ta isa tunded, kirjutas vürstitar Marja, ta palub Natašat uskuda, et tema, Marja, ei saa teisiti kui armastada seda, kelle on välja valinud ta vend, ja venna õnne heaks on ta valmis kõik ohverdama.

«Muide,» kirjutas ta, «ärge arvake, et mu isa suhtub teisse halvasti. Ta on haige ja vana inimene, kellele peab andeks andma. Kuid ta on hea ning suuremeelne ja hakkab armastama seda, kes teeb ta poja õnnelikuks.» Edasi palus vürstitar Marja, et Nataša määraks aja, millal ta jälle võiks temaga kokku saada.

Olles kirja läbi lugenud, istus Nataša kirjutuslaua

äärde, et vastust kirjutada. *«Chère princesse,»* [1] kirjutas ta kiiresti, mehaaniliselt ja peatus. Mis võikski ta veel kiriutada pärast seda, mis oli eile juhtunud? «Jah, jah, kõik see oli kunagi, aga nüüd on kõik teisiti,» mõtles ta, istudes alustatud kirja juures. «Kas peab vürst Andreile ära ütlema? Kas tõesti peab? See on kohutav! ...» Ja et mitte enam mõtelda neid hirmsaid mõtteid, läks ta Sonja juurde ja hakkas temaga seltsis mustreid läbi vaatama.

Pärast lõunat läks Nataša oma tuppa ja võttis jälle vürstitar Marja kirja kätte. «Kas tõesti on kõik juba lõpetatud?» mõtles ta. «Kas tõesti nii ruttu juhtus see kõik ja hävitas kõik endise?» Ta tuletas meelde oma armastust vürst Andrei vastu kogu selle endises jõus ja tundis ühtlasi, et armastab Kuraginit. Ta kujutles elavalt end vürst Andrei naisena, kujutles nii tihti oma ettekujutuses kordunud pilti õnnelikust elust temaga ja ühtaegu kujutles ärevusest õhetades ka kõiki üksikasju oma eilsest kohtumisest Anatoliga.

«Miks ei võiks see kõik koos olla?» mõtles ta vahel täielikus meeltesegaduses. «Ainult siis oleksin ma täiesti õnnelik. Kuid nüüd pean ma valima ja kummatagi neist mõlemast ei saa ma olla õnnelik. Kas rääkida sellest, mis juhtus, vürst Andreile,» mõtles ta edasi, «või varjata seda ta eest — kumbagi pole võimalik teha. Aga sellega ei ole veel midagi rikutud. Kuid kas tõesti ma pean jäädavalt loobuma vürst Andrei armastusest, õnnest, mis oli nii kaua mu elu mõtteks?»

«Preili,» sosistas toatüdruk tuppa astudes saladuslikul ilmel. «Keegi mees käskis selle edasi anda.» Tüdruk ulatas Natašale kirja. «Ainult, jumala pärast ...» ütles tüdruk veel, kui Nataša pikemalt mõtlemata pitseri mehaanilise liigutusega lahti murdis ja lugema hakkas Anatoli armastuskirja, millest ta sõnagi aru saamata mõistis ainult ühte, — et see kiri oli temalt, sellelt mehelt, keda ta armastab. «Jah, ta armastab, sest kas muidu oleks võinud juhtuda see, mis juhtus? Kas muidu võiks ta käes olla see armastuskiri temalt?»

Värisevi käsi hoidis Nataša seda kirglikku armastuskirja, mille Anatolile oli koostanud Dolohhov, ja leidis

[1] Kallis vürstitar,

lugedes, et see kiri kajastas kõike seda, mida ta arvas ise tundvat.

«Eilsest õhtust peale on mu saatus otsustatud: kas saavutan teie armastuse või suren. Mul ei ole teist väljapääsu,» algas kiri. Edasi kirjutas ta, et teab seda, et Nataša omaksed ei anna teda temale, Anatolile, et selleks on olemas salajased põhjused, mida ta võib avaldada ainult Natašale, aga et kui Nataša teda armastab, siis tarvitseb tal öelda see sõna j a h, ja mitte mingisugused inimlikud jõud ei saa olla takistuseks nende õndsusele. Armastus võidab kõik. Ta röövib Nataša ja viib tema maailma otsa.

«Jah, jah, ma armastan teda!» mõtles Nataša, lugedes kirja kahekümnendat korda ja otsides igast sõnast mingit erilist sügavat mõtet.

Sel õhtul sõitis Marja Dmitrijevna külla Arharovite poole ja tegi ka preilidele ettepaneku kaasa tulla. Nataša jäi peavalu ettekäändel koju.

XV

Hilja õhtul tagasi jõudes läks Sonja Nataša tuppa ja leidis ta oma imestuseks lahtiriietumatult diivanil magavat. Ta kõrval laual lebas lahtine Anatoli kiri. Sonja võttis kirja ja hakkas seda lugema.

Ta luges ja heitis aeg-ajalt pilke magavale Natašale, otsides ta näost seletust sellele, mida ta luges, kuid ei leidnud seda. Nataša nägu oli rahulik, leebe ja õnnelik. Kätega rinnust kinni haarates, et mitte lämbuda, istus Sonja kahvatuna ja hirmust ning ärevusest värisevana tugitooli ja hakkas pisaraid valama.

«Kuidas ma midagi ei näinud? Kuidas võis see nii kaugele minna? Kas ta tõesti enam ei armasta vürst Andreid? Ja kuidas võis ta Kuraginil lubada selleni minna? Kuragin on petis ja kurjategija, see on selge. Mis saab *Nicolas*'st, armsast, õilsast *Nicolas*'st, kui ta seda kuuleb? Seda siis tähendaski Nataša ärev, otsustav ja ebaloomulik ilme üleeile, eile ja täna,» mõtles Sonja. «Kuid ei või olla, et ta armastaks Anatoli! Arvatavasti avas ta

kirja, ilma et oleks teadnud, kellelt see on. Arvatavasti on ta haavunud. Ta ei või ometi seda teha!»

Sonja pühkis pisarad ära ja astus Nataša juurde, silmitsedes jälle ta nägu.

«Nataša!» ütles ta vaevalt kuuldavalt.

Nataša ärkas ja silmas Sonjat.

«Aa, juba tagasi?»

Ja Nataša põimis reipa õrnusega, mida tuntakse ärkamise momendil, käed sõbratari ümber. Kuid märgates Sonja näos kohmetust, tekkis ka tema näkku kohmetuse ja kahtluse ilme.

«Sonja, kas sa lugesid kirja?» küsis ta.

«Jah,» vastas Sonja tasa.

Nataša naeratas vaimustatult.

«Ah, Sonja, ma ei suuda enam!» ütles ta. «Ma ei suuda enam sinu eest varjata. Sa tead, me armastame teineteist! ... Sonja, kullake, ta kirjutab ... Sonja ...»

Sonja tunnistas suuril silmil Natašat, nagu ei usuks ta oma kõrvu.

«Aga Bolkonski?» küsis ta.

«Ah, Sonja, ah, kui sa ainult teaksid, kui õnnelik ma olen!» ütles Nataša. «Sa ei tea, mis on armastus ...»

«Aga Nataša, kas siis tõesti kõik t o o on lõppenud?»

Nataša vaatas suurte, pärani silmadega Sonjale otsa, nagu ei mõistaks ta tema küsimust.

«Kuidas? Kas sa ütled siis vürst Andreile ära?» lausus Sonja.

«Ah, sa ei saa millestki aru, sa ära räägi rumalusi, sa kuula,» ütles Nataša äkilise meelepahaga.

«Ei, ma ei suuda seda uskuda,» kordas Sonja. «Ma ei saa aru. Kuidas sa siis terve aasta armastasid ühte inimest ja nüüd korraga ... Sa oled teda ju ainult kolm korda näinud. Nataša, ma ei usu sind, sa teed nalja. Kolme päevaga kõik unustada ja niiviisi ...»

«Kolm päeva,» ütles Nataša. «Mulle tundub, et armastan teda juba sada aastat. Mulle tundub, et ma pole veel iial kedagi armastanud enne teda. Sa ei suuda seda mõista. Sonja, pea, istu siia.» Nataša süleles ja suudles teda. «Mulle on räägitud, et seda juhtub, ja ka sina oled kindlasti kuulnud, kuid ma ise olen alles nüüd niisugust armastust tunda saanud. See pole see, mis oli enne. Nii-

pea kui ma teda nägin, tundsin, et ta on mu käskija ja mina tema ori, ja et ma pean teda armastama. Jah, ori! Mis ta käsib, seda ma ka teen. Sa ei mõista seda. Mis ma pean küll tegema? Mis ma pean tegema, Sonja?» rääkis Nataša õnnelikul ja hirmunud näol.

«Kuid sa mõtle järele, mis sa teed,» rääkis Sonja. «Ma ei saa seda nii jätta. Need salajased kirjad ... Kuidas võisid sa lasta tal nii kaugele minna?» kõneles Sonja õuduse ja vastikustundega, mida ta vaevalt suutis varjata.

«Ma ütlesin sulle juba,» vastas Nataša, «et mul ei ole tahet! Kuidas sa sellest aru ei saa: ma armastan teda!»

«Aga ma ei lase selleni minna, ma räägin ära!» hüüdis Sonja ja pisarad purskasid ta silmist.

«Mis sa mõtled, jumal hoidku ... Kui sa ära räägid, oled sa mu vaenlane,» ütles Nataša. «Sa soovid mulle õnnetust; sa tahad, et meid lahutataks ...»

Nähes Nataša hirmu, hakkas Sonja nutma häbi ja kaastunde pisaraid oma sõbratari pärast.

«Mis juhtus teie vahel?» küsis ta. «Mis ta rääkis sulle? Miks ta meie pool ei käi?»

Nataša ei vastanud ta küsimustele.

«Jumala pärast, Sonja, ära kellelegi räägi, ära piina mind,» palus Nataša. «Pea meeles, et niisugustesse asjadesse ei tohi segada. Ma olen sulle avaldanud ...»

«Kuid milleks need saladused? Miks ta siis ei käi meie pool?» küsitles Sonja. «Miks ta ei palu otseselt su kätt? Vürst Andrei jättis sulle ju täieliku vabaduse, kui kord juba nii on. Kuid ma ei usu seda. Nataša, kas sa oled mõelnud, mis võiksid olla need s a l a j a s e d p õ h j u s e d?»

Nataša vahtis imestunud silmil Sonjale otsa. Nagu näha, kerkis see küsimus nüüd esmakordselt ta ette, ja ta ei teadnud, mis sellele vastata.

«Mis põhjused, seda ma ei tea. Kuid, tähendab, on olemas põhjused!»

Sonja ohkas ja vangutas umbusklikult pead.

«Kui oleksid põhjused ...» alustas ta. Kuid Nataša, aimates ta kahtlusi, katkestas teda ehmunult.

«Sonja, ei tohi temas kahelda, ei tohi, ei tohi, kas mõistad ometi?» karjatas ta.

«Kas ta armastab sind?»

«Kas armastab?» kordas Nataša, naeratades kaastundlikult oma sõbratari mõistmatuse üle. «Sa lugesid ju kirja, oled ju näinud teda?»

«Aga kui ta ei ole aumees?»

«T e m a! . . . ei ole aumees? Kui sa ainult teaksid!» rääkis Nataša.

«Kui ta on aumees, siis peaks ta kas oma kavatsuse avaldama või hoiduma sinuga kokku puutumast. Ja kui sa ise ei taha seda teha, siis teen seda mina. Ma kirjutan talle, ma räägin isale,» ütles Sonja otsustavalt.

«Kuid ma ei suuda elada ilma temata!» karjatas Nataša.

«Nataša, ma ei mõista sind. Mis sa küll räägid! Mõtle oma isale, mõtle *Nicolas*'le.»

«Mulle pole kedagi vaja, ma ei armasta kedagi peale tema. Kuidas sa tohid öelda, et ta ei ole aumees? Kas sa siis ei tea, et ma armastan teda?» karjus Nataša. «Sonja, mine ära, ma ei taha sinuga tülitseda! Mine ära, jumala pärast, mine: sa näed, kuidas ma piinlen!» karjus Nataša tigedalt häälega, milles kuuldus tagasihoitud ärritust ja meeleheidet. Sonja puhkes valjusti nutma ja jooksis toast välja.

Nataša astus laua juurde ja kirjutas minutitki mõtlemata vürstitar Marjale selle vastuse, mida ta kogu hommiku jooksul polnud suutnud kirjutada. Ta kirjutas vürstitar Marjale lühidalt, et kõik nende arusaamatused on lõpetatud, et kasutades vürst Andrei suuremeelsust, kes ära sõites jättis talle vabaduse, palub ta vürstitar Marjat kõik unustada ja talle andestada, kui ta on milleski süüdi tema ees; kuid ta ei või enam saada vürst Andrei naiseks. Kõik see tundus Natašale sel hetkel nii kerge, lihtne ja selge.

Reedel pidid Rostovid maale tagasi sõitma, kolmapäeval aga sõitis krahv koos ostjaga oma Moskva-lähedasse mõisasse.

Krahvi ärasõidu päeval olid Sonja ja Nataša kutsutud Kuraginite poole suurele lõunasöögile ja Marja Dmitrijevna viis nad sinna. Sel lõunasöögil kohtas Nataša jälle Anatoli, ja Sonja pani tähele, et Nataša rääkis

temaga millestki, nii et keegi ei kuuleks, ja oli lõunasöögi ajal veel rohkem erutatud kui varem. Kui nad koju tagasi jõudsid, alustas Nataša esimesena seda seletust, mida ta sõbratar ootas.

«Sina, Sonja, rääkisid kõiksugu rumalusi tema kohta,» alustas Nataša vagural häälel, niisugusel häälel, nagu räägivad lapsed, kui nad tahavad, et neid kiidetaks. «Me arutasime täna temaga kõik läbi.»

«Noh, ja kuidas oli? Mis ta siis ütles? Nataša, kui rõõmus ma olen, et sa minu peale pahane ei ole. Räägi mulle kõik ära, räägi tõtt. Mis ta siis ütles?»

Nataša jäi mõttesse.

«Ah, Sonja, kui sa tunneksid teda nii nagu mina! Ta ütles . . . Ta päris minult seda, mis ma olen Bolkonskile tõotanud. Ta rõõmustas, et see minust oleneb — Bolkonskile ära öelda.»

Sonja ohkas nukralt.

«Aga sa ei ole ju veel Bolkonskile ära öelnud?» küsis ta.

«Võib-olla olengi juba ära öelnud! Võib-olla on Bolkonskiga kõik lõpetatud. Miks sa minust nii halvasti mõtled?»

«Ma ei mõtle midagi, ma ainult ei saa sellest aru . . .»

«Kannata, Sonja, küllap saad kõigest aru. Saad näha, missugune inimene ta on. Sa ära mõtle midagi paha ei minu ega tema kohta.»

«Ma ei mõtle kellestki paha: armastan kõiki ja mul on kõigist kahju. Kuid mis ma pean siis tegema?»

Sonja ei alistunud õrnale toonile, millega Nataša teda kõnetas. Mida leebem ja lipitsevam oli Nataša näoilme, seda tõsisemaks ja karmimaks muutus Sonja nägu.

«Nataša,» ütles ta, «sa palusid, et ma ei räägiks sinuga, ma ei rääkinudki, sa alustasid nüüd ise. Nataša, ma ei usu teda. Milleks see saladus?»

«Juba jälle, juba jälle!» katkestas teda Nataša.

«Nataša, ma kardan sinu pärast.»

«Mida siin karta?»

«Ma kardan, et sa hukutad enda,» ütles Sonja järsult, kohkudes isegi sellest, mis ta ütles.

Nataša nägu väljendas jälle tigedust.

«Ja hukutangi, hukutan jah, võimalikult kiiresti huku-

tan enda. Pole teie asi. Mitte teil, vaid minul on sellest halb. Jäta, jäta mind rahule. Ma vihkan sind.»

«Nataša!» hüüdis Sonja ehmunult.

«Vihkan, vihkan! Ja sa oled igavesti mu vaenlane!»

Nataša jooksis toast välja. Ta ei rääkinud enam Sonjaga ja hoidus temast kõrvale. Ta kõndis mööda tube ringi sellesama ärev-imestava ning süüdlasliku ilmega, asudes kord ühe, kord teise tegevuse juurde ja jättes otsekohe jälle kõik sinnapaika.

Nii raske kui see oligi Sonjale, ta jälgis oma sõbratari ega lasknud teda silmist.

Päeval enne seda, kui krahv pidi tagasi jõudma, märkas Sonja, et Nataša istus kogu hommikupoole võõrastetoa akna juures, justkui midagi oodates, ja et ta tegi mingi märguande möödasõitvale sõjaväelasele, keda Sonja pidas Anatoliks.

Sonja hakkas veel tähelepanelikumalt sõbratari jälgima ja märkas, et Nataša viibis kogu lõunaaja ja õhtu kummalises ja ebaloomulikus seisukorras (vastas võõriti talle esitatud küsimustele, alustas ega lõpetanud lauseid, naeratas kõige üle).

Pärast teejoomist silmas Sonja toatüdrukut, kes kartlikult ootas Nataša ukse juures tema möödumist. Sonja laskis ta sisse ja sai siis ukse taga kuulatades teada, et jälle anti edasi kiri.

Ja äkki sai Sonjale selgeks, et Natašal on täna õhtul teoksil mingi kohutav plaan. Sonja koputas ta uksele, Nataša ei lasknud teda sisse.

«Ta põgeneb Kuraginiga!» mõtles Sonja. «Ta saab kõigega hakkama. Täna oli ta näoilmes midagi eriti haledat ja otsustavat. Ta hakkas nutma, kui onuga jumalaga jättis,» tuli Sonjale meelde. «Jah, see on kindel, ta põgeneb temaga, — kuid mis ma peaksin tegema?» mõtles Sonja, tuletades meelde neid tundemärke, mis selgesti tõendasid, et Natašal on mingi hirmus kavatsus. «Krahvi ei ole. Mis ma pean tegema? Kas kirjutada Kuraginile ja nõuda temalt seletust? Aga kes käsib tal vastata? Kirjutada Pierre'ile, nagu vürst Andrei palus seda teha mõne õnnetuse puhul? ... Aga võib-olla on ta tõepoolest juba ära öelnud Bolkonskile (eile saatis ta kirja vürstitar Marjale). Onu pole kodus!»

Öelda Marja Dmitrijevnale, kes nii väga uskus Natašasse, tundus Sonjale kohutav.

«Kuid nii või teisiti,» mõtles Sonja, seistes pimedas koridoris, «nüüd või mitte iial on aeg tulnud näidata, et ma pean meeles nende perekonna heategusid minu vastu ja armastan *Nicolas*'d. Kas või kolm ööd järjest olen magamata, aga siit koridorist ma ei lahku ja hoian teda jõuga tagasi ega lase häbil langeda nende perekonnale,» mõtles ta.

XVI

Anatol oli mõni aeg tagasi kolinud Dolohhovi juurde. Rostova röövimise plaan oli juba mitme päeva eest Dolohhovi poolt valmis mõeldud ning ette valmistatud, ja sel päeval, kui Sonja Nataša ukse taga kuulatades otsustas teda valvata, pidi see plaan teostatama. Nataša oli lubanud kell kümme õhtul tagatrepile Kuragini juurde välja tulla. Kuragin pidi Nataša valmisseatud troikasse panema ja Moskvast kuuskümmend versta eemal asuvasse Kamenka külla sõidutama, kus ees ootas vaimulikust seisusest väljaheidetud papp, kes pidi nad laulatama. Kamenkas seisid valmis vahetushobused, kes pidid nad viima Varssavi maanteele, ja sealt pidid nad posthobustel edasi kihutama välismaale.

Anatolil olid varutud nii pass kui ka küüdiluba ja kümme tuhat rubla, mis oli võetud õelt, ning kümme tuhat, mis oli laenatud Dolohhovi vahetalitusel.

Kaks tunnistajat — Hvostikov, endine kohtukirjutaja, keda Dolohhov kasutas kaardimängu juures, ja Makarin, eruhusaar, heasüdamlik ning iseloomutu mehike, kes tundis piiritut lugupidamist Kuragini vastu, — istusid esimeses toas teelauas.

Dolohhovi suures kabinetis, mille seinad olid kuni laeni kaetud pärsia vaipade, karunahkade ja relvadega, istus Dolohhov, reisibešmett seljas ja saapad jalas, avatud kirjutuspuldi ees, millel lebasid arvelaud ja rahapakid. Anatol kõndis lahtinööbitud mundris sellest toast, kus istusid tunnistajad, läbi kabineti tagumisse tuppa, kus ta prantslasest teener ühes teistega pakkis viimaseid asju. Dolohhov luges raha ja märkis üles.

«Nii,» ütles ta. «Hvostikovile tuleb kaks tuhat anda.»

«Eks siis anna,» ütles Anatol.

«Makarka (niiviisi nimetasid nad Makarinit), see läheb omakasupüüdmatult tulle ja vette sinu eest. Noh, ja ongi arved lõpetatud,» ütles Dolohhov, näidates Anatolile märkmeid. «Kas nii?»

«Jah, muidugi mõista nii,» ütles Anatol, kes ilmselt ei kuulanudki Dolohhovi juttu ja vahtis, lakkamatu naeratus näol, enda ette.

Dolohhov lõi puldikaane paukudes kinni ja pöördus pilkavalt muiates Anatoli poole.

«Kas tead mis, — jäta see kõik: veel on aeg!» ütles ta.

«Loll!» ütles Anatol. «Ära räägi rumalusi. Kui sa ainult teaksid ... Kurat teab, mis see on!»

«Tõesti, jäta see,» kordas Dolohhov. «Räägin sulle tõsiselt. Kas sa mõtled, et see on naljaasi, mis sa oled nõuks võtnud?»

«Jälle, juba jälle hakkad sa näägutama. Käi kus kurat! Ah?...» ütles Anatol nägu krimpsutades. «Tõepoolest pole tuju su rumalaid nalju kuulata.» Ja lahkus toast.

Dolohhov muigas põlglikult ja üleolevalt, kui Anatol väljus.

«Pea kinni,» hõikas ta Anatolile järele. «Ma ei tee nalja, vaid räägin tõsiselt. Tule aga siia.»

Anatol astus jälle tuppa ja jäi tähelepanu koondada püüdes Dolohhovile otsa vaatama, ilmselt alistudes temale tahtmatult.

«Sa kuula mind, räägin sulle viimast korda. Miks peaksin ma sinuga nalja tegema? Kas ma olen sulle vastu rääkinud? Kes korraldas sulle kõik, kes leidis papi, kes võttis passi, kes muretses raha? Kõik mina.»

«Noh, ja aitäh sulle. Kas arvad, et ma ei ole sulle tänulik?» Anatol ohkas ja kaelustas Dolohhovi.

«Ma aitasin sind, kuid pean sulle ikkagi tõtt ütlema: asi on kardetav, ja kui järele mõelda, ka rumal. Noh, sa viid ta minema, hüva. Aga kas seda niiviisi jäetakse? Saadakse teada, et sa oled abielus, ja sa lähed kriminaalkohtu alla ...»

«Ah, rumalus, rumalus!» alustas Anatol jälle nägu krimpsutades. «Ma ju seletasin sulle. Ah?» Ja Anatol kordas selle erilise nürimeelsele inimeste kiindumusega

loogilisse järeldusse, milleni nad jõuavad oma mõistuse abil, seda arutlust, mida ta juba sada korda oli Dolohhovile korranud. «Ma ju seletasin sulle; ma otsustasin nii: kui see abielu on maksvusetu,» ütles ta sõrme kõrverdades, «tähendab, ma ei vastuta; noh, aga kui on maksev, siis ükskõik: välismaal ei saa keegi sellest teada. Eks ole nii? Ja ära räägi enam, ära räägi, ära räägi!»

«Tõesti jäta see! Sa ainult seod ennast ...»

«Käi kuradile,» ütles Anatol ja läks endal juustest haarates teise tuppa, tuli aga kohe tagasi ja istus jaluli tugitoolile ronides Dolohhovi ette. «Kurat teab, mis see on! Ah? Sa vaata, kuidas peksab!» Ta võttis Dolohhovi käe ja surus oma südamele. *«Ah! quel pied, mon cher, quel regard! Une déesse!!* [1] *Ah?»*

Dolohhov vaatles jahedalt naeratades ja oma ilusaid ülbeid silmi välgutades Anatoli, soovides ilmselt end veel tema arvel lõbustada.

«Aga kui raha otsa lõpeb, mis siis?»

«Mis siis? Ah?» kordas Anatol siira nõutusega mõtte ees tulevikust. «Mis siis? Seda ma ei tea, mis siis ... Noh, mis siin rumalusi rääkida!» Ta vaatas kella. «On aeg!»

Anatol läks tagumisse tuppa.

«Noh, kas varsti saate valmis? Kohmitsete siin!» käratas ta teenritele.

Dolohhov pani raha ära, hüüdis teenrit, et käskida enne teeleasumist sööki ja jooki lauale tuua, ja astus tuppa, kus istusid Hvostikov ja Makarin.

Anatol lebas kabinetis käsipõsakil diivanil, naeratas mõtlikult ja sosistas endamisi midagi õrnalt.

«Tule, söö midagi. Joo vähemalt!» hüüdis Dolohhov talle teisest toast.

«Ei taha!» vastas Anatol ikka naeratades.

«Tule, Balaga jõudis pärale.»

Anatol tõusis ja läks söögituppa. Balaga oli tuntud troikakutsar, kes juba kuus aastat tundis Dolohhovi ning Anatoli ja teenis neid oma troikadega. Nii mõnigi kord oli ta, kui Anatoli polk asus Tveris, teda õhtul Tverist välja sõidutanud, koidu ajaks Moskvasse toonud ja järg-

[1] Ah, milline jalake, mu sõber, milline pilk! Jumalanna!!

misel ööl jälle tagasi viinud. Nii mõnigi kord oli ta Dolohhovi oma troikaga tagaajamisest päästnud, nii mõnigi kord neid mööda linna sõidutanud mustlaste ja daamikestega, nagu Balaga ütles. Nii mõnigi kord oli ta nende teenistuses olles Moskvas inimesi ja voorimehi alla ajanud, ja alati olid teda päästnud tema härrased, nagu ta neid nimetas. Nii mõnegi hobuse oli ta neid sõidutades surnuks ajanud. Nii mõnigi kord oli ta neilt peksa saanud, ja nii mõnigi kord olid nad teda jootnud šampanjaga ning madeiraga, mida ta armastas, ja nii mõnegi tembu teadis ta neist kummastki, mis hariliku inimese oleksid ammugi Siberisse viinud. Oma joomapidudel kutsusid nad sageli Balaga sisse, sundisid teda jooma ja tantsima mustlaste juures ja nii mõnigi tuhat nende raha käis läbi tema käte vahelt. Neid teenides pani ta paarkümmend korda aastas oma elu ja naha kaalule ja nende teenistuses hävitas ta rohkem hobuseid, kui nad talle kinni maksid. Kuid ta armastas neid, armastas seda meeletut kihutamist — oma kaheksateist versta tunnis, armastas voorimehe kummuli paisata või alla ajada jalakäija ja siis täies hoos kihutada läbi Moskva tänavate. Ta armastas kuulda oma selja taga seda metsikut purjus häälte kisa: «Las käia! Las käia!», kui juba niikuinii ei saanud kiiremini sõita; armastas piitsaga valusasti äiata kuklasse külamehele, kes niigi surmahirmus talle teed andis. «Tõelised härrased!» mõtles ta.

Anatol ja Dolohhov armastasid samuti Balagat ta meisterliku sõidu pärast ja sellepärast, et ta armastas sedasama, mida nemadki. Teistega Balaga tingis, võttis paaritunnise sõidutamise eest kakskümmend viis rubla ja teistega läks ta ainult harva ise sõitu, enamasti aga saatis oma sellid. Kuid oma härrastega, nagu ta neid nimetas, sõitis ta alati ise ega nõudnud kunagi midagi oma töö eest. Ainult kui ta kammerteenrite kaudu teada sai aja, millal härradel oli raha, tuli ta mitme kuu kohta kord varahommikul kainena ja palus sügavalt kummardades teda hädast välja aidata. Härrased pakkusid talle alati istet.

«Päästke hädast välja, isake Fjodor Ivanõtš, või teie hiilgus,» rääkis ta. «Olen hobustest lagedaks jäänud, tehke laenu laadale sõiduks, ükspuha kui palju.»

Ja Anatol ning Dolohhov andsid, kui raha juhtus olema, talle tuhat või paar.

Balaga oli ruugejuukseline, punase näo ja eriti punase jämeda kaelaga, nösuninaline, umbes kahekümne seitsme aastane, väikeste säravate silmade ja väikese habemega lüheldane mees. Ta kandis heast sinisest riidest, siidvoodriga kaftanit pihtkasuka peal.

Ta lõi esinurga poole vaadates risti ette ja astus Dolohhovi juurde, sirutades sellele oma tõmmu väheldase käe.

«Tervist teile, Fjodor Ivanõtš!» ütles ta kummardades.

«Tervist, vennas. Siin ta ongi.»

«Tere, teie hiilgus,» ütles ta tuppa astuvale Anatolile ja ulatas temalegi kätt.

«Ma küsin sinult, Balaga,» ütles Anatol käsi ta õlgadele pannes, «kas sa armastad mind või ei? Ah? Nüüd osuta mulle teene ... Missugustega tulid? Ah?»

«Nagu saadik käskis, teie põrgulistega,» ütles Balaga.

«Kuula nüüd, Balaga! Aja kas või kõik kolm surnuks, aga et kolme tunniga päral oleme. Ah?»

«Kui hobused surnuks ajada, millega siis sõidame?» ütles Balaga silma pilgutades.

«Ma löön su näo segi, sa ära naljata!» käratas Anatol järsku silmi pungi ajades.

«Mis seal naljatada,» ütles kutsar muheldes. «Kas mul siis oma härraste jaoks kahju on? Nii kuidas hobustel jaksu on kihutada, nii ka sõidame.»

«Ahaa!» ütles Anatol. «Noh, istu.»

«Istu jah!» ütles Dolohhov.

«Seisan püstigi, Fjodor Ivanõtš.»

«Jäta jutt, istu ja joo,» ütles Anatol ja valas talle suure klaasitäie madeirat. Kutsari silmad lõid veini nähes särama. Viisakuse pärast veel puigeldes jõi ta klaasi tühjaks ja pühkis suud punase siidrätikuga, mida ta hoidis mütsipõhjas.

«Ja kunas siis sõita tuleb, teie hiilgus?»

«Aga näe... (Anatol vaatas kella) kohe praegu tulebki sõita. Vaata siis, Balaga. Ah? Kas jõuad?»

«Nii kuidas väljasõit, — kui see õnnelik on, miks siis mitte jõuda?» lausus Balaga. «Viisime ju pärale Tveri,

seitsme tunniga jõudsime. Küllap vahest mäletad, teie hiilgus.»

«Tead sa, kord jõulu ajal sõitsin Tverist,» ütles Anatol naeratades selle mälestuse üle ja pöördudes Makarini poole, kes pärani silmi, heldinult Kuraginile otsa vahtis. «Usud, Makarka, hing jäi kinni, nii me lendasime. Sõitsime voorile otsa, kahest koormast kihutasime üle. Ah?»

«Olid aga alles hobused!» jutustas Balaga edasi. «Ma rakendasin siis võigu kõrvale noored hobused,» pöördus ta Dolohhovi poole, «ja kas usud, Fjodor Ivanõtš, kuuskümmend versta loomad lihtsalt lendasid; ohje hoida ei saa, käed jäid kangeks, kole külm oli. Viskasin ohjad käest, — et hoia, teie hiilgus, — ja ise vajusin saani. Mitte et neid taga sundida, aga hoida ei suutnud kuni kohalejõudmiseni. Kolme tunniga viisid pärale, põrgulised! Ainult et pahempoolne lõppes ära.»

XVII

Anatol lahkus toast ja tuli mõne minuti pärast tagasi hõbedase rihmaga vöötatud lühikeses kasukas ning sooblinahast mütsiga, mis oli uljalt ühe kõrva peale lükatud ja sobis väga hästi ta ilusa näoga. Ta heitis pilgu peeglisse, jäi samas poosis, mille ta peegli ees oli võtnud, Dolohhovi ette seisma ja võttis veiniklaasi kätte.

«Noh, Fedja, jumalaga, aitäh kõige eest, jumalaga!» ütles Anatol. «Noh, mu...» ta jäi mõttesse. «noorpõlve... sõbrad ja seltsimehed, jumalaga,» pöördus ta Makarini ja teiste poole.

Sellest hoolimata et nad kõik temaga kaasa sõitsid, tahtis Anatol sellest pöördumisest oma kaaslaste poole ilmselt midagi liigutavat ja pidulikku teha. Ta rääkis aeglaselt, valjul häälel, seisis, rind ette aetud, ja kõigutas üht jalga.

«Võtke kõik klaasid; ka sina, Balaga. Noh, mu noorpõlve sõbrad ja seltsimehed, pummeldasime koos, elasime, pummeldasime. Ah? Millal nüüd jälle näeme? Sõidan ära välismaale. Elasime; jumalaga, poisid. Terviseks! Hurraa!...» rääkis ta, jõi klaasi tühjaks ja virutas vastu maad.

«Ole tervel» ütles Balaga, tühjendas ka oma klaasi ja pühkis rätikuga suud. Makarin süleles pisarsilmil Anatoli.

«Eh, vürst, kui kurb on mul sinust lahkuda,» lausus ta.

«Ärasõit! Ärasõit!» hüüdis Anatol.

Balaga hakkas välja minema.

«Ei, pea!» ütles Anatol. «Pane uks kinni, enne tuleb istuda. Nõnda.» Uks pandi kinni ja kõik võtsid istet.

«Noh, nüüd marss, poisid!» ütles Anatol tõustes.

Teener Joseph ulatas Anatolile reisikoti ning mõõga, ja kõik astusid esikusse.

«Aga kus kasukas on?» küsis Dolohhov. «Hei, Ignatka! Mine Matrjona Matvejevna juurde ja küsi kasukas, sooblinahkne salopp. Olen kuulnud, kuidas tütarlapsi röövitakse,» ütles Dolohhov silma pilgutades. «Ta hüppab ju välja poolsurnuna, neissamades riietes, milles kodus istus. Viivitad natuke, kohe on pisarad lahti, ja isa ja ema, ja siis on tal külm, ja tagasi, — sina aga mähi ta kohe kasukasse ja vii saani.»

Teener tõi rebasenahkse naistesalopi.

«Lollpea, ma ütlesin sulle, et sooblinahkne. Hei, Matrjoška, sooblinahkne!» hüüdis Dolohhov nii valjusti, et ta hääl kaugel tubades vastu kajas.

Ilus, kõhn ja kahvatu, hiilgavate mustade silmadega ja mustade, sinaka varjundiga, käharate juustega mustlanna, punane sall õlgadel, jooksis välja, sooblinahkne salopp käe peal.

«Ega mul pole kahju, võta,» ütles ta, ilmselt hirmul oma isanda ees, ja oli näha, et tal on kasukast kahju.

Dolohhov ei vastanud talle midagi, võttis kasuka, heitis selle Matrjošale õlgadele ja mähkis ta sellesse.

«Vaat nii,» ütles Dolohhov. «Ja siis nii,» jätkas ta ja tõstis kasukakrae üles, jättes selle ainult Matrjoša näo kohalt pisut avatuks. «Ja siis nii, kas näed?» ja ta tõukas Anatoli pea avause juurde, mille krae oli vabaks jätnud ja kust paistis Matrjoša särav naeratus.

«Noh, jumalaga, Matrjoša,» ütles Anatol teda suudeldes. «Eh, lõpp on mu pillerkaaril siin! Tervita Stjopkat. Noh, jumalaga! Jumalaga, Matrjoša! Soovi mulle head õnne.»

«Andku jumal teile, vürst, suurt õnne,» ütles Matrjoša oma mustlasliku aktsendiga.

Trepi ees seisid kaks troikat, kaks noort kutsarit hoidsid hobuseid kinni. Balaga istus esimesse troikasse ja hakkas küünarnukke kõrgele tõstes ruttamata ohje harutama. Anatol ja Dolohhov istusid tema juurde. Makarin, Hvostikov ja teener istusid teise troikasse.

«Kas olete valmis või?» küsis Balaga.

«Las käia!» hüüdis ta ohje käte ümber mähkides, ja troika sööstis Nikitski bulvarit mööda alla.

«Tpruu! Nõõ! Hei!... Tpruu!...» kostsid hõiked Balaga ja pukis istuva poisi suust. Arbati väljakul riivas troika üht tõlda, miski raksatas, kuuldus kisa, ja troika kihutas edasi mööda Arbatti.

Kihutanud kaks otsa mööda Podnovinski bulvarit, hakkas Balaga kiirust tasandama ja peatas tagasisõidul hobused Staraja Konjušennaja tänava ristmel.

Poiss hüppas pukist maha, et hobuseid valjaist kinni hoida. Anatol ja Dolohhov läksid edasi mööda kõnniteed. Värava juurde jõudes Dolohhov vilistas. Talle vastati vilega, ja seejärel jooksis välja toatüdruk.

«Tulge õue, muidu on näha; ta tuleb kohe välja,» ütles tüdruk.

Dolohhov jäi värava juurde. Anatol astus toatüdruku järel õue, pöördus ümber majanurga ja jooksis trepile.

Gavrilo, Marja Dmitrijevna hiiglaslik tõllateener, oli seal Anatolil vastas.

«Palun proua juurde tulla,» ütles teener jämedal häälel, tõkestades tal tagasiteed.

«Missuguse proua juurde? Kes sa oled?» küsis Anatol hingeldaval sosinal.

«Palun tulla, on kästud kaasa tuua.»

«Kuragin! Tagasi!» karjus Dolohhov. «Reetmine! Tagasi!»

Dolohhov võitles jalgvärava juures, kus ta oli peatunud, kojamehega, kes püüdis õue läinud Anatoli tagant jalgväravat lukku panna. Viimase jõupingutusega lükkas Dolohhov kojamehe eemale, haaras väljajooksnud Anatolil käest kinni, tõmbas ta jalgväravast välja ja jooksis temaga koos tagasi troika juurde.

XVIII

Marja Dmitrijevna oli koridoris sattunud nutetud silmadega Sonjale ja sundinud teda kõik üles tunnistama. Olles kinni pidanud Nataša kirja ja selle läbi lugenud, astus Marja Dmitrijevna kirja käes hoides Nataša tuppa.

«Nurjatu, häbitu tüdruk!» ütles ta Natašale. «Ma ei taha midagi kuulda!» Ta lükkas talle imestunult, kuid kuivade silmadega otsa vahtiva Nataša endast eemale, pani ta tuppa luku taha, ja käskinud kojamehel väravast sisse lasta mehed, kes tulevad täna õhtul, kuid neid mitte enam välja lasta, teenrile aga korralduse teinud need mehed enda juurde tuua, istus ta võõrastetuppa, oodates röövijaid.

Kui Gavrilo tuli Marja Dmitrijevnale teatama, et õue ilmunud mehed olid põgenema pääsenud, tõusis ta kulmu kortsutades püsti ja kõndis, käed selja taga, kaua mööda tube, arutledes, mis teha. Kella kaheteistkümne paiku öösel läks ta taskus võtit kobades Nataša toa poole. Sonja istus nuttes koridoris.

«Marja Dmitrijevna, laske mind, jumalapärast, tema juurde!» ütles ta. Marja Dmitrijevna ei vastanud talle, pööras ukse lukust lahti ja astus sisse. «Jälk, inetu lugu... minu majas, nurjatu plika... Ainult isast on kahju!» mõtles Marja Dmitrijevna, püüdes vaigistada oma viha. «Nii raske kui see ka on, ma käsin kõigil suud pidada ja varjan krahvi eest.» Marja Dmitrijevna astus otsustaval sammul tuppa. Nataša lebas diivanil, pea käte vahel, ega liigutanud end. Ta oli samas asendis, millesse oli Marja Dmitrijevna äramineku järel jäänud.

«Kena, väga kena!» ütles Marja Dmitrijevna. «Minu majas armukestele kohtamisi määrata! Ei maksa midagi vigurdada. Sa kuula, kui ma sinuga räägin.» Marja Dmitrijevna puudutas teda käest. «Sa kuula, kui ma räägin. Sa oled ennast häbistanud nagu viimane uulitsatüdruk. Küllap ma juba sinuga õiendaksin, aga su isast on mul kahju. Ma hoian salajas.» Nataša ei muutnud asendit, ainult kogu ta keha hakkas vappuma hääletust, kramplikust nutust, mis teda lämmatas. Marja Dmitrijevna heitis pilgu Sonja poole ja istus diivanile Nataša kõrvale.

«Tema õnn, et ta mu käest minema pääses. Aga küll ma ta kätte saan,» ütles ta oma jämeda häälega. «Kas sa kuuled, mis ma räägin?» Ta pistis oma suure käe Nataša näo alla ja pööras ta enda poole. Marja Dmitrijevna ja Sonja imestasid, nähes Nataša nägu. Ta silmad olid läikivad ja kuivad, huuled kokku pigistatud, põsed auku vajunud.

«Jät... ke... mulle ükskõik... ma... suren...» lausus ta, tõmbas enese tigedalt Marja Dmitrijevna käest lahti ja heitis endisesse asendisse tagasi.

«Natalja!...» ütles Marja Dmitrijevna. «Ma soovin sulle head. Lama, lama pealegi niiviisi, ma ei puutu sind, ja kuula... Ma ei räägi sellest, kui süüdi sa oled. Sa tead seda ise. Aga nüüd tuleb su isa homme tagasi, — mis ma temale ütlen? Mis?»

Nataša keha hakkas jälle vappuma nutust.

«Saab tema teada, ja su vend, peigmees!»

«Mul ei ole peigmeest, ma ütlesin talle ära!» karjatas Nataša.

«Ükskõik,» jätkas Marja Dmitrijevna. «Noh, nad saavad teada. Kas arvad, et nad niiviisi jätavad? Sest su isa, ma tunnen teda... kui ta tema duellile kutsub, kas see on siis hea? Mis?»

«Ah, jätke mind rahule, miks te segasite vahele? Miks? Miks? Kes teid palus?» karjus Nataša diivanil istukile tõustes ja tigedalt Marja Dmitrijevnale otsa vaadates.

«Ja mida sa siis tahtsid õige?» hüüdis Marja Dmitrijevna uuesti ägestudes. «Kas sind luku taga hoiti, või mis? Kes keelas tal meie majas käia? Miks peab sind röövitama nagu mingisugust mustlasetüdrukut?... Noh, ja kui ta olekski su ära viinud, kas sa arvad, et teda poleks üles leitud? Sinu isa, või venna, või peigmehe poolt. Aga tema on lurjus, kaabakas!»

«Ta on teist kõigist parem!» karjatas Nataša istukile tõustes. «Kui teie poleks seganud... Ah, mu jumal, mis see on, mis see küll on! Sonja, mispärast? Minge ära!...» Ja ta puhkes nii meeleheitlikult nutma, nagu inimesed nutavad ainult niisuguse mure pärast, mille põhjuseks nad iseend tunnevad olevat. Marja Dmitrijevna tahtis jälle midagi öelda, kuid Nataša karjatas:

«Minge ära, minge ära, te kõik vihkate, põlgate mind!» Ja viskus jälle diivanile.

Marja Dmitrijevna jätkas veel tükk aega Nataša manitsemist ja sisendas talle, et kõike seda on vaja krahvi eest varjata, et keegi ei saa midagi teada, kui ainult Nataša ise tahab kõik unustada ja mitte kellegi ees välja ei näita, et midagi on juhtunud. Nataša ei vastanud. Ta ei nutnud enam, kuid nüüd algasid tal külmavärinad. Marja Dmitrijevna seadis talle padja pea alla, kattis ta kahe tekiga ja tõi ise talle pärnaõieteed, kuid Nataša ei teinud häältki.

«Noh, las magab,» ütles Marja Dmitrijevna toast lahkudes, arvates, et ta magab. Kuid Nataša ei maganud ja ta liikumatud, pärani silmad kahvatus näos vaatasid otse enese ette. Nataša ei maganud kogu selle öö, ei nutnud ega rääkinud Sonjaga, kes mitu korda voodist tõusis ja teda vaatamas käis.

Järgmise päeva hommikueine ajaks, nagu ta oli lubanudki, jõudis krahv Ilja Andreits Moskva-lähedasest mõisast tagasi. Ta oli lõbusas tujus: ostjaga edenes asi hästi ja miski ei pidanud teda enam kinni Moskvas ega lahus krahvinnast, kelle järele ta oli juba igatsema hakanud. Marja Dmitrijevna võttis teda vastu ja teatas talle, et Nataša jäi eile väga haigeks, et saadeti arsti järele, kuid et nüüd on tal parem. Nataša ei tulnud sel hommikul oma toast välja. Lõhkenud huuled kokku pigistatud, istus ta kuivil, liikumatuil silmil akna juures ja jälgis rahutult tänaval möödasõitjaid ja vaatas kiiresti ümber, kui keegi ta tuppa tuli. Ta ootas ilmselt teateid Anatoli kohta, ootas, et ta tuleb ise või kirjutab talle.

Kui krahv tema juurde sisse astus, pöördus Nataša isa meheliikkude sammude peale rahutult ümber ja ta nägu võttis endiselt külma ning isegi õela ilme. Ta ei tõusnud püstigi, et isale vastu minna.

«Mis sul viga on, mu ingel, oled haige?» küsis krahv.

Nataša vaikis.

«Jah, haige,» vastas ta siis.

Krahvi rahutute küsimuste peale, miks ta on nii rõhutud ja kas ehk pole midagi juhtunud peigmehega, vastas Nataša, et mitte midagi, ja palus teda mitte rahutust tunda. Marja Dmitrijevna kinnitas krahvile Nataša

sõnu, et midagi pole juhtunud. Tütre arvatava haiguse ja ta erutatud oleku ning Marja Dmitrijevna ja Sonja kohmetunud nägude järgi otsustades nägi krahv selgesti, et ta äraolekul pidi midagi juhtunud olema; kuid tal oli nii kohutav mõelda sellele, et ta armastatud tütrega on juhtunud midagi häbistavat, ta armastas niivõrd oma rõõmsat rahu, et hoidus edasistest pärimistest ja püüdis end veenda, et midagi erilist pole olnud, ja kurvastas ainult selle üle, et Nataša haiguse tõttu viibis nende tagasisõit maale.

XIX

Oma naise Moskvasse saabumise päevast peale valmistus Pierre kuhugi ära sõitma, ainult et mitte temaga olla. Varsti pärast Rostovide saabumist Moskvasse sundis teda mõju, mida Nataša temale avaldas, kiiremini oma kavatsust täide viima. Ta sõitis Tveri, Jossif Aleksejevitši lese juurde, kes talle ammugi oli lubanud üle anda kadunust järelejäänud paberid.

Kui Pierre Moskvasse tagasi jõudis, anti talle edasi kiri Marja Dmitrijevnalt, kes kutsus teda enda juurde väga tähtsa asja pärast, mis puutuvat Andrei Bolkonskisse ja tema pruuti. Pierre hoidus Natašast kõrvale. Talle näis, et tema tunded Nataša vastu on tugevamad sellest, mida võib tunda naisemees oma sõbra pruudi vastu. Aga mingi saatus viis teda ühtelugu Natašaga kokku.

«Mis on siis juhtunud? Ja mis on neil minuga asja?» mõtles ta, riietudes, et Marja Dmitrijevna poole sõita. «Tuleks vürst Andrei ometi rutem ja abielluks temaga!» mõtles Pierre teel Ahrossimova poole.

Tveri bulvaril hõikas teda keegi.

«Pierre! Kas ammu oled tagasi?» hüüdis talle tuttav hääl. Pierre tõstis pea. Kahehobusesaanis, kaks saanikoljule lund paiskavat halli traavlit ees, vilksatas mööda Anatol oma alatise kaaslase Makariniga. Anatol istus sirgelt, sõjaväelastest keigarite klassikalises poosis, näo alumine pool piibrinahkse kasukakraega kaetud ja pea pisut longus. Ta nägu oli jumekas ja värske, valge suletutiga müts oli tal ühe kõrva peal, jättes

vabaks osa lokkis, pumatiga võitud ja peenikese lumega ülepuistatud juukseid.

«See on tõeline elutark!» mõtles Pierre. «Ta ei näe midagi kaugemale käesoleva silmapilgu lõbust, miski ei häiri teda, ja seepärast on ta ka alati rõõmus, kõigega rahul ja tasakaalus. Mis ma küll annaksin, et olla niisugune nagu tema!» mõtles Pierre kadedusega.

Ahrossimova eestoas ütles teener Pierre'il kasukat seljast võttes, et Marja Dmitrijevna palub teda enda juurde magamistuppa.

Avades saaliukse, nägi Pierre Natašat, kes kõhna, kahvatu ja tigeda näoga istus akna juures. Nataša heitis pilgu Pierre'i poole, tõmbas kulmud kortsu ja väljus külma väärikusega toast.

«Mis on juhtunud?» küsis Pierre Marja Dmitrijevna juurde sisse astudes.

«Kenad lood,» vastas Marja Dmitrijevna. «Viiskümmend kaheksa aastat olen maailmas ära elanud, niisugust teotust pole veel näinud.» Ja olles võtnud Pierre'ilt ausõna vaikida kõigest, mis ta kuuleb, avaldas Marja Dmitrijevna talle, et Nataša oli ilma vanemate teadmata peigmehele ära öelnud, et selle põhjuseks oli Anatol Kuragin, kellega Pierre'i naine oli Nataša kokku viinud ja kellega ta tahtis isa äraolekul põgeneda, et end salaja laulatada lasta.

Pierre kuulas, õlad kõrgele tõstetud ja suu ammuli, mis Marja Dmitrijevna talle rääkis, ega uskunud oma kõrvu. Vürst Andrei pruut, keda ta peigmees nii väga armastas, see varem nii armas Nataša Rostova, võis vahetada Bolkonski selle lolli Anatoliga, kes oli juba naisemees (Pierre teadis ta abiellumise saladust), ja niivõrd armuda temasse, et nõustus temaga põgenema,— seda ei suutnud Pierre mõista ega endale ette kujutada.

Meeldiv mulje Natašast, keda ta tundis lapsest saadik, ei saanud Pierre'i hinges liituda uue kujutlusega Nataša alatusest, rumalusest ja julmusest. Talle meenus ta oma naine. «Kõik nad on ühesugused,» ütles ta endale, mõeldes, et mitte temale üksi pole osaks saanud kurb saatus olla seotud riivatu naisega. Kuid siiski oli tal pisarateni kahju vürst Andreist, oli kahju ta uhkusest. Ja mida enam ta oma sõpra kahetses, seda suurema põl-

guse ja isegi vastikusega mõtles ta sellele Natašale, kes nüüdsama oli temast saalis möödunud säärase külma väärikusega. Ta ei teadnud, et Nataša hing oli tulvil meeleheidet, häbi ning alandust ja et Nataša polnud süüdi selles, et ta nägu juhuslikult väljendas rahulikku väärikust ning karmust.

«Kuidas nii — laulatada lasta?» tähendas Pierre Marja Dmitrijevna sõnade peale. «Anatol poleks saanud end laulatada lasta: ta on abielus!»

«Taga hullemaks!» lausus Marja Dmitrijevna. «Tore sell! On aga lurjus! Ja Nataša ootab, juba teist päeva ootab. Tarvis talle öelda, jätab vähemalt ootamise järele.»

Saanud Pierre'ilt üksikasjaliselt kuulda Anatoli abiellumislugu ja oma viha tema vastu sõimusõnades välja valanud, tegi Marja Dmitrijevna Pierre'ile teatavaks, miks ta oli teda kutsunud. Marja Dmitrijevna kartis, et krahv või Bolkonski, keda oli iga silmapilk oodata, võiksid asjast, mida ta nende eest kavatses varjata, teada saades Kuragini duellile kutsuda, ja palus seepärast Pierre'i, et see käsiks tema nimel oma naisevennal Moskvast lahkuda ja mitte enam ilmuda tema, Marja Dmitrijevna silmade alla. Pierre lubas täita ta soovi. mõistes alles nüüd hädaohtu, mis ähvardas niihästi vana krahvi, Nikolaid kui ka vürst Andreid. Marja Dmitrijevna tegi Pierre'ile lühidalt ja täpselt teatavaks oma nõudmised ja laskis tal siis minna võõrastetuppa.

«Pea siis meeles, krahv ei tea midagi. Tee nii, nagu poleks sul aimugi,» ütles Marja Dmitrijevna. «Mina aga lähen ütlen Natašale, et oodata pole midagi. Ja jää ka lõunale, kui tahad!» hüüdis ta Pierre'ile järele.

Pierre kohtas vana krahvi. Krahv oli kohmetunud ja tujust ära. Sel hommikul oli Nataša talle öelnud, et ta on kihluse Bolkonskiga tühistanud.

«Oh häda, häda, *mon cher*[1],» rääkis ta Pierre'ile. «Häda on nende tüdrukutega ilma emata. Mul on väga kahju, et sõitsin siia. Ma olen teiega avameelne. Te kuulsite juba? Peigmehele ütles ära, ilma et oleks kelleltki midagi küsinud. Ütleme, see on küll nii, et ma pole sel-

[1] sõbrake.

lest abielust kunagi väga suurt rõõmu tundnud. Vürst Andrei on küll hea inimene, aga ikkagi, ega vastu isa tahtmist poleks õnne olnud, ja Nataša ei jää ilma kosilasteta. Kuid see oli siiski juba kaua niiviisi kestnud, ja kuidas siis nüüd ilma isata ja ilma emata niisugust sammu astuda! Ja nüüd on ta haige, ja jumal teab mis! Paha on, krahv, paha on tütardega ilma emata . . .»

Pierre nägi, et krahv on väga tujust ära, ja katsus juttu mujale viia, kuid krahv pöördus jälle tagasi oma mure juurde.

Sonja tuli äreval näol võõrastetuppa.

Nataša ei ole päris terve. Ta on oma toas ja sooviks teid näha. Marja Dmitrijevna on tema juures ja palub teid ka.»

«Jah, te olete ju head sõbrad Bolkonskiga. Nataša tahab arvatavasti lasta talle midagi edasi öelda,» ütles krahv. «Ah, mu jumal, mu jumal! Kui hästi kõik oli!»

Ja võttes hõredate hallide juustega meelekohad käte vahele, väljus vana krahv toast.

Marja Dmitrijevna tegi Natašale teatavaks, et Anatol on naisemees. Nataša ei tahtnud seda uskuda ja nõudis selle kinnitust Pierre'ilt eneselt. Sonja teatas sellest Pierre'ile sel ajal, kui ta teda läbi koridori Nataša tuppa saatis.

Nataša istus kahvatuna ning tõsisena Marja Dmitrijevna kõrval ja võttis Pierre'i juba ta uksele ilmudes vastu palavikuliselt leegitseva, küsiva pilguga. Ta ei naeratanud, ei noogutanud Pierre'ile pead, ta ainult vahtis talle üksisilmi otsa, ja ta pilk küsis ainult üht: kas ta on sõber või samasugune vaenlane Anatoli suhtes nagu kõik teisedki? Pierre'i ennast polnud tema jaoks ilmselt olemaski.

«Ta teab kõik,» ütles Marja Dmitrijevna, osutades Pierre'ile ja pöördudes Nataša poole. «Las ta ütleb sulle, kas ma rääkisin tõtt.»

Nataša vaatas kord ühe, kord teise otsa, nagu haavatud, tagaaetav metsloom vaatab liginevaile koertele ja jahimeestele.

«Natalja Iljinitšna,» alustas Pierre silmi langetades ja haletsedes Natašat ning tundes vastikust selle operatsiooni vastu, mida ta pidi sooritama. «Kas see on

tõsi või mitte, see peaks teile ükskõik olema, sest . . .»

«See pole siis tõsi, et ta on naisemees?»

«See on tõsi.»

«Ta oli naisemees — ja juba ammu?» küsis Nataša. «Ausõna?»

Pierre andis talle ausõna.

«Kas ta on veel siin?» küsis Nataša kiiresti.

«Jah, ma nägin teda nüüdsama.»

Natašal ei olnud ilmselt enam jõudu rääkida ja ta andis kätega märku, et teda üksi jäetaks.

XX

Pierre ei jäänud lõunale, vaid lahkus kohe toast ja sõitis minema. Ta sõitis mööda linna taga otsima Anatol Kuraginit, kellele mõeldes kogu veri talle südamesse tungis ja tal oli raske hingata. Mägedel*, mustlaste juures, Comoneno pool teda ei olnud. Pierre sõitis klubisse. Klubis kulges kõik oma tavalist rada: lõunatama kogunenud külalised istusid rühmadena, tervitasid Pierre'i ja rääkisid linna uudiseid. Teener, kes teadis ta tutvuskonda ja harjumusi, teatas teda tervitades, et temale on koht jäetud väikeses söögitoas, et vürst Mihhail Zahharõtš viibib lugemistoas ja et Pavel Timofeitš pole veel kohale jõudnud. Keegi Pierre'i tuttavaist küsis ilmast juttu ajades selle vahel, kas Pierre on kuulnud Rostova röövimisest Kuragini poolt, millest linnas räägitakse, ja kas see on tõsi. Pierre ütles naerdes, et see on loba, kuna ta just praegu tuli Rostovide juurest. Ta päris kõigilt Anatoli järele. Üks ütles talle, et Anatol pole veel tulnud, teine, et ta tuleb täna lõunale. Pierre'il oli veider vaadata seda rahulikku, ükskõikset rahvahulka, kes ei teadnud seda, mis toimus tema hinges. Ta kõndis saalis, ootas ära, kuni kõik kokku tulid, ja kuna Anatol jäi tulemata, ei jäänud lõunatama, vaid sõitis koju.

Anatol, keda ta otsis, lõunatas sel päeval Dolohhovi juures ja pidas temaga nõu, kuidas parandada äpardunud ettevõtet. Talle näis hädavajalik olevat Rostovaga

* Lõbustuskohas Vorobjovi mägedel Moskva lähedal. *Tõlk.*

kokku saada. Õhtul sõitis ta õe juurde, et temaga läbi rääkida selle kokkusaamise korraldamise üle. Kui Pierre oli asjatult kogu Moskva läbi sõitnud ja koju tuli, teatas kammerteener talle, et vürst Anatoli Vassiljevitš on krahvinna juures. Krahvinna salong oli külalisi täis.

Pierre astus salongi, ilma et oleks teretanud naist, keda ta pärast tagasisõitu polnud veel näinud (sel hetkel vihkas ta Eleeni rohkem kui kunagi varem), ja märgates Anatoli, astus tema juurde.

«Ah, Pierre,» sõnas krahvinna, lähenedes mehele. «Sa ei teagi, millises seisukorras on meie Anatol . . .» Ta peatus, märgates mehe madalale langetatud peas, ta välkuvais silmis ja hoogsas kõnnakus seda kohutavat raevu ja jõudu, mis oli talle tuttav ja mida ta oli tunda saanud pärast Pierre'i duelli Dolohhoviga.

«Kus olete teie, seal on kõlvatus ja kurjus,» ütles Pierre naisele. «Anatol, lähme, mul on tarvis teiega rääkida,» ütles ta prantsuse keeli.

Anatol heitis pilgu õele ja tõusis alistuvalt püsti, valmis järgnema Pierre'ile. Pierre võttis tal käest kinni, tõmbas ta enda poole ja pöördus minekule.

«Si vous vous permettez dans mon salon . . .» [1] lausus Eleen sosinal; kuid Pierre ei vastanud talle ja väljus toast.

Anatol järgnes talle oma tavalisel südil kõnnakul. Kuid ta näos oli märgata rahutust.

Oma kabinetti jõudes sulges Pierre ukse ja pöördus Anatoli poole, ilma et oleks talle otsa vaadanud:

«Te lubasite krahvitar Rostovale, et abiellute temaga? Tahtsite teda ära viia?»

«Mu kallis,» vastas Anatol prantsuse keeli (nagu toimus ka kogu jutuajamine), «ma ei pea end kohustatuks vastama ülekuulamisele, mida tehakse sellisel toonil.»

Pierre'i nägu, mis ennegi oli kahvatu, moondus raevust. Ta haaras oma suure käega Anatoli mundrikaelusest kinni ja hakkas teda tuuseldama, tehes seda seni, kuni Anatoli nägu omandas küllalt hirmunud ilme.

«Kui ma ütlen, et m i n u l o n t a r v i s teiega rääkida . . .» kordas Pierre.

[1] Kui te mõtlete endale lubada minu salongis . . .

«Mis siis on? See on rumal. Ah?» ütles Anatol, kobades ühes riidetükiga väljarebitud kraenööpi.

«Te olete kaabakas ning lurjus, ja ma ei tea isegi, mis hoiab mind veel tagasi lõbust teie pead lömaks taguda vaat sellega siin,» ütles Pierre, väljendudes nii kunstlikult seetõttu, et rääkis prantsuse keeli. Ta võttis kätte raske kirjapressi ja tõstis selle ähvardavalt üles, kuid pani siis kiiresti jälle tagasi oma kohale.

«Kas te lubasite temaga abielluda?»

«Mina, ma . . . ma ei mõelnud. Muide, ma pole kunagi lubanud, sest et . . .»

Pierre katkestas ta jutu.

«Kas on Rostova kirju teie käes? Kas on teil kirju?» kordas Pierre, lähenedes Anatolile.

Anatol vaatas talle otsa ja tõmbas kätt põue pistes silmapilk rahatasku välja.

Pierre võttis talle ulatatud kirja, lükkas teel ees oleva laua kõrvale ja laskus diivanile.

«Je ne serai pas violent, ne craignez rien,» [1] lausus Pierre, vastates Anatoli hirmunud liigutusele. «Kirjad — see on esiteks,» ütles Pierre, otsekui korrates endamisi õppetükki. «Ja teiseks,» jätkas ta vähese vaikimise järel, tõustes jälle püsti ja hakates kõndima, «te peate homme Moskvast lahkuma.»

«Kuidas ma saan . . .»

«Kolmandaks,» jätkas Pierre teda kuulamata, «te ei tohi iialgi sõnagi rääkida sellest, mis juhtus teie ja krahvitari vahel. Ma tean, et seda ei saa ma teil keelata, aga kui teis on kübekegi südametunnistust . . .» Pierre kõndis vaikides mitu korda üle toa. Anatol istus laua juures ja näris süngel ilmel huuli.

«Teile ei või lõpuks mõistmatuks jääda, et peale teie lõbu on olemas veel teiste inimeste õnn ja rahu, et te hävitate inimese kogu elu seetõttu, et teil on tuju lõbutseda. Lõbutsege sääraste naistega nagu minu abikaasa, — nendega te võite, nad teavad, mida te neilt tahate. Neil on teile vastu panna needsamad liiderlikkusekogemused. Aga lubada ühele tütarlapsele temaga abielluda . . . teda petta, varastada . . . Kuidas te

[1] Ma ei ole enam tige, ärge kartke midagi,

ometi aru ei saa, et see on niisama nurjatu kui rauka või last läbi peksta! . . .»

Pierre jäi vait ja vaatas Anatolile otsa mitte enam vihase, vaid küsiva pilguga.

«Seda ma ei tea. Ah?» ütles Anatol, võttes julgust sedamööda, kuidas Pierre oma vihast üle sai. «Seda ma ei tea ega tahagi teada,» sõnas ta Pierre'ile otsa vaatamata ja ta lõug värises kergelt, «kuid teie ütlesite mulle sääraseid sõnu: nurjatu ja nii edasi, milliseid ma *comme un homme d'honneur* [1] ei luba kellelgi öelda.»

Pierre vaatas imestades Anatolile näkku, suutmata mõista, mida ta tahtis.

«Kuigi see oli nelja silma all,» jätkas Anatol, «kuid ma ei või . . .»

«Mis siis, kas vajate rahuldust?» küsis Pierre pilkavalt.

«Vähemalt te võite oma sõnad tagasi võtta. Ah? Kui tahate, et ma täidaksin teie soovid. Ah?»

«Võtan, võtan tagasi,» ütles Pierre, «ja palun mind vabandada.» Pierre heitis tahtmatult pilgu ärarebitud kraenööbile. «Ja raha, kui teile tee peale vaja läheb . . .» Anatol naeratas.

See arglik ja alatu naeratus, mida ta oli ka oma naise juures näinud, ajas Pierre'i uuesti vihale.

«Oh, seda alatut, südametut tõugu!» sõnas ta ja väljus toast.

Järgmisel päeval sõitis Anatol Peterburi.

XXI

Pierre sõitis Marja Dmitrijevna poole, et teatada talle ta soovi täitmisest — Kuragini väljaajamisest Moskvast. Kogu maja oli hirmul ja ärevuses. Nataša oli väga haige, ja nagu Marja Dmitrijevna Pierre'ile saladuskatte all teatas, oli Nataša sama päeva öösel, kui talle öeldi, et Anatol on naisemees, katsunud end mürgitada arseenikuga, mida ta oli kuskilt salamahti hankinud. Kui ta oli pisut mürki alla neelanud, kohkus ta nii, et

[1] kui aumees

äratas Sonja üles ja tunnistas talle, mis ta oli teinud. Mürgi vastu võeti õigel ajal vajalikud abinõud tarvitusele ja nüüd oli ta väljaspool hädaohtu, kuid siiski veel nii nõrk, et ei saanud mõeldagi tema maaleviimisele, ja oli krahvinnale järele saadetud. Pierre nägi hämmeldunud krahvi ja äranutetud silmadega Sonjat, kuid Natašat näha ta ei saanud.

Pierre lõunatas sel päeval klubis ja kuulis kõikjalt jutte Rostova röövimise katsest ja lükkas järsult ümber kõik need kuuldused, tõendades kõigile, et pole olnud midagi rohkemat kui ainult see, et ta naisevend tegi Rostovale abieluettepaneku ja sai eitava vastuse. Pierre'ile tundus, et tema kohuseks on varjata kogu seda asja ja Rostova au jälle jalule seada.

Hirmuga ootas ta vürst Andrei tagasitulekut ja käis iga päev vana vürsti pool tema üle järele kuulamas.

Vürst Nikolai Andreitš oli m-lle Bourienne'i kaudu teadlik kõigist linnas liikuvaist kuuldustest ja oli lugenud ka seda vürstitar Marjale saadetud kirja, milles Nataša oma peigmehele ära ütles. Vürst näis lõbusam kui tavaliselt ja ootas kannatamatult poega.

Mõni päev pärast Anatoli ärasõitu sai Pierre kirja vürst Andreilt, kes teatas oma saabumisest ja palus Pierre'i enda poole sisse astuda.

Vürst Andrei sai Moskvasse jõudes kohe esimesel silmapilgul isalt Nataša kirja vürstitar Marjale, milles Nataša peigmehele ära ütles (selle kirja oli vürstitar Marja tagant näpanud ja vürsti kätte andnud m-lle Bourienne), ja kuulis isalt liialdatud jutte Nataša röövimisest.

Vürst Andrei oli kohale jõudnud eelmise päeva õhtul. Pierre sõitis tema poole järgmisel hommikul. Ta arvas vürst Andreid eest leidvat peaaegu samas seisukorras, milles viibis Nataša, ja seepärast imestas, kui ta võõrastetuppa astudes kuulis vürst Andreid kabinetis valjul häälel ja elavalt kõnelevat mingist Peterburi intriigist. Vana vürst ja kellegi teise hääl katkestasid teda aegajalt. Pierre'ile tuli vastu vürstitar Marja. Ta ohkas, osutades silmadega uksele, mille taga oli vürst Andrei, soovides sellega nähtavasti väljendada oma kaasatundmist venna murele; kuid Pierre nägi vürstitar Marja näost, et

tal oli hea meel niihästi juhtunu kui ka selle üle, kuidas vend vastu võttis teate pruudi truudusetusest.

«Andrei ütles, et seda ta ootaski,» sõnas vürstitar Marja. «Ma tean, et ta uhkus ei luba tal oma tundeid väljendada, kuid ta sai sellest siiski kergemini, hoopis kergemini üle, kui ma arvasin. Näib, et nii see pidi minemagi . . .»

«Kas siis tõesti on kõik täiesti lõpetatud?» küsis Pierre.

Vürstitar Marja vaatas talle imestunult otsa. Ta ei saanud aru, kuidas võis seda küsidagi. Pierre astus kabinetti. Vürst Andrei, väga muutunud, ilmselt tervenenud, kuid uus põikkorts kulmude vahel, erariided seljas, seisis isa ja vürst Meštšerski vastas ja vaidles ägedalt, tehes energilisi žeste.

Jutt oli Speranskist, kelle äkilise pagendamise ja arvatava reetmise kohta olid äsja teated Moskvasse jõudnud.

«Nüüd mõistavad tema üle kohut ja süüdistavad teda (Speranskit) kõik need, kes kuu aega tagasi temast vaimustuses olid,» kõneles vürst Andrei, «ja ka need, kes polnud suutelised ta eesmärke mõistma. Väga kerge on ebasoosingusse sattunud inimese üle kohut mõista ja kõik teistegi vead tema kaela ajada; kuid mina ütlen, et kui praeguse valitsemise ajal on midagi head tehtud, siis on seda head teinud tema, ainuüksi tema . . .» Ta peatus, märgates Pierre'i. Ta nägu võpatas ja võttis silmapilk tigeda ilme. «Ja tulevased põlved annavad talle õiguse,» lõpetas ta ja pöördus kohe Pierre'i poole.

«Noh, kuidas elad? Aina paksemaks lähed,» ütles ta elavalt, kuid hiljuti tekkinud korts lõikus seejuures veel sügavamini ta laupa. «Jah, ma olen terve,» vastas ta Pierre'i küsimuse peale ja muigas. Pierre'ile oli selge, et see muie ütles: «Jah, terve, kuid mu tervist pole kellelegi vaja.»

Kõnelnud Pierre'iga mõne sõna kohutavaist teeoludest Poola piirist siinpool, sellest, kuidas ta Šveitsis oli kohanud inimesi, kes Pierre'i tunnevad, ja härra Dessalles'ist, kelle ta oli välismaalt kaasa toonud poja kasvatajaks, segas vürst Andrei end jälle ägedalt vestlusse Speranski üle, mida kaks vanahärrat omavahel jätkasid.

«Kui oleks tegemist reetmisega ja kui oleksid olemas tõendid ta salajaste sidemete kohta Napoleoniga, siis

oleks need avalikult teatavaks tehtud,» rääkis ta ägedalt ja rutates. «Minule isiklikult ei meeldi ega meeldinud Speranski, kuid ma armastan õiglust.» Pierre tundis nüüd oma sõbra juures ära talle endale väga hästi tuntud vajaduse erutuda ja vaielda mõne endale kauge asja üle ainult selleks, et summutada liiga ränki salajasi mõtteid.

Kui vürst Meštšerski lahkus, võttis vürst Andrei Pierre'il käe alt kinni ja kutsus ta enda jaoks kordaseatud tuppa. Toas oli üleskohendatud voodi ja seisid avatud reisikohvrid ning kastid. Vürst Andrei läks ühe kohvri juurde ja võttis sealt väikese laeka. Laekast võttis ta välja paberisse mähitud pakikese. Kõike seda tegi ta vaikides ja väga kiiresti. Ta ajas enda sirgu ja köhatas. Ta nägu oli tusane ja huuled olid kokku pigistatud.

«Andesta mulle, kui ma sind tülitan . . .» Pierre mõistis, et vürst Andrei tahtis rääkida Natašast, ja ta laiale näole ilmus kahetsuse ning kaastunde ilme. See Pierre'i näoilme vihastas vürst Andreid. Ta jätkas kindlalt, kõlavalt ja ebameeldivalt: «Ma sain krahvitar Rostovalt äraütleva kirja ja minu kõrvu on ulatunud kuuldused, et sinu naisevend olevat teda kosinud või midagi sellesarnast. Kas see on tõsi?»

«Osalt tõsi, osalt mitte,» alustas Pierre, kuid vürst Andrei katkestas teda.

«Siin on tema kirjad ja pilt,» ütles ta. Ta võttis laualt pakikese ja ulatas Pierre'ile.

«Anna see krahvitari kätte . . . kui sa teda näed.»

«Ta on väga haige,» ütles Pierre.

«Ta on siis veel siin?» lausus vürst Andrei. «Aga vürst Kuragin?» küsis ta kiiresti.

«Ta sõitis ammu minema. Nataša oli suremas . . .»

«Tunnen talle väga kaasa ta haiguse puhul,» ütles vürst Andrei. Ta muigas külmalt, õelalt, ebameeldivalt, nagu ta isa.

«Niisiis härra Kuragin ei pidanud krahvitar Rostovat selle vääriliseks, et temaga abielluda?» ütles vürst Andrei. Ta turtsatas mitu korda ninaga.

«Ta ei saanud abielluda, sest ta on abielus,» ütles Pierre.

Vürst Andrei hakkas ebameeldivalt naerma, meenutades jälle oma isa.

«Aga kus ta siis praegu on, see teie naisevend, kas tohin teada?» küsis ta.

«Ta sõitis Peter . . . muide, ma ei tea,» ütles Pierre.

«Noh, see on lõpuks ükskõik,» ütles vürst Andrei. «Ütle krahvitar Rostovale, et ta oli ja on täiesti vaba ja et ma soovin talle kõike head.»

Pierre võttis kirjapaki kätte. Vürst Andrei vaatas liikumatul pilgul Pierre'ile otsa, nagu tuletades meelde, kas pole ehk vaja veel midagi öelda, või nagu oodates, kas ehk ütleb Pierre midagi.

«Kuulge, kas mäletate meie vaidlust Peterburis,» küsis Pierre, «selle üle, et . . .»

«Mäletan,» vastas vürst Andrei kähku. «Ma rääkisin, et langenud naisele tuleb andestada, kuid ma ei öelnud, et mina suudaksin andestada? Mina ei suuda.»

«Kas võib seda siis võrrelda? . . .» ütles Pierre. Vürst Andrei katkestas teda. Ta hüüdis teravalt:

«Jah, uuesti ta kätt paluda, olla suuremeelne ja nõnda edasi? . . . Muidugi, see on ju väga õilis, kuid ma ei ole suuteline käima *sur les brisées de monsieur*[1]. Kui sa tahad mu sõber olla, ära räägi mulle iialgi sellest . . . sellest kõigest. Noh, hüvasti. Sa annad siis edasi? . . .»

Pierre väljus toast ja läks vana vürsti ning vürstitar Marja juurde.

Vana vürst näis täna elavam kui tavaliselt. Vürstitar Marja oli samasugune nagu ikka, kuid kaastunde tagant venna vastu märkas Pierre temas rõõmu selle üle, et venna abiellumine oli nurjunud. Neid vaadates mõistis Pierre, millise põlguse ja tigedusega nad kõik suhtusid Rostovidesse, mõistis, et nende kuuldes ei tohi suhugi võtta selle nime, kes võis vürst Andreid vahetada ükskõik kelle vastu.

Lõunalauas kaldus jutt sõjale, mille lähenemine sai juba ilmseks. Vürst Andrei rääkis ja vaidles lakkamatult kord isaga, kord Dessalles'iga, šveitslasest kasvatajaga, ja näis elavam kui harilikult, olles selles elevuses, mille hingelist põhjust Pierre nii hästi tundis.

[1] tolle härra jälgedes.

XXII

Juba samal õhtul sõitis Pierre Rostovide juurde, et oma ülesannet täita. Nataša oli voodis, krahv viibis klubis, ja Pierre andis kirjad üle Sonjale ning läks Marja Dmitrijevna juurde, keda huvitas kuulda, kuidas vürst Andrei teate vastu võttis. Kümne minuti pärast tuli ka Sonja Marja Dmitrijevna tuppa.

«Nataša soovib tingimata näha krahv Pjotr Kirillovitši,» ütles ta.

«Aga kuidas, kas tema juurde viia või? Teil on seal koristamata,» ütles Marja Dmitrijevna.

«Ei, ta pani end riidesse ja läks võõrastetuppa,» ütles Sonja.

Marja Dmitrijevna kehitas vaid õlgu.

«Millal ometi krahvinna siia jõuab, tüdruk on mu päriselt ära vaevanud. Sa vaata ette, ära talle kõike räägi,» pöördus ta Pierre'i poole. «Ka tõrelda temaga ei jätku mul südant: nii hale on teine, nii hale!»

Kõhnemaks jäänuna, kahvatu ja karmi näoga (hoopiski mitte häbistatuna, nagu Pierre arvas teda eest leidvat) seisis Nataša keset võõrastetuba. Kui Pierre uksele ilmus, tegi ta äkilise liigutuse, ilmselt kõheldes, kas minna vastu või ootama jääda.

Pierre astus kiiresti ta juurde. Ta arvas, et Nataša ulatab talle käe nagu alati; kuid Nataša jäi talle päris ligi tulles seisma, raskesti hingates, käed elutult rippu, just sessamas poosis, nagu ta varemalt saali keskele astus, et laulda, kuid hoopis teistsuguse ilmega.

«Pjotr Kirilõtš,» alustas ta kiiresti, «vürst Bolkonski oli teie sõber, ta on teie sõber,» parandas ta (talle tundus, et kõik on ainult olnud ja et nüüd on kõik teisiti). «Ta ütles mulle tookord, et teie poole pöörduda . . .»

Pierre nohistas vaikides ninaga ja vahtis talle otsa. Seniajani oli ta oma südames talle etteheiteid teinud ja katsunud teda põlata, kuid nüüd hakkas tal temast nii kahju, et ta südames polnud enam ruumi etteheitele.

«Ta on nüüd siin. Ütelge talle . . . et ta an . . . andestaks mulle.» Ta peatus ja hakkas veel kiiremini hingama, kuid ei nutnud.

«Jah . . . ma ütlen talle,» ütles Pierre. «aga . . .» Ta ei teadnud, mida öelda.

Nataša nähtavasti ehmus mõttest, mis Pierre'ile võis pähe tulla.

«Ei, ma tean, et kõik on lõpetatud,» ütles ta ruttu. «Ei, see pole enam iial võimalik. Mind piinab ainult see paha, mis ma talle olen teinud. Ütelge talle ainult, et ma palun teda mulle andestada, andestada kõik . . .» Ta hakkas kogu kehast värisema ja istus toolile.

Senitundmatu kahjutunne täitis Pierre'i südant.

«Ma ütlen talle, ma ütlen talle veel kord kõik,» lausus Pierre. «Aga . . . ma sooviksin teada ühte asja . . .»

«Mida?» küsis Nataša pilk.

«Ma sooviksin teada, kas te armastasite . . .» Pierre ei teadnud, kuidas nimetada Anatoli, ja punastas temale mõeldes, «kas te armastasite seda halba inimest?»

«Ärge nimetage teda halvaks,» ütles Nataša. «Aga ma ei tea midagi, mitte midagi . . .» Ta puhkes jälle nutma.

Ja veel tugevam haletsuse, õrnuse ning armastuse tunne valdas Pierre'i. Ta tundis, kuidas ta prillide all veeresid pisarad, ja lootis, et neid ei märgata.

«Ärgem rääkigem enam midagi, mu sõber,» ütles Pierre.

Natašale tundus korraga nii imelik tema tasane, õrn, südamlik hääl.

«Ärgem rääkigem enam, mu sõber. Ma ütlen talle kõik. Kuid ühte palun teilt: pidage mind oma sõbraks, ja kui teil on vaja abi, või nõu, või kui lihtsalt vajadus tuleb kellelegi südant puistata — mitte nüüd, vaid kui teie hinges on kõik selge, — siis tuletage mind meelde.» Ta võttis Nataša käe ja suudles seda. «Oleksin õnnelik, kui suudaksin . . .» Pierre sattus segadusse.

«Ärge rääkige minuga niiviisi: ma ei ole seda väärt!» karjatas Nataša ja tahtis toast lahkuda, kuid Pierre hoidis teda kättpidi tagasi. Ta teadis, et tal on vaja veel midagi öelda Natašale. Ent kui ta seda ütles, imestas ta isegi oma sõnade üle.

«Jätke, jätke, kogu elu seisab teil veel ees,» ütles ta Natašale.

«Minul? Ei! Minule on kõik kadunud,» ütles Nataša häbi ja enesealandusega.

«Kõik on kadunud?» kordas Pierre. «Kui ma poleks mitte mina, vaid kõige ilusam, targem ja parem inimene maailmas ja kui ma oleksin vaba, paluksin kohe praegu põlvili maas teie kätt ja armastust.»

Nataša hakkas esimest korda pärast paljusid päevi nutma tänulikkuse- ja heldimusepisaraid. Ta vaatas korraks Pierre'ile otsa ja lahkus toast.

Pierre peaaegu jooksis tema järel eestuppa, hoides tagasi heldimuse- ja õnnepisaraid, mis ta kurgus pakitsesid, tõmbas käsi suure vaevaga varrukaisse saades kasuka selga ja istus saani.

«Kuhu nüüd käsite?» küsis kutsar.

«Kuhu?» küsis Pierre endalt. «Kuhu võib siis praegu sõita? Kas tõesti klubisse või võõrsile?» Kõik inimesed näisid nii viletsad, nii vaesed, võrreldes selle heldimuse- ja armastusetundega, mis oli teda vallanud; võrreldes selle leebe, tänuliku pilguga, millega Nataša oli talle viimast korda, läbi pisarate otsa vaadanud.

«Koju,» ütles Pierre, kümnekraadisest pakasest hoolimata oma karunahkset kasuka laia, rõõmsalt hingava rinna kohalt lahti lüües.

Oli külm ja selge ilm. Räpaste, poolpimedate tänavate ja mustade katuste kohal paistis tume tähistaevas. Ainult taevale vaadates ei tundnud Pierre, kui solvavalt madal oli kõik maine võrreldes selle kõrgusega, kus viibis ta hing. Arbati väljakule jõudes avanes Pierre'i silmade ees tumeda tähistaeva määratu avarus. Peaaegu selle taeva keskel, Pretšistenski bulvari kohal, seisis igalt poolt tähtedest ümbritsetuna, kuid eraldudes kõigist oma lähedusega maale, oma värvita valgusega ja pika ülespoole kõvera sabaga, tohutu suur, hele 1812. aasta komeet — seesama komeet, mis, nagu räägiti, ennustas igasuguseid õudusi ja maailma lõppu. Kuid Pierre'is ei äratanud see hele, pika kiirgava sabaga täht mingit kohutavat tunnet. Vastupidi, Pierre vaatas pisaraist märgade silmadega rõõmsalt seda heledat tähte, mis, olles kujutlematu kiirusega läbinud mõõtmatuid kaugusi mööda paraboolset joont, oli järsku nagu

maasse tunginud nool paiskunud siia ühte valitud paika mustal taevavõlvil ja peatunud, tõstes saba energiliselt püsti, helendades ning sirades oma värvita valgusega teiste loendamatute vilkuvate tähtede keskel. Pierre'ile näis, et see täht vastas täiesti sellele, mis toimus ta uuele elule puhkenud leebes ja virgunud hinges.

Лев Николаевич Толстой
ВОЙНА И МИР
Том I и II

На эстонском языке
Оформление А. Хойдре

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

•

Toimetanud ühiskondlikus korras
V. Tomberg
Kunstiline toimetaja R. Pangsepp
Tehniline toimetaja A. Tõnisson
Korrektorid A. Nurmoja ja E. Tuulik

Ladumisele antud 5. V 1962. Trükkimisele antud 2. VI 1962. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 49,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 40,39. Arvestuspoognaid 42,44. Trükiarv 20 000. Tellimise nr. 1638. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind rbl. 1.20

7—3